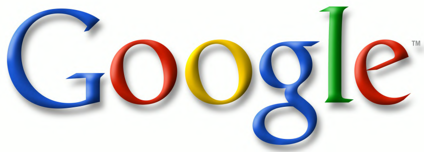

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

FEMTONDE ÅRGÅNGEN

1895

STOCKHOLM 1895

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611[1]

AF

E. HILDEBRAND

Arfriket räknas med skäl som ett af Gustaf Vasas storverk, men det nya statsrättsliga begreppet fick svårt att göra sig gällande och trängde endast långsamt in i det allmänna medvetandet. Det var ej flera än två af de sju vasaregenterna, hvilka utan vidare såsom *arfkonungar* kunde taga vid regeringen omedelbart efter företrädarens bortgång, och det var, egendomligt nog, just de två, som blefvo afsatta, Erik XIV och Sigismund. Det är tydligt, att deras öde, brytandet af så dyrt besvurna trohetsförsäkringar och de ändringar i tronföljden, som däraf framkallades, skulle försvaga känslan för kronans ärftlighet. Härtill kom sedan slutet af 1500-talet ett tyst motstånd mot arfriket, en underström i tänkesätten, riktad mot detsamma, som visserligen till en del torde framkallats af några högborna och lärda rådsherrars drömmar om medeltidsinstitutionernas härlighet (valrikets inbegripen) och längtan tillbaka till dem, men äfven torde haft sitt upphof i en växande insikt af de verkliga faror, som arfriket kunde medföra för ständernas frihet, samt af svårigheterna att lagbinda en arfkonung, en insikt, som uppgått icke endast för rikets råd och högadeln, utan äfven för de ofrälse, åtminstone hos deras den tiden mest bildade representanter, prästerna. Ridderskapets och adelns oration 1594 var till en god del en enda fortlöpande bevis-

[1] Grundadt på ett föredrag i Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien den 8 jan. 1895.

föring *för* möjligheten att förena ett arfrike med ständers frihet, *mot* identifiering af arfkonungadöme och absolut regeringssätt, och prästerskapets målsmän hade både 1593 och 1594 under striden mot Sveriges arfkonung spänt bågen ganska högt för ständernas sak. Inflytandet af denna opinion kunde icke ens konungahuset undandraga sig. Karl IX:s upprepade beskyllningar mot sina politiska motståndare, att de ville åter införa valriket, voro på sitt sätt ett vittnesbörd därom, och de förnyade bekräftelserna på tronföljden ett annat.[1] Karl IX återtog titeln »utkorad konung», som Sigismund lagt bort, och bar den ända till kröningen; på samma sätt Gustaf Adolf och Kristina (däremot icke Karl XI).

Sedan Sigismund 1599 blifvit afsatt, hade man emellertid efter några års uppskof kommit till ett nytt ordnande af tronföljden, som efter vårt sätt att tolka och tillämpa lagar borde varit afgörande för framtiden. Norrköpings arfförening 1604 var, åtminstone hvad den manliga tronföljden angick, fullt så tydlig som vår nu gällande successionsordning, och hertig Johan hade vid samma tillfälle afsagt sig sina anspråk. Icke desto mindre inträdde vid Karl IX:s död en mellantid, visserligen af kort varaktighet, men i alla fall ett interregnum, då ingen fanns, som bar titeln Sveriges konung, mer än den affällige vasaättling, som lefde i Polen och som svenskarne ej ville höra talas om. Denna oväntade företeelse har naturligtvis ej kunnat undgå att väcka historieskrifvarnes uppmärksamhet, och den herskande åsikten är, som bekant, sedan gammalt den, att det var konungen, Karl IX själf, som genom sitt sista testamente och den samvetsömhet, som han däri visade, var vållande till den osäkerhet i fråga om tronföljden, som röjde sig efter hans död. Obestridligt är det också, att tronföljdsfrågan vid den tidpunkt, när detta testamente nedskrefs, för dess författare måste tett sig som en särdeles ömtålig sak.[2] Han gick rundt omkring den som kring ett hett järn. Ville ständerna taga Johan III:s yngre son, hertig Johan, till konung på grund af hans högre ålder och bättre rätt, skulle

[1] Jfr äfven längre fram sid. 9 ett yttrande af Karl IX 1608.

[2] Märkvärdigt nog tog Karl i ett tidigare testamente (1600) och dess tillägg (1601) Gustaf Adolfs tronföljd som vida mera afgjord och öfverlät kronan helt enkelt till honom.

konungens egna söner ej sätta sig däremot utan låta sig nöja — i värsta fall med att dela faderns forna furstendöme. Ville åter ständerna verkligen förblifva vid sina förra beslut om tronföljden, skulle hertig Johan nöja sig därmed; i hvarje fall lämnades dem valet fritt mellan sonen och brorsonen. Detta testamentes giltighet har man utan vidare pröfning antagit såsom gifven, åtminstone allt ifrån den tid A. A. von Stiernman i förra århundradet offentliggjorde detsamma i sina Riksdagars och mötens beslut.[1]

Det är ohållbarheten af denna åsikt, som jag i det följande till en början skall ådagalägga. Karl IX:s testamente fick aldrig någon statsrättslig betydelse.

* * *

Det var år 1605, som Karl IX uppgjorde sitt veterligen sista testamente, strax före sin olyckliga expedition till Livland — sålunda i och för sig af en mycket giltig anledning.[2] Dess nedskrifvande förutsattes för öfrigt uti besluten i Norrköping året förut och det hade varit tal om detsamma på en riksdag i Stockholm våren 1605. Konungen hade då erbjudit sig att för ständerna »summavis» uppläsa sin yttersta vilja. Det är dock ovisst, huruvida detta någonsin skedde.[3] I hvarje fall blef testamentet icke färdigt och undertecknadt förr än fyra månader senare, då konungen redan stod i begrepp att bryta upp för att ställa kosan till Östersjöprovinserna. Han förde det med sig ett stycke på vägen, till Furusund, och uppläste det där den 12 aug. för några få närvarande af rikets råd[4] med begäran, att det skulle publiceras samt af dem och rikets ständer

[1] Widekindi i sin Gustaf Adolphs lefvernesbeskrifning (tr. 1691) vet ingenting alls om testamentet. Lika litet nämner Baazius om det i sitt Invent. eccl. Sveogoth. (1642). Wilde i Sueciæ historia pragmatica, s. 626, är väl den första, som i sammanhang med tronskiftet 1611 omnämner Karl IX:s testamente. Stiernmans första band utkom 1728, Wildes bok 1731.

[2] Det första nu bevarade testamentet är nedskrifvet 1600, äfven det före en expedition till Livland. Efter Karl Filips födelse försågs det 1601 med ett tillägg, ett »bitestamente». Det är dock, af gamla anteckningar att döma, möjligt att ännu flera testamenten af Karl funnits.

[3] Jfr bil. I, II.

[4] Testamentet är dateradt d. 12 aug. men har som ort Stockholm. Originalet finnes numera ej i Riksarkivet, men förvarades där enligt gamla förteckningar ännu i midten på 1600-talet. Stiernmans aftryck är, såsom första ögonkast visar, dåligt.

bekräftas.[1] Riksråden svarade med ett motiveradt afstyrkande. Testamentet innehölle sekreta saker, som endast konungens förtrognaste borde känna. De vore själfva för få, för att deras beslut skulle äga någon betydelse, och det vore ovisst, huruvida ständerna ensamt för denna sak skulle lyssna till deras kallelse, helst de så nyligen varit tillhopa: det vore olämpligt, att rådet i konungens frånvaro hölle en riksdag o. s. v. Hufvudargumentet var emellertid, att i testamentet gjordes »tvifvelaktigt» hvad rikets ständer i Linköping och Norrköping beslutat om arfföreningen och äfven hertig Johan för sin del hade bekräftat.

Konungen replikerade, äfven han i ett skriftligt anförande och i den vresiga ton, som så ofta var en krydda på hans framställningar till råd och ständer. Vore de för få, så finge de »samka flera tillhopa», när dem kunde vara lägligt. Någon riksdag behöfde visst icke sammankallas; man kunde i hvarje landsända gifva saken till känna. I testamentet gjordes ingenting tvifvelaktigt, i fall de icke själfva ville vara »tvifvelaktiga» eller röja ostadighet. Detta motiv betonades yttermera: om så vore, att de hade betänkande därutinnan, att det icke borde rikets ständer föreläsas för den ena punktens skull, som de hölle tvifvelaktig, belangande hertig Johan, så vore samma punkt *icke* tvifvelaktig, om de blott ville hålla därutöfver, hvad de tillförene lofvat och förskrifvit. Men, tillade konungen, om de verkligen hyste tvifvel om lämpligheten att låta en sådan hans yttersta vilja blifva allmänt kunnig, så kunde de, hvad den ifrågavarande punkten angick, lämna den ute; allt det andra kunde hvem som helst få veta.[2]

Sättet att lösa svårigheten förefaller en smula egendomligt, och den höge författarens tronföljdsbetänkligheter

[1] I Norrköpings riksdagsbeslut 1604 hade ständerna på förhand lofvat att godkänna konungens testamente, under förutsättning att det stämde öfverens med Guds, all världslig och Sveriges beskrifna lag samt föregångna beslut, med hänvisning till arfföreningen. Från denna afvek nu testamentet i en viktig punkt, men äfven annars torde det ansetts nödigt att inhämta ständernas konfirmation på detsamma.

[2] Se de båda anförda bilagorna. Det är i konungens replik, som en antydan förekommer, att ingenting blifvit ständerna meddeladt på riksdagen i Stockholm. — I ett öppet bref den 13 aug. 1605 hänvisade Karl IX dottern Katarina med afseende på hennes arf och underhåll till testamentet, som han lämnade i sin husfrus förvar, naturligtvis för den händelse, att konungen skulle dö under resan.

tyckas icke varit så allvarligt menade. Det är ej bekant hvad riksråden svarat, men så vidt man vet, blef aldrig 1605 års testamente kungjordt i landsändarna. Karl IX återkom oskadd från det livländska fälttåget. Testamentet lades ad acta och blef veterligen aldrig vidare framdraget ur familjearkivet för att få någon rättslig användning.

I själfva verket var det redan samma år i en punkt föråldradt och var det i ännu högre grad vid Karl IX:s död 1611. Konungen hade i detsamma insatt ett antal befälhafvare för krigsmakten samt höfvitsmän på de viktigaste slotten och fästningarna. En af dem hade redan aflidit 1605, åtminstone sex före 1611,[1] och några ersättningsmän blefvo aldrig utsedda, såsom erforderligt hade varit. Karl IX själf hade så fullständigt slagit 1605 års yttersta vilja ur hågen, att han på ett ständermöte följande år lät de närvarande försäkra, att de skulle rätta sig efter det »kristliga testamente, som K. M:t med tidigt och välbetänkt råd i gode förtrogne mäns och särdeles riksens råds närvaro *vill låta* förfärdiga». Ännu en gång finner man konungen tala om sitt testamente och äfven då såsom om en framtida sak. Det skedde nämligen 1611, sista året af hans lefnad, uti en disposition angående äktenskapet mellan de båda kusinerna, hans dotter Maria Elisabet och hertig Johan. Hertigen, hette det där, skulle hålla både sig själf och sin furstinna vid den kristliga rätta religionen och i denna lära äfvenledes låta uppfostra sina barn, »alldeles efter som bägge deras faderfaders ... k. Gustafs såväl som vårt eget gjorda efterlåtna testamente, när Gud vill vi skola skiljas hädan, i bokstafven innehåller och ytterligare *innehålla och förmäla skall*».[2] Satsbyggnaden är något invecklad, men meningen är klar.

Uti handling hade konungen långt för detta gifvit bestämmelserna i 1605 års testamente på båten. Där hade

[1] Anders Lennartsson (1605), Samuel Nilsson (1607), Hans von Masenbach (1607), grefve Maurits (1607), Jost von Curtzel (1607) och Svante Bielke (1609). — Samma förhållande hade i ett par fall inträffat med 1600 års testamente, men det rättades i 1601 års tillägg.

[2] I fråga om prinsessans hemgift hänvisades endast till Norrköpings beslut och Gustaf I:s testamente; i fråga om lösören till ett bref af d. 16 okt. 1610; i fråga om eventuell utstyrsel åt fursteparets döttrar till donationsbrefvet för hertigen (af 1609), i intet af dessa fall till något testamente.

t. ex. stadgats, att hertig Johan eventuellt (om han ej finge kronan) skulle låta sig nöja med hertig Magnus' forna furstendöme med den tillökning, som det fått 1604. Åren 1608 och 1609 hade dess omfattning blifvit väsentligen förändrad. — I testamentet hade konungen i fråga om sina egna söner uppställt tre möjligheter. Antingen skulle Karl Filip få faderns furstendöme (om Gustaf Adolf blefve konung), eller skulle Gustaf Adolf få faderns furstendöme och Karl Filip hertig Johans (om den sistnämnde blefve konung) eller skulle (under samma förutsättning) Gustaf Adolf och Karl Filip dela faderns furstendöme. I slutet på 1609 utfärdade Karl IX för sin yngre son ett formligt donationsbref på sitt eget furstendöme med fullständigt angifvande af dess omfattning, som ej fullt svarade mot den ursprungliga. Det var sålunda det första alternativet, som förutsattes som det enda möjliga.[1] — Testamentet hade innehållit föreskrifter om de kungliga döttrarnas hemgift med iakttagande af de olika alternativen i fråga om tronföljden, och Katarina i ett särskildt bref hänvisats därtill. Den 13 dec. 1609 fick emellertid nämnda prinsessa en särskild försäkran på sin hemgift utan åberopande af testamentet, och den 16 okt. 1610, samtidigt med att en fördelning af arfvegodsen gjordes mellan Gustaf Adolf och Karl Filip, bestämdes i en af konungen och hans båda söner undertecknad och beseglad urkund den lösesumma, som ur dessa gods skulle utgå såväl till Katarina som till Maria Elisabet; härom hade testamentet ingenting haft att säga. Det var dessa urkunders

[1] I drottning Kristinas revers för Karl Filips räkning 10/6 1613 och Gustaf Adolfs konfirmation på broderns furstendöme 11/6 1613 användas några uttryck, som kunde förefalla tvetydiga. I reversen talas bl. a. om konung Gustafs och konung Karls »testamentsdispositioner och donationer»: men då vidare med afseende på furstens skyldigheter mot Sveriges konung åberopas hans »faderfaders och her faders testamenter och donationer», må erinras, att 1605 års testamente därom ej innehåller någonting närmare, och det heter slutligen i reversen, att fursten skall rätta sig »efter Sveriges lag, arfföreningen, k. Gustafs testamente och beggie donationerne» (nämligen Gustaf Vasas och Karl IX:s), hvilket synes vara det korrekta uttrycket. Gustaf Adolf åberopar i sin konfirmation i fråga om *rättigheterna* i furstendömet »vår sal. käre her faders donationsbref och testamentsordning», men därmed kan svårligen afses 1605 års testamente med dess tre möjligheter, som dessutom i fråga om Karl Filips eventuella rätt till faderns furstendöme blott innehöll orden: »så skall vår yngre son hertig Karl Filip behålla vårt furstendöme alt slätt tillhopa.» »Testamentsordning» användes påtagligen blott som ett förtydligande af »donationsbref».

innehåll, som åberopades i äktenskapskontraktet ($^{21}/_{12}$ 1614) mellan pfalzgrefven Johan Kasimir och Katarina, under det att testamentet ej nämndes med ett ord.[1]

Själfva den märkliga och »tvifvelaktiga» punkten i detsamma, den om successionen, hade Karl IX dessutom länge sedan uttryckligen gått ifrån. Det framgår redan af hvad här ofvan blifvit anfördt, men kan ännu bättre bestyrkas. På det nyss omtalade ständermötet — det var i Örebro på våren 1606 — »uppsade» Karl formligen »regementet» och gaf för sin del på vissa villkor »sitt votum och stämma» åt hertig Johan. Ständerna stodo sålunda redan nu inför det dilemma, som testamentet uppställde, fast i en något olika form, då det denna gång gällde konungen själf, icke hans äldste son. Det var ej någon fullständig riksdag,[2] men de närvarande, rikets råd, adel och krigsbefäl, ombud för präster och köpstadsmän, besvuro konungen enhälligt att taga tillbaka sin afsägelse, förklarade sig ej kunna vika ifrån de så nyligen fattade besluten i Linköping och Norrköping samt bådo konungen, för att få en ända på all tvekan, att utsätta en bestämd dag för sin kröning.[3] Karl IX lät beveka sig, och i ständernas slutliga förklaring hette det, att de ville ännu ytterligare till föregångna beslut och arfförening oryggligen hafva sig förbundit och aldrig därifrån villa eller tränga låta, utan stadigt och fast däröfver hålla, så länge Gud unnade dem lifvet. Till yttermera visso fick hertig Johan vid samma tillfälle och med Guds namns åkallande afgifva en dyr förpliktelse att oryggligt

---

[1] Hade 1605 års testamente haft någon giltighet, borde det hafva åberopats i urkunden $^{13}/_{12}$ 1609 (jfr ofvan om det äldre brefvet $^{13}/_{8}$ 1605 för Katarina). Men det heter endast, att konungen utfärdat detta öppna bref, för att dottern skulle veta, i händelse af faderns död, hvad henne skulle tillkomma. I afseende på hvad hon skulle erhålla i lösören äro för öfrigt testamentet och det öppna brefvet ej fullt öfverensstämmande. — »Laut unsers herr Vatters disposition» är den fras, som användes i äktenskapskontraktet 1614.

[2] Konungen erkände, att något »fullkomligt» beslut ej kunde fattas, efter inga af allmogen voro tillstädes, men ville att de närvarande skulle taga propositionen med sig till hvarje landsända och antingen sedan enhälligt komma till en allmän riksdag eller gifva skriftliga svar.

[3] De närvarande prästernas svar gick i synnerhet rätt på saken: »Det är oss ock omöjligt någon tid gå ifrån de beslut, som på så många riksdagar gjorda äro om H. K. M:t och H. K. M:ts efterkommandes regement, ty därtill äro vi förpliktade vid ära och redlighet och vid vår eviga själs salighet, såsom själfva besluten det nogsamt gifva till känna.»

hålla den »frivilliga afsägelse» af regeringen, som han tillförene gjort.[1]

Man torde på goda grunder kunna anse att från denna stund skruplerna med afseende på tronföljden till det mesta, om icke fullständigt, vikit från Karl IX:s sinne; åtminstone gaf han ej vidare i offentliga aktstycken något uttryck däråt — i denna anmärkning ligger naturligtvis icke något klander mot konungen, som endast accepterade hvad den politiska nödvändigheten bjöd. Det är sant, att han på själfva kröningsriksdagen i Uppsala 1607 en gång i vredesmod hotade att nedlägga kronan och låta hertig Johan upptaga och behålla densamma. Men hotet torde blott varit att betrakta som ett skrämskott med afseende på några omtvistade ord i konungens försäkran; såsom sådant hade det också åsyftad verkan.[2] Karl IX slog in på en annan väg med afseende på brorsonen. På samma gång som han ännu vid ett och annat tillfälle lät honom förnya sin afsägelse, sökte han hålla honom skadeslös genom förbättringar på hans furstendöme och tillmötesgående vid privata ekonomiska uppgörelser.

Sålunda kallade konungen hertig Johan till sig i Örebro i början på år 1608, där under februari till april månader långvariga förhandlingar pågingo mellan farbrodern och brorsonen samt skiljedomare utsågos för de rent ekonomiska frågorna. Hertig Johan hade uttalat sin afsikt att »försöka sig i främmande land och konungariken», och det är väl icke otänkbart, att denna underrättelse inverkat på konungen, helst han i sammanhang med talet därom erinrade, att han och fursten ännu icke hade ömsesidigt

[1] En särskild framställning, som nu tycks vara förlorad, hade gjorts till hertigen. Han afgaf i sitt svar en fruktansvärdt bindande försäkran: »Hvad sedan vår frivillige renuntiation till dette riks regering tillkommer, så och de löfte, som vi uti goda tro uti våre tvenne förre öfvergifne svar oss emot E. K. M. så och E. K. M:t elskelige drätning och lifsarfvinger med förbunded hafve, hvilke och uti dette E. K. M:ts endtlige svar vidlöfteligen nu upräknes, äre vi alldeles nu och så länge Gud vår lifstid förlängiandes varder, tillsinnes oryggeligen att hålle och efterkomme, ded vi och till en endtlig och oryggelig försäkring med den högste och lefvande Guds dyre och värdige nampns åkallan hermed nu vele bekräfte, önskandes och derhos, att der vi deremot nu eller framdeles antere sielfve med berådde mode göre eller och oss af andre någod sådant till att företaga öfvertala och beveka låta, att vi då Guds straff och hämd allrig undgå måge.»

[2] På våren 1610 tillkännagaf konungen sin afsikt att, till följd af sjuklighet, ej vidare befatta sig med regeringen (jfr Rådsl. under Karl IX:s tid). Det antydes ej, huru han tänkt sig saken ordnad.

försäkrat hvarandra, såsom de borde göra. En mängd skrifter växlades under vistelsen i Örebro mellan de höga parterna,[1] men med de rent ekonomiska angelägenheterna har jag ej här att göra. Hertigen förklarade sig emellertid beredd till den äskade förskrifningen men uttalade på samma gång sin förhoppning att ändtligen få ett formligt donationsbref på sitt furstendöme. Härtill var konungen visserligen villig, men i sammanhang med de kraf, som hertigen i öfrigt framställde, kom han i en af sina inlagor, den 20 mars, äfven att närmare beröra tronföljdsfrågan. Han hade, hette det där, icke trängt eller vällat sig till den kungliga regeringen. Han hade tvärtom »uppbudit» den åt hertigen, såsom den där efter den gamla arfföreningen vore närmast till riket och regementet. Men denne hade afslagit anbudet, och rikets ständer hade genom sin enträgenhet förmått konungen att mottaga kronan samt bestämt hertigens ersättning i land och län. Han erbjöd sig det oaktadt att gå hertigens penningkraf till mötes, dock på villkor att denne gåfve sin förskrifning därpå, att han intet tilltal skulle hafva till Sveriges krona, så framt icke de fall inträffade, som i Norrköpings arfförening omtalades, och icke heller komma med några vidare skuldekraf uppå riket. Det är uppenbart, att konungen, när han nedskref detta yrkande, ej vidare tänkte på något val å ständernas sida mellan de båda kusinerna.[2] Det oaktadt tillade han, och det visar, i hvilket osäkert läge tronföljd och arfsrätt befunno sig, följande märkliga förmodan: »Hvar ock så kunde tilldraga sig, efter man af alla historier och krönikor ser mycken ostadighet hafva varit med detta rikes inbyggare och framfarna konungar, att våra kära söner efter vår död emot föregångna beslut och den arfförening, som riksens ständer i Norrköping hafva gjort, blefve trängde från regementet, och hertig Johan komme därtill» etc. I sådant fall, fortsatte han, skulle hertigen dels vara förpliktad att betala Karl IX:s söner vissa penningsummor,[3]

[1] En rätt fullständig samling finnes i afskrift i Nordinska saml., vol. 180 folio, i Uppsala univ.-bibliotek.

[2] Äfven om Karl IX:s anbud i den form, hvari de här föreslogos, icke förverkligades, behålla ordalagen sin betydelse.

[3] De finnas icke utförda, hvilket torde visa, att man i verkligheten ej fästat särdeles stor vikt vid denna hypotes, utan låtit den falla.

dels inrymma Karl Filip sitt eget furstendöme. Man ser, att konungen här som en olaglighet betraktade hvad han i 1605 års testamente lämnat åt ständernas fria val, men att han äfven under denna eventualitet velat sörja för sina söners framtid. Äfven detta visar emellertid att vid testamentet ej mera fästes afseende.

I den förbindelse, som hertig Johan omsider utfärdade den 12 april 1608, undvek han visligen att inlåta sig på den framtidens möjlighet, som tett sig för farbroderns lätt upprörda misstankar. Han förklarade sig där godvilligt för sig och sina efterkommande hafva afstått icke blott från alla skuldekraf af hvad slag som helst, utan ock från »all yttermera anfordran till Sveriges krona, regering och regemente», och nöja sig med det furstendöme, som nu skulle inrymmas honom, samt förnyade sin försäkran om huldskap, troskap och manskap mot konung Karl, hans husfru och barn. Löftet om att afstå från all yttermera anfordran på Sveriges krona både för honom själf, hans arfvingar och hans efterkommande upprepades för större säkerhets skull ännu en gång med tillägget »efter den gamla arfföreningen». Han skulle vidare städse vara »en trogen broderson och länsförste» samt efter sin yttersta förmåga handla och göra »såsom en rättrådig, trogen svensk förste ägnar och bör att göra mot högbemälte K. Maj:t och H. K. Maj:ts efterkommande, som till den kungliga regeringen kommande varda.»[1]

Det dröjde emellertid med donationsbrefvets utfärdande. Först under Karl IX:s eriksgata på våren 1609 skedde detta. Det var i Vadstena den 16 mars, som hertig Johan med stor högtidlighet och under närvaro af Östergötlands ständer undfick beläning på sitt furstendöme, hvilket numera omfattade hela Östergötland med Kind och Ydre, Sundbo härad i Närke och Kåkind i Västergötland; några dagar senare, den 29 mars, fick han sitt stora dona-

[1] Villkoren i Örebro blefvo ej alla uppfyllda under Karls lifstid. Väl fick Johan 1608 bref på Stägeborgs län i utbyte mot Leckö, samt silfver, tapeter och andra lösören, hvaremot han i en särskild revers kasserade faderns donationer på furstendömet i Finland och några öar i Roslagen. Däremot skedde ej något byte af arfvegodsen, såsom uppgjordt var, ehuru underhandlingar därom allt framgent fördes, och hertigen hade ännu några fordringar på Sveriges krona på gäld både för sin egen och sin moders räkning, när Karl dog.

tionsbref, hvari hans furstliga rättigheter bestämdes på ett sätt, som nästan gjorde honom till en suverän furste och torde motsvarat både hans faders och hertig Karls djärfvaste planer och önskningar i den vägen. Men därjämte uppräknades i brefvet för bättre minnes skull icke blott alla ständernas beslut om successionen, utan äfven alla hertigens egna förskrifningar och utvecklades vidlyftigt och detaljeradt alla hans förpliktelser mot Karl IX samt dennes gemål och arfvingar.

Med så många beseglingar i det kungliga kansliet, efter alla dessa högtidliga öfverenskommelser, borde Karl IX kunnat anse tronföljden betryggad, och det hade varit meningslöst å hans sida att ännu en gång uppmana ständerna att göra ett val mellan hertig Johan och Gustaf Adolf. Ännu ett par bevis kunna emellertid anföras. I donationsbrefvet för Karl Filip den 12 dec. 1609 motiverades öfverlåtandet af furstendömet till honom därmed, att konungen med meniga Sveriges rikes ständers bevillning och samtycke utkorat Gustaf Adolf, »Sveriges, Götes och Vendes närmaste arffurste och utkorade konung», att efter faderns död anamma krona och regemente öfver allt Sveriges rike, hvarför han icke heller borde förgäta sina andra barn utan försörja och förse dem med vederbörligt underhåll. På riksdagen 1610 framställde slutligen konungen bland annat den frågan, huru »regementet hädanefter bäst skulle kunna förestås, då han vore ålderstigen och sjuklig.» Ständerna svarade bl. a. med förnyade trohetsförsäkringar till konungahuset, till konungen själf, till Gustaf Adolf, »K. M:ts äldste son», Karl Filip och hertig Johan, »eftersom de efter den nya arfföreningen, som i Norrköping 1604 upprättad blef, till Sveriges krona och regemente äro närmaste», såsom det hette i adelns försäkran. Ordningen mellan arffurstarne är betecknande.[1]

Man torde sålunda blifva nödsakad att stryka Karl IX:s testamente ur raden af våra statsrättsliga urkunder, och stamfaderns, Gustaf Vasas, kvarstår i orubbad auktoritet

---

[1] »Efter som de hvar för sig äro närmast», yttrade sig prästerskapet; »efter som den nya arfföreningen i bokstafven utvisar och förmäler», allmogen, som dessutom uttryckligen utsade, att Gustaf Adolf efter faderns frånfälle var den närmaste till kronan och regeringen.

såsom den enda samfällda, men också utomordentligt högt aktade familjeurkunden för vasaättens medlemmar.[1] Karl IX:s nämndes icke heller med ett ord under förhandlingarna på riksdagen i Nyköping 1611. Det hade, såsom ofvan visats, till vissa delar ersatts genom särskilda dispositioner för konungahusets medlemmar. Däremot bibehåller det alltid ett psykologiskt intresse, såsom ett vittnesbörd om den kunglige författarens tänkesätt vid en gifven tidpunkt.

* * *

Men om så är, måste man söka någon annan förklaringsgrund till det korta interregnum, som inträdde efter Karl IX:s död. Det blir nödvändigt att då ännu en gång gå tillbaka till besluten 1604. Norrköpings riksdagsbeslut inleddes bland annat med två viktiga och väl kända bestämmelser. I händelse Karl IX aflede, innan Gustaf Adolf blifvit aderton år, skulle hertig Johan[2] och änkedrottningen, »så ock några andra af infödde svenske män», som konungen i sitt testamente skulle förordna, öfvertaga förmyndarregeringen. Det var den ena punkten. Vid aderton års ålder skulle Gustaf Adolf vidare inträda uti »halfva regeringen» med sina förmyndare, och först när han uppnådde 24 år, skulle »all konungslig makt och välde efter Sveriges beskrefne lag» honom öfverantvardas. Hvad som under tiden, innan de fyllt 24 år, af de unga furstarne (bestämmelsen utsträcktes härigenom till arffurstarne i allmänhet) begärdes eller med dem handlades, skulle vara kraftlöst och ogillt. Gustaf Adolf var, som bekant, när fadern dog, endast 16 år gammal, och en förmyndarregering efter Norrköpings beslut skulle sålunda naturligtvis inträda. Några medförmyndare hade emellertid aldrig blifvit utsedde åt hertig Johan och änkedrottningen,[3] och regeringen måste sålunda betraktas såsom ofullständig. Rikets råd

[1] Johan III:s testamente fick nämligen aldrig någon egentlig betydelse.

[2] Det tyckes icke väckt någon uppmärksamhet, att hertig Johan, om han t. ex. 1605 fått inträda i en förmyndarregering, endast varit 16 år gammal och sålunda själf omyndig.

[3] 1605 års testamente hade lämnat det uppdraget tillbaka åt ständerna. Men som dessa aldrig fått del af detsamma, hade de naturligtvis ingenting kunnat göra åt saken. I 1600 års testamente voro däremot verkligen medförmyndare jämte drottningen utsedda (ursprungligen fyra, sedermera åtta).

hade visserligen 1607 under kröningen afgifvit ett något sväfvande utlåtande om styrelsen, ifall något dödligt vidkomme konungen, innan hans söner hunnit mogen ålder. Den borde i sådant fall föras af änkedrottningen och hertig Johan »med rikets råd», och ingenting i rikets saker, »vare sig med slottslofver eller ämbetsförordnanden eller annat», företagas, med mindre det skedde med samtliga riksrådens råd och samtycke, »så ock de förnämste och trognaste E. K. M:ts tjänares betänkande.» Några medförmyndare omtalades sålunda ej direkt, men detta rådsbetänkande kunde ej gärna anses ha upphäft 1604 års riksdagsbeslut.[1]

Nu är det visserligen en gammal sägen, hvilken ännu gäller som sanning, att förmyndarregeringen skulle öfvertagits af änkedrottningen och hertig Johan jämte *sex riksråd*, en af dem Axel Oxenstierna,[2] hvilken sålunda skulle såsom förmyndare börjat sitt förhållande till sin blifvande konungslige vän.

Uppgiften saknar grund, åtminstone för så vidt det angår 1611; den uppträder för öfrigt öfverallt obestyrkt eller med mycket svaga stöd. Den kan följas tillbaka till Widekindi (i Gustaf Adolfs lefvernesbeskrifning),[3] som anför den utan något bevis, hvilket hvad denne författare angår visserligen icke kan sägas hafva afgörande betydelse. Den återgifves af Dalin, dock utan något citat, men med tillägg, att förordnandet skulle skett under Karl IX:s sjukdom *år 1609*. Den möter hos Hallenberg, som har den oriktiga uppgiften, att minderårighetsregeringen skulle »enligt Norrköpings beslut af år 1604» bestå af änkedrottningen, hertig Johan och sex riksråd, och i en not utan citat uppräknar namnen på de sex (troligen efter Widekindi). Den återkommer hos Weibull, som åberopar Norrköpings riksdagsbeslut och konungens testamente, hvilka ju ingenting bestämde hvarken om antal eller personer och upphäfde hvarandra i fråga om utnämningsrätten.

---

[1] Medförmyndare torde ej nödvändigt behöft vara riksråd. Åtminstone hade i 1600 års ändrade testamente insatts i regeringen äfven ärkebiskopen mäster Olof och biskop Petrus Kenicii i Skara. De öfriga blefvo alla utom en (Anders Lennartsson) riksråd och två insattes redan i testamentet som sådana.

[2] Om de öfriga se längre fram sid. 15 not [1], citatet ur Widekindi.

[3] För Messenius och Werving är den okänd.

Vi skola nu gå till de samtida vittnesbörden för att höra deras utsago. I sina anteckningar om händelserna efter Karl IX:s död till och med decemberriksdagen i Nyköping nämner Axel Oxenstierna först och främst icke ett ord om något sitt medförmyndarskap, hvilket han svårligen kunnat undgå att göra, därest ett sådant förtroende kommit honom till del. — I den icke så ringa mängd bref, som under interregnum utfärdades — det stora flertalet af änkedrottningen eller Gustaf Adolf — hette det stundom, att beslutet fattats »med de gode män af rikets råd, som här hos oss tillstädes äro», »med dem af rikets råd, som här äro»: det var den sedan gammalt öfliga frasen, när ej hela rådet var närvarande. Att åter förmyndarregeringen skulle föras under rådets samverkan, var ju självklart, men rådsherrarne voro icke medförmyndare. Redan i sitt öppna bref till undersåtarna af den 4 nov. om konungens död yttrade drottningen bl. a., att hon väntade på *samtliga* riksens råds ankomst för att med dem och hennes »söner» (Johan och Gustaf Adolf) besluta om riksdags sammankallande. — En af medförmyndarne skulle enligt uppgift varit riksrådet Nils Bielke. Den 27 nov., sålunda omedelbart före riksdagen, fick han af drottningen ett bannebref, därför att han, som dock var en *rådsperson*, icke infunnit sig för att sin ed likmätigt deltaga med de andra af rikets råd i öfverläggningarna, utan rest hem för att se om hustru och gård.[1] Hade han varit *medförmyndare*, hade naturligtvis detta varit ett ännu kraftigare motiv att åberopa mot honom. — Propositionen till ständerna på riksdagen i Nyköping afläts af änkedrottningen och hertigen »med samtliga närvarande riksens råd»; det tyder icke heller på något medförmyndarskap, allra minst på något sådant af de sex. — I självfva riksdagsbeslutet i Nyköping hette det ändtligen, att ständerna tillbudit och anhållit hos änkedrottningen och hertig Johan, att de under Gustaf Adolfs omyndiga år ville förmundsvis taga regeringen på sig med andra ärliga infödda svenska män, *som därtill förordnas kunde*. Frasen skulle icke haft någon me-

[1] Han hade icke ens, när han kort efter konungens död passerade Nyköping, dröjt för att tala med drottningen.

ning, om medförmyndare redan varit utsedda. Dessa bevis torde vara tillfyllestgörande.[1]

Man hade sålunda en ofullständigt sammansatt förmyndarregering; därom torde ej tvifvel kunna råda. Det borde visserligen, efter vårt sätt att se, ej hafva hindrat Gustaf Adolf att kalla sig Sveriges konung, åtminstone dess »utkorade konung». Det skedde dock icke. Osäkerheten i fråga om förmyndarstyrelsen torde kastat en villsam skugga öfver själfva successionen. En omyndig konung var ett statsrättsligt objekt, som man ej haft någon erfarenhet af, sedan arfriket infördes. Tiden var sådan, att det personliga ingripandet ännu betydde oerhördt mycket. Lagbudens bindande kraft för alla, både när- och frånvarande, var en teori, som ej allmänt trängt igenom; lagtexters tolkning efter ordalydelsen var ett okändt pedanteri, och det lät sig väl göra att det ena året handla emot eller på sidan af beslut, som det andra året fattats, helst kunskapen om desamma ej var lätt åtkomlig. Härtill kan läggas den osäkerhet i fråga om ständernas förhållande till konungahuset och arfsrätten, hvaråt Karl IX år 1608 gifvit ett så egendomligt uttryck. Låt vara att man ej hyste någon verklig tvekan om utgången, torde under sådana förhållanden vederbörande likväl ansett det vara säkrast att afvakta en ny hyllning, denna gång så mycket hellre, som det på andra sidan Östersjön uti Polen fanns en pretendent, som aldrig afsagt sig sina

[1] Widekindis ord lyda (anf arb. s. 11): »För then skul emedan riksens höga värf tå lika som uthi interregno under hertig Johans nampn tillika medh H:nes Maj:t änkiedrottningen förrättades, effter han var konung Johans son af drottning Gunila Bielke, och var af sal. K. Maj:t tillika med änkiedrottningen och någre af riksens råd, *såsom* gref Magnus Brahe, her Nils Bielke, her Seved Ribbing, her Jöran Gyldenstierna, Hans Eriksson Ulfsparre, her Axel Oxenstierna, til förmyndare för riksens arfprintz förordnader» etc. Enligt *vanlig* tolkning af svenska ger W. genom ordet *såsom* (helst *och* framför sista namnet saknas) endast exempel på några af rikets råd, som enligt hans förmenande skulle tillhört förmyndarregeringen, om hvilken han af registraturet kunnat finna att den förts med rådets samverkan. — Dalins utsago (III: 2, s. 599) vore naturligtvis af vikt, om han haft någon annan källa än Widekindi (namnen har han i samma ordning som denne). Uppgiften om konungens sjukdom (den var enligt Dalin lifsfarlig) skulle hänföra åtgärden till augusti 1609, då Karl IX vid den samlade riksdagens slut träffades af slag. D. tillägger likväl: »men som han ännu återvann sina krafter, kom denna anstalt emellertid icke till verkställighet». Skulle D:s utsago verkligen vara autentisk, måste åtgärden antagas hafva gällt blott detta tillfälle och icke framtiden.

anspråk, och mot hvilken ständernas förnyade hyllning kunde vara fördelaktig att aberopa. Det låg slutligen liksom i luften en önskan att få konungadömet mera lagbundet och regeringen ingärdad i några fastare former: det var en uppgift ärfd från Sigismunds kröning, som mellantidens långa oro trängt åt sidan; adel och präster hungrade efter nya privilegier eller betryggande försäkringar, som de aldrig lyckats utverka till sin belatenhet af Karl IX. Tillfället var alltför gynnsamt för att man skulle låta det gå sig ur händerna: att vid hyllningen, möjligen en eventuel myndighetsförklaring, fästa några villkor. Det var naturligtvis i främsta rummet i rådskretsen dylika synpunkter gjorde sig gällande, men de torde ej inneburit något synnerligt öfverraskande för ständerna i gemen.

Detta resonnemang är ej alldeles gripet ur luften. Fallet 1611 står nämligen ej så enstaka i vår historia, såsom man tyckes ha trott. Det upprepades vid Gustaf Adolfs död. Då var ingenting alls bestämdt om förmyndarregering; det fanns intet testamente. Kristinas arfsrätt hade visserligen blifvit erkänd så nyligen som på riksdagen i Stockholm 1627. Icke dess mindre fick hon ej antaga drottningtiteln genast, utan kallades gemenligen »Hennes furstliga Nåde», ända tills den nya hyllningen ägt rum på 1633 års riksdag, och rikets råd utfärdade under mellantiden brefven i regeringsärenden uti sitt namn.[1] I uttryckssätten vid riksdagens början tycktes dock olika synpunkter göra sig gällande. Kristina kallades visserligen i propositionen till ständerna en gång för »utkorad drottning», men det talades äfven om »Hennes furstliga Nåde».[2] »Hennes furstliga Nåde fröken» är i rådsprotokollet det vanliga, dock icke undantagslöst, före hyllningen och ersattes först efter denna af »Hennes Maj:t fröken»; likaså i adelns protokoll till en början (»om unga frökens

---

[1] Odhner, Sveriges inre historia, s. 9. Jfr dock den egendomligt stiliserade fullmakten för Oxenstierna som legat [18]/1 1633, där orden »designata regina» användas om Kristina.

[2] Gustaf Adolf, hette det där, »har allenast lämnat efter sig sin dotter . . . furstinnan och fröken, fröken Kristina, Sveriges etc. utkorade drottning och arffröken.» Arfsrätten hade blifvit »expresse år 1627 . . . in på vår nu förestälte furstinna och fröken stadfäst.» Hvarföre »vi böra blifva eniga, att vi anamma, hylla och hålla högbemälta furstinna och fröken för vår utkorade drottning och arffurstinna.»

utkorelse och hyllning» o. s. v.). Tanken på en försäkran och på privilegier låg icke heller nu fjärran. Adeln behöfde tio dagar för att förmås att afstå från yrkandet på en privilegiibekräftelse före hyllningen, om icke af den sexåriga arffröken, åtminstone af senaten.[1] Det behöfdes den senares hela auktoritet för att ådagalägga omöjligheten af dylika yrkanden, som äfven kommo från de ofrälse stånden, men i stället förbehöllo sig ständerna i riksdagsbeslutet, att drottningen vid mogna år skulle försäkra dem »på all vår, riksens och ständernas rätt, rättigheter, friheter och välfångna privilegier.» Och liksom i riksdagsbeslutet den 31 dec. 1611 *hertig* Gustaf Adolf erkändes för regerande konung, så förklarades ock i riksdagsbeslutet den 14 mars 1633 *furstinnan* fröken Kristina för Sveriges utkorade drottning. Äfven 1633 gällde det för öfrigt att afvärja polska anspråk och betydelsen af en formlig hyllning gent emot illvilliga grannar betonades också i senaten.

Fullt öfverensstämmande voro visserligen icke fallen 1611 och 1633. Ett framåtskridande i uppfattningen röjer sig, om det än är ringa. Det finnes veterligen intet exempel på, att Gustaf Adolf burit konungatiteln före den 26 december 1611, medan detta någon gång är fallet med fröken Kristina före den 26 februari 1633. Ställningen var ju visserligen så till vida enklare vid det senare tillfället, som inom svenska konungahuset fanns absolut ingen rival, men säkerligen hade också arfsbegreppet i afseende på kronan vunnit ett något starkare fäste i det allmänna medvetandet.

Änkedrottningen och hertig Johan skulle sålunda i hvarje fall träda i spetsen för förmyndarstyrelsen för Gustaf Adolf. Men med denna samregering kom det att förhålla sig på sitt egna vis. Det dröjde icke länge, förrän hertigen af Östergötland gaf sig i väg till sitt furstendöme, och det tyckes ej haft sig så lätt att få honom därifrån. Enligt de upplysningar, registraturet lämnar för tiden mellan Karl IX:s död och den 1 december, utfärdades

[1] När adeln visade sig alltför envis, erinrade landtmarskalken visserligen, att hyllningen redan skett 1627 »och behöfves nu intet så synnerligen att opprepas.»

sammanlagdt *en* skrifvelse af änkedrottningen och hertig Johan, en af henne och Gustaf Adolf, ett par af rikets råd, 35 bref af drottningen och nära 140 bref af Gustaf Adolf, några af dem likväl skrifna på moderns vägnar eller åberopande hennes vilja; för december månad företer samma källa endast ett bref af drottningen, alla de öfriga af Gustaf Adolf. Om det sålunda rättsligen skulle vara en samregering mellan drottning Kristina och hertig Johan, kan man säga, att det i verkligheten blef en samregering mellan henne och Gustaf Adolf — fast med råds råde.[1]

* * *

Ständerna voro af änkedrottningen och hertig Johan kallade till den första december, men först den 5 ankom hertigen, »ridande med 300 hästar», och först tisdagen den 10 kunde riksdagen öppnas[2] — dagen förut hade Gustaf Adolf trädt in i sitt adertonde år. Ett par dagar tidigare hade rådet yttrat sig med afseende på hufvudpropositionen, hvilken i öfverensstämmelse härmed, såsom redan nämnts, afläts af änkedrottningen och hertig Johan »med samtliga riksens råd.» Den gick därpå ut, att som genom konungens död regeringen vore »frånfallen» och riket fördenskull ej längre kunde vara »utan annan viss regering och herre», skulle rikets ständer förklara, om de ville blifva vid föregångna beslut och afhandlingar och förnämligast vid Norrköpings beslut, som uttryckligen talade om rikets regering »uppå sådana fall, som nu händt», eller »hvad andra medel som betänkas kunna.»

Framställningen var, tvifvelsutan afsiktligt, hållen i något sväfvande och obestämda ordalag. Närmast afsåg

[1] Trohetsförsäkringar äskades under interregnum omväxlande till drottningen, Gustaf Adolf och Sveriges krona; drottningen och hennes söner, Sveriges arfherrar; Gustaf Adolf, arffurstarne och Sveriges krona; Gustaf Adolf och Sveriges rike.

[2] Handlingarna om riksdagen äro i Riksarkivet tämligen defekta. I Uppsala finnes på universitetsbiblioteket en handskrift, sign. E. 364, innehållande bl. a. en nästan fullständig samling af akterna i afskrift. Några af dem förekomma äfven i Nord. saml. i Uppsala univ.-bibl. vol. 181 fol. I Västerås' domkapitels arkiv finnes en volym »Acta comitialia», som äfven innehåller några aktstycken från denna riksdag. En berättelse af prosten P. Drivius är tryckt i *Stockholms Magazin* II, s. 706. Axel Oxenstierna har lämnat några kortfattade anteckningar om riksdagen på latin och svenska, som äro tryckta i Oxenstiernas Skrifter I: 1.

den ordnandet af förmyndarstyrelsen, men uttrycket »utan annan viss . . . herre» kunde syfta på successionen. Men några namn nämndes icke, och under frågan: »hvad andra medel som betänkas kunna» torde svårligen någon hänsyftning på hertig Johan antagas ha legat, snarare en första antydan till den blifvande myndighetsförklaringen.

Ständerna svarade enhälligt, ehuru i något växlande ordalag, att de ville blifva vid Norrköpings beslut och arfföreningen, samt hänvisade i afseende på regeringens förande (»på hvad sätt regementet kan blifva förestått») till drottningen och arfherrarne (drottningen, arfherrarne och rikets råd). Borgerskapet, som i sitt svar vidlyftigast refererade sig på de förra besluten, tillade betydelsefullt: »dock härmed betänkande, att H. F. N. hertig Gustaf Adolf nu ingår i sitt adertonde år». Svaren öfverlämnades den 13 december.[1]

Arfföreningen hade sålunda blifvit bekräftad, och Gustaf Adolf borde åtminstone nu antagit konungatitel. Det skedde dock icke; därmed dröjdes ännu i nära fjorton dagar, hvilket synes visa, att hela riksdagens gång på förhand varit planlagd.

Men hade icke hertig Johan under tiden rört på sig och gjort några anspråk gällande? Widekindi berättar,[2] att han strax efter sin ankomst till Nyköping till rikets råd öfverlämnat en tämligen skarp inlaga. Han hade i sina unga år icke allenast »måst afsäga sig» successionen utan äfven afstå sitt furstendöme i Finland och mottaga ett mindre i Östergötland. Han hade visserligen gifvit sitt samtycke därtill, men kunde med skäl återkalla detta, enär enligt Norrköpings beslut hvad de unga furstarne gjorde, innan de hunne sina 24 år, skulle vara ogillt och kraftlöst. Han hade ock orsak att »åtra» sina förra bevillningar och å nyo göra pretension på kronan, i synnerhet som det icke hållits hvad som lofvats honom »både i Nyköping och Norrköping 1608». Icke desto mindre skulle

---

[1] Allmogen öfverlät i sitt svar helt enkelt regeringen till H. Maj:t drottningen och arffurstarne.

[2] Gustaf Adolphs Lefvernesbeskr. s. 12.

han nöja sig med en förstoring af sitt furstendöme och framställde i det afseendet fyra alternativa förslag.[1]

Framställningen slutar hos Widekindi med en fras (»hvilket ock beviljades och confirmerades de dato 7 decemb.»), som kunde tyckas tyda på, att författaren sett ett original, men uttrycket innehåller en bevislig oriktighet, för så vidt hertig Johans angifna fordringar ingalunda beviljades i någon af de former, som han föreslagit, och ingalunda kunna ha beviljats den 7 december. Äfven i annat hänseende är framställningen ägnad att väcka betänksamhet. Hertigen påstår, att hans afsägelse i Norrköping vore ogiltig, emedan han då ännu icke hade fyllt 24 år, och han glömmer att han 1611 endast var 22 år gammal, sålunda lika oförmögen att företaga en rättsgiltig handling, om man strängt skulle hålla sig vid ordalagen i Norrköpings beslut. Han går alldeles förbi de senare förbindelserna eller afsägelserna, som han afgifvit eller gjort, och när han säger, att det ej hållits hvad som 1608 lofvats honom »i Norrköping och Nyköping», så kan däremot erinras, att, såsom redan nämnts, det var i *Örebro*, som under några skiljomäns bemedling en öfverenskommelse, bekräftad genom ömsesidiga försäkringar, ingicks mellan honom och konung Karl. Han glömmer äfven att han längre fram formligen afstod från all anfordran på sitt furstendöme i Finland mot vissa förmåner, som han bevisligen mottagit.[2] Hvart helst i detta aktstycke man riktar uppmärksamheten, stöter man sålunda på besynnerligheter.

Af helt annat innehåll var den framställning hertig Johan *bevisligen* gjorde till Gustaf Adolf själf men först den 14 dec.[3] Han åberopade där, att han af god vilja och kärlig benägenhet (sålunda icke af tvång eller plikt) afsagt

[1] 1) Hela Västergötland; 2) hela Östergötland med Dal, Kinne, Kålland, Gudhem och Vartofta; 3) hela Östergötland med Sevede, Asboland, Tjust och Tunalän, eller 4) Finland.

[2] Att Karl IX icke år 1608 varit i Norrköping tyckes enligt registraturet vara säkert. Däremot uppehöll han sig i maj månad verkligen i Nyköping. Huruvida åter Johan besökt honom där, är likaledes ovisst. Åtminstone d. 22 maj skickade Karl sin läkare till Johan, som var sjuk, och under föregående del af månaden kan den senare ej ha varit i Nyköping. I förra hälften af juni var han emellertid i Stockholm och möjligen kan han tagit vägen öfver Nyköping, där konungen ännu den 3 juni befann sig.

[3] Enligt Widekindi var den af »lika, dock kortare och lindrigare innehåll». Likheten är dock icke stor.

sig den succession han haft till Sveriges krona och regemente och uppdragit dem åt Karl IX och dennes manliga lifsarfvingar samt att han vore sinnad att vidare stadfästa sin broder hertig Gustaf Adolf riket och regementet, men begärde i stället på anförda grunder (hans furstendöme gåfve ringare ränta än det i Finland, som han skulle haft, och han hade frivilligt afsagt sig kronan) en förbättring i sitt furstendöme (utan att angifva några härad). Det blef honom också beviljadt, men i de växlade akterna (dat. först d. 30 dec.) betonades myndighetsförklaringen mera än den förnyade afsägelsen.[1] Hertig Johan hade emellertid verkligen afgifvit en sådan, men förhandlingen med honom fördes utom ständerna — han och hans pretensioner nämndes åtminstone ej med ett ord i de mellan dem och regeringen växlade akterna, så långt de äro bevarade — och torde stannat inom familjekretsen och rådskretsen. *Riksdagens* viktiga händelse — den första men ej den enda — var ständernas förnyande af sina förra beslut i Norrköping, ej hertig Johans förnyande af sin afsägelse.

* * *

Vi nalkas riksdagens sista och icke minst intressanta scener. Måndagen den 16 december samlades åter ständerna på rikssalen. Hertig Johan trädde fram, upprepeterade, enligt Drivius' berättelse, Norrköpings beslut och afsade sig målsmansdömet för Gustaf Adolf, »alldenstund hertig Gustaf är kommen till sina 18 år», öfverantvardade honom »allt i händer», räckte honom handen och önskade honom lycka. Änkedrottningen gjorde detsamma genom Axel Oxenstierna.[2] Denne åberopade likaledes Norrköpings beslut om myndighetsålder och förmyndarregering, tackade

[1] Hertig Johan afsade sig nu alla ytterligare kraf af hvad slag som helst. I Gustaf Adolfs försäkran för honom antyddes, att redan för fyra år sedan alla saker blifvit fullkomligen aftalade och förlikte mellan Karl IX och hertigen. Det kunde sålunda anses innebära ett underkännande af Johans påstående, att löftena 1608 ej blifvit honom hållna, ifall han verkligen sagt något sådant.

[2] Oxenstiernas tal skulle enligt hans egen anteckning vara hållet d. *17* dec. (Oxenst. Skrifter I: 1, s. 609). Såväl Drivius som handskr. E. 364 ha den *16* dec. Oxenstiernas almanacksanteckning har visserligen också den 17, men den är endast känd genom en afskrift (anf. arb. s. 47), och de samtida anteckningarna (ibid.) ha datum utelämnadt.

ständerna, som velat uppdraga styrelsen åt drottningen och hertig Johan; men som hon ej ansåge en dylik »regeringsform» under nuvarande lägenheter riket nyttig, och Gustaf Adolf dessutom var »stigen och inträdd i sitt adertonde år», afsade hon sig för sin del all befattning med regeringen och bad ständerna »känna hans furstl. Nåde för myndig» och »den ringa tid, som ännu kunde felas i hans myndiga år, uppfylla».

Sedan de furstliga personerna lämnat salen, framträdde Magnus Brahe, riksdrotsen, upprepade framställningen och synes enligt en berättelse hafva uppmanat ständerna att yttra sig om, på hvad sätt konungen »bäst regera skulle», ifall man »limiterade» Norrköpings beslut i afseende på honom.[1]

Det finnes skriftliga uppteckningar af de svar, som de tre högre stånden gåfvo på frågan om myndighetsförklaringen, till hvilken de alla utan undantag samtyckte.[2] De äro ej synnerligt märkliga, för så vidt det rör gränserna för konungamakten. Adeln yrkade, att konungen skulle lofva att ej börja något krig utan rådets och ständernas samtycke; att ingen af adeln skulle dömas ohörd och på falsk angifvelse; att främlingar ej skulle få råda öfver slott, fäste, land och län eller bekläda några högre ämbeten; att adeln skulle få utse ombud (»några af theres medel») till riksdagarna, sedan de hemmavarande dessförinnan fått del af punkterna och öfvervägt, huruvida de kunde samtycka till dem; att de, som på blotta misstankar sutto fångna, måtte lösgifvas; samt att den punkten i Norrköpings beslut, som handlade om furstarnes omyndighet ända till 24 års ålder, måtte förklaras. Öfriga punkter rörde adelns privilegier, i afseende på hvilka den dessutom utarbetade en vidlyftig, i 38 punkter affattad, framställning. — Prästerskapets yrkanden[3] gällde vidmakthållandet af den »rena och oförfalskade evangelii lära» efter de tre

[1] Jfr Drivius i Stockholms Magazin.
[2] Handskr. E. 364 i Uppsala univ. bibl.
[3] De motiverades med följande fras: »efter Sveriges lag och alla lofliga beslut det innehålla och förmå, såsom ock både öfverhetens och undersåtarnes välfärd det högligen kräfver, att riksens ständer måtte fullkomlig försäkrade varda, på hvad sätt regeringen kristligt och lagligen må varda administrerad och förestådd.».

symbola, Augsburgska bekännelsen, Augsburgska bekännelsens försvar, Luthers katekeser, Schmalkaldiska artiklarna och »libello concordiæ»; akademien i Uppsala, landtprästernas underhåll, i öfrigt sådana specialiteter, som tillsättandet af biskop och superintendenter i vissa orter. De allmänna yrkandena inskränkte sig till dessa, att konungen skulle regera efter Sveriges lag, i viktigare saker ej företaga något utan hertig Johans och riksrådets vetskap, råd, och samtycke; att han skulle stadfästa alla välfångna privilegier och friheter samt söka fred (det sista yrkades äfven af adeln). — Borgerskapets yrkanden voro ännu mera kortfattade: att hålla dem vid den evangeliska läran, Sveriges lag och välfångna friheter, samt stadfästa hvarje stads särskilda privilegier.[1] Äfven de ofrälse stånden ingåfvo för öfrigt sina enskilda gravamina.

Med användande af dessa yrkanden, men med högst betydande tillägg utarbetades nu ett antal postulater i rådets och samtliga ständernas namn, hvilka öfverlämnades till Gustaf Adolf. Då dessa postulater blott till en mindre del hade sin källa i de särskilda ståndens yrkanden, måste man antaga, att det var rådet, som egentligen sammansatte dem, och att de sålunda äro att betrakta som ett uttryck för rådskretsens statsmannavishet.[2]

Jag berörde här ofvan de svårigheter, som mötte, när man under 1500-talet ville lagbinda det svenska arfkungadömet. Författningen, om man kan tala om en sådan, erbjöd inga utvägar, äfven sedan man återgått till landslagens konungaed, hvilket dock skedde först 1594. Själfva den stigande centralisationen lade i konungens händer en makt, mot hvilken landslagen, där landskapsförfattningen ännu ej var fullt öfvervunnen, icke hade något värn.

[1] Något utlåtande af bönderna är icke bevaradt.

[2] Af denna statsakt har jag sett två afskrifter, en i den anförda Västeråshandskriften, den andra (tämligen dålig) i samlingsbandet E. 370 i Uppsala univ.-bibl. (ur Cederhielmska samlingen). Däremot förekommer den icke i E. 364. Ett fragment finnes i Nordinska saml., Uppsala univ.-bibl., vol. 181 fol., slutande på femte punkten. Att denna sammanfattning af postulaterna verkligen blifvit inlämnad synes otvetydigt framgå af Drivius' anmärkning för den 23 dec.: »blef uppläst . . . Gustaf Adolphs förklaring och försäkring på de gravamina, som ständerna och riksens råd hafva sammansatt och öfverantvardat H. F. N. sig deruppå förklara, hvilken H. F. N:s förklaring öfverens med postulatis och gravaminibus något när kom.»

Ständerna, som saknade egentligt initiativ, voro hänvisade till petitioner eller besvär, samt, när dessa icke hjälpte och tålamodet brast, såsom ultima ratio, till uppror och afsättning.

Försöken att komma ur detta tillstånd, att minska anledningarna till uppror och att förekomma så våldsamma kurer som en afsättning, äro intressanta och förtjäna eftervärldens erkännande. Johan III:s regering företedde en rad föga lyckade försök i denna väg. Sigismunds katolska religion hade däremot erbjudit ett gynnsamt tillfälle vid hans kröning, som med ifver omfattades. Ständerna uppställde, som bekant, krafvet på en försäkring, innan konungakronan sattes på hans hufvud. Sigismund åberopade sin rätt som arfkonung och yrkade, att före kröningen ingen försäkran kunde affordras honom. Från sin ståndpunkt hade han i själfva verket icke så orätt. Någon skyldighet till en *försäkran* såsom villkor för kröningen kunde man ej ur lagen påvisa. Visserligen hade 1590 års arfförening föreskrifvit, att så ofta någon förändring skedde i regementet, skulle den tillträdande konungen lofva att hålla ständerna vid Sveriges lag och gifna privilegier samt ingen tvinga mot samvetet »till någon gudsdyrkan eller tro», hvaremot ständerna skulle förnya stadfästelsen på arfföreningen. Men dels åberopades icke vidare denna arfförening direkt, dels voro bestämmelserna ytterst allmänt hållna, dels fastställdes icke, när och huru de ömsesidiga löftena skulle utbytas. Enligt gammal sedvana skulle det just vara vid kröningen.

Men man rörde sig icke i några inkörda konstitutionella hjulspår. Det blef ett maktprof mellan konung och ständer, hvarur de senare gingo som segrare; resultatet blef ett nytt faktum i arfrikets statsrätt, en konungaförsäkran. När den nya arfföreningen antogs 1604, då tillfälle hade varit till ordnande af konungs och ständers ömsesidiga rätt, gick man likväl icke ens så långt som 1590. Det hette endast på slutet, att emot denna arfförening *hade* deras »nådigste furste och herre och högbemälte våra nådiga öfverheter och arffurstar» lofvat att hålla ständerna vid deras kristliga religion, vid Sveriges lag och välfångna privilegier, samt styrka och förhjälpa dem till deras och rikets rätt. Huru man vid hvarje nytt tronskifte skulle gå till väga, därom nämndes ingenting. Några villkor för

arfsrättens åtnjutande voro visserligen inryckta i denna tronföljdsordning, men de hade framkallats af tillfälliga förhållanden under Sigismund eller voro för allmänt hållna för att kunna få någon praktisk betydelse. Arffurstarne skulle sålunda förlora arfsrätten, icke blott om de affölle från Guds klara och rena ord, utan äfven om de underläte att göra hvad som kunde lända till fäderneslandets gagn och välfärd. Hvem skulle afgöra detta? — Hertig Karl hade emellertid varit en af de verksammaste deltagarne i 1594 års rörelse. Det bidrog väl till att han för sin räkning accepterade det nya begreppet. Allt berodde dock på försäkringens innehåll, och hans egen, för öfrigt afgifven först efter kröningen, var i det hänseendet torftig nog. Men i det allmänna föreställningssättet hade behofvet af en försäkring trängt in. En sådan ansågs snart af ständerna såsom ett skyddsvärn mot konungamaktens öfvertag. Frågan var blott, huru densamma skulle komma till stånd.[1]

Äfven genom ståndsprivilegierna kunde man lägga band på konungamaktens utöfning under en tid, då konungen hade mot sig icke ett folk, utan skillda ständer. Men det var endast *gifna* och *välfångna* privilegier, konungen i arfföreningen lofvade att bekräfta. Blef det fråga om att öka eller ändra dem, vardt äfven detta en maktfråga mellan konungen och respektive stånd. För öfrigt var det endast adeln, som hade några samfällda ståndsprivilegier, men några nya hade den aldrig lyckats utverka under Karl IX:s regering och den befann sig i det hänseendet ungefär på ståndpunkten från Johan III:s dagar. Det är bekant, huru Sigismund i det närmaste lyckades eludera yrkandet på nya privilegier. Prästerskapets försök att skaffa sig en dylik skyddsurkund hade återigen fullkomligt misslyckats.

Gustaf Adolfs konungaförsäkran, den utförligaste i Sveriges nyare historia före frihetstiden, intar ett mycket framstående rum inom denna klass af statsakter och har af historieskrifningen blifvit uppskattad till sitt fulla värde. Man har för densamma blott alltför mycket förbisett den grundläggande urkunden, *rådets och ständernas postulater 1611.*[2]

[1] Jfr ofvan sid. 22 not. 3 prästeståndets ordalag.

[2] Hallenberg, Gustaf II Adolfs hist. I, s. 195, 196, börjar med ett referat af postulaterna men stannar med femte paragrafen.

Redan den endräkt, som röjde sig i framställandet af desamma, gifva dem en beaktansvärd plats i vår historia. Vid Sigismunds kröning 1594, då ju, såsom nyss påpekats, ett anlopp gjordes mot arfkonungens prerogativ, hade framställningarna, för så vidt det gällde styrelsens detaljer, kommit från spridda håll: från hertig Karl, från ridderskapet och adeln, från präster och professorer, och när ständerna den 6 febr. verkligen förenade sig om en gemensam inlaga, hade den till hälften gällt det årets hufvudfråga, religionen, och icke gått in på några enskildheter i fråga om konungamaktens utöfning. När ständerna nästa gång kommo att göra en mera betydelsefull framställning till regeringen, hade redan den olycksaliga söndring inträdt mellan stånden, som haft en så fördärflig inverkan på vårt samhällsskicks utveckling. Det var de ofrälse stånden ensamma, som på riksdagen 1650 afgåfvo den ryktbara remonstration angående de inre samhällsfrågorna, hvilken sedan uti en mansålder innebar deras program, och till hvilken de endast hade att återgå vid den stora reduktionsriksdagen 1680 — för att därefter kastas i enväldets famn.

Innehållet, väl icke fullständigt men till en god del, ger åt 1611 års postulater en plats vid sidan af engelsmännens petition of right och bill of rights, en plats sålunda inom den icke synnerligt talrika grupp af statsakter från nyare tid, som före den franska revolutionen afsågo att bereda garantier för ett folks viktigaste konstitutionella rättigheter, delaktighet i lagstiftning och beskattningsrätt, säkerhet till person och egendom samt en god och opartisk rättskipning. Man kan vara öfvertygad om, att det var verkliga, ganska ömmande samhällsskador, som här i Sverige framkallade dylika fordringar. Tiden var alltför litet reflekterad för att dikta tänkta fall, för hvilka lagen skulle råda bot. Det var där skon klämde, som man ville ha hjälp, och man tänkte icke på konstruerandet af någon idealsko.

Jag sammanställde 1611 års allmänna besvär med några engelska statsakter, hvilka fått en europeisk ryktbarhet, som ej kommit deras svenska föregångare till del. Det är naturligtvis icke min mening att jämföra vår Vasaätt med ätten Stuart i England. Men denna hade ärft traditioner

och regeringsgrundsatser från Tudorerne, och med dem kunde snarare en sammanställning äga rum, ehuru Vasarne utan tvifvel voro personligen mera öfverlägsna. Äfven Henrik VII:s ätt i England hade utmärkt sig för ett starkt personligt regeringssätt; oaktadt vissa allmänna konstitutionella grundsatser hade det engelska folket haft svårt att värja sig mot konungamaktens ingrepp på den personliga frihetens och säkerhetens mark. Det engelska parlamentet hade visserligen högre ålder än den svenska riksdagen och hade nått, hvad den senare ännu trefvade efter, fasta former och en bestämd sammansättning. Dess ställning till lagstiftning och beskattningsrätt var vida klarare än den svenska riksdagens i början på 1600-talet, och likväl fick parlamentet ytterst svårt att mot konungadömet värja sina rättigheter i detta afseende, helst det icke, lika litet som den svenska riksdagen, sammanträdde på bestämda tider. Liksom ständerna i Sverige såg sig parlamentet i England gång efter annan nödgadt att tillgripa petitionsrättens svaga vapen, och äfven till dess yttersta resurser kommo inbördes krig och konungaafsättning att höra.

De svenska postulaterna af 1611 förete emellertid äfven andra sidor. De färgades till en del af återskenet från den nyss genomgångna religiösa och kyrkliga striden och blefvo i viss mening grundläggande för den lutherska statskyrkan, som under Karl IX:s tid icke vunnit någon fast organisation. De kunna, ur en annan synpunkt, äfven sägas innebära uppslaget till Gustaf Adolfs administrativa och judiciella reformer.

De sistnämnda reformerna hade mycket varit på tal 1594 vid Sigismunds kröning, särskildt med afseende på konungens förestående afresa till Polen. Krafven hade då formulerats dels af hertig Karl, dels och ännu fullständigare af rådskretsen.[1] Det kom, som bekant, icke till någon samverkan mellan det hertigliga och det aristokratiska initiativet, och Karl IX ensam hade i sin regering allför ofta låtit själfrådigheten och det onda lynnets ingifvelser skjuta åt sidan krafven på administrativa reformer, kraf, som han själf ej kunde annat än anse berättigade, men som han icke

[1] Prästerskapet inskränkte sig till det kyrkliga området.

kunde genomföra. Nu upptogs saken å nyo genom dessa postulater, och initiativet måste salunda sökas inom riksrådet. Men hvad som gaf Gustaf Adolfs regering dess säregna karakter, var att det nu kom till ett samarbete mellan de båda riktningarna, representerade å ena sidan af Gustaf Adolf själf, å den andra af Axel Oxenstierna, och frukten blef 1600-talets stora administrativa organisationsverk.

Det är ännu en sida hos 1611 års märkliga urkund, som bör påpekas. Det är ingen fråga om, att icke postulaterna äga en ganska stark aristokratisk anstrykning, liksom sedermera själfva försäkringen fick, röjande sig t. ex. i yrkandena om rådets makt, om adelns användande i ämbeten o. s. v. Det var dock ej värre, än att ständerna kunde förena sig med rådet om samfällda yrkanden. Prästerskapet självt hade i sitt svar på propositionen om myndighetsförklaringen talat om riksrådets vetskap, råd och samtycke i viktiga angelägenheter. Det var i en annan akt, som de aristokratiska anspråken mera oböljdt framträdde, nämligen i adelns särskilda yrkanden på privilegier. Dessa voro i hast uppsatta utan full insikt om alla yrkandens innebörd,[1] och i dem låg onekligen ett frö till söndring, som blott alltför väl skulle slå rot, växa upp och öfverskygga framtidens utveckling.

En jämförelse i några viktigare delar mellan postulaterna och den definitiva försäkringen skall belysa hvad som ofvan blifvit antydt.

Yrkandena i fråga om den rena evangeliska läran och skydd mot all kättersk lärdom samt kyrkans styrelse och akademien upptogos nästan oförändrade i försäkringen. I första punkten hade dock yrkats på upptagande af hela konkordieboken såsom en symbolisk bok, om icke förr, så åtminstone vid kröningen;[2] vidare (i andra punkten) att om nu eller i framtiden någon befunnes i ett ämbete, som offentligen bekände sig till någon »kättersk lära», han skulle afsättas. Intetdera kom in i försäkringen, i hvilken dess-

[1] Jfr Oxenstiernas yttrande i rådet om jus patronatus 1636, Sv. Riksråd. prot. VI, s. 404: om säterifriheten ibid. sid. 646—658.

[2] »Hvilken bok alle rene evangelii församblingar, som hålle sigh till Augsburgiske confession, bekenne pro symbolo veræ doctrinæ». Jfr prästerskapets yrkande, sid. 23 här förut.

utom tillades ett förbehåll, som i postulaterna saknades, för utländske »privatpersoner», som i riket kommit in för sin »handel och vandel» eller krigssakernas skull, att där få vistas och bruka sin näring, blott de förhölle sig »stilla och roligen», icke utspridde sin villfarelse eller försmädade den antagna religionen och gudstjänsten, ty, slutar betecknande nog detta tillägg, »ingen öfverhet är mäktig att råda eller regera öfver ens samvete»: ett mindre vanligt erkännande den tiden.

Yrkandena i fråga om lagstiftning (punkten 6) ingingo oförändrade ur postulaterna i försäkringens motsvarande paragraf.

Åt beskattningen ägnade postulaterna två punkter (den sjunde och tolfte), hvilka jämte den sjette samarbetades till en enda i försäkringen (§ 6). I båda betonades den viktiga grundsatsen, att inga gärder eller hjälper (pålagor, krigshjälper, gärder, tullar, växlar) skulle påläggas utan deras, »som vederbör», ja och samtycke.[1] Borgerskapet hade för sin enskilda del yrkat, att inga skatter vidare skulle påläggas, än de som beviljats på allmänna riksdagar, men därpå svarades med hänvisning till försäkringen, att konungen lofvat, att inga skatter skulle påläggas, som icke kunde beviljas på »något samkväm»: häri förbehöll sig regeringen sålunda fria händer. Sjunde punkten innehöll vidare ett förbehåll, som uteslöts, eller att beskattning ej skulle få äga rum i andra fall, än »konungens ed utvisar och lag förmå». Uteslutningen kunde vara motiverad, men i konungaeden vid kröningen fick det gamla förbehållet kvarstå oförändradt. Tolfte punkten innehöll äfven ett angrepp mot tullen »på alla bondevaror, som föres in till Stockholm, K. M:t och kronan till intet gagn, men undersåtarne såväl adel som oadel till stor afsaknad, smädelse och skada» och endast några fås egennyttiga pung »till späckning», och dess afskaffande äskades. Yrkandet förbigicks under tystnad, och »lilla tullen» kom snart att blifva en af hörnstenarna i Gustaf Adolfs finanspolitik. Vidare innehöll den sjunde punkten ett viktigt yrkande, som också ingick i motsvarande paragraf i försäkringen, nämligen att ingen utskrif-

[1] De skulle af »höga öfverheten» icke begäras, mycket mindre påläggas och utkräfvas utan nämnda förbehåll.

ning skulle åga rum utan »med riksens råds råd och meniga mans samtycke.»[1] Allmogen hade i det hänseendet varit så godt som värnlös förut, åtminstone hvad lagen angick. Yrkandet och löftet afsågo att lagfästa, äfven om de icke bildade uppelaget till, riksdagens regelbundna inflytande på rikets krigsmakt, på den stående arméen och på alla de viktiga förhållanden, som därmed sammanhängde. De öfverläggningar, som under Kristinas förmyndarregering mer än en gang fördes om möjligheten att hålla utskrifning utan sammankallande af allmän riksdag, visa bäst hvilken betydelse denna föreskrift hade och huru den, äfven sedan Gustaf Adolfs försäkran upphört att gälla, respekterades. Förbudet för befallningsmän eller fogdar att af »enskildt råd» pålägga några gärder eller hjälper, »stora eller små», ingick slutligen äfven, fast icke nytt det heller, i postulaterna och upptogs i försäkringen ehuru med ett tillägg, som kunde synas försvaga dess verkan.[2]

Garantien för säkerhet till egendom (hvar och en behålla hvad han med laga fång besitter, till dess det honom med laga dom frånvinnas kan; ej afhända någon hans gods, förrän han blifvit dömd och lagvunnen) möter i båda aktstyckena, såsom yrkande eller löfte. Äfven garantierna mot olaga häktning och falsk angifvelse samt för opartisk rättskipning blefvo i försäkringen tillgodosedda. Dess tionde paragraf talade visserligen närmast om angifvelse hos konungen (hos »öfverheten» enligt postulaternas punkt 13) och dess verkningar (ej inmana någon i häkte eller plundra hans egendom, utan att han blifvit lagvunnen till saken och dömd) Men de viktiga reservationerna i postulaternas trettonde punkt: hvar någon blifver för rätta frikänd, att han ock må för allom, sa väl högom som lågom, fri vara», samt vidare: »och såsom alla domare hafva makt att döma den skyldige från lif, ära och gods, att de ock i lika måtto fullmäktige äro den oskyldige fria till lif, ära och gods», inrycktes i försäkringens § 5.

---

[1] Utskrifningen förenades i försäkringen med krigshjälper, gärder o. s. v., för hvilka kräfdes rådets vetskap och råd och »deras samtycke som vederbör».

[2] »Utan vårt (d. v. s. konungens) samtycke och befallning». Emellertid hade strax förut beskattningsrätten i sin helhet förbehållits »dem, som vederborde».

Postulaterna innehöllo äfven uppslag till administrativa och judiciella reformer. De flesta af dessa yrkanden uteslötos visserligen i försäkringen, men de kommo i alla fall mer eller mindre till sin rätt under loppet af Gustaf Adolfs regering. Redan i femte punkten, som i det hela har sin motsvarighet i försäkringens femte paragraf, gjordes antydningar om rikskanslerens och riksskattmästarens befogenhet med afseende på rikets sigill och dithörande saker å ena sidan, rikets drätsel, regalier m. m. å den andra, hvilka icke upptogos. Postulaterna innehöllo en åttonde punkt, som icke i försäkringen ingick. Där yrkades på en »tillbörlig reformation» i kansliet och räknekammaren, att de personer, som där användes, höllos inom sina »ämbetens vissa gränser», att de fingo fast lön o. s. v. Men äfven om försäkringen ej upptog dessa kraf, föllo de dock icke till marken. Kammarordningen 1618 och kansliordningen 1626 förverkligade ju de uttryckta önskningarna.

I hvar landsända, hette det i postulaternas tionde punkt, borde tillsättas »ärliga goda beskedliga infödda svenska män af adel» till ståthållare, hvilka kunde skydda undersåtarne för våld och orätt, samt hålla såväl fattiga som rika vid lag och rätt, hos hvilka allmogen kunde finna »tröst och råd» och dem den kunde visa hörsamhet och lydnad; likaså skulle »ärliga, oberyktade infödda svenska män» sättas till fogdar. Några allmänt hållna löften i den vägen gåfvos i § 8 af försäkringen, men landtregeringens organisation under Gustaf Adolfs och Kristinas tidehvarf förverkligade önskningarna i detta hänseende.

Postulaterna innehöllo en märklig punkt, den elfte, med afseende på bristerna i fråga om domar och rättegångar, och uppdraga en bild af rättskipningens tillstånd, som tyckes förflytta läsaren till långt aflägsna tider, då »lag satt i spjuts ända». I många orter, heter det, funnos inga vissa lagmän eller häradshöfdingar. När dom gåfves på lagmans- och häradsting, funnes ingen, som exekverade och fullgjorde den, så att, så framt icke en vore så mäktig, att han, som saken tilldömd blifvit, själf sin rätt kunde fullfölja — hvilket dock vore både nesligt och olagligt och sällan plägade afgå utan olycka — måste han,

ehuru rättvis sak han hade, den öfvergifva, så att sådana trätor aldrig kunde komma till någon laglig ända eller utgång, hvadan förorsakades »eviga trätor, kif, hugg, slagsmål, dråp och våldsverkan». Lagmän och häradshöfdingar borde därföre öfverallt tillsättas samt lagmans- och häradshöfdingsräntor ej användas för andra ändamål. Ett allmänt löfte om tillsättande af lagmän och häradshöfdingar, där sådana icke funnos, gafs i försäkringens § 8. Reformerna i rättskipningen 1614 och 1615 tillfredsställde till en viss grad krafven, och icke utan skäl kunde Gustaf Adolf 1617 fråga: »är icke lagen genom goda ordningar åter liksom uppväckt af de döda»? Hvad lagmans- och häradshöfdingsräntornas användning angick, dröjde det visserligen länge, innan de uttalade önskningarna blefvo uppfyllda.

Det kan anmärkas, att postulaterna liksom konungaförsäkringen, i hvad som rör de allmänna borgerliga rättigheterna, endast utvecklade den gamla konungaedens innehåll, men den förflutna tiden hade visat att verkligheten alltför litet stämde öfverens med lagens bokstaf. Det kan äfven erinras, att vissa yrkanden och löften väl mycket buro tillfällighetens prägel och lätt nog under ändrade förhållanden kunde blifva otidsenliga. Det gäller särskildt till en del innehållet i försäkringens berömda sjätte paragraf (om lagstiftning, beskattning, krig och fred, riksdagar m. m.). Det är slutligen sant att dessa postulater icke inledde en period af jämn och lycklig utveckling. Jag har redan påpekat en anledning därtill: tillmötesgåendet mot de adliga yrkandena, hvartill sedan kommo de långvariga krigen, som i så hög grad befrämjade adelns makt. Men i mycket blefvo löftena en verklighet och detta erkändes också, när det 1654 vardt fråga om att åter upprepa Gustaf Adolfs försäkring för Karl Gustaf. 1611 års försäkran var visserligen enligt rikskanslerens mening den »bästa», och mycket hade sedan dess »kommit i annat lag», men därföre behöfde icke heller allt numera upprepas.[1] Detta

[1] Jfr Ridd. och Adelns prot. V: 1, särskildt för 26, 27, 31 maj och 1 juni 1654. Rikskansleren kritiserade för öfrigt vissa punkter, såsom den om fred och förbund.

iakttogs också, när den gamla statsmannen åtog sig affattandet af Karl Gustafs försäkring, liksom han säkerligen hade haft sin hand med i Gustaf Adolfs. Det är dock anmärkningsvärdt, att han där, när den sjette paragrafen omredigerades, så litet iakttog att skydda *riksdagens* rätt vid lagstiftning och beskattning, därvid åtnöjande sig med konungaedens gammalmodiga innehåll.[1] Det vittnade om en viss brist i den politiska utvecklingen; kanske berodde det på rikskanslerens egen höga ålder, kanske ock på frälsemannens likgiltighet för de skattdragandes skydd; i hvarje fall är det påfallande, att endast höra ständerna, icke riksdagen omtalas.

* * *

Postulaterna öfverlämnades till den unge konungen, som under hela tiden, så vidt man af handlingarna kan döma, intagit en mycket tillbakadragen ställning, den 19 december. Han var den 23 färdig med sitt svar eller sin »förklaring», hvilken då delgafs ständerna. De tycktes redan varit på det klara med saken den 24, självfva julafton. Alla ständerna, heter det, voro då samlade från kl. 9 till 1, men inga riksråd kommo, och slutligen gingo de sin väg, med undantag af några få bönder, som stannade kvar. Slutligen trädde furstarne in, men då så få voro där, sammankallades ständerna i stället annandag jul till stora salen på slottet.

Gustaf Adolf öppnade sammankomsten med ett tal — en »egregia oratio» säger riksdagens skildrare — tackade ständerna att de icke förglömt hvad de på alla lofliga möten och herredagar utlofvat, att i händelse af hans faders död H. F. N. skulle vara närmast regeringen. Vidare ville H. F. N., ehuru Norrköpings beslut lydde annorlunda, på alla riksens ständers önskan taga den tunga regerings-

[1] Beskattningsrätten omnämndes icke alls i försäkringen och lagstiftningen torde innefattats i följande sväfvande uttryck: »och där något i riket till dess bästa, säkerhet, uppkomst och tarf vore nödigt att förandras, att sådant allt måtte ske och företagas med riksens råds råde och ständernas vetskap och samtycke». Oxenstierna hade dock själf just i fråga om konungaedens beskattningspunkt erkänt, att det så hade varit i gamla tider, men att beskattningsrätten numera utöfvades af riksdagen (anf. arb. s. 201, 202).

bördan på sig, och lofvade därpå. att han »ville så regera, som H. F. N. sig hafver förklarat i den försäkring, han alla ständer gifvit hafver, så att det kunde lända Gud till lof, pris och ära, honom till berömmelse, Sveriges rike till förkofring och alla ständer till bistånd, frid och enighet, alldeles som Sveriges lag förmäler, med den högborne herre hertig Johans . . . samt riksens råds råd», hvarpå han uppenbarligen tog regeringen uppå sig och »bekände sig för riksens regent».

Ständerna hade fått del af försäkringen, sådan konungen ville gifva den, den 23 december och den 26 gillat densamma. Den utfärdades emellertid först den 31 december,[1] samma dag som Nyköpings riksdagsbeslut, och förmodligen för att dessa båda akter skulle få en och samma dagbeteckning, då riksdagsbeslutet innehöll ständernas förnyelse af arfföreningen, myndighetsförklaring och trohetsförsäkran.[2] Rikets råd afgaf en särskild obligation, dat. den 4 jan. 1612, som i det hela var grundad på den gamla rådseden och i afseende på konungens förhållande till riksråden endast åberopade hans löfte att i »högviktiga saker» intet företaga utan deras »råd och betänkande» samt att låta dem fritt och utan misshag »rådsvis» säga sin mening.

En andra proposition, angående krigshjälp, hade den 26 dec. blifvit framställd för ständerna. Dess behandling tillhör ej föreliggande ämne. De ofrälse ståndens »biafsked» med afseende på denna hjälp, hvilka äfven innehöllo ett upprepande af hyllningen och myndighetsförklaringen i »hufvudafskedet», daterades likaledes den 31 dec., ehuru de först den 6 jan. skola ha föredragits på Stockholms rådhus för de kvarvarande af ständerna. Den 10 januari 1612 reste konungen från Nyköping. Samma dag äro hans första adelsprivilegier daterade. De ofrälse stånden fingo endast resolutioner på sina respektive besvär.

---

[1] Sällsamt nog förekommer försäkringen äfven daterad d. 6 jan. 1612, så i själfva registraturet, liksom i handskr. E. 364 i Uppsala. Det samtida trycket har emellertid den sista december och den åberopades under detta datum på riksdagen 1654, då själfva originalet företeddes.

[2] Enligt Drivius' något orediga berättelse skulle ständernas försäkring först blifvit uppläst nyårsdagen 1612.

Ständerna hade sålunda samlat sig kring en sjuttonårig konung. Sina samfällda postulater hade de slutat med den förklaringen, att när hertig Gustaf Adolf hade gifvit dem den försäkran, som de äskade, och yttermera hade försäkrat hvarje stånd, på hvad det särskildt begärde, att de då icke blott skulle fast och stadigt hålla hvad de på åtskilliga tider och ställen lofvat Gustaf Adolf såsom Karl IX:s äldste son, utan äfven erkänna honom såsom deras och meniga Sveriges regerande herre och konung. Och ehuru H. F. N., ännu ej hunnit den ålder, som Norrköpings arfförening föreskref, ville de ändock känna honom myndig, alldenstund, hette det med ett slags ordspel, den del som på åren felades, det hade Gud den högste »med äran uppfyllt». Ständerna slutade sina postulater med samma trohetsförsäkringar, som sedan ingingo i riksdagsbeslutet och vid hvilka användes ordalagen i allmogens trohetsed enligt landslagen (i allt som svarligt vore konungen att bjuda och dem att göra, all rätt hållen hans och deras).

Man skulle af ordasättet kunnat tro, att ständerna velat göra äfven förnyelsen af arfföreningen beroende af konungens försäkring. Det kan dock icke ha varit meningen. Arfföreningen bekräftades ju redan den 13 dec. för Gustaf Adolf utan några villkor. Men vid myndighetsförklaringen och regeringstillträdet kunde visserligen villkor fästas och därtill erbjödo arfföreningens tämligen illa redigerade slutord en anknytning. Det hela kom an på en kompromiss, som för den ena parten, ständerna, i detta fall ställde sig synnerligt gynnsam. Hade Gustaf Adolf vid tronskiftet redan varit myndig, torde förhållandena gestaltat sig ej fullt på samma sätt.

Bilager.

Rikets råds och Karl IX:s meningsskifte angående testamentet.

1. Riksrådens motiv för sitt afstyrkande.

Motiver hvarföre riksens rådh icke kunne befinne rådheligidt vara, att testamentet på thenne tidh skulle publiceres och af them sampt ständerne confirmeredt varda.

1. Stelle the uthi H. K. M:tz höghvise betänkiande om samme testamente bör vara alle kunnigt och vetterligidt. The för theres personer kune icke annet besinne, än myckit där uthi äre secretz sacker, om hvilke icke månge uthan H. K. M:t förtrogneste bör vettskap hafve.

Till thett 2:a är allenest af them några få tillstädhes och förthenskuldh föge kraft kan hafve, hvadh af them i så motte kan giordt blifva. Doch för theres personer äre the i underdånighet öfverbödige att gifve H. K. M:t denn förschrifningh, som the i går öfverandtvardade H. K. M:t och H. K. M:t sigh denn lätt behaga.

Till thett tridie, giörs thett i samme testamente tvifvelachtigh, som riksens ständer enhälleligen bådhe i Linköpingh och Norköpingh hafve fulkommeligen förbundet sigh till, och den höghborne furste, hertigh Johan, hvilken saken angår, förbe:te beslut hafver confirmeret och stadhfäst.

Till thett fierde, blef af alle riksens ständer i den sidste håldne riksdagh i Stockholm om samme testamente svaradt, att medh förbe:de testamentz publiceringh skulle fördröijes fram bätter. Synes för then skuldh rådhsampt, att där medh motte hafves opskof in till däss riksens tarf i andre flere, som i denne vichtige sak, krafde, att ständerne skulle komme till hopa.

Till thett fempte, att ständerne nu så hastigcht för thenne orsack skull allene af rådhet skulle kalles tillsamman, vore till att befare, att the effter rådhsens kallelse icke skole vele komme, anseendes på hvilken stor omkosten the nu nyligen vore thär i Stockholm, och en part, medh stor armodh moste draga hem igen; ville och hafve et selsampt anseende, att rådhet uti H. K. M:tz frånvaru medh ständerne skulle hålle något mötte.

Till thett siette, är testamente nästan alt thett samme som Norköpings beslutt och then förnyiede arfföreningh, hvilken af menige Svärigis rikis stender är oprettadt, underschrifven och förseglat och nogsampt confirmeret. Derföre kunne vara tidh nogh, att testamente framdeles skulle blifva publiceret.

Till thett sidste och ytherste, effter thette konunge rike än nu svåfver uthi krigh och oro, så förhoppes the att Gudh den alrehögste icke där ofvan oppå så högcht straffer them, att H. K. M:t så hastigcht skulle blifva them ifrånrycht, uthan länge medh H. K. M:tz lifstidh fördröje, thett the icke allenest innerligen önske, uthan dageligen troligen och fliteligen Gudh där om bidhie vele, då kan lätteligen hende och sackerne så förefalle att förbe:te testamente motte förandres. Dertilmedh kan H. K. M:t, näst Gudz hielp, medh flere lifsarfvinger välsignadt varda, hvilket icke vore then ringeste orsack till testamentz förandringh; derföre kunne the icke befinne rådhligit, att ständerne skulle nu thette confirmere och bekräftige.

(Påskrift):

Ricksens rådz motiver om testamentet etc.
Actum Furusundh, denn 12 Augusti år 1605.

---

2. Karl IX:s svar på riksrådens motiv.[1]

Then stormechtige högborne furstes och herres her Karls Sverigis rikes uttkorede konung och arffurstes hertigh till Sudermannelandh Nerichie och Vermelandz etc. svar opå riksens rådz motiver. Actum Furusund then 12 Augusti år 1605.

Först, att the stelle uthi H. K. Maij:tz betenkiende om testamentet bör vare allom kunnigdt, thet är en annen fråga, och kommer inthet vidh thet som hofcantzleren och secretereren i går opå H. K. M:tz vegne hafve gifvit them tilkenne, uthen hele H. K. M:tz begären hafver gått der opå, att the skole holle utöfver hvad som the hafve förschrifvidt och utlofvedt, och öfver thet testamente som H. K. M:t giort hafver, hvilket kommer med föreskrifningerne öfverens. Och ther the thet göre ville, så vore ingen tvifvelsmål, att the thet väl göre kunne, om the elliest vore tilsinnes att holle hvadh the tilförende lofvet och tilsagdt hafve.

Dedt the förmelle, att några få äre her allenest tilsammens, så måge the samke flere tilhope, när them kan vare lägeligit, och begärer H. K. M:t att the skole förklare sigh när the thet göre vele. Men thet the för theres personer tilbiudhe sigh thet att göre, thet hafver H. K. M:t inthet begäret, uthan then inlagde schrifft, som H. K. M:t hafver af rådet begäret, visar thett väl uth.

[1] Båda aktstyckena uti samlingen »Rådslag» i Riksarkivet. Öfriga i dessa betänkanden åberopade yttranden finnas ej numera.

Till thet andre, att tilkenne gifves, att uthi testementet göres tvifvelachtigt thet som riksens stender enhelleligen bådhe i Linkeping och Norkeping hafve förbundit sigh till, sådant viser testamentet fast annorledes uth, och gör testamentet ingen tvifvelachtighet om the icke sielfve vele vare tvifvelachtige eller snarere till att seije om ostadighet, som man doch icke förmoder hos dem icke finnes.

Till thet tridie, att riksens stender opå sidst holdne riksdagh i Stocholm skall vare svaret, att them om samme testemente skulle vetterligit vare och thet publiceres, sådant kan H. K. M:t väl lidhe och är fördenskuldh testamentet riksens rådh vordet föreläsit, att the sådant skulle menige riksens stender vette lathe. Och ther sa vore att the hafve betenkiende theruthi, att thet icke skall riksens stender föreläses för then enne punchten skuldh, som the holle tvifvelachtigh, belangende then högborne furste hertig Johan, H. K. M:tz käre broder son, så är samme puncht inthet tvifvelachtigh, när som the vele holle theruttöfver hvad the tilförende lofvet och förschrifvit hafve. Men ther the hade betenkiende att lathe sådan H. K. M:tz ytterste villie blifve almenneligen kunnigh, så kunne the så mycket then punchten belangende är lathe honom uthe. Dett andre hafver H. K. M:t inthet betenkiende om, uthen må vette hvem thet vill.

Till thet fierde, att them faller besväring före, att riksens stender icke kunne komme så hastigt tilsammens för then förledne herredag skuldh, som uthi Stocholm höltz, så hindrer sådant inthet thet som H. K. M:t af them begäret hafver, ty thet kan väl utträttes uthen någen synnerlig stendernes tilsammen kommelse undantagendes adelen, hvilke all then orede hafve kommet tilväghe, och om the kunne finne sigh besvärede, så kan en utaf rådet i hvar landzende gifve them om sakerne tilkenne, efther them sådant nogsampt vetterligit är. Och derföre så kunne rådet så mycket mindre hafva sigh till att besväre sådan föreschrifning att utgifve, att the vele holle utöfver testamentet, aldenstund ther uthi inthet annet är begripit än thet the tilförende lofvet och tilsagdt hafve, som riksens rådz eigne ord lydhe.

Till thett sidste, testamentzens förendring belangende, ther om behöfves inge svar, och derföre så mycket mindre något betenkiende. Förty testamentet hafver ingen krafft, så lenge then lefver, som testamentet giort hafver, så hafver och icke heller förschrifningen, som begäret varder, någon kraft videre än som testamentet lyder.

Carolus.

(Påskrift):

H. K. M:tz svar på riksens rådz motiver.
Actum Furusundh denn 12 Augusti år 1605.

De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan

AF

HENRIK SCHÜCK

Då man, efter att hafva arbetat sig igenom de medeltida annalernas torra notiser, vänder sig till Snorres eleganta och lättflytande prosa, känner man sig såsom i en annan värld. Han berättar så väl samt framställer händelser och karakterer med en sådan liffull åskådlighet, att man utan svårighet förstår våra fäders böjelse att vilja stämpla hvarje otymplig klosteranteckning såsom oriktig och »förvirrad», så snart den ej stämde omsams med någon uppgift i detta mästerverk af historisk berättarkonst, och äfven fortfarande, utan att vi alltid själfva göra oss reda därför, inverka dessa formella förtjänster på vår uppfattning af Heimskringlas historiska tillförlitlighet, ehuru trovärdighet och berättartalang under äldre tider ofta stå i omvändt förhållande till hvarandra.

Måhända är det ock dessa litterära förtjänster, som gjort att man i det längsta låtit äfven ynglingasagan undslippa den moderna forskningens skärseld och snarare sträfvat efter att upphöja så många som möjligt af dess fabler till rang af ren historia, om än en historia i något förvirrad form. Det är därför först på den aldra sista tiden man börjat med en filologisk, historisk och mytologisk undersökning af denna »äldsta framställning af Sveriges historia», och i betraktande af de svårigheter en dylik undersökning erbjuder är det ej att undra på, att de lösningar, som föreslagits af dessa, blifvit många och olika.

Den första fråga, som forskningen har att besvara, rör naturligtvis den tid, till hvilken vi skola förlägga Ynglingatal eller den dikt, som är den väsentliga källan till Snorres prosaiska framställning. Men äfven här gå meningarna vidt från hvarandra. Under det att Finnur Jónsson[1] ännu vidhåller den gamla åsikten, enligt hvilken Ynglingatal författats af Harald Hårfagers hofskald Tiodolf från Hvin sannolikt ännu i slutet af 800-talet,[2] söker Bugge[3] visa, att dikten härrör från Tiodolfs liknämnde sonson samt författats nära ett århundrade senare (under den sista hälften af 900-talet), icke — såsom man förut antagit — till ära för Harald Hårfagers syskonbarn Ragnvald Heiðumhárr, utan för en af de i Irland lefvande norska vikingakonungarna, och Wadstein[4] vill slutligen bevisa, att Ynglingatal författats för en höfding af den isländska Breidfirdingaätten tidigast år 1000 eller under perioden 1000—1135.

De skäl, på grund af hvilka man tillskrifver Tiodolf författarskapet, äro i en modern litteraturhistorikers ögon ej synnerligen starka. Först omkring tre à fyra hundra år efter den tid, till hvilken man vanligtvis hänfört dikten, nämnes Tiodolf såsom dess författare, och det fordras vår nedärfda starka tilltro till den isländska traditionens säkerhet, för att vi skola tillmäta en dylik uppgift något värde; såge vi hos en svensk författare från 1600-talet, att den eller den namngifne historikern på 1300-talet skrifvit ett visst arbete, skulle vi knappt vårda oss om att upptaga notisen, — exempli gratia Messenius' uppgift, att rimkrönikorna författats af Laurentius Arosiensis —, men isländarne hafva nu en gång fått privilegium att blifva bättre trodda än andra, och vi skola därför undersöka notisens trovärdighet.

Såvida de isländska uppgifterna om Ynglingatal äro riktiga, bör Tiodolf hafva författat denna dikt ungefär 850.[5]

---

[1] Den Oldnorske og Oldislandske Litteraturs Historie I (1893) s. 438 ff.

[2] »Diktets tilblivelsestid kan ikke bestemmes; dog hörer det vel snarest til det 9 årh.» I Arkiv IX, s. 11 yttrar han en lindrigt afvikande mening. Han bestämmer där affattningstiden till senast 875.

[3] Bidrag til den ældste skaldedigtnings Historie (1894).

[4] Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock edda-dikter (Arkiv för nordisk Filologi XI 64 ff.)

[5] Bugge, Bidrag s. 112. Härmed öfverensstämma Munch, Storm, Steenstrup m. fl. Senare fanns ej plats för någon konung Ragnvald i

Hans andra stora dikt, Haustlǫng, skrefs med anledning af en sköld, som han fått af Torleif spake, hvilken nämnes såsom verksam omkring 940,[1] men som tyckes hafva lefvat ännu en 20 år senare, och slutligen uppgifves, att han skrifvit ett kväde till den danske jarlen Strutharald, som dog ungefär 984. Den isländska traditionen gifver således Tiodolf en författarbana af öfver hundra år. För att undvika denna orimlighet hafva åtskilliga utvägar försökts. Så har Finnur Jónsson antagit, att dikten till Strutharald skrifvits af en Tiodolf från Hvin, som varit sonson till Harald Hårfagers skald. *Att* det funnits en Tiodolf från Hvin, som lefvat i slutet af 900-talet, är visserligen troligt, ty bland kämparne i slaget vid Svoldern år 1000 nämnes en Torgrim Tiodolfson från Hvin. Men denne Torgrims far omtalas mig veterligen aldrig annars, och att han varit skald samt sonson till Harald Hårfagers skald, är blott en af Bugge, Jónsson m. fl. framstäld gissning. Men *att* det i slutet af 900-talet verkligen funnits en Tiodolf från Hvin, är emellertid sannolikt, och om det tillika funnits en med samma namn, som lefvat en hundra år förut, så är det ju mycket rimligt, att dessa båda af den senare traditionen kunnat förväxlas. Så vida nu kvädet till Strutharalds ära öfver hufvud taget diktats af en Tiodolf från Hvin, så bör denne tydligen hafva varit Tiodolf d. y. och ej Tiodolf d. ä., och då detta kväde väl skrefs omkring 970, är det antagligen samme man, och ej hans förmodade farfar, som skrifvit den en tio eller tjugo år äldre dikten Haustlǫng. I hvarje fall synes den isländska traditionen om Harald Hårfagers samtida Tiodolf d. ä. och hans dikter[2] icke hafva varit synner-

---

Vestfold. Finnur Jónsson anför inga bevis för sin mening, att dikten författats kort före 900, och hans skäl kan väl knapt vara något annat än att denna sena affattningstid är den enda möjliga, såvida Ynglingatal och Haustlǫng skrifvits af samma författare.

[1] Till början af 900-talet bör man förlägga hans förlorade kväde till Hakon Jarl Grjotgardson och tvänne lausavisor, som enligt Snorres framställning böra hänföras till tiden omkring 920.

[2] Dessutom äro våra källor ej fullt ense om de dikter Tiodolf skrifvit. I Eddan (Gylf. kap. 2) uppgifver Snorre, att han författat en strof, hvilken han i Heimskringla (Har. Hårf. kap. 18) anför såsom Torbjörn Hornklofis. En annan strof, hvilken uppgifves vara af honom, anses nu vara skrifven af Eyvind. I þáttr Haralds Hårfagra (Flatb. I 567) anföras tre strofer ur en af honom författad dikt till Harald Hårfagers ära, men Finnur Jónsson anser denna dikt snarare vara från slutet af 1100-talet. På samma ställe (Flatb. I 574) upptages Tiodolf såsom författare af en dikt, som eljes tillskrifves Hornklofi.

ligen fast, och när Bugge till förmån för sonsonen vill frandöma honom äfven Ynglingatal, så kan Snorres däremot stridande uppgift knappt anses så välgrundad, att den bör lägga några hinder i vägen.

För bestämmande af den tid, då dikten skrefs, synes man således nästan uteslutande vara hänvisad till de skäl, som kunna hämtas ur dikten själf.

Bugge visar, att åtskilliga uttryck i Ynglingatal häntyda på kännedom om eddadikterna Vǫluspá och Grimnismál, och då dessa dikter enligt nu gällande åsikt författats i början af 900-talet, drager han däraf den slutsatsen, att Ynglingatal måste härröra från en något senare period. Men dateringen af dikter som Vǫluspá måste helt naturligt blifva ytterst vansklig, och den möjligheten kan tydligen ej uteslutas, att dessa dikter åtminstone till vissa partier äro omarbetningar af äldre. Öfverensstämmelserna mellan de nämnda eddadikterna och Ynglingatal *kunna* möjligen ock förklaras däraf, att de nämnda uttrycken varit i viss mån poetiska loci communes, som från äldre förlorade dikter öfvergått till yngre.

Bugge fäster sig vidare vid stilen, särskildt vid de talrika, ofta ganska invecklade »kenningarna», hvilka tydligen icke kunna tillhöra en diktnings första barndomsperiod, utan förutsätta en tämligen lång föregående stilutveckling. Den, som utan att känna Snorres uppgift om Tiodolf såsom Harald Hårfagers skald, läser Ynglingatal, kan därför svårligen sätta denna dikt tidigare än Vǫluspá. Kenningar förekomma väl äfven där och hafva nog funnits också i den äldsta germanska poesien, men till egentlig användning — man kan väl säga öfverdrift — komma de först i skaldepoesien. De flesta forskare, hvilka icke äro isländingar, hafva med afseende på dessa kenningar kommit till samma resultat som Bugge, och äfven Vigfússon, som trots alla sina fel mot den moderna filologiens metod måste erkännas hafva ägt en ovanligt fin blick för den isländska poesiens egendomligheter, antog att de nu bevarade texterna af de älsta skaldedikterna omskrifvits under perioden 970—1070.[1] Finnur Jónsson, hvilken af nu lefvande forskare väl är

[1] Corpus Poeticum Boreale I. Introduction sid. 82 ff.

den, som mest behärskar denna litteratur, finner dock intet stötande eller elaboreradt i dessa kenningar, som han anser vara »omedelbara, naturliga och naturfriska»,[1] ett yttrande, hvilket, såsom Bugge anmärker, endast kan förklaras däraf, »att den konstlade skaldediktningen ännu i sina efterverkningar så behärskar isländarne, att de vid bedömandet af poetisk stil ofrivilligt utgå från förutsättningar, som äro olika dem, som hos andra nationer äro allmängiltiga». Men ehuru jag är öfvertygad om, att Bugge har rätt i denna punkt, är dock en mening, uttalad af en så framstående kännare af fornnordisk diktning som Finnur Jónsson, alltid beaktansvärd, och man kan svårligen mot hans bestridande bygga något blott på de anmärkta stilistiska egendomligheterna.

Härtill kommer ett annat skäl. Den äldsta nordiska folkpoesi vi känna är från 800-talet, de äldsta skaldedikterna hafva hänförts till samma tid, men poesien före denna tid är och kommer väl alltid att för oss vara en terra incognita. Vi kunna därför icke med bestämdhet säga, att den motsats mellan folkpoesi och lärd poesi, som möter oss i den älsta *nu kända* litteraturen, icke äfven existerat förut. Skaldepoesien är nog en senare utveckling af folkpoesien, men den kan hafva utvecklats ur en »eddadikt» som är långt äldre än Vǫlundarkviða, och så länge denna *möjlighet* finnes, vågar man ej begagna stilskillnaden såsom ett afgörande kronologiskt bevismedel.

Att Ynglingatal författats efter Harald Hårfagers tid, synes dock angifvas af det sätt, hvarpå skalden omtalar den Olof, som enligt Snorre var Haralds farbror:

Réð Ólafr
ofsa *forðum*
viðre grund
of vestmare.

Detta förutsätter nödvändigt, att en god tid förflutit sedan hans död, och man har därför anledning att antaga, att ett par led bortfallit mellan denne Olof och den ännu lefvande eller nyligen aflidne Ragnvald. På samma sätt

[1] Arkiv VI, 128.

uppgifves det om Olofs fader Gudröd: »Sa's fyr lǫngo vas» (Kringlas text), och det vill häraf synas, som om skalden räknat dessa konungar till forntiden. Så vida man således bortser från Snorres uppgift, att Ynglingatal diktats af Harald Hårfagers skald — ett påstående som är svårt att förena med andra uppgifter om denne skalds lefnadstid — synas sannolikhetsskälen tala för, att Ynglingatal *snarare* skrifvits af Tiodolf d. y. än af Tiodolf d. ä. Såsom strax skall visas, torde man genom en undersökning af diktens historiska moment komma till ett liknande resultat.

En annan tidsgräns har man funnit genom en jämförelse med Eyvind Skåldaspillers genealogiska kväde Háleygjatal. Att den ena af dessa dikter är en imitation af den andra, har länge varit erkändt. Men då man ansåg, att Ynglingatal författats på 800-talet och Háleygjatal kort före år 1000, så var man naturligen utan vidare på det klara med, hvilken dikt som var original och hvilken som var efterbildning. Wadstein har förtjänsten af att hafva bringat frågan under allvarlig diskussion, men jag kan icke finna, att han valt den riktiga vägen att lösa spörsmålet. En dylik fråga kan knappt afgöras på annat sätt, än att man jämför de bilder i de båda dikterna, hvilka äro öfverensstämmande, samt undersöker, hvilka af dessa äro de mest ursprungliga. Detta har Wadstein icke gjort, utan mera i allmänhet betraktat spörsmålet. Bugge har däremot i sitt bemötande af Wadstein utgått från den nyssnämnda synpunkten och, som det förefaller, har han äfven lyckats vederlägga honom.

Om man tänker sig galgen under bilden af en häst, är det tydligt, att man menar, att det är en häst, som den hängde rider; det är den straffades, ej den straffandes häst. Ynglingatal är därför i denna punkt ursprungligare, ty här kallas galgen Signys mans d. v. s. Hagbards häst. Då Háleygjatal kallar galgen Sigars[1] häst, så visar detta uttryck, att diktens författare upptagit en bild utan att fullt förstå dess innebörd. På samma sätt är det eljes icke (?) förekommande ordet *menglǫtuðr* gemensamt för båda dikterna. Men då det förekommer i Ynglingatal, är det full-

[1] Sigarr, hvilken lät upphänga Hagbard, var som bekant Signys fader.

komligt på sin plats, ty i den myt, som därvid beröres, har menet eller smycket en afgörande betydelse.[1] I Háleygjatal däremot kallar Guðlaugr *menglǫtuðr*, utan att detta epitet, så vidt man vet, har afseende på någon händelse i konungens lif; uttrycket förefaller, såsom Bugge anmärker, endast såsom en schablonmässig skaldekenning.

Det vill häraf synas, som om Ynglingatal ej kunnat skrifvas efter 986, då — ungefär — Háleygjatal författades. Bugge tror sig äfven i Egill Skallagrimssons Arinbiarnarkviða hafva upptäckt några lån från Ynglingatal, men de anförda öfverensstämmelserna synas föga slående. Viktigast tyckes vara uttrycket »ynglings burar»,[2] men detta visar ej mera, än att namnet »yngling» såsom synonym för konung då varit bekant, och förutsätter ej, att Egill känt också *dikten* Ynglingatal. Emellertid är, såsom Bugge påpekat, framställningen och stilen i Egills dikter så pass lika med Ynglingatals, att dessa gärna böra förläggas till samma tid d. v. s. ungefär den tredje fjärdedelen af 900-talet. Men under denna tid bör den Tiodolf från Hvin hafva lefvat, hvars son kämpade med i slaget vid Svoldern, och det är därför ganska rimligt, att att han författat Ynglingatal, liksom han äfven, hvad tiden angår, kan hafva diktat Haustlǫng och kvädet till Strutharald.

Den omständigheten, att en skald af Eyvinds rang både i plan och enskilda uttryck så rent plagierat Ynglingatal, tyckes förutsätta, att denna dikt icke var bekant i Norge, ty en skald, som har något rykte att förlora, vågar sig väl ej på ett dylikt plagium, som borde vara uppenbart för en och hvar, och den omständigheten talar onekligen för Bugges mening, att Ynglingatal författats i Brittannien. Ett talande bevis på, huru föga känd på Harald Hårfagers tid och långt efteråt denna sedermera så populära genealogi ännu var, hafva vi i dikten Hynðlulióð, hvilken enligt Finnur Jónsson författades i Norge 950—975. I denna dikt, som just har till uppgift att uppräkna norska ge-

---

[1] Påpekadt af Noreen i Uppsalastudier s. 215.

[2] Ett liknande uttryck (ynglings bǫrn) förekommer redan i en dikt, som tillägges Egills fader Skallagrim (Egills saga kap. 47), men äktheten af denna lausavisa är ej höjd öfver allt tvifvel.

nealogier, förekom icke ens ynglinganamnet,[1] hvilket knappt låter tänka sig, så vida ynglingarna då ansetts vara Norges regerande konungaätt. Enligt den norska traditionen tyckas alla berömda sagoätter hafva härstammat från Halfdan den gamles nio söner[2] Hilldir, Næfill, Audi, Skelfir, Dagr, Bragi, Budli, Lofdi och Sigarr, hvilka voro stamfäder för hildingar, niflungar, audlingar, skilfingar, dǫglingar, bragningar, budlungar, lofdungar och siklingar, och först senare, då ynglingaätten blifvit en populär sagoätt, fogade man in denna, karakteristiskt nog i stället för den likaledes svenska skilfingaätten. I *Huersu Noregr Bygdiz*[3] — jag frånser de vidfogade och dit ursprungligen ej hörande ättartalen — där man naturligen framför allt väntar att finna ett omnämnande af den berömda konungaätten, förekommer ej häller ynglingarnes namn: »Nu skal segia dæmi til, huersu Noregr bygdiz i fystu edr huersu konunga ættir hofuz þar edr i odrum londom edr hui þeir heita Skiolldungar, Budlungar, Bragningar, Odlingar, Vaulsungar edr Niflungar sem konunga ættirnar eru af komnar» — ynglingaätten, som väl framför alla andra bort nämnas, lyser genom sin frånvaro. Icke ens Tiodrek, hvilken var munk i Nidaros och 1170—1180 skref sin historia, kände något af Ynglingatals lysande släktregister, ty ehuru han förklarar sig hafva haft tillgång till isländingarnes »antiqua carmina», så yttrar han dock i företalet:[4] »quia constat nullam ratam regalis stemmatis successionem in hac terra extitisse ante Haraldi pulchrecomati tempora, ab ipso exordium fecimus». Han vet, att Harald Hårfagers fader var Halfdan Svarte, men längre tillbaka sträcker sig ej hans vetande. Ordet »yngling» nämnes visserligen någon gång i skaldernas dikter,[5] men så vidt jag har mig bekant, aldrig såsom en bestämd beteckning för den regerande konungaätten, utan endast i betydelsen *konung* i allmänhet, hvilket ock tyckes förutsätta, att Norges

[1] I den nu bevarade texten har det genom en felskrifning kommit in i stället för *ylfingar*. Se härom Bugge i hans upplaga af Sæmundar Edda, noterna till str. 11 och 16.

[2] Se ättartalen i Flatb. I 25, jämf. därmed Snorre-Eddan I, s. 522.

[3] Flatb. I, s. 21.

[4] Storm, Monumenta, s. 3.

[5] Dessutom är det ingen garanti för, att ordet hos dem är gammalt. Ofta tyckes det med anledning af ynglingarnes senare popularitet hafva blifvit insatt i stället för ett annat lika betydande och på vokal början. Så skedde i Hyndluljóð, där *ynglingar* kom i stället för *ylfingar*.

konungar ej ansågos såsom medlemmar af en historisk existerande ynglingaätt.

De ättartal, som för öfrigt meddelas för Harald Hårfager, äro alldeles fantastiska samt tydligen »lavede» i sen tid, och man kan svårligen freda sig från den misstanken, att konungens närmaste eftervärld vetat ytterst obetydligt om den berömde envåldshärskarens förfäder, hvilka sannolikt voro tämligen obemärkta personer. Längre än till hans fader, Halfdan Svarte, tyckes traditionen ej hafva gått, och möjligen var denne den förste af sin ätt. Att han varit son till Gudröd veiðikonungr, är — såsom sedan skall visas — åtminstone ytterst osannolikt. Men är *det* otroligt, är det också otroligt, att dikten skrifvits på Harald Hårfagers egen tid, då Gudröds minne ännu ej förbleknat och då man ännu måste hafva erinrat sig det namn, han bar, och det område, öfver hvilket han härskat.

Först genom Are tyckes Ynglingatal hafva blifvit bekant på Island och i Norge, och detta talar onekligen för Bugges mening, att dikten författats på Irland för någon af de därvarande skandinaviska konungarne. De skäl, som Bugge anför till stöd för denna mening, äro hufvudsakligen följande. Efter Halfdan Svartes död fanns det i Norge ej plats för en konung af den betydenhet, som Ynglingatals Ragnvald måste hafva haft. Dikten har till plan och framställningssätt inga anknytningspunkter till äldre germansk diktning, men röjer däremot påvärkan af den iriska konstpoesien, inom hvilken många dikter af ett likartadt innehåll finnas; särskildt påpekar Bugge dikten Fianna batar i nEmain, hvars författare afled 975. Äfven i versformen tror han sig spåra ett iriskt inflytande och antager därför, att Ynglingatal skrifvits i Irland af en norsk skald till ära för en där lefvande konung Ragnvald, som ansåg sig tillhöra ynglingaätten.

Af dikten finnas numera endast fragment i behåll, ty — såsom Finnur Jónsson visat — var den en gång betydligt större. Hvarje konung har i det nu bevarade fragmentet fått sig en, en och en half, två eller två och en half strof. Då hvar och en säkerligen i den ursprungliga dikten behandlats i lika många strofer, så har hvarje konung erhållit minst tre och hela kvädet då bestått af minst

93 strofer, så vida antalet af i dikten nämnda släktled varit — såsom Snorre uppgifver — 30 utom Ragnvald. Men då de bevarade släktleden endast äro 26 utom Ragnvald, följer däraf, att — utom stroferna om stamfadern Yngve Freyr — de tre sista släktleden före Ragnvald under tidernas lopp gått förlorade.[1]

Att Are haft denna dikt fullständigt framför sig, är väl ej säkert, men ganska sannolikt. Ares släkt härstammade liksom en mängd af Islands mera betydande ätter från landen i väster, och han kan således hafva haft tillgång till denna föga kända dikt. Förmodligen var det han, som först kom på idéen att sammanställa denna släktledning med det norska konungahusets. Om anledningen härtill kunna vi nu intet veta, men sannolikt var det ortsanvisningarne i kvädets senare del, som kommo honom att tänka på kvädet såsom ett norskt konungatal. För hans börds-stolthet låg det naturligen ock något synnerligen lockande i tanken, att hans ätt var befryndad med de norska envåldskonungarnes, och som han i likhet med sina samtida sannolikt hade ett ytterst rymligt genealogiskt samvete, lät han säkerligen utan svårighet förmodanden och önskningar öfvergå till visshet. Vi kunna därför förstå, huru han i Ynglingatals sagokonungar kunde se både Breidfirdingarnas och de norska envåldskonungarnes förfäder.

Men *hela* kvädet kunde ej användas såsom ett norskt konungatal, ty den senare delen — den som nu är förlorad — berörde tydligen icke Norge, och denna del, hvilken afsåg de iriska konungarne, ägde icke i detta sammanhang något intresse för honom. Såsom källa var således Ynglingatal brukbart endast till ledet närmast före Halfdan Svarte, och här ansåg han af lätt insedda kronologiska skäl, att ätten grenat sig i en irisk och en norsk afdelning.[2] För den senare hade han inga verser att begagna såsom

[1] Jämf. s. 43 nederst. Efter en beräknad tidsskillnad af ungefär 30 år mellan far och son, skulle dikten således vara omkring 100 år yngre än man antagit. Att Odin och Niǫrðr upptagits såsom släktled i Ynglingatal, är ytterst otroligt. De hafva tydligen tillagts af senare, mytologiskt lärde författare. Se härom nedan.

[2] I tvänne dylika grenar hade ätten redan förut enligt Are delat sig, i det han antog, att hans egen ättegren stammade från Halfdan Hvitbens — i ynglingasagan ej nämnde — son Gudröd, hvars afkomlingar utvandrat till Irland. Anledningen att han bröt af med Olof berodde väl på en tidsberäkning af samma art som den, hvilken gjorts i föregående not.

källa och behöfde icke häller några, enär han nu öfvergaf sagans mark och beträdde ett rent historiskt område. För att förklara hans tillvägagående i öfrigt har jag tänkt mig följande hypotes. Af de strofer, som behandlat Halfdan Svartes förmodade förfäder, gjorde han — jämte det han begagnade dem för den prosaiska framställningen — ett utdrag, så att han för hvarje ätteled anförde en, en och en half, två eller två en half strof såsom bestyrkande citat för riktigheten af den prosaiska omskrifning han verkstält. I inledningen nämnde han slutligen, att källan till hans arbete varit Tiodolfs Ynglingatal, hvilket skrifvits till en konung Ragnvald, kallad Heiðumhárr, hvarjämte han till bestyrkande häraf anförde den strof ur kvädet, där detta namn förekom. Sannolikt stammar uppgiften, att Tiodolfs kväde behandlat 30 af Ragnvalds förfäder ock från honom. Hvar Ragnvald regerat eller hvilkens son han varit, behöfver han däremot icke hafva nämnt.

Sådant *kan* mycket väl Ares förlorade arbete hafva varit beskaffadt, och åtskilligt häntyder på, att det verkligen haft den form och det innehåll, som här blifvit antydt.

De underrättelser vi hafva om detta arbete stamma hufvudsakligen från Ares bevarade skrift Islendingabok samt från prologen till Heimskringla. Den nu bevarade Islendingaboken är, såsom Are själf upplyser, en senare bearbetning af ett äldre liknande arbete: »Islendingabóc görþa ec fyrst byscopom órom þorláke oc Catle oc syndac bæþe þeim oc Sæmunþi preste. En meþ því at þeim lícaþe svá at hafa eþa þar viþr auca, þá scrifaþa ec þessa of et sama far, fyr utan ættartölo oc conunga æfe oc jócc því es mer varþ siþan cunnara». Att döma häraf synes den äldre upplagan hafva innehållit äfven ättartal och konungaæfi. Af ättartalen har någon strax före början af den nu kända redaktionen af Islendingaboken gjort ett kort utdrag,[1] likaså efter arbetets slut.[2] Men konungaæfi äro förlorade, och endast de nu nämnda ätteleden säga oss den ordning, som ynglingaättens medlemmar haft i konungaæfi.

[1] Leden från Halfdan Hvitben till Harald Hårfager.

[2] Från »Yngve Tyrkjaconungr, Njörþr Sviaconungr, Frayr» etc. till Halfdan Hvitben och från denne till Are själf. Leden från Yngve till Halfdan Svarte äro på några oväsentligheter när de samma som i Ynglingatal.

Båda dessa ättartal äro tydligen, såsom Björn Magnússon Olsen och Konrad Maurer antaga, af en senare afskrifvare öfverflyttade från den äldre redaktionen till den yngre, dit de att döma af företalet ej hört. Men af konungaæfi finnes däremot intet spår i den senare och enda bevarade redaktionen. Anledningen, hvarför dessa biografier uteslötos, var förmodligen den, att de båda biskoparne och Sæmund ansågo dem ej direkt höra till arbetet. Några — såsom Gjessing, Vigfússon och Olsen — antaga, att de afsöndrats från Islendingaboken för att bilda grundlaget för ett nytt arbete, Norges konungasagor, hvilket arbete verkligen kommit till stånd, ehuru det nu gått förloradt. Andra — såsom Maurer — betvifla tillvaron af en dylik norsk konungahistoria såsom ett särskildt arbete.[1]

Mig synas de skäl, som Gjessing och Olsen anfört till stöd för sin mening, mera öfvertygande än motståndarnes; men för vårt syfte äger denna fråga icke någon afgörande betydelse, hvarför jag här förbigår skälen för och emot de båda åsikterna.

Den förste, som begagnade sig af detta arbete — vare sig det nu förelåg såsom en särskild skrift eller utgjorde en del af den stora, förlorade Islendingaboken — var den okände författaren till *Historia Norwegie*, troligen skrifven i England omkring 1180—1190.[2] Konungaraden är här densamma som i Ares ättartal, och de notiser, som anföras om hvarje konung, äro tydligen hämtade från Ares förlorade konungaæfi.

Detta sistnämnda arbete låg antagligen ock till grund för den *þáttr af Upplendinga Konungum*, som finnes i Hauksbok. Stilen och det genealogiska intresset — särskildt det här i detta sammanhang omotiverade intresset för Breidfirdingarnes förmodade stamfäder — erinra ganska tydligt om Ares Islendingabok och påminna ej om Snorres mera fylliga och raska framställning. Och i en punkt skiljer sig þáttr bestämdt från Snorre, nämligen rörande Olof Trätälja. Snorre har som bekant en historia om, huru Olof utvandrat till Värmland och där af sina egna män

[1] Den hithörande litteraturen finnes upptagen i Maurers afhandling i Germania N. R. XXIV, s. 61, och af Olsen i Aarbøger 1893, s. 207.
[2] Storm, Monumenta, sid. XXIII.

blifvit offrad åt gudarne för att afvända en hungersnöd, som hotade Värmland. Hauksbok känner intet om offringen och hungersnöden, utan säger: »ok var þar (i Värmland) konungr til elli», och alldeles på samma sätt har Historia Norwegie: »diu et pacifice functus regno plenus dierum obiit in Swecia». Men därjämte innehåller Hauksbok en berättelse om, huru Olof koloniserat Värmland, och man kunde tänka, att Hauksbok här lånat från Snorre. Men redan före Snorre fanns det en tradition om, att Olof koloniserat Värmland. Utom i Hauksbok förekommer denna tradition i Egils saga (kap. 70), som antages vara från slutet af 1100-talet: »Vermaland hafði unnit fyrstr Óláfr trételgja, faðir Hálfdanar hvítbeins, er fyrstr var konungr i Nóregi sinna kynsmanna». Likaså anspelar Saxo därpå, då han omtalar »Olavus, regulus Vermorum».[1] Det fanns således en tradition härom redan *före* Snorre, och allt talar för, att denna återgår till Are, ehuru den ytterst kompendiösa Historia Norwegie därom ingenting innehåller. Måhända har man dock i det binamn *Trätälja* (= Träyxa), som redan Are gifver konungen, en antydan om, att sagan om Värmlands kolonisation ej varit honom obekant.

Min mening är alltså, att vi i þáttr af Upplendinga konungum väsentligen hafva Ares verk, ehuru tillökadt med senare kombinationer, af hvilka den i detta sammanhang viktigaste torde vara den, att Ragnvald, till hvars ära Ynglingatal skrifvits, säges hafva varit en son af Olof Geirstaðaálfr. I hvarje fall synes mig den korta framställningen vara äldre än Snorre.

Snorre har däremot i allt väsentligt fotat sin framställning på Ares förlorade arbete samt antagligen ock känt þáttr af Upplendingakonungum, hvarifrån han hämtat uppgiften om Ragnvald såsom Olofs son; att han haft Historia Norwegie framför sig, förefaller däremot ovisst och knappt troligt. Snorre upplyser själf i företalet till Heimskringla, att han haft Are till källa: »Ari prestr inn fróði Þorgilsson Gellissonar ritaði fyrstr manna hér á landi at norrænu máli frœði bæði forna ok nýja; ritaði hann mest i upphafi sinnar bókar frá Islandz byggð ok laga-setning;

[1] Saxo, s. 370. Såsom Olrik visat (Kilderne til Sakses Oldhistorie 1892—94), återger Saxo nästan i de flesta fall den norsk-isländska traditionen.

siðan frá lǫgsǫgumonnum, huersu lengi hverr hafði sagt. ok hafði þat áratal fyrst till þess, er kristni kom á Island, en siðan alt til sinna daga; hann tók þar ok við mǫrg ǫnnur dœmi bæði konunga-æfi i Nóregi ok Danmǫrk ok sva í Englandi, eða enn stórtiðendi, er gǫrzk hǫfðu hér í landi. ok þykki mér hans sǫgn ǫll merkiligust; var hann forvitri ok svá gamall, at hann var fœddr nesta vetr eptir fall Haraldz Sigurðarsonar. Hann ritaði, sem hann siálfr segir, æfi Nóregskonunga eptir sǫgu Oddz Kolsonar» etc. Den redogörelse för källorna till Ares arbete, som härefter följer, är tydligen hämtad från detta arbete självt. Men hvilket af Ares arbeten, som Snorre afser, är omtvistadt.

Att han med det arbete, han i början omtalar, menar den första, utförligare upplagan af Islendingaboken, är tydligt, och därom äro också alla ense; däremot äro meningarne delade om, huruvida han med Æfi Noregs-konunga afsett ett särskildt arbete eller blott en del af denna Islendingabok. I hvarje fall är det tydligt, att han noga ansluter sig till sin källa. I Frisboken — en af de tre gamla handskrifterna till konungasagorna — bär också ynglingasagan följande öfverskrift: »Her hefr upp konungabok eftir saugn Ara prestz froða». Vigfússon har däraf velat draga den slutsatsen, att de norska konungasagorna ända till Harald Sigurdssons död i självva verket ej äro författade af Snorre, utan hufvudsakligen af Are, hvars verk Snorre helt enkelt inkorporerat i sitt.[1] Ehuru ett dylikt förfaringssätt i äldre tider visst ej var ovanligt, kan man dock knappt antaga, att Snorre på detta sätt tillägnat sig en annans arbete.[2] Redan i början af de norska konungasagorna kunna vi iakttaga Snorres lifliga framställningssätt, som så starkt skiljer sig från Ares torra, annalistiska stil. Men äfven om man af den nyss anförda öfverskriften ej kan draga så vidtgående slutsatser, som Vigfússon gjort, så synes den dock visa, att man i början af 1300-talet var medveten om det starka

[1] Sturlunga-Saga I. Prolog, s. XXX.

[2] P. E. Müller antog (Danmarks og Norges Sagnhistorie s. 180), »at Snorre ikke blot har benyttet Are Frodes og Sæmund Frodes Arbeider og enkelte Islænderes Lefnetsbeskrivelser, men en hel Række af skrevne Sagaer om de norske Kongers Bedrifter», bland dessa ock en Ynglingasaga.

beroende, i hvilket Snorre stod till Are. Hvad särskildt ynglingasagan beträffar, torde dess uppgifter bäst kunna förklaras, så vida man antager, att Snorre i allt väsentligt följt Are samt — i några få punkter — den nu förlorade Skioldungasagan och Håleygjatal. Af de torra fakta, som där meddelades, lyckades han med sin berättartalang och med sin förmåga att kombinera, att skapa den berömda saga, som i så många århundraden fått gälla såsom ett oförlikneligt historiskt dokument.

Man behöfver ej länge syssla med Snorres ynglingasagor för att finna, att dessa innehålla åtskilligt, som icke kan läsas ut ur de utdrag ur Tiodolfs dikt, som han meddelar. Åtskilliga förklaringar hafva gifvits häraf. Storm[1] antog, att Snorres källor varit »en kortfatted Kongerække (Historia Norwegie), Tjodolvs vers, en skjoldungesage samt lösrevne Sagn om de senere konge», men detta antagande utgick från den förutsättningen, att Ares konungasagor endast omfattat perioden från Halfdan Svarte till 1030 eller 1047.[2] Förutsättningen motsäges bestämdt däraf, att Are bevisligen känt Ynglingatal och af detta utdragit det ännu bevarade ättartalet. Att han, *då* han skref en norsk konungahistoria och kände denna ätts äldsta ursprung, ej skulle hafva begagnat sig af denna källa, är ytterst otroligt, och ännu otroligare är det, att en norsk munk i ett engelskt kloster först skulle hafva kommit på den idéen att tyda Ynglingatals gåtor samt omskrifva dem på historisk prosa. Det kan för öfrigt betviflas, att en munk ägt den kännedom om isländsk mytologi, som behöfts för ett dylikt värf. Likaså är det åtminstone ovisst, om Snorre ägt den kunskap i latinet, att han kunnat begagna sig af detta arbete; att han kan böja några latinska ord riktigt, är sant, men detta kunna äfven personer i våra dagar, hvilka icke mäkta läsa en ganska enkel latinsk bok. Ej heller kan man påvisa, att denna krönika varit känd på Island. Då Snorre i sitt företal säger, att Are präst först af alla »ritaði frœði bæði forna ok nýja», så synes han mig med »forna» tydligen åsyfta tiden före Harald Hårfager, och det torde vara svårt att ej sammanställa detta

[1] Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrifning (1873) s. 112.
[2] Storm, a. a. s. 14, 23, 24.

yttrande med hans kort förut lämnade uppgift: »Eptir Þjóðólfs sǫgn er fyrst ritin æfi Ynglinga», ty skulle han därmed hafva afsett ett latinskt arbete, hade han väl ej underlåtit att nämna detta.

Därjämte bör anmärkas, att Historia Norwegie *icke* uppgifver Ynglingatal såsom källa, hvilket Are i likhet med författaren af Þáttr af Upplendinga konungum naturligen gjort.[1] Sambandet mellan Historia Norwegie och Ynglingatal skulle Snorre således själf hafva insett, och detta skulle han utan några kommentarier blott hafva angifvit med orden: »eptir Þjóðólfs sǫgn er fyrst ritin æfi Ynglinga». Detta antagande är så osannolikt, att det svårligen kan uppställas vid sidan af den naturliga förklaringen: att Ares nu förlorade arbete begagnats af en norsk munk, som därur gjort ett kortfattadt utdrag. Snorres arbete innehåller dessutom åtskilligt, hvilket icke finnes i Historia Norwegie och ej heller kan antagas såsom en fri konstruktion ur detta och Ynglingatal, utan tydligen är äkta sagohistoria. Jag kan således ej biträda Storms mening, att det, som hos Snorre förekommer utöfver de nämnda källorna, icke är »sagn, men teorier». Att döma af inledningen till Monumenta Historica Norwegiæ (1880, sid. XXII) tyckes Storm själf ej längre hålla på denna åsikt.

Bugge[2] antager för att förklara dessa äkta sagohistoriska drag, hvilka finnas hos Snorre, men ej kunna konstrueras ut ur de bevarade stroferna af Ynglingatal, att det på Island funnits en fortlefvande tradition, ur hvilken Snorre öst. Men icke heller detta synes rätt sannolikt, då denna tradition eljes ej kommer till synes i den så rikhaltiga isländska sagolitteraturen, och det är knappt troligt, att den *isländska* traditionen haft något att förmäla t. ex. om en *svensk* konung Visburr. Den enklaste förklaringen är tvifvelsutan den, som antydts af Finnur Jónsson:[3] att de flesta af de punkter, i hvilka Snorre går utöfver innehållet i Ynglingatals nu bevarade strofer, hämtats från de förlorade stroferna, hvilka naturligen också måste hafva innehållit historiska moment. Då såsom Finnur Jónsson

[1] Att döma af Snorres prolog var han ju ytterst noggrann i sina källhänvisningar.
[2] Bidrag s. 141.
[3] Den Oldn. og Oldisl. Litteraturs Historie I, s. 441.

visat, hvarje släktled behandlats i tre strofer, hafva vi icke ens hälften af Ynglingatal i behåll, och den, som först begagnade denna källa, disponerade således öfver ett långt rikare material än det vi nu hafva till vårt förfogande. Då detta material tydligen begagnats med samma omsorg som de nu bevarade stroferna, hvilkas innehåll utpressats till sista droppen, är det tydligt, att det mesta, som Snorre för äldre tider anför utöfver de notiser, som vi själfva kunna läsa ut ur versen, hämtats från denna källa.

Men en annan fråga är: är det Are eller Snorre, som gjort detta utdrag ur *hela* Ynglingatal. Då det är så godt som säkert, att Are, för så vidt han öfverhufvud skrifvit ynglingakonungarnes historia, begagnat hela dikten, så blir frågan egentligen den: har Snorre utom Ares prosa äfven kunnat begagna *hela* Ynglingatal, d. v. s. fanns denna dikt såsom helhet till ännu på Snorres tid?

Något bevis härför har jag icke kunnat finna, men väl åtskilligt, som talar mot ett dylikt antagande. Ingenstädes utom hos Snorre finnes något citat[1] från Ynglingatal, ett faktum som tyckes förutsätta att dikten ej på annat sätt varit känd. Vid några tillfällen skulle tydligen ett dylikt citat hafva gjorts, så vida dikten varit bekant. Särskildt är detta fallet vid þáttr af Oláfi Geirstaðaálfi, men där — det enda ställe där dikten citeras utom hos Snorre — anföras blott de två strofer, som citerats i Heimskringla, ej den tredje, som gifvetvis *måste* hafva anförts, så vida den varit känd af författaren.

För så vidt den åsikt är riktig, som jag förut sökt framställa, nämligen att tre släktled bortfallit mellan Olof Geirstaðaálfr och Ragnvald, följer äfven däraf, att Snorre, som gör Ragnvald till Olofs son, endast haft vissa fragment af dikten framför sig.

På grund af hvad jag här anfört synes sannolikt, att Are varit den förste som begagnat Ynglingatal, upplöst dess omskrifningar på prosa, ökat till denna framställning »efter vise mäns berättelser» och såsom bestyrkande citat anfört

[1] Den af Bugge s. 127 anförda halfstrofen anses ju vara af Eyvind. Om þáttr af Oláfi Geirstaðaálfi se texten ofvan. Efterbildadt tyckes Ynglingatal — utom af Eyvind — endast hafva blifvit af Shetländingen Odd den lille (Bugge, s. 127).

utdrag ur Tiodolfs dikt; vidare att författaren af Historia Norwegie gjort ett kortfattadt sammandrag af detta arbete, hvilket ock var hufvudkällan för Snorre, som ej känt själfva dikten annat än genom Ares citat. Man kunde ock tänka sig den möjligheten, att Are blott omskrifvit Ynglingatal på prosa utan att anföra några citat ur dikten, och att kvädet sedermera gått förloradt så när som på de fragment, som Snorre lyckades rädda och hvilka han inpassade i sitt arbete — kanske någon gång på orätt plats. Denna förklaring, som synes mig mindre sannolik,[1] inverkar dock ej på det hufvudresultat, till hvilket jag kommit.

Så vida den hypotes, jag framställt och sökt styrka, är riktig, får man naturligen tillmäta Snorres prosa ett högre sagohistoriskt värde än hvad man i allmänhet på den senaste tiden velat. Den blir enligt denna förklaring Tiodolfs vers upplöst i prosa. Olyckan är blott, att vi ej med säkerhet kunna i hvarje särskildt fall påstå detta, enär tydligen Snorres — samt äfven Ares — egna teorier och kombinationer mycket ofta spelat in och grumlat den ursprungliga framställningen.

Innan vi öfvergå till själfva dikten återstår att förklara namnet Ynglingatal.

Den personlighet, från hvilken ätten enligt Tiodolf härstammade, var tydligen Yngve Freyr. Detta namn förekommer hos Tiodolf i dikten Haustlǫng[2] och hos Tiodolfs imitatör Eyvind.[3] I þáttr af Upplendingakonungum säges ätten härstamma från Yngve Freyr och hos Snorre nämnes Yngve Freyr såsom fader till Fiolner och Semming, men — säger Snorre — »Freyr hét Yngvi ǫðru nafni». Emellertid är det, såsom redan Munch[4] påpekat och Noreen[5] vidare utvecklat, tydligt att detta *Yngve Freyr* står för ett äldre och i senare tid obegripligt *Inguna Freyr* (hvilket under formen *Ingunar Freyr* förekommer i Lokasenna och på några andra ställen) eller rättare — såsom jag tror — för ett *Yngve, Inguna Freyr*, hvarom jag strax skall tala. Detta

[1] *Slumpen* skulle i så fall hafva bevarat ungefär en och en half strof om *hvarje* yngling.
[2] »Allar áttir Ingifreys», Snorra-Edda I, s. 312, (jämf. I, s. 554).
[3] Heimskringla (ed. Unger s. 157).
[4] Det norske folks Historie, I, s. 59. Saml. afh. IV, s. 116.
[5] Uppsalastudier s. 223.

utförliga namn inbjöd naturligtvis till genealogiska kombinationer. Att *Yngve* eller *Ingunafreyr* var ättens stamfar, var tydligt af namnet, men af hvilken var *han* son och i hvilket förhållande stod han till Freyr? Denna fråga besvarades af den följande tiden på en mångfald olika sätt. Are lät ätten härstamma från Yngve, men då han visste, att Freyr var Niǫrðs son, började han ätten på följande sätt: »Yngve Tyrkiaconungr — Njörþr Sviaconungr — Frayr — Fjölner»[1] etc. d. v. s. han upplöste Ingifreyr i Yngve och Freyr samt insköt mellan dessa båda Freys fader Niǫrðr. Men detta är tydligen en lärd mytologisk kombination, som icke gärna kan tänkas hafva förekommit hos Tiodolf, hvilken — efter hvad både þáttr af Upplendinga konungum och Snorre uppgifva — började med Yngve Freyr. Snorre vet icke rätt, huru han skall tyda denna gåta och vacklar mellan olika lösningar. I Eddan gör han Yngve eller Inge till Odins son och den förste sveakonungen. I Heimskringla göres däremot Odin själf till den förste sveakonungen och f. d. Tyrkiakonung, Yngve är icke hans son utan identisk med Freyr, som enligt den sedvanliga mytologien göres till Niǫrðs son.[2] Men allt detta är senare, lärd mytologisk kombination; ätten måste hafva börjat med Yngve.

Huru detta namn är bildadt, har Noreen[3] på ett fullt öfvertygande sätt visat. Redan Tacitus omtalar det germanska folk *Ingvæones* eller *Ingævones*, som bodde »proximi oceano». »Enligt Tacitus — fortsätter Noreen — och den angelsaksiska runsången (Ing wæs ærest mid Eástdenum o. s. v.) härstamma dessa från en urfader *Ing*, som naturligtvis liksom Danr, Gautr o. s. v. uppkommit ur folknamnet och ej tvärt om». Dessa *ingwine* omtalas ock i Beowulf och beteckna där *eástdene* eller inbyggarne i *Scedenig* (Skåne).[4] Så väl Ing som hans afkomlingar *ingwine* måste således ursprungligen hafva varit östdanskar och icke svenskar. Men nu är det emellertid obestridligt, att

[1] På samma sätt har hans afskrifvare i Historia Norwegie: »Ingvi — Neorth — Froy — Fiolnir».

[2] Ännu andra kombinationer finnas i Sverres saga och Flateyjarboken.

[3] Uppsalastudier, s. 223.

[4] Svenskarnes konungaätt nämnes där ock, men den kallas *Skilfingar* — ett namn som äfven hos Tiodolf användes om samma uppsvenska konungar.

så väl Tiodolf som alla senare isländska författare betrakta de äldsta medlemmarne af ätten såsom uppsvenska. Noreen tror, att detta beror på följande förblandning. I Beowulf kallas östdanskarnes konung »fréa Ingwina» eller »ingvinernes herre», »men *Inguna Freyr*, den sydsvenske konungen, förblandades helt naturligt af isländingar och norrmän med den i Upsala par préférence dyrkade nationalguden, solguden, som naturligtvis också kallades *Freyr*, herren, men som, så vidt man vet, icke tillika bar namnet Yngve, såsom dock våra mytologiska läroböcker allt ifrån Snorre uppgifva. Så kommer det sig, att Lokasenna kan använda *Ingunarfreyr* om *guden* Freyr, och redan de äldsta historieskrifvarne hålla före, att den af Halfdan Hvitben i Norge grundade ynglingaätten härstammade från Uppsala».

Denna förklaring kan knappt sägas vara tilltalande. För det första är det nästan omöjligt att antaga, att man kunnat förblanda en verkligen i Danmark *regerande* konung — äfven om han burit titeln Inguna freyr — med en på ett annat ställe dyrkad *gud*. För det andra är det ganska osannolikt, att östdanskarnes konung — allra minst så sent som på Tiodolfs tid — kallats Inguna Freyr. Det är visserligen sant, att angelsaksarne kallat honom *fréa Ingwina*, men dels var detta tydligen ingen fix titel ens hos dem[1] utan blott ett sätt att återgifva ordet *konung*,[2] dels är visserligen *fréa* etymologiskt detsamma som *Freyr*, men hos nordbon finnes detta ord aldrig användt såsom appellativ (= herre) utan endast såsom proprium för att beteckna *Gud*, närmast guden Freyr, och det kan således ej antagas, att östdanskarne någonsin kallat sin konung Inguna freyr. Slutligen är det med detta antagande ganska svårt att förklara, huru dock en serie verkliga svenska konungar kunnat komma in i ätten.

I sin artikel i Nord. Familjebok gifver Noreen en annan, något afvikande förklaring. Man skulle — antager han där — hafva förblandat den östdanske *stamheroen* Yngve Freyr eller Inguna Freyr med den i Upsala dyrkade Freyr. Denna

[1] Han kallas så blott på ett ställe (v. 1320). På ett annat nämnes han med det likabetydande *eodor Ingwina* (v. 1045).

[2] Uttrycket står ju alldeles i paritet med *freá Deniga* (v. 359) och *freá Scyldinga* (v. 500).

tolkning är otvifvelaktigen mera tilltalande, men knappt tillfyllestgörande. Freyr dyrkades ju öfver allt i norden, om än hans tempel i Upsala var det mest berömda, och äfven om östdanskarnes stamheros kallats *Ynguna Freyr* och ej blott *Inge* eller *Yngve* — hvilket synes långt ifrån säkert — var därför ingen anledning att anse honom hafva varit konung i Upsala, ty så populär kunde den upsaliensiska Freyskulten väl ej hafva varit. Men äfven om så varit, förefaller det besynnerligt, att danskarne (eller Tiodolf) på den grund gjort honom till stamfader för en serie af *svenska* konungar samt införlifvat dessa i sin egen konungaserie.

Jag tror således, att man måste tillgripa en annan förklaring. Men innan jag lämnar denna, måste jag först beröra tvänne punkter, hvilka böra vara klara, innan vi kunna skrida till frågan om ynglingaättens förhållande till Sverge. Den första rör svenskarnes egen uppfattning af den uppsvenska konungaättens ursprung, den andra det sätt, på hvilket Tiodolf sammansatte sin konungalängd.

I Vita Ansgarii (kap. 26) berättas om en syn, som en svensk hedning skulle hafva haft. Han hade — berättar Ansgarii biograf — tyckt sig vara »in conventu deorum, qui ipsam terram possidere credebantur», och dessa hade uppmanat svenskarne, att i stället för att antaga någon främmande tro dyrka den kort förut aflidne konung Erik såsom gud, hvilket ock skedde. Men detta åskådningssätt hade väl ej varit möjligt, så vida ej gudarne ansetts såsom landets forna herrar, något som ock antydes af orden: »qui ipsam terram possidere credebantur». Af spridda yttranden hos Saxo, som ju ej är beroende af Ynglingatal, blir detta än tydligare, och af honom kunna vi finna, att de svenska konungarne ansågo sig härstamma från Freyr. »Frö, deorum satrapa — säger han (s. 120) — sedem haud procul Upsala cepit, ubi veterem litationis morem tristi infandoque piaculo mutavit». På ett annat ställe kallar han sveakonungarne Frös söner: »Sveonum fines (Starchaterus) ingreditur, ubi cum filiis Frö septennio feriatus», och i Bråvalla slag (s. 384) uppträda de främste svenske kämparne såsom »Frö dei necessarii». Äfven Tiodolf torde äga något vittnesbörd, och han nämner skilfingen Adils »Freys ätt-

ungr» samt samkonungarne Alrik och Erik »Freys afspring».[1] Att Frö, hvilken var landets främste gud,[2] också tänktes såsom landets förste konung och stamfader för den följande konungaätten, är för öfrigt helt naturligt och stämmer med åskådningssättet hos en mängd germanska folk, hvilka ledde sina konungahus anor upp till gudarne.

Utan fruktan för misstag torde vi således kunna anse, att den svenska konungaätten ansågs härstamma från gudarne, särskildt från Frö.

Beträffande det sätt, hvarpå Tiodolfs Ynglingatal kommit till, var man förut böjd att anse, att ett eller flera utförliga svenska kväden legat till grund för detta, som därför endast borde betraktas såsom ett tort utdrag ur dessa. Denna mening kan naturligen ej längre upprätthållas, utan vi måste tydligen uppfatta Tiodolf ungefär såsom vi uppfatta Saxo. Hans arbete var ett lärdt, historiskt arbete enligt den tidens fordringar, och i likhet med Saxo sökte han att skaffa sig tillgång till alla de källor han kunde använda. Finnur Jónsson synes mig på ett förträffligt sätt hafva utvecklat detta: »Som sine kilder opgiver digteren *fróðir menn* (særlig i oldhistorien), »kyndige mænd», hvem han har udfrittet (v. 10, jfr v. 11 *nu* det jeg *ved*); fremdeles hedder det: »det har jeg hørt» (v. 14), »det har jeg fremdeles erfaret» (v. 31); hermed er vistnok ensbetydende »jeg *vet* at» (v. 32). V. 30 hedder: »jeg har hørt, at de gærninger af Váttr og Faste blev meget omtalte hos sveerne», (v. 30). En særlig betydning må tillægges digterens udtryk i v. 10—111, hvor det hedder: »og ofte havde jeg spurgt vise mænd om Yngvars gravsted — nu ved jeg det, at» o. s. v. Alt dette er tilstrækkelig klart til at vi kan danne os en forestilling om, hvorledes digteren har arbejdet. Han har da forhørt sig hos alle, både Nordmænd og Svenske (v. 30), om de gamle konger og på den made søgt at tilvejebringe et efter hans plan fuldstændigt og nöjagtigt materiale angående de 3 punkter: »kongernes rækkefølge, dødsmåde og begravelsested. Det er næsten

[1] Det enda därmed jämförliga epitet, som förekommer i Ynglingatal, är »Tys áttungr» (om Egill Tunnadolgi).

[2] Detta är tydligt af Adams af Bremen beskrifning på Fröblotet i Upsala.

på forhånd givet, at han hos udspurgte kyndige mænd undertiden har fået forskellige traditioner om én og den samme fyrste; ved en kritisk behandling og sigtelse af stoffet har han så frembragt en kongeliste med tilbehør, så sandsynlig og historisk, som han har ment den kunde blive».

Han har tydligen gjort historiska kombinationer af samma art som Saxo, varit lika obesvärad som denne af all slags kronologi och därför, såsom sagoålderns historieskrifvare ofta göra, helt enkelt häktat olika genealogiska släktföljder vid hvarandra. Den s. k. prosaiska krönikans författare sammanfogade ju Västgötalagens konungalängd med konungalängder, hämtade från Jordanes, Historia Norwegie, Didrikssagan och en dansk krönika. På samma sätt förfor säkerligen Tiodolf, dock med den skillnaden att han endast hade den muntliga traditionen att ösa ur, ej den skriftliga.

Vi återvända nu till frågan, huru den danska ynglingaätten kunnat blifva gjord till svensk. Den bästa förklaringen af detta fenomen vore otvifvelaktigen, *om* det kunde visas, att en svensk konungaätt eröfrat Danmark, ty då blefve följande utveckling af saken helt naturlig. De svenska eröfrarne ansågo sig härstamma från Frö, deras danska undersåtar däremot från Inge eller Yngve. Ville nu den svenska ätten blifva legitim, var det onekligen ett steg i den rätta riktningen, om den förklarade sig också härstamma från Yngve eller — då den ej ville eller kunde uppgifva sina gamla anor — om den förklarade, att Freyr och Yngve voro identiska. Och här kunde namnlikheten hjälpa. Inguinernes stamheros Yngve *kunde* åtminstone kallas *Inguna freyr*,[1] och hela transformationen bestod således däri, att man identifierade *Freyr* och *Yngve*, *Inguna freyr*. I släptåg på denne stam- och ättheros följde sedan helt naturligt hela den svenska raden af sagohistoriska och historiska konungar, hvilka därigenom på sätt och vis nationaliserades i Danmark.

[1] Detta är naturligen något annat än att den regerande konungen bar denna titel. Här är det en mytisk personlighet, som får titeln *freyr* (= gud, herre).

Denna förklaring hänger likväl på ett *om*, och frågan blir då: känner historien någon dylik svensk eröfring af Danmark? Härpå kunna vi emellertid svara jakande.

Vid Ansgarii första ankomst till Sverge (829) härskade en konung Björn där. Denne tyckes någon tid därefter hafva efterträdts af en Anund, ty på 840-talet omtalas denne såsom fördrifven från Sverige, hvilket han med danskarnes hjälp fåfängt sökte återtaga. Då Ansgarius andra gången eller 852 begaf sig till Sverige regerade en Olof därstädes. Möjligen är det samme man,[1] om hvilken vi sedermera höra berättas af Adam af Bremen, som i detta fall hämtade sina underrättelser från den danske konungen Sven Estridsson. Han berättar först om en konung Helge, som efter danskarnes stora nederlag (891) uppstigit på den danska tronen, samt fortsätter därefter: »successit illi Olaph, qui veniens a Sveonia regnum obtinuit danicum vi et armis, habuitque filios multos, ex quibus Chnob[2] et Gurd regnum obtinuerunt post obitum patris». Vidare upplyser han: »Post Olaph, sveonum principem, qui regnavit in Dania cum filiis suis, ponitur in locum ejus Sigerich.[3] Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardigon, filius Svein, veniens a Northmannia privavit regno». Hvad hufvudsaken beträffar, hafva Adams ord i senare tid blifvit på ett oväntadt sätt bestyrkta, i det att man funnit tvänne slesvigska runstenar, som rests till minne af konung Sigtrygg, Gnupas son. Genom tvänne utländska källor få vi ock några underrättelser om denna svenska, i Danmark regerande konungaätt. Den saksiske historieskrifvaren Widukind berättar, att konung Henrik 934 kufvat danskarnes konung Chnuba samt tvungit honom att mottaga dopet, och genom annalisten Flodoard veta vi, att »Setricus», konung öfver vikingarne »på andra sidan hafvet», stupat på sommaren 943.

Förmodligen har Adam eller hans sagesman misstagit sig däri, att Hardeknut (= Hardigon) fördrifvit Sigtrygg, ty dels stupade denne senare ej i strid mot någon dansk konung, dels lefde Hardeknut sannolikt långt före Sigtrygg, och äfven om Olof eröfrade hela Danmark — detta är tyd-

[1] Detta är Strinnholms mening, Sv. Folkets Historia, I, s. 295.
[2] Motsvarar nordiskt Gnúpr.
[3] Motsvarar antagligen det nordiska Sigtrygg.

ligen Adams mening, hvilken icke motsäges af någon annan, tillförlitlig källskrift — tyckas hans efterföljare dock hafva blifvit inskränkta till vissa delar däraf. Att Gnúpa och Sigtrygg regerade i Sönderjylland, veta vi säkert, och deras område kan icke hafva varit så obetydligt, då Gnúpa kunde uppträda såsom Henrik I:s motståndare. Att döma af den senare danska traditionen förefaller Olofs andre son Gyurd hafva härskat öfver Skåne.[1]

Wimmer och Storm sätta eröfringen till början af 900-talet, Möller däremot till tiden omkring 893, och detta senare synes mig sannolikare. Anledningen att eröfringen lyckades — forntidens Sverige stod nog i folkmängd betydligt tillbaka för Danmark — inser man genom en blick på vikingatidens historia. Perioden 880—890 kännetecknas genom en stark manspillan i den danska hären. 880 stupade 5,000 man, 881 9,000, 882 1,000, i Paris belägring 885 deltogo 40,000, af hvilka naturligen en god del stannade på platsen, 886 stupade 1,500, 890 skola ända till 12,000 hafva fallit, 891 stod slaget vid Löwen, som betecknas såsom nordmännens svåraste nederlag och 893 — då eröfringen skulle hafva skett — befann sig den stora vikingahären i England.[2] Det vapenföra manskapet var således betydligt reduceradt, och allt lämpade sig därför förträffligt för ett öfverfall af den art, som vi här måste förutsätta. Att Olof icke länge mäktade bibehålla väldet öfver Danmark, är sannolikt, men af historiens vittnesbörd veta vi dock, att hans ättlingar omkring ett halft århundrade höllo sig kvar såsom härskare öfver vissa, ej obetydliga partier.

Vi vända oss nu till Ynglingatal och Ynglingasagan för att undersöka, om vi där kunna påträffa någon motsvarande tradition.

Otvetydigt utsäges i Ynglingatal om hvarje monark från Aun till Olof Trätälja, att han härskat i Sverige, och som det förefaller har Tiodolf tänkt sig hela den före Olof lefvande raden af konungar såsom svensk. Men vid Olof

---

[1] Rörande dessa frågor se Wimmers festskrift, Sønderjyllands historiske Runemindesmærker (1892), Möllers anmälan i Zeitschr. f. d. Altert. (1893), Wimmers och Möllers fyra följdskrifter i Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab (1893) samt Storms To Runestene fra Sønderjylland (norsk Hist. Tidskr. 3 R. III B.).

[2] Steenstrup, I, s. 217.

Trätälja sker ett alldeles bestämdt afbrott. Wadstein har visserligen öfvertygande visat,[1] att hela historien om Olofs kolonisation af Värmland och hans offerdöd är en senare konstruktion,[2] beroende på ett missförstånd af Ynglingatals strofer. Men icke desto mindre är det tydligt, att ätten med Olof upphör att vara svensk. Ingen af de följande konungarne betecknas såsom svensk och ingen af dem aflider i Sverige. Det land, öfver hvilket de regerat, nämnes ej, åtminstone ej i bestämda ordalag, och det kan äfven vara omtvistadt, *hvar* de dött, då lokaliteterna i allmänhet synas vara osäkra och möjligen först tillhöra en senare tids omtydningar.[3] Are ansåg visserligen, att dessa ynglingar lefvat och regerat i Norge, men tills vidare kunna vi lämna denna mening å sido för att sedermera återkomma till den. Emellertid är det tydligt, att de icke härskat i Sverige — om deras förhållande till Norge får jag i det följande tala.

---

[1] Aarbøger 1891, s. 371 ff.

[2] Offerdöden är tydligen Snorres konstruktion, kolonisationssagan torde däremot, som förut påpekats, återgå till Are.

[3] Så har »við taur», såsom Noreen visat, kommit att i stället för »med trolldom» betyda »vid Södertörn», »ofsa» (= tyranniskt) har blifvit ett norskt fylke, »himinn heiðr» (= den klara himlen, fria luften) en viss ort med detta namn, stenen, in i hvilken Svegder lockas, göres af Snorre till en svensk by »at Steini», och »á beðe skúto» (= skutans bädd, stranden eller den bädd, som utgjordes af skutan) till floden Skutas bädd. Att Vestmarr, som sedan ansågs vara en provins i Norge, ursprungligen blott afsett Västerhafvet, torde också vara ganska sannolikt. Om Geirstaðir se nedan. Huruvida Stiflosund, som i Hauksbok förklaras ligga i Vestfold, verkligen legat där och icke först senare lokaliserats i denna trakt, förefaller ganska ovisst, och isländingarne hade väl som alla äldre tiders antikvarier en viss böjelse att i mer eller mindre likljudande ord igenkänna beteckningar för de lokaliteter, som passade i stycke med deras historiska teorier.

Ursprungligen behöfva väl blott ett eller två ortsnamn i denna del af Ynglingatal hafva varit eller ansetts vara norska, för att andra sedermera af traditionen skulle göras därtill, och hade man kommit så långt, drog man sig väl ej heller för en eller annan lätt ändring för att lämpa ett motsträfvigt ord efter teorien. Så misstänker jag förhållandet vara med »Skiringssal», där Halfdan Hvitben enligt sagan skulle hafva jordats. Om Halfdan säges först: »Ok hallvarps hlifinauma þioðkonung á Þótni tok», hvilket väl måste öfversättas = »och grafkumlets beskyddarinna tog folkkonungen i Toten» d. v. s. han dog eller lades i grafkummel i landskapet Toten. Sedermera har Ynglingatal: »ok skæreið i Skíringssal of brynjalfs beinum drúpir», hvilket af Bugge öfversättes: »och jorden (skæreið) lutar i Skíringssal öfver hjältens ben». Snorre fattade emellertid dennas vers så, att Halfdan blifvit flyttad från Toten till det tämligen långt därifrån belägna Skiringssal — hvarjämte han gjorde skæreið till en ort i Skiringssal — men utom det att en dylik grafflyttning i och för sig är ganska osannolik, tyckes den hafva varit Are fullkomligt obekant, ty Historia Norwegie känner intet därom (hic provectus ætate in provincia Thotne reddidit spiritum), och Þáttr af Upplendinga

Enligt Ynglingatal upphör således ynglingaätten att med Olof Trätälja regera i Sverige. När detta skulle hafva skett, säges naturligen icke, men att döma däraf att den isländska traditionen lät Olof få Ivar Vidfamne till efterträdare, äro vi tydligen inne i vikingatidens period. Dit hänvisas vi för öfrigt genom Snorres detaljrika berättelse om Ingiald Illråda, som så mycket påminner om den senare tidens utsmyckade historier från vikingatiden. I själfva sagan hafva vi dessutom en hänsyftning på Danmark. Det berättas nämligen, att Ingiald gift bort sin dotter Åsa, Olofs syster, med konung Gudröd i Skåne, tydligen i afsikt att genom detta äktenskap bana sig väg till den skånska tronen. Åsa lockar först Gudröd att dräpa brodern Halfdan och låter sedermera dräpa sin egen make. Halfdans son Ivar Vidfamne eröfrar därefter Ingialds rike och blir herre öfver både Danmark och Sverge.[1]

Att detta icke kunnat läsas ut ur de förlorade strofer i Ynglingatal, som rört Ingiald och Olof, är tydligt, om än måhända några yttranden gifvit anledning därtill, och säkerligen hafva vi här en af Snorre[2] vidare utbildad saga, som måhända hämtats från den förlorade Skioldungasagan.[3] Men så mycket är dock sannolikt, att traditionen redan på Ares tid, kanske redan på Tiodolfs, satt Ingialds och Olofs historia i en viss förbindelse med Danmarks.[3]

Tiodolfs dikt förutsätter, såsom jag redan nämnt, att ynglingaätten äldst regerat i Sverige, och att ätten med Olof upphört att härska i detta land. Namnet *Ynglingaätt*

konungum har: »hann varð sottdauðr a Þottni ok var hann fluttr á Heiðmørk ok heygðr þar»; Heiðmørk låg midt emot Toten på andra sidan Mjösen. Det synes således antagligt, att »Skiringssal» i versen ej afsett det historiska Skiringssal i Vestfold, hvilket landskap först Halfdans son — enligt þáttr af Uppl. kon. — genom giftermål erhöll. Sannolikt menas här med Skiringssal blott reningssal, blotställe eller tempel i allmänhet.

Ett exempel på denna böjelse att skapa lokaliteter hafva vi i det sätt, på hvilket Flateyjarboken återgifver versen om Olof Geirstaðaálf. Efter »réð Áleifr» har här tillfogats »goðum líkr ok Grenlands fylki». Att detta är ett sent tillägg, torde ej lida något tvifvel, men är det det första?

[1] Snorre har ej observerat, att den saga han här anför är den samma, som han kort efteråt berättar, ehuru i en annan form och efter en annan källa (Ynglingatal). Halfdan milde efterträdes nämligen af Gudröd, på hvilken följer en Olof. Äfven denne Gudröd mördas på anstiftan af sin hustru Åsa — således samma regentföljd och samma mordhistoria, hvilket näppeligen kan bero på en tillfällighet.

[2] Och i viss mån äfven Are. I Historia Norwegie är redan Ivar Vidfamne Ingialds motståndare.

[3] Olrik, Skioldungasaga s. 153—155.

förutsätter, att denna ätt regerat i Danmark, och såsom jag ofvan påpekat förklaras förblandningen af svensk och dansk fabelhistoria bäst därigenom, att man antager, att en svensk ätt under någon tid härskat i Danmark. Detta skedde verkligen med en Olof, hvilken — som det synes fördrifven från Sverige[1] — grundade en svensk dynasti i Danmark, och det förefaller mig ganska sannolikt, att det är med denne Olof, som den svenska Freysätten öfverförts till Danmark och där gjorts till ynglingaätt. Ett stöd — om ock svagt — har denna mening däri, att en bland denne Olofs närmaste företrädare i Sverige hetat Anund, ty såsom Olof Trätäljas farfar upptager ju Tiodolf Braut-Anund. I den historiske Olof, som omkr. 893 eröfrade Danmark, skulle vi således hafva att igenkänna sagans Olof Trätälja.[2]

Vi vända oss nu till de efter Olof följande konungarne. Den första i denna afdelning — Halfdan Hvitben — säges hafva dött »á Þótni», hvarmed, så vida den nuvarande texten är riktig[3], bör förstås det vid Mjösen belägna norska landskapet Toten. Hans efterträdare Eysteinn begrofs, där »Vǫðlu straumr» faller ut i det »gautska hafvet», men denna lokalitet är icke känd. Den tredje i raden eller Halfdan milde säges hafva bebott »Holtum» och begrafts »á Borror».[4] Det förra ortsnamnet är föga upplysande och kan passa för en mängd ställen i norden; det senare identifierades af Snorre med Borre i Vestfold. Ättens viktigaste medlem är Gudröd »gǫfogláte» (i prosan kallad veiðikonungr). Om honom yttras:

Varð Guðrøðr
en gǫfogláte
lóme beittr,
sá's lǫngo vas;
ok umráð,
at ǫlum stille,

[1] Sannolikt ligger detta i uttrycket »de Sveonia veniens». Att döma af så väl Adams framställning som af de danska krönikorna tyckes ätten sedermera ej hafva regerat i Sverge.

[2] Denna kombination är redan förut gjord af Hamsford (Langebek I. 268). Jag ser däri intet stöd för åsiktens riktighet, men heller intet argument däremot. Namnet Olof tyckes för öfrigt hafva varit vanligt inom den svenska konungaätten vid denna tid.

[3] Detta synes kunna ifrågasättas, och det ligger nära till hands att misstänka, att »á Þótni» är en förvrängning af något annat ord för att få fram en lokalitet, som passade för teorien om Olof Trätäljas och Halfdan Hvitbens härstamning från Värmland. Toten ligger ju mellan Värmland och Vestfold, och denna väg *böra* ynglingaättens medlemmar hafva passerat — *så vida* de från Sverge kommit till Vestfold; se noten å sid. 64.

[4] Så har handskriften Jǫfraskinna. Kringla har »á Borroe» och Frisboken har »á Borru i». (Upplysning af prof. Noreen). Man tyckes således ej hafva varit rätt säker på ställets namn.

hǫfoð heiptrækt
at hilme dró
ok launsigr
en lómgeðe
Áso árr
af iǫfre bar;
ok buðlongr
á beðe fornom
Stiflosunds
ofstungenn vas.

[Gudröd den storståtlige blef ett jaktbyte för uselheten, han som lefde för längesedan; när härordnaren var rusig, satte nämligen ett af hätskhet drifvet hufvud sin plan i verket mot den hjälmprydde. Och en lömsk seger öfver hjälten vann den lumpna själ, som gick Åsa's ärenden; och fältherren blef nedstucken vid Stiflosunds urgamla flodbädd.]

Hvar Stiflosund legat, upplyses ej af Snorre, men Hauksbok förklarar denna ort ligga »á Geirstǫðum á Vestfold»; för öfrigt omtalas orten ej i norska handlingar, och har ej heller sedermera kunnat identifieras med någon lokalitet i Vestfold.[1]

Gudröd efterträddes af Olof, om hvilken det heter:

Ok niðkuisl
i Nórege,
þróttar þrós
of þróazk hafðe.
Réð Ólafr
ofsa forðom
viðre grund
of vestmare,
unz fótverkr
við foldar þrǫm
vígmiðlong
ofviða skylde.
Liggr gunndiarfr
á Geirstǫðom
herkonongr
hauge ausenn.

[Och mannens af okuflig styrka släktförgrening i Norge hade frodats. Olof härskade fordom tyranniskt öfver vidsträckt mark ända hän öfver västerhafven, tills det skulle gå så, att plågor i benen fjättrade vid strandbrädden den, som plägat stå midt i striden. Ligger stridsdjärf härkonung på Geirstaðir[2] i en öfver honom uppkastad hög.][3]

[1] Jämf. Munchs Hist. I, 383.

[2] Att Geirstaðir afsett en bestämd historisk ort — enl. Snorre gården Geirstaðir i Vestfold — tror jag icke. Olof skildras i versen såsom en stridbar konung, och hans tapperhet hedras med lysande epitet. Man vill därför gärna i Geirstaðir (= spjutplatsen) se en däremot svarande kenning (t. ex. slagfältet). Det är för öfrigt egendomligt att se, huru Olof i dikten prisas för sin krigiska duglighet och sitt vidsträckta välde, under det att prosan framställer honom så ömklig som möjligt. Enligt denna förlorar han det ena landskapet efter det andra. Men meningen är tydlig. För en *mäktig* Olof och en *mäktig* Ragnvald fanns ingen plats vid Harald Hårfagers sida, och man måste därför så mycket som möjligt inskränka hans område.

[3] För text och öfversättning står jag i tacksamhetsskuld till professor Noreen.

Här angifves för första gången Norge såsom det land, där ätten på Olofs tid härskat, och det säges, att han regerat öfver ett vidsträckt område »ända hän öfver västerhafven». Egendomligt är emellertid ordet »ofsa» (= såsom tyrann, öfvermodigt), som användes för att karakterisera hans herravälde öfver landet »hän öfver västerhafven». För en laglig arfkonung passar detta adverbial onekligen långt mindre än för en eröfrare, och i senare tid måtte man också hafva haft en känsla däraf, då man tydde »ofsa» såsom namn på ett fylke i Norge. I detta ord *kan* åtminstone ligga en antydan om, att Olof eröfrat det land »hän öfver västerhafven», öfver hvilket han härskat.

Vi kunna nu fråga, huru dessa uppgifter motsvaras af den verkliga historien eller de samtidiga annalerna. Om Norge hafva dessa intet att mäla, men väl om Danmark, och i Gudröd veiðikonungr har man länge igenkänt en där regerande konung Godofredus. Då Eginhard och de frankiska annalerna i sina uppgifter om Danmark i slutet af 700- och början af 800-talet tydligen äro fullt tillförlitliga,[1] skall jag i korthet anföra, hvad dessa källor upplysa om Danmarks och Norges historia under denna tid.

Eginhard känner ej till norrmännen såsom ett särskildt folk. I Vita Caroli Magni omtalar han[2] »Dani et Sveones, quos nortmannos vocamus»; att äfven norrmännen räknats till nortmanni nämner han ej, väl därför att dessa ännu icke i likhet med danskar och svenskar utgjorde *ett* folk. På samma sätt är det i den kort efteråt författade biografien öfver Ansgarius; de nordiska folk, som författaren känner, äro blott danskar och svenskar.[3] Första gången, som en del af Norge nämnes, är 813, då Eginhard upptager »Vestarfolda» såsom en del af det danska riket,[4] och att Danmark ännu i slutet af samma århundrade sträckte sig ända upp till Kristianiafjorden, omfattande de nuvarande västsvenska landskapen samt kanske ock något af det i norr om dessa liggande Norge, framgår af Ottars och Ulf-

---

[1] Uppgifterna förskrifva sig delvis från sändebud, som skickats till Danmark att undersöka de politiska förhållandena därstädes.

[2] Pertz II. s. 449.

[3] Först genom en senare interpolation har man tillagt: »Färöbor, norrmän, grönländare, isländare och skridfinnar».

[4] Pertz I. s. 200.

stens resa. Då Ottar seglade ut från Skiringssal i Vestfold till Hedeby i Slesvig, hade han under de tre första dagarna öppen sjö på styrbords sida, däremot Danmark på babord; de två sista dagarna hade han Jutland på styrbord, de danska öarna på babord. Danmark i början af 800-talet var således den tidens stormakt i norden; Sverge omfattade nog endast landskapen norr om Holaveden, och Norge var deladt i en mängd småfylken, af hvilka de folkrikaste i söder i början af 800-talet hörde samman med Danmark.

Första gången vi höra någon dansk monark omtalas är 777,[1] då Eginhard berättar, att den bekante Vidukind tog sin tillflykt till »Sigifridum, danorum regem». 782 mottager Karl den store sändebud från samme Sigifridus, »rex danorum», och skickar 798 en Godescalcus såsom legat till honom.[2]

804 omtalar Eginhard en ny dansk konung, nämligen Godofridus.[3] Att han omedelbart efterträdt Sigifridus, synes dock ej troligt, och sannolikt har mellan dessa båda en Herioldus regerat under något år, ty efter Godofridus död uppträder en Anulo, »nepos Herioldi quondam regis», och gör anspråk på tronen. Då det väl ej är troligt, att dessa anspråk sträckte sig till tiden före Sigfrids regering — tidigast 777 — får man väl antaga, att Herioldus efterträdt Sigifridus och att Godofridus följt efter Herioldus.

Godofridus är bekant för sina krig mot Karl den store och var en bland dennes besvärligare motståndare. 804 uppträdde han med hela sin här och sin flotta vid Sliesthorp (Slesvig) »in confinio regni sui»[3] utan att det dock tyckes hafva kommit till öppna fientligheter. 808 förenade han sig med wiltzerna och öfverskred gränsen,[4] men — heter det — »priusquam reverteretur, destructo emporio, quod in oceani litore constitutum lingua danorum Reric dicebatur, et magnam regno illius commoditatem vectigalium persolutione præstabat, translatisque inde negotiatoribus, soluta

[1] Jag frånser den af Gregorius af Tours omtalade Chochilaicus (början af 500), likaså en konung Ongendus, som regerade omkring 700 (Dansk Hist. Tidskr. V, II, 230).

[2] Pertz I, s. 157, 162, 163, 185, 349. Sigfrids legater voro »Halptani cum sociis suis».

[3] Pertz I, s. 191.

[4] Därvid stupade hans brorson Reginoldus. Pertz I, s. 354.

classe ad portum qui Sliesthorp dicitur cum universo exercit venit. Ibi per aliquot dies moratus, limitem regni sui qui Saxc niam respicit vallo munire constituit, eo modo, ut ab oriental maris sinu, quem illi Ostarsalt dicunt, usque ad occidentaler oceanum totam Ægidoræ fluminis aquilonalem ripam muni mentum valli prætexeret, una tantum porta dimissa, pe quam carra et equites emitti et recipi potuissent; divis itaque opere inter duces copiarum domum reversus est». Året därpå inledde han underhandlingar med kejsaren. oc det sätt, hvarpå Eginhard skildrar dessa, tyckes förutsätta att Godofridus åtminstone under denna tid ej befunnit si; så synnerligen långt från gränsen. Men dessa underhand lingar voro tydligen aldrig allvarligt menade, och 810[2] lä Godofridus en flotta af 200 skepp anfalla Frisland och för härja öarne; själf säges konungen dock hafva varit »hemma: Att därmed ej menats någon aflägsen ort, framgår af fort sättningen, ty då Karl i största hast samlade hop någr trupper för att rycka mot fienden, skröt — säger Egin hard — »rex ille, vanissima spe victoriæ inflatus, acie s cum imperatore congredi velle». Något slag blef emellerti ej af, ty strax därefter erhöll Karl underrättelse, att de danska flottan från Frisland återvändt »hem» och att Godo fridus dödats »a quodam satellite.[3]

Om anledningen till detta mord känner man intet,[4] me sagan bemäktigade sig snart detta tacksamma ämne. slutet af 800-talet skref en munk, hvilken såsom gosse hör en af Karl den stores soldater berätta om kejsarens äfven tyr, en krönika, de Gestis Karoli Magni, hvilken är af sto betydelse för Karl den stores sagohistoria. Om Godofridu yttrar han: »Godefridus rex normannorum absentia Carol animatus fines regni francorum invasit[5] Mosellanumque pagun in sedem sibi prælegit. Cum vero falconem suum de aneta vellet extrahere, consecutus est eum filius suus, cujus nuper

[1] Pertz I, s. 195. Ejdern var således sydgränsen för hans rike.
[2] Pertz I, s. 197.
[3] Ungefär på samma sätt omtalar Saxo händelserna (I, s. 438): »Cum que Gotricus, transcursa Fresia, ac reverso jam Roma Karolo, in ulteriore se Germaniæ provincias effundere statuisset, proprii satellitis insidiis cir cumventus ferro domesticæ fraudis interiit».
[4] Måhända stod det i samband med de följande tronstridigheterna.
[5] Pertz II, s. 757. Enligt Eginhard befann han sig tydligen vid syd gränsen af sitt rike.

rime matrem reliquit et alteram super eam duxit uxorem, per medium divisit.»

Efter Godofridus fall började häftiga tronstrider. Karl erhöll först underrättelse, att Godofridus efterträdts af sin brorson Hemmingus, men då denne kort därefter eller i början af 812 aflidit, uppträdde tvänne pretendenter. När då — säger Eginhard — »Sigifridus, nepos[1] Godofridi regis», och »Anulo, nepos Herioldi quondam regis», båda ville efterträda honom och ej kunde komma öfverens om, hvilken af dem, som skulle regera,[2] kom det till en strid[3] mellan dem, i hvilken båda stupade och jämte dem närmare 11,000 man. Anulos parti segrade emellertid och utropade den fallne höfdingens bröder Herioldus och Reginfridus till konungar.[4]

---

[1] Några författare hafva här öfversatt nepos med barnbarn i stället för med frände (närmast brorson). Detta är tydligen orätt, ty *först* uppträder Godofridus' nepos såsom tronkräfvare, *därefter* hans söner.

[2] Pertz I. s. 199: »Cui . . . Sigifridus . . . . . et Anulo . . . succedere voluissent, neque inter eos, uter regnare deberet, convenire potuisset».

[3] Möjligen är det denna strid, som sedermera blifvit sagans Bråvalla slag.

[4] En fjärde broder Hemmingus var fången hos Karl den store.

Jag tillåter mig här att uppställa en — redan förut gjord — gissning om Herioldus II:s fader. 782 skickade Sigifridus en Halpdani såsom legat till kejsaren (se ofvan s. 69 not), och då namnet särskildt nämnes, kunna vi antaga, att han varit en man af synnerligen hög börd. 807 omtalar Poeta Saxo (Pertz I 263): »Interea northmannorum dux, Alfdani dictus, Augusto magna sese comitante caterva subdidit, atque fidem studuit firmare perennem.» Då sedermera en »Hemmingus, Halpdani filius» 837 omtalas såsom dräpt af danskarne vid ett af dem företaget tåg till Frisland (Pertz I 361), hafva vi troligen — såsom Steenstrup I 116, II 27, förmodat — att i honom igenkänna en son af den Halfdan, som 807 öfvergått till kejsaren. Anledningen härtill kan knappt hafva varit någon annan än oenighet med den då regerande konungen Godofridus, och då han antagligen är den samme som den Halptani, hvilken 782 användes såsom konung Sigifridus' betrodde man, sammanhänger denna oenighet sannolikt med de följande tronstridigheterna.

Då han 807 underkastade sig kejsaren åtföljdes han antagligen af sin son Hemmingus, som väl med anledning af sin trosförändring sedermera erhöll det län i Frisland, hvarest han 837 dräptes. Men nu omtalas, att tronpretendenterna Herioldus och Reginfridus, då kriget utbröt 812, hade en broder Hemmingus, som befann sig hos kejsaren. Det synes då ytterst rimligt att antaga, att denna Hemmingus varit densamma, som 807 beledsagat sin fader till kejsaren. Kejsaren hade efter Godofridus död slutit fred med konung Hemmingus — det lika namnet häntyder på släktskap — och då nu Reginfridus och Herioldus gjorde uppror mot denna, kvarhöll väl kejsaren af politiska motiv den tredje brodern såsom gisslan. Men i så fall voro ock Anulo, Reginfridus och Herioldus II söner till samme Halfdan och då den förstnämnde tillika säges vara »nepos Herioldi quondam regis», voro Herioldus I och Halfdan bröder. Då vidare Herioldus I antagligen efterträdde Sigifridus, och då det 782 ej nämnes, att Halfdan, hvilken då afgick såsom sändebud till kejsaren, varit Sigifridus son — hvilket Eginhard väl gjort, så vida detta varit fallet — få vi antaga, att

813 afslöt kejsaren en högtidlig fred med dessa. Konungarne voro — säger Eginhard — vid detta tillfälle ej »hemma», utan hade med krigshären begifvit sig »ad Vesterfoldam, quæ regio ultima regni eorum inter septentrionem et occidentem sita, contra aquilonalem Brittaniæ summitatem respicit, cujus principes et populus eis subici recusabant. Quibus perdomitis, cum revertissent, et fratrem ab imperatore missum recepissent, filii Godofredi regis et ex primoribus danorum non pauci, qui jam dudum relicta patria apud Sveones exulabant, comparatis undecumque copiis, bellum eis intulerunt et confluentibus ad se passim ex omni danorum terra popularium turmis, commisso cum eis proelio, etiam regno non multo eos labore pepulerunt.»[1]

Hvad dessa Godfridssöner hette, som nu bemäktigade sig tronen, säges icke, men väl berättas om deras strider med de fördrifna konungarne Reginfridus och Herioldus. 814 samlade dessa sistnämda nya trupper, med hvilka de anföllo Godfridssönerna, och i denna strid (814) stupade den äldste af dessa (namnet uppgifves icke) samt dessutom konung Reginfridus. Herioldus flydde till kejsaren och underkastade sig honom. Understödd af denne inföll han året därpå i Slesvig, men möttes af Godfridssönerna och måste draga sig tillbaka. 817 sökte Godfridssönerna förmå kejsaren att öfvergifva Herioldus sak, men förgäfves, och fientligheterna tyckas hafva fortsatt ända till 821, då Godfridssönerna togo Herioldus »in societatem regni» d. v. s. afstodo en del af riket åt honom.[2] Men vid den riksdag, som kejsaren höll på hösten 822, infunno sig sändebud hos honom både från Herioldus och från Godfridssönerna. Anledningen härtill var säkerligen förnyad oenighet mellan båda partien, ty 823 begaf sig Herioldus personligen till kejsaren för att begära hjälp.[3] Herioldus återvände visserligen till Dan-

dessa bröder stått i ett annat nära släktförhållande till Sigifridus. Dennes bröder voro de svårligen, enär Anulo i så fall snarare kallats nepos Sigifridi än nepos Herioldi. Sannolikt voro de hans brorsöner.

[1] Pertz I, s. 200. Jag har i texten anfört Eginhards ord in extenso, då det — såsom sedan skall visas — ligger en viss vikt på uttrycken.

[2] Att detta är meningen och att uttrycket ej betyder, att de togo honom till samkonung, framgår af Vita Ansgarii (kap. 7), som omtalar »Herioldus, hvilken såsom konung härskat öfver en del af danskarne».

[3] Denne skickade då tvenne grefvar till Danmark, »qui et causam filiorum Godofridi et statum totius regni nordmannorum diligenter explorantes» etc.

mark, men kejsaren tyckes icke längre hafva förmått eller velat skydda hans anspråk, ty 825 erhöll Herioldus, som samma år mottog dopet och kommit till kejsaren med sin familj och en stor mängd danskar, grefskapet Hriustri (Rüstringen) i Frisland att i händelse af behof användas. Redan året därpå fördrefs han definitivt af Horicus, den ende af Godfridssönerna som nu och framgent nämnes.[1] Med anledning däraf började fientligheterna på nytt. Här afbrytas tyvärr Eginhards annaler.

I de följande annalerna omtalas ej längre Godfridssönerna såsom härskare i Danmark utan blott den nyssnämde Horik, hvilken i Vita Ansgarii uttryckligen säges »då för tiden *ensam* hafva regerat öfver Danmark.[2] Emellertid utbröt det 850 ett krig mellan konungahusets medlemmar, och detta slutade därmed att Horik afstod vissa delar af riket åt tvänne brorsöner (nepotes).[3] Freden varade blott till 854,[4] då det mellan Horik och hans brorson (filius fratris) Gudurm uppstod en ny strid, som slutade därmed, att båda föllo. Jämte dem stupade — tillägga Fuldaannalerna — ett oräkneligt antal, så att af hela konungaätten (de stirpe regia) blott återstod en ung gosse.[5] Att döma af de följande bigotta reflexionerna om Guds vrede etc. är väl detta en öfverdrift, och säkert är, att den Horik d. y., hvilken efterträdde den äldre med samma namn, ej var ett minderårigt barn.[6] Att hela *konungaätten* utrotats, är väl ej häller annalernas mening, och med »stirps regia» afsågs kanske blott konung Horiks afkomma, hans söner och sonsöner. Att hans bröder, brorsöner och syskonbarn äfven omkommit i denna drabbning, är en slutsats, som man näppeligen vågar draga af annalistens ord.

Om striderna under denna tid få vi äfven några upplysningar genom iriska annaler, särskildt genom de s. k.

---

[1] Möjligen hade Horicus redan 819 fördrifvit två af sina bröder (Pertz I, s. 206), men ännu 827 nämnas »Godfridssönerna» såsom Danmarks konungar.

[2] Det heter (kap. 24): »qui tunc solus monarchiam tenebat danorum». Tiden är här troligen 848—850.

[3] Prudentius (Pertz I, s. 369).

[4] Pertz I, s. 369 (Fuldaannalerna), Vita Ansgarii kap. 31.

[5] Prudentius säger (Pertz I, s. 448): »Dani intestino inter se proelio dimicantes adeo tridua concertacione bacchati sunt, ut Origo rege et ceteris cum eo interfectis regibus, pene omnis nobilitas interierit».

[6] Ann. Fuld. (Pertz I, s. 370). Vita Ansgarii kap. 31, 32.

Three Fragments,[1] hvilkas trovärdighet visat sig vara synnerligen stor. Dessa berätta, att den sedermera så bekante vikingahöfdingen Amhlaeibh (Olof Hvite) »mac rig Lochlann» eller son af konungen öfver Lochlann kommit till Irland, där alla vikingarne underkastat sig honom.[2] Han förde — heter det[3] — befallning med sig från sin fader om många afgifter och skatter, men reste plötsligt bort. Imhar (Ivar), hans yngre broder, kom efter honom att uppbära dessa skatter.[4] Three fragments omtala vidare, att han ägt tvänne bröder Imhar och Oisle, hvilka sägas vara söner till konungen af Lochlann,[5] och lyckligtvis uppgifves äfven hela deras släktledning. 871 säges Amhlaeibh hafva farit »från Erin till Lochlann att föra krig mot Lochlanns och hjälpa sin fader Goffridh, ty Lochlanns hade börjat krig mot honom»,[6] och strax efteråt omtalas den andra brodern Imhar såsom »mac Godfraidh, mic Raghnaill, mic Godfraidh conungh, mic Godfraidh» d. v. s. vi få här namnen på Olofs förfäder i fyra led.

Då Olof Hvites far lefde ännu 871, var han väl född i början af samma århundrade, och då han 853 hade flera vuxna söner, måste han vara född före 815. Hans födelseår torde således hafva infallit omkring 810. Han säges vidare 853 hafva varit konung öfver »Lochlann», men, såsom Zimmer visat,[7] menade irerne med »Lochlann» icke Norge, utan Danmark. De slutsatser, vi häraf kunna draga, äro viktiga.

Var Godfred 853 konung i Danmark, måste han hafva varit en af de båda nepotes, till hvilka Horik 850 öfverlämnade vissa delar af riket, och i så fall var han sonson till den 810 mördade konung Godofridus. Detta stämmer förträffligt med de iriska annalernas vittnesbörd, att han var son till Raghnaill, som var son af »Godfraidh conungh.[8] Genom dessa iriska annaler blir det sålunda tydligt, att

[1] Utgifna 1860 af John O'Donnavan. Genom prof. J. Steenstrups godhet har jag erhållit detta arbete till låns.

[2] Jämf. Steenstrup II, s. 119.

[3] Three Fragments s. 124—127.

[4] Då allt detta hänföres till året 853, få vi antaga, att Olof rest samma år han kommit. Han vände ej tillbaka till Irland förr än 857.

[5] Three Frag. s. 171.

[6] Three Fragments s. 195.

[7] Zeitschr. f. d. Altertum LIII, s. 131 ff.

[8] Man torde observera det nordiska epitetet och därmed jämföra Gudröds binamn »veiðikonungr».

Horik 850 öfverlämnat vissa delar af riket åt sin broder Ragnars (Raghnaills) båda söner Gudurm[1] och Godfred. Anledningen, hvarför Olof Hvite i slutet af 853 så plötsligt reste från Irland, blir härigenom ock klar: han skulle tydligen i hemlandet deltaga i det vid denna tid ånyo uppflammande kriget, hvilket kulminerade i slaget 854.

Men dessa iriska annaler gifva oss ock en antydan om orsaken till de ständiga tronstridigheterna inom den danska konungafamiljen. Den konung Godofridus, som 810 mördades, var själf son till en Godfraidh, men det lika namnet säger oss, att han var född *efter* sin faders död,[2] och göra vi nu det sannolika antagandet, att denne Godofridus I (Godfraidh) också varit konung i Danmark, förstå vi, huru händelserna sedermera utvecklats.[3] Då Godofridus I dog voro hans söner ännu minderårige — den yngste var ännu ej född. Han efterträddes därför af en frände — väl närmast broder — Sigifridus, som regerade till 798 eller kort efter. Då denne dog, efterlämnade han antagligen inga söner, men hans broder Godofridus I:s yngste son[4] var nu vuxen och kunde således uppträda såsom kronpretendent. Såsom jag förut sökt visa, hade Sigifridus troligen ock haft en annan bror, hvars son Herioldus I var äldre[5] än Godofridus II, och det kunde således vara ovisst, hvem af dessa efter gällande successionshäfd hade de bästa anspråken på tronen. På skäl, som jag förut anfört, efterträddes Sigifridus troligen af Herioldus I, hvars högre ålder kanske tillerkändes företräde. Efter en kort regering dog denne eller utträngdes af Godofridus II, som innehade tronen till 810. Då han mördats, var tronföljden fortfarande oafgjord. Först

[1] Gudurm kan visserligen hafva varit son till en annan af Horiks bröder, men sannolikare är väl, att de båda nepoterna varit bröder. Gudurm säges förut hafva lefvat såsom viking: »ab eo regno pulsus piratico more vixit». (Pertz I, s. 369).

[2] G. Storm, Vore Forfædres Tro paa Sjælevandring og deres Opkaldelsesystem (Arkiv IX, s. 199 ff.). Härmed stämmer, att Olof Hvites far, Godfred, såsom nyss visats, måste antagas född »omkring 810». Han erhöll tydligen sitt namn kort efter farfaderns död 810.

[3] Detta antagande är föröfrigt ej alldeles nödvändigt för det följande.

[4] Dennes äldre bröder voro döda åtminstone 810, ty då företrädas deras rättsanspråk af sönerna.

[5] Godofridus II var den yngste af Godofridus I:s söner (antagligen född kort före 777), och Herioldus broder Halfdan var redan 782 en vuxen man. Men då Sigifridus efterträddes af Herioldus och ej af Halfdan, bör den förre hafva varit den äldre af bröderna.

uppträdde hans brorsöner Hemmingus och Sigifridus[1] såsom bärare af hans anspråk och efter deras död hans egna söner. Mot dem reste sig då Herioldus I:s brorsöner och arftagare, först den älste Anulo, sedermera Reginfridus och Herioldus II. Striden afgjordes dock till Godfridssönernas fördel.[2] Genom att fördrifva sina bröder eller genom deras död blef Horik sedermera ensam konung, men måste 850 dela med sig af riket åt Ragnar Godfridssons båda söner, af hvilka den ene, Godofridus III, öfverlefde katastrofen 854 och var fader till den bekante Dublinkonungen Olof Hvite.

Vi få således följande stamtafla öfver konungahuset:

N.								
Godofridus I (konung före 777).		Sigifridus (konung omkr. 777—omkr. 798)			N.			
N.		Godofridus II (konung omkr. 804—810).			Herioldus I (konung omkr. 798—omkr. 804).		Halfdan († efter 807, men före 812).	
Hemmingus (konung 811. † 812.)	Sigifridus (tronpretendent † 812.)	Ragnar † 814.	Horik (konung 814—854 .... Horik d.y.	Bröder	Anulo † 812, (tronpretendent).	Reginfridus † 814. (Konung 812—814).	Herioldus II † 852. (Konung 812—814, 821—826).	Hemmingus † 837.
	Gudurm (konung 850—854 † 854).	Godofridus III, (konung 850 —?)						
		Olof Hvite. Ivar. Oisle.						

Då jag nu på grund af säkra och samtidiga vittnesbörd sökt uppvisa släktförhållandena inom den danska konungafamiljen på 800-talet, återgår jag till Ynglingatal.

Att dess konung Gudröd är den samme som den konung Godofridus, hvilken 810 mördades, har af alla senare

[1] Dessa voro tydligen söner af en *äldre*, eller tvenne äldre bröder till Godofridus II — emedan denne var född efter faderns död. Vid Sigifridus' död voro dessa söner väl ännu ej så vuxna, att de kunde komma ifråga, och därför företrädde farbrodern Godofridus II denna grens arfsanspråk. Men efter dennes död upptogo de den äldre grenens fordran, hvilken äfven tyckes hafva erkänts af Godfridssönerna, som först *efter* deras död uppträda som tronpretendenter.

[2] Den äldste af Godfridssönerna stupade 814. Denne älste var säkerligen Ragnar (Raghnaill). Detta sluter jag mig till af två skäl. Anledningen, att hans söner kunde göra anspråk på tronen, var antagligen, att deras fader varit äldre än Horik. Då Ragnar hade en son, hvilken var född 810 eller kort efter, bör han själf hafva varit född redan på 780-talet och således troligen äldre än Horik, hvilken stupade 854 och vid denna tid — att döma af Vita Ansgarii — ej tyckes hafva varit någon gubbe.

forskare varit insedt och erkändt; likaså att frankerna i sina annaler måst återgifva det nordiska Gudröd med Godofridus. Namnet är således det samma och enligt Are — samt väl äfven enligt Tiodolf — bör tidpunkten för deras död hafva varit ungefär den samma. Vidare är deras dödssätt — som ju kan sägas vara äfven för denna tid jämförelsevis ovanligt — detsamma, åtminstone såsom traditionen därom var i slutet af 800-talet: båda mördas nämligen på hustruns anstiftan. Äfven namnet Veidikonungr får genom St. Gallen-krönikan sin förklaring — han dräpes under jakten, och detta antydes ock i Tiodolfs vers — och det andra binamnet, gǫfugláte (eller i prosan: mikilláte), är ju äfven passande för Karl den stores öfvermodige motståndare. Slutligen kan ännu en likhet påpekas. Enligt den isländskt-norska traditionen hade Gudröd en son vid namn Olof, och en son med samma namn har han äfven enligt den danska, af isländarne oberoende traditionen. Saxo låter nämligen Gotricus — så kallas Godofridus hos honom — efterträdas af en Olof, om hvilken han yttrar: »Olavus Gotrici filius patre mortuo regnat. Hic paternæ vindictæ studio civilibus patriam bellis implicare sustinuit, publicam pietatem privato affectui subjiciendo. Cujus extincti corpus collis Olavi titulo celeber prope Lethram congestus excepit». Denne Olof låter han efterträdas af Hemmingus. Ehuru hans uppgifter således äro bevisligen oriktiga, är det dock tydligt, att han stöder sig på en dansk lokalsägen, som knutits till Olshögen vid Lejre.

Men vi kunna gå ännu längre. Enligt historien efterträddes Godofridus af Hemmingus, på hvilken följde motkonungarne Sigifridus och Anulo. Saxo har däremot konungaraden Olavus—Hemmingus—Sivardus Ring och Ringo. Som man lätt märker, äro här tvänne källor sammanarbetade. Olavus bär alla spår af att tillhöra folktraditionen; Sivardus Ring och Ringo återgifva däremot tydligen de historiska konungarne Sigifridus och Anulo, men öfversättningen »Ring» visar, att Saxo här stöder sig, icke på folktraditionen, utan på en latinsk källa; han har nämligen fattat Anulo såsom Annulus. I värkligheten är *Anulo* hos Eginhard endast den fornhögtyska formen af det nordiska *Óli*, som vid denna tid ännu hette *Anule* (eller Anula).

Men det nordiska *Anule* var eller kunde åtminstone betraktas såsom ett »Kosenamen» af *Anulaifr* (sedan *Olof*).[1] Om en tysk författare vid denna tid skulle återgifva *Anulaifr*, kunde han således mycket väl begagna formen *Anulo*. Saxos Olof är därför säkerligen identisk med Eginhards Anulo — att folktraditionen glömt den fredlige Hemmingus, är ej att undra på — och det är tydligen Anulos korta, men krigiska regeringshistoria, som går igen i Saxos nyss citerade ord. Enligt den tradition, som Saxo hade till sitt förfogande, efterträddes Godofridus (Gotricus) af Olof, enligt hans lärda källor af Hemmingus, Sigifridus och Anulo. På vanligt sätt kombinerade Saxo dessa båda källor samt använde först den folkliga, sedan den lärda.

Men är Saxos Olavus identisk med Eginhards Anulo, måste äfven Tiodolfs Olof vara det, och i så fall passar det krigiska innehållet i dessa strofer förträffligt i stycke med den verklige Anulos lif.[2] Det »Geirstaðir», på hvilket han säges hvila, afser i så fall tydligen det blodiga slagfält, på hvilket enligt Eginhard 11.000 man stupat, och den grafhög, som af det segrande partiet uppkastats öfver honom, måtte hafva varit vida berömd, då minnet om den bevarats både hos Saxo och hos Tiodolf (se ofvan s. 67). Vi kunna nu äfven förstå det förut omtalade uttrycket »ofsa» (= tyranniskt), som användes för att karakterisera Olofs herravälde öfver Vestfold. Det var just detta landskap, som gjorde uppror mot Anulos bröder och som därför af dem med våldsam hand kufvades. Antingen är det denna strid, som af traditionen — här representerad af Tiodolf — förlagts till Anulos regering, eller hade äfven Anulo behandlat Vestfoldingarne med en hårdhet, som framkallat ett uppror redan mot honom, ehuru det först af hans efterträdare kufvades.

Jag tror, att vi kunna identifiera ännu en af Ynglingatals konungar. Enligt denna dikt är Halfdan (milde) Gudröds närmaste företrädare (och väl fader). Enligt en

[1] Äfven senare betraktades *Óli* såsom en annan form af *Ólafr*. Så kallas Olof Tryggvason äfven Óli (Flatb. I, 111). Eginhards sagesman kan således mycket väl hafva kallat den ifrågavarande tronpretendenten *Anule*. Men äfven för *Anulaifr* var *Anulo* den närmast till hands liggande tyska öfversättningen.

[2] »Fotvärk» — den sjukdom af hvilken hjälten säges hafva lidit — behöfver ej betyda benvärk, utan kan äfven afse sådana plågor i benen, som uppkommit genom krigiska sår. Måhända var det af dylika sår, som Anulo-Olof i traditionen — och kanske i verkligheten — afled.

annan — väl ursprungligen identisk — tradition,[1] som återfinnes i Ingiald Illrådas saga, äro Halfdan och Gudröd bröder. Enligt denna tradition blir Halfdan dräpt af sin broder, som bemäktigar sig hans rike, hvarefter Gudröd själf mördas på anstiftan af sin hustru Åsa. Sedermera hämnas Halfdan af sonen Ivar Vidfamne, som bemäktigar sig Gudröds rike.

Äfven med denna tradition erbjuder den verkliga historien några anknytningspunkter. Såsom jag förut påpekat blef Herioldus I:s broder Halfdan 807 fördrifven af Godofridus. Halfdan var i verkligheten således icke bror, utan förmodligen blott kusin med Godofridus, han hade visserligen ej själf varit konung, men hans broder Herioldus I hade varit det och hans söner voro det, och liksom i sagan hans son följde på Gudröd, så följde i verkligheten Halfdans söner Anulo, Reginfridus och Herioldus II efter Godofridus.

Äfven här torde vi således hafva ett stycke dansk historia, om än i mera förvirrad form. Men är alt detta sant, så kunna vi fråga: hur går det i så fall med Ynglingatals karakter af norsk historia?

I en såsom vanligt väckande uppsats har G. Storm[2] sökt att rädda denna genom att förfäkta den åsikten, att den ätt, till hvilken Gudröd hörde, ursprungligen varit norsk — från Vestfold — och att denna vestfoldiska konungaätt eröfrat Danmark samt fördrifvit den inhemska ätten. Den följande striden har således enligt hans mening varit en strid mellan den norska Gudrödsätten och den danska Haraldsätten. Emedan man då icke kände Gudröds förfäder — och dessa således kunde vara de samma som uppgifvas i Ynglingatal — uppställde de äldre släktleden inga hinder för en dylik hypotes, och hvad de yngre beträffar, kunde man ju antaga, att Gudröd utom Horik äfven haft sönerna Olof och Halfdan svarte, hvilka i Norge fortsatt ätten.

Men såsom Steenstrup visat, låter detta antagande icke förena sig med de frankiska annalerna.

[1] Se ofvan sid. 65.

[2] Norsk Hist. Tidskr. III (Ynglingeætten i Danmark). Då denna uppsats skrefs 1875, kan den icke utan vidare betraktas såsom ett uttryck för författarens nuvarande åsikt.

Storm fäster sig först vid annalernas uppgifter om konungarnes »hem». Han påpekar, att Eginhard, då han berättat, att Godofridus 808 befäst vallen norr om Ejdern, säger, att konungen därifrån »drog hem». Häraf följer, att han icke bodde nära Ejdern. Vidare säger Eginhard, att Herioldus och Reginfridus 813 ej voro »hemma» utan i Vestfold. Detta var således icke *deras* »hem». Däremot håller Storm för troligt, att Vestfold varit Gudröds och hans ätts fosterbygd och att detta landskap därför vägrat att underkasta sig Haraldsätten.

Till dylika slutsatser gifva källorna ej anledning. Att Godofridus ej bodde alldeles vid gränsen, är tydligt, och då han från Ejdern återvände »hem», behöfver han ej hafva rest längre än till Lejre, de danska konungarnes vanliga residens. Hela tiden som han säges vara »hemma», tyckes han — af de anförda citaten att döma — hafva befunnit sig tämligen nära Tyskland och säkerligen ej så långt borta som i Vestfold.

Att framställningen af händelserna 813 skulle tala för de förmodade båda ätternas olika nationalitet, är tydligen ett förhastadt antagande. Monarkiens hufvudcentrum — åtminstone i Eginhards ögon — måste hafva varit Danmark, och om Haraldsnepoterne vid ett kritiskt tillfälle ej befunnit sig i Danmark, utan i Vestfold, kunde Eginhard naturligen med fullt fog skrifva, att de ej varit »hemma».[1] Men att Gudrödsätten varit af norsk börd och underkufvat Danmark, motsäges bestämdt af källorna. Godofridus nepoter flydde ej — såsom man i så fall skulle hafva väntat — till Vestfold för att få hjälp, utan till Sverige, och i landsflykten åtföljdes de af »non pauci ex primoribus danorum.» När de sedermera ryckte in i Danmark, fördrefvo de Haraldsnepoterne »non multo labore», och därvid strömmade skaror af folk till dem från alla håll i Danmark. Man måste medgifva, att detta talar för, att Gudrödsätten snarare varit den legitima danska konungaätten än en främmande eröfrarsläkt, och att Vestfold icke ville underkasta sig Haraldsnepoterne, berodde väl på att detta landskap

[1] Då t. ex. Karl IX var i Finland, kunde naturligen en dansk författare skrifva, att konungen ej var »hemma», utan i Finland.

liksom öfriga delar af den danska monarkien stod på den äldre ättegrenens sida.

Det sätt, på hvilket Eginhard omnämner förvecklingarne, häntyder enligt min mening på, att de kämpande tronpretendenterna varit af samma ätt. Sedan han omnämnt Hemmingus död 812 fortsätter han; »cui (sc. Hemmingo) cum Sigifridus, nepos Godofridi regis, et Anulo, nepos Herioldi quondam regis, succedere voluissent, neque inter eos, uter regnare deberet, convenire potuisset» etc. »När båda ville efterträda honom» betyder väl på vår tids språk — »när båda gjorde anspråk på successionen». Äfven uttrycket, att *de icke kunde komma öfverens om*, hvilken som skulle blifva konung», häntyder ej på förhållandet mellan en usurpatorisk, utländsk konungaätt och den legitima regentfamiljen, ty att dessa i denna punkt ej kunde ordna tronföljden genom en fredlig öfverenskommelse, är lika klart som att den legitima ätten inom sig kunde träffa en dylik öfverenskommelse, så vida en tvist utbrutit mellan dess olika grenar.

De öfriga skäl, som Storm anfört till stöd för sin mening, vill jag här af hänsyn till utrymmet ej upptaga, utan hänvisar till Steenstrup I 73 ff, hvarest enligt min mening Storms hypotes tillräckligt vederlagts.

Af det anförda är således klart, att ej blott Gudröd, utan äfven hans företrädare och efterföljare varit danskar. Något skäl att antaga ätten såsom norsk finnes icke utom Ares — och *möjligen* Tiodolfs[1] — uppgifter. Men till dessa kunna vi ej sätta någon tilltro, emedan genealogierna be-

---

[1] Tiodolf har hänfört denna gren af ätten till Norge, blott så vida »à þötni» är äkta, hvilket är tvifvelaktigt (se sid. 66 not 3), och Borror betecknat en lokalitet i Vestfold — de öfriga ortsanvisningarne låta förklara sig på annat sätt, och Tiodolfs strofer om Olof, Gudröds efterträdare, afse visserligen en norsk monark, men såsom jag sökt visa, tillhörande det infödda, danska konungahuset. — Hvad Borror angår, är det ej nödvändigt att antaga, att därmed afsetts Borre i Vestfold, och i sådan händelse vore uppgiften ohistorisk, ty den Halfdan, som här väl menas, dog tydligen i Tyskland eller Frisland. Det är därför ganska möjligt, att här föreligger en förvrängning af ett utländskt ortsnamn (jämf. s. 66 not 4.) Jag tillåter mig att uppställa en gissning. De nordiska kristna slogo sig i allmänhet ned i Frisland, som i norr genomflöts af floden Bordne (Bordena). Landsflyktige nordiske höfdingar fingo i allmänhet län i Frisland och möjligen fick äfven Halfdan ett dylikt — i likhet med sönerna Herioldus II och Hemmingus. Han skulle i så fall hafva dött där. Kanske har dikten ursprungligen haft »i Bordà», ehuru detta i en senare tid uppfattats såsom det norska ortsnamnet Borre.

visligen äro oriktiga. Gudröds fader hette icke, såsom Ynglingatal uppgifver, Halfdan, utan Gudröd; att konungen själf haft några söner med namnen Olof och Halfdan är visserligen ej otänkbart, men konungar hafva de knappt varit, ty redan på 830-talet var Horik ensam konung, och det anmärkes särskildt, att han 850 måste afstå några delar af monarkien åt sina brorsöner. Hans bröder tyckas således då ej längre hafva lefvat.[1]

Möjligheten af en norsk eröfring af Danmark torde man ock kunna betvifla.[2] *Äfven om* man till Vestfold lägger alla de kringliggande landskapen, upptaga dessa ej en lika stor areal som det dåvarande Danmark med dess sydsvenska och västsvenska landskap, och dessa danska provinser voro — hvilket är det viktigaste — Skandinaviens bördigaste och folkrikaste landskap. Om nu värkligen en ätt från Vestfold genom ett hastigt öfverfall lyckats bemäktiga sig den danska tronen, är det fullkomligt otänkbart, att den under mer än ett århundrade skulle hafva lyckats hålla sig kvar i strid mot den legitima konungaätten.

Gudröds ätt var således en dansk ätt, hvilken under någon tid hade väldet öfver den norska provinsen Vestfold — om ätten härskat äfven öfver de kringliggande landskapen, är något vi ej veta och ej behöfva antaga. Länge behöfver denna occupation ej hafva varat. 843 plundrades Nantes af en vikingaskara, som benämnes »Vestfaldingi», hvarmed troligen menas »män från Vestfold». Landskapsbeteckningen utsäger visserligen ej, att Vestfold varit ett suveränt område, men länge efter det blodiga slaget 854 kan Vestfold i hvarje fall ej hafva tillhört Danmark, ty någon tid bör dock Halfdan Svarte, som väl är en historisk person, hafva regerat, och Danmark var nog vid denna tid allt för försvagadt för att kunna bibehålla sin suveränitet öfver ett så pass aflägset landskap.

En historisk dikt, hvilken på detta sätt sammanblandat händelserna under 800-talets första decennier; hvilken ej

[1] Storm, som anser att *hela* konungaätten utslocknat 854, sätter detta år såsom Ragnvalds dödsår. Hvarför han då låter Halfdan Svarte dö »circa 860» och ej också 854, förstår jag ej.

[2] Att den svenska eröfringen lyckades berodde på särskildt gynnande omständigheter (se ofvan s. 63). Genom vikingatågen och de oupphörliga tronstridigheterna var väl ock den danska konungatroheten betydligt försvagad.

känner det riktiga namnet på Gudröds far; hvilken låter Olof, som i värkligheten var son till Gudröds kusin, figurera såsom den berömde konungens son; hvilken gör Halfdan, i värkligheten Gudröds kusin, till dennes far — en dylik dikt kan ej vara författad en fyrtio år efter de sista händelser den skildrar, aldra minst af en norsk hirdskald vid ett stabilt norskt hof. Den skald, som skrifvit denna dikt, har, som man finner, bygt icke på ett värkligt, i en släkttradition fortlefvande stamträd, utan på senare *regentlängder*. Skulle han dessutom — hvilket jag för min del ej vill tro — hyst den öfvertygelsen, att de konungar, han besjungit, varit norska konungar, blir den gamla åsikten om diktens affattningstid än orimligare.

På grund af dessa historiska skäl är jag för min del böjd att i likhet med Bugge anse, att denna dikt författats först under senare delen af 900-talet. Då det vid denna tid ej fanns någon Ragnvald i Norge, till hvilken dikten kan tänkas skrifven, håller äfven jag före, att den skrifvits för en skandinavisk vikingahöfding i Brittanien, och jag tror mig äfven kunna gifva några sannolikhetsskäl för, hvilken af dessa som varit diktens föremål.

I slaget vid Temair 980 eller kort förut stupade vikingarnes anförare Raghnall. Denne Raghnall var son af Olof Kvaran, vikingakonung ömsom i Dublin, ömsom i Northumberland,[1] hvilken uppträdde på 930-talet och dog kort efter 980. Olof Kvarans fader hette Sigtrygg[2] och var konung först i Dublin, därpå i Northumberland. Han dog 926 eller 927.[3] Denne Sigtrygg kallas »Dubhgalls och Finngalls herre» (= konung öfver de svarta och de hvita främlingarne d. v. s. öfver danskar och norrmän).[4] Sigtrygg uppgifves vidare vara Ivars sonson.[5] Olyckligtvis tyckes ej med bestämdhet kunna afgöras, hvilken af de två berömda vikingahöfdingarna med namnet Ivar, som här afses. Den ene Ivar var son till Ragnar Lodbrok, den andre var en broder till Olof Hvite samt således sonsons son till

[1] Bugge, s. 132.
[2] Steenstrup III, s. 70.
[3] Steenstrup III, s. 16 ff. 94 ff. 109.
[4] Steenstrup III, s. 20.
[5] Steenstrup III, s. 20.

Gudröd Veiðikonungr († 810). Var nu Raghnall († 980) en ättling af den sistnämde Ivar, tillhörde han således samma ätt som Ynglingatals Gudröd, och då Olof Hvite enligt den isländska traditionen i slutet af 1000-talet — då Are gjorde sina samlingar — ansågs härstamma från den äldre (svenska) »ynglingaätten», är det åtminstone icke något orimligt antagande att förmoda, att denna tradition existerat ett århundrade tidigare, då Tiodolf skref sin dikt.

Genom hypotesen att dikten skrifvits till ära för Olof Kvarans son Raghnall (= Ragnvald)[1] — såsom äfven Bugge är böjd att antaga — blifva en mängd dunkla punkter i dikten förklarade.

Den nordiska befolkningen på de brittiska öarna utgjordes vid denna tid af en brokig blandning af de olika nordiska nationaliteterna, och *här*, i denna krets, fanns således den mest tacksamma jordmån för genealogier, i hvilka svenska, danska och norska stamsagor sammanblandades. Vid ett norskt vikingahof i Vestfold bör det hafva funnits en fast tradition, åtminstone för några generationer tillbaka i tiden; icke så vid ett iriskt vikingahof. Vikingaskaror föllo och nya strömmade till dels från olika delar af norden, dels från de utländska kolonierna, de nordiska vikingarnes mödrar voro ofta af irisk börd, några år härskade konungahuset öfver Dublin, andra åter öfver Northumberland — i denna omgifning kunna stamträden tydligen icke hafva fortlefvat i något friskt minne.

Till denna skara af kringflackande emigranter kom nu en norsk skald och fick i uppdrag eller beslöt af egen drift att författa en genealogisk hofdikt. Han hade således icke såsom den norske hirdskalden att stödja sig på den tradition, hvilken han såsom själf ett af landets barn kände angående konungahusets härstamning, utan var hänvisad till nödvändigheten att hämta upplysningar från den osäkra vikingatraditionen.[2] Från den ene fick han en genealogi, från den andre en annan — och alla dessa stamsagor skulle han förena till ett helt. Någon tradition befarade han för

[1] Den iriska skrifningen *Raghnall* afser väl vanligen det nordiska *Ragnar*, men tyckes äfven hafva kunnat begagnas för att återgifva *Ragnvald*.

[2] Man torde observera den i Ynglingatal ofta förekommande uppgiften, att författaren rådfört sig med kunnige män.

de äldre tiderna knapt att såra, ty icke ens konungen själf torde hafva känt sina förfäder i sjätte eller sjunde led, och voro stamträden blott lysande, förlät han honom nog, om han i en eller annan tvifvelaktig punkt varit väl positiv.

Af en hemulsman, hvars förfäder kanske med Olof (Trätälja) ett århundrade förut kommit öfver till Danmark från Sverige, hörde han, att det i Danmark regerat en lysande ätt, ynglingaätten, hvilken härstammade från Ynguna-Freyr, och med begärlighet upptog han naturligen denna lysande stamsaga, hvarigenom ätten härleddes från gudarne och dess forna välde utsträcktes äfven till Sverige.

Af en annan hemulsman hörde han danska konungasagor från 800-talet, och emedan hemulsmannen kanske var af norsk extraktion och skalden själf med säkerhet var det, fäste han sig möjligen särskildt vid dessa konungars förhållande till Norge.

Hans närmaste uppgift var nu att häkta dessa olika stamträd vid hvarandra, och vi hafva all anledning att förmoda, att han därvid förfor på samma sätt och enligt samma principer som öfriga medeltida genealoger, hvilkas arbete vi bättre kunna se i sömmarne. För att belysa dessa principer vill jag anföra ett af Jessen[1] meddeladt exempel. För den tid, vi nu genomgått, hafva Eginhard och hans afskrifvare Adam af Bremen följande danska konungalängd:

Hemmingus
Sigifridus et Anulo
Reginfridus et Herioldus.

Saxo, i hvars arbete dessa historiska fakta redan äro insvepta i sagans dunkel, har serien:

Hemmingus
Syvardus (cognomento) Ring et Ringo[2]
Regnerus Lothbrog et Haraldus
(Sivardus).

[1] Undersøgelser til nordisk Oldhistorie (1862) s. 27.
[2] D. v. s. en öfversättning af Annulus. Syvardus är naturligen = Sigifridus. Af de båda motkonungarne hafva således blifvit *en* person; men *därjämte* äro de två, ty Sivardus Ring har såsom motkonung en Ringo.

Dessa båda serier, som ju blott äro en olika uppteckning af en och samma, slår Ryårböckerna ihop till en enda af följande utseende:

Hemming
Ring et Siwardus
Regner Lothbroki
Ingvar filius Lothbroki
Sywardus
Anulo et Sigifridus
Reinfridus et Haraldus.

D. v. s. kompilatorn tog först Saxos lista — med undantag af att han från Adam insköt »Ingvar, Lodparchs son» — och därefter fogade han ogeneradt Adams lista utom det första ledet (Hemmingus), som var gemensamt för båda; att det var ursprungligen samma lista han här två gånger återgaf, var honom tydligen obekant.

Ungefär så förfor väl ock Tiodolf. Han använde först den danska listan så långt den räckte, ty han började naturligen nedifrån med den ätt, från hvilken Raghnall närmast stammade, och när denna tog slut, häktade han vid den svenska.

Att dikten enligt denna förklaring saknar allt värde såsom historiskt dokument, är en naturlig slutsats af det redan anförda. Hvarken Danmarks eller Sveriges och ännu mindre Norges historia kan därifrån hämta några data och fakta. Men en annan fråga rör den vinst, som sagohistorien och mytologien kunna draga af denna så omtvistade dikt. Böjelsen att i Ynglingatal framför allt vilja se en om ock förvirrad historia, icke blott en dikt, har dock länge afhållit forskare från att ur denna synpunkt undersöka Tiodolfs arbete. Först nyligen hafva Noreen[1] och Detter[2] gripit sig an med denna tacksamma uppgift, och det är att hoppas, att de icke skola sakna efterföljare. De resultat, till hvilka de kommit, måste jag här gå förbi[3] för att blott fästa mig vid en hufvudfråga: är den sagohistoria, som förekommer i Ynglingatals första del svensk, dansk eller norsk? På denna

[1] Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal (Uppsalastudier).
[2] Zur Ynglingasaga (Sievers Beiträge XVIII, s. 72 ff.).
[3] En sammanfattning af sin åsikt har Noreen gifvit i Nord. Familjebok art. Ynglingatal.

fråga torde man knappt kunna gifva annat svar, än att det är en norrman, som berättar dessa sagor, att han enligt egen uppgift sport kunnige män — väl i Raghnalls omgifning — om dem och att *han* betraktade dem såsom svenska. De, med hvilka han för Ynglingatals äldre del rådfört sig, voro väl företrädesvis danskar, men att döma af hans egna ord äfven svenskar, af hvilka det naturligtvis funnos åtskilliga vid vikingahofvet på Irland. Om sagokonungen Ottar säger han: »Dessa Vǫtts och Fastes gärningar *sporde jag* hafva blifvit till sagor hos det svenska folket», och detta påstående är tydligen icke ett löst tal, ty denna »skilfingsgrupp» — Egill, Óttarr och Aðils — behandlas äfven i den fornengelska dikten Beowulf såsom svenska konungar, och det är således tydligt, att det funnits svenska sagor om dem.

På samma sätt är det åtminstone mycket sannolikt, att de egentliga Frö-sagorna — Vanlande, Visburr, Agne — varit svenska sagor. Detta är sannolikt därför, att den svenska konungaätten ansågs härstamma från Freyr, och *om* det öfverhufvud funnits några mytiska svenska konungasagor, så böra dessa hafva varit Frö-sagor. Vidare: ehuru dessa sagor äro variationer af den gemensamt nordiska Freysmyten, så äro de hvarken hos isländingarne eller hos Saxo kända såsom Freysmyter, och i den rika isländska literaturen förekomma de endast i Ynglingatal och dess afläggare, hvarjämte isländingarne själfva ej insågo den mytiska karakteren hos dessa sagor, hvilka de alltjämt förmenade vara svensk historia. Hade dessa sagor på annat sätt eller under annan form varit kända på Island, skulle literaturen därom säkerligen hafva innehållit någon antydan.

Andra sagor äro nog af dansk börd; så framför allt Fiolnerssagan samt möjligen ock Svegderssagan, ehuru dessa mytiska konungar af den tidens etymologer och historiker gjordes till svenskar. Yngve var naturligen en dansk sagofigur, och den myt, som Tiodolf anförde om honom, finnes troligen återgifven på prosa hos Snorre (kap. 10. — Frodefriden och fördöljandet af konungens död).[1] Detta bestyrkes

[1] Denna historia passar ju för öfrigt ej alls in på Freyr, som hade ett helt annat dödssätt, och bör tydligen hafva rört en jordisk konung,

däraf, att samma myt upptages äfven af Saxo (I 256) såsom en dansk saga. Ynglingatals tre första monarker voro således antagligen hämtade från den danska sagan.

Tiodolfs dikt är naturligen blott ett utdrag ur dessa sagor, hvilka med all sannolikhet icke meddelades honom i bunden form utan såsom prosaberättelser. Ur dessa berättelser tog han ut hvad han för sitt speciella ändamål behöfde, nämligen släktledningen, dödssättet och begrafningsorten. Om själfva sagorna gifva hans dikt oss endast antydningar.

hvilket heroen *Ynguna-Freyr* var. Att Tiodolfs strofer om Yngve handlat om dennes dödssätt och grafplats, veta vi. Noreen (a. a. s. 221) har en annan mening, men denna förutsätter, att redan Are blott haft fragment af dikten framför sig och därför placerat stroferna på orätt plats, hvilket ej är sannolikt.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Upplysningar om det italienska originalet till Histoire des intrigues galantes de la reine Christine.

År 1697 trycktes i Amsterdam hos Jan Henri en bok om 300 sidor in 12:o kallad »Histoire des intrigues galantes de la reine Christine de Suède et de la cour pendant son séjour à Rome.» Arbetet är anonymt, och i företalet uppgifver förläggaren, att det är en öfversättning af ett italienskt manuskript, som inköpts i Rom af en fransysk abbé, som bevistade konklaven för Innocentii XII:s val 1691. Författaren säges hafva varit en i Christinas tjänst anställd officer, hvilken aflidit kort före abbéns afresa från Rom och i hvilkens papper skriften funnits. Utgifvaren tillägger att han själf aldrig sett det italienska originalet, utan endast den fransyska öfversättningen, och gör en ursäkt för det dåliga språket i denna, såsom röjande sin egenskap genom ofranska ord och vändningar.

Dessa uppgifter hafva emellertid hittills af forskningen mottagits med ett visst misstroende, som återfallit på bokens innehåll. Arckenholtz förklarar (I, s. VI. not) det vara säkert, att arbetet aldrig skrifvits annat än på franska, och tvekar ej att inräkna det bland orimliga sagor (»contes absurdes», I, s. X.). Icke desto mindre synes det ha funnit gunst hos samtidens läsare, ty det utkom, enligt Arckenholtz, 1697 i London i engelsk och 1705 i Leipzig i tysk öfversättning samt omtrycktes 1710 i Lüttich under titeln »Mémoires des intrigues politiques et galantes de la reine Christine de Suède et de sa cour depuis son abdication et pendant son séjour à Rome.»

Barbier (Dictionnaire des anonymes, V, s. 756 och VI, s. 214) uppgifver såsom författare den tyske historikern och rättslärde Christian Gottfried Franckenstein (1661—1717). Vore denna uppgift, som af Barbier hämtats ur den holländske samlaren Van Thol's anteckningar, riktig, skulle den tala synnerligen illa för arbetet, ty Franckenstein synes aldrig hafva varit i Rom eller ens i Italien, och uppehöll sig under Christinas sista lefnadsår, om hvilka arbetet hufvudsakligen rör sig, oafbrutet i Leipzig, där han var advokat i öfverrätten och konsistoriet. Att Franckenstein icke kan vara författaren, skall det följande likväl ådagalägga. Han skall däremot enligt C. J. Jöcher (Allgemeines Gelehrten-Lexikon, II, s. 723) vara upphofsman till den i Leipzig 1705 tryckta tyska öfversättningen.

Den första titeln, »Histoire des intrigues galantes», är ganska väl funnen, ty författaren sysselsätter sig till största delen med kärleksäfventyr, till hvilka Christinas hof lånar vare sig skådeplatsen eller de handlande personerna. Politiken kommer däremot i andra rummet. Bokens egentlige hjälte är drottningens öfverhofstallmästare markis Orazio Bourbon del Monte, hvilken i tjugutvå år 1666—88 tillhörde hennes hof och därunder äfven två gånger besökte Sverige. Grefvarne af Wasenau, Warwick och d'Alibert skildras äfven såsom inblandade i ganska pikanta episoder, men om drottningens egna ömmare förhållanden lämnas knappast mera än antydningar. Med få undantag äro de detaljer, författaren roar sig med att teckna, af föga värde för historien, men i sin helhet sedd skulle den bild han uppdrager af Christinas hof vara af högt intresse som samtida sedemålning, om man kunde lita på dess trohet.

Men hvad tillit skulle man väl kunna skänka en anonym samling af anekdoter, lämnad i en föregifven öfversättning af ett obefintligt original? — Man har också länge vägrat att däri se annat, än en af de talrika skandalskrifter, som just den holländska tryckpressen i rikt mått alstrade under 17:de och 18:de århundradena.

Hur förklarlig än denna förkastelsedom är, synes dock tiden nu vara inne att mildra den. En italiensk forskare, Gaudenzio Claretta, utgaf 1892 i Turin ett arbete »la regina Christina di Svezia in Italia», stödt bl. a. på de toskanska och savoyiska sändebudens berättelser till sina hof från Rom samt på den del af drottningens brefväxling, som förvaras i medicinska fakultetens i Montpellier arkiv. Hvad han hämtat ur dessa hittills nästan obegagnade källor bekräftar i många afseenden uppgifter af författaren till »Histoire des intrigues», för hvilka ingen hemul förut funnits, och ökar därmed trovärdigheten af de öfriga, som åtminstone lämnas oemotsagda. Därtill har ett exemplar af den italienska handskrift, hvaraf »Histoire des intrigues» är en öfversättning, ändtligen kommit i dagen. Det tillhör klosterbiblioteket i Grotta Ferrata vid Rom och utgöres af 123 blad liten kvart i samtida, troligen florentinskt läderband. Titeln är »Istoria segreta della regina Cristina Alessandra di Svezia» och ordningsmärket i biblioteket H'. II. 3. Den är inköpt af klostret för några år sedan, men om dess tidigare öden är intet bekant. De första 86 bladen äro skrifna med en i Rom under 17:e århundradet ytterst vanlig kopist-stil, de sista 37 med en annan icke mycket sällsyntare, och det lider intet tvifvel att det hela är flutet ur yrkes-renskrifvares penna.

Vid jämförelse med »Histoire des intrigues» synes det mycket snart, att det är denna senare som är öfversättningen och icke tvärtom. Den italienska handskriften har ett, om ej vårdadt, åtminstone fullt begripligt språk, med omisskänlig romersk lokalfärg, men detsamma kan ej sägas om den franska texten. Tvärtom; öfversättaren har af bristande kunskap om italienska språket och romerska förhållanden gjort sig skyldig till en mängd löjliga misstag, som endast låta förklara sig då man får den italienska texten under ögonen. Så

t. ex. kallar han (sid. 36) markis del Monte »notre Barbon» och tillägger ur egen fatabur: »on l'appeloit Barbon par corruption, au lieu de Bourbon qui est son nom de famille», men i den italienska texten står ej nostre Barbone, såsom öfversättaren trott sig läsa, utan nostro Borbone, hvilket är den vanliga italienska formen af namnet Bourbon. Öfversättaren fortfar emellertid att kalla honom »le Barbon» på talrika ställen, där den italienska handskriften helt enkelt har »il marchese». Förmodligen har han trott att man vid Christinas hof roat sig med att förvränga markisens namn, och om denne burit långt helskägg, kunde det möjligen legat nära till hands för en skämtare att af Borbone göra Barbone (storskägg), men markisen bar aldrig hvarken helskägg eller dithörande öknamn, och det berättas just att han dog strax efter det han slutat raka sig. — Ett af de roligaste misstagen är, när öfversättaren (sid. 94) säger att Christina ville gifva en engelsk charlatan en anvisning för 30,000 scudi »sur le banc où le Saint Esprit étoit en depost», medan originalet har »sopra il Banco di S. Spirito ove erano in deposito» (på banken S. Spirito, där de (pengarne) voro deponerade). Banco di S. Spirito var en välkänd romersk penninge-inrättning, hvilken ägt bestånd ända till 1894, men den bank, där den helige ande är deponerad, torde vara svår att finna. — Namnförvrängningar äro vanliga. Borghese t. ex. har öfversättaren läst som Belpaese och däraf gjort Belleville. Ofta äro några ord öfverhoppade, stundom också några tillagda, men dessa då alltid fullkomligt oväsentliga. — Det vore lätt anföra många flera prof på öfversättarens oefterrättlighet, men detta torde vara tillräckligt för att häfda den italienska textens prioritet och därmed vitsorda sanningsenligheten af uppgifterna i företalet till »Histoire des intrigues».

Hvem är väl författaren? Han säger själf att han varit en fransk officer i drottningens tjänst; såsom det vill synas en af hennes drabanter (lancie spezzate), af hvilka flere hade officers rang. Men hvarför skulle han då ha skrifvit på italienska? Det förefaller troligt, att han varit italienare, men kallat sig fransman för att blanda bort korten, ty att bli röjd såsom författaren till en skrift, som talade med föga vördnad om kyrkans höga herrar, kunde ha föranledt en mindre angenäm bekantskap med den heliga inkvisitionen. Och att få ett *imprimatur* af »reverendissimus magister sacri palatii apostolici» för ett sådant arbete var naturligtvis otänkbart. Det kunde därför ej cirkulera annat än i handskrift, anonymt, och i största hemlighet. Tyvärr har denna så väl bevarats, att vi ännu stå svarslösa i fråga om författarskapet, men med tid och tålamod kommer namnet kanske en gång fram.

Att framhålla dessa omständigheter är icke att för »Histoire des intrigues» utan vidare begära erkännande såsom ett ojäfvigt vitne. I själfva verket vore detta för den svenska forskningen af underordnad vikt, ty de större tilldragelser arbetet omförmäler kunna bestyrkas af bättre intyg, och detaljerna om markis del Monte's och andra hofmäns kärleksbedrifter kunna vara oss skäligen likgiltiga.

Afsikten med dessa rader är blott att fästa uppmärksamheten därå, att arbetet icke förtjänar att anses såsom blott en nidskrift, och att fördomens skärm icke får sättas mot det ljus det sprider öfver Christinas sista dagar, så egendomligt detta än stundom må vara.

»Histoire des intrigues» blef i slutet af förra århundradet åter öfversatt från franska till italienska. Detta arbete återfinnes i handskriftsamlingen i Bibliotek Casenatense i Rom (Ms 925. 4:o) och är antecknadt i d:r Elof Tegnérs »Handskrifna suecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523» sid. 32. Det utgöres af 165 sidor kvart motsvarande de 130 första sidorna af det 1697 tryckta verket.

C. Bildt.

Några råd att iakttaga under pestilentie.

I en liten handskrift i Riksarkivet, enligt Antikvitetsarkivets beteckning sign. J. 18, som hufvudsakligen är af kyrkligt innehåll, förekomma äfven några anvisningar angående det lefnadssätt man borde föra under farsotstider — pestilentia var ju det vanliga namnet på alla större farsoter — hvilka måhända kunna förtjäna att meddelas. Handskriften är från slutet af 1500-talet, och dessa medicinska råd torde väl sålunda få anses tillhöra de äldre i sitt slag.

* * *

Huruledes man skal holla sigh, når pestilentzien regerar.

Man skal hafva sin boningh och vist uti en kammar eller stufva, hvilken är vel högt emellan gulfvet och lofftet och samma boningh skal vara vel torr och icke sånk heller dambachtigh. Ty thet är inghen verre och skadeligare tingh til, när pestilentie regerar, än att hafva sin vist uti sånke och dambachtigh hus, uti hvilke lukten ickie kan förvandlas och renses. Och vindughen af samma hus skole vara emoth nordhan, och om thet hafver någre emoth sundan, the skole vel tett tillyckies, och the vindugh, som äre mot nordan, på itt af them skal göras itt hull så stort som ena rutha, på thet att thet ondhe damb må fara uth. I samme hus skal göras tre eller fire gångh om daghen en godh rök af velluktendes tingh, som är af canelberk, muskåtbloma, rögelse, mirrham, enebär, enebärträ. Thetta skal man serdeles göra, när regnvädher är.

Når som någhor dör af pestilentzie, skal thet huset och väggianar vel renses och alt annat hvadh ther inne är skures och tvås, vare sigh bordh, benkier, fotapal, sengier etc. Ty then onde forgifft kan gifva sigh på en vegg eller uti ena refvo och sitter ther inne en långh tidh. Och når tå någhor inkommer i samma hus, som af naturen tilböieligh är til pestilentz, han befengis strax, hvilket medh förfarenheten genom monge historier bevises kan.

På thet at then flygande forgifftige pestilentz skal ickie gifva sigh in uti någhon refva eller vägg, skal man hafva ståendes i tet hus then siuka uti ligger någre ember eller byttor medh lunkit vattn. Tå gifver sigh then flygande forgifft nider på vattnet och vattnet blifver påseende, like som ther vore en tåghe uppå eller ther vore fallet stofft uti. Om man vil göra, att for:de vatn skal veldeligh dragha ethret til sigh, thå skal man kaste en handh heller twå fulle med koparrök ther uti effter karsens storhet. Man skal och kaste en glöendes tigelsten eller glöendes jern eller stål i samma vattn. Tå dragher samma vatn ethret teste betre til sigh. Thette skal ickie göras ena gångh men offte. Om man lägger uttsluckter kalk uti thet hus, han dragher och ethret til sigh.

Effter middagsmåltidh skal man icke niderleggia sigh til sompns, ty ther af blifve alle lemmar tunghe. Man får och ther af hofvudverk, kollesiuke och matens lust forgås. Men vil man tå sofva, må man sittia rett retter och en lithen stundh sofva. Om afftonen effter afftonsmålstidh skal man ickie for tiligh läggia sig til sompns, for en 2 eller 3 timar forlopne äre. 7 timar är en rett naturligh sompns. Hvad ther ofver går, kommer det menniskionen til skadha.

Strax effter måltidh skal man ickie arbethe, ty her af forhindres concoctio cibi in stomacho, och födhen får ickie sin naturlighe rette gångh i the ådrar, som hon skulle, lefren, mielten och nyrerne forstoppis, af hvilket svåre siukdome komma. Men the, som äre af barndom upvande til arbethe, the unnantaghis af thenne reglo.

Att badha i thenna tidh förbiudes af läkiarene, ty af svettebadh göres hiertat siukt och man blifver maktlös och törster effter badhet. Och badhar man lenghe, thå beredes vedskon till att wndhe. Men ho som van är att badhe, han må badha ena lithen stundh och ickie i stor hetha, att svetteholen ickie skole forstoppas, utaf hvilkit mykit ondt kommer.

Man skall och vel ackte sigh for hastighet, vredhe, fortörnilse, sorgh, ångist, bedröfvilse, frucktan, forfärdelse. Man skal vare lettsinnigh och gledie sigh med sine venner och bruke sångh, harpolek, trompepipo och andra sadhana spell och lustighet.

Läkiarenar forbiude, att man ickie skal bruke månghe åttskilielige retter, medhan pestilentzien regerar, ty mångehanda slagh af retterne kunde ickie fortäres i enom magha, utan forrottne och forderfvis, af hvilkit åtskilielige siukdomar komma, och serdeles om man äther kiöt och fisk tilsaman ofver en måltidh.

Man skal och dricka gott gammalt öl, som ickie är for sterkt. Man må och theruti hengia holzurt, latine enula campana, eller och stötte lauerbär.

Det är och nyttigt och gott, att man brukar ätikio uti alle retter, som kokes.

Thett vattin man skal koka maten uti, skal vara ferskt kiellovattn, som uttspringher undher then klare himmel.

Underrättelser.

— Förre lektorn d:r Carl Johan Bergman afled i Visby den 22 sistl. jan., 77 år gammal. Hans historiska författarskap gällde hufvudsakligen fäderneön Gotland, af hvars minnen och natur han var en af de mest framstående kännarne och till hvars historia han hade betydande samlingar. Gotlands historia gällde ock hans inträdestal såsom hedersledamot i Vitterhets-, Historie och Antikvitets-Akademien år 1892: *Danmarks sista affär på Gotland 1676—79*.

— Förre kanslirådet d:r F. A. Dahlgren afled den 16 febr. å Djursholm, 78½ år gammal. Efter afslutade studier i Uppsala ingick han i ämbetsverken i Stockholm och tjänstgjorde bl. a. åren 1841—61 såsom amanuens i riksarkivet, där han verksamt deltog i de nyss började arbetena för handlingarnas bättre ordnande. I det i dec. 1843 bildade Svenska Fornskriftsällskapet inträdde han i början af år 1844 såsom sekreterare och skötte denna funktion ända till sin död. För sällskapets räkning utgaf han *Hunds Erik XIV:s krönika*, *Ett fornsvenskt legendarium*, *Läsning för klosterfolk*; för riksarkivets räkning utgaf han *Lagförslag under Karl IX:s tid*; dessutom redigerade han icke mindre än 15 delar af Historiska samfundets handlingar. Intresset för den historiska språkforskningen väcktes härunder och betydande samlingar gjordes för 1500- och 1600-talen, hvilka numera tillhöra Svenska akademien. Bland hans öfriga arbeten må här endast nämnas *Anteckningar om Stockholms teatrar* (1866). Såsom vi förut omnämnt, firades den 1 dec. 1893 i den gamles hem femtionde årsdagen af Fornskriftsällskapets stiftande.

— Professor Wilhelm Arndt afled i Leipzig den 10 jan. 1895, 57 år gammal. I flera år arbetade han för den stora publikationen Monumenta historiæ Germaniæ och idkade därunder särskildt paleografiska studier. Såsom en frukt af dessa har han utgifvit två häften mycket använda *Schrifttafeln*. Utnämnd till e. o. professor i historia vid Leipzigs universitet, vände han sig till den moderna historien och sysselsatte sig med studier för ett större arbete i Tysklands historia efter Vestfaliska freden. Han företog därunder ett par resor till Stockholm, där han flitigt arbetade i Riksarkivet och förvärfvade sig flere vänner. En och annan mindre monografi hann han att utgifva, men det stora arbetet blef aldrig fullbordadt. Förlidet år hade han utnämnts till ordinarie professor vid universitetet i Leipzig i historiens hjälpvetenskaper.

— Professorn Moritz Carriere afled i München d. 19 sistl. januari nära 78 år gammal. Hans vidlyftigaste arbete *Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwickelung und die Ideale der Menschheit* (5 band) behandlade konstens, litteraturens och idéernas utveckling samt berörde i sammanhang därmed äfven de epokgörande historiska tilldragelserna.

— Af anslaget till resestipendier och lärda verk har professor J. Paulson i Göteborg erhållit 800 kr. till utgifvande af *Petrus' de Dacia skrifter.*

— Kvarstående sökande till professuren i historia vid Göteborgs universitet vid ansökningstidens utgång den 15 febr. äro docenterna L. Stavenow och R. Kjellén samt fil. d:r H. Larsson.

— Af *Göteborgs Högskolas årsskrift* har redan första numret utkommit. Det innehåller *Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prestetståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval* af L. Stavenow.

— Af riksantikvarien Hildebrands stora arbete *Sveriges Medeltid* har första delen afslutats med ett häfte om öfver 300 sidor, hufvudsakligen afhandlande mått, vikt och mynt, varupris samt vägar. Af andra delen lär fortsättningen snart vara att förvänta.

— Som bekant har under senaste årtionde samlats ett *Östergötlands Museum* i Linköping. Stiftaren, kaptenen vid första lifgrenadierregementet Anton Ridderstad, har med sällsynt energi och oegennytta ägnat sig åt denna uppgift och arbetar redan under goda utsikter för att få en egen byggnad åt sitt museum. För någon tid sedan har detta efter numera aflidne v. häradshöfding C. Dahlgren såsom testamente erhållit en storartad samling taflor — nära 2,000 nummer — som nyligen afsändts till sin bestämmelseort. Det intresse, som på detta sätt visats fädernebygden af en dess son, skall säkert mana till efterföljd, så att Östergötlands museum icke blott snart kommer under eget tak utan äfven ihågkommes med gåfvor af sådana föremål, som för realiserande af dess uppgift att vara ett provinsmuseum kunna äga betydelse.

— *Svenska literatursällskapet i Finland*, som årligen den 5 febr. (Runebergsdagen) utdelar ett pris af 2,000 mark, hvilket hvart tredje år tillfaller en framstående forskare på det historiska området, har denna gång gifvit priset åt docenten C. G. v. Bonsdorff för första delen af hans arbete »Åbo stads historia under 17:e seklet».

Samma sällskap har vid sitt årsmöte till korresponderande medlemmar kallat arkivarien E. V. Bergman, professor H. Schück och amanuensen i riksarkivet d:r T. Westrin.

— Docenten C. v. Bonsdorff har med fjärde häftet slutat första bandet af sin ofvannämnda Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Det afhandlar handtverken och är försedt med talrika illustrationer. Genom vetenskaplig anläggning och systematiskt utförande torde denna stadshistoria höra till det bästa inom den svensk-finska topografiska litteraturen. Genom utgifvande af Åbo stads äldre domböcker och kyrkoråds protokoll under en del af 1600-talet har förf. förberedt sig för sin uppgift. — Andra bandet skall behandla kyrka och skola samt seder och lefnadssätt. Arbetet ingår som bekant i publikationen »Bidrag till Åbo stads historia utgifvna af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum».

— H. E. Aspelins arbete *Vasa stads historia* har med andra delens senare häfte afslutats (så när som på innehållsförteckning, namnregister och vapenplansch).

— Docenten G. Grotenfeld har i Helsingfors utgifvit *Jakob Teits klagomålsregister mot adeln i Finland 1555—56* (388 sid.). Med en numera i Finland vanlig brist på vetenskapligt omdöme, för att icke säga takt, är inledningen skrifven på finska. Den är lyckligtvis tämligen öfverflödig, då själfva textpublikationen, som icke är öfversatt på finska, talar för sig själf. Den meddelar ganska många intressanta drag till frälsets historia.

— I *Historiallinen Arkisto* har professor M. G. Schybergson meddelat ett *supplement* till den samling af *bref från professor Algot Scarin* i Åbo, som i nämnda publikation redan för ett par år sedan blifvit tryckt. De här meddelade tolf brefven äro hämtade ur den intressanta Bergianska samlingen i Vetenskapsakademien och äro mycket betecknande för den lärde professorns historiska ståndpunkt, fulla som de äro af etymologiska och historiska funderingar i den Rudbeckska skolans stil samt af vestgötsk bygdpatriotism. Det utförligaste brefvet, ställdt till Vetenskapsakademiens berömde sekreterare Vargentin, är en hel liten afhandling och ådagalägger Hunnernas forna vistelse i Skandinavien och beröringar med de götiska folken.

— Det *Danske selskab* i Köpenhamn har firat sitt 150-årsjubileum med utgifvande af en festskrift om dess stiftare Jakob Langebek. Sällskapets namn är som bekant närmast fäst vid den omfångsrika publikationen *Danske Magazin*.

— Af H. v. Sybels stora arbete *Die Begründung des deutsches Reiches durch Wilhelm I* ha banden 6 och 7 utkommit och verket därmed uppnått sitt mål, d. v. s. själfva begynnelsen af tysk-franska kriget 1870. Förf. bekräftar uppgiften, att några månader efter furst Bismarcks afgång fråntogs honom tillåtelsen att begagna utrikesministeriets handlingar. Han har emellertid funnit en ersättning härför dels i muntliga meddelanden, som han har mottagit från många framstående deltagare i dessa årens händelser, dels i skriftliga källor af enskildt ursprung, dagböcker, brefväxlingar, otryckta själfbiografier m. m. Han anser sig på detta sätt ha kommit till en tillförlitlig uppfattning af det väsentliga i händelsernas gång, trots nämnda förbud.

— För *preussiska arkivaspiranter* ha utfärdats nya föreskrifter. De böra ha aflagt mogenhetsexamen på klassiska linien, förete intyg om 6 terminers (semestern) universitetsstudier, 2 terminers öfningar vid ett seminarium för historiens hjälpvetenskaper, 2 terminers deltagande i ett historiskt, en termins i ett tyskt-filologiskt seminarium, samt minst en termin deltagit i öfningar i arkivkunskap. Därefter följer en examen, som omfattar tysk historia, rättshistoria, stats- och förvaltningsrätt, historiens hjälpvetenskaper, latin, medelhög- och medellågtyska samt franska.

Generalen Grefve Gustaf Wachtmeister hans släkt och hans fälttåg

Af

A. HAMMARSKJÖLD

8.

Expeditionens utrustning. Flottans styrka och afsegling.

Puke hade alltså *»uti särskild tillkallad krigskonselj»* den 19 juli[1] blifvit utnämnd till »general-befälhafvare öfver kungl. krigsmakten till lands och sjös[2] uti Bottniska viken».

Dagen efter sin utnämning skrifver han: »I anseende till förestående expedition anhålles nämligen, det alle såväl härstädes närvarande som ankommande finnskutor af Ålands fartyg måtte genom herr general-adjutantens benägna biträde beordras tillsvidare härstädes kvarblifva, hvarom äfven Vaxholms fästning torde få behörig del.»[3]

Denna framställning var väl behöflig. Ty märkvärdigt nog hade förbindelsen mellan Stockholm och åtskilliga finska sjöstäder varit ganska liflig under sommaren. Öfverståthållaren grefve Klingspor hade nämligen utfärdat en mängd

---

[1] Protokollet rörande denna krigskonselj finnes bland statsrådsprotokollen af år 1809. Af detta protokoll kan ses, att den nya regeringsformen ej ännu alltid följdes, ej ens af Adlersparre, utan att den hade en rival i Förenings- och Säkerhetsakten. Som detta förhållande är anmärkningsvärdt, är protokollet upptaget i bil. I.

[2] Så kallar han sig själf i ämbets-memorial till W. von Stedingk ²⁰/₇. Ank. handl.

[3] Ibidem.

pass för fartyg från finska orter. Gustaf Wachtmeister, Wrede[1] och äfven andra hade icke dolt sina farhågor för den skada dylika förbindelser kunde medföra i militäriskt afseende, men vederbörande synas icke ha fäst något synnerligt afseende vid deras föreställningar. Puke däremot lyckades verkligen skaffa sig gehör.

Vidare begärde han af generalmajor af Tibell den 22 juli, att från krigsarkivet skulle mot kvitto till honom utlämnas »rekognosceringskartor från Torneå älf och till Stockholms skärgård samt öfver Ålands haf.»[2] Dessa kartor borde aflämnas till general Wachtmeister, »som dem under min frånvaro mottager.» Kartorna ha ock utlämnats, hvadan somligas påstående, att man under expeditionen ej haft tillgång på sådana är fullkomligt grundlöst.

Två dagar efter sin utnämning uppsatte Puke förslag till sin stab, såväl hvad örlogsflottan som armén angår, hvilket bifölls. Ett par dagar senare har han äfven gjort det för skärgårdsflottan, ehuru denna handling saknas.

Den 23 juli nämligen gjorde Puke ett kort besök på flottan vid Gisslinge, men han öfvertog icke då formligen befälet. Han återvände redan samma dag till Stockholm efter en kort rådplägning med vice-amiralen Cederström, som därunder fick »nödiga order» såväl angående staben som för de bägge linieskeppen, fregatten Jaramas och 1:sta bataljonen af Sundska-eskadern samt 2:dra och 5:te af Stockholms-eskadern. Alla dessa fartyg jämte barken Kusen och och behöriga ammunitions- och andra fartyg[3] skulle nämligen dagen därpå afgå till den vid Norrteljeviken, på Rådmansölandet liggande lilla hamnen Gräddö och där afvakta öfver-amiralens vidare order. Ty vid denna ort skulle Gustaf Wachtmeister låta största delen af det infanteri, som skulle åtfölja expeditionen, embarkera.

I anledning däraf hade general Wachtmeister redan den 23 juli utfärdat order till öfver-adjutanten öfverstelöjtnant Reuterskiöld, som efter Lagerbrings afmarsch till Norra armén mottagit befälet öfver den i Uppsala kvar-

[1] Om Wredes förtrytelse öfver denna sak se hans bref till Adlercreutz $^{26}/_{7}$, Bil. V.

[2] Kungl. Bref till chefsämbetet vid fältmätningskåren 1805—11. Krigsarkivet.

[3] Journal vid flaggen. Pukes skrifvelse $^{24}/_{7}$. Bil. I.

lämnade delen af 3:dje brigaden, att låta det till denna brigad hörande infanteriet uppbryta »successivt». Den lilla endast 204 man starka bataljonen af Vestmanlands regemente hade redan enligt order af den 21 juli därifrån aftågat till Gräddö, hvadan endast Upplands regemente och Lifgrenadierna hade att följa ofvannämnda order. Af trossen skulle endast fältkistor och ränslar medtagas.

Trupperna skulle ock medföra vanlig ammunition i patronköken af 30 skarpa skott per man och lika mycket »i reserv» å ammunitionsvagnarna. De bägge regementena skulle afgå till trakten af Finsta och Norrtelje och där ställa sig under chefens för 1:sta brigaden, öfverste Fleetwoods befäl, tills den nyutnämnde chefen för 3:dje brigaden hunne anlända.

Den 25 juli fick det infanteri af Stockholms garnison, som skulle åtfölja expeditionen, order att afgå till Gräddö lika rustadt som de ofvannämnda regementena. I följd däraf inskeppade sig den 26 på 5 galerer, af hvilka 4 redan[1] följande natt afseglade, en bataljon eller 365 man[2] af Svea lifgarde, 70 man tillfrisknade af tyska regementena samt den andra bataljonen af Västmanlands regemente, som redan den 15 juli hade samlats i Västerås och därifrån afgått till Stockholm. Dess styrka utgjorde 374 man.[3]

Hvad arméns embarkering angår hade Puke i en skrifvelse af den 24 juli, hvilken näppeligen kan vara ställd till någon annan än general Wachtmeister, gifvit tillkänna, att han lämnat order till sin öfveradjutant major Wirsén att befordra en snar verkställighet af densamma »efter nedanstående repartition», så fort trupperna hinna ankomma till det utsatta stället.[4]

---

[1] Om dessa truppers embarkering se Wachtmeisters order till major Stjernstam och befälhafvaren för lifgardet till fot af 25/7, 26/7. Kustarméns handlingar.

[2] I Wachtmeisters extra generalorder 25/6 nämnes visserligen icke »bataljon», men väl »regementet». Att det blott var en bataljon ses af Wirséns order 28/7 om embarkeringen, Svea Lifgardes orderjournal för fälttåget 1809, Krigsarkivet.

[3] Wachtmeister skrifver i sin order till major Stjernstam 25/7, att bataljonen »enligt uppgift» hade denna styrka. Men i Pukes skrifvelse 24/7 uppges bataljonens styrka med befäl till 364 man. Om regementet för öfrigt se Fredenbergs anteckningar, manuskript i Krigsarkivet.

[4] Bil. I. Denna skrifvelse har nog som bilaga medföljt general Wachtmeisters extra generalorder af 25/7.

Hela Jönköpings regemente, både den del af detsamma som fanns på arméns flotta[1] och om bord på Försiktigheten och den del, hvilken var i land, skulle fördelas på kanonsluparna, så att hvarje slup utom sin egen besättning skulle som transport intaga 50 man.[2] På Kung Adolf Fredrik skulle embarkera Södermanlands regemente och en del af Kronobergs regemente; på Försiktigheten åter resten af Kronobergs regemente.

Af »Lifgardet till fot skulle 150 man[3] med befäl, af Lifregementsbrigadens grenadier-corps 300 man[4] med befäl samt af Västmanlands regemente 364 man med befäl» från Stockholm afgå till Gräddö,[5] där de skulle blifva »mera sammanlagda, emedan (sic!) 204 man af Västmanlands regemente, som nu» voro vid Norrtelje. Dessa trupper och hela Upplands regemente skulle embarkera på galererna samt några smärre till transport utsedda fartyg.

De tyska regementena skulle till en del embarkera på fregatten Jaramas; de återstående jämte Lifgrenadierregementet[6] skulle fördelas på kanonslupar och andra lediga fartyg.

I följd af denna Pukes skrifvelse utfärdade Gustaf Wachtmeister den 25 juli extra generalorder,[7] genom hvilka brigadcheferna befalldes afsända sina adjutanter till major Wirsén för att med honom öfverenskomma om tiden, då brigaderna vid embarkeringsställena borde »inträffa till undvikande af trängsel och vinnande af tid och ordning.»

Innan inskeppningen skedde, skulle brigadcheferna förrätta invalidmönstring. Det till all tjänstgöring otjänliga manskapet skulle kvarlämnas, men de, som kunde begagnas

[1] Journ. vid Flaggen: enl. extra general-order af ²³/₇ skulle 184 man från jollbrigaden embarkera på 2:dra kanonslupsbataljonen och 118 man från chefsgaleren Seraphimerorden på 5:te bataljonen.

[2] Den i föregående not åberopade generalordern påbjuder dock att ingen slup skulle intaga mer än 14 à 15 eller 16 man.

[3] Detta måtte vara en felskrifning, ty af Svea lifgarde medföljde 1 bataljon om 365 man.

[4] Kanske har det i början varit meningen att en del af denna kår skulle åtfölja expeditionen, men att så icke blef förhållandet framgår af kårens egna handlingar. Ty den ²⁴/₇ beordras denna kårs 411 soldater och 117 man vargering att i hufvudstaden aflösa de bataljoner af Västmanlands regemente och Svea lifgarde, som skulle afgå till Gräddö. Krigsarkivet.

[5] Såsom förut är berättadt, afgingo 5 galerer med trupper från Stockholm, en afgick senare än de andra. Denna förde nära hälften af Svea gardes bataljon.

[6] Detta regemente, som vid ankomsten till Stockholmstrakten bestod af 2,400 man, utgjorde nu endast 3 regementsoff., 31 off., 9 af mindre staben, 53 underoff. och 1361 korporaler och soldater: 2:dra rusthållsbataljonen, öfver 600 man stark, hade, såsom förut är omtaladt, ställts under Döbelns order. Dessutom hade ju med Sölfverarms kanonslupsbataljon till Ångermanland, såsom förut är uppgifvet, medföljt 307 lifgrenadierer som besättning.

[7] Kustarméns handlingar. Krigsarkivet.

till rodd eller annat arbete, skulle mottagas och förteckning därpå insändas.[1]

Alla rekryter, som icke voro exercerade, skulle likväl åtfölja expeditionen för att vid annan tjänstgöring användas.[1]

Genom samma generalorder tillkännagaf Gustaf Wachtmeister, att sekundchefen vid Lifgardet till häst, grefve G. Löwenhjelm, som i början af juni återkommit ur den ryska fångenskapen, blifvit utnämnd till chef för 3:dje brigaden.

I anledning af denna sin general-order fick Wachtmeister från chefen för 2:dra brigaden, öfverste Boije, som ännu hade sitt krigskvarter i Ortala, en rapport, hvarur följande utdrag[2] må lämnas:

»Jag har varit högst villrådig i anseende till brigadens uppbrott och afmarsch, och är icke säker, om jag uppfyllt eller mankerat order. Enligt de den 26 dennes kl. 4 e. m. genom en artillerisoldat mig tillställda general-order, påskrifne, att de med kurir afgått och daterade *den 25 sistlidne april*, som jag förmodar bör vara den 25 juli, är mig anbefaldt »att afsända min brigadadjutant för att uppsöka öfveramiralens öfveradjutant, majoren och riddaren Wirsén, och med honom öfverenskomma om tiden, då brigaderna böra till embarkeringsstället inträffa, för att undvika trängsel och vinna tid och ordning». Sedan dessa order med dess bilagor hunnit expedieras till 6 corpser och trenne öfrige brigaden tillhörande ämbetsmän, afreste brigadadjutanten Edelfelt samma natt till skärgårdsflottan och erhöll af öfveradjutanten Wirsén blott den upplysning, att trupperna kunde embarkera, när de till Gräddö ankomma, utan föreskrift i hvad ordning brigaderne borde inträffa, äfvensom han icke kunnat lämna underrättelse om brigadstabens och öfrige ämbetsmäns placering, eller artilleri och kavallerihästars embarkering, som han enligt första order, trodde böra efterlämnas, och att han för öfrigt icke ägde uppbrottsorder att brigaderna meddela». Med dessa upplysningar återkom brigadadjutanten den 28

---

[1] Denna förteckning har jag ej lyckats få reda på. — I en skrifvelse af Puke $^{29}/_{7}$, expedierad på generalorderne $^{31}/_{7}$, ses det dock, att af det manskap, som voro rekryter och mindre duglige till tjänstgöring i land, skulle 560 man med 4 officerare och 6 underofficerare afgå till de utanför Singön liggande kanonsluparna, för hvilka i stället till expeditionsarmén skulle afgå 3 officerare, 8 underofficerare och 335 man af Jönköpings regemente, 3 officerare, 6 underofficerare, 229 lifgrenadier; 2 officerare 2 underofficerare, 121 man af drottningens lifregemente samt 2 officerare, 3 underofficerare 118 man af v. Engelbrechtenska regementet. Däremot finnes ingen uppgift, huru stor styrka af detta mindre krigsdugliga manskap medföljt expeditionen för att användas till rodd eller andra göromål.

[2] $^{29}/_{7}$. Kustarméns handlingar.

om morgonen, och då jag icke från herr grefven och generalbefälhafvaren erhållit särskildte uppbrottsorder eller befallning att indraga mina på 12 mils utsträckning förlagda posteringar, och jag icke kände ryttmästaren frih. Klinckowströms erhållne instruktion till deras aflösning, eller var anbefalld att dem vid afmarschen kvarlemna, och öfveradjutanten Wirsén likväl förmodat, att expeditionen tisdagen *den 1 augusti borde afgå*, samt herr grefven och generalbefälhafvaren trott trupperna redan vara under marsch, värdes herr grefven och generalbefälhafvaren gracieust inhämta, i hvilken tvetydig belägenhet jag mig befunnit.

Jag har emellertid sökt reda mig utur detta mörker och derföre vidtagit de anstalter, jag nu har den äran herr grefven och generalbefälhafvaren ödmjukast rapportera. Jag har anbefalt alla invaliders aflemnande till major Boije, som i går på förmiddagen ankom, och att dermed magasins- och förrådsvakter skola bestridas, *det enda, hvartill de kunna begagnas*. Posteringen uti Östhammar har jag genom kurir meddelat order att i afton till dess regemente inträffa. Alla öfriga vakter och posteringar indragas i dag kl. 10 f. m., sedan de genom ryttmästaren frih. Klinckowströms kår blifvit aflösta, på det sätt dess instruktion innehåller.

Kronobergs, H. M. Drottningens Lifregemente och von Engelbrechtenska regementet afmarschera i eftermiddag kl. 8 öfver Norrtelje till Gräddö, hvarest befälhafvarne sig böra anmäla hos öfveradjutanten Wirsén den 31 dennes tidigt om morgonen, och hvarom jag honom genom express underrättat.»

Den af Boije omnämnda ryttmästaren frih. Klinckowström var nämligen redan utsedd att kommendera den postering, som Wachtmeister blifvit befalld att kvarlämna vid Grisslehamn och trakten däromkring, för att bevaka kusten, sedan expeditionen afseglat.

Det kavalleri, som skulle åtfölja expeditionen, utgjordes endast af 4 subaltern-officerare, 4 underofficerare, 2 trumpetare, 48 man korporaler och menige under ryttmästare Wahlfelts befäl.[1] Af denna trupp tilldelades 1 subalternofficer, 1 underofficer och 10 gardister hvarje brigad. De återstående synas enligt order af 15 augusti utgjort generalstabsvakt.

[1] Den $^{28}/_{7}$ rapporterar Wachtmeister, att han »beordrat 3 subalternofficerare, 4 underofficerare, 2 trumpetare och 30 gardister af den under den 9 dennes mig nådigst tilldelte skvadronen af Eders Kongl. Maj:ts Lifgarde till häst» att så fort ske kan härifrån afgå till Norrtelje. Af Boijes rapport till Wachtmeister $^{29}/_{7}$ ses, att ryttmästare Wahlfelt, som dittills stått under hans order, skulle inhämta order af chefen för tredje brigaden, Löwenhjelm, som var chef för Lifgardet till häst. Wahlfelt har således med en subalternofficer och 18 gardister förenat sig med dem, som aftågat från Stockholm.

Att Wachtmeister icke fick en större kavalleristyrka än den här ofvannämnda var en stor brist i arméens sammansättning. Denna trupp var nämligen alldeles för obetydlig för att den skulle kunna göra grundligare rekognosceringar. I alla händelser var det ett svårt fel af regeringen att icke låta en större kavalleristyrka åtfölja expeditionen.

I sin order till Reutersköld af den 23 juli hade Wachtmeister befallt, att det i Uppsala varande ammunitionsförrådet skulle genast afsändas till den i närheten af Norrtelje liggande Björnö hamn.

Af trettonde fältbatteriet med servis skulle så många man till Norrtelje afgå, som behöfdes för att mottaga och vårda de hästar, som af fjärde 6℔-fältbatteriets och andra 8℔-haubitzbatteriets skulle kvarlämnas och ej expeditionen medfölja.

Man ser således, att en stor del af Kustarméens artilleri ej skulle medtagas på expeditionen; vidare att en del af de hästar, som tillhörde de batterier, hvilka skulle åtfölja expeditionen, kvarlämnades.

En deltagare i expeditionen, Pehr Sparre, berättar, att Wachtmeister klagat öfver expeditionens ofullständiga utrustning, hvilket bekräftas från andra håll. Så t. ex. då Wachtmeister begärde »gröfre artilleri», svarade man honom »det fins inte». När han åter yrkade på flere hästar, fick han följande besked: »dem skall ni taga från fienden»[1] i Västerbotten. Hvad förstnämnda anhållan beträffar, måtte den ha gällt positionsartilleri men icke fältkanoner. Ty af gröfre kanoner än 6 ℔ har fältartilleriet ej bestått.

Hvad åter den andra begäran, eller den om flere hästar, beträffar, har den nog blifvit gjord, hvilket synes framgå af ett bref[2] från öfversten frih. Boije till general Wachtmeister, i hvilket det om denna sak säges:

»Artilleriet har nu tvenne dagar exercerat med krut, och hästarna behöfde denna undervisning, som likväl redan haft den verkan, att de därvid förhålla sig så trankilt som gamle erfarne krigare. *Detta ökar ännu mera saknaden, om de skola efterlemnas. Jag förlitar mig hvarken på bondhästar, om de vore möjliga att erhålla uti ett redan utplundradt land, eller på båtsmän, om de ock i allt öfrigt*

[1] Ant. om och af gen. v. Döbeln, III, s. 52.
[2] Bil. I, 25/7.

hafva en dragares egenskaper. Då de intet kunna förspännas med annat än handlinor, som de bekvämt kunna kasta ifrån sig, förutser jag deras hastiga skilsmessa från kanonerne, om någon fientlig kula skulle stanna i anspannet. Går en kanon därvid förlorad, så sätter visst nuvarande förvaltning af sjö- och landtärender sådant på en stackars befälhafvares räkning.

Var därföre nådig, och om möjligt är, låt oss få behålla våra oskyldiga kreatur vid kanonerna.»

Det artilleri, som åtföljde expeditionen, utgjorde likväl 16 pjeser ur Svea artilleriregemente, nämligen första och fjärde 6-℔ åkande fältbatterierna, hvartdera om 6 kanoner, samt fyra 8-℔ haubitzer. Fältbatterierna hade anspann. Detta synes likväl från början ej varit ämnadt, att döma af Boijes ofvan anförda framställning. Däremot medtogos inga hästar för haubitzerna. Inalles åtföljde endast 229 hästar[1] för kavalleriet och artilleriet expeditionen.

Orsaken till att expeditionen försågs med ett otillräckligt antal hästar är svår att finna. Icke kan den gärna vara att söka i brist på penningar; ty man hade ju vid denna tidpunkt råd att till Paris afsända en stor ambassad bestående af »excellensen Essen, statsrådet Lagerbielke, generaladjutanten Peyron, kavaljererna Brahe, Stjerncrona och v. Essen» Och man kan ej annat än instämma med Adlercreutz, som i ett bref till Wrede skrifver:[2] »hvad denna karavan skall kunna uträtta, som svarar emot kostnaden, skall tiden utvisa, men allt dirigeras af små enskilda afsigter och interessen».

Icke heller har den bristfälliga utrustningen med kavalleri haft sin grund i att man saknade tillgång på manskap och hästar; ty såsom förut har visats, funnos både det ena och det andra, om också icke till öfverflöd. Af Lifgardet till häst och Lifregements-brigadens husarer hade ju erforderligt antal trupper kunnat tagas. Behöfde man kavalleri i hufvudstaden, hade ju i stället för det förstnämnda regementet Lifregementets kyrassierer kunnat inkommenderas. Om endast de 50 man af Lifgardet till häst

---

[1] Jfr Ad. Lindström, Öfveramiralen, frih. Pukes expedition till Västerbotten, s. 15 och bil. II. På det förstnämnda stället tyckes förf. mena att i ofvannämnda antal hästar äfven det högre befälets ingingo. Detta motsäges dock af bilagan.

[2] Bil. V: $^{27}/_{7}$.

jämte nödigt befäl,[1] hvilka på Wachtmeisters begäran oberidna kommo att som skarpskyttar åtfölja expeditionen, i stället varit beridna, hade ju Wachtmeisters kavalleristyrka fått en väsentlig förstärkning, enär den i detta fall hade blifvit dubbelt större än den nu blef. Felet har legat hos regeringen, och är att söka dels i dess slapphet, dels i dess brist på förutseende. Ty när man, såsom förut är visadt, så länge varit betänkt på denna expedition och den 19 juli i en särskild krigskonselj formligen beslutit denna expedition, så är det högst besynnerligt, att generalintendenten för Kustarmén Klingstedt först »den 29 juli erhöll order att till den 5 augusti hafva 14 fartyg för kavalleri och artilleri förbyggde». Klingstedt skrifver härom: »öfvertygad, att det var hastigheten af denna expeditions utrustning, som så hufvudsakligt borde verka på dess lyckliga utgång, använde jag yttersta bemödande för verkställigheten; i hvilket afseende jag genast begärde, att alla i staden befintliga skeppstimmermän borde till polisen kl. 3 på eftermiddagen inkallas, hvaraf 140 st. antogos, och hälften samma afton började arbetet på de under tiden krönte och till Blasieholmen uppförde 14 st. Finnskutor; hvarefter arbetet sålunda natt och dag fortsattes intill den 5:te om morgonen, då fartygen med god vind afseglade till destinerad ort, hvarest de på aftonstunden inträffade.[2]

Men det var icke endast ordern för byggandet, som blef för sent utfärdad, utan vederbörande gjorde sig äfven skyldiga till samma försumlighet, då det gällde anskaffandet af proviant för expeditionen. Ty det var först den 29 juli, som Klingstedt fick befallning att anskaffa proviant för tvenne månader för 7,000 man. Denna proviant borde vara inlastad och till Gräddö ankommen äfvenledes den 5 augusti.

»Men som proviantanskaffningen», såsom Klingstedt skrifver,[3] »berodde af Krigsdepartementet, och till den bestämda dagen för ex-

---

[1] Se vidare härom Wachtmeisters mem. af $^{30}/_{7}$ och Adlercreutz svar $^{31}/_{7}$. I det sistnämnda medgifves att 1 ryttmästare, 4 underofficerare och 50 gardister för nämnda ändamål blifvit beordrade att medfölja. Kustarméns handlingar.

[2] G. F. Klingstedt, Ekonom. bidrag. Fälttågen 1808, 1809, 1813 och 1814.

[3] Klingstedts anf. skrift s. 31—33. Jfr krigsförvaltningens skrifvelse $^{5}/_{8}$ till viceamiralen Cederström, bil. I, Skeppsholmens arkiv.

peditionens afgång till Gräddöviken endast halfva proviantbehofvet blifvit framskaffadt, så, på det ej expeditionen måtte uppehållas, afsändes den erhållne provianten, som på föreskrifven tid var i Norrtelge, i den förmodan, att innan halfva proviantillgången var åtgången, skulle återstoden kunna vara att påräkna. Huru missräknade jag mig icke häruti, då den fördelning af stora flottan, som låg i Gräddöviken, till de truppers proviantering, som derå embarkerat, reqvirerade nära hela den proviantillgång, som blifvit afsänd. Jag begärde därföre genom en afsänd express, att återstående proviantillgången måtte skyndsamt från Stockholm afsändas, och afreste sjelf landvägen, för att från Öregrunds och Gefle magasiner afsända proviant till flottan, hvilken i anseende till dess uppehåll under seglingen till Härnösand också lyckligen erhöll densamma. Då flottan sedan inträffade i Hernösand, provianterades armékorpsen med 3 dagars torrföda, för att ej dermed hindras vid självfva debarkeringen».

Orsakerna till att dessa befallningar blifvit för sent beslutade och utfärdade torde i väsentlig mån berott på det spända förhållandet mellan Adlersparre och Adlercreutz. Den enhet, som var af nöden för expeditionens utrustning, kom nämligen därigenom att saknas. Att Adlercreutz' myndighet såsom generaladjutant för arméen fortfarande var kringskuren af Adlersparre framgår af följande bref[1] från den förre till den senare:

»Min egen bror! —

Jag har märkt på någon tid, att Konungen i kommandomål, hvilka tillhöra mig som dess tjenstgörande Generaladjutant att föredraga, gått mig förbi, hvilket utmärker ett minskadt förtroende och leder till än större oordningar än dem vi redan känna oss hafva. Misstroende och kabaler emot mig har jag dessutom länge erfarit. Medvetandet af mina rena tänkesätt och oförvitliga uppförande, så i enskildta som allmänna affärer, har satt mig öfver allt sådant; hvarföre jag med liknöjdhet och lugn afvaktat slutet på vår inveckllade belägenhet; men i allt hvad som rörer min tjenstebefattning, kan jag icke vara indifferent, och låter mig omöjligen kompromettera mig; detta har jag underdånigast framställt och fått Kongl. Maj:ts nådiga löfte, att allt som rörer kommandomål skall få gå i sin lagliga och behöriga gång och ordning. Jag önskar derför, att du i allt, som rörer det militära, hyser det förtroende till mig, som jag vet mig förtjena; och var försäkrad, att ingen skall vara mera nitisk än jag, att understödja allt, som kan lända till Konungens och fäderneslandets bästa.»

[1] Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VI, s. 1—3.

Då detta bref skrefs, hade Adlersparre aftågat med sin fördelning af Västra arméen till norska gränsen. Kanske syftar Adlercreutz endast på hvad som förekommit, medan Adlersparre ännu var kvar i Stockholm, men det är högst sannolikt, att han äfven *efter* sin rivals aftåg haft skäl till missnöje i ofvannämnda hänseenden. Ty sedan Adlersparre var borta, blef det »hufvudsakligen 'hans vän' Platen, som tog befattningen med beredelserna till expeditionen i Västerbotten».[1]

Men Platen måtte redan kort efter den särskilda krigskonseljen, eller före den 23 juli,[2] afrest till engelska flottan i Finska viken för att underhandla med sir James de Saumarez. Först den 26 återkom han till Sverige. Månne orsaken till att Klingstedt ej fick ofvannämnda befallning förr än den 29 stått i sammanhang med denna Platens bortovaro?

I samma bref omnämner Adlercreutz äfven Svea gardes och Västmanlänningarnes sinnesstämning, då de i Stockholm skulle inskeppa sig till Gräddö, i ordalag, som icke sakna en viss spetsighet mot Adlersparre:

»I går[3] embarkerade Lifgardet och Västmanlänningarne, hvarvid ett myteri höll på att utbrista, i det mesta föranledt af fylleri: de förstnämnda påstodo sig äga innestående fordringar och sade sig vilja hafva samma förmåner som Västra arméen; Västmanlänningarne klagade att de blifvit skilda från Västra arméen m. m.»

Det är redan förut omtaladt, att Adlercreutz och Wrede icke voro belåtna med Pukes utnämning. Men att Puke själf icke varit så alldeles glad öfver det ansvarsfulla befäl han fått sig uppdraget, framgår af följande ord af Adlercreutz till Wrede: »Generalissimus eller rättare sagdt *ami-*

---

[1] Louis de Geer, Valda skrifter, s. 219. Frih. de Geer uppvisar likväl icke, huru Platen »tog befattning med beredelserna», *utom* hvad hans underhandlingar med sir James de Saumarez beträffar. Se härom längre fram.

[2] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., V, s. 25.

[3] Trupperna skulle sålunda ha inskeppat sig 27/7. Enligt Wachtmeisters order skulle detta ha skett den 26/7, åtminstone hvad den största delen af dem angår. Af Wetterstedts bref 26/7 till Adlersparre i ofvan citerade urkundsamling VII, s. 1—3 ses ock, att trupperna embarkerade 26/7 men afseglade på natten.

ralissimus, är en hederlig karl, som visst icke är nöjd med sin stora makt».[1]

Hvad Gustaf Wachtmeister beträffar, känner man af honom intet muntligt eller skriftligt uttalande, som visar, att han känt sig missnöjd öfver Pukes utnämning. Men det är nog högst sannolikt, att han, lika litet som Wrede, gärna sett sig förbigången af en amiral. Hvad man inom Kustarméen tänkte i anledning af Pukes utnämning torde likväl framgå af det ogement dråpliga bref öfversten frih. Boije i anledning af denna sak skref till sin general. Den allvarsamme och taktfulle Wachtmeister tycktes likväl icke illa ha upptagit Boijes skrifvelse, ehuru den näppeligen stod i öfverensstämmelse med den vördnad, som den militäriska disciplinen fordrade af en underordnad, då han yttrade sig om expeditionens öfverbefälhafvare.

»Sedan öfveramiralen frih. Puke nu fått befälet till lands, hafva de besynnerligaste hafsdjur börjat göra landstigningar. Jag har den äran öfversända ett prof på denna nya landtmilice. Fänrik Gerdes, som i går afton var utgången på ett vanligt fiske och intet anade något fientligt från sjösidan, upptäckte ett alldeles okändt vattendjur, råkadt på grund uti en liten strömränna vid landet. Osäker, om det verkligen var af våra allierade, och med pligten att försvara sin trand attackerade han den förmente fienden, som efter ett hårdnackadt motstånd och efter flere kastningar af 20 alnars höga vattenkolonner dödades och tillfångatogs. Då ingen sådan fisk på flere mansåldrar blifvit fångad, och rospiggen i allmänhet är föga hemma i naturalhistorien, uppstod en gruflig tvist om hvad släkte den tillhörde, och sedan den församlade menigheten öfvervunnit sin första förskräckelse och blifvit fullkomligt förvissad, att detta fasans djur nu blott utgjorde ett liflöst ting och således kunde utan lifsfara nalkas, upptäcktes vid närmare undersökning, att det var en ovanligt stor *stör* af mellan 3 och 4 lispunds vigt, och som skall vara den läckraste fisk man någonsin förtärt och i släktskap med lax.

Fänrik Gerdes har gjort mig en present däraf, men sådant är af naturen skapadt för palatset och icke ämnadt att pryda ett tarfligt bord uti en Eremitage. Om herr grefven och generalen finner honom för raritetens skull värdig att presenteras uti konungens kök, så har han åtminstone figuren för sig. Från mig är han likväl förpassad till herr grefvens och generalens eget. Han är fångad i går afton sent, har sedan legat uti iskällare, och reser nu under svalkan till hufvudstaden. Han dog genast af sine blessyrer och har intet

[1] Bil. V: ^{27} 7.

varit i läkarhand. Jag har bedt kuriren anmäla honom i tullen som en död resande, hvilken i anseende till dess sällsynthet kan begrafvas på landet. Jag vill ej förmoda att han anses för kontraband och därigenom stannar hos gref Ugglas. Då är han olycklig äfven efter döden, och mitt ändamål förfeladt.»[1]

Truppernas embarkering vid Gräddö försiggick under de tre eller fyra sista dagarne under juli och varade ända till den 2 augusti, ehuru icke precis efter den »repartition» Puke den 24 juli befallt.[2] Den 2 augusti på eftermiddagen gjordes skärgårdsflottan klar för att kunna afsegla följande morgon kl. 2. Trupperna hade dessförinnan öfvats i att embarkera och debarkera. Den 3:dje befallde major Wirsén galererna Småland, Västgöta-Dal, Västmanland och transportbåten N:o 13 att åtfölja honom till Singön för att med de under major Sjöholms befäl varande 1:sta och 3:dje kanonslupsbataljonerna göra det utbyte af trupper, som Puke den 29 juli befallt.

Puke hade emellertid redan flera dagar förut, eller den 31 juli, ankommit till Gräddö och där embarkerat på Kung Adolf Fredrik, under det att manskapet mannade rå. Öfveramiralsflaggans hissande på sistnämnda linieskepps stortopp och den omedelbart därpå följande väldiga kanonaden förkunnade för hela flottan och alla regementena, att expeditionens öfverbefälhafvare var ankommen och själf öfvertagit högsta kommandot. Cederström måtte ha ställts under Pukes befäl. Ty ehuru han redan den 29 juni blifvit befordrad till viceamiral, kungjorde han detta för flottan först den 31 juli, då han äfven hissade sin flagg på chefsgalerens förtopp.

Hvad truppernas embarkering på de bägge linieskeppen och fregatten Jaramas beträffar, var denna fullbordad redan den 1 augusti, hvarefter öfveramiralen med dessa skepp afseglade till Tjockö, där de lågo för ankar några dagar, under hvilken tid fyra däckade kanonslupar af major Dorphs bataljon jämte flera andra fartyg äfven ankrade därstädes för att åtfölja örlogsskeppen, då dessa under Pukes omedelbara befäl skulle gå till hafs norrut.

[1] 27/7, bil. I.

[2] Så t. ex. embarkerade på Försiktigheten utom Kronobergs regemente äfven delar af de tyska regementena. Se loggboken, där det embarkerade manskapets numerär är specificerad.

Under denna tid, eller den 5 augusti, fick Puke besök af sin och Adlersparres vän konteramiralen statsrådet frih. B. B. v. Platen, hvilken, såsom förut är omtaladt, »hufvudsakligen» haft med förberedelserna till expeditionen att göra. Hvad som afhandlats mellan de bägge amiralerna är okändt. Kanske hade de ej råkats efter Platens återkomst från besöket hos amiral de Saumarez. I så fall har nog det, som Platen kommit öfverens om med engelsmännen, varit på tal, hvarom längre fram skall berättas. Den 6 augusti återreste Platen till Stockholm.

Uppgifterna om flottornas storlek och sammansättning liksom om de expeditionen åtföljande landttruppernas styrka äro hvarandra mycket olika.[1] Detta gäller icke blott hvad de tryckta arbetena angår, utan äfven om själfva urkunderna, af hvilka flera innehålla mot hvarandra stridande uppgifter. Fördenskull är det i högsta grad svårt och för närvarande till och med omöjligt att uppgifva fullt exakta siffror såväl för arméen som för sjötrupperna. Hvad den förstnämndas styrka angår, uppger major Lindström, som bäst och grundligast studerat denna expedition, att hela den inskeppade styrkan af landttrupper utgjort »7,587 stridande, hvarifrån dock, för bedömande af arméens verkliga styrka, böra afdragas omkring 700 man såsom sjuke, å fartygen kvarlämnade vakter och handräckningar m. m.» Såsom längre fram skall visas måste dock allt mer än 700 man afdragas. Att Puke i sin meritförteckning uppger arméen till endast 6,000 man betyder mindre, ty hans uppgifter därstädes om flottan äro bevisligen oriktiga. Ännu mindre tilltro förtjänar Adlercreutz' utsago i ett bref till Wrede, eller att Puke skulle komma med 5,000 man. Med säkerhet kan dock visas, att den krigsdugliga styrkan af Wachtmeisters armé utgjorde nära 6,500 man.[2]

[1] Om kustarméens hela styrka såväl *med* som *utan* expeditionstrupperna, se styrkeförslaget för juli månad, bil. I.

[2] Ofvan anf. arb., s. 14—15. Förf. stöder sig på major Königs i bil. II i ofvannämnda arbete införda »förslag». Enligt detta skulle styrkan af de trupper, hvilka såsom transport voro embarkerade å stora och lilla flottan, utgjort utom befäl och spel 6,803 man, hvartill kommo 739 man landtvärn (s. 15) och 250 man af Jönköpings regemente, som varit kommenderade till tjänstgöring på skärgårdsflottan. Men dessa uppgifter äro näppeligen fullt exakta. Ty för det första var det icke endast af Jönköpings regemente, som en del var kommenderad till denna tjänstgöring,

Däremot är Adlercreutz' uppgift till Wrede riktig, att Puke skulle komma »med en considerabel flotta». Örlogs- och skärgårdsflottans stab, sammansättning, styrka och besättning voro följande:

Öfverbefälhafvare.

Öfveramiralen, frih. J. af Puke.

Örlogsflottan:

stab

Flaggkapten:	konteramiralen M. P. v. Krusenstierna.
Öfveradjutant:	kapten O. G. Nordensköld.
Stabsadjutant:	kapten N. G. Fischerström.

fartyg

	Linieskepp:	*chef:*
Flaggskepp:	Kung Adolf Fredrik,	öfverste N. P. Petersén.
»	Försiktigheten,	» D. G. Blessingh.
Fregatt:	Jaramas,	major Hauswolff.
Briggen	Svalan,	kapten K. Cronstedt.
Kuttern	Örn	löjtnant K. Wollin.

Skärgårdsflottan:

stab

Öfveradjutant vid flaggen:	major K. Wirsén.
Stabsadjutant:	löjtnant J. K. Blomstedt.
»	» A. K. Bruncrona.

* * *

Eskaderchef:	major K. J. Hjärne.
Adjutant:	löjtnant Graner.
Intendent:	kapten Wahrenberg.

fartyg

	Galerer:	*chef:*
1:a div.	Taube,	kapten J. Ekelöf.
	Småland,	underlöjtnant K. H. Geigel.
2:a div.	v. Rosen,	kapten Olivelöf.
	Västervik,	underlöjtnant K. G Gedda,
3:e div.	Västmanland,	kapten v. Schneidau.
	Västgöta-Dal,	underlöjtnant Löwenadler.[1]

utan äfven delar af Änkedrottningens lifregemente och det Engelbrechtenska, omkring 120 soldater af hvardera, hvilka efter ankomsten till Ratan förenade sig med sina bataljoner. Krigsarkivet.

[1] Om galercheferna finnas motsägande uppgifter och misskrifningar af deras namn.

Kanonslupar:	*chef:*
1:a Sundska bataljon,	kapten J. R. Ögnelood.
2:a af Stockholmseskadern,	» K. U. af Klercker.
5:e » »	
(8 kanon- 4 haubitzslupar),	» frih. A. L. Klinckowström.
Däckade kanonslupsbataljonen: 4 st.	» Jägerfelt.
Mörsardivisionen: 4 st.	» de Brunck.
Barken Kusen.	

Linieskeppen voro ej rustade till strid: deras kanoner voro nedhalade och deras besättning af sjömän troligen ungefär densamma som förut, eller 174 man. De voro således endast att betrakta som transportfartyg. Skärgårdsflottan bestod alltså, såsom Adlercreutz skref till Wrede [21/7, bil. V], af »en considerabel flotta», eller 51 bevärade fartyg. De däckade kanonsluparna voro *icke 6*, såsom major Lindström (s. 15, uppger, han torde ha medräknat de 2, som sedan juni voro uppe i Ångermanland och först i Härnösand stötte till flottan), utan *endast 4*, hvilka först den 2 augusti ankommit till Gisslinge (Journal vid flaggen). Men det hade varit meningen, att hela major Dorphs däckade kanonslupsbataljon skulle ha medföljt expeditionen; den 19 augusti anlände nämligen ytterligare 2 af denna bataljon till Gisslinge och afgingo följande dag »till Norrbotten» under kapten Rotkirchs befäl. Den 22 ankommo 2 andra under underlöjtnant Vogelsang, hvilka afgingo följande dag. Först den 28 ankom major Dorph själf med sitt chefsfartyg till Gisslinge och afseglade nästan omedelbart därefter norrut för att taga befälet öfver sin bataljon, men såväl de sistnämnda 4 sluparna som han själf kommo för sent för att deltaga i krigsoperationerna. (Om uppgifterna angående dessa slupar se Cederströms rapporter 21/8, 24/8, 31/8. Ankomna handl.; om hela däckade kanonslupsbataljonen Dorphs rapporter i samma urkundsamling.)

De obevärade fartygen åter utgjordes, utom af ammunitionsbåtarne, af chefsjakterna Gustafva, Falken — denna förde en stor del af Wachtmeisters generalstab — Fredrika och sumparna Jehu och Lejonet med brigadcheferna och deras staber, samt af sjukfartyg, nämligen galeasen Clarina, som förde 1:e fältläkaren prof. Almroth och medikamentsförrådet, sjukbriggen Elisabeth och en öppen sjukbåt; major Lindström omtalar två sjukfartyg hvartdera med 90 sängar, samt af proviant- och transportfartyg. Dessa sistnämnda kunna dock ej närmare specificeras på annat än följande sätt: proviantskeppet Triton, proviantgaleren N:o 1, transportfartyget Hvita Gåsen, galeasen N:o 34. Major Lindström säger, att 40 roslagsskutor blifvit förbyggda till transportfartyg, bland dessa voro väl då de 14 finnskutor Klingstedt förbyggt och de transportbåtar, som omtalas i Wirséns order. Med säkerhet kan i alla fall påstås, att de obevärade fartygens antal varit större än de bevärades. Tilläggas må ock, att »åtskilliga proviantskepp» enligt Cederströms rapport 21/8 flera dagar *efter expeditionens afsegling* från Stockholm afgått för att förena sig med Pukes flotta. Af örlogsfartygens loggböcker ses, att proviantfartyg från andra orter i riket äfven ankommit till flottan.

Om flottans besättningsstyrka finnas inga exakta uppgifter, enär tyvärr styrkeförslag öfver denna lika så litet finnas som öfver Cederströms flotta. Major Lindström påstår (s. 16), att Pukes flottor haft »2,500 man sjötrupper», hvilket är orimligt. I detta antal har han nog medräknat de *landttrupper*, som utgjorde en del, och hvad skärgårdsflottan angår, största delen af fartygens besättningar. Trupper af flere regementen utgjorde nämligen under expeditionens uppsegling fartygsbesättningar, hvilka dock efter framkomsten till Ratan afgingo och förenade sig med fältarméen.

Hvad Pukes stab angår, hade öfveramiralen, såsom nämndt är, redan den 21 juli i ett memorial föreslagit örlogsflottans stab, och samma dag »*för arméens ärenden*» till sin öfveradjutant, majoren frih. J. A. Ankarsvärd, till adjutanter åter kaptenen vid artilleriet J. F. Boy, ryttmästaren vid Smålands dragoner J. Weidenhjelm samt kornetten vid samma dragoner grefve G. K. A. Ehrensvärd. Sistnämnda officerare hade nog blifvit föreslagna under påverkan af Adlersparre och hans vänner. Ankarsvärd hade ju varit chef för Adlersparres generalstab och var dessutom son till landtmarskalken vid 1809 års riksdag, sedermera grefven och generallöjtnanten Mikael Ankarsvärd. Hvad de andra tre officerarne beträffar, är om dem föga kändt, med undantag af Ehrensvärd. Han var nämligen son till den bekante konstfilosofen och generalamiralen och blef slutligen chef för Smålands dragonregmente.

Däremot har nog Puke själf föreslagit ofvannämnda officerare af örlogsflottan; och såväl om dessa som om de för arméen föreslagna stabsofficerarne skrifver han i sitt memorial, att han för deras »kunskaper, nit och verksamhet att befrämja Kongl. Maj:ts höga tjenst» ägde »det fullkomligaste förtroende». Ett bättre val till flaggkapten än det af sin vän »Moje» Krusenstierna hade väl Puke ock knappast kunnat göra. Han var nämligen en af örlogsflottans erfarnaste och dugligaste officerare. Under 1808 års sjökampanj hade han under amiral Nauckhoff varit flaggkapten, hade särskildt utmärkt sig vid attacken på ryska skärgårdsflottan i Jungfrusund natten mellan den 17 och 18 augusti. För sitt förhållande i denna olyckliga men ärorika strid hade han blifvit riddare af stora korset. 1809 på våren hade Krusenstierna fått befälet öfver de 15 linieskepp och fregatter, som enligt Pukes förslag blifvit utrustade och utlagda på redden för att försvara inloppet till Karlskrona. Den 23 juli fick Krusenstierna order af befälhafvande amiralen i Karlskrona, frih. M. Palmqvist att »genast aflemna» detta befäl och »skyndsamt» begifva sig upp till Stockholm.[1] Vid sin an-

[1] General-Ordres, utgifna genom befälhafvande amiralens adjutant. — Expeditioner från den 12 juli 1800 till den 29 december 1812 (finnes i den del af örlogsflottans handlingar, som Krigsarkivet till låns bekommit).

komst dit eller kort förut utnämndes han till konteramiral. Den 2 augusti hade han ankommit till Gräddö.

Kapten O. G. Nordenskjöld var brorson och på sätt och vis fosterson till Pukes gamle vapenbroder, Gustaf III:s utmärkte amiral, Otto Henrik Nordenskjöld. Släktskapen med denne amiral hade väl kapten Nordenskjöld hufvudsakligen att tacka för att Puke gjorde honom till sin förste adjutant. Dock må erkännas, att kapten Nordenskjöld var en behjärtad man, hvilket han på ett lysande sätt visade, då han »kommenderade första kolonnen af barkasser och slupar vid ofvannämnda attack» på ryska skärgårdsflottan vid Jungfrusund.[1]

Hvad skärgårdsflottans stab och officerare beträffar, voro Wirsén och Hjärne de mest framstående, men om deras lefnadsomständigheter är redan förut taladt. Om den förre må tilläggas, att han på ett utmärkt sätt hade ledt hela arméens embarkering.

Den 1 augusti utgaf Puke en order, att Wirsén i egenskap af tjänstgörande öfveradjutant vid Flaggen skulle föra kommandot öfver den fördelning af arméens flotta jämte de densamma åtföljande transportfartygen, som från Gräddö ofördröjligen skulle afgå.[2] Sedan Wirsén den 3 augusti hämtat proviant i Norrtelje och med de under major Sjöholms befäl liggande båda kanonslupsbataljonerna vid Singö utbytt manskap, afgick han den 4 augusti inomskärs norrut till Härnösand, där han skulle förena sig med de örlogsskepp och andra fartyg, som under öfveramiralens eget befäl utomskärs skulle afgå till nämnda stad. Enligt Wirséns marschordning skulle skärgårdsflottan med de densamma åtföljande transportfartygen segla i följande ordning: först galererna »i venster af marscherad kolonn» divisionsvis. Af galererna hade Västmanland, Småland och Västervik hvar sin transportbåt med manskap, Västgöta-Dal däremot två transportfartyg. Galeren Västmanland skulle såsom trög seglare gå i teten. Därpå i centern alla transportfartygen utom de, som voro galerdivisionerna tilldelte. Så-

[1] O. G. Nordenskjöld avancerade efter hand ända till amiral i Kongl. Maj:ts flotta samt upphöjdes i friherrligt stånd.

[2] Svea lifgardes orderjournal under sjöexpeditionen 1809. Krigsarkivet. I denna journal finnas äfven nedanför åberopade af Wirsén utfärdade order för arméens flotta.

som en generalregel under marschen skulle gälla, att hela flottan skulle hålla sig tillsammans enligt anbefalld marschordning och så nära som möjligt följa i ledarens kölvatten. Med allra största uppmärksamhet skulle alla signaler, som gjordes under dagen eller natten följas. Chefsjakten Gustafva, på hvilken Wirsén själf var ombord, och som hade »blå standert och vimpel på toppen», tillhörde avantgardet. I centern skulle intendenten, kapten Wahrenberg från barken Kusen hafva öfversikt öfver transportflottan hvarför alla de order, som han gaf, prompt skulle åtlydas af hvarje transportfartyg. Arrièregardet under major Hjärne skulle bildas af kanonslupsbataljonerna i följande ordning: först 2:dra bataljon med sina kokbåtar, därefter den 5:te och 1:sta med sina, sist kom mörsaredivisionen med sina kokbåtar och tilldelte fartyg. Det ålåg Hjärne att se till, att intet fartyg blef efter.

Den 8 augusti kl. 3 på morgonen lyfte örlogsskeppen samt öfriga med dem följaktiga fartyg ankar vid Tjockö och gingo under en matt sydost under segel. Örlogsbriggen Svalan och kuttern Örn följde något senare på dagen efter, ty de hade legat för ankar i närheten af Kapellskär. Däremot måtte de 14 finnskutor, som Klingstedt låtit förbygga för kavalleriet och artilleriet, ha åtföljt öfveramiralens eskader, emedan de ju enligt Klingstedts egen uppgift först den 5 aug. ankommit till sina bestämmelseorter. Dessa trupper hade embarkerat till större delen vid Björnö, en del af artilleriet dock vid Bredvik.

Redan kl. 5 observerade man från flaggskeppet, att linieskeppet »Försigtigheten stannat på ett midt i farvattnet beläget hittills icke upptäckt grund.» Detta låg sannolikt i Hafssvalget. Öfveramiralen lät genast flaggskeppet ankra, och sände de däckade kanonsluparna »att assistera Försigtigheten, som efter att hafva bringat tyngden förut och utfört sitt ankare, vindade sig af grundet och var åter kl. 1/2 7 på flott vatten, Gud vare lof, utan att hafva erhållit märkbar skada». Jaramas, som »i anseende till infallande regntjocka» hvarken kunnat se öfveramiralens signal eller manöver att ankra, hade under tiden fortsatt sin färd förbi Arholma. Kl. en kvart till 8 voro de bägge linieskeppen jämte de däckade kanonsluparna åter under segel och passerade något öfver

kl. 8 Arholma,[1] men framkommo till Härnösand först sent om aftonen den 11 augusti. Arméens flotta var då ännu icke framkommen.[2]

General Wachtmeister hade hvarken medföljt Puke eller Wirsén. På Adlercreutz' uppmaning hade han nämligen landvägen begifvit sig upp till Härnösand[3] för att där rådgöra med Wrede. Puke hade märkvärdigt nog fått samma råd och synes, till en början åtminstone, icke varit ohågad att följa detsamma, ehuru han sedan ändrade mening. Wachtmeister fick således resa ensam. Enligt en uppgift skall han redan den 28 juli med fortifikationsöfversten Cedergren och stabsadjutanten von Platen afrest dit öfver Norrtelje.[4] Den 4 eller senast den 5 aug., var han, såsom längre fram skall visas, framkommen till Härnösand.

Det är redan förut omnämndt, att ryttmästaren frih. Klinckowström fått befälet öfver den truppstyrka, som skulle bevaka kusten från Östhammar öfver Grisslehamn till Norrtelje. Hans styrka bestod af den skvadron af Lifgardet till häst, som förut hört till 2:dra brigaden, men som likväl var förminskad med de 18 man, som åtföljt expeditionen, samt af Roslags skvadron af Lifregementets kyrassierer, som dock endast i nödfall borde från roten kommenderas. Hans infanteri bestod endast af »mindre brukbart manskap af olika regementen och kårer», hvilket Wachtmeister kvarlämnat, samt af alla från sjukhusen[5] tillfrisknade och från hemorten ankommande rekryter för de expeditionen åtföljande regementena.[6]

---

[1] Pukes allerunderdånigste rapport 8/8. Ank. handl.

[2] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.

[3] Bil. V: 27/7.

[4] Lindström, s. 16. Order med hans underskrift finnas dock utfärdade under senare datum. Dessa kan han dock ha underskrifvit före sin afresa.

[5] I sin rapport 31/7 begär Wachtmeister, att, emedan K. Maj:t ej besvarat hans anhållan om att regementsläkaren Zotterman skulle förordnas till fältläkare för expeditionen, fältläkaren Ahlander i stället blefve det för expeditionstrupperna, emedan förste fältläkaren i anseende till ett kvarlämnadt antal af 1,200 sjuka icke ifrån deras vård kan skiljas. Han begärde ock att sjukhusläkaren Samuelsson beviljades det af honom föreslagna traktamente af 2 rdr 24 sk. banko om dagen, så länge expeditionen varade, så att han kunde åtfölja expeditionen. Jfr Hallmans memorial 24/7, bil I.

[6] Se vidare härom Wachtmeisters instruktion för Klinckowström 27/7, samt dennes allerunderdånigste rapport 31/7 och Tjänstefördelning vid kustarméen från Norrtelje till Östhammar 31/7. Krigsarkivet.

Genom expeditionens afsegling hade Cederströms flotta blifvit betydligt försvagad såväl till fartygens antal som besättningens styrka. Den bestod nämligen nu utom af chefsgaleren Seraphimerorden endast af 44 kanonslupar, 42 kanonjollar, 13 à 14 karronadespingar, hvartill kommo tvenne örlogskuttrar, Ystad och Malmö. Hufvudstyrkan var fortfarande samlad vid Gisslinge,[1] dit äfven major Sjöholm från Singön med sin brigad kanonslupar på Pukes befallning återvändt, sedan han med Wirsén gjort ofvannämnda utbyte af besättningsmanskap.

Cederström hade likväl från hufvudstyrkan till posteringar detacherat 10 jollar, 7 espingar samt de bägge kuttrarna. Malmö hade nämligen fått sin station vid Måssten. Ystad låg jämte kapten Stolpes 10 jollar vid Kapellskär, således där linieskeppen förut legat.

Hvad besättningsstyrkan angår, hade Cederström redan den 24 juli begärt någon förstärkning af densamma, eller 400 man. Det reguliera infanteri, som varit på flottan hade visserligen ersatts med landtvärnsmanskap, men detta var 200 man svagare än den reguliera trupp, som afgått. Genom att från den kvarvarande delen af Sundska eskadern fördela 190 man landtvärn och vargering samt genom erhållande af 1 officer, 1 underofficer och 61 man af olika landtvärnskårer samt 41 man öfverkomplett manskap från Försigtigheten och genom öfriga jämkningar blef flottan dock så tjänstbar, att fartygen med rodd kunde röras och befallningen att bibehålla positionen vid Gisslinge lättare att verkställa.[2] Sjukligheten ökades dock efterhand bland besättningen och brist var både på läkare och sjukfartyg.[3]

På Ålandshaf kryssade fortfarande Nordenankar med fregatten Camilla men hade att påräkna stöd af de engelska fregatterna Tribune, Rose och örlogsbriggen Hearthy, af hvilka den sistnämnda fregatten först den 1 augusti ankommit. Dessa fartyg stodo under chefen på Tribune kapten Reynolds befäl.[4] Denna förstärkning var en följd af statsrådet, amiralen B. B. von Platens ofvannämnda besök på

---

[1] Se om dessa fartygs antal och fördelning Cederströms rapporter: 7/8, 14/9, 27/7, 7/8. Ank. handl.

[2] 24/7, 31/7. Ank. handl.

[3] Se Cederströms rapport härom 3/8, 7/8, 14/9, 16/9, 18/9. Ibidem.

[4] Cederströms rapport 27/7. Ibidem.

sir James de Saumarez' flotta, hvars hufvudstation var vid Nargön i närheten af Reval. Därifrån hade Platen, såsom redan omtaladt är, återkommit på fregatten Tribune till Sandhamn den 26 juli.

Om hans förhandlingar med Saumarez berättar frih. Louis de Geer (Valda skrifter, II, s. 209—10), att Platen utverkat, »att den engelske amiralen lade sin flotta längs Sveriges kust såsom en skyddande vall, bakom hvilken den svenska expeditionen (till Västerbotten) trygg för hvarje anfall, kunde gå upp i Bottniska viken. Jämväl uppgjorde Platen en plan till ett anfall på Åland för den händelse, att expeditionen i Västerbotten fullständigt skulle lyckas, och i sådant fall borde engelska flottan skicka en kår till Kökar i Finland för att afskära ryssarnas transportlinie genom nämnda land. Likaledes besökte Platen den svenska flottan, innan hon afgick, och underhöll sedan med Puke en liflig brefväxling».

Ofvannämnda anfall mot Åland har likväl varit nära att företagas, innan man i Stockholm ännu hade sig något bekant om utgången af fälttåget i Västerbotten. Detta framgår nämligen ur Platens bref af den 22 augusti till Adlersparre:[1]

Engelska amiralen och äfven Cederström skulle gärna deltaga uti en expedition emot Åland, men årstiden var därtill för sen; dessutom hade man inga trupper till hands att sätta ombord på Cederströms flotta; det landtvärn, som var på den kunde vara bra till sjös, men man kunde ej gärna med det verkställa en landstigning; alltsamman skulle dock komma an »på utgången i Bottniska viken, och huru Puken sedan vill och kan göra».

Om man således i Sverige haft tillgång på trupper, skulle man utan att hafva afvaktat utgången af expeditionen till Västerbotten i förening med engelsmännen sökt återeröfra Åland. Bristen på trupper gjorde, att man ansåg sig böra afvakta Pukes återkomst från väl förrättadt värf. Hade hans företag åter misslyckats, så tjänade ju ett anfall på Åland så sent på året näppeligen till något.

En annan fråga blir dock huruvida man icke kunnat ega tillgång på erforderliga trupper samtidigt med expedi-

[1] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., VI, s. 19—20.

tionens afsegling, om man haft dem förlagda på rätt ställe. Visserligen lär hela Sveriges disponibla krigsstyrka vid denna tid endast ha utgjort 26,000 man,[1] hvilkas hufvudstyrka var fördelad på norra arméen och expeditionen till Västerbotten samt södra och västra arméen. Adlersparre hade ju under förberedelserna till expeditionen med Västra arméen uppbrutit till norska gränsen »för att vara till hands vid en revolution, som man oriktigt föreställt sig skulle utbryta i Norge för att åvägabringa dess förening med Sverige».[2] Västra arméens förläggning vid norska gränsen hade ej det minsta gagn med sig; om den däremot stått i Stockholmstrakten, skulle anfallet på Åland med framgång kunnat företagas samtidigt med expeditionen till Västerbotten, samt Åland möjligen kunnat räddas åt Sverige.

I följd af brist på landstigningstrupper måste således Cederström med sin flotta fortfarande hålla sig på defensiven. Men sedan han fått underrättelse om att en stor rysk transportflotta var samlad vid nordvästra kusten af Åland, lät han Camilla och de engelska fartygen den 29 och 30 augusti verkställa en rekognoscering af denna kust intill Långskär. 2 armerade slupar skickades i land om natten till sistnämnda ort, hvarest underrättelse erhölls, att ryssarna $^3/_4$ mil söderifrån nämnda ställe lågo med 160 kanonslupar. Efter fullbordad rekognoscering tog Camilla enligt order sin station utanför Måsesten samt på Cederströms begäran äfven de engelska fartygen,» hvarifrån vidare kryssning på den kusten» skulle fortsättas. »I anseende till ryssarnas betydliga styrka vid Geta och Äpplö är denna kryssningsstation af stor vikt, så länge ingen del af skärgårdsflottan kan detacheras till Singön.»[3]

---

[1] Mem. af generalmajor G. W. af Tibell rörande freden med Ryssland och Finlands afträdande. Det är odateradt, men af innehållet ses, att det hör till sommaren 1809. Riksarkivet.

[2] De Geer, anf. arb., s. 209.

[3] Cederströms rapporter $^{28}/_8$, $^4/_9$. Ank. handl.

9.

Krigsrådet i Härnösand.

I följd af den öfverenskommelse Sandels den 3 augusti ingått med den ryska parlamentären de Thuyl, ansåg han sig icke behöfva befara, att Kamensky skulle uppsäga stilleståndet förrän den 9 på aftonen, Sandels position vid Öre var emellertid så vidsträckt, att den emot en så öfverlägsen fiende var nästan omöjlig att bibehålla. »De många spridda posteringarna» hade nämligen i händelse af en reträtt (ifrån ett eller några ställen) »svårighet att kommunicera med hvarandra», innan det blefve »för sent att sammanstöta vid Lögdeå, som till point de raillement vore tjänligast», i anseende till att de många vägarna där förenades. De utlofvade förstärkningarna hade ej heller ännu framkommit, hvilket gjorde hans ställning än mera kritisk. Han hade likväl vidtagit följande mått och steg för att skydda sin högra flank.

Vid en rekognoscering kort före den 28 juli af Öre älfmynning hade han nämligen funnit, att det grunda och trånga farvattnet därstädes icke behöfde bevakas af så många fartyg, hvarföre han efter samråd med kapten v. Horn befallde, att endast en galer i egenskap af blockskepp skulle där kvarblifva för att förhindra fientliga mindre båtar att i älfven inlöpa. Den andra galeren däremot skulle stationeras »vid Kråkön, $^3/_4$ mil utåt hafvet belägen», för att därifrån observera hafssidan. De bägge däckade kanonsluparna åter, hade beordrats »att såväl norrut åt Umeåskären och västra Kvarken som söderut på kryssning utgå och söka förhindra fientliga fartygs framsmygande».[1]

I den händelse att Kamensky efter den 9 öfverginge Öre älf och fördjupade sig i Ångermanland, tyckes Sandels hafva velat göra en djärf kupp mot Umeå, som han efter Kamenskys aftåg trodde hafva endast en obetydlig styrka till sitt försvar. Om Sandels finge »nödigt antal transport-

[1] Sandels' rapport $^{29}/_7$ till Wrede.

fartyg eller större segelbåtar», ämnade han nämligen, så vida Wrede tilläte det, med hela sin styrka embarkera och gå till Umeå för att komma fienden på ryggen och förstöra bron öfver Umeå älf och på detta sätt blifva mästare af norra delen af Västerbotten. Så framt Kamensky sökte framtränga till Ångermanälfven, skulle han där mötas af de 1,600 man af Kalmar regemente och 2:dra rusthållsbataljonen, hvilka enligt Wredes order ju nu vore på väg för att förstärka Sandels. Öfvergången af ofvan berörda älf skulle blifva Kamensky helt och hållet betagen genom dessa trupper och de med dem samverkande armerade fartygen. Huru Kamensky »skulle kunna reda sig utur denna mellanhand» kunde icke Sandels inse.[1]

Wrede svarade på detta bref detsamma som förut nämligen, att, om fienden angrepe Sandels fördelning med öfverlägsen styrka, så skulle Sandels småningom låta tränga sig tillbaka. Dessa små fördelar för ryssarna skulle snart medföra bittra reflexioner, då de finge »se general Wachtmeister i Ratan kanske i Umeå», och ju mera fienden ockuperade sig att nedtränga i Ångermanland, ju lättare blefve det för stora expeditionen att vinna sitt ändamål. Wrede hade visat Wachtmeiser Sandels' bref och gifvit honom kännedom om Sandels' ställning, hvarefter Wachtmeister förklarat sig vara fullkomligen af enahanda tanke som Wrede.

Samma dag detta bref afgick, afseglade på e. m. med god vind öfverstelöjtnant Rappe med sin bataljon af Kalmar regemente med order att landstiga i någon af Nordmalings hamnar, sedan han förut anlöpt Utås vik eller Dombäck för att därifrån rapportera Sandels om sin ankomst.

»Om nu så rasande» vore, att Sandels blefve tvungen gå tillbaka, innan Rappen hunnit ankomma, så skulle Sandels göra tidiga och säkra anstalter till att »både sjö- och landväg folk utsändes mot Rappen, för att han ej ovetande måtte falla i fiendens klor». Kronofogden på Dombäck borde på den sidan och bönder med båtar från Järnäs udde eller ock kanske de bägge galererna sättas i rörelse för att i tid underrätta Rappen om faran. Denne

[1] Sandels till Wrede 4/8. Bil. VI.

hade nämligen afseglat från Härnösand, innan Sandels bref ankommit; således kunde han ej veta af hvad som kunde komma att hota honom.

»Både Wachtmeister och jag», tillägger vidare Wrede, »vänta här stundeligen Pukens ankomst för att konferera och uppgöra sättet till vår gemensamma plans utförande, och då vi uppgjort denna affär, och jag får med litet mera visshet rangerat mina jämtländska truppers uppmarscher, så begifver jag mig genast till Tit:s fördelning, men det är en horreur att få fram trupper i dessa provinser, det mesta hoppas jag få fram sjövägen. Reutersköld med 400 dalkarlar, som man mycket berömmer, tar jag ock upp. Äfven låter jag Jämtlands dragonhästar uppgå för att kunna göra beridet hästjägarekompaniet.

2:dra 12-℔ med hästar och Pankéens 6-℔ batteri går ock upp. Tit. ser, att jag griper mig an, men nu eller aldrig. Tit. kan äfven passa till diplomatikus, det var en god idé att påfinna ett uppskof för stilleståndet, får nu se, om innan den 9:de ingenting framkommit af Pukens expedition, allt beror här af vinden, och sjöexpeditioner på 70 mils väg äro sällan att påräkna på dagen. Det vore önskligt, att fienden lemnade Tit. i ro, tills allt framkommit, men jag tviflar därpå. Hvad gör Sölfverarms kanonslupar, som ej framkommit, häraf kan synas huru infamt långsamt allt går till sjös.»[1]

Af detta Wredes bref framgår således, att general Wachtmeister den 5 aug. var i Härnösand, och att åtminstone *Ratan* varit bestämdt till landstigningsställe för Wachtmeisters trupper. I följd däraf torde man kunna våga draga den slutsatsen, att Ratan redan i krigskonseljen 19 juli blifvit utsedt till landstigningsort, ehuru därom intet finnes i protokollet. I detta fall skulle ju G. M. Sparres ofvan nämnda uppgift att öfverste af Schultén uppgjort planen för expeditionen vinna bekräftelse.

Men dagen efter ankomsten af detta Wredes bref, eller den 6 aug., erhöll Sandels major Sölfverarms ofvannämnda rapport af den 5, att denne med sina 12 kanonslupar och 2 karronadespingar sistnämnda dag på aftonen ankrat utanför Järnås udde. Men såsom ofvan förut nämndt är, hade öfverstelöjtnant Améen, då Sandels och Wrede harmades öfver att örlogseskadern i slutet af juli icke kunnat hindra, att betydliga transporter af proviant från Österbotten fram-

[1] Wrede till Sandels 5/8. Datum är ej angifvet på annat sätt än att brefvet med kurir afgått denna dag.

kommit till Piteå, förklarat, att han hade för få fartyg till sin disposition för att omöjliggöra dylika transporter. Fördenskull beordrade Sandels Sölfverarm att låta 2 divisioner kanonslupar afgå till Umeå älfs utlopp samt taga sin station vid Obola holme, ty dessa mindre armerade fartyg vore i det farvattnet lämpligare än örlogsskeppen, emedan de såsom mera rörliga genom rodd kunna i trängre och stillare farvatten användas, och om nödigt blefve, äfven inlöpa i själfva älfven.

Vid denna tidpunkt företogos dagligen starka rekognosceringar af fienden, framför allt åt Hummelholmatrakten, men från Degerforssidan kände sig Sandels alldeles säker genom de underrättelser han mottagit från prosten Sedenius i Degerfors och dess son magister Sedén.[1] Ofvanför Umeå vid älfven lågo enligt deras uppgifter de dragoner, som tillhörde Kamenskys armé, inkvarterade. En och en half mil uppför älfven från staden på norra sidan voro smärre vakter posterade. En flock kosacker »torde väl kring de öfre byarna och Vänfors snoka omkring». Därifrån åt Nyby, Mjösjö och in i Nordmaling finnes ingen körväg. »Därofvanför norrut är det impassabelt att framkomma åt Degerfors.» Den fruktan, som ryssarna till en början hyst, att svenska arméen skulle kunna från Nordmaling öfver Bjurholm och Lycksele lappmark tränga fram till Degerfors och därifrån angripa deras högra flank, hade prosten Sedenius helt och hållet betagit dem. Fördenskull kunde också Sandels anse sin vänstra flank tryggad för ett anfall från Degerfors samma väg ned till Bjurholm. Sandels' farhågor för ett ryskt anfall från denna sida, voro, yttrar general von Lancken, »gamla minnen från vinterfälttåget i Finland, som» dock »under ett sommarfälttåg i Västerbotten» knappast voro befogade.

För att icke Kalmarbataljonen skulle råka ut för några oförutsedda farligheter, hade Sandels tillsändt öfverstelöjtnant Rappe skriftliga order att såsom ett lämpligt debarkeringsställe välja Avaviken och därefter med bataljonen intaga kantoneringskvarter i Lögdeå by. All umbärlig tross hade skickats till Aspeå by. Sandels hade så-

[1] Bref från dessa personer medfölja Sandels' bref till Wrede 7/8.

ledes tagit sina mått och steg till reträtt på det sätt Wrede befallt honom. Dock önskade han lifligt stora expeditionens snara ankomst, ty därigenom borde man efter all mänsklig utsikt lyckas att afskära hela den fientliga styrkan och tvinga den till kapitulation.

För att underlätta general Wachtmeisters företag skickade Sandels en förteckning[1] på de hamnar och ställen, som funnos i Västerbottens län, ehuru han visste, att general Wrede redan ägde en sådan.

Men i anledning af general Wredes uttalanden, att fienden snart skulle få »se general Wachtmeister i Ratan, kanske i Umeå», ansåg sig Sandels böra framhålla, att han för sin del icke trodde Umeå stad eller Ratan för denne vara de gagneligaste debarkeringsställena. Fienden, som säkert blefve om expeditionens ankomst i tid underrättad, och »som med mycken hastighet marscherar och gör sina rörelser», kunde nämligen därigenom få tillfälle att undkomma, hvartill väg gafs ifrån Umeå åt Degerfors och Burträsk o. s. v. Likväl skulle det icke skada, om 2 à 3,000 man landsattes vid Ratan och de öfriga trupperna vid Storkågefjorden, något öfver en mil ofvan Skellefteå älf, då hela ryska arméen blefve totaliter afskuren, förutom några posteringar vid Piteå, Luleå, Kalix, mest bestående af konvalescenter och invalider, som enligt de underrättelser Sandels kort förut erhållit tillsammans icke skulle utgöra mer än 800 man. De vid Ratan landsatta trupperna borde icke sätta sig i marsch mot Umeå förr, än de ifrån Kåge kommit en à två dagsmarscher nära Ratan. Därigenom skulle Norra arméen från Nordmaling-sidan nog få tillfälle att söderifrån framtränga, hvartill tid behöfdes för broars förfärdigande öfver Öre och och Umeå älfvar.[1] Ty den, som nu fanns vid Umeå, skulle ryssarne nog, om ofvannämnda händelse inträffade, förstöra. För öfrigt lade de batterier och förskansningar fienden anlagt söderut hinder i vägen för Norra arméen att hastigt avancera.

Sandels' tankar, att hvarken Ratan eller Umeå voro de bäst passande ställena för general Wachtmeisters armé att debarkera, delade Wrede fullkomligt, så ock Wacht-

[1] Sandels till Wrede 7/8. Bil. VI.

meister. Wrede skref, att han endast nämnt dessa ställen, för det fall att Sandels för fiendens öfvermakt skulle finna sig nödsakad att retirera och ryssarna trängt djupt ner i Ångermanland. Om detta vore fallet, och deras hufvudstyrka sålunda vore ockuperad 8 à 10 mil söder om Umeå, trodde Wrede, att en vigorös landsättning, som bemästrade sig denna stad och flod, skulle vara tämligen afgörande i det hela. Om ryssarna däremot, såsom nu var förhållandet, med hela sin hufvudstyrka stod kring Umeå, vore visserligen en landstigning i trakten af Skellefteå den mest lämpliga att företaga.

Men Wrede fann det vara beklagligt, att nordanvinden fortfarande höll i sig, hvadan hvarken Puke eller hans flotta syntes. Lika fatalt var det med Wredes egna trupper, som skulle upp till Nordmaling. Rappen hade nog därför ingenstans kommit med sin bataljon. Öfverstelöjtnant Stålhammar med 2:dra bataljonen af samma regemente låg visserligen i Härnösand, men väntade där, liksom Reuterskiölds dalkarlar i Sundsvall, på vind. Pankéens batteri hade dock inkommit till Härnösand och 2:dra rusthållsbataljonen väntades dit snart. Om Sandels emellertid blefve tvungen att draga sig något tillbaka, hade Wrede dock den trösten, att detta i det hela ingenting skulle göra till hufvudsaken. Tvärt om torde »det förlätta anfallet och borttagandet af Umeå», som borde vara »vår hufvudspekulation».

Sandels' disposition af kanonsluparna gillade Wrede fullkomligen, men påpekade, att, om reträtt skedde, borde en del af dem alltid åtfölja flanken för att beskjuta de ställen af vägen, som därtill voro »applikabla», t. ex. de låga ängarna vid Nordmalingsfjärden, ungefär en half mil söder om Olofsfors, i synnerhet borde vägen vid Fjäblingeviken så kunna beskjutas från sjön, att fienden skulle få svårt att där förbi passera.

Af Sandels' och Wredes brefväxling kan man således se huru de hvar för sig menade, att expeditionen borde utföras

Sandels förkastade Umeå och Ratan som debarkeringsställen och föreslog i stället trakten kring Skellefteå såsom Wachtmeisters operationsbas, om än en mindre del af den sistnämndes armé kunde landsättas vid Ratan.

Wrede åter gillade under vissa omständigheter Skellefteå som debarkeringsställe, men föredrog Umeå, om ryssarna med sin hufvudstyrka hade inträngt i Ångermanland 8 à 10 mil söder om Umeå. I detta fall borde general Wachtmeister söka bemäktiga sig denna stad. Stode ryssarna åter med sin hufvudstyrka kring Umeå, då vore Skellefteå den lämpligaste orten.

Efter ofvan anförda bref har tyvärr ingen af de skrifvelser Sandels och Wrede växlat före krigsrådet i Härnösand varit mig tillgänglig. Såsom längre fram skall visas, har dock Sandels den 12 till Wrede afsändt en skrifvelse, hvilken före middagen den 13 kommit Wrede tillhanda. Som denna vardt — ehuru näppeligen såsom Sandels tänkt det — afgörande för krigsrådets ändtliga beslut, skulle det ha varit ytterst intressant att ha fått se själfva originalet. Hvad man nu vet om dess innehåll känner man dock endast ur andra hand.

Af Wredes och Sandels brefväxling kan man således icke få någon kännedom om krigsrådet i Härnösand. En sådan kan däremot inhämtas ur öfversten grefvo Pehr Sparres ofvan citerade brochyr[1] och af generallöjtnanten, frih. G. O Lagerbrings skrifter[2] samt af

---

[1] Ant. rör. exp. åt Västerbotten år 1809 af Pehr Sparre, s. 31—37 (1865).

Denne författare säger i sid. 31, att han ej vet, om något protokoll, upptagande hvars och ens yttranden, förts under konseljen; »men där funnos», skrifver han, »personer tillstädes, som gjorde enskilda anteckningar, och jag fick flera år därefter taga del af ett sådant dokument, innan författaren sönderref detsamma.»

[2] Af dessa är en tryckt, näml. ofvan citerade »*Betraktelser*» 1836, som dock endast innehålla några antydningar om denna sak. I den andra skriften däremot, *Anmärkningar rör. kustarméens operationer i augusti månad 1809*, som hittills varit otryckt, har han något mera utförligt berört hvad som beslöts i krigsrådet. Originalmanuskriptet till dessa »Anmärkningar» äges af författarens sonson frih. G. Lagerbring, som välvilligt ställt det till min disposition. Det är helt och hållet skrifvet med general Lagerbrings handstil. Dessa »Anmärkningar» äro äldre än ofvannämnda »Betraktelser» och ha liksom dessa karakteren af en försvarsskrift.

Det manuskript åter, som finnes i Krigsarkivet, är tydligt endast en afskrift. På detta står följande ord skrifna af utgifvaren till arbetet: »Några anteckningar om och af general von Döbeln: Detta innehållsrika och vigtiga dokument, uppsatt efter grefve Wachtmeisters och andres upplysningar strax efter händelserna, är meddeladt af hans dåvarande adjutant, grefve F. Ridderstolpe och ficks af honom kort före hans död år 1852, sedan jag i Biogr. Lexikon till hans och andre kännares nöje tecknat i korthet grefve Gustaf Wachtmeisters lefverne och expeditionen åt Vesterbotten i aug. 1809. Dessa uppgifter och de däri lämnade stämma märkvärdigt öfverens,

Pukes rapport till konungen och bref till amiral von Platen[1]

Emedan dessa Pukes skrifvelser äro affattade de närmaste dagarne efter sedan krigsrådet hållits, torde de såsom källskrifter böra tillerkännas företräde framför icke blott Lagerbrings, utan äfven Sparres framställning. Det skall dock i det följande visas, att Pukes och Sparres uppgifter i flera väsentliga punkter komplettera hvarandra.

Pukes eskader anlände emellertid, såsom redan nämndt är, till Härnösand den 11 på aftonen. Ombytliga vindar, tjocka och stiltje hade försenat dess ankomst. Den ankrade mellan Härnön och Lungön och afvaktade därstädes skärgårdsflottans ankomst.

Wrede och Wachtmeister aflade, så fort det sig göra lät, besök hos öfveramiralen. Den förstnämnde meddelade honom, att Kamensky uppsagt stilleståndet samt dessutom allt hvad han visste om fiendens styrka och ställning. Af dessa underrättelser drog Puke den slutsatsen, att ryssarna ännu voro i fullkomlig okunnighet om allt hvad som rörde expeditionen. Fördenskull ansåg han, att det åsyftade ändamålet med densamma desto säkrare skulle vinnas, ju förr de svenska trupperne kunde landsättas i fiendens rygg. Men som arméens flotta ännu på aftonen den 12 icke från de högsta punkterna kring Härnösand kunde upptäckas, sammankallade öfveramiralen till den 13 om morgonen ett krigsråd ombord på flaggskeppet.[2]

I detta voro närvarande generalerna Wrede, Wachtmeister och von Döbeln, hvilken sistnämnde kort förut återkommit från Jämtland; vidare öfverste Lagerbring, som på Wachtmeisters begäran från Norra arméen blifvit förflyttad till Kustarméen såsom generaladjutant för de yttre ärendena; samt slutligen fortifikationsöfversten Cedergren

---

ehuru jag ej känt dessa utan efter uppgifna materialier och egna funderingar ihopsatt nämnde biografi.

E. G. v. D(öbeln).»

[1] Major Lindström har endast känt till hvad Sparre och Lagerbring skrifvit, men alls icke vetat af Pukes rapport af den 14 aug. till konungen och endast ytligt begagnat Pukes bref till Platen, ehuru de länge varit tryckta.

[2] Pukes underdånigste rapport $^{14}/_{8}$ Bil. VII.

och öfveradjutanten, öfverstelöjtnant Hård.[1] Af flottans stab nämnes ingen. Men som det skulle rådplägas om arméernas och flottans kombinerade rörelser, är det väl föga antagligt, att icke Pukes förtrogne vän och flaggkapten, konteramiralen v. Krusenstierna, äfven varit närvarande.

General Wrede torde först ha yttrat sig.[2] Han förklarade sig vara ur stånd att kraftigt uppträda, förr än de trupper, som voro på marsch från Jämtland och andra ställen hunnit förena sig med den vid Öre älf stående fördelningen af hans armé. Under tiden ansåg han sin uppgift vara inskränkt till att söka narra Kamensky så långt söderut som möjligt, medan general Wachtmeisters armé landsattes norr om Umeå å någon tjänlig ort för att därifrån, så fort omständigheterna det medgåfvo, framrycka mot Umeå och bemäktiga sig denna af ryssarna svagt besatta stad.

General Wachtmeister gillade denna plan, men framhöll därjämte följande: att hans armé vore, ända tills sambandet med general Wredes på något sätt blifvit åstadkommet, endast en särskild för sig opererande kår; mot denna skulle Kamensky lätteligen kunna kasta sin hufvudstyrka, emedan han vid de många vattendragen i söder med en mindre del af sina trupper kunde hindra Wredes framryckande norrut. På grund af dessa omständigheter ansåg sig Wachtmeister först och främst böra intaga en fast position, hvarifrån han kunde börja sina operationer. Därtill hade han för sin del redan utsett Skellefteå.

Ty där fans för det första ett vattendrag, hvars norra strand genom fältverk lätt kunde befästas och således ej allenast blifva en lämplig operationsbas för honom utan äfven en fördelaktig reträttpunkt, om han vid sitt framryckande söderut skulle råka ut för oförutsedda motgångar.

---

[1] Enligt ofvannämnda »Anmärkningar» af Lagerbring. Bil. II. Puke däremot säger i sin rapport endast: »herrar generaler och åtskilliga stabsofficerare».

[2] Enligt Sparre, s. 41. För öfrigt må nämnas, att jag låtit de olika ledamöterna i krigsrådet yttra sig i den ordning, som jag vid jämförelse af ofvannämnda källor funnit vara den sannolikaste. Jag har såvidt möjligt är bibehållit källornas ordalag.

För det andra, om Kamensky låtit narra sig flera mil söder om Öre älf och efter erhållen underrättelse om Kustarméens landstigning i hans rygg med sin hufvudstyrka skyndat norrut för att försöka slå Wachtmeister, skulle hans trupper, i den händelse att de ej stötte på Kustarméen förr än i Skellefteå, vara så utmattade af den långa marschen, att de, när de sågo, att reträtten var dem afskuren, skulle fälla modet, och Kamensky i följd däraf antingen se sig nödsakad att kapitulera eller åtminstone att begära fritt aftåg mot förbindelse att draga sig tillbaka på andra sidan om Torneå.[1]

Är ofvannämnda framställning af Wachtmeisters plan riktig, skulle enligt densamma *hela* Kustarméen ha tagit sin position vid norra stranden af Skellefteå älf.

Wachtmeisters förslag synes således i en hufvudpunkt ha öfverensstämt med det, som Sandels några dagar förut föreslagit Wrede, eller att Wachtmeisters armé skulle landsättas vid Storkågefjorden ungefär en mil norr om Skellefteå. Däremot finnes ej med ett enda ord angifvet, att Wachtmeister ansett det vara lämpligt, att 2 à 3,000 man skulle landsättas vid Ratan, hvilket Sandels visserligen icke bestämdt yrkat på, utan endast framhållit att en sådan åtgärd »icke skulle skada».

Wachtmeisters plan vann emellertid icke Pukes bifall. I stället föreslog öfveramiralen, att de 2,200 man landttrupper, som voro embarkerade på hans eskader, borde, så fort det sig göra lät, landsättas i närheten af Umeå älfs mynning, för att, om möjligt vore, genom en *coup de main* bemäktiga sig denna stad och förstöra den flottbro ryssarna där slagit öfver älfven. För fiendens hufvudstyrka skulle därigenom reträtten vara afskuren.[2]

Denna öfveramiralens plan motsatte sig generalerna på det bestämdaste. Wrede visste ju genom Sandels, att ryssarna på norra sidan af älfven hade uppkastat ett batteri af 4 kanoner samt jordvallar. Förskansningarna sträckte sig ofvanför staden förbi Ytterhiske och Grisbacka byar ända fram till Umeå landskyrka, hvarifrån vägen till Degerfors socken gick. Vid dessa byar hade större delen af infanteriet

[1] Sparre, s. 32. Jfr »Anmärkningar rörande Kustarméens operationer». Bil. II.
[2] Pukes rapport $^{14}/_{8}$. Bil. VII.

sitt läger, men äfven i Västerhiske vid assessor Forsells gård var en betydlig styrka af detta vapenslag. En stark postering låg ock på den midt i floden ej långt nedanför flottbron liggande ön, där äfven starka batterier och jordvallar voro uppkastade. På södra sidan af älfven vid Teegs by och vid Röbäck voro äfvenledes vallar eller batterier uppkastade. Den från Ångermanland kommande vägen kunde beskjutas icke allenast från sistnämnda orter, utan äfven från förskansningarna på norra sidan.[1] Trenne batterier och hufvudstyrkan af ryska arméen sades försvara Umeå och trakten däromkring. Utom dessa omständigheter framhölls äfven, att skärgårdsflottan ännu icke anländt, och att det icke alls var så säkert som öfveramiralen menade, att hon redan följande dag skulle vara framkommen. Den på örlogseskadern varande styrkan var nämligen alltför svag för ett så djärft anfall som det ofvannämnda, äfven om den, såsom Puke erbjöd, finge understöd af några hundra äntergastar vid fältverkens stormande. Men äfven om landstigningen, som i alla händelser måste ske ett godt stycke från staden, blefve lyckligt verkställd, så kunde ej något svenskt artilleri fortskaffas uti den kuperade, goda vägar saknande trakt, genom hvilken arméen måste framtränga. Dessutom skulle fienden hinna att i för honom fördelaktiga positioner med öfverlägsen styrka möta de svaga svenska anfallskolonnerna.[2]

Generalernas åsikt var sålunda, att ett anfall på Umeå snart sagdt under alla förhållanden men isynnerhet med en så svag styrka – vore alltför vågadt.

Att detta var fallet medgaf till slut äfven Puke, hvaraf följden blef, att planen att genom en coup de main taga Umeå förkastades.[3] »De betänkligheter» generalerna anfört mot densamma hade därför den verkan, att Wachtmeisters plan återupptogs till behandling, och detta på ett grundligare sätt än förra gången. Döbeln hade i en promemoria

[1] Ur prosten Sedenius' i Degerfors och hans sons magister Sedéns skrifvelser till Sandels äro uppgifterna om ryska arméens ställning omkring Umeå tagna ur Wredes papper. Pukes bref [14] 8 till Platen (Handl. rör. Sveriges äldre etc. historia, IV) bekräftar delvis dessa uppgifter.
[2] Sparre, s. 35–36.
[3] Pukes rapport [14] 8. Bil. VII.

uppsatt sina tankar rörande expeditionen, hvilka han på sitt originella språk föredrog.

Expeditionens beskaffenhet innefattade, enligt hans mening, strid till lands och demonstrationer på sjösidan. Dessa ansåg Döbeln kunna komma att äga rum på hela den långa sträckan emellan Öre älf, eller något söder om densamma, och Skellefteå, så vida flottan snart kunde komma dit upp. Fördröjdes flottans ankomst till Skellefteå, blefve fienden afgjordt öfverlägsen Wredes armé. Men denna hans fördel motvägdes i längden af general Wachtmeisters starka ställning vid Skellefteåns mynning. I alla händelser borde man genom demonstrationer på kusten söka förmå fienden att dela sin styrka. Ratan förtjänte därvid största uppmärksamheten, emedan det vore den punkt, från hvilken Kamensky lättast kunde misstänka, att Kustarméen skulle falla honom i ryggen. Ratan torde således af ryssarna komma att besättas med åtminstone 3,000 man, hvarefter de ej hade mer än 7,000 man fördelade mellan Umeå och Öre älf. När nu de svenska arméerna skulle öfvergå från blotta demonstrationer till operationer, skulle åtskilliga svårigheter möta dem, emedan landning vid strömmarnas mynningar vore ytterst besvärlig och landsvägen för långt aflägsen från dem, hvarigenom den rätta verksamheten komme att fördröjas. Huru utvecklingen af alla rörelser skulle ske och hvarest man skulle leverera hufvudbataljen kunde ej bestämmas förr, än demonstrationerna förutgått, och följderna af dem visat sig. Mycket berodde dessutom på väder och vind, hvarigenom möjligtvis just det skulle fördröjas, som man hastigast önskade verkställa; »men huru som helst fanns ingenting» för svenskarne »oersättligare än förlust af tid».

Afvägde man allt, som tycktes visa sig för och emot, kunde det antagas, att fienden blott med sin halfva styrka skulle söka fördrifva Wredes armé ifrån Nordmaling och därvid hota honom i vänstra flanken men hvarken gå fram eller tillbaka med hela kåren, hvilkens återstående del, hållen i medelpunkten på en halfcirkel af cirka 6 mils periferi, kunde anfalla, hvar han ville inom densamma, utan att svenskarna förmådde nog tidigt upptäcka rätta meningen.[1]

---

[1] Sparre, s. 32—33.

Döbeln ändade sitt anförande med att framhålla, att Kamensky var en sann lärjunge af Suworoff och som sådan oerhördt tilltagsen, samt skoningslöst offrande sina soldaters blod, då det gällde att vinna det mål han satt sig före. Döbeln framhöll vidare ryska arméens otroliga förmåga af rörlighet och hastighet, som berodde därpå, att dess egentliga styrka låg i mängden af jägare-regementen eller lätt infanteri.

De skäl Wachtmeister framhållit för lämpligheten att intaga positionen vid Skelleftea jämte den omständigheten att Döbeln understödde den, voro väl de orsaker, hvilka för att begagna Pukes ord »stadgade beslutet att vid Skelleftea söka fatta posto» med ofvannämnda styrka, 2,200 man, hvilka därför borde skyndsammast sändas till nämnda ort i stället för till Umeå älfs mynning. »Fienden, som härigenom ansags blifva tvungen att på en betydlig distans sprida sin styrka, skulle därefter af herr generalen grefve Wachtmeister med den stundeligen i väntan varande på arméens flotta och transportfartygen embarkerade styrka blifva attackerad, så fort den kunde upphinna något mot dess center beläget debarkeringsställe. Generalen herr grefve Wrede skulle inrätta sina dispositioner i öfverensstämmelse härmed».[1]

Det hade sålunda blifvit beslutadt, att endast de trupper, som voro ombord på öfveramiralens eskader, skulle fatta posto vid Skelleftea, men stället, där Wachtmeister med expeditionens hufvudstyrka skulle landstiga, antydes endast i allmänna ordalag. Meningen torde hafva varit, att detta skulle ske antingen vid Ratan, i enlighet med Sandels och Döbelns förslag eller vid den $1^{3}/_{4}$ mil norr därom liggande Gumbodafjärden, i hvilken åtminstone mindre fartyg kunde inlöpa, och hvarifrån en väg gick till Gumboda by vid stora landsvägen.[2]

Många timmar hunno likväl icke förflyta, förrän Puke ansåg sig böra uppgifva äfven denna plan. Ty senare på dagen fick han underrättelse om att Wirséns och Hjärnes

[1] Pukes rapport $^{14}/_{8}$. Bil. VII

[2] Handl. rör. Sveriges äldre etc. hist., IV, Puke till Platen $^{4}/_{8}$, s. 4. I detta bref står visserligen Guarnebo som jag dock för min del tror vara ett tryckfel i stället för Gumbeboda eller som det oftast skrifves Gumboda.

eskader var i sikte och kunde väntas vara framme vid Härnösand före aftonen.[1] Samtidigt hade ock Wrede erhållit en rapport från Sandels, att ryssarna uppsagt stilleståndet,[2] och att de stodo med sin styrka på denna sidan Umeå, dock så att de stödde sig på Umeå bros södra sida på en half mil nära.[2] Huru stor styrka Kamensky lämnat kvar i själfva staden, visste Sandels ej, men han väntade att redan dagen därpå, eller den 13, blifva attackerad af en styrka, som han uppskattade till omkring 6,000[3] man. I denna händelse ärnade han efter order retirera för att draga fienden längre bort från Umeå och för att förena sig med general Wrede.

Dessa underrättelser hade till följd, att Puke åter sammankallade krigsrådet och för detsamma tillkännagaf, att han ändrat mening. Wachtmeister och högst sannolikt äfven Lagerbring gjorde, hvad de kunde för att förmå honom att vidhålla den en gång uppgjorda planen, men den gamle sjömannen var obeveklig. Han menade, att Skellefteå låg så långt ifrån Umeå, som snart måste tagas, att han aldrig skulle kunna inför konungen och folket ansvara, om debarkeringen utan den mest tvingande nödvändighet där företoges. Döbeln hade uppgifvit Ratan som en god demonstrationspunkt, Puke menade, att den äfven vore en förträfflig ort som operationsbas. Stora vägen till Umeå gick ju i närheten där förbi. Hamnen därstädes vore för debarkering den tjänligaste, som på hela kusten kunde uppletas. Ville man uppföra starka retranchementer, så lämpade sig terrängen ypperligt därför.

Skellefteå-positionens fördelar bestode egentligen däri, att den låge på ett betryggande afstånd från Kamenskys hufvudställning vid Umeå för att tjäna till operationsbas och replipunkt, hvarjämte större utsikt funnes för Wrede att hinna komma Kustarméen till bistånd, innan denna möjligen kunde krossas af Kamensky. Men månne ej Ratan erbjöd samma fördelar, om man rätt begagnade dem? Till vidt omfattande, många mil inåt skogarna sträckta manövrer, fanns det hvarken tid eller medel till följd af svårig-

[1] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.
[2] Pukes ofvan citerade bref till Platen.
[3] Pukes rapport 14/8. Bil. VII.

het vid provianttransporterna. Från Ratan hade man stor utsikt till att hinna fram till Umeå före Kamensky. Skulle man åter icke hinna före honom, gällde det att uppehålla ryssarna, tills general Wrede med sina trupper skulle komma. Ehuru Puke erkände sig icke vara general i ordets egentliga bemärkelse, ansåg han sig dock kunna våga det påståendet att man lika väl kunde uppehålla en fiende, om man ställde sig på sidan om den väg han måste fram, som om man ställde sig rakt midt framför honom, helst då det såsom här åsyftades förening med en egen fienden efterföljande trupp, och motståndaren måste dels i en lång file medföra bagage dels vara utmattad efter en besvärlig marsch. Hvarhelst landstigningen än måtte ske, skulle general Wrede möta samma hinder vid förföljandet; och desto fler ju längre hans väg blefve, innan föreningen kunde verkställas. Dessa hinder voro, såsom Puke villigt medgaf, mycket svåra, ehuru enligt hans tanke icke oöfvervinneliga, åtminstone för framkastandet af lätta trupper.

Utom dessa skäl var det äfven ett annat, som ännu mera afgjordt talade för Ratan som landstigningsställe än för Skellefteå, nämligen att Puke befarade brist på proviant. Generalintendenten Klingstedt hade visserligen lofvat, att tillräckligt med proviant skulle komma, men litet däraf fanns nu för arméen och flottan. Komme ej den utlofvade proviantförstärkningen, hade expeditionen icke föda för mer än 14 dagar.[1] Om ryssarna ägde stora förråder, sade sig Puke ej veta, men trodde, att de kunde svälta bättre än svenskarna. Om således Kamensky kunde hålla sig tre veckor utan att svälta ihjäl, måste expeditionsarméen med oförrättadt ärende draga sig tillbaka, eller ock general Wachtmeister ensamt utkämpa striden med honom. Om ingen annan utväg stode öppen, ansåg Puke, att Wachtmeister borde göra detta. Det vore ju ej omöjligt, att han ensamt kunde slå fienden. General Döbeln hade ju yttrat, att Kamensky behöfde 3,000 man för att försvara Ratan mot Wachtmeisters armé; om således denna ryckte fram mot Umeå, antog Puke, att Kamensky behöfde använda

[1] Sparre, s. 35 och Pukes bref till Platen [14] s, af hvilket äfven ses, att provianttillgången var knapp, hvarigenom Lindströms omdöme s. 15 n. 2 vederlägges.

samma styrka mot general Wrede, hvarför Kamensky icke kunde möta Wachtmeister, som hade 6,000 man, med mera än högst 7,000, och i ett så lyckligt förhållande hade svenskarne under hela kriget sällan fått strida.[1] Puke sade sig därför helt och hållet instämma i general Döbelns sats: »att för oss är förlust af tid oersättlig, och med dessa ord som valspråk väljer jag Ratan och går, vill Gud, dit».

Som Puke endast nödd och tvungen, eller därför att han insett, att hans första plan för ett anfall på Umeå vore alltför vågadt, och emedan han icke väntat, att skärgårdsflottan, så snart som nu skedde, skulle förena sig med hans eskader, hade gått in på att taga trakten af Skellefteå till landstigningsställe eller operationsbas, var det ju icke underligt, att han i sakernas nya läge lät den en gång antagna planen falla. Detta skulle näppeligen kunnat äga rum, om Wrede ogillat detsamma. Ty ehuru Wrede enligt det beslut, som fattats vid den krigskonselj, som den 19 juli hölls i Stockholm, skulle stå under Pukes öfverbefäl, var detta likväl icke nu längre förhållandet. Wrede hade nämligen till svar på underrättelsen om sistnämnda konseljs beslut begärt sitt afsked. Genom konungens ursäktande bref och Adlercreutz, uppmaningar förmåddes han likväl att behålla sitt befäl. »Tryggt kan jag försäkra», skref han till Adlercreutz den 30 juli, »att jag ej haft någon enskild förtrytelse i sikte utan blott tjänstens nytta, då jag begärde att bli kvitt befälet härstädes. Jag ansåg så orimligt, att Puken skulle kommendera och dirigera landrörelserna efter generalordernas ordalydelse, att jag ej mera ville hafva någon slarfva i den byken. Nu efter den senare explikationen jag fått och isynnerhet efter konungens eget nådiga bref[2] skall jag fortfara, så godt jag förstår, att föra befälet och därvid så vidt sig göra låter uppfylla amiralissimus' fordringar.»[3]

---

[1] Sparre, s. 35. Sparre måste, så vidt jag kan inse, ha missförstått sin källa och hänfört Pukes ord till orätt ställe. De måste nämligen gälla om ett anfall *från* Ratan, men ej, såsom Sparre menar, det anfall Puke i början af krigsrådet föreslog på Umeå. Själfva ordalagen om Kamenskys »kortare väg till Umeå» och om Wachtmeisters »debarkeringsställe» visa detta.

[2] 26/7. Wibling, Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper.

[3] Wrede 30/7 till Adlercreutz. Jfr hans bref till konungen s. d.

Men redan den 31 juli, således innan detta bref framkommit till vederbörande, hade Adlercreutz utfärdadt en generalorder, enligt hvilken Wrede visserligen skulle medverka vid sjö- och landoperationerna, men vara för öfrigt fri och oberoende af Puke.[1]

Följaktligen kunde väl intet af vikt rörande de *gemensamma operationerna* bestämmas af Puke utan Wredes bifall. Den sistnämnde hade ju ock, såsom redan förut är visadt, för Sandels uppgifvit de skäl, som skulle afgöra, hvilketdera stället, Skellefteå eller Ratan, borde tagas till landstigningsställe. Ratan skulle ju utses därtill endast i det fallet, att ryssarna med sin hufvudstyrka stode 8 à 10 mil söder om Umeå; Skellefteå åter, om denna styrka vore koncentrerad kring förstnämnda stad.

Men liksom Puke har Wrede nog på grund af de underrättelser, som erhöllos genom Sandels' bref af den 12 aug., hvilket ju anlände nästan ungefär samtidigt med att beslutet om Skellefteå som landstigningsställe fattades, blifvit öfvertygad om att, såsom Sandels antog, ryssarnas öfvergång öfver Öre älf skulle försiggå redan den 13 aug., eller en af de närmaste dagarna därefter. I denna Wredes uppfattning har man velat söka orsaken till att han gick in på Pukes plan angående Ratan. Dock gjorde han detta endast på det villkoret att få hastig underrättelse om, när debarkeringen hade skett, hvilket Puke lofvade uppfylla, såvidt omständigheterna medgafvo. Vidare yrkade Wrede, såsom Sparre uppger, att Wachtmeisters operationer icke skulle börja förr än 3 dagar efter sedan flottan afseglat ifrån Härnösand. Enligt Pukes utsago skulle Wrede dock först den 22 eller 24 aug. hinna få resten af de trupper, hvilka voro på återmarsch från Jämtland, förenade med sin hufvudstyrka, som Puke uppger till 4,000 man.[2] Men sedan Wachtmeister besatt Umeå, var det öfveramiralens mening att från Kustarméen sända förstärkningar till Wrede.[2]

Men om än Puke och Wrede och sannolikt äfven Döbeln voro öfverens om Ratan såsom utgångspunkt för Kust-

[1] Lindström, s. 7, n. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att få se denna generalorder. Af konungens bref 28/7 och C. A. Adlersparres Tidstaflor, I. s. 57, framgår det dock, att Wrede nog på sätt och vis stod under Pukes öfverbefäl.

[2] Puke till Platen 17/8.

arméens operationer, så voro Wachtmeister och Lagerbring det icke. Dessa bägge sistnämndes motstånd hade mot planen föga att betyda, enär de ju endast hade att lyda Pukes befallningar. Den generalorder, som frigjorde Wrede och Norra arméen från Pukes öfverbefäl, gällde nämligen icke för Wachtmeister, ehuru han i densamma kallas för general en chef för Kustarméen. Adlersparre och hans försvarare påstå dock, att detta varit förhållandet.[1] Wachtmeister och Lagerbring ansågo ju Skellefteå »i alla militäriska afseenden» för »det bästa debarkeringsstället»[2] och ansågo företaget att landstiga vid Ratan, som var endast 5 mil aflägset från Umeå, vara vådligt. Wachtmeister skulle ju genom denna plans fullföljande ensam med sin armé få utkämpa den afgörande striden med Kamenskys hufvudstyrka, emedan fienden, sedan han förstört sin brygga vid Umeå, med en mindre afdelning kunde uppehålla Wredes armé och hindra denne att i rättan tid framkomma till Wachtmeisters bistånd.[3] Det ligger härjämte i öppen dag, att Wachtmeister och Lagerbring icke ha velat operera offensivt utan endast defensivt, och att de af dessa skäl föredragit positionen vid Skellefteå. Att Puke ändrat den en gång antagna operationsplanen har därför icke kunnat annat än hos dem uppväcka de största betänkligheter, farhågor och till och med missnöje. Detta framgår dels direkt dels indirekt af deras skriftliga uttalanden.

Sparre har ock om denna sak några, ehuru mystiska antydningar. Men han anser sig icke böra anföra, hvad han därom hört, emedan »det skulle kunna uppväcka otillbörliga misstankar mot aktningsvärda personer». Att han med dessa ord syftar på Wachtmeister och Lagerbring framgår omedelbart därefter både af hvad han själf berättar och af hvad han citerar ur Lagerbrings »Betraktelser».

Men det är högst osannolikt, att Sparres dunkla antydningar haft den innebörd, som han insinuerar. Ty såväl Wachtmeister som Lagerbrings karakter och patriotism tala mot en sådan uppfattning. Puke synes icke heller haft reda på att deras sinnesstämning varit af den art, som

[1] Ofvan anf. ställe i Tidstaflor.
[2] Anm. rör. Kustarméens operationer. Bil. II.
[3] Lagerbring, Betraktelser, s. 20—21.

Sparre vill antyda. Detta framgår nämligen af dessa hans ord till konungen: »Den utmärkt driftiga nit, erfarenhet, kloka urskiljning och modiga verksamhet, hvarmed kommenderande herrar generaler befrämja detta viktiga företag, det oförtrutna bemödande och den goda esprit, som råda hos befäl och trupper af alla vapen, gifva mig den gladaste anledning att under öfvertygelsen af den Högstes bistånd hoppas lycklig framgång.»[1]

Framför allt var Puke särskildt intagen af Wrede. Han »är en ypperlig man på allt sätt», skrifver han (14 aug.) till Platen; »jag tviflar icke, att han skall göra allt sitt till, måtte endast vi kunna hastigt nog kommunicera våra tankar oss emellan; men detta måste ske sjövägen, som ej alltid går så fort.» Denna Pukes farhåga skulle besannas. Enligt major Lindström har nämligen denna långsamhet icke varit utan inverkan på utgången af operationerna.

Vidare må framhållas, att icke allenast Sandels, utan äfven Wrede och Puke förräknade sig, då de tänkte, att Kamensky den 13 eller 14 augusti skulle öfvergå Öre älf. Hade han det gjort, skulle Wachtmeisters uppgift att från Ratan marschera på Umeå och besätta denna stad lätt nog kunnat utföras. Men först den 16 på morgonen bröt den ryske öfvergeneralen upp från Umeå och stod följande eftermiddag just i begrepp att öfvergå Öre älf, då underrättelsen om att Wachtmeisters armé landstigit vid Ratan, tvang honom att afstå från detta företag.

Resultatet af förhandlingarna i krigsrådet blef således, att Wachtmeisters *hela* armé skulle landsättas vid Ratan. Det skall dock längre fram visas, att Puke varit nära att välja en annan ort. Men det ser ut, som om han icke meddelat någon af generalerna denna sin tanke.

Det torde ej vara ur vägen att närmare undersöka och granska de förslag, som framställts och det beslut, som fattades i krigsrådet. Detta ligger naturligtvis helt och hållet utanför min kompetens, ty om dessa saker kan endast en insiktsfull fackman döma. Men jag har till all lycka varit i tillfälle att få inhämta hvad en af *våra dagars* militärer tänker om detta krigsråd och dess förhandlingar.

---

[1] Pukes rapport $^{14}/_{8}$. Bil. VII.

T. f. chefen för Generalstaben generalmajor E. F. von der Lancken har nämligen godhetsfullt genomläst min här gjorda framställning om krigsrådet och ökat sin godhet med, att till mitt begagnande lämna en egenhändigt affattad promemoria, i hvilken han punktvis granskar de olika förslag som i krigsrådet framlades samt äfven det beslut, som där fattades. I återgifvandet af general von der Lanckens anmärkningar har jag i det följande så långt det sig göra låter bibehållit hans egna ordalag.

Hvad först angår Wredes och Sandels resonnemang om lämpligaste landstigningsstället, yttrar sig generalen som följer:

Under förutsättning, att fienden hade *sina hufvudkrafter vid Umeå*, och att landsättningen icke förblefve honom obekant, allt intilldess den var verkställd, kan man ur militärisk synpunkt underskrifva Wredes och Sandels' åsikter om, att Skellefteå såsom landstigningsställe vore att föredraga framför Umeå och Ratan, dock endast under följande villkor, nämligen 1:o) att Norra arméen var alldeles ur stånd att spela en aktiv roll, samt 2:o) att med Skellefteåtrakten menas, i allmänhet taladt, en punkt, hvilken som helst, belägen längre från Umeå än Ratan. Hade fienden åter trängt 8 à 10 mil söderut från Umeå, torde ej Sandels haft något mot Ratan att erinra, ty fienden skulle i detta fall ej kunnat hinna, äfven om han finge nys om landsättningen på förhand, att vidtaga erforderliga motåtgärder, d. v. s. att sätta sina hufvudkrafter i rörelse mot och närma sig landstigningspunkten. Skellefteå var sålunda för dessa bägge generaler ingalunda i och för sig den lämpligaste landstigningspunkten. Ratan var lika bra — kanske till och med bättre — *förutsatt att fienden hade utsträckt sina operationer längre söderut än till Öre älf*. Ett annat medel fanns emellertid att åstadkomma samma effekt, nämligen ett *offensivt* uppträdande, d. v. s. hänsynslösa småanfall, vid Öre älf, af Norra arméen. Ett dylikt uppträdande där hade varit ett vida kraftigare medel att *binda* en del af Kamenskys styrka vid denna punkt än det låtsade tillbakavikandet, som skulle »locka» Kamensky söderut! Det måste dock erkännas, att ofvannämnda hänsynslösa småanfall äro ytterst svåra att på rätt sätt företaga, samt att de på högsta ledningen ställa de största anspråk.

Hvad åter angår Wachtmeisters förslag, nämligen att *han* med sin armé borde intaga en fast position, hvarifrån han kunde börja sina operationer, och att han därtill valde Skellefteå, så kan däremot först och främst invändas, att han hvar som helst uti flottan och dess kanoner hade den »fasta positionen», hvilket klart och tydligt framgår af själfva Ratanstriden.

Hvad vidare Wachtmeisters och Lagerbrings åsikt beträffar, — att, om Kamensky låtit narra sig flera mil söder om Öre älf, men efter erhållen underrättelse om Kustarméens landstigning i hans

rygg, med sin hufvudstyrka skyndat norrut för att försöka slå Wachtmeister, så skulle hans trupper, i händelse att de ej stötte på Kustarméen förr än i Skellefteå, vara så utmattade af den långa marschen och blifva så modfällda, när de sågo reträtten vara dem afskuren, att Kamensky skulle låta sig föreskrifvas nästan hvilka villkor som helst — så vittnar denna åskådning om ett alltför gammalmodigt krigföringssätt. Detta Wachtmeisters och Lagerbrings sätt att se saken, bär nämligen ett tydligt vittnesbörd om, att de resonnerat helt och hållet i 1700-talets stil, och att de tyckas hvarken ha känt till Napoleons fälttåg eller Kamenskys härförarekraft. Kamensky behöfde i detta, af Wachtmeister ifrågasatta fall *ingalunda brådska*, blott förstöra alla broar bakom sig, så att Wrede ej kunde komma efter. Flera dagars marscher utmatta icke, om marschanstrångningarna hvarje dag göras måttliga. Med en sådan passivitet för sin armé, som Wachtmeister här förordade, vinner man intet *positivt mål*. Det är en stor skilnad mellan Wachtmeisters uppfattning af Skellefteålandstigningen och Sandels'. Wachtmeister ville stå stilla och *invänta* Kamensky. Sandels åter ville rycka framåt och *anfalla* honom. Och det är såsom ett slags förberedelse till detta anfall, som han förordar landsättning af en mindre styrka, ett slags blifvande avantgarde, vid Ratan! Men den långa framryckning, som Sandels afsåg af kårerna vid Ratan och Skellefteå, var svårligen möjlig att utföra i praktiken, då Kustarméen saknade träng och således ej kunde aflägsna sig mera än en eller ett par dagsmarscher från sin bas — flottan.

Tager man så i betraktande de dispositioner, för hvilka man vid krigsrådets första sammanträde beslöt sig, torde dessa äga ett ganska väsentligt — militäriskt-strategiskt — fel, nämligen det att vara *synnerligt invecklade*. Puke såsom högste befälhafvare skulle fått 3 skilda kårer att leda: Norra arméen 4,200 man, Skellefteåtrupperna 2,200 man och landstigningstrupperna omkring 4,800 man. Ingen af dessa grupper skulle ha fått *någon verklig stridskraft*, enär de därtill voro för svaga. Med den tidens opålitliga förbindelser till sjös, kunde vidare intet göras för att bereda *erforderlig samverkan* mellan grupperna o. s. v.; det hela skulle ha slutat med nederlag för den ena gruppen efter den andra, därest Kamensky hade handlat så, som man hade all rätt att vänta af denne ovanligt kraftige och hänsynslöse, samt klarsynte befälhafvare.

Hvad slutligen den plan beträffar, som Puke i krigsrådets sista sammanträde med snart sagdt kategoriskt maktspråk dref igenom, eller hela Kustarméens landsättning vid Ratan, så kan mot Pukes hela anförande vid detta tillfälle ur militärisk synpunkt knappast göras mer än *ett enda* inkast. Detta inkast afser, hvad han tänkte om operationernas utförande, så vida icke Wachtmeister före Kamensky, kunde hinna bemäktiga sig Umeå. I denna händelse gällde det, enligt Pukes egna ord, för Wachtmeister att uppehålla fienden, tills general Wrede hunnit framtränga för att samverka med honom. Här träda sålunda i dagen de stora kraf, Puke ställde på Wredes, i jämförelse med Kustarméens ju betydligt svagare

armé. Af Wredes armé fordrade Puke i denna händelse en *kraftig offensiv*, till och med att han *med våld skulle kunna tilltvinga sig öfvergång öfver Umeå älf;* men åt Wachtmeisters armé ville han förbehålla defensiven vid blotta underrättelsen att Kamensky skulle hinna före honom till Umeå, — en underrättelse, hvars pålitlighet knappast stode i någons makt att konstatera, såsom förhållandet vanligen är i fält. Defensiv för Wachtmeister borde emellertid — militäriskt taladt — icke kunnat ifrågakomma förr, än han blifvit verkligt slagen. Men då kunde ock Pukes tal om den s. k. flankställningen varit fullt befogadt!

Att Wrede gick in på att Ratan skulle blifva landstigningsställe, anser general von der Lancken hafva haft sin grund däri, att Wrede aldrig hyst någon förkärlek af samma slag som Wachtmeister för Skellefteå. Wrede har resonnerat *fullt strategiskt riktigt* och velat göra landstigningen så nära Umeå, som med full trygghet kunnat ske. Såsom redan förut är antydt, ville han, om Kamensky hade sina hufvudkrafter samlade vid Umeå, landstiga jämförelsevis långt därifrån, *naturligtvis för att gå offensivt tillväga.* Vore Kamensky åter långt söder om Umeå, ville han, att landstigningen skulle göras mycket närmare denna stad.

Om den afsikt, som Puke i sitt bref till Platen omtalar, eller, att sedan Wachtmeister besatt Umeå, med en del af dennes trupper förstärka Wredes armé, yttrar general von der Lancken följande:

Den åtgärden kunde nog vara riktig under vissa omständigheter, t. ex. om Wachtmeister *kommit fram och besatt Umeå utan nämnvärd strid.* Då borde nämligen Wachtmeister *med en mindre styrka* kunnat hindra alla Kamenskys öfvergångsförsök, medan åter Wrede behöfde förstärkning för att *med våld söderifrån tränga Kamensky i älfven* och göra ett definitivt slut på honom. Att Puke såsom högste befälhafvare ägnade en tanke åt denna långt in i framtiden liggande *möjliga operation*, kan icke klandras, men väl, att *han omtalade den.* Andra möjligheter skulle ju kunnat inträffa, t. ex. att Wachtmeister behöft förstärkning med någon del af Wredes trupper för att få erforderlig anfallskraft efter en första oafgjord eller mindre lycklig strid norr om Umeå. Det är icke klokt af en högste befälhafvare att på detta sätt *ensidigt* syssla med *en* långt in i framtiden liggande möjlighet, ty då glömmer han måhända alla öfriga, och när en gång tiden kommer, att han behöfver tillgripa medel, som svara mot dessa möjligheter, står han handfallen.

10.

Seglatsen upp till Ratan. Landstigningen. Frammarschen till Säfvar.

Emellertid anlände skärgårdsflottan under den »snälla och käcka major Wirsén», såsom det på förmiddagen förutsagts, samma dag till Härnösand, »sedan han hållit öppna sjön i tvenne dygn icke utan att detta kostat på folket att i dessa öppna slupar sitta jämt i 3:ne dygn».[1] Hela den 14 aug. fingo de hvila samt för att begagna Pukes ord »räta på benen, intaga sitt vatten och förse sig med proviant». Örlogsbriggen Svalan och kuttern Örn hade äfvenledes den 13 förenat sig med flottan för att jämte briggen »Vänta litet» vara expeditionen följaktiga. På Pukes befallning hade de bägge däckade kanonslupar, som i juni månad följt kapten v. Horn upp till Ångermanland, äfven stött till flottan, hvadan 6 däckade kanonslupar kommo att åtfölja flottan.

Puke hade visserligen hoppats att redan f. m. den 14 aug. »kunna komma till segels med hela smältan». Men först den 15:de kl. 4 om morgonen kunde han afsegla med alla till expeditionen hörande beväraде och obeväraде fartyg. Öfveramiralen ställde till en början kosan utomskärs åt västra Kvarken för att enligt fleras tillstyrkan lämna vid Umeå älf några transportfartyg, med hvilka han ville paradera för att skrämma ryssarna. Flaggskeppet gick i têten. Dock skulle örlogsbriggen Vänta litet hålla sig förom Kung Adolf Fredrik dels för att loda dels för att verkställa de order den kunde erhålla. Denna brigg hade generaladjutanten Lagerbring ombord. Efter Flaggskeppet följde Försigtigheten. På sidan eller akter om detta linieskepp gick fregatten Jaramas. Hvart och ett af dessa tre fartyg skulle vara beredda att vid första signal därom taga på släp en bataljon kanonslupar. Däckade kanonsluparna åter skulle

[1] Källor för framställningen af »seglatsen» äro Pukes bref till Platen (Handl. rör. Sveriges äldre etc. historia); Pukes rapporter (Bil. VII); Pehr Sparres ofvan citerade brochyr.

alltid göra sitt bästa för att följa têten af flottan. Därefter kommo transportfartygen »så tätt samlade och slutna som möjligt»; Galererna seglade på ömse sidor om dem. Chefsfartygen, kokslouparna, ammunitions- och sjukfartygen höllo sig vid sidan af de fartyg, till hvilka de hörde. Briggen Svalan och kuttern Örn seglade efterst för att tillse, det alla transportfartygen följde med.[1]

Gustaf Wachtmeister var naturligtvis ombord på Flaggskeppet. Och man kan ej säga annat, än att öfveramiralen äfven i öfrigt under färden visade generalen all möjlig uppmärksamhet. Puke höll sig dock mycket på däck, där ingen enligt sjöetiketten fick nalkas högste befälhafvaren ombord utan att vara kallad. Att Puke ville vara ensam väckte likväl ingen uppmärksamhet. Ty man förstod, att han med egna ögon ville iakttaga huru hans befallningar utfördes samt genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m. De som kände honom närmare, sågo dock »huru tankarna sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Det var ock mycket under denna märkvärdiga seglats, som måste taga Pukes uppmärksamhet och tankar i anspråk.

Vinden var likväl den bästa Puke kunnat önska sig eller S.S.V. à S.V. till S.; och den förblef densamma hela denna och följande dagen. Äfven vädret var länge utmärkt vackert men efterhand började horisonten blifva töcknig. Såväl i anledning däraf som att vinden något friskade, befallde Puke, »att en af honom i förväg beslutad åtgärd skulle verkställas», nämligen att hvart och ett af de bägge linieskeppen samt fregatten Jaramas skulle taga 12 kanonslupar, således en bataljon, på släp. Ända till eftermiddagen höll Puke i nämnda afsikt ofvan antydda kosa, men då beslöt han att ändra kurs, enligt egen utsago, »sedan han tusen gånger vändt dessa angelägna saker i sitt hufvud». Fördenskull gjorde på hans befallning chefen för sjömätningskåren, öfverste af Schultén, kl. 9 e. m. uti sin lilla speljakt »Malla» en rund kring flottan, meddelande öfveramiralens order: »att kursen skulle sättas genom östra Kvarken, så att fienden ej ifrån land måtte kunna upptäcka eskadern». Puke afsåg därigenom att osedd komma

[1] Amiral v. Krusenstiernas på befallning utfärdade order $^{14}/_{8}$. Svea Lifgardes ofvan citerade orderjournal.

fram till debarkeringsstället, till hvilket Ratan nu var bestämdt. Han hade nämligen förut tvekat mellan denna ort och det något längre i norr liggande Gumboda. Om aftonen ungefär 6 mil nordvest om Norrskären kommo fregatterna Euridice och af Chapman i sigte af flottan. Puke gaf den sistnämnda order att fortfara med sin kryssning utanför Vasaskären, men Euridice fick befallning att följa flottan till Ratan, dock först sedan den till majoren frih. Lagerbielke, som med Bellona låg i västra Kvarken, framfört Pukes order att genast afgå till Vasaskären för att förena sig med fregatten af Chapman.

Kl. 1 på natten till den 16:de ändrades kursen till N.O. till N., och kl. ½ 3 kastades en raket från chefskeppet; kl. 5 och ¾ 6 om morgonen gjordes flagg- och vimpelsignaler. Kort därefter kommo, ehuru horisonten var disig, Gaddarne i sikte. »Kl. 8 pejlades fyrtornet i N.O. t. N. på cirka 2 mils afstånd. Disan kom allt närmare, så att hela eskadern, kl. något efter 9, insveptes uti en stark dimma eller, som det på sjöspråket heter, tjocka. Kl. ½ 10 signalerade chefskeppet med 3 gevärssalfvor och 2 kanonskott, samt kl. ¼ 11 åter med lika många kanonskott; hvilka ifrån Försiktigheten och Jaramas besvarades».

Kl. 11 f. m. friskade vinden och började blifva något ostadig. Luften klarnade en stund, då himmelen syntes fullsatt med strömoln. Kursen ändrades till N. t. O. Tjockan tog öfverhand; men det oaktadt tillsattes bramseglen kl. 2 e. m. för att öka farten. Kl. ½ 3 lättnade luften åter ett ögonblick, »så att vi sago chefskeppet styra upp till N. och gjorde sammaledes».

Flera af Kustarméens högre officerare kunde icke förstå, huru man vagade rusa ästad med sådan fart midt igenom sjömörkret, sedan man bestämt sig för att flottan skulle styra kurs rakt mot land. Sjöofficerarne bestormades därföre med frågor angående denna sak. En af dem, som för tillfället stod sysslolös, gaf enligt Sparre följande svar:

Vi må vara glade, att Puke beslutit sig till det parti han tagit; och jag litar på att lyckan ända till slut blir honom bevågen; ty hon plägar, såsom ordspråket lyder, gerna stå dem djerfvom bi. Om jag skall säga sanningen, så hafva vi länge befunnit oss i en belägenhet, som kunnat blifva ganska svar, ifall antingen någon

motgång inträffat eller öfveramiralen försummat att begagna vår Herres sällsynta nåd. Af tio på hvarandra följande år, kan man högst räkna två à tre, under hvilka stormar i augusti månad uteblifva, och ännu hafva vi, ehuru första hälften gått till ända, icke haft några sådana. Så långt norr ut, som hit, har ej något linieskepp före oss framträngt; sjökorten äro osäkra, och lotsarna veta icke reda på undervattensskären, utom de stråkvägar, som handelsfartygen vanligtvis begagna. Fördelen att kunna se ett godt stycke framför sig, nästan hela natten, minskas betydligt genom ofta uppkommande tjockor. Vi mötte sådant otyg redan vid Gaddarne, och det har ännu icke släppt oss. Ofta skingras de med hård kultje, i det vinden kastar sig till motsatt streck på kompassen; och tänk er nu, om det blåst upp ifrån nord till nordvest, så att vi tvingats att kryssa med refvade segel, och släptågen antingen måst kastas loss eller sprungit af sig sjelfva uti hög sjö, hvad hade följden deraf kunnat blifva? Jo, att kanonsluparne med tung last af folk, som icke fick kastas öfverbord, i stället för att komma till Västerbotten drifvit ned till Österbotten, där en del lidit skeppsbrott, och Ryssarne anammat resten. Puke gjorde därföre rätt, då han bara gick på, och belönas nog med en exempellöst lycklig resa, utan att fienden anar vår ankomst.»

Kl. 3/4 5 e. m. lättnade luften på en liten omkrets kring fartygen, så att flaggsignalen från chefsskeppet, kunde urskiljas. Kl. 5 gafs ånyo flaggsignal, men knappt var densamma observerad, förr än tjockan åter slöt sig tillhopa. Ankaret föll på 15 famnars »djup och slick grund», med gissad 1/4 tysk mils afstånd ifrån land. Tjockan var därefter »så tryckande», skrifver Puke till Platen, »att man ej kunde se landet sedan hela afton, och att jag fann mig så nära landet, att jag genast måste utföra varp för att hinna Ratan. Då jag svajade upp med hela min styrka af kanonslupar, var den sista inuti kretsen af stenarna på landet af Ratan».

Någonting liknande ofvan beskrifna seglats hade ingen tänkt sig, långt mindre sett. Det var alldeles så, som om Puke haft ett hemligt maskineri, med hvilket han kunde göra tjock eller klar luft efter behag, och tvinga vinden att blåsa på det sätt och med den styrka, han önskade.

På 36 à 37 timmar hade således Puke med sin stora fartygsmassa tillryggalagt nära 40 mil, ehuru han för det mesta seglat uti en sådan mist, att man knappt kunde se några famnar för sig. Men trots denna tjocka hade icke det minsta haveri timat, hvilket var så mycket märkvär-

digare, som linieskepp aldrig förut seglat i dessa farvatten. Knappt nog hade en fregatt gjort det. Kapten Carl v. Frischen, sedermera amiral Ridderstolpe, hade visserligen år 1714 i denna trakt kryssat med ett par galèrer och ett litet fartyg, hvilket kallades fregatt, ehuru det näppeligen förtjänade denna benämning.

Själf har Puke om sin färd skrifvit följande till sin vän Platen: »Mången skall säga, att min manöver ej varit enlig med förnuftigt sjömansbruk; detta får jag tåla, ty jag är ändå här».

Hvarken Pukes utmärkta skicklighet som sjöman eller hans lysande mod och djärfva beslutsamhet ha någonsin förut, icke ens under den förfärliga dagen vid Krosserort, lyst med en större och skönare glans än under denna hans hart när sagolika färd; den gör äfven flottans officerare och manskap den största heder.

Denna för svenska flottan så ärorika seglats, som utförts med en sådan underbar lycka, kom dock tyvärr att långt mera gagna fienden än svenskarna. Det var nämligen en olycka i lyckan, att färden varit så snabb; ty om flottans framkomst till Ratan timat en 18 à 24 timmar senare, hade Kamensky öfvergått Öre älf och börjat fördjupa sig i Ångermanland, innan underrättelsen om svenskarnas landstigning i hans rygg hunnit framkomma till honom.

Wachtmeister, Lagerbring och äfven Klingstedt[1] ha påstått, att de sex signalskott, som lossades från örlogsskeppen i förtid varskott fienden. Men som de första af nämnda kanonskott afskötos sex timmar, innan flottan framkom till Ratan, så måste hon ha befunnit sig alltför långt ifrån denna ort, för att signalskotten, som aflossades blott med små pjeser eller backskanonerna på läsidan om fartygen, kunnat höras ända fram till Ratan. Men äfven om skotten hörts pa land, ha de icke förkunnat mera, än hvad ryssarna redan visste, nämligen att svenska örlogsskepp kryssade utanför kusten, och att dessa för tjockans skull gafvo hvar-

[1] Se den förstnämndes rapport till konungen 25/8 bil. VII; Lagerbrings ofvan citerade skrifter: K:s »Berättelse om expeditionen till Västerbotten» i Krigsarkivet. I sin i tidningen Synglaset införda »Expeditionen till Ratan» har Klingstedt alldeles motsatta uppgifter.

andra signalskott för att undvika sammanstötning. Icke heller ha trumhvirflarna, som en stund före ankringen slogos å flaggskeppet eller Jaramas, kunnat höras i land, enär ljudet af dem blott svagt framträngde till de fartyg, som lågo närmast sistnämnda skepp.

Skulle ofvannämnda tre personer ha rätt i sitt påstående, skulle väl redan samma eftermiddag flottan anlände till Ratan bud härom därifrån afgått till Kamensky. Huruvida vid denna tidpunkt en dylik rapport afsändt kan blott ur ryska källor bevisas. Endast en sådan har varit oss tillgänglig, men den synes ej bekräfta de sist åberopade personernas förmodan. Michailoffski-Danilefski uppger nämligen, att Kamensky erhållit underrättelse om flottans ankomst från ryska posteringen vid Ratan genom öfverste Froloff, som då själf stod vid Säfvar. Enligt de bästa svenska källorna kan ej detta budskap ha afskickats förr än på morgonen följande dag.

»Tjockan, som oafbrutet fortfor, hindrade» emellertid, enligt Pukes utsago, »all utsikt och beredde omöjlighet att kunna begynna debarkeringen af trupper[1] ännu samma eftermiddag. Några hafva dock lagt i Pukes mun dessa ord: »Jag får dem icke åstad i kväll, men om mitt bestick är rätt afsatt, gör det ingenting, ty blott de sedan taga ut stegen, blir Kamensky ändock i knipan.» Har öfveramiralen fällt detta yttrande, så antyder det ju, att han önskat genast landsätta arméen. Men att detta icke skedde, tillskrifva samme sagesmän det motstånd, som Wachtmeister skall ha gjort mot detta öfveramiralens yrkande. Pukes ofvan anförda ord om »omöjlighet att begynna debarkeringen» synas dock innebära, att hans och Wachtmeisters åsikter i förevarande fall icke varit så delade som man påstått.

Kort efter ankringen afgingo på Pukes befallning 4 kanonslupar samt en lättrodd båt för att rekognoscera Ratans hamn och stranden. Detta uppdrag skulle verkställas af Pukes öfveradjutant, majoren frih. J. A. Anckarsvärd. Men denne återkom utan att hafva funnit något ställe, där han kunde landstiga, »och ingen lefvande hördes

[1] Pukes rapport, 17/8. Bil. VII.

utaf från land».[1] Klingstedt uppger dock, att Anckarsvärd landsatt 100 man,[2] men som denna uppgift strider mot Pukes, måste den vara gripen ur luften. Däremot är det högst sannolikt, att Anckarsvärd lämnat Puke den underrättelsen, »att ingen fiende fanns på stället». »Förtroendet till denna uppgift var så stor», säger Klingstedt[3], »att tapto slogs om aftonen å liniefartygen, som skulle uppskrämt fienden, om den ej trott, att det varit dess egna kanonslupar, som väntades från Gamla Karleby».

Först kl. 2 på morgonen den 17 augusti lättnade det något, så att man från flottan kunde se inloppet till hamnen. Ehuru det kort därefter åter tjocknade till, gick emellertid major Wirsén i land för att efter Pukes order taga om hand bestyret af truppernas landsättning. Wirsén kunde ock snart rapportera, att omkring 70 à 100 ryssar »flytt härifrån ett par timmar förr, än trupperna började landstiga».[4] Af invånarna i Ratan inhämtade man, att denna kosackpostering funnits på stället vid flottans ankomst. Det buller, som hade uppstått vid flottans ankring hade gjort kosackerna så oroliga, att de en stund ridit fram och åter längs stranden, på allt sätt efterspanande orsakerna till bullret, detta dock förgäfves, emedan den starka tjockan var ogenomtränglig. Vid kanonsluparnas annalkande drogo de sig tillbaka från stranden och redo väl vid den tidpunkt Puke uppger, åtminstone till största delen, tillbaka till Djäkneboda. Puke skrifver ock, »fienden har ej förr än i dag kunnat upptäcka oss» genom denna postering. Enligt en annan uppgift skall af kosackerna en utkikspost varit kvarlämnad vid hufvudstyrkans afmarsch. Från Båkholmen skulle denna ha upptäckt flottan kl. 3 om morgonen, då dimman lättade. Hade kanonsluparna legat kvar i hamnen, »så skulle», menar major Lindström, »utkiksposten icke kunnat få sin plats på denna högt belägna och för den-

[1] Puke till Platen 17/8.

[2] Klingstedt, »Expeditionen till Ratan», tryckt i tidningen *Synglaset*. Denna berättelse är i flera afseenden märkvärdig, icke minst genom felaktiga uppgifter och de mest gemena och hänsynslösa insinuationer och omdömen.

[3] Detta ej i »Expeditionen till Ratan», utan i sin i Krigsarkivet endast i manuskript tillgängliga »Berättelse», som major Lindström åberopar.

[4] Pukes sist anf. bref till Platen. Jfr hans rapport 17/8. Bil. VII.

samma synnerligen lämpliga punkt». Denna utsago behöfver icke stå i strid med Pukes. Men af bägge dessa uppgifter framgår det, att ryssarna ej upptäckt flottan förr än på morgonen den 17:de, hvadan åter rapporten om svenskarnas ankomst till Ratan väl icke kunnat afgå till Kamensky förr än tidigt på morgonen denna dag.

Ett dunkelt rykte om att någonting förehades från svensk sida mot hans rygg, skall enligt ryska författares uppgifter dock ha framkommit till Kamensky. Har detta varit förhållandet, så har likväl den ryska öfvergeneralen fått denna underrättelse, redan innan Puke afseglade från Härnösand. Ty när Kamensky stod i begrepp att bryta upp för att intränga i Ångermanland, lät han genom order af den *14 augusti* vidtaga följande särskilda åtgärder för att skydda sin rygg i händelse af en svensk landstigning. Öfverste Froloff med 23:e jägare- och 1 bataljon af Navaginska regementet skulle observera Ratan. Umeå åter, skulle hållas besatt af generalmajor Jerschoff med Tenginska regementet och 1 bataljon af det Navaginska. Den bataljon, som stod vid Piteå, skulle tillsammans med den, som var förlagd vid Torneå genast vid underrättelsen om en svensk landstigning tåga emot fienden, hindra honom att besätta Piteå samt följa honom, om han ginge söderut.[1]

Ifrån Ratan gingo två vägar till närmaste punkt af kustlandsvägen eller Djäkneboda. Hufvudvägen, som var 14 km., gick i en halfcirkel öfver Dalkarlså, en gångstig åter af 6 km. genom skogen. Djäkneboda, där tvenne sjöar bildade ett pass, utgjorde en stark försvarsställning mot en från sydvest kommande fiende, men var svagare mot en norr ifrån anfallande. Vid denna punkt stodo af Froloffs trupper jägare och 50 kosacker, eller enligt Lagerbrings uppgifter tillsammans 420 man.

Kl. 2 f. m. den 17 aug. anbefalldes enligt Wachtmeisters utsago debarkeringen. Enligt Sparre skall den dock ha börjat först kort efter kl. 3. Redan kl. 8 f. m. var 1:sta brigaden, som jämte de tre jägarebataljonerna[2] skulle utgöra avantgardet, i land. Så snart avant-gardets infanteri

[1] Lindström, s. 31—32.
[2] Dessas styrka utgjorde tillsammans 764 m. Se vidare om dessa bataljoner, Lindström, s. 12—13.

landstigit, ryckte Lagerbring med en del af detsamma fram mot Djäkneboda. Chefen för 1:sta jägarebataljonen kapten Anderson intog passet genom ett raskt anfall med förtruppen, 220 man Södermanlands- och Kronobergs-jägare, hvarefter ryssarna drogo sig tillbaka söderut. Vid denna lilla affär förlorade svenskarna utom kapten Anderson, som blef sårad i foten, endast 4 man blesserade och 2 dödade. Fienden åter efterlämnade 9 fångar. Den del af 1:sta brigaden, som ej med Lagerbring tågat skogsvägen, hade samtidigt under brigadchefen, öfverste Fleetwood, afmarscherat stora vägen öfver Dalkarlså. Denna väg följde äfven de två först landsatta kanonerna, som vid Djäkneboda tilldelades avantgardet. Kl. 4 e. m. kunde hela 2:dra brigaden skogsvägen afgå till Djäkneboda. Efter den följde general Wachtmeister själf med sin generalstab. 3:dje brigaden, *utom Uplands regemente*, uppbröt först omkring kl. 6 e. m. och tågade stora vägen jämte 8 kanoner, som vid framkomsten till Djäkneboda fördelades på 2:dra och 3:dje brigaderna. Kl. 8 e. m. den 17:de var hela arméen med artilleri och hästar i land. Medan landstigningen ännu pågick, hade general Wachtmeister själf i samråd med öfversten vid fortifikationen Cedergren utsett plats för förskansningar vid Ratan. Genom dessa ville han nämligen »gifva arméens operationsbas nödig fasthet» och arméen en repliepunkt, i händelse af att fiendens öfverlägsenhet skulle göra en reträtt nödvändig. Dessa arbeten skulle under några fortifikationsofficerares ledning utföras af flottans manskap.

Som berättelse inlupit, att en fientlig styrka af omkring 2,000 man skulle vara i antågande norrifrån,[1] gaf Wachtmeister order åt öfverstelöjtnanten frih. Sture att med 2 kanoner och Upplands regemente, utom dess jägare, afgå till Bygdeå och där intaga ställning å en höjd söder om kyrkan. Äfven sedan Lagerbring efter intagandet af Djäkneboda inrapporterat, att flera mil norr om detta ställe ingen större fientlig styrka stode, utan endast små posteringar, fick denna styrka kvarstå i Bygdeå. Wachtmeister ansåg sig nämligen icke kunna sätta full tillit till de underrättelser, som hans generaladjutant fått af allmogen. Och denna misstro saknade tyvärr icke all grund. »En

[1] Pukes rapport $^{17}/_{8}$. Bil. VII.

sorglig iakttagelse», skrifver grefve Magnus Björnstjerna i sina anteckningar om operationerna i Västerbotten, »vid detta såväl som vid några följande tillfällen var böndernas bristande fosterlandskänsla. Våra motståndare hade nog reda på allt; de betalte bra. Vi däremot saknade hvarje underrättelse om fienden».

Dessa 2,000 ryssars anmarsch var nämligen ett falskt allarm. I förstone hade det, såsom Puke skrifver till Platen, uppgifvits, att denna styrka skulle stå på endast »1 à 2 mils afstånd». Västerbottniska bönder hade, troligen genom ryskt guld, lockats att utsprida dessa rykten. Dock bör det framhållas, att ryssarna för att nå sina syften haft tillfälle att använda »andra vida kraftigare medel än penningar att lossa tungans band och pröfva fosterlandskärleken».

För att icke kasta en alltför stark skugga på Västerbottens allmoge böra därför dessa ord af presten Gravallius äfven framhållas: »Landtfolkets glädje vid vår ankomst står ej att beskrifva. Med förekommande tjänstaktighet yttrade de sin tillfredsställelse, och liksom de tviflat på verkligheten af sin lycka, frågade de under glädjetårar: Ären ni verkligen svenskar, Gud vare evigt lof, och den gode konungen, som skickat våra landsmän till vår frälsning».

Vidare må man icke glömma, att denna allmoge, som redan vid årets ingång var nödställd, under många månader fått uthärda krigets tunga börda. De ryska generalerna hade pålagt allmogen de svåraste krigsgärder. Framför de ryska och svenska trossfordonen sågo många bönder sin enda häst stupa, till proviantkolonnerna fingo äfven många lämna sin sista ko, och deras sädesfält afbetades af kosackernas hästar.[1]

Från Djäkneboda uppbröt emellertid avant-gardet kl. 6 e. m.; 2:dra brigaden åter kl. 9 e. m. och något senare 3:dje brigaden. Hela arméen, utom det vid Bygdeå stående Upplands regemente och de sjuke samt det på flottan kvarlämnadt bevakningsmanskapet, var således strax efter kl. 9 e. m. på marsch söderut till Umeå. I sin första rapport till konungen efter landstigningen skrifver Wachtmeister: »Jag

[1] Om böndernas förhållande till fienden och deras nödställda belägenhet, se vidare Lindström, s. 35—37.

ämnar med det första med Eders Maj:ts trupper framtränga till Umeå, lycklig om denna viktiga position faller i våra händer».

Tyvärr lät dock Wachtmeister sina trupper göra denna marsch med alltför många uppehåll, hvadan framryckandet endast skedde ytterst långsamt. Orsakerna till halterna uppgåfvos vara, att man skulle rekognoscera. Man ville nämligen ha noga reda på huru långt fienden vikit undan. Dock stötte man icke på honom förr än 11 km. från Djäkneboda, eller 9 km. från Säfvar. Hade man icke enligt den tidens krigsbruk fördelat alla de beridna hästgardisterna på brigaderna som ordonnanser, skulle man nog bättre kunnat iakttaga fiendens rörelser, än som nu var händelsen. Kl. inemot 4 på morgonen den 18 augusti inträffade avantgardet i Pålböle, som ligger 3 km. norr om Säfvar, och omedelbart därpå arméens hufvudstyrka. Afståndet mellan Djäkneboda och Pålböle var likväl icke mer än 17 km. Men för att tillryggalägga dessa hade man märkvärdigt nog användt *sju* timmar. Men som mellan Djäkneboda och inemot Pålböle, icke fanns mer än en egentlig väg, som till på köpet gick genom en obygd med ändlösa skogar och mossar, är det, menar major Lindström, svårt att inse, hvad som med så stor noggrannhet rekognoscerades. Från Pålböle gick nämligen endast en mindre väg till Gunnismark. Kort efter arméens ankomst till Pålböle beordrades öfverstelöjtnant Hederstjerna att med Kronobergs regemente öfver *Gunnismark*,[1] icke såsom Hederstjerna själf och flera andra uppgifva öfver Tväråmark, rycka fram till Säfvar för att där taga fienden i flanken. Hederstjerna, hvars regemente redan marscherat 23 km., gick den honom anbefallda marschen inåt landet. Under en nästan 4 timmars oafbruten marsch träffade Hederstjerna, såsom han själf skrifver, icke på någon fiende, utan såg endast några kosacker. Då han ungefär kl. 9 f. m. efter en 16 km. lång marsch framkom till södra sidan af strömmen, möttes han af en ordonnans från högkvarteret. Genom denne fick han veta, att ryssarna vid upptäckten af hufvudkårens annalkande och Kronobergarnes framryckande på deras vänstra flank,

[1] Lindström, s. 41.

retirerat utan att lossa ett skott och utan att förstöra bron öfver Säfvar ån. Froloff drog sig därefter med sina 3 bataljoner och 2 kanoner, tillsammans omkring 600 man, tillbaka ända till Täfte, 14 km. norr om Umeå.

Hederstjerna intog emellertid efter order sin plats i bivuaken inom 2:dra brigaden till hvilken han hörde. Därefter begaf han sig till högkvarteret, som var förlagdt på bruket eller Säfvars herrgård, för att afgifva muntlig rapport till general Wachtmeister. Hederstierna, som i yngre år en lång tid varit adjutant hos general Wachtmeister, hyste för dennes ädla karakter och militäriska skicklighet ett oinskränkt förtroende. Aktningen och tillgifvenheten synas ha varit ömsesidiga. Men det oaktadt var det, när Hederstierna efter en stund återkom till sitt regemente, synbart för en och hvar, att han var förargad. Ty han gick med händerna på ryggen, småpratade för sig själf, ruskade på hufvudet, hvilket var hans vanliga sätt, då han var mera missnöjd. Några af de officerare, som han plägade hedra med sitt förtroende, gingo då fram till honom och anhöllo att få veta om någon olycka händt. Härpå svarade Hederstierna, »nej ännu icke». Men han förklarade, att vissa yttranden, som han hört i högkvarteret, ingifvit honom oro öfver hvad som kunde komma att hända. Hans gamle chef hade visserligen nu såsom alltid tillförne tagit vänligt emot honom och berömt hans ihärdiga marsch. Wachtmeister hade ock erkänt, att Hederstierna genom den i synnerhet hade bidragit till att fienden så hastigt retirerat, att han icke hunnit bränna bron, samt till att positionen kunnat intagas utan blodsutgjutelse.

Hederstierna hade af dessa generalens yttranden dragit den slutsatsen, att man blott hade väntat på honom för att fortsätta marschen söderut. Han hade därför anhållit, att hans regemente, som var mycket ansträngdt genom den 2 mils långa marsch det gjort, medan de öfriga trupperna hvilat ut vid Pålsböle, tillsvidare måtte få bilda arméens arrièregarde. Skulle hans soldater få stanna 3 à 4 timmar vid Säfvar och få ordentlig föda samt åtnjuta sömn, hvilket de icke fått på mer än ett dygn, lofvade Hederstierna, att de innan kl. 5 e. m. skulle ha återförenat sig med arméen och vara färdiga att gå i elden.

Till sin förvåning afbröts härvid Hederstierna — »*af hvem*» — ville han icke säga — med den invändningen: »det är icke ni ensamma, som behöfva hvila; ty alla trupperna äro utmattade efter sitt långa vistande om bord».[1] Hederstierna, som icke brukade förifra sig, hade likväl då blifvit så förargad »öfver detta opassande, enfaldiga prat», att han svarade: »kan svenska arméen icke tåla de strapatser, som den nu måste underkasta sig, så står det illa till. Mitt förslag gjordes endast i afsigt att, om möjligt, bereda den trupp jag kommenderar lika hvila med de öfriga; men då det tolkas annorlunda, återtager jag min anhållan. Jag dömer efter mig själf. Jag har gått hvartenda steg till fots och känner mig ej tröttare än att genast, om så befalles, kunna tillryggalägga de återstående 2 3/8 dels milen». Därpå hade Hederstierna vändt sig *till general Wachtmeister* med dessa ord: »upptag ej illa, att jag vågar erinra om nödvändigheten af att snart blifva mästare af Umeå; ty i krig är första regeln: den som vinner tid vinner allt. Och nämnda stad är den enda säkra position, hvarest man totalt kan afskära reträtten för Kamensky». Wachtmeister skall efter dessa ord tegat en stund, hvarunder Hederstierna började frukta, att han varit för fritalig. Till slut yttrade dock generalen: »Ni kan hafva rätt, min gamle vän, likväl ser det tyvärr ut, som skulle jag nödgas låta hela arméen stanna kvar härstädes, åtminstone till aftonen, i afvaktan på huru omständigheterna utveckla sig».

Sedan Hederstierna berättat detta, frågade en af de kringstående honom, hvad det då kunde vara som satte sådana myror i hufvudet på general Wachtmeister. Härpå svarade Hederstierna: »det vet jag icke; måhända råder det olika åsikter emellan hans många rådgifvare, men jag är öfvertygad om att han snart skall fatta ett, till målet ledande kraftigt beslut, och man bör lika litet klandra sina förmäns handlingar, hvilkas rätta grundorsaker man icke känner, som misströsta, när oväntade hinder uppresa sig

[1] Sparre, som själf var vittne till detta Hederstjernas uttalande anför (s. 49) dessa ord. Hederstjerna redogjort i sina A n t e c k n i n g a r s. 74—75 ej så utförligt för detta samtal som Sparre. Men Hederstjerna har nog af grannlagenhetsskäl gifvit denna episod en mildare färg.

mot ens önskningar. Jag ber därför, mine herrar, icke utsprida hvad jag nu i min obevakade sinnesstämning uttalat, ty det kunde gifva anledning till nedslående rykten».

Grefve Sparre, efter hvilkens berättelse detta samtal blifvit återgifvet, tillägger: »vi lofvade förtegenhet, och då ingen tillstymmelse till uppbrott förmärktes, utbredde jag min kappa på marken, lade mig ned och somnade snart».

Sparre vaknade först vid middagstiden. Han fick då höra, att Lagerbring blifvit skickad till öfveramiralen. Wachtmeister hade nämligen genom tvenne förlupne Kamenskys tjänare trott sig ha fått säkra underrättelser om att fienden redan höll på att koncentrera 7 à 10,000 man omkring Umeå. Dessutom skulle en betydlig rysk styrka ha besatt den starka positionen vid Täfte, belägen endast 9 km. söder om Säfvar. I följd däraf ansåg han sig icke kunna våga ett anfall på denna stad, förr än han skaffat sig nya order från Puke. För att inhämta dessa hade han verkligen ock affärdat Lagerbring till Puke, som olyckligt nog stannat kvar på flottan i stället för att åtfölja arméen.

Wachtmeisters halt vid Säfvar och Lagerbrings afsändande till Puke skulle komma att ödesdigert inverka på expeditionens utgång. I viss mån torde visserligen Wachtmeister kunna ursäktas för, att han ej följde Pukes order att gå fram till Umeå och bemäktiga sig denna stad. Sandels utsago att Kamensky med sin hufvudstyrka lämnat Umeå för att intränga i Ångermanland hade icke fått bekräftelse, medan flottan ännu låg kvar i Härnösand, ej heller senare. Däremot hade ju rykten om raka motsatsen framkommit till Wachtmeister.

Men om det således än måhända kan ursäktas Wachtmeister, att han uppgaf den anbefallda kuppen af Umeå, så hade det dock varit lyckligt, om han ej afbrutit sin marsch söderut vid Säfvar, utan först vid det 14 km. från Umeå belägna Täfte. Wachtmeister skulle nämligen vid sistnämnda ort funnit en vida bättre ställning[1] än vid Säfvar. Detta skulle i ännu högre grad ha blifvit fallet, om Puke, såsom Wrede hade anordnat för Sandels, låtit hufvudstyrkan af sin skärgårdsflotta längs kusten åtfölja den framryckande Wacht-

[1] Om Täfteställningens fördelar likasom om dess svaga sida, se Lindström, s. 42.

meister. I alla händelser borde väl åtminstone Sölfverarms kanonslupar, som redan lågo utanför Umeå älfs mynning, haft order att med det första försöka sätta sig i förbindelse med arméen. Men lika litet som Wachtmeister förstod vikten och betydelsen af Täfteställningens besättande, lika litet insåg Puke gagnet af skärgårdsflottans samverkan med arméen. Han hade visserligen redan den 17 aug. afsändt sin stabsadjutant kapten Nordenskjöld och major Anckarsvärd för att de med Sölfverarms kanonslupar, v. Horns galérer och de ombord på dessa fartyg varande landtrupper skulle understödja Wachtmeisters anfall på Umeå. Hvarför Sölfverarm skulle aflösas af Nordenskjöld kan knappast förklaras på annat sätt, än att Puke velat gifva sin gamle väns brorson tillfälle att få utmärka sig.

De egentliga orsakerna till Wachtmeisters halt vid Säfvar och Lagerbrings afresa skola i det följande, så långt det sig göra låter, förklaras. Men dessförinnan är det nödigt att visa hvad Kamensky var för en man samt huru han handlade för att rädda sig ur sin ytterst farliga belägenhet.

Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt

Af

AXEL KOCK

Den tid är redan länge sedan förbi, då historikern och språkmannen ansågo Heimskringlas Ynglingasaga innehålla fullgod historia. Vår tid med sin skepsis och sin kritik har delvis för länge sedan hänvisat Snorre Sturlassons berättelser i Ynglingasagan till folksägnens eller mytens område eller till gränsområdet mellan historien och sagan.

Men vetenskaplig skepsis kan äfven gå för långt. Det är otvifvelaktigt, att vissa af de konungar, som omtalas i Tjodolfs Ynglingatal och i den på Ynglingatal byggande Ynglingasagan, verkligen härskat i Sverige. Då t. ex. de till Ynglingaätten räknade Ottar och hans son Adils omtalas såsom Sveakonungar icke blott i Ynglingatal och af Snorre, utan äfven i den angelsaxiska dikten om Beowulf, så finnes ingen anledning betvifla, att Sverige i en grå forntid verkligen haft två konungar, far och son, med dessa namn.[1] Men om detta icke kan betviflas, så har man på allra sista tiden sökt göra troligt, att Ottar, Adils och andra till samma ätt räknade Uppsalakonungar icke tillhört Ynglingaätten, utan Skilfingaätten. Deras namn *Ynglingar* skulle — menar man — helt och hållet bero på

[1] Jmf. t. ex. Montelius i Illustrerad svensk historia I, 246 och särskildt Fahlbeck, Beovulfskvädet såsom källa för nordisk fornhistoria i Ant. Tidskr. VIII, n:r 2.

ett missförstånd. Ja, de uppsaliensiska Ynglingakonungarna hafva till och med af en författare, som hyllar denna åsikt, med tanke på de »legitima» Skilfingarna kallats »troninkräktare mot sin vilja».[1]

Det torde dock ej vara så illa beställdt med de uppsvenska Ynglingarnas legitimitet, utan fastmer har namnet *Ynglingar* (icke mindre än namnet *Skilfingar*) burits af denna urgamla konungaätt.

Såsom bekant sattes namnet *Ynglingar* redan i forntiden — med rätta — i omedelbar förbindelse med namnet på den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden *Yngvi Freyr*, *Ingifreyr*, *Ingunarfreyr*. Min uppsats kommer därför att söka belysa dessa benämningar, företrädesvis den sist anförda. Dessutom kommer jag för hufvudfrågans besvarande att undersöka, huruvida den uppsaliensiska Fröskulten är urgammal i Sverige, eller om den i relativt sen tid dit införts.

Det är Noreen, som i Uppsalastudier, tillegnade Sophus Bugge, s. 223 ff. först framställt åsikten, att Ynglingar såsom benämning på Uppsalakonungarna skulle vara oberättigad. Namnen *Ingunarfreyr*, *Yngvi Freyr* för den i Uppsala dyrkade guden Frö skulle enligt honom helt och hallet bero på ett missförstånd af isländingar och norrmän, och det skulle därför äfven ha varit alldeles oberättigadt, att de forna Uppsala-konungarna af isländska författare kallades Ynglingar: »att Uppsala-konungarna någonsin annat än hos norröna författare burit namnet Ynglingar, synes mycket osannolikt». Missförståndet skulle — menar N. — ha uppstått på följande sätt.[2] Såsom redan Munch framhållit, voro *Ingwine* östdanskar (*Eástdene*) och bodde i det nuvarande södra Sverige (Skåne). Det isl. *Inguna freyr* motsvarar enligt Munch det angels. *freá Ingwina*, »Ingvinernas herre». Nu menar Noreen, att detta *Inguna freyr*, benämning på den östdanske (sydsvenske) konungen, skulle af norrmän och isländingar hafva missuppfattats såsom syftande på den i Uppsala dyrkade nationalguden, solguden, som kallades Frö, »herren». Den verkliga Ynglingaätten skulle däremot hafva härskat i öst-Danmark

[1] Jmf. Arkiv för nord. filologi N. F. VI, s. 166.
[2] Jmf. Hist. tidskrift 1895, s. 57 f.

(syd-Sverige), under det att de gamla Uppsalakonungarna med rätta blott buro namnet *Skilfingar*, såsom de äfven kallas i Beowulf (*Scylfingas*).

I Nordisk familjebok (artikeln *Ynglingaätten*) har Noreen refererat sin åsikt beträffande dessa frågor, men något modifierat sin mening om, huru missuppfattningen af namnet kunnat försiggå. Ingvinerna ansågo sig härstamma från *Ing*, och »denne stamheros' fullare titel Yngvefreyr, Ingefreyr, Ingunarfreyr (angels. *fréa ingvina*, »ingvinernas herre») föranledde författaren af »Ynglingatal» att förblanda den af honom besjungna Ynglingaättens stamfader med den i Uppsala företrädesvis dyrkade nationalguden, den i »Uppsalir» (d. v. s. himlen) tronande solguden Frey, 'Herren'.»

Till Noreens mening har Läffler[1] obetingadt anslutit sig.

Schück är i denna tidskrift 1895 s. 57 ff. så till vida af Noreens mening, som äfven han anser, att *Ynglinga*-namnet icke blifvit buret af de gamla Uppsalakonungarna, men han söker på annat sätt än Noreen förklara, att de i senare tid oriktigt kallats med detta namn. Omkring år 900 eröfrades Danmark (eller en del af Danmark) af en svensk höfding. Denne landets nye härskare eller hans efterföljare — menar Schück — begagnade sig af en fint för att gifva sig ett sken af att vara landets legitima herrar. De svenska eröfrarna ansågo sig härstamma från Frö, deras danska undersåter däremot från den ingvæonske stamheros *Ing* (*Yngve*). Svenskarna uppgåfvo därför, att Frö och Ing (Yngve) voro identiska, hvilket påfund underlättades däraf, att »ingvinernas stamheros Yngve *kunde* åtminstone kallas *Inguna freyr*».

Det torde vara uppenbart, att man måste hafva mycket bindande skäl för att kunna förkasta den isländska traditionen, att Uppsalakonungarna kallats *Ynglingar*. Så vidt jag ser, hafva dylika skäl ingalunda åvägabragts.

Redan Schück har i denna tidskrift 1895 s. 58 framhållit det otroliga i att *Inguna freyr* (= *Ingwina freá*) »Ingvinernas herre» såsom benämning på en i Danmark rege-

[1] Arkiv för nordisk filologi N. F. VI, s. 166 f.

rande konung skulle af någon kunna missuppfattas som syftande på den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden Frö. *Ingwina freá* är nämligen, såsom Schück anmärker, alldeles icke något stående epitet till Ingvinernas furste. Tvärtom förekommer uttrycket icke mera än en enda gång i Beowulf,[1] under det att Ingvinernas furste i samma dikt äfven kallas *eodor Ingwina*[2] (*eodor* »herre, furste»).

Föga antagligare synes Noreens hypotes i dess modifierade form, att titeln *Yngvifreyr*, *Ingifreyr*, *Ingunarfreyr* (*freá ingwina*) förledt Ynglingatals författare till att förväxla Ingvinernas stamheros med guden Frö. Och i alla händelser är denna hypotes oantaglig, om guden Frös benämningar *Ingunarfreyr*, *Yngvi Freyr* kunna visas vara berättigade.

På Schücks teori om Ynglinganamnets oriktiga öfverförande till Uppsalakonungarna inlåter jag mig icke, eftersom han, enligt muntligt meddelande, icke fasthåller den.

Det är mycket tilltalande att med Munch[3] i *Inguna Freyr* se »Ingvinernes herre», då *Inguna* tydligen sammanhänger med det angels. *ingwine*, och då *freyr* har betydt »herre». Men härvid hafva vi emellertid att göra en mycket viktig anmärkning. Något *Inguna freyr* har ingenstädes påvisats i den isländska litteraturen. Det åsyftade uttrycket förekommer så väl i Edda-dikten Lokasenna som i Olof den heliges större saga, men öfverallt skrifves *Ingunar freyr* (*Ingunarfreyr*), ingenstädes *Inguna freyr*.[4] Att med Munch säga, att *Ingunarfreyr* »rättare» skulle heta *Inguna freyr* är därför blott ett annat uttryck för att formen *Ingunarfreyr* lämnats oförklarad.[5]

Vi hafva därför att i *Ingunarfreyr* se något mera än »Ingvinernas herre».

---

[1] Versen 1320 i Heines upplaga, efter hvilken här citeras.

[2] Versen 1045.

[3] Det norske folks historie I, 1, s. 59; Saml. Afhandl. IV, 116.

[4] I Lokasenna v. 43 skrifvet *ingvnar freýr*, i Ol. h. saga enligt Kristianiaupplagan s. 2 *til Ingunarfreys* och *Ingunarfreys son*.

[5] Detta är väl orsaken till att Bugge i Norrœn fornkvæði s. 119 ej accepterar Munchs mening, utan tänker sig att *Ingunar* i *Ingunarfreyr* är genitiv af ett mansnamn *Ingun*, så att *Ingunarfreyr* skulle angifva Frö såsom Inguns son. Denna förklaring strandar, så vidt jag ser, därpå, att man annars icke vet något om att Frös fader skulle hetat Ingun.

Frö dyrkades såsom en årsväxtens gud. En af hans benämningar i Snorra-Eddan är därför *árguð* »årings-gud» (I, 262). I Gylfaginning heter det: »Freyr — — — ræðr fyrir regni ok skini sólar, ok þar með *árvexti* jarðar (jordens årsväxt), ok á hann er gott at heita *til árs* (äring) ok friðar» (Sn. E. I, 96). Särskildt Ynglingasagan kap. 10 skildrar Frö såsom en årsväxtens herre. Han kallas där *ársæll*, »äringsäll», och det heter, att under hans dagar »var ok *ár* um ǫll lǫnd; kendu Svíar þat Frey; var hann því meirr dýrkaðr, en ǫnnur goðin, sem á hans dǫgum varð landz-fólkit auðgara, en fyrr, af friðinum ok *ári*». I Flatöboken I, 338, 6 säges om Frö: »hann gerir monnum *ár*bot (förbättring i äringen)».

Besinnar man detta, blir Frös benämning *Ingunarfreyr* lätt förklarlig. Dess äldre form har utan tvifvel varit *Inguna-árfreyr* »Ingvinernas äringsherre». Detta *Inguna-árfreyr* har i uttalet på normalt sätt sammansmält till *Ingunarfreyr*, alldeles liksom t. ex. i Guta-sagans språk *gutna alþing*, »gutarnas allting», sammansmält till *gutnalþing* (skrifvet *gutnal þing*).[1] Vi må ock erinra oss, att isländskan (utom detta *árfreyr*) har åtskilliga andra sammansättningar med *freyr* till senare kompositionsled, såsom *galdrfreyr* »galderherre» eller »galder-Freyr», *gunnfreyr* »stridsherre» eller »strids-Freyr» m. fl.

Men hvad lär oss då Frös benämning *Ingunarfreyr*, d. v. s. *Inguna-árfreyr*, »Ingvinernas äringsherre», eller hvarför kallades den företrädesvis i Uppsala dyrkade guden Frö med detta namn?

Enligt min uppfattning beror namnet därpå, att Fröskulten blifvit öfverförd till Uppsala från *Ingunernas* (*Ingvinernas*, *Ingvæonernas*, *Ingævonernas*) land. Genom full ttillförlitlig uppgift hos Tacitus veta vi nämligen, att ingvæonska stammar hade en kult, som på det allra närmaste öfverensstämde med Frös-kulten i Uppsala.

Tacitus berättar (Germania kap. 2), att en af germanernas hufvudstammar *Ingævones* bodde vid oceanen (*proximi oceano*), d. v. s. vid Östersjön och Nordsjön eller vid

[1] Resultatet blir detsamma, om man ville antaga *Ingun-árfreyr* »Ingvin-äringsherren» vara en egentlig sammansättning af *Inguni* eller *Ingun* och *árfreyr*.

ett af dessa haf. Han förtäljer vidare (kap. 40), att sju (smärre) folkstammar dyrka gudinnan Nerthus, och det är på en ö i »oceanen», som denna dyrkan försiggår. Men Tacitus' detaljerade beskrifning af kulten är här af vikt. De sju stammarna (Reudigni, Aviones, Anglii, Varini, Eudoses, Suarines och Nurtones) dyrka gemensamt *Nerthus*, d. ä. modren jorden (*Terram matrem*), som personligen skall uppenbara sig här nere och fara från folk till folk (*eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur*). På en ö i oceanen finnes en helig lund, och i denna står en med en duk betäckt invigd vagn. Blott prästen får beröra den. Han märker, när gudinnan är närvarande i helgedomen, och ledsagar henne mycket vördnadsfullt, då hon på vagnen drages af sina kor. Det är då en glad tid och festlighet öfverallt, där gudinnan värdigas komma. Ingen drager i krig; ingen griper till svärdet; alla vapen äro gömda. Sedan gudinnan återvändt till helgedomen, badas i sjön både vagnen, kläderna och — »om man kan sätta tro därtill» — gudinnan själf. Men de slafvar, som härvid betjänat, dränkas strax i sjön.

Det finnes intet tvifvel om att den ö, som här omtalas, tillhört det nuvarande Danmark eller legat omedelbart intill dess södra gräns, vare sig att Tacitus på detta ställe med *oceanus* menar Östersjön eller Nordsjön. Jmf. t. ex. Muchs framställning af de germanska stammarnas boningsplatser i uppsatsen »Goten und Ingvaeonen» i Beiträge zur gesch. der deutschen sprache und liter. XVII, 178 ff.

Däremot har tvistats och kan tvistas om, hvilken ö vid eller i närheten af Danmark Tacitus menat. Redan Munch[1] framställer den meningen, att Nerthus varit dyrkad på Seland ännu bort emot hednatidens slut, och Much, som senast utförligt uttalat sig i denna fråga, menar, att Nerthus-ön varit just Seland. Då Nerthus af Tacitus jämföres med *Terra mater*, den fruktbringande modren jorden, är Nerthus tydligen att uppfatta såsom en fruktbarhetens gudinna, och det harmonierar icke illa med Selands naturförhållanden att tänka sig denna bördiga ö såsom hufvudort för hennes dyrkan. I namnet *Hleiðr* (Lejre) ser Much (såsom redan Munch före honom) ett med det gotiska *hleiþra*

[1] Norske folks historie I, 1, s. 58.

»hydda, tält» besläktadt ord, hvilket skulle tyda på den byggnad, där gudinnans vagn och bild förvarades. Ett, som mig synes, kraftigare stöd för sin mening hade Much kunnat finna däri, att man i Sokkelunds härad på Seland redan under 1100-talet möter ortnamnet *Niartharum*,[1] äldre *Niartharhem*, hvilket är den fullständigt normala utvecklingen af ett ännu äldre *Nerthar heimr* »Nerthus hem». Ej heller ett dylikt ortnamn är dock bevisande, ty ortnamn, sammansatta med Niords eller Nerthus' namn, finnas i många andra bygder af Norden.

Men den af Tacitus omtalade Nerthus-ön må ha varit Seland eller någon annan vid eller i närheten af Danmark liggande ö (man har t. ex. tänkt på Femern eller Als), hvad som för oss är af vikt, är blott, att Nerthus-ön tillhörde eller låg helt nära detta Sveriges södra grannland, och detta har väl ingen betviflat.

Men vi böra icke förbigå ett urgammalt vittnesbörd om en reflex af Nerthus' kult i det forna Danmark — ett vittnesbörd, som är vida äldre än den tid, från hvilken vi känna något om den uppsaliensiska Frös-kulten.

I inledningen till Beowulfsdikten häntydes till en saga om huru Danernas konung *Scyld Scéfing*, d. v. s. *Skiold*, son af *Sceáf*, såsom barn kommit seglande öfver vågorna. I yngre fornengelska källor (Ethelwerd, Vilhelm från Malmesbury, Albericus och Matthæus från Westminster) framställes sagan utförligare, men där är det om Sceáf, Scylds fader, som den berättas. Så kom enligt Vilhelm från Malmesbury Sceáf såsom liten gosse drifvande på en farkost till en ö *Scamphta* eller *Scandea*. Gossen sof och hvilade hufvudet på en sädeskärfve; därför kallades han *Sceáf*, »kärfven». Han uppfostrades af inbyggarna och blef sedan konung. Den ö, till hvilken gossen kommer, kallas af Ethelwerd *Scani*, af Albericus »*Scania* insula quæ est in Dania»; hos Matthæus heter det *in . . . insulam Germaniæ Scandalin nomine*. Det är tydligt, att *Skåne* afses (isl. *Skáney*, angels. *Sceden-íg*; isl. *ey*, forneng. *íg* »ö»). Men helt visst har Herman Möller[2] rätt i att

[1] Kjøbenhavns Diplomatarium I, 1, 3, 5; jmf. O. Nielsen i Blandinger til oplysning om dansk sprog i ældre og nyere tid I, s. 265. *Niartharum* år 1193 och 1198, *Niartherum* år 1186.

[2] Das altengl. epos, s. 43. Prof. Schück har fäst min uppmärksamhet på Möllers behandling af denna fråga.

den äldre, d. v. s. den i Beowulf antydda, variationen af sagan, är den ursprungligare. Det vore nämligen onaturligt, att den på kärfven sofvande gossen själf bar namnet *Sceáf* »kärfven», men det är däremot helt begripligt, att han kallades *Scéfing*, »kärfvens son».

Denna saga om den på kärfven sofvande gossen sammanhänger tydligen med myten om fruktbarhetens gudinna Nerthus och fruktbarhetens gud Freyr.[1] *Scyld scéfing* är emellertid *Skiold*, den danska Skioldungaättens förmente stamfader, och ännu en relativt sen isländsk källa, Flatöboken, har bevarat ett minne af detta Skiolds samband med Skåne. Här kallas nämligen Skiold[2] *Skanunga god*, under det att Odin kallas *Saxa god*, Tor *Engilsmanna god*, Frö *Svia god* och Godorm *Dana god*.

På grund häraf ha vi allt skäl förmoda, att Nerthuskulten eller en därmed besläktad kult varit känd i öst-Danmark vid den tid (kanske omkring år 600), då den i Beowulf antydda sagan öfverfördes från Danmark till England.

Af intresse för vår fråga är äfven, att Skåningarna, öst-Danerna, enligt angelsaxarna just äro *Ingwine* (*Ingvæoner*). Härpå tyder nämligen den gamla angelsaxiska runversen om *Ing*, Ingvæonernas stamheros:

Ing wæs ǽrest
mid Eástdenum
gesewen secgum,

oð he siððan eást
ofer wǽg gewát.
Wǽn æfter ran.

»Ing var först bland öst-Danerna, till dess han drog öster ut öfver hafvet. Hans vagn rullade efter».

Äfven i denna öst-Danernas stamheros Ing ser ten Brink,[3] säkerligen med rätta, en mytisk figur, som är nära befryndad med Nerthus. ten Brink förmodar Ing vara identisk med *Freyr* »herren» och menar, att han under en viss period uppfattats såsom son till Nerthus. Vi återkomma härtill längre ned.

Det nyss från Flatöboken anförda stället visar, att man ännu i relativt sen tid hade god kunskap om, huru under hedendomen olika germanska stammar dyrkat olika

[1] Jmf. t. ex. härom nyligen Much, anf. afh. s. 197. [2] III, s. 246.
[3] Pauli, Grundriss der germ. Philologie II, s. 532.

gudomligheter, eller att åtminstone i en trakt en, i en annan trakt en annan gudomlighet blifvit företrädesvis dyrkad.

Detta stämmer äfven öfverens därmed, att vi på annan väg säkert veta, att en kult öfverförts från ett land till ett annat. Så har Henry Petersen i sin utmärkta afhandling »Om nordboernes gudedyrkelse og gudetro i hedenold» visat, att Tors-kulten varit den i Norden egentligen populära, och att den i den isländska diktningen så starkt framträdande Odins-dyrkan först i relativt sen tid vunnit fast fot i Norden: den infördes hit från nord-Tyskland. Härmed bör sammanställas, att Odin på det anförda stället i Flatöboken ännu kallas *Saxa god*.

Men vi ha äfven ett direkt vittnesbörd om att Frös-kulten öfverförts från ett folk till ett annat, nämligen från Svearna till Trönderna.

Att det i synnerhet var i Sverige och framför allt i Svearnas nationella kultort Uppsala, som Frö dyrkades, framgår af flera källor. Vi erinra här blott om det nyss anförda Flatöbokens uttryck *Svia god* samt om Frös benämning *blotgud Svia* i samma källa (I, 339). Nu berättas i denna skrift (I, 403), att efter Frös, Svea-konungens död, högsattes hans lik. Svearna gjorde en dörr på högen och dessutom tre gluggar, genom hvilka guld, silfver och kopparpenningar (folkets skatt) inkastades till honom. Till Frös förnöjelse hade Svearna dessutom låtit göra två »trämän» och fört dem in i högen. Då skaftplundrare senare bröto upp denna, fingo de intet gods, men bortförde de »trämän», som gifvits Frö att leka med. Men »trämännen» togo Svearna och dyrkade den ene själfva, men den andre skickade de till Trondhjem. »Han har blifvit dyrkad här (d. v. s. i Trondhjem), och båda 'trämännen' hafva kallats *Freyr*». Denna historia låter Flatöboken Olaf Tryggveson berätta för Trönderna, sedan han brutit sönder deras Frösbild, och han gör det uppenbarligen för att visa dem, huru klen deras gud varit. Men bakom denna berättelse ligger helt visst en tradition om att Frös-kulten öfverförts från Sverige (Uppsala) till Norge.

Men liksom denna kult kommit till Trondhjem från Sverige, så har man antydningar om att den i en aflägsen forntid införts äfven till detta senare land.

Frö liksom hans syster Fröja och deras fader Niord tillhörde som bekant enligt den nordiska mytologien *vanerna*, och under det att någon kvinnlig Niord icke omtalas i våra nordiska källor, utgör namnet Niord (isl. *Niorðr*) den fullt normala utvecklingen af det äldre *Nerthus*. *Niord* och *Nerthus* äro alltså identiska, eller *Niord* är att uppfatta som *Nerthus*' manliga motbild, enligt Munch[1] som hennes broder och make.[2]

Nu omtalar Ynglingasagan,[3] som öfver hufvud uppfattar gudarna väsentligen såsom mänskliga väsen, att Asarna och Vanerna förde krig med hvarandra, samt att vid fredsslutet Niord och hans son Frö öfverlämnades som gisslan af de senare till de förra. Odin satte dem till offerpräster (*blótgoða*), och sedan voro de *díar* (gudar eller präster) tillika med Asarna (»ok váru þeir díar með Ásum»). Denna berättelse visar, att Vanerna ursprungligen icke tillhört Asarna, utan att de, d. v. s. deras kult, först senare införlifvats med Asa-kulten.

Äfven Saxo har antydningar om att Frös-kulten icke är urgammal i Sverige utan blifvit dit införd. I Holders och Balders tid tager Frö sin boning i Uppsala och inför dit människo-offer:[4] »Frø quoque deorum satrapa sedem haud procul Upsala cepit, ubi veterem litacionis morem, tot gentibus ac seculis usurpatum, tristi infandoque piaculo mutavit. Siquidem humani generis hostias mactare aggressus, fœda superis libamenta persolvit.» I Haddings saga låter Saxo (s. 50) den danske konung Hadding instifta de sedan årligen återkommande offren *Fröblot:* »Siquidem propitiandorum numinum gratia Frö Deo rem divinam furvis hostiis fecit. Quem litationis morem annuo feriarum circuitu repetitum posteris imitandum reliquit. Fröblod Sveones vocant.»[5]

---

[1] Det norske folks hist. I, 1, s. 57; jmf. Ynglingasagan kap. 4 slutet.

[2] Den ordgrupp (*u*-stammarna), till hvilken det feminina *Nerthus* hörde, förlorade i de nordiska språken alla femininerna och bibehöll blott maskulinerna. Jag hoppas i annat sammanhang kunna visa, att denna omständighet förklarar, hvarför *Niorðr* och *Freyr* äro gudar, fastän *Nerthus* är gudinna, samt hvarför namnen *Freyr* och *Freyja* uppkommo.

[3] Kap. 4; jmf. ock Snorres Edda I, 92. [4] Saxo, ed. Müller och Velschow I, 1, s. 120.

[5] Jmf. A. Olriks utmärkta skrift Kilderne til Sakses Oldhistorie I, s. 64.

Det är söder ifrån, som Frös-kulten införts till Uppsala, ty den ursprungliga identiteten af Nerthus-kulten och Frös-kulten, särskildt den uppsaliensiska Frös-kulten, framgår tydligt af följande jämförelse.

Frö är son af Niord, hvilken är identisk med eller en manlig motbild till Nerthus. Liksom Nerthus var den fruktbringande jorden (*Terra mater*), och liksom Niord var en åringens gud (jmf. t. ex. »Svíar trúðu því at Njǫrðr réði fyrir *ári*». Ynglingasaga kap. 9), så dyrkades äfven Frö såsom fruktbarhetens gud. Han kallas därför (Inguna-)*árfreyr* och *árguð*. Liksom sju smärre ingvæonske stammar gemensamt dyrkade Nerthus, så hade flera smärre svenska stammar Uppsala med dess *Fröblot* till gemensam kult-ort. Vapnen hvila och fred råder, då gudinnan Nerthus föres omkring på sin vagn; om Frö heter det som nämndt, att det är godt anropa honom om äring och fred. Ett minne af den vagn, på hvilken Nerthus-bilden åker, återfinner jag i Niords epitet *vagnaguð* »vagn-guden» i Codex regius af Snorres Edda, och i den uppsaliensiska Frös-kulten spelar vagnen en betydande roll. Flatöboken (I, 338) omtalar nämligen, huru i Svithiod Frös bild om vintern köres omkring i landet, människorna till god äring. I vagnen sitter jämte Frö hans prästinna (här kallad hans *kona*), och hans tjänare gå före vagnen. Öfverallt, dit tåget kommer, anställas gästabud och blodiga offer.

Men då öfverensstämmelsen mellan denna Frös-kult och den ingvæonska Nerthus-kulten ligger i öppen dag, så måste vi äfven sätta tro till källornas vittnesbörd, då de kalla Frö *Ingunarfreyr*, d. v. s. *Inguna-árfreyr* »Ingvinernas (Ingvæonernas) äringsherre». Vi måste med andra ord i denna benämning se ett minne af Frös-kultens införande från Ingvinerna.

Jemte *Ingunarfreyr* kallas guden Frö emellertid också *Yngvifreyr*, *Ingifreyr* (genitivus *Ingifreys*) och *Yngvi* (*Ingi*) *Freyr* med *Yngvi* och *Freyr* uppfattade såsom två ord. Att dessa namn äro mycket nära besläktade med benämningen *Ingunarfreyr*, är tydligt, och det har väl aldrig varit betvifladt, äfven om man kan vara något tveksam om, huruvida *Ingifreyr*, *Yngvifreyr* (såsom ett ord) eller *Yngvi Freyr* (såsom två ord) varit den ursprungligare benämningen.

Om *Yngvifreyr*. *Ingifreyr* varit namnets ursprungliga form, så synes det vara en sammansättning med det folknamn *Ingwine*, som möter i Beowulf, eller med en därmed nära beslägtad form af samma namn. Ett äldre *Ingvinfreyr* kan hafva blifvit *Yngvifreyr*.[1] och *Yngvifreyr* betyder då »Ingvin-herren» eller ungefär detsamma som *Ingunarfreyr*. Om åter (hvilket synes mindre sannolikt) *Yngvi Freyr* ursprungligen varit två ord, så kan man fatta *Yngvi Freyr* »Ing herren» såsom samma gudomlighet som den ofvan s. 164 omtalade *Ing*, Ingvinernas stamheros,[2] d. v. s. att denne *Ing* dyrkats såsom gud, och att hans kult öfverförts från Ingvinerna till Uppsala.

I realiteten skilja sig dessa två uppfattningar af *Yngvifreyr* och *Yngvi Freyr* icke väsentligt. I båda fallen hänvisas vi nämligen till Ingvinerna såsom källan för den uppsvenska Frös-kulten, och i båda fallen äro *Yngvifreyr* och *Yngvi Freyr* såsom namn på den uppsaliensiske Frö fullt berättigade och bero ej på någon missuppfattning af isländingarna.

Nu veta vi att svenskarna, och särskildt Sveakonungarna, ansågo sig härstamma från den företrädesvis i Uppsala dyrkade *Ingunarfreyr*, *Yngvifreyr*, *Yngvi Freyr*, hvilken äfven ansågs hafva där såsom konung härskat. Detta framgår af flera yttranden hos Saxo. Schück har i denna tidskrift 1895 s. 59 framhållit ett par, och till dem kan ytterligare läggas, att Saxo efter uppräknandet af svenska kämpar i Bråvallaslaget tillägger: »Iidem quoque ad Frø deum generis sui principium referebant» (I, 1, s. 384).

Då Uppsalakonungarna ansågo sig hafva detta ursprung, är deras benämning *Ynglingar* fullt berättigad, och det ligger intet oriktigt eller underligt i Snorres uppgift,[3] att Frös ättmän efter hans namn *Yngvi* kallades *Ynglingar*. Liksom formen *Ingifreyr* vexlar med *Yngvifreyr* och *Ingi* med *Yngvi*, så förekommer *Inglingar* jämte *Ynglingar*.[4]

---

[1] I oaccentuerad stafvelse har *n* förlorats framför *f*.

[2] I Pauli, Grundriss der germ. philologie I, s. 1059 anser Mogk Yngvi (Yngvifreyr) vara »samma gudomlighet, efter hvilken Ingvæonerna hade sitt namn.... och hvilken såsom Ing enligt den angels. runsången först dyrkades hos öst-Danerna». För öfrigt uppfattar M. förhållandet helt annorlunda än jag.

[3] Ynglingasagan kap. 10.

[4] Jmf. ock Ynglingasagan kap. 17, där det vid berättelsen om Dyggves död heter: »En Yngvi eða Ynguni var kallaðr hverr þeira ættmanna alla ævi,

Häremot strider det naturligtvis icke, att de gamla Svea-konungarna i Beowulf kallas *Skilfingar* (*Scylfingas*). Ty konungaätten bär namnet *Skilfingar* och namnet *Ynglingar* med hänsyn till helt olika synpunkter.

Redan Bugge har[1] härledt det angels. *Scylfingas* och det nordiska *Skilfingar* från det angels. ordet *scylf*, »något af bräder sammanslaget, t. ex. en bänk», samt från ett likbetydande nordiskt *skialf*, hvilket ej uppvisats som enkelt ord, men som han återfann i de isländska namnen på gudaboningarna *Hliðskialf*, *Valaskialf*. Senare har Läffler[2] med någon tvekan anmärkt, att ättnamnet *Skilfingar* kan ha sitt upphof från ortnamn, sammansatta med *skialf*, så att *Skilfingr* ursprungligen betydde »en man från *Skialf*», och han har anfört åtskilliga sådana ortnamn. Några få må här nämnas, hämtade från Uppland, Svearnas hufvudbygd, och från de i närheten liggande landskapen. I Uppland lågo t. ex. *Loaskialf* i Bälinge socken (grannsocken till Gamla Uppsala, omtaladt år 1291), *Viskælf* i Hagunda härad (år 1369), *Hidinskiælf* i Husby-Långhundra; i Sörmland t. ex. *Skialfby* (Ösmo socken, år 1331); i Nerike t. ex. *Skælff* (Gladshammars socken, år 1397).

Då de engelska ord, med hvilka vårt *skialf* sammanhänger, kunna användas om ganska olikartade, af bräder sammanfogade föremål,[3] så torde det nordiska *skialf* i ortnamn ursprungligen ha antydt en på platsen uppförd träbyggnad, och med Läffler hafva vi utan tvifvel att i ättnamnet *Skilfingar* se en afledning af något ortnamn, sammansatt med *Skialf*. *Skilfingar* betyder således »männen från *Skialf*», fastän vi naturligtvis ej kunna uttala någon gissning om, från hvilken bland de talrika orterna, sammansatta med *skialf*, ätten härstammade.

Under det att *Skilfingar* således angifver den ort, från hvilken konungaätten härstammade, antyder *Ynglingar* åter den personlighet, från hvilken de ansågo sig leda sitt

---

en Ynglingar allir saman». I st. f. *Ynguni* ha vissa handskrifter *Yngvin*, hvarmed möjligen det angels. *Ingwine* och det isl. *Yngvi*[*n*]*freyr* äro att sammanställa.

[1] Tidskrift f. Philologi VIII, s. 43.

[2] Arkiv f. nord. filologi N. F. VI, s. 166 ff.

[3] Det angels. *scylfe* förekommer i pluralis om den träbeklädnad, hvarmed Noah förser arken, under det att det nyengelska *shelf* betyder »hylla».

ursprung. Det är därför mycket naturligt, om båda benämningarna användts samtidigt. Flera paralleller härtill skulle kunna anföras. Jag erinrar t. ex. om att i Beowulf *Vígláf* kallas så väl *leód Scylfinga* »Skilfingafursten» (v. 2604) som *Vǽgmunding* »en ättling af *Vǽgmund*» (v. 2815). I våra dagar finner man lätt paralleller. Nu för tiden kan t. ex. en familj *Peterson* pa gården *Gedsholm* kallas så väl *Petersönerna* som *Gedsholmarna*.

För öfrigt är det äfven möjligt, att namnen *Skilfingar* och *Ynglingar* knappast samtidigt varit fullt gängse. Blott en gang torde i en isländsk källa (Ynglingatal 28) *Skilfingar* förekomma i sådant sammanhang, att det med någon sannolikhet kan anses direkt beteckna Skilfingaätten. Då det för öfrigt är i Beowulf, som Svea-konungarna kallas med detta namn, under det att de först i de århundraden yngre isländska källorna kallas *Ynglingar*, så är det möjligt att benämningen *Ynglingar* icke blifvit egentligen gångbar, förrän namnet *Skilfingar* väsentligen kommit ur bruk.

Resultatet af vår undersökning torde vara följande. Frös namn *Ingunarfreyr* har uppstått af ett äldre *Ingunaárfreyr* »Ingvinernas äringsherre». Såsom detta namn antyder, och såsom en jämförelse mellan den ingvinska (ingvæonska) Nerthus-kulten och den uppsaliensiska Frös-kulten visar, har Frös-kulten införts till Sverige från Ingvinerna. Frös benämningar *Ingunarfreyr*, *Yngvifreyr*, *Yngvi Freyr* äro fullt berättigade, och således är äfven *Ynglingar* berättigadt såsom namn på Svea-konungarna, hvilka ansågo *Yngvifreyr* vara sin ättefader.

Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689

AF

LUDVIG STAVENOW

Den europeiska politiken behärskas i allmänhet under 1600-talets senare hälft af motsatsen mellan Frankrike med dess federativsystem och de öfriga staterna i Europa. Den franska monarkin under Ludvig XIV:s ledning var Europas dominerande makt, som med kraft och konsekvens fullföljde en medveten sträfvan att vinna hvad de franska statsmännen betraktade såsom naturliga gränser och att medelbart behärska hela det europeiska statssamhället genom ett vidt utgrenadt allianssystem, som band andra stater vid dess politiska ledning eller neutraliserade och isolerade fientliga krafter. Det var en ny universalmakt, som hotade det europeiska statssystemets frihet liksom förut den habsburgska, men byggd på vida mer reela förutsättningar än denna. Liksom den habsburgska universalmakten framkallade äfven Ludvig XIV:s stat med nödvändighet motståndskrafter och en medveten tendens att bevara europeisk jämvikt och egen självständighet genom dessa krafters association.

Äfven Sveriges yttre politik under denna tid vinner sin principiellaste belysning ur förhållandet till den franska monarkien. Sverige hade samtidigt och i förbindelse med Frankrike uppstigit till en af Europas mer betydande makter. Men utom det att den svenska stormakten saknade Frankrikes territoriella och etnografiska enhet och

därföre led af en viss svaghet i sin yttre byggnad, fingo motsatser mogna i dess eget inre, som hotade att spränga hela dess samhällsordning och undergräfde dess försvarskrafter. Sverige råkade allt mer i beroende af sin mäktiga allierade, och den kris, som på 1670-talet hotade med hela den svenska stormaktens undergång, framkallades i väsentlig mån af Frankrikes önskan att uti dess egna strider nyttja Sveriges arméer till en diversion i norra Europa. Den dyrköpta erfarenheten af denna kris lärde behofvet af en självständig politik och af reformer, som å nyo samlade rikets militära och ekonomiska krafter till dess försvar och mildrade de inre motsatserna i det svenska samhället. Fred blef hufvudsyftet för ögonblicket. Men en fred i förening såsom förut med Frankrike ansåg man knappt möjlig. Det var Frankrike, som representerade de aggressiva tendenserna i tidens allmänna politik, och dessa tendenser fullföljde det efter fredssluten i Nijmwegen blott under annan form genom de beryktade reunionerna. »Kungl. May:t hafwer uti alle dess Rådh och dådh haft sitt förnämste ögnamärke på fredens bijbehållande — säger Karl XI till sina ständer — och därför när sidste swåre krijg blef ändat, betracktade K. M. huru såsom Swerige war förfallit uti ett allmänt haat för dess sammanhang skull med Franckrijket och att sådant haat skulle mehr och mehr tilltaga, sedan det bleef kundbart, huruledes Franckrijket sökte andras förtryck, eftersom det icke allenast intet wille åthnöijas med den westphaliske freden, hwarpå begge cronornes förrige förbund sig grundat hade, men wille ej eller stanna wijd den Nimwegiske i dy det straxt därefter gick till wärcka med sine reunionsprætensioner och allehanda inkräcktningar, hwarpå föllia skulle, at om Swerige blefwe ansedt at i alle saker göra ett med Frankrijket, då worde ock dy wederfahrandes detsamma som i sidste krijget; nembl. att det skulle åter störtas i krijg för Frankrijkets skull, fåå heela swärmen på sig och kanske ändteligen med sin förlust fåå betahla Frankrijkets winst.»[1] Fruktan för Frankrikes krigiska politik är det drifvande motivet för den svenska regeringen till att intaga en motsatt ståndpunkt och associera sig med de makter, som i Europa representerade

[1] Sekreta propositionen 1689.

freden och motsatsen mot Frankrike, nämligen generalstaterna och kejsaren. Garantitraktaten i Haag 1681 betecknar den stora vändpunkten i Sveriges yttre politik, uppslaget till Sveriges hela följande hållning till de stora europeiska motsatserna under årtionden.

Men otvifvelaktigt var det ej blott behofvet af fred, som dref till detta omslag i Sveriges alliansställning, utan äfven insikten att Frankrike icke förmådde gifva nödig trygghet åt Sveriges vidt spridda besittningar. Sverige behärskade ej längre Östersjön, men på väldet däröfver berodde dess kraft och bestånd, då dess områden voro belägna rundt om Östersjöns kuster. Häri låg ett motiv att söka en förbindelse med tidens främsta sjömakt, som kunde tillförsäkra Sverige stödet af dess flotta. Den året efter garantitraktaten afslutade alliansen med kejsaren band ytterligare Sveriges politik vid Frankrikes motståndare och afsåg därjämte att vinna ett stöd för dess tyska länder, som efter krigets slut voro illa medtagna och försvarade af otillräckliga krigskrafter. Med denna allians var i hufvuddrag den federativställning färdig, i hvilken Karl XI såg en garanti för sitt rikes fred och självständiga bestånd, medan han genomförde enväldets reformatoriska uppgifter.

Svagheten i den svenska stormaktens yttre byggnad låg emellertid icke allena — knappt väsentligen — i dess förhållande till de allmänna politiska motsatserna i Europa, utan i dess ställning till den andra skandinaviska makten, Danmark. Sveriges ofantliga maktutvidgning under Gustaf Adolfs, Axel Oxenstjernas och Karl Gustafs ledning hade fullkomligt omkastat förhållandet mellan de båda nordiska kronorna. Eröfringen af de skånska provinserna gaf Sverige hafvets tryggande gräns och bröt den farliga angreppsposition, som Danmark dittills ägt mot själfva hjärtat af Sverige. Men icke nog därmed. De svenska statsmännen hade åt sig själfva gent emot Danmark skapat en ställning icke mindre farlig, än den Danmark förut ägt, och af den art, att det blef en lifsfråga för Danmark att befria sig därifrån. Besittningen af Pommern, Bremen och Wismar möjliggjorde uppställandet af en armé i Tyskland för att söderifrån angripa Danmark samtidigt med en aktion från svenska hufvudlandet mot öarne och Norge. Denna

angreppsställning var ytterligare stärkt genom den intima förbindelse, som Karl Gustaf grundat mellan pfalziska och holstein-gottorpska husen genom sitt giftermål med Hedvig Eleonora och ännu mer genom att med svenska vapen eröfra åt hertigen suveränitet öfver Slesvig och vidgadt område. Denna suveränitet liksom den fulla självständiga besittningen af sina länder öfverhufvud förmådde hertigen ingalunda upprätthålla genom egen kraft. Han var både politiskt och dynastiskt lierad med Sveriges krona och hänvisad till denna makt för bevarandet af sin egen ställning. Det hertigliga området sköt långt in i hjärtat af Danmark och förstärkte ytterligare Sveriges hotande anfallsställning. Den holsteinsk-gottorpska makten var helt enkelt en indirekt form för svenskt välde.

Faran häraf kändes äfven djupt af de danska statsmännen. Till det ärfda hatet mot den gottorpske fränden och förbittringen öfver denna vasalls frigörelse från sin gamla länsplikt kom den oafvisliga skyldigheten att söka krossa Sveriges maktställning i norra Tyskland. Ännu hade därjämte Danmark icke uppgifvit hoppet att återeröfra de förlorade sydsvenska landskapen. I 1670-talets stora nordiska kris sökte den genom enväldet pånyttfödda danska staten att med begagnande af gynnsamma yttre konjunkturer och Sveriges sjunkande inre kraft nå både hämd på hertigen af Holstein och återeröfring af sitt förlorade område på den skandinaviska halfön. Frederna i Fontainebleau och Lund återstälde emellertid allt väsentligen på samma fot som före kriget. Sverige hade visat sig äga tillräcklig styrka att försvara sitt eget område. Sina tyska länder däremot hade det icke förmått skydda mot föreningen af de makter, som ägde intresse af deras eröfring. Endast Frankrikes diplomati återgaf hvad Sverige i detta fall förlorat.

Insikten af omöjligheten att med egen kraft bryta Sveriges öfvermakt framkallade ett närmande. Den ömsesidiga känslan af det fördärfbringande och upprifvande i den ständiga inbördes täflan väckte tanken på att genom en nära vänskap mellan de nordiska makterna undanröja de faror, som hotade båda af hvarandras fiendskap, och gifva båda i stället ökad kraft och självständighet. Men det

var blott en ögonblicklig glimt af ett enadt norden. Den traditionella misstron mellan de båda ländernas statsmän och hatet mellan folken hade fordrat en synnerligen öm vård af den späda gryende skandinaviska tanken, som ej kom densamma till del. Inom kort lågade motsatsen upp igen lika fientlig och oförsonlig som någonsin förut.

Då Sverige öfvergaf den gamla franska alliansen för att i stället knyta förbindelser med Holland och kejsaren, syntes helt plötsligt det stöd, som trots det sista krigets militäriska resultat upprätthållit Sveriges tyska maktställning, försvinna på samma gång som Sveriges nya vänner förlamades, Holland genom Frankrikes innerliga förbindelse med den stuartska konungen i England, kejsaren genom de hotande förvecklingarna i Ungern och utbrottet af det turkiska kriget. Det var tidpunkten för Ludvig XIV:s högsta maktställning, och både Danmark och dess bundsförvant från det föregående kriget, Brandenburg, som ej kunde glömma återlämnandet af Stettin, grepo lockelsen att kasta sig i Frankrikes armar för att med dess mäktiga hjälp ånyo upptaga en strid med Sverige, som ju syntes tämligen värnlöst i sin nya alliansställning. Under åren 1682 till 1684 hotade kriget ständigt att bryta löst i norra Europa. Det var endast Sveriges egen försiktiga hållning och kanske mest Frankrikes politik, som förhindrade ett utbrott. Frankrike önskade i själfva verket innerst hvarken ett krig, som kunde störa dess egna planer, eller ett omstörtande af Sveriges maktställning i norra Tyskland, af hvilken det vid andra konjunkturer hoppades i framtiden liksom hittills draga nytta; det hade endast hetsat Sveriges fiender, och hotat för att framtvinga en återgång till dess gamla alliansställning och för att pådrifva sin egen fordran på reunionernas erkännande. När stilleståndet i Regensburg för en lång tid tryggat beståndet af Frankrikes nya besittningar, öfvergick Frankrike till en mindre agressiv hållning i sin nordiska politik, och krigshotet mot Sverige dog bort. Kejsarens oväntade framgångar mot Turkiet höjde äfven betydelsen af denna allierade för Sverige, och när slutligen kurfusten af Brandenburg 1686 lämnade det franska förbundet och återgick till vänskap med kejsaren, Holland och Sverige och således afstod tills vidare

från sina planer mot svenska Pommern för att i stället erkänna det gemensamma intresse, som de båda makterna ägde i den protestantiska religionens beskyddande, i förhindrandet af Frankrikes vidare kringgripande och äfven öster ut mot Polen,[1] var i själfva verket all fara förbi hvad Sverige beträffar. Den var det dess mer, som Karl XI själf under träget statsarbete och en rad af inre reformer å nyo upphjälpt sin förfallna stat. För hvarje år växte dess ekonomiska tillgångar, dess här och flotta, och det stod redan bättre rustadt till försvar än någonsin. Dess defensivställning hade stärkts genom nya förbindelser. 1686 slöts ett nytt fördrag med Holland om inbördes vänskap och ömsesidigt skydd, emedan de äldre, som garanterade frederna i Westphalen och Nimwegen kunde synas upphäfda genom stilleståndet 1684. Med Brandenburg tecknades nytt, och den beryktade, ehuru i sig mycket obetydliga augsburgska alliansen med en del sydtyska kretsar, Spanien och kejsaren gaf åtminstone en moralisk förpliktelse och stärkt anseende såsom en af det franska motpartiets hufvudmakter i Europa. Först därmed var den nya och farliga yttre kris öfver, som följde omsvängningen af den svenska politiken i 1680-talets början, och under hvars tryck det inre arbetet fortgått. Man kan icke misskänna betydelsen och vikten af Sveriges politik under dessa år. Den vann målet att trygga de inre reformerna på samma gång som Sveriges uthållighet under de svåraste förhållanden, när äfven Brandenburg och andra sveko, på den sida, som representerade motsatsen mot Frankrikes universala makttendenser, otvifvelaktigt bildade en af stödjepelarna för den förening af alla mot Frankrike fientliga krafter, som dock så småningom under 1680-talet kom till stånd och långsamt men säkert redan vid dess midt bådade en kommande omkastning i det allmänna politiska läget.

Endast förhållandet till Danmark hade icke förbättrats med de allmänna konjunkturerna. Därtill var motsatsen för stark och principiel och intressena för oförenliga. Danmark hade visserligen ej fått bruka de fördelaktiga

[1] Fördraget mellan Sverige och Brandenburg den 10 febr. 1686 tryckt i sammandrag hos v. Moerner, Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700.

konjunkturerna under förra hälften af 1680-talet till ett angrepp mot Sverige själf, men det hade riktat sina krafter mot dess svagare allierade, hertig Christian Albrecht af Holstein-Gottorp, hvilken genom Sveriges egen fara och absoluta behof af fred stod öfvergifven och värnlös. Från 1682 började konung Kristian egenmäktigt utskrifva kontributioner inom hertigens område och betunga detsamma i städse växande grad med inkvarteringar och genommarscher, hvarjämte han ensam redan från 1680 lagt beslag på inkomsterna från de båda hertigdömenas ridderskap och prelater, hvilka stodo under konungens och hertigens gemensamma regering. Till slut kulminerade dessa angrepp på hertigens lagliga rätt i en fordran, att han skulle afstå sin suveränitet öfver Slesvig och rätten till självständig yttre politik samt öfverlämna hertigdömenas försvar allena åt konungen m. m.[1] Det betydde ett fullkomligt kullkastande af den rättsliga ställning, som de nordiska frederna gifvit hertigen och indirekt Sverige. Då hertigen vägrade, förklarade konung Kristian den 30 maj 1684 hertigdömet Slesvig indraget till danska kronan, emedan hertigen brutit de gamla fördragen och ingått förbindelser med främmande makter till Danmarks skada. Riddare, prelater och ämbetsmän kallades att svärja Danmarks konung allena trohetsed. Den fördrifne hertigen tog sin tillflykt till Hamburg. Härifrån afsände han ifriga böneskrifter om hjälp till alla sina beskyddare, främst till Karl XI, som ej förmådde mer, än att trösta honom med försäkringar om sin uppriktiga vänskap och hänvisa till framtiden.[2] Af rikets myndigheter var ej större hjälp att vänta.

[1] Danmarks ultimatum d. 22 april 1684 öfverlämnades äfven i afskrift till Karl XI själf af den danska envoyén Christian Stockflet d. 7 maj 1684. Danska beskickningens i Stockholm memorial och noter.

[2] Hertigens bref till Karl XI 28 nov. 1683, 4 april och 13 juni 1684 bland hertigars af Holstein bref till K. Maj:t. — Hertigen sände äfven förgäfves sändebud till Karl XI både 1683 och 1684.

Karl XI sökte dock genom hertigarne af Lüneburg bereda hertigen hjälp, och en bestämmelse härom intogs ibland de sekreta artiklarna till den defensivallians mellan Sverige och hertigarne, som tecknades den 14 april 1683 och ratificerades af Karl XI den 10 maj s. år; men i sista stund vägrade hertigarne ratificera fördraget och de följande årslånga underhandlingarna blefvo fruktlösa och stannade slutligen alldeles på hertigarnes fordran, att Karl XI skulle uppställa en större krigsstyrka i sina tyska provinser, hvilket Karl XI ej förmådde. De prydligt på pergament utskrifna exemplaren af 1683 års traktat finnas i riksarkivets traktatsamling. — Likaså sökte Karl XI förgäfves att vid stilleståndsförhand-

Nedersachsiska kretsens ständer hade väl redan 1682 på en kretsdag beslutit skydda hertigens lagliga rätt, men detta beslut förblef en tom demonstration. Kejsaren utfärdade på hertigens böner skrifvelse på skrifvelse till konungen af Danmark, inhibitorier, moratorier, dehortatorier etc., men hans auktoritet var ringa, så länge faran från Turkiet var öfverhängande och Frankrike hotade vid Rhen. Efter Slesvigs formliga reunion hemställde kejsaren hertigens sak till riksdagen i Regensburg, där de båda parterna i långrandiga rättsdeduktioner förfäktade sina åtgärder, och Danmark därjämte gjorde gällande att frågan hvad Slesvig beträffade ej angick riket, emedan Slesvig ej hörde dit.

Redan 1683 hade strömmen af skäl och motskäl i de mer än vanligt intrasslade rättsförhållandena mellan hertigen och konungen begynt genom digra och tungskrifna broschyrer.[1] Den fortgick ända till 1686 och hade åtminstone betydelsen att hålla frågan vid lif och ådagalägga, att hertigen ej tacite uppgifvit sin rätt. Förgäfves sökte Danmark förmå hertigen i godo till någon sorts uppgörelse mot ersättning eller att tvinga honom därtill genom att äfven inkräkta det ena stycket efter det andra af hans område i Holstein under förevändning, att de utgjorde hypotek för gamla kontributionsrestantier från föregående krig, som hertigen ej förmådde betala.[2] Hvad hertigen ägde kvar

lingarna i Regensburg genomdrifva en artikel om hertigens restitution. Då därtill ej var någon utsikt, arbetade han med större framgång för att åtminstone icke den holsteinska frågan in statu quo skulle inneslutas i stilleståndet. Sekr. propos. 1689. Beträffande Karl XI:s hållning under Danmarks våldsamma förfarande mot hertigen, se Wahrenberg, Quæ a rege Carolo XI ad ducem gottorpiensem restituendum 1679—1689 acta sint. Upsaliæ 1847.

[1] De flesta häraf finnas bland kungl. bibliotekets samlingar af småtryck rörande Slesvig-Holstein. Dessutom hos Londorp, Acta publica XIII

[2] 1682 bemäktigade sig Danmark ön Femern, som hertigen genom Frankrikes ingripande måst lämna såsom hypotek för en dylik påstådd fordran. 1686 tog Danmark i besittning amten Tremsbüttel och Steinhorst i södra Holstein i prins Georgs namn. Äfven dessa utgjorde säkerhet för en fordran, som konungen tvungit hertigen erkänna och sålt till sin broder, prins Georg. Då hertigen ej förmådde betala räntor och amorteringar lade Danmark utan vidare beslag på de båda amten. På samma sätt hade hertigen af Holstein-Plön kommit i besittning af amtet Trittau (likaledes i södra Holstein), hvilket utan hertigens medgifvande öfverlämnades af hertigen af Plön till Danmark 1684. Om dessa och andra detaljer af striden mellan Danmark och hertigen se Wahrenberg, anf. arb., Hegewisch, Geschichte der Herzogth. Schleswig und Holstein, Theatrum europæum m. fl.

blef dessutom så utsuget genom durchtåg och inkvartering, att hertigen — såsom han klagar sin nöd till Karl XI i bref den 22 febr. 1686 — var så godt som fullkomligt beröfvad allt lifsuppehälle. Hans villkor blefvo allt bekymmersammare allt eftersom åren gingo, under det Danmark inrättade sig såsom stadigvarande ägare af Slesvig och med ifver arbetade på stärkandet af sin här och flotta för att försvara sin själftagna position. Men hertig Christian Albrecht var en seg natur; han gaf icke med sig, utan bevarade åtminstone sin rätt och sina pretentioner oskadda, till dess de politiska konjunkturerna skulle ändra sig till det bättre.

Karl XI släppte ej heller lätt några anspråk. Han hade hela denna tid den slesvigska frågan i sikte och betraktade Slesvigs reduktion för hvad den i själfva verket var, ett ingrepp i de nordiska pakterna och Sveriges fördragsenligt häfdade maktställning, förutom det att han såsom garant af hertigens rätt ägde grundade anspråk att uppträda till hans skydd. Visserligen kunde Karl XI ej tala i frågan, så länge han fruktade för egen säkerhet,[1] ej heller kunde han med framgång omedelbart yrka, att den rad af defensivallianser, hvarmed han så småningom omgifvit sig, skulle omfatta äfven den indirekta maktställning, som Sverige ägde i hertigen af Holsteins traktatenliga rätt, men han arbetade dock hela tiden på att försäkra sig om diplomatisk medverkan för en kommande aktion till hertigens förmån. Både fördragen med kejsaren och Brandenburg förpliktade dessa makter till goda officier för hertigens sak. I den svenska regeringens ögon blef den slesvigska frågan hufvudfrågan i dess diplomati, sedan man väl sörjt för egen säkerhet. Kring denna fråga har i själfva verket Sveriges utrikespolitik koncentrerat sig under några år. Striden mellan hertigen af Holstein och konungen af Danmark om Slesvig är innerst en förtäckt kamp mellan de båda nordiska kronorna. Då båda dessa makters politik var i det närmaste sammanflätad med den

[1] 1682 hade dock Karl XI, när angreppet mot hertigens rätt började, genom ett memorial till konungen af Danmark försökt interponera till hertigens förmån, ehuru i försiktiga ordalag. Danmark afvisade Sveriges rätt att tala i denna fråga såsom varande af Sverige i Lund 1679 erkänd för domestik. Wahrenberg, a. a. s. 19.

europeiska, som just under dessa år mognade till betydelsefulla ändringar och svåra kriser, har den slesvigska frågan därjämte kommit att på ett ganska betydande sätt spela in i den allmänna politiken. En mängd andra intressen hafva invecklats däri och i viss mån gjort frågan äfven till en kamp om det franska allianssystemets bestånd i norra Europa.

Uppslaget till den lifliga politiska kamp, som under flera år skulle fortgå under växlande former och med växande skärpa, till dess lösningen vanns genom 1689 års Altonafördrag, kom genom den danska politikens stora felgrepp i aug. 1686 att bruka den armé, som den genom lösa rykten om ett hotande svenskt anfall på våren s. å. mobiliserat, till ett angrepp mot Hamburg, för att slita den gamla tvisten med denna stad och genomföra sina pretentioner på öfverherrskap öfver densamma. Detta anfall brakte till utbrott den jäsning bland norra Tysklands ständer, som Danmarks behandling af hertigen och våldsamma förfarande äfven mot andra riksstånd, såsom Anhalt och Mecklenburg,[1] framkallat, och gaf därmed det länge efterlängtade gynnsamma tillfället att börja arbetet för hertigens restitution.

I.

Den makt, som kännbarast berördes af Danmarks angrepp mot Hamburg och därför i viss mån tog initiativet till de följande underhandlingarna om gemensamt uppträdande mot Danmark, var det Braunschweig-Lüneburgska huset, som nu representerades af de båda bröderna hertig Georg Wilhelm af Celle och hertig Ernst August af Calenberg-Hannover. Dessa båda furstar spela en betydande roll i tidens historia, och särskildt bildar förhållandet till dem en mycket viktig faktor i Karl XI:s politik under de närmast följande åren. Detta berodde af deras länders omfång och läge, som gjorde dem till den mest betydande makten i det för öfrigt så splittrade nordvästra Tyskland och till en värdefull allierad, hvars vänskap både kejsaren och Frankrike funno godt att söka i den ständigt växande

[1] Se t. ex. Theatr. europ. XII för år 1683 och 1684.

spänningen sig emellan. De båda hertigliga bröderna voro liksom de flesta samtida tyska furstar kejserligt sinnade och fruktade och hatade Frankrike. Men så länge kejsaren var inveckląd i en kamp med Turkiet, hvars slut man ej kunde förutse, gällde det att icke taga något utmanande steg eller bestämdt parti, och hertigarne underhandlade äfven ideligen med Frankrike, hvars subsidier de gärna togo, om de kunde undgå mer tryckande förpliktelser. I den stiltje, som utmärkte den europeiska politiken före det stora pfalziska tronföljdskrigets utbrott, sökte de hålla sig neutrala så länge som möjligt för att se, hvart makten skulle luta. För öfrigt riktades deras uppmärksamhet väsentligen på att förstora sitt eget område och stärka sin armé och ekonomi samt att hålla reda på och genomföra så långt möjligt och när tillfälle bjöds den mängd af s. k. pretentioner och rättigheter, hvarmed hvarje riksstånd i regel var utrustadt gent emot sina medständer, samt att förekomma eller hindra en rivaliserande granne. I detta fall kommo de lüneburgska hertigarne oupphörligen i konflikt med den store kurfursten, som heller icke var sinnad att offra några anspråk. Det fanns gammal rivalitet mellan hohenzollerska och welffiska furstehusen. Båda voro uppåtsträfvande makter, hvilkas stridande intressen vanligen ställde dem på motsatt sida i de inre tyska tvisterna och hindrade en samverkan.

Genom sin stats läge hade de lüneburgska hertigarne äfven ett omedelbart intresse af de båda nordiska makternas politik. Närmast anvisade dem deras egen fördel till fiendskap mot Sverige. Sveriges ställning i norra Tyskland var dem ganska besvärlig. Hertigdömet Bremen med Verden var ett lockande byte, synnerligen välbeläget att införlifva i det lüneburgska området, emedan det delvis sköt in i detsamma och i viss mån behärskade Wesers och Elbes mynningar. Men af egna krafter kunde huset Lüneburg aldrig hoppas att vinna denna besittning utan endast genom deltagande i någon större europeisk koalition mot den mäktiga svenska militärmakten. Hertigarne hade äfven under det stora krig med Sverige, som fördes af Danmark och Brandenburg på 1670-talet, passat på och lagt händerna på Bremen, men måste i freden släppa sitt rof

och nöja sig med ett litet amt såsom pant för en penningsumma. Huset Lüneburg gömde sina planer till ett bättre tillfälle, som visserligen syntes allt mer aflägsna sig genom den svenska statens inre konsolidering under 1680-talet. Intet hindrade därför längre en samverkan mellan Sverige och Lüneburg, i synnerhet som Karl XI tagit parti för den sida i Europas stora motsats, dit äfven hertigarne helst lutade. Därtill kom, att de båda makterna ägde ett bestämdt gemensamt intresse, som framträdde ganska tvingande, i motsatsen mot Danmark.

Äfven de lüneburgska hertigarne hade med växande oro sett Danmarks förfarande mot den holsteinske hertigen. Danmarks maktutvidgning åt det tyska hållet hotade deras egen säkerhet och gaf dem en mäktig och pockande granne i omedelbar närhet. Så länge det endast gällt hertigen af Holstein och de allmänna förhållandena ej syntes medgifva att göra något offer för hans räkning, höllo de lüneburgska furstarne sig stilla. Angreppet mot Hamburg däremot skrämde till ett bestämdt uppträdande mot Danmark, ty Hamburgs fall skulle för dem själfva stängt handeln på Elbe eller gjort den beroende af Danmarks godtycke och lämnat den fasta militäriska Elbeöfvergången åt Danmark. Ehuru hertigen af Celle själf var i häftigt gräl med staden, försonades man ögonblickligen, och lüneburgska hjälptrupper skyndade att förstärka Hamburgs garnison; de öfriga lüneburgska trupperna sammandrogos i dess närhet. Hertigarne kommo nu äfven till insikt om, att någon säkerhet för nedersachsiska kretsen gent emot liknande tilltag för framtiden ej stod att vinna förr, än Danmark kastats tillbaka ur sin hotande ställning och hertigen af Holstein restituerats såsom en förmur för nordvästra Tyskland. De vände sig med planer och anbud i denna riktning till kurfursten af Brandenburg och till Karl XI.

Kurfurst Fredrik Vilhelm hade hittills förhållit sig passiv beträffande striden mellan Danmark och hertigen af Holstein. Han var ju en tid Danmarks intime allierade i planer riktade mot Sverige och stod fortfarande i försvarsförbund med Danmark. Visserligen gillade kurfursten ingalunda ett dylikt tillvägagående mot en tysk riksfurste och önskade ej heller en utvidgning af Danmarks makt i Tysk-

land, men såg dock icke utan glädje, att Sveriges öfvermäktiga anfallsställning och anseende därstädes led en viss inskränkning. Kurfursten blef emellertid nu så oroad af Danmarks tilltag, att han förklarade anfallet mot Hamburg lika ömt som ett angrepp mot Berlin. Äfven han hade besittningar och intressen att bevaka i nordvästra Tyskland och del i Elbehandeln, och han ämnade ingalunda låta hertigarne af Lüneburg ensamma lägga in hjälptrupper i den hotade staden. Brandenburgska trupper marscherade i ilmarscher till Hamburg för att förstärka dess garnison och flera följde efter fram mot nedre Elbe för att förena sig med de lüneburgska. Men kurfursten afsåg därmed närmast att undsätta Hamburg, och att därefter så snart som möjligt åstadkomma en förlikning i godo mellan staden och Danmark. Då hertigen af Celle föreslog att bruka de samlade trupperna för att följa den danska anfallshären i spåren, när den drog sig tillbaka, och genast genomföra restitutionen af Slesvig, afböjde kurfursten detta anbud förnämligast af fruktan, att Frankrike skulle bistå Danmark och angripa kurfurstens egna länder vid Rhen, som voro blottade på trupper. Den danska arméen fick i midten af september draga sig tillbaka utan fara.[1]

Men hertigarne af Lüneburg ämnade ej därföre afstå från sin plan att bruka tillfället till hertigens af Holstein restituerande och de hade vunnit mer genklang därför hos Karl XI. I första hand, när faran för Hamburg var som störst, önskade de, att Karl XI ville genast göra en trupptransport till Tyskland eller låta församla en del trupper i Skåne och utrusta några fartyg för att tvinga Danmark att fördela sin styrka och återsända en del af sin armé från Holstein till det egentliga Danmarks skydd. De vände sig med begäran härom till kommendanten i Stade, öfverste Mauritz Vellingk och bådo honom därjämte försäkra kungl. maj:t, att de nu ville göra allt för att återställa den förjagade holsteinska hertigen, hvartill tillfället var synnerligen gynnsamt, då möjligen Brandenburg kunde vinnas af förbittring öfver angreppet mot Hamburg och Frankrike likaledes af harm öfver, att Danmark utan dess

[1] R. Fester, Die Augsburger Allianz s. 93 o. f.

vetskap begynt »hamburgska väsendet», och af förhoppning att till äfventyrs återvinna Sveriges vänskap.[1]

Innan detta hertigarnes närmande till Sverige var bekant för Karl XI, hade han själf med anledning af Danmarks hot mot Hamburg funnit lämpligt att instruera Vellingk att hos hertigarne af Lüneburg förklara det intresse kungl. maj:t hade i lugnets bibehållande i Tyskland och särskildt i nedersachsiska kretsen samt att förnimma hertigarnes tankar härom, så att man kunde samverka. Men på samma gång skulle Vellingk sondera hertigarne, om de ej funno tillfället gynnsamt att tänka på hertigens retablissement, och huru de menade, att sådant bäst kunde ske. Vellingk försågs därföre med kreditiv att så ofta han fann nödigt besöka hertigarne af Celle och Hannover och deras släktingar, hertigarne Rudolph August och Anton Ulrich af den braunschweig-wolffenbüttelska linien.[2] Man möttes i liknande tankar från båda hållen.

Öfverste Vellingk, som i de följande underhandlingarna framträder såsom den svenska diplomatiens främsta verktyg, var redan förut pröfvad i diplomatiska uppdrag; det var han som 1683 och 1684 fört de fåfänga alliansunderhandlingarna mellan Sverige och Lüneburg. Han hade äfven en tid varit vid det danska hofvet och redan från början visat sig såsom en skarpsynt och skicklig diplomat. Genom sin nära förbindelse med kanslipresidenten Bengt

[1] Vellingk till k. maj:t 31 aug. 1686. Äfven genom svenska envoyén i Berlin, Eberhard v. Graffenthall, som för tillfället var i Stade på resa hem till Sverige, gjordes liknande anhållan, och Graffenthall förmåddes af Vellingk att på grund af konjunkturernas vikt återvända till Berlin. Graffenthall till k. maj:t 5 sept. Uppgiften att kurfursten torde kunna vinnas till medverkan var ej blott en förmodan, ty kurfursten hade också i första ifvern att undsätta Hamburg begärt en diversion från svensk sida och för att vinna detta låtit påskina genom sitt sändebud i Stockholm, Falaiseau, att han högt önskade hertigens retablissement, ehuru han först ville att verket skulle concerteras med alla, som hade intresse i hertigens bevarande, för att på vederbörligt sätt kunna bemöta Danmarks vänner: jfr ett papper, betecknadt »Den brandenburgske envoyéns anbringande» d. 13 sept. 1686 bland brandenburgska beskickningens i Stockholm memorial och noter. Denna ståndpunkt öfvergafs emellertid snart, så fort faran för Hamburg gått förbi. Graffenthall till k. maj:t 14, 22 och 29 sept.

[2] Instruktion och kreditiv för Vellingk 8 sept. Anledning till deliberation öfver närvarande danska förehafvande mot Hamburg, uppläst i Rådet 8 sept., bland kanslikollegii memorial. Först senare kommo uppmaningar af kejsaren att undsätta Hamburg, kejsar Leopold till Karl XI, 9 sept., och af hertigen af Holstein att bruka tillfället till hans restitution, hertig Christian Albrecht till Karl XI 20 sept.

Oxenstjerna ägde han ett visst inflytande, som ökade hans anseende. Äregirig och slipad, föga mån om medlen och enträgen i fullföljandet af sina syften var han synnerligen ägnad att sköta svårare diplomatiska förhandlingar i denna intrigfulla tid. Vellingk delade med lif och själ Bengt Oxenstjernas politiska system, hatet mot Danmark och det holsteinska husets upprätthållande såsom en af hörnstenarna för Sveriges makt. Hos Karl XI stod Vellingk alltid i anseende för synnerlig skicklighet, men konungen misstrodde hans egoism och ränklystnad och hade visserligen intet odeladt förtroende till hans person. Vellingk är ingalunda någon af de stora statsmännen i Sveriges historia. Han saknar en friare blick öfver världen och upphöjdare syften. Men otvifvelaktigt har han varit en af enväldets skickligaste diplomatiska tjänare under hela dess tillvaro, och är en af de främsta representanterna för denna holsteinska dynastipolitik i förening med en kejserlig och antifransk hållning, som just utmärker enväldstidens statskonst. Det var äfven såsom en af förkämparne för de sista efterdyningarna af denna politik i frihetstidens holsteinska parti, som Vellingk slutligen skulle duka under.

Så snart Karl XI erfarit hertigarnes af Lüneburg önskan om ett närmande, fick Vellingk nya instruktioner. K. maj:t hade genast utfärdat order, att flottan skulle hållas beredd och beslag läggas på en del transportfartyg samt befallning till alla officerare vid regementena i Skåne, Halland, Blekinge, Småland, Västergötland och Bohuslän att infinna sig vid sina regementen och hålla sig marschfärdiga — allt i förhoppning, att ryktet härom skulle bidraga att förmå Danmark dra sig tillbaka från Hamburg.[1] Detta skulle Vellingk framhålla såsom skedt på hertigarnes begäran, men framför allt styrka dem att hålla fast vid tanken att bruka tillfället till hertigens restitution. »Man måste sammanbinda hamburgska och holsteinska

[1] Någon verklig anstalt till trupptransport eller diversion var visst icke påtänkt, och skildringarna hos utländska författare såsom Fester, Zwiedineck-Südenhorst m. fl. hur Sverige stod färdigt att kasta sig öfver Danmark på en vink af stora kurfursten äro något öfverdrifna. Men otvifvelaktigt bidrog ryktet om Sveriges hotande anfall till Danmarks eftergifvenhet. Sverige har dessutom direkt gagnat Hamburg därigenom, att generalguvernören i Bremen, Henrik Horn, genast skyndade att sända en del svenska artilleriofficerare att leda försvaret inom staden.

angelägenheterna, så att de ej i afgörandet skiljas, utan följa hvarandra pari passu», heter det i K. M:ts order till Vellingk den 15 sept. Men för att ej Sverige skulle komprometteras och lämnas ensamt, om hertigarnes ifver för hertigen af Holstein plötsligen svalnade, fordrade Karl XI, innan han ville göra något verkligt, »en fullkomlig föregången, sluten och skriftlig förbindelse att stå tillsammans förente», till dess både Hamburg och holsteinska hertigen voro hjälpta. En sådan traktat borde gå ut på ett anfallsförbund mot Danmark, hvari dock Karl XI ville att Brandenburg skulle förmås att deltaga. Själfva krigsplanen tänkte sig Karl XI så, att lüneburgska och brandenburgska trupper agerade ensamma på tyska sidan, emedan Sverige efter det sista kriget endast ägde de nödvändigaste garnisonstrupperna till de tyska provinsernas försvar och årstiden var för sen till en transport, som dessutom torde ombragera en del tyska makter; han erbjöd däremot, att Sverige med hela sin makt skulle ansätta Danmark på öarne och i Norge. Karl XI afsände till och med fullmakt för Vellingk att afsluta konvention med hertigarne af Lüneburg och lät order afgå till Graffenthall i Berlin att verka i samma riktning samt till Wien och Haag att begära diplomatiskt bistånd.

Innan Vellingk kunde begynna sin underhandling med hertigarne på grund af denna order, hade det emellertid blifvit klart, att kurfursten svårligen kunde förmås gå med på någon koncert mot Danmark. Han förklarade, att han ej vågade blotta Rhenländerna mot Frankrike och i protestantiska religionens intresse ville förhindra en brytning mellan de nordiska makterna. Hertigens sak rådde kurfursten att uppskjuta, till dess kejsaren vunnit fred med Turkiet och kunde vända sina krafter mot Frankrike, då verket skulle följa af sig själf. Endast i det fall ville kurfursten öfverlägga med Sverige och Lüneburg om något sätt att restituera hertigen, att konungen af Danmark visade sig så envis vid de underhandlingar, som nu bedrefvos mellan honom och staden, att han ej ens kunde förmås till en interimstraktat, som bevarade åt staden dess fria handel, återgaf beslagtagna skepp och varor samt utsatte frågan om hyllning och satisfaktion till följande förhandlingar.

Genom sin minister i Stockholm gaf kurfursten oförbehållsamt sin mening till känna för Karl XI.[1] Med ifver arbetade hans diplomater på en sådan förlikning mellan staden och konung Kristian, under det de svenska och lüneburgska gjorde allt att egga staden till motstånd och fordran på ett bestämdt erkännande af sin självständighet.[2] Det gick efter kurfurstens önskan, och den 23 okt. kom förlikningen till stånd. Hamburg fick bekväma sig till en skadeersättning, under det Danmark sparade sina öfverhöghetsanspråk till ett bättre tillfälle. Därmed bortföll hvarje utsigt att vinna Brandenburg för en väpnad restitution af hertig Christian Albrekt.[3]

Men kurfursten kunde icke längre alldeles undandraga sig all verksamhet i denna fråga. Det var otvifvelaktigt, att både Sveriges och Lüneburgs intressen voro så införlifvade med hertigens, att de möjligen utan kurfursten kunde begynna ett krig. Äfven kurfursten önskade dessutom att trygga nedersachsiska kretsen för liknande öfverraskningar för framtiden som anfallet mot Hamburg och kunde därjämte svårligen undgå att inse, att Sveriges och Lüneburgs krafter, så länge slesvigska frågan var olöst, skulle vara bundna och förhindrade att hjälpa det all-

[1] K. M. till Vellingk 16 okt.

[2] Vellingk till K. M. 5 okt.

[3] Alldeles omöjlig torde dock kurfursten ej varit att vinna, hvilket äfven visar, att det ej blott var omsorg om freden och det allmännas väl, som ledde honom. Då holsteinska vicekanslern v. Ulcken i slutet af sept. kom till Berlin för att begära kurfurstens hjälp, antyddes, att om Sverige ville afstå Stettin, kunde kurfursten obligeras att med vapen förmå Danmark till restitution, satisfaktion och säkerhet åt hertigen samt att skaffa Sverige vederlag (t. ex. Bornholm och Trondhjems län). Anbudet frambars af Ulcken till Vellingk och af denne medelst bref till Bengt Oxenstjerna. Det kunde ju hafva vissa skäl för sig, då utan Stettins afträdelse någon verklig vänskap mellan Sverige och Brandenburg numer knappt var möjlig, och då Karl XI mot kurfurstens vilja under nuvarande konjunkturer svårligen kunde med vapen återupprätta hertigen af Holsteins makt; men att Karl XI för osäkra löften skulle bortgifvit något af sitt arf var ej att vänta. Vellingk fick order att hålla saken hemlig, men förklara för Ulcken, att om kurfursten hade allvar, torde han på behörigt sätt göra proposition hos K. M., som det ej faller anständigt att föreslå något liknande. Meningen härmed var att ej betaga kurfursten allt hopp, ehuru K. M. ingalunda reflekterade på förslaget. Skulle någon proposition sedan göras Vellingk af de kurfurstliga ministrarne, borde han blott taga den ad referendum. K. M. till Vellingk 3 nov. 1686, 15 jan. 1687. »Anledning till deliberation» öfver propositioner af Lüneburg och Brandenburg okt. 1686 bland Kanslikollegii memorial. — Förslaget hördes emellertid ej sedan utaf. Troligen ansåg kurfursten detsamma utsiktslöst.

männa väsendet» mot ett franskt angrepp. Sveriges och Lüneburgs krigshot dref honom därför att uppställa ett program äfven i slesvigska saken. Det gick ut på att försöka en förlikning i godo, och i denna plan möttes han från flera håll. Danmark själft begärde nu en medling för att trygga sig mot ett angrepp,[1] och kejsaren, åt hvilken riksdagen genom ett Reichsgutachten uppdragit att tillsätta en kommission för att å rikets vägnar slita tvisten, skyndade nu i fredens intresse att utfärda dylika kommissioner till Brandenburg, Sachsen och Lüneburg. Häri ligger uppslaget till de följande förhandlingarna i Altona. En liflig brefväxling följde, där kurfursten otvifvelaktigt bildar medelpunkten i försöken att sammanjämka de olika meningarna om en dylik förhandling. Danmark förkastade bestämdt en kommission, om dess myndighet äfven skulle röra Slesvig, men hade däremot ej något emot en mediation, i hvilken kejsaren och de båda kurfurstarne skulle taga medlarens roll. På omvägar antyddes därjämte, att Danmark därvid vore villigt att gifva hertigen något æquivalent för Slesvig.[2] Strax efter Danmark utfärdade den andra parten, hertigen af Holstein sin deklaration i frågan,[3] daterad den 27 okt. Han förklarade skillnaden mellan kommission och mediation för sig likgiltig och rättade sig däri gärna efter Danmark, men fordrade alldeles bestämdt, att hertigarne af Lüneburg skulle admitteras såsom medlare, samt antydde, att han ej ämnade ingå på något byte. Då äfven kejsaren medgaf formen af medling[4] var den frågan härmed klar. Men på de motsatta fordringarna beträffande lüneburgska hertigarnes delaktighet strandade för en tid hela denna förhandling om att pröfva en förlikning i godo.[5]

---

[1] Graffenthall till K. M. 29 sept. 1687.
[2] Graffenthall 24 okt.
[3] Bilagd Graffenthalls bref 28 nov.
[4] Kejsarens bref till kurf. 4 dec. (n. st.) bilagdt Graffenthalls till K. M. 24 dec.
[5] Både kurfursten och kejsaren sökte genom flera bref förmå Danmark gifva efter i denna punkt, ehuru förgäfves. Äfven hertigarne af Lüneburg skrefvo direkt och erbjödo sin medling, men konung Kristian afböjde deras anbud, hvilket var föga underligt, då han kände deras fullkomliga intressegemenskap i denna sak med hertigen. Konungens af Danmark bref till hertigarne af Lüneburg, bilagdt Graffenthalls till K. M. 22 jan. 1687.

Hertigarne af Lüneburg däremot hade med synnerlig ifver upptagit Karl XI:s anbud att sluta ett formligt anfallsförbund mot Danmark. De fasthöllo vid tanken att bruka tillfället till hertigens af Holstein restitution, ehuru kurfursten ej var med därpå. De ansågo konjunkturerna sådana, att ingen makt i själfva verket skulle lägga sig däremot, och att Sverige och Lüneburg ensamma hade tillräckliga krafter att betvinga Danmark. Vid en formlig konferens i Ebstorf mellan Vellingk och de lüneburgska ministrarne framlade de sina tankar härom. De gingo ut på, att Sverige skulle, såsom Karl XI föreslagit, agera på sin sida med all makt, hertigarne däremot utan Brandenburgs medverkan på den tyska sidan. Då de emellertid ansågo sig för svaga att ensamma bära hela bördan i Tyskland, fordrade de, att Karl XI skulle gifva dem några hjälptrupper, och föreslogo honom att öfverföra 4,000 man till fot till Tyskland så fort som möjligt och därstädes anskaffa 1,000 dragoner, för att förenas med hertigarnes egen armé. I nödfall, särskildt om de äfven skulle få med Kur-Köln att göra, önskade de att ytterligare få draga till sig 2,000 man ur de svenska garnisonerna, så att de svenska hjälptrupperna skulle kunna belöpa sig till 7,000 man. De förbundne skulle uppträda på grund af kejserlig kommission. Först efter upprättad traktat, då saken var klar och beredd, skulle meddelande därom göras till Brandenburg och Holland och ultimatum affärdas till Danmark.[1]

Hertigarnes af Lüneburg förslag öfverensstämde icke alldeles med Karl XI:s mening. Han hade icke tänkt sig behöfva uppställa några trupper på den tyska sidan. Men härom voro hertigarne synnerligen angelägna. De erbjödo sig till och med att ställa borgen för ett lån, som hertigen af Holstein skulle göra, till att därmed betala halfva trans-

[1] »Relation aus dem protocollo, so am 2 okt. in Ebstorff bey der Conference . . . . gehalten worden» bland akter ang. M. Vellingks lüneburgska beskickningar. Hertigarne hade äfven gjort ett annat alternativt förslag, att Sverige och Lüneburg tillsamman utrustade en armé af 12,000 man, hvilken öfverläts åt hertigen af Holstein att i eget namn genomföra sin rätt, under det att Sverige och Lüneburg skulle stå beredda att om han ej hade framgång med hela sin makt ingripa per modum auxilii. Men detta var bygdt på, att Hamburg icke skulle ingå förlikning med Danmark, emedan hertigen måste hafva Hamburg såsom nödig utgångspunkt. Förslaget var därför betydelselöst redan innan det framkom till Karl XI.

portkostnaden och halfva underhållet för de regementen Karl XI ville öfversända till dess, att man kom att agera; de smickrade sig för öfrigt med hoppet, att en sådan transport skulle vara nog att förmå Danmark ge vika eller Brandenburg att pressa Danmark därtill af fruktan för krig. Vägrade Karl XI härtill, ville hertigarne en gång för alla vara ursäktade, om de togo andra mesures, som kunde gagna dem.[1] Karl XI beslöt sig äfven för att i denna fråga gå ett steg till mötes. Någon transport ville han icke göra så sent på året, men lofvade att skaffa 5,000 man, ej mer, hvaraf 2,000 skulle tagas ur de tyska garnisonerna, resten dels af de hemvändande trupper, som varit i Ungern till kejsarens hjälp, dels genom värfning, hvartill anstalt genast skulle göras. Men det var äfven i ett annat afseende, som hertigarnes plan skillde sig från hans tankar. Karl XI ville icke släppa tanken på att söka förena de båda nordtyska makterna Brandenburg och Lüneburg till gemensam aktion med Sverige, eller att åtminstone förma kurfursten till bestämdt löfte att icke bistå Danmark utan fast hellre skydda Sverige och Lüneburg med vapen, om de angrepos af annan makt för sitt företag. Kunde man ej förmå kurfursten härtill, vore tydligt, att han ämnade lägga sig emot saken, »och då blefve holsteinska restitutionen omöjlig och hela verket mäkta farligt». Kejsaren och prinsen af Oranien rådde Karl XI till detsamma. I denna sak ville han ej ge efter, och han fordrade därför, att man, förr än formlig traktat slöts, skulle agera gemensamt vid brandenburgska hofvet efter en öfverenskommen plan. Vellingks uppdrag blef således att förmå hertigarne till att först gemensamt med K. M. föra underhandlingar i Berlin, innan man tecknade det förbund, som de föreslagit, och som K. M. för öfrigt med några modifikationer gillade, samt att med dem uppgöra en ny krigsplan för den händelse, att man verkligen kunde förmå kurfursten till medverkan.[2]

Med mycken skicklighet visste Vellingk att förmå hertigarne ändra sin förra ståndpunkt något och mildra deras ovilja mot att på förhand begynna några under-

[1] Vellingk till K. M. 15 okt.
[2] K. M. till Vellingk 3 nov. 1686, i Utr. Reg.

handlingar vid brandenburgska hofvet. Efter en del öfverläggningar inom lüneburgska regeringarna stannade de vid ett konferensbeslut, som af båda hertigarne underskrefs för att innebära större säkerhet, då man ju först efter någon sorts öfverenskommelse med Brandenburg skulle teckna formlig traktat. Det innehöll den krigsplan, efter hvilken man skulle gå till väga, om Brandenburg blefve med på saken. Beslutet meddelades Vellingk, som däraf torde tagit afskrift. Den nya krigsplanen gick ut på, att de tre makterna skulle i Tyskland uppställa en förbundsarmé af 15,000 man, 5,000 hvar; ultimatum skulle tillställas Danmark, när hela hären var färdig. Vägrade Danmark antaga detsamma, skulle den konfedererade arméen rycka in i Holstein, Sverige göra diversion på sin sida och Lüneburgs och Brandenburgs öfriga makt stå beredd att afvärja allt understöd åt Danmark från tyska sidan. Bäst vore att begynna operationerna först så sent nästa höst, att Frankrike ej till vatten och lands kunde komma till hjälp. Tidpunkten borde dock underkastas närmare förhandlingar. På dessa villkor förklarade hertigarne sig formligen beredda att sluta traktat med Sverige och Brandenburg.[1]

Detta projekt var alldeles i Karl XI:s smak. Han grep tillfället att vinna en formlig uppgörelse med hertigarne något ifrigare än de ämnat, och ratificerade genast hela deras insända förslag för att fastslå detsamma såsom en öfverenskommelse, hvarom utvexling af ratifikationsinstrument skulle ske till inbördes säkerhet.[2] Men därtill var förslaget föga passande. Det innehöll en mängd expressioner och »obligeanta termer», som hertigarne ej ville hafva införda i en sorts traktat; de hade blott underskrifvit sitt konferensprotokoll och meddelat Vellingk detsamma för att gifva K. M. säkerhet, att deras ministrar arbetade efter deras instruktion, och att ingenting af hvad som nu aftalades skulle ryggas vid den formella traktatens underskrifvande. Vellingk förklarade för K. M., att han förstått

[1] Afskrift af hertigarnes förslag finns bland Akter till M. Vellingks lüneburgska beskickningar samt i en bunt diverse handlingar ang. Sveriges förbindelser med de lüneburgska hofven. Förslaget insändes af Vellingk d. 30 dec. Dess titel är »Projet des Fundaments, worauf der Hr Hr Hertzogen von Cell und Hannover Durchl. Durchl. vermeinen, dass die Restitution des Hertzogen von Holstein vorzunehmen und zu vollführen sey.»

[2] K. M. till Vellingk 15 jan. 1687.

hertigarnes mening så, att om K. M. gillade den föreslagna metoden för hertigens restitution, skulle Vellingk söka erhålla i generala termer K. M:s skriftliga approbation och försäkran, att hvad Vellingk på K. M:s vägnar lofvade, ofelbart skulle sedan följa och ratificeras.[1] Någon utväxling kom ej häller till stånd.[2] Vellingk endast förevisade K. M:s ratifikation såsom bevis på hans samtycke till det aftal, hvartill man gemensamt skulle söka vinna kurfurstens bifall. Följde icke sådant bifall, blef det betydelselöst. Man skulle då återgå till planen att ensamma angripa Danmark, men äfven såsom villkor för denna senare plan först söka att gemensamt vinna en försäkran, att kurfursten ej skulle lägga sig däremot. Lyckades man ej ens nå en dylik försäkran, borde enligt Karl XI:s mening hela företaget tills vidare uppgifvas.

Genom utbyte af dessa förklaringar var således verkligen i början af år 1687 en sorts muntlig öfverenskommelse om en gemensam diplomatisk aktion och eventuella krigsplaner uppnådd. Men visserligen berodde utförandet af dessa på Brandenburgs hållning. Hela företaget kunde blifva omöjligt, eller i alla händelser länge uppskjutet. Både i Sverige och Lüneburg ansåg man därför lämpligt att begagna det tillfälliga närmandet till att formligen träda i någon förbindelse till ömsesidigt skydd af hvarandras tyska länder. Detta kunde äfven vara önskvärdt, emedan eljest ett understöd vid angrepp på enderas område, under det att de rustade och gemensamt fortsatte sina förhandlingar med hvarandra och med Brandenburg, skulle blifva beroende af nya underhandlingar och detta förhållande rent af kunde uppmuntra att förekomma den hotande sammansättningen genom ett raskt angrepp mot endera från Danmarks sida.

Uppslaget till en dylik interimistisk defensivallians gjordes af Vellingk på eget bevåg. Hertigarne af Lüne-

[1] Vellingk till K. M. 31 jan.

[2] Originalet till Karl XI:s deklaration finnes bland Akter ang. underhandlingarna i Altona, samlade af M. Vellingk. Dess titel är: »I. Königl. M:t zu Schweden Erklärung auf den von Ihren Durchl. Durchl., denen Hr Hr Herzogen zu Zell und Hannover formirten, von Ihnen unterschriebenen und Ihrer K. M:t e. o. envoyé, dem Obristen Vellingk communicirten Vorschlag die Restitution des Herren Hertzogen zu Holstein-Gotorf betreffend, gegeben Stockholm den 15 jan. 1687.»

burg hade nämligen samtidigt på hösten 1686 stått i förhandlingar med Frankrike, och öfverdrifna rykten härom väckte oro på många håll, icke minst hos Karl XI. Till Vellingk försäkrade väl hertigarne, att denna underhandling afbrutits, emedan Frankrike vägrat garantera nedersachsiska kretsens säkerhet och att medverka till hertigen af Holsteins restitution. Från andra håll kommo andra versioner häraf[1] och från ytterligare andra rykten om fortfarande förbindelser. Vellingk tog däraf anledning att förmå hertigarne erbjuda Sverige en särskild skriftlig försäkran att med viss styrka försvara dess tyska gränser mot en liknande försäkran om skydd för hertigarnes besittningar. Formen af traktat ville man undvika, emedan den ej skulle kunna hemlighållas och ge anledning till misstankar. Hertigarnes anbud härom kom samtidigt med deras beslut att tillsammans med Karl XI underhandla i Berlin. Karl XI gillade en dylik försvarsförening och afsände omedelbart en underskrifven försäkran i enlighet med det förslag hertigarne gjort, att utväxlas mot en likalydande deklaration från deras sida.[2] Några smärre ändringar fördröjde dock öfverenskommelsen till den 14 mars, då man blef ense och en utväxling af de ömsesidiga deklarationsakterna ägde rum.[3] Defensivförbundet gällde endast för år 1687 och bestod i ömsesidig förpliktelse att med 5 à 6,000 man skydda hvarandras tyska länder, om de angrepos med anledning däraf, att någon oro väcktes i nedersachsiska kretsen genom de bekanta holsteinska differentierna, samt att med samma kvantum bistå Hamburg och Lybeck, om de af Danmark anföllos. De bestämda styrkorna skulle hållas i ordning senast i juni.

[1] Kurfursten af Brandenburg lät meddela, att franska sändebudet Rébenac förklarat traktaten redan underskrifven, men att Frankrike ej skulle ratificera densamma, om kurfursten lofvade att stå fast vid sin franska allians, hvilket kurfursten, för att förhindra ratifikationen, muntligen lofvat. »Extract af skrifvelse från kurf. till Falaiseau, meddeladt B. Oxenstjerna i hemlighet på befallning den 3 dec. 1686» bland Brandenburgska beskickningens i Stockholm noter och memorial.

[2] K. M. till Vellingk 15 jan.

[3] Originalet till de lüneburgska hertigarnes försäkran finnes i riksarkivets traktatsamling (betecknadt i förteckningen såsom »konvention mellan Sverige samt Braunschweig-Lüneburg-Celle och -Calenberg angående hjälptrupper»). Då K. M:s försäkran ej var fullt likalydande med hertigarnes, gaf Vellingk en förbindelse att inom sex veckor skaffa en ny, hvilken äfven genast af K. M. afsändes den 6 april.

Med den ömsesidiga säkerhet, som dessa öfverenskommelser utgjorde, skulle man nu skrida till den påtänkta gemensamma underhandlingen vid brandenburgska hofvet. Till denna förrättning beslöt Karl XI använda ministern på stället, e. o. envoyén Eberhard v. Graffenthall, en skicklig diplomat och omtyckt utaf kurfursten. Instruktion och närmare information för Graffenthall afsände K. M. till Vellingk för att af honom meddelas Graffenthall, när sättet att gemensamt drifva verket vid kurfurstliga hofvet var fullt öfverenskommet med Lüneburg. Att påskynda öfverläggningen härom blef Vellingks nya uppgift. Hur man tänkte sig denna diplomatiska aktion framgår klart af brefvexlingen mellan K. M. och Vellingk.[1] Meningen var att icke låtsa om någon uppgörelse mellan Sverige och Lüneburg, för att ej väcka kurfurstens misstro och afund. I stället skulle man laga så, att en inbjudan till de lüneburgska hertigarne att biträda till Slesvigs restitution utgick från Brandenburg, så att — såsom Vellingk skrifver — »kurfursten lämnas den tanken och inbillade hedern, att allt vore skedt efter hans vilja och behag, men underhanden kunde bearbetas att det, som af K. M. och hertigarne af Celle och Hannover är fastställdt och aftaldt, måste tagas pro fundamento och allt stadigt därpå negotieras.» Själfva uppslaget skulle tagas ur kurfurstens egen antydan till K. M., att han i fall ett biläggande i godo af tvisten mellan Danmark och Holstein misslyckades, ej vore obenägen att taga de medel, som kunde hafva eftertrycklig verkan. Man skulle ytterligare söka att genom ett redan länge omtaladt giftermålsförslag mellan kurfurstens yngsta dotter och prins Fredrik af Holstein indraga kurfursten i holsteinskt intresse.

Karl XI trodde sig ännu denna tid, i början af år 1687, då han tecknade öfverenskommelsen med lüneburgska huset, hafva grundad förhoppning att kunna förena de båda nordtyska makterna med sig till det länge efterlängtade målet att restituera hertigen af Holstein. Äfven Frankrike trodde han sig kunna förmå att ej lägga sig emot hertigens restitution, om man läte påskina, att en ny vänskap mellan Frankrike och Sverige därefter ej skulle vara så omöjlig.

[1] K. M. till Vellingk 15 jan., Vellingk till K. M. 14 febr.

Frankrikes otvetydiga begär att i de lüneburgska furstarne vinna ersättning för förlusten af Brandenburgs vänskap kunde drifva franska politiken i samma riktning. På uppmaning af de lüneburgska furstarne samt kejsaren och prinsen af Oranien beslöt Karl XI låta envoyén Lillieroot återresa till Frankrike, som han på en tid fått lämna till följd af Karl XI:s förbittring öfver några anstötliga figurer på en ny staty till Ludvig XIV:s ära, hvilka ansågos syfta på Sverige.[1]

Det skulle emellertid snart visa sig, att Karl XI var något optimistisk i sina förhoppningar om att vinna kurfursten. De hvilade emellertid på af kurfursten själf gifven anledning. Den brandenburgska politiken var denna tid synnerligen ojämn och vacklande, men skiftningarna däri äro af viss vikt för den holsteinska frågans fortgång. Kurfurstens stämningar växla med ögonblicket, äfven om han i det stora hela följer samma syften. Den af honom pådrifna blifvande mediationen var nu och oförändradt hans program i slesvigska frågan, men omöjligheten att förmå Danmark att gifva med sig beträffande hertigarnes af Lüneburg deltagande såsom medlare synes i slutet af år 1686 hafva något irriterat honom, och han anförtrodde i hemlighet den 30 dec. åt Graffenthall, att man hade endast vedervärdigheter att vänta af medlingen, och att han ville bruka Sveriges och andra välsinnades flitiga samråd, hur hertigen med effekt skulle kunna restitueras, om traktaterna ej i godo kunde något uträtta. Han betygade sådan animositet mot Frankrike och Danmark, att Graffenthall förklarade sig fullkomligt öfvertygad, att han skulle tillgripa behöfliga tvångsmedel, om ej Danmark i denna sak tog räson.[2] Det var just denna uppmuntrande stämning hos kurfursten, hvarom Karl XI fick underrättelse samtidigt med den om lüneburgska hertigarnes tillmötesgående att vilja underhandla om Brandenburgs medverkan, och det var ej underligt, om man ett ögonblick tyckte sig stå nära målet.

---

[1] Instruktion för Lillieroot den 15 jan. 1687. Lillieroots afresa fördröjdes flera månader.

[2] Graffenthall till K. M. 31 dec., anl. 13 jan. 1687.

Men när Graffenthall i slutet af febr. återkom till Berlin efter en tids frånvaro,[1] fann han sinnena ändrade och mycket uppretade mot Lüneburg. I en konferens förklarade Fuchs, kurfurstens förtrognaste minister, att kurfursten ej kunde bistå K. M. annat än i godo. Frankrike uppträdde dessutom nu så hotande, att man måste vara synnerligen på sin vakt, och han väntade, att K. M. ville lämna den förehafvande mediationen fritt lopp; först efter dess misslyckande ville kurfursten tala om andra medel. På Graffenthalls förfrågan, om man ej underhand borde söka lüneburgska husets medverkan, svarade Fuchs, att därvid borde man ej alls röra, ty afund och misstro mellan de båda husen växte dagligen och det kunde nu ej bli tal om någon samverkan.[2]

Den svenska regeringen hade genast insett, huru störande för dess planer det nya krigshot var, som låg i Frankrikes fordran på det tjuguåriga stilleståndets förvandling till fred. Karl XI ansåg, att om Sverige, Brandenburg och Lüneburg nu i denna spänning skulle pådrifva ett anfall mot Danmark, på samma gång de bestämdt måste uppträda i Regensburg mot Frankrikes fordran, skulle det blott föranlåta Frankrike att sluta Danmark närmare till sig och alldeles offra hertigen af Holstein. Vellingk fick befallning att låta restitutionsfrågan hvila. Hertigarne af Lüneburg, som äfven räknade på Frankrike i fråga om restitutionen, delade samma uppfattning, och öfverläggningarna mellan Sverige och Lüneburg om sättet att gemensamt vinna kurfursten afstannade.[3]

Kurfurstens stora fruktan för att Frankrike skulle genomdrifva sin fordran på stilleståndets förvandling till fred och hans bestämda beslut att med all makt uppträda häremot framkallade emellertid ett egendomligt projekt, som syntes öppna en oväntad utsikt. Vid en audiens den 14 mars förklarade kurfursten för Graffenthall, att de blifvande traktaterna i holsteinska saken ej torde medföra någon nytta, och att han själf därför ej ville hindra Sverige

[1] Han skulle just åter på permission resa hem till Sverige, då han af Vellingk förmåddes vända tillbaka och fördenskull underrättades om aftalet med Lüneburg något förr, än som var ämnadt.

[2] Graffenthall 9 mars.

[3] K. M. till Vellingk 2 mars, Vellingk till K. M. 16 mars.

att anfalla Danmark. Själf kunde han ej bidraga med trupper, men skulle med hela sin makt sätta sig vid Rhen för att hindra Frankrike att bryta in i riket och — såsom det hette — att komma Danmark till hjälp. Då han dock var för svag att allena möta Frankrike, tänkte han sig, att huset Lüneburg med bidrag från Sachsen, Hessen och de öfre kretsarna skulle uppställa sina arméer vid mellersta Rhen. På grund af missämja med Lüneburg vågade eller kunde han emellertid ej taga initiativ, utan föreslog, att K. M. härvid gick hans ärende och gjorde en concert med de lüneburgska hertigarne i denna riktning och därpå inbjöd kurfursten, som genast skulle bifalla. Närmast tänkte sig kurfursten uppställa 20,000 man, Lüneburg 10,000, hvarjämte han trodde, att prinsen af Oranien ville placera 20,000 vid Maestricht. På det sättet kunde i hast en här af 50,000 man bildas till Rhen-ländernas skydd, om Frankrike bröte stilleståndet. Sverige behöfde för att betvinga Danmark anfalla det med 15,000 man i Holstein och med all makt från svenska sidan. Naturligtvis var denna anvisning till Sverige att angripa Danmark för kurfursten endast ett medel att vinna dess diplomatiska medverkan till sin egen plan att skydda Tyskland samt att neutralisera Danmarks makt, i fall Frankrike skulle vilja begagna sig däraf till en diversion.

Med detta förslag hade kurfursten i självfva verket kommit ganska nära den plan, som Sverige och Lüneburg redan aftalat, men visserligen med den väsentliga skillnaden, att de 15,000, som opererade mot Danmark söder ifrån, allena skulle anskaffas af Sverige, hvilket var så godt som omöjligt. Alla försök af Graffenthall att vända förslaget så, att Sverige och kurfursten först enades och sedan vände sig gemensamt till Lüneburg — såsom det hemliga aftalet var — afvisades. Men Graffenthall ansåg sig ha godt hopp att åstadkomma en annan ändring med begagnande af kurfurstens tillfälliga fruktan för Frankrike och Danmark. Han antydde såsom sin enskilda mening för Bengt Oxenstjerna, att det, om blott Sverige ville afstå Gollnow, torde vara möjligt förmå kurfursten öfverlåta några regementen till Sverige mot Danmark eller rent af själf medverka. Graffenthall föreslog därföre sin regering att söka för detta pris förmå kurfursten lämna åtminstone

4,000 man; af Lüneburg skulle man säkert få samma styrka, och resten kunde tagas ur de tyska garnisonstrupperna, hvilka interimistiskt skulle ersättas med nationaltrupper. Det vore äfven lämpligt att skaffa sig vänner vid kurfurstliga hofvet genom mammon. För Gollnow åter kunde ersättning vinnas, om Danmark tvangs afträda Oldenburg och Delmenhorst såsom satisfaktion åt hertigen, då hertigen i sin tur lämnade Delmenhorst eller något annat åt k. maj:t.[1]

Men alla dessa nya planer och förhoppningar ramlade plötsligen. Frankrikes krigshot dog bort, och därmed försvann nödvändigheten att uppställa en armé vid Rhen. Samtidigt mognade den spänning mellan Brandenburg och Lüneburg, som länge förefunnits, till ett häftigt utbrott genom den bekanta Gartautvisten.[2] Graffenthall uppgaf genast allt hopp. Kurfursten själf, som var ytterligt retad, lät genom Fuchs säga honom, att han icke vidare tänkte på hvad de senast talat om.[3] Därmed försvann all utsikt, som den svenska politiken hittills trodde sig hafva haft, att få någon samverkan till stånd under nuvarande europeiska konjunkturer mellan Sverige, Brandenburg och Lüneburg till att vinna den holsteinska hertigens restitution. Gartautvisten underblåstes af Frankrike och Danmark allt hvad de förmådde och hotade ett ögonblick med brytning mellan de båda tyska makterna.[4] Visserligen förhindrades detta, och passionerna svalnade så småningom; men först på hösten 1687 kom fullständig förlikning till stånd. Under hela denna tid var ej längre tal om den slesvigska tvisten annat än för så vidt de långrandiga förhandlingarna om en blifvande mediation gingo sin långsamma gång framåt.

---

[1] Graffenthall till k. m:t 14 o. 15 mars; d:o till B. Oxenstjerna 13 o. 14 mars (bilagda brefven till k. m:t). Talet om att använda mammon syftar tydligen på Fuchs vlken var kurfurstens intime rådgifvare och särskildt betrodd med nordiska förhållandena. Redan förut synes Fuchs tagit pengar af Graffenthall. Denne berättar i sin depesch den 30 okt. 1686, att han lämnat Fuchs de 1,000 rdr, som k. m:t förordnat åt honom, och att Fuchs tackat samt lofvat goda tjänster.

[2] Droysen, Geschichte der preussischen Politik III: 3, s. 555.

[3] Graffenthall till k. m:t och till B. Oxenstjerna 19 mars.

[4] Se Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. 14: 2, s. 1358.

Nästan samtidigt med detta nederlag för den svenska politiken var Karl XI äfven nära att alldeles förlora sin nygrundade förtroliga vänskap med lüneburgska huset och därmed det lilla resultat, som verkligen vunnits ur de hittills skedda förhandlingarna med denna makt. Den hannoverska politiken hotade å nyo att segla öfver i Frankrikes vänskap.

När Vellingk med de lüneburgska furstarne utväxlade de ofvan omtalta försäkringarna om ömsesidigt skydd, hade de ifrigt betygat sin vänskap med k. maj:t och trohet mot romerska rikets intressen. Hittills hade de ej vågat tala med den öppenhet, som anstod, men då nu Sverige började »armera» i riket, fingo de större mod och flera andra torde följa deras exempel att ej så lätt samtycka till Frankrikes »dereglerade appetiter». De af Sverige på våren 1687 anställda värfningarna i Tyskland väckte stora förhoppningar hos alla vänskapligt sinnade och stärkte betydligt dess anseende. De försäkringar, som k. maj:t och hertigarne gifvit hvarandra, voro emellertid ej sådana, att de tillfredsställde behofvet af ett försvarsförbund, då de endast förutsatte ömsesidigt bistånd för det fall, att oro yppades med anledning af holsteinska restitutionsverket eller ett angrepp på Hamburg och Lybeck. Vid utväxlingen af mars-försäkringarna synes man därför från båda hållen föreslagit[1] att göra en ny öfverenskommelse, där de gamla bestämmelserna skulle upptagas, fördelade i paragrafer samt utvidgade därhän, att den stipulerade hjälpen skulle gifvas af hvad anledning än endera angreps, hvarigenom fullständigt verkan af defensivtraktat och äfven formen af sådan, om ock namnet undveks, skulle vinnas. Då dessutom den förut aftalade anfallstraktaten mot Danmark blifvit utsiktslös för obestämd tid, fann man äfven nödigt att upptaga en ömsesidig förbindelse att fortfarande gemensamt arbeta för hertigens af Holstein restitution. Det var endast ett uttryck för det gemensamt kända intresset och en försäkran om gemensam diplomatisk samverkan i denna fråga, under det för öfrigt de förra tankarna att gripa till vapen öfver-

[1] Vellingk säger i bref till k. m:t 21 mars, att det var han, som tog initiativet (utan order för öfrigt), men förslaget kallas på ett annat ställe utarbetadt af Bernstorf.

gåfvos för en tid. Denna förändring och utvidgning af den föregående öfverenskommelsen var snart afgjord, och Vellingk skref, att om k. maj:t täcktes originalisera det insända projektet skulle det ofördröjligen utväxlas mot hertigarnes original.

Karl XI gillade fullkomligt den nya föreslagna s. k. traktaten, men fann bäst att dröja en tid med dess ratifikation, till dess han erfarit verkan af den föregående öfverenskommelsen, som han, trots bestämmelsen om dess hemlighållande, beslutit meddela kurfursten. Orsaken härtill var den häftiga oviljan mellan Brandenburg och Lüneburg, som gjorde, att kurfursten med synnerlig misstänksamhet såg hvarje förbindelse mellan Sverige och Lüneburg och att han, om han ej fått kommunikation däraf, skulle trott de öfverdrifna rykten om den oskyldiga defensivförbindelsen, hvilka den ingalunda kunde undgå att framkalla.

Af hertigarne upptogs beslutet att meddela försvarskonventionen till Brandenburg med en högst oväntad hetta. Uppskofvet med den sista öfverenskommelsens ratificering tolkade man såsom en afsikt att slippa bistå hertigarne, om krig uppstod till följd af Gartau-tvisten. Det medlingsanbud i denna tvist, som k. maj:t skyndat göra, afslogs, i det hertigen af Celle förklarade sig ej ämna underhandla om en besittning, som hans hus egt i 400 år. Framför allt fäste man sig emellertid vid mars-försäkringarnas offentliggörande och anförde med ifver en mängd skäl, hvarföre detta skadade hertigarnes intresse därhän, att om de haft en aning därom, hvarje öfverenskommelse hellre varit ogjord. Särskildt framhölls, att Brandenburg, som af hertigarne alltid misstänktes vara Danmarks intime förbundne, torde röja öfverenskommelsen för Danmark, som däraf finge ytterligare anledning att sammansätta sig med Frankrike och vice-versa; en missräkning låg kanske äfven däri, att Danmark nu torde taga sig i akt för ett nytt angrepp mot nedersachsiska kretsens städer, hvilket hertigarne gärna skulle sett, emedan de i sådant fall fingo bättre tillfälle än förra gången att med Sveriges medverkan och säkerligen Brandenburgs neutralitet tukta Danmark och frigöra sig från den hotande faran af dess närhet. Hertigarne försäkrade båda, att deras politik alldeles korsats, och begärde,

att Vellingk genom bref till Graffenthall skulle söka inhibera verkställigheten af k. maj:ts order, hvilket äfven Vellingk gjorde, ehuru för sent.[1]

Karl XI blef väsentligen förvånad öfver den förbittring, hvarmed hertigarne upptogo meddelandet till Brandenburg, och sände genast ratifikation af den senare öfverenskommelsen för att undanröja deras misstankar.[2] Men nu var man på lüneburgska sidan ej längre benägen att utväxla ratifikationerna trots föregående aftal. Hertigarne förklarade sig hafva haft tillräckligt med obehag af den förra öfverenskommelsen för att hasta med någon ny.[3]

Detta blef allt mer misstänkt, ryktena om hertigarnes förbindelse med Frankrike allt flera och bestämdare, och snart ansåg sig Vellingk hafva säker underrättelse, att de lüneburgska hertigarne voro nära att afsluta fördrag med Frankrike, och att prinsen af Oranien häraf oroats därhän, att han i egen person ämnade begifva sig till Celle och Hannover för att hindra förehafvandet. Det var tydligt, att ett omslag förestod i den lüneburgska politiken, som svårligen var förenligt med Sveriges och hertigens af Holstein intressen. Djärf och förslagen beslöt Vellingk göra allt för att hindra en dylik förbindelse eller åtminstone utleta arten däraf. Han begärde genast enskild audiens hos hertigen af Celle och förklarade för honom, att k. maj:t befallt Vellingk afråda hertigarne från ett förehafvande, som syntes vara både k. maj:t och hela romerska riket skadligt, samt att formligen deklarera, att så framt hertigarne fullföljde hvad de i så måtto begynt, nödgades k. maj:t i lika mått taga andra mesures och alliera sig med sådana makter, som kunde falla hertigarne själfva besvärligt och »changera faciem rerum i hela Europa». Hertigen svarade undfallande på denna hotande deklaration, att det gjorde honom och hans broder hjärtligen ondt, om de voro orsak till en sådan metamorfos, och förklarade, att de endast sökte sin säkerhet, då nu de maximer betagits dem, med hvilka de hittills sökt sin trygghet. På eftermiddagen kom en af

[1] Vellingk till k. m:t 18 o. 27 april, 5 maj.
[2] Äfven Karl XI gaf Graffenthall befallning innehålla med meddelandet, men för sent. K. m:t till Graffenthall 30 april.
[3] Vellingk 3 juni.

de lüneburgska ministrarne för att sondera, om Vellingk verkligen talat på k. maj:ts order, och med hvem eller hvilka Sverige ämnade taga andra mesures. Så fort Vellingk märkte afsikten, började han beklaga sig, att han skulle vara instrument att befordra något oangenämt för hertigarne, och antydde, att han hade order att så fort traktaten vore sluten mellan Frankrike och Lüneburg begifva sig till Köpenhamn och Berlin och »adjustera de considerable offres, som dessa båda puissancer gjort k. m:t». Det skulle således bli ett förbund mellan Sverige, Brandenburg och Danmark, hvilket för lüneburgska hertigarne vore hotande nog. För att styrka den uppdiktade historien visade Vellingk tvenne förseglade kreditiv, som han hade i sitt schatull, det ena till konungen i Danmark, hvilket han fått för tre år sedan till ett eventuelt besök som aldrig blef utaf, det andra till kurfursten, hvilket Vellingk erhållit föregående höst, då det en tid var meningen, att han i stället för Graffenthall skulle sköta underhandlingarna därstädes om holsteinska restitutionen. Därjämte framdrog Vellingk dubletter af gamla kreditiv till hertigarne, hvarmed han påstod sig skola begära afsked.

Öfvertygad om riktigheten af Vellingks försäkringar, reste celliska vicekanslern ofördröjligen under natten till Hannover att rådgöra med hertig Ernst August. »Gudh gifve — utropar Vellingk i bref till k. m:t — att igenom detta konstlande något gott kunde uthrettas». Vellingk följde till Hannover och förnyade sin deklaration. I Hannover höllos ideliga öfverläggningar. Franska sändebudet Gourville dref å sin sida på svar. Den 7 juni sammanträdde samtliga det furstliga husets ministrar till stor konferens i Engensen, hvarefter Vellingk hade långa samtal med hertigen af Hannover två dagar å rad, då man å ömse sidor försvarade sitt handlingssätt och hertigen påpekade, huru svår deras ställning var, så länge kejsaren förde krig i Ungern; de voro tvungna att affektera den strängaste neutralitet, men ur denna roll hade k. m:t ryckt dem genom att offentliggöra deras öfverenskommelse med honom. Slutet blef emellertid, att hertigen förklarade, att han och hans broder noga balanserat Sveriges vänskap mot Frankrikes och väl funnit den senare rikare på pengar, men den

förra solidare och reelare för deras intressen; de hade därföre stannat i det beslutet att hålla sig endast och allenast till k. m:t. Till bevis härpå emottogo de nu de af k. m:t ratificerade artiklarna mot en af dem själfva underskrifven liknande förbindelse. Hertigen försäkrade äfven på sin ära, att intet ännu var slutet med Frankrike, utan allt blott i projekt. Om Frankrike icke medgaf hertigens af Holstein restitution och nedersachsiska kretsens garanti, skulle de icke genom någon lockelse kunna bevekas till alliansen, men om Frankrike emot förmodan biföll dessa fordringar, förmodade de snarare k. m:ts approbation än missnöje, om de afslöto fördrag på dylika villkor. Hertigen af Celle gaf strax därefter alldeles liknande försäkringar, som hertigen af Hannover, och förklarade, att allt hvad som trakterades med Frankrike skulle kommuniceras med Vellingk.[1]

Genom Vellingks uppträdande hade de lüneburgska hertigarne tvungits att taga bestämdare parti, än de tänkt. Karl XI visade sig äfven synnerligen belåten med Vellingks företag. Den reela vinsten däraf var vidgandet af den föregående förbindelsen till en verklig defensivallians för år 1687 (utom till namnet) och en ratificerad förpliktelse till gemensam politik i holsteinska frågan.[2] I hvad mån hertigarne ämnat inlåta sig med Frankrike, är väl ovisst, men man ansåg sig nu från svenska sidan tryggad, att en dylik förbindelse icke skulle blifva af den art, att den korsade Sveriges intresse i holsteinska frågan eller på ett förpliktande sätt förde hertigarne af Lüneburg öfver på en annan sida i den allmänna europeiska politiken. Denna insikt var nödvändig för att bevara och stärka den nygrundade vänskapen. Men visserligen återvände det fulla förtroendet icke genast, i synnerhet som Karl XI fortfarande oroades af öfverdrifna rykten om karakteren af de fortgående underhandlingarna mellan Frankrike och hertigarne.[3]

[1] Vellingk till k. m:t 4 o. 7 juni.

[2] Hertigarnes af Lüneburg ratifikation, daterad 23 april 1687 i riksarkivets traktatsamling.

[3] Brandenburg, som var känsligast för alla dylika rykten, erbjöd Karl XI både genom Graffenthall och Falaiseau en sammansättning för att försäkra sig mot de farliga konsekvenserna af Frankrikes och Lüneburgs allians, k. m:t till Vellingk 22 juni. Man sökte äfven göra gällande, att hertigarne redan långt för detta stått i underhandling med Frankrike, och att deras förbittring öfver defensivkonventionens meddelande till Brandenburg

För att stärka hertigarnes vänskap medgaf nu Karl XI på Vellingks initiativ dem en förmån, som de länge önskat, och som i denna de diplomatiska formernas tid icke var alldeles betydelselös. Den bestod i, att svenska regeringen lofvade de lüneburgska furstarne samma heder i titulatur och öfriga internationella förhållanden, såsom ceremonier och traktamente för deras sändebud m. m., som de främsta stånd i romerska riket d. v. s. kurfurstarne åtnjöto. Vellingk fick göra detta medgifvande, när han fann lämpligt, och i den form, som hertigarne själfva önskade.[1] Vellingk dröjde något, till dess han märkte, att de fortgående underhandlingarna med Frankrike mognade till traktat, då han i augusti 1687 meddelade, att han ägde fullmakt att gifva hertigarne de prerogativ, som de åstundade, blott han finge fullt veta sammanhanget af deras uppgörelse med Frankrike. Detta erbjöd man genast, och Vellingk och baron Görtz möttes i hemlighet i Hamburg, där Görtz gaf ytterligare försäkringar, att deras underhandling ingalunda stred mot k. m:ts intressen, och omtalade, att fördraget ännu ej var slutet. Vellingk inbjöds därjämte att komma till Hannover och taga kännedom om originalakterna, hvilket han äfven i början af sept. gjorde. Han kände sig efter samtalet med Görtz så öfvertygad, att han försäkrade Karl XI vid förlust af sitt lif och sin timliga välfärd, att hertigarne icke torde företaga något mot Sveriges och det »goda partits» intressen.[2] Enligt Vellingk voro i själfva verket båda hertigarne af samma politiska åskådning, men man låtsade, som om hertigen af Hannover vore mer disponerad för Frankrike, under det hertigen af Celle »går för difficil». Hertigarne erbjödo vidare vid Vellingks sista besök att prolongera defensivalliansen äfven för år 1688.

blott var en förevändning och väl spelad komedi. Vellingk, som fick order taga reda härpå, försäkrade, att den nya underhandlingen med Frankrike först börjat, då hertigen af Hannover i Aachen i april sammanträffat med kardinal Fürstenberg och efter det underrättelse kommit om det bekanta meddelandet till Brandenburg. Vellingk till k. m:t 7 juli.

[1] K. m:t till Vellingk 28 maj. Redan 1683 i det då aftalade förbundet hade Karl XI gifvit detta medgifvande, men det förföll vid fördragets ickeratificerande af hertigarne.

[2] Vellingk till k. m:t 23 aug., 6 sept. Det fördrag mellan Frankrike och hertigen af Hannover, som tecknades på hösten 1687, torde varit tämligen oskyldigt och bestått i subsidier å ena sidan, garanti af Regensburgerstilleståndets upprätthållande å den andra och torde dessutom endast gällt till årets slut.

Titulaturfrågan hade för hertigarne sin väsentliga betydelse i deras plan att vinna kurfurstevärdighet åt lüneburgska huset, en plan som låg dem mycket om hjärtat; att Sverige likställde dem med kurfurstar i ceremonier och predikat betydde naturligtvis, att Sverige, så att säga, gaf på hand, att från dess sida intet hinder skulle möta, och detta var så mycket viktigare, som de hade energisk opposition att vänta från Brandenburg.[1] Men frågan hade äfven den betydelsen, att dess lyckliga lösning medgaf hertigarne att förhandla med Sverige genom eget sändebud i Stockholm, hvilket ceremonielet en tid torde hindrat.

Den af hertigarne erbjudna prolongationen upptogs naturligtvis af Karl XI synnerligen väl. Några smärre ändringar föranledde dock, att underhandlingen härom drog ut inpå början af följande år.[2] Betydelsen af dessa upprepade öfverenskommelser var att utgöra en garanti för den förtrolighet och intima samverkan mellan Sverige och Lüneburg, som Karl XI under hela 1680-talet eftersträfvat, men nu först på hösten 1687 kan sägas hafva uppnått. I denna samverkan ligger äfven en af de främsta förutsättningarna för den holsteinska frågans kommande lösning. Däri ligger också det förnämsta resultatet af den lifliga politiska verksamhet, som Danmarks anfall på Hamburg väckt i norra Europa.

De årslånga förhandlingarna mellan Sverige, Lüneburg och Brandenburg 1686—1687 bilda i själfva verket den svenska politikens första försök att åstadkomma hertigens af Holstein restitution, sedan väl Karl XI långsamt men säkert genom en rad af allianser vunnit säkerhet för sin egen stat och genom ett storartadt reformarbete skapat medel till ett kraftigt yttre uppträdande. Det misslyckades i den form, hvari Karl XI under denna tid tänkt sig lösningen af sin konflikt med Danmark, nämligen genom ett direkt anfall medelst Sveriges och Lüneburgs förenade krafter samt Bran-

[1] Hertig Ernst Augusts tacksägelsebref till Karl XI är af den 9 mars 1688. När det nya ceremonielet första gången tillämpades på hösten 1688, ingaf Falaiseau å kurfurstens vägnar en protest till Bengt Oxenstjerna (brandenburgska beskickningens i Stockholm noter och memorial).

[2] Hertigarnes af Lüneburg ratifikation på den förnyade och utvidgade konventionen, dat. 27 febr. 1688 i riksarkivets traktatsamling. På hösten biträdde hertigarne af Wolfenbüttel samma försvarsförbund. Deras accession 6 sept. 1688 likaledes i traktatsamlingen.

denburgs medverkan eller goda vilja, och detta resultat berodde på omöjligheten af att förena Brandenburg och Lüneburg till samverkan samt på kurfurstens fruktan att väcka ett allmänt europeiskt krig och hemliga motvilja mot att bidraga till återställandet af Sveriges gamla maktställning i norra Tyskland. Planen att gripa till vapen skulle först blifva möjlig under andra europeiska förhållanden, dem man ännu knappt kunde förutse. Men just i detta negativa resultat låg en viss vikt. Sverige och Lüneburg beslöto sig för att pröfva en annan möjlighet, som Brandenburg, stödd i detta fall af kejsaren och prinsen af Oranien, ifrigt rekommenderat, och att tills vidare stoppa svärdet i skidan, ehuru de båda makterna därföre ingalunda uppgåfvo sina tankar på att gripa därtill igen, så fort konjunkturerna blefvo bättre. Denna möjlighet bestod i de länge drifna förhandlingarna om anställandet af en formlig mediation mellan konungen af Danmark och hertigen af Holstein, d. v. s. att genom diplomatiskt tryck söka lösa den farliga tvistefråga, som hotade norra Europas fred. Dessa förhandlingar mognade ändtligen på hösten 1687 till en verklig begynnelse af den omtalta mediationen. Det är just den hotande aggressiva tendensen i Sveriges och Lüneburgs politik, som väckt denna tanke och framdrifvit de långsamma förberedande underhandlingarna. Äfven från denna synpunkt är således denna politik en nödvändig förutsättning för de följande mediationstraktaterna i Altona.

Frågan om en medling var i hufvudsak afgjord redan på hösten 1686, men hade därefter stannat på de båda parternas motsatta yrkan beträffande huset Lüneburgs admitterande såsom medlare. I denna punkt gaf icke Danmark vika trots all påtryckning. Men hertigen var lika envis, och ingen kan heller förtänka honom, att han ej gärna såg Brandenburg och Sachsen, som han misstänkte såsom Danmarks vänner, och kejsaren, som väsentligen sträfvade efter fredens bevarande, allena taga om hand en sak, som rörde hans klara rätt. Men då därmed frågan ej heller kom ur fläcken och äfven utsikten om en väpnad concert på våren 1687 syntes försvinna, gaf hertigen ändtligen i maj efter icke utan de lüneburgska hertigarnes egen tillstyrkan. De lofvade liksom Sverige att icke desto mindre stödja hans

sak vid de kommande förhandlingarna. Därefter återstod endast bestämmandet af tiden för mediationsaktens början; beträffande orten hade hertigen redan på hösten medgifvit Altona, som Danmark föreslog bland andra. Med tidens fastställande skyndade man sig visserligen ej. Hertigen själf ville nu, att mediationens början skulle utdragas till hösten, då faran för Frankrikes makt blef mindre, och lät genom Gabriel Oxenstjerna, Sveriges sändebud vid kejserliga hofvet, antyda detta i Wien.[1] Ärendet blef efter önskan långsamt behandladt. Kejsaren hemställde terminens bestämmande till kurfursten af Brandenburg, och denne föreslog den sista oktober samma höst.[2]

Först därmed hade de präliminära underhandlingar, som ledde till Altona-kongressen, kommit till slut. Den holsteinska restitutionssaken och med denna den svenska politiken inträdde i ett nytt skede, som äfven det, under formen af fredliga förhandlingar, betecknar en bitter makt- och intressekamp i första rummet mellan de båda nordiska makterna, Sverige och Danmark.

[1] Hertigens af Holstein bref till Gabriel Oxenstjerna 26 maj, bil. till G. Oxenstjernas till k. m:t 12 juni 1687.
[2] Graffenthall till k. m:t 17 aug., 10 sept. 1687.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

11.

Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige.

Åt den stora lagkommissionen af 1686 uppdrogs äfven att kodifiera enväldets statsrätt. I början af år 1696 hade den fullbordat sin uppgift i detta hänseende, och resultaten förelågo i förslagen till en *konungabalk*, en *konungaförsäkring* och en *successionsordning*.[2] Konungabalkens text är länge sedan tryckt af J. H. Schröder i en akademisk afhandling (1842). Af konungaförsäkringen meddelade Schönberg några utdrag i tredje delen af sina *Historiska bref*. Successionsordningen är, så vidt jag vet, hittills obegagnad.

I början af februari 1696 öfverlämnades alla tre förslagen till Kanslikollegium att yttra sig öfver. Kollegiet lät sekreteraren Leijonmark ur arkivet sammandraga allt, som kunde röra »K. M:ts höga rätt, makt och myndighet samt undersåtarnes plikt och skyldighet i detta K. M:ts arfrike». Det gjorde att svaret icke blef dagtecknadt förr än den 16 mars. Kollegiet hade funnit allt enligt och likformigt med lag och beslut samt förra och senare arfföreningar och lät förse den öfversända utskriften af konungabalken med »allegater» uti brädden.[3]

Redan den 3 mars upplästes konungabalken, som af k. rådet Nils Gyldenstolpe redigerats, uti lagkommissionen[4] och den blef, jämte missgärningsbalkarna (däremot icke försäkringen och successionsordningen), oförtöfvadt kommunicerad med vederbörande, d. v. s. med hofrätterna och underdomarne på landet, de senare länsvis, i

---

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1894, s. 350.

[2] Redan 1687 var ett af Lindskjöld uppgjordt förslag till större delen af konungabalken färdigt. Jfr Posse, Bidr. till Sv. lagstiftn.hist., s. 273.

[3] De tre förslagen jämte de hopletade bevisställena, de senare registrerade, sammanhäftades till en tämligen tjock volym, som under rubriceringen *Documenter ang. det konungsliga väldet och dertill hörige höga jura och rättigheter sammansamkade till upplysning af konungabalken* förvaras bland Lagkommissionens handlingar.

[4] Posse, anf. arb. s. 281.

Sverige, Finland och Östersjöprovinserna. Hofrättspresidenterna yttrade sig särskildt. Längre fram delgafs konungabalken till utlåtande äfven åt generalguvernörerna, Hans Wachtmeister i Blekinge och Kalmar län, Axel Julius de la Gardie i Estland, Erik Dahlberg i Lifland, Nils Bielke i Pommern samt Jurgen Mellin i Bremen. Äfven ridderskapet i Estland fick yttra sig. De inkomna utlåtandena öfverlämnades till lagkommissionen och förenades till en volym: *Vederbörandernes påminnelser ang. konungabalken.*

De inkomna utlåtandena voro i allmänhet vältaliga genom sin tystnad eller fåordighet. De flesta hade ingenting att erinra. De funno i stället förslaget »väl grundadt och med allan flit uppsatt», »i alla delar fullkomligen författadt», »öfverensstämmande med Sveriges urgamla lag, stadgar och förordningar» o. s. v. i samma anda fast med något växlande ordalag. Några vågade sig dock i försiktiga ordalag fram med en och annan anmärkning eller erinran, i regeln dock endast träffande redaktionen, t. ex. att i stället för *Sverige* borde sättas *Svea- och Götarike*, i stället för *manlig* afkomma *äkta manlig* afkomma. Från ett par håll yrkades att successionsordningen — en sådan var antydd i kap. 1 — skulle införas i konungabalken, från andra på insättande af myndighetsålder för arfprins, på bestämmelser för händelse af hela konungahusets utslocknande eller om prinsars och prinsessors forum. Ett par utaf vederbörande påpekade vissa omotsvarigheter mellan konungabalken och missgärningsbalken i fråga om straffbestämmelser.

En punkt hade dock på ett par håll väckt betänkligheter. Konungabalkens kap. 1 § 3 handlade om straff för de undersåtar, som hemligen eller uppenbarligen stämplade något mot »det konungsliga väldet, rikets osöndrade enighet eller det konungsliga husets arfsrätt». Sådana, liksom alla, hvilka voro »i råd» därom, eller visste därom och ej »tidigt tillkännagifva», skulle hållas för förrädare samt förverka lif, ära och gods både i löst och fast, »och stånde till konungen, huruledes han deras barn och närmaste släkt vill anse». Detta hot att straffa fädernas missgärningar icke blott på barnen utan på närmaste släktingar framkallade från ett och annat håll hofsamma anmärkningar,[1] men de flesta förbigingo äfven denna punkt med tystnad, och Dorpts hofrätt ville t. o. m. ha straffet för sådana förrädare uttryckligen skärpt: »de skulle hanteras med glödande järn och sättas sedan på stegel och hjul eller i fyra delar styckas och således från lifvet till döden bringas».

Om enformigheten sålunda är det härskande draget i dessa yttranden — sällan har väl ett kommittébetänkande blifvit så lent behandladt — förekomma dock några, som af en eller annan an-

[1] I ett utlåtande förklarades, naivt nog, stadgandet vara dunkelt, i det man ej rätt visste, huruvida konungen ville *benåda* den brottsliges barn och släkt med någon del af dess förbrutna egendom eller utsträcka straffet till bemälta barn och släkt. Att det senare var meningen framgår otvetydigt af successionsordningen, och ingen annan tyckes heller tviflat därpå.

ledning kunde förtjäna att framhäfvas. Låtom oss t. ex. höra på generalguvernörerna.

Hans Wachtmeister, Karl XI:s bullersamme och stridslystne vän, skrifver sålunda: »allernådigste herre, jag kan med mitt samvete betyga *att aldrig ingen skriftlig uppsats nonsin mitt hjärta så med glädje rört* som denna så väl grundade till E. K. M:ts, dess kungl. hus' samt riksens säkerhet, stadfäst genom så månge riksdagsbesluter och därpå följde kungl. konfirmationer, så jag på min sida icke annat vet än applaudera hvad härvid så väl betänkt, afhandladt besluten är».

Då yttrade sig Nils Bielke, generalguvernören i Pommern, mera värdigt. »Det är E. K. M:t i nåder bekant», skrifver han, »att jag i de vetenskaper, som till lag och rätts författande erfordras, ej nogsamt öfvad och förfaren är till att kunna vid slika saker något påminna.» Han underkastade sig därför, hvad K. M:t »i nåder godt och skäligt pröfvandes varder», samt önskade, att hvar och en af konungens undersåtar så skulle veta att fullgöra sin trohetsplikt, att konungen aldrig måtte hafva orsak att straffa någon som öfverträdare af konungabalken.

Den snillrike generalguvernören i Riga slutligen, Erik Dahlberg, sände exemplaret tillbaka utan någon anmärkning men efter en blomsterrik önskan, att K. Maj:ts höga tron måtte florera i beständig lycksalighet, så att K. Maj:ts rike, hans kära fädernesland, i alla tider, så länge sol och måne skeno, måtte se sin sällhet grönskas under en så stor, nådig och rättvis konungs höga ätt.

Man har talat om det inflytande, som enväldet i Danmark utöfvat på utvecklingen i Sverige, och det är nog troligt, att ett sådant inflytande verkligen förefunnits. Men på affattningen af den svenska konungabalken har ej kongeloven haft någon inverkan. Det är ju ej heller att undra öfver. De svenska lagskrifvarne hade den gamla svenska konungabalken att följa; de behöfde blott hälla enväldets vin i dess gamla lägel; de hade endast att skärpa alla uttrycken om konungens makt, stryka allt som rörde »allmogens» friheter, utesluta hela kapitlet om konungaeden och för öfrigt allt, som af andra anledningar kunde anses föråldradt, och uppgiften var löst. Men märkvärdigt nog klingar danska kongeloven igenom i ett af »justitiebetjäntes» utlåtanden, och det var gotländingarnes. Hvad nu än orsaken må hafva varit, voro dessa icke nöjde med konungabalkens uppdragande af konungens maktsfer; de ville i flere fall ha denna utvidgad och de lånade sina tillägg mer än en gång från nyssnämnda urkund. Början af andra kapitlet borde sålunda lyda:[1] »Konungen såsom sitt arfrikes lefvande samt högste och *oföränderlige grundvaldts lag* är allena rådande». Mom. 1 i samma paragraf borde lyda: »*Konungen allena* äger *högsta makt efter egen godtyckio* öfver hela sitt arfrike lag — — att stifta — — *förklara, förmera, för-*

[1] De lånade uttrycken äro kursiverade.

minska, *upphäfva den af honom själf eller dess förfäder utgifna lagen, så ock undantaga från lagen hvad och hvem honom själf behagar*». Kap. 2 § 1 mom. 5: »Alla ämbeten — — utdela samt *till- och afsätta alle betjänte så höge som låga;*» mom. 12, 13: — — — »krig att föra och göra, begynna och ända — — fred *och förbund att sluta*, förändra *och upphäfva med hvem och när han det godt finner;*» mom. 14: »Under konungens makt — — — samt nödiga pålagor, *tull och kontributioner* dess undersåtar — — *ålägga;*» mom. 17: »Och alltså tillhörer den högsta makt och välde — — utan någon åtskillnad, och hafver ingen makt att förminska eller förändra den lag, som konungen gifver, efter hvilken landet äger allena dömas och rättas;» kap. 9 § 1 föreslogs ett tillägg om undersåtarnes trohet: »*att hafve och hålla konungen såsom deras af Gud själf tillsatte ypperste och högste hufvud här på jorden öfver all mänsklig lag* och dy att tidigt och i allo måtto att sökia konungens etc.

Södermanlands justitiebetjänte ansågo, kanske icke så oriktigt, att då konungen hade oinskränkt välde i sitt rike, vore det mindre nödigt att uppräkna enskilda rättigheter, eller såsom det hette: »Emedan K. M:t ett så absolut och fullkomligt välde öfver sitt arfrike och undersåtar tillhörer, att han af sig själf dem alle i gemen . . . lag samt ehvad riksens gagn och bästa fordrar, föreskrifva må och allt efter eget behag förordna utan att vara till något mer än Guds lag förbunden . . . synas alla kungl. rättigheter . . . vara därunder begrepne» och ej kunna till några vissa jura Majestatis circumscriberas. Samma vederbörande fortsätta: Att konungen ej bindes till någon ed, synes dem grunda sig på æquiteten . . . rikets och det gemena bästa fordra, att dess konungsliga makt och myndighet, »*hvilken undersåtarnes rätta frihetspelare är*, på intet sätt inskränkt varder förmedelst några dem förbehållna rättigheter» . . . Slika edsformer komma ej öfverens med undersåtarnes underdåniga förtröstan om en rättvis styrelse o. s. v. — Äfven från Kopparbergs län ansåg man konungabalken till det mesta öfverflödig.

Från ett håll, från ett enda, vågade man i försiktiga ordalag dock påminna om att ständer funnos. Det var från änkedrottning Hedvig Eleonoras lifgeding i Östergötland (Vadstena län). Utlåtandet är undertecknadt af lagman P. Fredenhielm, som väl får anses svara för detsamma, en för öfrigt nästan okänd man, som själf adlad också slöt sin adliga ätt. Det hette där ifråga om lagstiftning (kap. 2 § 1): I händelse någon revision eller förändring af allmänna lagen med tiden hos E. K. M:ts efterkommande i tredje eller fjärde led skulle fordras, isynnerhet när regeringen fölle på kvinnokönet, då en främmande furste komme i riket och då provinsers och landsorters lägenheter äro mycket olika, vore önskandes i kraft af rådets och ständernas förklaring den 16 nov. 1682 och konungens approbation därå, »att ständerna finge då som nu, icke af någon rättighet eller förfång i den kungl. högheten utan af nådigst kungl. bevåg, part däraf att inkomma med deras underd. tankar, i det de oförgripligen tyckte vid sådant tillfälle vara nödigt och nyttigt . . .

hemställes K. M:ts »försigtighet och omsorg till sitt rikes bästa.» I afseende på rätten att föra krig anmärkes i samma utlåtande: al defensivkrig är naturbilligt och ursäktligt; allt offensive betänkligt. . frågas därföre om det icke vore K. Maj:ts efterkommande, såväl de regerande som lydande, säkert och nyttigt, när offensivt krig begynnas skall, isynnerhet sedan konungafamiljen med tiden genom giftermål blifvit beblandad med främmande släkter, att sammankalla K. M:ts ständer, *såsom ett större concilium*, »hvarvid de tänka skola sig vara dit komma *mer att lyda än att råda*». Samma betänkande ifrågasatte äfven lämpligheten längre fram af en skriftlig försäkran på de tre punkter konungen enligt konungabalken skulle garantera sina undersåtar: den rena evangeliska läran, undersåtarnes skyddande vid lag och rättvisa samt rikets försvar mot »utvärtes öfverväld»; vidare af en stadga om tronföljden för den händelse konungahuset utslocknade, liksom det äfven, i ett annat sammanhang, påminte om häradets rätt till sakören.

För kuriositetens skull må äfven anföras en påminnelse från Vasa län: att ett krönt hufvud eller dess »endaste» arfprins måtte skona sin egen höga person, »att icke utur riket och isynnerhet uti någon krigsfara sig begifva». Med tanke på Karl XII:s lif kan man ej annat än beklaga att ett sådant yrkande icke vann gehör.

Öfverblickar man det hela, måste man i sanning erkänna, att den gamla svenska friheten i rättvisans högre och lägre vårdare hade dåliga väktare. Man kan icke så mycket undra öfver gotländingarne, men att det gamla Sveriges domarekår, som dock i landslagens konungabalk hade för sina ögon ett helt annat statsskick, om än blott i dess grunddrag, yttrade sig så, som de gjorde, må väl kallas häpnadsväckande. På de underdåniga frasernas försåtliga stråt hade man oförmärkt glidit ned i envåldets famn, och äfven i annat hänseende röjde sig ordets makt öfver tanken. Det var arfrikets begrepp med hela sin mystiska innebörd af maktfullkomlighet, som gjorde sig gällande, för sista gången gjorde sig gällande. Arfkonungen, arfriket, de betonades oupphörligt i de tilltänkta grundlagarna för envåldet, liksom i utlåtandena öfver desamma. Det är emellertid högst märkvärdigt att se huru sinnena böjde sig under envåldets tryck, liksom sädesfältet för en pressande vind. De sociala missförhållanden, som ledde till användningen af en dylik kur, måtte ha känts synnerligt svåra.

* * *

Förslaget till konungabalk är, såsom nämndes, redan tryckt. Af dess tolf kapitel handlade det andra om den konungsliga makten och väldet, och i sjutton moment uppräknades dennas yttringar. Här må endast erinras, att första momentet tillerkände konungen lagstiftningsrätt både öfver stat och kyrka och att fjortonde momentet

gjorde detsamma i afseende på beskattningsrätten med orden »samt nödiga pålagor dess undersåtare vid hvarjehanda påfordrande fall att pålägga.» Hvad lagstiftningen angick, hade kanslikollegium ej haft någon svårighet att finna en stödjande urkund, då det kunde åberopa bland annat 1682 års bekanta förklaring. Lika lätt kunde det visserligen icke gå, när det gällde beskattningen. Man lyckades endast uppleta två eller tre bevis, nämligen utom själfva konungabalken riksdagsbeslutet 1693, där det hette, att ständerna erkände den stora nåd K. Maj:t visat dem »att intet denna gången vilja af oss fordra hvarken någon bevillning eller någon byggningshjälp . . . ej heller begrafningsgärd», samt den punkt i Arboga artiklar år 1561, som handlade om furstendömenas skyldighet att deltaga i allmän gärd, när konungen i något af de i landslagen angifna fallen äskade sådan. Att bevisen voro af svagaste art är tydligt och det borde väl äfven för kanslikollegium ha varit inlysande.

Förslaget till *konungaförsäkran* smög sig mera än konungabalken gjorde efter landslagens ord, d. v. s. efter den där införda konungaeden. Dess värre togs understundom med andra handen igen hvad som gafs med den ena, t. ex. i mom. 2 af tredje punkten i fråga om undersåtarnes »friheter och privilegier»; i fjärde punkten om skyldigheten att välja kungl. råd bland infödde män; i sjette punkten angående beskattningen, då till de uppräknade fallen helt generellt lades »andra oumgängelige fall och nödtorfter». I fråga om skatternas fördelning förutsattes visserligen möjligheten att därom infordra undersåtarnes mening, men som första alternativ möter konungens rätt att därom förordna.[1] I förbigående må anmärkas, hurusom ordet »ständer» (= allmogen i landslagen) i dessa förslag samvetsgrannt är utbytt mot »undersåtar».[2]

Man har förvånats öfver att enväldets lagstiftare lämnade den kvinnliga tronföljden så obestämd och sväfvande, nöjande sig med 1604 års otydliga ordalag. Att man haft ögonen öppna för nödvändigheten af klara bestämmelser härvidlag visa ej blott de yrkanden, som af några vederbörande gjordes på en *successionsordning*, utan äfven det förslag till en sådan, som utarbetades, betecknande nog, uti konungens namn, såsom en viljeyttring af honom. Så fullt klar, som vederbörande författare ansåg den vara, är den måhända icke, men följande ordning tyckes ha varit afsedd: 1) söner och deras manliga afkomma; 2, 3) lefvande dotter, äfvensom hennes manliga afkomma; 4) söners kvinnliga afkomma; 5) aflidna döttrars manliga och kvinnliga afkomma. På grund häraf borde sålunda Ulrika Eleonoras företräde framför Karl Fredrik varit höjdt öfver tvifvel. Huruvida döttrar till sönernas kvinnliga afkomma skulle ha företräde framför

[1] Jfr bil. n:r 1.
[2] Jfr förslaget till ändring i detta hänseende på ett ställe i bil. 2.

afliden dotters söner, utsäges däremot icke tydligt, ehuru det synes ha varit meningen.

Till något resultat ledde som bekant icke dessa förslag. Konungaförsäkran och successionsordning har jag ej funnit vidare omnämnda. Konungabalken beslöt lagkommisionen att i sin arbetsberättelse 1715 icke omnämna, »emedan däruti (i lagen) ej borde föreskrifvas konungen något, såsom den där högst rådande vore, och undersåtarnes plikter kunde införas i högmåls- och edsöresbalkarne».[1] Kommissionen hade sålunda den gången anslutit sig till de åsikter, som uttalats af justitiebetjänte i Södermanland och Kopparbergs län.

* * *

Till sist meddelas förslagen till konungaförsäkran och successionsordning.

1.

Förslag till konungaförsäkran.

Konungens försäkring.

Jag N. N. med Gudz nåde, Sveriges Götes och Vendes konung och arfherre etc., lofvar och tillseijer vid Gud och hans helige evangelium först, att jag skall älska Gud och hans christelige kyrkia och försambling; så och hålla och handhafva mit arfrike och dess inbyggiare vid Gudz klara och rena ord och den samma (!) deruti grundade christeliga tro och lära, som uti den oförändrade Ausburgiske bekännelsen och Upsala concilio af år 1593 jempte de allment vedertagne symbolis och christendoms stycken är grundat.

Till det andra lofvar och tillseijer jag, att jag vill all rättviso och sanning styrkia, älska och göma och all vrångvisa och osanning och allan orätt nedertryckia och straffa med lag och rätt och med mit konungsliga välde.

Till thet tridie vill jag vara alla mina undersåtare trygg, trogen och rättrådig, så att jag ingen fattig eller rik förderfva skall till lif eller lem, utan han är lagliga förvunnen och dömder efter Gudz och Sveriges lag, och icke tillåta at någon olag skall gå öfver rätt lag eller utländsk rätt dragas in i mit arfrike, dess inbyggiare mine trogne och älskelige undersåtare till skada och tunga. Jag vill ej heller något godz, fast eller löst, af någon taga eller afhända låta, utan efter lag och laga domb.

Jag vill ock alla mina trogna undersåtare freda och frälsa sampt handhafva och beskydda vid dheras friheter och privilegier, som rätta

[1] Jfr Posse, anf. arb. s. 293.

och vällfångne äro och icke stridande emot konungslig rätt och välde och dhe allmänne till riksens bestånd och bästa giorde stadgar och förordningar.

Särdeles skall jag hägna och försvara dem, som spake och fridsamme äro och efter lag lefva villia, för ostyrigom och vrångvisom inländskom och utländskom.

Jag vill och i synnerhet hålla och styrka allmän landzfred, kyrkiofred, tingsfred, qvinnofred och hemfred och allan fred sökia till at föröka och all ofrid at hindra och förminska.

Till det fierde vill jag vid styrelsen af mit arfrike bruka mina rådz råde af infödde män och ej utländske, med mindre dhe hafva med långlige och trogne tienster giort oss och riket så högt och väll försäkrade om redelighet och skickelighet, at dhe böra och kunna anses och skattas såsom infödde, och der hos äro af den förbem:te rena och rätta i vårt kära fäderneslaud antagne religion.

Till det fembte skall mig högst angelegit vara till at noga efterfråga sampt troligen och väll sköta och gömma, så och sköta och göma låta allan konungslig rätt i cronogodz och län, slått och fästningar, hus och land med dheras gräntzor och årliga ingälder, såsom och hvariehanda rättigheter, thet konungslige väldet tillhörige, till riketz styrelse och försvar, och med alt konungsligit alfvar afväria, att intet theraf minskas för den konung, som efterkommer.

Till dhet siette lofvar och tillseijer jag ingen ny tunga eller pålaga i oträngde måle att läggia villia, utan när sådant är oundvikeligit till krigs utförande till riksens säkerhet och försvar, till slåtz, hus och fästnings bygnad eller till cröning, till mitt och mina barns giftermål eller andra oumgängelige fall och nödtorfter; då vill jag antingen sielf hvad som tarfvas och fordras skäligen och rättrådeligen emellan mine käre undersåtare förordna, eller och fordra theras mening, huruledes pålagorne bäst och drägeligast jämkas och delas måge, så at min och mitt rikes tienst, säkerhet och nödtorft må utan all tidspillo befrämiad och tillbörligen försedd blifva.

Att jag alt detta, som omförmält är, genom Gudz nåd och bistånd efter min högsta förmågo och efter mit bästa förstånd och samvete med trygga tro och all konungslig kärlek hålla vill: så lägger jag min hand på denna helige skrift och bibel, och beder mig så Gud hulldan till lif och siäl.

2.

Förslag till successionsordning.

Den konungslige successions ordningen, som uti det 1 cap. påberopas i konunga balken.

Vi Carl etc. giöre vitterligit, dhet vi uti ett andächtigt betänkiande tage, huruledes den högste Guden, som sig i synnerhet om rikens och regementens styrelse vårdar och sin stora allmacht ther

vid låter lysa, hafver i anseende till Sveriges rike sin stora nåde och vällgärning märkeligen bevisat i så måtto, at det, som illa var medfarit igenom valrikes skadelige och högst förderfvelige olägenheter uti den gustavianiske familien blef till ett arfrike på mankiönet äntefigen befäst; ock tå den samma utslåcknade, denne riksens säkerhetz och rolighetz grundvall vår konungslige herr fader konung Carl Gustaf högloflígst i åminnelse och dess konungslige manlige afkomma förmedelst Gudz allvisa försyn vard öfverdragen, hvilken rättighet och then ther på hängiande riksens vällfärd högstbem:te konung och så med segersam vapn emot konung Johan Casimirs af Polen förmente arfsrätt befästade. Så emedan samma then store Guden hafver behagat vårt regemente således vällsigna, att sedan vi then svåra krigsfara utaf så många fiender, som vi vid vårt arfrikes första tillträde uti våre unga år, i det vår konungslige herr fader oss i vår barndom frånföll, blefve straxt störte uti, lycksamligen och med vårt k. arfrikes heder och säkerhet hade utfört och till en god ända bracht, Gud alsvåldig then stora vedervärdighet, som vi ther vid måste uthstå, som allom nogsampt vitterligit är, med en sådan gudomelig nåd och vällsignelse hafver vedergullit, att vårt k. arfrikes styrelse är oss med alle våre trogne och vällvillige sampt rättsinnige undersåtares frivillige nit och goda villia således väll tillhanda gången, det vi en så märkelig Gudz godhet aldrig nogsampt kunna beprisa, enär vi betänkie den myckna och svåra oreda i margehanda måtto, enkannerligen angående konungens högheter och rättigheter och crouones ingiäld, riketz värn och elliest dhe mångfalldige högstnödige stadgar och ordningar så väll i det andeliga och kyrkioväsendet, som det värdzliga, hvilket vi uti ett godt och tiänligit skick bracht och stadfäst hafva, hvaribland dhetta ett med dhe förnämsta bör räknas, at aldeles ur vägen rögdt är alt dhet, som kunde vara den trygga riksens rolighet till hinders, som uti ett fullkomligit arfrike består; i det at samptelige våre[1] trogne undersåtare äfvensom tilförene uti högläflig i åminnelse konung Carl den IX:des tid vid riksdagen i Norkiöping a:o 1604 finnes skedt och beslutit vara, förutan hvad sedermera thesslikes vid riksdagarne år 1627, 1633 och 1634 angående drätning Christinæ succession och arfsrätt till cronan stadgat blef, hafva åstundat och begärt att arfsrättigheten till vårt rike måtte jembväll uppå vår qvinlige afkomma sträckias, i fall at den manlige skulle utgå, och therutaf äre vi vordne föranlåtne en sådan successions och arfs förordning at författa, som här efter föllier, alt missförstånd och oreda, såsom och alt tillfälle till arga och illvillige stämplingar, som sig gärna uti konungahusen insmyga, till att förekomma och alfvarligen betaga.

1. Vi stadge och förordne alltså först, att manslinien hafver förträdet till successionen, således att den älsta sonen är närmast och dess manliga afkomma; sampt vidare led efter led, så länge

[1] I brädden står anmärkt: *NB. quæst., om icke här borde sättias ständer och* etc.

någon af mans linien är till; aldeles såsom dhet uti den stadgade arfsrättighet till riket igenom konung Gustaf den förstes testamente sampt arfföreningen af år 1604 är bekräftat.

2. Men så frampt mans linien skulle brista, tå faller riketz arfsrätt, eftersom och bem:te arfförening innehåller, jämväl qvinno linien af vår konungsliga afkomma till. Och

3. tå skola våra döttrar, som lefva, träda till arfsrätten, framför vår sons qvinlige afkomma, nembligen then äldste och dess manlige afkomma först och så vidare, som förbemält är.

4. Men är ingenthera af våra döttrar i lifvet utan theras barn, så hafva på det fall och jemväll alt framgent i lederne sönernes qvinlige afkomma, förträde för döttrarnes både man och qvinlige, och sins emellan, nemligen så väll sönernes som döttrarnes, äger alt framgent dhen äldstes afkomma förträde för the yngre, såsom efter konung Gustaf den förstes testamente och arfföreningen tydeligen förmält är. Och enär denne förordning sålunda utan arga list iachttages och efterlefves, så kan ingen irring och oreda i successions ordningen förmedelst Gudz milda bistånd förorsakas.

5. Then uti vårt k. arfrike vedertagne och befästade rena christeliga lära bör alt framgent efter konung Gustaf den förstes testamente förblifva en grundvall, på det gudachtigheten och den sanna gudzfruktan måtte vara dhen förnämsta stadfästelse utaf dhen arflige konungslige thron; ty måste och alt framgent then, som thenna kongelige arfsrätt vill åthniuta, uti den oförändrade Ausburgiske bekennelsen och dhe öfrige stycken, som i then christelige kyrkian här i vårt arfrike äre för symboliske erkände, vara grundeligen underrättat och förbunden den samma att hålla, handhafva och beskydda.

6. Men alldenstund utaf förra tiders förfarenhet är pröfvat, huruledes under ett sken af thenna gudelige förordning mångahanda arghet är drifven till at stifta och stämpla en oreda uti thet konungsliga husets arfsrättighet; ty vele vi hafva Gudz stränga dom och hembd öfver sådan arglistighet önskat och stadge ther hos, at eho ther med beträdes, högre eller nedrigare, den samma bör utan all förskoning hafva förvärkat ära, lif och godz, löst och fast och all hans afkomma och släckte stånde under samma rätt, så frampt dhe icke konungens serdeles nådh åthniuta; hvilket också vare stadgat öfver alla dhe i råd therom äro eller ther af veta och icke tidigt tillkänna gifva; äfven såsom i alle andre mål af stämplingar emot den konungsliga arfsrätt i konungsbalken varder förmält.

Att alt detta således oryggeligen och obrätzligen i alla tider skall hållas, vele vi dhenne förordning med vårt kongl. underskrift och signete hafva bekräftat. Gifvit på vår kongl. residens i Stockholm år efter Christi börd etc.

Emil Hildebrand.

Ett ungdomsbref från Gustaf af Wetterstedt.[1]

Paris den 25 Floréal, Republikens 6 år
(g. st. den 14 Maj 1798).

En och en half månad efter erhållandet af dit bref, börjar jag först at det besvara! Det borde tyckas at på nära 50 dagar, man bör kunna hinna skrifva et bref! men Gudarne veta, lätja, nöjen, politik, alt detta tilsammans hafva hindrat; dageligen har terminen blifvit upskuten, och medlertid smögo oförmärkt veckorna förbi. Utan at ens tänka derpå, har jag således fulkomligen realiserat din proposition »at skrifva hvarannan til åtminstone en gång hvarannan månad.» Jag hoppas dock at min uprigtighet at bekänna mina synder, skaffar mig aflösning, ty i sig sjelf är det ju ej annat än en svaghets-synd? rådfråga derom Tolleson, Asplund, Murray och alla deras likar. Låt dem bara icke förleda dig til för stark gudagtighet, en svaghetssynd som jag varit fri från i halftannat år!

Men lämnom skämtets udd och

Låt oss tala om fribyggarne. Heder och āra hvile öfver Eder I uplysningens och sedernes hemlige kringspridare!!! Mägtige ären I och ansedde öfver Israël, ty I stån nära thronen och prediken seder och uplysning! I talen, och en fattig Upsala magister, som söker sprida uplysning offenteligen, får sin ansökning om boktryckeri afslagen, och hvarföre? jo derföre han grinat åt edra Höga Visor och alla edra Apocalypser och gått illa åt alla edra litterata och illiterata utskott! Fullt af edra anhängare är det Råd i Israël, som efter de senaste lagarne, skal nagelfara almanachor och spectacle-afficher, för at uptäcka om där finnes något stötande mot uplysningen och sederne; och om någon yngling, begåfvad med sundare begrep, och som hällre läser Locke än Christiernin och Litteratur-Tidningen hällre än edra uplysande Journaler, vågar inträda i samma corps som I alle, då pinen I honom så länge med edra principer etc. etc. etc. at han nödgas lämna eder mästare af fältet och låta åsnorna beta i fred och ro. Herren välsigne eder, O! Fribyggare! och uplyse sitt ansigte öfver eder!!!

Men nog med railleriet, ehuru det är raillerie med mycket alfvare! Jag gratulerar at du nu är i Krigsexpedition. Det är

---

[1] Bland Statssekreteraren, sedermera vice Presidenten B. C. Quidings efterlemnade papper finnas, som naturligt är, äfven bref från åtskilliga af den tidens mest framstående personer. Ett sådant från Gustaf af Wetterstedt, då han år 1798 vistades i Paris, har benäget blifvit ställdt till redaktionens förfogande af d:r Gustaf Berg och meddelas här, emedan det innehåller ett och annat, som i någon mån kan tjäna att belysa såväl förhållanden här hemma, som framför allt i Frankrike under Direktorialstyrelsen.

säkert bästa vägen för våra snillen, som ej en gång veta när Vestphaliska freden blef sluten! Tack för dina nyheter. Jag ville önska at herifrån kunna gifva dig några interessanta, men här förefaller ingen ting. Man frugtade at grälet med Bernadotte i Wien skulle gifva anledning til nytt krig mellan Frankrike och kejsaren, men man hoppas at nu alt är bilagdt. Armementerne på kusterne fortfara dageligen, men man vet ej med säkerhet, hvart expeditionen ärnar sig. Hvad som är visst, är at Buonaparte är rest för få dagar sedan ned til Toulon. — L'abbé Sieyes, den finaste och kanske skickligaste menniska i Frankrike, är nu nämnd til ambassadör i Berlin, och har mottagit denna post. — François de Neufchâteau gick ut ur Directorium den 20 sistl. Floréal, (9 Maj) och man förmodar at Treilhard, plenipotentiaire i Rastadt, blir hans efterträdare.

Sommaren är nu här fulkomlig, och trädgårdarne i Paris äro öpna för publika fêter, där illuminationer, dans och fyrverkerier omväxla. Trädgårdarne bära, som nästan alt ting här, mycket granna namn, såsom: Idalie, Tivoli, l'Élysée, etc. etc. etc. Dansas göres öfver alt, på fälten, på torgen, i kojor och hoteller, och sedan detta folk slagits som Romare, segrat som Romare, ropa de äfven med Romarne: Panem et Circenses. — Bägge delarne hafva de ock i öfverflöd!

Jag har varit vid Versailles, hvilket underhålles jämte trädgården ganska väl. Man har tagit derifrån alla målningar af utländska mästare, hvilka nu sitta i Museum, här; men fört dit i stället alla af fransk hand och derigenom formerat en fransk skola i slottet. För öfrigt är alt tomt. Man förmodar at med tiden någon publik academi där blir inrättad. Trädgården är stor, väl underhållen, til och med alla cascaderne och vattukonsterne, som vissa dagar spela för almänheten. — Vissa andra smärre lustslott äro dels sålda, som St. Hubert, Marli etc. etc. etc., dels hyrda öfver sommaren åt particuliers, som där anställa fêter, där man mot betalning är närvarande, såsom Petit Trianon, St. Cloud o. s. v. — Gobelinsfabriken går ännu i all fulkomlighet. Där arbeta ungefär 110 arbetare. Regeringen betalar och underhåller inrättningen, ty dervid är ingen vinst. Magasinerne äro fulla af de skönaste tapeter, men ingen afsättning. Detsamma gäller för Porcellainsfabriken i Sèvres och Persiska mattornas förfärdigande i Savonnerie. Arbetet går ständigt, men intet får säljas. Intet i verlden kan jämnföras med skönheten af de mattor, som göras i Savonnerie. De äro dyrare än gobelins, och säljas til 6 à 700 livres Franska qvadratalnen.

Det torde roa dig at veta huru vid en publik séance i Directorium går til. Jag skal derom lämna dig en liten underrättelse. — På gården, utanföre Palais Luxembourg, paraderar gardet til häst. Det består af 120 man, och är det vackraste och bäst beridna man möjligtvis kan se. — I trappan ända up, står en haye af linietrupper och artilleri. I rummen, från trappan, ända in i sallonen, där presentationerne ske, står en haye af gardet til fot, lika starkt som det til häst, och upfyldt af karlar, som kunde tjena til modeller

åt bildthuggare. Sallonen är ganska liten; där finnas bänkar för dem, som hafva billetter af generalen för gardet at bevista publika séancerne. — I taket hänga Österrikiska, Sardinska, Engelska och Påfveliga fanor. — Alla utrikes ministrar, franska statsministrarne, som då äro i full costume, generaler m. m. upkomma då, passera genom sallonen och gå in uti et förmak, hvaräst Directörerne äro, och hvartil dörren är stängd. Då alla äro samlade, öpnas förmaksdörrarne, och alla utkomma. — Utländska ministrarne ställa sig närmast spectatörernes bänkar. Framför dem å ömse sidor statsministrarne och generalerne. För spisen, en face för sallonen, stå de 5 Directörerne, och bakom dem 5 general-adjutanter, de äro deras ordonnancer, äro i full uniform och hafva hattarne på. — Då presenteras af Ministren för Utrikes ärenderne den nykomne diplomaten, hvilken håller et tal, hvilket af Presidenten i Directorium besvaras. Dermed är hela ceremonien slutad. — Directörerne äro då altid klädda i stor costume. — Dessa presentationer ske första decadi i hvarje månad.

Fruntimren här äro hygliga, och kläda sig med den mäst utsökta smak. Perukerne äro nu ur modet. Håret lindas i flätor, aldeles à l'antique, och genomträs med röda ylleband, eller annat. För öfrigt är här intet almänt mode, utan omväxlar det efter hvars och ens tycke och smak. Bara armar brukas mycket, eller ock armar af couleur de chair silkes tricot. Kläderne äro mäst hvita, långa kjortlar, ombundna med band under bröstet. — Jag har ofta sett fru Tallien. Hon är mycket aimable och ganska vacker. I synnerhet har hon de vackraste armar som gifvas, tror jag, i verlden. Något som fruntimren här mycket bruka, äro de långa schalarne, som fästas, lik en Romersk mantel, öfver axeln. De fästas med graverade antika stenar, som efter italienska kriget i svåra mängd hitkommit; de äro mycket dyra, 80 à 100 à 150 louisd'or stycket, och dock ses fruntimmer, som deraf hafva hela halsband. — Fransyskorna äro lifliga, qvicka, mycket snygga, veta ställa sig in, och kunna, like sirener, fånga alla unga herrar, som våga trotsa dem. De äro vackra, och uphöja sin naturliga skönhet med den smak, hvarmed de kläda sig. De fästa en simpel näsduk på håret med et behag, som ej kan efterapas. — Les Françaises sont les filles des graces, plus aimables que leurs mères, et aussi belles que la Déesse des Amours, var det någon som sade om dem; jag går gärna in däruti.

Alla dina commissioner äro uträttade. Sidonius skal komma, då jag skickar alla mina böcker. Hälsa oändl. din fru mor, fru Veltzin, m:lle Vallén, morbror Bladh, och alla andra vänner och bekanta från den, som aldrig skal uphöra at vara

Din vän

Gustaf —

Underrättelser.

† Genom öfverkammarherren, grefve Adam Lewenhaupts frånfälle den 13 mars 1895 förlorade den historiska forskningen en ädel gynnare. Inre håg och yttre omständigheter bildade honom därtill; men dessförinnan hade de sköna konsterna vunnit hans första kärlek. Af naturen i hög grad utrustad med egenskaper, som erfordras för en sannskyldig artist — smak, blick för färg och form samt intresse för konstprodukter — riktade han tidigt sina tankar mot konstens värld; men att vara banbrytare genom tidens fördomar mot vissa klass- och yrkesförbindelser var ingen lätt sak och skulle hafva särskildt kräft en högre uppfattning af egen förmåga, än den grefve L. själf hyste. Pensel, mejsel och stickel föllo väl ej ur hans hand, men kommo till användning endast, då verksamheten inom andra håll skänkte honom några fristunder. Målning, i synnerhet vapenmålning, där hans heraldiska kunskaper trädde i dagen, — skulptur i elfenben och metaller, modellering i trä och lera o. s. v. voro nöjen, åt hvilka grefve L. ägnade lika stor talang som ifver, så väl i hofvets salonger som i hemmet. När det en gång gällde att förvärfva understöd åt en gammal landtvärnsman — den siste i Södermanland — åtföljdes uppropet af en af grefve L. förträffligt modellerad bild af den lemlästade krigaren, som snart kunde bo under eget tak; andra prof på hans konstfärdighet af allehanda slag fingo plats i slott och i förnäma hem. Äfven för vetenskaper — särskildt naturvetenskaperna — ägde grefve L. lifligt intresse; geologiska och entomologiska samlingar buro därom vittne. Geologiska föreningen kallade honom ock till ledamot. Den käraste samlingen blef dock för honom arkivet på Sjöholm, af honom grundadt och väl bekant för svenska forskare. Lyckliga förhållanden tillförde honom den ena skatten efter den andra. På grund af äktenskaplig förbindelse med släkten Gyldenstolpe kom han i besittning af den Gyldenstolpe-Ehrenstenska samlingen,[1] hvilken han erhöll i gåfva af excellensen Stjernelds änka, född Gyldenstolpe; den innehåller bl. a. bref till och från kungl. råden Edv. Ehrensten och grefve Nils Gyldenstolpe. Såsom riksrådet grefve v. Höpkens dotterdotter hade grefvinnan Stjerneld erhållit så väl Ulfåsa gård, som det därstädes förvarade rikhaltiga arkivet, hvilket sedan öfvergick till Sjöholms samlingar; någon del däraf blef för några år sedan aflämnad till Riksarkivet i utbyte mot handlingar af speciellt intresse för den Lewenhauptska släkten; denna sistnämnda samling af släkthandlingar ökades, då genom excellensen Sparres försorg dit öfverflyttades åtskilliga volymer, som utgallrats ur Svea

---

[1] En del finnes dock i Uppsala univ.-bibliotek.

hofrätts arkiv och voro bestämda för papperstillverkningen vid Tumba. Andra afdelningar i arkivet äro den s. k. Klerckerska samlingen, bestående af riksrådet Otto Flemings papper m. m., och den Nordinska — bref till biskopen och till landshöfdingen Nordin — hvilken samling kommit dels genom byte, dels genom gåfva ifrån den Nordinska egendomen Forsbacka. En annan afdelning af högt värde har tillhört Louis af Bourbon-Condé, grefve af Clermont och abbé, den hufvudsakligen genom sina nederlag i sjuårskriget bekanta befälhafvaren öfver den hannoverska arméen, för öfrigt ledamot af franska akademien. Hans papper öfverfördes af Bernadotte till Sverige och förvärfvades af grefve L. under Karl XV:s tid genom byte mot ett rum gyllenläder. Bland andra märkliga nummer inom arkivet må nämnas Louis de Geer d. ä:s räkenskaper, Laurens Kaggs dagbok från Karl XII:s tid, bref från Karl XII samt från hans och trettioåriga krigets män. Såsom arkivets synnerlige gynnare hafva framstått konungarne Karl XV och Oskar II; efter grefve L:s död har arkivet ytterligare kunnat ökas genom delar af hans egen brefväxling m. m. och lär arkivets sammanhållning för framtiden vara betryggad, helt visst äfven till framtida gagn för den svenska forskningen, hvars representanter i ganska stort antal där fått under grefve L:s tid njuta af den största välvilja och bevågenhet. Fryxell, Carlson, Malmström, Odhner, Wirsén, Warburg, Yngvar Nielsen och doktor Arnheim hafva alla i sina historiska arbeten uttryckt sina stora förbindelser därföre, att detta arkivs skatter så frikostigt stått dem till buds, och samma tillmötesgående var ett villkor för att riksrådet grefve v. Höpkens skrifter skulle kunna publiceras. Själf ägnade grefve L. sina kunskaper åt arkivets ordnande, och genom sin skarpa och säkra blick förstod han att från autografsamlingen afhålla falsarier, som annars så lätt tränga sig in bland dylika papper. Ett erkännande af sin för historieforskningen synnerligen gagnande verksamhet fann grefve L. däri, att han blef kallad till ledamot af K. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia samt till hedersledamot af K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Vid sitt inträde i akademien meddelade han sina rön angående i Sverige funna pappersstämplar, dem han aftecknat och hvilkas antal lär uppgå till 7 à 8000.

En hvar, som fått komma i beröring med den insiktsfulle och förbindlige ädlingen, ägnar hans minne den djupaste vördnad.

— F. d. rektorn A. W. af Sillén afled d. 2 maj vid 81 års ålder. Under åren 1851—1871 utgaf han i fem band en »Svenska handelns och näringarnas historia», hvaraf ett sammandrag under samma titel, sträckande sig till 1809, utkom 1886.

— F. d. rektorn N. G. Bruzelius afled d. 23 april nära 69 år gammal. Bland hans arbeten, som hufvudsakligen rörde fornkunskap, märkes den kulturhistoriska skildringen »Allmogelifvet i Ingelstads härad under slutet af förra och början af detta århundrade».

— Den tyske gymnasieprofessor J. Opel afled i Halle d. 17 febr. 65 år gammal. Han hade behandlat en del af det trettioåriga kriget i sitt arbete »Der niedersächsisch-dänische Krieg» I—III. (1872—94).

— I Hannover, där han lefde som privatman, afled d. 3 mars numismatikern och heraldikern Herm. Grote vid 92 års ålder. Utom genom sina numismatiska arbeten var han hos oss känd genom sina omsorgsfullt utarbetade »Stammtafeln» (1877).

— Den 30 april afled i Wiesbaden den ryktbare författaren verkliga geheimerådet excellensen Gustaf Freytag 78 år gammal. Historieskrifningen tillhörde han — för att ej tala om hans historiska romaner — genom sina berömda, i många (delvis i 20) upplagor utgångna »Bilder aus der deutschen Vergangenheit» (1859—62).

— Den engelske historikern sir John Seeley, professor i historia vid universitetet i Cambridge, afled d. 13 sistlidne januari. Bland hans historiska arbeten märkas »Life and times of Stein» (1879); »Expansion of England» (1883); »Greater Greece and Greater Britain» (1887). Han var dessutom författare till den anonymt utgifna skriften »Ecce Homo» (1865).

— Uti Prag har E. Schebek aflidit vid 73 års ålder. Han lärer under lifstiden varit sekreterare i en handelskammare, men ägnade sig på äldre dagar åt historisk forskning och väckte ett visst uppseende genom sina studier i Wallensteinfrågan, »Die Lösung der Wallensteinfrage» (1881) samt »Kinsky und Feuquières» (1882), hvilka på samma gång de vittnade om intresserade studier äfven röjde en fantasirikedom, som dessvärre ej höll stånd för den historiska kritiken.

— Den italienske historieskrifvaren Cesare Cantù afled d. 11 sistl. mars omkr. 78 år gammal. Hans mest bekanta arbete, en världshistoria, öfversattes på flera språk, bl. a. äfven på danska.

— *Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien* har till hedersledamot kallat bibliotekarien grefve C. Snoilsky, som den 7 sistl. maj tog sitt inträde i akademien.

— Af *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar* har trettiondeandra delen utkommit, innehållande inträdestal af Elof Tegner »De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd»; Claes Annerstedt »Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702»; Oscar Alin »K. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna på de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar» samt Carl Silfverstolpe »Om kyrkans angrepp mot revelationes sanctæ Birgittæ. Ett bidrag till Birgittin-ordens historia».

— Under våren hafva följande afhandlingar inom den historiska ämnesgruppen ventilerats vid Uppsala universitet: »Riksdagen

i Gefle 1792» af J. A. Almquist; »Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi» af K. Ahlenius; »Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna» af S. Clason samt »Th. Mommsens teori om det romerska principatet» af L. Blomberg.

— Från *Göteborgs högskola* förberedes, vid sidan af högskolans vetenskapliga årsskrift, äfven en serie »Populärvetenskapliga föreläsningar under ledning af professorerna Paulson och Cederschiöld samt docenten Stavenow.

— *Letterstedtska föreningen* har beviljat biblioteksamanuensen K. H. Karlsson 1,000 kr. till fortsatta forskningar i Vatikanska arkivet samt professor M. Weibull 500 kr. för forskningar till drottning Kristinas historia.

— *Karl Johansförbundet* sammanträdde i Uppsala den 11 sistl. maj. Ett af utsedda kommitterade uppgjordt förslag till användning af förbundets fonder blef där af förbundets svenska afdelning antaget. I stället för att en större summa på en gång skulle utdelas som pris för den bästa historia öfver Karl Johan, skulle hvart sjette år utdelas belöningar för förtjänstfulla arbeten i nordens historia eller understöd för historiska forskningar, särskildt med afseende på Karl Johans person och tidehvarf eller de förenade rikenas historia efter 1809. Hvart sjette år skulle en summa anslås för detta ändamål att fördelas i två lika stora delar, att i hvartdera riket bortgifvas af därtill utaf förbundets svenska och norska afdelningar utsedda nämnder.

— Af den på P. A. Norstedt & Söners förlag, med bidrag af ridderskapet och adeln, utkommande publikationen *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll* har af den äldre serien (redaktör S. Bergh) utkommit *tolfte delen*, omfattande riksdagarna 1675 och 1678 jämte ett adelsmöte 1676, samt af den senare serien (redaktör C. Silfverstolpe) *fjortonde delens andra häfte*, omfattande slut på protokollet för riksdagen 1742—43 jämte bilagor.

— Sedan förslaget att utgifva en ny upplaga af Anreps Ättartaflor strandat på ekonomiska skäl, har man måst nöja sig med en fortsättning på nyssnämnda berömda arbete, hvilken under titeln *Svenska adelns ättartaflor* (*ifrån år 1857*) utgifves af grefve F. U. Wrangel och kapten O. Bergström. Anreps stora genealogiska verk utgafs under åren 1857—64; det är orsaken, hvarföre förstnämnda år tagits till utgångspunkt. För hvarje särskild ätt meddelas riddarhusnummer, år för adlande och introduktion samt en historik, som stundom, t. ex. för ätten Bonde, är jämförelsevis ganska utförlig och i flera fall beriktigar Anreps uppgifter, hvilka hvad vissa äldre ätters härstamning vidkommer, ej sällan, såsom bekant, voro synnerligt okritiska. Företaget synes hafva väckt intresse, såsom var att förmoda, då det fallit i så goda händer, och det är redan ett ganska betydande antal personer inom och utom adeln, som till

utgifvarne lämnat anteckningar eller meddelanden om en eller flera släkter. Det är två häften, som tills dato utkommit, det andra slutande på adliga ätten *Carleson*.

— Senaste band af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* innehåller en af arkivamanuensen d:r S. Bergh författad i bibliografiskt hänseende synnerligt uttömmande redogörelse för den svenska historiska litteraturen (eller arbeten angående densamma) under åren 1890—93.

— Biblioteksamanuensen d:r B. Lundstedt har nyligen fullbordat första afdelningen af det bibliografiska arbete öfver *Sveriges periodiska litteratur*, hvarmed han på uppdrag af Svenska publicistklubben varit sysselsatt. Den omfattar åren 1645—1812 och upptager jämte några sporadiskt utgifna flygblad (det äldsta af år 1624) 425 nummer, började med *Ordinari Post Tijdender* från år 1645 och sedan en tid bortåt. För hvarje upptaget periodiskt organ meddelas bibliografiska notiser om utgifningstid, utgifvare, yttre utstyrsel, pris, innehåll eller syfte o. s. v., notiser, hvilka måste kräft mycken tid och mycket besvär att samla. Icke blott bibliografen och samlaren, utan äfven historieskrifvaren och forskaren äro tack skyldiga alla dem, som främjat denna publikation: publicistklubben, som fattat beslut om utarbetandet, redaktör Hellberg, som möjliggjort, att utgifningen kunnat taga sin början, och slutligen själfva utgifvaren, utan hvars ihärdighet och omsorg företaget ej kunnat fortskrida såsom det gjort.

— I »Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte» B. VI (1894) ha några hamburgska forskare lämnat smärre bidrag till frågan om Hamburgs och svenskarnes förhållande under trettioåriga kriget. Herr A. Wohlwill meddelar under titeln »Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf» några upplysningar om förhållandet mellan hansestaden och den svenske konungen, därvid bl. a. aftryckande det fördrag, som d. 26 nov. 1631 afslöts mellan de båda kontrahenterna (efter en afskrift i sv. riksarkivet). — D:r F. Voigt lämnar några meddelanden dels om Hamburgs utgifter af hvarjehanda slag för Sverige och svenskar under åren 1630—50, dels om Hamburgska områdets besättande af svenska trupper 1849 och erläggandet af Hamburgs andel i krigskostnadsersättningen till Sverige.

— *Finsk historisk litteratur år 1894.* Förutom de arbeten i finsk historia, hvilkas utkomst tidigare omnämnts i Hist. Tidskrift, må ännu följande anmälas.

I en akademisk disputation, benämnd »*Karl IX:s Ishafspolitik I*» (på finska) har S. Ingman meddelat början af en undersökning om de tvistigheter angående Lappmarkerna, hvilka för en lång tid funno sin lösning genom Kalmarkriget. Beklagande den slutliga vändning händelserna togo, ställer sig förf. afgjordt på svensk ståndpunkt och går t. o. m. i sin apologi för de svenska anspråkens gil-

tighet längre än urkunderna, kritiskt bedömda, medgifva. Förf:s föreliggande undersökning går till år 1601; andra delen, som slutar med freden i Knäröd, är redan inlämnad till tryckning i Historiallinen arkisto.

En annan akademisk afhandling, författad af A. H. Snellman och benämnd »*De finska stammarna vid Östersjön under tiden för sin självständighet*» (på finska), meddelar en på grundliga studier baserad framställning af de resultat, till hvilka den historiska, arkeologiska och språkvetenskapliga forskningen kommit i afseende å de söder om Finska viken boende finska stammarnas bosättningsförhållanden och öden före den tyska eröfringen. Öfver hufvud refererar förf. sina lärda föregångare såsom Sjögren, Bielenstein, Thomsen m. fl., men han gör det på ett självständigt sätt och tilllägger ur egen fatabur särskilda hypoteser till de många, hvilka tidigare framställts. Särskild uppmärksamhet ägnas bl. a. frågan om skandinavernas beröring med folken i de baltiska länderna.

Finska historiska samfundet har under året utsändt 13:e tomens senare häfte, upptagande, förutom en uppsats af K. R. Melander »*Om rådet i Finlands städer under förra hälften af 17:e seklet*», supplement till prof. Algot Scarins af M. G. Schybergson tidigare publicerade brefsamling m. m., samfundets protokoll för tiden 15/12 1893—4/6 1894. Som bilaga meddelas (S. I—CL) häftets pièce de résistance, en samling »»*tabeller rörande Finlands handel åren 1570—1622*», uppgjorda af T. S. Dillner. Dessa tabeller, hvilka grunda sig på omfattande studier i arkiven i Stockholm och Helsingfors, meddela så noggranna uppgifter som handlingarna det medgifva angående de finska städernas import och export samt antalet in- och utgående skeppslaster under nämnda tidrymd.

Svenska litteratursällskapet har utsändt 8:e tomen af sina »Förhandlingar och uppsatser», innehållande flera bidrag af historiskt och litteraturhistoriskt intresse. E. Lagerblad meddelar »*En blick på den svenska tidningspressens utveckling i vårt land*», och C. G. Estlander skildrar i en längre uppsats »*Arwidsson såsom publicist i Åbo*». Bland uppsatser af rent historiskt intresse må framhållas E. W. Bergmans »*Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—59*» samt M. G. Schybergsons »*Riksdagsmannaval i Åbo 1774*».

Det nyssbildade Finska kyrkohistoriska sällskapet, som ställt till sin uppgift att insamla och publicera upplysningar angående den finska kyrkans framfarna öden, har utgifvit I:a delen af sina »Handlingar». Förutom inledande ord om sällskapets arbetsplan upptager häftet »*Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne*», utarbetadt af K. G. Leinberg — ett på omfattande forskningar grundadt verk, som innehåller biografier öfver Finlands prästerskap och skollärare intill år 1554 samt i en mängd punkter kompletterar och korrigerar C. H. Strandbergs redan något föråldrade »Åbo stifts herdaminne» (1832—34).

Förläggarefirman K. F. Gummerus i Jyväskylä har påbörjat utgifvandet af en vidlyftig illustrerad Finlands historia, som i afseende å innehållet skall motsvara alla vetenskapliga fordringar, men genom en populär framställningsform är afsedd att spridas i vida kretsar. Efter mönster af Illustrerad Sveriges historia har arbetet fördelats på flera händer och torde aftal redan ingåtts med några äldre och yngre historieskrifvare. Som första resultat har under året framträdt »*Finska folkets förhistoria*» (på finska), utarbetad af V. Wallin och innehållande en åskådlig framställning af hvad fornforskningen och språkvetenskapen lyckats uppdaga om tiden före kristendomens införande.

I ett arbete, benämdt »*Viborgs läns återförening med det öfriga Finland*» (på svenska och finska), har J. R. Danielson framlagt ett nytt och värdefullt resultat af sina forskningar rörande tiden för grundläggningen af Finlands närvarande statsskick. Tanken på återföreningen föresväfvade tidigast det finska självständighetspartiets ledare G. M. Sprengtporten och J. A. Jägerhorn, dykte sedan upp under krigsåren 1808—1809 och realiserades genom kejserliga manifesten af 1811 och 1812. Sin hängifnaste anhängare hade planen i G. M. Armfelt, hvilken, näst kejsar Alexander, hedern af föreningens genomförande främst tillkommer.

Mag. Aug. Schauman har numera afslutat sitt 1892 påbörjade memoirverk »*Från sex årtionden i Finland*». Med stor stilistisk talang redogör förf. för sina minnen från det politiska och litterära lifvet i Finland och främst i dess hufvudstad från 1810:talet intill år 1861. De kulturbilder, förf. tecknar, ådagalägga att han med vaken blick följt händelsernas gång och att han varit väl initierad och äfven själf deltagit i en mängd af de tilldragelser han velat rädda undan glömskan eller framställa i en klarare belysning.

Edv. Bergh har likaledes fullbordat sitt arbete »*Finland under det första årtiondet af Alexander III:s regering*», hvilket utgör en fortsättning af samme förf:s »Vår styrelse och våra landtdagar». Framställningen koncentrerar sig hufvudsakligast kring landtdagarna 1885, 1888 och 1891, hvilkas verksamhet och resultat skildras med ledning af det vidlyftiga landtdagstrycket.

I en populärt affattad skrift, kallad »*Alexander II:s minne*» och utkommen i anledning af aftäckningen af Alexander II:s staty i Helsingfors, har den åldrige skalden-historikern Z. Topelius tecknat en anslående bild af kejsaren-storfursten och af det utvecklingsarbete, som under hans 25:åriga regering pågick i Finland.

Med anledning af 300:e årsdagen af Gustaf II Adolfs födelse utgafs i Helsingfors (på svenska och finska) en illustrerad festpublikation, kallad »Gustaf Adolfs minne i Finland», och upptagande, förutom dikter af M. Lybeck och R. Hertzberg, kortare uppsatser af M. G. Schybergson, R. F. v. Willebrand, C. v. Bonsdorff, J. W. Ruuth och L. Mechelin.

A. Bergholms släktbok har avancerat till sjette häftet (slutande med bokst. F.).

Såsom öfvertryck ur Finsk militär tidskrift för 1892—94 har utkommit af G. A. Gripenberg gjorda anteckningar om den år 1812 uppsatta och 1830 upplösta finska militären, som under Napoleons fälttåg mot Ryssland tjänstgjorde i Petersburg.

C. v. B.

Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution

AF

ELOF TEGNÉR.

Sveriges historiska litteratur lider, såsom bekant, ingen brist på samtida skildringar vare sig af katastrofen den 13 mars 1809 eller af dess förspel. Georg Adlersparre offentliggjorde i tredje bandet af sina bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» ej mindre än åtta samtida svenska berättelser, sin egen inberäknad. Hans son, som i sina »Tidstaflor», dels ur sin faders papper, dels ur egen fatabur, framlagt hvad han ansett kunna tjäna till faderns förhärligande, har där meddelat en mängd längre och kortare skildringar rörande uppträdet på Stockholms slott d. 13 mars och de närmast föregående veckornas händelser, af män som däri personligen deltagit: De la Grange, Ulfsparre, Hugo Hamilton, Norlin, Pantzarhjelm m. fl. Henning Wrangels dagbok, Björnstjernas anteckningar och Skjöldebrands memoarer, så vidt de genom Wieselgrens utdrag äro kända, innehålla framför andra bidrag till kännedomen om revolutionens förspel i januari och februari. Trolle-Wachtmeisters dagboksanteckningar äro äfven ett aktstycke af värde till historien om statshvälfningens förberedelser.[1]

[1] De ofvan citerade berättelserna af De la Grange m. fl. finnas anförda på olika ställen af K. A. Adlersparres »1809 års revolution och dess män»: Henning Wrangels dagbok finnes tryckt i Bihang till Schinkels minnen II: 62, utdragen ur Skjöldebrands anteckningar i De la Gardieska arkivet XV: 136 o. f. Till de öfriga här nämnda särskildt tryckta arbetena kunna läggas »Greiffska papperen», Ups. 1859.

Det senast offentliggjorda bidraget till dessa minnesvärda tilldragelsers historia är en berättelse af Hans Järta, införd i Historisk tidskrift 1894, förut i utdrag meddelad af Järtas biografer, L. De Geer och H. Forsell. Järtas framställning äger stort intresse, då han utan tvifvel var den mest betydande af de yngre bland dem, som voro invigda i revolutionsplanerna. Järta var dock, enligt sin egen berättelse, snarare en återhållande än en verkande kraft under förberedelserna, och han stod personligen ej i nära förhållande till de unga officerare, som utgjorde flertalet af revolutionsmännen i Stockholm.

Hufvudmannen för dessa sistnämnda var den då 27-årige löjtnanten friherre Jakob Cederström, en man, som i denna egenskap ofta nämnes så väl i Järtas berättelse som i andra samtidas anteckningar. Cederström, framför andra en initiativets man, hade invigt Järta i det »vådliga förtroendet» om de anslag, som voro i fråga, och meddelat honom hvarjehanda förslag, hvilka Järta fann »omogna». Men han yttrar dock om denne unge man: »Då jag ofta fann Cederströms ifver vara obetänksam, hade jag dock vid alla tillfällen orsak att högakta hans mod, hans ihärdighet och oegennyttiga afsikter. Troligen kostade honom revolutionen, hvaraf han sedermera icke sökte draga någon fördel, en icke obetydlig del af hans förmögenhet.»

Äfven Jakob Cederström, som sålunda med skäl kan anses såsom en bland de verksammaste af »1809 års män», har efterlämnat hittills otryckta anteckningar, hvilka tyvärr endast i fragmentarisk form blifvit bevarade och ej föreligga i en slutredaktion, som gör dem lämpliga till offentliggörande såsom historiskt aktstycke. En redogörelse för det väsentligaste af deras innehall torde dock här förtjäna sin plats, icke minst för jämförelsen med Järtas anteckningar: i viss mån komplettera de hvarandra. Ingendera af dessa berättelser är nedskrifven samtidigt med de skildrade tilldragelserna. Järtas är daterad fjorton år senare (1823), och Cederströms torde vara nedskrifven på hans ålderdom, omkring 1850, således fyra årtionden efter revolutionen. Att de ej i alla detaljer öfverensstämma är sålunda ej underligt: de af Adlersparre och andra offentliggjorda samtida berättelserna, af hvilka några äro daterade

kort efter revolutionens tilldragelser, förete ju äfven väsentliga olikheter. — Själf uppgifver Cederström, att han icke till sitt förfogande haft några papper såsom hållpunkter för sitt minne, då han under den ödesdigra tiden planmässigt förstört alla bref och aktstycken, som stodo i sammanhang med hvälfningen. Men å andra sidan var hans starka minne ett föremål för samtidas undran; och hans sanningskärlek och ärlighet äro höjda öfver allt tvifvel. Själf sade han till sin vän, den bekante kammarjunkaren L. F. Rääf: »Tror Ni, att man någonsin glömmer sådant?»[1]

Närmast torde väl nedskrifvandet af dessa ej afslutade anteckningar hafva varit föranledt af önskan att beriktiga hvarjehanda tendentiösa framställningar i den yngre Adlersparres, Crusenstolpes och andras skrifter om tilldragelserna 1809. Personliga anledningar härtill saknades icke, och den gamle revolutionsmannen hade upprepade gånger gripit till pennan för att protestera mot det vanställande af historiska fakta, som han ansåg hafva ägt rum. Hvarjehanda tidningspolemik blef häraf följden, under hvilken Cederström blef föremål för ett personligt angrepp af K. A. Adlersparre, hvilket med skäl väckte ogillande.[2]

Att Cederström icke förr, oaktadt mångas uppmaningar, beslöt sig för att i en sammanhängande berättelse nedskrifva sina minnen, och att han uttryckligen föreskref, att intet

---

[1] Rääf har med anledning däraf i ett bref till Jakob Cederströms son intygat, att »presidenten C. med mera tillförsikt än de flesta människor kunde anförtro sig åt sitt utomordentligt starka minne, hvarpå Riddarhuset afhörde ett förvånande prof, då han under sin lysande strid med statsrådet Sandströmer anförde utan anteckning den stora massa af sifferbevis, som i ett dylikt ämne naturligtvis förekom. Med lika klarhet och ordning utvecklade han sina tankar, alltid blott ur minnet, vid de täta öfverläggningar, som höllos hos presidenten v. Hartmansdorff för att bereda riksdagsärendena.» (5/11 1859.)

[2] Se Aftonbladet 1849, n:o 253. Anledningen var en i tidningen »Tiden» 1849, n:o 80, införd, i hofsam ton hållen uppsats af Cederström ang. Adlersparres »1809 års män». I sitt »Svar till Herr Jakob Cederström» påstod Adlersparre, att dennes artikel endast vore ett uttryck af sårad fåfänga samt röjde en »undertryckt förtviflan öfver det i Lethes flod fördränkta, länge närda lifgifvande hoppet att af eftervärlden hälsas såsom en af fäderneslandets räddare», och fällde det förolämpande yttrandet: »Självkärleken sväller som svampen i pölen.» Det råa i tonen och det orättvisa i angreppet framkallade en energisk protest af en »Tertius interveniens» i Tiden, n:o 89. Se för öfrigt artiklar i sistnämnda tidning 1849, n:o 83, 93 (af Cederström) 96; 1850: n:o 13 (af Cederström). — I den vidlyftiga och delvis bittra polemik i början af 1830-talet, som föranleddes af utgifvandet af Adlersparres »Handlingar» och som fördes mellan utgifvaren, Montgomery, Anckarsvärd m. fl., tog Cederström veterligen ingen del.

däraf finge offentliggöras förr än femtio år efter de skildrade tilldragelserna, berodde på hans vid många tillfällen uttalade åsikt om olagligheten att offentliggöra bref och handlingar i strid med tryckfrihetslagens föreskrifter. Utgifvandet af Granbergs »Historisk Tafla af Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår» D. 3, af Adlersparres »Handlingar» och Crusenstolpes många publikationer m. m. ansåg han innebära ett öppet trotsande af denna lags bokstaf. Med öfverdrifvet nit ville han utsträcka lagens förbud äfven till historiska framställningar, hvilande på enskilda bref och aktstycken af nyare datum, och ansåg sig förhindrad att i annan form än det tillfälliga beriktigandets frambära sitt vittnesbörd inför allmänheten. I detta afseende stod han ensam bland »1809 års män», hvilkas förnämsta målsmän inom litteraturen länge voro Adlersparrarne, fader och son. Kändt är, huru afundsjukt de för Georg Adlersparre gjorde anspråk på hederstiteln »fäderneslandets räddare» och gärna ville förringa andras deltagande i den historiska bragden. Jak. Cederström delade med Hans Järta, säger denne sistnämnde, ödet att ej vara »väl omtyckt af Adlersparre själf och hans anhang». Ingendera länder detta till någon skam. Beklagas kan emellertid, att Cederström så sent började nedskrifva sina minnen från 1808 och 1809, och att endast ett fragment föreligger.[1]

Några ord om författaren till dessa anteckningar, för hvilka här skall lämnas en redogörelse, torde icke vara alldeles öfverflödiga. Samtiden kände honom väl, både såsom enskild och offentlig man; för ett yngre släkte torde minnet af hans lefnadsöden och verksamhet förtjäna återupplifvas.[2]

Han var född 1782, son af kaptenen frih. Anders Cederström, som genom sitt gifte med en holländsk dam blifvit ägare af en ansenlig förmögenhet. Jakob Cederström var den

[1] Den del af frih. J. Cederströms papper, som blifvit bevarad, öfverlemnades 1895 till Lunds Univ. Bibliotek af hans dotter, friherrinnan H. Lybecker, f. Cederström.

[2] Egendomligt nog saknas Cederströms biografi så väl i äldre som nyare följden af Sv. biografiskt lexikon och förekommer endast högst knapphändigt behandlad i Hofbergs biogr. handlexikon. Matrikeluppgifter förekomma i Anreps Ättartaflor, i Låstboms Höfdingaminne m. fl. st.; utförligare nekrologer i Krigsvetenskaps-Akad:s Handlingar 1858, i Svea 1858 samt i åtskilliga tidningar, särskildt i Svenska Tidningen 1857, n:o 184. I många historiska skrifter, mest rörande åren 1808—1840, finnes han omnämnd.

yngste och mest begåfvade af trenne bröder. Redan i barnaåren fänrik vid Svea lifgarde, blef han 1805 löjtnant vid detta regemente och gjorde sitt första fälttåg i Gustaf IV Adolfs sorgligt ryktbara pommerska krig. Han gjorde sig därunder känd som en käck officer, särskildt såsom anförare för jägartrupper. Åt det »lätta infanteriet» såsom vapen och dess organisation ägnade han alltjämt, såsom vi skola se, ett särskildt intresse. För sitt goda hufvud, sin talegåfva, sin oförskräckthet och energiska vilja gjorde han sig tidigt bemärkt; men den framtidsrika militära bana, som syntes öppna sig för honom, hotades med ett plötsligt slut redan i början af hans andra fälttåg. Det var under en skärmytsling på norska gränsen 1808, som Cederström blef sårad i högra benet, hvilket måste amputeras. Detta föranledde hans försättande ur aktiv tjänst under det pågående kriget; men blef äfven anledning till hans vistelse i hufvudstaden under vintern 1808—1809 och till hans energiska ingripande i revolutionens förberedelser. Ännu 1809 begagnade Cederström kryckor, hvilka sedan ersattes med det historiskt vordna »träbenet». Detta synes hos honom hafva nästan ersatt det ben, som den fientliga kulan beröfvat honom. Oaktadt invalid, kvarstannade Cederström i aktiv militärisk tjänst, deltog i fälttåget i Tyskland såsom anförare för sina jägarebataljoner, var med i Norge 1814 och avancerade slutligen inom arméen till generalmajor (1826).

Åren 1817—1831 var han landshöfding och militärbefälhafvare på Gottland. Hans ditsändande troddes stå i sammanhang med de befarade gustavianska stämplingarna på Gottland, hvilka föranledde den löjligt ryktbara rättegången mot Ihre och Bergelin. Revolutionsmannen från 1809, känd för sin hänsynslösa energi, ansågs vara rätte mannen att kväfva hvarje försök till den afsatta konungaättens förmån.[1]

På Gottland utvecklade Cederström en ifrig och gagnande verksamhet samt förvärfvade stort anseende såsom administratör och oförtruten ämbetsman. Fråga var 1828 om hans inträde i konseljen såsom statssekreterare för krigsärenden; men i stället förflyttades han tre år senare till den fredliga presidentplatsen i kammarkollegium.

---

[1] Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckn. II, 138 ff.

Onekligen var detta en ovanlig ämbetsmannabana; men »generalen med träbenet», om hvars rörlighet under landshöfdingetiden på Gottland hans underlydande skämtsamt brukade säga, att »det var en lycka, att han ej ägde två träben i stället för ett, ty då hade ingen kunnat följa honom», visade sig vara en lika nitisk kammarkollegiipresident, som han varit jägareofficer, militärbefälhafvare och landshöfding. Till 1847 kvarstod han i tjänst och öfverlefde tio år sitt afskedstagande. 1857 gick han, 75-årig, ur tiden på egendomen Findered i Kalmar län, tillhörig hans vän frih. Adelsvärd.

Såsom revolutionsmannen från 1809 tillhör Cederström vår historia, men äfven såsom riksdagsman. Från åren 1809—1850 deltog han i alla riksdagar, och det svenska riddarhuset har ägt få mera ihärdiga och oförskräckta debattörer. Särskildt motsatte han sig hänsynslöst och energiskt hvarje anfall på grundlagen af 1809, i hvars tillkomst han ägde sin väsentliga andel. I konstitutionella frågor tillhörde han den konservativa sidan af riddarhuset, hvars typiske representant på 1840 och 50-talet var August v. Hartmansdorff. Det skulle föra oss för långt från ämnet att här inlåta oss på Cederströms långa och hedrande riksdagsbana, som med tiden gick alltmera åt höger. I ekonomiska frågor var han dock en ifrig framstegsman.

Hans Järta och Jakob Cederström, som möttes vid statshvälfningsplanerna 1809, följdes sålunda åt på äldre dagar i gemensamt hat mot »liberalismens styggelser». Men likväl trädde äfven i det offentliga lifvets brytningar skillnaden mellan de båda männen från 1809 i dagen: Järta, framför allt mannen af pennan, älskade icke den öppna fejden, medan det Cederströmska krigarblodet stundom äfven i fredstid svallade öfver.

* *
*

Början af det stora krigs- och olycksåret 1808 fann Jakob Cederström på ett besök i Finland. Han bevittnade Björneborgs regementes mönstring, sedan underrättelse ingått, att den ryska invasionen var nära förestående. »Icke en enda man», säger han, »icke en officer syntes bestört

öfver underrättelsen, alla förklarade sig villiga att möta fienden». Ännu på gamla dagar uttalade han den åsikt, att det ryska eröfringståget kunnat hejdas, »om konungen genast skyndat till Finland och, stödd på nationens offervillighet och hänförelse, vågat möta faran.»

Att själf få deltaga i den ryska fejden var nu målet för den unge gardeslöjtnantens ifriga önskningar. Utsikt därtill erbjöd sig genom det anbud, som gjordes honom af general Aminoff att få befälet öfver en jägarebataljon, bildad af Åbo läns och Björneborgs sammanslagna jägaremanskap. Men det hedrande anbudet kunde ej mottagas, ty konungen förklarade på därom gjord framställning, att han behöfde sina gardesofficerare hemma i Sverige. »Ingen händelse i min lefnad har så bedröfvat mig som denna», skrifver Cederström, »men som knekt måste jag lyda.»

Med tungt hjärta återvände han till Stockholm, sedan han bevittnat Åbo-eskaderns af arméens flotta uppbrännande och andra hufvudlösa åtgärder, anbefallda från högsta vederbörande. I stället för Finland blef Norge bestämmelseorten för den återvände unge krigaren. General Armfelt antog honom till tjänstgöring i västra arméens stab och befallde honom att omedelbart afresa till Dalarne. Därifrån skulle han under öfverste Gahns befäl följa den bataljon af Dalregementet, som, förstärkt med fem ännu ej organiserade bataljoner Dalfriskyttar, genom Värmland skulle inrycka i norska Hedemarken.

Den Gahnska diversionen, i sig själf en mindre välbetänkt del af krigsplanen mot Norge, misslyckades äfven därigenom, att de tillärnade friskyttebataljonerna af dalamän, till följd af brist på medel och på förutseende hos Dalarnes landshöfding Nordin, icke kunde bildas. Stormiga uppträden föreföllo vid ett af landshöfdingen utlyst sammanträde i Malung. Öfverste Gahn underhandlade å landshöfdingens vägnar under dennes sjukdom med de styfsinta dalamännen, men fruktlöst. De tågade hem igen, då landshöfdingen förklarade, att han ej hade konungens befallning att tillfredsställa deras penningefordringar. »Det blir på Herr Barons ansvar, att fem friskyttebataljoner komma att saknas i svenska arméens anfallslinie mot Norge!», utropade Cederström, som förde bud mellan Gahn

och Nordin, förbittrad med anledning af detta Nordins svar.

Med den ena bataljonen af Dalregementet marscherade emellertid åstad till norska gränsen. Redan några dagar efter fientligheternas öppnande blef Cederström, såsom nämndt är, urståndsatt att deltaga i fälttåget: i en skärmytsling vid Skarbokil den 11 april blef han illa sårad i ena benet, hvars nedre del den 8 maj på Karlstads lasarett måste amputeras. Fram på sommaren 1808 kunde han föras till Stockholm.

Fastän invalid, följde Cederström med brinnande intresse händelsernas gång. Ett förslag till organisation af det så illa behandlade landtvärnsmanskapet utarbetades af honom under sommaren 1808 och öfversändes till konungen. Det gick ut på landtvärnets fördelning i jägarbataljoner, hvilka delvis, i anseende till den stora bristen på befäl, själfva skulle få välja underbefäl och subalternofficerare. Förslaget upptogs välvilligt af Gustaf IV Adolf, som från Åland egenhändigt svarade, att han vid sin återkomst skulle afgöra saken. Sedan konungen återvändt, blef också Cederström uppkallad till honom och erhöll hans muntliga anbud att efter det inlämnade förslaget få organisera tre jägarebataljoner.

Då hade emellertid en tilldragelse inträffat, som vållade Cederströms ohjälpliga brytning med konungen. Det var gardesregementenas bekanta degradering med anledning af reträtten från Viais till Helsinge. Cederströms anteckningar visa ögonskenligt, hvilken väsentlig faktor i afsättningsplanerna denna obetänkta och orättvisa åtgärd utgjorde. »Man häpnade», skrifver han, »och med skäl för de följder, en så skriande orättvisa skulle medföra, och den blef jämväl till en stor del orsak till, att hela arméen blef afvogt stämd mot en konung, som i dag vanhedrat några regementen, hvilka ingenting brutit, utan manligen stridt, och hvaraf icke mer än en tredjedel af befälet var närvarande, där det föregifna felet skulle varit begånget.»[1]

[1] Särskildt vände sig officerarnes ovilja mot regementschefen baron Fleetwood, efter hvilken Svea lifgarde hädanefter skulle benämnas »Fleetwoodska regementet» och mot bataljonschefen major Tornérhjelm. Efter statshvälfningen 1809 upphäfdes degraderingen; men Cederström och hans regementskamrat, den häftige baron Henning Wrangel, reste Fleetwood och

Dessa tilldragelser hade timat i oktober 1808, och harmen däröfver glödde ännu lifligt i Cederströms själ vid hans audiens några veckor senare hos den från sitt föga ärofulla finska fälttåg återvände konungen. På dennes anbud till Cederström att få enligt sitt förslag organisera tre jägarbataljoner af landtvärnet, svarade han med en fråga, om H. Maj:t tillät honom att göra detta såsom officer vid Svea lifgarde. »Konungen tog ett steg tillbaka», berättar Cederström, »och sade med allvarsam min: 'Svea lifgardet har upphört att vara'. Om jag icke ville tjäna vid hans Fleetwoodska regemente, ville han medgifva mig transport såsom major till hvilket annat regemente, som jag själf kunde önska. Hvarpå jag i underdånighet föreställde H. Maj:t, att stympad såsom jag var och ännu icke fullt läkt, kunde jag icke med hopp om framgång åtaga mig aktiv tjänstgöring i fält». Ordväxlingen fortsattes, och konungen slutade med att i vredesmod gå sin väg. »Jag», säger antecknaren, »förfogade mig hem, och frågan om organisation af jägarna hördes icke vidare af.»

Äfven skriftligen protesterade den oförskräckte unge officern mot degraderingen. Han kunde ej anse sig, skref han till konungen, såsom officer vid Fleetwoods regemente, det yngsta i arméen; äfven om Svea lifgarde försvunnit, kunde han ej hafva förverkat sina rättigheter såsom löjtnant vid gardet, så mycket mindre som han i strid mot rikets fiender mistat sitt ben, blifvit hedrad med svärdsorden och jämte 39 af regementets officerare varit frånvarande vid den affär, som föranledt degraderingsåtgärden.

Cederströms uttalanden ådrogo honom en skrapa, och hans onåd var gifven. Det må dock erkännas, att konungen i själfva verket, i betraktande af hans despotiska och våldsamma lynne, förfor med oväntad mildhet mot den djärfve opponenten. För sin egen personliga del hade Cederström sålunda ej särskild anledning att beklaga sig; och orättvis är sannolikt den beskyllning, som mot honom framställdes, att personligt hat mot konungen vållat hans

Tornérhjelm till mötes på deras väg till Stockholm och förelade dem valet mellan att skrifva sina afskedsansökningar eller att duellera: »Ville de slåss på pistoler; blefve det med mig», skrifver Cederström; »ville de slåss på värja, blefve det med Wrangel». De föredrogo det förra alternativet, och afskedsmemorialen inlämnades.

energiska arbete för åstadkommandet af Gustaf IV Adolfs afsättning.

* * *

Vid Gustaf Adolfs torg i Stockholm, snedt emot operahuset, hade Cederström under vintermånaderna 1808—1809 sin bostad tillsammans med sina båda äldre bröder. Deras gemensamma hem blef snart en samlingsplats för en mängd officerare, som vistades i hufvudstaden eller kommo dit på tillfälliga besök. Bland dem blef Jakob Cederström snart en hufvudperson, dels på grund af sin personliga ställning af ekonomiskt oberoende — han ansågs hafva varit revolutionsmännens »bankir» — dels på grund af det uppseende, hans i kriget bevisade tapperhet och hans personliga uppträdande mot konungen väckt i militära kretsar, dels slutligen genom den djärfva uttalighet och det envisa fasthållande vid det en gång föresatta målet, som utmärkte honom.

Nästan alla officerare, som kommo med rapporter till Stockholm från Sveriges trenne arméer, den södra, den västra och den norra, besökte den Cederströmska klubben. Då de återreste, voro de af Cederström försedda med upplysningar om sakernas skick eller med aktstycken, tjänande att inom arméerna fastslå öfvertygelsen om nödvändigheten af en tron- och systemförändring. Dock användes härvid stor försiktighet. »Hos mig förvarades», berättar Cederström, »aldrig någon handling, sedan den blifvit delgifven afresande officerare för afskrifters tagande; afskrifterna lämnades sedan vidare till andra o. s. v.» Bland de på detta sätt kringspridda aktstycken, ägnade att väcka och underhålla missnöjet inom den svenska hären, var naturligtvis allt, som rörde den gardesregementena tillfogade skymfen, af synnerlig vikt. Ej mindre oroväckande voro tvenne bref till general G. M. Armfelt, rörande de beslut, som fattats vid kejsarmötet i Erfurt angående Sveriges delning. Johannes von Müller, Armfelts vän från Wien, och den tyske diplomaten i fransk tjänst Otto hade både samstämmigt underrättat, att Finlands öde vore besegladt genom öfverenskommelse mellan Alexander och Napoleon. Södra delen af Sverige skulle vid styckningen tillfalla Danmark. Arm-

felt gjorde ingen hemlighet af dessa bref.[1] I afskrift eller original kommo de i Cederströms händer, och han drog försorg om utspridandet af dessa hotande underrättelser åt alla håll bland fosterlandets försvarare.

Ej blott officerare, utan äfven andra missnöjda, som ägde en politisk bana bakom sig, drogos in i den Cederströmska kretsen. »Jag hade», berättar han, »helt naturligen satt mig i beröring med de män, som vid 1800 års riksdag i Norrköping dels afsagt sig adelskapet, dels ock inskränkt sig till en skarp opposition mot de lagliga formernas åsidosättande. Genom min nära frände Claes Claesson (förut Cederström) blefvo de bland dem, som bodde i Stockholm eller i grannskapet, anmodade att komma till mig. Därigenom blef jag bekant med Hans Järta, A. F. Skjöldebrand och David Schulz (förut Schulzenheim) genom Karl Anckarsvärd sedermera med Georg Adlersparre.»[2]

Naturligtvis gjorde dessa element i den Cederströmska kretsen sitt till, att den — och såsom vi sett, med rätta — betraktades som en härd för missnöjets utbredande. Polisen hade sina ögon på dem, som där gingo ut och in; och efter värden på stället kallades deltagarna i samkvämen »Jakobiner»,[3] en benämning, som dock föga motsvarade deras politiska åsikter. Mängden af deltagarna voro långt ifrån demagoger; många af dem nådde rikets högsta värdigheter och gjorde sig längre fram kända såsom konservatismens stödjepelare.

Järta, som med skäl anmärkte, att de i den Cederströmska kretsen väckta förslagen till en statskupp voro »omogna», yttrar i sin berättelse, att där aldrig talades om

[1] Jfr Adlersparres berättelse om revolutionens utbrott, i Handlingar rör. Sv. hist. III: 21; jfr Schinkel IV: 386, 395, Bihang II: 80, och Tegnér, Armfelt (2 uppl.) III: 170.

[2] J. L. v. Greiff, som den 13 mars på ett så afgörande sätt fullbordade Adlercreutz' verk, har ock någon gång besökt denna klubb, hvars medelpunkt, Jakob Cederström, var hans släkting, men hvars syften han sade sig ogilla. Han yttrar om bröderna Cederström: »Att hos dem höllos sammankomster af ganska misstänkt natur, äfvensom att deras våning var eklärerad nästan hvarje natt, var i Stockholm alldeles ingen hemlighet. Cederströms egen betjent var anställd i polisens tjänst.» »Jag visste att han var det», berättar Cederström själf i en anteckning, »men behöll honom, emedan han var dum och hela hans åliggande för den kungl. polisen bestod i att upprätta förteckning öfver dem, som dagligen besökte mig, hvilket var mig mer än likgiltigt, helst min dörr, då jag var hemma, aldrig var låst natt och dag.»

[3] Se Adlersparre, 1809 års revol. II: 60 (enligt Pantzarhjelm).

annat än att sätta f. d. konungen ur tillstånd att förstöra riket, att planerna mot konungens person aldrig sträcktes längre än till arrestering, och att där aldrig yrkades någon förföljelse mot hans rådgifvare eller andra ämbetsmän. De anteckningar, vi följa, bestyrka Järtas uppgift. Cederström, måhända den ifrigaste af alla för konungens afsättning, erfor med förskräckelse det försåt mot hans lif, som var anlagdt på Åland och hvarom hans vän och regementskamrat Henning Wrangel, i sin ursinniga förbittring öfver gardenas degradering, bättre än någon var underkunnig. Cederström sände genast en hälsning till Åland med allvarlig uppmaning att, »för allt hvad heligt var», afvända hvarje fara för konungens lif.[1]

För öfrigt var Sveriges belägenhet vid årsskiftet 1808—1809 sådan, att den väl både kunde föranleda frätande bekymmer i fosterländska hjärtan och öfverläggningar om förtviflade åtgärder till olyckornas afvändande. »Bland alla klasser af Stockholms invånare», skrifver Cederström, »var missnöjet starkt och uttrycktes högt. Det hemkomna landtvärnets ohyggliga utseende, den rysligt smittosamma sjukdom, de medförde, fördystrade allas känslor.»

Då i slutet af året finska arméen var tillbakadrifven till Torneå och ett stillestånd var beramadt med ryska arméen, var, enligt Cederströms ord, »redan allmänna öfvertygelsen stadgad därom, att ingen räddning för Sverige fanns med bibehållande af Gustaf Adolf såsom konung.» »Konungens personlighet ägde inga sympatier för sig efter den våldsamma orättvisa, hvartill han gjort sig skyldig mot gardesregementena. Hans son var ett barn, hans farbroder en svag och sjuklig gubbe. Dessa utsikter voro mörka, nästan förtviflade» . . . . »Konungen, undsluppen den fara, som han icke anade, hvari han sväfvat på Åland, under det hans högkvarter var på Lemlands prästgård, kunde icke förmås att i den nöd, han sig med riket befann, sammankalla rikets ständer, och hans rådgifvare saknade det mod, som fordrades för att nedlägga sina ämbeten, då konungen ej ville vidtaga denna enda möjliga utväg

[1] Jfr Henning Wrangels dagbok, tr. hos Schinkel, Bih. II: 62. Af denna framgår, huru Cederström af de missnöjda officerarna betraktades såsom en hufvudperson vid alla förehafvanden.

att bereda tillgångar till krigets fortsättande. Eller ock voro dessa rådgifvare lika rädda för rikets ständer som konungen själf. Konungens rådgifvare fruktade visserligen att stämplingar förefunnos, hvilka åsyftade en revolution; men de anade icke, att afsikten kunde vara en förändring af så väl statsform som dynasti. Bland dem funnos de, som önskade ett utbrott, öfvertygade, att de ägde förmåga till dess lämpande efter sina enskilda afsikter och troende missnöjet ensamt afseende konungens personlighet, som de rätt gärna ville vara af med.»

De första månaderna af 1809 förflöto under ett skenbart lugn. Men de dolda krafterna voro i verksamhet, ej blott de som ledde sitt ursprung från den misstänkta klubben vid Gustaf Adolfs torg, utan på många håll i Sverige. Planer uppgjordes af fosterlandsälskande män, mer och mindre utförbara, mer och mindre välbetänkta, för Sveriges räddning från undergång; medan missnöjet växte och nödvändigheten af en hvälfning allt mindre beslöjadt uttalades.

Hvilka voro nu de planer, som sysselsatte den krets, mest bestående af unga krigare, som hade sin samlingsplats hos Jakob Cederström och efter honom kallades »Jakobiner»? Hans anteckningar redogöra därför vidlyftigt nog. Till planerna för en statshvälfning knöto sig högtflygande förhoppningar för det fälttåg, som under 1809 skulle utkämpas och som borde utkräfva blodig hämnd på Ryssland för dess lömska öfverfall under det tilländagångna olycksåret. Om planerna i mycket voro omogna och förhoppningarna ej realiserades, så vittna de dock om fosterländskt sinne och okufvadt krigarmod i unga hjärtan. Några anteckningar förtjäna anföras.

Med de många officerare, som besökte Cederström, berättar han själf, »resonnerades, dock alltid mellan fyra ögon, om möjligheten att bereda utväg till krigets förande påföljande fälttåg 1809, så att hvad som 1808 förlorats, då måtte kunna återvinnas.» Då sådant under Gustaf IV Adolf icke vore möjligt, måste han afsättas och hela hans ätt skiljas från tronföljden. Om man skulle blifva nödsakad att för tillfället antaga hertig Karl till konung,

borde detta dock icke ske förrän efter antagande af en ny grundlag. Den våldsamt tillkomna »Förenings- och Säkerhetsakten» skulle upphäfvas och »nödiga rättelser af 1772 års regeringsform iakttagas, hvarigenom förnyelsen af slika konstgrepp som Anjalaförbundet förekommes». Sedan borde till tronföljare utses en man, utrustad med fältherre-egenskaper, hvilken kunde föra Sveriges härar till seger och grundlägga en ny dynasti.

Så långt realiserades planerna, ehuru säkert ingen då anade, hvarifrån den nya regentättens stamfader skulle komma. Men den fälttågsplan för 1809, som säkert i denna militära krets diskuterades ej mindre lifligt än revolutionsförehafvandet, var uppgjord under förutsättningar, som väl svårligen kunde på allvar tagas i beräkning af andra än unga män med varma hjärtan och — heta hufvud.

Dess allmänna drag voro följande. Under vintermånaderna borde på de norrländska varfven byggas 4 à 500 dubbla kanonslupar och lastdragare. Därjämte borde allt vapenfört manskap i de nordligaste provinserna under samma tid organiseras till lätt infanteri, med den norra arméen till kärna — denna borde nämligen fortsätta sitt tåg till Umeå. Dessa trupper skulle vid första öppet vatten på de nybyggda fartygen föras till Stockholm och där beväras. Sedan borde allt uppbjudas för att gripa till en »häftig offensiv» tidigt på våren. Detta skulle ske genom Englands bistånd.

En traktat borde afslutas med England, hvarigenom Sverige skulle erbjuda detta land att för ett gemensamt anfall på Ryssland uppställa 100,000 man landt- och 30,000 man sjötrupper, mot det att England sände till Östersjön en flotta af 30 à 40 linieskepp och fregatter, jämte ett motsvarande antal mindre fartyg och en landstigningskår af 20,000 man infanteri och 3,000 man kavalleri, äfvensom lämnade Sverige subsidier för arméens underhåll, 200,000 nya gevär m. m. I förbifarten skulle den engelska flottan tvinga Danmark till separatfred. Denna engelska expedition skulle ställas under befäl af någon af Englands utmärktaste fältherrar, hvilken äfven skulle föra öfverbefälet öfver den svenska hären mot Ryssland, till ankomsten af

den blifvande svenske tronföljaren, hvars krigiska duglighet, såsom vi sett, förutsattes.

Sedan skulle kriget föras på Rysslands bekostnad. »Anfallet, heter det i anteckningarna, sker så tidigt på våren, att ryska hamnarna ännu icke blifvit fria från is. Samtliga ryska städer vid Östersjön och i Finska viken brandskattas eller förstöras, Petersburg icke undantaget; alla ryska fartyg af hvad slag de vara må, förstöras». Arméerna skulle landstiga i närheten af Petersburg, som genom fördämningar borde sättas under vatten. Den engelska flottan skulle hela kusten utefter följas af svenska skärgårdsflottan. England, som med skäl kunde anse det omöjligt att försvara Sverige, om detta inskränkte sig till *defensiva* åtgärder, skulle, därom gjorde man sig säker, med glädje deltaga i denna energiska *offensiv*. Så skulle Sverige och England i förening »på en gång, heter det, befria Europa från den för dess självständighet vådliga ryska maktens ständiga tillväxt.»

Så segerviss gjorde man sig bland de unga män, till hvilkas mest högröstade talmän antecknaren torde hafva hört. Hans kryckor och stympade ben hade ej minskat lefnadsmodet och företagsamheten.

Historiens gång följde ej deras anvisningar: ryssarna gingo under den ödesdigra mars månad 1809 både öfver Kvarken och öfver Ålands haf, innan de norrländska varfven satt några kanonbåtar i sjön; och finska arméens sorgliga återstod kapitulerade i Kalix i stället för att bli kärnan i den nya svenska här, som i förening med den engelska flottan skulle fördrifva Ryssland från Östersjöns kust, dränka tsar Peters stad med Ladogas böljor och gifva Europas politik en ny vändning.

De krigiska konklaverna ledde till intet resultat, ehuru talet om »offensiv», enligt antecknarens uppgift, vann liflig genklang hos de officerare, som invigdes i planerna. Alla voro ense om nödvändigheten att hindra konungen från befattningen med regeringsärendena, äfven den utmärkte man, som, utan att vara officer, någon gång — sannolikt ej så sällan, som hans anteckningar gifva anledning att förmoda — syntes i den Cederströmska kretsen. »Järta», skrifver Cederström, »hvars snille och förmåga såsom skriftställare

och jurist var lika känd som allmänt erkänd, fann lika med mig, att ingenting kunde göras utan aflägsnandet af hela Gustaf Adolfs ätt från tronföljden; att det var ett oeftergifligt villkor för framgång, att Gustaf Adolf icke till lifvet skadades, emedan då dess son under hertigen såsom regent genast varit konung; att sedan konungen blifvit arresterad, hertigen skulle åtaga sig att såsom riksföreståndare (icke såsom regent) sammankalla ständerna och öfvertaga styrelsen, till dess ständerna, samlade, i frågan kunde förordna. Han (Järta) åtog sig att uppsätta ett schema för den provisoriska styrelsen, tills ständerna sammankommit, och grunderna för den nya regeringsformen.» Denna borde, heter det vidare, äfven enligt Järtas åsikt, »med upphäfvande af Säkerhetsakten lämna landet en stark konungamakt, biträdd af ansvariga rådgifvare.»

* * *

Huru nu allt detta skulle ske, därom rådplägades ifrigt. Första målet blef att oskadliggöra konungen: att gripa honom, ansågs vara den Cederströmska klubbens egentliga syftemål. Redan i december 1808, sedan det Åländska attentatet gått om intet, var tal om att arrestera konungen på färden mellan Stockholm och Haga samt att bortföra honom[1] — ett förslag, som under januari och februari månader ständigt återupprepades. Genom Henning Wrangels journal äro de olika faser, som denna plan genomgick, kända, äfvenså genom Björnstjernas anteckningar. Vi erinra blott om Wrangels underhandling med Armfelt och Adlercreutz för att vinna deras biträde och deras till en början afböjande svar; om den middag, som J. Cederström, Björnstjerna och Wrangel gemensamt tillställde på Mon-Bijou d. 27 januari och där förslaget om konungens bortförande från Haga-vägen till Vaxholms fästning tog fastare form; om K. H. Anckarsvärds ankomst till Stockholm från västra arméen med underrättelser om Adlersparres hållning till frågan om en statshvälfning, samt om Skjöldebrands hemliga resa till Stockholm på

[1] Se Horn, Minnen ur min lefnad, Hist. Tidskr. 1892, s. 16. Jfr Schinkel, Minnen, IV: 383.

uppmaning af Cederström och Wrangel och om mötet på Beckers värdshus d. 5 febr., då Skjöldebrands plan till konungens gripande antogs. Järta har i sina anteckningar skildrat sina öfverläggningar med Cederström, Anckarsvärd och Skjöldebrand under de första dagarna i februari 1809, hvarvid han sökte afstyra företaget såsom obetänksamt och omoget. Särskildt har Järta redogjort för sitt uppträdande vid det möte i ett hus på Södermalm d. 6 (5?) febr., dit Skjöldebrand kallat honom. Enligt Järtas uppgift skulle man där på hans råd hafva kommit öfverens, att den tilltänkta öfverrumplingen ej skulle utföras, innan man hade säkrare understöd för en sådan revolution och vore öfverens om det därefter blifvande regeringsskicket.»[1]

Tålamodet brast emellertid de sammansvurna att hålla denna öfverenskommelse, om den nu verkligen blifvit ingången; och d. 8 febr. utsattes till dådets utförande. Huruvida Jakob Cederström, den förste, hvilken Skjöldebrand besökte i Stockholm, varit med i konklaven hos Skjöldebrand på Söder, upplysa hvarken Järtas eller hans egna anteckningar, hvilka sistnämnda egentligen först med skildringen af tilldragelserna d. 8 febr. antaga den detaljerade berättelsens form.

»En middag», berättar Cederström, »för 24 personer tillställdes på Beckers värdshus till d. 8 februari, då konungen skulle på f. m. vara på slottet, för att på hans återfärd till Haga bemäktiga oss hans person; och general Armfelt underrättades genom en ditsänd person, att hans närvaro i staden vore behöflig kl. omkring 3 e. m. ofvannämnda dag.[2] Lifregementets dragoner, som voro kasernerade i lifgardets till häst kasern å Kungsholmen, hade en skvadron sadlad, som skulle eskortera, och några bland officerarna voro till middag på Mon Bijou, för att genast efter underrättelsen från Beckers om arresteringen, kunna rida genom staden och på Ladugårdsgärdet sluta sig till dem som bortförde konungen. Afsikten var då att föra konungen till Vaxholms fästning, där kommendanten var under-

[1] Hist. Tidskrift 1894: 344. Jfr Schinkel IV: 400 o. f., Bihang 70—72., De la Gard. Arch. XV: 136, Adlersparres 1809 års revol. I: 56, 63, 68.
[2] Se härom Tegnér, G. M. Armfelt III: 175.

rättad och villig att emottaga så väl konungen som de eskorterande.»

»Emellertid inträffade, då de flesta af de 24 personer, som skulle äta middag på Beckers värdshus kl. 2. e. m., voro hos mig samlade kl. 1, att Hans Järta kom in och stannade framför mig och öfverstelöjtnant Skjöldebrand, sägande: 'Herrarna torde anse mig såsom civil person vara rädd att vara med Eder i dag. Men detta är icke förhållandet. Jag har haft förtroendet att uppsätta form för den provisoriska styrelsen, som skulle ordnas till dess rikets ständer komma tillsammans.' Han drog därpå upp några ark skrifna papper ur sin stöfvel, och sade: 'Se här är det arbetet! Men jag har kommit underfund med, att vi hafva falska bröder ibland oss. Öfverstelöjtnant Anders Fredrik Skjöldebrand och major Magnus Björnstjerna tro sig såsom adjutanter hos hertig Karl kunna styra Sverige. Jag förklarar dem därtill odugliga och förklarar Eder därjämte, att om jämväl Ni frångått hvad som öfverenskommet varit, så skall jag, i stället att biträda, anklaga Eder.' Skjöldebrand hoppade upp från soffan och sade: 'Det är sannt, att som det arbete, hvarom du talat och som du nu håller i handen, icke blifvit oss delgifvet, hafva jag och Björnstjerna kommit öfverens om, att någon annan form för styrelsen, tills ständerna samlas, vore öfverflödig, än att vi blifva antagna såsom adjutanter af hertigen; och jag beklagar, att du förrän i morgon fått kunskap därom.'

»Jag trädde då till Hans Järta och sade: 'Tror du, att om vi förmå arrestera konungen, vi skulle sakna nödig kraft, att låta herrar Skjöldebrand och Björnstjerna med lifvet böta för sitt försök att tillvälla sig makten? Du kan vara alldeles lugn. Det var emellertid icke skadligt att i förväg få veta om saken, öfvertygad som jag är, att bägge dessa män af ett missförstådt nit uppgjort sin öfverenskommelse och att de med glädje frånträda den, då de nu se, att allt är efter öfverenskommelse färdigt'.»[1]

[1] Jfr Järtas berättelse om detta ofta skildrade uppträde (anf. st. s. 345). I en väsentlig punkt afviker Järtas uppgift om det yttrande, han skulle hafva fällt. Det skulle ej hafva inneburit ett hot om angifvelse af sammansvärjningen, utan en förklaring att han beslutit att dela de sammansvurnas öde, om företaget misslyckades, men att förklara sig såsom deras motståndare, om det hade framgång. Den Cederströmska uppgiften är den

Hans Järta tog afsked, och då jag följde honom genom min sal, fann jag, att af där församlade personer voro endast några få kvar. Bergmästare Hedenberg, som af de bortgående fått veta, hvad som förefallit mellan Hans Järta och Skjöldebrand, kom inspringande och frågade mig och den sistnämnde, huru det var möjligt, att bland alla dem, som nyss här voro samlade, icke funnits några med nog kraft att kasta ut den lille Hans Järta genom fönstret. På min föreställning, huru obetänkt ett sådant tilltag skulle hafva varit, sansade den unge mannen sig. Jag sade honom då: Middagen som är beställd på Beckers, måste förtäras; jag far dit, och det kan ännu vara möjligt, att vi bli tillräckligt många. Jag frågade Skjöldebrand: Följer Ni med? Han svarade ja. Bägge mina bröder, jämväl närvarande, följde ock. »Herr Bergmästare, sade jag, Ni kan ännu träffa flera. Låt se att herrn gör sitt bästa och kom själf!»

»Han gick, och jämte honom kommo J. P. Lefrén, då kapten, nu generallöjtnant, K. v. Hohenhausen, då löjtnant vid finska gardet, nu generalmajor och statsråd, H. Wrangel, kapten vid Svea lifgardet, och hans bror K. A. Wrangel, så att vi voro nio personer i stället för 24 vid middagen . . . Konungen brukade färdas med hingstridare, kusk, ridande page och en löpare bak på racken samt general Lewenhaupt, tjänstgörande kaptenlöjtnant vid drabanterna, bredvid sig. Det var således sex personer. Afsikten var icke att mörda någon af dem, som följde konungen, utan att afföra dem samtliga med honom till Vaxholms fästning; och som minst tvenne för hvardera af dem, som åtföljde konungen, voro nödvändiga för att kunna arrestera dem, ansågo vi oss för svaga i antal för att våga försöket. Likväl fogade händelsen,

vanliga: och medgifvas måste, att det är svårt att inse, huru Järta genom detta argument skulle kunna hafva omstämt de förut så beslutsamma unga männen. Lyckades företaget, så var Järtas bebådade motstånd ej att frukta; misslyckades det åter, så var hans lif ej dyrbarare än hvars och ens eget. — Jfr äfven berättelsen hos Schinkel (IV: 407 o. f., såsom vanligt romantiserad), Björnstjernas Anteckn. II: 33, Adlersparre, Erinringar vid Bj:s anteckn s. 140 m. fl. Enligt uppgift af B. v. Beskow (Lefnadsminnen s. 81) skulle J. Cederströms broder, stallmästaren And. Cederström hafva varit den »faux frère», som underrättat Järta om sammankomsten. Af J. Cederströms ofvan införda berättelse synes framgå att han, huru gärna han än sett dådet utföras, dock gifvit Järta rätt mot Skjöldebrand. Någon brytning egde ej heller rum mellan Järta och Cederström.

att konungen på Fredsgatan skickade sin löpare tillbaka till slottet att hämta något, som han glömt, och i Kungsbacken skickade han pagen upp till general Tibell, så att då konungen passerade Beckers, var han åtföljd endast af gamle general Lewenhaupt, kusken och hingstridaren; men då voro vi en trappa upp i värdshussalen. Hade vi trott oss tillräckligt starka och således varit nere på gården, så hade vi, så få vi voro, verkställt arresteringen utan någon svårighet.»

»Henning Wrangel och Karl von Hohenhausen foro på aftonen till Åland, hvarifrån de på permission varit i Stockholm, för att underrätta sina kamrater om hvad som inträffat. K. H. Anckarsvärd återvände till västra arméen och underrättade Adlersparre om det skedda och skulle tillika lämna den underrättelsen, att vi i Stockholm icke ansågo oss kunna bereda en ny förening till verkställandet af konungens arrestering, förr än någon armékår satt sig i rörelse mot hufvudstaden. Då den åländska arméen icke kunde därom anmodas, enär hvarje sken af enskild hämnd för den öfvergångna orättvisan borde undvikas, ehuru den . . . syntes bestämd att blifva afsiktligt uppoffrad, . . . var det endast på värmländska fördelningen af västra arméen, som vår förhoppning var riktad . . . . Till den södra arméen i Skåne skickades med en återresande officer underrättelse om det förefallna.»

En tveksam modlöshet efterträdde för några dagar den raska beslutsamheten hos de sammansvurna, men nödvändigheten att handla utan uppskof framställde sig snart, dels genom det oväntade och lagstridiga påbudet om den nya krigsgärden, dels genom de förtviflade utsikterna för arméen på Åland och för landtvärnets behandling under det stundande fälttåget.

Antecknaren fortsätter: »För general Adlercreutz, som var kommen till Stockholm, tillställdes en middag i det s. k. Westmanska huset med en vacker transparent, föreställande Svea, visande på historien, som tecknat Lappo och Sikajoki jämte namnen Adlercreutz och Cronstedt. Adlercreutz var af mig förut vidtalad och underrättad om, att på middagen voro endast förbundna, som helgat sig för Sveriges frälsning och som önskade att få räkna honom,

Adlercreutz, såsom sin anförare, helst han genom sina krigsbragder stod främst bland Sveriges krigare. Han förklarade sig benägen att medverka till Sveriges frälsning och yttrade därvid, att han icke kunde inse, huru man kunde sätta ifråga, att icke åländska armékåren vore den som borde uppbryta mot hufvudstaden, i stället för den värmländska fördelningen af västra arméen. Denna sistnämnda vore i fiendens åsyn lika med den förstnämnda, men den ägde öppen kommunikation med landet och kunde genom sin bortgång från gränsen öppna fienden tillfälle till invasion på rikets västra gräns och till att till äfventyrs bemäktiga sig Bohuslän med Göteborgs stad; då däremot den åländska arméens ställning med hvarje dag blefve mera förtviflad, helst en enda dags stark storm kunde bryta isen på Ålands haf, då hvarje man af denna armé vore för Sverige förlorad. Gardesregementenas enskilda förhållande till konungen ansåg han vara något så underordnadt, att det icke alls borde få tagas i beräkning af dem som förenat sig för landets frälsning. Han frågade, hvad dessa regementen skulle i opinionen vinna på, att denna armé jämte dem blefve för Sverige förlorade? Funnes det något regemente i svenska eller finska arméen som, efter de fullständiga relationer, hvilka blifvit till alla lämnade öfver gardesregementenas förhållande, . . . icke erkände deras oförtjänta behandling och voro villiga att offentligen förklara det? Slutligen frågade han, hvem som kunde klandra, att en armékår undandrog sig en ohjälplig undergång.»

»Jag bad honom med den kännedom om general Döbelns personlighet, han ägde, säga mig, om han trodde, att denne general skulle utan konungens order kunna förmås att retirera öfver hafvet. — Han svarade: Däri har Ni rätt, det gör han aldrig; men, tillade han, Ni som förenat Er om att för landets frälsning arrestera konungen, kunna Ni icke förena Er om att låta arrestera Döbeln?»

»Jag bad generalen besinna, att Döbelns arrestering omöjligen kunde verkställas utan ett myteri, hvilket, mot en man som Döbeln, svårligen kunde aflöpa utan strid, hvilket åter mellan trupper och en general, som är älskad, icke är tänkbart. Att dö med eller för sin general, då denne är älskad, därtill är hvarje soldat villig, men ingen

att strida emot honom. Försök hafva flera gånger blifvit gjorda att med general Döbeln inleda öfverläggning om de utsikter för krigets fortsättning, som förefunnos, för att därifrån komma till meddelande om hvad som i Stockholm bereddes. Men hvarje gång har han alltid tvärt svarat: Hvad angår sådant oss? Hvad veta vi om de medel, konungen för krigets fortsättning kan disponera? Oss tillhör att fullgöra vår plikt som soldater och veta dö på vår post.»

»General Adlercreutz sade ändtligen: Medel att få Döbeln aflöst finnes icke, och lika litet att utverka order för honom att draga arméen från Åland till Sverige. Jag har redan talat med Lagerbring, statssekreteraren, härom. Konungen synes rädd att få hem gardesregementena och låter hellre hela åländska arméen gå förlorad. Jag måste alltså medgifva, att i denna förtviflade belägenhet annan utväg icke finnes än den Ni valt, då befälhafvaren för värmländska fördelningen är villig att uppbryta, och de trupper, han kommenderar, att följa honom.»

»Sedan denna tvistefråga nu blifvit undanröjd, öfverenskoms med Adlercreutz om detaljerna. Så snart underrättelse erhållits om västra arméfördelningens uppbrott, borde arresteringen ske vid Haga, där konungen fortfarande var boende; emellertid finge inga samtal i ämnet äga rum, men väl ömsesidigt lämnas underrättelse om allt, som i något af hvad öfverenskommet var kunde fordra ändring.»[1]

Den 7 mars klockan mellan 7 och 8 på morgonen kom grefve H. Hamilton vid lifregementets husarer till mig med bref från öfverstelöjtnant G. Adlersparre, jämte ett inneliggande till general Adlercreutz, hvari han underrättade oss om värmländska fördelningens af västra arméen uppbrott och lämnade oss hvardera ett exemplar af sin proklamation.[2] En sådan skulle jämväl af grefve Hamilton föras till Åland. Jag, som fann vådligt att låta Hamilton fara till Åland, anmodade J. P. Lefrén, tjänstgörande adjutant hos general Tibell, att skaffa sig permission att resa

[1] Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckningar I: 157, 158 rörande samtal mellan Adlercreutz och antecknarens fader, riksdrotset, som genom Henning Wrangel fått underrättelse, att Adlercreutz vore vidtalad.

[2] Jfr Hamiltons berättelse, tr. i Adlersparres 1809 års revolution, I: 46, II: 41. Adlercreutz ville ej mottaga honom, ännu mindre gifva något skriftligt löfte att biträda Adlersparres företag.

till Åland, och han reste med den släde, jag genast vid Hamiltons ankomst lät beställa, att skjutsa till Enstads gästgifvaregård klockan 4 e. m. Hamilton, sedan vi ätit middag, färdades med mig i åkareslåde, sedan Lefrén afrest, till Hagalunds värdshus och därifrån med en bonde, som från Stockholm återfor till Barkarby, och sedan vidare med skjuts. Jag ville lämna min betjent, som tillika var polisbetjent, i den tron, att grefve Hamilton rest till Enstad. . . . Det lyckades. Polisen, som af honom fått underrättelse om Hamiltons ankomst till staden och afresa till Enstad, lämnade i sin ordning rapport därom, hvilket medförde en order från general Tibell till general Döbeln att låta gripa grefve Hamilton och skicka honom under bevakning till Stockholm.»

»Emellertid anmodade jag klockan 10 på f. m. öfverste Gyllenstorm att gå till statssekreteraren Lagerbring med det bref, jag bekommit från Adlersparre genom Hamilton, att uppläsa det jämte inneliggande proklamation för honom och sedan lämna det till mig åter. Klockan 11 fick jag det tillbaka. Klockan 12 lämnade kungl. sekreteraren Hans Järta riksdrotset grefve Wachtmeister del af dessa handlingar och klockan 4 e. m. samma jämväl till presidenten i statskontoret Lagerheim, hvarefter på kvällen, sedan jag kommit hem från Hagalund, Järta lämnade mig handlingarna tillbaka, som genast uppbrändes.[1] Sent på aftonen lämnade jag Adlercreutz sitt bref och underrättade honom, att jag i anledning af den erhållna underrättelsen låtit till mig följande afton kalla dem som förenat sig för att arrestera konungen; att en skvadron af lifregementets dragoner skulle följa oss till Haga, samt att han genast, då konungen blifvit tagen och afförd till Vaxholmen, skulle blifva underrättad.»

»Följande dagen öfverenskoms med lifregementets dragoners officerare därom, att en skvadron skulle hafva sadladt vid elfvatiden på aftonen, men icke rycka ut, förr än

---

[1] Enligt Järtas berättelse hade Tersmeden jämte Lagerheim fått del af handlingarna. Däremot nämnes i hans berättelse icke riksdrotset såsom invigd i hemligheten. Enligt H. G. Trolle-Wachtmeisters Ant. (I: 168) var det Adlercreutz, som d. 8 mars på morgonen upplyste honom (Tr.-W. d. y.) om nyheten.

underrättelse kom genom löjtnant Trafvenfelt, att färden till Haga vore anträdd.»

»Onsdags afton d. 8 mars klockan efter 10 voro några och tjugu personer samlade hos mig för att efter 11 följas åt till Haga. Men klockan 1/2 11 kom tjänstgörande kammarherren hos konungen baron Claes Rålamb in, passerade rummen och sade mig i förbigående orden: »Han är i hamn och häl efter mig»[1] — sprang ned, kastade sig på sin häst och red i sporrsträck till slottet. De församlade ville veta, hvad detta kunde betyda. Jag sade dem, att om konungen själf skulle komma upp till mig nu, behöfde vi icke begifva oss till Haga, men att han troligen endast kom in till staden och slottet. Om emellertid något rörande vårt förehafvande kommit till hans kunskap, vore det icke klokt att förblifva här samlade. Jag anmodade därför samtliga att åtskiljas och åter samlas på Arsenalsgården vid Dramatiska teatern åt sjösidan klockan efter 12. Där kunde de två à tre, promenerande på bron och öfver Blasieholmstorget, utan att väcka något uppseende alltid vara till hands att förenade följas åt till Haga, om konungen endast en kortare stund förblef i staden. Därmed voro alla belåtna och gingo, utom Hans Järta, som blef kvar hos mig. Järta tog ned från bokhyllan 'Bacchi tempel' och läste däri högt.»

»Klockan 3/4 11 kom konungen ridande, åtföljd af de vakthafvande officerarna, öfver Gustaf Adolfs torg och red upp till slottet. Klockan nära 12 kom en dragonordonnans upp till mig och lämnade ett visitkort från ryttmästaren vid lifregementets dragonkår Jakob Engeström, på hvilket med blyerts fanns skrifvet: Det blir arrestering. Jag har hört Melin befalla Berger att skaffa hyrvagnar. Förre polismästaren Liljensparre är på slottet.»[2]

---

[1] Enligt en (ännu otryckt) berättelse om revolutionen af J. C. v. Schoting (då lifpage hos konungen och kavalleriofficer, slutl. öfverste för skånska dragonregementet) hade Rålamb, färdig att återresa till staden från Haga, där han besökt sin fader — för tillfället var han icke själf vakthafvande — på stallgården hört, att order gifvits om den brådstörtade inresan, och anat att någon fara hotade. Schotings anteckningar, som äro upplysande för stämningen inom hofvet och konungens närmaste omgifning, äro benäget meddelade af hans dotterson, doc. C. af Petersens.

[2] Melin var tjänstgörande generaladjutant och Berger hans adjutant. — I Schotings anteckningar berättas, antagligen efter Cederströms egen

»Sedan ordonnansen var bortskickad, uppläste jag skriften på visitkortet och tände därpå eld på det samt kastade det i kakelugnen; när jag vände mig om, var Järta försvunnen. — Det förundrade mig, att han skulle vara så rädd för att bli gripen; men jag satte mig emellertid att fortsätta läsningen af Bacchi Tempel, där Järta blef afbruten genom ordonnansens ankomst.»

»Innan kl. ½11 kom Järta tillbaka. Vid inträdet slängde han sin hatt ifrån sig till ett hörn af rummet och satte sig bredvid mig. Jag frågade: Hvar har du varit? Din hastiga bortgång förundrade mig!»

»Han såg upprymd och i hög grad genialisk ut och sade: »Då du uppläst Engeströms underrättelse, sprang jag till Lagerbring, sade betjenten att gå in till statssekreteraren och säga honom, att kungl. sekreteraren Järta i ögonblicket ville tala vid honom. Betjenten sade, att statssekreteraren lagt sig. Jag svarade: Då får han stiga upp. Gå du genast in och säg honom att kungl. sekreteraren Järta vill i ögonblicket tala vid honom; lyder du icke, är du olycklig! Hör du? Betjenten mätte mig från hufvud till fot med förvånad blick, men på mitt yttrande: Skynda dig, eller får du ångra dig! — gick han in. Genom dörren såg jag Adlercreutz inne hos Lagerbring, som strax kom ut. Sedan betjenten på grund af ett tecken från mig blifvit af Lagerbring utvisad, sade jag honom: Herr Statssekreterare! Det blir arrestering i natt; den förste som blir arresterad, är baron J. Cederström. Jag har kommit hit för att säga Er, att jag är hans advokat. Det bref, han förliden gårdag erhöll från Adlersparre om västra arméens uppbrott emot Stockholm, uppläste öfverste Gyllenstorm för Er kl. 10 på f. m. Jag uppläste det kl. 12 middagstiden för riksdrotset grefve Wachtmeister och kl. 4 på e. m. för presidenten i statskontoret Lagerheim. Underrättelsen har varit Eder meddelad för 1½ dygn sedan, utan att Ni därom underrättat konungen. Det blir alltså Ni och inte han, som mister hufvudet. God natt, Herr Stats-

uppgift, att denne, sedan de öfriga aflägsnat sig, haft besök af en »person med utseende af en polisbetjent, hvilken gjorde sig förevändning att fråga efter någon som bodde i huset. Då han fann Cederström ensam, aflägsnade han sig.»

sekreterare! — hvarpå jag skyndsammeligen begaf mig till dörren.»

»Herr Kungl. Sekreterare! ropade Lagerbring, får jag tala några ord! — I dörren svarade jag: Jag är Cederströms advokat! — sprang ut för trapporna och till första hvalfvet närmast Brinken, på Stadssmedjegatan, tog af mig hatten och tittade åt Brinken. Icke 15 minuter förgingo, innan Lagerbring i kappa och värja med chapeau bas under armen, helt ensam i starkaste språng begaf sig till slottet. Och ser du, nu vill jag se, om det blir någon arrestering af!»

»En hyrvagn var redan anländ till hörnet af operakällaren snedt emot min port».[1]

* * *

Anteckningarna sluta här, just i ögonblicket af den högsta dramatiska spänning. Kändt är, hvad som föranledde konungens plötsliga uppträdande i sin hufvudstad natten mellan d. 8 och 9 mars och den nattliga konselj, som då hölls på Stockholms slott. Öfverste Rodais och den alltid lojale gamle krigaren och diplomaten Stedingk, som skyndat att hos konungen anmäla ryktet om västra arméens antågande och därigenom föranledt hela uppträdet, lönades illa för sitt nit. Sedan det lyckats andra — säkerligen var Lagerbring bland dem — att öfvertyga den föga skarpsynte monarken att ryktet var falskt, fick Rodais gå i arrest, och Stedingk mottog förklaringen om konungens onåd. Ransakningar och vittnesförhör ägde rum följande dagar, men utan resultat.

Konungens arrestering var emellertid genom hans brådstörtade färd till Stockholm sent på aftonen d. 8 mars förekommen; och de män, som då varit församlade hos Jakob Cederström, voro *icke* desamma, som den ödesdigra 13 mars afgjorde Sveriges och Vasaättens öde.

---

[1] I den berättelse af Järta, som finnes tryckt i Hist. tidskrift 1894, är denna episod helt knapphändigt berättad och samtalet med Lagerbring, såsom det synes, afsiktligt uteslutet. Med ofvanstående uppgifter kan däremot lätt förenas det referat af Järtas berättelse (i en annan handskrift) som finnes infördt i De Geers Minnesteckning öfver Järta (s. 20). Jfr Hist. tidskr. 1894, s. 341; Adlersp. 1809 års revolution II: 60, 176. (Pantzarhjelms berättelse).

Hvarken Adlercreutz, Silfversparre eller v. Greiff — de tre, som handgripligen verkställde arresteringen — tillhörde den Cederströmska klubben. Den förstnämnde var dock, såsom vi sett, af Cederström vidtalad att i afgörandets stund ingripa; men de båda sistnämnda visste, om man får tro deras egna berättelser, icke hvad som förestod. Greiff var anmodad att infinna sig på slottet genom öfverstelöjtnant Suremain. De unga officerare, som i Adlercreutz' följe inträngde i konungens rum, tillhörde med få undantag kretsen af hans adjutanter eller voro af honom för tillfället samlade. Då han i den tidiga morgonstunden d. 13 mars vidtog sina dispositioner, försummade han emellertid icke att sända Jakob Cederström en hälsning med anmodan att infinna sig i pelarsalen på slottet längre fram på morgonen — en anmodan, som antagligen villigt efterkoms. Att en så stor samling af officerare kunde äga rum i konungaborgen, berodde på att den sedvanliga »måndagsparaden», till hvilken i staden vistande generalspersoner och stabsofficerare en gång för alla voro befallda att från slottet åtfölja konungen, icke blifvit afsagd. Man hade fått annat att tänka på än parader!

Cederström befann sig under det afgörande ögonblicket i händelsernas omedelbara närhet. Men hans berättelse förmäler, såsom sagdt, intet om den 13 mars, lika litet som om de närmast föregående dagarnas tilldragelser. I någon mån upplyses dock hans förhållande på självfva revolutionsdagen genom samtidas anteckningar, samt genom en och annan af honom själf nedskrifven anmärkning till andras skrifter.

Hans roll var — och måste på grund af hans ofärdighet vara — den passive iakttagarens. Han befann sig sålunda, jämte ett stort antal andra officerare, i den s. k. pelarsalen, belägen i följd med de entresolerade smårum, hvarest konungens arrestering ägde rum. Från pelarsalen bevittnade han, berättar en samtida,[1] konungens försök att undkomma: genom de öppna dörrarna såg han huru konungen sprang genom nedre galleriet, och kände bittert sin oförmåga att med sina kryckor hinna honom. — Sedan

[1] Den ofvannämnde Schoting, som citerar Cederström själf som sagesman.

Greiff lyckats gripa konungen och han var införd i »hvita rummet», synes Cederström hafva inställt sig där, jämte åtskilliga andra, som nitälskade för en omsorgsfullare bevakning än den som ägnats den kunglige fången af grefve Ugglas och general Strömfelt. Obehagliga uppträden skola där hafva förefallit: konungen, som satt handfallen och sjuk, besvärad af kräkningar, skall hafva blifvit behandlad med en stötande vanvördnad, och några af hans forna motståndare sägas hafva skymfat den fallna storheten. Bland dem, som på det allra råaste sätt skulle hafva förgått sig, har särskildt nämnts Jakob Cederström.

Upphofsmannen till denna sistnämnda beskyllning torde hafva varit Crusenstolpe, genom uppsatsen »Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige», införd i samlingsverket »Portefeuille», Bd. III, 1842. Det icke namngifna »ögonvittnet», som, i förbigående sagdt, synes hafva varit allestädes närvarande, förekommer i en 1859 utgifven anonym skrift af Crusenstolpe, »Revolutionen d. 13 mars 1809. Åsyna vittnens hågkomster», som är ett uppkok på den nyssnämnda, under beteckningen »Tertius interveniens». Man behöfver icke vara synnerligen förtrogen med den tillgängliga litteraturen i ämnet, för att finna, att båda dessa skrifter äro ett fabrikat af Crusenstolpe, utgörande en sammanarbetning af de tryckta berättelserna och gängse hörsagor, gjord med hans vanliga talang och likgiltighet för historisk sanning. I ingen af oss känd *verklig* samtida berättelse förekommer emellertid beskyllningen mot Cederström.

Crusenstolpe låter det »åsyna vittnet» från början uttrycka sin ringaktning för Jakob Cederström,[1] hvilken skildras såsom en exalterad fanatiker, intagen af ursinnigt personligt hat till den olycklige monarken. Under uppträdet i hvita rummet skulle Cederström hafva uppfört sig »pöbelaktigt» och »oanständigt», och förgått sig ända därhän, att han på konungens bön att lossa hans hårdt tillknutna halsduk, svarat: »Det skall tusan djäflar göra. Spy så mycket du vill, din rackare!»[2]

[1] Anf. st. s. 148, 161. Förf. låter äfven Adlercreutz uttala sig ringaktande om Cederström.

[2] Portefeuille III: 162, 171, 172; Revolutionen d. 13 mars 1809, s. 77.

Yttrandet skulle, om det blifvit fälldt, hafva röjt en oförlåtlig råhet och hjärtlöshet; och på inre kriterier skulle man, med kännedom om det ridderliga i Cederströms karakter, kunna anse det omöjligt i hans mun, huru ifrig han än varit att åstadkomma konungens arrestering. Med all sin häftighet var han för mycket af en »preux chevalier», för att vilja håna olyckan. Men äfven andra skäl finnas för vederläggning af denna smädliga berättelse; och det torde icke sakna sitt allmänna intresse att med ledning af samtida källor söka utreda, huru det verkligen tillgick under de dystra förmiddagstimmarna på Stockholms slott d. 13 mars 1809.[1]

Att den fångne konungen ej behandlats med den vördnad, som honom tillkom, medan han, utmattad efter sinnesrörelsen och plågad af kroppsligt illabefinnande, satt i en länstol i »hvita rummet», är intygadt genom mångas sammanstämmande vittnesbörd, ehuru den skildring af uppträdet, som först syntes i tryck, torde hafva varit öfverdrifven och osannfärdig. Den finnes införd i en berättelse, som under kanslipresidenten v. Ehrenheims namn finnes tryckt i Adlersparres »Handlingar»[2]; och såsom sagesman nämnes hofkansleren Zibet. Han fann, heter det, det rum, hvari konungen vistades, i oordning, drottningens toilett midt på golfvet, konungen sittande afbleknad och matt i en länstol med hatten på hufvudet, »häftigt ansatt af uppkastning samt blodig på handen och rockskörtet». Rummet var fullt af »militära och civila personer, som promenerade

[1] Crusenstolpe hade, såsom redaktör af den regeringsvänliga tidningen *Fäderneslandet*, i uppsatsen »1809 års män» (1832, n:o 180) prisat Cederströms hållning med afseende på den andel, honom tillkom i revolutionen. Han hade, heter det där, i motsats till Adlersparre aldrig »bröstat sig» däröfver; hans förfarande såsom offentlig person hade utmärkt sig genom öppenhet och flärdfrihet o. s. v. Anledningen till Crusenstolpes förändrade uppfattning torde dels vara att söka i hans förändrade ställning öfverhufvud, hvilken gjorde honom fientligt stämd mot Karl XIV Johans vänner, dels i personliga förhållanden. Familjetraditionen i Cederströmska släkten berättar om en häftig ordväxling mellan J. Cederström och Crusenstolpe, som slutat med att denne i yttersta förbittring och under hotelser om hämnd aflägsnat sig från Cederströms bostad. Han höll ord; och hans ärerörіga beskyllning har gått igen i litteraturen, ej blott i hans egen roman »Morianen» och den tyske författaren Mügges historiska roman »Erik Randal», utan ock i — Anreps »Svenska adelns ättartaflor!»

[2] III: 156 o. f. På goda grunder har hela berättelsen stämplats såsom understucken. Se Montgomery, Anm. vid Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste historia. Afd. 2, s. 25 o. f.

af och an, sluskigt klädda i syrtuter och kastade sig vårdslöst i stolarna»; bland dem funnos åtskilliga af oppositionsmännen från 1800 års riksdag, som afsagt sig adelskapet. Zibet, som under sin vistelse i detta rummet sökt lindra konungens obehag genom att råda honom att begagna friskt vatten, skulle sedan hafva förmått general Adlercreutz att bortvisa alla obehöriga personer.

I en efterlämnad anteckning har Cederström på det bestämdaste förnekat sanningen af denna Zibets föregifna skildring, hvars trovärdighet för öfrigt icke ökas genom beskaffenheten af det aktstycke, hvari den finnes införd. Ingenting, säger Cederström, var i oordning i det rum, där konungen bevakades. »Zibet kom in, klädd uti en smutsbrun frack, ställde sig midt för konungen, men på min tillsägelse att han där icke var på sin plats, aflägsnade han sig genast, utan att yttra ett enda ord». Adlercreutz var, sedan bevakningen blifvit ordnad och konungen blifvit införd i rummet, icke där, förr än sent på kvällen, då han följde konungen ned till vagnen, hvari han affördes till Drottningholm.»[1]

De uppträden, som föreföllo, torde emellertid hafva varit stötande nog. Om, såsom Greiff berättar, några af de sammansvurna genom »grimaser» visade konungen sitt förakt och förbittrade honom genom att sätta på hattarna,[2] så lärer ej heller den kunglige fångens beteende hafva varit ägnadt att stäfja dylika utbrott af den upprörda sinnesstämningen. En officer, som stått utanför sammansvärjningen, var d. v. kaptenen, sedan generallöjtnanten Akrell.

[1] I sammanhang härmed beriktigar Cederström den i en annan berättelse, införd i samma samling (Bd III: 82), förekommande, ofta upprepade anekdoten att konungen vägrat att dricka vatten, hvarpå Adlercreutz utropat: »E. M:t lärer tro sig vara omgifven af mördare!» och drack så ur glaset. »Behöfde Adlercreutz, säger Cederström, låna af öfverstelöjtnant Suremain förtjänsten af att, då konungen var sjuk, skaffa honom ett glas vatten? Då konungen sköt det häftigt ifrån sig utan att säga ett ord, drack han ut hälften och lämnade åter glaset till konungen, som då tog emot och drack ur det.»

[2] Greiffska papperen, s. 27. Anmärkas bör, att Greiff om Jakob Cederströms äldre broder frih. Ulrik Cederström, som säges hafva varit »en besynnerlig personnage» och som ej lärer gjort släkten någon heder, berättar, att han flera gånger visat sig hos den arresterade konungen med oskickliga åtbörder (s. 5). Möjligen kan denna omständighet hafva föranledt Crusenstolpes uttalande om Jakob Cederström. Den afsiktliga förväxlingen låg nära till hands.

Han blef beordrad att tillsammans med löjtnant Gripenwald — känd för sin delaktighet i planen mot Gustaf IV Adolfs lif på Åland — bevaka konungen revolutionsdagen. »Vår första vakt, säger Akrell,[1] utmärkte sig genast med retsamma frågor af Gustaf Adolf och opassande, ohyfsade svar af Gripenwald, och slutligen med yttranden och beteende, som hos den förre visade ej endast slöhet, utan rent af rubbning i förståndet.»

Bland de objudna gästerna voro tvenne, genom hvilkas närvaro konungen särskildt lärer funnit sig sårad: oppositionsmännen från riksdagen 1800, kaptenen Claesson (förut Cederström) och stallmästaren Schultz (förut Schulzenheim). Den sistnämnde hade äfven, såsom bekant är, varit verksam vid förhindrandet af konungens flykt. En väl underrättad iakttagare, som med bedröfvelse bevittnade tilldragelserna d. 13 mars, öfverceremonimästaren v. Hauswolff, har i ett otryckt bref,[2] som skildrar denna dags uppträden, äfven bestyrkt detta; men på samma gång afgifvit ett vittnesmål i frågan om konungens och Jakob Cederströms förhållande, som bör tillmätas en helt annan vikt än Crusenstolpes obestyrkta beskyllning. Den gamle hofmannens försiktiga ord förtjäna anföras in extenso.

»Bevakningen blef efter denna scen, som man önskat kunna undvikas — Greiffs gripande af konungen — starkare. Därvid lärer litet glömska hos vederbörande varit, att de med surtouter och just ej rätt klädda infunnit sig i hans rum och kring hans person, samt att tvenne mindre behagliga personer, herr Schultz och herr Claesson, adelsmän, som i Norrköping afsade sig adelskapet, äfven voro där; och baron Jakob Cederström, som i detta krig förlorat det ena benet, var där äfven. Surtouterna etc. tillsade H. Exc. Klingspor dem att aftaga eller gå hem och kläda sig; och konungen yttrade, att om han skulle bevakas, borde det ske af verkliga officerare och ej af sådana, som ej mera vore det. Cederström har H. Maj:t varit nådig mot och befallt honom sätta sig, efter det ej kunde annat än fatiguera honom att så länge stå. Huru de andra bägge, som

[1] Minnen, I: 37.

[2] Till grefve N. Posse $^{16}/_{3}$ 1809, tillhörigt docenten C. af Petersens. Äfven Schotings ofvan citerade anteckningar omtala konungens förargelse öfver att finna Claesson och Schultz i sin närhet.

man tycker ej bort kunna komma in i slottet, när så sträng bevakning var, kommit därifrån, vet jag intet; men Cederström lärer länge varit kvar.»

Det anförda må vara nog, kanske redan för mycket, till belysning af detaljerna i detta efterspel till den afgörande katastrofen på morgonen den 13 mars. Den hade ett viktigare efterspel, som var rikets ständer förbehållet; det var uppsägandet af tro och lydnad åt Gustaf Adolf och hans ätt samt antagandet af den nya regeringsformen. »Katastrofen den 13 mars», säger den man, hvars anteckningar vi följt, »var icke slutstenen i Gustaf IV Adolfs tragedi: den inträffade först den 10 maj på rikssalen». Vid den nya grundlagens införande, så väl som för dess hållande i helgd, var Jakob Cederström ifrigt verksam.

Från början hade det för honom varit klart, att Gustaf IV Adolfs detronisering endast borde vara medel, icke ändamål. Hans anteckningar bära därom ojäfaktigt vittne, och detta länder honom till heder. Ej alla 1809 års män, äfven de som gingo försiktigare till väga än den högröstade unge krigaren, hade detta så klart för sig som han.

Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689[1]

AF

LUDVIG STAVENOW.

II.

De förhandlingar, som börja i Altona på hösten 1687, framgingo icke — såsom af det föregående är klart — direkt ur Sveriges politik. Sverige deltager icke heller direkt i desamma vare sig såsom pars principalis eller mediator. Karl XI var alltför nära förbunden med hertigen och betraktade dennes sak i alltför hög grad såsom sin egen, för att han skulle kunnat erkännas såsom medlare, och detta har icke heller någonsin varit ifrågasatt. Men i allt utom namnet är Sverige en af parterna, den mäktigaste och mest fruktade, och detta förhållande gifver dess ställning under dessa förhandlingar en egendomlig prägel.

Det var just icke under gynnsamma konjunkturer i den europeiska politiken, som Altonakongressen begynte; mycket godt torde knappt någon väntat däraf. Spänningen i

[1] Afslutningen af de långvariga underhandlingarna i Altona och det slutliga fördragets tillkomst är författaren af flera omständigheter hindrad att skildra i denna årgång af Historisk Tidskrift. Med redaktionens benägna medgifvande kommer därföre berättelsen därom att inflyta först i en följande årgång.

Europa var sådan, att krigslågan när som helst kunde tändas, och man betraktade å ömse sidor de allmänna företeelserna med växlande stämningar af hopp och fruktan. Kejsarens växande framgångar i Ungern och den hotande jäsningen i England, som förlamade denna stats inre kraft, väckte redan stora förhoppningar hos alla Frankrikes motståndare för framtiden, men däri låg på samma gång en maning för Frankrike att icke dröja, och hotande rykten om en trippelallians mellan Frankrike, England och Danmark oroade sinnena öfverallt. Till denna motsats kom nu den icke mindre hotande och växande konflikten i norra Europa. Att framför allt förhindra ett utbrott häraf så länge som möjligt var i själfva verket hufvudmotivet hos de makter, som framdrifvit mediationstraktaternas början. För parterna var hela tillställningen väsentligen ett tillfälligt diplomatiskt medel. Sverige och hertigen af Holstein hade inlåtit sig därpå för att vrida ur händerna på Brandenburg, kejsaren m. fl. den ständiga invändningen mot en väpnad aktion, att man först måste pröfva förhandlingar i godo, Danmark väsentligen för att vinna ett uppskof till dess Frankrike ville bryta lös och dess segervana trupper skulle nedkasta alla hertigens förhoppningar. Någon tanke att gifva efter det ringaste beträffande Slesvigs restitution hade man ej å någondera sidan, och därmed syntes på förhand en lycklig lösning omöjlig, da ju en medling i godo måste förutsätta ett visst ömsesidigt tillmötesgående hos de båda parterna. Det var i alla händelser en utväg, som de politiska förhållandena manade och tvingade att pröfva, och den svenska regeringen förberedde sig också med synnerlig omsorg att sätta i scen en stor diplomatisk aktion.

Planen härtill uppgjordes i samråd med Sveriges intime allierade i holsteinska frågan, huset Lüneburg, och finnes klart uttryckt i order till Vellingk den 26 okt. — den dag, då den svenska aktionen begynner. Karl XI klargör däri sina tankar för de lüneburgska furstarne, hvilka muntligen genom Vellingk begärt förtroligt meddelande, hvari de goda tjänster, som Sverige och Lüneburg vid detta tillfälle kunde göra hertigen, skulle bestå. Dessa tjänster borde, enligt k. m:ts mening, bestå i, att de båda makternas ministrar infunno sig i Hamburg för att gemensamt råda

och stödja hertigen, att hvardera makten genom skrifvelser anhöll hos mediatorerna, att de ville verka för hertigens fullständiga restitution, hvarvid k. m:t för sin del ämnade åberopa sina traktater, hertigarne åter själfva fingo utfundera grunden för sin anhållan, vidare att båda makterna samt hertigen af Holstein genom bref vände sig till Frankrike, England och generalstaterna såsom garanter af hertigens rätt och anhöllo om fullgörandet af denna garanti, samt till sist att Sverige och Lüneburg med allvarsamma deklarationer vände sig direkt till konungen af Danmark. K. m:t meddelade till ytterligare upplysning afskrifter af de bref och förklaringar, som svenska regeringen samma dag lät afgå i dessa syften. Längre — förklarade Karl XI — kan man icke gå, så länge hertigen af Holstein och konungen af Danmark stå in terminis tractandi; men för den händelsen, att traktaterna aflupo fåfängt, vill k. m:t göra concert med huset Lüneburg, liksom k. m:t i sådant fall förmodar närmare biträde af kejsaren och Brandenburg, sedan de väl försökt amicabilia officia.

Icke utan intresse, såsom ytterligare belysande Karl XI:s diplomati vid Altonaförhandlingarnas början, är hans hållning till ett projekt, som genom lüneburgska hertigarne frambars till honom, och som synes såsom ett försök af Frankrike att begagna den holsteinska frågan till att vinna garanti af stilleståndsfördraget i Regensburg. Angående uppslaget till detta projekt, som kanske afsåg en omkastning af Frankrikes nordiska politik, har jag mig intet bekant. Men i privat bref af Vellingk till Bengt Oxenstjerna den 1 sept.[1] omtalar han, att man ifrigt väntade honom i Hannover, emedan Frankrike förklarat sig icke längre kunna åse kejsarens framgångar med indifferens och måste gripa till vapen, om det ej kan vinna säker garanti för stilleståndets bevarande. En sådan garanti önskade Frankrike ifrigt förvärfva utaf några ansenliga makter i Tyskland, och i Hannover trodde man, att om Sverige och Lüneburg erbjödo en dylik garanti, Frankrike möjligen skulle förmås tvinga Danmark att restituera Slesvig och själft återge Zweibrücken. Hertigen af Hannover erbjöd sig, att,

[1] Original bilagdt Vellingks bref till K. M:t.

om k. m:t gillade förslaget, liksom af sig själf bringa det på tal med Frankrike och antyda för detsamma, att han åtoge sig förmå Sverige till en dylik garanti. På denna invit var Karl XI icke med. Han förklarade det mycket betänkligt att förbinda sig till något sådant partikulärt verk, så länge limit-traktaten och hvad som fordrades till stillestandets fullbordan ej var afgjordt och intet slutligt resolveradt af hela riket. Han ville icke söndra sig från kejsaren och riket och fann ej heller anständigt att med slik garanti bekräfta hvad som skett och dagligen skedde mot hans egna rättigheter. Han förmodade, att ej heller hertigarne skulle inlåta sig på ett dylikt verk.[1]

Den inbjudning, som Karl XI således fått att vinna Frankrikes medverkan till sitt ifrigt åtrådda mål, blott mot någon uppoffring af sin hittills förda allmänna politik och af den intima samverkan med kejsaren, förkastade Karl XI bestämdt, och detta torde visa, att, ehuru holsteinska verket af honom fattades såsom den svenska politikens hufvuduppgift, han dock ingalunda var beredd att för densamma skifta sin allmänna politiska ståndpunkt. Det tal om komplett egoism, som utländska historieskrifvare ständigt föra om den svenska politiken denna tid,[2] är icke berättigadt i högre grad än om andra samtida regeringar. Karl XI:s inflytande hindrade visserligen icke de lüneburgska furstarne att mot subsidier för en kort tid gifva Frankrike den önskade garantien, men den holsteinska frågan berördes icke häraf. De lüneburgska ministrarne arbeta i det följande troget sida vid sida med Sveriges och hertigens.

Den operationsplan, som Karl XI uppställt för sin politik och meddelat i bref till hertigarne af Lüneburg, blef i detalj fullföljd. Till svenskt sändebud i Altona var redan på sommaren Vellingk designerad, men hans instruktion var icke färdig förrän i slutet af okt.[3] I denna instruktion ålade k. m:t Vellingk att såsom Sveriges sändebud, dock utan karakter,[4] närvara vid förhandlingarna i Altona, så

[1] K. M:t till Vellingk 26 okt.

[2] Senast Fester, a. a.

[3] K. M:t till Vellingk 29 juni. Instruktionen, dat. 26 okt., finns i original bland K. M:ts bref till Vellingk 1687—1689.

[4] På hertigens af Holstein anhållan fick dock Vellingk d. 17 dec. kreditiv såsom e. o. envoyé.

ofta han fann lämpligt. Legitimationsgrunden för Vellingks rätt att närvara vore dels de nordiska fredssluten i Roskilde och Köpenhamn, bekräftade i Lund, i hvilka den holsteinska saken, hvarom tvistades, utgjorde en af de viktigaste artiklarne, dels Sveriges garanti af hertigens rätt. Från båda dessa synpunkter var k. m:t hertigens medintressent och fordrade i denna egenskap kommunikation af hvad som förefaller och att hvad som Vellingk på k. m:ts vägnar andrager tages i behörig konsideration. Vellingk kan dessutom mot kejsarens och Brandenburgs ministrar åberopa, att en sådan kommunikation och samverkan är förutsatt i Sveriges fördrag med dessa makter. Beträffande själfva saken eller uppgiften för Vellingks beskickning är instruktionen tills vidare mycket kort, men klar. Vellingk skall samverka med de holsteinska och lüneburgska ministrarne på allt görligt sätt, dock så att deduktionerna i själfva kontroversen mellan Danmark och hertigen må förnämligast ankomma på de holsteinska ministrarne. Vellingk understödjer vidare hertigen med att, när det finnes lämpligt, upprepa k. m:ts fordran på hans fulla restitution. I denna inbegriper k. m:t äfven satisfaktion; men det tillkommer närmast hertigen att specificera denna senare fordran. Beträffande öfriga speciella punkter i de invecklade striderna mellan konungen och hertigen, må Vellingk skaffa sig underrättelse af hertigens ministrar och understödja dem efter görlighet och bästa insikt.

Det är klart, att en sådan ställning, som Sverige intog vid Altonaförhandlingarna, egentligen var af en sorts iakttagande och pådrifvande art. Genom Sveriges makt och kända intressegemenskap med hertigen och äfven genom det förtroende Vellingk visste att skaffa sig personligen hos både den holsteinska och de lüneburgska hertigarne, kom han emellertid att intaga ett synnerligen framstående rum vid mediationsakten. Alla deklarationer, svaromål m. m., som utgingo ur holsteinska kansliet debatterades och granskades noga i samråd med Vellingk och de lüneburgska ministrarne, innan de öfverlämnades till medlarne. Det svenska sändebudet tillsammans med de holsteinska och lüneburgska utgjorde så att säga ett råd, som bestämde den ena partens aktioner i de till formen rent holsteinsk-danska fredsunder-

handlingarna. Vellingk bildade därjämte i viss mån medelpunkten i de lifliga privata förhandlingar, som löpte vid sidan af de officiella, och alstrade ständigt uppdykande lösningsprojekt och ansatser till nya utvägar.

I öfverensstämmelse med Karl XI:s plan skulle de medlande makterna bearbetas att förfäkta hertigens och Sveriges sak. I Wien var grefve Gabriel Oxenstjerna redan länge verksam i detta syfte och hade enligt order under utarbetandet af instruktion för de kejserliga kommissarierna inlämnat en promemoria, där han redogjorde för hertigens fordringar och såsom bevis för deras rättmätighet uppräknade och kommenterade alla traktater och öfverenskommelser, som bildade rättsgrunden för hertigens ställning.[1] I den kejserliga instruktionen ålades äfven kommissarierna att verka för hertigens fulla restitution och därtill söka förmå de öfriga medlarne. En kopia[2] häraf lämnades på begäran Oxenstjerna för att styrka det kejserliga hofvets uppriktiga nit för Sverige och hertigen af Holstein. Ytterligare öfvertygades Karl XI härom, då han den 26 okt. affärdade ett bref direkt till kejsaren, hvari han framlade sin uppfattning af den holsteinska frågan och formligen anhöll om kejsarens stöd och medverkan till de nordiska fredsslutens upprätthallande. När Oxenstjerna öfverlämnade detta bref till kejsar Leopold, försäkrade denne själf, att han såsom hittills skulle åtaga sig hertigens sak och att han gifvit sina ministrar i Altona befallning att med all flit arbeta därpå.[3] Ytterligare förnyades denna förklaring i kejsarens direkta svar till Karl XI, i hvilket han äfven uttalade sin förhoppning, att K. M. skulle fortsätta att samarbeta med kejsaren till detta mål.[4] På kejsarens hållning kunde efter dessa upprepade uttalanden icke vara något tvifvel, och Karl XI kände sig äfven lugnad från detta håll.

Mer tvifvelaktig var de båda kurfurstarnes hållning. Båda uppvaktades med liknande skrifvelser som kejsaren.[5] Kurfursten af Sachsen misstänktes gynna Danmark, men hans inflytande på förhandlingarna var mycket ringa. Syn-

[1] Oxenstjernas promemoria bilagd hans bref till K. M. 2 Okt.
[2] Bil. till Oxenstjernas bref 20 Okt.
[3] G. Oxenstjerna till K. M. 27 Nov.
[4] Kejsar Leopold till Karl XI $^{21}/_{31}$ jan. 1688.
[5] Utr. Reg. 26 okt. 1687.

nerligen viktig däremot var Brandenburgs politik. Kurfursten hade upprepade gånger förklarat, att han vid den kommande mediationen skulle i möjligaste måtto arbeta för hertigens restitution, och dessa förklaringar förnyades nu. Det brandenburgska sändebudet i Stockholm berättade äfven i dec., att kurfursten både genom bref och muntligen genom sina ministrar föreställt konungen af Danmark nödvändigheten att ge efter och varnat för den fara, som hotade från Sverige. Kurfursten synes äfven denna tid allvarligt hafva fruktat ett anfall mot Danmark från Sveriges sida, ehuru Danmark sökte betaga honom all dylik fruktan. Karl XI blef åtminstone öfvertygad om kurfurstens uppriktighet och befallde Vellingk att vara särskildt förtrogen med den brandenburgska ministern.[1] Icke utan betydelse för förhållandet till Brandenburg blef, att Graffenthall strax före Altona-förhandlingarnas början lämnade sin plats i Berlin. Öfverste Macklier, som först i början af 1688 kom för att ersätta honom, synes hafva varit föga vuxen den viktiga posten.[2]

Till Karl XI:s förberedelser för den kommande kongressen hörde äfven till sist att direkt vända sig till Danmark och ändtligen tala ut sin mening till denna makt. Förhållandet till Danmark hade under de gångna åren varit allt utom vänligt, men de båda rikena stodo ännu i vänskapsallians (från 1679) och skarpa förklaringar i den holsteinska frågan hade undvikits. I smärre och ständiga konflikter om tullpålagor, postväsen m. m. tog dock den fientliga stämningen sitt utbrott. I det memorial, som svenska sändebudet Leijonclo på Karl XI:s befallning den 1 nov. öfverlämnade, begärde Karl XI nu formligen, att konungen af Danmark behagade återställa hertigen »i det tillstånd och villkor, som nordiske fredspacterne honom tillägna». Han framhöll det intresse och den rätt, som Sverige ägde i denna sak just i följd af fredsfördragen och uttalade den förhoppning, att konungen af Danmark ej måtte skatta »pacternas observans» mindre högt, emedan därpå freden mellan rikena berodde.[3] Ehuru denna förklaring innebar ett förtäckt hot, var den dock

[1] K. M. till Vellingk 17 o. 21 dec.
[2] Mackliers instruktion af 12 nov. 1687 i Utr. Reg.
[3] Memorialet i Utr. Reg. 26 Okt.; Leijonclo till K. M. 11 Nov.

mycket moderat affattad och hade tydligen, om den af Danmark åtlydts, befriat detsamma från besvärliga satisfaktionsfordringar. På den svenska förklaringen svarade emellertid konung Kristian genom sin envoyé i Stockholm, att han vore benägen att facilitera de förestående traktaterna med hertigen, »så vidt dess stats säkerhet vill tillåta». Han bestred emellertid, att detta rörde Sverige och de nordiska pakterna, eftersom det var nogsamt bekant, att han haft fullt fog till sitt förfarande mot hertigen genom dennes skadliga och fördragsvidriga gärningar; dessutom vore i fördraget i Lund stadgadt, att Sverige och Danmark icke skulle inblanda sig i hvarandras inre domestika ärenden, och under dessa domestika ärenden hade Karl XI:s egen ambassadör i Lund uttryckligen förklarat, att den holsteinska frågan skulle förstås, hvilket man kunde bevisa genom det protokoll, som på dansk sida förts i Lund. Konung Kristian ville ej störa freden med Sverige; skulle den lida anstöt genom holsteinska frågan, borde det ej tillskrifvas honom, som endast följt hvad såväl naturlig rätt som folkrätt tilllåter hvarje potentat göra till sin egen säkerhet.[1] Detta försök att undanröja Sverige dess rättsliga grund för inblandning i den holsteinska tvisten, hvilket redan förut framträdt, kunde Karl XI icke lämna obemött. Ett nytt memorial lämnades af Leijonclo i skarpare ton än det förra, hvari den svenska regeringen tillbakakastade de beskyllningar, som gjorts hertigen af Holstein, såsom obefogade. Beträffande underhandlingarna i Lund hade Sveriges ambassadör aldrig lofvat, hvad de danska statsmännen påstodo. Danmark hade visserligen framkommit med fordran, att den holsteinska frågan skulle erkännas såsom domestik, men detta hade från svensk sida tillbakavisats. K. M. kunde dessutom icke gent emot de officiella traktaterna erkänna ensidiga påståenden i danska protokoll, hvilka fullkomligen vederlades af svenska akter. Sverige måste vidhålla sin fordran, och skulden för fredsbrott drabbade Danmark.[2] För att ytterligare bevisa rättmätigheten af Sveriges ståndpunkt

[1] Det danska memorialet, inlämnadt af e. o. envoyéen Christian Stockflet 29 nov. bland danska beskickningens i Stockholm memorial och noter.
[2] Memorial i Utr. Reg. 10 dec., inlämnadt af Leijonclo 17 dec. enligt Leijonclos bref till K. M. 19 dec.

utarbetades i svenska kansliet vidlyftiga »remarker» och »annotationer» till det danska memorialet,[1] hvilka sändes till privat kännedom till Leijonclo, Vellingk och öfriga svenska sändebud i Tyskland, England och Frankrike för att därmed kunna bemöta de danska påståendena i denna rättstvist, som synes hafva utkämpats vid alla hof, där svenska och danska diplomater sökte motarbeta hvarandra. På Sveriges sista förklaring följde icke något skriftligt svar. Reventlow förklarade endast för Leijonclo, att danska sändebudet fått befallning att muntligen bedja K. M. disponera hertigen af Holstein till moderation, liksom konungen af Danmark å sin sida ej skulle underlåta att påskina all facilitet.[2] Härmed afstannade den skarpa polemiken.

I Danmark liksom på andra ställen fattades Sveriges båda noter såsom ett krigshot, men för ögonblicket fruktade Danmark ej Sverige, ehuru Karl XI genom hotande order till sin armé och flotta[3] sökt förstärka vikten af sina deklarationer, ty det ansåg Sverige icke tillräckligt rustadt och att konjunkturerna snarare vore till Danmarks fördel, så länge kejsaren var bunden af turkiska kriget och generalstaterna hotades genom sammansättningen mellan England och Frankrike. Leijonclo trodde sig märka, att »man här väl tillfredz ähr, ja gärna och önska skulle, att E. K. M. bröte löst widh desse conjuncturer». Otvifvelaktigt var äfven Danmarks uppfattning af Sveriges förmåga att genast kunna anfalla riktig, liksom af de allmänna förhållandenas innebörd, så till vida som ställningen var fördelaktigare för Danmark nu, än den lofvade blifva framdeles. Mot dessa danska resonnemang gaf Karl XI Leijonclo andra, som hvilade på en annan uppfattning. England förklarade han vara nära en revolution och vanmäktigt genom inre tvist — detta var för öfrigt det allmänna omdömet —, Frankrike upptaget af för många planer. Hos Karl XI fanns tydligen känslan af hur de allmänna konjunkturerna mer och mer ljusnade till hans förmån, och någon allvarlig tanke att gripa till svärdet hade han icke längre, innan de visserligen föga

[1] I Utr. Reg. 14 dec. Bil. till K. M:s bref till Leijonclo.
[2] Leijonclo till K. M. 7 jan. 1688.
[3] Fem regementen befalldes att vara marschfärdiga vid första order och flottan skulle göras i ordning att utlöpa första vårdag. Men väsentligen var detta anlagdt på, att ryktet härom skulle skrämma.

hoppgifvande mediationsförhandlingarna fått visa hvad de buro i skötet, och hvad diplomatien förmådde.

I Altona eller Hamburg samlades enligt öfverenskommelse i början af november de ministrar och sändebud, hvilka representerade medlare och parter. Såsom kongressförhandlingarnas främsta ledare framstod kejserliga sändebudet i de sachsiska och westfaliska kretsarna rikshofrådet Haro Burchardt, friherre v. Gödens, en äldre broder till den bekante österrikiska diplomaten vid brandenburgska hofvet, Franz Heinrich von Fridag, och liksom denne en framstående förmåga.[1] Jämte honom kom rikshofrådet v. Reichenbach såsom kejsarens representant. Brandenburg företräddes af geheimerådet Paul v. Fuchs, Sachsen af geheimerådet v. Hünecke. Parterna representerades, Danmark genom geheimerådet v. Ehrenschildt och kanslern i grefskapet Oldenburg v. Breitenau, hertigen af Holstein genom geheimerådet Joachim v. Alefeld och vice kanslern von Ulcken, efter hvars snart inträffade död geheimerådet v. Wedderkop trädde i stället. Jämte dessa, som bildade medlemmarne af de officiella förhandlingarna, infann sig abbé Bidal å Frankrikes vägnar och legitimerade sig såsom e. o. envoyé hos hertigen af Holstein. Något senare, i december, anlände öfverste Vellingk å Sveriges och baron v. Görtz å Lüneburgs vägnar. In på nyåret kom äfven ett holländskt sändebud v. Hoppe. Innan Vellingk anländt, bevakades Sveriges intressen af residenten i Hamburg och e. o. envoyén hos hertigen af Holstein, Jürgen v. Brehmer. De första veckorna förnöttes med curialier och en del strider om ordalydelsen af fullmakter, pass och dylikt.

Innan de officiella förhandlingarna började, skedde från Danmarks sida genom baron von Gödens ett anbud till uppgörelse med Sverige, som tydligen visar, att man visste, att det var mellan Sverige och Danmark striden stod. Möjligen var det framkalladt af den hotande förklaring, som Leijonclo strax förut afgifvit i Köpenhamn. Gödens föreslog Brehmer liksom af sig själf att höra efter, om det ej vore möjligt att finna några vid Norges gräns belägna provinser, hvilka kunde passa K. M. såsom utbyte mot hertigdömet

[1] Se Pribram, Oesterreich und Brandenburg 1685—1686, s. 3, not 5.

Bremen, hvilket åter hertigen skulle erhålla såsom ersättning för Slesvig.[1] Denna tanke att vinna Sverige genom en ersättning i Norge afvisades naturligen af hertigen af Holstein, som väl dock fått finna sig däri, om Karl XI och Kristian V enats därom. Äfven från annat håll kom samma sondering, i det brandenburgska ministern i Stockholm, Falaiseau hos Bengt Oxenstjerna hörde sig för, om ej något förslag skulle kunna gifvas hans herre vid handen till att facilitera traktaterna. Oxenstjerna svarade, att Sverige visste intet annat expedient än hertigens fullkomliga restitution. Karl XI själf förklarade detta vara sin fullkomliga mening och befallde Vellingk söka hindra alla dylika förslags framställande.[2] Traktaterna måste hafva sin föga hoppfulla gång.

Den 2 dec. gjordes från hertigens sida början med dessa långrandiga rättsdeduktioner, deklarationer och svaromål, som hörde till tidens sätt att förhandla, då de holsteinska ministrarne till medlarne öfverlämnade hertigens postulata, affattade i 20 punkter.[3] I dessa fordrar hertigen full restitution af alla honom fråntagna besittningar, befriade för framtiden från alla kontributionsrestantier och aftvungna hypotek, fullt erkännande af sin suveränitet öfver Slesvig och riksfurstliga rätt öfver Holstein, full satisfaktion för lidna förluster ända från 1675, hvilka enligt bilagd specificerad förteckning beräknades till mer än 10 millioner rdr, därtill upphäfvandet för framtiden af den gemensamma regeringen öfver prelater och ridderskap och de gamla unionspacterna såsom en ständig källa till tvist, allt garanteradt af kejsaren samt andra makter, som ville åtaga sig sådan garanti (hvilket syftar på Sverige och Lüneburg i första rummet). Därmed hade hertigen talat och i enlighet med hvad som var att förutse intagit en ståndpunkt, från

[1] v. Brehmer till K. M. 22 nov. 1687.

[2] K. M. till Leijonclo o. Vellingk 14 dec.

[3] De flesta af dessa officiella akter äro tryckta i samtidigt småtryck, hvaraf en del finnes i Kungl. Bibliotekets samlingar af politiska skrifter i Slesvig-Holsteinska frågan. Några äro aftryckta i Theatrum europæum XIII, och i sammandrag hos Pufendorf, De rebus gestis Friderici Vilhelmi magni XIX m. fl. arbeten. En tämligen fullständig samling af afskrifter äfven utaf de icke tryckta akterna och förslagen m. fl. handlingar finnes i en volym akter angående underhandlingarna i Altona, samlade af M. Vellingk, i R. A.

hvilken han ej ämnade vika. Sedan medlarne förmått honom ändra en del skarpa uttryck, öfverlämnades hans postulata till den andra parten.

Det svar, som Danmark först den 5 jan. 1688 efter bearbetning både af Frankrike och Brandenburg[1] förmådde lämna medlarne, var ännu vidlyftigare och affattadt i form af anmärkningar till hertigens 20 fordringar. Danmark förklarade däri helt enkelt, att det ämnade behålla Slesvig under titeln reunion, emedan hertigen brutit fördragen, förnekade all rätt till satisfaktion och förkastade alla förslag att ordna det ömsesidiga förhållandet på annat sätt än hittills varit brukligt beträffande Holstein. I slutet af sitt svar antydde dock konungen till medlarnes information, att han ämnade medgifva hertigen någon ersättning i grefskapen Oldenburg och Delmenhorst, hvarom sedan närmare upplysning skulle ges. Det var rent afslag på alltsamman, endast med en antydan om möjlig ersättning; huru stor nämndes icke. Tydligen var detta en första skrift, men visserligen var man så långt ifrån hvarandra som möjligt. Detta syntes desto tydligare, då inom kort en holsteinsk replik[2] följde, som punkt för punkt bestred de danska anmärkningarna utan något annat medgifvande, än att hertigen af den pretenderade satisfaktionen var villig afdraga det årliga underhåll, som hans gemål erhållit af sin broder, konungen af Danmark. Beträffande den antydda ersättningen förklarade hertigen, att intet på jorden skulle kunna förmå honom att antaga grefskapen Oldenburg och Delmenhorst »vel quoad totum vel quoad partem, pro toto vel pro parte ducatus Slesvicensis», och hertigen anropade alla rättsinniga om hjälp att vinna sin rätt.

Det såg mörkt ut för en lycklig lösning, och man diskuterade redan, om det ej vore bäst att helt enkelt bryta underhandlingen. Hertigen af Holstein torde ej haft något däremot, om blott därpå följt vapnens tillgripande. Men desto mera de medlande makterna, som framför allt ville utdraga tiden.[3] Kriget anses här in-

[1] Pufendorf, XIX, s. 1596 ff.

[2] Dat. 27 jan.

[3] Ett projekt, som kejsaren synes gillat, gjordes nu af lüneburgska hertigarne, hvilka föreslogo, att Danmark såsom æquivalent för Slesvig lämnade sin del af Holstein, som således fullständigt skulle komma under

öritabelt — skrifver Leijonclo från Köpenhamn den 10 febr. I Danmark rustades äfven med feberaktig ifver och dryga defensionsskatter utskrefvos. Äfven Danmarks vänner funno godt att med anledning af krigsryktena afgifva förklaringar till dess förmån. Konung Jacob lät i Stockholm sitt sändebud hos både Bengt Oxenstjerna och Karl XI själf mana till förlikning och rådde att ej spänna bågen för högt, ty Danmark torde ock finna parti »sig till styrkio». Men konung Jacobs auktoritet var ej stor och han afspisades med begäran att fullgöra Englands garanti af hertigens rätt.[1] Mer betydde, att Frankrike, som vid kongressens sammanträde syntes vilja förmana Danmark att ge efter, nu icke desto mindre förklarade, att det ej skulle tåla något angrepp mot Danmark. Bidal rådde formligen vid en audiens den 14 febr. i sin konungs namn hertigen af Holstein att antaga Danmarks bytesprojekt, ty Frankrike ägde makt att bistå sin allierade till att behålla sina »acquisitioner». Hertigen svarade »mascule», och Karl XI befallde Vellingk betyga K. M:s synnerliga nöje därmed.[2]

Ställningen syntes dess mer betänklig och förvirrad, som samtidigt ånyo öfverdrifna rykten om en traktat mellan Hannover och Frankrike spredos. Karl XI sände Vellingk till Hannover att begära förklaring. Det var endast en förnyelse för år 1688 af den garanti, som hertigen föregående höst gaf Frankrike beträffande stilleståndets upprätthållande. Hertigen förklarade för Vellingk, att hans motiv härtill endast voro behofvet af egen säkerhet och därjämte att göra sig mer necessär för kejsaren, som han ansåg försumma lüneburgska huset i jämförelse med Brandenburg. Hertigen bad själf, att K. M. ville göra remon-

hertigen. Härigenom blefve alla tvistefrågor dem emellan lösta, Danm. atesintet ur riket och en god förmur för n. s. kretsen skapad. Men förslaget hade ringa utsikt, ty Danmark ville det absolut ej, Karl XI ej heller, emedan han därigenom skulle betaga sig sin rätt att tala för hertigen i framtiden, hvilken just hvilade på de fördrag, som tillagt hertigen suveränitet öfver Slesvig. Förslaget var godt i tyska rikets intresse — kanske i själfva verket äfven i danskt, men från en synpunkt, som nu ej aktades från något håll —; de båda hufvudmakterna tillfredsställde det ej. Det frambars ej heller nu annat än på omvägar genom hertigarne till Vellingk, men skulle i framtiden dyka upp igen. K. M. till Vellingk 15 febr. 1688.

[1] Leijonberg till K. M. 10 jan.; K. M. till Leijonberg 1, 4 o. 15 febr.

[2] Vellingk till K. M. 14 febr.; K. M. till Vellingk 3 mars.

strationer vid kejserliga hofvet om nödvändigheten att draga hertigarne ur Frankrikes allians genom större tillmötesgående för deras önskningar. Beträffande traktatens innehåll för öfrigt försäkrade hertigen, att han var fri att bryta med Frankrike när som helst, emedan han icke tog subsidier — hvilken försäkran väl är tvifvelaktig —, att han reserverat sig att taga andra mesures, om Frankrike oroade riket, och att Frankrike förbundit sig befordra holsteinska restitutionen och nedersachsiska kretsens garanti. Karl XI kände sig åter lugnad och gaf sitt sändebud i Wien order att tillstyrka kejsaren så mycken »deference» för huset Lüneburg som möjligt.[1]

Till Danmarks öfriga rustningar hörde äfven en plan att befästa Oldesloe, som väckte häftig oro hos nedersachsiska kretsens ständer. Rykten förmälde därjämte, att det gällde ett handstreck mot Lybeck, mot hvilken stad Danmark äfven ägde gamla pretentioner, och hvars försvarsanstalter voro i uslaste skick. Båda dessa förmodade planer framkallade en liflig verksamhet i syfte att bereda skydd; i midten af dessa underhandlingar stodo de lüneburgska furstarne. En plan att inlägga trupper i Lybeck, hvartill nedersachsiska kretsens tre förnämsta ständer, Sverige, Brandenburg och Lüneburg skulle bidraga med 3 à 400 man hvar, gillades af både kejsaren och Karl XI; äfven Brandenburg förklarade sin benägenhet därför, men ansåg det ej behöfvas förr än vid »extremiteten». Därvid torde det förblifvit, men förhandlingarna hade pågått långt in på sommaren. Oldesloes befästande väckte än större farhågor, i synnerhet som därtill anstalter började göras. Karl XI fann detta företag vara »ett mycket plausibelt och favorabelt tillfälle att sätta hela verket på en annan fot och gifva det en hel annan tour», utan att afbryta den påstående traktaten. Han befallde Vellingk sondera hertigarne af Lüneburg, om man ej å kretsens vägnar på kejsarens uppdrag kunde låta en betydande här af 15,000 man inrycka och besätta Oldesloe samt lefva af Holstein såsom kvarter. Det skulle bli ett kraftigt stöd för lycklig lösning af för-

[1] K. M. till Vellingk 18 febr., Vellingk till K. M. 20 mars; K. M. till Gabriel Oxenstjerna 31 mars.

handlingarna om Slesvig.[1] Hertigarne svarade, att på kretsens vägnar var det omöjligt, ty man finge aldrig Brandenburg med på företaget, men de gillade tanken, om Sverige allena med dem ville angripa verket, ehuru en ruptur otvifvelaktigt skulle följa.[2] Det var de gamla tankarne att lösa frågan, som åter började dyka upp. Men äfven Brandenburg och kejsaren manade och hotade Danmark att ej genom Oldesloes befästande förhindra en lycklig lösning af underhandlingarna, och Danmark fann godt att uppgifva förslaget tills vidare, kanske mest af brist på medel.[3]

Emellertid fortgingo förhandlingarna i Altona sin långsamma gång. Först den 8 mars öfverlämnade de danska kommissarierna sin andra inlaga, dupliken på hertigens replik. I denna synnerligen vidlyftiga skrift bemöttes naturligtvis ånyo alla punkter i hertigens sista svaromål, och med en öppenhet, som gör ett visst intryck och väcker medkänsla, framhöllos de danska synpunkterna af konflikten. Orsaken till Slesvigs reunion var hertigens intima anslutning till Sverige; konungen ville ej erkänna denna handling såsom ens formellt berättigad, ty suveräniteten hade enligt hans mening ej upphäft de gamla familje- och unionsfördragens bestämmelser om gemensam politik; han måste därför betrakta hertigen såsom öppen fiende och har handlat därefter. Danmark kan icke och vill icke återlämna Slesvig; det är icke »conveniens» utan helt enkelt nödtvång för att befria sig från det bekväma tillfälle, hertigen och dess allierade äger att skada Danmark. Af hänsyn till medlarne och för att visa sin villighet till fredlig uppgörelse erbjöd dock härmed konung Kristian formligen hela grefskapen Oldenburg och Delmenhorst såsom ersättning för Slesvig och förklarade sig därjämte villig att kontant betala 100,000 rdr såsom bidrag till uppbyggandet af ett nytt residens åt hertigen samt att återge alla bortförpantade områden af Holstein och förnöja fordringsägarne m. m. Härmed hade ändtligen det länge omdebatterade och väntade bytesförslaget verkligen framlagts officiellt från danskt håll.

[1] K. M. till Vellingk 22 febr.
[2] Vellingk till K. M. 7, 11 mars.
[3] Leijonclo till K. M. 2 mars, 20 april.

Men medlarne tvekade att framlämna detsamma såsom dels fylldt af »choquanta expressioner», dels för obetydligt. Danmark borde bjuda mer. Förslaget innehölls länge, och man trodde, att medlarne ville undertrycka detsamma.[1] Privatim blef det naturligtvis snart bekant, och hertigen af Holstein skyndade att förekomma detsamma med en ny deklaration den 17 mars till mediatorerna, att hertigen aldrig skulle taga de omtalta grefskapen såsom aequivalent vare sig för hela Slesvig eller en del, och hertigen uppmanade medlarne att laga så, att alla dylika bytesprojekt såsom endast varande hinder för underhandlingarna måtte undvikas. Trots denna bestämda deklaration, som synes verkat mycket nedslående i Danmark,[2] yrkade de danska kommissarierna, att anbudet skulle framlämnas, hvartill äfven medlarne den 29 mars bekvämade sig, sedan Danmark »rensat sin duplik från den ohyra, med hvilken den lär varit uppfylld», såsom Vellingk skrifver.[3]

Att medlarne tvekade framlämna Danmarks anbud, var mindre underligt, då det naturligtvis var dömdt på förhand. Till de många korsande ryktena om krigets snara utbrott, kom nu äfven det om en förbindelse mellan Lüneburg och Sverige att anfalla Danmark. Det var den ofvan omtalade underhandlingen om Oldesloes besättande, som ej kunnat hållas dold. Vid kejserliga hofvet — skref Gabriel Oxenstjerna från Wien — gifves traktaten i Altona förlorad. Kejsaren har uppmanat de öfriga medlarne, Brandenburg och Sachsen, att insända betänkande, hvad man skall göra, om underhandlingarna afbrytas, och befallt sina sändebud efter yttersta förmåga utdraga traktaterna. De skulle framgent yrka full restitution, »men skulle parterna något vilja eftergifva, kunna de (ministrarne) det tåla, allenast det ej sker till rikets förfång.»[4] Det kunde möjligen tolkas så, att kejsaren rådde till eftergifvenhet. Så har det äfven fattats af Brandenburg, från hvilket nu formligen ett ganska beaktansvärdt försök gjordes att lösa den nordiska konflikten, beaktansvärdt både genom sin egen innebörd, men mest

[1] Vellingk till K. M. 20 o. 27 mars.
[2] Leijonclo till K. M. 31 mars.
[3] Vellingk till K. M. 30 mars.
[4] G. Oxenstjerna till K. M. 21 mars.

genom den person, från hvilket det kom. Det var den gamle, döende kurfurstens sista försök att bevara freden i norra Europa och förhindra, att från detta håll signalen gafs till ett världskrig, som hvarje skarpsyntare statsman insåg förestå.

Karl XI:s stora förtroende till kurfurstens ofta upprepade löften att verka för hertigens fulla restitution hade ganska snart börjat svigta. Från alla håll inberättade de svenske ministrarne, Leijonclo, Vellingk, Macklier m. fl., att kurfurstliga ministrarne förde ett dubbelt språk och i hemlighet styrkte Danmarks parti.[1] Men ändock blef Karl XI frapperad, då i slutet af mars Falaiseau å kurfurstens vägnar meddelade ett extrakt af en kurfurstens skrifvelse d. 13 mars,[2] som enligt svenska regeringens uppfattning syntes strida mot alla de föregående försäkringarna. Kurfursten förklarade däri, att han väl fortfarande med all flit skulle bedrifva medlingen, men att hans farhågor tillväxte, att en biläggning i godo ej skulle visa sig möjlig därvid, i synnerhet som båda parterna ännu rörde sig med extremis. Hittills och så länge han ännu haft något hopp, att Danmark skulle ändra resolution och förklara sig till ansenligare villkor, hade kurfursten gjort de skarpaste föreställningar, men ej uträttat annat därmed än ådragit sig beskyllning för partiskhet. Det är tydligt, att Danmark ej skall i godo medgifva restitution eller annan æquivalent än de båda grefskapen, och att därigenom slutligen ett krig måste uppstå. Men ett krig är ruinerande för det allmänna och för hertigen, det skall skada det evangeliska väsendet och gifva Frankrike tillfälle att bemäktiga sig Rhenströmmen, kanske hela riket. Dessutom kan hertigen — enligt kurfurstens mening — icke räkna på hjälp af någon annan än Sverige. Kejsaren kan intet göra för hertigen, så länge han är upptagen af kriget mot Turkiet, och har också gifvit detta tämligen tydligt tillkänna liksom sin mening, att hertigen ej alldeles bör afslå ett anbud af æquivalent. Han kan dessutom icke utan rikets bifall begynna ett krig för Slesvig,

[1] Redan 15 febr. börjar Karl XI själf uttala misstankar om Brandenburgs uppriktighet. K. M. till Vellingk.

[2] Finnes såsom bilaga till K. M:s bref till Leijonclo och Vellingk 28 Mars; i sammandrag hos Pufendorf l. c., s. 1609.

som icke hör till riket. Äfven lüneburgska huset anser kurfursten icke kunna göra något efter sin allians med Frankrike. Därtill kommer, att då Frankrike öppet förklarat sig ämna bistå Danmark med all sin makt, om det angripes, man har orsak att befara, att hertigen med vapen svårligen kan restitueras, ja, att han, om det går illa, mister både Slesvig och æquivalent. Af dessa orsaker har kurfursten beslutat försöka en förlikning i godo, som ej kan ske på annat sätt, än att hertigen emottager de båda grefskapen jämte andra förmåner. Säsom sådana förmåner föreslår kurfursten, att hertigen får behålla amtet och residenset Gottorp i Slesvig, att unionsfördragen med Danmark upphäfvas, och att grefskapen af kejsaren upphöjas till hertigdöme med flera smärre förmåner. Mot allt detta borde hertigen kunna finna sig i afträdelsen af Slesvig, ehuru inkomstbringande, gränsande till Holstein och suveränt, ty suveräniteten har blott bragt honom olycka, och det vore vida bättre för hertigen, om han endast varit riksfurste. I alla händelser vore ett dylikt byte att föredraga framför att fortlefva i betryckta villkor eller låta ankomma på krig. Då kurfursten vet, att hertigen ej reflekterar på allt detta, såvida ej konungen af Sverige råder honom därtill, är således kurfurstens hemställan, att K. M. och kurfursten förena sig om en dylik lösning och förmå de båda parterna att acceptera densamma.

Det kan icke nekas, att den plan kurfursten föreslog hade mycket för sig. Den var otvifvelaktigt möjlig att genomföra, om Karl XI räckt kurfursten handen, ty att kejsaren ej hade något däremot var tydligt, liksom att både Danmark och hertigen skulle måst bifalla. Otvifvelaktigt hade en dylik lösning varit till hertigens egen nytta, ty han kunde aldrig hoppas att i fred få njuta sin besittning af Slesvig, så snart någon utsigt skulle bjuda sig för Danmark att befria sig från den oerhörda fara, som hertigens maktställning i Slesvig innebar. Det är heller icke utan, att den svenska politiken med fördel kunde hafva gripit detta anbud, ty endast genom ett undanröjande af den farliga förbindelsen mellan Sverige och det hertigliga huset, utrustadt med dess gällande traktatsenliga rätt, var en försonligare stämning mellan Sverige och Danmark möjlig.

Men i detta fall såg Karl XI saken med andra ögon. Att hertigens förjagande var en rättskränkning mot denne och mot Sverige och innebar en materiel minskning i Karl XI:s egen ärfda makt, kunde han icke glömma. Det traditionella hatet mot Danmark och de dynastiska sympatierna pekade åt samma håll, och därtill kom, att kurfursten i sin motivering knappt fullt rätt skildrat de faktiska maktförhållandena. Om arten af det lüneburgska husets förbindelse med Frankrike visste Karl XI mer än kurfursten, om Frankrikes maktställning och Englands inre svaghet hade han en annan uppfattning, än den kurfursten åtminstone uttalat; att kejsaren verkligen antydt, att hertigen borde taga æquivalent, var honom obekant, och framför allt såg han i kurfurstens förslag ett brott mot hans löften och kunde ej undgå att märka, det kurfursten icke talade om sig själf såsom en af hertigens möjliga hjälpare, i fall traktaterna upphörde utan resultat. Karl XI lät äfven genast utarbeta ett svar, som af Bengt Oxenstjerna muntligen afgafs antagligen den 28 mars.[1] I detta förklarade Karl XI, att kurfurstens förslag kommit honom »mycket oförmodat» före, emedan han i enlighet med traktat och kurfurstens försäkringar gjort sig säkert hopp, att om Danmark ej i godo ville bekväma sig, kurfursten då skulle concertera med Sverige, genom hvilka medel Danmark måtte kunna tvingas. Visserligen finner K. M. kurfurstens skäl mycket beaktansvärda, men anser icke tidens konjunkturer sådana, att Sverige och hertigen behöfva tåla Danmarks egenvillighet. K. M. räknar på de lüneburgiska hertigarnes goda uppsåt och har det förtroende till dem, att deras allians med Frankrike ingalunda är till prejudice för hertigen. Kejsaren vore väl i andra krig, men torde dock kunna vårda sig om holsteinska saken. K. M. tar för gifvet, att ingen af Tysklands stater i en så orättmätig sak skulle vilja tillbjuda Danmark den ringaste hjälp. Frankrike är dess enda allierade, men K. M. förmodar, att ej ens Frankrike skulle hafva något emot, att hertigen restituerades, för att ej dess

[1] »Upsatt på ett mundteligit svar att gifvas den Chur Brandenburgiske Envoyén upå hans anbringande angående den hollstenske saken» bland en bundt Memorialer uti utrikes ärenden 1688—1691. Därjämte i afskrift bilagdt K. M:s bref till Leijonclo, Vellingk m. fl. 28 mars 1688.

egna planer skulle korsas. Då nu både K. M. och hertigen af Holstein har en dylik uppfattning af de allmänna konjunkturerna, är det svårt för K. M. att råda hertigen till att antaga villkor, som han anser för sig oanständiga, helst han vet, att Sverige icke kan eller vill lämna honom utan handräckning i hans betryck för dess eget intresse. K. M. ber därför kurfursten taga saken i närmare skärskådan och tala Danmark allvarligt till och ej tröttas i mediationssaken.

Karl XI har dock icke varit alldeles oemottaglig för andra intryck. Det förefaller, som om vid ett så viktigt tillfälle som detta ett visst tvifvel smugit sig öfver honom, om han ånyo borde låta ankomma på krigets blodiga afgörande. Kanske har han tänkt på sina inre reformer, på det evangeliska väsendet, som denna tid allvarligt ansågs hotadt genom Englands och Frankrikes förbindelse — en mängd hetsande rykten voro i svang om de katolska planerna —, kanske äfven på faran för det allmänna väsendet gent emot Frankrikes öfvergrepp, en synpunkt, som han aldrig släppt fullkomligt. Det finns ett aktstycke, som kallar sig »præparatoria till en deliberation öfver Chur Brandenburgs förslagh till ett accommodement emellan konungen i Danmark och hertigen af Hollsten»,[1] som omtalar, att ehuru K. M. redan gifvit sitt svar på Falaiseaus andragande, han dock håller saken af den beskaffenhet och vikt, att han vill taga i närmare öfvervägande, om det är rådsamt, att hertigen antager kurfurstens tillbud, och att K. M. styrker honom därtill. Aktstycket har enligt påskrift upplästs i rådet för K. M. den 31 mars och där debatterats, men något protokoll härom finnes icke kvar. Enligt tidens sed sammanställas alla skälen för och emot, sönderdelade i en mängd punkter, 18 för, 26 emot, alla hämtade ur den allmänna politiska ställningen eller Sveriges intressen. Bland dessa skäl emot framlysa på några ställen på ett synnerligen klart sätt de verkligen afgörande motiv, som bestämt den svenska politiken. Det kan icke vara Sveriges intresse — heter det — att Danmark »igenom Slessvigs accession måtte få

[1] Bland ofvan cit. bundt af »memorialer uti utrikes ärender 1688—1691.»

jembna grentzer och en unierad mackt, som för varit distraherat, ty Danmark skulle då blifva Sverie en svårare granne än tillförende och ey stanna vidh Slessvig, men sedan gå vidare på then ene eller andre sidan, och *dherföre fordrar Sveries interesse, fast dett ey vore hertigens af Hollstein, at Danmarck hålles alltidh i värck vedh Hollsteinske tvistigheterne.»* Dessutom »bör man ey gifwa hertigen anledning att föreena sigh medh Danmarck och betaga all materiam litis, efftersom han derigenom skulle föranlåtas till att renunciera sine engagementer medh Swerie och giöra ett medh Danmarck, cronan Swerie till ingen ringa nadeell.»

En klarare framläggning af svenska politikens hållning och motiv i denna fråga kan man ej önska. Den blottar, huru långt man var kommen från Johan Gyllenstjernas skandinaviska tankar under Bengt Oxenstjernas regime, på samma gång som den reelt och utan omsvep under den självklara förutsättningen, att en verklig vänskap med Danmark var en omöjlighet, visar, hvad den holsteinska hertigen egentligen var för Sverige. Slutet på öfverläggningen blef äfven, att »dett kan blifva vidh dett svar, som är allaredha gifvit åth Brandenburgiske Ministren, till thess man vidare får se, huru sakerne och conjuncturerne sigh skicka.»[1] Alldeles så visst och bestämdt afvisande låter ej detta. Det antyder åtminstone någon tvekan hos Karl XI, och att möjligheten af en konjunkturpolitik i holsteinska frågan ej är alldeles utesluten. I instruktionerna till de svenska ministrarne, särskildt Vellingk, framlyser dock ingen tvekan. Han skall betyga K. M:s oförändrade uppsåt och synnerliga nöje med hertigens deklaration af den 17 mars.[2]

Den gamle kurfursten, hvars försök att försona de stridande intressena i norra Europa misslyckats, låg redan på dödsbädden. Då Sveriges afvisande svar kom, återstod endast att söka förhindra förhandlingarnas i Altona afbrytande. För att undanrödja Karl XI:s misstankar om Brandenburgs uppriktiga uppsåt vid medlingen, fick Falaiseau förklara för Bengt Oxenstjerna, att den förra propositionen

[1] Enligt påskrift på samma aktstycke.
[2] K. M. till Vellingk 28 mars.

blott varit ett tentativ, hvilket han såsom mediator ej kunnat undgå att på Danmarks inständiga yrkan framställa, men att han, sedan han erfarit K. M:s mening, vore bestämd att cooperera med största allvar och befrämja hertigens restitution.[1] Denna försäkran, hvaröfver Karl XI betygade sitt stora nöje, ville den svenska regeringen genast begagna till sin fördel, och Macklier fick order att med anledning däraf begära kurfurstens utlåtande, genom hvilka medel han menade, att restitutionen skulle kunna befordras, och erbjuda att göra en concert. Men detta var nog icke brandenburgska hofvets afsikt, och Macklier kom naturligtvis ej ur fläcken, i synnerhet som kurfurstens sjukdom och snart följande död förhindrade alla politiska förhandlingar en tid.[2]

Brandenburgs medlingsförsök tjänade endast att stärka hertigens af Holstein tillit till Sverige, hvari han såg sitt egentliga stöd. I Altona döko emellertid nya förslag oupphörligt upp, kanske mest för att sysselsätta de båda parterna. Hertigen af Holstein hade ännu ej direkt besvarat Danmarks duplik, sedan den formligen öfverlämnats, innan ytterligare ett anbud gjordes från danskt håll. Uppslaget därtill torde hafva gifvits af de kurfurstliga medlarne — det kallas det sachsiska projektet — och framställdes af dem icke officiellt till de båda parterna utan endast under hand i början af april. Det sachsiska bytesförslaget gick ut på att utbyta en del af hertigliga Slesvig mot de områden i Holstein, som tillhörde furstliga huset Holstein-Plön, hvilket af Danmark skulle få satisfaktion i Oldenburg. I och för sig hade hertigen intet emot ett sådant partikulärt byte, utan antydde, att han ej var ovillig att afstå tre amt af Slesvig mot de plönska områdena i Holstein, hvarigenom han finge hela Wagrien och större säkerhet bereddes nedersachsiska kretsen. Äfven Karl XI hade intet emot ett sådant byte, blott hertigen först fullständigt restituerats och sedan af fri vilja gjorde detsamma, på det intet inbrott gjordes i nordiska pakterna.[3] Samtidigt med

[1] K. M. till Vellingk 18 april.
[2] Macklier skrifver 18 april, att i den gottorpska affären inclinerar hofvet egentligen blott till, att traktaterna prolongeras och dras ut i längden.
[3] K. M. till Vellingk 2, 12 maj.

detta projekt hade äfven den sachsiske medlaren antydt, att konungen af Danmark borde resolvera sig till en interims-præstation och erbjuda hertigen något visst i uppehälle, till dess saken blefve adjusterad, därmed tydligen åsyftande att bereda möjlighet till en formlig suspension af förhandlingarna. Denna sista tanke upptogs af Danmark lika ifrigt, som den af hertigen genast förkastades, stödd af både Vellingks och Görtz' förklaringar. Otvifvelaktigt kom förslaget om suspension från Danmark ehuru på omväg.[1] Till förslaget om de plönska godsens utbyte förhöll sig Danmark däremot mer villkorligt. Det gillade detsamma under förutsättning, att det förenades med bytesförslag beträffande Slesvig i öfrigt. I en ny deklaration, inlämnad till medlarne den 12 april, förklarade Danmark sig villigt att till sitt förra anbud af Oldenburg och Delmenhorst jämte öfriga förmåner lägga det plönska Holstein, mot det att hertigen afstod Slesvig och medgåfve huset Plön en ersättning i Oldenburg.

På detta sista anbud af Danmark svarade hertigen den 24 april på samma gång, som han äfven formligen genom en vidlyftig triplik återkastade de beskyllningar, som Danmark i sin duplik gjort mot den hertigliga politiken, och skarpt kritiserade anbudet af Oldenburg och Delmenhorst genom framhållande af deras ekonomiska obetydlighet och underlägsenhet i jämförelse med hertigliga Slesvig. Anbudet att tillbyta sig plönska Holstein förkastade han ej; men detta endast under förutsättning, att det icke sambands med det orimliga villkoret att lämna hela det öfriga Slesvig mot hvad som återstod af Oldenburg och Delmenhorst, sedan hertigen af Plön fått ersättning.

Äfven dessa nya uppslag hade således icke resulterat i något närmande. Men någon sorts uppgörelse önskade man dock ifrigt från dansk sida för att vinna åtminstone en temporär trygghet. Strax efter det hertigen gifvit sitt sista afslag, förklarade Ehrenschildt helt oväntadt på en middag hemma hos sig, hvartill medlarnes ministrar voro inbjudna, att han ägde ett synnerligen förmånligt förslag till att bevara den europeiska freden. Det bestod i, att

[1] Vellingk till K. M:t 6, 10 april.

ett stillestånd ingicks mellan konungen och hertigen för 16 år, lika lång tid, som återstod af stilleståndet i Regensburg mellan Frankrike och Tyskland. Under denna tid skulle hertigen behålla de amt af Holstein, som han ännu innehade, och därtill något af Slesvig anordnas honom till soulagement efter medlarnes godtfinnande, hvarjämte konungen af broderlig kärlek ville gifva hertiginnan årligen en pension af 40,000 rdr. På detta sätt åstadkommes en universel fred i Europa för 16 år, under hvilken tid kejsaren kunde i ro förstöra det turkiska riket. Ehrenschildt bad mediatorerna framställa detta förslag till hertigen. Dess orimlighet var uppenbar, och det mottogs med förvåning. Af hertigen förkastades det naturligtvis genast.[1]

Underrättelsen om den gamle kurfurstens af Brandenburg död, i hvilken Danmark hittills haft en vän, väckte nya farhågor och förhoppningar. Man var oviss om den nya regeringens hållning, men allmänt troddes dock, att hertigen af Hannover, den nye kurfurstens svärfader, skulle få betydande inflytande på den brandenburgska politiken. Under intrycket af denna nya fara och på kejserliga kommissariens, baron v. Gödens' ifriga maning att gå ännu ett steg, begärde danska sändebudet Breitenau den 10 maj muntligen hos Gödens, att medlarne ville än en gång sondera hertigen, om han ej ville taga det föreslagna aequivalentet af Oldenburg, Delmenhorst, plönska Holstein m. m., om konungen af Danmark bevektes att därtill afstå den del af amtet Segeberg, som konungen hittills innehaft af de plönska länderna och reserverat sig själf. Gödens tillkallade genast Alefeld och Vellingk, som förklarade det oantagligt.[2]

Därmed hade Danmark nått yttersta gränsen af hvad det ägde att bjuda såsom ersättning för Slesvig. Under ansträngande af alla sina krafter hade det under våren rustat sig till försvar allt hvad det kunde, och i början af maj var redan en flotta i ordning af 14 större och 6 mindre fartyg, färdig att utlöpa. Matroser hade öfverförts från Norge och Holstein. Därjämte hade danska regeringen genom att i hemlighet sända en officer till Karlskrona öfvertygat sig om, att från svensk sida intet alls var gjordt för

[1] Vellingk till K. M:t 4 maj.
[2] Vellingk till K. M:t 11 maj.

en utlöpning af svenska flottan trots order och rykten om order.[1] Danmark fruktade därföre ej omedelbart något angrepp af Sverige. De danska sändebuden i Altona förklarade för medlarne den 17 maj, att som deras konung ej ville återge Slesvig kunde de ej göra någon vidare proposition, men bådo, att, på det icke underhandlingen måtte afbrytas, från medlarnes eller hertigens sida några »temperaments» gjordes. Hertigen kunde naturligtvis icke efter sin ståndpunkt göra något anbud och medlarne ej heller utan att alltför mycket stöta Karl XI, som så bestämdt afvisat all annan lösning än hertigens fulla restitution. Någon lösning var helt enkelt icke möjlig, så länge hertigen i intimt samråd med Sverige och Lüneburg stod fast vid sin åskådning och Danmark icke af de allmänna konjunkturerna eller verkligt krigshot tvangs att gifva efter i hvad som från dess synpunkt var en lifsfråga. Förhandlingarna afstannade af sig själfva. Det diplomatiska försöket att lösa tvisten i norra Europa kunde anses misslyckadt.

Såsom en sorts slutpunkter på den långvariga underhandlingen växlades ytterligare under sommaren några akter. I en skrift till mediatorerna den 30 juni rekapitulerade Danmark alla de förslag och anbud till uppgörelse, som gjorts från dess sida, »in connexu serie», såsom medlarne ofta begärt, och slutade med den förklaring, att konungen hoppades, det hertigen, ehuru han ideligen afslagit alla anbud, snart skulle inse sin verkliga fördel och nöja sig med de gjorda anbuden, hvarföre konungen bad mediationen fortsätta med sina officier. Från hertigens sida svarades den 28 aug. med en motskrift, hvari från holsteinsk synpunkt den gångna underhandlingen rekapitulerades och kommenterades samt de en gång gjorda postulaten upprepades i sin fulla skärpa. Hertigen uppmanade medlarne att disponera Danmark till att en gång upphöra med att föreslå sina grefskap såsom byte för Slesvig och i stället gå till restitution och satisfaktion. Det var en sorts sammanfattningar af de resultat, hvartill man kommit, i afsikt att kasta skulden för det misslyckade medlingsförsöket på hvarandra. Underhandlingarna blefvo aldrig formligen brutna. Båda

[1] Leijonclo till K. M:t 4 maj.

parterna hade begärt, att mediatorerna fortsatte sina tjänster, men de främsta ministrarne hade redan lämnat Hamburg den ena efter den andra under olika förevändningar för en kortare tid. När de å nyo sammanträdde, skulle visserligen ställningen vara väsentligen ändrad.

Den nya regeringens i Brandenburg hållning i den slesvigska tvisten drog starkt uppmärksamheten till sig från alla intresserades sida. Från alla håll skyndade man att känna sig för, om något var att vinna. I den spänning, hvartill man kommit, behöfdes så litet för att gifva ett utslag eller bringa krisen till mognad. Både hertigen af Holstein och konungen af Danmark anhöllo genast, att den nye kurfursten ville fortsätta med Brandenburgs roll såsom medlare, hvilket han äfven lofvade och formligen notificerade till de öfriga medlarne.[1] Kurfursten förklarade äfven genast sin benägenhet att bekräfta de gamla defensivallianserna med både Danmark och Sverige, hvilket äfven skedde på hösten.[2] Alla försök däremot att få den brandenburgska regeringen att gripa parti misslyckades, och Danmarks fruktan härför lade sig snart. Karl XI hade genast låtit sitt sändebud i Berlin upprepa den begäran, som han gjort strax före den store kurfurstens död, att Brandenburg ville inga en concert med K. M:t om Slesvigs restitution, men härpå svarades undvikande. Ej ens ett löfte att medverka till hertigens restitution, såsom den föregående regeringen oupphörligt och senast strax före kurfurst Fredrik Vilhelms död afgifvit, kunde Macklier afvinna den nye kurfursten.[3] Det var tydligt, att hans uppmärksamhet var riktad på en mängd andra håll, och att han därföre intog en vacklande eller dröjande hållning i den nordiska frågan. Af Karl XI och hertigen af Holstein fattades detta såsom ett tillbakasteg från gifna löften och såsom ett närmande till Danmark.

Äfven från ett annat håll fick Karl XI insikt om den nya kurfurstens politik. Vellingk ålades göra en resa till

[1] Macklier till K. M:t 26 maj, 20 juni.
[2] Se v. Moerner, Chur Brandenburgs Staatsverträge. Denna bekräftelse innebar ingen prolongation, utan var väsentligen en formalitet.
[3] Macklier till K. M:t 3, 20, 27 juni.

hertigen af Hannover för att öfverlägga, huru man gemensamt skulle vinna kurfursten för sina planer. Karl XI trodde då ännu, att hertigen af Hannover skulle få ett betydande inflytande i Berlin. Äfven denne hade naturligtvis kännt sig för vid det brandenburgska hofvet, men hans resultat var ej gynnsamt. Hertigen förklarade för Vellingk vid hans ankomst i midten af juni, att den nya kurfursten var ostadig och svag vid minsta motgång. Han trodde ej heller, att han själf skulle kunna utöfva något inflytande, emedan kurfurstens ministrar sökte göra honom ömtålig för hvarje sorts beroende och den gamla täflan mellan de båda husen förhindrade hvarje intimare samverkan. Äfven med Sverige — förklarade hertigen — kunde Brandenburg aldrig blifva verklig vän med hänsyn till Pommern och Preussen; det måste alltid förblifva en maxim i Berlin att snarare önska Danmark tillväxt än afgång, för att bättre balancera Sveriges makt i Tyskland. Men det funnes dock, enligt hertigens mening, omständigheter, som kunde tvinga kurfursten till hänsyn mot K. M:t i holsteinska frågan. Det var fruktan för krig i norra Europa särskildt mellan evangeliska makter och det kända behofvet af Sveriges vänskap mot Polen. Det var möjligt, att dessa motiv kunde verka, om de framhöllos af en person med verklig auktoritet hos kurfursten och hans ledande minister Danckelmann. En sådan person vore prinsen af Oranien, och hertigens råd var därföre, att K. M:t söker hans medverkan i Berlin till hertigens af Holstein förmån. Detta råd blef icke utan inflytande på det följande. Hertigens omdöme om Brandenburgs politik bestyrkte således fullkomligt, hvad K. M:t redan genom Macklier trodde sig veta, att den nya kurfursten snarare lutade åt Danmark än åt Sverige i den nordiska konflikten.

I Hannover fick Vellingk äfven upplysning om Frankrikes hållning för ögonblicket i holsteinska frågan. Frankrike sökte allt hvad det kunde vinna de lüneburgska hertigarne till en närmare allians. Det var dagarne före det viktiga kurfurstevalet i Köln. För detta syfte pressade Frankrike på Danmark och förklarade, att det borde accommodera sig, men Danmark hade hänvisat till, att Sverige ännu ej var rustadt, och att Danmark åtminstone till dess kunde

njuta Slesvigs besittning.[1] Äfven genom en sådan indirekt påtryckning var det tydligen omöjligt att under närvarande konjunkturer komma längre i den holsteinska tvisten endast med underhandlingar.

Det är icke underligt, om hertigen af Holstein, som sett förhandlingarna dragas ut och så småningom upphöra, utan att Sverige trots alla ansatser och löften stod färdigrustadt till anfall, eller Brandenburg, såsom man alltid hoppats, syntes vilja göra något för honom, snarare tvärt om, till slut började vackla. Äfven oroande rykten, att kejsaren förklarat sig ej hafva något emot, att tvisten löstes på annat sätt än genom hertigens fulla restitution, hade framkommit till honom.[2] Åren gingo, och hans betryckta tillstånd blef sig likt eller sämre. Danmark njöt inkomsterna af hans land och vann, så att säga, årens häfd. Äfven en så utomordentligt seg och envis natur, som hertig Christian Albrecht synes hafva varit, svigtade ett ögonblick. Oupphörligt hade man styrkt honom med en förändring i de allmänna konjunkturerna, men han såg ingen sådan; oupphörligt hade man lofvat sammansätta sig och gripa till vapen, men ingen annan syntes rustad än Danmark till försvar af sin eröfring. Det är väl ej heller utan, att hertigen stundom känt sig såsom ett verktyg i den svenska politikens hand. Danmark hade visserligen bjudit alltför litet, och dess anbud hade han med godt samvete kunnat afslå. Men äfven andra medlingsförslag hade dykt upp och skymtat såsom möjligare lösningar, såsom den gamle kurfurstens, hvilket låtit honom behålla en betydande del af Slesvig med det gamla residenset Gottorp och därtill grefskapen, eller ett fullständigt byte af hertigliga Slesvig mot kungliga Holstein (så långt Holstein förslog att aequivalera Slesvig), kanske andra antagliga projekt, men Karl XI hade rådt honom förkasta dem alla och väl knap-

[1] Vellingk till K. M:t 12, 19 o. 29 juni. Samma berättelse i Lillieroots bref till K. M:t 15 juni.

[2] 30 maj skref hertigen direkt till svenska sändebudet i Wien, Gabriel Oxenstjerna, och beklagade sig öfver detta rykte. Oxenstjerna svarade och tröstade hertigen med försäkran, att kejsaren ingalunda yttrat något sådant, och att en ändring i hertigens villkor kanske vore snarare förestående, än man väntade. G. Oxenstjerna till K. M:t 27 juni.

past blott i hertigens intresse.[1] Utbrottet af denna växande stämning af oro och misströstan är hertigens bref till Karl XI den 15 juni. Hertigen meddelade däri, hvad Karl XI väl visste förut, att förhandlingarna med Danmark »fast nichts» avancerat, och att Danmark tydligen ej ger efter utan eftertryckliga medel. K. M:ts ständiga välvilja förmår hertigen att hemställa till K. M:ts betänkande, hvilka tillräckliga mesures K. M:t vill taga, och att uttala sin begäran och fasta tillförsikt, att K. M:t brukar de starka medel, Gud honom gifvit, att hjälpa hertigen till sin rätt.

Kommentarierna till denna skrifvelse gaf Vellingk, som upplyste, att hertigen till följd af traktaternas fruktlöshet och de allmänna konjunkturernas stillestånd råkat i stort bekymmer; hans villkor bli dagligen sämre, och Vellingk har märkt, att han hängifver sig till förtviflan, så att han kan förmås omfatta hvad som ock bjödes honom. Vellingk hade funnit det vara sin plikt att ej dölja detta. »Hith intil hafver man värket någorlunda uphållit, män som alt mognas, så hielpa media consilia föga mehra. E. K. M. lährer bäst i nåder afväga hvad nytta hertigen af Holsteins conservation medh sigh förer, han lährer kunna considereras som en lefvandes kräfta i Dannemarks bröst och igenom hertigens bibehållande lährer E. K. M. stedze kunna vara förvissat om förstliga Lüneburgska huset; dett considererar Holstein som största delen af E. K. M:s uthrikes macht, och i den regard hafver dett ock beslutit att oupphörligen lefva medh E. K. M. i förbund och intelligence, hvilken maxime torde expirera, så frambt E. K. M:s uthrikes krafter, på hvilka principes Imperii förnembligast hertigarne af Lünebårgh reflectera, igenom hertigen af Holsteins changement försvagades.»[2]

Det var klart, att Sverige var på väg att förlora sin trogne allierade, om det ej gjorde något allvarligt försök att hjälpa honom till hans rätt. Karl XI hade oupphörligt hotat med krig, men ständigt skjutit upp att rusta. Denna politik bar sig ej längre. I hertigens bref låg en

---

[1] Vellingk torde insändt några projekt till Bengt Oxenstjerna af den art, att Karl XI ej hade något emot dem i och för sig, blott hertigen först restituerades. K. M:t till Vellingk 26 maj.
[2] Vellingk till K. M. 29 juni.

maning till att gripa kraftiga medel, som ej kunde tillbakavisas, utan att Sveriges hela prestige skulle därpå lida. Vellingk själf, ifrig holsteinare, fruktade hertigens affall — »hertigen intimideras allt mer», skrifver han den 6 juli — och kallade baron Görtz från Hannover samt kanslern Fabricius från Celle att jämte Vellingk vaka vid detta tillfälle och hjälpa sätta mod i hertigen. Vellingk försäkrade med ifver, att K. M. härvid kunde fullt lita på lüneburgska huset trots alla intriger från andra håll att öfverdrifva dess vänskap med Frankrike.

I Sverige öfverlades lifligt. Karl XI vände sig såsom i regel vid viktigare tillfällen till sitt råd, där Sveriges yttre politik i hans närvaro diskuterades den 9 och 10 juli.[1] I rådet föredrogs en hel berättelse om hvad som skett i rikets yttre angelägenheter, sedan sista rådslag gafs med anledning af kurfurstens af Brandenburg förslag till holsteinska frågans lösning, samt huru, sedan förhandlingarna i Altona afstannat, hertigen vändt sig till K. M:t med bön, att han ville tillgripa kraftigare medel. Då Sverige låtit tilltala Danmark med allvarsamma memorial och föreställningar och brukat sådana expressioner, som antydt, att mera allvar torde följa, och därtill låtit fråga sina allierade hvad de ärnade göra till saken, synes det, som om »dett skulle hafva ett slätt uthseende, om alle ofvanb:te förberedelser så plöttsligen stanna skulle.» Det vore då äfven att befara, det hertigen af Holstein skulle göra sitt »accommodement» med Danmark, så godt han kunde, hvarvid Danmark ofelbart skulle fordra, att hertigen afstode alla förbindelser med Sverige, »då hans accommodement torde ock kunna blifva af sådan beskaffenhett, att dett blefve någorlunda tilldrageligit för honom, men att dess svåraste

[1] Alla rådsprotokoll i utrikes ärenden för 1688 saknas. Den redogörelse Carlson gifver (IV, s. 368) af diskussioner i rådet detta år är tydligen hämtad från kanslikollegii protokoll, som omtala liknande diskussioner i kansliet. Detta framstår äfven däraf, att Gyldenstolpe, som säges med ifver förfäkta en viss ståndpunkt; ännu icke var riksråd utan blott hofkansler och såsom sådan möjligen kunde föredraga, men ej förfäkta någon ståndpunkt i rådet. På K. M. torde dessa förberedande diskussioner i kansliet ej haft inflytande. Ofvanstående uppgifter om rådsöfverläggningar den 9 o. 10 juli äro hämtade ur en akt: »Anledningh till Deliberation öfver ett Breff till K. M. ifrån hans D:lt Hertigen af Hollsten,» bland memorialer uti utrikesärender 1688—1691. På detta aktstycke finnes antecknadt, att det förehades af K. M. och rådet den 9 och 10 juli 1688.

consequents skulle redundera på Sverie.» Men å andra sidan stod kostnaden och faran af ett krig. Mellan dessa båda alternativ ville man ännu söka finna en medelväg; och härtill manade äfven den svenska regeringens hopp om konjunkturernas snara omskiftning till det bättre. En sådan medelväg trodde man sig finna i att göra en formlig concert med huset Lüneburg att gripa till vapen och göra nödiga rustningar — dock såsom det synes mer af förberedande art — samt härigenom dels kvarhålla hertigen dels verka på kejsaren, Brandenburg och generalstaterna att pressa Danmark ytterligare. En sådan medelväg blef äfven Karl XI:s beslut. Den betyder icke detsamma som ett direkt gripande till vapnen, men betecknar ändock den svenska politikens återgång till en mer aggressiv hållning och till dess planer före Altonakongressens början att i nödfall med huset Lüneburg allena framtvinga restitutionen.

Den svenska regeringens afsikt framträder ännu tydligare genom Karl XI:s svar till hertigen och order till sina ministrar af den 18 juli. Det direkta brefvet till hertigen är väl synnerligen kortfattadt, men hänvisar till muntliga meddelanden af Vellingk. De order, efter hvilka Vellingk skulle upplysa hertigen om K. M:s åsigter, äro däremot synnerligen både vidlyftiga och intressanta såsom en öppen framläggning af den svenska regeringens åskådning af de samtida politiska förhållandena och sin egen ställning däri. Ytterligare kompletteras dessa order af den instruktion[1] s. d., som ålade Vellingk en beskickning till lüneburgska hertigarne och prinsen af Oranien, hvilken instruktion han äfven fick i uppdrag att meddela hertigen af Holstein. I dessa akter påminde K. M. hertigen om hvad han hittills gjort för honom och hemställde till hertigen själf, om han verkligen under nuvarande förhållanden funne rådligt, att K. M. genast ensam grepe till vapen. Alla medlarne, äfven kejsaren, rådde ju ifrigt att vänta. K. M. har emellertid beslutat att ej blott vänta och åse verket, utan vill nu med lüneburgska huset göra en concert till att anfalla Danmark, om medlingen blefve fruktlös. Vellingk skall därför ofördröjligen resa till Hannover och före-

[1] I original bland akter till M. Vellingks lüneburgska beskickningar 1683—1689.

slå en sådan concert, hvarvid Sverige erbjuder sig att agera med hela sin makt och att gemensamt göra proposition om medverkan hos medlarne och generalstaterna för att förvissa sig om deras hållning. Därpå skall Vellingk i djupaste hemlighet besöka prinsen af Oranien och klargöra K. M:s åsikter i holsteinska frågan samt begära, dels att prinsen disponerar generalstaterna in antecessum till att tillmötesgå den proposition om medverkan till hertigens restitution med vapenmakt, som K. M. formligen om en tid ämnar göra genom Gabriel Oxenstjerna, dels att prinsen genom sin personliga auktoritet påverkar Sachsen och framför allt Brandenburg att ej motsätta sig företaget. K. M. försäkrade hertigen till sist, att han nu vore i bättre stånd än någonsin förut att kunna hjälpa honom.

Vellingk delgaf hertigen K. M:s tankar i enlighet med sina instruktioner. Hertigen tackade — skrifver Vellingk den 31 juli —, men beklagade under tårar, att Danmarks makt ansågs så formidabel, att nästan större delen af Europa måste vara med och ense om sättet att restituera honom. Efter långvariga öfverläggningar med de hertigliga ministrarne trodde sig dock Vellingk hafva vunnit säkerhet för, att hertigen skulle fasthålla sin fulla rätt och invänta en förändring i det politiska läget åtminstone till detta års slut. Hertigen svarade äfven direkt till Karl XI med ett bref, som med icke mindre öppenhet och bredd redogjorde för hertigens uppfattning af den politiska situationen.[1] Hertigen hade icke mycken tro på kejsarens omtalade snara fred med Turkiet. Att vänta på dylika konjunkturer vore föga lockande, om ej K. M. — såsom nu skett — lofvat att genast göra en concert med lüneburgska huset. Men denna behöfde ej taga lång tid, och hertigens mening var, att Sverige och Lüneburg äfven sådana förhållandena nu voro utan minsta fara för inblandning kunde anfalla Danmark, hvars egna krafter voro otillräckliga till motstånd. Hertigen pekade särskildt på förhållandena i England, som fullständigt beröfvade Danmark all nytta af denna allians, och på den tvist, som utbrutit om kurfurstestolen i Köln, där Frankrike antingen måste ge efter, men då äfven förlora allt inflytande i nordvästra Tyskland och all prestige,

[1] Hertigen af Holstein till Karl XI 31 juli.

eller gripa till vapen och i sådant fall blifva tillräckligt sysselsatt för egen räkning. Dock hemställer hertigen allt detta till K. M:s högst upplysta omdöme och bad blott ännu en gång om snar hjälp. Ännu ett utbyte af ömsesidiga försäkringar och förklaringar ägde rum direkt mellan hertigen och Karl XI, hvilka i sin mån bidrogo att styrka hertigen och fasthålla honom vid Sveriges politik, till dess krisen i de allmänna europeiska förhållandena ändtligen inträdde och gjorde slut på all misströstan och alla tankar på eftergift från det holsteinska husets sida.[1]

I början af augusti begaf sig Vellingk i väg på sin beskickning till hertigarne af Lüneburg och prinsen af Oranien. Hans ärende var snart uträttadt. De båda hertigarne voro redan på förhand beredda. Hertigen af Holstein hade äfven hos dem klagat sin nöd, och af liknande fruktan med Karl XI:s, att hertigen skulle försonas med Danmark på egen hand, hade de redan beslutit afsända en beskickning till Sverige att concertera en närmare sammansättning och klargöra deras uppfattning i frågan. Äfven denna gång möttes man således liksom två år förut från båda hållen samtidigt i liknande tankar. Till denna beskickning var baron Görtz utsedd och skulle afgå så fort som möjligt.

Från de lüneburgska hofven skyndade Vellingk att uppsöka prinsen af Oranien, hvilken han träffade vid Loo i Overyssel. Han behöfde icke resa till Haag och kom ej heller dit. Prinsen uttalade sig synnerligen välvilligt och förklarade, att K. M:s afsikt att formera en concert med generalstaterna och flera väl intentionerade angående holsteinska verket vore synnerligen välbetänkt och nödvändig. Han försäkrade, att Gabriel Oxenstjerna vid sin ankomst skulle finna en mycket god disposition, så att han utan svårighet torde erhålla hvad K. M. önskar. Äfven i Brandenburg och Sachsen lofvade prinsen använda allt sitt inflytande och försäkrade, att han redan disponerat kurfursten af Brandenburg så, att Danmark ej vidare skulle kunna betjäna sig af honom. Vellingk mötte således i allt det största tillmötesgående. Naturligtvis berodde denna

[1] Karl XI till hertigen af Holstein 18 aug., 21 nov. Utr. Reg. Hertigen af Holstein till Karl XI 20 sept.

lofvande välvilja på det hotande utbrottet af Frankrikes spänning med Tyskland och på prinsens egna, redan länge mognade planer, som gjorde en synnerlig hänsyn till Sveriges vänskap nödvändig. Men sin egen plan röjde han icke. Dock framhöll prinsen för Vellingk Hollands farliga ställning. Han förklarade, att Frankrike och England sammansvurit sig till republikens undergång liksom 1672, och han uttalade det såsom sin öfvertygelse, att detta anfall vore inevitabelt, om konungen af England finge befästa den suveränitet han eftersträfvar och utrota den protestantiska religionen i sina riken. För Holland fanns intet annat än att sätta sig i det tillstånd, att det kunde afböja den olycka som förestod. Härtill hoppades han bistånd af alla protestantiska makter och af alla, som hade intresse i, att icke all handel råkade under Frankrikes och Englands godtycke. Det var blott en indirekt antydan om hvad som förestod och afsåg väl närmast att understödja den begäran om hjälp, som generalstaterna redan gjort i Sverige, och som Karl XI skyndat att tillmötesgå för att själf vinna tillmötesgående i sitt särskilda politiska hufvudsyfte.[1] Händelsernas gång förde Sverige och generalstaterna å nyo närmare hvarandra och tvang dem att lämna den försiktiga passivitet, som i själfva verket trots upprepade fördrag utmärkt de båda makternas uppträdande i Europa under 1680-talet både till de europeiska konflikterna och till hvarandra.[2]

Redan i slutet af augusti var Vellingk tillbaka i Hamburg efter väl förrättadt ärende.[3] Han kom lagom för att medhjälpa vid redigeringen af den sista holsteinska skriften i de långsamma kongressförhandlingarna 1688.

Äfven på ett annat håll hade den svenska politiken måst arbeta för att undanröja misströstan att nå något

[1] K. M. till Vellingk 8 aug. i Utr. Reg.

[2] Det holländska sändebudet v. Hoppe, som på våren en tid varit i Altona, hade väl där manat på hertigens restitution; men till följd af den fara, hvari Holland själf sväfvade denna tid, fäste Danmark sig föga vid dess uppträdande. Hoppes egentliga uppgift var för öfrigt att genom underhandling med Sverige om den holländska trähandelns förflyttande från Norge till Sverige förmå Danmark återtaga några nya tullpålagor, som det lagt på norska trävaruexporten.

[3] Vellingks berättelse till K. M. om sin beskickning till hertigarne af Lüneburg och prinsen af Oranien är affattad efter återkomsten till Hamburg och daterad 24 aug. Finnes bland hans öfrige bref från Hamburg detta år.

resultat i den slesvigska striden på den ståndpunkt Karl XI förfäktade. Det var i Wien, hvarest det ej torde förblifvit obekant, att hertigen själf ett ögonblick velat ge vika. Kejsarhofvet hade hittills troget stått på Sveriges och hertigens sida och yrkat genom sina sändebud vid Altonakongressen eller genom direkta skrifvelser till konungen af Danmark på hertigens fulla restitution. Denna hållning hade det bevarat af hänsyn till sin mäktiga allierade i norra Europa, och emedan det på det sättet bäst trodde sig kunna förekomma ett krig. Men då Altonaförhandlingarna resultatlöst afstannat, den europeiska freden syntes alltmer hotad, under det att det turkiska kriget lofvade blifva ändlöst, synes det kejserliga hofvet hafva uppgifvit hoppet att åstadkomma en lösning af den nordiska konflikten på annat sätt än genom ömsesidig eftergift, hvartill man trodde, att hertigen själf vore benägen, blott Karl XI gåfve med sig. Då Gabriel Oxenstjerna enligt sin konungs order[1] såsom vanligt manade på om nya skrifvelser till de kejserliga sändebuden i Hamburg och begärde, att de af Danmark skulle fordra finalresolution, kom det till något häftiga förklaringar å ömse sidor mellan Oxenstjerna och kejserlige hofkanslern grefve v. Strattmann, som förklarade, att mediatorerna icke sågo annan utväg än ett accommodement, och att det allmänt ansågs och klandrades, att »slutet af tractaten hemmades af Sverige, som det ej tåla ville.» Oxenstjerna försäkrade sig genom hertigens egna bref kunna visa, att hertigen själf fasthöll alla anspråk, och påminde om Sveriges förtjänster, då det hållit ut på kejsarens sida år 1683. Redan efter några dagar var tonen ändrad vid kejserliga hofvet. Belgrads glänsande eröfring höjde modet och hoppet om snar fred, och Strattmann förklarade, att han erkände, att Sveriges ståndpunkt var riktigare än den, som Danmark förfäktade, och lofvade att önskade order till sändebuden i Hamburg skulle afgå.[2]

Kejsarhofvets vacklan var förbi, och Sverige hade lyckats fasthålla och stärka bandet med de makter, som representerade dess egen ståndpunkt i de nordiska kronornas

[1] K. M. till Gabriel Oxenstjerna 18 juli.
[2] Gabriel Oxenstjerna till K. M. 5 o. 12 sept. (n. st.).

inbördes kamp. Under Vellingks beskickning till Hannover och Holland hade den svenska politiken äfven inledt eller mött de förhållanden, som skulle komma att framkalla och bestämma den slutliga lösningen, och som nu under hösten af 1688, medan Altonakongressens förhandlingar tacite suspenderats, mognade till fast gestalt: nämligen å ena sidan den stora förändring i de europeiska förhållandena, som betecknades af det tysk-franska krigets utbrott och den stuartska regimens fall i England, å den andra den samtidigt men oberoende däraf försiggående definitiva sammanslutningen mellan Sverige och Lüneburg till ett fast anfallsförbund mot Danmark.

III.

Den stora omkastning i det europeiska statssystemets maktförhållanden, som på hösten 1688 inleddes och efter flera decenniers blodiga krig skulle resultera i den franska universalmonarkiens fall och uppkomsten af nya stormakter i Europa, har ingalunda försiggått utan den svenska politikens medverkan. Sveriges fasta anslutning till det antifranska systemet under 1680-talet bildar otvifvelaktigt en vida mer betydande faktor i dess sammanhållning, inre styrka och utveckling, än som i allmänhet erkännes. Sverige var dock en af tidens mest ansedda stormakter, hvars ord i många fall var afgörande för det norra Europas öden. Dess inre kraftuppsving var äfven väl bekant, och dess härar kunde åter ingripa afgörande i kontinentens strider såsom förut. Visserligen hade Karl XI:s regering fått anseende för att uppträda med en viss försiktighet och afgjord benägenhet att envist fullfölja sina egna små fördelar i första rummet. Någon storslagen och djärf diplomati var det förvisso ej. Men den var klar, bestämd och fast i sina ingångna förpliktelser och icke utan att äfven bestämmas af allmänna europeiska motiv. Karl XI synes i de samtida europeiska kabinettens ögon haft vida större anseende än hvad hans gengångare i Preussen Fredrik Vilhelm I sedan förmådde skaffa sig. I inre reformarbete hafva båda ar-

betat med samma enträgenhet och framgång att stärka sin armé och sina finanser. I den yttre politiken hafva båda väsentligen eftersträfvat fred och trygghet för det inre arbetet, båda hafva otvifvelaktigt saknat intresse och insikt i den högre politiken; men Karl XI:s regering torde aldrig fått samma anseende för ren egoism och nyckfull opålitlighet, ej heller af samma politiska oförmåga, som den preussiska stormaktens grundare.

Naturligtvis har den svenska politiken i första rummet haft att tillgodose de rent svenska intressena, och ett dylikt intresse var eller ansågs vara hertigens af Holstein restitution. Första frågan för den svenska regeringen vid de stora händelserna i Europa var i hvad mån de kunde komma dess egna intressen och planer till gagn. Sverige hade icke samma intresse i Rhenströmmens försvar eller den franska öfvermaktens brytande, som kejsaren, Brandenburg eller Holland. Sverige är därföre icke heller någon af de direkt ingripande makterna i den förändring, som det dock själf varit med att förbereda, men en närmare granskning af den svenska politikens hållning under den viktiga europeiska krisen på hösten 1688 torde dock bestämdt visa, att dess roll icke blott varit åskådande, utan särskildt genom det nordiska statssystemets sammanhang med det allmänna utöfvat ett betydande indirekt inflytande.

Den utomordentliga betydelse, som en omstörtning af den stuartska regeringen i England skulle erhålla för Europa, kunde samtiden naturligtvis icke genomskåda i hela dess vidd. Men att Englands lösryckande ur franska federativsystemet och dess rika ekonomiska och maritima krafters placerande på en motsatt sida i tidens stora konflikt skulle betydligt ändra maktförhållandet och undanröja faran för ett franskt universalvälde i den europeiska statsvärlden, detta har man allmänt insett. I samtida broschyrer, i samtidens diplomatiska korrespondens, öfver allt finner man uppmärksamheten skarpt riktad på företeelserna i England och den tanken uttalad, att Europas frihet berodde af och fordrade Englands öfvergång till Frankrikes motparti. Äfven den svenska diplomatien har flerfaldiga gånger framställt för sig denna möjlighet och hoppast därpå, ehuru man

icke anade formen därför. När därtill kom kejsarens ständiga framgångar i Turkiet, den höjda patriotiska stämningen i Tyskland och det franska inflytandets synbara aftagande bland de tyska småfurstarne särskildt efter Brandenburgska politikens omkastning 1686 samt till sist kurfurstevalet i Köln, som satte motsatsen på sin spets och gjorde kriget så godt som oundvikligt, är det icke underligt alls, om den svenska diplomatien insåg den utomordentliga fördel, som de allmänna konjunkturernas ändring inom kort måste medföra för dess egna närmaste syften. Både Englands öfvergång till motsats mot Frankrike och krigets utbrott måste i hög grad gagna lösningen af den nordiska konflikten. Ett bref af Bengt Oxenstjerna till Karl XI vittnar, bland många andra aktstycken, mer än behöfligt, att den svenska politiken icke slumpvis råkade ut för oemotsedda, gynnsamma förhållanden, utan insiktsfullt bidat, hvad de mognande allmänna konjunkturerna kunde bära i skötet. »Sist ankomne utländske brefven — skrifver han från Rosersberg den 27 juli — förmäla oriktigheten af Curfurstevalet i Cöln, hvilket torde föda någon vidlyftighet af sig. Så är ock tillståndet i England förvirrat, hvilket tillhopa äro importanta conjuncturer, at där de rät nyttjas torde deraf E. K. M:s intresse en båtnad tillväxa och mycket tjäna till hans Durchlauchts hertigens af Holsteins restitution.» Men visserligen torde verkan af dessa båda förhållanden inträdt både hastigare och på annat sätt, än Oxenstjerna då anade.

Samtidigt med Vellingks besök i Holland hade från generalstaterna en anhållan gjorts, att Karl XI ville på vissa villkor mot ersättning öfverlämna en truppstyrka af omkring 6,000 man till fot. Denna begäran hade redan i juli framställts till Bengt Oxenstjerna af holländska residenten Rumpf i djupaste hemlighet.[1] Otvifvelaktigt kunde det för K. M:t te sig såsom ganska betänkligt att tillmötesgå denna begäran och därmed synas väl öppet taga parti mot Frankrike och England, men både K. M:ts estime för generalstaternas och prinsens af Oranien vänskap och den åhåga K. M:t har för deras stats understödjande och upp-

[1] Bengt Oxenstjerna till Karl XI 27 juli.

rätthållande — såsom Karl XI förklarar i bref till Vellingk — gjorde, att den svenska regeringen raskt nog, redan i början af augusti, har fattat sitt beslut att bifalla generalstaternas anhållan och öfverlåta 6,000 man af de värfvade regementena dels i Sverige, dels i de utländska provinserna, hvilket gafs Rumpf tillkänna med en antydan, att han borde skaffa sig fullmakt att afsluta en formlig kapitulation.[1] En dylik öfverlåtelse eller försäljning af värfvadt och öfvadt folk till en annan makt, som i hast behöfde rusta, var en mycket vanlig sak denna tid och bedrefs af en del tyska småfurstar såsom en vinstgifvande affär. Härvidlag var det otvifvelaktigt fråga om att göra den holländska staten en verklig tjänst, både därföre att Karl XI var i nära vänskap med denna stat, men ännu mer med hänsyn till den svenska politikens tillfälliga behof. Det var ju i samma dagar, som Vellingk skulle begära prinsens af Oranien medverkan i Sveriges speciella önskemål, och som Gabriel Oxenstjerna fick bereda sig att gå till Nederländerna för att begära understöd enligt fördragen till nordiska fredslutens bevarande.

Först den 12 september tecknades den formliga kapitulationen om svenska truppers öfverlåtande i holländsk tjänst.[2] Sverige förband sig öfverlämna 1,000 man i Göteborg 15 dagar efter ratifikationernas utväxlande, 2,000 man i Bremen en månad och resten i Pommern sex veckor efter samma tid för 108,000 rdr. Afhemtandet af manskapet dröjde emellertid ganska länge, ehuru ratifikationerna utväxlades i förra hälften af oktober. I Göteborg var det svenska manskapet i ordning redan i slutet af oktober, men afhemtades först i mediet af december, det tyska manskapet först i februari följande år. Någon direkt betydelse för prinsens af Oranien engelska expedition kom det ej att få, ty denna skedde långt innan det afhämtades. Men otvifvelaktigt har äfven detta tillmötesgående från den svenska regeringens sida i sin mån bidragit att minska de holländska statsmännens

[1] K. M:t till Vellingk 8 aug.

[2] Fullmakten för Rumpf hade dröjt något, emedan generalstaterna ej voro samlade, då hans bref att svenska regeringen ville tillmötesgå deras önskan, framkom. Bengt Oxenstjerna till Karl XI 8 sept. Fullmakten för de svenska underhandlarne är daterad redan 18 aug. Utr. Reg.

fruktan för att skicka bort sitt eget manskap och blotta sitt eget land på trupper.

Karl XI kunde icke undgå att märka, att lifliga förhandlingar pågingo mellan generalstaterna, Brandenburg och en del andra tyska småstater. Hvad de afsågo, har han däremot icke varit invigd uti. Från flera håll talades om, att det var en öfverhängande fara för det evangeliska väsendet, och Karl XI själf lät föreslå prinsen af Oranien en sammansättning till protestantiska lärans skydd.[1] Prinsen tackade, men ansåg, att man, när faran inträffade, i hast borde förena sig härtill, för att nu ej stöta de katolska makter, hvars vänskap mot Frankrike man behöfde, men han antydde den fara, som hotade Hollands existens från Frankrike och England, utan att därföre meddela någon tanke på ett anfall eller en landstigning i England. Genom prinsens förtrogne, Bentinck, gjordes däremot till Vellingk en ouverture om en ansenlig sammansättning mellan några evangeliska makter till religionens skydd. Det är klart, att man icke ansåg lämpligt att inviga flera i hemligheten af prinsens af Oranien plan, än som voro direkt afsedda att medverka därtill. Men hänsyn till Karl XI:s vänskap syntes fordra, att man gaf någon förklaring till de ifriga underhandlingar och rustningar, som han ej kunde undgå att iakttaga, och särskildt synes kurfursten af Brandenburg hafva fått på sin lott att tillfredsställa Karl XI. Det sätt, som därvid användes, torde dock knappt varit fullt ärligt, utan snarare gått ut på att vilseleda. I midten af augusti gjorde Falaiseau ett liknande meddelande i Stockholm, som Bentinck gjort Vellingk, med några närmare enskildheter, hvilka bestodo i, att ett aftal var gjordt mellan konungarne af Frankrike och England att införa katolska läran i England; men då detta uppsåt svårligen kunde verkställas utan att Holland först kastades öfver ända, hade de sammansatt sig att använda all flit att verkställa denna plan med det snaraste. Kejsaren ämnade de vinna i religionens intresse och genom tillbud af en del länder vid Rhen. För att afvända detta hade nu en del makter, generalstaterna, Brandenburg, Sachsen, Hessen-Cassel och her-

[1] Instruktion för Vellingk 18 juli.

tigen af Celle förenat sig. »De voro ock komna på den tanken — berättar Karl XI till Vellingk den 18 aug. — att erkänna oss för deras hufvud och protektor i detta fall och att uppdraga oss högsta direktionen öfver dessa konsiderabla arméer, som på det sättet inom kort kunde sammanbringas». Karl XI bad Vellingk utleta sanningen så vidt han kunde. Han synes således ej just hafva litat på dessa uppgifter, och i ett annat bref s. d. äfven till Vellingk, men afsedt att visas för hertigen af Holstein, förklarar K. M:t, att generalstaterna rusta ifrigt, men det synes, som om de fruktade »någon ännu i det fördolda liggande fara», hvaremot de sätta sig i säkerhet. Falaiseau hade antydt samtidigt, att kurfursten ville ingå närmare concert, hvarföre han begärde, att någon pålitlig person måtte förordnas att följa kurfursten till Preussen för att öfverlägga. Karl XI utsåg härtill assessor F. W. Horn, som fick befallning hålla sig i ordning att resa vid närmare order.[1]

Något vidare hördes emellertid ej utaf på en tid, förrän krigets utbrott vid Rhen tvingade att vinna Sveriges medverkan till att hålla Danmark i styr. Af Falaiseau gjordes nu en ny ouverture till Karl XI.[2] Det hette nu, att de ofvannämnda makterna gjort en concert dels att försvara Rhenströmmen mot Frankrikes invasion och mot kardinal Fürstenbergs machinationer, dels ock för att facilitera och befordra hertigens af Holstein restitution, hvaröfver man nu formligen bjöd att närmare öfverlägga. Men därjämte — och detta var naturligtvis hufvudändamålet — rådde kurfursten Karl XI att på sin sida göra några mouvements så till sjös som lands för att divertera Danmark, att dess krafter måtte distraheras och ej kunna göra Danmarks allierade vid Rhen något gagneligt biträde till dess planers fullföljande. Karl XI lät äfven sin flotta gå i sjön ett slag, hvilket synes betydligt hafva oroat Danmark. En svensk eskader gjorde en kort seglats i Östersjön, men inlöpte redan den 16 sept. å nyo i Karlskronas hamn. I Danmark fruktade man ett öfverfall eller öfverförande af trupper till Pommern och lugnade sig först, sedan man erfarit flottans

[1] K. M:t till Horn 18 aug.
[2] K. M:t till Gabriel Oxenstjerna 19 sept.

inlopp.[1] Beträffande den blifvande concerten till hertigens förmån upplyste Falaiseau vidare, att det var meningen att underhandla i Hamburg genom de därvarande ministrarne, så att man oförmärkt kunde hålla konferenser. Det var således ej längre tal om assessor Horns beskickning, och han blef ej heller afsänd förrän på våren följande år. Att låtsa medgörlighet i holsteinska frågan, var just att tilltala Karl XI på rätta sättet, och han skref om detta kurfurstens anbud till Gabriel Oxenstjerna att däraf »ses, att nuvarande kurfursten visar mera allvar för det gemensamma väsendet och i synnerhet holsteinska restitutionen, än som skedde i dess faders tid, hvilken hade mer deference för Danmark.»

Men så småningom klarnade det i all denna mystifikation och allt detta tal om concerter än för ett, än för ett annat ändamål, hvartill Karl XI inbjöds, utan att det blef något vidare däraf. Det blef snart tydligt, att holländska flottans utrustning gällde England. I början af oktober berättades detta såsom otvifvelaktigt från alla håll,[2] ehuru man väl kände sig oviss både, huruvida företaget någonsin skulle komma till stånd, och detta, ju mer det led in på hösten, och ännu mer, huru det skulle aflöpa. De flesta torde väl hafva delat Gabriel Oxenstjernas mening, att prinsens företag var »otenckt och äfventyrligt».[3] Och under det man med oro väntade att se hvad detta skulle bli, öfversvämmade franska härar i hastiga, glänsande och lättvunna framgångar hela sydvästra Tyskland och väckte jubel hos dess vänner och bestörtning hos dess fiender. Under dessa veckor, som förflöto mellan fransmännens infall i Tyskland och prinsens af Oranien expedition måste det hafva rådt en ofantlig spänning och ängslan hos alla de makter, som i Europa gripit parti mot det franska universalväldet.

Under denna tid har Karl XI äfven fyllt en verklig uppgift af icke ringare vikt för prinsens företag, ehuru han icke var däri invigd, än Brandenburg, som ställde sina trupper vid nedre Rhen till Nederländernas betäckande från landsidan. Det är Sveriges starka krigsmakt och hot, som håller

[1] Leijonclo 14, 17, 21 sept. I hvad mån flottrörelserna voro föranledda af kurfurstens begäran eller gjordes på eget initiativ är ej fullt visst, då dagen för Falaiseaus meddelande ej är nämnd.
[2] Leijonclo till K. M:t 1, 8 okt.
[3] G. Oxenstjerna till K. M:t från Haag 13 Okt.

Danmark tillbaka, ehuru det oupphörligt liksom rycker af ifver att bruka tillfället. Danmark var äfven det väl rustadt, särskildt till sjös. Det var ingen makt att förakta. Dess präktiga flotta kunde hafva varit nog att störa hela prinsens expedition, om den vågat lämna de danska farvattnen för att stödja sin allierade Jakob II eller förena sig med en fransk eskader till hans skydd mot hans vilja. Dess betydande truppstyrkor i Holstein kunde tillsamman med franska arméer, som brandskattade ända uppe i Cleve, hafva blifvit en farlig makt till anfall mot Hollands sårbara punkt, dess landgräns mot Tyskland, ett anfall, som om det gjorts i tid, kunde ha förhindrat hela expeditionen. Hvarken tid eller lust därtill hade heller felats i Danmark, om det kunnat för Sverige, som hotade att bruka hvarje gynnsamt tillfälle att bryta löst.

Sveriges flotta hade omedelbart efter krigets utbrott varit ute i sjön att förhindra Danmarks association med Frankrike. Men Frankrikes framgångar höjde snart modet igen. »De fransöske vapnens progresser i Tyskland giör dem här mycket modige -- skrifver Leijonclo från Köpenhamn — så att man märkia kan, att dhe börja sättia up hufvudet och tro, att ingen entreprise så svåhr är, som Frankrike icke gåhr vähl igenom, om det sig den företager».[1] Danmark började å nyo sin gamla tvist med Hamburg och företog sig att under åtskilliga förevändningar öfva s. k. repressalier på hamburgska skepp och gods. Hamburg anropade Sveriges bistånd genom bref den 28 sept. De lüneburgska hertigarne, som äfven oroades häraf, vände sig likaledes i denna sak till Karl XI, som fann godt att å nyo skrämma Danmark med sin flotta. Order afgingo till Hans Wachtmeister att bereda flottan till utlöpande i sjön, men samtidigt äfven bref,[2] att orderna icke voro gifna i den intention, att en sådan utrustning nu i sjelfva effekten måtte verkställas, utan endast i akt och mening, att Danmark måtte alarmeras och sättas i ovisshet om Sveriges förehafvande, på det att det ej må draga hela sin makt till holsteinska sidan, hvarför Wachtmeister egentligen skulle utsprida ryktet om dessa order, så att man fick

[1] Leijonclo till K. M. 8 okt.
[2] K. M. till Wachtmeister: Utr. Reg. 10 okt.

kunskap därom i Danmark. Därjämte fick Leijonclo i Köpenhamn befallning att inlämna ett hotande memorial till Hamburgs förmån.[1] Innan det lämnades, hade emellertid Danmark, påverkadt äfven från andra håll funnit godt att ge efter och försonas med staden.[2] Äfven Danmark fann godt att invänta utgången af prinsens af Oranien företag, hvarom man ej längre hade något tvifvel, och som det motsåg med oro.

De danska statsmännen synas hafva tänkt sig ännu en utväg att bruka de nuvarande konjunkturerna. Det var att förvärfva neutralitet och rollen af en medlare. Man synes ett ögonblick velat pröfva, om ej Sverige genom en association i detta fall med Danmark, som skulle leda till båda rikenas heder och ekonomiska fördel, skulle kunna förmås att pruta något af på hertigens af Holstein rätt. Leijonclo hade i sitt memorial till Hamburgs förmån äfven fått upprepa den svenska regeringens »præterea censeo» genom en yrkan på hertigens restitution. På detta senare svarade Danmark genom sin minister i Stockholm med sitt gamla påstående, att detta var en domestik sak, men vid samma tillfälle anbragtes äfven, att Danmarks konung ansåg de närvarande konjunkturerna i kristenheten så bullersamma och farliga, att det vore både nödigt och nyttigt att i norden vara betänkt på fred och rolighet, hvarför han begärde K. M:s tankar härom och erbjöd sig att fatta med Sverige anständiga mesures. Danmark föreslog därjämte förnyelse af det gamla förbundet från år 1679, som inom ett år skulle utlöpa. Den svenska regeringen insåg mycket väl afsikten i detta närmande och svarade, att det gör K. M. ondt, att holsteinska saken är oafgjord, ty den är af den beskaffenhet, att den först måste vara undanröjd, innan man kan göra sig förhoppning att i det som Danmark föreslagit vinna den framgång och den fördel, som man eljest hade att vänta.[3] Äfven detta försök tillbakavisades, och Danmark kunde hvarken med krigiskt hot eller lockelser befria sig ur det hårda tag, hvarmed den svenska politiken från alla håll omslutit detsamma, för-

[1] K. M. till Leijonclo 17 okt.
[2] Leijonclo till K. M. 26 okt.
[3] K. M. till Leijonclo 7 nov.

lamade dess krafter och dömde det till overksamhet under den spänning och den rikedom af möjligheter, som den europeiska politiken erbjöd strax före den världshistoriska händelsen af Vilhelm af Oraniens landstigning i England.

Den svenska politiken har således indirekt spelat en betydande roll i den allmänna diplomatien och i gestaltningen af de faktiska maktförhållanden, det maktläge så att säga, under hvilket det världsbefriande företaget blef möjligt och verkligt. Att Karl XI icke varit formligen invigd i detta företag på förhand minskar ingalunda betydelsen af hans andel. Hans roll därvid var påräknad, och med sina sympatier stod han troget på prinsens sida, äfven sedan det blef klart hvad som länge varit i görningen, och att han själf till viss grad förts bakom ljuset, ty om alla de förra planerna, som särskildt Brandenburg förespeglat honom, var icke vidare tal.[1] Man kunde möjligen förutsätta, att Karl XI i hemlighet varit invigd, ehuru han i sin diplomatiska brefväxling med de svenska ministrarne icke röjt detta, utan synes sväfva i okunnighet om det stora företaget, till dess det allmänna ryktet stadgat sin mening och nått äfven honom, men ett tydligare bevis på, att så icke är fallet, kan knappt gifvas än ett bref till Lillieroot, sedan företaget redan var öfver och det visst icke fanns anledning att dölja sin medvetskap, snarare tvärt om. Karl XI skrifver den 30 jan. följande år: »I mågen veta, att printzen af Oranien aldrig hafver någon communication eller rådförande med Oss plägat om sin dessein till Engelland, hafvandes Vi allenast af General-Staterne den underrättelse därom bekommit, som de vid samma tid, som deras flotta uthlöpa skulle, igenom en publique resolution anbefallt sina ministrer vid alla hof att göra angående den hielp med deras skepp och fahrtyg, som de låtit printzen bekomma, och hafve Vi ey heller sedan den tiden någon communication hvarcken af General-Staterne eller printzen om detta värcket haft, *så att Vi*

[1] Karl XI afvisade äfven genast de försök till närmande, som på hösten gjordes från Frankrike genom Lillieroot. Han uppfattade dessa försök såsom väsentligen afsedda att sprida misstro mellan Sverige och dess allierade och befallde därför Lillieroot uppmana Frankrike sluta fred och själf lämna Paris. Lillieroot till K. M. 12 okt., 19 nov., 10 dec. K. M. till Lillieroot 31 okt., 17 nov., 2 jan.

alldeles ingen hand däruti hafver haft eller ännu hafver hvarcken med råd eller dåd; dock skrifves detta icke till den ända, att I skole däraf göra någon deklaration, men allenast till Eder efterrättelse.»

Det är icke utan intresse att iakttaga den skiftande stämningen hos de nordiska statsmännen allt eftersom olika berättelser inströmmade om det underbara företag, som de endast kunde åskåda, ehuru deras eget intresse låg så djupt inveckladt däruti. Leijonclos depescher ge i detta fall belysning af stämningen i Köpenhamn. Den första expeditionens misslyckande och flottans återkastande genom motvind höjde genast tilliten. Ryktet förstorade de förluster, som den lidit, och alla jublade och klandrade skarpt prinsens företag såsom orimligt och för sent satt i gång. Samtidigt kommo underrättelserna om Philipsburgs fall, som bekräftade tron på de franska vapnens oemotståndlighet. Konung Kristian tog en högre ton och skref till kurfursten af Brandenburg samt bad honom förhjälpa den holsteinska saken till fordersamt och godt slut, eljest nödgades Danmark taga andra mesures. Det lät som ett förtäckt hot att sluta ny allians och förena sina öden med Frankrike. Med Frankrike underhandlades äfven lifligt om renovation af förbundet. Denna renovation omfattades af alla ministrarne — skrifver Leijonclo den 16 nov. — men man ville först afvakta, hur prinsens nya företag, som något afkylde den första glädjen, skulle aflöpa. Lika högt, som hoppet stigit genom prinsens första motgång, lika nedslagen blef man, då den ena underrättelsen efter den andra bragte kunskap om hans hastiga framgångar.

Äfven vid Rhen tog saken en annan vändning. Magdeburgconcerten (12 okt.) mellan Brandenburg, Sachsen, det lüneburgska huset m. fl. hade i hast åstadkommit bildandet af en betydande styrka vid mellersta Rhen, som hindrade fransmännens vidare utbredning, under det de brandenburgska trupperna vid nedre Rhen täckte dess egna länder och Holland. Det blef snart klart, att Frankrikes krigsplan att med ett stort afgörande slag vinna hastigt erkännande af sina reunioner och sina öfriga anspråk alldeles misslyckats, och att Tyskland i ovanlig endräkt beredde sig att upptaga en kamp, som såg vidtgående ut.

Med dessa båda omkastningar, som redan vid årets slut syntes afgjorda, föllo alla Danmarks förhoppningar om en god lösning af dess nordiska konflikt, alla förhoppningar att Sverige och hertigen skulle gifva efter, alla resultat af ett tioårigt ansträngande och utmattande politiskt arbete. »En gräslig förbittran spörier man här särdeles vid hofvet emot Holland — skrifver Leijonclo den 14 dec. — ja så, att konungen sielf har kunnat tåhla, att öfver des bord en generalsperson uthbrustit har och sagdt, att han önska wille att se printzen af Oranien på en eschaffaut.» Danmark öfvergaf nu alldeles sin hotande ställning. Den nya alliansen med Frankrike tecknades ej, och på kurfurstens af Brandenburg föreställning, att Danmark ej borde afbryta de vänliga förhandlingarna med hertigen, emedan både kurfursten och hans grannar i sådant fall måste uppträda mot detsamma, svarades undvikande, att Danmarks mening ej varit att genom någon fientlighet utan genom traktat och vänlig afhandling afgöra den holsteinska saken. Danmark kom till och med till viss grad i en obehaglig mellanhand mellan sina båda och enda vänner, Frankrike och Brandenburg. Det var i defensivallians med båda, men då franska trupper brandskattat Cleve, fordrade kurfursten bistånd enligt fördrag af 4,000 man, som Danmark hvarken kunde afvara eller af hänsyn till Frankrike vågade lämna. En häftig brefväxling härom mellan Danmark och Brandenburg följde, som synes tillspetsats i skärpa i början af år 1689.

Lika mycket som den politiska horisonten mörknade för Danmark, lika mycket ljusnade den för Sverige. Det, som man länge väntat och eftersträfvat, inträdde nu, och verkningarna däraf kändes omedelbart. Gabriel Oxenstjerna, som från Wien begifvit sig till Haag att här söka medverkan till de nordiska pakternas upprätthållande, anlände just i brådskan och oron strax före flottans afgång.[1] Allas tankar voro riktade på det stora företaget och på Frankrikes krigshot. Därtill kom, att rådspensionären Fagel var döende och regeringsverksamheten äfven däraf förlamad. Någon underhandling om hjälp kunde under sådana förhållanden ej komma i fråga. Oxenstjerna fick inskränka

[1] Oxenstjernas första bref från Haag är 10 okt. 1688.

sig att mana på afhämtandet af det hyrda manskapet och penningarnas riktiga erläggande. Hans roll blef för öfrigt tills vidare iakttagarens. Men han hyste godt hopp för framtiden och beredde sig redan vid årsskiftet att följa efter prinsen af Oranien till England, dit nu generalstaternas fullmäktige och de främmande ministrarne allmänt begåfvo sig i den riktiga känslan af, att härifrån hädanefter sjömakternas politik skulle bestämmas.

Af omedelbarare verkan för den svenska politiken var det tysk-franska krigets utbrott. Det tvang de medlande makterna, kejsaren och Brandenburg, att ännu ifrigare eftersträfva en lösning af den nordiska konflikten. Så länge Karl XI var bunden däraf, ägde Sverige enligt hans uppfattning ingen skyldighet att bistå riket eller kejsaren och kurfursten enskildt, hvartill han genom sina traktater var förbunden. Både genom Sveriges sändebud i Wien, grefve Dona, som på hösten efterträdt Gabriel Oxenstjerna, och direkt genom bref till Karl XI begärde kejsar Leopold Sveriges traktatsenliga hjälp mot Frankrike. Detta gaf ett utmärkt tillfälle att framhålla, att fred i norden och hertigens restitution voro villkor både härför och för Sveriges kontingent till rikets försvar såsom riksstånd. Hofvet i Wien gaf äfven nya försäkringar att befordra K. M:s afsikter med all makt och nya order till sändebuden i Altona.[1]

Äfven Brandenburg fick ett omedelbart intresse att närma sig Sverige. Kurfurst Fredrik III, som i början synts luta åt Danmarks parti, hade af prinsen af Oranien och genom behofvet af Sveriges bistånd på hösten 1688 visat stort tillmötesgående och talat om sin benägenhet att göra en concert till hertigens restitution. Detta tal upphörde väl med det mest trängande behofvet af Sveriges hjälp,[2] men i stället kom en häftig spänning med Polen, som hotade med den gamla planen att angripa och eröfra

[1] Dona till K. M. 1, 15, 21 nov. (n. st.). K. M. till Dona 5 dec. — Kejsar Leopold till Karl XI 5 nov. (n. st.), Karl XI till kejsar Leopold 21 nov., båda tryckta i tysk öfversättning i Theatr. europ.

[2] Dock fann kurfursten nödigt att för egen räkning begära, att Sverige skulle skydda hans länder, om de angrepos, medan hans härar stodo vid Rhen, hvilket K. M. lofvade. K. M. till Bjelke och till kurfursten af Brandenburg 10 nov. Hur farligt blottade på trupper de brandenburgska länderna en tid voro, synes af N. Bjelkes bref till K. M. 6 okt. 1688.

Ostpreussen.[1] Frankrike underblåste ifrigt denna plan, som skulle blifvit en farlig diversion mot kurfursten, hvars härar stodo vid Rhen. Både kejsaren och kurfursten begärde Karl XI:s hjälp, och svenska residenten i Warschau Dörffler fick order att samverka med de österrikiska och brandenburgska diplomaterna både till att förhindra ett dylikt angrepp mot Preussen och förmodade planer af kung Johan Sobiesky att få sin äldste son Jacob erkänd såsom tronföljare.[2] Ända bort till Polen sträckte sig de europeiska motsatserna och konflikten mellan de intressen, som knöto sig vid frågan om den holsteinske hertigens restitution.

Medan de allmänna konjunkturerna undergingo denna hastiga och betydelsefulla förändring, som allt igenom gynnade den svenska politiken, hade den svenska regeringen samtidigt och oberoende däraf direkt arbetat för egen räkning till den holsteinska frågans lösning. Äfven det resultat, som härigenom nåddes, blef af afgörande betydelse för det följande.

Sveriges nära förbindelse med det lüneburgska huset grundade sig på gemensamma intressen gent emot Danmarks aggressiva politik i nordvästra Tyskland. De planer, som de båda makterna en tid ifrigt drifvit, att med förenade krafter tillbakakasta Danmark ur dess själftagna position hade endast uppskjutits för att lämna rum för en omfattande diplomatisk aktion, som tycktes mer förenlig med de allmänna politiska förhållandena. Då äfven denna utväg misslyckades och de båda makterna hotades af faran, att hertigen af Holstein skulle söka en uppgörelse med Danmark så godt han kunde, hvilken så att säga skulle hafva sanktionerat Danmarks ökade maktställning, måste de gamla angreppsplanerna dragas fram igen, och från båda hållen hade man mötts redan i juli 1688 i gemensamma tankar att

[1] Denna tvist berodde af, att änkemarkgrefvinnan Louise Charlotte, född Radziwill, som ägde ofantliga besittningar i Polen och var föremål för prins Jacob Sobieskys frieri, med kurfurstens samtycke bröt denna förbindelse och plötsligen äktade pfalzgrefve Carl Philip af Neuburg, hvilket väckte en ytterst häftig förbittring hos det polska hofvet. Planerna på Ostpreussen voro för öfrigt gamla, och gynnades äfven af Sverige, så fort den svenska politiken var på spänd fot med den brandenburgska.

[2] Om Frankrikes polska politik se instruktion för markis de Béthune i Recueil des instructions etc.: Pologne. — K. M. till Dörffler 21 nov. 1688.

afsluta det så länge eftersträfvade förbundet. Häri ligger uppslaget till den kommande sammansättningen mellan Sverige och Lüneburg, ej i de allmänna företeelserna, hvilkas innebörd ännu icke var så klar. Men visserligen hafva de stora händelserna på hösten i väsentlig grad lättat och bestämt gången af de båda makternas inbördes underhandling.

Först i oktober anlände baron Fr. W. von Görtz till Stockholm, ehuru hans fullmakt är daterad redan den 15 aug.[1] I ett långt memorial framlade Görtz de båda hertigarnes tankar och förslag till allians,[2] och K. M. utsåg redan följande dag kommissarier att underhandla med honom. En vecka därefter voro konferenserna i full gång. Görtz' förslag bestod i, att Sverige och Lüneburg skulle öfverenskomma om medel att utverka hertigens restitution, så fort tillfälle och årstid lämpade sig. Hertigarne erbjödo härför 12,000 man,[3] däraf 4,000 ryttare, hvilka tillsammans med de 6,000 man, som Karl XI enligt defensivförbindelserna mellan de båda makterna borde hålla i ordning i de tyska provinserna, skulle inmarschera i Holstein, under det att Sveriges öfriga makt agerade till vatten och lands mot danska öarna och Norge. På den tyska sidan skulle hertigarne föra högsta befälet. Tiden för begynnelsen hemställdes till K. M. De förbundne skulle uppträda på kejsarens auktoritet, hvilken därför skulle uppmanas utfärda nödiga akter, på grund af exekutionsordningen och n. s. kretsens beslut 1682. Hos Brandenburg och Sachsen skulle man begära i första rummet, att de medverkade, därnäst att de lämnade garanti mot angrepp af de förbundnes egna besittningar under företagets utförande, och i sista hand, att de gjorde goda officier eller åtminstone förblefvo in terminis neutralitatis. Sverige och Lüneburg skulle naturligtvis ömsesidigt garantera hvarandras besittningar under den tid kriget varade och ej ensidigt ingå fred och stilleståndsunderhandlingar, än mindre göra verklig fred utan hertigens fulla restitution och satisfaktion. Det var den

[1] Fullmakt i riksarkivets traktatsamling.

[2] Görtz' memorial, dat. 14 okt., bland lüneburgska sändebuds memorial, förhandlingar med dem och konferensprotokoll.

[3] Hertigarne erbjödo sig dock öka denna sin kontingent till 15,000, så snart de 3 à 4,000 man, som hertigen af Celle och hertigarne af Wolffenbüttel skickat till Holland, återkommit därifrån.

gamla idéen för en samverkan, något modifierad i detalj. Till sist föreslogo hertigarne att efter anträdda operationer concertera, hvilka gemensamma mesures man efter krigsräson och till bådas säkerhet, uppkomst och välfärd samt det allmänna väsendets bästa efter omständigheterna borde företaga, och att sins emellan fastställa, att man junctis animis, viribus et consiliis uppriktigt håller tillsamman, i synnerhet som K. M. och det hertigliga huset torde i förening vara i stånd att i betydande mån bestämma freden i Tyskland och skapa sig själfva säkerhet. Dessa något dunkla ord syftade tydligen på, att man, om krigslyckan vore god, äfven skulle tänka på något förvärf för egen räkning och i nära förening försvara detta samt gemensamt uppträda i den europeiska politiken.

Detta förslag gillades i alla dess punkter af K. M.,[1] och öfverenskommelsen mellan Sverige och Lüneburg kunde därmed varit klar snart nog, ehuru några smärre punkter alltid fordrade öfverläggning och tid. Men när Görtz anländt till Stockholm, ankom strax efter honom en kurir (13 okt.) med några nya fordringar, föranledda af den fara för nedersachsiska kretsen, särskildt Hamburg, som ansågs hota från Danmark, medan hertigarne enligt sin förpliktelse såsom tyska riksfurstar sände sina härar till Rhens försvar. Hertigarne oroades därjämte synnerligen af den mellan Sverige och Holland ingångna konventionen om truppers öfverförande från de tyska provinserna till Holland. De fruktade, att äfven Sveriges krigsmakt i Tyskland därigenom skulle försvagas och Danmark finna ett synnerligen lämpligt tillfälle att slå ett slag. Görtz fick därför i hast tillfoga ett secundum membrum till sitt memorial, hvari han å hertigarnes vägnar begärde, att K. M. ville, medan deras trupper voro vid Rhen, hålla i ordning de utlofvade 6,000 man att genast vid behof förena sig med i nejden varande celliska och brandenburgska trupper, hvarför hertigarne äfven begärde, att K. M. ej lät sina till Holland destinerade trupper aftåga förr, än deras antal vore fullt ersatt, vidare att K. M. behagade transportera ytterligare nya regementen till Pommern och göra Danmark ombrage genom hotelser

[1] »Apostille till att tiena till swar på Herr Baron Görtz' memorial» bland lüneburgska sändebuds memorial etc.

till ruptur samt till sist förpliktade sig, att om Hamburg eller nedersachsiska kretsen ändock angreps, bryta lös mot Danmark med hela sin makt på sätt och i syfte, som ofvan föreslagits. Hertigarne lofvade å sin sida, att därvid och för öfrigt prestera allt hvad de lofvat rörande holsteinska saken genom nya värfningar m. m.

Dessa vidtgående förpliktelser voro ingalunda i Karl XI:s smak. Han förklarade sig väl beredd att hålla i ordning 6,000 man i Tyskland och upplyste, att det manskap, som ur Bremen afgick till Holland, utgjorde blott 1,300 man, hvilkas afgång genast skulle fyllas ur pommerska och wismarska milisen; i dess ställe åter företogos värfningar, hvarjämte något manskap skulle denna höst öfverföras från Sverige till att fylla hvad som kunde behöfvas i fästningarnas besättande. K. M. vore äfven fullt beredd att vid behof inkasta trupper i Hamburg eller Lybeck och fullgöra de förpliktelser, hvartill han genom sin defensivallians med lüneburgska huset vore förbunden, men frågade hvad säkerhet hertigarne ägde, att Brandenburg skulle medverka till kretsens försvar. I dessa punkter visade således K. M. allt tillmötesgående som var nödigt för att fylla sina förpliktelser, men beträffande hertigarnes fordran, att Sverige skulle bryta löst mot Danmark med all sin makt, därför att Hamburg angreps, förklarade K. M., att »såsom holsteinska saken ger orsak nog till ruptur mot Danmark, så blir det skälet det förnämsta och multipliceras orsaken, där en aggression mot Hamburg eller n. s. kretsen också skedde; men ej finnes anständigt at på hamburgiske saken såsom en hufvudorsak fundera en krigsdeklaration; hvilken dock såsom en accessoriesak tillika med den holsteinska kan pari passu afgöras.» Karl XI fordrade således, att den holsteinska frågan allena skulle vara krigsorsak mot Danmark, och att allt därför vid en brytning skulle vara så beredt som i förslaget till concert därom vore föreskrifvet.

Vid de följande konferenserna förklarade man sig tydligare å ömse sidor, och det visade sig då vara en ganska betydande skillnad i ståndpunkt, som hotade att omintetgöra den egentligen åsyftade öfverenskommelsen. Görtz framlade hertigarnes mening så, att Sverige skulle förpliktas att bryta med Danmark och börja det aftalade an-

fallskriget till hertigens restitution, om Danmark anfölle Hamburg eller Lybeck eller till och med blott fortsatte med de repressalier, som det begynt, och detta äfven om hertigarne med sina styrkor stodo vid Rhen och ej i början skulle kunna med de svenska trupperna förena mer än 4,000 man i stället för de aftalade 12,000; därjämte specificerade Görtz hertigarnes fordran på trupptransport från Sverige därhän, att K. M. genast skulle öfverföra 3 à 4,000 man.[1]

Denna anhållan föreföll de försiktiga svenska statsmännen misstänkt, och de menade, att det måste ligga något därbakom, närmast att hela underhandlingen var afsedd att indraga Sverige ensamt i krig och vältra på detsamma hela lasten för Danmarks hållande i styr och kväsande.[2] Det svar, som vid konferensen följande dag lämnades, var också rent afslag. K. M. förklarade, att någon ytterligare transport, än den han lofvat till garnisonernas kompletterande icke kunde åstadkommas och ej behöfdes. Beträffande Hamburgs och Lybecks säkerhet förklarade K. M., att för så vidt det blott gällde de danska repressaliernas inställande mot Hamburg kunde detta lätt nog hjälpas utan krig, men om de angrepos, ville K. M. liksom 1686 per modum auxilii inlägga trupper och jämte Lüneburg och Brandenburg skynda till undsättning, utan att därför förklara något krig. De svenska kommissarierna framhöllo, att när man ej direkt ville förklara krig för Slesvigs skull, utan uppsköte därmed till lämplig tid, skulle hertigen finna mycket egendomligt, om man däremot för Hamburg och Lybeck genast bröte lös; dessutom hörde Hamburg allena till riket, och K. M. funne ej anständigt att för dess skull börja krig nomine coronæ Sueciæ. Så fort hertigarnes trupper återkommit från Rhen, kunde man däremot med åberopande af hertigens af Holstein rätt angripa Danmark; till dess vore Hamburg säkerligen att rädda per modum auxilii.[3]

Med denna af de tillfälliga förhållandena föranledda skiljaktighet kunde man ej komma längre, och Görtz måste

[1] Konferensprotokoll 23 okt.
[2] Kanslikollegii protokoll 23 okt.
[3] Konferensprotokoll 24 okt.

inhämta nya order. Men snart ändrade sig de förhållanden, som framkallat de lüneburgska hertigarnes fordran. Danmark tvangs att tillfredsställa Hamburg och upphöra med sina repressalier, och revolutionen i England omkastade så ögonskenligt förhållandena i norra Europa, att Danmark ej vidare kunde tänka på en aggressiv politik. De lüneburgska hertigarne gåfvo med sig, och före årets slut var alliansunderhandlingens framgång betryggad. Vellingks hemkomst i slutet af oktober bidrog äfven att lugna misstankarna mot hertigarnes uppriktiga nit för hertigen af Holstein.[1]

Äfven hertigarnes oro öfver de svenska truppernas affärd till Holland lugnades så småningom. De hade härom äfven vändt sig till generalguvernörerna i Bremen och Pommern, Henrik Horn och Nils Bjelke, och begärt upplysningar och försäkringar; äfven till fursten af Waldeck, som under prinsens frånvaro hade ledning af de holländska rustningarna ställde de en begäran att icke pådrifva af hämtandet af det svenska folket. Hos Nils Bjelke föreslogo de till och med en metod att kvarhålla trupperna, utan att det skulle se ut såsom något försök att undfly konventionen med Holland. K. M. lugnade dem med att genom Bjelke gifva noggrann specifikation på de 6,000 man, hvilka i Tyskland voro i ordning.[2]

Under de fortsatta underhandlingarna mellan K. M. och hertigarne af Lüneburg enades man om att i en separatartikel tillförsäkra hvarandra passande ersättning, om kriget ginge lyckligt. Hertigarne skulle erhålla Oldenburg och Delmenhorst, K. M. det lilla området Vuhren i grefskapet Delmenhorst[3] och därjämte något område i Norge eller hvar K. M. fann bäst passande. Äfven om tiden för att bryta mot Danmark kom man öfverens. Det skulle senast ske den 20 maj och allt till dess vara fullbordadt. Dock skulle man bryta lös förr, om lämpligt tillfälle erbjöd sig, och genast nu på vintern, om kölden isbelade sundet, så

[1] Vellingk närvarande i kanslikollegium redan 29 okt.
[2] Horn till K. M. 1 okt., K. M. till Horn 13 okt.; K. M. till Gabriel Oxenstjerna 27 okt.; Bjelke till Bengt Oxenstjerna 29 nov., till K. M. 15 dec.
[3] I bref till bremiska regeringen den 28 nov. 1688 befallde K. M. densamma att gifva en noggrann redogörelse för situationen och inkomsterna af landet Vuhren, som skall vara en del af grefskapet Delmenhorst. Utr. Reg.

att K. M. med svenska trupper kunde marschera öfver till de danska öarna. Först den 12 februari 1689 tecknades det formliga fördraget i Stockholm och ratificerades af Karl XI den 19 och af hertigarne den 24 febr.

Karl XI hade ändtligen nått hvad han så länge eftersträfvat, en bestämd och afgörande slutpunkt i sina långa, omsorgsfulla diplomatiska förberedelser för att trygga sig mot alla oförutsedda faror och isolera sin motståndare, när han nu åter skulle tända kriget mellan de båda nordiska kronorna för att framtvinga hvad han ansåg såsom Sveriges traktatenliga rätt och såsom dess sannskyldiga intresse. Både de allmänna konjunkturerna och de politiska förhållanden, som närmast kunde bestämma det nordiska statssystemets kriser, hade mognat så gynnsamt, att han med fullt lugn ansåg sig kunna pröfva en blodig kamp.

I det inre hade hans trägna arbete väsentligen gjort sitt verk. Allt motstånd mot den kungliga myndigheten var brutet, kronans kredit och affärer upprättade och Sveriges flotta och här starkare än någonsin. Vid slutet af år 1688 utgjorde den svenska krigsmakten till lands omkring 64,000 man, hvaraf 46,000 fotfolk och resten kavalleri och dragoner. Af denna betydande styrka voro omkring 36,500 förlagda i Sverige, 11,000 i Finland, 7,000 i östersjöprovinserna och 9,500 i de tyska provinserna.[1] Den flotta, hvaröfver Karl XI förfogade, bestod af 42 skepp, däraf 29 med öfver 50 kanoner, förutom brandare och lastfartyg.[2] De viktigaste fästningarna inomlands, Kalmar, Göteborg, Malmö och Marstrand, i östersjöprovinserna Narva, Riga, Dünamünde samt i Tyskland Wismar och Stralsund

[1] I östersjöprovinserna synes den svenska krigsmakten ännu ej hafva återupprättats efter föregående krig. Fotfolket därstädes utgjorde blott 38 kompanier med 5,386 man, därtill 1,535 hästar i Estland. I Lifland och Ingermanland fanns intet annat kavalleri än adelsfanan, men beträffande densamma hade ännu i slutet af 1688 inga uppgifter inkommit sedan sista kriget. »Generalförslagh på hela K. M:s militie efter dhe förslagh och efterrättelser som till den 31 dec. a:o 1688 äre inkombne». Bilaga till Sekr. propos. 1689.

[2] »Specification uppå Kongl. Maj:s för tiden befindtlige Örlogsflätta med dhe der under varande Brandare och Lastdragare.» Bil. Sekr. prop. Af de stora skeppen var ett med 80 kanoner ännu på stapel och färdigt att gå i sjön först på hösten 1689.

voro bättre i stånd än någonsin.[1] Karl XI kunde med självkänsla betrakta resultaten af sitt verk.

Det är kanske icke utan att nu, då allt syntes så väl beredt, krigiska tankar då och då vaknade hos Karl XI. Hans ungdoms bragder voro hans käraste minnen. Hans ungdomsvän och krigskamrat Nils Bjelke synes bidragit att underhålla sådana tankar. I ett bref till Karl XI i okt. 1688 heter det: »Eders Maj:t behagar i nåder uptaga mitt ringa omdöme, jagh kan bedraga migh och skall deröfver altidh fröjda migh, män jagh tycker, att alt i värden ställer sigh så an, att E. M. nu omöijeligen kan vahra säker att behålla freden, hvarföre ähr bäst slå först till, om möjeligit ähr.»[2] På nyåret, då det blef stark köld, befallde Karl XI kanslikollegium öfverlägga, om det ej vore lämpligt att nu tala hårdt i holsteinska saken, »hälst vederleken med det starcka frostet sig ey illa synes därtill beqväma.» Kansliet ansåg dock, att concerten med Lüneburg först måtte vara ratificerad.[3] Denna innehöll äfven bestämmelser, som snarare gingo ut på att finna tillfälle och förevändning att »slå först till» än motsatsen.

Äfven de pekuniära medlen att föra ett krig och i första rummet företaga en mobilisering behöfde Karl XI ej sakna. Redan i november hemställde han till sitt råd att öfverlägga om medel till att befästa rikets trygghet under nuvarande farliga konjunkturer, och rådet tillstyrkte hans mening att sammankalla K. M:s trogna ständer.[4] Detta blef äfven Karl XI:s beslut. Men innan ständerna hunnit sammanträda och fördraget med Lüneburg vunnit sin sista afslutning, hade redan kongressen i Altona sammanträdt å nyo för att under helt andra omständigheter än förut fortsätta sitt arbete att på diplomatisk väg förekomma ett krig mellan de skandinaviska makterna.

[1] Sekreta propositionen 8 febr. 1689.

[2] Generalguvernören N. Bjelkes bref till K. M. 6 okt. 1688.

[3] Kanslikollegii skrifvelse till K. M. 22 jan. 1689. — Af K. M:s bref till Nils Bjelke 15 dec. 1688 synes ock, att det var Karl XI, som föreslagit hertigarne den bestämmelsen i det kommande fördraget, att man genast skulle anfalla, om isen bar öfver till Seland.

[4] Rådets skrifvelse till K. M. 24 nov. 1688.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett klagomålsregister från Småland 1563.

Till de för den äldre vasatiden karakteristiska förvaltningsformerna, innan landsregeringen blef ordnad, hörde de kringresande kommissioner, inför hvilka alla stånd, särskildt allmogen, fingo andraga sina besvär och som speciellt skulle hålla räfst med adelns och fogdarnes möjliga öfvergrepp. Kommissionens medlemmar kallades också stundom för räfsteherrar, liksom man emellanåt begagnade sig af den gamla konungsräfstens namn. 1545 utskickades t. ex. en dylik kommission, ehuru man ej känner dess resultat. 1546 besöktes södra Sverige af en sådan i sammanhang med ett allmänt möte i Arboga (jfr en kort berättelse Sv. Riksdagsakter I, s. 500). I midten af 1550-talet höll Jakob Teit en ransakning i Finland, hvars resultat under titeln »Klagemålsregister mot adeln i Finland» nyligen äro tryckta. 1558 anordnades för södra Sverige en stor *konungsräfst*, med Jöran Persson som sekreterare, från hvilken ett och annat är bekant, och bland de äldre handlingarna från Erik XIV:s tid finnas äfven två i Kammararkivet bevarade volymer *Klagemålsregister* öfver fogdar och adelsmän uti Sverige och Finland. Hela 1500-talet igenom och därutöfver förekommo med längre eller kortare afbrott dylika kommissioner, som i undersökningar om olagligt frälse, s. k. frälseransakningar, stundom fingo en ny uppgift. Ofta hade de karakteren af små reduktionskommissioner, ett århundrade före den stora reduktionen. De invecklade och osäkra ägoförhållandena i det gamla Sverige och Finland, de otaliga öfvergrepp, för hvilka kronan icke mindre än allmogen var utsatt, gjorde sådana undersökningar till en periodiskt återkommande nödvändighet.

Bland de ofvannämnda klagomålsregistren från Erik XIV:s första år förekommer den här nedan införda berättelsen af Jakob Teit, en i det kungl. kansliet och kammaren på den tiden mycket använd man af finsk härstamning. Den har visserligen blifvit begagnad af en och annan forskare, men torde ej vara ovärdig att i sin helhet tryckas. Hvad som särskildt frapperar, är den anda af välvilja, nästan godmodighet, som genomgår densamma, ett ovanligt drag i

Erik XIV:s regering, för hvilken en kall och hjärtlös skärpa eljest är betecknande.

* * *

(På omslaget.) *Clagemål register på the saker och ärender, som Erich Monsson til Broxvik och Jacob Teijtten förhörde och gåfve svar upå i Småland anno domini 1563 then 28 januarii.*

Här röres ochså korteligen um alle the verf the hade i befalning att utrette samme tid.

Clagemåll register, therudinnen ochså författat står hvad svar man bönderne gifvit hafver, sammeledis adelen. Här står ochså anteknat hvad man hafver hollit bönderne före udi en måtte och annen och ther hos hvad både adelen och bönderne svaret hafve.

Till thet förste besväre sig bönderne af Synnerbo och Vesbo, så och af alle the häreder, här ligge näst um kring, thet the icke kunne eller förmå årligen utgöre the taverne penninger, som pålagde äre, utan bidie och underdånligen begäre, att K. M:t v. a. n. herre ville verdiges af infödde konungsl. mildhet och nåde se til theris store oförmögenhet, motgång och armod. The hafve inge sädene; thet lilla the få i ladune eller loan thet gifver inthet, är icke heller så gott, som thet skulle och hafver tilförende varit.

Ålden skogen hafve the icke heller haft gagn utaf. Sammeledis är um bökeskogen, så att the än nu i thette närvarende och tilstundende år inthet hafve sig til förmode af bökeskogen. Utöfver alt thette störte och svinen skendelige för them, såsom bevisligit är, både här vid Croneberg, i Calmarne och allestadz här nid i landet. Hvad siukdom eller fel the hafve, thet vet Gud, men här clage bönderne, att the icke hafve råd til att holle svin, när eken och boken vele icke stå them bi, och effter udi förlidne år bar hvarken ek eller bok, och icke förmode eller kunne the förvente, som förberört är, någon bok i thette tilstundende år. Derföre moste the dö, ty the hafve icke råd til att föde them, mykit mindre til att göde och slachte them. Der til med är spannemålen dyr och kunne the icke heller, såsom de clage, bekommen til köps, hvar icke K. M:t af gunst och nåde tecktis anse theris nöd och unne them til gode, att hvar motte få löse sine tiende spanmål för lideligit verd.

Thernäst, när man then menige man förehult um the sex dagsverker til Calmar slotz och stads befestning med sådane ord, som der til tiente, thå låthe the sig finne välvillige. Och effter största hopen äre landbönder och skole arbete både nu på cronones befestninger och eliest; derföre begärede samme landbönder, att två landbönder motte blifve recknade emot en skattebonde. The ville, landbönderne, sielfvilleligen utgöre didt til Calmar hvar man fyre daxverker. Thet samme begynte the på sidzstone alle samptligen bidie um.

Til thet tridie hult man them före K. M:tz nådigiste vilie um then brudeskatt til then högborne frökens behof, fröken Anna, nu pfaltzgrefvinne til Rein etc., och endog man icke gaf them tilkenne, anten K. M:t v. a. n. herre begärede hel daler eller half til samme hielp, thå svarede the allesammens vid thenne mening alt så: hvad v. a. n. herre och konung på esker eller upå legger udi en måtte och annen, ther vele vi gerne hörsamligen undergå, så lenge vi något förmå, och skall näst Gudz hielp ingen motvillighet eller tredzsko befinnes hos oss. Gud gifve att gifftermålet må vare then gode fröken och furstinnen til gode och sedhan Sveriges rike til styrke. Vi vele gerne hielpe ther til effter vår yterste macht och förmögenhet.

Medh thet samme begynte the åter igen repetere the taverne penninger och mente att menige man skulle vare redbogen och velvillig til att utgöre brudeskatten, hvar thet motte blifve med skiutzmsorne och förslårne, som thet hade varit tilförende, och the motte blifve af och aldeles her effter frie för samme taverne penninger. Snarest sagdt, the beclagade sig mere än nog um theris mottgångh och begärede för Gudz skuld, att man theris clagemåll skulle i ödmiukt och underdånighet på theris vegne gifve K. M:t v. a. n. herre tilkenne. The försåge sig thet fulkommeligen til H. K. M:t, H. K. M:t skulle nådigist vethe theris bäste. Ther vid moste vi lathe thet så blifve och förtröstede them, att the upå theris underdånige besväringer, som the ödmiukeligen hade andragit, skulle nest Gudz hielp bekomme K. M:tz vår allernådigste herres svar, huruledis H. K. M:t ther um nådigist vil att bestelles skall.

Till thet fierde kan man icke sanningen dölie,[1] att här hafve varit svåre clagemål upå Lasse Toprid af Synnerbo och Vesbo, men hvad sant är um samme clagemål, kan jag icke mere vethe, än att bönderne så klage, som här effter fölier. Och mente the, att Lasse Toprid skulle väl få flere clagemål upå sig, ther the viste, att han motte blifve utaf med befalningene, och skulle thet befinnes, mente the, udi sanningene, att Lasse Toprid hade handlet mere än grofft med them, hvar K. M:t ville sätie dem en annen fougde, men så lenge the befructe att Lasse Toprid skal komme igen, så driste the icke clage.

1.) Lasse Toprid hade bönderne gifvit med hvar oxe, som indrifves skulle til K. M:tz behof, penninger 3 öre. Ther clagede the stöfver, att han tog förmykit.

2.) Pigor, kånor och drengiar, som tiene bönderne, måge icke vare fri, utan the skole så väl som husmän och qvinnor, der til med gamble blinde män och qvinnor,[2] som gå med staf och tigge sig mat eller och ligge på theris barnes, venners och slectingers benkier och barnen, vennerne eller slectingerne föde them för Gudz skuld i theris bedröfvelse, armod och elendhet: af alle tesse förnempnde clagede the menige man, så gott som med en mund, att Lasse Toprid skulle ut-

[1] Nederst på sidan följande anteckningar: *Actor: Harald i Fagerhult i Götrud soken. Reus:* Lasse Toprid.
[2] Öfverskrifvet: *käringar.*

kräfvie, anname och uppbäre en daler, then fatige stackers siuke motte tage penningerne hvar han kunde. Hade han icke råd til peninger, thå lott Lasse Toprid uthpante grytor, pottor, ketzler, kläder och snarest sagdt alt hvad han kunne öfver komme, som theris vore. Och ingen fatig man, hvarken bonde eller prest, kunne beholle sitt folk fritt för honom, utan ther en pige hade af menniskelige skröplighet latit locke och belägre sig och therutöfver hade then bött för henne,
Husbondeholtet. som henne hade belägret, thå motte hon endogh sedhan icke vare fri
Hemmelsören. och tiene en erlig man, bonde eller prest, utan hon moste gifve fougdenom Lasse Toprid hans husbonde hold eller hemmens öre, såsom the kallet, i penninger: 4 mark ortuger årligen.

3.) Af en pige, som tiende Harald i Fagerhult, hafver Lasse Toprid upburit tu husbonde hold i thette näste förlidne år.

4.) Ther 3 bönder, 4, flere eller fierre, äre alle tilsammens på it hemman, thå är icke mere än sielfve husbonden fri och alle the andre moste uthgöre husbonde hold. Ther clagede the icke synnerligen utöfver, utan the mente, att K. M:t v. a. n. herre skulle icke göres regenskap för them alle.

Tesse vore böndernes clagemåll och mykit mere der til med, som ransakes skulle ther hemme hos dem i härederne, um oxer och annet, som Lasse Toprid skulle hafve bortbytt och satt ringere och sembrere oxer i staden igen ibland then hop, han skulle hafve upsendt til Upland til K. M:t v. a. n. herres behof i sommers eller i hösters.

Upå tesse clagemåll gåfve vi sådane svar: til thet första, att the gode män icke ville stå emott thet the skyllige och plictige äre göre K. M:t och cronone. Thå svarade the alle: *neij*, the ville icke stå emott K. M:t v. a. n. herres vilie och befalning, men thet kunde the icke tro, att K. M:t v. a. n. herre skulle hafve befalet Lasse Toprid så skatte theris legefolk, theris gamble föräldrer, ståtare och betlere, som för siukdom och krankheit skuld hvarken kunne tiene sig eller andre til gode, ty the kunne icke ryckte barn eller boskap, och ingen ville heller betro them ther um för theris svaghet och en partz siukdom skuld.

Thenne theris almenlige hefftige clagen stelte vi ther med tilfredz, att vi sade K. M:t icke hafve varit ther um tilkenne gifvit, utan fougten hade thet förtegat och icke latit H. K. M:t få vethet. Men nu, effter vi hade fått vethe theris brister och clagemål, thå ville vi väl, näst Gudz tilhielp, så bestellet, att the skulle få vethe thet v. n. herre och konung, alles vårs nådigiste herre, hade icke vetat af thenne Lasse Topridz handel.

När bönderne thet hörde, att theras gamble möder och fäder, som icke ärbeta förmå, och theris legepiger eller legedrenger, ther sådane finnes hos bonde enkia, som sitter för store utgierder, skole vare frie för husbondehold och synnerligen til tess man får svar ifrå K. M:t igen, huruledis ther um skall bestelles, thå tackede the allesammens högstbem:te K. M:t v. a. n. herre och droge ther med ganske glade hem til sinn. Thette vare så kortelige scrifvit på thenne tid um the Synnerboers och Vesboers clagemåll och besväringer.

Nu vil man och något sätie korteligen um the bönders clagemål, som nu i höst hade varit in novembri et decembri måneder här utaf the näst umliggende häreder up til K. M:t och beclaget sig, att skytterne och teslikes knecterne, som hafve legat här vid Croneberg och Oseby gårder, skulle hafve våldgest them och eliest stelt sig otilbördeligen emott bönderne och theris husfolk.

Endog then förscrift, som samme bönder hade och en benempnd Gisla Bagge i Albo häredt hade förverft hos K. M:t v. a. n. herre, var her Karl Gera friherre til Börkevik tilscrifven och icke Erich Monson eller Jacob Teijtten, så tog likeväl Jacob Teijtten samme förscrift up sampt med it annet bref, som ther hos var och her Karl Gera friherre var tilscrifvit, på thet han motte vethe hvad the claget hade, um them vore skedd orätt, och att han sedhan motte kunne stelle them til fredz, när han hade hördt theris clagemåll.

Och befantz udi sanningene um gestningene icke som bönderne hade claget, utan så: nempnligen, att her Karl Gera friherre til Börkevik hade hollit them före ifiord, thet the skulle väl rydie theris vägar och byggia theris broar; then thet icke giorde, thå skulle befalningsmannen på Croneberg och ritmesteren Knut Bendtsson leggie bro hestar in til dem och lathe geste dem, in til tess the hade bygdt theris broar och rydt theris vägar. Dog hade samme bönder ingen annen gestning haft, utan att effter her Karl Gera til Byrkevik icke kunne på samme tid, som the beclage sig hafve haft then svore gestning, komme så snart fram för then diupe sniö, som var ifiord, som her Karl Gera sielf gerne hade sett; thå hade skytterne legat några dager och förtöfvet her Karls tilkommelse. Hvadh udi så motte vore förtärdt ifrå bönderne, ther upå gaf man them thenne svar att ther um skulle ransakes. Funnes thet, att bonden, som i så måtte gester var, hade haft onde broar, thå skulle han rekne sig til samme förtäring för bro gestning; hade och bonden gode broar och ostrafflige vägar, så skulle then samme blifve tilfredz stelt, så att thet skulle anten skytterne sielfve betale af theris foderpenninger, som the nu på några år inge bekommet hafve, heller thet skulle och bönderne udi några andre pertzeler, som the skyllige och plictige äre utgöre, afkortes. Med thenne mening, att bönderne skulle i så måtte blifve tilfredz stelte, som förberört är, lathe the på både sidhor, så väl skytterne som bönderne, sig åtnöije, så att man hade sedhan inge clagemåll um skytternes foderpenninger, årslön udi cläde och penninger heller och något annet, utan snarest sagdt, thet blef alt vel tilfredz stelt.

Thet udi samme bref claget var på knecterne, som vachten hade hollit på grentzserne, så att inge förbudne varur motte utföres af riket, thet kunde bönderne icke bevise, utan moste bestå, att knecterne hade varnet och tilsagdt them, thet the icke skulle driste sig till att vele utföre lönligen eller öpenbarligen någen then del, som högstbemelte K. M:t v. a. n. herre egenom H. M:tz förbud och öpne mandates bref hade them förbiude latit. Um the någen ther utöfver kunne beslå, thå ville the icke skone them.

Thette är så udi sanningene skedt och kan än der utöfver bevises, såsom knecterne ochså giorde för rette, att bönderne hade kallet knecterne til gest, så och eliest när knecterne hende komme til bonden, och gifvit them öll och mat udi then mening och förhopning att knecterne skulle se igenom fingerne med them och late them utföre lefvendis boskop och alle andre pertzeler, såsom the ville och hade råd till. Men knecterne hafve betenkt theris ed, then the hafve svorit K. M:t v. a. n. herre, såsom erlige karler, och inthet achtet böndernes öll och mat, utan tagit ifrå bönderne hvad the hafve funnit på them på vägerne, ther the actede drage uth af landet med förbudne pertzeler.

När thette clagemål var förhördt, thå moste bönderne bekenne sanningene, som förberördt är, och vi betackede dog bönderne för then välvillighet the hade bevist K. M:tz v. a. n. herres krigsfolk, på vachten hade stadde varit, för öll och mat. Men then skade, the hade fått, kunne the ingen skylde före utan sig sielfve.

Udi like motte tackede vi ochså krigsfolkit för thet the hade troligen actet theris tienist och ihugkommet then ed the K. M:t svorit hafve. Till thenne saks beslut tilsade man bönderne, effter K. M:tz vår aller nådigiste herres förschrift til her Karl Gera, then ene halfparten af thet the mist hade och then andre halfparten skulle krigsknecterne, som på vachten hade varit, beholle. Och ther med lyste vi konungs fred emellan både parterne, så att ingen skulle förgripe sig på then andre anten med ord eller gerninger, utan the skulle stelle sig emot hvar annen erligen på beggie sidhor vid thett straff, som ther til hörer. Förre än man fik utseije samme mening, thå ropede the alle sammens och tackede ödmiukeligen K. M:t vår aller nådigiste herre, som en sådane medel hade giordt med sine fattige undersåter udi thenne dyr tid, som nu är, och låfvede the ther hos, att the ville bettre achte K. M:tz v. a. n. herres förbud, än the hade giordt, fatige män, af oförstånd tilförende udi thette fall.

Thet the hafve claget på Lindorm Persson, thet är icke heller altså, såsom the claget hafve, utan fast annerledis. The vele icke lathe utscrifve theris barn, utan vele slå och skiuthe både en och annen ihäll, effter som thet vitnesbref inneholler, som vi hafve gifvit Lindorm Persson til försvarelse vitne emot samme clagemål, så lydendis ibland annor ord, att Lindorm Persson hafver icke någon utscrifvit effter sitt hufvud, utan ther hafve the förnemeste i hvar soken varit hos och utöfver, både lendzmän och andre. När the någon hafver utnempndt, thå äre the utnempnde med theris kull och kynningar kompne til hope och velet slå både lendzmännerne och andre ihäll, som ther hafve varit hos, så väl som Lindorm Persson.

Till thenne artikel sade man, att the, såsom ville så bäre sig åth och slå på K. M:tz befalningsmän, the skulle tenke til, att thet vore icke rätt giordt och att ther ville utan tvifvel fölie straff effter. Till att förekomme all oenighet, som sig förorsake kunne ther utaf, att hvar ville försvare sin och att enörkne män och enkiors drengier motte blifve fri; item att gammelt utarbetet folk motte beholle theris

tienstefolk, thet är en dreng, fri etc.; thå gaf man them, på K. M:tz v. a. n. herres nådigiste behag, then råd, att the skulle hvar man of soknen komme tilhope, när folkit utscrifves, och ther skall hvar udi sin stad med sin helge andz ed svärie, att han ingen person af sine söner, sonesöner, dottersöner, mågar eller drengiar undandöll utan later alt förekomme och upscrifve. Then ther sedhan kan varde beslagen ther med, att han någon person undandöll, han skall effter thenne dag straffes, såsom en menedig egner och bör straffes.

Der ropade the alle till och sade *ja*.

Ibland andre besveringer, som Lindorm Persson hade emot bönderne, thå beviste Lindorm, att then Gisle Bagge, som hade varit up til K. M:t v. a. n. herre nu i höst udi novembri och decembri måneder med the clagemål, han hade hollit några hemlige ting med bönderne både ene stedz och annerstedz, heredzfougtenom och häredzhöfdigenom aldeles ovitterligen. Så talede man menige man til, att the icke skulle besökie sådane hemlige tingssteder, ty ther plegar inthet gott fölie med, och ther Gud förbiude att igenom sådanne hemlige ting kunde något ondt förorsakes, så ville the först ther um blifve tiltalede, såsom sådane hemlige ting hade kommet til väge: Af sådana tall blef för:de Gisle Bagge strax för rette ille förfäret. Men vi tröste honom och sade, att han icke skulle niuthe K. M:tz v. a. n. herres nådigiste förscrifft til onde utan til gode, och hvar han eller någon annen hade clagemål eller andre besväringer, såsom nu vore skedt, thå skulle the gifve K. M:tz v. a. n. herres trogne tienere, oss och andre, som här framdrage med H. K. M:tz verf och ärender, ther um tilkenne. Man ville väl så förskaffet, att the skulle få hugsvalelse på theris clagemål, Gud gifve hvad som helst för saker och ärender the kunne hafve, ther någen macht upå låge. Sedhan the och thet hade hördt, thå tackade the alle sammens på nytt K. M:t v. a. n. herre och bådhe, att H. K. M:t ville verdiges vethe allers theris bäste.

Endog man för rette sade Gisle Bagge til, att man ville lathe åtniute honom K. M:tz v. a. n. herres nådigiste förscrift til gode, likeväl fructede han för efftertall och kom in på biscopsgården och bad för Gudz skuld, att man skulle gifve honom then sak till, att han något för mildt(!) och mere hade claget på skyttere och knecter, än honom borde. Effter både en och annen hade sagdt nej ther til, att hvarken ryttere eller knecter hade gest bönderne annerlunde än skälelige, och när the finge betalning för theris hö och korn, thå vore the väl tilfredz stelte; item effter bönderne inthet clagede på knecterne, utan knecterne hade bevist sig ärlige handlet hafve emot all man och vore på theris side ther med tilfredz, som afsagdt var i rådzstufvun, ty sade man samme Gisle Bagge annet sinne fri, så att ingen skulle tiltale honom, utan thet erligit och gott kunne vare. Med thet samme tackade ochså han Gud och K. M:t v. a. n. herre och gick glader hem.

Then bonde, som Lindorm Persson hade latit fenklig tage för hans fem söner skuld, för thet att samme bonde med tredzske stod

emott och ville icke lathe utscrifve them udi K. M:tz v. a. n. herres och rigsens tienist, han kom för oss then 26 januarii i Vexsiö och beclagede sig, thet Lindorm hade bastet och bundet honom, men icke gaf han then sanskyllige orsak före, effter som saken hade sig tildragit. Thå sade vi honom, att han skulle blifve tilstedes in til then 28 dag i samme månedt, thå ville man hålle rådzstufvu dag. Vore ther dog någon, som then andre hade tiltale, thå skulle han komme fram; man ville effter K. M:tz v. a. n. herres nådigiste vilie och befalning förhielpe både en och annen til rette, så att the skulle förnimme udi sanningene, thet K. M:t v. a. n. herres alfverlige vilie och nådigiste välmening är, att hvariom och enom skall vederfares rätt. På tordzdagen, när vi hulle rådzstufvu dag, thå kom samme bonde icke fram och hade likevel, som förberört är, claget. Dhå kunde vi icke göre annet til saken, utan stelte Lindorm Persson udi en borgen, så att han skall blifve til stedes och svare bonden til rette, um samme bonde vill honom clagevis något tiltale.

Tesse effterscrifne äre gode för Lindorm Persson, som äre Jöns Arvidzson til Lesta, Matz Hindrichson i Gimbla och Gunnar Galle til Uglendzry. Lyfftis brefvet haffver Jacob Teijtten hos sig. Och hafver Jacob Teijtten scrifvit her Karl Gera till um alle the clagemål, som för:de Gisle Bagge med sine medbröder hade i höstes udi decembri och novembri månader andragit högst bemelte K. M:t v. a. n. herre. Um så är, att her Karl Gera kan tenkie thet man blödligere och letferdigere udi någen sak hade handlet, än ske borde, thå hemstelte man thet hans herredöme att lathe utfråge, ransake och döme um. På thenne tid hafver man icke kunnet mere göre til samme Gisle Bagges clagemåll.

* * *

Fölie nu några andre clagemål.

Presterne i Vexsiö stigdt eller stifft, the hafve gifvit tilkenne, att K. M:t v. a. n. herre hade af gunst och nåde effterlatit them en af the stompner, som äre vid hvar ridkyrkie, på thet att, när presten kommer til kyrken våter eller frusin, att han thå må få verme sig, torke sine cläder och få it stycke matt, när så behof görs. För samme nådige tillatelse, att the må beholle en stompn vid hvarie ridkyrkie, tackede the högstbe:te K. M:t v. a. n. herre ganske underdånligen och ödmiukeligen och begärede, att the samme frihett än nu motte få niuthe, effter K. M:tz v. a. n. herres brefs innehold, som the ther på hade. Och effter erlig velbördig man Lasse Persson til Segersta hafver kyrkie landbönderne udi befalning, thå frågede jag honom till, huru ther um var. Lasse Persson gaf mig then svar, att presterne hade haft 3, 4 eller fem stompner vid hvarie ridkirkie och somblige stedz flere; af samme stomner hade the effter högstbe:te K. M:tz bref en fri vid hvarie ridkyrkio, och derutöfver vele the hafve

en stompn fri vid sielfve sätekyrkiene, derudinnen han rådfrågede med oss, hvad vi syntes gifve honom för råd der udi. Thå sade man them, att presterne skulle holle sig vid K. M:tz v. a. n. herres bref, til tess thet kunne igen kalles. Tvert emott skulle Lasse Persson kennes vid then upbörd, som går af the stompner vid sielfve sätekyrkerne, effter presterne hade inge bref på the stompner. Ther med lathe the sig åtnöije på både sidor, och Lasse Persson begärede, att jag K. M:t v. a. n. herre skulle ther um tilkenne gifve.

The clagede ochså menige man um the nye uptagne torpestäder, som äre bolbyerne til men, och mente, att ther någor tilfelle vore, fast ther än kunde crenones rettighet utaf förökes, thå ville the föröke crenones rente, såsom udi bolbyenom sithie, på thet att sådane torpesteder icke skole ödelegge sielfve bolbyen. Upå thenne sak gaf man them en sådane svar, att the skulle med landzfougterne och häradzhöfdingerne ther um ransake lathe och gifve sedan K. M:t v. a. n. herre um sådane torpesteder tilkenne. Ther sådant befunnes i sanningene, som the sade, thå hade man thet tilförende nogsampt förstått, v. a. n. herre och konung ville icke tillstedie, att sådane torpere skole byggie och sitie bolbyen til men.

Ländzmännerne, effter the hafve stort omack både med ett och annet, begärede ödmiukeligen, att K. M:t ville verdiges gifve them fri för hielpe gerder, kåste gerder, taverne penninger och alle andre små utgerder, såsom the äre fri för sielfve hufvud skatten. Der upå viste man ingen annen svar gifve them, utan man förmante them, att the ville ochså tenke til och bestelle något til menige rigsens inbyggeres beste. Der behöfdis ärlige trogne män til, som thet göre skulle. Hade the något arbete eller någon möde, så hade the ther hos en god lön, som vore thenne, att the vore fri för hufvudskatten. The kunne icke heller mere begäre, ty K. M:t v. a. n. herre hade ochså hielp behof til att holle krigsfolk med med alle tilbehöringer både til land och vatn. Hvad dog K. M:t härudinnen göre teckes, thet hemsteller man Gud och H. K. M:t.

Effter bönderne hafve nu i thette förlidne år anno etc. 62 inge skiutzferder giord eller velet före emellen Calmarne och Croneberg K. M:tz egne försslor, derföre hafver man hollit them före, att the ville hvar man hielpe H. K. M:t med en försle på 3 eller 4 miler til görende, och ther skole andre komme och tage emot samme förslår. Dhå hafver man funnet udi thette fall skatte bönderne velvillige, men kyrkie-, klöster-, prebende- och andre landbönder, som K. M:t tilkomme, the hafve mest strefvet ther emott, och hafver man ther igenom varit förorsaket sampt med fougten, K. M:tz befalningsman på Croneberg Jöns Arvidzson, förmane samme nest förnempnde bönder, att the skole vare förtenkte till så väl utgöre K. M:t v. a. n. herre en årslig försle, såsom adelens landbönder göre theris husbönder en årlig försle, didt och så vidt som hans husbonde begärer. Och vil man komme öfver ens med Joen Karlsson och Jöns Arvidzson, huruledis thet skall tilgå med samme förslår. Der sade thå samme bönder på sidzstone ja till, men thet är it underligit selskap: man vet icke hvad

man skall tro dem; när the komme til theris stalbröder, så få the sig andre ord. Likvel får man them med gode ord hvart man vill.

* * *

Mere haffver man icke scrifve um böndernes ärender. Nu vill man kortelige scrifve um adelen och skytterne.

Then fatige adel, som icke hafve flere än et, tu, tri eller och til thet högste fyre godz, the begäre i underdånighet att the må få niute och beholle theris frelse; the vele gerne göre ther tienist utaf, bidiendis ödmiukeligen att K. M:t ville afkorte årligen udi theris lön så månge penninger, som theris upbörd kan förslå, och hvad them sedhan mere tilkommer i lön, anten i cläde och penninger eller ochså i foderpenningar, den dell bidie the ödmiukeligen och underdånligen att the med K. M:tz nådig:ste tillatelse motte bekomme?

Här upå hafver man icke kunnet gifve them någon annen förtröstning än udi constitutionen står. Hvad dog K. M:t v. a. n. herre der udinnen göre nådigist teckes, thet hemsteller man i underdånighet H. K. M:t; hvar thet skall them effterlates, så vill theraf fölie, att then adelsman, som mere rente hafver årligen än til en hest, han skall holle en hest af the öfrige penninger, så vidt then summe sig förstrecker, som öffrig är, och sedhan bekomme besoldning, så hög som man tenke kan, att skiäll kan vara.

Ehuru hordt the stå effter att blifve vid theris frelse för theris hustruer och barn skuld, som the fatige män hafve, så hafver man likevel förnummit, att the, en part som icke flere gårder hafve än en, två eller 3, the hafve latit utlöse sig och tagit penninger, som bevisligit är, ty Jacob Teijtten hade månge inscrifvit i fiord för frelses män, som nu hafve soldt godzen och sitie en part på prestegeld och äre prester, en part sitie landbönder på theris egne godz och the, som godzen köpt hafve, the skole göre K. M:t och rikeno tienist. Um så är, att tesse fatige, som nu begäre beholle theris frelse, få thet icke niuthe, utan skole blifve skattebönder eller sälie godzen, så synes them vare tungkt drage skatten, hvilkit dog rätt är effter lagen, och theris egne slectinger hafve icke råd gifve them skiäll för theris godz? Ther til hafver man svaret them, att hvar the icke vele gifve sig under skatten, som Sverigis lag innehåller och K. M:t v. a. n. herre vil holle oss vid lagen, så må the sälie godzen, och hvar theris frender icke kunne, vele eller förmå gifve them så månge penninger, som fremmende män biude, thå är thet lag, att then må vare näst til att bekomme theris godz, som bäste skiel och betalning tilbiuder, K. M:tz v. a. n. herres och cronones rätt aldeles oförkrencht och oförhindret.

Sedhan man mere än nog både en och annen udervist och lärt hade, och the stelte sig tilfredz, thå komme K. M:tz v. a. n. herres gemene skyttere och beclagede sig, att the hade ingen råd til att holle sig här nid udi thenne skarpe landzende; med cläde och pen-

ninger, ville the hafve tolemod, men öl och matt til theris egit behof, så och hö och korn til theris hester, thet kunne the icke umbäre, och hade der til inthet holle sig utaf utan theris blåtte lön; foderpenninger hade the icke fått i någre år; begärede förthenskuld samme skyttere, att K. M:t ville verdiges för Gudz skuld lathe drage them hedan och til Östergötland heller annerstedz, hvar K. M:t kunne hafve theris tienist behof, thet vore udi Lifland eller annerstedz; the ville lathe bruke sig som hofmen bör göre; the förmotte icke lide then ynke på theris hester, som the lidit hade; the moste vel sielfve tage tiden, såsom han kom, men på theris hester kunne the icke se then ynke, såsom the sett hade. Hvar och K. M:t tecktis lathe gifve them it nådigt förlåf af tienisten, thå vore the en part och thet begerse(!), the ville näre och föde sig och sine barn eliest, såsom andre trogne undersåter göre här i riket.

Til thenne besväring svarede man fogelige och gaf tilkenne, hvad ursechter der til varit hade, att the icke i retten tid, såsom högst bemelte K. M:t v. a. n. herre gerne set hade, hafve fått theris förtiente lön, såsom thenne hafver varit then förnemmeste, att man icke mere hafver af myntet kommet til väge, än såsom man noge hafver kunnet holle krigsfolkit med i Reffle. Och effter then liflendiske handel vore nu kommen til en god ende och vi nu eliest, Gud vare läf, hade fred med våre umliggende naboer, så skulle the fulleligen förlate sig derpå, att K. M:t v. a. n. herre ville vel löne them, så att the icke skulle med rette hafve sig emott H. K. M:t udi någon måtte besväre. Man hölt them ochså före, huruledis krigsmän, som ligge för fienderne i markene, the lathe sig finne tolemodige och hafve it medlidende med theris herre och stundom med then herre och furste, som the icke kunne vethe, anten han någon tid kan få macht til att betale them eller icke theris tilsagde besoldning. Göre the thet i krig och enom okend herre, thens förmögenhet the icke vethe, mykit mere bör oss svenske göre thet vår infödde herre och konung, thennom vi fulkommeligen alle vethe både hafve vilien och machten til att löne oss. Der utöfver, sade man, står eder gode karler väl til hielpende; när ritmesteren Knut Bendtsson kommer up, thå få I väl then del I skole holle upå.

Vid thenne mening hafver man talet med skytterne, och the lathe sig med thenne svaren väl åthnöije.

Annet hafver man inthet synnerligen handlet med en eller annen, ther macht upå ligger, utan fru Madelin til Berkqvare begärede tilstond af mig Jacob Teijtten til att utsende til Danmark tiugu eller tretie par oxer, som hennes landbönder hafve hollit på stall til hennes behof, effter hon icke var här nid, utan uppe hos K. M:t v. a. n. herre, then tid slachteriet skulle stå i hösters. Samme fru Madelin til Berkqvare hafver jag Jacob Teijtten icke annet vethet svare, utan den edle fru skulle, så väl som andre göre, rette sig effter K. M:tz v. a. n. herres mandatz bref; giorde hennes Strenghet der emot, så kunde man väl tenke, K. M:t v. a. n. herre skulle thet til evintyrs tage verre vid sig, än um en bonde utförde någon del, effter hennes

Strenghet mere viste hvad sådane förbud hafve innebäre, än en simpel bonde vet. Här med latt hon sig åtnöije och begärede dog, att jag ville K. M:t v. a. n. herre ther um tilscrifve, så att hon motte få svar igen, ther hon kunne sig efterrette, efter hon vore vid then mening, att K. M:tz förbud skulle vare utgångit för landzköpmandz skuld och icke för adelens skuld. Ehvad jag sade, thå var hennes mening likevel thenne, som här förscrifven står. Derföre vore gott, att Jöns Arvidzson viste K. M:tz mening med thet förste, så att han kunne lathe achte upå och vete K. M:tz v. a. n. herres beste. Thet hafver jag dog fulkommeligen för min person sagdt fru Madelin, att hon inge oxer skall lathe utköre til Danmark, utan hon får synnerligen K. M:tz v. a. n. herres bref ther upå, ty att mandatet förbiuder all man, både adel och oadel, och derföre kunne then gode fruen icke til egne sig större friheter än andre af adelen hafve. Samme mening hafver jag ochså sagdt för Jöns Arvidzson, som befalningen hafver här på Croneberg. Vele the nu annorlunde göre än som sagdt är, thå stånde theris egen fare. Jag vil ther med plat inthet hafve bestelle. Diximus.

Fölier nu mantalet på the adelsmän, som hafve gifvit theris godz och gårder bescrifne, item förleningerne.

1 Lasse Persson til Segersta. † vid Halmstad 1563 (Hård af Segersta
× 2 Måns Persson til Holmgården eller Harstade.
× 3 Erich Monsson til Broxvik. † 1564 (Ulfsparre)
4 Christiern Persson til Haddesahult.
× 5 Jören Olsson til Håkonstorp.
× 6 Lasse Jönsson til Valdznäs.
× 7 Per Duse til Hultzvik eller Dåleby.
× 8 Hindrich Jönsson til Fylleryd.
× 9 Jören Jonsson til Uglansryd.
× 10 Anders Olsson til Hörid eller Hogryd. Horn.
× 11 Krabbe Persson til Hof.
× 12 Joen Svensson til Biörneskog.
× 13 Birge Drake til Dannäs.
× 14 Gunnar Galle til Tösstorp.
× 15 Birge Arvidzson til Uglebode.
× 16 Sven Orm til Åshufvud.
17 Jören Orm ibidem.
× 18 Niels Persson til Bestorp.
× 19 Matz Hindrichsson til Gimbla.
× 20 Clement Stölpe til Ytersiö.
× 21 her Per Nicolai til Hofmannetorp.
× 22 Erich Nilsson musterscrifvere till Hielshammer.
× 23 Per Gudmundzson i Bakora eller Skyflingeryd.
× 24 Niels Ref til Finhult.
25 her Jacob i Hvitaryd.
× 26 her Torkil i Dädesiö.
× 27 Jöns Arvidzson til Lesta.

Flere haffve icke än nu gifvit theris godz bescrifne, dog likevel hafve the alle constitutionen förseglet och underscrifvit, like som her effterfölier.

x Per Christersson til Hinsekin.
x Oleff Arvidzson til Näs.
x Jören Trolle.
x Sven Esbiörnson til Näs.
x Johan Olsson til Höfren eller Asa.
x Knut Bendtsson til Ikornetorp.
x Jöns Jönsson til Ingelstade.
x Per Åkesson til Halsnäs.
x Niels Isacsson Bagge til Elmteryd.
x Lindorm Persson til Oseby. (Ulfsax)

Så månge, som kårsa stå före, thå hafve the alle förseglat, men ther inthet kårs står före, the hafve en part förseglet i Upland, såsom Lasse Persson til Segersta giordt hafver, och en part hafve icke kommit hit tilstedes utan sendt theris godz hit bescrifne.

The, som icke hafve varit här med theris signeter och förseglet, the skole komme til mig i Calmar och försegle ther eller och drage up til K. M:tz vår aller nådigiste herres hof.

Hæc breviter finivit Jacobus Teitus.
4 februarii Cronebergii
anno domini 1563.

Sedhan thette register var stelt, thå komme några Vexsiö borgere och gåfve clagevis före, thet the icke få niute the previlegier och friheter, som them äre af K. M:t v. a. n. herre nådigist effterlatne. Och effter udi theris bref, som the af K. M:t v. a. n. herre hafve bekommet, står uttryckt att både en och annen, som vil bruke borgere näring, så väl der som annerstedz sker utöfver hele riket, skole vare förtenkte til att drage stadzens tunge, hvar effter sin förmögenhet och handel, och borgerne clagade att en hop knecter hafve satt sig ther nid, köpt borgere gårder, item åkrer och engiar, och bruke allehånde borgere näring, then dog ganske lithen är, som the clage, och vele dog icke samme knecter drage någen tunge med the andre borgere, hvilke äre ganske få och tungen like stor nu såsom tilförende.

Der til svarede man them på både sidhor så, att the skulle rette sig fulkommeligen effter K. M:tz v. a. n. herres bref, och hvar någon parten kunne sedhan niuthe eller bekomme några synnerlige friheter, som icke vore then menige man förnär och til tunge, thet kunde och moste the väl lide. Men att tungen skulle vare like stor på borgerne och att knecterne skulle hafve handlingen borte, item beste gårderne, ther åker och engier underliggie, thet tyckte man icke vare rätt eller skäligit. Derföre sende nu knecterne bud up med theris höfvidzman, erlig, velbördig Lindorm Persson til Oseby, hvad medel K. M:t v. a. n. herre verdiges göre med them fatige karler, så att samme medel icke motte komme K. M:tz undersåter andre, nempnligen

för:ne borgere i Vexsiö, till tunge; thet står til Gud och H. K. M:t. Gud alzmectig bevare v. a. n. herre och konung och gifve och unne H. K. M:t en långvarig lifs sundhet til att förestå och utföre sitt regemente, Gudi til äre, H. M:t til glädi och frome och menige Sverigis rike, vårt fädernes land, til en evig hugnet och velferd. Thet höre Gud. Amen.

Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref.

Så vidt man känner, äro Karl XII:s sista egenhändiga skrifvelser de tvenne ordres, som han d. 20 och d. 22 nov. 1718, således endast en vecka före sin död, gaf kapten-löjtnanten vid drabanterna, generalmajoren J. Hiertta, hjelten vid Strömstad d. 19 juli 1717, och hvilka ålade Hiertta att drifva de fientliga partierna öfver på andra sidan Glommen. Som dessa bref först nyligen, vid en i Riksarkivet anställd fördelning af Kanslikollegii inkomna handlingar, blifvit för vår tid kända (för en äldre forskare, Karl XII:s historieskrifvare Nordberg, voro de ej obekanta), hafva de ej kunnat inflyta i den af professor E. Carlson 1893 utgifna samlingen af »Karl XII:s egenhändiga bref». Dels på grund af tidpunkten för deras tillkomst, dels med anledning af ett och annat i dem förekommande, för Karl XII karakteristiskt uttalande torde de förtjäna att återgifvas i tryck. Brefven finnas ej i original. De föreligga i bestyrkta afskrifter. Bakom dessa räddande afskrifter ligger en historia — historien om den första på svenska tillämnade historien öfver Karl XII och om det första försöket att samla hans egenhändiga bref och befallningar.

* * *

Sveriges ständer skyndade visserligen att för nationens räkning lägga beslag på den enväldige kung Karl XII:s makt, men de voro ock angelägna om att åt folket förvärfva det knappast mindre rika arf, som låg i kännedomen om en väldig personlighets gärningar. Redan 1720 års riksdag »rekommenderade Karl XII:s historia att skrifvas».[1] Och den året förut till rikshistoriograf utnämnde Jakob Wilde, hvilken en sådan uppgift närmast ålåg, vidtog redan i april 1720 förberedelser för ändamålet. Bland annat hemställde han, att Kanslikollegium måtte i bref anmoda landtmarskalken att laga så, att »de af salig konungens följeslagare, som hafva något uppskrifvet till upplysning för posteriteten, ville sådant med Wilde kommunicera till

[1] K. Gyllenborg i Kanslikoll. d. 13 mars 1722.

historiens förfärdigande».[1] Men Wilde blef ej den, som skildrade Karl XII. Han var hindrad af *Jus publicum*[2] och hade därjämte åtagit sig Karl XI:s historia.[3] Det hedrande, men svåra uppdraget lämnades i mars 1722 en man, som stod utan medtäflare på den tiden, när det gällde talets konst, censor libror. Johan Rosenadler. Eftervärlden känner honom förnämligast — under hans ofrälse namn Upmarck — såsom den oförliknelige tolkaren i romersk dräkt af höga och tändande tankar i den akademiska katedern i Upsala, men 1720-talets människor mindes lifligast hans gripande svenska tal vid konung Karl XII:s begrafning och trodde sig ej kunna antvarda karlssagans berättande åt bättre läppar. För att »uppmuntras till det viktiga och angelägna verket» hugnades han med kansliråds titel samt fick »votum et cessionem» i Kanslikollegium i akademiska saker. Det var de höge herrarna i kansliet, kanslipresidenten Arvid Horn samt riksrådet Banér och hofkansleren Karl Gyllenborg, som genomdrefvo utmärkelsen under lifliga invändningar från kansliråden v. Kochens, Wrangels, Cedercreutz' och Cederströms sida.[4] Dessa menade nämligen, att sekreteraren i Kanslikollegium den 44:årige Kristian König prejudicerades, därigenom att man befordrade en i deras ögon så obetydlig person som en f. d. universitetsprofessor, hette han ock Rosenadler och hade hunnit sitt 58:e år. Det dröjde ej många dagar, förrän Rosenadler i kollegium beklagade sig öfver brist på källor, hvarefter kanslipresidenten framställde det egendomliga förslaget, att »bref kunde afgå till dem, som varit med, det de sammanträda och gifva hvar och en till känna hvad de veta och kunna sig påminna», ett förslag, som, efter allt att sluta, ej ledde till något resultat. Kollegium framhöll den ledsamma omständigheten, »att Hermelins journal ej är till hands».[5]

Emellertid gick år efter år, utan att Rosenadler blef färdig med sin uppgift. På tyska, franska och holländska hade den sanningsmåne Schmauss, den flitige Limiers och Le Long i vidlyftiga verk tälji Karl XII:s bedrifter, för att ej tala om Zschackwitz' (»C. T. F. von H.») digra »Historische Nachricht von dem Nordischen Kriege» och S. Fabers (»S. F.») jämmerliga »Ausführliche Lebensbeschreibung Carls des XII» i ett halft tjog band. Men på svenska saknades ännu alltjämt hans historia. Ändtligen brast tålamodet hos höga vederbörande. Den 10 okt. 1727 uppkallades Rosenadler i rådet och tillspordes hvad som var åtgjordt af Karl XII:s historia. Rosenadler genmälde, att »han haft en uppriktig dessein att skrifva denna historia» och anförde såsom bevis därpå — att han för »ett par 100:de Rdr» inköpt böcker angående salig kungens lefverne. Men hans

[1] Kanslikoll. prot. d. 8 April 1720.
[2] Wildes bekanta »Sueciæ historia pragmatica», i hvilket han skildrade den svenska statsförfattningens uppkomst och alla de förändringar hon sedermera undergick t. o. m. det karolinska enväldet.
[3] Riksrådet Banér i Kanslikoll. d. 13 mars 1722.
[4] Kanslikoll. prot. d. 13 mars, 25 april och 14 juni 1722.
[5] Kanslikoll. prot. d. 19 juni 1722.

hopp att till sin i Upsala förvärfvade teori applicera »kunskap uti själfva praxi af politiska saker» vid öfverläggningarna i Kanslikollegium hade gäckats därigenom att hans kanslirådsfullmakt föreskref, att han skulle få närvara endast vid sådana, som angingo »studier, akademier och skolor». Han hade aldrig tänkt annat än att han skulle få närvara vid deliberationerna och höra åtminstone så mycket som auskultanterna för att däraf lära, huru det tillgår vid själfva bruket af politiken. Kunskapen därom vore nödig vid ett sådant verks sammanskrifvande. Visserligen ägde han tillträde till arkivet, men det vore otillräckligt. Han hade icke ens kunnat gripa sig an med arbetet, då den viktiga källa, som utgjordes af Hermelins samlade och hitsända packe af underrättelser rörande Karl XII:s historia, ej kunnat återfinnas.[1] Från generaler och andra, som varit med konungen, hade han ej kunnat få upplysningar, emedan han ej hade några order till dem. Slutligen hade censorssysslan hindrat honom, »i synnerhet denne tiden mer än någonsin tillförene, då Pietistiska kontroverserna börjat gå i svang», och med rätta framhöll han, »att denna sysslan samt sal. konungens historieverk väl fordrade hvar sin man».[2] Rosenadler uppsatte sedermera en skriftlig redogörelse öfver motigheterna. Denna upplästes i rådet d. 7 dec. 1727, och rådet remitterade den till Kanslikollegium med befallning att öfverlägga med Rosenadler om huru konungens historia skulle kunna förfärdigas.

Säkerligen på grund af sådana öfverläggningar kom kollegiet till insikt om att för Karl XII:s historia »af de publika handlingar icke är så alldeles förråd att tillgå». Men kollegium hade sig bekant, att konung Karl »haft för plägsed att vid åtskilliga tillfällen med egen hög hand skrifva ordres och befallningar . . . af hvilka aldrig någonsin hvarken koncepter eller afskrifter kommit i kansliet . . . och af hvilka egenhändigt skrifna bref dock tvifvelsutan stode att inhämta stort ljus och noga efterrättelse om de tiders förlopp och högbem:te store konungs desseiner och bedrifter både till en begärlig kunskap för posteriteten såväl som en högstnödig rättelse för dem, som lära sig företaga att beskrifva dess historia». I betraktande däraf och sin plikt likmätigt att komplettera samlingen af »acta publica och angelägna handlingar» hemställde Kanslikollegium i en af riksrådet von Düben d. 30 juli 1728 föreslagen och d. 7 aug. aflåten und. skrifvelse »att få insamla sådana dyrbara öfverlefvor af merhögbem:te konung, ehvarest de kunna finnas . . ., medan sakerna ännu äro i friskt minne och förrän slika dyrbara bref igenom långlighet af tiden kunna komma i glömsko eller medelst vangömmo att förskingras och alldeles förlorade varda». För ända-

[1] Den 5 mars 1729 berättade Rosenadler i Kanslikollegium, att landshöfding Brauner sett Hermelins diarium; d. 10 febr. 1731 nämnde han för hofkansleren, att den mannen, som öfverfört Hermelins diarium, då var i Stockholm; men först 1736 fick Nordberg genom »en förnäm gynnare» själfva manuskriptet i sina händer.

[2] Rådsprot. i Inrikes civila ärender d. 10 okt. 1727.

målets vinnande skulle K. M:t, enligt kollegiets förslag, affärda bref till rikets råd och order till de höge ämbetsmän och generaler, som antogos äga sådana kungliga bref, att antingen insända originalen eller korrekta afskrifter till Kanslikollegium samt en berättelse om tiden för brefvens tillkomst, »emedan själfva de kungliga brefven lära vara mäkta korta och koncisa». Därjämte kunde regementscheferna få order att bland sina underlydande efterfråga dylika och »förnäma sterbhus» anmodas insända hvad de ägde i den vägen. Kollegium namngaf 28 riksråd och regementschefer samt 16 sterbhus (bl. a. Pipers, Rehnschiöldts, Stenbocks, Mörners, E. Sparres).

Regeringen skänkte sitt bifall åt kollegii hemställan, och redan d. 14 aug. affärdades till 13 riksråd, 17 regementschefer samt 34 andra högre militärpersoner följande kungliga bref:[1]

Friedrich etc. Såsom vårt Cancellie Collegium under d. 7 hujus hos oss inkommit med en underdånig föreställning, huru til completterande af de dit hörande acta publica så väl som til beskrifningen af Högstsal. Hans Maj:ts Konung Carl den XII:tes Historia til en begjärlig kundskap för Posteriteten om de tiders förlopp och Högbem:te Konungs bedrifter, det nödigt vara vill, at bem:te vårt Cancellie Collegium får kundskap om de bref och befallningar, som Hans Maj:t vid åtskillige tilfällen med egen hand skrifvit til dess högre och mindre befelhafvande, efter orters och tiders omständigheter, af hvilka bref aldrig några concepter eller afskrifter kommit i Kongl. Cancelliet at afgifvas; altså föranlåtes Vi Eder härmed i nåder at anbefalla, det, i fall några sådana bref hos Eder skulle finnas, I då noga och correct låten dem afcopiera och bem:te afskrifter til vårt Cancellie Collegium insända, så framt I sjelfva skullen vilja behålla originalerne af dem, samt at I därhos meddelen bem:te Collegio en kort efterrättelse, så mycket I Eder kunnen påminna, på hvad tid och ort, samt vid hvad tillfälle I dem bekommit, och hvad I eljest til närmare ljus uti högst bem:te Konungs hafda desseiner och bedrifter kunnen hafva at andraga*. Hvarmed sker det oss til nådigt välbehag länder. Och Vi etc. Stockholm i Råd Cammaren den 14 Aug. 1728.

FRIEDRICH.

O. Cederström.

**Til chefs vid Regementerna.* Hafvandes I jämwäl vid det Eder i nåder anförtrodde regementet at låta antyda, at eho, som något dylikt original Kongl. bref äger, han därmed, som ofvan förmält är, förfarer.

Huru lyckades detta under hägnet af den högsta auktoritet gjorda försök att samla Karl XII:s egenhändiga skrifvelser? Det ser

[1] Vid sammanträde i rådet d. 12 aug. beslöts, på hemställan af statssekreteraren Åkerhielm, att de ej af kollegiet nämnde generalmajorerna Löwen och Löwenstierna skulle tillskrifvas, »emedan de om 1716 års norska campagne lära hafva kunskap», och, på förslag af riksrådet Lagerberg, att i brefven skulle inryckas, att vederbörande borde meddela de underrättelser de eljest hade om Karl XII:s desseiner.

ut, som om i Riksarkivet skulle föreligga svar från endast 18 af de i det kungl. brefvet tillskrifna personer.[1] Två af dem, C. G. Hårdh och G. F. von Rosen, lofva, att de skulle ställa sig befallningen till efterrättelse. Det är ovisst, om de ägt några konungens egenhändiga bref; åtminstone hafva tills dato inga sådana publicerats. Fjorton af de tillskrifne förklara sig icke äga eller vid sina regementen kunnat uppspåra handlingar af ifrågavarande slag, men två af dessa, generalmajor A. Lagercrona och S. Wallenstierna, säga sig väl hafva haft konungens egenhändigt skrifna befallningar, men hafva förlorat dem, den förre vid Dnjepr 1709, den senare genom branden i konungens hus under kalabaliken 1713.[2] Öfverste J. A. Lillie berättar om bombexplosionerna vid konungens hus i Fredrikshald 1716. Öfverstelöjtnanten G. W. Marcks von Würtenberg meddelar innehållet af en konungens muntliga order 1718 af stor vikt.[3] Af ännu större historiskt värde är den upplysning angående Karl XII:s »desseiner», som dåv. generallöjtnanten i rysk tjänst friherre Ph. B. von Schwerin lämnar i ett bref af Perejaslav d. 28 nov. 1728.[4] Endast två synas hafva verkligen

[1] Att svar inlupit från de flesta är otvifvelaktigt, men de hafva af en eller annan anledning kommit ur vägen. Af Kanslikollegii protokoll finner man, att i kollegiet upplästs åtskilliga bref, som nu ej finnas i serien af de öfriga; i dem meddelas, att brefskrifvarna ej hafva några Karl XII:s egenhändiga skrifvelser. Af prot. d. 6 sept. 1729 framgår, att riksrådet Meijerfeldt förklarat sig äga ett diarium öfver Karl XII:s aktioner, som han ämnade låta afskrifva och insända. Att han också haft egenhändiga bref af konungen framgår af Carlsons upplaga, men de hamnade i Uppsala universitets bibliotek.

[2] Förlusten var för Lagercrona så mycket svårare, som »jag äfven måst sakna den höga med Kongl. Maij:ts egen hand skrefne ordrerne att jag med det jemte mig commenderade partiet skulle stanna wijd Staradubb, hwarmed jag lijkwähl kunde wijsa min oskyldigheet emoot den wrånga förtydning, som till min grämelse en eller annan torde willja giöra om denna expeditionen» (Lagercronas bref af d. 11 okt. 1728).

[3] Marcks von Würtenberg hade i slutet af september 1718 skickats af generallöjtnant Armfeldt från Trondhjem till konungen, som då vistades i Strömstad, för att redogöra för orsakerna till att jämtländska armén ej utfört de expeditioner, som ålagts densamma. Han kom, berättar han, vid midnattstid till konungen, som lät honom »till sin såfwekammare för sig kalla och efter igenläst eller stängder dörr mig i 7 timmars tid quæstionerat öfwer alt det som wid arméen förelupit». Därefter hade Marcks von Würtenberg genast fått återvända den 100 mil långa vägen till Armfeldt — hvilken han efter 10 dagars färd träffade vid Værdalsören — med muntlig order »att, så vida den jämtlänse arméens återmarche ifrån Norje, för bristen på underhåld under vägen, icke utan dess största ruin skie kunde, det fördy vore nyttigare ock med Hans Maj:ts förra ordres ähnligare, den uti Norje ock det Drontheimske gebietet så långt skulle inryckia, som den nånsin kunde, samt sökia sig att bemächtiga staden Drontheim med de der intill befintelige forts, såsom Christiansteen ock Munkholmen jemte hela stifftet; elliest skulle ingen menskia tänckia på någon återkomst». Marcks önskade en skriftlig order, men fick till svar, att han vore ju så länge redan generaladjutant och borde veta, att han beklädde ett sådant kall, den mera än ett bref anförtroddes. — Enligt Marcks von Würtenbergs påstående ägde Armfeldt åtskilliga Karl XII:s egenhändiga bref »des desseiner angående.»

[4] Detta bref meddelas in extenso längre fram i detta häfte sid. 341—342.

lämnat bidrag i den önskade riktningen.[1] Den ene var kanslipresidenten A. Horn, som i bref af Ådö d. 21 aug. 1728 förklarade att, »jag alla de skrifter, bref och handlingar, som jag vid de mig i nåder anförtrodda förrättningar och beskickningar undfått, redan för detta emot vederbörligt kvittence aflefvererat».[2] Den andre var generallöjtnanten frih. Giertta, som i bref af Stockholm d. 18 dec. 1728 insände nedan tryckta afskrifter.

De bidrag Rosenadler sålunda erhöll vid sitt arbete voro icke synnerligen stora. Utsikterna för att han skulle fullborda det åsyftade verket ökades icke. Också öfvertogs 1731 utarbetandet af Karl XII:s historia af kyrkoherden i Klara församling i Stockholm, doktor Jöran Nordberg, hvilken bevistat Karl XII:s fälttåg såsom konungens hofpredikant och biktfader, ägde personliga förbindelser med många af de ledande männen och själf fört anteckningar öfver det märkliga, som passerat omkring honom. Han löste ock genom sin flit uppgiften: 1740 utkom hans bekanta »Konung Carl den XII:tes historia» i 2 väldiga folioband. *Th. Westrin.*

* * *

1.

Tistedalen d. 20 Novemb. 1718.

Welb H CapL och GM.

Som iag har förnummit at ännu nyligen på denne sidan Glomman skola sig uppehållit, både af fiendens Infanteri så wäl som något Cavallerie och några troppa skola wara i marsch från Vinger at gå öfwer Blacker til at oroa quarteren medh små Partier, altså finner iagh så mycket nödigare at åftare påminna dhet samma som iagh giönom öfw. Stenflyckt som och GAadiut. Freijdenfelt munteligen giort, nembligen at ingen fiende måste tillåtas at blifwa på dhenne sidan Glomman utan bör giönom starka Partier förjagas, och quarteren således reen göras ända til Feetsund och Blackersund. Om det partiet som widare är uthskickat ej beståer af så stort antahl som behöfwes till at på alla ställen giöra landet reent, så måste flere effter sändas och partiet förstärkias åhtminstone till 1000 eller 2000 hästar, som af Drabanterne och Lifsquadron och alla hos H. GMaioren stående

[1] Såsom en följd af det kungl. brefvet d. 14 aug. 1728 får väl betraktas att Karl XII:s bref till Rehnschiöldt 1730 införlifvades med Riksarkivet. Därom läses i Kanslikoll. prot. d. 30 okt. 1730, att excellensen von Düben berättade, att exc. grefve Horn »fått på visst sätt Hans sal. K. M:ts egenhändiga correspondence med sal. gr. Renschold, som Hans Excell. nu här uptedde, och mente den kunna förseglas och lefvereras uti Archivo, som bifölls».

[2] Horn måtte likväl här hafva afsett till honom ställda ämbetsskrifvelser rör. konungens »desseiner», ty Karl XII:s egenhändiga bref till honom förvarades ända in i senare hälften af detta århundrade på Fogelvik.

Regementer kan uttagas. Om H. GMaioren har tidh kunde H. GMaioren siälfw gå medh at taga alt uti så mycket bätre ögnesikte, jämpte et par öfwerstar, hwilka sedan H. GMaioren reser tillbakas till regementernes quarter kunna behålla posteringen wedh Fetsund och Blackersund så länge, till dhes isen lägger sigh fast öfwer Glomman. Dhe som af regementerna intet blifwa utcommenderade utur quarteren dhe måste emedlertidh giöra sin flijt giöra förrådh på proviant, mala och baka mäst dhe kunna hinna, och de som äro på Partiet måste och sökia försörja sigh derhos. Om det är någon skantz upkastader wedh Blakersund, så wore nödigt at wårt Cavallerie söker sitt ramm at bemästra den samma, så framt de intet sielfwa förlöpa honom, som de gjordt skantzen wedh Svanesund under Fridrikstadt. Prästerskapet här [i] Nårgie är bäst at de alla flyttas bårt öfwer Glomman. Iag måste nu sluta i största hast

Carolus.

Wåra partier måste få order på gambla maneret at gripa an fienden utan at räkna om fienden är starkare eller swagare, och alt bara med wärian i näfwen bryta igiönom.

2.[1]

Tistedalen d. 22 Nov. 1718.

Welbor H. CaptLieut och GMaior.

Jagh förnimmer giönom H. GenMaiorens bref med Freijdenfelt at H GMaj: ärnar om tillkommande måndagh aldeles ändra qvarter; men som mitt brefw som iagh i går skrefw medh ryttmästare Lado förmodeligen lärer wara framkommit; så har iagh dheruti tydeligare yttrat min mening at dhe qvarter och posteringar wedh Glomman som Regementerne nu hafwa böra behållas, men et par tusende hästar kunde H GMajoren taga commenderad manskap både af Drabanter och Lifsquadron så wäl som regementer tillika med et par öfwerstar, och andra behörige officerare och låta dhem taga underhåldh medh sigh på sina egna hästar och utan tråss marchera och föriaga fienden så wida någon ännu finnes på dhenna sidan Glomman och fullfölja wägen ända till Feet och Blackersund och så wida någon skants wore wedh Blackersund så bör partiet bemästra sigh dhen samma och intaga Posteringar uhtmedh Glomman wedh Feet och Blackersundh in till dhess Strömmen fryser fast. På detta sättet giöras alla qvarter aldeles obrydda för små partier som elliest kunde stiäla sigh fram och uppehålla sigh i nägden, och dessutan så mycket mera tillgångh blifwa på underhåldh at förskaffa utur dhen dhelen af landet både för dhesse så wäl som flere regementer. Dhe som eij nu blifwa uht commenderade måste emedlertidh i dhe quarteren som dhe äro giöra sin högsta flit till att eij allenast skaffa sigh uht dageligit underhåldh utan bör och sambla några weckors förrådh till at kunna föra medh

[1] Detta bref finnes tryckt hos Nordberg, »Kon. Carl den XII:s hist.» (II, 678—679), ehuru ej med diplomatisk noggrannhet.

sigh när marcherna widare lärer företagas. Dhet är olycka at ordonancen fallit sig bråk och är fuller bäst at han ännu i quarteren förblifwer till dhess Slädeföhre blifwer. Då kan widare påminnelse giöres till hwadh ohrt man må bekwämligast kunna föra honom. Jagh

förblifwer H CapLieutenantens wän

Carolus.

Karl XII:s sista planer.

Om Karl XII:s sista planer, särskildt rörande Norges besittningstagande, landstigningen i Skottland och krigets fortsättande, meddelas högst märkliga och, man torde väl tryggt kunna säga det, trovärdiga upplysningar i nedan tryckta bref, som förre generalmajoren i svensk tjänst, dåvarande ryske generallöjtnanten friherre Philip Bogislaus von Schwerin d. 28 nov. 1728 från Perejaslav riktade till Kanslikollegium.[1]

* * *

Hochgebohrner herr Graf, Jhro Königl. Maij:t und des Reichs Raht auch Cantzelleij Præsident.

Hochwollgebohrne, wollgebohrne herren Hoffcantzler, Staats Secretaires und sämtl. Cantzelleij Rähte.

Zu unterthänigster folge Jhro Königl. May:tt gnädigstem befehl vom 14:te Augusti,[2] habe Euer hochgräfl. Excelence und dem hochlöbl. Königl. Cantzelleij Colegio hiedurch demüthig-gehorsamst melden sollen, wie beij mir keine S:r höchstseel. Königl. May:tt, König Carll des XII:n eigenhändige brieffe befindlich, und wie alle Königl. briefe, ordres und verordnungen, so in meinen händen und eigentlich der Norwegischen Campagne angehen, contresigniret, folglich auch in der Königl. Feld-Cantzelleij Concipiret seynd. Wass aber die Desseins betrifft, welche Jhro Königl. May:tt, glorwürdigsten andenkens damahls können gehabt haben, wie mir solche ordres nach und nach, absonderl. das ambt der verrichtung beij der Kriegs-Macht auf der Bohus-lähnschen seite gnädigst ertheilet worden, so kan soviel berichten, dass Jhro Königl. May:tt sich geeusert, Sie wolten gedachtes Norwegen nicht conqvetiren umb es beständig zubehalten, sondern Jhre absicht wehre, sich nach erobrung des Landes mit dem König von Dännemarck zusetzen, selbigen von der Feindlichen Aliance abzuziehen und nach geschehener Restitution der Festung Stralsund, der Insul Rügen und des Herzogthums Schleswich die gräntze an der

[1] Brefvet i original finnes i Riksarkivet, afd. »Acta historica» (Vederbörandes svar med anledning af K. br. d. 14 aug. 1728 ang. Karl XII:s egenhändiga skrifvelser). Det har meddelats Red. af Dr Th. Westrin.

[2] Se artikeln *Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref* här ofvan, sid. 337.

Glomma zubehaubten, welche gleichsahm eine natürliche gräntze zwischen Schweden und Norwegen machte.

Dann schienen Jhro Königl. May:tt nicht abgeneigt zuseyn, dem Könige in Preussen das Schwedische Vor Pommern bis an die Üker abzutreten, wie vormahls zu des Churfürsten Friedrich Wilhelms zeiten, unter Frankreichs vermittlung, darüber ein Vorschlag gewesen, umb besagten König in Preussen der Feindlichen aliance ebenmässig zuentwenden und also den König von England, als Churfürst von Hannover und dero letzten beleidiger, in England zusuchen, von Norwegen aus, mit einige tausend Mann Infanterie und unberittene Cavalerie (die doch Sattel und Zeug mit sich nehmen solte) nebst den berittenen Pohlen nach Schottland überzugehen und dorten das von dem Baron Goertz und damahligen Königl. Schwedischen Ministre in England gemachte projet auszuführen, durch billige Conditions, nach gehabtem succés in Norwegen, den Ruschen hof zubefriedigen und zuletz des Königs Stanislaus Sachen in Pohlen auszumachen. Wie dann Jhro Königl. May:tt damahls, obschon mit verwundrung vieler Leute, die verfertigte wassersäcke und Brod-Körbe beij der Armée mit nehmen liessen umb in ermanglung der Gefässe, das frische wasser und trockene Brod darinnen auf die Transport-Schiffe fortzubringen.

Zu des Reichs sicherheit wolten Jhro Königl. May:tt im winter die Reserve-Mannschafft durch damahligen General Lieutenant Baron von Lieven aufbringen lassen und im früh-jahr einige Regimenter aus Norwegen nach Schweden gegen die Rusche Macht zurück senden, indem Jhro Königl. May:tt sich eben nicht viel auf den erfolg der Åländschen Tractaten verliessen, wor über Sie, zwey tage vor dero tod, nembl. den 28 Nov., wie der seel. Gen. Feld-Marechal Graf Rehnschiöldt in den aprochen mit Ihnen ein langes gespräche gehabt, dero zweiffel mir gnädigst entdeckten, vorhero auch zu zweijen mahlen sagten, es wehre vor diesem in Deutschland ein dreijssigjähriger krieg gewesen und man könte woll einen vierzig-jährigen führen, wenn man nach und nach, mit einigen Feinden sich sezte und zulezt einen billigen und sichren Frieden machte: Denn es wehre dem lande ein unbilliger und unsichrer General-Friede mehr nachtheilig, als ein langwihriger Krieg, so ausserhalb den innersten gräntzen geführet würde. Der zusammenhang dieser Umstände ist bishero beij mir verschwiegen gewesen und hätte bis ins Grab verschwiegen bleiben würden, wann nicht auf allerhöchsten Königl. befehl, Euer hochgräfl. Excelence und dem hochlöbl. Königl. Cantzelleij-Colegio solchen gemeldet, der mich zu geneigtem wollwollen und beharlicher gewogenheit bestens embfehle und mit Respect auch aller hochachtung verbleibe

Euer hochgräfl. Excelence und
des hochlöbl. Königl. Cantzelley Colegii

Demüthig-gehorsamster diener
Schwerin.

Perejaslaw d. 28:n Now. 1728.

När föddes Gustaf Vasa?

Det har, som bekant, varit ifrågasatt, att 1890-talets många svenska sekularminnen borde ökas med ett — minnet af Gustaf Vasas födelse den 12 maj 1496. Nu har emellertid tvifvel uppkastats mot självfva födelsedagens riktighet. Gustaf Vasa skulle vara född, har det förmenats, den 12 maj 1485.[1] Som stöd för detta påstående anföres inskriften på marmortaflan å Gustaf Vasas grafvård i Uppsala domkyrka: enligt den skulle konungen uppnått »ter quinque lustra», tre gånger fem lustrer eller 75 år.

Uppgifterna om Gustaf Vasas födelseår hafva, såsom också anmärkts, starkt varierat. Vi ha nyss hört grafvårdens utsago, hvilken närmast, tycker man, borde representera Johan III:s mening. En annan son, Karl IX, gör emellertid i sin Rimkrönika fadern till 72 år vid sin död; han skulle sålunda vara född 1488. Gustaf Vasas äldste biograf, Peder Svart, och hans systerson Per Brahe i deras krönikor låta honom vara född 1495. Rasmus Ludvigsson uppgifver ena gången 1490, andra gången 1495. Alltsedan Erik Jöransson Tegel, som skref under Karl IX:s ögon, och till början af detta århundrade, har 1490 gällt såsom konungens födelseår; äfven Messenius omfattar samma åsikt.[2] Slutligen hafva dels Geijer, dels Strinnholm i senare tid sökt bevisa, att året måste vara 1496, och det är f. n. den allmänt härskande meningen.

Finnes det nu någon möjlighet, fastän kyrkobok och dopattest icke kunna tillrättaskaffas, att komma till någon visshet?

Två fasta utgångspunkter, ehuru kanske ej fullt lika fasta, erbjuda sig verkligen. Peder Svart, som uppenbarligen skref efter konungens egen inspiration och slutade sitt arbete kort efter dennes död, uppgifver (förutom året) att Gustaf Eriksson föddes Kristi himmelsfärdsdag, »som var den 12 maj». Nu är Peder Svart, hvad fakta angår, dessvärre ingen auktoritet, hvars utsagor äro oangripliga eller höjda öfver kritik. Tvärt om, han begår i det afseendet många och stora misstag, som med den historiska forskningens nuvarande hjälpmedel utan svårighet kunna icke blott konstateras, utan äfven vederläggas. Men uppgiften om den 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag gör dock intrycket af en familjetradition. Att födelsedagen sammanföll med en stor kristlig högtidsdag var ägnadt att fästa sig i minnet, och man har sålunda i och för sig ingen anledning att betvifla uppgiftens riktighet, låt vara att man icke häller kan anföra något annat stöd för densamma och den sålunda icke är lika bestyrkt som t. ex. uppgiften om Gustaf Adolfs födelsedag. Den

[1] Stockholms Dagblad d. 29 aug. 1895.

[2] Det af Peringsköld i Monum. Ullerakerensia införda anträdet anger också 1490 som födelseår.

12 maj inföll på Kristi himmelsfärdsdag under 1480- och 1490-talen åren 1485, 1491 och 1496.

Den andra säkra utgångspunkten är följande. Det finnes intet tvifvel därom, att icke Gustaf Vasas mormor var Sigrid Eskilsdotter af släkten Banér. Nu kan man verkligen uppgifva dagen för hennes giftermål med Gustaf Vasas morfar, Måns Karlsson af Eka. Det skedde den 15 jan. 1475. Dagen därpå är nämligen dennes morgongåfvobref till sin hustru dateradt.[1] Gustaf Vasas moder Cecilia torde alltså kunna med viss sannolikhet anses vara tidigast född i midten af oktober 1475.[2] Den 12 maj 1485 var hon sålunda högst nio år gammal, och detta årtal är alltså uteslutet ur möjligheterna; samma tid 1488 var hon tolf år och detta år torde få dela samma öde; samma tid 1490 var hon 14 år och borde, om hon den 12 maj födt Gustaf Vasa, varit gift vid 13 års ålder. Det får medges, att detta är osannolikt, och går man till 1491, hvilket man, såsom ofvan visats, har rätt att göra, skulle hon varit 15 år vid sonens födelse. Om nu detta icke är lika otroligt, som de senast anförda fallen,[3] får det väl ändå anses såsom något tämligen ovanligt. Går man till 1496, så skulle hon vid sonens födelse varit 20 år gammal och sålunda äfven då en ung mor. Mellan åren 1491 och 1496 har man emellertid att välja, allt under den förutsättning att uppgiften om den 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag är riktig. Uppgifterna 1490 och 1495 låta under dessa förhållanden måhända enklast förklara sig som felskrifningar för 1491 och 1496, lätt begripliga med den tidens onöjaktighet i afseende på data; till 1485 har man naturligtvis kommit på den grund, att Kristi himmelfärdsdag då inföll den 12 maj, hvarjämte man synes hyst den föreställningen, att konung Gustaf vid sin död var omkring 70 år gammal.

Att med *säkerhet* komma längre än till det ofvan nämnda alternativet, synes knappast vara möjligt. Gustaf Vasa hade en syster Margareta, som några år varit gift med Joachim Brahe, när denne omkom i Stockholms blodbad. Man är benägen att anse henne äldre än brodern, men man kan ej bevisa det. Hon hade en dotter, som 1531 blef trolofvad med Birger Nilsson Grip. Under antagande, att flickan då varit 15 år, skulle hon varit född 1516, hvilket utan svårighet låter förena sig med antagandet att Margareta varit född efter brodern, t. ex. 1497. Margareta och Joachim Brahe uppgifvas hafva haft fem barn. De kunna naturligtvis alla vara födda under åren 1516—1520.

Men rätt starka *sannolikhetsskäl* kunna visserligen anföras för 1496 såsom Gustafs födelseår. Den nyss anförda Peder Svart omtalar i sin likpredikan att Gustaf Eriksson på sitt trettonde år sattes i skola och på sitt nittonde kom »till hofva» hos Sten Sture d. y.; i sin historia utsätter han årtalen 1509 och 1514, men uppgifver

[1] Originalet finnes i Riksarkivet och är af hofintendenten Örnberg år 1888 tryckt i Autografsällskapets Tidskrift I, s. 239.

[2] Cecilias dag är d. 22 nov.

[3] Den heliga Birgitta gifte sig t. ex. vid 14 års ålder.

för det senare tillfället, att Gustaf då var på sitt *adertonde* år. Äro nu åldersuppgifterna riktiga, så skulle vi, med antagande af 1490 eller 1491 som födelseår, föras fram till 1502 (1503) och 1508 (1509) eller 1509 (1510). Det senare året för oss till Svante Nilssons regering. Men det finnes icke den ringaste anledning att antaga, att Gustaf Eriksson under densamma börjat sin hofmannabana. Det är för denna tid en stor mängd handlingar bevarade, och han framskymtar i dem först 1517. Det är föga troligt att en yngling med sådana egenskaper som Gustaf Vasa ej på 8 à 9 år skulle en enda gång göra sig omtalad. Äro åter Peder Svarts årtal (1509 och 1514) riktiga, skulle Gustaf, om han varit född 1490 eller 1491, börjat sina studier vid 18 à 19 års ålder och sin hoftjänst vid 23 à 24 år. Det är föga troligt, ehuru Tegel ej funnit det orimligt. Peder Svart ger en annan tidsuppgift eller att Gustaf Vasa på sitt »femte år» skulle sammanträffat med konung Hans, som klappat honom på hufvudet och sagt, att det nog skulle blifva en man af honom. Tegel låter det ske 1497, då konung Hans var i Stockholm. Men äfven 1501 var konungen där i februari månad, och den unge Gustaf var då verkligen på sitt femte år, om han blifvit född 1496. Om man sålunda föredrager att hålla sig till d. 12 maj 1496 såsom Gustaf Vasas födelsedag, kan på forskningens nuvarande ståndpunkt ej något väsentligt invändas däremot.

Ehd.

Underrättelser.

— Heinrich v. Sybel afled den 1 aug. 1895 78 år gammal. En af Rankes förnämsta lärjungar, om icke den förnämsta, blef S. redan vid unga år (1844) e. o. professor i Bonn, sedan han 1841 utgifvit sitt första betydande arbete, *Geschichte des ersten Kreuzzuges*. 1844 utkom en annan viktig undersökning, *Die Entstehung des deutschen Königthums*, ett af de förnämsta inläggen i den på 1840- och 50-talet lifligt debatterade frågan om Germanernas äldsta samfundsförhållanden. Redan 1845 flyttade S. till Marburg och 1856 till München som professor. Här blef hans verksamhet synnerligt omfattande och betydelsefull. Han grundade det första historiska seminariet, blef sekreterare i den af konung Max inrättade Historiska kommissionen, grundade (1859) den ännu under hans namn utkommande *Historische Zeitschrift*, länge centralorganet för den tyska historiska forskningen, och planlade den stora arkivpublikationen *Deutsche Reichstagsakte*, af hvilken flera band redan utkommit. 1861 flyttade han som professor tillbaka till Bonn. Under de närmaste åren utgaf S. ett antal förträffliga småafhandlingar under titlarne *Kleine historische Schriften* samt *Vorträge und Aufsätze* (några af dem i svensk öfversättning på Gleerups förlag).

Redan långt förut (1853) hade han börjat offentliggörandet af sitt hufvudverk, *Geschichte der Revolutionszeit* (I—V; 4:e uppl. 1882), sedan Paris-arkiven, tack vare personlig bekantskap med Napoleon III, öppnats för honom. 1875 kallades han med titel »Geheime oberregierungsrath» till direktör för de preussiska statsarkiven och organiserade här en serie ståtliga arkivpublikationer, utaf hvilka ett stort antal band sedan dess utkommit. I Berlin utgaf S. längre fram (1889, 90) i snabb följd banden I—V af sitt sista stora verk *Die Begründung des deutschen Reichs durch Wilhelm I*. Det är ännu i friskt minne, hur hans framhållande i detta arbete af furst Bismarcks förtjänster beröfvade honom icke blott tillträde till preussiska utrikesarkivet utan äfven det s. k. Verdun-priset för historisk forskning, men huru han det oaktadt, tack vare enskilda meddelanden från många håll förlidet år i två nya band kunde föra verket fram ända till 1870. Vid sitt 50-årsjubileum som professor fick han emellertid 1894 geheimeråds- och excellenstiteln. Ännu i år var han litterärt verksam. Hans sista uppsats i Hist. Zeitschrift gällde 1870 års händelser och innehöll en vederläggning af den »lögnkrönika», som i Frankrike uppstått om orsakerna till krigets utbrott och om det franska kejsarparets andel i detsamma. S. var ordinarie medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien sedan 1878.

— Verkliga geheimerådet, professorn och excellensen Rudolf v. Gneist afled d. 21 sistl. juli 79 år gammal. I början praktisk jurist blef han 1844 e. o. och 1858 ordinarie professor vid universitetet i Berlin och utvecklade dels som sådan, dels som riksdagsman en mångsidig och djupt ingripande verksamhet. Inom den historiska världen blef G. berömd genom sina studier i Englands författnings- och förvaltningshistoria, hvilkas förnämsta frukt blef det stora verket *Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht* (1857—63), hvars första del fullständigt omarbetad utkom under titeln *Das englische Verwaltungsrecht mit Einschluss des Heeres, der Gerichte und der Kirche* I, II, innehållande äfven den engelska förvaltningsrättens historia (3 uppl. 1883—84). Andra delen, omfattande det engelska »*Selfgovernment*», har likaledes utkommit i tre upplagor. Sedermera utgaf Gneist de båda till engelska öfversatta *England's Verfassungsgeschichte* (1882) och *Das englische Parlament* (1886) förutom en mängd juridiska arbeten.

— Professor George Stephens dog den 9 sistlidne aug. Han var född i England, slog sig 1834 ned i Stockholm, där han under flera år utvecklade en liflig litterär verksamhet. Han var en bland stiftarne af Svenska Fornskriftsällskapet och utgaf för dess räkning *Herr Ivar Lejonriddaren* och tre band af *Ett fornsvenskt legendarium*; utgaf vidare jämte Hyltén-Cavallius *Svenska folksagor* samt *Sveriges historiska och politiska visor*. Sedan 1851 bosatt i Köpenhamn — han var lektor vid universitetet med titel professor — fortsatte han sin författareverksamhet på det filologiska området och utgaf här sitt stora verk *The old northern runic monuments of*

Scandinavia and England. S. var medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien sedan 1866 och den äldste af dess utländske medlemmar.

— M. A. Geffroy, f. d. direktör vid franska arkeologiska skolan i Rom, medlem af franska Institutet och sedan 1884 medlem af Vitterhets Hist. och Ant. Akademien, afled d. 15 sistl. aug. 78 år gammal. Han var en af de utländske vetenskapsmän, som mest sysselsatt sig med svensk historia. Bland hans många skrifter rörande Sverige och svenska förhållanden märkas *Lettres inédites de Charles XII* (1853); *Notices et extraits des manuscripts concernant l'histoire ou la littérature de la France qui sont conservés dans les bibliothèques ou archives de Suède, Danemark et Norvége* (1855, 56) samt *Gustave III et la cour de France* (1867). Dessutom märkas smärre broschyrer om Sveriges politiska och litterära förhållanden under Oskar I och Karl XV. G. besökte Sverige 1851 och 1854 samt 1877, denna gång såsom representant för Sorbonne vid Uppsala universitets jubelfest.

— Professorn i Göttingen Ernst Steindorff afled d. 9 april. Hans förnämsta historiska arbete var »Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III». Förlidet år utgaf han en omarbetning af Dahlmann-Waitz »Quellenkunde der Deutschen Geschichte».

— Finske kanslirådet A. J. Liljenstrand afled d. 2 sept. 1895. Han hade åren 1857—77 varit professor i nationalekonomi vid universitetet i Helsingfors. Bland hans skrifter märkes äfven en afhandling om *Finlands jordnaturer och äldre skatteväsende.*

— Till professor i historia vid *Göteborgs högskola* har af lärarerådet enhälligt utnämnts docenten L. Stavenow. Vi lyckönska högskolan till det förvärf, som den gjort, och vi lyckönska den nye innehafvaren till de gynnsamma utsikter, som sålunda öppnats för hans verksamhet på den historiska forskningens fält.

— Till afdelningschef vid *Generalstabens krigshistoriska afdelning* efter öfverste G. Björlin har utnämnts majoren vid Generalstaben *N. G. Stedt.*

— Professor M. Weibull i Lund åtnjuter under höstterminen tjänstledighet för anställande af arkivforskningar i Frankrike rörande drottning Kristinas historia, för hvilket ändamål han likaledes en del af sommaren vistats i Stockholm.

— Biblioteksamanuensen dr K. H. Karlsson har till Vitterhets-Historie- och Antikvitetsakademien afgifvit berättelse om sina *forskningar i det Vatikanska arkivet* under det första året han tillbragt i Rom. De ha omfattat åren 1351 till 1431. För honom ha ett par serier varit tillgängliga, som icke Munch under sin vistelse i Rom hade tillgång till. Den ena är de s. k. *Regesta Lateranensia* (skrifvelser från det påfliga kansliet), hvilka nyligen öfverflyttats från Lateranen. Den andra serien omfattar *Supplicationes,*

utdrag ur till kurian ingångna skrifvelser, från och med 1417 ända till början af 1500-talet, äfven den upphämtad från Lateranen. Af dessa supplikationer har Munch endast begagnat den äldre serien, som slutar 1365. Resultatet, kvantitativt beräknadt, utgör för ifrågavarande tidrymd 443 nummer i afskrift eller utdrag. Tack vare det samarbete, som kommit till stånd med den danske utskickade, teol. kand. Moltesen, har antalet ännu mer kunnat ökas. Den sistnämnde har nämligen genomgått curians räkenskaper för åren 1295—1402 och låtit d:r Karlsson afskrifva 120 kvittenser rörande Sverige. Siffran ökas därigenom till omkring 550. Det är, såsom d:r Karlsson påpekar, anledning att antaga, att forskningarna för den följande tiden skola lämna ännu rikare resultat. För ännu ett år hafva Vitterhetsakademien och Letterstedtska föreningen lämnat anslag. Men det är allt skäl, att de så framgångsrikt började undersökningarna äfven utöfver denna tid måtte utan afbrott kunna få fortsättas, och det torde för denna eventualitet vara nödigt och lämpligt, att staten griper in med understöd, liksom det skett i Danmark och numera äfven i Norge, från hvilket sistnämnda land professor Gustaf Storm i höst afrest till Rom. Det är ett nöje att kunna konstatera, att de påfliga tjänstemännen i arkivet och biblioteket visat ett synnerligt tillmötesgående. Därjämte har d:r Karlsson haft mycket hjälp af chefen för det Österrikiska institutet i Rom hofrådet Th. v. Sickel.

— Af *Meddelanden från Riksarkivet* har nittonde häftet utkommit. Ur riksarkivariens berättelse för 1894 torde följande angående riksarkivets samlingar förtjäna anföras. Till riksarkivet har från kammarkollegium öfverlämnats en större samling af s. k. *finska handlingar*, hvilkas öfverlåtande till Finland från finsk sida redan sedan flera år varit ifrågasatt. Den detaljgranskning dessa handlingar enligt berättelsen undergått, torde utgöra en garanti för, att till Finland ingenting öfverlåtes, som utgör en integrerande del i de serier af handlingar rörade svenskt statsskick och svensk förvaltning, som riksarkivet inrymmer. Som deposition har till riksarkivet öfverlämnats en mindre samling akter från Stockholms rådhusarkiv, bl. a. *borgarståndets äldsta kända riksdagsprotokoll* (1668—1678). Slutligen har utrikesdepartementet af de förut till riksarkivet öfverlämnade beskickningsarkiven under sin egen vård återtagit alla handlingar, som äro yngre än den 1 januari 1814. — Med häftet följer afdelningen III af *Förteckning öfver den i riksarkivet förvarade samlingen af originaltraktater* (upprättad af B. Taube och S. Bergh), hvilken härmed afslutats.

— Till firande af 250-årsdagen af Hallands förening med Sverige har biblioteksamanuensen A. Andersson utgifvit *Breviarium juridicum* af David Svensson, en hjälpreda i den danska rätten för de svenska domarne under den första tiden efter införlifvandet med Sverige. Skriften är tillägnad staden Halmstad.

— Af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brefvexling*, på P. A. Norstedt & Söners förlag utgifna af Vitterhets-Historie- och Antikvitets-Akademien, har senare afdelningens sjunde band utkommit. Det är för den historiska vetenskapen af stort intresse, då det såsom hufvudbeståndsdel innehåller *Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar* ryktbara bref till Axel Oxenstierna jämte ett antal bref till den förre, hvilka medföljt som bilagor. Dessutom innehåller bandet *landtgrefven Vilhelms af Hessen-Kassel* och dennes gemål *landtgrefvinnan Amalia Elisabeths* bref. Med någon undran finner man, att i denna del af ifrågavarande berömda svenska urkundspublikation själfva redigeringen, företalet inbegripet, är gjord på tyska — en artighet, som måhända varit mindre nödvändig, helst själfva brefven utan undantag äro affattade på det senare språket. För Johan Banérs näst förut utgifna bref var någon dylik åtgärd icke vidtagen.

— Generalstabens krigshistoriska afdelning har utgifvit andra delen af sitt stora arbete öfver *Sveriges krig åren 1808 och 1809*. Bandet slutar med berättelsen om Sveaborgs fall, en skildring, som särskildt för den större kretsen af bildade torde erbjuda ett specielt intresse. Det åtföljes dels af en samling bilagor, styrkebesked, operationsöfversikter, bref, order m. m. d., dels af kartor (t. o. m. striden vid Revolax), och kan man härmedelst följa förändringarna på krigsskådeplatsen nästan dag för dag. Själfva textafdelningen är dessutom försedd med 6 ljustrycksplanscher öfver Sveaborg Så snart det låter sig göra, skola vi ägna arbetet ett utförligare omnämnande.

— Årets *läroverksprogram* innehålla, hufvudsakligen i form af föredrag, åtskilliga frukter af 1894 års Gustaf Adolfs-fester. Talen eller minnesbilderna äro författade af doktor A. Rydfors (Nya Elementarskolan), docenten lektor J. F. Nyström (Uppsala), rektor S. Wägner (Nyköping), lektor L. Eklund (Norrköping), lektor N. Höjer (Visby), lektor G. E. Axelson (Karlskrona) samt adjunkt J. E. A. Ohlsson (Halmstad). Rektor A. Schagerström har i Hudiksvalls program infört en afhandling under titel *Gustaf Adolfs personlighet belyst genom citat ur hans skrifter*. Dessutom innehåller programmet för Norrköping en afhandling *Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige 1556—1622* af K. G. Lundqvist; för Helsingborg två smärre uppsatser af O. Malmström, *Änkedrottning Maria Eleonora och hennes förhållande till Danmark* samt *Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Fredrik Vilhelm af Brandenburg*, och slutligen för Vestervik *Försök till kortfattad framställning af kyrkans historia. I. Gamla tiden* af N. Assarsson.

— *Jämtlands Fornminnesförening* har i år med ett fjärde häfte afslutat första bandet af sin Tidskrift (1891—95). Bidrag ha lämnats af lektorerna Ohlsson och Kardell samt kand. J.

Nordlander. Den förstnämnde har behandlat Jämtlands och Härjeådalens forntid och fornminnen, hällmålningarna vid sjön Skärvången m. m. samt äfven meddelat ett antal *Fornhandlingar rörande Jämtlands län;* lektor Kardell har behandlat *Jämtlands och Härjeådalens kyrkors räkenskaper 1628—31* och kand. Nordlander *Härjeådalen på Erik XIV:s tid.*

— Lektor S. J. Kardell har som separattryck ur Jämtlandsposten utgifvit *Prosten Tidemans Dagbok* i bearbetning. Henning Tideman, af en med flera kända Norrlandsfamiljer befryndad Jämtlandssläkt, föddes 1699, var en tid rektor vid Frösö skola, blef sedermera kyrkoherde i Rödön samt prost och dog 1763. En bror till honom var ingeniören Johan Tideman, bekant i litteraturhistorien genom sitt inflytande på Hedvig Charlotta Nordenflycht och sin förlofning med henne. Prosten Tidemans dagbok förvaras i »Jämtlands bibliotek» och innehåller en mängd notiser af lokalhistoriskt och biografiskt intresse, liksom upplysningar om förhållanden i Jämtland på hans tid. För den politiska historien åter är, såsom utgifvaren själf anmärker, icke mycket att hämta. Såsom en kuriositet kan anföras en minnesvers öfver de 1739 licentierade riksråden: »Kors (Creutz), huru Hård sitter Barken på Bielken, sade Bonden till Dufvan» (Taube). Äfven en latinsk minnesruna öfver samma tilldragelse anföres: »Crux, Cortex, Durus, Trabs, Rusticus atque Columba Pares consilio paria fata ferant.» — Såsom ett Bihang meddelas några notiser om *bergshandteringen inom provinsen Jämtland på 1700-talet.*

— Antalet tryckta nationsmatriklar har ökats med *Smålands Nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar,* hvaraf första häftet utkommit 1894. Förarbetena för dessa anteckningar började 1887 af fil. kand. G. Norlander. Numera byråingeniören Å. G. Ekstrand öfvertog sedermera arbetet och fortsatte det, tills han lämnade Uppsala. Redigeringen har sedermera fullbordats af bibliotekarien P. G. Vistrand och juris stud. M. Seth. Första häftet, som sträcker sig in på 1716, upptager 702 namn. Till grund för det hela ligger nationens album i Uppsala, men för uppgifternas fullständigande ha naturligtvis kräfts både en vidlyftig brefväxling för ännu lefvande personer och forskningar i otryckta handskriftsamlingar. Arbetet bär alla tecken till att vara omsorgsfullt utfördt. Biografiska data lämnas, så vidt möjligt fullständigt, kortfattade karakteristiker meddelas, när källorna därtill erbjuda ledning, likaså genealogiska upplysningar om vederbörandes frändskap och släkt samt descendenter samt slutligen äfven bibliografiska notiser. Vår tids med så stor förkärlek omfattade biografiska forskning bör här finna ett intressant material. Det blir måhända tillfälle, när någon del föreligger färdig, att utförligare återkomma till arbetet.

— Theol. kand. A. Brandrud i Kristiania, en lärjunge till den bekante kyrkohistorikern, numera statsrådet A. Chr. Bang, har

nyligen utgifvit en större afhandling (326 sid.) under titeln *Kloster-lasse*, skildrande den beryktade jesuitens lif och skrifter. Vi torde längre fram få tillfälle återkomma till denna publikation.

— *Danska riksarkivet* har nyligen ökat sina publikationer med två nya. Den ena är första häftet af *Sönderjydske skatte- og jordebøger fra reformationstiden* utgifna af en utom arkivet stående forskare F. Falkenstjerne. Den andra är fortsättningen af *Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks inre forhold 1561—1565*, utgifven af arkivassistenten L. Laursen, som med ett digert häfte hunnit fram till det bestämda året 1565. Sistnämnda publikation svarar närmast mot svenska riksarkivets registraturpublikation. Medan denna emellertid ännu är inne på 1540-talet, har den danska hunnit 25 år längre. Orsakerna äro tvenne: dels har den danska publikationen ett mera begränsadt mål, då bref i utrikesärender äro uteslutna; dels meddelas brefven här endast i utdrag. Det är af intresse att för en längre följd af år få prof på den senare metoden. Det lärer nu från början aldrig varit meningen att i längden fortsätta utgifningen af det svenska registraturet efter den hittills följda planen, som visserligen åtminstone för en del af Gustaf Vasas bref haft sitt berättigande. Man förlorar naturligtvis något genom att öfvergifva den, men hvad man vinner torde uppväga förlusten. Det måste nämligen för forskningen anses af större vikt att få en öfversikt af registraturets innehåll i en eller annan form något så när raskt, än att under en oöfverskådlig tidsutdräkt få handlingarna in extenso. Det är naturligtvis ej sagdt att den danska metoden är den bästa af alla. Den har dock blifvit pröfvad under flera år, och därtill kommer, att vid sidan af densamma utgifvas separatpublikationer för mera begränsade ämnen, dock äfven i fråga om dem med tillämpande af en snarlik plan. För öfrigt bör tilläggas, att förevarande »Brevbøger», efter registret att döma, innehålla åtskilligt af intresse för vår historia under början af Erik XIV:s tid.

— I *Brünn* har med stor högtidlighet firats 250:de årsdagen af stadens befrielse från svenskarne under Torstensson. Dagen högtidlighålles hvarje år, men det har naturligtvis skett med särskild högtidlighet på sekular- eller halfsekulardagarna. Liksom 200-årsfesten af samma anledning, har äfven denna satt sitt märke i den historiska litteraturen, i det två arbeten af vetenskapligt värde i år utkommit, båda författade af d:r B. Bretholtz. Det ena är en festpublikation (186 sid. stor 8:o) under titeln *Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden*, försedd med illustrationer och plankartor öfver belägringen. Den andra har titeln *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645* (143 sid.). Ett par aktstycken angående Brünns tappre försvarare Ludvig de Souches, som i början varit i svensk tjänst, äro hämtade ur svenska riksarkivet. Öfver minnesfesterna både förr och nu och

den med dem förknippade litteraturen innehåller Stockholms Dagblads extranummer d. 22 sept. en beskrifning författad af märket H. W.

— När detta ark var färdigt att läggas under pressen, har den oväntade underrättelsen just hunnit oss om fil. d:r professor Viktor Rydbergs död d. 21 sept. vid nära 67 års ålder. För hans rika själ hade äfven den historiska vetenskapen intresse. Vi ha alla tjusats af den mästerliga och formfulländade framställningen i *Romerska kejsare i marmor*. Hvad som utom det personliga karaktersstudiet utöfvade den mäktigaste dragningskraften på Rydbergs sinne var de dunkla områden inom historien, som beröra religionen, mytforskningen och de rent psykologiska företeelserna, isynnerhet när de yttrade sig i försöken att lösa tingens gåtor, dessutom kulturutvecklingen i allmänhet, särskildt i dess finaste blommor uti konstens värld. Vittnesbörd härom bära utom romanerna *Den siste atenaren* och *Fribytaren på Östersjön* skrifterna *Om Jehovakulten*, *Medeltidens magi*, *Urpatriarkernas släkttafla*, *Sibyllinerna och Völuspå*, *Astrologien och Merlin*, *Undersökningar i germanisk mytologi* m. fl. Vi minnas också de vackra »hägringarna» från vår reformationstid uti *Vapensmeden*, som skalden lokaliserade i fädernestaden vid Vetterns strand och i dunklet af Smålands skogar. De djupaste historiska problemen, som vanligen draga sig undan den exakta forskningen, berörde han därjämte ej sällan i sina dikter med siarens intuition och idealistens sinne för sanning, skönhet och rätt.

S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet[1]

AF

C. BILDT

Den 31 juli 1557 var en sorgedag i S. Birgittas hospital i Rom. Olaus Magnus, Sveriges siste katolske ärkebiskop, den varme fosterlandsvännen, den slagfärdige troskämpen, den förslagne diplomaten, den flitige författaren, låg på sitt yttersta, och kring honom, i de tre sparsamt möblerade rum den gamle prelaten bebodde i hospitalets första våning, voro samlade de män han kallat att bevittna sin yttersta vilja. De voro birgittiner-brodern Thomas de Buccis från klostret Paradis vid Florens, kapellan i S. Birgittas i hospitalet inredda kyrka, två holländske präster från Leyden Petrus de Lintris och Henricus Hubertus, en tysk präst,

[1] Denna uppsats, hvilken är afsedd att utgöra fortsättning till E. Hildebrands afhandlingar om den svenska kolonien i Rom under medeltiden och S. Birgittas hospital därstädes (H. T. 1882 och 83), grundar sig till större delen på en samling handlingar, utgörande 656 blad i 29 afdelningar förenade i ett band under titel »Varia ad Ecclesiam et Hospitale Sancte Birgitte Nationis Gothorum ipsamque Nationem spectantia». Den tillhör Biblioteca Angelica i Rom och bär märket »Mss. Fondo Novelli N:r 1650». Hurn och hvarifrån den kommit dit, är icke antecknadt; åtminstone har jag ej kunnat därom vinna annan upplysning, än att den fanns där före 1886. Det torde likväl kunna antagas som säkert, att den en gång tillhört kardinal Gio: Franc: Albani, sedan Clemens XI, ty flera af handlingarna bära noter af hans hand, och ornamenten å bandets rygg äro hämtade från hans vapen. Handlingarna äro påfliga bref, räkenskaper, petitioner, promemorier, protokoll, bref från myndigheter och enskilde, o. s. v. i original, afskrifter och utdrag, samtliga rörande Birgitta-hospitalet och svenskarne i Rom. När andra källor begagnats, äro de särskildt angifna.

Philippus Arff, en polack, Petrus Pesser, samt slutligen två svenske andlige från den döendes fädernestad Linköping, Nicolaus Jo: Petri och Nicolaus Holms, den senare kapellan i tyskarnes, flamländarnes och skandinavernes gemensamma nationalkyrka »Beata Maria de anima nationis Theutonicorum de Urbe». — Testamentet,[1] som notarien Reydettus uppsatt, var en viktig handling, ty Olaus Magnus var en ganska välmående man. Efter broder Holmsten Jonssons död — troligen vid sin återkomst 1549 från Bologna — hade han af påfven blifvit förordnad till styresman för S. Birgittas hospital med rätt att fritt förfoga öfver dess inkomster, och tack vare hans energiska förvaltning och inflytelserika förbindelser hade välståndet snart återvändt i det svenska huset vid Piazza Farnese. Redan våren 1551 kunde han placera sina besparingar i fastigheter. Den 3 mars 1551 köper han af Gio. Pietro Caffarelli för 500 guldscudi ett hus i kvarteret S. Eustachio och den 26 april s. å. af samme man ett annat hus vid Via delle Botteghe Scure för 533 $^{1}/_{3}$ guldscudi.[2] Detta senare köp göres dels i hans eget namn, dels för hans två brorsöner Magnus och Olaus, hvilka han vid denna tid synes hafva kallat till sig och för hvilka han utverkat den heliga stolens löfte om att få efterträda honom i hospitalets besittning.

Dessutom hade han kunnat uppsätta ett eget tryckeri. I hospitalets öfversta våning uppstäldes tvänne prässar, som i åtta år rastlöst arbetade att tjena minnet af de tre namn, vid hvilka den varmhjärtade gamle med trofast hängifvelse hängde fast: brodern Johannes Magnus, hans skyddshelgon S. Birgitta och fäderneslandet. Redan 1550 under jubelåret hade han tryckt de *Quindecim Orationes* som bära Birgittas namn. 1554 utgaf han broderns *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus* och 1555 sitt eget storverk *De gentibus septentrionalibus*. Tryckningen af Johannes Magni *Historia metropolitana* var afslutad år 1557, men upplagan hade ännu icke hunnit utsläppas i handeln och utgafs ej förr än tre år därefter. Nu, medan Olaus Magnus

---

[1] Archivio di Stato, Rom. Atti Notarili, notaio Reydettus. Vol. 6174. Tryckt hos Bertolotti, »Olao Magno», Archivio Storico Italiano 1891. Ser. V, tom. VII: Hist. Handl. XII.

[2] Ibidem, Vol. 6164.

låg på sitt yttersta, pågick tryckningen af hans med prydliga träsnitt sirade upplaga af Birgittas *Revelationes*. Det var honom ej förunnadt att se detta sitt verk fullbordadt, ty först tre veckor efter hans död kunde boktryckaren Francesco de Ferraris från Milano trycka slutdatum den 21 augusti 1557 på sista arket. Året förut den 22 augusti 1556 hade Olaus Magnus utgifvit ett rikt illustrerad prospekt till arbetet, *Memoriale effigiatum librorum propheticarum seu visionum B. Brigidæ*»

Tryckeriet var antagligen en lönande affär. I testamentet uppgifves att ett antal volymer af »Historia rerum gotticarum», funnos till försäljning i Köln och Antwerpen hos Jo: Gropperus och Philippus Canabart. Deras värde beräknades till 80 scudi[1] och värdet af tryckeriet och de i Rom befintliga outgifna alstren däraf till 600 scudi guld, efter dåvarande förhållanden ej obetydliga belopp. Testator förklarade sig dessutom hafva att fordra af namngifne personer 246 scudi och 81 ducati de camera[2] samt diverse fordringar, som kunde närmare inhämtas af hans böcker.

Huset vid Botteghe Scure hade genom en 1554 träffad öfverenskommelse återköpts af Caffarelli, som utom inköpspriset till Olaus Magnus erlade 100 scudi i ersättning för gjorda förbättringar. Det andra huset i kvarteret S. Eustachio var däremot ännu i hans ego och var uthyrdt för 55 scudi om året. Detta testamenterade han nu till S. Birgittas hospital »in recordationem et memoriam ipsius testatoris, ut oretur deus pro anima sua.» All sin öfriga egendom testamenterade han till sina redan nämnda brorsöner Magnus Laurentius och Olaus Laurentius, hvilka vid tillfället befunno sig såsom studenter, den förre i Louvain, den senare i Leyden. Särskildt förordnade han att tryckeriet och alla hans böcker borde säljas. Till testaments-exekutorer utsågos kaniken Jacob Zimermann och teologie professorn Henrik Zibert från Leyden, hvilka äfven tillsvidare skulle öfvertaga vården af hospitalet för de frånvarande brorsönerne,

---

[1] En scudo i guld = ungefär 11,50 francs.

[2] Ducati di camera hade upphört att myntas 1539, då dukaten ersattes af scudo d'oro, som dock höll något mindre vikt. 100 ducati motsvarade 109 scudi.

åt hvilka dettas besittning redan genom »breve apostolicum seu litteras apostolicas» var tillförsäkrad.[1]

Två dagar senare, den 2 augusti, var Olaus Magnus redan död, och exekutorerna förrättade bouppteckning[2] i hospitalet. Med möbler och husgeråd var det klent beställdt, men i stället funnos ej mindre än åtta lådor fulla med böcker, och dessutom lågo på golfvet i sängkammaren flera högar af böcker, bundna och obundna, och i tryckeriet fanns den ännu under tryckning varande upplagan af Birgittas revelationer. Inventariet upptager vidare åtskilliga föremål af guld och silfver, ringar, medaljer m. m. samt förvarade i flera börsar 573 guldscudi, 105 romerska dukater samt några engelska, tyska, franska, ungerska och portugisiska mynt. Vapen saknades ej heller; äfven de fredligaste hus kunde i dessa tider ej undvara sin lilla arsenal, och i sin sängkammare förvarade Olaus Magnus ett skjutgevär, en hillebard och tre svärd.

Den aflidne hade förordnat att han skulle begrafvas i Peterskyrkan i närheten af S. Veronicas altare bredvid sin broder Johannes Magnus samt därför till kyrkan skänkt 22 scudi. Dessutom kostade begrafningen 32 guldscudi, för hvilka exekutorerna lofvade att redovisa till arfvingarne.

Testamentets bestämmelser gingo blott delvis i fullbordan. Brorsönerna infunno sig visserligen i Rom och synas äfven hafva varit i besittning af hospitalet, åtminstone för någon tid, men därefter antingen godvilligt lämnat det eller undanträngts därifrån af någon ännu okänd orsak. Vi hafva inga handlingar, som skingra det dunkel som hvilar öfver den svenska stiftelsens öden under de följande åren, ända till den 13 nov. 1568, då nya anspråk framträda från oväntadt håll. Af en denna dag af Pius IV utfärdad bulla[3] inhämtas nämligen att abbedissan och nunnorna i en stiftelse för fallna kvinnor, »Moniales Convertitæ Beatæ Mariæ Magdalenæ, ordinis S. Augustini,» hos påfven anhållit att få för beständigt med sitt samfund in-

[1] — — — et habendi etiam curam nomine dictorum suorum nepotum quibus post mortem testatoris auctoritate apostolica est reservata administratio et gubernatio et usufructus dicti hospitalis — — —.

[2] Ibid. Vol. 6174.

[3] Archivio Vaticano, Bull. Pii IV, tom. 69. p. 39, bestyrkt afskrift i Bibl. Angelica. Cod 1650. I.

förlifva hospitalet, åberopande därvid, dels att deras eget kloster, som räknade öfver nittio nunnor, var mycket fattigt, dels att i Sverige numera blott funnos få katoliker och att sjelfva Birgittas kloster ej ens längre ägde bestånd, så att det vore sannolikt, att det ej på många år skulle komma till Rom några svenska pilgrimer, hvilka kunde draga någon fördel af hospitalet. Stiftarinnan skulle, tillade de, antagligen själf, om hon lefvat, gärna sett att hospitalets tillgångar användes till att lindra nöden för fattiga Guds tjänarinnor, hvarigenom man kunde hoppas rädda ännu flera synderskor. Inkomsterna öfverstego enligt deras uppgift ej 200 ducati di camera om året. — Den som uppsatt bullan har haft mycket otillförlitliga uppgifter till sitt förfogande. Genast i början af dokumentet lämnas den oriktiga upplysningen att »hospitale S. Brigidis nationis Gottorum» vore grundadt af »eadem sancta pro pauperibus regni Goti vel Scanie peregrinis recipiendis». Emellertid, fortsätter bullan, hade iföljd af »dicti regni gentisque Gottorum» affall från katolska läran hospitalet under flera år icke mottagit några pilgrimer och icke haft någon styresman, fastän en viss »Nicolaus Gottus presbyter» för fyrtio år sedan blifvit utsänd att förestå det för Vadstena klosters räkning. Det omförmäles också att denne beskyllts för att ha tillegnat sig inkomsterna. — Här föreligga alldeles uppenbara misstag både till person och sak. Hvem denne Nicolaus Gottus varit, som då ännu synes hafva funnits i hospitalet, låter sig nu icke afgöra. Möjligen är han den Nicolaus Petri från Linköping, som elfva år tidigare bevittnade Olai Magni testamente; kanske döljer sig också under detta namn den yngre Olaus Magnus Gothus. Säkert är emellertid att ingen Nicolaus Gothus fanns som fyrtio år förut blifvit utskickad från Vadstena att förestå hospitalet.

Den påfliga kurian gjorde sig tydligen icke besvär med någon ordentligare utredning. Det blåste en synnerligen god vind för nya religiösa ordnar under dessa den fanatiska katolska reaktionens tider, då de dystra påfvar som buro namnen Paulus IV, Pius IV och Pius V trodde sig hos jesuiterna och de nya samfund, som efter deras exempel bildade sig, finna samma stöd för den vacklande kyrkan, som tolfhundratalets påfvar hos tiggarmunkarne. Och hvad

betydde väl ett borttynande kloster i ett aflägset kätterskt land mot en lifskraftig romersk stiftelse, en vissnande stam mot ett spirande skott, en enda öfvergifven svensk andlig mot nittio italienska nunnor? *Les absents ont toujours tort.*

Påfven förklarade Nicolaus afsatt från hospitalets styrelse och förvaltning, och i afsikt att hjälpa nunnorna i deras trångmål, öfverlämnade han till Maria Magdalena monasteriet för evärdliga tider hospitalet med dess kyrka eller kapell.[1] Nunnorna berättigades att förfoga öfver alla dess förmåner och inkomster, med skyldighet likväl att tillhandahålla Nicolaus 50 guldscudi om året, så länge han lefde, samt att, för den händelse i framtiden några rättrogna från Sverige komme på besök till Rom, gifva dem nödtorftigt understöd af hospitalets tillgångar. Nunnornas protektor ägde bestämma beloppet.

Så hade nu det gamla herberget efter nära tvåhundra år gått ur svenska händer och blifvit ett hem för romerska magdalenor. Stor var förändringen i lifvet inom dess murar, och ej mindre stor den förändring, som sedan Birgittas och Katarinas dagar skett i byggnaden själf, dess belägenhet och omgifningar. Då Birgitta 1354 flyttade till Francesca Papazurri's hus »ad campum flore», låg detta ännu tämligen isoleradt i en ganska folktom trakt. Det vette med hufvudfasaden i söder mot Via Regula, en vanlig grusad väg, som löpte nästan parallelt med Tibern. På andra sidan om denna väg, ända ned till Tibern, funnos ännu knappast några hus, blott fält och ängar. Den östra sidan, som nu ligger fritt mot Piazza Farnese, vette i stället mot en trång gränd, men i norr var byggnaden åter fri mot Campo de Fiori, som ännu endast var en gräsbevuxen äng och lämnade blicken fri ända till den gamla af Birgitta älskade kyrkan S. Lorenzo in Damaso. I väster begränsades huset då såsom nu af engelska hospitalet. — Den rastlösa byggnadsverksamheten i Rom under den sista hälften af 1400-talet skapade genomgripande förändringar häri. S. Lorenzo's basilika refs ned och lämnade plats för kardinal Riario's ståtliga palats (nu Palazzo della Cancelleria), i hvars

[1] — — — perpetuo unimus, annectimus et incorporamus, l. c.

nordöstra hörn en ny kyrka inreddes, som öfvertog den gamlas namn. Mellan detta palats och Birgitta-hospitalet fylldes utrymmet af smärre boningshus. Campo de Fiori hade redan 1456 blifvit stenlagdt[1] och från betesplats förvandlat till ett ordentligt torg, där man höll marknad och reste schavotter. Sedan Ponte Sisto 1475 blifvit fullbordad, blef trakten lifligare trafikerad och än tätare bebyggd. Hus reste sig snart mellan Tibern och Via Regula, som efter byggandet af den spanska nationalkyrkan S. Maria di Monserrato (1495) började kallas Via Monserrato. Byggnaden af Palazzo Farnese (1540—80) fullbordade förändringen och gaf kvarteret sitt nuvarande utseende. Palatset uppslukade i sig småhusen söder om Via Regula och stängde för hospitalet utsikten mot Tibern, men i stället röjde man, för att skapa den fria platsen framför palatset, Piazza Farnese,[2] bort de hus som lågo midt emot hospitalet i öster, medan andra hus i stället byggdes i södra delen af Campo de Fiori för att draga en gräns mellan detta och den nya platsen. I stället för att förut ha legat med en fasad fri mot Campo de Fiori i norr och en fasad likaledes fri i söder mot Via Regula och Tibern, var hospitalet numera kringbyggdt åt norr och väster, med endast den östra sidan fri mot Piazza Farnese, medan den södra mot Via Monserrato hade en stor skymmande byggnad midt emot sig på andra sidan gatan.

Ingången till kyrkan var, såsom nu, från östra sidan. På arkitraven till stora porten lästes följande inskrift i gotiska bokstäfver och arabiska siffror till erinran om den under Peder Månssons föreståndareskap utförda stora reparationen:

DOMUS SANCTE BIRGITTE VASTENENSIS DE REGNO SWECIE INSTAURATA ANNO DOMINI 1513.[3] I. H. S.

En annan inskrift, likaledes i gotiska bokstäfver och arabiska siffror, hvilken nu är murad inne i kyrkan öfver dörren till sakristian, lyder:

---

[1] På kardinal Scarampos befallning, Gregorovius, VII, 616.
[2] Då kallad Piazza del Duca.
[3] Förkortningarna upplösta. Inskriften upptager en enda rad.

SANCTA BIRGITTA HIC OBIIT 1373 DIE 23 MENSIS
JULII ET CANONIZABATUR PER BONIFACIUM 9
ANNO 1391 DIE 7 OCT.[1]

Den är antagligen från 1400-talet och har kanske suttit öfver ingången till kyrkan, innan den föregående anbringades.[2]

Inne i kyrkan hade en prydligt ristad grafsten lagts öfver stoftet af Laurentius Benedicti, som 1513 kommit från Vadstena till Peder Månssons biträde.[3] Öfverst på hällen som ännu ligger orubbad kvar läses:

STIPENDIUM PECCATI MORS

Därunder i relief en sköld med ormen slingrande sig uppför kunskapens träd, därpå orden

MEMENTO ME

samt bröstbilden i relief af en munk med kapuschongen öfver hufvudet. Den egentliga grafskriften följer därefter, så lydande:

---

[1] Förkortningarna upplösta. Inskriften upptager två rader.

[2] Om inskrifterna i Birgitta-kyrkan jfr en uppsats af H. Grisar i Civiltà Cattolica 1895, II 471—5. Två andra inskrifter äro murade öfver dörren i kyrkan å ömse sidor om stora ingången. De lyda:

I.

† HIC BRIGIDE CARE SESE CHRISTVS MANIFESTANS †
PREDIXIT CLARE VITE SPACIVM BREVE RESTANS
QVAM BLANDA FACIE CONSOLANS FORTIFICAVIT
HINC QVINTAQVE DIE QVOD TRANSEAT INSINVAVIT
ADVENIT IPSA DIES QVA SACRIS MANE REFECTAM
HANC VELVD ELECTAM COLLIGIT ALMA QVIES

II.

† HIC DESIGNATVR LOCVS IN QVO CARNE SOLVTA
MIGRAT ET IN TVTA PIA BRIGIDA SEDE LOCATVR
MILLE CENTVM TER ET DECIES SEPTEM TRES APOLLINARIS
HANC INCEPTA DIES CELESTIBVS ADVEHIT ARIS

Enligt Grisar, hvilkens åsikt jag delar, förskrifva sig dessa inskrifter från tiden mellan Birgittas död och hennes kanonisation, således 1373—91.

[3] Jfr E. Hildebrand, Den svenska kolonien i Rom under medeltiden. Hist. Tidskrift 1882, s. 247.

LAURENTIUS BENEDICTI FRATER
ORDINIS SANCTE BRIGIDE DE MONA
STERIO VASTENENSI QUONDAM
RECTOR HUJUS HOSPITALIS
NATIONE SUECUS OBIIT
ANNO MDXXIII DIE VIII
JULII

En dödskalle och två korslagda ben afsluta monumentet, hvars epigrafi, såsom läsaren ser, lämnar åtskilligt öfrigt att önska.

I hospitalet förvarades alltjämt som en vördad relik en väldig bordskifva af ek, hvilken enligt traditionen tjänat Birgitta både till matbord och skrifbord samt slutligen till dödsbädd. Säkert fans där ock den beryktade målningen af madonnan omgifven af två manliga och två kvinliga figurer, hvilken länge ansetts visa ett porträtt af Birgitta.[1] — När Magdalenasystrarna i Birgittas och Katarinas biografier läste, huru Birgitta från sitt rum kunde se krusifixet i S. Lorenzo in Damaso, eller att Tibern öfversvämmade fälten framför Katarinas boning men drog sig tillbaka, då den sköna heliga, bevekt af folkets böner, trädde ut genom sin port de hotande böljorna till mötes, ruskade de förmodligen på hufvudet med starka tvifvel på de gamla författarnes tillförlitlighet. Det passade ju ej alls in med de nuvarande lokalförhållandena, fast det nog hade gjort det med de ursprungliga. Vi veta emellertid i själfva verket alls intet om det intresse nunnorna kunna ha visat hospitalets förtid eller om något annat de gjort, ty vi hafva icke en enda handling tillgänglig från deras tid.

Föregående uppsatser i denna tidskrift ha redan omtalat Johan III:s försök att återbringa hospitalet uti svenska händer, samt huru detta slutligen lyckades Sigismund genom sitt sändebud, abboten Stan. Reszka (Rescius) hösten 1589.[2] Den katolska propagandan hyste nu lifliga

[1] Jfr Hist. Tidskrift 1883, s. 355—8.

[2] Anf. ställen. Jfr noten 1 sid. 359, 1883. Af de där anförda brefven till Rescius framgår att återställandet måste ägt rum 5 aug.—17 dec. 1589. I Sixti V:s kopiebok öfver Litteræ ad Principes under denna tid har något bref till Sigismund i saken icke återfunnits. Expeditionen kan ha skett i annan form. Rescius måste ha stått särdeles väl hos påfven, ty utom det vanliga vitsordande bref, som brukade afsändas till sändebudets

förhoppningar om att återeröfra Sverige[1] och fann i den gamla svenska stiftelsen möjligheten att för ringa kostnad utbilda tjänliga verktyg. Sigismund återfick af Sixtus V och Gregorius XIV hospitalets »gubernium» med uttryckligt tillstånd att i den mån inga pilgrimer toge inkomsterna i anspråk, använda dessa till att uppfostra unga svenskar för att tjäna den katolska kyrkans intressen i Sverige. Under Sigismunds söner utsträcktes valet äfven till polackar.[2]

Sigismunds myndighet synes i verkligheten icke ha sträckt sig längre än till att utse de unge män, som under namn af »alumni S. Brigidæ» skulle uppfostras till präster i det tyska seminariet Collegium Germanicum. Den egentliga förvaltningen tillkom den kardinal, som utöfvade det maktpåliggande värfvet att vara »Protector regni Sueciæ», samt sköttes under honom af en vice-värd eller »esattore» med biträde af en bokhållare, »computista.» Gudstjänsten i kyrkan uppehölls af en af kardinalen utsedd kapellan med biträde af en »clericus», hvars funktioner någorlunda motsvarade en klockares. Som kardinal-protektorn i allmänhet var alltför förnäm för att personligen öfvervaka några detaljer, blef esattore'n den verklige styresmannen, och hans intressen sammanföllo naturligtvis icke alltid med alumnernas. Ju mera man kunde inknappa på dessa främlingars underhåll, desto mera kunde esattore'n använda för egna ändamål, och han såg väl icke med blida ögon dessa »Goti», som gjorde anspråk på att bo i de rum, han annars kunde hyra ut för egen räkning, eller begärde underhåll af de medel, för hvilka han lätt kunde finna angenämare användning. Alumnerna å sin sida ansågo sig icke utan skäl såsom i främsta rummet berättigade att draga fördel af hospitalet, i hvilket de italienske tjänstemännen föreföllo dem som inkräktare. Sämjan kunde icke blifva långvarig, och vi finna också att Sigismund redan 1601 anmodade sitt sändebud Henricus Firleius att tillse, det en svensk styresman blefve tillsatt. Det ledde dock till ingen

suverän vid beskickningens slut, utfärdade påfven för honom en särskild rekommendationsskrifvelse till Sigismund. — Arch. Vatican., kopiebok 44. T. 29, 495, 497.

[1] Sixtus V aflåter den 2 juni 1589 till Johan III ett vidlyftigt bref, däri katolska kyrkans inträssen läggas honom om hjärtat. Arch. Vatic. Cod. cit. pag. 143—6.

[2] Refereradt i Clemens X:s breve den 22 juni 1673 till drottning Kristina. Afskr. i Bibl. Angelica Cod. 1650, II.

påföljd. Sveriges dåvarande protektor kardinal Odoardo Farnese var en mäktig man vid den påfliga kurian, och Firleius nöjde sig med att anmäla för Clemens VIII det han vid förrättad undersökning funnit »hospitium illud recte et utiliter gubernari», hvarefter påfven härom tillskref Sigismund med tillägg att han för sin del ansåg önskligt det ingen förändring skedde.[1]

Alumnerna voro likväl af alldeles motsatt mening. De uppsatte vid denna tid en ganska morskt hållen petition,[2] ställd så väl till påfven som till kardinal Farnese. De klaga däri, att Birgittas vilja och testamente ej respekteras, att intet afseende fästes vid Sigismunds rekommendationer, och att de beröfvas sin rätt af kardinalens »ministri», om hvilka skarpa ord fällas. Bland annat beklaga de sig öfver att de blott få tre scudi i månaden att kläda sig på, samt begära slutligen att antingen återfå sina forna villkor (en nedsättning hade således ägt rum), erhålla plats i Collegium Germanicum eller blifva sända tillbaka till sin konung.

De få handlingar, som finnas tillgängliga från denna tid, tillåta icke någon noggrann skildring af tilldragelserna i hospitalet. Tydligt är endast att alumnerna drogo kortaste strået. Kardinal Odoardo Farnese tog saken tämligen lugnt och hans esattore Pallavicino Biffi satt kvar vid förvaltningen åtminstone till 1609. 1612 finnes han vara ersatt af en viss Gasparo Campana, men af hvilken anledning framgår icke. De svenska namn, som äro bevarade bland de till kardinalen ställda petitionerna,[3] äro ej många. *Jonas Esbernius Gothus* har den 4 juli 1606 kvitterat 2 scudi i reshjälp hem från hospitalet och lika mycket från kardinalen. Han uppgifver sig såsom studiosus och omförmäler att han på resan mellan Siena och Rom gjort ett svårt fall, så att han är sjuk och svag. Samma dag har *Jacob Stras* (?)[4] *Ubsaliensis* fått liknande reshjälp. Han hade rest ut till kardinalens lustslott Caprarola mellan Viterbo

[1] Bref från Clemens VIII till Sigismund den 22 september 1601. Firleius kallas däri scolasticus Cracoviensis. — Arch. Vatic. Brev. Clem. VIII. H. T. 45, 306.

[2] Bibl. Barberini. Cod. XXXIII, 77, odat. och osignerad.

[3] Cod. cit.

[4] Namnet otydligt. Kardinalens sekreterare Fulvio Maffeo har ej kunnat läsa det och nöjer sig med att i sin anvisning kalla honom »il suprascritto Jacomo».

och Rom, ty hans böneskrift är daterad därifrån. *Israel Potamander* har den 17 maj 1606 kvitterat sju scudi som han fått i »viaticum» öfver redan mottagna 30 scudi. Deraf framgår att detta senare belopp varit den vanliga reshjälpen för alumnerna vid hemfärden, samt att de efter slutade studier brukade få ett afgångsbetyg och ett rekommendationsbref från kardinalen till Sigismund. *Samuel Gelonius* och hans hustru *Elizabeth* erhålla i juli 1607 ett par mindre belopp. Deras böneskrifter skildra bjärt den nöd, i hvilken de och deras tre barn befinna sig. De ha lidit fängelse i Sverige för den katolska trons skull, pilgrat till Loreto och Rom, där mannen nu är sjuk, och bedja mycket ödmjukt om understöd och reshjälp. Resultatet blir obetydliga allmosor från hospitalet och kardinalen själf. *Johannes Cranesius*, »peregrinus suecus», kvitterar den 9 juni 1609 4 scudi af Biffi. *Ericus Axberg* får den 9 maj 1612 efter slutade studier i Collegium Germanicum, där han vistats några år, den vanliga reshjälpen af 30 scudi, hvaraf hälften deponeras för hans räkning i Collegium, och hälften lämnas honom i en växel på Venedig, samt dessutom en gåfva af 3 scudi. *Daniel Forsserus* skrifver den 28 september 1617 ett ödmjukt och ångerfullt bref till kardinalen, hvaraf inhämtas att han förut begärt att få lämna Collegium Germanicum, men nu ändrat åsikt och ber att få kvarstanna. En tysk präst *Henricus Grunfeldt* har vid denna tid sökt kapellansplatsen, hvarvid han åberopade att han vore född ej långt från Sveriges gränser, men detta goda skäl verkade ej. Platsen var ej ledig, ehuru Grunfeldt uppgifvit att vakansen skulle inträffa om fjorton dagar, och sökanden ansågs för öfrigt icke lämplig. Skulle någon förändring ske, ville kardinalen helst ha en svensk för att tysta munnen på alumnerna, som ständigt klagade att italienarne sökte slå under sig kyrkan.

Den stora af Urban VIII befallda apostoliska visitationen i Roms kyrkor och kloster förrättades i Birgittas hospital den 24 febr. 1628 af kardinal-vikarien och hans fullmäktige, bland hvilka äfven befann sig en »computista», som skulle revidera räkenskaperna.[1] De mottogos å kar-

[1] Arch. Vatican. Acta Sacræ Visitationis Apostolicæ S. D. Urbani VIII. B. VII. 112 ff. 367—9.

dinal Farneses vägnar af hans sekreterare Don Fulvio Maffeo och flera andra präster. Af visitationsprotokollet framgår, att kyrkans inre hvarken hade takhvalf eller kassett-tak, såsom då var modernt, utan efter gammalt ärligt medeltida bruk visade naket bjälklag under tegeltaket. Ty värr var det ej af god smak, som man underlåtit anskaffa någon plafond med förgyllningar och sniderier, utan helt säkert af njugghet, ty hela den öfriga inredningen synes ha varit så enkel och fattig som möjlig. Högaltaret var muradt af tegel, försedt med stenskifva, täckt af en baldakin samt prydt med en tafla, målad på trä, föreställande frälsaren, madonnan, Birgitta och andra helgon.[1] Två smärre sidoaltaren pryddes af den heliga jungfruns bild samt af en tafla på duk med valnötsram föreställande S. Birgitta. Vid den ena långväggen var Birgittas ekbord fästadt; midt emot var en nisch med tre relikvarier, som dock ej innehöllo några reliker efter Birgitta själf.[2] I sakristian, då såsom nu till höger om altaret, funnos två skåp med kyrkans husgeråd, men bland dem nämnas inga dyrbarheter. Bakom kyrkan och sakristian fanns en inre gård, som ledde till ett mindre hus, där kapellanen Don Mario Salvatorio bodde. I öfre våningen däraf fanns ett rum, där kyrkans arkiv förvarades i ett skåp, hvartill esattore'n Jacopo Frumento innehade nyckeln. I en särskild flygel, som tillsammans med kyrkan och kapellanens hus bildade fyrkant omkring gården, visades de till bönekapell inredda rum, där Birgitta och Katarina fordom bott.

Gudstjänsten uppehölls af kapellanen, som dagligen läste mässan och ombesörjde en fest på Birgittas dödsdag den 23 juli. Däremot synes man icke ha brytt sig om att fira den egentliga högtidsdagen som i den romerska kalendern bär hennes namn, årsdagen af kanonisationens slutdag den 8 oktober. Visitationen gjorde ingen anmärkning mot Don Mario Salvatorio's sätt att sköta tjänsten, men ålade honom att flytta från huset bakom gården, där han kanske hade mera frihet än som passade för en präst, till en våning bredvid själfva kyrkan.

---

[1] Antagligen den i Hist. Tidskr. 1883 omförmälda.
[2] Jfr C. Bildt, »Birgittas reliker» i V. H. A. Akad. månadsblad 1893.

Det öppna bjälklaget i taket ansågs opassande och visitationen föreskref anskaffandet af ett nytt »decens et ornatum lacunare». I öfrigt nöjde den sig med att anbefalla några smärre reparationer samt öfvergick till granskningen af hospitalets affärsställning. Denna befanns särdeles god. Det upplystes visserligen, att det ålåg hospitalet att bekosta underhållet i Collegium Germanicum af tre eller fyra ynglingar från Sverige, Polen eller Ungern, hvilket skulle kosta 10 scudi i månaden för hvar och en, men man kunde tillägga att detta icke på någon tid behöft komma i fråga. Inkomsterna voro omkring 1,300 scudi[1] om året dels af hyror dels af obligationer (loci montium). Utgifterna voro däremot högst obetydliga. Utom hvad som erfordrades till husets underhåll utgingo följande årliga löner:

Kapellanen Mario Salvatorio, utom fri bostad .	30	scudi
klockaren, som bodde utom huset	6	»
esattore'n Jacopo Frumento	24	»
bokhållaren Jacopo Salerio	16	»
Summa	76	scudi.

Hvart tog det stora öfverskottet vägen? Sedan Don Fulvio Maffeo upplyst, att detta på kardinalens befallning placerades i räntebärande papper, föreskrefs att en ordentlig räkenskap skulle häröfver uppsättas och granskas af visitationens sakkunnige man Andrea Broggiotto. Pengarna skulle hädanefter, allt efter som de inflöto, deponeras i den tidens statsbank, Monte di Pietà, eller någon annan säker bank, samt efter hand placeras i »loci montium».

Hade detta skett, så hade den svenska stiftelsen snart blifvit mäkta förmögen, men det var för mycket begärdt för en inrättning, som ej hade annan eftersyn än den som på den aflägsne konungens af Polen och Sverige vägnar utöfvades af en skäligen likgiltig kardinal. Sedan inga alumner längre funnos att tillgå bland den svenska emigrationen, som i sin tid följde Sigismund ut ur Sverige, och inga pil-

[1] I silfver. En scudi i silfver = ungefär 5,50 francs. Hädanefter räknas scudi alltid i silfver, då ej särskildt omförmäles att det är fråga om guld.

grimer mera kommo från den kätterska Norden,[1] fanns ingen som hade anledning att klaga öfver esattorers och andra förvaltares framfart. Hvad under om dessa betraktade hospitalets egendom som välfånget byte i lifvets strid? För någon öfverdrifven ärlighet i affärer har Rom aldrig utmärkt sig.

Detta märktes ock vid den revision, som kardinal Cosmo de Torres, hvilken efter Odoardo Farneses död 1626 öfvertagit det svenska protektoratet, någon tid därefter lät företaga.[2] Ställningen var då följande:

Inkomster:

Hyror från hospitalets sju hus	. scudi	788,10
ränta å 140 obligationer	»	714 —
andra räntor	»	54 —
	Summa:	1,556,10

Utgifter:

Kapellanen	. scudi	30 —
förvaltaren (esattore)	»	24 —
bokhållaren	»	16 —
diverse	»	142,76
	Summa:	212,76
	öfverskott:	1,343,34
	Summa:	1,556,10.

Det anmärktes vid revisionen att hyrorna borde inbringa betydligt mera, att hospitalet förut egt mera egendom, som gifvit större afkastning och som borde kunna tillrättaskaffas. Ett belopp af 400 scudi var deponeradt i banken S. Spirito, och 400 sc. i förfallna räntor funnos att indrifva. Inga alumner eller pilgrimer funnos nu heller att understödja. Att någon åtgärd vidtagits utöfver anmärkningarnas nedskrifvande finnes icke antecknadt.

---

[1] Fertur hic aliquando tempore antiquissimo extitisse hospitale ad pauperes peregrinos præsertim Nationis Suetiæ hospitandos, sed hodie nullum de hoc extat vestigium, neque hic aliud opus pium præstatur, nisi quod superius dictum est de recipiendis et educandis in Collegio Germanico tribus vel quatuor ex nationalibus illarum partium, quod et ipsum aliquo ab hic tempore intermissum fuit. Acta S. Visit: l. c.

[2] Bibl. Barberini. Cod. cit.

Kardinal de Torres synes 1629 hafva efterträdts af den från sin beskickning till polska hofvet återkomne påflige nuntien Antonio de Santa Croce, hvilken samma år erhöll den röda hatten. Han passade synnerligen väl till »protector regni Sueciæ», eftersom han i Sigismunds högkvarter deltagit i fälttåget mot Gustaf Adolf. Från hans förvaltning ha vi emellertid blott en enda handling, en böneskrift från en tysk präst i S. Maria de Anima i Rom, Hermann Bavinghius, som förmäler sig till pilgrimers tjänst ha utgifvit en beskrifning öfver det ryktbara krusifixet i S. Paolo, som talade till Birgitta, äfvensom hennes Quindecim Orationes. Upplagan är nu slut, och Bavinghius ber om ett anslag för att trycka en ny. Hvilken påföljd detta haft är icke uppgifvet.

Santa Croce afled 1641, och efter honom uppträder såsom Sveriges och hospitalets protektor en i många afseenden framstående man, kardinal Virginio Orsini, hvilkens förvaltning emellertid skulle visa sig särdeles olycksbringande. Egendomligt nog var det förbehållet denna samma släkt Orsini, som trehundra år förut var Birgitta till trofast stöd, att nu bidraga till att rifva ned den stiftelse, som i Rom bevarade hennes minne och namn. Vid midten af 1600-talet representerades slägten af tre bröder, Virginio, Flavio och Lelio. Den äldste, Virginio, född 1615, började sin bana såsom malteserriddare och deltog i tyska kriget under kejsarens fanor, men öfvergick till det andliga ståndet och blef 1641 kardinal. Hufvudmannaskapet öfvergick då till den andre brodern Flavio, född 1620, som förde titeln hertig af Bracciano. Alla tre bröderna voro fint bildade män med lifligt intresse för vetenskap och konst. Don Flavio stod i brefväxling med drottning Kristina redan före hennes tronafsägelse och tillhörde efter hennes ankomst till Rom under någon tid hennes vittra omgifning; både Virginio och Flavio voro skalder, och den förre sysselsatte sig äfven lifligt med arkeologiska forskningar — men de hade tillika mycket dåliga affärer, en icke alldeles ovanlig sak för poetiskt anlagda naturer. Värst hushållade hertigen af Bracciano, i hvilkens hand såsom släktens hufvudman förvaltningen af den efter romersk sed odelade förmögenheten var samlad. Kardinal Virginio var icke heller något

mönster af ordentlighet, och det var knappast att vänta, det han år efter år skulle se på, hurusom tusentals scudi af hospitalets öfverskott placerades i »loci montium», medan han själf och hans bröder hade svårt att få låna pengar mot rimlig ränta. De hade visserligen själfva upprättat en »Monte Orsini», d. v. s. tagit en generalinteckning i sina förnämsta fastigheter, hvilken under offentlig kontroll delades i en mängd räntebärande små-lotter (luoghi eller loci), som såldes till allmänheten, alldeles som t. ex. nutidens järnvägsobligationer, men denna operation kunde icke utsträckas efter behag, ty därtill fordrades statens tillstånd och kontroll. Kardinalen fann en annan utväg. Under tidernas lopp hade hospitalets placeringar i obligationer vuxit till ganska stora belopp, men å dessa betalades ej mer än 3 till högst $3^1/_2$ %, som då för tiden i påfvestaten var den vanliga räntan för goda säkerheter. Dessa obligationer använde nu kardinalen och hertigen af Bracciano för egen räkning och i stället gåfvo de hospitalet inteckningar i sina hus i Rom »vid Pasquino.»[1] Visserligen var säkerheten något tvifvelaktig, men så höjde de också räntan till 4 och $4^1/_2$ %. Denna finansoperation skedde efter hand under åren 1664—72, då kardinalen och hertigen befunnos hafva af hospitalet »lånat» inalles 23,239 scudi, för hvilket belopp hertigen aflämnat 12 särskilda inteckningar. Hade räntan ordentligen betalts, kunde någon ursäkt finnas för transaktionen, men detta skedde naturligtvis icke. Sedan hertigen af Bracciano 1675 gift sig med den praktlystna och slösaktiga Marie Anne de la Trémouille,[2] och kardinal Virginio 1676 aflidit, kom det för huset Orsini till fullständig ruin.[3] Några år dessförinnan hade man sökt råda bot genom det enda medel den romerska aristokratin då, såsom nu, kände till, ett rikt parti. Ett giftermål arrangerades nämligen 1672 mellan den tredje af bröderna

[1] Bibl. Angelica. Cod. 1650, XXII. De Orsiniska husen vid Pasquino stodo på den plats, där Palazzo Braschi sedan uppfördes.

[2] Änka efter prinsen af Chalais, den bekanta »la princesse des Ursins».

[3] Huset Orsinis senare återuppblomstring berodde dels på att hufvudmannen för den neapolitanska grenen Domenico Orsini, hertig af Gravina, gifte sig med Clemens X:s släktinge Lodovica Altieri, dels därpå att dennes äldre bror Pier Francesco, som vid denna tid var dominikaner-munk i Bologna, blef påfve 1724—30 (Benedictus XIII).

Orsini, Don Lelio, och arftagerskan till släkten Cesarini's stora förmögenhet. Hon var visserligen i kloster och hade redan utbytt sitt stolta namn Donna Livia Cesarini mot det anspråkslösa och monastiska Suor Maria Pulcheria, men det befanns lyckligtvis att klosterlöftet ej var fullständigt, och hon löstes af påfven från sina band.[1] Då uppstod emellertid en annan svårighet, ty kvinnor äro ju ibland oberäkneliga. Suor Maria Pulcheria begärde ej bättre än att lämna klostret, men Don Lelio ville hon icke ha. Han var både gammal, ful och skröplig, och att han skref vers frågade hon alls icke efter, i synnerhet som hon förgapat sig i en vacker och ridderlig ung man Don Federico Sforza, som också kunde rimma och, hvad bättre var, utmärkt sig som tapper militär. Det blef en årslång fejd mellan släkterna Orsini och Sforza, i hvilken hela Rom tog liflig del. Äfven drottning Kristina, som gärna intresserade sig för älskande par, blandade sig i leken å Sforza's sida, men gjorde, såsom det ofta hände henne, mera skada än gagn. Det intrigerades, skrefs, trycktes och processades; där flöt också blod, men kärleken segrade till slut. Don Lelio fick nöja sig med en korg, släkten Orsini måste sälja sina gods, och deras kreditorer, bland dem Birgittas hospital, tvungos till ett magert ackord.

Uppgörelsen mellan hertigen af Bracciano å huset Orsini's vägnar och Birgittas hospital skedde slutligen den 20 maj 1682.[2] Det befanns då att Don Flavio var skyldig:

utom det redan omnämnda kapitalet. .	scudi	23,239,50
för obetalda räntor	»	13,556,50
hvarjämte kardinal Virginio låtit esattore'n Gio. Maria Canario kontant utbetala till sig af hospitalets medel .	»	644,53.
Dessutom hade kardinalen upptagit ett lån i hospitalets namn à 3,000 scudi à 3 % hos Collegio di S. Bonaventura, och var skyldig för obetalda räntor därå.	»	161,92.
	Summa scudi:	37,602,45.

[1] Jfr Ademollo, »il Matrimonio di Suor Maria Pulcheria». Rom 1883.
[2] Bibl. Angelica. Cod. cit. l. c.

Till afbetalning hade hertigen den 4 maj på hospitalet öfverlåtit en sin egendom vid Galera, »il Quartaccio» kallad,

hvilken värderades till . . . . scudi 33,810 —
samt aflämnade nu sin förbindelse att betalas inom ett år för återstoden . . . » 3,792,45.

För hospitalet var detta en ytterst dålig affär, ty Quartaccio inbringade i arrende ej mer än 700 scudi, hvilket kapitaliseradt efter 3½ %, motsvarade endast 20,000 scudi. Dessutom var det ansvarigt för det lån à sc. 3,000 kardinalen upptagit i dess namn, emedan hans egen kredit var slut, men hvaraf det icke mottagit ett öre, och hertigens af Bracciano revers à sc. 3,792,45 var ej något prima papper. Därå skedde verkligen under årets lopp en afbetalning till värde af sc. 1,622, hvilken karakteristiskt nog för förhållandena ägde rum i spannmål, men återstoden figurerar ända till århundradets slut bland hospitalets fordringar och har sannolikt aldrig blifvit betald. Den 23 maj 1692 finnes hertigen af Bracciano hafva blifvit lagsökt af hospitalet för skuldens dåvarande belopp sc. 3,164,68, men utan påföljd, och 1697, då han måst sälja Bracciano till Innocentii XI:s brorson Don Livio Odescalchi, begärdes för hospitalets räkning kvarstad å försäljningssumman. Härmed slutar vårt vetande om denna ledsamma affär, som under en lång tid verkade förlamande på hospitalets ekonomi och hindrade det att tillfredsställa de anspråk, som ställdes på detsamma af den nya svenska koloni som växte upp i Rom.

Kardinal Orsini huserade, såsom vi sett, tämligen självrådigt under sitt protektorat, utan att hospitalets egentlige herrar, konung Uladislaus och konung Johan Kasimir, hvilka af den Heliga Stolen alltjämt fingo titeln »Poloniæ et Sueciæ Rex Illustris», brydde sig om att göra något bruk af sitt »gubernium». Ej ens Johan Kasimir, af hvilken man kunde väntat ett lifligare intresse för en from stiftelse, eftersom han själf en gång i tiden burit så väl jesuitens svarta rock som kardinalens röda hatt, ingrep på något annat sätt, än att han vid sin tronafsägelse utnämnde till alumn vid hospitalet sin svenske kaplan Isaac Sundius och lät tilldela honom en pension af 20 scudi i månaden.

Efter Johan Kasimirs död förordnade Clemens X genom breve apostolicum den 22 juni 1673[1] drottning Kristina till »administratrix, gubernatrix, directrix et superintendens generalis» på lifstid öfver hospitalet och alla dess tillhörigheter. Hon utrustades med den mest vidsträckta fullmakt, utan annan egentlig inskränkning, än att hospitalets egendom ej finge bortsäljas eller uthyras på längre tid än tre år. Inkomsterna fingo användas till förmån så väl för svenska katoliker som deras efterkommande. Brefvet, hvars författare tyckes ha varit föga hemma i historien, ty han han kallar Kristina »sola catholica ex S:te Birgitte posteritate», upplyser att drottningen redan i januari 1673 inträdt i utöfningen af sina rättigheter, men att hon, följande de polske konungarnes exempel, bekräftat kardinal Orsini såsom svenska nationens beskyddare. — Till bevis på att hon tog sin nya ställning på allvar lät hon genast såsom alumner inskrifva några personer för hvilka hon intresserade sig. Den förnämste bland dessa, hvilken också erhöll den största pensionen eller 50 scudi i månaden, var grefve Uladislaus Konstantin Vasa af Vasanhof, vanligen Vasenau kallad, naturlig son till Uladislaus IV, hvilken efter Johan Kasimirs död kommit till Kristinas hof. En melankolisk figur i historien denne Vasa-son! Rättänkande, hederlig, ädelsinnad, men utan några hvarken kroppens eller själens lysande egenskaper, utan tilltagsenhet och förföljd af en oblidkelig otur gick han genom lifvet utan fröjd, utan ära och utan pengar, nära till både rikedom och glans utan att kunna nå någondera. Hösten och vintern 1674 var han Kristinas ombud i Sverige[2] och öfvertog vid sin återkomst till Rom 1675 befälet öfver hennes lilla lifvakt. Åtskilliga gånger blänkte hoppets stjärna för honom; än var det fråga om ett rikt parti, än om att han af spanska hofvet skulle erkännas som arfvinge till några af de polske Vasarnes rättigheter öfver Bari, men till hans olycka lade Kristina sig hvar gång i saken, och hon hade en märkvärdig lätthet att fördärfva allt hon tog om händer. Vasenau fick nöja sig med sin anspråkslösa ställning som chef för drottningens

[1] Afskrift i cod. cit. II.
[2] Jfr Arckenholz, III, s. 473—480. Kristinas bref till honom äro fulla af de obarmhärtigaste snäsor.

lifvakt och sedan som »cameriere d'onore» hos påfven samt med trösten af den vänskap han fann hos monsignor, sedermera kardinal Gio. Francesco Albani. Han fick dock ej lefva till dess denne 1700 besteg den heliga stolen såsom Clemens XI. Då hade säkert bättre dagar randats — men Vasenau dog redan 1698.[1]

En annan af Kristinas skyddslingar, som hugnades med en pension af 10 scudi månaden, var svensken Andreas Galdenblad från Skara. Denne hade blifvit katolik i Flandern 1671 och kom till Rom 1674. Han blef genast använd af Kristina, som satte mycket värde på hans beläsenhet och lätthet att skrifva, och 1677 blef han formligen utnämnd till hennes handsekreterare för den svenska brefväxlingen. Han uppger själf, att han då fick sin pension ökad till 20 scudi i månaden, men det framgår åtminstone ej af de nu bevarade räkenskaperna. Däremot lyckades han, sedan han förmått sina bröder Lars (1683) och Johan (1685) att omvända sig och komma till Rom, skaffa äfven dem samma pension, som han själf åtnjöt. På listan öfver alumnerna förekommer vidare en viss Curtius, om hvilken endast liksom till ursäkt nämnes att han var polack och född katolik, samt de svenska namnen Johan Gammal,

---

[1] Han är begrafven i kyrkan Le Stimmate i Rom. Grafmonumentet visar hans medaljongbyst och därunder inskriften:

D. O. M.
Uladislao Constantino Vasa Comiti De Vasanhof
Uladislai IV Poloniæ Regis F.
Hujus Archiconfraternitatis Sodali
Viro Honestatis Cultu Animi Candore
Morum Suavitate Omnibus Accepto Atq. Probato
Die XIX Martis MDCXCVIII Romæ E Vivis Erepto
Joannes Franciscus S. R. E. Cardinalis Albanus
Ex Testamento Hæres
Amoris Et Desiderii M. P.

Därunder i golfvet en marmorplatta med det polska Vasavapnet och en grefvekrona samt följande skrift:

Ossa
Uladislai Constantini
Vasa
Comitis de Vasenhoff
Obiit Die XIX Martis
MDCXCVIII.

Skiljaktigheten i namnets stafning är märklig.

Andreas (Anton?) Broberg,[1] Johan Kilander och Andreas Svensson. Gammal, som var en af Kristinas affärsmän, uppbar i likhet med Isaac Sundius 20 scudi, de öfriga 10 scudi i månaden. Svensson som kvarstår på pensionslistan ända till 1693, har efterlämnat några böneskrifter, af hvilka framgår att han varit i drottningens tjänst sedan 1671; de andre hafva sina namn på listan och intet mera.[2]

Till slut förekommer bland alumnerna med det anspråkslösa beloppet af 5 scudi i månaden en mystisk person, Suor Maria Christina Gaetana Monarti, nunna i klostret della Pace i Viterbo. I sina bref uppgifver hon själf, att Kristina vid sitt första besök i Stockholm hösten 1660 lät föra henne bort från hennes moder, tog henne med sig till Rom och lät göra henne till katolik, samt att makarne Landini varit hennes beskyddare allt ifrån barndomen. Hon uppfostrades först i Rom i klostret delle Vergini samt blef därefter nunna i Viterbo. Någon egentlig kallelse för klosterlifvet har hon tydligen icke haft, ty hon skrifver själf att hon aldrig skulle blifvit nunna, om icke drottningen lofvat henne den omförmälda pensionen. Giacomo Landini var en af Kristinas drabanter eller »lancie spezzate» samt en af dem som dräpte Monaldeschi; hans hustru, en fransyska, vanligen Fanchon kallad, åtföljde Kristina till Stockholm, medan mannen var kvar i Rom, och födde under resan en oäkta dotter. Måhända är det detta barn som sedan blifvit Suor Gaetana Monarti? På den första pensionslistan kallas hon ej svenska, utan »af svensk fader», hvilket synes bestyrka gissningen om hennes oäkta börd.

Alla dessa pensioner, hvilka sammanlagdt uppgingo till 145 scudi i månaden blefvo, så länge kardinal Orsini lefde, punktligt utbetalda den 15 i hvar månad. Hvad man än må anmärka mot hans sätt att placera hospitalets tillgångar, så må det dock erkännas att han lät föra ordentliga räkenskaper samt nöjaktigt fullgöra hospitalets förpliktelser. Med sina »esattori» var han däremot ej tillräckligt noga, ty det befanns sedermera att af de fyra,

[1] Ang. familjen Broberg jfr Arckenholtz II, s. 201—3, 215. Anton B. var i Rom 1676.

[2] Dessa uppgifter liksom alla öfriga som röra hospitalets affärer efter denna tid äro hämtade ur räkenskaperna och deras bilagor i anf. Cod. 1650, hvartill härmed en gång för alla lemnas hänvisning.

som under hans tid tjänstgjorde i denna egenskap, råkade tre i skuld till hospitalet, likvisst för jämförelsevis obetydliga belopp. Gudstjänsten synes hafva blifvit ordentligt uppehållen, man började högtidligt fira Birgittas fester både den 23 juli och den 8 oktober med blommor, ljus och musik, och kaplanen Don Vincenzo Dini har säkert lifligt intresserat sig för sin lilla kyrka, ty vid sin död 1683 hade han icke blott lämnat 56 scudi af sin lön outtagna, utan testamenterade dessutom till hospitalet ett legat å 200 scudi.

Vid kardinalens död den 21 augusti 1676 öfvertog Kristina själf hospitalets styrelse, d. v. s. att hon tillsatte en ny förvaltare, en viss Alessandro Avanzi, som sedan fick råda efter eget behag utan tillstymmelse till eftersyn. Drottningens intresse för Birgittas stiftelse var af det mest ytliga slag. Det borde väl knappast vara antagligt att hon kunnat alldeles underlåta att besöka kyrkan, i synnerhet som hon 1656 under ett halft år bebodde det midt emot liggande Palazzo Farnese, men å andra sidan kunna vi icke säga att vi veta det hon någonsin satt sin fot öfver dess tröskel. Öfver hennes besök i andra romerska kyrkor föreligga många och omständliga beskrifningar, men om Birgittakyrkan intet. Icke en tafla, icke en altarduk, ej ens ett vaxljus har hon, så vidt man vet, någonsin skänkt dit. Visserligen skref hon den 27 nov. 1674 till påflige nuntien i Köln, med anledning af birgittinernes general-kapitel, att hon i likhet med sina företrädare på Sveriges tron åtagit sig plikten att beskydda orden, men detta var också den enda gång Birgitta eller hennes verk kom under Kristinas penna, utom när det gällde att disponera öfver medlen. För våra talrika medeltidsminnen i Rom, för hela medeltidens kultur i allmänhet och för Birgittas person särskildt var hon fullkomligt kall. Hon lät gärna likna sig vid den gotiska Amalasuntha, men det föll ingen smickrare in att söka vinna hennes bevågenhet genom en jämförelse med Birgitta. Så godt var det! För Kristina, som aldrig kunnat fatta hvarken känslan eller begreppet af plikt, var det lika omöjligt att förstå Birgitta, för hvilken plikten var allt, som för en blind att bedöma färger. Någon pietet mot en annans minne kunde icke en af egenkärlek

så förblindad varelse som Kristina känna. Hon hade ju ej ens vördat sin faders! Hvad som ej kunde bidraga till hvad hon kallade sin ära, d. v. s. att skaffa henne smicker, var henne skäligen likgiltigt. Hospitalet var för henne alldeles detsamma som för kardinalprotektorerna, en billig pensionsanstalt för deras skyddslingar, intet annat. Att hon skulle bekväma sig till att utöfva någon som helst tillsyn eller kontroll, var icke att vänta. Någon sådan fanns icke i hennes eget hof, än mindre ville hon befatta sig därmed för andras räkning.

Det är ej svårt att förutse hvad resultatet af hennes förvaltning måste blifva. Under de tretton år 1673—1689 Avanzi förestod hospitalet, gjordes icke ett enda ordentligt bokslut. Han åstadkom visserligen den redan omnämnda uppgörelsen med huset Orsini, men vi hafva sett huru ytterligt ofördelaktig den var för hospitalet. Det enda som kan räknas Avanzi till förtjänst är att han 1676 lät för hospitalets besparingar bygga ett nytt hus, hvilket i alla händelser var en bättre placering än lånen till hertigen af Bracciano. Uthyrningen lämnade däremot mycket öfrigt att önska, och bland hyresgästerna rådde ständig omväxling. De voro dessutom långt ifrån af det bästa slag och ingalunda goda betalare. Vid slutet af Avanzi's regemente finnes en lista å ej mindre än 189 personer som ej betalt sin hyra, bland hvilka många äro fruntimmer med misstänkta namn som endast hyrt ett rum. Tre af dessa kvinnor voro kärleksprästinnor, som hade något otaldt med polisen, och därför till sin bostad utvalt hospitalet, hvilket var fridlyst från de påfliga sbirrerne, både såsom helig stiftelse och såsom stående under drottningens protektorat. Af samma anledning brukade traktens okynniga ungdomar samlas på hospitalets kringbyggda gård för att i lugn få roa sig med förbjudna hazardspel. Till råga på förargelsen bodde de tre flickorna i rummen ofvanför Birgittas kammare, och det kom klagomål öfver att de slogo ut vatten, som rann ned och förstörde taflorna.[1]

Vidare märkas bland hyresgästerna åtskilliga af franska ambassadens drabanter, för hvilka detta kvarter var synner-

[1] Klagoskrift till kardinal Albani af Pietro Paolo Chinzert, odaterad, föredragen 22 april 1692.

ligen bekvämt på grund af närheten till Palazzo Farnese, där sändebudet residerade, samt Kristinas beryktade hofalkemist Pietro Giacomo Bandiera. Denne borde känna sig särskildt hemmastadd i hospitalet, ty guldmakeriet var sedan gammalt där i heder. Redan 1465 finnes på förteckningen öfver dess handskrifter en »liber de alchima ligatus asseribus et pergameno conscriptus»,[1] och efter Olai Magni död upptagas i hans bouppteckning några i en mörk kammare anträffade »libri secreti artis archimiste». Bandiera hade en större våning, men gjorde ej tillräckligt guld för att betala hyran, utan figurerar på listan öfver hospitalets osäkra fordringar.

Kapellanen Gregorio Boncompagni, som 1683 efterträdde Don Vincenzo Dini, var af samma ull som Avanzi, och hade ett godt öga för biförtjänster. Han ägde rätt till fri bostad, men slog därjämte under sig flera andra rum, dem han hyrde ut för egen räkning. Dessutom tog han på entreprenad kleriken eller klockaren, som enligt hospitalets stat skulle hafva 12 scudi om året, men ej fri bostad. Boncompagni betalade honom ett mindre belopp och stack resten i fickan, men gaf i stället honom och hans mor bostad i hospitalet. Förtroendet lönades illa af klockaren, en viss Giuseppe Bescola, ty han stal åtskilliga af kyrkans tillhörigheter, hvilka Boncompagni längre fram, då räfstens timma kom, fick ersätta. Boncompagni själf blef anklagad för att ha klippt af fransarne på altarklädena och ersatt de äkta galonerna med falska, men han bestred anklagelsen och inga bevis föreligga att han låtit denna särskilda lumpenhet komma sig till last.

Under Kristinas och Avanzis förvaltning försvunno namnen Gammal, Broberg, Kilander och Curtius från pensionslistan, förmodligen i följd af dessa alumners hemflyttning eller död, men med året 1682 finna vi dem ersatta af en svensk familj, ungefär lika mystisk som nunnan i Viterbo. Dess officiella representant eller förmyndare är en kapten vid den påfliga garnisonen i Ferrara, Giuseppe Panurghi från Citerna, hvilken i sina talrika inlagor berättar att han nämnda år förde ut med sig från Sverige, för att omvända dem, tre syskon från Upsala, Elisabeth, Sara Maria Magdalena och Johan

[1] Hist. Tidskr. 1883, 359 not 4.

Sven, barn af en viss Anders Tun. Omvändelsen ägde rum i Hamburg, och därefter förde Panurghi dem sjövägen till Italien, dit de ankommo efter en svår och stormig resa. Sara, som då var aderton år, placerades för att uppfostras i S. Elisabeths kloster i Citerna, ej långt från Città di Castello; Johan Sven stannade hos Panurghi. Elisabeth blef kanske gift ty hon uppträder under namnet Morel eller Morelli, men hon dog i alla händelser ganska snart, medan Sara länge fortfor att vålla hospitalet hufvudbry och utgifter. Panurghi påstod att hela utfärden och omvändelsen skett på drottningens befallning, och hans uppgift synes bekräftas däraf att barnen verkligen tilldelades en årlig pension af 24 scudi hvar.

Hela pensionslistan uppgick vid slutet af Kristinas lefnad till 1,212 scudi om året, men med de ordentliga utbetalningarna hade det redan 1686 blifvit slut. Inkomsterna borde visserligen, äfven efter affären med huset Orsini, ha räckt rundligt till, men Avanzi hade sitt eget sätt att hushålla och ingen som höll efter sig.

Så länge drottningen lefde, var ingen förbättring att hoppas, ty om än Kristina ej frågade det minsta efter sina plikter, hade hon säkert rört upp himmel och jord, om någon annan försökt röra vid hennes rättigheter. Också synas alumnerna tåligt ha fogat sig i det oundvikliga, men genast efter hennes död togo de mod till sig. De svenske konvertiterna uppsatte en gemensam petition till Innocentius XI med anhållan, att påfven måtte anbefalla hospitalets förvaltare att använda dess inkomster uteslutande till förmån för svenska katoliker, hvilket vore stiftelsens egentliga ändamål, samt anmoda »la Congregazione dell' Ospizio dei Convertiti» att öfvervaka det så skedde. Samtidigt skyndade sig Vasenau och Sundius att begära bekräftelser å sina pensioner, och en ny petition om understöd inkom från en svensk änka Christina Gertrud Werre.[1] Ordalagen i den

---

[1] Kallar sig »gentildonna svezzese» och änka efter Nils Werre, »gran cacciatore delli dominii della regina di Suezia». Hon och hennes äldste son Georg Nils Werre hade kommit till Rom 1679 och blifvit katoliker. Modern hade sedermera återvändt till Hamburg för att förmå den öfriga familjen att lämna Sverige och omvända sig, hvilket också lyckades. Kristina hade därför gifvit dem en pension, men den hade upphört efter drottningens död. De bedja nu om underhåll och reshjälp till Tyskland.

gemensamma petitionen voro riktade dels emot Vasenau, hvilken såsom polack och störste pensionstagaren var föremål för de öfriges afund, dels mot en annan ännu fruktansvärdare medtäflare, som nu för första gången uppträdde på fältet, nämligen den 1675 reorganiserade birgittiner-orden, hvilken då lydde under generalpriorn Simon Hörmann i S. Maria Altomünster i Bäjern. Knappt hade nyheten om Kristinas död hunnit öfver alperna, förrän denne energiske prelat satte sig i rörelse Han utverkade bref från kurfurst M. Emanuel af Bäjern till bäjerska sändebudet i Rom abbé Pompeo Scarlatti och till påfven själf[1] med liflig rekommendation af munkarnes i Altomünster begäran att »återfå» hospitalet, hvarvid såsom skäl bl. a. åberopas att de borde tröstas öfver att de nyss gått miste om ett annat kloster.[2] Själf satte Hörmann sin flitiga penna i rörelse och utvecklade i en skrifvelse till Scarlatti på sitt sätt hospitalets historia, i ändamål att bevisa att det tillhörde birgittinerorden och ej svenska nationen. Bland andra omständigheter berättar han därvid, hurusom genast efter ordens reorganisation, vid generalkapitlet i Köln 1675 under presidium af kardinal Pallavicini, det beslutits att orden å nyo såsom fordom under Vadstenatiden skulle representeras af två generalprokuratorer i Rom. Desse hade också blifvit afsände samt af Kristina återfordrat hospitalet och dess gods, men fått till svar »hoc non spectare ad suam dispositionem». Prokuratorerne hade då vändt sig muntligen och skriftligen till påfven, som anmodat kardinal de Lucca att undersöka saken. Denne hade visserligen lofvat sitt starkaste understöd för denna så rättvisa sak, men då Kristina framlade Clemens X:s bref af den 22 juni 1673, fann han att saken måste hvila tills efter hennes död. Nu vore emellertid tiden inne att förnya ordens anspråk; och Hörmann lägger dem Scarlatti varmt på hjärtat samt medskickar en annan skrifvelse i saken till ordens beskyddare kardinal Colloredo.

Innocentius XI fick emellertid icke tid att befatta sig med att utreda härfvan, ty innan dessa skrifvelser hunno

[1] Dat. från lägret vid Mainz d. 23 juli 1689. Original i Cod. 1650.
[2] Il monastero di Maigrau nella Retia.
[3] Dat. Altomünster 10 aug. 1689. Cod. cit. V.

fram till Rom, voro hans dagar redan räknade.[1] De enda åtgärder som att börja med vidtogos voro, att alumnernas petitioner öfverlämnades till monsignor Gio. Fr. Albani, som sedan flera år var väl bekant med förhållandena inom Kristinas hof och den lilla svenska kolonien, samt att birgittinernas petition remitterades till kardinalvikarien Carpegna såsom öfverste uppsyningsman öfver alla kyrkor och kloster i Rom, men detta skedde först sedan kardinal Pietro Vito Ottoboni den 6 oktober 1689 uppstigit på den heliga stolen under namn af Alexander VIII. Han förordnade en särskild kongregation för att ordna hospitalets angelägenheter, med kardinalvikarien till ordförande och såsom ledamöter monsignor Carracioli, »segretario della visita apostolica», abbéerna Giulio Ricci och Alessandro Bonaventuri samt markis Bernardino Spada. Monsignor Albani var att börja med icke medlem af kongregationen, men sedan han snart därefter blifvit upphöjd till kardinal, åtog han sig det otacksamma värfvet att blifva så väl Sveriges rikes som S. Birgittas hospitals protektor, samt öfvertog därpå ledningen af arbetet.

Kongregationens första sammanträde ägde rum i kardinalvikariens palats den 13 april 1690,[2] hvarvid framlades en tablå öfver hospitalets finansiella ställning. Det befanns att detta då ägde nio hus, däraf sju vid Piazza Farnese, ett vid Monte Giordano och ett vid Piazza de Branchi. I dessa voro inredda 42 olika lägenheter, nämligen 13 våningar, däraf 3 med tillhörande bod, 5 bodar eller verkstäder, 23 rum och 1 stall, af hvilka lägenheter 22 voro outhyrda. Hyrorna växlade från 3 till 65 scudi om året och uppgingo sammanlagdt endast till 739 scudi. Dessutom ägde hospitalet den från huset Orsini öfvertagna egendomen Quartaccio vid Galera, som var utarrenderad för 700 sc., 9 obligationer (luoghi de monti) afkastande 470 sc. om året samt en fordran hos kommunen Olevano à 1,500 sc. à 3,80 %, hvilken afkastade 57 sc. om året. De beräknade inkomsterna voro 1,977 sc., men i följd af de outhyrda lägenheterna uppgingo de i verkligheten endast till 1,641. Utgifterna åter uppgåfvos vara följande:

[1] Han dog den 13 augusti 1689.
[2] Protokoll i koncept. Cod. cit. V.

alumnernas pensioner	sc.	1,212 —
ränta på det af kardinal Orsini upptagna lånet	»	115,20
kapellanen Gregorio Boncompagni, lön .	»	30 —
till densamme för att aflöna klockaren	»	12 —
förvaltaren Alessandro Avanzi	»	40 —
bokhållaren Gio. Battista Zagretti. . .	»	36 —
musik vid Birgitta-festerna	»	15 —
diverse andra utgifter för kyrkan, vaxljus, vin, olja o. s. v..	»	50 —
öfriga utgifter	»	30 —
	Summa sc.	1,540,20.

Jämförda med dessa utgifter skulle inkomsterna således utvisa ett öfverskott af 101 scudi, men denna tablå var långt ifrån att lämna en bild af den verkliga ställningen. Bland utgifterna var ingenting uppfördt för reparationer eller för notarier, prokuratorer och dylikt kostsamt folk, med hvilka hospitalet hade mycket att göra, och ingen förteckning fanns hvarken å de belopp hospitalet hade att fordra af sina tredskande hyresgäster eller å dem det självt var skyldigt alumnerna.

Kongregationen uppdrog åt markis Spada att taga hand om finanserna. Han skulle låta till sig utlämna alla hospitalets böcker, besöka alla fastigheterna och kontrollera uthyrningen. Avanzi afsattes, och alla medel han hade om hand skulle genast deponeras i Monte di Pietà till markis Spadas disposition. Alla anvisningar för utbetalningar skulle hädanefter utfärdas och registreras af bokhållaren Zagretti samt underskrifvas af kardinalvikarien eller någon af kongregationens ledamöter. Dessa beslut gingo genast i verkställighet. Markis Spadas ombudsman Teodoro Cavalletti satte sig i besittning af böckerna samt började det tålamodspröfvande arbetet att ur tretton års oafslutade räkenskaper taga reda på hur debet och kredit verkligen sågo ut. Arbetet skulle räcka ett helt år och besanna de farhågor kongregationen genast från början hyste. Under tiden beslöt sig kongregationen för att tillsvidare inställa utbetalningen af pensionerna, hvilket utan tvifvel var försiktigt, men också mycket hårdt för alumnerna.

Med dessa, äfvensom med de öfrige svenskar som petitionerat om understöd skulle noggrann räfst anställas. Det skulle undersökas, om de verkligen voro svenskar, om de voro födde katoliker eller ej, samt om de hade tillräckliga medel till sitt uppehälle utom pensionen. Ifråga om Vasenau, Sundius, Galdenblad och Svensson var detta blott en formsak, ty de voro för kongregationens ledamöter gamla bekanta, men den mystiska nunnan i Viterbo och den lika hemlighetsfulla svenska flickan i klostret i Citerna hade de ej riktigt reda på. Dessutom hade, såsom vi snart skola se, nya giljare till Birgittas nådebröd uppenbarat sig.

Abbé Bonaventuri fick i uppdrag att förteckna arkivet samt att taga tillbaka nyckeln från en viss canonico de Marchis, som haft densamma om händer.[1] Han hade äfven åtagit sig att undersöka Altomünster-munkarnes anspråk och föredrog snart för kongregationen hvad som förelåg. Den nitiske Hörmann hade under tiden utverkat nya rekommendationsbref från kurfursten, men också något nedsatt sina anspråk, ty han begärde nu alternativt antingen hospitalet, eller åtminstone fri bostad och passande underhåll för två prokuratorer samt fyra studerande, som borde vara bayerske birgittiner.[2] Å andra sidan hade i de svenske konvertiternes namn inlämnats en vidlyftig promemoria,[3] hvari utreddes hurusom hospitalet från början tillhört Vadstena kloster, men icke birgittiner-orden, samt hurusom Sigismund, då han öfvertog hospitalet, bestämt att inkomsterna, då pilgrimer ej funnos, skulle användas till landsflyktige svenskars underhåll och uppfostran, såsom också alltid ägt rum. Memorialet, som att döma af stilen utan tvifvel flutit ur Galdenblads penna, framhöll de fördelar som kyrkan hade däraf att svenskar som omvände sig kunde hoppas få något understöd, samt den orättvisa som skulle ske de konvertiter, som åtnjöto understöd, om de nu beröfvades detsamma. Detta kunde medföra deras återfall i kätteriet samt skulle säkert försvåra nya omvändelser.

Kongregationen stod tydligen från början på svenskarnes sida. De hade traditionen för sig och representerade dess-

[1] Han hade under Kristinas sista år varit hennes »majordomo».
[2] Hörmann till Scarlatti 17 februari 1690.
[3] Cod. cit. V, 52.

utom en möjlighet till propaganda, hvilket ingalunda var fallet med birgittinerne. Men troget romerska kyrkans gamla grundsatser sökte den ur det nya uppslaget draga någon fördel. Scarlatti hade ytterligare meddelat, att om birgittinerne blott fingo bostad i hospitalet för två fäder, skulle de afstå från alla andra anspråk, samt förplikta sig att taga vård om kyrkan och dess effekter, säga mässan, hvarje kväll utföra de i Vadstena fordom brukliga andaktsöfningarna, upplifva vördnaden mot Birgittas minne samt öfver hufvud göra allt som ålades dem ifråga om gudstjänst.

Detta var ju ett ganska rimligt anbud; outhyrda rum fanns det, såsom vi sett, godt om, och hospitalet kunde inbespara de 42 scudi om året som nu utbetalades till kapellanen och hans tjufaktige klockare. Kongregationen uttalade sig också för en uppgörelse med birgitterne; dock förklarade sig kardinalvikarien först vilja härom inhämta påfvens vilja, hvilket skedde den 20 april 1690, då Alexander VIII gillade kongregationens förslag samt befallde deras verkställighet. Därefter uppsattes skriftligen följande villkor för öfverlåtelsen:

1) Kyrkan och rummen därbredvid upplåtas till fäderna »ad usum perpetuum.»

2) De erhålla dessutom alla befintliga till gudstjänsten hörande föremål, öfver hvilka inventarium skall upprättas.

3) Fäderna afstå från alla ytterligare anspråk, och deras afsägelse skall ske på det mest bindande sätt.

4) Hospitalet förbehåller sig självt äganderätten till så väl kyrkan som all sin öfriga egendom och öfverlämnar blott till fäderna en beständig nyttjanderätt till kyrkan och de nämnda rummen, allt under uttryckligt förbehåll af den rätt som tillkommer den svenska katolska nationen.

5) Fäderna skola anständigt underhålla kyrkan, ombesörja gudstjänsten samt alla kapellanens åligganden, bestå vin, olja, vax, paramenter och allt annat som för gudstjänsten fordras, fira Birgittas fester med musik och högtidligheter, samt underhålla klockan och ersätta den, om den skadas.

6) Fäderna få ej utan tillstånd göra någon byggnad.

7) De skola återställa allt i godt skick samt deltaga i underhållet af torg och gata.

8) Kyrkan skall fortfarande kallas »S. Brigida de Svezzesi» eller »de Goti», och fäderna få hvarken förändra befintliga inskrifter eller uppsätta nya. De skola anse sig blott och bart som kapellaner i svenskarnes kyrka, och den nu gjorda upplåtelsen skall aldrig få betraktas såsom hafvande skett till svenskarnes nackdel.

9) Från upplåtelsen undantagas Birgittas kammare och rummet näst intill, i hvilket arkivet nu finnes, men fäderna skola hafva fritt tillträde till kammaren, så ofta de vilja där förrätta sin andakt.

10) Om fäderna lämna kyrkan, få de icke ersättning för gjorda förbättringar, hvilka skola kvarblifva, liksom alla till gudstjänsten hörande föremål, som de ej köpa för sina egna medel.

11) En formlig förbindelse om allt detta skall utfärdas af fäderna, som skola utverka och betala lösen för »beneplacitum apostolicum.»

12) Kardinal-protektorns myndighet öfver kyrkan förblifver oförkränkt.

13) Om fäderna vid någon reparation skulle hitta någon sak, vare sig helig eller profan (t. ex. en relik), skall denna tillhöra hospitalet.

Dessa villkor föreföllo ej utan skäl birgitterna något tunga och de beredde sig till nya underhandlingar. Som emellertid Alexander VIII aflidit den 1 februari 1691, skaffade sig Hörmann ett nytt rekommendationsbref från kurfursten till efterträdaren Innocentius XII,[1] hvarjämte Scarlatti anmodades att mellankomma till fädernas förmån hos den nye protektorn kardinal Albani. Han uppsatte också ett medlingsförslag som han lämnade Albani, hvari han föreslog, att förbehållet om svenska nationens rättigheter skulle närmare förklaras. En ordentlig förteckning borde upprättas öfver alla skyldigheter, som skulle åligga de nya kapellanerna, vilkoret om klockan och deltagandet i gatuhållet borde utgå såsom obilliga, och det borde tydligt fastslås att fäderna ej skulle i fråga om byggnaden ha större underhållsskyldighet än vanliga hyresgäster.

[1] Dat. München den 10 augusti 1691. Cod. cit XVIII, 370.

I början af 1692 blef saken ändtligen ordnad. Påfven beviljade birgittiner-orden nyttjanderätt till kyrkan samt bostad för två munkar, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af kongregationen uppgjorda förslaget, och i mars månad afsändes från Altomünster fäderna Carl Schmidhamer och Benedict Schreyvogel för att taga besittning. Både kurfursten och Hörmann skrefvo till kardinal Albani[1] för att tacka, men det är tydligt att de gjorde sig illusioner om vilkoren,[2] ty ej långt efter de båda munkarnes ankomst till Rom, framkommer en ny protest mot desamma.[3] Något »beneplacitum apostolicum» behöfdes ej, eftersom påfven redan fattat sitt beslut. Villkoren voro för hårda och för en blott nyttjanderätt ville de ej afstå från sina anspråk. Att svenska nationen hade någon rätt, bestredo de uttryckligen. Anspråket på att de skulle förrätta gudstjänsten gratis vore obilligt; musik vid festerna ville de ej bestå, allraminst som klosterregeln uttryckligen förbjöd dem att använda orgel eller andra instrumenter.[4] Festen hade dessutom detta år redan firats utan musik. Birgittas kammare yrkade de bestämdt att få — annars vore hela afsikten med deras begäran förfelad. Som saken nu stod vore den nåd påfven på kurfurstens begäran beviljat dem förvandlad till en tung börda. — I en annan inlaga[2] protestera de mot att det blifvit bestämdt att de såsom kyrkans kapellaner skulle vara »amovibiles ad nutum» och begära att det åtminstone måtte förklaras, att de endast skulle kunna afsättas på grund af fel eller försummelse i tjänsten. De

---

[1] Kurfursten t. Albani 13 mars 1692. Hörmann t. Albani 17 s. m. Han ber kardinalen såsom bevis på fädernas erkänsla mottaga ett ur, som hofurmakaren Johan Khreutmeyr förfärdigat, samt en liten helgonbild, som dennes syster Sor Maria Catharina, »ordinis nostri professa virginea manu depinxit». Albani svarar först den 23 aug. 1692 och tämligen kärft. Han beklagar att Hörmann ansett sig behöfva skicka presenter. »Neque enim ex eorum numero sumus qui sequuntur munera.» Cod. Cit. XVIII, 376, koncept.

[2] Hörmann till Scarlatti 7 mars 1692. Han hänvisar till ett annat bref han nyss skrifvit för att fråga, om ej påfven utom bostaden också medgifvit fäderna »aliquam summulam pro sustentatione duorum patrum ex reditibus». En viss frater Germanus hade nämligen skrifvit till kurfursten att så skett. Cod cit. V.

[3] Cod. cit. V, 100, uppsatt efter den 23 juli 1692, eftersom det omtalas att Birgittafesten redan är förbi.

[4] Ej Birgittas egen regel, utan tilläggen till densamma, kap. 56.

[5] Cod. cit. XVIII, 379.

begära äfven att få behålla det anslag af 12 sc. D. Gregorio Boncompagni uppburit för att aflöna klockaren.

Vi känna påfvens ursprungliga beslut endast genom birgittinernas protester däremot och hafva icke heller tillgång till den akt, hvarmed deras nya klagomål afspisats. Det är emellertid tydligt nog att munkarne, som egentligen icke ägde någon rättsgrund att stå på, måst gifva efter i den ojämna striden mot så mäktiga krafter som Albani och kongregationen. Också har, när ändtligen kyrkan formligen öfverlämnades och inventarium den 24 september 1693 upprättades öfver de lösören som mottogos af Schmidhamer, denne ödmjukt underskrifvit sig: »F. Carlo Schmidhamer del Ordine di S. Brigida Capellano amovibile ad nutum et etiam sine causa della Chiesa di S. Brigida de Gotti di Roma.»[1] Däremot framgår det af inventariet, att de verkligen fingo Birgittas kammare, samt af räkenskaperna, att hospitalet själf betalade kostnaderna för festerna, musiken, vaxljusen, vinet och andra utgifter för gudstjänsten. Och därmed slutade saken till ömsesidig belåtenhet.[2]

Inventariet, hvaraf åtta exemplar gjordes, alla med samma underskrift, upptager åtskilliga nya taflor. Öfver högaltaret fanns nu en Kristusbild och en stor tafla föreställande Birgitta samt därunder en annan afläng tafla, förmodligen den redan omförmälda. Sido-altaren hade bilder af den heliga jungfrun och af Kristus. Öfver det vänstra var äfven anbringadt Birgittas bord, numera infattadt i en förgyld ram och skyddadt af förhängen af grönt siden. I sakristian funnos en bild af Birgitta tillbedjande krusifixet samt porträtter af kardinalerne Magalotti och Montalto, af konungen af Polen,[3] af en okänd riddare i rust-

---

[1] l. c. 380—4.

[2] Af tacksamhet mot Albani förrättades 1693 af munkarne och nunnorna i Altomünster följande »preces et devotiones» för hans »incolumitas et felicitas:»

Communiones sacræ	80
Salve Regina	2000
Veni S. Spiritus	700
Officium Immaculatæ Conceptionis	70
Rosaria B:tæ Mariæ Virginis	100
Quindecim Orationes S. Brigitte	75.

Dessutom en messa för hvarje år af kardinalens ålder. l. c. 388.

[3] Hvilken säges icke.

ning samt ännu en likaledes okänd helgonbild. I Birgittas och Katarinas kammare i öfre våningen funnos en på trä målad tafla, som troddes vara Birgittas porträtt,[1] samt en kopia af madonna-bilden i kyrkan. De öfriga tillhörigheterna vittna icke om någon lyx — tvärtom! Kyrkans två kalkar voro af förgyld brons, den ena likvisst med skål af silfver, men det var också det enda silfver som fanns. Asken för den heliga hostian var af trä, ljusstakarne af messing och kandelabrarne af trä. Messhakar, altarkläden och kyrklinne funnos i tillräcklig mängd, men åtminstone linnet synes ej ha varit särdeles väl underhållet. Stackars öfvergifna kyrka för det fjärran landets söner! De, som kunnat känna pietet för dina minnen, voro kättare, och de, som efter omvändelsen knäböjde vid din altarring såsom den allena saliggörande kyrkans återlösta barn, frågade blott efter dina räntor.

Vid den tid, till hvilken denna skildring hunnit, var det knappt med räntorna, och liflig täflan om det lilla som fanns. Markis Spada's förtroendeman Cavalletti höll på med den ytterst besvärliga utredningen af de krångliga räkenskaperna, och under tiden gjordes så godt som inga utbetalningar, utom till grefven af Vasenau, hvilkens vänskap med kardinal Albani och ställning vid påfliga hofvet satte honom i tillfälle att taga sina intressen i akt. De öfriga alumnerna fingo nöja sig med ett par scudi då och då. Också hopade sig klagoskrifter efter klagoskrifter hos kongregationen och i synnerhet hos Albani, för hvilken det svenska protektoratet blef allt annat än en sinekur. Från hvarje kongregationens sammanträde finns en liten bundt af dessa petitioner, dels om att få behålla gamla pensioner, dels af nya konvertiter om understöd af hvarjehanda slag.

Det är just ingen uppbygglig inblick i den svenska emigrationens förhållanden granskningen af dessa skrifter öppnar, och det är svårt att känna någon sympati för flertalet af dessa mer eller mindre äfventyrliga existenser. — Reflexion är, säger Herbert Spencer, den andliga verksamhet, hvarmed människan minst gärna sysselsätter sig — däraf det faktum, att de allra fleste förblifva vid den religion, i hvilken de äro födda. Intet är svårare att bedöma än mo-

[1] Un ritratto dicono della Santa con cornice di noce in tavola.

tiverna för en sådan handling som ett religionsombyte, hvilket den handlande själf alltid måste beteckna såsom grundadt på mogen öfvertygelse, men så vidt omständigheterna tillåta oss att sluta, så har Spencers sats sitt fulla berättigande ifråga om de svenska katolikerna i Rom vid slutet af sextonhundratalet. Önskan att komma fram i världen, hoppet om förmånligare anställning, tanken på det dagliga brödet spela här första rollen. Näst efter detta magens motiv brukar i vårt jordiska lif hjärtats utöfva sin kraft. Kanske har det ock bidragit att föra en och annan till Birgittas hospital, men de granskade papperen säga oss likväl intet om »das ewig weibliche». Tredje rummet bland omvändelse-motiven intager det mystiska elementet, mottagligheten för intryck af gudstjänstens yttre prakt och längtan att viljelöst ledas af starkare händer. Sist af alla kommer reflexionen med den efter noggrant pröfvande jämförelser långsamt mognande öfvertygelsen om att äntligen ha funnit det sökta.

Största intresset ifråga om de svenska katolikerna knyter sig vid Andreas Galdenblad och hans bröder Lars och Johan. Genast efter Kristinas död sätter Andreas sig i verksamhet och skrifver sedan petition efter petition för sig själf, sina bröder och de svenska konvertiterna.[1] Någon god patriot är han just icke, men det var också hans intresse att framställa sig som offer för Sveriges förföljelse mot katolikerna. I intet annat land, säges det i en af inlagorna, nedtryckes den katolska religionen såsom i Sverige, hvarför en konvertit måste evigt ströfva kring i landsflykt för att undvika det förskräckliga öde, som hemma skulle beredas honom äfven af hans närmaste släktingar. Det finnes i hela världen ingen anstalt till dessa beklagansvärdas skydd utom just S. Birgittas, hvars murar, arkiv och papper sjunga och förklara att det i sekler varit Goternas hospital. Att gifva inkomsterna till dem, som voro födde i andra länder eller af katolska föräldrar (en pik åt Vasenau), vore

[1] Galdenblad är icke uppgifven såsom författare till konvertiternas gemensamma petitioner, men bland dem fanns ingen utom han som varit mäktig att uppsätta dem. Vändningar och uttryckssätt äro också hans. Cod. 1650, Bibl. Angel. Samtliga handlingar rörande den svenska kolonien efter 1689 äro samlade i detta band, hvartill hänvisning här en gång för alla lämnas.

ett groft missbruk. Desse hvarken lida eller ha lidit för sin tro; de kunna stanna i hemlandet och njuta af sina gods och sin släkts hjälp, men därifrån äro de stackars svenskarne utestängda. Detta är med få varianter ledmotivet i samtliga klagosångerna.

För sin egen del prisar Andreas Galdenblad det nit han redan utvecklat för att omvända sina landsmän[1] och lofvar att jämte sina bröder söka till den rätta kyrkan återföra sina föräldrar[2] och sina öfriga syskon i Sverige. Han underlåter heller icke att anskaffa vitsord och rekommendationer både för sig och bröderna.[3] Hela hans uppträdande gifver oss bilden af en rastlöst energisk man med den hos konvertiter ej ovanliga fanatiska ifvern för andras omvändelse, passionerad och varmhjärtad, men icke särdeles mån om noggrannhet i framställning af fakta, såsom man kan vänta af en man, som umgicks med tidens jesuiter.

Andreas Galdenblad lyckades få behålla sin lilla pension och lefde i tillbakadragenhet dels i Rom dels i Loreto, men han hade ej samma framgång i sina bemödanden för sina bröder. Dessa måste efter Kristinas död lämna Rom och sina studier samt begåfvo sig till Florens, där de för att lefva togo värfning som ryttare i storhertigens garde. I trots af storhertigens rekommendationer och de löften om beskydd de påstodo sig ha fått af kardinal Albani blefvo

[1] Jfr Arckenholtz, III, s. 263 o. 459 62.

[2] Enligt Biogr. Lex. var han son af borgmästaren Lars Andersson i Skara. Skall i början hafva kallat sig Brovall.

[3] Bland dessa handlingar märkas:

1) Intyg den 6 augusti 1674 af Ignatius Augustinus Eps Namurcencis att Andreas G. omvändts i Namur af fransiskaner-patern Mathias Hanzeur samt lefvat någon tid därstädes »cattolice et exemplariter».

2) Liknande intyg den 10 augusti 1674 af Mathias Hanzeur.

3) Intyg den 8 maj 1689 af P. Johannes Apelius, föreståndare för kardinal Castaldis institut för konvertiter i Borgo, om hans nit för katolicismen samt att han omvändt sina bröder.

4) Liknande intyg den 6 maj 1689 från den bekante jesuiten C. A. Manderscheidt, densamme som var Pimentellis biktfader i Sverige och åtföljde Kristina på resan från Bryssel till Rom 1655.

5) Intyg den 9 maj 1689 fr. P. Francesco Marchese och Domenico Acami af Congregazione dell' Oratorio om att Lars och Johan G. studerade humaniora och filosofi för att ägna sig åt katolsk propaganda och omvända sina föräldrar.

6) Rek. bref från storhertigen af Toscana t. kard. Albani dat. Firenze den 29 juli 1690 för Lars och Johan G.

Samtliga handlingarna äro original.

deras böneskrifter om understöd från S. Birgitta lämnade utan afseende, och de måste tänka på att bryta sig egna banor. Lars gick i kejserlig tjänst och deltog som löjtnant vid Mansfelds regemente i Belgrads belägring. Vid stormningen af konterescarpen den 7 sept. 1693 sårades han af en pil under refbenen samt i munnen af en falkonett-kula, som så illa tilltygade honom, att han fruktade att förlora talförmågan och bli oduglig till krigstjänst. Från Kehkemet (!) skref han den 19 november 1693 till brodern i Rom ett bref med i deras naivitet djupt rörande detaljer öfver sina lidanden. Såret var farligt, och läkarevården ännu farligare. Stackars Lars kunde hvarken tala eller äta, och munnen stod alltjämt öppen. Han undrade att han ej var död, och hans enda hopp om räddning var att komma till Wien för att kureras — men huru komma dit utan pengar? — Andreas vände sig till Albani och bad bevekande om en pension eller annan hjälp från Birgittahospitalet, ty själf kunde han, som hade familj att försörja, intet göra. — Kanske har den alltid hjälpsamme och deltagande Albani själf gifvit något, men i Birgittas stiftelse var lösen då »den största sparsamhet skall iakttagas», och den tappre Lars Galdenblad finns ej på dess utgiftslista.[1]

Den tredje brodern Johan utbytte snart toskanska gardets uniform mot jesuiter-rocken och synes under den rika orden hägn ej ha behöft besvära brodern eller S. Birgitta.[2] Åtminstone finnas inga inlagor från honom, men vi skola senare anträffa hans namn i förbindelse med den förändring, som om några år skulle ske i hospitalet.

Till dimfigurernas antal hör den äldste af pensionärerna, Johan Kasimirs forne hofpredikant Isaac Sundius. Enligt sina egna uppgifter var han född 1626 i Östergötland, omvände sig i Prag 1650 samt blef 1667 anställd hos Johan Kasimir samt vid dennes afsägelse placerad som

[1] Enligt Biogr. Lexikon skall Lars G. hafva gått i Venetiansk tjänst och aflidit såsom befälhafvare på en italiensk fästning, efterlämnande en betydlig förmögenhet som ärfdes af Johan.

[2] Biogr. Lex. uppgifver att J. varit gemen dragon vid ett kejs. regemente i Ungern. Detta synes föga troligt. Åtminstone kan han ej ha varit med Lars vid Belgrad, ty dennes omständliga bref nämner ej Johan. Enligt Biogr. Lex. var han 1699 rektor eller prior för det i Linz grundade seminariet för Nordens omvändelse, 1715 kejsarens biktfader samt skall hafva dött i Linz 1736.

alumn i S. Birgitta. I sin krafts dagar har äfven han sysselsatt sig med aktiv propaganda, ty han skrifver att han åren 1675 och 1676 med påfvens tillstånd verkade som missionär i norra Tyskland. Han hade till och med vågat sitt lif för kyrkan genom att resa midt in i Sverige och hämta ut två sina bröder, hvilka också blifvit katoliker![1] På gamla dagar i Rom är Sundius en hjälplös, sjuklig och något virrig stackare, som särskildt synes ha varit utsatt för chikaner af hospitalets förvaltare, emedan han ingen hade som tog sig af honom. Ännu efter tjugu år talade han blott med svårighet italienska och måste anlita främmande pennor för sina talrika klagoskrifter. Ett par gånger synes Andreas Galdenblad hafva hjälpt honom därmed, men han har också råkat ut för klumpigare medhjälpare, och en gång har han kommit att titulera Albani »protettore di S. Brigida e della nazione *luterana*», hvilket nog vållade kardinalen ett godt skratt. Ondt slet emellertid stackars Sundius. Kristina hade gifvit honom två rum i hospitalet, men dem tog Avanzi från honom och hyrde ut för egen räkning. Hvar jul fick han lof att betala esattore'n sex scudi. När han försökte sluta härmed, hotades han med att mista pensionen och komma på fattighuset. Sedan han i tio år fått bo hos en barmhärtig själ, en viss Francesco Monti, som aldrig fick betaldt för hyran och dessutom lånade honom pengar att lefva på, då pensionen indrogs, fick han till slut tillbaka ett rum i hospitalet, men det blef ändå icke riktigt bra ställdt för Sundius, och han fortfor att klaga än hos Albani, än hos själfva påfven Innocentius XII, hos hvilken han verkligen lyckades få audiens. Än blef han affordrad hyra för sitt rum, än betalning för möblerna, än beskylld för att supa — han har minsann ingenting att supa för, klagar han, — än vill han flytta till trakten af S. Maria Maggiore, än resa till Tyskland för att återvinna hälsan, så att han åter kan börja läsa mässan. Albani var som vanligt hjälpsam och gaf honom kläder och kost, men kunde ej hindra att pensionen 1693 måste nedsättas till 10 scudi i månaden. Sundius har troligen

[1] Sundius berättar att en af bröderna hållit en offentlig disputationsakt i närvaro af flere kardinaler i Propagandakollegiet, samt sedermera aflidit på en pilgrimsfärd till Loreto. Om den andre lämnas inga upplysningar.

aflidit 1697, ty i räkenskaperna för 1698 förekommer han ej mer. En bräcklig lerkruka var han bland alla järnkärlen i lifvets ström; mer veta vi knappt.

Än mindre hafva handlingarna att förtälja om hans medpensionär Andreas Svensonius. Han deltager i de öfriga konvertiternas petitioner till Innocentius XI och Alexander VIII och inlämnar också själfständiga petitioner om att få behålla sin pension och utfå sina restantier, men allt hvad däri upplyses om honom själf är att han 1689 redan varit i Kristinas tjänst i 18 år, samt att han råkat i stor nöd efter hennes död, då han icke, såsom han hoppats, blifvit ihågkommen i drottningens testamente. Svensonius, som sedan kom i tjänst hos »monsignor maggiordomo»,[1] figurerar ej i räkenskaperna 1693 och har således antagligen aflidit 1692.

Vida mer besvär skulle hospitalet hafva af de återstående pensionärerna, nunnan i Viterbo och kapten Panurghis skydslingar syskonen Tun. Den goda Suor Maria Christina Gaetana Monarti hade en för fruntimmer icke alldeles ovanlig talang att skrifva om sin hälsa, och hon undfägnade särskildt Albani med icke mindre än tio bref med åtföljande läkarebetyg och andra rekommendationer. Utan tvifvel hade hon det svårt, ty hennes kloster hade ej »la vita commune», d. v. s. gemensamt underhåll för nunnorna, utan det ålåg hvar och en att på egen hand skaffa sig kost och kläder genom arbete eller af sina räntor. Nunnorna i hennes kloster hade från 20 till 120 scudi om året i egna räntor, men 20 scudi räckte endast för den, som var frisk och därtill hade släktingar, som hjälpte sig. Suor Gaetana låg ständigt till sängs och hade ingen i hela vida världen som kunde hjälpa sig, och bad därför bevekligt om att få behålla sin lilla pension af 60 scudi, men det hjälpte icke, och vid den allmänna nedsättningen som måste göras 1693, fick hon nöja sig med 30 scudi. — Syskonen Tun voro lyckligare än den öfvergifna klostersystern i Viterbo, ty de hade en verksam och nitisk beskyddare i kapten Panurghi, som visade den ömmaste omsorg om dem. Elisabeth Tun var 1689 redan död, Johan Sven var fortfarande hos Panurghi, men han hyste stora bekymmer för Sara, eller Magdalena, som hon började kallas efter ankom-

[1] Förmodligen msgr de Marchis.

sten till Italien. Alltsedan 1682 hade hon vistats hos Elisabets-systrarna i Citerna, där Panurghis syster var abbedissa, men hospitalets förvaltare hade alltsedan 1688 uraktlåtit att betala hennes pension, och klostret, som var fattigt, hade ej råd att underhålla någon för intet. Panurghi var ängslig för hennes framtid och önskade gärna före sin död se henne gift eller vigd till nunna. Men för båda delarna fordrades i Italien då som nu en hemgift, och för att anskaffa 300 scudi härtill utspann sig en liflig brefväxling. Petitioner ingåfvos som öfligt både till påfvar och kardinaler med det vanliga resultatet, att kongregationen sof på saken, medan utredningen af affärerna pågick, och ännu längre. Ännu i slutet af 1692 var intet åtgjordt och restantierna på pensionen ej utbetalda. Panurghi, som var sjuk och förutsåg sitt slut nalkas, nedsatte nu sin begäran till 250 scudi; de felande 50 skulle han själf betala, hvarjämte han lofvade att draga försorg om gossen Johan Sven Tun. Ändtligen fick han svar den 10 januari 1693. Kardinal Albani lät då skrifva, att hospitalets tillgångar efter Kristinas död visat sig så medtagna, att man ej kunde lofva Sara den begärda summan, men han upprepade ett redan förut gifvet löfte att, om Sara ville bli nunna och afstå från alla restantier, skulle hon få 150 scudi i ett för allt. När Sara fått veta det, hade hon blifvit utom sig af glädje, ty hon längtade att få bli nunna; så skref åtminstone Panurghi till kardinalen, men i självfva verket var hennes kallelse för klosterlifvet tämligen svag. Den 19 april 1693 dog Panurghi och testamenterade då till S. Birgitta ett belopp af 213 scudi, som han hade att fordra hos en viss Arienti i Ferrara, med villkor att pengarna skulle användas till Saras hemgift. Det blef för hospitalet ett ytterst besvärligt legat, ty Arienti gjorde så godt som genast konkurs, och fastän hospitalet lät bevaka sin fordran genom en ombudsman med det lofvande namnet Macchiavelli,[1] kunde denne ej hindra att Arienti fick ackord den 4 juni 1694, och att saken drogs ut, så att ännu i 1698 års räkenskaper[2] synes intet belopp vara därifrån influtet.

[1] Markis Ottavio Macchiavelli i Ferrara.

[2] De sista tillgängliga. Bref fr. biskopen till Albani den 5 september 1694. Troligen har Albani förskotterat de 150 sc., ty beloppet, som sedan ökats till 200 sc., förekommer först 1696 i hospitalets räkenskaper.

Abbedissan Suor Anna M. Panurghi fortfor efter broderns död att petitionera för Sara, som började gifva henne åtskilligt att tänka på och ställde till oreda i klostret, emedan hon ville lefva alltför fritt och umgicks med flera »secolari». Ryktet om att hon hade en hemgift att vänta hade spridt sig i Citerna, och en smed slog sina krokar för den svenska mognande mön. Till slut blef det sådant spektakel, att själfva biskopen i Città di Castello i början af 1694 fick resa till Citerna för att återställa friden. Han tog då Sara ut ur klostret och inackorderade henne hos ett gammalt par i staden, där hon ansågs i skydd för kärlekens snaror. En broder till kapten Panurghi och abbedissan var »arciprete» i Citerna och hade också lifligt tagit sig af Sara samt till och med i flera år betalt för henne i klostret, då pensionen från hospitalet ej kom. Han intresserade sig nu för partiet med smeden, men Sara hade emellertid ändrat tanke, kanske, skref biskopen till Albani, emedan hon föredrog någon annan. Dock slutet godt, allt godt. Sara ändrade sig än en gång och gifte sig på sommaren 1694 med smeden, Ambrosio Vannuzzi, hvilken hon tillförde i hemgift de eftertraktade 150 scudi.

Tyvärr var det hvarken slut eller godt! Redan den 20 juli 1695 skrifver Sara, som nu kallar sig Maddalena Fortuna, till kardinal Albani med klagan att hennes man och dennes bror ville placera hennes hemgift i sina egna hus och fält. Hon anhåller att kardinalen måtte befalla, att pengarna i stället skola placeras i annan jord i Citerna, så att hon ej må svara för mannens skulder och vara försäkrad om bröd och vin. Nu får hon stryk, då hon ej vill gå in på mannens fordringar, är »quasi disperata» och frestad att taga ett beslut, som illa öfverensstämmer med hennes själs välfärd. Döljer sig kanske under dessa ord uppslaget till någon ny roman? Det få vi ej veta, ty handlingarna föra oss ej längre. Underligt vore ej, om kardinalen fått nog af sitt besvärliga protektorat öfver Sara Maria Magdalena Andersdotter Tun.

Dessa voro Birgitta-hospitalets alumner vid Kristinas död,[1] men nya supplikanter skulle genast anmäla sig. Drottningen hade i sitt testamente icke gjort några förordnanden

[1] Se noten å nästa sida.

för sin talrika tjänstpersonal, utan nöjt sig med att anbefalla dem till sin universalarfvinge kardinal Azzolini. Hans brorson Pompeo, på hvilken, efter kardinalens strax därefter timade död, förmögenheten, jämte skulderna, öfvergick, fann sig urståndsatt att ens fullgöra alla de lagliga skyldigheter, som ålågo honom[1] — grefve Vasenau t. ex. lyckades aldrig utfå den lifränta å 500 scudi Kristina testamenterat honom — och än mindre kunde han tänka på några öfverloppsgärningar. Tjänarne stodo således på bar backe och bland dem voro, utom Andreas Svensonius, tre andra svenskar, korporalen vid lifvakten[2] Nils Malmbergh samt bröderna le Fevre, hvilka senare tjänstgjorde som »aiutanti di camera».[3] Malmbergh, som i sina böneskrifter åberopade, att han var från S. Birgittas egen provins Nerike, och därför särskildt berättigad till understöd,[4] lyckades slutligen 1693 komma på hospitalets pensionslista med 42 scudi om året. Hans petitioner vittna om att han och hans familj befunno sig i nöd, men gifva inga detaljer af intresse om hans person. Bröderna Carlo Maria och Dezio le Fevre[5] äro mera vidlyftiga i sina inlagor, men hade det oaktadt mindre framgång, ty de synas blott då och då hafva erhållit en nådegåfva, utan att någonsin blifva upptagna bland hospitalets alumner. De kalla sig »gentilhuomini suecesi» samt berätta att de kommit till Rom 1678, afsvurit sin kalvinistiska (!) tro och blifvit katoliker, hvarigenom de förlorat all sin egendom. Kristina, som öfvertalat dem till omvändelsen, hade därvid lofvat dem att de aldrig,

[1] Pensionslistan upptog 1689:

grefve Wasenau	årligen	scudi	600
Isaac Sundius	»	»	240
Andreas Galdenblad	»	»	120
Andreas Svensonius	»	»	120
Suor M. C. G. Monarti	»	»	60
Panurghi för barnen Tun	»	»	72
		S:a sc.	1212.

[2] Lifvakten, som stod under Vasenaus befäl, kallades »Svizzeri», men bestod af olika nationaliteter. Detsamma var fallet med drabanterna, de s. k. »lancie spezzate», hvilka ansågos hafva officers rang och utom tjänsten fingo kaptens titel. Bland dem funnos flere beryktade bravi.

[3] Denna befattning, närmast motsvarande nutidens vaktmästare, stod midt emellan uppassning och uppvaktning. Gränsen mellan dessa var vid sextonhundratalets hof ingalunda skarpt uppdragen, och allraminst vid Kristinas.

[4] Birgitta var i Rom känd som »principessa di Nericia».

[5] De hade tydligen vid *omvändelsen* förändrat sina dopnamn.

äfven efter hennes död, skulle behöfva tigga sitt bröd, men nu, då drottningen ej ihågkommit dem i sitt testamente, stodo de icke desto mindre utblottade. Det vore för dem lika farligt att resa hem till Sverige, som svårt att begifva sig annorstädes utan några medel att så göra, skrifva de med omedveten naivitet.

Dezio, som italianiserat äfven sitt tillnamn och efter 1690 kallar sig Dezio Fabri, tyckes ha varit en ombytlig herre. Snart efter drottningens död blir han antagen som ryttare vid den lätta skvadronen af påfvens garde,[1] helt kort därefter anhåller han hos Alexander VIII om tillstånd, att få gifta sig med en viss Ottavia Alberti,[2] men redan följande året (1691) har han afstått sin tjänst vid rytteriet till Carlo och förmodligen äfven brutit med Ottavia, ty han anhåller nu hos kardinal Albani antingen om pension eller om reshjälp till Tyskland och Ungern för att i den kejserliga armén tjäna den katolska religionen, för hvilken han vill lefva och dö. — Carlo visar sig som en anspråkslös och ödmjuk supplikant, men berättar intet om sina öden.

Om Andreas Galdenblad och Sundius kunna anses hafva vid omvändelsen påverkats af det mystiska motivet, är det antagligen magmotivet i sin enklaste form, behofvet af det dagliga brödet, som fört Malmbergh och bröderna le Fevre i den katolska kyrkans sköte. Men äfven den mera förfinade formen af magmotivet har sina representanter. Främst bland dessa möter oss 1690 en ung man, som bär ett af Sveriges mest klingande namn, friherre Carl Horn af Marienburg.[3] Att börja med uppträder han ganska stolt. I tre till Alexander VIII inlämnade petitioner[4] gifver han sig

[1] Påfvens beridna garde bestod af en skvadron corazzieri och en skvadron cavalleggieri.

[2] Uppgifves vara dotter till en fransman, som i 23 år varit i Kristinas tjänst.

[3] Enligt Anreps Ättartaflor född 1665 i Stade, son af fältmarskalken Gustaf Evertson Horn († 1666) och Maria Silfverhielm († 1712). Förförde 1681 sin styffader riksrådet Erik Johan Creutz' dotter i ett tidigare gifte Elsa Creutz. Hon förklarades 1685 af Kungl. Maj:t för hans hustru, men fick 1700 skiljebref. — Elsa Creutz var äldre än Carl Horn, så att det väl är tvifvelaktigt hvem som var den förförande parten. Sannolikt har denna kärlekshandel föranledt Horns utrikes resa.

[4] De äro samtliga odaterade. Enligt anteckningar å inlagornas baksida har en öfverräckts till påfven af franske ambassadören, och de två andra den 17 mars 1690 remitterats till kardinalvikarien. Remissen är skrifven af Albani's hand.

den pompösa titeln «Conte Carlo d' Hornes, Barone e Grande di Svezia» och skryter af att härstamma från hertigarne af Lothringen och Brabant och de suveräna grefvarne af Loz samt vara i släkt med svenska konungahuset. Han berättar att hans föräldrar 1683 skickat honom med ett hof, som anstod hans furstliga rang, till Paris för att utbildas i ridderliga idrotter. Där hade han i följd af de «konferenser», som höllos för kättares omvändelse, beslutat att bli katolik samt i hemlighet undervisats af biskopen af Orleans. Hans onkel svenske ministern misstänkte dock efter ett år hans afsikt och tvang honom därför att resa till Holland. En där genomgången svår sjukdom stärkte honom likväl än ytterligare i hans föresats, så att han lämnade hela sitt hof (!) och åtföljd endast af en page och en kammartjänare begaf sig tillbaka till Paris, där han inför konungens biktfader afsvor lutherska läran. Som han därefter ej längre fick några medel från sin familj, hade Ludvig XIV understödt honom och erbjudit honom en militärtjenst, men han önskade draga sig undan från all världslig ståt och föredrog att ingå i Oratorianernas seminarium, där han stannade två år för att befästa sin kallelse för det andliga ståndet, i hvilket han också inträdt. Drottning Kristina, om hvilkens beskydd han anhållit, hade lofvat honom en plats vid sitt hof samt dessutom att skaffa honom ett prebende i Tyskland. Han vädjar nu till påfven, i hennes ställe, för att få det utlofvade prebendet och utber sig att, tills något sådant blir vakant, få ett sin rang värdigt underhåll för att kunna uppehålla sig i Rom och för att hindra det ej hans släkt och särskildt hans moder måtte yrka på hans återvändande till Sverige.

Horn blef väl mottagen i Rom. Han bodde hos franska ambassadören och fick audiens hos påfven, som förmodligen gifvit honom någon uppmuntran, men också lät honom veta att han ej kunde få något tyskt prebende, emedan han ej vore naturaliserad. Horn, som ännu ansåg sig kunna slå på skrytets stora trumma, tillkännagaf då att han ämnade resa till Wien för att låta naturalisera sig och af kejsaren eller någon biskop utverka ett prebende, men som han genom sin omvändelse förlorat alla sina rikedomar (!) och ej hade medel hvarken för resan eller uppehället i Wien, bad

han påfven bestå det förnödna därtill för honom och en betjänt. Han hoppades, ifall han komme till Wien, kunna förmå sin moder att resa ut till sig och uttalade sin förtröstan att utan vidare svårighet omvända henne.

Påfven lät verkligen beveka sig — till att anmoda Birgittahospitalet att göra något för honom. Visserligen var hospitalets ställning, som vi sett, just då litet brydsam, man visste ej hur affärerna stodo och alumnerna voro på svältkur, men för en så förnäm, interessant och väl rekommenderad person som Horn, måste något göras. Detta något tog formen af en julgåfva på 50 scudi. Med så litet var han dock ej hjälpt, och sedan Alexander VIII dött (den 1 februari 1691), börjar petitionerandet igen, numera riktadt till Albani, men betydligt nedstämdt till tonen. Att börja med ber han om något anslag från hospitalet för att kunna uppehålla sig under konklaven, sedan åter igen om reshjälp till Tyskland för att arbeta på moderns omvändelse. Han är i stora bekymmer därför att franska ambassadören, hos hvilken han hittills haft kost och husrum, bereder sig att lämna Rom, och han skrifver ödmjukt, ömkligt och bevekligt. Till slut lofvar han Albani på äkta tiggarmanér att, om han denna gång blir hjälpt, skall han ej besvära på länge. *Quantum mutatus ab illo!*

Snart fick han emellertid åter vind i seglen och lön för allt det trägna petitionerandet, Innocentius XII gjorde honom till kanik vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso i Rom,[1] gaf honom en syssla vid sitt hof medförande titeln monsignore, ett årsanslag af 50 scudi från inkomsterna af klostret S. Maria de Muleggio vid Vercelli samt 60 scudi i guld till alla de med besittningstagandet af dessa förmåner förenade utgifter. Dessa voro många och hvarjehanda: lösen för bullor, kopior, sigill, registrering o. s. v., allt efter romerska kurians lofliga än i dag gällande bruk betalbart endast i guld, drickspengar i oändlighet och räkningar från skräddare, skomakare, tvätterska och barberare, inalles 157 scudi. Alla dessa räkningar bilade Horn i en ny ansökan till

[1] Kristina hade i sin tid skaffat Corfitz Ulfelts son Kristian ett kanonikat i samma kyrka. Han begrofs där 1688, till minne hvaraf hans vän Vasenau lät uppsätta en grifttafla.

Albani,[1] naturligtvis för att Birgittahospitalet måtte betala dem, och några månader därefter kommer han, ej nöjd med hvad han fått, med en ny begäran om pension.[2] Han har nu återtagit sina granna titlar, men så »Grande di Svezia» han var, fick han nöja sig med 50 sc. en gång för alla.

Det skulle vara intressant att följa Horns vidare öden i Rom, men hospitalets handlingar och räkenskaper hafva hädanefter intet mera att förtälja om hans föga tilltalande person. Säkert är att han ledsnade på Rom och katolska kyrkan, ty 1696 var han åter lutheran samt kammarherre hos Carl XI. Den italienske resanden Alessandro Bichi,[3] som i juli detta år hade audiens hos konungen, har i sin dagbok[4] antecknat att han till sin stora förvåning bland Carl XI:s uppvaktning fann samme Horn, som han vid sin afresa från Rom sett tjänstgöra hos Innocentius XII. Han tillägger också, att de öfrige svenske herrarne sågo litet snedt på Horn på grund af hans religionsombyten.[5]

Så långt som till tonsuren och messhaken hunno ej två andre svenske herrar *ejusdem farinæ*, som vi finna i Rom i Horns sällskap. Friherre Johan Vilhelm Duwall[6] och Erik Schnack komma båda från Paris med rekommendationsbref från själfve nuntien i Paris till kardinalerna Spada och Albani samt monsignori Cenci, Cibo och Nuzzi. Duwall har liksom Horn blifvit omvänd af ingen mindre person än Ludvig XIV:s biktfader P. la Chaise och därefter tjänat några år som ryttmästare vid ett franskt regemente, men måst lämna tjänsten, emedan han af brist på medel ej kunde uppehålla sin skvadron. Hans förmögenhet har konungen af Sverige konfiskerat. Fader la Chaise har därför skaffat honom rekommendationsbref till att bli upptagen bland påfvens gentiluomini d'onore, ty fastän Duwall

---

[1] Föredragen i hospitalets kongregation den 11 november 1691.

[2] Föredragen den 29 april 1692.

[3] Jfr om Bichi's resa Elof Tegnér, »Tvänne italienske resande i Sverige», Ymer 1890.

[4] Archivio Bichi-Ruspoli-Forteguerra, Siena. Fol. XXVIII.

[5] Enligt ättartaflorna var Horn marskalk vid svenska ambassaden till Rijssvijk 1697 och dog 1711 i Sachsen ogift.

[6] Son af öfverstelöjtnanten och landshöfdingen frih. Jacob Duwall † 1684 och Brita Skytte † 1687. Kallas i ättartaflorna Lorenz samt uppgifves hafva gift sig i Pressburg, men aflidit barnlös.

fått lysande anbud om militärtjänst från prinsen af Oranien och hertigen af Anhalt, vill han för religionens skull helst tjäna påfven. Så skrifver han åtminstone själf.[1]

Duwall hade en släktinge i Rom, sin morfars broder Lars Skytte, numera fransiskanermunk i Araceli, men denne gode och anspråkslöse man höll sig strängt fjärran från rekommendationer och intriger, fast hans hjärta klappade varmt för landsmäns omvändelse. Det blef också intet af med platsen vid påfliga hofvet, utan Duwall fick nedsätta anspråken till att begära reshjälp till Bäjern och en anbefallning till kurfursten för att få tjänst vid hans rytteri.[2] Erik Schnack[3] hade ej bättre tur, fast han lyckats få hjälp till uppsättande af sina petitioner till Innocentius XII af någon skribent med den då för tiden värderade sliskigt sockersöta stilen.[4] Hans historia är ungefär densamma som Duwalls. Äfven han har lidit för religionens skull, ty hans familj har förskjutit honom, och därför vill han naturligtvis gärna tröstas. Han hade ämnat taga tjänst mot turkarne, men som det för tillfället ser fredligt ut, ber han om en sin rang värdig plats vid påfvens hof, så att han kan lefva som kavaljer. Han har redan af påfven fått några »barmhärtighetens strålar» men vill gärna ha några fler. Naturligtvis vände han sig också till Birgittahospitalet, men med lika liten framgång. Kardinal Albani sade till Sparfvenfelt,[5] som då (1692) vistades i Rom, att en pension från hospitalet ej vore tillräcklig för

---

[1] Duwalls petitioner, hvartill bilagorna saknas, äro odaterade. Tiden för hans vistelse i Rom kan ej bestämmas närmare, än att han var där samtidigt med Horn, som af honom åberopas till vitsordande af hans uppgifter om sin familj.

[2] Bland handlingarna från senare år finnes en till kardinal Sacripante ställd promemoria utan datum eller underskrift, hvari föreslås att, som Duwall, hvilken numera är i kejserlig tjänst, fått bref från en sin yngre bror, kapten vid svenska gardet, att konungen vill förlåta honom om han återvänder hem och blir lutheran, påfven måtte sända honom någon hjälp, så att han ej mottager anbudet.

[3] Enligt Anreps Ättartaflor son af kammarrådet Peter Schnack, adlad Snack; åtföljde 1688 Nils Bjelkes regemente till Holland; slutligen öfverste i kejserlig tjänst.

[4] Vid den odaterade inlagan till Innocentius XII äro fogade två rek.-bref från nuntien i Paris af den 5 januari 1692.

[5] Sparfvenfelt refererade detta för Schnack, som skref till kardinalen ett bref (odateradt) ej utan en bismak af vräkighet, hvari han säger att allt hvad han fått i Rom var 20 scudi af påfven och 30 af kardinalen själf, hvilket ingalunda räckte till något högt lif.

en man med Schnacks lefnadsvanor, och det sista vi se af honom i hospitalets handlingar är en begäran om hjälp att betala sina skulder och begifva sig till franska hofvet där han hoppas få anställning. Han lämnar däri en vink om att hans själ möjligen kan gå förlorad för katolska kyrkan, då fadern bevekligt bedt honom återvända till Sverige, men det tyckes ej ha hjälpt, ty hans namn finnes ej på hospitalets utgiftslista. Utom dessa anträffas ännu flera andra svenskar bland dem, som vädja till S. Birgittas barmhärtighet, men deras böneskrifter innehålla föga annat än deras namn och klagomål öfver nöd och fattigdom.[1]

[1] Här följer en förteckning öfver dessa supplikanter. Som de flesta handlingarna äro odaterade promemorior, antagligen gjorda af Albanis sekreterare för att bespara kardinalen besväret att genomläsa böneskrifterna, kan i allmänhet tiden för vederbörandes vistelse i Rom icke fastställas. När något datum med visshet framgår är det angifvet.

Kapten *Gaspar Dreffling* (1690—91) har omvändt sig för många år sedan. Har hustru, fem barn, moder och två systrar att försörja och är nästan bragt till tiggarstafven. Drefflingska släkten var enligt Ättartaflorna från Tyrolen och hade flyttat till Sverige för religionsförföljelses skull.

Johan Henning Neumeyer, f. d. öfverstlöjtnant i svensk tjänst (afsked 1680), har efter sin omvändelse kommit på pilgrimsfärd till Rom. Han tackar Albani (efter 1691) för det han fått tjänst i påfliga armén och för upprepad hjälp samt ber om något bidrag till anskaffande af uniform.

Andreas Simmingh från Stockholm har omvändt sig i Madrid 1694 efter några veckors undervisning i därvarande tyska S. Antonii-stiftelsen.

Henrik Krumbein har omvändt sig och kommit till Rom för att studera musik.

Mathias Brun från Gotland är intagen i Ospizio Romano (kardinal Castaldi's institut för konvertiter).

Suzanna Maria de Cotte är född i Sverige och har af Kristina förts från Hamburg, där hon uppfostrades, till Rom samt blifvit genom drottningen omvänd. Kristina gifte bort henne och gaf henne understöd. Har en sjuk man och sex barn.

Petrus Petronius, nobilis, har kommit till Rom för att gå in i något kloster, där han skulle få lefva utan att aflägga löfte och ägna sig åt studier. Har tagit med sig 1,200 scudi, hvarför han köpt sig en lifränta, men den lämnar honom blott 55 scudi om året, hvilket ej räcker att lefva på.

Jacob Schipfer, son af Georg, från Stockholm, har den 1 april 1695 omvändt sig efter sex veckors undervisning i Castaldi's institut. Ville ingå i påfliga armén, men har fått det besked att inga svenskar tagas emot.

Andreas Riman är anbefalld af kardinal Acciaioli.

Anna Elisabeth Schönfels från Sverige, änka efter kapten Swarz, som stupat i kejserlig tjänst, har jämte sin dotter Agnes Eleonora Swarz omvändt sig (dottern i Wien den 31 maj 1697) och kommit på pilgrimsfärd till Rom.

Pietro Randzow di Bielke är en ganska mystisk person. Han uppgifver sig vara son till generalguvernören i Skåne, har omvändt sig i Köln, gjort två kampanjer för katolska religionens skull och önskar slåss mot Turken. Hans vistelse i Rom har möjligen inträffat före Kristinas död. Han lämnar Rom efter att ha lånat 50 scudi af sin tyske betjänt.

En skildring af den svenska katolska kolonien i Rom skulle blifva ensidig, om den icke inneslöte det enda namn, som sprider något försonande ljus öfver konvertiternas brokiga flock. Om Andreas Galdenblad var en fjeskig fanatiker, Isaac Sundius ett beskedligt fä, Duwall och Schnack äfventyrets män, de öfriga så obetydliga, att deras drag ej kunna skönjas, så var däremot fransiskanerbrodern Laurentius a Divo Paulo, i världen Lars Skytte[1] kallad, en aktningsbjudande personlighet, som forskaren uppsöker i hans ensliga klostercell med en vördnad ej mindre än den samtiden ägnade honom. Hos Skytte har reflexionsmotivet tagit ut sin fulla rätt. Ej timliga fördelar, ej kvinnans tjuskraft, ej stämningens och känslans omedvetna makt hafva ledt honom, utan en genom långa år och skiftande öden efter noggrann pröfning och jämförelse ständigt mognande öfvertygelse har bestämt hans val och riktat hans lif. Kanske misstog han sig, men säkert gjorde han hvad han själf ansåg rätt, och därför dröjer äfven den olika tänkande gärna vid hans bild. Lars Skytte ägnade sig allt ifrån ungdomen åt studier,[2] och hans långa färder i Danmark, Holland och Tyskland under det oroliga årtiondet 1630—40 skedde ej med svärd utan med bok i hand. Tidigt kände han sig dragen till den religiösa spekulationen, och missnöjd med de resultat han såg sin fäderne-ärfda luterska lära frambringa började han söka sitt ideal utanför densamma. Liksom många andra kände han sig lifligt berörd af katolicismens enhet, dess disciplin och auktoritet, den vikt den lade på handlingen jämte tron samt af gudstjänstens högtidlighet. Sektväsendet var honom en styggelse, den enskildes anspråk att framställa självständiga tolkningar af skriften och öfverhufvud självständiga religiösa åsikter syntes honom förmätenhet,[3] den torra

[1] Lars Skytte till Kongsbro, son till ståthållaren på Stockholms och Upsala slott Lars Bengtsson Skytte samt Brita Håkansdotter.

[2] De biografiska uppgifterna om Skytte äro hämtade ur hans egna verk »Confessio Veritatis», och »Peregrinatio Sancta», samt ur Fr. Fernando de Soledade, »Historia Seraphica Chronologica da Ordem de S. Francisco na Provincia de Portugal. Lisboa 1705». Tom 5, Pars 5, Lib. 4, Cap. 6.

[3] Skytte omtalar med förtrytelse, hurusom i Holland hans bokhandlares hustru började en religiös dispyt med honom och med stöd af profeten Amos ville bevisa honom att Gud vore upphofvet äfven till det onda i världen. Hon fick till svar ur Ecclesiasticus »Melior est iniquitas viri quam mulier benefaciens». Pereg. Sa. 216.

kärlekslösheten hos dem som kallade sig troende, stötte honom djupt, och enkelheten i den protestantiska gudstjänsten syntes honom en ringaktning mot den Högste. I synnerhet under hans tre års vistelse 1638—41 i Holland, ett land som han sedermera kallade alla kätteriers hem, befästades dessa åsikter, och när han därifrån hemkallades för att hösten 1641[1] afgå såsom Sveriges sändebud till Portugal, var hans mottaglighet för de intryck vistelsen i ett osplittradt katolskt land skulle medföra redan förberedd. Genast efter ankomsten dit tyckte han sig ha funnit hvad han sökte: kyrkans auktoritet var hel och oomtvistad. Det skulle ej ha fallit någon, allra minst en kvinna, in att taga fram bibeln och ur dess ord söka stöd för kätterska paradoxer, såsom han till sin grämelse bevittnat i Holland. Ej minst tilltalade honom folkets flitiga andaktsöfningar, dess stilla laglydiga lefverne och den anslående gudstjänsten. Snart kände han sig öfvertygad, men ändock tveksam att öfvergå. Han var förmögen, af god släkt med en hög samhällsställning och utsikter till en lysande bana — kunde han offra allt detta? Han tvekade i flera år, under hvilka han fästes med vänskapens band vid flere andlige. Bland dem voro fransiskanern Dionisio di S. Bonaventura i det nära vid hans bostad belägna klostret S. Antonio do Curral och de båda bröderna jesuiterna Francesco[2] och Antonio Macedo. När tiden närmade sig för honom att efter slutad beskickning återvända hem, i början af 1647, kom han alltmera i det nervöst osäkra öfverspända tillstånd som hos kroppsligt svaga individer lätt framkallar brådstörtade beslut. En natt, berättar han,[3] sedan han gått till sängs efter att ha läst den helige Bernhards skrift »*de bonis deserendis*», vaknade han plötsligt ur en orolig sömn genom att falla ur sängen. Med ens i öfvergången från sömn till vaka stod beslutet klart för honom. I kloster måste han, och till klostret strax bredvid skyndade han. Bröderna, som just sjöngo »matutine» förvånades och gladdes åt att se honom, men vågade

[1] Hans instruktion är af den 21 aug. 1641. Hans första depesch från Lissabon af den 9 nov. s. å. Riksarkivet.

[2] Öfvergick sedan till fransiskanerorden och var länge Skyttes klosterkamrat i Araceli.

[3] Pereg. Sa 336 ff. Soledade l. c.

dock ej mottaga honom, fast han enträget yrkade att få blifva novis, ty inkvisitionens tillstånd måste först inhämtas. Detta meddelades efter några dagar, och Skytte fick då ändtligen aflägga sin trosbekännelse, men han måste strax efteråt lämna klostret för att ännu en kort tid vistas bland världslige män och världsliga ting.

En svensk eskader af fem fartyg under befäl af amiralen M. Thiissen Anckarhielm hade nämligen den 2 februari 1647 ankrat på Lissabons redd. Man döme om amiralens förvåning, när han fann att residenten, såsom Skytte kallades, gått i kloster! Det var viktiga saker, som skulle ske, ty eskadern kom ej så mycket på höflighetsbesök som fastmer för att öppna handelsförbindelser, fartygen medförde värdefull last och skulle hämta vin och salt, och till allt detta behöfdes Skyttes råd och erfarenhet. Han kom också ut ur klostret och handlade sin beskicknings ärenden, men när Anckarhielm afseglade medförde han ej Skytte, såsom ämnadt var, utan hans afskedsbref.[1] Han säger själf att Kristina mot andras råd, välvilligt upptog de skäl han anförde för sitt beslut.

Skytte var nu fri från alla gamla band och ifrig att påtaga sig nya. Han förnyade sin begäran att upptagas i fransiskanerorden, och fastän hans vän fra Dionisio rådde honom att välja en mindre sträng regel, stod han fast vid sitt beslut samt mottog den 8 juli 1647 i klostret S. Francisco de Alanquer minoriter-broderns bruna kåpa. Där vistades han i sju år, ett mönster af ödmjukhet, fromhet och flit, kanske också lycklig, ty Skyttes skaplynne var just ett af dem, som kunna finna verklig ro i cellen. För att betyga sin vördnad för aposteln Paulus, hvilken han städse ägnat en varm beundran och hvilkens omvändelse syntes honom såsom mönstret för hans egen, antog han namnet pater Laurentius a Divo Paulo, till hvilket han gärna fogade Nobilis Suecus, ty i all sin ödmjukhet var Skytte svag för hög börd och lifligt öfvertygad om dess företräden.

Konvertiter äro alltid gärna böjda för att draga andra efter sig, och detsamma måste vara fallet med en man som Skytte, men det låg för honom som en självklar sak att

[1] Hans sista depesch är af den 14 april 1647. Riksarkivet.

det måste ske på samma väg han själf vandrat, den djupa öfvertygelsens. Att framkalla denna hos de protestantiska folken, i synnerhet hos sina egna landsmän och om möjligt hos sin unga drottning, hvilken han omfattade med svärmiskt lojal tillgifvenhet, blef nu hans främsta mål, och han grep genast verket an.

Må en sammanställning här vara mig tillåten! Jesuiten Antonio Macedo från Coimbra, som 1650—51 var i Stockholm såsom biktfader åt portugisiska sändebudet J. Pinto Pereira och som antagligen varit den första katolske andlige med hvilken Kristina kommit i någon beröring, var Skyttes vän. Ligger det ej nära till hands att förmoda det Skytte ingifvit honom tanken att göra ett försök till drottningens omvändelse? Hypotesens lösning kan endast den gifva, som äger tillträde till Jesu sällskaps arkiv. Säkert är att Macedo tillskref sig äran af den föga hugnesamma segern.[1]

Den propaganda Skytte själf begynte, och hvilken han förklarade särskildt afse Sverige, skedde genom det tryckta ordet. 1652 utgaf han sitt första arbete *Confessio Veritatis*[2] hvarpå 1658 följde *Peregrinatio Sancta*,[3] 1668 *Scala Pietatis*[4] och 1672 *Ramus Olivæ Septentrionalis.*[5] Dessa böcker äro just ingen underhållande läsning. Skytte åtnjöt stort anseende som latinsk stilist, men hans latin är af denna egendomliga beskaffenhet som sextonhundratalets jesuiter bragte på modet och som ty värr ännu mångenstädes i Norden beundras under namnet ciceroniansk. Riktig perukstockslatin med sirligt krångliga fraser ringlande sig som brända lockar! Innehållet åter är nästan uteslutande dogmatiskt och kyrkohistoriskt, en grundlig utläggning af den romerska kyrkans satser och lika grundlig vederläggning af de olika kätterierna. Författaren ådagalägger en stor beläsenhet, och utom kyrkofäderna citerar han gärna både latinske och grekiske classici, samt medel-

[1] Jfr Arckenholtz, I, s. 463—472.
[2] Confessio Veritatis Ecclesiæ Catholicæ pro Confessionis Augustanæ Professoribus. Köln 1652. 212 sid. liten 8:o.
[3] Skrifven redan 1655. Tr. Rom 1658. 367 sid. liten 8:o.
[4] Scala Pietatis tribus gradibus virtutum theologalium fidei spei et charitatis constructa, tillägnad Clemens IX, Rom 1668. 915 sid. liten 8:o. Är dels en utläggning af dogmer, dels en förklaring öfver liturgien.
[5] Denna ytterst sällsynta bok har det icke lyckats mig anträffa.

tidens och renässansens författare, Aristoteles, Plato, Seneca, Cicero, Ovidius, Juvenalis, Horatius, Virgilius, Petrarca, Aeneas Sylvius, Erasmus m. fl. återfinnas bland hans hjälptrupper, liksom Birgitta, Johannes och Olaus Magnus. Med allt detta är det sannolikt att författaren sköt långt öfver sitt mål. De protestanter, som omvändts af hans böcker, torde vara lika lätt räknade, som de läsare, hvilka lärt sig dödsförakt af Ciceros »*de morte contemnanda*» eller känt sin tro stärkas af Norbecks teologi. Däremot ägna de sig förträffligt till uppslagsböcker vid teologiska disputationer. Utom de nämnda arbetena utgaf han äfven 1669 »*Portentum Penitentiæ sive Vita S. Petri de Alcantara*», en kompilation ur äldre biografier öfver helgonet samt ur kanonisationsprocessen, i formelt afseende Skyttes yppersta verk.[1]

År 1654 erhöll Skytte efter upprepade ansökningar tillstånd af sine andlige förmän att företaga en i många år påtänkt och efterlängtad resa till det heliga landet, dit han begaf sig öfver Frankrike och Italien, utan att låta skrämma sig af den i österlandet utbrutna pesten. I Jerusalem såg han med beundran talrika skaror af män och kvinnor, gamla och unga, komma pilgrande till frälsarens graf från Ryssland, Persien, Indien och Ethiopien.[2] Han måste erkänna, att de skismatiskes trosnit var större än de romersk-katolskes, och att de bragte västerns rättrogne till skam för sin ljumhet, men han konstaterade samtidigt ej utan en viss belåtenhet att de senare, och särskildt fransiskanerne, behandlades af turkarne med större aktning än grekerne. Frukten af hans resa blef »Peregrinatio Sancta», hvilkens inledning är daterad Jerusalem på S. Pauli omvändelsedag den 25 januari 1655.

Från Palestina begaf han sig till Rom, där han fick sitt hemvist i det ryktbara klostret Araceli på Capitolium. Där tillbringade han fyrtio år i bön och arbete, ständigt behållande sitt intresse för fäderneslandet och verkande för dess omvändelse med sin flitiga penna. Kristinas omvändelse var utan tvifvel för honom en stor glädje, och han skyndade att i entusiastiska ordalag tillägna henne sin

---

[1] Tillägnad Clemens IX:s brorson kardinal Jacopo Rospigliosi. Rom 1669. 4:o.

[2] Peregr. Sa 353 ff.

»Peregrinatio Sancta». Efter sin återkomst från Hamburg kallade drottningen 1668 Skytte till sin biktfader och hela hofvets director spiritualis, i hvilken befattning han kvarstod till 1676.[1] Märkvärdigt nog att han kunde härda ut så länge, ty den enkle samvetsömme klosterbrodern måste ha känt sig föga hemmastadd bland det flärdfulla uppsluppna sällskapet på andra sidan Tibern, och han har nog ofta behöft taga i anspråk hvad han ännu hade kvar af diplomatens smidiga takt för att ej råka i skarpa konflikter. Bittrast är ofta den kalk man mest längtat tömma. Skyttes glädje öfver Kristinas och de öfrige svenske konvertiterne måtte ha varit blandad med rätt mycken malört.

Skytte dog 1696 i Araceli.[2] Han delar med en annan svensk katolik, filosofen Johan Oxenstierna,[3] hvilken vid slutet af S:s lefnad vistades tre år i Rom, äran att aldrig ha tagit Birgitta-stiftelsens tillgångar i anspråk.

Det är nu tid att vi återvända till hospitalets räkenskaper, hvilka Cavalletti i april 1690 på kongregationens befallning började utreda. Det var ett synnerligen mödosamt arbete han åtagit sig och det dröjde också ända till våren 1691 innan han kunde för kongregationen framlägga resultatet.[4] Det befanns då att de stackars alumnerna vid drottningens död hade att fordra på sina pensioner ej mindre än 2,852 scudi och att slarfvet med utbetalningarna börjat redan 1686. Vid slutet af året 1689 hade beloppet nedgått till 2,453 sc.,[5] men hospitalet hade dessutom andra

---

[1] Soledade l. c.

[2] Enligt Åttartaflorna. Aracelis arkiv skingrades under revolutionsåret 1798, och därvid förkom äfven klostrets »mortuorologium», en förteckning öfver aflidne bröder jämte biografiska notiser. Oaktadt verksamt bistånd lämnats mig af flere fäder så väl i Araceli som S. Antonio har det icke varit möjligt återfinna hvarken mortuorologiet eller någon annan anteckning om Skyttes död eller begrafning. I Araceli finnes ingen grafskrift öfver honom.

[3] Jfr F. U. Wrangel, »En högadlig Filosof» i Autografsällsk. tidskr. II, 3, sid. 7—8.

[4] Det synes dock dessförinnan i slutet af 1690 hafva varit förelagdt påfven.

[5] Vasenau hade då att fordra . . . sc. 1,350

Vasenau hade då att fordra	sc.	1,350
Sundius	»	540
Galdenblad	»	270
Svensson	»	95
Nunnan Monarti	»	90
Panurghi för syskonen Tun	»	108
	S:a sc.	2,453.

skulder för reparationer o. s. v. samt det af kardinal Orsini upptagna lånet å 3,000 sc. jämte dess obetalda räntor. Inalles uppgingo skulderna till sc. 8,318,95, hvaremot svarade tillgångar till värde af sc. 86,834,63.[1] Vid första påseendet synes denna jämförelse ganska tillfredsställande, men det vackra resultatet berodde helt och hållet på bokhålleriknep. Skulderna voro verkliga och redan förfallna till betalning, tillgångarna däremot både för högt värderade, osäkra och delvis omöjliga att realisera. Cavaletti hade den 31 december 1689 beräknat dem till följande belopp:

egendomen Quartaccio	sc.	33,827,25
fordran hos Olevano's kommun	»	1,500 —
nio hus i Rom	»	16,725 —
obligationer (monti)	»	16,825,82
fordringar för obetalda hyror	»	4,047,94
räntor å obligationerna	»	647,22
diverse fordringar och andra tillgångar	»	13,261,40
S:a	sc.	86,834,63.

Det är härvid att märka att värdet å Quartaccio, som var det i uppgörelsen med huset Orsini åsatta, alls icke motiverades af afkastningen, ty arrendet var blott sc. 700 och arrendatorn Filippo Alfonsi hade så illa sugit ut jorden att man måste förutse en nedsättning, då hans arrende skulle utlöpa 1694. Fordringarna för hyror voro till allra största delen alldeles hopplösa. Ej stort bättre var det med de under diverse rubricerade fordringarna, som innestodo hos hertigen af Bracciano, forna esattori, däribland Avanzi för sc. 1,962, samt arrendatorn Alfonsi. Slutligen bestodo 7,138 sc. af dessa tillgångar af det ökade värde fastigheterna erhållit genom reparationer! — Af samma art var den tablå öfver årens 1676—89 inkomster och utgifter, Cavalletti framlade. Den visade:

Inkomster	sc.	38,164,49
Utgifter	»	26,538,73
öfverskott	sc.	11,625,76,

[1] Cavallettis räkenskap i Cod. 1650. Bibl. Ang. XXI, fol. 488 ff.

vilket ty värr representerades dels af de 7,138 sc. i re-
rationer, dels af de osäkra fordringarna. Äfven bokhål-
ren Zagretti uppgjorde å sin sida liknande tabläer, som
ilde sig från Cavallettis i några bokföringsåtgärder, men
det stora hela öfverensstämde med hans.[1]

Resultatet i den nakna verkligheten var att sedan alla
ulder betalats, skulle hospitalet kunna räkna på inkom-
erna från omkring 10,000 sc. i reda pengar samt af sina
stigheter för att därmed möta utgifter till ett belopp af
ikring 1,600 sc. däraf 1,212 sc. pensioner. Detta hade
ke varit särdeles bekymmersamt, om blott alla lägen-
terna kunnat uthyras, men det visade sig vid bokslutet
90 att af en beräknad hyresinkomst af 739 sc. ej mindre
i 344 sc. icke influtit. Tillika hade alumnernas fordringar
ats, emedan kongregationen ännu innehöll pensionerna.

Det vore allt för omständligt att år från år följa kon-
egationen, d. v. s. kardinal Albani och Cavalletti, hvilken
91 öfvertog platsen som »computista», genom de olika årens
kslut. De funno sig i följd af sjunkande hyror till slut
ungne att nedsätta alumnernas pensioner, hvilket de sä-
rt gjorde mycket ogärna. I synnerhet måtte det ha
stat på Albani att beröfva sin vän Vasenau en tredjedel
hans inkomst på gamla dagar — men nöden har ingen
g. Från och med 1693 nedsattes Vasenaus pension från
0 till 400 scudi, Sundii från 240 till 120, nunnans i Vi-
rbo från 60 till 30, och Sara Tun ströks från listan jämte
n aflidne Svensonius. Däremot uppfördes Nils Malmbergh
ind alumnerna med 42 sc. Endast Galdenblad fick be-
lla sin pension af 120 sc. orubbad. Sedan denna ned-
ttning vidtagits var budgetens jämnvikt betryggad, och
följande åren erbjödo, såsom nedanstående tabell utvisar,
r normala förhållanden.

		1693.	1694.	1695.	1696.	1697.
komsterna voro:	sc.	1,544,	1,559,	1,560,	1,396,[2]	1,730.
gifterna »	»	1,191,	1,323,	1,192,	1,416,	1,038.

Med år 1698 blir ställningen ännu bättre. Döden hade
ukit Vasenau och Sundius från pensionslistan, som nu-

[1] Ibid.
[2] Minskningen föranleddes af nedsättning i arrendet för Quartaccio
369 sc. 1698 var det åter uppe till 650 sc.

mera endast upptog Galdenblad, Malmbergh och syster Monarti. Utgifterna uppgingo nämnda år endast till 447 sc. medan inkomsterna voro 1,709, visande således ett årligt öfverskott af 1,262 sc., hvari man beräknade en ökning af 100 sc., om fordringarna hos huset Orsini kunde indrifvas.

De räkenskaper, som varit mig tillgängliga, sluta med 1698, men i stället finnas handlingar,[1] som visa huru denna goda ekonomi gaf uppslaget till ett nytt skede i hospitalets historia. Det kom denna gång om ej från en svensk, så åtminstone från Sverige. Kejserliga sändebudet i Stockholm grefve Franz von Starhemberg var en ifrig katolik, som höll sig både en jesuit till biktfader och en annan präst till kapellan. Hans hus var medelpunkten för den katolska kolonien i Stockholm, och vid mässan som hölls därstädes kunde ända till 300 personer vara närvarande.[2] Både Starhemberg och biktfadern Martin Gottzeer drömde att genom framgångsrik propaganda taga revanche för Breitenfeld och Lützen samt stodo i brefväxling härom så väl med Albani som med andre andlige, i synnerhet med jesuiterorderns »pater assistens Germaniæ» i Rom Ignatius Dertius. I jesuiternas seminarium i Linz var vid denna tid en särskild afdelning för missionen i Sverige, Norge och Danmark upprättad under namnet »Fundatio septentrionalis», och vid seminarierna i Wilna och Olmütz funnos friplatser för svenskar, hvilka dock icke kunde besättas af brist på sökande. Detta hindrade dock ej Starhemberg och Gottzeer att vända tankarna till upprättande af ännu en propaganda-anstalt, så snart ryktet om de ordnade finanserna i S. Birgitta trängt fram till dem. Redan den 10—20 februari 1697, således ännu innan Vasenaus död bragt öfverflöd i hospitalets kassa, skrifver Starhemberg från Stockholm till Albani för att föreslå upprättandet af ett »seminarium gothicum» och en »missio pro vastissimo regno Sueciæ». Den gode Albani, som städse upptog sin ställning som Sveriges protektor på fullaste allvar, fann behag i tanken och beslöt att i hospitalets talrika lägenheter låta inreda lämpliga rum för några svenska studerande, som skulle ägna

[1] Cod. cit. XXIII.
[2] Jfr Elof Tegnér, »Tvenne italienska resande». Ur Alessandro Bichi's dagbok 1696.

sig åt det andliga ståndet och arbeta på sitt fäderneslands återlösning, alldeles som på Sigismunds tid. Han anmodade Gottzeer att utse några lämpliga unge män i Sverige och om möjligt själf föra dem till Rom, men hans fordringar på kandidaterna voro något svåra att tillfredsställa, ty de borde vara födda af katolska föräldrar samt därjämte af god börd och framstående egenskaper.[1] Äfven med Johan Galdenblad, som numera tillhörde Jesu sällskap, skriftväxlade han härom.[2] Gottzeer klagade visserligen öfver de uppställda villkoren, ty ehuru friheten för katoliker i Sverige nu var större än den varit på hundra år, såsom han skref till Johan Galdenblad, så var dock så godt som hela folket och namneligen adeln fortfarande kättersk, och att föra några unga »illustres» ut ur landet för att omvända dem mötte vissa betänkligheter. Ville man ha unge män af katolska föräldrar, finge man nöja sig med inflyttade främlingars barn och ej vara alltför noga med börden. Icke desto mindre gick han till verket, och den 1 september 1698 kunde han föreställa fem lämplige ynglingar för Starhemberg, hvilken därpå jämte sin legationssekreterare Philip von Andverr och Goltzeer själf underskref ett intyg om att de voro »honestæ conditionis, honestorum nobilium civiumque Stockholmiæ in Suecia legitimos filios ibique in regia illa Sueciæ civitati natos et educatos».[3] De voro Frans Sallier[4] »Sudermannus», född 1687, och hans broder Josef, född 1689, söner af köpmannen Noël Sallier och hans hustru Anna; Johan Nicolaus Poget,[5] »Uplandus Holmiensis», född 1686, son af Johannes Poget som varit i någon tjänst på kungliga slottet och hans hustru Anna Dorotea; Peter Hogg, »Nobilis Suecus Uplandus», född 1683, son af aflidne sekreteraren i Kammarkollegium Johan Hogg;[6] samt Stefan Dufreno,[7] »Sudermannus», född 1685, son af en viss

[1] Illustres et simul selecti omnino. Bref fr. Gottzeer till P. Assistens Germaniæ den 5 sept. 1698, däri han klagar att dessa villkor äro så godt som omöjliga att uppfylla. Cod. cit.
[2] Bref fr. Giovanni Galdenblad della Comp:a di Giesù till Albani, fr. Ingolstadt den 20 dec. 1698. Cod. cit.
[3] Cod. cit. XXIII, 577.
[4] Namnet skrifves Sallier, Salliet och Sollier.
[5] Namnet skrifves Poget, Pouget och Poschet.
[6] Adlad 1689.
[7] Namnet skrifves Dufreno, Dufrenus och Dufrene.

Nicolaus Dufreno och hans hustru Christina. Dessa gossar, af hvilka den äldste var 15 år, skulle bli den första besättningen i det nya lilla kollegiet i S. Birgitta. Stackars småttingar! De torra papperen förtälja ej, med hvilka känslor de reste ut långt långt bort från sina hem för att uppfostras bland främmande män för en bana, om hvars betydelse de ej kunde hafva något begrepp. Kanske satt gråten i halsen på en och annan, men de skrefvo intet eller åtminstone intet vi nu ha kvar. Peter Hogg, Dufreno och Frans Sallier afreste först, därpå följde Gottzeer själf efter den 12 september 1698 med Poget och Josef Sallier.

Resan gällde att börja med Linz, dit samtlige lyckligen ankommo efter en ovanligt snabb resa,[1] och där de fem ynglingarne började förberedande studier i Fundatio septentrionalis. Gottzeer kände sig emellertid litet illa till mods i fruktan att anmärkningar skulle göras mot hans utvalde. Hogg var ju otvifvelaktigt svensk och adelsman, men de öfrige kunde icke räknas till »illustres» och deras anspråk på svensk nationalitet voro mer än tvifvelaktiga. Dessutom hade de samtlige blifvit döpte i lutherska kyrkor i Stockholm, Dufrenos moder var lutheran, ooh Pogets föräldrar bodde i Köpenhamn. Gottzeer skref därför dagen före sin afresa från Stockholm till Dertius och bad honom öfvertyga kardinal Albani om att gossarne verkligen voro födde i Sverige, hvilket enligt hans åsikt var nog för att de skulle betraktas som svenskar.

I april 1699 voro studierna i Linz afslutade[2] och de fem ynglingarne afreste till Rom under uppsikt af seminariets ekonom Urban Schlögel, väl försedde med pass och rekommendationer.[3] Resan gick öfver Trient, Modena och Bologna till Loreto och därifrån till Rom. Gossarne synas ha omhuldats under vägen. På väggen till Modena mötte de änkehertiginnan, som då hon erfor den unga karavanens

[1] De synas alla hafva varit där vid slutet af september.

[2] Georgius Schneider, præfectus scholarum inferiorum i seminariet, utfärdar 16 april 1699 afskedsbetyg för Hogg, Poget och Dufreno.

[3] Pass utfärdades för alla fem i Linz den 15 april 1699 af grefve Frans Josef v. Lamberg, guvernör i öfre Österrike. De kallas »nobiles et ingenui juvenes, omnes Sueci Holmienses» och förmälas skola i Rom uppfostras till katolska missionärer i Sverige. Ett annat pass och rekommendationsbref utfärdades för dem den 21 april af påflige nuntien i Wien kardinal Santa Croce. L. c. ff. 574, 585.

mål, bjöd på åkningen ända till Modena. Därifrån till Bologna bjödo jesuiterna i Modena på skjutsen. Sedan fingo de rida på åsnor till Loreto, hvarifrån resan till Rom skedde dels i vagn dels till häst.

Den 20 maj 1699 togo de sitt inträde i Birgittahospitalet, som sålunda åter fick höra svenska, om än ibland bruten, talas inom sina murar. De funno där före sig en annan svensk, Georg Dahlberg, som varit där sedan november 1698, antagligen i samma ändamål.[1] Kardinalen var emellertid, såsom Gottzeer förutsett, icke alldeles nöjd med de nya alumnerna: bröderna Sallier voro savoyarder, hette det, och Poget från Köpenhamn, och det fick skrifvas ytterligare för att lugna hans betänkligheter. Starhemberg, hvars nit för propagandan icke hvilade,[2] var nu jämte Goltzeer i Linz, hvarifrån han den 26 aug. 1699 utfärdade ett mycket diplomatiskt intyg om att intet hinder funnes för Poget att fritt vistas i Sverige och gagna detta sitt fädernesland, och Goltzeer skref till Dertius att man med litet tummande mycket väl kunde aflägga ed på att han var svensk. Dessutom anskaffades ett annat intyg i samma syfte från en jesuiterpater i Köpenhamn och därmed tyckes udda ha fått vara jämt.[3]

Vi hafva nu hunnit till 1600-talets slut samt också till slutet af de handlingar som hittills kunnat anträffas om Birgittahospitalet och de svenskar, som samlade sig kring detta fäderneslandets enda minnesmärke i den eviga staden.

[1] Handlingarna innehålla inga andra upplysningar om denne Dahlberg.

[2] Starhemberg lämnade vid sin död ett legat till Fundatio septentrionalis, hvilket dock ej kunde utgå såsom stridande mot släktens fideikommissbestämmelser, (odaterad böneskrift från Gottzeer, numera fundationens prokurator till Clemens XI). Han ber påfven om ett bidrag till stiftelsen, i hvilken händelse Starhembergs broder ville söka utbetala legaten. Af en annan petition i samma syfte till Clemens XI från en af föreståndarne (underskriften bortsliten) af 1 december 1707 framgår att kejsaren gifvit den nordiska missionen ett årsanslag af 1,000 floriner.

[3] Handlingarna lämna inga vidare upplysningar om de fem seminaristerna, utom att Petrus Hogg i juli 1700 var i Rom och skulle vistas hos fäderna i S. Birgitta, tills tillfälle erbjöde sig att skicka honom tillbaka till Linz. Två andra svenska namn förekomma ännu. Jesuiten Henricus Cuperus i Köln skrifver den 21 april 1699 till kardinal Paolucci för att begära reshjälp till Rom för svensken Nicolaus Grammius, Mathiæ filius, suecus nobilis, magister philosophiæ, f. d. hofpredikant och därtill f. d. regementskvartermästare vid svenska legionen i Flandern. Prefekten i Propagandan G. F. Malavolta skrifver till Albani att en svensk vid namn Gustav Lorman, som kardinalen omvändt, utmärker sig för flitiga spåkningar. Det är allt som om dem nämnes.

Ännu var bandet mellan Sverige och hospitalet ej brust och de händer, som styrde dess öden, gjorde detta i d svenska nationens namn och i dess förmenta intresse. Det fortfor under hela 1700-talet under kardinalerna Alban och Braschis protektorat, tills omsider revolutionsåren s pade bort alla förbindelser både med Sverige och birgittin orden för att icke mera återknytas.

›rhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria[1]

AF

LUDVIG STAVENOW.

---

reppen politisk historia och kulturhistoria stå i det
a föreställningssättet och till viss grad äfven i
ıren i en viss motsats till hvarandra. Innebörden
ıa motsats är i allmänhet mindre klar, och väsent-
rde den populära uppfattningen däraf bestämmas af
ividuella anläggningen hos olika människor, hvilkas
ıg, intressen och sysselsättning företrädesvis rikta
ksamheten på de företeelser, som tillhöra det poli-
fvet, eller på framstegen i litteratur och konst, in-
ɪch samfärdsel, religion och moral eller alla de ota-
ringar, i hvilka den mänskliga odlingen vinner sin
ıtdaning. Vi dröja helst vid det, som vi själfva
såsom viktigt i det aktuella lifvet, äfven när vår
år tillbaka i tiden för att följa utvecklingen af det
a till hvad som är, och äfven om vi inrymma ett
andra sidor af det mänskliga utvecklingsarbetet,
det dock nära till hands att i den värdesättning,
bestämma proportionen, hvari dessa olika sidor be-
ɪh förenas till en helhet, tillerkänna den hufvudsak-
kten, den centrala och bestämmande ställningen åt
arvid vår egen ande fäst sig med största kärlek.
ı vetenskapen kan icke operera med sympatier och
ɪr mindre oklara begrepp. Den måste för att verk-

---

[1] reläsning vid tillträdet af professuren i historia och statskunskap
orgs högskola den 14 nov. 1895.

ligen utreda ett vetenskapligt spörsmål befria sig från de förra och söka att vinna en skarpare fixering af de senare, och i första rummet möter den då frågan, hvad politisk historia är, och hvad kulturhistoria.

Den politiska historiens ämne ger sig snart själf. Det är statslifvets utveckling i alla dess företeelser, eller i allmänhet de politiska idéernas och institutionernas långsamma framväxt i deras ständiga växelverkan med andra grenar af mänsklig odling och i deras lefvande representation genom de stridiga intressen och viljor, hvilkas kamp eller samarbete burit utvecklingen framåt. Däri äga vi den politiska historiens gifna objekt.

Lika klar och allmänt antagen denna definition är, lika oklar och omstridd är hvarje bestämning af kulturhistorien. I sin mest inskränkta bemärkelse är den vetenskapen om mänskliga seder och bruk under skilda tider, hvardagslifvets tillstånd, sådant det gestaltat sig för genomsnittsmänniskan af olika samhällsklasser. Denna kulturhistoria följer henne i hennes dagliga arbete och hennes hvila, i i hennes utelif och hemlif, i allvar och nöd, i nöjen och festliga tilldragelser och detta från hofvet och den rike ädlingen ned till dagsverkaren, fången och fattighjonet. En kulturhistoria i denna mening afkläder sig gärna all individuell skildring af personligheter och händelser; det är endast fråga om det allmänna tillståndet, hvars oafbrutna utveckling genom sin natur undandrager sig fortgående betraktelse och endast kan belysas genom skildringar från relativt långt skilda epoker, hvilka förete en tydlig eller märkbar förändring af det hvardagliga lifvets former.

Tydligen hafva vi här att göra med en specialvetenskap, intet annat, som i brist på eget namn stundom går under det af kulturhistoria. Såsom sådan är denna specialvetenskap berättigad likaväl som hvarje annan, hvilken sysslar med att beskrifva en art af denna världens företeelser och söker att afvinna dem ett sammanhang i deras utveckling. Men i den mänskliga odlingens utveckling i sin helhet spela hvardagslifvets öden och former en så ringa och från hvarje högre synpunkt underordnad roll, att endast en högst ovanlig ensidighet eller begreppsförvirring kan

vilja i en betraktelse däraf finna den verkliga kulturhistorien eller ens en viktigare eller centralare del af densamma.

En motsats mellan den politiska historien och en kulturhistoria i denna begränsade bemärkelse är ögonskenligen omöjlig, ty de beröra hvarandra för litet. Förhållandet dem emellan är snart utredt; den ena kan gifva den andra ett handtag, hvardagslifsskildringen en fylligare bakgrund för teckningen af en personlighet, en händelse eller ett tidehvarf, den politiska historien den nödiga kronologiska dateringen eller förklaringen till främmande seders och bekvämligheters starkare inträngande under vissa perioder eller dylikt.

Men kulturhistoria kan ock fattas i en mer omfattande och egentlig bemärkelse. Att det då blir fråga om den mänskliga odlingens historiska lif i stort sedt är klart, men vid den närmare bestämningen häraf träffa vi på en faktisk begränsning, hvars berättigande bildar en omstridd och sväfvande, men ytterst viktig punkt. Vanligen afser man med kultur i detta sammanhang de företeelser af mänsklig odling, hvilka icke direkt tillhöra det offentliga lifvet eller, positivt uttryckt, hvilka falla inom det enskilda lifvets område. Hit hör endast såsom en ringa del hvardagslifvets gestaltning; det är litteraturens och konstens, religionens och moralens, rättens och det ekonomiska lifvets, vetenskapens och de mänskliga uppfinningarnas tillstånd och framsteg, som utgöra det egentliga ämnet. Sammanfattningen däraf bildar i populär mening kulturhistoriens föremål och motsättes såsom sådant statslifvet eller den politiska historiens.

Här möter oss således motsatsen öppen och medveten, och i öfverensstämmelse därmed formuleras vanligen problemet om den politiska historiens förhållande till kulturhistorien. Sin vetenskapliga begrundning finner denna motsats i den öfliga indelningen af människans verksamhet i den privata och den publika, i det enskilda samhällets lif och det offentliga. Icke desto mindre torde denna motsättning af kulturhistoria och politisk historia, denna form för problemets fixerande icke vara djupgående, utan tillfällig och ovetenskaplig både med hänsyn till det mål, man

med en dylik kulturhistoria afser eller bör afse att vinna, och till den faktiska utvecklingens eget inre sammanhang.

Det berättigade i, att hvarje särskild gren af den mänskliga kulturen är föremål för en särskild historisk specialdisciplin, är höjdt öfver all diskussion, då det bör anses såsom ett axiom, att forskningen på t. ex. det ekonomiska eller konstnärliga lifvets område lika väl som på det offentliga lifvets eger både rätt och behof att följa sitt föremål i dess egen historiska utveckling från en ringa begynnelse till dess nuvarande ståndpunkt. Lika litet kan det berättigade och det nödvändiga i sträfvan att från enhetlig synpunkt uppfatta alla de skilda företeelserna bestridas. Det är den mänskliga andens eget behof af att såsom ett helt uppfatta i dess förgångna utveckling den faktiskt såsom ett helt framträdande mänskliga bildningen, som gifvit upphofvet till kulturhistorien och därmed till den största vetenskapliga uppgift, som kan ställas för den historiska vetenskapsidkaren öfver hufvud. Denna uppgifts framträdande är så oändligt välgörande såsom reaktion mot den splittring i historiska specialvetenskaper, som det vetenskapliga arbetssättet nödvändiggör och alltid skall fordra, men som hotar att skymma blicken för det andliga lifvets enhet och för den innerliga samverkan, som förenar dess skilda yttringar och först i djupare mening förklarar desamma. Redan själfva uppgiftens ställande förutsätter en hög och universell bildning, och det är därför naturligt, att kulturhistorien i egentligaste mening är en modern vetenskap, fostrad af vårt eget sekel, som i så eminent grad utmärkes af det historiska åskådningssättets genomträngande på alla områden af mänsklig bildning, och som företer en så kraftig utveckling af alla tänkbara historiska specialvetenskaper.

Det är icke heller kulturhistoriens berättigande i sig, som framkallat någon meningsskiljaktighet, allra minst någon konflikt med den politiska historiens målsmän, utan den formulering af densamma, som ställt den politiska utvecklingen utom och i motsats till den allmänna kulturutvecklingen, det politiska lifvet gent emot det s. k. kulturlifvet. Denna motsats är icke berättigad och har icke

faktiskt stöd, ty statslif och kulturlif stå till hvarandra i den mest innerliga och oskiljaktiga förening.

Vi måste dröja något vid arten af detta sammanhang, som är af principiell vikt för hvarje försök att bestämma förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.

Det är en allmänt och ofta gjord iakttagelse, att ett kraftigt politiskt och nationellt maktuppsving i regel framkallar en hög kulturutveckling. Hvarje politisk makt sträfvar liksom med nödvändighet att fylla sig själf med ett kulturinnehåll, utveckladt ur dess egna nationella förutsättningar eller, genom upptagandet af en högre främmande odling, besläktad med det egna folkets andliga begåfning. Så hvilar t. ex. den grekiska kulturens härligaste blomstring på den storartade segern öfver perserna, som höjde den nationella känslan och i den attiska staten skapade det grekiska folkets främsta politiska maktbildning för alla tider. Så förbinder sig den franska kulturens storhet under Ludvig XIV:s tid med dess politiska maktutveckling eller den svenska odlingen under vår egen storhetstid med Sveriges stormaktsställning i norra Europa. Och hvem ville förklara den rika blomstring, som den holländska odlingen vann efter frihetskriget mot Spanien eller den engelska under Elisabets dagar utan dess relation till det politiska lifvet? Öfverallt se vi, huru ett rikt statslif, som tränger det nationella medvetandet och den sedligt stärkande känslan af plikt mot det offentliga samhället och ansvar för dess bestånd djupt ned i folkets djupaste lager, framkallar en rik utveckling af den privata odlingen i alla riktningar. Och detta empiriska faktum har sin naturliga grund däri, att politisk makt alstrar självkänsla, tro på sig själf och kärlek till egna kulturprinciper; den uppkallar en rikedom af krafter till arbete i det allmännas tjänst, till täflan att göra någon insats i den gemensamma storheten, att denna eggande känsla skall med nödvändighet i öfverensstämmelse med de olika individernas anlag göra sig gällande på alla kulturlifvets områden. En nation behöfver dessutom liksom den enskilde harmonisk utveckling, och ett kraftigt politiskt uppsving fordrar äfven därför liksom sitt ideala berättigande eller komplement ett höjande af det privata kulturlifvets nivå. Förnimmelsen däraf såsom

ett villkor för inre hälsa skall hos ett folk alltid göra sig gällande mer eller mindre medvetet. Däri ligger förklaringen till det faktiskt iakttagna förhållandet.

Däraf förklaras ock ett analogt motsatt faktum. Om af olika skäl en dylik utveckling af det inre kulturlifvet icke följer, bleknar snart den politiska storheten bort och försvinner, och när en betydande politisk maktbildning visar sig blottad på kulturell innebörd och endast är ett verk af en kraftfull vilja eller tillfälliga omständigheter, verkar den endast till förbannelse eller går spårlöst förbi, liksom Asiens många mongolriken, som blott varit böljor på ytan af dess djupá folklif. Med riktig instinkt har också den allmänna meningen fattat en dylik politisk makt utan kulturell innebörd såsom yttring af rå kraft, såsom ett oting, hvars existens ej blir en led i den mänskliga utvecklingen, utan ett afbrott.

Men sammanhanget mellan stat och kultur eger äfven en annan sida, hvars betraktande först fullständigt belyser förhållandet. Det är icke alltid så, att en kulturutveckling har sin förutsättning i en politisk maktbildning, utan lika ofta tvärt om. Ur det inre idélifvet tränga stundom fram nya lifskraftiga impulser eller tankar, som oberoende af eller trots staten utbreda sig i allt vidare kretsar och verka befruktande till en rik blomstring af andligt lif. Hvarje sådan ideell rörelse af principiell innebörd sträfvar efter inflytande i det politiska lifvet. Den fordrar det med nödvändighet eller skall dana sig själf nya former af organiserad makt för att finna skydd i kampen mot motsatta principer, nödigt organ för sin utbredning och medel att fullständigt influera och genomtränga alla sidor af det mänskliga lifvet. Utan sådant politiskt uttryck gå äfven dessa andliga strömningar och impulser under eller förbi utan djupare spår. Så t. ex. se vi kristendomen utveckla sig oberoende af eller i motsats mot staten, men vi finna ock, huru den å andra sidan i det romerska världsriket har en förutsättning för sin universella tendens och spridning, huru den själf till sitt skydd skapar sig en egen organisation, och huru den slutligen bemäktigar sig staten eller den politiska makten och först därigenom vinner fullständig seger öfver den hedniskt antika bildningen och i frankernas

och i byzantinernas kristliga monarkier danar organet för sitt försvar mot muhammedanismen och sin utbredning bland nordgermanska och slaviska folk. Vi se äfven, huru Luthers reformationstanke går segrande genom världen genom egen kraft, men huru den tidigt och nödvändigt förbinder sig med Tysklands statslif och de germanska monarkierna öfver hufvud, och huru den utan denna förbindelse skulle dukat under, liksom den dukade under i de sydeuropeiska staterna. Vi se, huru renässansens konstnärliga och vetenskapliga rörelse utvecklar sig i djupaste samband och växelverkan med de italienska stadsrepublikernas småstatslif, och huru hela dess åskådning inverkar på tidens politik genom utbildandet af idéen om det världsliga samhällets självständiga rätt och genom statsindividualismens seger öfver medeltidens universella politiska ideal uti det europeiska statssystemets uppkomst. Adertonde århundradets upplysning skapar sig sitt politiska uttryck och organ i revolutionens nationalförsamlingar å den ena sidan och den upplysta despotismen å den andra, och Tysklands rika andliga uppblomstring under det adertonde århundradets senare hälft och vårt eget sekel tenderade inom kort medvetet till den tyska nationens politiska upprättande.

Vi hafva ingen anledning eller rätt att betvifla, att dessa mäktiga kulturrörelser, om de icke funnit sitt nödiga politiska uttryck, skulle hafva hämmats och dött bort utan att förmå influera det mänskliga lifvets utveckling på ett bestående sätt. Hvem räknar de många andliga strömningar, som gingo spårlöst förbi, de många spirande kulturfrön, som kväfdes i begynnelsen, emedan de icke funno stöd i en politisk makt, som gaf skydd och varaktighet.

Kulturlifvet fordrar äfven på ett annat sätt det politiska lifvets ständiga omformande efter sina behof. Det kräfver inom sin specifika kulturkrets en inre frid och ordning, som häfdar rätten och alla andra grundvalar för samhället, och som först möjliggör den verkliga frihet, som individen behöfver för sin andliga hälsa, och den sedliga hållning, som den vakna känslan af förpliktelse mot det allmänna befäster. När därför en kultur vuxit ut till likformigt herravälde öfver en större krets än förut, fordrar den med nödvändighet en motsvarande politisk utveckling

eller tynar och dör. Så hade den grekiska kulturen, när ett och ett halft sekel gått från slaget vid Salamis, kommit till den punkt, att småstatslifvet ej längre betydde skilda kulturprincipers brytningar i ringaste mån, utan inre anarki och de rika krafternas upprifvande i inre kamp inom en värld, där bildningen vuxit öfver de gamla politiska formerna till allmänt hellenisk och fordrade en politisk makt, som tryggade den inre rättsordningen i den gemensamma helleniska kulturvärlden och organiserade dess öfverskottskrafter till utbredning öfver en död eller motståndslös yttre värld. Den uppgiften löstes af Alexander och hans efterföljare i det helleniska världsrikets och statssystemets bildande och till sist af Rom, och först därigenom möjliggjordes ett halft årtusende af den rikaste kulturutveckling, den alexandrinska bildningen, som väl därförutan ej blifvit till. På samma sätt fordrade också den allt allmännare och likformigare europeiska kulturen med nödvändighet sin politiska motsvarighet i ett allt fastare organiseradt statssystem, som redan faktiskt lefver eller skymtar såsom ett politiskt samhälle öfver de gamla nationsstaterna, och en återgång i detta fall till en fullt isolerad statsindividualism — om den vore möjlig — måste medföra den rika internationella odlingens undergång.

Vi sammanfatta vår betraktelse af förhållandet mellan stat och kultur. Behofvet af harmonisk utbildning, af emotsvarighet i en nations eller i mänsklighetens kulturlif och dess politiska lif framträder lika oafvisligt, vare sig stat eller kultur tagit försteget i utveckling. Blir denna disharmoni för stark och utjämnas den ej genom det fortgående samhällsarbetet, följer tillbakagång och död. Endast i den mån de växlande kulturströmningarna förmå vinna inflytande på statslifvet blifva de af beståndande och genomgripande art. Endast i den mån de politiska bildningarna ega kulturell innebörd, erhålla de högre och varaktig betydelse. Sammanhanget kan icke vara intimare. Det är helt enkelt så, att stat och kultur endast äro olika sidor af den mänskliga andens lif, och att än de politiska problemen, än de kulturella tränga i förgrunden såsom de hufvuduppgifter, af hvilkas lösning dess utveckling beror, från urtid till all framtid.

Denna insikt i det inre sammanhanget mellan stat och kultur bör utan vidare kullkasta alla teorier om en allmän kulturhistoria, vunnen genom en förening af de skilda historiska disciplinerna till en gemensamhet, som utesluter och motsättes den politiska historien. En sådan kulturhistoria skulle fullkomligt förfela det syfte, som varit den berättigande grunden till dess uppkomst gent emot de speciella historiska vetenskaperna, att fästa blicken på det andliga lifvets enhet och såsom ett helt behandla dess olika yttringar, då den ju förbisåge en väsentlig del af sitt objekt. Den skulle icke bli annat än en ny form af specialhistoria utan inre enhet och utan möjlighet att inom sig själf finna den tillräckliga grunden för sin utveckling.

Ofullständigheten i kulturhistoriens öfliga bestämning från vetenskaplig ståndpunkt är också så djupt känd af en del nyare författare, som sökt gifva den en vetenskapligare formulering, att de måst uppställa en ny objektsbestämning för sin vetenskap. Så anser Bernheim, ett af Tysklands förnämsta namn på den historiska metodikens område, såsom kulturhistoria i vidsträckt bemärkelse den vetenskap, som utom den privata kulturens utveckling — objektet för kulturhistoria i inskränkt bemärkelse — äfven behandlar det offentliga lifvets, och Gothein i sin bekanta polemik mot Schäfer[1] tillgriper äfven, ehuru han ibland prononcerar den gamla ståndpunkten, den utvägen att förklara, att den politiska historien måste inordnas i och underordnas kulturhistorien, fattad af honom såsom vetenskapen om de mänskliga idéernas utveckling öfver hufvud.

Till samma resultat har man emellertid äfven kommit från ett annat håll, i det att den politiska historieskrifningen själf vidgats genom stigande hänsyn till de s. k. kulturella företeelserna ända till det medvetna pro-

[1] De främsta inläggen i denna polemik, som väckt liflig uppmärksamhet i Tyskland, äro D. Schäfer, Das eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte, Akad. Antrittsrede. Jena 1888. E. Gothein, Die Aufgaben der Kulturgeschichte Leipz. 1889. D. Schäfer, Geschichte und Kulturgeschichte. Eine Erwiderung. Jena 1891. Dessutom har G. Steinhausen i Zeitschrift für Kulturgeschichte 1894 och 1895 i ett par uppsatser: Zur Einführung och Professoren der Kulturgeschichte? uttalat sin mening. Likaså flera vetenskapsmän i olika tidskrifter. Nyligen har den danska kulturhistorikern Troels Lund i en skrift: Om Kulturhistorie. Kbhn 1894 tagit till orda såsom direkt angripen af Schäfer.

grammet att vinna en fullständig blick på den mänskliga utvecklingen.

Från båda hållen har man således mötts i den fordran att såsom kulturhistoriens föremål uppställa den mänskliga odlingens utveckling såsom ett helt, sedt i alla dess yttringar såväl politiska som andra. Med denna utvidgning af begreppet kulturhistoria torde vi också vinna den enda hållbara bestämningen från vetenskaplig synpunkt. Kulturhistoria är den universella historiska vetenskapen, världshistoria eller helt enkelt historia, som vi också kunna kalla densamma till skillnad från det faktiskt mer begränsade populära uttrycket.

Förhållandet mellan den så bestämda kulturhistorien och den politiska historien innebär tydligen icke någon motsats i högre grad än mellan hvarje helt och dess delar, mellan universalhistorien och hvarje annan historisk specialvetenskap.

Vi intaga således i det följande den ståndpunkten att gent emot de särskilda historiska vetenskapsgrenarna, hvilka naturligtvis kunna på annat sätt än som med hänsyn till den akademiska undervisningens behof är brukligt ytterligare specialiseras eller kombineras, står endast såsom uttryck för sträfvan att bevara blicken för den mänskliga utvecklingens enhet den universalhistoriska vetenskapen, fattad i dess allmännaste karakter såsom en vetenskap om det mänskliga odlingslifvets historia i dess helhet, och att någon annan kulturhistoria, motsatt och uteslutande de politiska företeelserna icke är vetenskapligt möjlig och berättigad — för så vidt icke därmed betecknas den rena specialdisciplinen af hvardagslifvets historia, skildringen af dess seder och bruk.

På denna ståndpunkt möter oss emellertid det egentligen svåra problemet. Huru skall en sådan universalhistoria blifva möjlig utan att erhålla karakteren af ett blott aggregat af de speciella disciplinerna? Hvar skall den finna sin nödiga enhet, sitt centrala element, och i hvilken proportion träda de öfriga företeelserna till den ledande synpunkten? Vi våga försöket att bjuda några skäl för en bestämd åsikt härom, men måste förutskicka några anmärkningar.

Att en sådan enhetlig synpunkt är nödvändig, är klart. Vi kunna icke bilda en universalhistoria i vetenskaplig mening genom att taga stycken ur special-historiska framställningar och ställa dem bredvid hvarandra efter någon kronologisk grund. Visserligen har detta varit det vanliga sättet; det har kunnat på sin höjd skapa en god handbok. Men om denna ändock förmått lämna en enhetlig åskådning, beror detta på den intelligenta läsarens egen organiserande förmåga och därpå, att hvarje bildad människa redan förut medvetet eller omedvetet bär inom sig ett världshistoriskt schema, förvärfvadt i skolan genom något historiskt kompendium, som, huru fullkomligt och ensidigt politiskt det än är, dock är gjordt från en enhetlig synpunkt och bildar en stomme, till hvilken allt senare vunnet material helt omedvetet anknyter sig. Utan en sådan enhetlig grundstomme torde också vår kunskap om släktets gångna lif sakna all medelpunkt och hållpunkt. Den är en både vetenskaplig och pedagogisk nödvändighet. Och ju rikare historien blir, ju mer den växer framåt i tiden eller öppnar icke anade rymder bakåt, ju mer den vidgas på bredden och fördjupas, dess mer skall behofvet göra sig gällande af en genomgående central tanke, hvartill de spridda företeelserna kunna anknyta sig organiskt i den mänskliga uppfattningen, liksom de organiskt knutit sig därtill i den faktiska händelsekedjan.

En sådan enhet bör vidare sökas i det historiska materialet själf. All historisk vetenskap är empiriskt vetande. Den spekulativa forskningen kan för sig uppställa frågan hvad den mänskliga odlingens utveckling innerst innebär och åsyftar och efter det svar, den därpå tror sig finna, urskilja ur det kolossala faktiska materialet hvad som synes beteckna de väsentliga momenten i det förflutna. Äfven en sådan filosofisk betraktelse af världshistorien och dess mål är en fullkomligt berättigad ståndpunkt och går otvifvelaktigt en oemotståndlig drift hos människoanden själf till mötes, men en sådan historiens filosofi är en spekulativ, icke en empirisk vetenskap, och ehuru ett samarbete mellan spekulation och empiri endast är och bör vara fruktbärande för båda, har den empiriska historieforskningen icke att i spekulationens svar på frågan om

utvecklingens transscendentala mål söka sin egen vetenskapliga enhet och systematisering, utan endast i sig själf. Historien måste utgå från uppfattningen af det närvarande kulturlifvet i alla dess yttringar såsom en produkt af den förflutna utvecklingen och söka en genetisk förklaring till detsamma genom att följa dess faktiska utbildning från de första frön af odling och samhälle, som forskningen kan spåra ända till det varande; den måste i denna faktiska utvecklingsprocess uppspåra de ledande krafterna och följa, huru ur den eviga striden af intressen och viljor resultatet historiskt framgår. Detta är något annat och är artskildt från spekulativ metod och betraktelsesätt, och vi taga därmed afstånd från den spekulativa vetenskapen, historiens filosofi.

Äfven andra, om ock ej medvetet spekulativa försök hafva gjorts att på annan väg än genom förutsättningslöst studium af det historiska materialet själft uppställa en bestämning af den mänskliga utvecklingens mål och betydelse och lägga en dylik princip till grund för världshistorisk betraktelse. Så t. ex. har från specifikt religiöst håll världsutvecklingen fattats såsom en utveckling af Guds kyrka på jorden och allt annat endast i den proportion, hvari det trädt i förhållande till den så bestämda utvecklingsfaktorn, tillerkänts betydelse och beaktande. Så har ock från ensidigt öfverskattande af vetenskapen det mänskliga vetandet — ofta likställdt med naturvetenskapligt vetande — uppställts såsom det centrala och egentliga i all utveckling, under det andra faktorer såsom moral och konst förklarats vara neutrala och åter andra, särdeles statslif och religion, rent af hämmande moment i den stora utvecklingsprocessen. Från en dylik princip blir den vetenskapliga forskningens framsteg under ständig kamp med de hämmande fördomarna religion och politik världshistoriens medelpunkt och skildringen däraf den enda sanna kulturhistorien. Ännu flera ensidiga bestämningar af begreppet mänsklig utveckling t. ex. från uteslutande moralisk synpunkt hafva gjorts och skola göras, och de må lämnas i sitt värde såsom mer eller mindre lyckade försök till en historiens filosofi eller till specialhistoriska kompendier — hvilket de egentligen äro — men då de förkunna sig själfva

såsom resultat af empirisk forskning och vilja uppträda hvar med anspråk att vara den enda sanna universalhistorien, måste vi ovillkorligen protestera och i den empiriska forskningens namn ytterligare inskärpa, att den i det faktiska materialet själf vill finna de krafter, som verkligen drifvit utvecklingen framåt, att detta faktiska material endast är det närvarande och det förflutna kulturlifvet i alla dess förgreningar, och att de faktorer, som däri spela en dominerande roll, såsom stat och religion m. fl., måste blifva hufvudföremålen och tillerkännas rätten att gifva de bestämmande synpunkterna, vare sig en spekulation vill förringa deras transscendentala värde eller mer eller mindre oklara sympatier och fördomar vilja förneka deras betydelse för en drömd idealbild af framtidsmänskligheten.

Sedan vi således afskilt allt obehörigt inflytande på den empiriska universalhistoriens vetenskapliga gestaltning, vända vi oss till det faktiska materialet själf för att undersöka, om vi där kunna finna någon ledande och central företeelse, hvartill de andra organiskt anknyta sig. Vi våga påstå, att det skall blifva svårt att kunna påvisa någon annan än just den politiska utvecklingen, staten, dess uppkomst och dess utbildning, som också hittills i all verklig universalhistoria intagit den dominerande platsen.

Ingen annan art af de historiska företeelserna eger en sådan karakter af allmängiltighet och nödvändighet, som det statliga lifvets. Till ingen annan art af företeelser kunna alla de öfriga anknyta sig i så obegränsad vidd och så innerlig förening, och ingen annan omfattar så totalt hela den gångna utvecklingen, är i samma grad närvarande på hvarje punkt och kan på samma sätt medgifva en enhetlig epokindelning för hela världshistorien. Dessa satser äro icke för djärfva, och de äro afgörande.

Stat i någon form är den nödvändiga förutsättningen för all mänsklig odling, för mänskligt lif öfver hufvud. Intet folk, som historien känner, har varit utan densamma och skall kunna vara det; där många människor äro, där måste finnas någon idé om rättsförhållandet mellan dem och någon organisation till inre ordning samt yttre skydd, och detta är så allmängiltigt, att vi finna analogier till statlig

inrymma så vidt rum åt alla kulturlifvets yttringar, som bevarandet af den vetenskapliga enheten kan medgifva, och vi erkänna, att denna växande hänsyn till de kulturella företeelserna, den ökade blicken för deras betydelse väsentligen utbildats under den populära känslans strömning för kulturhistoria i sväfvande och icke genomtänkt omfång.

Till sist kunna vi icke undgå att hänvisa till den historiska vetenskapens faktiska utveckling och därinom till föredömet af den stora ande, som gifvet står främst i vetenskaplig och universell uppfattning, och hvars verk ständigt torde bli klassiska mönster. Det är Leopold von Ranke, skaparen af den vetenskapliga världshistorien, den som först och i sina grunddrag löst den oerhörda uppgiften att från enhetlig synpunkt behärska hela det världshistoriska materialet. Harmonien i hans verk är sådan, att de, som intagit skilda ståndpunkter i fråga om kulturhistoriens eller historiens inre gestaltning, i den sett mönster, som de för sig velat åberopa.[1] Men otvifvelaktigt är, att Ranke framför allt lagt statslifvets företeelser till grund för sin behandling både af världshistorien och den nationella historien, ehuru de religiösa, ekonomiska, litterära och vetenskapliga strömningarna anknyta sig så fint och allsidigt därtill, att tidehvarfvens hela idélif synes liksom blottadt i dess innersta kärna och följdt i dess väsentliga förgreningar. Aldrig hafva de drifvande krafterna i världshistorien så skarpt och allsidigt blifvit uppvisade. Här är världshistorien i sin hittills vunna mest harmoniska och vetenskapligt fulländade gestalt. Vi kunna icke förmå oss att tro, att denna epokgörande verksamhet, som ännu behärskar hela den moderna historiografien, är ett oerhördt felgrepp, låt vara genialiskt, eller att den anvisning, som Ranke genom sina verk gifvit, icke leder till det rätta hållet. Äfven om vi ej skulle lyckats bevisa, att så ej kan vara fallet, skall vår känsla och instinkt för vetenskapens verkliga fordringar och kontinuitet alltid draga sig tillbaka för hvarje sätt att skrifva världshistoria, som bygger på annan grund.

[1] Så Schäfer och Gothein i ofvan citerade polemik.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från fredsmötet 1645[1].

Johan Oxenstierna hemsände på sommaren 1645 från Tyskland sin hofjunkare och förtrogne Jesper Crussbiörn (slutl. underståthållare i Stockholm och kammarråd † 1666) med bref till drottningen och Axel Oxenstierna.

Då Johan Oxenstierna vid denna tid etablerade sig i Osnabrück, voro alla detaljer rörande hofhållningen vid en fredskongress för honom af vikt, hvarför också Jesper Crussbiörn meddelar honom en mängd sådana från det pågående fredsmötet vid danska gränsen, där Axel Oxenstierna just då befann sig. Dessa detaljer sakna ej sitt kulturhistoriska värde.

* * *

I mitt siste bref hade jagh gerna förmälat om hofstatens beskaffenhet vidh Söderåker, huru then medh logementer ock folk försed är ock underhålles. Traktaternes beskaffenhet sade H. N. ock Excell. Ricz Cantzeleren sigh, som the anlåta sigh, medh posterna öfverskriva. Theras Excellentier hafva intagit prästegålen ock the näst liggiande bondehus om kyrkian. I sielva prestegålen äre man tre stufvor, som något äre om, then ena hafver H. Ricz Cantzelerens Exc:e; ofvanpå ligger her Ture Sparre ock then tridie är matsalen. The andra äre man små camrar, som marskalken ock cantzeli betiente hielpa sigh uthi. H. Exc. her Ricz Cantzelerens stuva är tapetzerat. Tär rådhslages, gifves audiens uthi och brukar höghbem:te h. Excell. then till sin såfkammare. Sengien står i en vrå medh tafts sparlakan; öfver bordet är en sammets himmel; stolarna medh ryggelän ock sammet öfverdragna. Matsalen är medh rött kläde om kring. Tär inne äre fyra bordh, ett långt som h. legaterna äta vidh, thet andra för håfjunkrarna; så anretninge skivan ock skenken. Förnemste bordet hafver ett gyllenducks tecke ock himmel af fyra våder, så att ryggen henger ifrå taket neder på gålvet. The bruka vidh bordet alla länstolar, allenast her legaternas äre alla öfverdragne

[1] Meddeladt af fil. dr E. Fries.

medh sammet. The andra Her gesanterna, her Matthias Soop ock her Ture Bielke, hafva hvar sin stuva i en annan gål, ock liggia betiente hos bönderna i nägden. Medh håff-folket är så beskaffat, att somblige äre af cronan ock bruka H. May:ts liveri, som trummetaren, silvervarteren, skenken, kutskarna tvenne, kåckarna, hof-lagaren; the andra pager ock lacqueier äre kledde efter sina herrars fantasie. Alla legaterna hafva sina particular tienare, men oreknade spisas the uthur ett kök.

Legaternas comportement emellan sigh är så, att the altidh comparera hos h. Ricz Cantzelerens Exc: af hvilken the lemnas; Hans Exc: behåller altidh sin plats, communierar alt medh them ock hvadh som sker skrifteligen, settia de alla theras händer under.

I hushållet hafva theras Excellentier af H. K. May:t marskalken her Göstaf Bielke, som disponerar tärutinnan; hans är att disponera om penningarna, som användas på underhållet, ankyndiga hoffjunkrarna, när någon visite eller acht förelöper, gå för maten, præsentera vatnet, biuda till bords, taga af sista duken ock si att all tingh i hushållet går skickeligen ock ordenteligen till. Kökmestaren måtte gifva honom alla veckor rekning; kellare sven thesslikes. Alla veckor går i victualier, som mig är berättat, ett hundrade Rdr, undentagandes vin, öl, brödh, specerier etc. Medh måltiderna går ordenteligen till. När her Ricz Cantzelerens Exc. lägeligit är, så anrettas; när thet är skedt, låther marskalken them andra her legaterna veta, att hvilka ej äre till städes kunna, i medhler tidh att maten bärs in, comparera. The komma alla tillhopa i H. N. och Exc. h. Ricz Cantzelerens kammare. In emot maten skall bäras op, ock marskalken kommer, stöta alla fyra trompetarena, sedan stemma the in ock blåsa en vers. Marskalken subsisterar i salen, till thess försnidaren (som står näst vidh legaterna på högra sidan) hafver alt satt i ordning. Sädan fölia opvartarna marskalken till H. N. ock Exc. her Ricz Cantzelerens dör ock gå för honom båda in ock uth. Thet præsenteras inthet mer en ett handhfat. Efter bönen settier h. Ricx-Cantzelerens Exc:e sigh för endan. På högra sidan om bordet sittia fremst her Matthias Soop ock her Ture Sparre; tvert öfver her Ture Bielke ock så som the äre äran verde. På bordet få rum nie dubbla fat. Talrikarna äre fyrkantiga och i eckerne gropige, teknade alla medh vasen. The hafver varit saligh konungh Carls glorvürdigst i åminnelsses servis som öfver måltidh må föra her legaternas Excellentier till minne then tort, som Jutarna oss på then tidhen tilfogade. Vidh hofjunkare bordet sittia cantzeli betiente. Eliest spisas en tå väl på sex orter. När the hafva afspisat, gifves vatten, ock opvarterne fölia hvarandra föråt. Öfver måltiden brukar Hans N:e ock Exc. Ricx-Cantzelerens at dricka först sina colleger till; sedan om tär äre någon fremmande fast han en sutte undres vidh endan, ock om tiden recker, then ena thenna, den andra den andra måltiden. Thet är till förundrandes att H. N. ock Exc. i sin höga ålder så kan bucka sig, som han gör. Efter måltiden settier H. Exc. sigh neder på en stol ock snackar. I medler tidh förtäres mera en öfver måltiden.

The hafva eliest i flacka feltet slagit op en paulun, tär the äta uthi, när vackert väder är. Vidh Brömsebro hafva the ock en, som continuerligen tär ståendes blifver ock är tecknad medh cronones vapen. Angående stallet så hafva the ett span af cronan ock en förgylt vagn. Eliest håller hvar sin caros ock hestar. Marskalken disponerar om fodret. När the draga till mötes, kunna the komma till vägs en fem vagnar. Till kyrkia, om thet är regnväder, så åka the. Föruthom våre commissarier äre the Staatiske, Stätiske, Portugiske residenten, en Stralsundisk ock Mäklenburgisk Secreterare tär i nägden. Louis de Geer bivistar ock tractaten att kunna opteckia hvad som börs tagas i acht till commerciernas stabilirung. Pascovius hafver varit tärhoss ock är här att taga Pommerens interesse i acht.

Jagh vill hoppas mitt förra bref var väl ankommit, therföre håller jagh onödigt min depesche ifrå Söderåkra att oprepa. Sädan är jagh Gudi ske låf väl fortkommin, ock här den 14 passato arriverat. Breven hafver jagh efter min skyldighet insinuerat. Originalet var intet ankommit, therföre vore doubblettet theste angenemare. H. May:t giorde migh then nåder ock kalla mig intill sig, ock frågade först om brevens säkerhet. Jagh beklagade att Exc. fick så få bref: H. May:t sade sigh föga hafva kunnat skriva, emädan E. N. ock Exc. entå vore occuperader in ceremonialibus. Sädan blef jagh tilspord om H. N:es ock Exc. stat, huru många, på hvad sätt the voro klädde, ock i hvad färga? jagh svarade alt som thet sig hade. H. May:t tenckte E. N. ock Exc. var starkare, ståtligare, pråligare. H. May:t frågade om alla vore klädde i E. N:es ock Exc:es liveri, eliest ock om Her Gustaf Gustafsons ankomst afton bönen interrumperat vidare? Sädan hafver H. K. M. mig intet spordt. The andra breven hafver jagh ock inlevererat, men för Axel Sparres gestabud, som then 16 stod, hafver jagh intet kunnat fått tala med någon. — — — —

Af Stockholm den 19 Julij Anno 1645.

En historisk runsten.

Invid klocktornet till Ny Larsker kyrka i Vester härad på ön Bornholm finnas uppställda tvenne runstenar, af hvilka den ene torde förvara minnet af ett sjöslag, utkämpadt i ett svenskt farvatten vid midten af elfte århundradet, men hvars minne icke på annat sätt blifvit i häfdeböckerna förvaradt.

Redan på den gamle danska fornforskaren Ole Worms tid (död 1654) fanns denna sten liggande utanför ingången till kyrkans vapenhus, men blef jämte den andra och mindre märkliga, som förut stått inne i vapenhuset, vid år 1855 uppställd på sin nuvarande plats,

där den 1865 granskades af George Stephens och Carl Säve. Nu har emellertid stenen blifvit gjord till föremål för en ytterligare noggrann undersökning af den berömde danske runkännaren professor Ludvig Wimmer, hvaraf resultatet föreligger uti första delen af hans stora lärda nationalverk *De danske runemindesmærker*, hvilken del afhandlar de historiska runminnesmärkena och är en verklig guldgrufva af märkliga historiska upplysningar rörande Danmarks och hela Nordens forntid.

Stenens inskrift lyder enligt Wimmers tolkning sålunda:

»Kápu-Swæinn (Swénn?) résti stén þenna æftir Bósa sun sinn, dræng góðan, þann es drepinn varð i orrostu at Utlængju. Goð drótteinn hialpi hans ánd óuk (ok?) santa Mikjáll.» Eller i svensk öfversättning: »Kápe-Sven reste denna sten efter Bose sin son, den tappre krigaren, som vardt dräpen i striden vid Utlängan. Herren Gud och sankt Mikael hjälpe hans ande (själ).»

Genom en undersökning, för hvars detaljer vi hänvisa till arbetet själft, kommer prof. Wimmer till det resultat, att denne Kápe-Sven tillhört en märklig och i fornsagan vida frejdad bornholmsk ätt, som på denna tid gripit rätt djupt in i Danmarks och hela Nordens historia, och som på sin fäderneö tyckes intagit en ledande ställning. Den isländska Jomsvikingasagan nämner på Bornholm en Véseti (helgedomsföreståndare, alltså väl snarare en titel än ett namn), som hade två söner, Búi dígri och Sigurðr kápa. Sönerna slöto sig till jomsvikingarne, och Bue digre, prisad såsom en af de främste bland Jomsborgs hjältar, gick efter lysande mandomsrön öfver bord i slaget vid Hjörungavag, där den norske Håkon Jarl bröt Jomsborgs makt. Enligt samma saga återvände efter nederlaget brodern Sigurd Kápa till Bornholm, där han på sina gårdar lefde länge och lyckligt med sin maka Tofva, en syster till den ryktbare Jomsborgshöfdingen Sigvaldi jarl, samt blef stamfader för en stor släkt. Till denna släkt skulle nu enligt Wimmer den på runstenen nämde Kápe-Sven hört; och på skäl, som han i sitt arbete närmare utvecklar, finner han det i hög grad sannolikt, att Sven varit Sigurd Kápas son och ärft hans tillnamn.

Men hvar stod då det slag, där hans tappre son föll, och hvars minne inskriften ensamt bevarat? På den frågan vet Wimmer ej att gifva något svar, ty något ställe med namnet *Utlängan*, menar han, är icke kändt. I brist på bättre antager han, att striden stått någonstädes vid den bygd utmed Göta älf, som sagorna känna under namnet Utland, och hvars namn äldre forskare oriktigt velat läsa på stenen. Då han vidare på grund af inskriftens beskaffenhet finner sig kunna sätta dess ålder till tiden mellan 1040 och 1060, tager han för gifvet, att den unge kämpen fallit i någon af de strider, som vid den tiden utkämpats mellan den danske Sven Estridsson och den norske Harald Hårdråde i grannskapet af Göta elfs mynning.

Hvad nu först namnet *Utland* vidkommer, så har det tydligen uppstått i staden Konghälla, från hvars synpunkt det omisskännligen betecknar bygden på andra (svenska) sidan om Göta älf, i motsats

till Inland, bygden på denna (norska) sidan älfven, och som ännu bevarat sitt namn. Men det förra namnet har knappast vunnit häfd eller blifvit allmänt kändt före stadens välmaktstid kort före dess fall, då Norges konungar där ofta hade sitt säte och där höllo möten med de svenska och danska konungarne. En så sväfvande ortbeteckning förefaller äfven i öfrigt föga sannolik, då det ej var fråga om föga kända fjärran länder.

Men det är i hög grad märkligt, att en så insiktsfull forskare som prof. Wimmer icke gifvit akt på, att namnet Utlängan, långt ifrån att vara okändt, ännu i dag är i bruk på ett ställe, som ligger vida bättre till för en Bornholmskämpe. Så heter nämligen en ö i yttersta sydöstliga skärgården utanför Blekinge, hörande till Torrums socken af Östra härad, och belägen staxt utanför inloppet till Kalmarsund samt med all sannolikhet känd för hvarje sjöman, som seglar på denna farled.

Här har då med all säkerhet det sjöslag stått, där den unga bornholmska hjälte funnit sin död, hvars namn en sörjande faders kärlek velat lämna i arf åt kommande tider.

Men under hvilka omständigheter har han då fallit? Som nyss sades, vill Wimmer förlägga striden vid Utlängan till någon af de fejder, som utkämpades mellan konung Sven i Danmark och konung Harald i Norge. Ingenting hindrar att så varit fallet, äfven om Utlängan sökes på sin rätta plats i de sydöstliga Blekingsskären, men sannolikt är det dock icke, att de kämpat i Östersjön om väldet öfver Danmarks rike.

Då stämmer det mycket bättre öfver ens med sagornas uppgifter att striden skulle stått under Magnus den godes sista år (1043—47), då den landsflyktige Sven Estridsson med hjälp från Sverige upprepade gånger, men alltid förgäfves, sökte frånrycka honom den danska kronan, till hvilken han menade sig äga arfsrätt. Under dessa år har säkert mången sjöstrid, förgäten af sagan, utkämpats i dessa farvatten — strider, i hvilka svenske män säkerligen deltagit på den danske tronkräfvarens sida.

En möjlighet är naturligtvis äfven, att slaget hållits mot någon af de vikingaflottor, som i dessa osäkra tider svärmade kring alla nordiska haf. I hvarje fall har den blodiga leken blifvit lekt till slut i ett farvatten, som då ännu var svenskt och sedan länge är det å nyo; och svenske män hafva här ock för visso kämpat och blödt i strid mot den unge hjälte, som kanske af ett svenskt vapen fått sitt banesår.

Emil Svensén.

Ännu en gång om Gustaf Vasas födelseår.

I tidningen *Fyris* n:r 131 för i år är införd en uppsats under titeln *När föddes Gustaf Vasa? En fråga för dagen*, signerad C. K—g. I senaste häftet af denna tidskrift visades att, för så vidt uppgifterna om 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag såsom födelsedag voro riktiga, man hade starka skäl att stanna vid 1496 såsom födelseår. Hr C. K—g vill nu bevisa att Gustaf Vasa var född Kristi himmelsfärdsdag, d. v. s. *d. 28 maj, 1495*. Han kan nämligen åberopa en utsago af »ett ögonvittne». Enligt en af honom påträffad anteckning af Rasmus Ludvigsson skulle »hustru Brita, Mats Pederssons i Upsala» föregifvit, att konungen varit född 1495. Denna hustru Brita tillhörde den oansenligare grenen af Vasaätten, var Gustaf Vasas kusin och hade, enligt hvad Peder Svart angifver, jämte några andra »gamla fruar» varit närvarande, när Gustaf Vasa föddes på Lindholmen. Rasmus Ludvigssons meddelande är i och för sig intressant, ty det visar hvarifrån årtalet 1495 kommit. Men hur är det med ögonvittnets trovärdighet i öfrigt?

Hustru Brita var dotter till Kristiern Johansson [Vasa] och Dordi Knutsdotter af släkten Banér. Enligt uppgift hos Anrep gifte sig Dordis far, Knut Eskilsson, 1477. Är detta riktigt, så har unga Brita, när kusinen föddes, allra högst varit två eller tre år gammal. Men en utsago efter ett treårigt ögonvittne torde ej såsom sådant äga något afgörande vitsord. Nu kan emellertid uppgiften om Knut Eskilsson Banérs giftermålsår vara oriktig — att han detta år *var* gift, är säkert. Men hustru Brita kan i alla fall ej hafva varit så särdeles mycket äldre. Hon lefde nämligen ännu 1565 och skulle sålunda då, om hon varit född omkr. 1490, redan varit 75 år. Nu synes det vidare vara tydligt, att Gustaf Vasa själf icke haft närmare reda på sitt födelseår; eljest hade man icke behöft göra förfrågningar. Sannolikt är det äfvenledes, att man icke frågat hustru Brita om konungens ålder förrän efter dennes död. Vi skulle i sådant fall hafva en uppgift af en minst nära sjuttioårig gumma om en händelse, som timat, när hon var ett barn. Har hustru Britas årtal, 1495, större värde än 1488 eller 1490, om dessa utaf andra skäl voro antagliga? Kanske något, knappast mycket.

Emellertid beror alltihop fortfarande på riktigheten af födelsedagens infallande på 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag, ty i och för sig har ju 1496 icke större sannolikhet än 1495. Den senare dagbestämningen kan ju tillsvidare anses som säker. Den förras trovärdighet söker hr C. K—g förringa med att säga, att Peder Svart »så där i förbigående» säger, att Kristi himmelsfärdsdag inföll den 12 maj. Det är svårt att finna, att Peder Svart kunde uttrycka sin mening på mera än två sätt: antingen, såsom han gör, »Kristi himmelsfärdsdag, som var den 12 maj», eller »den 12 maj, som var

Kristi himmelsfärdsdag». Jag kan ej inse, att det ena är mera »så där i förbigående» än det andra.

Huru har Peder Svart kommit till den 12 maj? Man kan ej tänka sig mer än två alternativ. Antingen har den 12 maj, liksom Kristi himmelsfärdsdag, varit en familjetradition, och detta må ej förklaras för en omöjlighet. Det var nog då liksom nu lättare att ihågkomma den ständigt återvändande födelsedagen än det mer och mer på afstånd trädande födelseåret. Eller ock har den gode Peder Svart, när han måhända af hustru Brita fått årsuppgiften och därmed skulle förena den rörliga festbeteckningen, — Kristi himmelsfärdsdag rättar sig som bekant efter påskterminen — begått det grofva slarffelet att göra sin beräkning för 1496 i stället för 1495. Det må icke förklaras alldeles omöjligt, men är svårligen sannolikare än det förstnämnda antagandet. Tegel har på samma sätt sammanfört 12 maj och Kristi himmelsfärdsdag med år 1490. Antingen skulle han varit okunnig om att Kristi himmelsfärdsdag var en rörlig hälgdag eller har han ansett båda dagbeteckningarna vara säkra.

Förf. söker äfven visa, att just våren 1495 »så många damer» kunnat vara samlade på Lindholmen. Sigrid Eskilsdotters andre man Nils Eriksson Gyllenstierna dog nämligen »just på våren» 1495. Hvad de hos Peder Svart nämnda damerna angår, må erinras, att utom de två småttingarna Brita Kristiernsdotter och fru Sigrids egen dotter Kristina Gyllenstierna (två à tre år gammal) namngifvas två *fruar*. Peder Svarts uttryck »med några andra kvinnor, både ädla och oädla» är ej mycket att bygga på. Hvarföre kunna de två fruarna för öfrigt ej ha infunnit sig för det stundande barndopet, som säkerligen genast ägde rum? Nils Eriksson Gyllenstierna dog vidare i Viborg; underrättelsen därom synes i början på sommaren hafva kommit till svenska rådets kännedom, men någon antydan finnes veterligen icke, att han i slutet af maj blifvit begrafven i Sverige.[1] Att fru Cecilia vid tiden för sin nedkomst vistats hos modern, därtill kunna så många hypotetiska orsaker angifvas, att det ej lönar mödan att nämna någon.

Summan synes sålunda blifva den, att årtalet 1495 fått en ny hemulsman, hvilket i och för sig är intressant. Bevisningen för 1496 har måhända blifvit något försvagad, men längre torde man ännu så länge svårligen kunna sägas ha kommit.

Ehd.

---

[1] Svenska rådets bref 1/9 1495 (Styffe, Bidr. till Skand. hist. IV, n:r 129) talar visserligen om Nils Erikssons död såsom en anledning till uppskofvet med resan till unionsmötet i Kalmar, men icke om någon begrafning.

Om kejsarinnan Katarina I:s förste man.

Uti den nyligen utgifna »Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894» meddelas, att sällskapets ordförande, baron Bruiningk i Riga, haft skäl att tro sig ändtligen hafva funnit, hvem kejsarinnan Katarina I:s af Ryssland förste man varit. Som bekant har länge uppgifvits, att han skulle hafva varit dragon eller korpral i svensk tjänst, men ingen har känt hans namn. Den af Just Juel, danskt sändebud i Ryssland 1709—1711, meddelade, nyligen offentliggjorda uppgiften,[1] att han varit en svensk korpral vid namn Mejer, mottogs därför med stort intresse och föranledde undersökningar i härvarande riks- och krigsarkiv, hvarvid man genomsökte såväl rullorna för öfverste Karl Gustaf Skyttes infanteriregemente [utl. värf. inf. reg:tet n:r 256 i K. A.], hvilket Nordberg under sin fångenskap i Ryssland hört sägas, att han tillhört, som ock det Öselska dragonregementets papper, på grund af den hos andra författare förekommande titeln »dragon». Men ingen af dessa vägar visade sig leda till målet.

Baron Bruiningk har emellertid under tiden kommit att fästa sin uppmärksamhet vid en protokollsbok, förd i lifländska öfverkonsistorium, och uti denna funnit märkliga upplysningar.

Protokollet för den 29 januari 1708 förmäler, att en viss *Johann Kruse* »förare» vid kapten »Mensencamps» kompani af öfverste Nieroths regemente och förlagd uti Pernau, önskade ingå äktenskap med en enka därstädes, Sophie Richter. Då Kruse härvid tillspordes om sitt förra giftermål, lämnade han följande uppgifter. Hans hustru hade strax efter bröllopet, vid Marienburgs uppgifvande 1702, råkat i fångenskap. Hon hade varit köpmansdotter, född i Polen, och till förnamn hetat Katarina. Hennes familjenamn hade han sig ej bekant. Han själf hade den tiden som menig ryttare tjänat uti öfverste Fritz Wachtmeisters regemente.

I öfverkonsistoriet upplästes därefter ett för Kruse utfärdadt intyg af svenske majoren M. P. von Heinen, så lydande:

Weilen der Führer Johann Kruse mich gebehten einen Atest von seiner Frauen, die bey Margienburg von denen Russen gefangen worden und sich da zu Mahl bey dem Printz Alexander Danelowitz Menschenkopf aufgehalten, wie ich nebst denen anderen Officiren nach der Dorptschen Eroberung nach Narwa hin geführet wurden, Ihr daselbst gesehen und von Unterschiedenen befraget wurde, ob sie nicht wieder verlangte bey ihrem Manne zu sein? Worauf sie gesaget: er mögte sich suchen zu behelfen wie er wolte, sie verlangte nicht ihr Lebtage bey im zu sein noch zu kommen, maassen

[1] En Reise till Rusland under Tsar Peter. Utgifven af G. L. Grove Khvn 1893.

sie es an jezo so guht hette als eine Prinzessin es verlangen könte. Auch sagte die Frau General Majorin Renne, das sie mit erwehnten Alexander zwey Kinder gezeiget hette, welche zu Petersburg wehren. Dieses passirte A. 1704 d. Augusti Mohnat und kan dis atestatum gedachten Führer Kruse auf sein Begehren nicht weigern, sondern habe diss zu mehrer Beglaubigung unter meines Nahmens Unterschrieft und bey gedruckten Signet von mir geben wollen. So geschehen Pernau d. 12 Julij 1706. M: P: v: Heinen.

(Sigill.)

Öfverkonsistoriets utslag blef, enligt nämnde dags protokoll, att Kruse skulle förete flera trovärdiga intyg, hvarefter Öfverkonsistoriet ville tillstädja honom formlig skilsmässa. Tillsvidare kunde emellertid icke hans förlofning med Sofie Richter medgifvas. Protokollsboken, som slutar med den 11 mars 1709, innehåller intet vidare om denna sak.

Med anledning af detta protokoll har på baron Bruiningks begäran undersökning ägt rum genom krigsarkivets tjänstemän. Det har därvid visat sig, att den 5 juli 1702 fanns enligt en i riksarkivet befintlig rulla — i krigsarkivet finnas inga rullor af detta regemente från nämnda tid — vid Fritz Wachtmeisters regemente, alias Estniska adelsfanan, på ryttmästare Leonard Budbergs kompani en menig ryttare n:r 33 Johan Cruhs.

Efter Marienburgs dagtingan den 24 augusti 1702 träffas, i november 1703, på kapten Michael Philipp von Heinens kompani af öfverste Nieroths regemente [utl. värf. inf. reg:tet n:r 267 i K. A.] Johan Kruuss såsom furir (näst rustmästare lägsta underofficersgraden). Samma regemente upptager Justus Mensenkampff såsom (stabs-)kapten vid majoren Nicolaus von Vetterns kompani.

Från 1708 och 1709 finnas i krigsarkivet inga rullor af nämnda regemente, men i 1710 års rulla upptages Johann Kruuse såsom sergeant vid samma regemente, dock nu på kapten Schwebs kompani.

De uppgifter, som af den lifländska protokollsboken lämnas, vinna således af riks- och krigsarkivens samlingar bekräftelse. Major von Heinen såsom Kruses gamla kompanichef har haft godt tillfälle att lära känna hans familjeförhållanden, och däraf kan lätt förklaras, att Kruse för erhållande af intyg vändt sig just till honom.

Största vittnesbördet för Kruses verkliga giftermål med Katarina torde måhända ligga uti Öfverkonsistoriets vägran, att, innan ytterligare intyg inkommit, medgifva honom skilsmässa.

T. J. P.

Svensk Historisk Tidskrift och finsk-finsk historieskrifning.

I oktoberhäftet af *Finsk tidskrift* hade statsarkivarien R. Hausen i en anmälan af publikationen »Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—56» bl. a. anmärkt »bristen på omdöme» att förse denna på svenska affattade publikation med ett företal på finska. Utgifvaren af densamma, docenten G. Grotenfelt, har uti novemberhäftet af samma tidskrift infört ett *genmäle*, där han äfven riktar ett sidohugg mot Sv. Hist. Tidskrift. »Att man i Sverige», heter det nämligen, »ej ännu insett behöfligheten för den, som vill befatta sig med *Finlands historia*,[1] att känna det finska språket, inverkar i ingen mån på saken. Källor på alla andra tungomål, t. o. m. magyariska — för att ej tala om ryska — tagas i betraktande i Sv. Hist. Tidskrift, men arbeten på det folks språk, som under sex århundraden blödt tillsammans med Sveriges, *vanligen*[1] blott då det gäller att mot dem rikta ett utfall.»

Vi beklaga, att hr G. i ifvern att försvara sin sak råkat fara med osanning. Hist. Tidskrift har, sedan den börjat utgifvas, innehållit två längre öfversikter öfver finsk historisk litteratur för åren 1875—1882 (årg. 1881, 1883), fullkomligt opartiskt hållna. Den innehöll under de närmast följande åren delvis rätt utförliga referat just af historiska arbeten på finska och har sedan 1888 haft förmånen att af en finsk historiker, som visserligen icke är fientlig mot den riktning hr G. representerar, få mottaga notiser om utkommande finsk historisk litteratur, vare sig på finska eller svenska. Bland den stora mängd af svensk-finska och finsk-finska historiska arbeten, som under femton års tid sålunda omtalats i Hist. Tidskrift, är det *endast två*, som föranledt några reflexioner om lämpligheten af att använda finska språket för finska historiska arbeten, — vi förmoda att det är detta, som hr G. karakteriserar med termen »utfall» — men egendomligt nog har det varit två publikationer af hr G. själf. *Hinc illæ lacrymæ.*

Det är sannt, att under senare år finskspråkig historisk litteratur förbigåtts i den årligen utgifna Hist. Bibliografien. Detta har skett därför, att det mötte svårigheter att få exakta öfversättningar af de finska titlarna.[2] Red. ansåg då, att det kunde vara nog med de notiser om finskspråkig historisk litteratur, som tidskriftens textafdelning meddelar. Den har så mycket snarare kommit att förbigå densamma, som intresset för Hist. Tidskrift från finsk sida varit mycket ringa. Vi be att få betona, att vi härvid icke uttala någon klagan, utan endast konstatera fakta. Det är ytterst sällan, som ett finskspråkigt arbete kommer Red. af Hist. Tidskrift tillhanda, och af

[1] Kursiveringen är redaktionens.
[2] Vi kunde tillägga: att i tid få bibliografiska notiser.

det språkliga läger, som hr G. tillhör, är det i Finlands universitetsstad veterligen endast *en* historiker, som tillhör Hist. Föreningen. Hr G. och hans meningsfränder synas med all makt vilja ha Finlands historiska litteratur betraktad som för Sverige främmande. Om vi skulle taga dem på orden, hade de svårligen rätt att beklaga sig. Men vi hafva gent emot den finskspråkiga historiska litteraturen gått ett steg längre än i afseende på annan främmande litteratur; vi hafva årligen meddelat referat af densamma. Att så har skett, har uteslutande berott på redaktionens personliga intresse för saken. Man skulle kunnat förmoda, att den härför borde rönt något erkännande, och den har i stället fått erfara sanningen af det gamla ordspråket: »otack är världens lön». Men vi förmoda, att hr G. äfven i afseende på detta fall tillämpar den lefnadsregel, som han i genmälet uppställer: »Någon artighetssynpunkt kan ej vara afgörande».

Hr G. synes, i den obekantskap, som han röjer med Sv. Hist. Tidskrift, förmena, att ryska arbeten oftare tagas i betraktande än finskspråkiga, och tyckes anse, att svenska historici snarare borde lära sig finska än ryska. Vi svara, hvad det senare angår, att visserligen är förmågan att lära sig språk obegränsad, men dessvärre icke tiden. Blir det sålunda nödvändigt att göra ett val, bör man ej undra, att svenska historici hellre lära sig ryska än finska. Ryskan är ett af de stora kulturspråken, har ett för oss viktigt fränd-språk, polskan, och öppnar oss inblickar i arkiv, som i allmänhet för svenskar äro otillgängliga. Det är helt annorlunda med finskan. Vi skola ej tala om dess utbredning som kulturspråk, men de arkiv, den finskspråkiga historiska litteraturen för oss blottar, äro i de flesta fall våra egna. I det ofvan antydda förhållandet kunna vi därför icke se något »skriande missförhållande».

Ett par ord till sist för att klargöra vår ståndpunkt i hufvudfrågan, sedan vi nu tillbakavisat det fullkomligt obefogade angreppet mot Hist. Tidskrift. Det är bekant, att svenska riksarkivet med den största liberalitet står öppet för främmande forskare, finnar så väl som andra. Det har varit sommardagar, då man kunnat tro sig komma in i ett finskt statsarkiv, om man skulle döma efter de besökandes nationalitet. Faktiskt är, att vårt riksarkiv ofta fått tjänstgöra som ett sådant. Däröfver beklaga vi oss ej; det är blott ett faktum vi konstatera, och de finska forskarne äro lika välkomna som de svenska. Här uppsöka de och använda svenska källor, de behandla i allmänhet svensk historia — det är nämligen i själfva verket ett misstag af hr G. att tala om *Finlands* historia; det är fråga om svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen — och de återvända för att ofta, i vilsegången patriotism, skrifva sina afhandlingar på finska. Vi ha den största aktning för den rörelse, som i Finland pågår, att sprida den andliga odlingen på det finska språket, men ingen skall kunna öfvertyga oss, att den vetenskapliga facklitteraturen läses af de stora lagren i Finland eller har något direkt och omedelbart inflytande på allmänbildningen.

En svensk forskare tvekar ej att skrifva på tyska, franska eller engelska, om han söker sin vetenskapliga publik äfven utom Sverige, ty för denna facklitteraturs lif är den offentliga diskussionen ett oundgängligt villkor. Möjligheten till en sådan afskär den finskspråkiga historiska litteraturen sig själf, — det är obestridligt, att den borde ha sin vetenskapliga publik i Sverige lika mycket som i Finland, om ej mera, — men torde ock få erfara de svåraste följderna däraf. Vi kunna jämförelsevis lätt reda oss utan densamma, ty vi ha under våra händer samma arkiv, ur hvilka våra finska fränder vanligen öst. Huru gärna vi än samverka med dem på svenska, ha vi ett mycket bekvämare sätt att göra oss resultaten af deras arbeten till godo än att lära oss finska. Vi göra om deras forskningar på svenska — därhän kommer det utan tvifvel att gå.

Ehd.

Underrättelser.

† Den 24 december sistlidet år afled på Eriksberg öfverstekammarherren friherre Carl Jedward Bonde i en ålder af nära 83 år. Hvad den bortgångne varit i det offentliga och enskilda lifvet, såsom hofman och diplomat, såsom en af vårt lands störste jorddrottar och hufvudman för en gammal förnämlig ätt, tillkommer det andra att skildra, liksom ock hvad han gjort för att restaurera sitt ståtliga Eriksberg, för att pryda dess yttre med park- och trädgårdsanläggningar, dess inre med konstskatter och annan dyrbar inredning. Historisk Tidskrift har velat ägna en minnesruna åt den högsinte gynnaren af historisk forskning, den insiktsfulle samlaren af historiska dokument, stiftaren och ägaren af vårt lands måhända största enskilda arkiv. Hans samlareintresse inskränkte sig visserligen icke till arkivalier. Han samlade äfven ett bibliotek, som är både betydande till omfånget och rikt på bibliografiska rariteter; därtill ansluter sig en samling af porträtt och gravyrer. En dyrbar samling af mynt och medaljer hör äfven till Eriksbergs märkvärdigheter. Men perlan af dess samlingar är dock dess arkiv. Detta är icke ett arf, som hopat sig under flera generationer; det är, liksom biblioteket och det mesta af öfriga samlingar, en frukt af friherre Bondes egna ansträngningar. Under ett långt lif har han med aldrig tröttnande nit och intresse sökt förvärfva handskrifter och böcker både inom och utom landet, på bokauktioner, hos antikvarier, enskilda samlare och andre; inga uppoffringar voro honom för stora, när han var i tillfälle att rikta sina kära samlingar med värdefulla föremål. Ibland större förvärf märkas, för biblioteket inköpet af friherre C. G. d'Albedyhlls boksamling, och för arkivet inköpet af Stenbockska samlingen på Torsjö i Skåne, hvilken innehåller viktiga bidrag till vår

storhetstids historia (isynnerhet Gustaf Otto och Magnus Stenbocks samt en del af Bengt Oxenstiernas papper) och äfven till Gustaf III:s historia (prinsessan Sofia Albertinas papper, skänkta till grefvinnan F. Stenbock). En annan viktig del af arkivet äro de papper som tillhört grefve Mikael Anckarsvärd, af hvars söner två voro gifta med fröknar Bonde, äfvensom de handlingar, som förskrifva sig från Crusenstolpes samlingar (däribland Tessinska och Sparreska papper från Åkerö), samt, last not least, drottning Hedvig Elisabet Charlottas dagboksanteckningar för åren 1775—1817 och andra papper, som tillhört henne. Sistnämnda samling öfverlämnades 1817 till förvarande åt grefve E. Ruuth och friherre C. G. Bonde och har efter den förres död 1820 tillhört den Bondeska familjen ensam. Drottningens dagbok är säkerligen den omfångsrikaste handskriften i Eriksbergs arkiv; dessutom märkas Fr. Sparres, M. Anckarsvärds, Carl Gideon Sinclairs minnesanteckningar från Gustaf III:s tid m. m. Vi böra icke underlåta att nämna två andra afdelningar af arkivet, som lågo ägaren särskildt om hjärtat: de Bondeska familjepapperen, nyss tillökade genom byte med riksarkivet, samt autografsamlingen, som är i sitt slag mycket betydande.

Friherre Bonde hörde ingalunda till de samlare, som rufva öfver sina dyrbarheter såsom en förseglad skatt. Han var häri liksom i allt sitt uppträdande en ädling af högsinta tänkesätt, han delade med sig af sina håfvor åt forskare och litteratörer och har ur sina samlingar lämnat viktiga bidrag till många af de historiska arbeten, som sett dagen i vårt land under det sista halfseklet, arbeten af Fryxell, Carlson, far och son, Malmström, Odhner, Wirsén, El. Tegnér, K. Warburg m. fl. Forskaren var en välkommen gäst på Eriksberg och hade i den förekommande värden en god vägledare i sina arbeten. Friherre Bonde hade på senaste åren låtit ordna sitt bibliotek genom den bekante bokkännaren C. J. Broberg; arkivet var ännu icke ordnadt, men friherre Bonde visste det oaktadt väl hvad han ägde och kunde också framleta hvad som önskades ur sina gömmor. Hvarje forskare, som besökt Eriksberg, skall i ett tacksamt minne bevara den aldrig svikande välvilja, hvarmed han understöddes i sina arbeten, de intressanta meddelanden ur ett rikt lifs minnen, som gjorde hvilans stunder så angenäma, och den älskvärda gästfrihet, som öfverallt mötte honom från det första till det sista. (*C. T. O.*)

— Den 7 december 1895 afled läroverksadjunkten Magnus Roth vid 67 års ålder. Han började som historisk författare och disputerade 1863 öfver en akademisk afhandling under titeln *Abalienationen och reduktionen af kronans gods och räntor i Nerike*, för hvilken han erhöll Geijerska priset. Sedan han 1868 flyttat till Stockholm såsom adjunkt vid Nya elementarskolan, ägnade han sig hufvudsakligen åt geografien och utvecklade en framstående verksamhet som kartograf och läroboksförfattare.

— F. d. biblioteksamanuensen d:r R. A. Renvall har i Helsingfors aflidit vid 68 års ålder. Han hade utgifvit flera arbeten af

biografiskt och bibliografiskt innehåll, såsom *Biografiska anteckningar om finska universitetets lärare, ämbets- och tjänstemän, Finlands periodiska litteratur 1771—1871, Förteckning öfver filosofie magistrar promoverade vid universitetet i Åbo 1643—1827* m. fl.

— En biografisk studie öfver *Fredrika Bremer* har börjat utgifvas på Norstedt & Söners förlag, författad af S. L—d Adlersparre och Sigrid Leijonhufvud. Första häftet innehåller en intressant och liflig skildring af Fredrika Bremers barndomshem på Årsta, hennes uppväxt och första författarskap; andra häftet handlar hufvudsakligen om hennes vistelse i Kristianstad och beröring med filosofen J. P. Böklin. Häftena äro försedda med illustrationer, flertalet utförda efter ritningar eller målningar af Fr. Bremer själf.

— *Akademiska afhandlingar.* I Upsala har d. 21 september ventilerats *Om sättet för grundlagsstiftning under tiden 1809—1866* af E. Arosenius (127 s.) samt den 9 november *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600* af K. Pira.

— Af de sex första delarna utaf *Fryxells Berättelser ur Svenska Historien*, som numera öfvergått till P. A. Norstedt & Söners förlag, har en ny *illustrerad* upplaga utkommit. Vi antaga att dessa berömda skildringar skola i sin nya dräkt utöfva samma dragningskraft på ungdomens sinnen, som de gjorde för sjuttio år sedan. Fjärde bandet, omfattande Fryxells sjette band (Gustaf Adolf), utkom redan 1894. Första-bandets förra del har i slutet på detta år utkommit, motsvarande Fryxells första del »Hedniska tiden». Texten är oförändrad och publikationen adresserar sig sålunda icke till den vetenskapliga publiken i egentlig mening.

— I senaste band af *Svenska Akademiens Handlingar* (IX fr. 1886) har riksarkivarien Odhner meddelat en historisk skildring under titeln *Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä.* Det är ett litet fint utfördt kabinettstycke från den gamla kabinettpolitikens sista tider, då man obesväradt lekte med folks och länders öden, delade riken och planerade eröfringar. Man följer framställningen med odeladt intresse, ehuru icke med odelade sympatier. Särskildt har författaren förstått att gifva spirituellt tecknade porträtt af de båda hufvudpersonerna i detta lilla intrigdrama, som slutade med Drottningholmsfördraget 1791, de båda kusinerna Gustaf III och Katarina, hvarandra lika i snille och intellektuella sympatier, men i allt annat hvarandra så olika. Oupphörligt skymta deras figurer fram, liksom bundna inom samma trollkrets, än frånstötande, än tilldragande hvarandra. Skildringen får därigenom ett särskildt psykologiskt intresse.

— *Svenska historiska publikationer.* Vi hinna här endast i korthet omnämna några historiska arbeten, till hvilka vi längre fram torde utförligare återkomma. Kanslirådet O. S. Rydberg har med ett halfband afslutat tredje delen af urkundspublikationen *Sverges traktater*, hvilken sålunda numera i fem fullbordade delar har hunnit

fram till början af Sveriges deltagande i trettioåriga kriget. — Professor H. Hjärne har under titeln *Medeltidens statsskick omkring 800—1350* utgifvit en samling valda texter, afsedda att belysa den politiska utvecklingen. Publikationen kan på sitt område betecknas som den första i sitt slag i Sverige och är närmast afsedd för de »akademiska öfningar», som numera utgöra en så integrerande del uti universitetsundervisningen. — D:r Ellen Fries har kort före jul utgifvit *Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider*, kulturhistoriska eller biografiska interiörer och skildringar från 1500—1700-talen, som väsentligen stöda sig på otryckta källor i enskilda arkiv och i hvilka de adliga damerna spela hufvudrollen. — Fil. d:r V. Vessberg har utgifvet ett första häfte af *Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645*, ett i nyare tid föga bearbetadt ämne, handlande om *Gustaf Horns fälttåg*, och fil. d:r O. Malmström har kommit med början till några skildringar ur Karl XI:s ryktbare stridskamrat och vän Nils Bielkes senare lif under titeln *Nils Bielke och kriget mot turkarna 1684—1687*.

— Bland det norska *Kildeskriftfondets* senaste publikationer märkas en fotolitografiskt utförd upplaga af den norska hofordningen eller *Hirdskraa* efter en laghandskrift från omkring 1320; vidare en textupplaga af *Odd Snorresons till norska öfversatta saga om Olof Tryggvason* efter en handskrift i Arnamagnæanska samlingen på Köpenhamns universitetsbibliotek; slutligen några *Historisk-topografiske skrifter om Norge og norske landsdele* från 1500-talet, hvilka synas erbjuda stort kulturhistoriskt intresse.

— *Finsk historisk litteratur.* Vid universitetet i Helsingfors ha under året ventilerats två historiska afhandlingar: »*Österbottens pedagogier och trivialskolor*» af Knut Svanljung samt »*Förbindelserna mellan Sverige och Ryssland åren 1497—1560*» (på finska) af J. Forsman. Den förstnämnda afhandlingen, som utgör en god akvisition för den skolhistoriska litteraturen, grundar sig, förutom på en vidlyftig tryckt litteratur, hufvudsakligast på handlingar i de österbottniska skolarkiven samt i domkyrkoarkivet i Åbo. På ett öfverskådligt sätt redogör författaren för de respektive skolornas organisation och utveckling inpå 1840-talet, för lärarenas tillsättande och löneförmåner, skolornas ekonomi, elevernas framsteg, undervisningsmetoderna m. m., hvarjämte tio arbetet vidfogade tabeller upplysa om elevfrekvensen från frihetstidens början intill 1842. — Herr Forsman lämnar i sitt arbete — som hufvudsakligast baserar sig på tryckta handlingar af Arwidsson, Grönblad, Granlund, Rydberg, Hjärne m. fl. — en korrekt och välaffattad skildring af de svensk-ryska förbindelserna från »stora ryska kriget» till Gustaf Vasas död. Vidlyftigast är framställningen af de diplomatiska förhandlingarna under krigsåren 1555—57.

Af Histor. Arkisto har 14:de tomens förra del utkommit. Det inledes med en intressant och på hittills obegagnade källor

grundad utredning (på finska) af E. G. Palmén om tillkomsten af 1826 års Nåd. förordning angående donationerna i Östra Finland, hvars ödesdigra följder Finlands regering och ständer alltsedan landtdagen 1863 arbetat på att aflägsna. Därpå följer en undersökning af S. Ingman om Karl IX:s ishafspolitik åren 1603—1613, en fortsättning på nämnda författares förlidet år utgifna och i Hist. Tidskrift omnämnda disputation. Häftet afslutas med en *bibliografi öfver Finlands historiska litteratur 1890—1894.*

Svenska litteratursällskapet har utsändt »*Förhandlingar och uppsatser*» *IX*, af hvars innehåll må framhållas en uppsats af Gustaf Cygnæus om den år 1798 bildade »*Hypotenuserorden i Finland*» samt en af P. Nordmann författad skildring af *Åbo akademis grundläggning*, hvilken belyses af särskilda skrifvelser, hämtade ur Per Brahes nyligen funna finska registratur för åren 1637—1640. Dessutom har sällskapet publicerat sjette (slut)häftet af »*Åbo akademis studentmatrikel*, ånyo upprättad af Wilh. Lagus». Detta på grundlig forskning byggda biografiska verk äger betydelse icke allenast för finska, utan jämväl för svenska forskare, enär det upptager ett stort antal svenska ynglingar, hvilka fullföljde sina studier vid det finska universitetet.

Rektor K. A. Cajander i Nystad, som redan år 1889 under titeln »Från Nystads forntid» (på finska) publicerade en skildring om stadens grundläggning, har utgifvet ett andra häfte (s. 74—334), hvilket behandlar stadens inre förhållanden under åren 1617—1647. Arbetet röjer ett mycket allvarligt forskarenit samt erbjuder åtskilliga rätt intressanta partier, men hade tarfvat ett mera metodiskt behandlingssätt.

På G. W. Edlunds förlag har utkommit första häftet af »*Finsk biografisk handbok*», som utgifves af ett antal äldre och yngre vetenskapsmän, M. G. Schybergson, A. G. Fontell, T. Carpelan, R. Hausen, O. M. Reuter, G. Granfelt m. fl. och kommer att innehålla lefnadsbeskrifningar af omkring 2,000 män och kvinnor, »hvilka från äldsta tider till våra dagar gjort sig i högre grad förtjänta om vårt land och äro värda uppmärksamhet». Arbetet är beräknadt att omfatta 10 à 12 häften. (*C. v. B.*)

— Professor H. v. Treitschke har efter v. Sybels död öfvertagit hufvudledningen af den genom den förre grundade *Historische Zeitschrift.*

— Af W. v. Giesebrechts *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* har ett sjette afslutande band utkommit, hvaraf större delen dock författats af annan hand.

— En samling af *Marie Antoinettes äkta bref* har börjat utgifvas för »la Société d'histoire contemporaine» i Frankrike. Första bandet omfattar åren 1767—1780.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Tredje delen I 1593—1594. Med understöd af statsmedel utgifven af Kungl. Riksarkivet genom EMIL HILDEBRAND. 510 sid. Stockholm, 1894 Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & söner.

Det var en lycklig tanke att innan andra delen af detta verk, hvilken omfattade början af Johan III:s regering, hunnit fullbordas, utgifva 1593 och 1594 års handlingar. Såsom en särskild festpublikation utkom den 20 mars förlidet år den del däraf, som utgör handlingar från Uppsala möte. Och under året 1894 har ett halfband utkommit fullständigt, innehållande alla tillgängliga till statens och kyrkans författning hörande dokument af betydelse för tiden från konung Johans död till och med den interimistiska anordning af regeringen, som föreningen mellan hertig Karl och rikets råd samt herredagen i Stockholm efter Sigismunds afresa åvägabragte. Utgifvaren har härmed skänkt den historiska forskningen en genom sin exakthet och kritiska noggrannhet samt sina situationen belysande kommentarier ej mindre än genom sin rikhaltighet och omfattning ovärderlig källsamling till ett af de genom sina följder betydelsefullaste kapitlen i Sveriges historia.

Det som härvid framför allt är ägnadt att ådraga sig uppmärksamhet är: den fullständiga publikationen af de tre viktigaste och omsorgsfullaste, hittills otryckta relationerna om Uppsala möte; förteckningen af vid mötet närvarande präster efter en af utgifvaren i Skoklosters arkiv påträffad samtida katalog; prästerskapets vid mötet uppsatta »besvär» i två redaktioner, af hvilka den kortare, genom rådets omredigering framkomna, hittills varit otryckt; berättelserna om kröningsriksdagen i Uppsala, af hvilka de viktigaste, nämligen den i Handl. rör. Skand. Hist. I s. 47 ff. förut aftryckta och Hogenskild Bielkes hittills otryckta redaktion, nu föreligga fullständigt jämte de afvikande redaktionerna i de öfriga; ständernas af Erik Skinnerus redigerade besvärsskrift den 6 febr., konungens

den 19 afgifna försäkran; den i det närmaste i öfverensstämmelse med konungaedens lydelse affattade kröningseden; samt förhandlingarne angående ridderskapets och adelns, prästerskapets samt städernas privilegieanspråk äfvensom förslagen till regeringsordning och regeringsfullmakt. Arbetets värde förhöjes ytterligare genom det i ljustryck kopierade hufvudbrefvet på Uppsala mötes beslut samt genom den fullständighet, med hvilken de i landsorten insamlade underskrifterna af mötesbeslutet äfvensom ständernas hyllningseder och försäkringar till konung Sigismund anföras.

Af den 510 sidor i stor oktav omfattande publikationens rikhaltiga innehåll kan jag här dröja blott vid en och annan punkt. På s. 28 ff. ger utgifvaren, med hänvisning till K. Hildebrands omsorgsfullt utarbetade uppsats i Hist. Tidskrift 1893, en kortfattad, men grundlig redogörelse för berättelserna om Uppsala möte och deras olika värde. Af de tre genom fullständighet och noggrannhet mest utmärkta (A, B och C) ställer han främst den, som innehålles i en i riksarkivet befintlig kopiebok (enligt en senare upptäckt af utgifvaren Vexiöpastorn Steno Magni's kopiebok, s. 149, tillägg, samt Hist. Tidskrift 1893, Öfversikter och granskn. s. 29), och därnäst ett i tre afskrifter (en i Linköpings Stiftsbibliotek, en i Rålambska samt en i Engeströmska saml. i Kungl. Bibl.) bevaradt s. k. protokoll samt i tredje rummet en i Jöran Nordbergs saml. i Kungl. Bibl. förekommande relation. Vid en jämförelse mellan dessa tre finner man, att de i hufvudsak öfverensstämma med hvarandra och med de få handlingar från mötet, som äro bevarade, der någon beröringspunkt med dessa förekommer, samt att de ömsesidigt komplettera hvarandra. I det hela är jag för min del benägen att, under det att A obestridligen står främst i fråga om *utförlighet*, gifva B företräde så vidt det gäller *summarisk* redogörelse för det väsentliga i förhandlingarne och *formuleringens precision*. Exempelvis må hänvisas til riksdrotset Nils Gyllenstiernas tal den 1 mars (s. 39 f.), de 7 teserna den 3 mars (s. 46), återkallelserna af liturgien den 6 mars (s. 53), den om ett memorialprotokoll erinrande redogörelsen för den 9 mars (s. 63 f.), där till och med de blad i kyrkoordningen, som behandlats, anföras, samt den starkt sammandragna, men innehållsrika redogörelsen för den 10 mars (s. 66).

Mot B anföres, dels att den (s. 46) till den 3 mars hänfört det föredrag af Strengnäsbiskopen, som hölls först den 5, dels att någon förvirring röjer sig vid framställningen af händelserna den 16—18 mars (s. 72 f.). Hvad det sistnämnda angår förhåller det sig dock icke så, att allt hvad där berättas tänkes ha tilldragit sig den 16 mars. Det heter uttryckligen till sist: »Effter nu något fördrögdes med then handelen, i två dagar» etc., hvarefter följer redogörelse för den 19 mars. Men skulle det icke kunna förhålla sig på liknande sätt med stället om Strengnäsbiskopens föredrag? B röjer visserligen en påfallande knapphändighet i fråga om behandlingen af Augsburgska bekännelsen, särskildt i det afseendet, att

ej anger hvilka artiklar i hvarje session behandlats, och motsvarar därför ej här, såsom t. ex. när det gäller den 6—10 mars, de anspråk hertigen ställde på mötesakter (se hans bref den 10 april, s. 28). Men just denna knapphändighet kan måhända förklara det ifrågavarande felet såsom ett blott skenbart. B inskränker sig nämligen till att meddela: 1) att efter tesernas behandling Aug. Conf. upplästes och förklarades; 2) det formella tillvägagångssättet; 3) Petrus' Jonæ föredrag; 4) att den 5 mars uppläsandet och förklarandet af Aug. Conf. afslutades. Redogörelsen är allt för summarisk men behöfver ej med nödvändighet förutsätta en felaktig uppfattning af förloppet. Såsom verkligt fel kan blott anföras *Ericus* i st. f. *Petrus Melartopæus* (s. 46), hvilket tydligtvis är skriffel. Felaktigt skulle det ock vara, om uppgiften, att först vid audiensen hos hertigen den 16 mars denna fått »*se* hvad — — handlat och beslutit var» (s. 72), skulle vara menad alldeles så som den lyder. Att så fatta den är väl dock icke nödvändigt. I hvarje fall ligger den helt och hållet utanför protokollsföringens område.

Flera torde i själfva verket de fel vara som kunna upptäckas i relationen A. Exempelvis det besynnerliga *notarius P.* (s. 45), tillägget till *die 5 martii: »quæ erat dies D.»* (s. 48, not), samt *Petrus P. episcopus Sch.* (s. 49). Dessa fel kunna emellertid vara afskrifvarens. Däremot kan det ej komma på afskrifvarens räkning, att uppläsandet af Helmstädtuniversitetets betänkande förlägges till den 7 i stället för till den 6 mars. Äfven den i det stora hela synnerligen omsorgsfulla och trovärdiga relationen C har ett och annat fel, såsom då prästerskapets postulat sägas vara affattade i *64* artiklar, hvartill kommer en besynnerlig förblandning af 10:de och 20:de art. i Augsb. bek. (s. 50). Af stort intresse är det för öfrigt, att denna sistnämnda på vissa punkter utförligaste berättelse nu blifvit känd. I motsats till de bägge föregående, har den, så vidt man vet, ej legat till grund för någon skildring af mötet, som föregått utgifvandet af möteshandlingarne våren 1893.[1]

Af de tre återstående mötesberättelserna (D, tryckt af Loenbom, Hist. Märkvärdigheter, I s. 131 ff., E, tryckt i Nettelbladts Schwed. Bibl. IV, s, 81 ff., och F, som användts af Bring-Stålhös, Diss. acad. Lund 1758, och A. M. Fant, Hist. concilii Upsaliensis etc., Upps. 1792), har utgifvaren i anmärkningar gjort utdrag, då han funnit dem innehålla tillägg eller afvikelser.[2] Att härvid de

[1] Jag kan ej erinra mig att dessförinnan ha sett den använd utom i förbigående af J. Wahlfisk, Den kateketiska undervisn. i Sverige, s. 14, not 2. Hvad förf. där anför är synbarligen hämtadt ur den i Jöran Nordbergs samling befintliga mötesrelationen.

[2] På sid. 35 anföres det i E innehållna referatet af Erik Skinneri tal. I punkten III måste i handskriften några ord vara uteglömda. Nettelbladt har också: *pro clausula declamationis acriter et vehementer refutavit — — — — ab anno 27* etc. d. v. s.: »Såsom afslutning af sitt tal vederlade han skarpt och häftigt — — — — från året 27 till detta möte, med jämförande af konung Gustafs, Eriks och Johans tider.» Till innehållet i det uteglömda kan man ungefär *sluta af* referatet i A (s. 33 f.).

för relationen E egendomliga korta och koncisa redogörelserna för mötets behandling af hvarje särskild artikel i Augsb. bekännelsen samt för innehållet i de fyra tyska universitetsbetänkandena och Confessio Strengnensis ej upptagits, är naturligt nog, då de dels redan föreligga i tryck och dels ha sitt intresse hufvudsakligen i rent kyrkligt hänseende.[1] De äro däremot väl värda att göras till föremål för en kyrkohistorisk undersökning, hvilket hittills ej skett. Relationen är tydligen utarbetad på underlag af vid mötet gjorda anteckningar, hvilka i *sakligt* hänseende ha alla tecken till trovärdighet, men hvilkas hänförande vid en senare bearbetning till bestämda dagar gifvit anledning till några *kronologiska* felaktigheter. En märklig naivitet röjer sig, då den okände forfattaren anser Augsburgska bekännelsens andra del benämnas *Articuli mutati*, emedan dessa artiklar voro *a papistis mutati*. Det är väl knappast troligt, att Petrus Jonæ eller Olaus Martini så fattat rubriken: *Abusus mutati* i Augsb. bekännelsen. Det kan ju dock möjligen vara att skrifva på en senare bearbetares räkning.

Redaktionsförslagen till Uppsala mötes beslut jämte hertig Karls spörsmål af den 10 mars, hvilka sistnämnda dock enligt anteckning i registraturet ej till mötet öfversändes, föreligga i sitt sammanhang s. 92—98. De äro af L. A. Anjou i ett rektorsprogram af år 1852 på ett ingående och i det stora hela uttömmande sätt behandlade. Men då nu här jämväl de mötet föregående förhandlingarna, bland hvilka särskildt må märkas hertigens framställning den 19 november och rådets svar den 21 s. m. 1592 (s. 2), rådets försäkran den 8 januari 1593 (s. 4 f.) och hertigens försäkran samma dag (s. 6 f.), rådets betänkande den 13 och hertigens svar den 14 januari (s. 19 f.), och dessutom konung Sigismunds bref af den 9 januari (s. 151 f.) föreligga, har man ett fullständigare material för en undersökning af motiven för de olika redaktionerna af konfessionsbestämmelserna i mötesbeslutet. Det är från början klart, att den religion, som varit rådande från och med konung Gustafs sista till och med konung Johans första regeringstid betraktades såsom identisk med den, hvars innehåll är sammanfattadt i Augsburg. bekännelsen.[2] Rådet ansåg därför i sitt betänkande

[1] Det i E förekommande referatet af förhandlingarne om art. 3 i Aug. visar att härvid äfven *offerbegreppet* blifvit utredt. Man får härigenom en välbehöflig förklaring af hvad A under den 3 mars berättar om utfallen mot liturgien samt af den i A och C upptagna episoden om præses' bestraffande af Uppsalapastorn Joachim Olavi.

[2] Detta är tydligen också Nicolai Bothniensis' mening, då han i sitt föredrag den 3 mars säger: »Vt autem certum esset aliquod argumentum consensionis nostræ in articulis fidei» (*consensionis* är nog riktigt: »säkert innehåll, underlag för vår öfverensstämmelse i trons artiklar»), »ideo Augustanæ confessionis, *que symbolum est nostræ fidei*, repetitionem instituendam decreuimus» etc. (s. 44 f.). På liknande sätt yttrar sig rådet i sitt den 26 november 1593 angående ständernas yrkanden till konungen afgifna betänkande, där det heter, att intet annat vid mötet beslutits än »det som

den 13 januari, att någon annan konfessionsbestämmelse än den förstnämnda vore obehöflig och borde undvikas, under det att hertigen yrkar mötets frihet att pröfva och förhandla. Prästerskapets s. k. confirmation följer helt och hållet mötesförhandlingarnes gång och inskränker sig därför i konfessionsbestämmelsen till Augsb. bekännelsen och upptager kyrkoordningen af 1572 först när det gäller ceremonier och disciplin. Hertigen däremot inrycker bland konfessionsbestämmelserna äfven den, som för den katolske konungen skulle bevisa den nu antagna bekännelsens identitet med den religion, som han i brefvet af den 9 januari i sväfvande ordalag säger sig skola skydda. Det är emellertid för hertigens klarsynthet betecknande att han ej använder det mera obestämda: »konung Johans första regementstid» utan: »Lars Petri Nericiani then äldres lifstidh», hänvisande till den år 72 antagna kyrkoordningen.[1] Egendomligt nog har denna ur hertigens »confirmation» i mötesbeslutet inkomna konfessionsbestämmelse sedan blifvit ett vapen i prästerskapets hand mot konung Karl. Bladet har vändt sig, då i ett (ännu otryckt) betänkande år 1607 prästerskapet erinras om att man ej bör göra kyrkoordningen till en »trosartikel.»

Bland bekräftelserna å mötesbeslutet har det sitt särskilda intresse att se den försäkran, som afgifvits af hertigdömets klerkeri den 21 juni 1593, samt skrifvelserna angående underskrifter från hertigdömets adel, borgerskap och allmoge. Det kan väl näppeligen förhålla sig så som Anjou antagit, att uppskofvet med de senare berott af någon obenägenhet mot mötesbeslutet från hertig Karls sida.

Angående det öde, som träffat prästerskapets »besvär» eller postulat, hvilka i omarbetadt skick, sammanfattade i 15 artiklar, daterade den 1 december 1593 (s. 197—209) öfverlämnades till konungen, har utgifvaren ådagalagt (s. 422), att den s. k. *försäkringen af den 16 mars 1594* (förut tryckt hos Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, I, s. 417 f.) *aldrig »kommit öfver förslagets stadium.»* Den är sålunda endast ett *förslag till försäkran* i likhet med det af rådet i december 1593 uppsatta (s. 221—227). En viktig korrigering af den uppfattning, som äfven t. ex. Anjou och Norlin uttalat!

På samma sätt visar sig ock vara förhållandet med en af Stiernman i Saml. af k. bref etc. ang. Sveriges rikes commerce I, s. 417 tryckt »Ordinantia om kiöphandelen». Den har endast varit ett *förslag* till försäkran af städernas privilegier (s. 433 f.).

De handlingar, som angå ridderskapets och adelns privilegieanspråk och hvilka på ett ingående sätt äro undersökta af Boëthius

---

denne rikes religion effter den Ausburgiske confession kräfver» samt att detta alldeles kommer öfverens med det som var stadgadt och hållet både i konung Gustafs sista och konung Johans första regementstid (s. 189).

[1] Han hade så mycket mer skäl därtill, som mötet på Nils Gyllenstiernas märkliga fråga, »*antingen* the ville blifva hos *Augustanam confessionem eller* och vidh gambla *erchiebisp Larses confession*» hade svarat, att »the ville *hålla sig vid them både twå*» (s. 38).

(Den svenska högadeln under k. Sigismund, Hist. Bibl. IV), föreligga här fullständigt: Erik Sparres äfven i samtida tryck befintliga »oration» (s. 375— 392), de i 19 punkter affattade »postulata nobilium» (med jämförelse af 5 handskrifter s. 393—405), rådets förslag till försäkran i tvenne redaktioner (s. 406—416), af hvilka den ena är tryckt hos Stiernman, Riksd. och mötens beslut, I s. 394 ff. och länge felaktigt ansågs vara en af konungen stadfästad försäkran, samt slutligen det kungl. brefvet den 10 juli (s. 417—420), hvilket, inskränker sig till bekräftelse af konung Johans privilegieförsäkran blott med *ett* tilllägg, hvarigenom rätt att af landbönderna uppbära kungliga sakören utsträckes till *alla* adelsmän mot det att de i stället afstå från häradshöfdingens andel i böterna. Enligt en anteckning af Hogenskild Bielke hade detta bref ej till rådet och ridderskapet öfverlämnats, utan påträffades, nedlagdt och förségladt i konungens kansli (s. 416). För öfrigt omnämnes ett ännu otryckt, odateradt koncept af hertig Karl, som punkt för punkt refererar sig till rådets privilegieförslag.

Af intresse äro ock försöken att åstadkomma en regeringsordning, som borde under konungens frånvaro tillämpas, nämligen hertigens förslag (s. 448—452), rådets första i detalj omsorgsfullt utarbetade förslag af den 20 mars (s. 453—462), ett slags förelöpare till 1634 års regeringsform, konungens af den 30 april (s. 463—470) och rådets andra förslag i början af juli (s. 472—477) samt konungens slutliga, men af hertigen ej erkända regeringsordning (s. 477—483); vidare förslagen till regeringsfullmakt (s. 485—491) jämte hertigens skrifvelse den 25 juli, där han förklarar sig ej »vidh sådana fullmacht» kunna åtaga sig regeringen (s. 492), konungens andra fullmakt, daterad Elfsnabben den 28 juli (s. 494), med hvilken hertigen likaledes förklarar sig ej kunna nöjas (s. 495); och slutligen hertigens och rådets förening om regeringen den 2 och 3 sept. (s. 498—502), ridderskapets och adelns samt prästerskapets försäkran (s. 503 f.), underrättelsen till konungen om den ingångna föreningen (s. 505 f.) samt tvänne instruktioner för förhandlingar i landsorten (s. 508—510).

Kan det nu anförda bidraga att väcka intresse för denna med så stor möda utförda, i alla afseenden gedigna arkivpublikation, så är syftet med denna granskning uppnådt. Den som gör bekantskap med arbetet själft skall finna, huru mycket af betydande värde ännu kunde återstå att fästa uppmärksamhet på samt i hvilken klar och lefvande belysning historien framstår genom ett så rikhaltigt och med så stor kritisk noggrannhet samladt och ordnadt källmaterial som det här föreliggande.

Otto Ahnfelt.

Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Død til Enevældens Indførelse. Af J. A. FRIDERICIA. (16) + 550 + LXVII sid. Kjøbenhavn 1894.

D:r Fridericias föregående arbeten öfver Danmarks historia under det sjuttonde århundradet hafva inskränkt sig till framställningen af de yttre politiska förhållandena. Förevarande arbete är däremot anlagdt efter en mera omfattande plan. Författaren säger själf i förordet, att han känt det olämpliga i att skilja de inre och yttre förhållandena åt i en period, hvarunder växelverkan emellan dem var af så genomgripande natur, och han har då föresatt sig att skildra Danmarks inre och yttre historia under den tid, som närmast förberedde och fullbordade adelsväldets fall. Denna uppgift har han löst på ett framstående sätt; arkivforskningar och öfriga förstudier hafva varit ytterst omfattande och samvetsgranna, och resultaten äro framställda i en form, som visar ett afgjordt framsteg framför d:r Fridericias tidigare arbeten.

Det är bilden af ett samhälle i svaghet, en stat i förfall, som förf. gifver oss. Intressant är att i hans framställning se, hur det gamla riksråds- och adelsväldet öfverlefvat sig självt och hur jämförelsevis långt före 1660 redan tecken visa sig till en ny sakernas ordning. Som en röd tråd går genom arbetet motsatsen mellan det framåtsträfvande konungadömet och det murknade riksrådsväldet, som allt mer förlorar fast mark under fötterna. Det senares egentliga lifsvillkor, förbindelsen med den öfriga adeln, förefanns ej i samma grad som förut. Vid konungavalet och handfästningens uppgörande 1648 visar sig adeln i en viss opposition till riksrådet, och det råder hos den en stämning för att låta riksrådsväldet öfvergå i en verklig ständerförfattning. D:r Fridericias hela skildring af de olika danska stånden och deras ställning till hvarandra visar emellertid, hur oförmögen den danska adeln var både att med kraft upprätthålla sitt välde och att utveckla det i en mera tidsenlig riktning. Särskildt lärorikt är det här att jämföra adelsstånden i Danmark och Sverige. Den danska adeln var allt för fåtalig, allt för skarpt afsöndrad från de öfriga samhällsklasserna och slutligen ekonomiskt allt för svag för att i längden kunna hålla sig uppe och gå i spetsen för staten. Dess ekonomiska svaghet visar sig särskildt däri, att den för att kunna existera såsom stormansstånd, oundgängligen behöfde länsmansinstitutionen i dess dåvarande, ett modernt statslif föga motsvarande skick.

I trots af alla handfästningens bestämmelser rycker så konungadömet fram. Redan 1648 och den närmaste tiden därefter skymtas tecken till att valrikets dagar snart skola vara räknade; konungen söker hålla på sin egenskap af arfherre till Norge. Så krossas adelns förnämste män, Corfitz Ulfeld och Hannibal Sehested, hvilka dock visserligen redan själfva sökt sig en ställning öfver sitt stånd. Just då Ulfeld efter afslutandet af redemptionstraktaten, — en diplomatisk

bedrift, hvarför förf. låter honom all rättvisa vederfaras — tror sig stå på höjden af makt, förbigås han allt mer och ställer sig själf i förbittring däröfver utanför ärendena. Härefter kommer så katastrofen, framkallad eller påskyndad genom den underliga Walter-Vinhofverska skandalen. Förf. visar, huru som hofvet verkligen tog Dina Vinhofvers angifvelse på fullt allvar och i början greps af fullständig panik. Emellertid kan man knappast undgå att af Fridericias skildring finna, att hofvet ej betett sig fullkomligt lojalt mot Ulfeld och att denne ej vederfarits riktigt »fair play». Förf. tyckes själf hafva samma mening, ehuru han ej alldeles decideradt utsäger den. Hvad Ulfelds senare bana angår, vill det synas, som om förf. ansåge hans uppträdande vara enbart eller åtminstone i alldeles öfvervägande grad förestafvadt af personliga grunder, af begäret att blifva återinsatt i sina rättigheter och värdigheter.

Redan före krigets utbrott visar det sig, att konungen lägger i dagen en ganska stor själfrådighet. Den omständigheten, att han för en längre tid förlägger residenset till hertigdömet visar fallenheten för att emancipera sig från och sätta sig öfver riksrådets myndighet. Härvidlag så väl som eljest, där det gäller konungens beslut och åtgärder, framhäfver förf. särskildt drottningens inflytande.

Framställningen af utrikespolitiken, af underhandlingarna före och efter krigsutbrottet, gifver en klar bild af hur fåfängt den danska diplomatien arbetade, hur litet man kunde trygga sig mot Sverige, och man får ett starkt intryck af det oerhördt vågade för en så svag stat som Danmark i att gifva sig i kast med den svenska eröfrarstaten. På grund af landets utarmade ställning och adelns nästan totala oförmåga att gå i spetsen för företaget var det ej underligt, att allt föll tillsamman, så fort den svenske konungen nalkades. Intet har lyckats i diplomatiskt hänseende, ingen framstående härförare finnes, ej ens fälttågsplan är uppgjord, och hären skingras som agnar för vinden. Endast på ett ställe hade man från dansk sida kunnat i militäriskt hänseende reda sig: det var på den skånsk-halländska gränsen. Det vill synas oss, som om förf. knappast tillbörligt uppskattat den skånska härafdelningens gärning. Det han säger är, att »Felttoget i Skaane var endt ganske vist uden Tab, men ogsaa uden Fordele, der kunde erstatte, hvad der dels var tabt, dels snart skulde tabes i Vestdanmark». Det torde dock vara att begära väl mycket af Urup och Gyldenlöve, att de med »ufærdigt Artilleri» och »utilstrækkelig Hær» skulle kunna vinna några sådana fördelar. Jämför man emellertid fälttåget i Skåne och Halland 1657 med Gustaf Horns krig, så blir skillnaden stor. Denna gång hade man lyckats bevara Skåne för svensk invasion, och efter slaget vid Kattarp hade man stått som segrare i Syd-Halland. En intressant fråga härvid är, om den uppfattning är riktig, som finnes uttryckt i Dansk Biografisk Lexikon, art. Ulrik Christian Gyldenlöve, och med förbigående af Axel Urup vill gifva Gyldenlöve äran för det hela. Dels väl på grund af bristande utrymme har Fridericia ej berört denna sak.

Karl Gustaf och hela hans politik är framställd med stor opartiskhet, och förf. gör full rättvisa åt hans lysande strategiska och politiska egenskaper. Hvad angår den mycket omtvistade frågan om fredsbrottet i augusti 1658 och början af det andra kriget med Danmark, är Fridericias framställning den, att Danmark ej gifvit direkt anledning för Karl Gustaf att åter igen anfalla detsamma, om än den svenske konungen trodde sig hafva skäl att frukta revancheplaner från dansk sida. Emellertid finner Fridericia förklaringsgrunden till Karl Gustafs fredsbrott ej så mycket i några åtgärder eller i någon underlåtenhet från Danmarks sida som i den allmänna europeiska ställningen, sådan den blifvit genom Leopold I:s val till tysk kejsare. Karl Gustafs förhållande till Fredrik III under sommaren 1658 bestämdes ej blott af underhandlingarna i Köpenhamn och deras resultat; det rönte i än högre grad inverkan af förhållandena i Tyskland. Det var ej blott en enbart nordisk fråga, som Karl Gustaf ville lösa med svärdet, det var på sätt och vis en europeisk. Fridericia karakteriserar ställningen så: »Han, Krigerfyrsten, hvis hele Magt og Autoritet beroede paa hans Hær, han, der var henvist til at stole paa sig selv, idet hans Forsög paa at sikre sig ved Alliancer med England og Frankrig ikke havde fört til Maalet, befandt sig i en cul de sac, og det en, som var meget snæver og trykkede haardt . . . . blev Leopold valgt og allierede sig med Brandenburg, vilde de Baand, der holdt Karl Gustaf i hans cul de sac, blive strammede endnu fastere. Paa to Maader kunde de brydes, enten kunde han vende sig mod Danmark eller mod Brandenburg. Herom stod Valget, herpaa beroede hans Vaklen.»

Vid framställningen af Köpenhamns försvar emot svenskarne framträder som ett viktigt moment konung Fredriks välbetänkta åtgärd, då han strax vid belägringens början gifver Köpenhamn nya privilegier, gör staden till ett nytt riksstånd så att säga. Det är sedan icke blott för fäderneslandet i allmänhet som Köpenhamns borgare strida, de hafva nu någonting ännu handgripligare att försvara, nämligen privilegierna, och detta har kraftigt bidragit att sporra dem till de största ansträngningar. Förf. framhäfver med rätta det politiskt kloka i konungens handlingssätt härvid.

Men i och med detta har det gamla statsskicket fått en hård stöt. I själfva verket var det väl så, att efter det andra kriget och just på grund af hvad som händt var hvarje fortsättning af ett adelsvälde omöjlig. Riksståndens antal var så att säga ökadt genom konungens förlänande af privilegier åt Köpenhamn, och valriket kunde väl svårligen längre upprätthållas, då Sönderjylland och nu därtill Bornholm undandragits riksrådets myndighet och Norge kunde anses som arfrike. Vi se också, hurusom konungen allt mer förbigår riksrådet.

En särdeles intressant del af d:r Fridericias arbete är framställningen af de skiftande och invecklade diplomatiska förhandlingarna under det andra krigets senare del jämte fredsförhandlingarna. Förf:s forskningar i holländska, engelska, franska och tyska arkiv hafva satt honom i stånd att här gifva en särdeles klar

och uttömmande skildring; den historiska litteraturen har hittills icke ägt någon framställning af denna tid, som härvidlag kan uthärda någon jämförelse med den förevarande. Särskildt är för första gången Hannibal Sehesteds verksamhet, efter att de svenska och danska underhandlarne med förbigående af de främmande medlarne tagit saken i egna händer, mera i detalj belyst.

D:r Fridericias arbete är, som ofvan sagts, skildringen af en stat, som, sedan länge tvinande, ändtligen störtas för att därefter återupprättas under nya former. Sista afdelningen af verket behandlar därför statshvälfningen 1660. Den ståndpunkt förf. här intager är den, att de ofrälse stånden alldeles ej velat ersätta adelsväldet med oinskränkt envälde, utan att hos dem idén om ett konstitutionelt statsskick, om ständerförfattning och ståndsprivilegier, därunder inbegripen en viss skattebevillningsrätt, varit ganska utpräglad. Skulden för kväfvandet af dessa idéer faller då på konungen och hans omgifning; då ständerna åt konungen lämnat i uppdrag att låta »formera en recess», enär styrelsen tydligtvis ej längre kunde göras efter den i närmaste sammanhang med valriket stående handfästningen, så svek konung Fredrik sitt folks förtroende och tog själf all makten. Med revolutionärt våld hade man definitivt beröfvat adeln makten; med ett svek tog konungen den.

Genom förevarande arbete har d:r Friderica icke blott häfdat och ökat sitt anseende såsom forskare på den diplomatiska historiens område; han har äfven visat sig mäktig uppfattningen och framställningen af den inre historien under en viktig öfvergångsperiod. Skildringen af Danmarks inre och yttre förhållanden har blifvit till en helgjuten bild af den danska staten och dess öden under adelsväldets sista dagar; den är gjord med en skicklighet, som bådar godt för förf:s kommande arbeten i Nordens historia.

A. S.

I. **Trolleholm.** Försök till en godsbeskrifning. Af Carl Trolle Bonde. 6 + 312 sid. + 2 stamtaflor. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-aktiebolaget. Lund. 1892.

II. **Kjesäter.** Anteckningar ur Familjearkivet och Gårdshandlingarna m. m. Af Carl Trolle Bonde. 16 + 220 sid. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-aktiebolaget. Lund 1893.

III. **Hesselby.** Arkivalier rörande egendomen och dess ägare samt Bondegrafven i Spånga kyrka. Af Carl Trolle Bonde. 4 + 406 sid. E. Malmströms boktryckeri. Lund 1894.

Ätten Bonde är icke blott ur genealogisk synpunkt en af de allra främsta i landet utan äfven såsom jordägande torde den inom den svenska adeln hafva få medtäflare så väl i afseende på godsens

antal som storlek. Få torde dessutom de svenska familjer vara, som kunna uppvisa en mera än 500-årig oafbruten besittning af samma gods. Det gamla Bordsjö i Småland innehades nämligen redan 1364 af Peder Tordsson (Bonde), från hvilken den nuvarande innehafvaren härstammar i 14:de led. Utom Bordsjö äger Bondeätten: Trolleholm, Katrineholm, Herrestad, Kjesäter, Hesselby, Säfstaholm, Hörningsholm, Toftaholm, Askeryd, Vibyholm, Finsta, Hansta, Eriksberg, Gimmersta, Nygård m. m.

De trenne sistnämnda jämte stora underlydande innehafvas af friherrliga ätten Bonde, alla de öfriga af grefliga ätten Bonde af Björnö. Flera af dessa den grefliga ättens gods hafva i en af släktens medlemmar grefve Carl Trolle Bonde fått en lika intresserad som kunnig historiker. Redan för åtskilliga år sedan (1876) dokumenterade han sig på detta område med utgifvandet af den illustrerade katalogen öfver porträttsamlingen vid Vibyholm, i hvilket arbete äfven förekommer en kortfattad historik öfver stället och dess ägare. Till detta arbete har nu grefve Trolle Bonde lagt trenne nya värdefulla arbeten, monografier öfver lika många af ättens gods. Då dessa arbeten tilldragit sig mycken uppmärksamhet inom den numera rätt stora för topografi intresserade allmänheten torde de vara väl förtjänta af ett något utförligare omnämnande.

I.

Trolleholms hufvudgård är belägen i Torrlösa socken, Onsjö härad och Malmöhus län och är jämte det underlydande godset, öfver 15,000 tunnland, fördelade på 9 socknar i 3 härad, ett af södra Sveriges största gods. Med tillhjälp af Styffes klassiska arbete Skandinavien under Unionstiden har författaren funnit gården, som då kallades »Kattsnave» och »Kattisnabbe», omnämnd i handlingar från 1420-talet, och då tillhörigt väpnaren Erik Nilsson. Efter honom känner författaren intet om gården förrän vid 1471 då där fanns boende en Magnus Svensson; med full säkerhet kan dock ej sägas, att denne varit ställets ägare. I Riksarkivet har emellertid anmälaren funnit ett pergamentsbref dateradt 1444 $^{25}/_{4}$, där gården *Kattisnabe, Kattisnabe Mölle, skogen Läppene och* $^{2}/_{3}$ *af Faderstorp m. m. pantsättes till riddaren Klas Nilsson till Ellinge, af en Magnus Eriksson i »Löwitzstadh a vapn»*, som förde en fyrdelad sköld, i 2 och 3 fälten trenne kronor. Den förmodan ligger nära till hands, att nämnde Magnus Eriksson var son till den på 1420-talet på gården bosatte Erik Nilsson, men några bevis för detta antagande finnas ej. Genom gåfva eller på annat sätt öfvergick Kattisnabbe sedermera till Herrevads klotser, men kom därefter genom byte till Tage Ottosson Thott, som bebyggde gården samt kallade den *Eriksholm* efter sin aflidne broder Erik Thott. Hans afkomlingar innehade godset till slutet af 1600-talet, då det genom köp kom till Trolle-släkten. Den siste manlige ägaren af denna släkt (Fredrik Trolle) var den närmaste

anledningen till att gårdens namn ändrades till Trolleholm; äfven var det han, som gjorde gården till fideikommiss för sin dotter Vivika Trolles afkomlingar af grefl. ätten Bonde af Björnö, inom hvilken ätt godset allt sedan förblifvit. Sådana äro de yttre konturerna af egendomens historia, för hvilken författaren utförligt redogör. Dessutom lämnar han en fullständig framställning af godsets kamerala indelning, jordmån, odlingshistoria m. m. Såsom afslutning meddelas ett s. k. »arkiv registratur» upptagande utdrag ur äldre handlingar rörande Trolleholm och underlydande gårdar.

Det hela gör intryck af att vara utarbetat med största noggranhet och må till författarens stora beröm framhållas att endast fullt exakta uppgifter tagits med. Den stora fullständighet med hvilken författaren redogör äfven för det underlydande godset, ja för hvarje liten utgård eller hemman, gifver boken ett värde ur rent statistisk synpunkt, som man ej är van att finna i arbeten af denna art.

II.

Kjesäter, beläget i V. Vingåkers socken i Södermanlands län af Oppunda härad, är äfvenledes kändt ända från medeltiden. Redan 1381 nämnes det i ännu bevarade handlingar. Sedan det under mer än 350 år varit tillhört olika släkter, kom det år 1741 till Bondesläkten och har utan att vara fideikommiss allt sedan förblifvit i dess ägo. Äfven öfver detta gods och dess utveckling lämnar författaren en mycket detaljerad, uteslutande på äldre, till stor del i familjearkivet bevarade handlingar grundad beskrifning. Från Riksarkivets otryckta pergamentsbref har en notis hämtats. Sid. 3 anföres utdrag af ett gåfvobref (i Riksarkivet) dat. 1469 $^{8}/_{9}$ däri Kjesäter nämnes. Detta utdrag har dock i tryck utgifvits på ett mindre bokstafstroget sätt, så till vida nämligen att däri finnas icke så få läsfel, hvilka, om de icke missleda dock lätteligen kunna inverka störande på omdömet om arbetet i dess helhet. Anteckningarna om Kjesäter uthärda dock lyckligt »kritikens eld», ty boken i öfrigt bär prägel af grundlighet och kritiskt tillvägagående. Uppställningen är närmast densamma, som användts vid Trolleholmsboken, den är dock rikligare utstyrd med illustrationer än förenämnda arbete, där man med afseende på den ståtliga af n. v. ägaren uppförda borgen skulle önskat sådana i själfva texten och icke såsom nu är fallet blott en vignett på titelbladet.

Författaren meddelar i företalet, huru han anser att ett topografiskt arbete bör uppställas.

Då detta företal innehåller icke oviktiga fingervisningar för topografiske skriftställare må följande rader däraf här meddelas: »Läsning af vårt lands äldre topografiska litteratur har emellertid hos mig kvarlämnat det intrycket, att för andra utanför stående de mest konkreta afdelningarna i en sådan beskrifning de för en särskild ort, befolkning och tid mest kännetecknade uppgifterna tillika äga

det mest bestående intresset trots den privata natur de ofta äga och *måste* äga. Med stöd af denna ofta förnyade erfarenhet har jag därför låtit min framställning helt enkelt bestå i ett införande — så vidt möjligt kronologiskt ordnadt — af alla tillgängliga uppgifter och anteckningar om Kjesäters gods».

Att så förstå det topografiska skriftställeriet är onekligen det bästa i de fall, då ett så rikligt material förefinnes som här. Men skulle man i allmänhet vilja meddela själfva handlingarna nästan in extenso skulle säkert blott helt få godsmonografier utkomma i bokhandeln, ty hvilken förläggare skulle väl vilja bekosta tryckningen af dylika lyxböcker? Vare det långt ifrån anmälarens afsikt att härmed uttala något ogillande; tvärt om delar han fullkomligt grefve Bondes åsikt. Ett topografiskt arbete, som vore skrifvet i afsikt att *roa publiken* skulle med all säkerhet icke gillas af våra dagars kritiska topografer.

III.

Hesselby, som i 8 generationer tillhört Bondesläkten, är beläget i Spånga socken i Stockholms län, och har ända sedan början af 1600-talet och till våra dagar endast under några år varit ur släkten.

Det framställningssätt som användts i denna sista godsmonografi är om möjligt ändå mera konkret än i boken om Kjesäter. Utom några korta biografiska notiser om ägarne af Bondesläkten meddelas endast aftryck af de handlingar, hvilka på ett eller annat sätt kunna tjäna till upplysning om Hesselby och underlydande gods. Intressanta äro äfven de kortfattade redogörelserna för andra gods som samtidigt innehades af Hesselby ägare. Till skillnad från de båda förutnämnda godshistorikerna, där det ekonomiska ställes i första rummet är vid beskrifningen öfver Hesselby det historiska elementet mera tillgodosett. Synnerligen värdefull är »Hässleby trägårdsbook 1742—1773», som meddelas sid. 149—189. Den innehåller utom en del notiser rörande händelser timade inom Bondesläkten, redogörelser för väderlek, skörd i trädgården, förteckningar öfver fruktträd m. m. af största intresse för den, som studerar våra trädgårdsförhållanden i äldre tider.

Såsom afslutning meddelas en illustrerad redogörelse för Bondegrafven i Spånga kyrka.

* * *

Slutomdömet om dessa trenne godsbeskrifningar blifver att de i viss mån inleda en ny riktning inom den topografiska litteraturen, samt att de just till följd af sin uppställning göra ett allt igenom tillförlitligt intryck. Likväl torde den anmärkningen kunna göras,

att egentliga forskningar ej verkställts annorstädes än i familjearkivet. När detta är så rikt och så väl vårdadt, som det grefliga Bondeska, kan anmärkningen måhända vara oberättigad, men icke desto mindre torde ett och annat, som hänför sig till ofvan omtalade gods, kunnat anträffas äfven i andra arkiv, om undersökningar gjorts.

F. U. W.

Tysk Gustaf Adolfs-litteratur.

Att Gustaf II Adolf varit en af de väsentligaste orsakerna till att Tysklands politiska enhet först i våra dagar, den religiösa ännu ej blifvit verklighet, därom äro både protestanter och katoliker ense. Men medan de förra härutinnan finna en anledning till tacksamhet mot den svenske konungen, emedan detta enhetsverks genomförande för 250 år sedan skulle varit liktydigt med deras egen undergång, se katolikerna i denna omständighet en källa till ständig grämelse. Gustaf Adolfs-minnet, som i Sverige för länge sedan afkylts till ett vetenskapligt diskussionsämne, fortlefver alltså i Tyskland som ett religionspolitiskt agitationsmedel. Häraf följer ock, att i fråga om objektivt vetenskapligt betraktande af detta ämne vi ha mindre att lära af tyskarne än de af oss. De i Tyskland förlidet år firade Gustaf Adolfs-festerna ha haft en ganska påtaglig partipolitisk färg; det har varit på en gång ett kärlekens och ett hatets jubileum, och många af de inlägg, som 300-årsminnet framkallat, ha fått karakter af stridsskrifter. — »Gustav Adolf, Deutschlands Erretter — nicht Eroberer», »Gustav Adolf, Deutschlands Eroberer — nicht Erretter» — så lyda ofta de motsatta deviserna på de båda lägrens minnesskrifter.

Då det moderna Tyskland är byggdt på religiös fördragsamhet, har våra dagars *ultramontanism* vid sina angrepp på Gustaf Adolf utbytt det sjuttonde århundradets kyrkliga argument mot nutidens nationalitetsidéer och i stället för hans tro tagit hans politiska afsikter till anfallspunkt. Därför förneka ock de ultramontana författarne det 30-åriga krigets religiösa karakter; tillståndet i Tyskland vid början af 1600-talet var det bästa möjliga, och de båda religionspartierna hade så närmats till hvarandra, att den stund ej syntes aflägsen, då de skulle uppgå i hvarandra och därmed ock ett starkt, politiskt enadt Tyskland återställas. Då kom Gustaf Adolf — objuden — och gjorde denna utsikt till religiös och politisk enhet om intet genom att åter väcka religionshatet till lif och locka en mängd redan undergifna riksständer till uppror mot kejsaren. Och allt detta endast för att vinna nya landområden åt sitt rike och tyska kejsarkronan åt sig själf; ty sådana voro Gustaf

Adolfs verkliga afsikter, hur mycket han än med religionens täckmantel ville undanskyla deras brottsliga egoism:

Det är Droysen, som här får tjäna som auktoritet, hur litet han än lärer vara nöjd därmed; en annan Gustaf Adolfs-forskare, Wittich, missbrukas på samma sätt i fråga om Magdeburg. Af dennes åsikt, att skulden för Magdeburgs brand ej drabbar Tilly, utan det protestantiska partiet i staden, sluter man — trots Wittichs allvarliga reservation mot en sådan slutsats —, att detta parti med Falkenberg i spetsen härutinnan handlat efter Gustaf Adolfs anvisningar. Så framdeduceras Gustaf Adolf som Magdeburgs mordbrännare, och Tilly rehabiliteras i samband därmed till en lika god som stor människa. Särskildt lofordas hans utmärkta disciplin, hvaremot det gamla talet om Gustaf Adolfs krigstukt stämplas som en lögn från början till slut.

Medan 1600-talets katolska författare ofta med vördnad sågo upp till Gustaf Adolfs personlighet, ha deras efterföljare i våra dagar knappt ett ord af erkännande. Han är på sin höjd en talangfull egoist; den samvetslösa komedi han drifver med religionen ökar blott det vedervärdiga i hans företeelse. Höjdpunkten af ultramontan fanatism intager en katolsk flygskrift, kallad »*Gustav Adolf, König von Schweden, Ein trauriges Jubiläum*». Den anonyme författaren upphetsar sig här till en konvulsivisk extas, ur hvilken sådana invektiv som »Attila» och »Tysklands mordbrännare» framslungas.

Om dylika utbrott endast bevisa, hur djupt ultramontanismen förvarar den känslan, att Gustaf Adolf mer än de fleste satt mått och gräns för dess herravälde i världen, så kunna däremot sådana arbeten som J. Burgs[1] samt P. Sagets och A. E. Steins[2] med sin lärda apparat och sin föregifna opartiskhet lätt nog vilseleda okritiska läsare. Man ser ju stundom t. o. m. så respekterade namn som Geijer och Ranke citeras, och med särskild förkärlek åberopas — i objektivitetens namn — sådana »protestantiska» författare som Gfrörer, Klopp och Leo, män, hvilka dock i själ och hjärta voro katoliker eller slutade med att rent af öfvergå till den romerska kyrkan. Sin egentliga styrka äga dock dessa författare mindre i förmågan att framdraga användbara citat och fakta än i konsten att negligera de oanvändbara.

Den ultramontana uppfattningen af Gustaf Adolf återgår i allt väsentligt i en från tidningen »Vorwärts» förlag i Berlin utgången *socialdemokratisk* skrift, kallad »*Gustav Adolf, Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter*», endast att religionen här fått lämna rum för nationalekonomien liksom Tilly för Wallenstein. Sverige skildras som en »junkerliche Militärmonarchie» och Gustaf Adolf som detta junkerväldes blinda redskap.

---

[1] *Gustav Adolph im Lichte der neureren Geschichtsforschung.* Essen 1894.

[2] *Gustav Adolf, Deutschlands Eroberer — nicht Erretter.* Osnabrück 1895.

Af de *protestantiska* minnesteckningarna märkes närmast ett tjugotal småskrifter,[1] mestadels afsedda för folket och af dess lärare författade. Som exempel på dessa folkböcker må särskildt nämnas G. Fischers och A. Thomas arbeten, det senare en vacker, trohjärtad berättelse, som genom talrika utdrag ur de samtida folkvisorna om »der Leu aus der Mitternacht» ökar det stämningsrika intrycket, utan att allt för mycket förlora den historiska grunden. Gifvetvis utan någon vetenskaplig betydelse, i detalj ej alltid exakta, äga dock dessa småskrifter ett stort intresse såsom uttryck af den rörande kärlek och vördnad, Tysklands protestantiska befolkning ännu ägnar Gustaf Adolf.

Flere af dessa skrifter äro utgångna från de tyska Gustaf Adolfs-föreningarna och sluta med redogörelser för dessa föreningars storartade verksamhet för de i främmande länder kringspridda och kämpande lutherska församlingarnas understöd och förkofran. I detta Gustaf Adolfs-minnets förknippande med det aktuella arbetet för lutherska lärans fredliga utbredning har man säkert att söka en af orsakerna till den moderna ultramontanismens ursinniga hat mot Gustaf Adolf. Och en tjänlig utgångspunkt för dess anfall bjudes den i denna nästan till kult gränsande hängifvenhet, som inom dessa föreningar ägnas den svenske konungen. En af dessa skrifter[2] föreslår att inrätta vissa aftonsångsgudstjänster årligen till »Gustav-Adolf-Stunden», ägnade åt hugfästandet af den evangeliska kyrkans strider och öden, och i de för detta ändamål publicerade föredragen har naturligtvis äfven Gustaf Adolfs-minnet en plats.

Men Gustaf Adolf har ej blott bibehållit sig i det tyska protestantiska folkets tacksamma hågkomst; hans bild har äfven oskadad genomgått det nittonde århundradets vetenskapliga skärseld. Därom vittnar den märkvärdiga samstämmigheten hos de tyska historieforskare, som i festtal eller minnesteckningar sagt sitt ord vid fjolårets jubileum. Bland de hithörande namnen må anföras professorerna H. Prutz,[3] H. von Treitschke,[4] Max Lenz,[5] D. Schäfer[6] och J. O. Opel.[7] Hit bör ock räknas dr. C. Feys stridsskrift »*Gustav Adolf im Lichte der Geschichte*» (Leipzig 1894), som framkallats af och punkt för punkt bemöter de ultramontana angreppen.

Att Tyskland år 1630 stått nära både religiös och politisk enhet och att Gustaf Adolfs uppträdande gjort denna möjlighet om intet, därom äro som sagdt de protestantiska och de ultramontana

[1] Anm. har herr biblioteksamanuensen Kr. Setterwall att tacka för att tillfälle beredts honom att taga kännedom om dessa och de följande minnesskrifterna.

[2] *Gustav-Adolf-Stunden*. Sammlung von Vorträgen über das Gustav-Adolf-Werk. — Utgifven af Fr. Blanckmeister. Leipzig 1894.

[3] *Rede auf Gustav Adolf*. Königsberg.

[4] *Gustav Adolf und Deutschlands Freiheit*. Föredrag. Leipzig 18[illegible]

[5] *Gustav Adolf, dem Befreier, zum Gedächtniss*. I decemberhäftet af »Preussische Jahrbücher» 1894.

[6] Festtal. I »Beilage zur Allg. Zeitung». München. 17 och 18 december 1894.

[7] *Zur Erinnerung an Gustav Adolf*. Leipzig 1894.

författarne — med få undantag — ense. Men så mycket skarpare skilja de sig åt, när det gäller att bedöma värdet af den enhet, som då gick förlorad.

Medan Ferdinand II och Wallenstein från ultramontant håll karakteriseras som målsmän för en nationell tysk enhet och de tyska furstar, hvilka förenade sig med Gustaf Adolf i kamp häremot, som upprorsmakare, så stämpla motsidans författare de habsburgska planerna som ett revolutionärt försök att åstadkomma »en all andlig frihet, vårt tyska jag förintande enhet, danad af spanska jesuiter och fäderneslandslösa condottierer» (Treitschke). Då Gustaf Adolf stäckte dessa planer, räddade han sålunda ej blott den protestantiska tron, utan själfva den tyska nationaliteten från undergång. Gustaf Adolf — säger Prutz — är den människa, vi närmast ha att tacka för, att vi ännu äro protestanter och att vi ännu äro tyskar. — Och denne räddare var i själfva verket oändligt mera tysk än Tysklands kejsare. Den svenske konungen — säger Opel — skref och talte tyska med vida större innerlighet och uttryck än någon af hans tyska samtida, och Lenz påvisar, hur den svenska nationen var tysk till bildning, tro och åskådning. De germanska Östersjöfolken utgjorde en andlig amfiktyoni, som utanför det politiska området hade allt gemensamt. Från tre håll hotades denna protestantisk-germanska kulturkrets — från det barbariska Ryssland, det katolsk-slaviska Polen och det spansk-österrikiska Habsburg. Det är Gustaf Adolf, som ur denna dödliga fara räddat germansk tro och germanskt folkväsen, och verkningarna däraf förspörjas än i dag äfven utanför Tyskland. Om tysk kultur ännu lyckats bibehålla sig i Östersjöprovinserna gent emot de förnyade anloppen öster ifrån, så har den därför främst Gustaf Adolf att tacka. Schäfer uttalar den åsikten, att om denne konung fört kampen mot Ryssland med mindre energi och undvikit att göra denna makt till en dödsfiende genom att alldeles utstänga den från hafvet, så skulle möjligen — till lycka för Europa och särskildt för Tyskland — både Finland och de södra Östersjöprovinserna ännu befunnit sig i Sveriges hand.

Gustaf Adolf har gjort om intet de habsburgska enhetssträfvandena, men han har på samma gång lagt grunden till den verkliga, nationella sammanslutning, som våra dagar sett förverkligad. Liksom han i allmänhet väckte det försoffade tyska folket till ett högre, själfmedvetet lif, så är det ock han, som först framställt tanken på en evangelisk nationell stat och i en evangelisk politik visat vägen till dess förverkligande. Ty detta var kärnan i detta »corpus evangelicum», denna stora protestantiska sammanslutning han ville uppställa gent emot det spansk-romerska tvångsväldet. På denna grundtanke är det, som Fredrik Vilhelms, Fredrik II:s och Vilhelm I:s Preussen uppbyggts, och därför förtjänar ock Gustaf Adolf en plats bland den preussiska statens och det tyska rikets grundläggare. Att inom det moderna Tyskland katoliker och protestanter fredligt bo vid hvarandras sida, det är ock ett arf från Gustaf Adolf, som hos det tyska folket först inplantat toleransens grundsatser.

Den i tyska arbeten om Gustaf Adolf oundvikliga frågan om motiven för hans ingripande i tyska kriget har gifvetvis ej heller här blifvit förgäten. Medan folkböckerna i allmänhet vilja ge det religiösa motivet hufvudvikten, äro fackmännen — som sig bör — ense i att betona de religiösa och politiska faktorernas oskiljaktiga sammanhang och samverkan. Om den inom vissa tysk-protestantiska kretsar så ängsligt fruktade politiska sidan af Gustaf Adolfs motiv uttala både Prutz och Schäfer den förnuftiga anmärkningen, att han skulle varit en dålig konung, ifall han inlåtit sig på ett sådant äfventyr som det tyska kriget utan tanke på Sveriges bästa.

En speciell undersökning af denna fråga föreligger i dr. E. Gutjahrs »*König Gustaf II Adolfs von Schweden Beweggründe zur Teilnahme am deutschen Kriege*» (Leipzig 1894). Förf., som för detta ändamål sammanställt och skärskådat Gustaf Adolfs uttalanden under åren 1629—1630, ådagalägger på detta sätt ofullständigheten i Droysens kännedom om de svenska källorna och stannar vid det resultat, att Gustaf Adolf ledts af så väl politiska som religiösa motiv, men att de senare varit de bestämmande. Förf. hade ej behöft gå så långt hvarken framåt eller tillbaka för att finna ytterligare bidrag till sin samling. En annan författare, B. Rogge,[1] som ock uppträder mot Droysen, går med godt skäl tillbaka till 1624, då Gustaf Adolf första gången stod beredd att ingripa i tyska kriget, ja, ända till 1619, då Sverige ännu ej var direkt hotadt.

Den säkraste vägen att finna visshet i denna fråga är emellertid att tränga in i tidens och Sveriges politiska läge och Gustaf Adolfs egen ställning och personlighet. Det är också på denna väg, som flere af dessa författare kommit till det rätta svaret genom att påpeka sådana enkla fakta, som att hos denne furste innerligt troslif och skarpt politiskt omdöme varit förenade, att Sveriges försvar sammanfallit med reformationens och att dennas undergång skulle varit liktydigt med förlusten af Sveriges nationella oberoende.

Följdriktigast synes denna fråga utredd i ett i »Düna-Zeitung» (20—24 dec. 1894) tryckt föredrag af Fr. Bienemann jun. om Gustaf Adolf, särskildt i hans förhållande till Livland. Förf. påvisar här, hurusom konungens inblandning i tyska striden framgått ur alldeles samma grunder som det föregående polska kriget, i hvilket de religiösa och politiska faktorernas sammanhang måste springa äfven den blindaste i ögonen. Han bedömer i öfrigt Gustaf Adolfs förhållande till Livland med en opartiskhet och en rättvisa, som man ej är van att vänta från detta håll: »Wir danken Gustav Adolf einen neuen Morgen im Dasein Livlands, wir danken ihm die Möglichkeit, dass hier auf erneuerten, festgefügten Culturfundamenten fortgebaut werden konnte, die Begründung einer geordneten Verwaltung in Schule, Kirche, Recht. Wir danken ihm auch nach einer verworrenen, zuchtlosen Zeit das stramme Regiment, das er wohl gelegentlich ausgeübt hat. Und wir beklagen, dass seine feste Hand

[1] *Gustav Adolf, Deutschlands Erretter — nicht Eroberer.* Dresden -

uns bei der Ausgestaltung des Begonnenen nicht noch eine Strecke Weges weiter geführt».

I fråga om Gustaf Adolfs sista planer ha konjekturerna ägt fritt spelrum. Än har han eftersträfvat tyska kejsarkronan, än att utbryta ett protestantiskt välde under svensk hägemoni, än ett skandinaviskt kejsardöme. Treitschke delar den af Winter i Onckens Allgemeine Geschichte uttalade uppfattningen, att Gustaf Adolf dött i rätta ögonblicket, för att han ej från Tysklands välgörare skulle förvandlas till dess fiende. Prutz, Fey, Rogge m. fl. tillbakavisa dessa anklagelser för endast supponerade afsikter. Och mer än en uttalar den tanken, att om konungen verkligen hyst cæsariska tankar, dessas förverkligande visst icke skulle varit till olycka för Tyskland.[1] »Gustav Adolf hat deutscher gedacht und gefühlt als der habsburgische Ferdinand», säger Thomas, och en annan förf.[2] erinrar dem, som fröjda sig åt den svenske konungens tidiga död, att det först härigenom blef möjligt för fransmännen att tränga in i riket och där öka oredan och för kejsaren att rädda sina arfländer åt trostvånget.

Till sist några ord om L. Frohnhäusers »*Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein*» (Darmstadt 1894). Det är ett tämligen utförligt arbete, byggdt på akter ur stadsarkivet i Mainz och storhertigliga statsarkivet i Darmstadt. Ehuru lokalt begränsadt, äger detta ämne och de resultat, förf. framlagt, tillräcklig betydenhet för att förtjäna uppmärksamhet.

Gustaf Adolfs tåg åt sydväst hösten 1631 och hans åtgärder för att försäkra sig om Mainlinien anser förf. redan rättfärdigade af den betydelse denna fästningskedja fick i nödens stund, när slaget vid Nördlingen var förloradt. Öfvergången af Rhen, hvilken som vapenbragd jämnställes med självfva segern vid Breitenfeld, framställes mycket detaljeradt och med betydande afvikelser från äldre skildringar.

Ett bland de vanligaste ultramontana angreppen mot Gustaf Adolf angår krigstukten. Flere af de förstnämnda författarne ha uppträdt mot dessa angrepp, särskildt Fey, som bland annat visat, att den ryktbara »Schwedentrank» varit en uppfinning af de kejserlige och äfven af dem använd samt att namnet tillkommit för att häna svenskarne. Genom sin ingående undersökning af tillståndet i Rhentrakten och särskildt i Mainz under den svenska tiden (1631—1636) blifver Frohnhäuser synnerligen vittnesgill i denna sak. Också bekräftar han vid mer än ett tillfälle Gustaf Adolfs oaflåtliga omsorger om krigstuktens vidmakthållande, men på samma gång finner man äfven, huru just under vistelsen nere vid Rhen den svenska hären började bemängas med detta roflystna slödder, som med tiden skulle beröfva hela hären dess goda rykte. Det är på dessa element och de båda hårda belägringarna 1635, som förf. skyller den förfärliga förödelse Mainz undergick under den svenska tiden; den

[1] Se t. ex. E. Sparfeld, *Gustav Adolf, König von Schweden.* Leipzig.

[2] E. Blümel, *Gustav Adolf, König von Schweden.* Eisleben.

egentliga svensken visade sig i regeln som »en from, stilla och godmodig människa».[1]

Det *svenska folkets* andel i Gustaf Adolfs världshistoriska bragd har ej blifvit oberörd i de minnesskrifter, det protestantiska Tyskland ägnat sin räddare. Mer än en af de ofvan nämnda författarne uttalar i varma ord sin erkänsla för hvad detta folk offrat och lidit för den stora saken. Man har talat om den daning höga sedliga hos Gustaf Adolfs svenskar, utan hvilken ett sådant verk ej varit möjligt, och man har påpekat, hurusom den svenska nationen var den första, som frigjorde sig ur denna dufna dådlöshet, hvari den lutherska reformationen, olikt den kalvinska, till en början fjättrat sina anhängare, och stod upp till kraftig, segerviss handling. Och då dessa författare erkänna, att det moderna Tyskland har en främmande hand att tacka för bevarandet af sina viktigaste grundförutsättningar, så göra de det utan förödmjukelse, emedan de tillika erkänna, att detta ömsesidiga gifvande och mottagande af insatser de olika folken emellan just är en af de starka krafter, hvarmed de kristna folkens utveckling drifves fram.

[1] Såsom ofvan antyddes, förekomma naturligt nog enstaka misstag i dessa tyska skrifter. Bland de lustigaste är, när själfva Treitschke låter adeln i början på Gustaf Adolfs regering representeras af de »stolta namnen Lagerqvist, Örnflycht och Ehrenrot!»

A. Rfs.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Hist. och Antikvitets-akademien genom H. Hildebrand. **XIII,** 1. O. Montelius, Orienten och Europa. — **XIV,** 3. T. J. Petrelli och E. G. Liljedahl, Standar och dragonfanor från valplatser i Tyskland och kejserliga arflanden. — **XV,** 2. H. Hildebrand, Skara domkyrka.

Försvarsvännen 1894, 22. Ur svenska flottans annaler. 2. En episod från slaget vid Hogland. — **23—26.** En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.]

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1894, 8.** J. Bager — Sjögren, En skolresa genom Harz. — J. Ottosen, Sofokles Antigone. — N. Erdmann, Claes Livijn. En karaktersbild från århundradets början. — **1895, 1.** E. Tegnér, En svensk adelsdam från slutet af sextonhundratalet.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. H. 51. (1894). L. Fr. Läffler, De östskandinaviska folknamnen hos Jordanes.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 8. (1894). Hummel-Gjörwell af K. F. W—r. — Ur en autografsamlares [Jur. stud. G. Lindqvist] portfölj. [Bref från A. E. v. Rosen, M. af Pontin och C. H. Anckarsvärd.] — Calendarium Gyldenstolpianum. — Litteratur: C. M. Carlander, Svenska bibliotek och Ex-Libris, anm. af F. U. W. [Wrangel]; C. Lagerberg, Ätterna Lagerberg, anm. af —l. — Rechenskap på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm) [1651—1663.]

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. H. Hjärne, Norska frågans nuvarande läge.

Nyt Tidsskrift. 1894, November. J. E. Sars, Forhandlingspolitikens udsigter. — **December.** J. E. Sars, Vor politik. — **1895, Januar.** S. Ibsen, Konsulatsagens omrids.

Værg dit Land 1894, 4—5. 2 Felttogsdögn. Erindringer fra Krigen 1814. (Af Optegnelser fundne i Oberst J. C. Blichs efterladte Papirer). — **8.** Den norske Hær i 1814. — **26.** Gustaf Adolf og hans Bedrift. Af A. C. D. — H. D. Lowzow, Slaget ved Uddevalla 1677. — **27.** Gustaf Adolf og hans Bedrift. Af A. C. D. — Kampene ved Lier, Matrand og Skottened 1814.

Danske Magasin. Femte Række. Bd 3: 1. L. Koch, Breve fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. — P. C. Bang, Beretning om Nakskovs Overgivelse 1658. — Fire Breve fra Christiania, skrevne af Joh. Fred. Bartholin i Aarene 1763—82. Meddelte af C. F. Bricka (Sluttes).

— 3: 2. Fire Breve fra Christiania, skrevne af Joh. Fred. Bartholin i Aarene 1763—82. Meddelte af C. F. Bricka. (Slutning). — Depeche af 12 (23) April 1767 fra Gehejmeraad C. v. Saldern og Gereralmajor Filosofof til den russiske Regering. Meddelt af Edvard Holm. — C. F. Bricka. Efterretninger om den danske Flaade i Efteraaret 1657. — Smaastykker: E. Holm, Et par Breve vexlede mellem Kong Christian VI og Kronprins Frederiks Hofmarskal Adam Gottlob Moltke angaaende Prinsens formentlige Udsvævelser. — A. Leigh-Smith, Et Brev om General Armfeldts Tilbagetog over Tydalsfjeldene i Januar 1719. — C. S. Christiansen, Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Birchenrods Dagböger. — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1661—1732. (Fortsættes.)

Militært Tidsskrift 1894, H. 4. A. Tuxen, Den paatænkte Overgang til Skaane 1809.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 3: H. 4. S. A. Sörensen, Jörgen Rohweder, kaldet Steinberg. En dansk Partigjænger under Torstenson-Fejden.

Vort Forsvar. Aarg. 14. (1894). 8 April. A. Meyer, Gamle Minder [Freden i Brömsebro.] — **1 Juli.** Svenskerne paa Kronborg. — **2 December.** F. Barfod, Gustaf Adolf.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 1.** E. Schybergson, Myntrealisationen år 1840. — M. G. Schybergson, Från den finska publicistikens historia 1850—1861. — I bokhandeln: H. Schück, Ur gamla papper. 2, anm. af I. L—d.

Historiallinen Arkisto. 13 (1894). Supplement till professor Algot Scarins bref. Af M. G. Schybergson. — Tabeller rörande Finlands handel åren 1570—1622.

Baltische Monatsschrift. 1894, 11—12. Propst Glücks Berichte aus Marienburg an den grafen Dahlberg vom Jahre 1701. (Schluss.) Mitgetheilt von Dr. Fr. Bienemann junior. — Weshalb die Moscowiter niemals in Livland festen Fuss fassen werden. Eine Betrachtung vom 6 Jan. 1701. — **1895, 1.** Beilage: Mut. Sinowjew, Ueber die livländische Landschafts-Organisation. Eine Studie.

Düna Zeitung 1893. N:o 63, 64. Fr. Bienemann, Die schwedische Regierung und die Wasserverbindungen Livlands gegen Ende des siebzehnten Jahunderts. — **1894. N:o 275—278.** Fr. Bienemann, Gustav Adolf und Livland.

Rigasche Stadtblätter 1893. N:o 27, 28. A. Poelchau, Kirchen-Visitation in Kattlekalu 29 Aug. 1666 und Kirchenvisitation vom Jahre 1662. — **43—51.** W. Heine, Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht der kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1893. Das Schreiben des Erbprinzen Johann von Schweden an den Ordensvogt Heinrich Lüdinghausen gen. Wolff auf Sonneburg 1561, 16 Juli.

Allgem. evang. luther. Kirchenzeitung. 1894: N:o 49. Gustav Adolf.

Allgem. Militär Zeitung. Jahrg. 69: N:o 98—100. Zum 300 jährigen Geburtstage des Königs Gustav Adolf von Schweden.

Allgemeine Zeitung. (München) **1894, 17 u. 18 December.** (**Beilage** Nummer 290, 291.) D. Schäfer, Zum Gedächtniss Gustav Adolfs.

Baltische Studien. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde. **Jahrg. 44.** E. Lange, Greifswalder Professoren in der Sammlung der Vitæ Pomeranorum. — G. Jacob, Das Wendische Rügen in seinen Ortsnamen dargestellt. — M. Wehrmann, Geschichte der Bibliothek des Marienstifts Gymnasiums in Stettin. — E. Bahrfeldt, Der Wittenfund von Gross-Cordshagen. — H. Waterstraat, Geschichte des Elementarschulwesens in Stettin.

Daheim. Jahrg. 31: N:o 10. R. Fey, Gustav Adolf als Glaubensheld.

Deutsche Litteraturzeitung. 1894, 40. Urkunden und Aktenstücke zur geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 8 (12 der ganzen Reihe), anm. af B. Erdmannsdörffer. — **41.** R. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af Th. Lorentzen. — **42.** Die eigenhändigen Briefe König Karl XII. Gesammelt und herausg. von E. Carlson, anm. af Schirren. — **45.** Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 16. 1366—1370, anm. af Karl Koppmann. — **48.** W. Struck, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634, anm. af Theodor Lorentzen. — **1895, 2.** Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Herausg. von O. Blümcke, anm. af Th. Schiemann. — **3.** E. R. Dænell, Die Kölner Konfederation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, anm. af Wilhelm Stieda.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 11: H. 2.** P. Scheffer-Boichorst, War Gregor VII Mönch? — H. Prutz, Kritische Bemerkungen zum Process des Templerordens. Zur Abwehr und zur Verständigung. — K. Häbler, Die Finanzdecrete Philipp's II und die Fugger. — W. Sickel, Die Verträge der Päpste mit den Karolingem und das neue Kaiserthum. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Die Grenzboten. Jahrg. 53: N:o 50. Gustav Adolf.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1894, 1. Aus dem Tagebuche des Fürsten Christian des Jüngeren von Anhalt-Bernburg. Aufzeichnungen, die Zerstörung Magdeburgs, die Unterredung des Fürsten Christian mit dem Administrator Christian Wilhelm von Brandenburg und den Entsatz Magdeburgs durch Pappenheim betreffend. Mitgetheilt und mit Erläuterungen versehen von Max Dittmar.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1894, December. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahr 1814, anm. af Köttschau.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXVIII, 1.** Z. Kaerst, Alexander der Grosse und der Hellenismus. Th. 1. — B. Gebhardt, Wilhelm von Humboldt's Ausscheiden aus dem Ministerium 1810. — R. Koser, Zum Ursprung des siebenjährigen Krieges. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Kirchliche Monatsschrift. 1894: H. 3. T. O. Radlach, Die Gustav Adolf-Litteratur besonders bis zum Jahre 1832 und das von Gustav Adolf der Kirche zu Bellingen i. d. Altmark am 18 Juli 1631 geschenkte Kollektenbecken. Ein Beitrag zur Gustav Adolf-Jubelfeier.

Leipziger Zeitung. 1894: N:o 147. (Wissensch. Beilage) R. Dietrich, Gustav Adolf in Lied und Dichtung.

Literarisches Centralblatt. 1894, 39. Urkunden und Actenstücke Zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 15, anm. af K. — L. — J. Juel, Dansk Gesandt i Rusland 1709—11. En Reise til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser. — **40.** A.

Zettersten, Svenska flottans historia 1522—1634. — **43.** G. Irmer, Hans Georg von Arnim, anm. af W—ch [Wittich]. — **44.** R. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af K. Brsg. — Aeltere Universitätsmatrikeln. 2. Universität Greifswald. Hrsg von E. Friedländer. Bd 2 (1646—1700.) Publicationen aus den preuss. Staatsarchiven. Bd 57, anm. af K. — **48.** G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu (1577—1638), anm. af Th. S. — **51.** O. Vaupell, Den nordiske Syvaarskrig 1563—70. — **53.** D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd 4. — **1895, 2.** Hanserecesse. Abth. 3. Hanserecesse von 1477—1530. Bearb. von Dietr. Schäfer. Bd 5, anm. af K. — L. — **3.** Berichte und Acten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Herausg. v. O. Blümcke, anm. af K. Brsg.

Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs. 16. R. Lahmer, Georgswalde in der Schwedenzeit 1706—1707.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1894. März, April. Die eigenhändigen Briefe König Karls XII. Gesammelt und herausgegeben von Ernst Carlson, anm. af M. Hoffmann.

Neue Zeit. Jahrg. 12. Bd 2: N:o 52. (1893—1894.) Gustav Adolf.

Protestantische Kirchenzeitung für das evangl. Deutschland. 1894: N:o 50. In Gustav Adolfs Gedächtniss.

Streffleurs Österreichische Militärische Zeitschrift. 1894, October. Karl XII.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. Bd 10: H. 1. K. Obser, Gustav Adolf von Schweden am Oberrhein im Jahre 1620.

Törtenelmi Tár. 16. C. Wibling, Dipl. Correspondenz aus Schwed. Archiven 1654—58.

The English Historical Review. 1895, January. J. E. Gilmore, The early history of Syria and Asia Minor. — W. E. Rhodes, Edmund Earl of Lancaster. P. 1. — J. A. Dodd, Troubles in a city parish under the protectorate. — W. O'Connor-Morris, Disputed passages of the Campaign of 1815. — Notes and documents. — Reviews of books. — Correspondence. — Periodical notices. — List of recent historical publications.

Le Correspondant. 1894, 25 Decémbre. E. Lecanuet, La jeunesse de Montalembert. Le voyage en Suède 1828—1829.

Revue Alsace. 7. F. Mossmann, Les Suédois à Colmar.

Revue du droit public. Sept.—Okt. J. Ask, Le conflit norvégien.

Revue Historique. 1895, Janvier—Février. H. Sée, Étude sur les classes serviles en Champagne du XI:e au XII siècle; (suite et fin.) — — A. Taphanel, Saint Cyr et La Beaumelle, d'après des documents inédits. — H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au moyen âge; suite. — Necrologie: J. Darmesteter, Duruy par G. Monod. — Bulletin historique: France par A. Molinier et G. Monod; Angleterre (moyen âge), par Ch. Bémont. — Comptesrendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. An overlooked chapter of eighteenth century history from original documents. By R. Nisbet Bain. Vol. I, II. London 1894.

En bok om Gustaf III och hans samtida, utgifven i främmande land i två starka volymer, är redan genom sitt omfång ägnad att i Sverige ådraga sig uppmärksamhet. Härtill kommer, att detta arbete uppgifver sig hvila på »original documents», att dess författare, »assistant keeper» vid British Museum och bekant såsom utgifvare af slavisk »folklore», är en flitig medarbetare i den ansedda tidskriften English Historical Review samt att han där redan 1887 offentliggjort en studie öfver Gustaf III:s mord. För svenska läsare förefaller boken lockande redan genom sitt yttre skick: dess blåa engelska klotband är siradt med Gustaf III:s välbekanta namnchiffer och med den stämpel — tre kronor inom en serafimerkedja — som prydde permarna af konungens egna böcker.

En svensk läsare — det må genast erkännas — skall icke heller känna sig besviken genom bekantskapen med detta verk, så ägnadt att väcka hans nyfikenhet. Men visserligen måste han därvid ihågkomma den gyllene regeln, att »allt skall dömas efter sin art». Det faller af sig själf, att ett arbete i svensk historia, skrifvet för ett främmande lands publik, måste äga en helt annan karakter, än om det vore närmast afsedt för svenskar med nödiga förkunskaper. Den som ägnat ett närmare studium åt det här skildrade tidehvarfvet, kan knappast vänta att i denna för den stora allmänheten afsedda framställning finna något väsentligt nytt, liksom han heller ej blifver öfverraskad af misstag i detaljer. Det faller lätt i ögonen, att de »original documents», som åberopas, icke utgöras af än först framdragna arkivaliska urkunder, utan fastmer af den tryckta, i främsta rummet samtida, litteraturen. Men allt detta ändrar icke, att ett arbete af denna beskaffenhet kan vara resultatet af flitig forskning och samvetsgrann pröfning af materialet. Genom denna egenskap kan herr Bains bok i viss mån förtjäna nam-

net af originalarbete. Den äger därjämte förtjänsterna af populär form, betydande stilistisk talang och ett mer än vanligt åskådligt framställningssätt.

Med tanken på hvad man i författarens hemland i våra dagar känner om konung Gustaf och hans samtida, nämner författaren sin skildring »ett förbisedt kapitel af det adertonde århundradets historia». Hans uppgift har sålunda varit att för den stora kretsen af engelska läsare ställa i dagen den bleknade bilden af den siste svenske konung, hvilken — såsom hans ord lyder — »tillhört Europa snarare än Sverige». Om han ej undgått att i en viss grad bländas af de egenskaper, som, enligt Carlyle's såsom motto använda ord, gjorde konung Gustaf till »a shining sort of man», så skall det ej rättvisligen kunna nekas, att han sökt intaga en opartisk ståndpunkt. Hvarken konungens samtida belackare eller hans lofprisare, ej heller den senare historieforskning, hvars motsatta poler, såsom förf. riktigt anmärker, representeras af Beskow och Fryxell, hafva i honom funnit en okritisk eftersägare. Om hans allmänna uppfattning snarare närmar sig den förstnämndes och hans framställning omisskänneligen färgas af en personlig sympati, som helst låter de ljusa sidorna i detta skiftande lif komma till sin rätt — ej är det Gustaf III:s landsmän, som skola klaga öfver att hans minne på detta sätt återupplifvas inför en af världens stora kulturnationer.

Att det behöfver återupplifvas, liksom öfverhufvud allt som rör Sveriges historia, sedan vårt land upphörde att göra sin röst hörd i den europeiska konserten, är ty värr en sanning, vare sig det gäller England eller Frankrike, Tyskland eller Italien. På sin höjd ådrager Sveriges historia sig ett kuriositetens intresse, så vida det icke gäller Gustaf II Adolf eller Karl Johans uppträdande 1813 och 1814; och länge får man leta i utlandets litteratur, innan man finner något exempel på att våra dagars forskning sysselsätter sig med Sveriges angelägenheter och historiska personligheter. Äfven de som en gång ådragit sig Europas uppmärksamhet, synas glömda.

Till dem hörde ovedersägligen Gustaf III, hvars framgångsrika revolution 1772 redan i hans ungdom på honom fäste samtidens ögon. Den franske ambassadören Vergennes' berättelse därom spriddes från »Gazette de France» genom Europas press, såsom en triumf för den franska politiken. Nederlagets bitterhet kändes djupt af Englands sändebud i Sverige, Sir John Goodricke, som skyndade att vederlägga Vergennes' berättelse. Redan självfva revolutionsåret utgafs i London »A parallel between the English constitution and the former government of Sweden, containing some observations on the late revolution in that kingdom». Följande året offentliggjordes »State papers relating to the change of constitution in Sweden». Några år därefter (1778) utgaf C. F. Sheridan, ett af statshvälfningens ögonvittnen — han var nämligen 1772 engelsk legationssekreterare i Stockholm — sin bekanta »History of the late revolution in Sweden», som var afsedd för en större allmänhet och snart upplefde en ny upplaga.

Men herr Bain har haft andra föregångare än Sheridan. Med nästan samma titel som Sheridans bok hade redan 1776 utkommit en anonym skrift, hvars författare angaf sig såsom »a gentleman, who was a Swede». Med skäl borde denne »gentleman» tala om, att han upphört att vara svensk; ty en gröfre smädeskrift, ej blott mot revolutionens anstiftare, utan mot hela nationen och dess andliga och materiella tillstånd och kultur har väl ej skrifvits på ett främmande språk. Författaren var ett från Åbo universitet vilsekommet förolyckadt subjekt vid namn Georg G:son Ståhlberg. Hans skrift synes nästan genast, och med rätta, hafva sjunkit i glömskans flod: nästan ingenstädes finner man den citerad.[1] Större uppmärksamhet torde Ristells »Characters and anecdotes of the court of Sweden» hafva väckt. De utkommo i London 1790 och samma år i tysk och fransk öfversättning; först 1820 öfversattes dessa anekdoter till svenskan. Som bekant var vinsten ringa för vår inhemska litteratur. — Delvis tjänade Ristells anekdoter till källa för John Brown's »The Northern courts, containing memoirs of the sovereigns of Sweden and Denmark since 1766» (London 1817). Författaren hade 1808 besökt Sverige och uppgifver själf att han erhållit politiska uppdrag från de med Gustaf Adolfs regering missnöjda att verka för Englands understöd af en eventuell revolution.[2] En dryg del af denna bok afhandlar Gustaf III:s regering. Den formligen vimlar af falska uppgifter och smädelser, ej så mycket mot konungen som mot hans omgifning. Att en sådan skrift ännu 1829 kunde öfversättas till svenskan, kan ej annat än väcka förvåning.

Om författaren till »Gustavus III and his contemporaries» velat hålla sig till dessa nära till hands liggande, mera samtida engelska källor — och synnerligen många andra skrifter i ämnet äger ej Englands litteratur — så hade han handlat såsom andra hands författare vanligen pläga; och hans arbete hade ej förtjänt annat än att med dem sjunka i glömskan. Men han har gjort bättre än så: Sheridans bok, som alltid behåller sitt värde, är den enda af de nämnda, som han upptager bland sina källor. Med tystnad har han

[1] Några notiser rörande denne obskure skribent torde dock ej sakna intresse. Ståhlberg blef (enligt Åbo universitets studentmatrikel, utg. af Lagus i samlingen Skrifter, utg. af Svenska litteratursällskapet, XI: 4) student i Åbo 1759 och anställdes efter resor i Ryssland och Östersjöprovinserna såsom språkmästare vid Åbo universitet. Han hade önskat en förnämligare anställning och inveckledes snart i en förbittrad skriftväxling med de akademiska myndigheterna, hvilket föranledde hans aflägsnande från Åbo och öfverflyttning till Uppsala universitet (1775). Äfven där kom han genast i tvist med rektorsämbetet och begaf sig sedan till England. Hans ofvannämnda, i hög grad osammanhängande skrift innehåller åtskilliga bidrag till hans egen biografi i Sverige och Finland. Bl. a. berättar han den osannolika anekdoten, att konung Gustaf, då Ståhlberg tilltvingat sig företräde hos honom, blef så förskräckt att han — hoppade ut genom fönstret! Ståhlbergs vidare öden äro okända; mannen torde knappast hafva varit fullt tillräknelig.

[2] Jfr Schinkel, Minnen IV, s. 373.

förbigått så väl Ståhlbergs som Ristells och Browns skrifter; och detta hedrar hans kritiska omdöme. Bland engelska källor nämnas i stället Bland Burgess Papers, lady Minto's Memoirs of Sir Hugh Eliot samt Sydney Smith's af Barrow utgifna brefväxling. Några denna sistnämnda samling tillhörande, ännu otryckta bref till engelska ministern i Sverige Liston, förvarade i British Museum, äro, så vidt vi kunnat finna, den enda *otryckta* källa, som författaren anför.

Så mycket större är mängden af de tryckta skrifter, som han begagnat, så väl svenska som utländska — bland de senare företrädesvis franska och ryska. Det är i själfva verket en alldeles öfverraskande beläsenhet och litteraturkännedom, som hans bok röjer. Ej blott större arbeten citeras, äfven tidskriftsuppsatser och akademiska afhandlingar hafva kommit till användning.

Nu är det visserligen sannt, att anförandet af en vidlyftig källförteckning ej alltid utgör en garanti för källornas noggranna studium. Man kunde ock väl här blifva tvifvelaktig, då man bland anförda källskrifter finner Adlerbeths »Anteckningar» karakteriserade därigenom, att författaren är »a warm admirer of Gustavus», eller då Schröderheim, såsom memoirförfattare hedrad med namnet »the Swedish S:t Simon, nämnes »the king's one indispensable friend», fastän hans anteckningar och bref nogsamt visa, att det efter 1786 var slut med hans gunst. Den aktade forskare, som anföres under namnet »Silfverstol*fe*» (I, s. VII) torde kanske ej vilja vidkännas författareskapet till de uppsatser, som där citeras under hans namn. — Men å andra sidan skall det erkännas, att dylika misstag i förordet i regeln icke äga motsvarighet i texten. Där karakteriseras Adlerbeth riktigt sålunda (1783): »to day the kings admiring friend, to morrow his conscientious foe»; och utgifvaren af »Historiskt Bibliotek» slipper att bära ansvaret för uppgifterna hos de ofvannämnda författare, hvilka där anföras under sina riktiga, eller åtminstone endast lindrigt vanställda namn. Fullkomligt orättvist vore att anse lärdoms- och citatskryt såsom i ringaste mån karakteristiskt för författarens arbete. De källor, han citerar, har han verkligen användt, ehuru naturligtvis i mer eller mindre omfattning. Att Odhners historia för början af Gustaf III:s regering och Gustavianska papperen för dess senare del företrädesvis kommit till användning, må ingen förtänka författaren. Hans framställning och gruppering gå dock sin egen väg, äfven om man på sina ställen utan svårighet igenkänner — lätt förklädda gamla bekanta.

Efter en kort inledning om Sveriges öden efter Karl XII:s död, säkert väl behöflig för författarens landsmän, och ett par kapitel om Gustafs ungdom och hans giftermål — den stela och tystlåtna Sofia Magdalena figurerar här under den romantiska rubriken »The Maid of Denmark», efter mönstret af »The Maid of Norway», den norska prinsessan Margareta, som en gång skulle blifvit drottning af Skotland och möjligen förenat Skotlands och Englands kronor — samt en skildring, huru han under sin utländska resa 1770—71 tog Paris »by storm», följer berättelsen om statshvälf-

ningen 1772, dess förberedelse under den sista och uslaste af frihetstidens riksdagar, dess lyckliga genomförande och närmaste följder. Ämnet är tacksamt och ofta förut behandladt; och författaren har löst sin uppgift på ett förtjänstfullt sätt. Berättelsen om Tolls uppträdande i Kristianstad och om själfva statskuppen d. 19 aug. är gjord med ett lif, en åskådlighet och ett godt lynne, som gör denna del af arbetet högst läsvärd. Scenen på rikssalen efter revolutionen, då konungen höll sitt berömda strafftal, hvilket i utdrag meddelas, är återgifven med mycket dramatiskt lif. Äfven i skildringen af de yttre accessoirerna vid detta tillfälle och andra historiska uppträden under konung Gustafs tid, då ceremonielet och utstyrseln spelade en så stor roll, finner man prof på denna förmåga att åskådliggöra, som är den konstnärliga fantasiens gåfva, men som ej alltid faller på den historiske forskarens lott.

Såsom det stora politiska missgreppet under konung Gustafs regering betecknas i författarens slutbetraktelse öfver revolutionen 1772, att konungen icke, i stället för att nöja sig med hederstiteln »den förste medborgaren i ett fritt folk», begagnade sin seger öfver partierna genom att införa den absoluta monarkien — åtminstone för ett årtionde. Detta synes vara en favoritidé, till hvilken förf. flera gånger återkommer. Sveriges offentliga förhållanden voro för djupt sjunkna, menar han, för att kunna fördraga den grad af frihet, som lämnades af 1772 års i många punkter obestämda författning. Enligt denna uppfattning heter det äfven, att om Gustaf III ej visat eftergifvenhet för gängse känslostämningar 1772, så hade hvälfningen 1789 varit öfverflödig och Ankarström ej utfört sin blodiga gärning; Vasaätten kunde ännu mycket väl hafva suttit kvar på Sveriges tron.

Sådana hypotetiska profetior — vaticinia post eventum — måste man lämna i sitt värde. Men svårligen torde väl någon svensk historiker, äfven med den välvilligaste uppfattning af Gustaf III, vilja i främsta rummet göra 1772 års författning ansvarig för olyckorna under hans sista regeringsår. Den hade nog sina ofullkomligheter, och konungen kan nog hafva bittert känt både dess verkliga brister och hvad han ansåg såsom sådana. Men andra politiska missgrepp, sedan de första lyckliga åren voro öfver, voro i och för sig tillräckliga att förklara hvad som öfvergick Gustaf III. Ej lär hans statskonst utåt hafva blifvit försiktigare, ej heller den inre styrelsen mindre ägnad att framkalla missnöje hos dem, hvilkas intressen träddes för nära, om enväldet från början lagts i hans hand. Otvifvelaktigt voro våldsåtgärderna 1789 en nödvändighet under de omständigheter, som Gustaf III:s politik själf framkallat; men denna politik var icke en historisk nödvändighet. Han kunde hafva ledt Sveriges öden i andra banor, utan att bryta löftena från 1772 och säkerligen äfven utan att hans historia därpå hade blifvit lidande. Författningens brister kunde i fred hafva afhjälpts, innan fäderneslandet bragtes i fara 1788; konungen ägde därtill genom sina lysande personliga egenskaper förutsättningar som ingen annan.

Framställningen af konung Gustafs ingripande i Sveriges inre historia har, såsom naturligt är, i författarens skrift måst maka åt sig för skildringen af hans yttre politik, hans personlighet och omgifning. Gustafs historia är rik på spännande situationer; konsten har endast varit att välja. Författaren har med insikt och smak gjort sitt val, särskildt med afseende på den allmänhet, för hvilken han närmast skrifvit.

Åt Gustaf III:s yttre politik ägnas, såsom tillbörligt är, mycken uppmärksamhet. Så väl förvecklingarna efter statshvälfningen 1772, konungens debut inom den europeiska politiken, som hans uppträdande såsom den sjunkande franska monarkiens riddare, hvilket bildade dramats slutakt, äro utförligt skildrade. Upprepade öfversikter af växlingarna i Europas politiska ställning under hela Gustaf III:s regering ställa denna i en så att säga internationell belysning. Framställningen röjer vidsträckt beläsenhet inom den historiska litteraturen.

För den stora allmänheten torde väl dock vissa scener ur Gustafs historia i Sverige befinnas särskildt lockande. Så det underhållande kapitlet »Le roi s'amuse», som skildrar hofvets lif; så redogörelsen för de bedröfliga och skandalösa familjeuppträdena med anledning af Gustaf IV Adolfs födelse. Lifligt — och med starka uttryck af ovilja mot Anjalamännen — berättas tilldragelserna 1788, särskildt episoden af konungens ankomst till Göteborg och tillbakavisandet af det danska anfallet. Dramatiskt framställas de stormiga uppträdena vid riksdagen 1789; Gefle riksdag, konungamordet och konungens dödsbädd äro äfven skildrade med lif och åskådlighet, allt efter samtidas berättelser.

Såsom titeln angifver, vill förf. i sitt arbete teckna ej blott konung Gustaf utan äfven hans samtida. Karakteristikerna af de handlande personerna, så väl bland samtida regenter som bland konungens undersåtar, äro i allmänhet gjorda med skärpa och en viss träffsäkerhet. Bland samtidas stridiga omdömen har det haft sina svårigheter, icke minst för en främling, att finna det rätta. Om än öfverdrifter och ensidigheter ej saknas, har det dock ofta lyckats öfverraskande väl. Med afseende på den talangfullt skrifna, något panegyriskt hållna teckningen af konungens egen personlighet kan riktigheten väl ifrågasättas af uttrycket, att han var »a typical Vasa». Trots Gustaf III:s gärna upprepade tal om Vasarnas blod, var detta hos honom ganska utspädt, och han hade — atavismen i långt framfarna leder i all ära — i sitt skaplynne mera af Fredrik II och Lovisa Ulrika än af de båda stora vasakonungarna med Gustafs-namnet. Konungens lysande talargåfva är föremål för författarens lifliga beundran. Både sant och vackert heter det: »There were two points, as to which this essentially mercurial nature was as constant as the polar star — patriotism and prerogative».

Det må förlåtas en främling, om hans teckningar af ämbetsmännen Liljencrantz — »Sveriges Colbert» — och Liljestråle förefalla svenska läsare något sublimerade. Samtiden skulle säkert hafva

förvånats öfver ett så uteslutande gynnsamt omdöme öfver Toll och att se honom skildrad ej blott såsom ett utmärkt regeringsmaktens verktyg, utan som en stor statsman. I allmänhet är förf. mild i sina omdömen, ej blott om konungen utan ock om hans män. Hans broder hertig Karl affärdas däremot utan förskoning. Till kejsarinnan Katarina II:s karakteristik finnas förträffligt valda bidrag.

Såsom ett bihang följer en öfversikt af Sveriges litteraturhistoria ända från fader Stjernhjelms dagar. Om denna torde i allmänhet gälla, att den är hämtad ur andra hand; hvad som ej direkt rör det gustavianska tidehvarfvet kunde saklöst varit borta. Emellertid saknar den icke sina förtjänster. Af intresse är det att erfara att, enligt förf:s åsikt, Oxenstjernas öfversättning af Milton är »the happiest foreign version of the great epic». Intressant är äfven jämförelsen mellan Thorilds skrifsätt och Carlyle's »Sartor Resartus». Thorild reduceras för öfrigt till mera måttfulla proportioner än hans svenska beundrare torde finna billigt. Notisen om Gustaf III:s »intimacy» med Bellman, Lidner, Hallman och Kexél (II: 293) undgår ej att väcka svenska läsares munterhet.

Att misstag, större och mindre, förekomma i ett arbete af detta slag, är både förklarligt och ursäktligt. Här må endast ytterligare påpekas en särskild art af misstag, hvilka synas vara oundvikliga i alla utländska arbeten om Sverige och som ej undgå att på ett alldeles specielt sätt stöta svenska ögon. Det är det oriktiga återgifvandet af svenska ord och namn. Ett praktstycke i denna väg erbjuda de etymologiska förklaringarna af »*indelna*» och »*rothaalhare*» (I: 174). Konung Adolf Fredrik nämnes ömsom med sitt verkliga namn, ömsom Fredrik Adolf. Det i svenska adelns genealogier okända namnet »Oxenskjold» får tjäna såsom skyddande förklädnad för en dam, om hvilken en apokryfisk och skabrös anekdot berättas (I: 223). Ortnamnen »Skinning», »Christianshaven» och »Hogbars» väcka undran, och underligt äfven för svenska ögon förefaller det, att konung Gustaf på vägen *till* Italien valde marcherouten Nürnberg—Quedlinburg (I: 264). Komiskt är misstaget, att förf. gjort den idylliska Brunnsviken vid Haga till byn Brunswick (Braunschweig). Möjligen har han antagit, att någon af Sveriges från Tyskland stammande konungar gifvit platsen detta namn. »Boltenstjerna» för Boltenstern, »Wiedemann» för Weideman, »Hentzel» för Güntzel äro relativt obetydliga fel, äfvenså att bröderna Karl och Fredrik Axel v. Fersen förväxlas, då tal är om deras döttrar som »reigning belles» vid hofvet. Svårare är förväxlingen af de båda i konungamordet invecklade bröderna Jakob och Johan von Engeström, af hvilka förf. endast tyckes känna den sistnämnde, memoirförfattaren.

Dock vore det orättvist att påstå, att Bain's arbete i detta afseende svårare försyndar sig än mängden af andra utländska skrifter, hvilkas namnförvridningar göra ondt i svenska ögon. Hans föregångare Sheridan, som dock vistats i Sverige, talar om »count Brake» och »senator Ralling» (Kalling) och dessa namn hafva gått

igen i litteraturen. Romantiskt, nästan som den sköna Zuleika i Österlandets sagor, klingar i Sheridan's berättelse namnet Suder Zelia. Det betyder — Södertelje.

T.

Sveriges medeltid, kulturhistorisk skildring af HANS HILDEBRAND. Första delen I, II. III + 1025 sid. Stockholm, Norstedt & Söner, 1879—94.

Femton år hafva förflutit sedan det verk, hvars första dels sjette häfte nu lämnats i allmänhetens händer började utgifvas, och det program, som då uppställdes, angaf tydligt att det hela måste få en sådan omfattning att det fordrades mångsidiga djupgående forskningar och mångårigt sträfsamt arbete för att efter den uppgifna planen kunna fullt afslutas. En trogen och i hvarje detalj genomförd framställning af vår medeltids kulturförhållanden är också en uppgift, hvars hela vidd ingen kan fullt uppfatta, som ej i någon mån försökt genomtränga det dunkel, hvaraf dessa i många att ej säga de flesta fall hos oss ännu omtöcknas. Att genomsöka dessa tusental af oftast helt och hållet privata, alltid mer eller mindre svårlästa köpe- och gåfvobref, arfskiften, domar och dylikt är redan i och för sig något afskräckande, hvarföre ock ur dessa urkunder hitintills endast utletats, hvad som tjänat att belysa våra politiska och kyrkliga förhållanden. Hvad de i öfrigt kunna meddela, har, om det också icke alldeles undgått forskares uppmärksamhet, icke kommit till allmänhetens kännedom. Det är dock just i dessa källor, som kulturhistorikern till största delen måste söka sitt material. Hvad som därur kan hämtas måste antecknas, ordnas och grupperas för att sedan jämföras med de upplysningar, som våra gamla lagar, krönikor och andra urkunder lämna, och sedan hvarje särskild grupp bearbetas. Detta arbete försvåras i väsentlig grad däraf, att olika landsdelar icke blott hade olika lagar och olika seder utan ock, att lagarna och deras tillämpning ofta förete skärande motsatser, hvilka visst icke alltid hade sin grund ensamt i de maktägandes sträfvan att ställa sig själfva öfver lagen, utan ofta kunde äga helt andra om ock ej alltid genast märkbara anledningar. Vår medeltids kultur har ock lika litet som någon annan tids utvecklats ensamt ur rent nationella förutsättningar. Beröringen med grannarna och det öfriga Europa under krigsföretag, köpfärder, pilgrimsresor och ständiga hudväxlingar emellan andliga myndigheter och institutioner utöfvade på dem en stark inverkan. Men i hvad mån denna i allmänhet gjort sig gällande, hvilka insatser böra tillskrifvas det främmande och det rent nationella, äfvensom den omdaning, som af dessa elementers nötning emot hvarandra framkallats, och huru främmande tillsatser

småningom nationaliserats, därom har man ännu icke kunnat komma till en önskvärd klarhet. Denna kan ej heller vinnas utan en grundlig utredning af de olika faktorerna i medeltidens lif icke blott såsom de visa sig i våra egna urkunder utan äfven sådana de efter jämförelse med liknande företeelser inom andra länder böra rätteligen tolkas. Det fordras således icke blott en fullständig insikt i våra egna utan äfven en grundlig omsikt i andra länders kulturförhållanden för att kunna skildra vår medeltid i detta afseende. Det relativt obetydliga som genom smärre specialutredningar och enstaka kulturbilder hittills kunnat åstadkommas, har länge visat behofvet af en fullständig svensk kulturhistoria, och det har därför varit en sann glädje att någon ägt mod och kraft att börja ett sådant verk.

Riksantikvarien Hildebrand, som tagit sig detta före, är väl också den i vårt land, som äger de bästa förutsättningar att kunna bringa det till genomförande. Han äger den omsikt i forn- och medeltidens allmänna och speciella förhållanden, som är första villkoret för att kunna rätt bedöma dessa, sådana de visat sig hos oss. Han är dessutom ställd på en sådan plats, att en stor del af de inhemska källorna nästan kunna sägas flöda rundt omkring hans egen arbetsstol, hvilket är ett annat icke mindre viktigt villkor för att ensam kunna utföra ett värf, som med de ringa förarbeten, som finnas, måste anses såsom en full lifsgärning. Han synes också — såsom lätt kan skönjas — vid hvarje urkund icke hafva förbisett något, som ställdt i sitt rätta sammanhang kunnat bidraga att belysa de särskilda detaljundersökningar, hvaraf hans verk består. Detta är af vikt, ty eljest inträffar ofta nog, såsom säkerligen hvarje kulturforskare erfarit, att man under bearbetningen erinrar sig en länk i sin bevisning, som man verkligen en gång funnit, men då icke ansett äga sådan betydelse att den jämte källan antecknats. Då man ej kan och ej får dessförutan ensamt lita på sitt minne föranleder ett sådant förbiseende lätt ett nytt besvärligt sökande. Dessa rikhaltiga anteckningar, när allt skall »ab ovo» undersökas, medföra dock en olägenhet, att framställningen lätt erhåller en sådan bredd, som för dem, hvilka mest älska en liflig framställning i allmänna drag och mindre bekymra sig om tillförlitligheten af de uppgifter, hvarpå den stödjes, blifver mindre tilltalande, men som däremot för verkliga forskare gifver det hela en karakter af trovärdighet och sanning, som för dem är hufvudsaken. Att på en gång motsvara dessa olika fordringar är därföre icke lätt, ja knappast möjligt, ty här gäller det att icke falla i Charybdis, när man vill undvika Scbylla. Så t. ex. torde den synnerligt värdefulla, och man kan nästan säga uttömmande, framställningen af vår medeltids myntförhållanden med de talrika upplysande afbildningarna af olika mynt, som lämnats i det nu föreliggande häftet, synas alltför vidlyftig för dem, som icke närmare syssla med numismatiska studier, medan de med denna vetenskap något förtrogna emottagit den med synnerlig tacksamhet. Detsamma kan sägas om de lämnade redogörelserna för olika mått, mål och vikt i olika orter under olika tider, och om

varuprisen. I detta fall äger verket en alldeles särskild betydelse och vikt för fackmän och forskare i medeltidens häfder. De hafva här fått en särdeles nyttig uppslagsbok och behöflig vägledare för egna studier, hvilken bör blifva af synnerligt värde helst om, såsom man får hoppas, verket afslutas med ett fullständigt register. För att nu välja ett exempel bland många, kan man med denna hjälpreda vid handen, när det gäller ett testamentariskt förordnande eller ett skifte efter en afliden person, bilda sig en ganska tydlig föreställning om hans förmögenhet, icke blott i förhållande till hans samtids mynt- och varuvärden, utan äfven till våra egna. Att författaren uppräknar och redogör för arten och beskaffenheten af de olika ting, med för vårt nutida språk mer eller mindre främmande benämningar, som i dylika handlingar förekomma, är af så mycket större värde, som vi ännu ej äga någon fullständig svensk hjälpreda i detta fall, och för de latinska namnen äro hänvisade till Du Canges Glossarium, hvars upplysningar och förklaringar ofta tarfva stor varsamhet, när de skola tillämpas på svenska förhållanden.

Att arbetet slutligen fått ett särskildt, för alla fattligt värde genom sina rika efter originalen utförda illustrationer, behöfva vi endast antyda. Det intager genom dem en alldeles egenartad ställning i vår historiska litteratur.

Att ingå i en detaljerad granskning af själfva arbetet eller att undersöka om och hvilka invändningar tilläfventyrs skulle kunna göras emot en eller annan af de åsikter, författaren uttalat, eller de resultat, hvartill han kommit, ingår ej i planen för denna anmälan. Det torde också kunna betviflas, att hvad särskildt det rent kulturhistoriska angår, någon svensk man själf samlat så rikt material, att han med full tillförsikt kan göra det. Dessutom är verket ännu ej afslutadt, och därföre äro några bestämda uttalanden för tidiga innan författaren själf sagt sitt sista ord, men en anmärkning vilja vi icke undertrycka, och denna gäller de långa afbrotten emellan verkets särskilda häften. Hvad man fått har väckt en berättigad längtan efter fortsättningen, och äfven den, som till deras fulla betydelse kan uppskatta de svårigheter, som möta vid ett så vidlyftigt materials insamlande och bearbetning, kan ej undgå att uttala en önskan, hvilken utan tvifvel är allmän hos alla, som hysa intresse för vår medeltid, den nämligen, att det måtte förunnas författaren att åt denna gren af sin mångskiftande verksamhet få ägna en mindre splittrad tid än hittills varit fallet. Då af del 2 redan 2 häften utkommit åren 1884 och 85 må man kunna hoppas, att fortsättningen icke skall alltför länge fördröjas.

G. Djurklou.

Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. Von d:r WALTER STRUCK. 106 sid. Stralsund 1893.

Slaget vid Nördlingen har från tyskt håll redan mer än en gång monografiskt behandlats och senast år 1885 varit föremål för en utförligare skildring i G. Droysens *Bernhard von Weimar*. Att under sådana förhållanden göra samma arbete om igen kan synas vanskligt nog, helst där intet nytt källmaterial af nämnvärd betydelse tillkommit. Ett resultat, som lönar mödan, kan i sådant fall ej gärna påräknas under annan förutsättning, än att författaren tilltror sig att kunna prestera en ny värdemätning af det gamla materialet. I denna mening är det ock, som d:r Struck företagit sitt arbete.

Förf. begynner sålunda med att mönstra och klassificera de olika källorna och omsorgsfullt väga deras inbördes vikt och värde. En dylik noggrann källbehandling är här så mycket bättre motiverad, som få hufvudpunkter i det 30-åriga krigets historia ha ett mera förvirradt och motsägelserikt material att bjuda forskaren. Också blir den tillförlitliga återstod, som framgår ur den sålunda sofrade massan, ganska ofullständig; af den weimarianska flygelns verksamhet t. ex. blir det omöjligt att skapa en sammanhängande och trovärdig bild.

Förf:s bemödande att sammanföra allt det hithörande materialet har underlättats däraf, att det mesta redan föreligger tillgängligt i spridda publikationer. Ett bidrag, som ej återfunnits i förf:s källförteckning, är den i åttonde delen af Swedish Intelligencer inryckta skriften »A very exact Relation of the proceeding of Gustavus Horne in the yeare 1634, written by an eye-witnesse to his friend in England», daterad Frankfurt am Main $^{10}/_{20}$ september 1634. Emellertid utgör denna berättelse endast en bekräftelse på Horns af förf. följda relation. På samma ställe, del. 7, återfinnes ock under det riktiga datum $^{2}/_{12}$ september von Griesheims berättelse, som i källförteckningen är daterad $^{3}/_{12}$ s. m. Den sid. 20—21 omnämnda skriften »Schlacht und blutiges Treffen» finns i svenska riksarkivet som bilaga till Axel Oxenstiernas bref till regeringen af den 5 sept. 1634, något som bekräftar förf:s förmodan om tiden för dess affattande och — som det synes — äfven Fuchs' antagande rörande dess officiella natur.

Den nya värdering af källorna, hvarigenom Struck skiljer sig från sina närmaste tyska föregångare, särskildt Droysen, träffar i synnerhet Horns och spanioren Don Diego de Aedos relationer. Den senare var en civilist i kardinalinfantens tjänst, och hans berättelse om slaget utgör en del af hans beskrifning om infantens resa. Diegos relation trycktes liksom Horns redan 1635, men föll sedan i glömska, tills den år 1884 åter bragtes i dagen.

På denna källa byggde nu Droysen hufvudsakligen sin framställning af slaget och det t. o. m. i punkter, där Horns motsatta

uppgifter bekräftades af konung Ferdinands. Att ha reducerat Di berättelse till dess verkliga värde och gjort rättvisa åt Horn Droysen misskrediterade relation är hufvudresultatet af Strucks bete. Hans kritik ådagalägger, hurusom den spanska berätt åtminstone till en stor del är byggd på hörsägner och följakt full af motsägelser, att den är skrifven utan militäriskt sakför och med utpräglad spansk tendens samt att den mestadels står i med de pålitligaste bland de öfriga källorna. Om Horns berä blir omdömet i det mesta raka motsatsen. Mot Droysens u att sträfvandet att kasta skulden på hertig Bernhard gett fä hela denna berättelse framhåller Struck, att denna tendens väl förklara förtigandet af några enstaka besvärande fakta, men i städes bevisat sig i framläggandet af några falska uppgifter.

Själfva skildringen af slaget kan ej bli af något större int för svenska läsare, som redan äro förtrogna med den i Ho relationen härskande uppfattningen af stridens gång. En sak, särskildt förtjänar uppmärksammas, är förf:s af en större kart lysta utredning af de i afseende på detta slag så betydelsefulla, på samma gång så ytterst oklara terrängförhållandena. I dessa rängförhållanden i förening med fiendens numerära öfverlägs ser förf. nederlagets allmänna orsaker. De båda flyglarnas vi ställning med återtågslinier, som korsade hvarandra, innebar en som utvecklade sig till en olycklig verklighet, då weimarian oförmögna att efter sin anförares löfte uppehålla fienden, tills I flygel passerat, just på den ödesdigra korspunkten stötte emot trupper och ryckte dem med i sin flykt. Medan Droysen anse högra flygeln äfven utan denna sammanstötning och ensamt af påträngande fienden skulle bragts i upplösning, ger sålunda St hertigens flygel skulden till att återtåget urartade till flykt, li han förut framställt honom själf som rätta orsaken till det ödes angreppet. Det enda förf. har att lägga Horn till last är del han mot bättre vetande och vilja gifvit efter för sin kamrats st ifver, dels att han ej tidigare afstått från de upprepade gagnlös greppen på Allbuch.

A. Rfs.

Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död statshvälfningen 1772. Af CARL GUSTAF MALMSTRÖM. A upplagan, delvis omarbetad. Andra delen 455 sid. Stock 1895. P. A. Norstedt & Söners förlag.

Den nya upplagan af riksarkivarien Malmströms stora a öfver frihetstidens politiska historia, hvars andra del nu efter tv års förlopp följer den första, är icke ett blott omtryckande

behagligare utstyrsel af den äldre upplagan, utan därjämte en omarbetning, som afsett att gifva äfven den tidigare frihetstiden samma uttömmande behandling, som redan i den första upplagan kommit de senare epokerna af perioden till del. Dessutom har naturligtvis tillfället tagits i akt att med synnerlig omsorg samla och tillgodogöra för den nya upplagan alla bidrag, som senare forskning i vare sig inhemska eller utländska arkiv bragt i dagen.

Den tid, som den nu föreliggande delen omfattar, är frihetstidens jämförelsevis mest tilltalande epok. Skildringen begynner med 1726—27 års riksdag, då det äfventyrliga holsteinska partiet föll från sin maktställning och dess lättsinniga planer ledo ett förkrossande nederlag till följd af den farliga förbindelsen med Ryssland och de krigiska äfventyr, hvari partiet ville inveckla riket. I stället träder den lugna och lyckliga tiden af Horns regering, då en försiktig och insiktsfull politik bevarade den yttre freden och partistormarna i det inre gått till hvila. Sverige gick raskt framåt i välmåga, såren efter kriget läktes hastigt nog, handel och industri började under regerings och ständers nitiska vård och med moderat tillämpning af merkantilismens läror blomstra upp å nyo; en lefnadsgladare och hoppfullare stämning trädde i stället för dysterheten från krigets sista tid och med denna följde en frisk företagsamhetsanda i alla riktningar och snart nog en återvaknande ungdomlig hänförelse för Sveriges stora minnen och begär att återställa dess forna glans.

Till denna del har författaren sparat öfversikten af det inre tillståndet efter krigets slut och arbetet på dess förbättring. Stiltjen inom den stora politiken ger ett lämpligt tillfälle att dröja en stund härvid. Men scenen förändras snart. Läsaren får följa författaren vid skildringen af de stora parlamentariska partiernas uppkomst i nära samband med den allmänna europeiska politiken ända till krigspolitikens seger. Vi stå vid vändpunkten af frihetstidens utveckling, då Horns visa ledning ger vika för det lättsinniga skrytets, den öfvermodiga revanchetankens och partiintressenas våldsamma och hänsynslösa framträngande till dominerande makt. Och så följer efter en tids vacklan det olycksaliga fredsbrottet, som för alltid skulle störa den lugna utvecklingen af frihetstidens Sverige. Skildringen af själfva kriget med dess namnlösa elände få vi först i nästa del.

Det är en intressant period med bjärta skiftningar af ljus och skugga, hvarmed vi å nyo få göra bekantskap. Den nu utkomna delen innebär dock ej jämförd med den förra upplagan en så grundlig omarbetning som den första delen, frihetstidens grundläggning. Framställningen har blifvit rikare och fylligare; en och annan detalj framstår i annan dager. Särskildt har skildringen af riksdagarna 1726—27 samt 1731 vunnit genom omarbetningen. De begynnande meningsstriderna angående rikets ekonomiska politik före och under 1731 års riksdag äro rikare belysta. De ofrälse ståndens hållning till det afgörande beslutet om truppernas sammandragning i Finland

på våren 1741 får en något annan prägel. Konung Fredriks personliga politik är liksom i den föregående delen klarare och fullständigare skildrad efter hans egna i Marburg förvarade papper, t. ex. hans vacklan under de diplomatiska förhandlingar, som polska tronföljdskriget framkallade (s. 159 o. f.). Den ryska politiken har blottats i mer betydande mån genom begagnandet af ryska ministerberättelser. Bestuschew synes i själfva verket hafva opererat med ganska stor oskicklighet i den svenska partikampen och framträder knappast såsom vuxen sin plats. Han misskänner hela tiden oppositionens styrka och faran för Horns hela ställning och politik under riksdagarna 1734 och 1738, liksom han ej tillräckligt skattar hattpartiets kraft vid 1741 års riksdag att kunna framdrifva en krigsförklaring. Han träder i förbindelse med motståndarne till krigspolitiken och söker med penningar motarbeta Frankrikes guld och inflytande, men det hela lamt och med flera obetänkta åtgärder, som störa i stället för att befordra hans vänners arbete. Bestuschew representerar tydligen den uppfattningen beträffande Rysslands nordiska politik, att det vore bäst att hålla jämvikt mellan partierna utan att allt för mycket gynna ettdera, så att båda bestodo med ungefär lika styrka och söndersleto hvarandra. Men misslyckandet häraf och faran för Ryssland från hattpartiets sida skulle snart framkalla en mer bestämd och ingripande politik, hvars olyckliga verkan först efter kriget får tillfälle att framträda.

Det ligger i naturen af ett sådant arbete som riksarkivarien Malmströms, att det väsentligen är de politiska företeelserna, som skildras. Det inre kulturarbetets långsamt vunna resultat kunna i jämförelse härmed blott beröras och måste träda i bakgrunden för spårandet af de politiska partimeningarnas uppkomst, för de rivaliserande personligheternas täflan och den utländska politikens skiftningar, som spela en mer betydande roll i Sveriges öden än under någon föregående period. Detta är naturligtvis ingen brist, då en begränsning är nödvändig och af författaren uttryckligen gjorts till den politiska historien. Men visserligen framstår till följd häraf den tid, som denna del omfattar, eller öfverhufvud den tidigare frihetstiden i något ofördelaktigare dager än den vid en mer allsidig betraktelse erhåller. En och annan sida af den inre utvecklingen hade kanske, äfven med den begränsning, som är vald, kunnat mer framhållas, såsom t. ex. Finlands raska uppsving i folkkrafter och odling under regeringens ifriga medverkan efter den stora ofredens slut.

Sådan som denna del nu föreligger kan den hos läsaren endast bekräfta det intryck som den föregående gaf i fråga om forskningens grundlighet och omfattning, framställningssättets klarhet och det måttfulla, objektiva bedömande af händelser och personligheter, som redan från början åt Malmströms verk bestämt dess plats inom den historiska litteraturen i Sverige.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utg. af Joh. Wahlfisk. **VIII.** Föreningens n. v. styrelse och ledamöter. — Från Föreningens sammanträden 1890—94. Karl Gustafs stads manufakturverk och dess s. k. Tyska församling 1658—1749. — Folkvisor. — Ett svenskt tapisseri från 1400-talet. — Sägner och sagor. — Folktro, vidskepliga föreställningar och bruk. — Byordning från 1824 — Bref från Joh. Leioncrona till prof. Joh. Schefferus.

Göteborgs Högskolas Årsskrift. 1895, 1. L. Stavenow, Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prestesståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval.

Kongl. Bibliotekets Handlingar, 17. Årsberättelse för år 1894. — Svenska historiska planscher. 3. [1667—] 1669—1718.

Nordisk Revy. Utgifven af Erik Thyselius. **1895: 7—8.** L. Meyer, Unionssagen i Norge.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 2.** J. Clausen, Nogle breve fra Atterbom. — K. Hildebrand, Folkrätt och diplomati på Machiavellis tid. — E. v. Ehrenheim, Anteckningar om Grönsö och Utö; F. v. Ehrenheim, Etsningar från Grönsö och Utö; C. Trolle-Bonde, Trolleholm, Kjesäter och Hesselby, anm. af Ludvig Looström. **3.** A. U. Bååth, Några forntidsbilder från de norska kolonierna i Västerhafvet. — E. Wrangel, Hvad folket sjunger.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1895, 2.** O. Levertin, Konturer till en Bellmanskarakteristik. — A. Erdmann, Karl Michael Bellman. — **4.** P. Meijer Granqvist, Marskalk och madame »Sans Gêne.» En historisk vidräkning för dagen.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd. 5: H. 2.** J. Paludan, Om Periodedeling i den danske Litteraturs Historie. — E. Holm, Den store Votering om den politiske Stilling udadtil i Efteraaret 1718. — J. C. H. R. Steenstrup, Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie. — H. D. Lind, Underslæb paa Bremerholm under Korfitz Ulfeldts Finansstyrelse. — J. B. Löffler, Fra hvilken Tid skriver Hovedmassen af vore Brudstenskirker sig? — Litteratur og Kritik: E. R. Dænell, Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, Hansisch-dänische Geschichte 1367—1385, anm. af Kr. Erslev. — M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1893 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker.

Museum. 1895, 3. C. I. Anker, Mordet paa Gustaf den Tredie.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergso **1895, 2.** R. F. v. Willebrand, Till Bellmans hundraårsminne. I bokhandeln: H. Em. Aspelin, Vasa stads historia. 1. 2, anm. af G. Schybergson. — L. Stavenow, Minnestal vid Göteborgs högskol Gustaf Adolfs fest den 8 dec. 1894. anm. af M. G. S. — **3.** C. Estlander, Den sista striden inom Finska nationen i Upsala. — Nordmann, Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten. I bokhandeln: Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 16, anm. A. O. F. — **4.** M. G. Schybergson, Johan Henrik Kellgrens min i Finland. — I bokhandeln: Östgötalagen med förklaringar utgifven A. O. Freudenthal, anm. af H. B. — L. Stavenow, Studier i stånd riksdagens senare historia, anm. af M. G. S.

Baltische Monatsschrift 1895, 2. A. Bergengrün, Eine neue Da stellung der livländischen Geschichte.

Düna Zeitung 1895. N:o 9. C. Löwis of Menar, Gustav Ado Belehnungen in Livland.

Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1894. Reiman, Zweiter Nachtrag zum »Codex livo-esthonicus.» [Berör tid 1704—1708.]

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthum kunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 18 A. Seraphim, Verzeichniss der Liv-, Est-und Kurländer auf Universität Greifswald. 1. 1457—1645. Excerpirt und mitgetheilt dem 1 Th. der gedruckten Matrikel. — Fr. Bienemann jun., Geschichte der Belagerung Dorpats 1704. Major v. Brömsen's Ob vationsjournal. — Fr. Bienemann jun., Ein polnischer Index schwedischen Anhänger in Livland vom Beginn des XVII Jahrh derts. — C. v. Löwis of Menar, Alt-und Neu-Dünamünde.

Gubener Zeitung. 1895, N:o 17. Der Ueberfall zu Starzeddel an Juni 1645. Der letzte Schwedenkampf in der Niederlausitz.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Meinecke. Neue Folge. **XXXVIII, 2.** J. Kaerst, Alexander Grosse und der Hellenismus. Th. 2. (Schluss.) — K. Haebler, Columbus-Literatur der Jubiläumszeit. — Miscellen: Zur Vorgeschic der Revolutionskriege. — Literaturbericht (bl. a. Ältere Universit matrikeln: 2: Universität Greifswald. Herausgegeben von E. Friedla der. Bd 1—2, anm. af Luschin v. Ebengreuth; O. Vaupell, Den n diske Syvaarskrig 1563—1570, anm. af Fritz Arnheim.) — Noti und Nachrichten. — Erklärungen. — **3.** J. Haller, Die Protok des Konzils von Basel. — M. Ritter, Untersuchungen über die pf zische Politik am Ende des Jahres 1622 und zu Anfang des Jah 1623. — Miscellen: Literaturbericht (bl. a. Malmström, Bidrag Svenska Pommerns historia 1630—1653; Sylwan, Sveriges periodi literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet); renius, Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundla anm. af Fritz Arnheim. — Notizen und Nachrichten (bl. a. J. J En Rejse til Rusland under Tsar Peter.)

Literarisches Centralblatt, 1895, 8. E. Seraphim, Geschichte Est- und Kurlands. Bd 1. — **9.** J. A. Fridericia, Adelsvældens si Dage, anm. af K.—L. — **14.** Hanserecesse. Abth 3. Bearb. von Schäfer. Bd 5, anm. af K.—L.

Magdeburgische Zeitung. 1894, 9 December. M. Dittmar, Gus Adolf im Urtheil seiner Zeitgenossen und der Nachwelt.

Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 16: H. 1. W. Struck, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634, anm. af A. Huber.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. N. F. Jahrg. 3: H. 4. v. Stälin, Schwedische Schenkungen in Bezug auf Theile des heutigen Königreichs Württemberg und an Angehörige zu demselben gehöriger Familien während des dreissigjährigen Krieges.

The English Historical Review. 1895, April. W. E. Rhodes, Edmund, Earl of Lancaster. P. 2. — R. C. Christie, Vanini in England. — C. H. Firth, The »Memoirs» of sir Richard Bulstrode. — B. H. Baden-Powell, The permanent settlement of Bengal. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. Breyer, Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien, anm. af K. Norgate.) — Correspondence. — Periodical notes. — List of recent historical publications.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1895, 1.** Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — C. Schefer, La politique coloniale et la politique européenne de la France au XIX:e siècle. — J. du Hamel de Breuil, Le mariage du prétendant (1719.) — Horric de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin, Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670.) — La cour de Sicile en 1809 par un diplomate anglais (suite et fin.) — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — **2.** H. Pouget de St.-André, La question de Madagascar. — H. du Bourg, Missions diplomatiques de Claude du Bourg. — Horric de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin, Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670); (suite.) — R. Bittard des Portes, Les derniers jours d'une mission diplomatique en Suède (Août 1790 — Avril 1792.) — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1895, Mars—Avril. A. Bouché-Leclercq, Les lois démographiques d'Auguste. — H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au moyen âge: suite et fin. — E. Welvert, Questions révolutionnaires: M:lle de Labarrère et les conventionnels Pinet et Cevaignac. — Bulletin historique: France (travaux sur l'antiquité romaine), par C. Jullian; France (temps modernes), par Ch. Bémont et G. Monod; Italie (temps modernes), par P. Orsi; Nécrologie: G. B. de Rossi, par A. Pératé. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar

Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. Akademisk afhandling af S. Clason. VIII + 279 sid. text, 72 sid. bilagor.

Reduktionen bildar ännu ett så godt som oskrifvet blad i sextonhundratalets svenska historia. Ämnet är så inveckladt, källorna så rikt flödande och svårbehärskade, att man icke kan undra på, om de författare, hvilka i öfversiktliga arbeten behandlat denna period, måst nöja sig med att lämna endast en konturteckning af den mäktiga inre omhvälfning, som reduktionen representerar.

Här föreligger sålunda en både tacksam och mödosam specialuppgift för forskaren i Sveriges inre historia. Den har tydligen också lockat ofvan anförda afhandlings författare. Han har, som han själf säger i sitt förord, önskat »att här draga ett strå till stacken». För detta ändamål riktade han då först sin uppmärksamhet på den reduktion, som Karl X Gustaf inaugurerade, men gjorde snart den enligt vår mening fullt riktiga iakttagelsen, att en nöjaktig utredning af kronogodsens och kronoräntornas reduktion förutsatte en noggrannare kännedom om deras abalienation än den, som kunde hämtas ur den tryckta litteraturen i ämnet. Resultaten af den preliminära undersökning, som häraf föranleddes, har förf. framlagt i sin ofvan citerade afhandling.

Hvad hr Clason här lämnat, är sålunda en allmän öfversikt öfver afsöndringen af kronans gods och räntor, hvari han dels sammanfört de bidrag till ämnets belysning, som den tryckta litteraturen gifvit vid handen, dels inflätat sina egna, ganska djupgående undersökningar. En viss ojämnhet vidlåder onekligen framställningen, och viktiga spörsmål lämnas understundom obesvarade, men såväl det ena som det andra kan åtminstone till en god del förklaras ur arbetets karakter af inledning till en följande undersökning öfver reduktionen. Det är således icke abalienationen i och för sig, utan densamma, för så vidt den från reduktionshistorisk synpunkt äger betydelse, som fjättrat författarens uppmärksamhet.

Sedan hr C. i ett inledande kapitel med stöd bl. a. af Forssells för kännedomen af femtonhundratalets inre historia grundläggande arbeten i allmänna drag karakteriserat »förläningarna i den nya Vasastaten», öfvergår han till den detaljerade behandlingen af ämnet och skildrar då i de följande kapitlen hertigdömena, gref- och friherskapen samt frälsedonationerna. Vid framställningen af de båda senare abalienationsformerna har förf. haft god hjälp af Forsgréns och v. Bonsdorffs arbeten öfver samma ämnen.

Särskildt utförlig är behandlingen af frälsedonationerna. Detta ligger redan i själfva sakens natur, då vi här ha den abalienationsform, som i sig innesluter både hufvudmassan af förläningarna och de mest växlande besittningsvillkoren. Då vidare Forsgréns afhandling behandlar endast gref- och friherrskapen och icke går längre än till och med Johan III, under det att v. Bonsdorffs, som äfven omfattar donationerna och frälseköpen, afser endast Finland och rör sig på en tidrymd begränsad till Kristinas regering, så har förf. här haft ett godt tillfälle — som han ock begagnat — att framlägga självständiga resultat af sina egna forskningar.

I donationsväsendets utvecklingshistoria bildar som bekant 1604 års riksdagsbeslut i Norrköping en märkesten. Förf. har därföre också fördelat sin framställning af frälsedonationerna i tvenne skilda kapitel, det ena afseende besittningsvillkoren före, det andra efter tillkomsten af sagda beslut. Om förf:s tolkning af själfva beslutet skola vi längre fram yttra oss.

Sedan förf. därefter i tvenne kapitel behandlat olika donationsformer och innehållet af de ekonomiska friheter, som därmed voro förknippade, afslutar han detta parti af sin afhandling med att lämna en mängd summariska uppgifter rörande donationer och förläningar. Dessa torra tabeller och siffror, hvilkas åstadkommande helt säkert kostat förf. mycken möda och arbete, föra emellertid ett vältaligt språk om abalienationens både omfattning och art.

Så t. ex. gifva de tydligt vid handen, hurusom, under det antalet förläningar på lifs- eller behaglig tid allt ifrån Gustaf II Adolfs sista tid befinner sig i ett stadigt nedgående, de *ärftliga* förläningarna eller donationerna, som förf. kallar dem, däremot ökas. Man väljer således alltmera en form för afsöndringen, som ger densamma en varaktigare karaktär, och undersöker man då de proportioner, i hvilka denna ökning försiggår, så får man en liflig föreställning om den slösaktighet, med hvilken särskildt drottning Kristina handhade sitt rikes tillgångar. Under det att donationsafkortningen i Sverige och Finland från c. 163,000 daler vid Gustaf II Adolfs död år 1644 vuxit blott till c. 184,000 d. s. m., har motsvarande afkortning år 1650 sprungit upp till öfver 417,500 d. s. m. och år 1653 till öfver 664,000 d. s. m. Under förmyndarnes 12 regeringsår steg sålunda afkortningen med c. 21,000 d. s. m., under Kristinas 9 däremot med c. 480,000. I genomsnitt taget bortdonerade Kristina således hvarje år mer än 2½ gånger så mycket som förmyndarne under hela deras funktionstid. Och särdeles karakte-

ristiskt är att ställa denna hennes verksamhet under belysning af reduktionskrafven vid 1650 års riksdag, en rörelse, för hvilken hon knappast kan anses främmande. Under de sex föregående åren utgör afsöndringen i genomsnitt c. 39,000 d. s. m. per år, d. v. s. nära dubbelt mot hela förmyndartiden. Men under de 3 räkenskapsår, som följa på 1650 års riksdag, mer än fördubblas denna afsöndring och stiger till c. 82,000 d. s. m. per år eller nära fyra gånger så mycket som under hela förmyndartiden. Man undrar icke på, om vid Karl Gustafs anträde till regeringen tiden befanns »mogen för en reduktionsriksdag».

Den andra hufvudafdelningen af förf:s arbete behandlar förpantningar, försäljningar och byten. Här får förf. tillfälle att grundligt belysa det omtvistade spörsmålet om förmyndarnes godsförsäljning och särskildt värdet af den köpetaxa, som därvid lades till grund, jämförd med den, som användes under Gustaf II Adolf. Denna tvistefråga bildade som bekant ett väsentligt moment i den Fryxell-Geijer-Bergfalkska striden. Hr. C. ställer sig nu i *denna punkt* bestämdt på Fryxells sida.

Gustaf Adolfs köpetaxa innehöll, att för hvar 3 daler, som hemmanet gaf i *viss* ränta, skulle köparen betala 100 daler. Förmyndarne ändrade detta så, att för hvar 4½ daler, som hemmanet gaf i *viss och oviss* ränta, skulle köparen betala 100 daler. Skälet till ändringen var, att då enligt Gustaf Adolfs köpetaxa de ovissa räntorna icke inräknades i köpet men ändock uppburos, gaf detta köparne anledning att åt sig utsöka sådana hemman, hvilkas vissa ränta var låg, ovissa däremot hög. Förhållandet mellan den vissa och ovissa räntan varierade nämligen högst betydligt på olika hemman.

Förändringen afsåg således att trygga kronan mot en förlust. Det oaktadt har den skarpt klandrats, och förnämligast af tvenne anledningar. Den ena, att den skulle åsamkat kronan förlust genom höjningen i procentberäkningen. Kronan finge nu i stället för 3 % på det kapital, den på detta sätt — i form af minskad uppbörd — förvärfvat sig, betala 4½ %. Den andra åter går därpå ut, att förmyndarnes åtgärd att lägga äfven den ovissa räntan till grund för köpet väsentligen skulle bidragit att fästa denna vid jorden och gifva den varaktig karaktär. Båda anmärkningarna hvila på det antagandet såsom sin förutsättning, att Gustaf Adolf sålt endast den vissa räntan, och att om köparne under hans tid uppburit äfven den ovissa, så har detta icke berott på rätt utan på gunst och nåd.

Oriktigheten af denna förutsättning och därmed äfven af de båda anmärkningarna har hr C. på ett öfvertygande sätt och med stöd af köpebrefvens lydelse visat. Dessas omnämnande af viss eller oviss ränta i samband med procentberäkningen har alls intet att göra med frågan om den ränteuppbörd, till hvilken köpet berättigade. Beräkningen af de vissa eller ovissa räntorna hade endast den betydelsen att jämte procentsiffran utgöra det medel, hvarigenom själfva köpesummans storlek bestämdes. Hvilka räntor åter köparen ägde uppbära, afgjordes så väl under Gustaf Adolfs som för-

myndarnes tid af de adliga privilegierna. Detta är just innebörde af den bestämmelse, som finns i både Gustaf Adolfs och förmyndarne köpebrefsformulär, att godsen i (den adlige) köparens hand skull antaga frälse natur och *efter privilegiernas lydelse* innehafvas oc besittas.

Förhållandet förtydligas ytterligare, om man erinrar sig att, ehuru vid förmyndarnes godsförsäljning hela ovissa räntan innefattades i kapitalberäkningen, åtnjöts dock intill 1644 endast hälften däraf utaf köparen. Den andra hälften kunde således omöjligen anses »såld» därföre, att den inräknats vid kapitalberäkningen. Häraf framgår då ohållbarheten af den uppfattning, som sätter causalsammanhang mellan dessa båda fakta. Dessa frälseköp få således icke betraktas såsom en vanlig kapitalplacering hos kronan mot 3 eller 4½ procents ränta. En dylik uppgörelse hade icke varit tänkbar på en tid, då den reguliera räntan var c. 7 %. Frälseköpen voro i stället en affär, hvars utslag bestämdes af helt andra och mångahanda faktorer: privilegiiväsendets utveckling, de adliga ekonomiska friheternas stigande eller sjunkande betydelse, alltefter som nya bördor åtogos eller förut åtagna afskaffades, allt eftersom ridderskapet och adeln på riksdagar eller andra möten efterskänkte eller häfdade sina rättigheter enligt privilegierna.

Å andra sidan är klart, att då nya räntor innefattades i kapitalberäkningen, måste procentsiffran höjas i proportion därefter. Detta har icke åsamkat kronan någon förlust. Tvärt om har, såsom förf. också visar, förmyndarnes köpetaxa varit för kronan ekonomiskt fördelaktigare än Gustaf Adolfs.

Förmyndarnes godsförsäljning synes således icke förtjäna det myckna klander, för hvilket den blifvit föremål. Den väsentligaste anmärkning, som mot densamma kan riktas — en anmärkning, som förf. kanske icke nog betonat — är, att preskriptionstiden för kronans återlösningsrätt vid drottningens myndiga år sattes så kort som ett år, hvilket under dåvarande penningenöd var så godt som liktydigt med att omöjliggöra rättens utöfning. Bestämmelsen kan f. ö., som förf. också erkänner, knappast anses förenlig med § 60 af 1634 R. F. Här torde således hänsynen till nödvändigheten af att erhålla köpare spelat in mer än tillbörligt.

Den sista afdelningen af förf:s arbete, om de förbudna orterna, är till allra största delen byggd på egna forskningar och representera ett ganska omfattande arkivaliskt arbete. Följa så en del ämnet belysande bilagor, bland hvilka särskildt n:r X förtjenar uppmärksammas på grund af den förtjänstfulla utredning af hithörande kamerala förhållanden, som däri är innesluten.

Förf. har till sist en utförlig och omsorgsfull beskrifning öfver det otryckta och tryckta materialet för afhandlingen. Mot den vidlyftiga litteraturförteckningen torde en anmärkning kunna göras med hänsyn till den princip, efter hvilken den är uppställd. I densamma äro nämligen endast de arbeten upptagna, som i afhandlingen citeras. Härtill har tydligen bidragit förf:s önskan att kunna på ett ställe

samla i arbetet förekommande förkortningar. Följden har emellertid blifvit, att under det allmänt kända uppslagsböcker såsom Anreps ättartaflor och Du Cange upptagas, saknas ett sådant verk som Botins: Om svenska hemman och jordagods. Riktigare hade otvifvelaktigt varit att i litteraturförteckningen upptaga de arbeten, som för ämnet äga betydelse, oafsedt om någon direkt hänvisning till dem kunnat göras eller ej.

Efter denna öfversikt af arbetet må några mera fristående och speciella anmärkningar anföras. Förf. uppställer, liksom före honom v. Bonsdorff, en skillnad mellan donationer och förläningar, bestående däri, att med de förra skulle förstås sådana abalienationer, som vore gifna under arfsrätt. De senare däremot skulle innefatta endast hvad man brukar kalla förläningar på beställning och på lifs eller behaglig tid. Att en sådan skillnad ofta förekommer i tidens handlingar, är ovedersägligt, men förf. torde öfverskatta dess betydelse, då han säger, att dess förbiseende gör den äldre litteraturen i ämnet mindre användbar. Och vidare, under det v. Bonsdorff erkänner, att äfven donationerna äro förläningar, saknas ett sådant medgifvande hos förf., hvilken snarare uttalar sig på ett sätt, som ger anledning till en motsatt uppfattning.

Gent emot detta må då framhållas, att denna distinktion hvilar på ett kameralistiskt uttryckssätt, som icke blifvit allenahärskande och icke representerar någon statsrättslig skillnad. Äfven vid donationerna har länskarakteren bevarats och kronans äganderätt upprätthållits. Rättast torde sålunda ha varit att skilja mellan ärftliga förläningar eller donationer å den ena sidan, förläningar i inskränkt bemärkelse å den andra. Uttrycket förläning förekommer således — äfven på midten af 1600-talet, hvad förf. bestrider — i tvenne bemärkelser, en inskränktare, den i hvilken förf. tar ordet, och en vidsträcktare, omfattande äfven donationerna. Man har alltså att i hvarje fall tillse, i hvilkendera meningen ordet tages, och ett uraktlåtande häraf kan lätt — däri har nog förf. rätt — föranleda åtskilliga missuppfattningar, t. ex. rörande betydelsen af de sifferuppgifter kronoräkenskaperna innehålla.

Komma vi så till förf:s tolkning af 1604 år beslut och dess relation till landslagens bekanta förbud mot minskning af kronans inkomster. Som bekant spelade detta senare en viktig roll såsom utgörande den rättsliga basis, på hvilken Karl XI:s reduktion ytterst hvilade, och öfverensstämmelse mellan detsamma och Norrköpings beslutsstadgande om rätt för konungen att bortdonera gods under arfsrätt för donatariens manliga bröstarfvingar har man funnit i bestämmelsen där sammastädes om skyldighet för innehafvaren att vid hvarje regentskifte söka konfirmation. Efterträdarens i landslagen inneslutna befogenhet att återtaga, hvad företrädaren förminskat, skulle således vara såverad genom denna hvarje ny regent förbehållna pröfningsrätt.

Förnekas åter rättsgiltigheten af denna utgångspunkt med de slutsatserna, som däraf förja, så framstår reduktionen till sin rätts-

liga karakter i en väsentlig olika dager. Dessa spörsmål inneslut säledes en preliminärfråga af en viss vikt för uppfattningen af re duktionens rättsliga sida.

Hr C. söker nu först göra gällande, att bestämmelsen om skyldigheten att söka ny regents konfirmation ingalunda finge upp fattas såsom medförande fri pröfningsrätt för denne. Inlämnade behörig ansökan om konfirmation, så hade konungen skyldighet a densamma bifalla. Konfirmationen vore således på det hela tag en tom formalitet af endast kontrollerande betydelse. Som sk härför, anföres hufvudsakligen, att annars skulle ärftligheten i d donationsväsende, som Norrköpings beslut reglerade, väsentlig rubbats, och vidare, att den motsatta åsikten saknar stöd i samti uttalanden. Men vid bedömandet af förläningsväsendets utveckli har man att fasthålla icke ärftligheten utan kronans äganderätt so den historiskt gifna utgångspunkten. Då sedermera abalienatione tenderar till allt större varaktighet, har man således icke rätt a ur ärftligheten *såsom princip* deducera fram inskränkningar kronans eganderätt. Man måste i stället på positiva historiska bev stödja de begränsningar i denna, som man trott sig finna.

Nu lämna emellertid den tidens handlingar ett vittnesbörd, so ganska tydligt talar emot hr C:s åsikt om konfirmationens forma litetsnatur. Man finner nämligen, hurusom vid de underhandlinga om nya privilegier, som några år efter Norrköpings riksdag förde mellan Karl IX och adeln, så väl denna senare som rådet yrka p införandet af en bestämmelse om, att sökt konfirmation icke skull få vägras.[1] Ett sådant yrkande vore ju fullkomligt oförklarlig om hr C:s uppfattning af Norrköpings beslut vore riktig. Det van icke heller konungens bifall, och först i 1617 års privilegier inf en dylik bestämmelse. Men ej heller denna får fattas som e definitivt uppgifvande af konungens pröfningsrätt. Gustaf II Ado lofvar endast att för sin del ej *göra bruk* af denna rätt, och själfv löftet utgår naturligtvis från rättens förefintlighet såsom sin förut sättning.

Af samma uppfattning uppbäres äfven det Gustaf II Adolf yttrande, som förf. anför s. 138, att konungen väl kunde bortgifv gods, »på det de, som godsen bekomma, må desto trognare var honom och hans familj, ty han väl kunde tänka, att kommer e annan familj till regementet, då ogillar den Kungl. Maj:ts bref och revocerar godsen under kronan igen.»

Men förf. går ett steg längre, då han söker göra troligt, att landslagens förbudsstadganden icke böra anses stå i strid med det ärftliga länsväsendet, så som han fattat det, och han finner ett af görande bevis för, att äfven Karl IX hyllat denna mening i den omständigheten, att dessa stadganden finnas i dennes bekanta lag förslag bibehållna vid sidan af bestämmelser, som otvetydligt afse att lagfästa ett ärftligt länsväsende.

[1] Se S. Berghs afhandling: Karl IX och den Svenska adeln 1607—1609.

Nu är för det första icke visadt, att Karl IX här hyllat samma uppfattning af länsväsendets ärftlighet som förf. Att ett ofullbordadt lagförslag, som aldrig blef lag, icke innehöll något stadgande om konfirmationsansökan, afgör icke den saken, särskildt om man erinrar sig konungens ofvannämnda hållning i den samtida privilegiifrågan. Men äfven om så vore, som förf. antager, bevisar detta ingenting med afseende på Karl IX:s uppfattning af landslagen. Från det sätt, hvarpå en ny lag anses böra formuleras, kan man icke utan vidare sluta till tolkningen af den gamla. Om det nya lagförslaget vid sidan af en allmän förbudsregel uppställer ett undantag, bevisar detta icke undantagets rättsgiltighet under den gamla ordningen, som därom intet innehöll.

Till slut antyder förf. möjligheten af, att i tidens rättsmedvetande vitsord skulle kunna tillerkännas ett vanligt riksdagsbeslut gent emot landslagen. För att hr C. häraf skulle kunna betjäna sig till stöd för sin teori, fordras då först att uppvisa ett densamma bekräftande riksdagsbeslut. Men äfven om detta skett, är dock åtskilligt att anmärka vid själfva satsen. Frågan om landslagens vitsordande kraft torde helt visst ha besvarats olika i den mån, uppfattningen af riksdagen som uppbärande svenska folkets andel i lagstiftningen trängt igenom. 1604 var denna utveckling ingalunda afslutad, och man torde äfven i Sveriges historia kunna finna fiktioner snarlika dem, hvarpå Englands är så rik, fiktioner afsedda att bringa öfverensstämmelse mellan lagens bud och tidens kraf.

En ofullständighet vidlåder arbetet så tillvida, som där emellanåt utan vidare användas termer och omnämnas sakförhållanden, hvilka kunnat tarfva närmare förklaring och definiering. Så t. ex. talar förf. ofta — som naturligt är — om säterfriheten, utan att dock försöka bestämma det till grund härför liggande sätesgårdsbegreppet. Frågan, ehuru svår och omtvistad, är dock af den vikt och det nära sammanhang med ämnet, att den ej bort alldeles förbigås.

Ett annat exempel erbjuder uttrycket kyrkotionde, hvilket förf. använder omväxlande med kronotionde utan att angifva, att dessa båda termer för honom äro identiska. Ett dylikt angifvande hade varit desto lämpligare, som den nyare kameralistiken synes skilja dem emellan, och kronotiondens förhållande till den medeltida fördelningen af tionden icke tillfyllestgörande förklarar uttrycket kyrkotionde. Är det nu så, att kronotionde är en modern term, kyrkotionde åter den gamla benämningen, kunde detta ju nämnts jämte en förklaring på den senare termen.[1] I förbigående må påpekas, att förf:s uppgift om, att kyrkotionden 1649 togs från förläningshafvarne, ej är fullt korrekt. I kammarens bref af 24 aug. 1649 står uttryckligen, att »alle kyrkotionder, som äro förlänte på lön och beställning, skola under denna revokation icke förstås.»

Norrköpingsbeslutgods fingo, som uttrycket lyder, icke gå i bak- och sidoarf. Detta förklarar förf. därhän, att godsen icke finge öfver-

[1] Den form för tiondens uppbörd, som § 43 af 1617 års priv. antyder, har kanske gifvit anledning till namnet.

gå till den *ursprunglige* donatariens förfäder eller syskon. Men *inom densammes manliga afkomma* skulle bak- och sidoarf således få äga rum. Satsen är enligt vår mening fullt riktig och torde kunna stödjas på beslutets egna ord, men torde dock förtjänat någon utredning i stället för att som nu stå som ett naket påstående.

En annan fråga, som kanske meriterat en undersökning, är den om arfsföljden på Norrköpings besluts villkor medfört individualsuccession, d. v. s. godsets odelade öfvergång till den närmast i arfslinien stående, eller om det kunnat delas mellan sönerna. Norrköpings beslut synes förutsätta det förra, men de olika tolkningar, som framställdes rörande 1680 års bestämmelse om de reduktionsfria 600 d. s. m., utvisa, att äfven det senare förekommit.

Men äfven om vi i ett eller annat afseende äro af olika tankar med förf., måste vi dock rättvisligen erkänna hans arbetes gedigenhet och värde såsom helhet betraktadt. Det utmärkes af en enkel och klar stil samt representerar ett i förhållande till gradualafhandlingarnas vanliga mått mycket omfattande arkivarbete, desto mer förtjänstfullt, som materialet varit ganska svårbearbetadt. Så väl själfva forskningen som den slutliga utarbetningen präglas — så vidt vi kunna finna — af synnerlig noggrannhet och omsorg, och arbetet bildar därför ett mycket beaktansvärdt bidrag till Sveriges inre historia.

O. V.

Geschichte des Deutschen Volkes, von Theodor Lindner. I—II. XII + 342, X + 388 sid. Stuttgart 1894.

Den tyska historiografin börjar att jämsides med den intensivt drifna detaljforskningen åter vända sig till sammanfattande framställningar af tyska folkets öden. Det är därvid ej längre den rent politiska sidan, som ensam, eller i det närmaste ensam, lägger beslag på uppmärksamheten, utan man beaktar jämväl flitigt kulturens öfriga sidor, iakttager på alla områden de för särskilda tidrymder karakteristiska dragen och söker genom att sammanställa dessa få fram hvarje skedes riktiga totalbild. Möjligen kan där blifva en frestelse att nödvändigt vilja se utmärkande tecken och likheter, äfven där sådana knappast finnas, men ett eller annat dylikt missgrepp betyder föga gent emot det viktiga betonandet, att kulturens olika sidor — de politiska, ekonomiska, sociala, konstnärliga etc. elementen — under hvarje tidrymd så nära sammanhänga, att totaluppfattningen af tidens historia måste grundas på en granskning af dem samtliga.

Det för närvarande mest bekanta arbete, som företräder denna riktning, prof. Karl Lamprechts bredt anlaggda »Deutsche Geschichte», artar sig sålunda att blifva en omfattande tysk kulturhistoria, för hvilken skildringen af den rent politiska utvecklingen egentligen tjänar såsom en det hela sammanfattande ram. Medan detta arbete håller på att utkomma, har Tysklands politiska utveckling från den stora folkvandringen ända till nutiden förtjänstfullt skildrats i prof. Theodor Lindners »Geschichte des Deutschen Volkes». Här är visserligen den politiska sidan förhärskande, men förf. har oupphörligen beaktat både alla icke direkt politiska faktorer, hvilka betydelsefullt ingripit i denna utveckling, och de verkningar som de politiska händelserna öfvat å kulturens öfriga områden. Härigenom, och tack vare ett särdeles lyckligt framställningssätt, har prof. Lindners arbete fått en frisk liffullhet, som många äldre liknande skildringar sakna. Att ett betydande material sammanförts inom ett ganska begränsadt utrymme, inverkar ej störande, ens för den vidsträcktare publik, till hvilken förf. adresserat sin skrift lika mycket som till de fackbildades kretsar.

För svenska läsare är prof. L:s skrift af stort intresse icke blott såsom god skildring af ett centralt kapitel i det europeiska statssystemets historia utan ock på grund af den direkta beröring, hvari förf. kommit med Sveriges öden. Den främmande häfdatecknarens uppfattning af våra förhållanden kan ju mången gång gifva oss goda vinkar, då han ofta med friare blick än vi själfva bedömer företeelserna hos oss. Naturligtvis får man ej i ett mera kortfattadt, öfverskådligt arbete, sådant som detta, vänta några definitiva domar vid ännu dunkla spörsmål öfver svenskars och tyskars beröring med hvarandra. T. ex. frågan om äldre svensk och tysk rätts inverkan på hvarandra, eller den just nu lifligt debatterade om Karl Johans hållning under befrielsekriget 1813, äro alldeles för speciella för att hafva uppmärksammats. Sveriges insats i 30-åriga kriget och dess däraf följande beröring med romerska rikets politik hafva däremot vunnit behörigt afseende. Särskildt vill anm. påpeka prof. L:s sympatiska teckning af Gustaf Adolfs person och gärning, en karakteristik som väl får anses såsom nästan mönstergill. Om kanske detsamma ej skulle gälla vid de korta ord förf. ägnat åt Karl XII, är detta mindre underligt, så länge det nästan synes vara en trossats inom den svenska historiografin att härleda denne konungs handlingar blott ur omättlig krigslusta. Lyckligt har emellertid förf. markerat det spänningsfulla ögonblick, då Europas öde hängde på Karls val af väg ur Sachsen.

C. H. H.

Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. Af R. K
(Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfundet i
IV,1). VII + 191 sid. Upsala 1895.

Förf. har 1890 i Upsala ventilerat en akademisk afh
under titeln *Studier rörande ministeransvarigheten* I, II. T
så vidt vi veta, ännu icke utgifven tredje studie angående
ämne, *Om Sveriges riksrättsform*, sluter sig ofvan anförda
sökning såsom »den historiska delen». Förf. vill i densamma
lägga, dels huru i Sverige ministeransvarighetens idé små
vuxit fram, dels huru den domstolsform kommit till och utv
inför hvilken ansvaret utkräfves. Uppgiftens natur gör det n
digt att gå från det ena enstaka fallet till det andra, st
skilda åt af en och annan människoålder; någon enhetligt sa
hängande utveckling föreligger icke. På samma gång får fö
ledning att redogöra för sin uppfattning af svenska riksrådet
ning under olika tidsskeden.

Det första temat eller påvisandet af ministeransvarighetsbeg
utveckling möter så till vida svårigheter som man ej hos o
tala om ministeransvarighet i egentlig mening förr än efter
På 1400-talets regerande råd kan ett sådant begrepp ej appl
och efter det nya rikets grundläggande genom Gustaf Vasa
det 1500-talet igenom och därutöfver, som en statsrättslig grunds
det var konungen personligen, som för sin regering var ansva
för ständerna. Bar det någon gång på sned, trädde konunge
i brèchen och erbjöd sig att nedlägga regeringen eller grep
in — genom uppror. Detta förhållande har naturligtvis icke u
förf., men han framhåller det icke synnerligen starkt, och vi
icke gå in på hans åsikt, att någon förändring i uppfattning
trädde 1600, lika litet på den skillnad han fastslår mellan Erik
afsättning och Sigismunds eller att i afseende då den sena
aning om konungens oansvarighet skulle blicka oss till mötes»
års förfaringssätt; konungen var ju då redan formligen afsatt.
ständernas dom 1569 beseglade en revolution, så gjorde ock
tiationsakten 1605. Olikheten i tillvägagåendet betingades n
nog däraf, att vid det senare tillfället konungen bodde i ett
rike. Hela Karl IX:s regering bars sedermera upp af föreställ
om konungens personliga ansvar.

Det låter sig sålunda svårligen göra att tillämpa minis
svarighetens idé på det råd, hvars öde afgjordes i Linköping
detta råd, i hvilket representanterna för rikets gamla adel, de
jorddrottsätterna, voro självskrifna medlemmar och knappast
andra upptogos. 1500-talets rådsansvar och 1800-talets mi
ansvar synas oss vara två vidt skilda saker. De riksråd, som
des inför ständernas domstol 1600, själfva utgörande så at

blomman af ständerna, dömdes närmast såsom deltagare i en interimsregering, såsom brytare af de med hertigen och ständerna ingångna föreningarna. När mot dem äfven åberopades deras rådslag, må därvid erinras, dels att somliga af dessa gällde hvad lagen räknade som högförräderi, dels att riksråden själfva icke hade någon ställning som ministrar. Vi kunna därför icke med förf. »i det drama, som spelades i Linköping marsdagarna 1600,» finna »alla specialbetingelserna för en typisk ministeransvarighet i modern mening», utan att därför förbise eller förringa betydelsen af det faktum, som förf. så starkt framhåller, att mot de anklagade äfven åberopades andra punkten i landslagens konungaed.

För 1634 års RF. var tanken på någon ministeransvarighet fullkomligt främmande, och när rikets råd 1680 å nyo ställdes inför en utomordentlig domstol, var det icke som ministrar utan som ledare af regeringen under en konungs minderårighet. Ännu mindre kan man under enväldet tala om en sådan statsrättslig grundsats. På sin höjd skulle man frestas att se en tillämpning af densamma i förfaringssättet mot Görtz efter Karl XII:s död, liksom en gång förut mot Göran Persson.

Under frihetstiden borde man ju kunnat vänta att finna ministeransvarighetens idé realiserad, och oförnekligt är det också, att den under nämnda period verkligen började arbeta sig fram. Men äfven då var det ett regerande råd, som visserligen var redoskyldigt inför redofordrande ständer, men såsom fullmäktige åt »principaler» intog en alldeles säregen ställning. Men äfven på detta område, liksom på andra, var frihetstiden, såsom antydt, vägbrytande för nya uppfattningar och ett konstitutionellt statsskick. Under Gustaf III:s tid trädde det konstitutionella ansvaret återigen alldeles tillbaka i skuggan. Det förefaller oss därför, som om förf. under sökandet efter sitt objekt i prejudikaten från gångna tider understundom funnit hvad han *velat* finna.

Men liksom rådsansvaret i en annan mening än ministeransvaret åtminstone tidtals uti vår historia är en realitet, så är det ock fallet med ständerdomen, det andra hufvudtemat för förf:s undersökning, och i den omsorgsfulla granskning han ägnar de fall, då denna anlitats, ligger enligt vårt förmenande största förtjänsten uti hans arbete. Man skall tills vidare i fråga härom städse ha att gå tillbaka till hans redogörelser vid behandlingen af hvarje enskildt fall, och man skall af hans ofta träffande reflexioner och intressanta sammanställningar hafva åtskilligt att lära. Till de fall, han uppräknar och genomgår, torde emellertid några anmärkningar kunna anknytas.

Sin utgångspunkt tager förf. i Johan III:s anklagelse mot rådsherrarne på 1590 års riksdag, då, såsom han riktigt anmärker, det likväl ej kom till någon dom af den anledning, att de anklagade ej voro personligen instämda till svaromål. Längre fram på sommaren anställdes visserligen ett förhör åtminstone med en och annan af rådsherrarne i närvaro af den då församlade finska och lifländska

adeln, hertigen m. fl., men till någon dom kom det ej heller den gången.[1]

Efter detta uppslag och efter en öfversiktlig behandling af rådets ställning under medeltiden[2] öfvergår förf. till de enskilda fall, då ständerna verkligen fungerat som domstol, börjande med den ryktbara domen öfver Gustaf Trolle 1517. Nästa fall, som möter, är domen öfver vestgötaherrarne 1529. Själfva domen fälldes af ett ständerutskott — så vidt vi förstå, skedde äfven den egentliga rannsakningen inför detta utskott; det är, som förf. framhåller, ett nytt drag, betydelsefullt för framtidens praxis.

De två följande af förf. anförda fallen, 1534 och 1546, målen mot bergsmännen från klockupproret och mot rådsherren mäster Kristoffer, synas oss icke böra räknas till ständerdomar i den mening förf. tager begreppet. De höra tydligen till en annan ordning och äro närmast besläktade med de sid. 83 n. 2 uppräknade domstolsformerna. Med samma skäl kunde man eljest till ständerdomstolar hänföra t. ex. den talrikt sammansatta rätt af rådet och adeln, som på herredagen i Lödöse 1528 dömde i en arfstvist mellan konungen och några hans fränder. Att magistraten i en och annan stad den tiden kallades att förstärka rätten, var, som bekant, ytterst vanligt.

Liksom Erik XIV i allmänhet gärna anlitade rikets ständer, så höll han äfven på att göra ständerdomen till ett fruktansvärdt vapen mot sina politiska motståndare. Icke mindre än tre gånger fick den tjänstgöra under hans korta regering, första gången öfver en furstlig person, konungens egen broder — det var ett nytt prejudikat. Äfven nu synes den egentliga rannsakningen skett inför en trängre krets af ständerna, men förstärkt af konungens nämnd, ett karakteristiskt drag, som förf. vederbörligt framhåller. Men när han utsträcker jämförelsen till Gustaf Vasas tid och säger, att båda regenterna »hafva användt sin *ordinarie öfverrätt* som stomme i riksdagsdomstolen», kunna vi ej längre följa honom. Vi känna ej rådet som »ordinarie öfverrätt» under Gustaf Vasas tid. Fruktbarare hade varit att följa nämndens förutsättningar tillbaka till densamma.

Efter att hafva redogjort för ständernas dom öfver Erik XIV — så vidt vi kunna finna, måste äfven då ett utskott hafva fungerat — och förslaget att för tvisterna mellan Johan och Karl i öfverensstämmelse med Gustaf Vasas testamente organisera en ständernas domstol kommer förf. till det stora »precedensfallet år 1600». Vi ha redan antydt hvilken betydelse i fråga om tillämpningen af ministeransvarighetens idé han tillmäter detsamma och vår egen afvikande åsikt. Han ägnar åt detta fall en utförlig undersökning både i fråga om domstolens sammansättning[3] och verksamhet, likaså

[1] Förmodligen är det detta ständermöte, som Fryxell förlagt till sommaren 1591 och som förf. har svårt att komma till rätta med.

[2] Det hade varit intressant, om förf. hade försökt utreda, *när* den af Hans Brask anförda rådseden varit i bruk.

[3] Hvad förf. menar med de 13 »kyrkofurstar», som skulle beseglat domen (sid. 50 n. 2) är ej godt att veta. Omkring hälften utgjordes af fattiga kyrkoherdar.

åt de följande ständerdomstolar, som Karl IX lät fungera. Det skulle föra för långt att här gå in i någon detaljgranskning. Sidan 88 summerar förf. resultaten af sin undersökning, så långt den hittills blifvit förd: ständerdomstolen har under nydaningstiden »utbildat sig till gestalten af ett särskildt forum vid högförräderimål, där den anklagade varit af högre stånd eller också åtalet gällt hela grupper af individer.» Däremot torde hvad den förra delen angår ej vara något i hufvudsak att erinra (ministeransvarighet talas här icke om). I fråga om »kollektivåtal» äro vi däremot af en annan tanke. Då fallet 1534 räknas bort, återstår endast ett par från Karl IX:s tid. De förklaras enklast såsom beroende på det exceptionella anlitande af ständerna i alla möjliga frågor, som utmärkte denne konungs regering, och de fingo ju ingen betydelse för framtiden. Själfva det juridiska elementet, hvilket förf. längre fram i sin summering postulerar »som stomme», är väl också något tvifvelaktigt, om man bortser från de 8 åren af nämndens tillvaro.

Förf. öfvergår därefter till 1634 års RF. och dess statsrätt. Vi äro med honom ense däri, att så mycket än i denna lag talas om ämbetsmanna-ansvar, talas där ingenting om ministeransvarighet. Hufvudintresset i undersökningen vänder sig om tolkningen af den ryktbara nionde paragrafen, hvilken ju kan sägas innehålla uppslaget till vår nuvarande riksrätt, för så vidt den tjänade Gustaf III till förebild vid hans anordning af den utomordentliga domstolen. Vi tro att förf. har rätt i den nya tolkning han uppställer af paragrafen, nämligen att den där beskrifna domstolen icke utesluter utan bör tänkas förenad med en ständernas sammankomst, dock, ville vi tillägga, icke nödvändigt en allmän riksdag, utan eventuelt äfven ett utskottsmöte. I tolkningen och tillämpningen för öfrigt af den onekligen oklart affattade paragrafen har förf. däremot icke lyckats öfvertyga oss. Meningen torde i stället vara denna: om rättsfall af den angifna arten inträffa, hvilka ej »bekvämligen» kunna afgöras utan ständernas sammankallande, och K. Maj:t då på samma gång (»tillika») kallar de fyra hofrätterna, hvilka enligt föregående paragrafer under normala förhållanden döma konungens dom och sålunda borde vara med (därpå syftar »alltså»), så utöfvas domsrätten af vissa grupper bland ständerna jämte de fyra hofrätterna.[1] Om hans mening, att äfven riksförmyndare borde svarat inför denna utomordentliga rätt, se nästa stycke.

I det följande påpekar förf. med rätta betydelsen för framtiden af det *initiativ*, som ständerna togo 1675, då de begärde att få granska förmyndarnes förvaltning, hvilket ledde till att de 1680 af konungen skötos framföre, när det gällde att döma samma förmyndare. I afseende på redogörelsen för själfva den stora kommissionen af 1680 äro vi åter i ett par fall af annan tanke. Förf. anser sålunda, att förmyndarne borde svarat för en domstol, sådan

[1] Vid redogörelsen för denna riksrätt måste något tryckfel insmugit sig, då det heter (s. 95), att utskottet af adeln skulle i styrka variera »mellan 8 och 34 allt efter landshöfdingarnes större och mindre talrikhet».

som § 9 i 1634 års RF. stadgade, att riksrådens jäf sålunda var berättigadt, och att man vid rättens sammansättning »öfvergifvit lagens grund». Oafsedt att denna RF. aldrig blifvit af myndig konung stadfäst, torde saken vara ganska omtvistlig. Så vidt vi kunnat finna, innehåller nämnda regeringsform ej ett ord om förmyndares ansvar, allra minst i civilmål, och det torde väl ej vara så alldeles betydelselöst, som förf. menar, hvad 1660 års additament stadgar, att förmyndarne skulle ansvara inför *samtliga* rikets ständer. Förf. anser vidare (s. 133), att någon bekräftelse af ständerna denna gång icke kommit i fråga i annan form än att de »iklädt sig borgensförbindelse för sina deputerades beslut för den möjliga händelsen af en rekonventionstalan». Sekreta utskottet har dock vid 1682 års riksdag gifvit en formlig bekräftelse på den stora kommissionens domar,[1] och utskottets svar på den sekreta propositionen, hvari detta skedde, stadfästes sedermera af samtliga ständerna i riksdagsbeslutet — alldeles i öfverensstämmelse med den tidens riksdagsformer. Författarens slutomdöme om förmyndarräfsten kan måhända i sammanhang härmed förtjäna anföras: den var till sin innebörd en stor rättvisa väfd samman af små orättvisor. Resultatet af sammanväfningen är onekligen märkligt. Under redogörelsen för 1680 års omhvälfning framhåller förf. för öfrigt med allt skäl betydelsen däraf, att i sammanhang med rådsmaktens störtande konungens oansvarighet för första gången formligen erkändes.

Åt frihetstiden ägnar förf. en utförlig och intressant skildring, påpekande å ena sidan periodens formgifvande betydelse för vårt statsskick (riksdagens initiativ, protokollsgranskningen, åtskilliga ansvarsbestämmelser för rådet, riksrådens skiljande från sina ämbeten), å den andra riksrådens egendomliga ställning till rikets ständer och frånvaron af all verklig konstitutionalism. Att gå in i någon detaljdiskussion af hans åsikter om rådets ställning skulle emellertid blifva för vidlyftigt.[2] Förf. redogör därefter för de »precedensfall», som förekommo, dels för kommissionen öfver Görtz, i hvilken äfven ständerna deltogo, dels för de två fall, då särskilda kommissioner tillsattes för att döma riksråd, nämligen Vellingk 1727 och Åkerhielm 1747; ständerna använde för öfrigt, som bekant, metoden att »licentiera» riksråd, som förlorat deras förtroende.

Gustaf III fann sig, vid sin något ytliga imitation af statsskicket under Gustaf Adolfs dagar, äfven föranlåten att tillskapa en särskild »rikets rätt», aldrig kallad till verksamhet, men märkvärdig såsom närmaste förebilden för 1809 års organisation. Gustaf III åter hade vid denna paragraf, liksom för så många andra i sin re-

[1] »Hvarföre ständernas secreta utskott icke allenast approberar, gillar och för rättvist erkänner, så väl hvad som ber:de befullmechtigade commission dömbt och sententierat hafver, som ock hvad den förra commisionen, hvilken på riksdagen anno 1675 till den samma commissionens continuation giorde en begynnelse» o. s. v.

[2] Det ser ut, som om förf. s. 152 hänförde § 41 i 1720 års RF. på rådet, men riksråden voro väl inga »konungens ämbetsmän».

geringsform, tagit 1634 års till mönster, med den skillnad, att i stället för där förekommande ständerelement här upptagas administrativa, så väl civila som militära. Förf. uttalar på ett par ställen, ehuru med någon tvekan, såsom en sannolik förmodan, att kommissionen öfver Görtz, hvilken bl. a. som medlemmar räknade en ledamot ur hvart kollegium och ett par officerare, tjänat som förebild. Det ligger måhända närmare tillhands att tänka på C. E. Lewenhaupt's memorial 1766, som för att döma rikets råd föreslår en domstol genom lottning utsedd bland medlemmar af hofrätterna och kollegierna, generalitetet och amiralitetet, samt dessutom lagmän och magistratspersoner.

Vi måste härmed sluta vår granskning, så frestande det än vore att dröja vid flera af de intressanta frågor, som här beröras. Författarens framställning är talangfull, men han ligger, synes det, mera för det spekulativa än det rent historiska författarskapet. Han går ej alldeles fri från felet — ett fel åtminstone efter vår mening, att skrida till sin undersökning rustad med vissa historiska konstruktioner, för hvilka han vill söka stöd i de historiska fakta — en farlig metod, och han röjer en viss ovana vid arkivstudier, t. ex. i fråga om bedömandet af handskrifters relativa värde m. m. d.[1] Förf. har för öfrigt utbildat en originell stil, men den är ej fri från affektation och självsvåld samt tyckes i sin jakt efter tillspetsade vändningar och pikanta uttryck särdeles väl lämpa sig för journalistiken, kanske icke fullt så mycket för den historiska framställningen. Den är dessutom stundom mättad af en självmedvetenhet, som i vårt tycke verkar störande.

[1] Se t. ex. s. 24 angående akterna om 1567 års riksdag, s. 30 om projekten till ständerdomstol 1585, s. 47 om Sven Spinke och Sven Svenske (det står aldrig Sven Svenske). — Underlåtenheten att begagna Svenska Riksdagsakter III gör att framställningen s. 32 och s. 61 behöfver beriktigas.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antikvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets- Hist.- och Antikvitetsakademien genom H. Hildebrand. **V, 4.** H. Schück, Två svenska biografier från medeltiden. — **XIV, 2.** B. Sahlin, De nordiska guldbrakteaterna.

Femte delen af Antikvarisk Tidskrift är med ofvan anförda häfte fullbordad.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. genom A. Kock. **XI. Ny Följd VII,** 3. N. Beckman, Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska. — E. H. Lind. Några anmärkningar om nord. personnamn. — E. H. Lind, Bibliografi för 1893. — Anmälningar. — **VII, 4.** A. Kock, Några grammatiska bidrag. — E. Hellquist, Ordförklaringar. — E. Wadstein, Norska homiliebokens nedskrifningsort. — Jon Jonsson, Fáeinar athugasemdir um forn ættnöfn. — Anmälningar (Bugge, Runinskrifter I, 2; Sv. Akademiens ordbok 1). — **XII. Ny Följd VIII,** 1. S. Bugge, Den danske vise om Gralver kongens sön i sit forhold til Wolfdietrich-sagnet. — E. Wadstein, Bidrag till tolkning och belysning af skalde- och eddadikter III. — J. Þorkelsson, Sera Gottskalk Jonsson i Glaumbæ og syrpa hans. — Anmälningar m. m.

Jämtlands läns Fornminnesförenings Tidskrift. **I, 4** (1895). P. Olsson, Fornhandlingar rör. Jämtlands län (forts.). — S. J. Kardell, Om Jämtlands och Härjedalens kyrkors räkenskaper åren 1628—31. — P. Olsson, Hällmålningarna vid sjön Skärvången (med pl.). — Förteckning på föredrag vid föreningens möten. — Sammandrag af föreningens räkenskaper för 1894. — Föreningens styrelse och ledamöter 1894.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 4.** C. S. A. Bille, Parlamentarismen i England og House of Lords. — D. Schäfer, Geschichte von Dänemark, anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 16. (1895.) Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — C. R. Nyblom, Bellmans-minnets innebörd. — K. Warburg, Bellmansdikten i Danmark. Föredrag i Göteborgs Kongl. Vet. o. Vitterhetssamhälle. — A. Lindgren, Bellmansmusiken. — L. Weibull, Bellman såsom skald bedömd af sin samtid. — L. Weibull, Tvenne dikter om Bellman. — J. Flodmark, Hvilka voro de poetiska arbeten, som Bellman ämnade utgifva 1772? — R. Steffen, Anteckningar till Bellmansdiktens historia. — **Bihang:** H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 2. Dikter.

Svensk Tidskrift. Utgifven af Frans von Schéele. **1895, 3.** E. Metzger, Framtidskampen mellan den hvita och den gula rasen. — H. Hjärne, Unionskrisen.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd. 5: H. 3.** E. Holm, Frederik II af Preussen og Dronning Juliane Marie. — C. V. Christensen, De jydske Kirkebögers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59. — J. C. Johansen, Dr. J. J. Dampe og Attentater paa Enevælden i 1820. — G. Bang, Nogle Bemærkninger om Ejler Brokkenhus's historiske Kalenderantegnelser. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1894 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 7: H. 1.** Aktstykker og Breve af blandet Indhold, nærmest vedrörende Perioden Juni—August 1813. — Tillæg til Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI. Januar 1812—April 1813. — Den bevægelige Armédivision Juni—Juli 1813. — Aktstykker, nærmest vedrörende den bevægelige Armédivision.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 5.** P. E. Fahlbeck, Nyare åsikter om det mänskliga äktenskapet. — G. Cygnæus, Från Johan Henrik Kellgrens ungdomsår. — I bokhandeln: N. Erdmann, Carl Michael Bellman, anm. af R. v. W. — **6.** T. Carpelan, Åbo i sjuttonde århundradet, — I bokhandeln: Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857, utgifna af F. U. Wrangel och O. Bergström, anm. af M. Stackelberg.

Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 2: 1. (1895). L. Frohnhäuser, Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 12: H. 1.** (1895.) W. Sickel, Die Verträge der Päpste mit den Karolingern und das neue Kaiserthum. (Schluss.) — F. Rühl, Chronologie der Könige von Israel und Juda. — B. Gebhardt, Wilhelm von Humboldt als Gesandter in Wien, 1810—1813. Kleine Mittheilungen: K. Maurer, Ueber Recht und Verfassung des alten Gothenburg. 1603—12. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 8: H. 1. G. Irmer, Hans Georg von Arnim, anm. af C. Spannagel. — K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af O. Krauske. — Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 21, anm. af K. Treusch von Buttlar.

Die Gegenwart. Bd 47, N:o 25. L. Meyer, Die Unionsfrage in Norwegen.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1894, H. 2. Th. Schütze, Die Haupt-oder Amtleute des Schlosses und Amtes Sandau. — G. Hertel, Nachrichten über Bottmarsdorf während des dreissigjährigen Krieges. — M. Dittmar, Zur Bevölkerungsstatistik des magdeburgischen Landes im Jahre 1634. — M. Dittmar, Die Zerstörung Magdeburgs im Jahre 1631. Offene Antwort an Herrn Professor Dr. Wittich.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXIX, 1.** M. Lossen, Römische Nuntiaturberichte als Quellen der Geschichte des Kölnischen Krieges. — O. Krauske, Friedrich Wilhelm I und Leopold von Anhalt-Dessau. — H. v. Sybel, Neue Mittheilungen und Erläuterungen Zur Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. G. Irmer, Hans Georg v. Arnim, anm. af H. Diemar; Th. Lorentzen, Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung, anm. af Meinardus; H. Landwehr, Die Kirchenpolitik Frie-

drich Wilhelm's, des Grossen Kurfürsten, anm. af B. Erdmannsdörffer. — Notizen und Nachrichten. — 2. R. Pöhlmann, Aus dem hellenischen Mittelalter. — P. Bailleu, König Friedrich Wilhelm II und die Genesis des Friedens von Basel. — Literaturbericht (bl. a. A. F. Pribram, Franz Paul Freiherr v. Lisola, 1613—1674, anm. af Haller). — Notizen und Nachrichten.

Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16. (1894.) A. Wohlwill, Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630—1632. — Ett bref från Adler Salvius (på tyska) dat. Hamburg d. 15 Mars 1639.

Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung. 1894, Nov. 1. P. Meyer, Pufendorf.

The English Historical Review. 1895, July. N. Pocock, The condition of morals and religious belief in the reign of Edward VI. — E. Armstrong, The constable Lesdiguières. — D. W. Rannie, Cromwell's major-generals. — J. R. Tanner, John Robert Seeley. — Notes and documents. — Reviews of books. — Periodical notices. — List of recent historical publications.

The Fortnightly Review. 1895, August. Norway and Sweden. 1. E. Sars, The case for norwegian liberalism. — 2. C. Siewers, A king's scheme of scandinavian unification.

Le Correspondant. 1895, Juin 25. De Lagrèze, Le conflit Suédo-Norvégien.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1895, 3.** Discours du vice-président de la société à l'assemblée générale du 31 Mai 1895. — Rapport du secrétaire général. — Compte-rendu du trésorier. — D'Antioche, Les négociations masquées. — E. Müntz, Les annexions de collections d'art ou de bibliothèques et leur rôle dans les relations internationales. Principalement pendant la Révolution Française. (Suite.) — Ed. Engelhardt, Une république fondée par Louis XIV. — H. de Beaucaire, Un collaborateur de Richelieu et de Mazarin. Bernard du Plessis-Besançon (1600—1670). (Suite et fin.) — G. Syveton, L'erreur de Goertz. — Grouchy, Portraits des généraux et des ministres de l'empereur Alexandre en 1805. Tirés des mémoires de Langeron (Affaires étrangères, Russie, 22). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1895, Mai—Juin. R. Waddington, Le renversement des alliances en 1756. Premier article. — J. Guiraud, Jean Baptiste de Rossi, sa personne et son oeuvre. — P. Hunfalvy, Réflexions sur l'origine des Daco-Roumains. — A. D. Xénopol, Observations sur l'origine des Daco-Roumains. — E. Daudet, Récits de la Chouannerie. — Bulletin historique: France, par A. Molinie et G. Monod. — Allemagne et Autriche par W. Liebenam. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet- Aout,** R. Waddington, Le renversement des alliances en 1756. Suite et fin. — A. Waddington, Une intrigue secrète sous Louis XIV. Visées de Richelieu sur la principauté d'Orange (1625—1630). — G. Depping, Madame, mère du Régent et sa tante l'Électrice Sophie de Hanovre. Nouvelles lettres de la princesse palatine. Suite. — R. de Kerallain, Les Français au Canada. La jeunesse de Bougainville et la guerre de Sept ans. — Bulletin historique: France, Époque moderne, par Ch. Bémont et G. Monod. — Italie: Cesare Cantù, par P. Orsi. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar

Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinneporträtt från Sveriges rococo-tid. Af JOHN KRUSE. Akad. afh. Lund 1895, VIII + 415 sid. (däraf sid. 337—415 Bilagor samt Register).

Det är i vår kulturhistoria en intressant period, under hvilken fru Nordenflychts diktning infaller. Det fransk-klassiska inflytandet hade, särskildt i de tongifvande kretsarne, undanträngt det gammalsvenska. Sederna hade blifvit förfinade, men därför icke mera moraliska. Åskådningssättet tenderade till rationalism eller indifferentism. På litteraturens område hade Dalin, nära ett årtionde innan fru Nordenflycht såsom skaldinna blef bekant, börjat sin reformatoriska verksamhet. Han ansågs redan såsom den förnämste littaratören; och på samhällets höjder, där han mest och helst vistades, gällde den franska klassicismen såsom det högsta. Därnedanför florerade dock alltjämt länge, om än slutligen nästan obemärkt, en mera gammaldags, med den karolinska sammanhängande kulturriktning, hvars målsmän inom litteraturen voro Ol. Kolmodin, J. G. Hallman Göstafsson m. fl. »dii minores». Af det yngre släktet stodo Ol. Celsius d. y., And. Hesselius, Odel och t. o. m. Bellman i mycket kvar på denna äldre ståndpunkt; likaså bland smakdomarne, om än med något olika skiftning, Abr. Sahlstedt och äfven Gjörwell. — De så olika begåfvade båda drottningarna Ulrika Eleonora och Lovisa Ulrika beteckna, äfven i sitt förhållande till litteraturen, det gamla och det nya: den förra, som på allt sätt uppmuntrade den gammaldags religiöst-moraliska litteraturen, hade slutligen varit den karolinska kulturriktningens främsta yttre stöd; den senare blef en af de förnämsta faktorerna för den fransk-klassiska riktningens stadgade herravälde hos oss, liksom för irreligiositetens kringgripande.

Hvilken ställning intog nu fru Nordenflycht till dessa tidsströmningar? Denna fråga kan debatteras; den är icke fullständigt utredd i ofvannämnda, annars så grundliga arbete. Det synes anmälaren som om fru Nordenflycht från början stått den äldre riktingen närmast och alljämt i det hela, oaktadt sitt sysslande med

filosofiska spörsmål i upplysningstidens anda och tillfälliga lutande åt skepticism, kvarstod på den äldre ståndpunkten, äfven sedan hon, delvis genom Creutz och Gyllenborg, blifvit närmare invigd i den nya litteraturriktningen. Hon blef aldrig någon fullblodig Voltairean; därtill var hon för mycket »précieuse». Ej heller blef hon någon verklig anhängare af Rousseau, med hvilken hon annars hade flera beröringspunkter, och som hon — trots hans angrepp på kvinnokönet, bemött i hennes »Fruntimrets Försvar» — alltid beundrade; hon var snarare alljämt »för-Rousseauan».

Fru Nordenflycht tillhörde icke heller de högre, tongifvande kretsarne, icke en gång genom bekantskapen med de nämnda unga grefvarne. I dessa kretsar gjorde man sig snarare lustig öfver den bedagade, men älskogskranka skaldinnan; och hennes ovänskap med Dalin hade väl just sin grund i det gyckel, denne dref med den »ömma herdinnan».

J. Kruses omfattande arbete behandlar fru Nordenflychts lefnad och diktning jämsides med hvarandra och framställer dessa mot en rätt bred, i de flesta fall väl tecknad kulturhistorisk bakgrund.

Af fru Nordenflychts lefnad får läsaren en ganska rik bild. Förf. har icke skytt någon möda att uppsöka för denna skildring intressanta orter och aktstycken. En mängd nya notiser har han här att meddela.[1]

Att fru N. bibehöll sitt eget namn efter äktenskapet har framkallat en förvåning, som förf. finner »kanske icke alldeles oberättigad» (s. 97). Det var emellertid under hela förra århundradet den vanligaste sak, att adelsdamer, och äfven andra fruntimmer, också såsom gifta bibehöllo sitt fädernenamn. Atterboms och Fryxells »förvåning» är verkligen alldeles oberättigad och t. o. m. svårförklarlig.

Utförligt behandlar förf. de hos skaldinnan så inflytelserika vännerna: mekanikern Tideman, hennes ungdomsledare och under ett par år trolofvade; prästen Fabricius, som blef hennes make; filosofen Klingenberg, hennes älskvärde kusin, samt ekonomen Fischerström, föremålet för hennes sista, olycksdigra böjelse. Något kunde nog här och där i teckningen af dessa män vara att tillägga.

Vid fru N:s besök hos familjen Cronstedt på Fullerö dröjer förf. med förkärlek; skildringen däraf är en rätt fin kulturhistorisk bild. Den »Cronstedtska poemboken», en skänk af fru N. till Fulleröns »Minerva», har han fullständigt begagnat. — Vänskapen med den älskvärda grefvinnan Taube-De la Gardie på Sjö slutade i en svartsjuka, som kanske förkortade bådas lefnad. »Hildur till Adil» blef fru N:s rörande afskedssång till Fischerström. Icke närmast

[1] Till belysning af ett visst familjedrag kunde tilläggas, att fru N. sannolikt ägde en syster, som icke intagits i riddarhusgenealogierna; år 1768 befinnes en Anna Catharina Nordenflyckt, mjölnaren Anders Öbergs hustru, hafva dött vid 49 års ålder (se Inrikes Tidn. f. 11 juli d. å.). Sannolikt hade denna redan tidigt gjort ett för stort snedsprång och därtill, i olikhet med systern Margaretha Elisabeth N., med en ofrälse.

till följd af ett självmordsförsök, utan efter ett långvarigt lidande slutade »Herdinnan i Norden» sin lefnad.

Genom att ständigt vid skildringen af fru N:s lefnad hänvisa till hennes diktning, hvarpå talrika prof meddelas, har förf. lyckats att synnerligen tydligt framställa hennes karakter med dess oerhörda känslofullhet och dess stora mottaglighet för intryck. Anmälaren är emellertid böjd för att anse hennes känslolif hafva varit mera lättrördt än egentligen djupt; hon var, såsom också Fryxell (del 45) karakteriserar henne, trängtande och längtande, men icke allvarligt sökande efter lösning på lifvets gåtor, icke verkligt »djupt religiös», hvilket J. Kruse menar. Emellertid betonar förf. med rätta, att denna känslighet, åt hvilken hon i dikten gaf ett omedelbart personligt uttryck, var fru Nordenflychts nya insats i den svenska poesien. Ett annat nytt drag hos fru N. var sträfvandet efter kvinnans »emancipation», hvilket förut endast svagt framträdt i vår litteratur. Vid detta dröjer förf. upprepade gånger; den öfversikt, han meddelar af föregående sträfvanden i denna riktning, skulle emellertid kunna tarfva en komplettering, äfven hvad fru Brenner beträffar. Andra äldre och samtida svenska författarinnor, hvilka fru N. visserligen tyckes ignorerat, har förf. till det mesta lämnat ur sikte.

Den jämsidiga framställningen af lefnaden och diktningen har måhända förorsakat, att denna senare i sin helhet icke så tydligt framträder. Det är icke heller så mycket af fru N:s diktning, som förf. slutligen (s. 318 f.) anser hafva något värde, åtminstone »rent estetiskt sedt». För sin tid ägde dock många sådana kväden, som vi nu finna torra och tröttande, en betydelse. Detta synes emellertid förf. annars erkänna, och han går t. o. m. så långt, att han instämmer med Atterbom däri, att fru N:s inflytande, väl icke på litteraturen i sin helhet, men på skaldekonsten särskildt, varit större än Dalins. Detta kan likväl betviflas. Det inflytande fru N:s diktning *rönt* af Dalins, liksom af andra svenska samtidas, har förf. för öfrigt icke närmare undersökt; men väl framdragit en mängd intressanta aktstycken rörande hennes och Dalins personliga förhållande till hvarandra. Däremot har förf. gjort rätt detaljerade öfversikter af den äldre svenska poesien på de olika områden fru N. beträdde, det moraliserande, naturbeskrifvande etc. Bl. a. är J. Freses (ej »Freese»!) betydelse för fru N. väl påvisad. Några af de inflytelserikaste äldre skalderna, såsom Spegel och Ol. Kolmodin, äro emellertid i dessa öfversikter utglömda.

Om fru N:s betydelse för tillfällighetsdiktningen får man icke någon riktig föreställning. Mera än förf. påpekat uppträdde hon, sannolikt af ekonomiska skäl, såsom tillfällighetskvädare äfven efter 1753 (eller Tankebyggarordens stiftelse). Förf. har åsyftat att (s. 394 f.) fullständiga den af S. Leijonhufvud och S. Britelli lämnade bibliografien öfver fru N:s särskildt tryckta tillfällighetsdikter; men man saknar däri icke blott en stor del af de sedan i Qwinligt Tankespel (1744—1750) tryckta — hvilka nästan alla först torde

utkommit separat — utan äfven rätt många efter 1750 utgifna. Sådana äro bl. a. kvädet öfver den latinske panegyrikern och »store poeten» Lithou 1754 (som redan många år före fru N. fick en statspension, och hvars »Encomium Stockholmiæ» utkom med fru N:s öfversättning i stort vackert tryck 1749), vidare dikten öfver modern fru Christina N. 1756 och den rätt vackra öfver Ol. Adlerberg 1757 samt »Elegien» öfver lilla fröken De la Gardie 1756, hvilket poem såsom »ridiculiseradt» omtalas i det s. 277 meddelade brefvet från Gjörwell.

I afseende på den fransk-klassiska poesiens första inflytande hos oss har förf. uteglömt J. G. Werwing, som annars öfversatte just från den af fru N. så ofta anlitade m:me Deshoulières. Äfven rörande m:lle (ej madame!) Scudérys m. fl:s betydelse för vår vitterhet kunde tillägg göras. Det utländska inflytandet på fru N. — och detta är ju hufvudsaken — har förf. med synnerlig förtjänst uppvisat. På tal om hennes skalderevy »De svenske poeter» kunde dock de danske föregångarne Reenberg, Sorterup och Fr. Horn omtalats. Reenbergs inverkan på den svenska diktningen under 1700-talets förra del förtjänar en ingående undersökning. Sorterups kväde »Cacoëthes carminificum» har t. o. m. samma meter, som fru N. användt i sin revy.

Bland bokens intressantaste partier är skildringen af fru N:s förhållande till de öfriga medlemmarne i Tankebyggarorden och i hennes trängre litterära krets. Till en äldre, utmärkt framställning (G. Göthes) af detta sällskap gör förf. flera viktiga tillägg. Nya bidrag till kännedom om tidens litterära strömningar framdrager förf. särskildt ur Gjörwells och Sam. Älfs brefväxlingar. Fru N:s bref till den senare, 29 stycken, meddelar han också för första gången. Älf var i flera litterära afseenden hennes rådgifvare. Bl. a. ville hon lära af honom att skrifva »heroisk vers» d. v. s. hexameter, nämligen efter Palmfelt-Nicanders antikiserande metod, hvaraf Älf synes varit en anhängare. Det poem hon hösten 1757 sände Älf att genomse var därför icke, såsom förf. tror (s. 349 not 1), kvädet öfver storfurst Paul, utan säkerligen den först i Tankespelet intagna parafrasen af Davids 145. psalm, hvilken sedan, tydligen i Älfs omarbetning, ingick i fru N:s »Andelige Skaldeqwäden». Historien om Uppsala-disputationen »De hexametro latino ad suecanæ linguæ indolem minus congruente» och fru N:s förhållande därtill är heller icke hos förf. fullständigt utredd.

På tal om fru N:s ställning till Abr. Sahlstedt hade varit skäl påpeka icke blott det lilla i hennes »Utvalda Arbeten» s. 153 införda, för S. smickrande stycket; utan ock dennes omdömen om flere fru N:s dikter i boken »Om tankar i vittra arbeten». Då han här på ett par ställen klandrar »Åminnelsen af Irene» samt öfversättningen af Gracians Criticon, utsätter han icke författarinnans namn.

J. Kruse har äfven framdragit och meddelat några hittills okända eller utan förf.-namn gående poem af fru N., såsom hennes folkvisartade dikt vid Adolf Fredriks första intåg i Stockholm. Ett

par visor, moraliska kväden och epigram af »en qwick Fru», hvilka förekomma i samlingsband från 1700-talet (jfr ock Bergii Småsaker d. VIII flerst.), skulle också kunnat undersökas.

På det hela har förf. med stor samvetsgrannhet genomgått allt möjligt, för ämnet användbart material, och han har äfven visat kritisk sans vid dess sofring. Hans arbete torde vara den jämförelsevis utförligaste, fullständigaste och noggrannaste monografi vi äga öfver någon svensk skald. Kanske har han blott medtagit alltför mycket. Vissa partier i texten, t. ex. om den Nordenflychtska familjens affärer, hade saklöst kunnat flyttas till bilagorna. Många af noterna kunde strukits och flera till en sammanförts; deras mängd verkar nu tröttande och stundom störande.

Om än icke J. Kruses monografi gifver någon ny och förändrad belysning öfver föremålets skaldeindividualitet, är detta vackra och omsorgsfulla arbete dock icke blott en högst ovanlig företeelse i vår afhandlingslitteratur, utan ett af våra bästa bidrag till kännedomen om frihetstidens diktning och hela odling.

Arbetets utstyrsel är vårdad och elegant. Det prydes af välgjorda bilder, efter numera å Bergiilund, en gång sannolikt i skaldinnans hem hängande oljeporträtt, nämligen fru N:s eget samt Klingenbergs, Fischerströms, Creutz' och Gyllenborgs. Dessutom bifogas två musikbilagor.

E. Wrgl.

Svenska riksrådets protokoll, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet, genom SEVERIN BERGH. VII. 1637—1639. IV + 664 sid. Norstedt & Söner, Stockholm, 1892—1895.

Sedan Historisk Tidskrift senast — våren 1892 — anmälde ett par delar af »Svenska riksrådets protokoll», har ytterligare utkommit i tvänne häften ännu ett band af denna intressanta urkundspublikation. Hvarje vän af vår häfdateckning skall helt visst med stor tillfredsställelse konstatera, att härigenom en ny länk lagts till den gamla, säkerligen för mången redan så välbekanta kedjan. Betydelsen af att på detta sätt dessa rådsprotokoll göras lätt tillgängliga måste skattas synnerligen högt. Deras utomordentliga rikedom på upplysningar rörande så godt som alla samtida svenska förhållanden gör dem till en verklig guldgrufva för hvarje forskare i tidens historia, en grufva, där en hvar, äfven den mest ensidige specialist, lätteligen skall finna nytt stoff och nya uppslag. Just denna deras mångsidighet gör också naturligtvis deras offentliggörande i tryck så mycket betydelsefullare, ty endast så skall man för dem

kunna hoppas på den allmänna och allsidiga behandling de förtjäna. Detta offentliggörande skall därjämte äfven för den, som går djupare i tidens häfder, visa sig vara i hög grad betydelsefullt; hvar och en, som har någon erfarenhet om historisk forskning, vet helt visst genom egna rön, huru viktigt det är att hafva sin källa så tillgänglig, att man gång på gång kan gå tillbaka till densamma och gå den igenom, för att åter och åter komplettera och måhända äfven justera den första granskningens resultat.

Utgifvandet af band VII har verkställts af samma hand, som förut redigerat band IV—VI, och är detta en borgen nog för ett omsorgsfullt och noggrannt arbete. Därjämte har utg. försett äfven detta band med ett synnerligen utförligt och upplysande register — det upptager 56 sidor — hvilket naturligtvis i hög grad underlättar bokens användning. — Likaledes lämnar utg. i ett intressant förord, utom en redogörelse för de begagnade protokollens beskaffenhet och ett referat af en sekreterares uttalande om protokolleringsprinciperna, äfven en öfversikt öfver de resor, som både regeringen och enligt dess uppdrag enskilda rådsmedlemmar företogo inom landet under de behandlade åren, och hvilka för en mängd af rådsprotokollen medfört växlande dateringsort, och har han till densamma dessutom lagt en del uppgifter om åtskilliga andra, ännu i behåll befintliga protokoll öfver ransakningar o. d., som nämnde rådsmedlemmar på sina rundresor låtit verkställa.

Äfven de nu utgifna protokollen äro föröfrigt icke uteslutande *råds*protokoll i egentlig mening. Vi syfta härmed icke på det bekanta förhållandet, att de utom riksrådens *egna* öfverläggningar äfven naturligtvis referera — och detta ofta mycket ingående — de förhandlingar, som vid olika möten förts med inför rådet inkallade medlemmar af utskott från ständerna eller enskilda grupper af dem, såsom t. ex. vid prästmötet sommaren 1637, vid riksdagen 1638, det viktiga utskottsmötet i Vesterås jan. 1639 o. s. v., ty här är det ju en verklig rådsförsamling, som är konferensernas ledare och medelpunkt. Men äfven andra förhandlingar finnas af rådets sekreterare protokollerade; så t. ex. en konferens i kansliet d. 1 juli 1637, då kanslern och Per Banér ensamma öfverlade med biskopar och prästerskap, en liknande i Göteborg d. 10 april 1639 emellan kanslern och marsken samt en del ombud från stadens råd och borgerskap, ja, för påföljande dag refereras t. o. m. en öfverläggning å samma ort emellan en del stadsrepresentanter och en från nyssnämnda regeringsherrar utsänd deputation, bland hvars medlemmar ingen torde varit riksråd [1], och den 24 okt. 1637 likaledes förhandlingarna emellan tvänne därtill deputerade protokollsekreterare och den siebenbürgske gesandten Meerbott. Äfven på andra sätt lämna protokollen upplysningar utöfver hvad man kunnat vänta af egentliga rådsprotokoll, såsom t. ex. deras meddelande ö-

[1] Johan Oxenstierna kan, trots Ugglas uppgifter, ej gärna hafva blifvit det förrän tidigast på hösten samma år. Se prot. sid. 580 ff.

19 juni 1638, att kanslern var »allena tillstädes i kansliet», eller d. 21 aug. 1639 att »rådet konfererade med hvarandra secrete och i sekreterares frånvaro», andra att förtiga. Däremot har utg. ur sin publikation uteslutit en del protokoll öfver verkliga rådsförhandlingar i tvänne revisionssaker — den ena behandlad under nov. 1637, den andra under okt.—dec. 1638 — hvilka »icke ansetts vara af tillräckligt allmänt intresse för att in extenso aftryckas», och i stället endast lämnat ett kort referat af tvisternas innehåll; man kan dock, synes det, sätta ifråga, om icke vid en publikation sådan som den förevarande absolut fullständighet varit att föredraga, äfven fastän omfånget därigenom något måst ökas.

Om de egentliga rådsförhandlingarne kan för öfrigt anmärkas, att antalet vid dem närvarande riksråd ofta finnes vara mycket växlande. Än är regeringen ensam, än deltager med henne endast en eller ett par rådsmedlemmar, än åter är församlingen långt mera fulltalig. Exempel finnas både på att man beslutit inhämta de frånvarandes betänkande — så d. 7 febr. 1637 — och på att man beslutit till förhandling upptaga vissa ärenden, först då ett större antal infunnit sig (se t. ex. prot. den 26 maj 1638 samt marskens yttrande d. 9 dec. 1639).

Det har mot föregående band af arbetet anmärkts, att där icke jämte protokollen äfven upptagits de s. k. rådslag, som vid viktiga tillfällen afgåfvos. Äfven från den tid band VII omfattar föreligger ett dylikt, nämligen det bekanta rådslaget af d. 5 nov. 1638 om kronogodsens försäljning. I konsekvens med det föregående är äfven detta förbigånget, och här är bristen onekligen mindre, eftersom, såsom utg. också anmärkt, det finnes tryckt redan förut [i Handl. till Skand. Hist. XXI]. Emellertid kan det icke nekas, att rådslag och rådsprotokoll stå i ett så nära samband med hvarandra, att det vore önskligt, om de senare kunde åtföljas af de förra; och man kan ock ifrågasätta, om icke lämpligen vid tillfälle för ändamålet kunde utgifvas ett supplement, innefattande rådslag under den dittills behandlade perioden.

Det säger sig själft, att här icke kan lämnas någon ens tillnärmelsevis fullständig öfversikt af protokollens rika och intressanta *innehåll*. Hvad de stora hufvuddragen beträffar, lär för öfrigt icke lätteligen någon bättre kunna åstadkommas än den, som redan föreligger i Odhners bekanta »Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare»: tvärtom ger ett studium af protokollen blott ytterligare anledning att allt fort hänvisa till detta arbete såsom ett för tidens historia grundläggande »standard work». En och annan antydning om hvad som mest sysselsatt rådet under de nämnda åren torde dock tillåtas oss.

Bland den mängd *utrikesärenden*, som det stora kriget i Tyskland förde med sig, sysslade man kanske mest med frågan om *den franska alliansens förnyande*. Bland argument mot densamma hördes äfven det, att »Fransosen är diversæ religionis med

vår» och att man därför kunde hafva skäl att upphäfva förbundet, efter det tyska kriget vore »anstäldt pro defendenda religione», och det är till svar härpå som kansleren fälde sitt bekanta yttrande, »att den (d. v. s. religionen) intet är vår principalis scopus. Utan heter det »salig K. M:t hade andre store causas belli. Det är visst, att religonen intet bör propageres armis, utan dess *arma* äre spiritualia, såsom preces et lacrymæ, utan den är principalis scopus, att regnum Sueciæ och consortes religionis nostræ må blifva i säkerhet och de uti sitt esse conserverade tam in statu ecclesiastico quam politico. Toucheres derföre i detta fall icke så högt religionen som mera status publicus, under hvilken resorterer ock religionen.» Finge sålunda religiösa betänkligheter icke afhålla från att söka hjälp, där den kunde fås, så vore dock krigets ändamål alltjämt att åt Sverige och dess tyska trosförvandter bereda en så väl i politiskt som religiöst afseende tryggad ställning, och till att härvid samarbeta med Frankrike hade man, såsom på utskottsmötet 1639 erinrades, salig konungens eget föredöme, ehuru man ingalunda var blind för, att konungen i Frankrike »till sin religion är med kejsaren ense att träda uti påfvens och den babyloniske skökans fotspår». Tyngre vägde då *mot* traktatens ratifikation, hvilken från svensk sida gång på gång fördröjdes, andra skäl, såsom känslan af att de båda kronorna i mycket hade olika intressen, obenägenheten att binda sig vid att framgent endast med Frankrike »traktera om fred» samt misstro till den franska politikens ordhållighet — »slute vi bundet, så måste vi hållat», men »därom är alldeles ingen tvifvel, att så framt Fransosen kan sno sig i medler tid ur kriget, han det intet underlåter» —, men å andra sidan talade åter *för* alliansen, att man nu ej såge någon »apparence att komma ur kriget» och därför måste fortsätta det med kraft. Rådets beslut växlade allt efter krigslyckan; helst ville det se tiden an, men när denna blott förde med sig återtåget från Torgau, nödgades man omsider ratificera.

Med den franske residenten i Stockholm, baron Rorté, fördes för öfrigt särskildt under slutet af 1638 och början af 1639 ganska omständliga förhandlingar rörande ett projekteradt stillestånd i Tyskland. Att arméen därunder »blifver oss en svår ko att hålla på stall», var ett af de skäl, som kraftigt talade mot förslaget, men allt hängde naturligtvis på de blifvande stilleståndsvillkoren, och kunde man därvid betinga sig dels en försäkran om arméens underhåll »utan kronans besvär», dels rätt att behålla hvad man innehade, så vore ett stillestånd särskildt såsom en förberedelse till fred ej att förkasta.

En mycket viktig roll spelade under de ifrågavarande årens rådsdebatter äfven den *pommerska* frågan. Den interimsregering, som efter Bogislaus' död fört Pommerns styrelse, drefs i mars 1638 genom Brandenburgs okloka hållning att nedlägga sin myndighet, hvadan en fullständig anarki hotade inbryta öfver landet, och då naturligtvis svenska regeringen ej med korslagda armar kunde åse detta, fattade man d. 30 maj efter ganska långa öfverläggningar det

ttiga beslutet att »Sveriges krona skall antaga regementet», åt-
instone till dess en allmän fred komme till stånd.

Med stor uppmärksamhet och misstro följde man underrättelserna från *Danmark*. De förnämsta direkta tvistepunkterna voro dels tullförhållandena i Öresund, hvarifrån trakasserier mot svenska fartyg ständigt inrapporterades, dels den danska oppositionen mot de licenter, som svenskarne ansågo sig berättigade att upptaga från sin skans vid Warnemünde utanför Rostock. Att man efter Nördlingerslaget nödgats erkänna den danske prins Fredrik såsom styresman öfver Bremen och Verden samt till honom — i slutet af 1636 — utrymma sina besittningar därstädes, bidrog ej heller till grannsämjan, och likaså betraktade man, naturligt nog, med mycken misstro Kristians försök att draga allt flere af de nordtyska städerna till en för Sverige menlig neutralitet. Den danska frågan var ock ett af de förnämsta öfverläggningsämnena på utskottsmötet i Vesterås 1639, och förhandlingarna, liksom äfven mötesbeslutet, bära nogsamt vittne om den ständernas villighet att för en uppgörelse med »juten» underkasta sig de största offer, hvilken de sedermera ådagalade i handling 1644. Redan nu tänkte man sig in i möjligheten att »saken till ett örlig med Danmark komma skulle» — det var med hänsyn därtill, man så starkt dref på Göteborgs, Kalmars och Jönköpings befästande (jfr prot. sid. 547—548) —, ja, t. o. m. den blifvande krigsplanen var förberedd, såsom framgår af kanslerns yttrande d. 24 jan. 1639, att, om dansken »ville taga sig något före, skrifva vi Banéren till, *att han vänder vapnen*, och vi göra, hvad vi kunne här hemma».

Att här ingå på rådsprotokollens referat öfver förhållandet till och förhandlingarna med åtskilliga tyska furstar, England, Holland, Siebenbürgen m. fl. tillåter icke utrymmet. Bland enstaka tilldragelser på utländsk botten, som väckte stort uppseende inom rådet, märkes särskildt hertig Bernhards af Weimar död. Kanslern fann den så betydelsefull, att han, heter det, »optalde 3 casus, som hafva satt honom och vårt fädernesland uti tämmelig perplexitet: 1. sal. Kongl. M:ts dödlige frånfälle, 2. Nortlingerslachten och 3. hertig Berendts död, befruktandes de conseqventier, som därefter följa ville».

En af de *inrikes angelägenheter*, som togo den mesta uppmärksamheten i anspråk, var *förhållandet till enkedrottningen*. Mellan henne och regeringen rådde alltjämt en stark spänning, hvars upphof kansleren daterade från det motstånd, som man kort efter konungens död rest mot hennes vilda planer rörande makens lik. Tvisterna funno ständigt ny näring; än var det hennes slöseri och vanskötsel af lifgedinget — hvars finanser hon behandlade ungefär på samma sätt som sedermera dottern Kristina rikets — som med nödvändighet påkallade regeringens ingripande, helst hennes fordringsägare ofta vände sig till denna med sina klagomål; än oroades man af hennes envishet att midt under brinnande krig vilja resa till Preussen till sin broder kurfursten, som vid denna tid räknades till Sveriges fiender, och oron ökades än mer, då hon 1638 helt hastigt

trots föreställningar begaf sig till Göteborg och på återvägen i Nor köping lät hemta den danske gesanten upp i sin vagn till en priv konferens, allt under det ryktet visste förmäla om ett planeradt möt mellan henne och den danske konungen. För regeringen framstod dessa företag såsom så mycket vådligare, som den ständigt ansåg sig ha skäl att klaga öfver drottningens bitterhet mot Sverige och allt svenskt; och den sparade icke heller på mycket skarpa föreställningar. Saken upptogs t. o. m. till behandling på Vesteråsmötet. Rådets handlingssätt i hela frågan blir förklarligt nog, då man finner, att det ansåg sig redan af konungen hafva fått drottningens vård sig speciellt ålagd — konungen skulle hafva gjort det, »läggandes denne orsak därtill, att Hennes M:t var den eländeste människa» —, och att det t. o. m. fruktade för hennes förstånd (se prot. d. 12 aug. 1639).

På den *inre förvaltningen* ådagalades stor ifver. *Bergsamtet* trädde som bekant i verksamhet 1637, och bergshandteringen främjas genom flere förordningar och andra åtgärder, ej minst 1639, då regeringen större delen af året uppehöll sig i bergslagsorterna Vesterås, Örebro och Köping. Samma år inkallas en saltsjudare, som efter att hafva »proberat det vattnet uti Östersjön och funnit däruti mera salt än uti saltbrunnerne uti Hessen»(!) fick upprätta ett saltsjuderi, hvilket emellertid sedermera tog en ynklig ände. För att *landtregeringen* skulle blifva mera effektiv delar man lands-höfdingedömen och sänder Per Brahe såsom generalguvernör till Finland, där han 1637 begynte sin välsignelsebringande verksamhet. På hans förslag börjar man rådslå om *utskrifningens* utbytande mot ständigt knekthåll, ehuru det ännu är långt till beslutet därom. Det uppblomstrande *indelningsverket* befordrades däremot och togs sär-skildt i skydd mot den ånyo begynnande godsförsäljningen. För *krono-parkernas* förvaltning, för *skjuts-* och *poststväsendet*, för *myntväsendet* o. s. v. vidtagas viktiga åtgärder, och med representanter för olika *städer* hållas flera gånger öfverläggningar, under hvilka deras för-hållanden och missförhållanden äro föremål för en nitisk och in-gående behandling. — Af stort intresse äro äfven de protokoll, som behandla *ecklesiastika* spörsmål. Man spårar i dem efterdyningar af 1636 års strid mellan regeringen och biskop Rudbeck och öfver-hufvud af föregående slitningar mellan verldslig och kyrklig myndighet. »Eliæ acter», sade kanslern, då Rudbeck erinrade om denne, »och Episcopi Arosiensis äre fast andre och åtskillige; Elias hafver måst hörat för religionen skuld, men Episcopus vill stabiliera sin förmente juris-diktion och hafver foten på rådstugan med.» Äfven på detta om-råde lägger regeringen i dagen ett erkännansvärdt nit; den inkallar som bekant ett särskildt prästmöte 1637, den ifrar för församlin-garnas delning — »kunde icke obilligt göras en multiplikation af prästegällen i riket, på det att Guds välsignelse måtte blifva dess större och folket med större flit informerade i Guds ord» —, den lade särskildt i dagen mycken omsorg för de provinser, där man befarade den största bristen på andlig vård, såsom »Lappmarken,

stland och Ingermanland, där som ett bestialiskt lefverne föres», ch var för den skull angelägen om att få både superintendent i Narva och — biskop i Luleå. Därjämte uppgjordes med prästmötet en bestämd plan för ordnande af skolväsendet i riket.

Om de *finansiella svårigheter*, med hvilka man hade att kämpa, hafva protokollen mycket att förmäla. De ökades 1637 och följande år i högst väsentlig grad, ty efter motgångarna i Tyskland kräfde Banérs armé betydande understöd både i folk och pengar. På 1638 års riksdag lyckades man ock, trots ett på vissa håll ganska starkt motstånd, genomdrifva förhöjda bevillningar: till grund för utskrifningen lades en strängare norm än 1635; utom boskapsskatten, som stod kvar, beviljades en extra råghjälp, lilla tullen skärptes, tiondeuppbörden likaså o. s. v. Det var, när icke ens dessa medel räckte, som man skred till de bekanta, viktiga besluten om gods- och ränteförsäljning åt frälset. Anm. har annorstädes — i sin afh. om »Reduktionens förhistoria» — haft tillfälle att närmare beröra denna sak; ett förnyadt studium af rådsprotokollen har ej ändrat hans uppfattning, att försäljningen var en nödvändighet, att sålunda regeringen, då hon på Vesteråsmötet berörde frågan, med full rätt kunde säga sitt: »*vele vi icke låta vår stat falla, så hafve vi nödgats gått och sälja gods ifrån kronan, på det icke måtte allt ramla öfver ända*», samt att förmyndarnes försäljningsvillkor voro fullt så fördelaktiga för kronan som Gustaf Adolfs. Därjämte satte de, som bekant, en mycket betydelsefull skranka mot ohejdad abalienation genom de viktiga bestämmelser, hvilka från försäljningen undantogo såsom s. k. *förbudna orter* allt det kronan syntes böra behålla för egen del, och hvilka såsom sådana frikallade högst betydande delar af landet.

— Mycket kunde vara att ytterligare erinra om, men det sagda må vara nog. Det behöfver knappt tilläggas, att till den tillfredsställelse, hvarmed man studerar detta protokollsband likasåväl som dess föregångare, äfven naturligtvis anknyter sig en liflig önskan, att till vår häfdaforsknings gagn dess utgifvare länge såsom hittills måtte fortsätta sitt betydelsefulla värf.

Med denna önskan vill anm. förbinda äfven en annan. Såsom protokollen visa, hände det icke sällan, att rådet höll sina sammanträden icke i »kanslikammaren», utan i »räknekammaren». Det finns ock exempel på, att rådsprotokollen icke referera förhandlingarna på sistnämnda rum, utan hänvisa till hvad »cammarprotokollet dietim utviser» [se band VI: 771]. Just från 1640 börja dessa kammarprotokoll efterhand blifva allt utförligare, och om anm. icke tager miste, finnas i dem refererade viktiga rådsdebatter öfver den inre styrelsen, t. ex. i dec. 1640, hvilka annorstädes ej äro berörda. Med hänsyn så väl härtill som ock till den stora rikedom på upplysningar rörande vår inre historia, som äfven eljest kammarprotokollen innehålla, skulle det vara mycket önskligt, om från ett eller annat håll, offentligt eller enskildt, åtgärder kunde vidtagas för att göra äfven dem i tryck tillgängliga. Historien om våra

finanser och vår kultur under storhetstiden skulle där vinna ett material, som åtminstone tidvis värdigt skulle kunna ställas i jämbredd med rådsprotokollens.

S. C.

Furst Otto von Bismarck. Tyska rikets grundläggare i hans anföranden, bref och samtal af O. H. DUMRATH. 244 sid. + 4 portr. Stockholm 1895, W. Billes bokförlags aktiebolag.

Om »järnkansleren» har redan en hel litteratur hunnit uppstå och detta icke blott i Tyskland utan äfven i de flesta andra land. Furst Bismarcks lif och verksamhet ha behandlats dels i sammanhang med kejsar Wilhelms, dels ock särskildt. Af de äldsta arbeten, om furst Bismarck, som anm. känner till, må nämnas Hesekiels och Hockers. Dessa verk innehålla intressanta och belysande notiser och uppgifter, men de kunna näppeligen tillerkännas något högre litterärt värde i afseende på själfva framställningssättet och ännu mindre hvad själfva behandlingen af ämnet angår. I sistnämnda hänseende äro de alltför mycket lofprisande och i följd däraf alltför okritiska för att kunna tillfredsställa högre anspråk på en biografi. För kännedomen om furst Bismarcks personlighet innehåller d:r Moritz Busch's beryktade bok, som på sin tid i hela Europa väckte en så oerhörd sensation, ett rikt och ovärderligt material. Dock är ej heller detta arbete i litterärt hänseende af högre rang.

Den spirituellaste men på samma gång elakaste skildring, man har om furst Bismarck både som enskild person och statsman, torde väl vara Julian Klasczo's arbete »Zwei Kanzler». Det utmärker sig för en stor kännedom om personer samt ställningar och förhållanden, men ännu mera för en stor psykologisk skärpa och en ironi, som genom det sätt, hvarpå den användes gör den sällsammaste verkan. I framställningens elegans och ännu mindre i dess djup kunna de franska författarne, som skrifvet om Bismark, trots flera mer eller mindre aktningsvärda bemödanden, icke ens i den aflägsnaste mån mäta sig med Klasczo. Den polske författarens elakhet är nämligen på ett nära nog beundransvärdt sätt förenad med viss rättvisa i bedömandet af Bismarck såsom personlighet och statsman.

Det utförligaste och grundligaste arbete af populärt slag, som finnes om Bismarck, torde vara amerikanaren Charles Lowe's »Prince Bismarck». Detta utmärker sig äfven för en ovanlig opartiskhet, hvilket endast i relativ grad kan tillerkännas Klasczo's skrift liksom Heinrich von Sybel's framställning »Die Begründung des deutschen Reichs».

Detta år har en svensk författare, nämligen herr O. H. Dumrath, utgifvit en längre biografi öfver furst Bismarck. Den

närmaste anledningen till denna skrifts författande tyckes ha varit, att Bismarck 1875 vardt åttio år gammal. Herr Dumrath anger, att Sybel's stora arbete om det nya tyska rikets upprättande i första rummet legat till grund för hans framställning och därnäst Poschinger's och Hans Blum's. Dessa källor äro ju goda. Men det hade visserligen ej skadat om herr Dumrath för sitt arbete äfven rådfrågat andra och mera lättlästa källor, t. ex. ett par af ofvannämnda skrifter. Därigenom torde hans eget arbete för den större allmänheten hafva blifvit mera njutbart än nu är förhållandet. Sådant det föreligger, kan det nämligen icke kallas vetenskapligt, men icke heller i egentlig mening populärt. Det är för litet på djupet gående för att tillfredsställa fordringarna i förstnämnda hänseende; och det är för litet smält och i vissa detaljer äfven för litet utarbetadt för att tillfredsställa fordringarna på en verkligt god, populär framställning. Emellertid har herr Dumrath i åtskilliga andra bearbetningar visat sig vara i besittning af godt omdöme och aktningsvärd förmåga hvarigenom han kan sägas med framgång hafva utöfvat dylikt författareskap, och äfven nu ifrågavarande bok bär i flera hänseenden vittne därom. Särskildt för personer, som äro någorlunda bevandrade i vårt århundrades historia, är den ganska njutbar. Den utgör nämligen i det hela taget en rätt förtjänstfull studie på grund af de arbeten, som han enligt sin egen utsago i första rummet begagnat.

A. H—ld.

Anteckningar om Bondesläkten af Carl Trolle-Bonde. I. II. *Riksrådet och Riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga.* VIII + 597 ss. + 36 porträtt och 4 utsikter. Uppl. 150 numrerade exemplar. Lund 1895. Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-Aktiebolaget.

Det är en ur flera synpunkter märklig publikation, med hvilken den flitige utgifvaren af handlingar ur grefliga ätten Bondes rikhaltiga arkiv, grefve Carl Trolle-Bonde, nu riktat den svenska historiska litteraturen. Visserligen innehåller ej föreliggande arbete annat än undantagsvis några upplysningar af den vikt eller den art, som i så rikt mått förefinnas t. ex. i Fred. Ax. v. Fersens skrifter, men i dess ställe äro dessa tvenne volymer uppfyllda af smådrag och detaljer ur högadelns lif så väl i Sverige som i utlandet under senare hälften af 1700-talet och har därför stort kulturhistoriskt intresse. Arbetet är sammansatt af dagböcker (så väl Carl Bondes som hans frus, Ebba Bondes), resejournaler, brefväxlingar samt några promemorior, allt hufvudsakligen ordnadt i tidsföljd. Boken börjar med en kort inledning skrifven af riksmarskalken grefve Bonde, som

redogör för skälen till, att han börjat och sedermera fortsat dagbok. Han säger däri bl. a.: »Skulle denna skrift föröka an af onyttiga arbeten, så må den gärna tillika med min egen va blifva begrafven i glömska. — För min del kan jag likväl ej det vara utan någon fördel, om hvar människa innan dess afgån världen, besynnerligen de, som varit lyckans skiften underkas och de, som ägt del i stora händelser, ville meddela deras e kommande en berättelse om deras lefnad.»

Det är tack vare denna lofvärda åsikt, som vi nu få till att blicka in i det intimare lifvet på samhällshöjderna under tid, då Carl Bonde var: scholaris, akademisk medborgare, extra o narie tjänsteman, legationssekreterare i Dresden och i London, tu hofman, president i Vasa hofrätt, riksråd och riksmarskalk. dagboken är afbruten eller ofullständig, har utgifvaren på ett lyck sätt inflikat ett eller flera upplysande bref från släktingar eller timare vänner. Man tröttnar ej att genomgå dessa släktanteckni från början till slut, och snart sagdt på hvarje sida finner detaljer af intresse. De personer, hvilka känna närmare till de s herrgårdarne i Södermanland, Uppland och Skåne, skola hä många af dessa små upplysningar, hvilka den moderne topogr ej föraktar, och hvilka förläna hans annars skäligen torra fr ställningar en njutbar form.

Anteckningarna från ungdomsåren på landet och i Upsala kanske mera än minnena från vistelsen i utlandet af intresse, d sakna ej vissa uttalanden om främmande länder sitt värde. dömet om Paris är ägnadt att väcka förvåning: »att skratta och sig hålles för oanständigt» — — — »ett slags kall höflighet bev främlingen, hvilket gör sammanlefnaden tung och besvärlig». Paris var han tillsammans med »Taraval, en målare», och i l träffade han Sergel, »en beskedlig karl». Resejournalen är lik delvis stöpt i samma form som de flesta dylika man finner i gamla adelsarkiven, snarare under än öfver medelmåttan.

Anteckningarna från Stockholmslifvet under olika tider ha minstone för oss svenskar mera intresse. Författarens stil är o ledigare, när han talar om sina vänner och bekanta. En fläk humor muntrar här och hvar upp de annars kanske något enforn detaljerna ur grefvens hvardagslif. Anekdoter om Bellman, Swe borg, »censor librorum» von Oelreich m. fl. finnas meddelade flera ställen. Revolutionen 1771 behandlas något utförligare, lik meddelas en ny version af det famösa utropet »Je suis sauvé», man tillagt Gustaf III vid mottagandet af underrättelsen om D marks krigsförklaring 1788. Grefve Bonde uppgifver, att konun sagt: »Ah tant mieux, j'ai gagné!» Sannolikt är dock hvarken ena eller den andra versionen fullt trovärdig. Gripande äro Bondes b från Vasa till systern Fredrika med underrättelsen om hans hust och trenne barns död under en koppepidemi. Ett ganska kar täristiskt uttalande finner man i ett bref från riksrådet C. Scheffer Bonde med anledning af den förres sjukdom och ålder: »Det som m

skulle fägna mig i detta lifvet tyckes försvinna och hvad som till äfventyrs torde oss förestå, är jag glad att icke blifva vittne till.»

De sista kapitlen innehålla detaljer om riksmarskalkens död samt upplysningar och bref rörande barnen, mest om döttrarna och deras män. Häri lämnas flera icke oviktiga underrättelser om med grefliga Bondeska ätten befryndade personer.

Hvad som förlänar denna publikation stort värde och gör den i hög grad användbar för forskare och kompilatörer, är att den af utgifvaren försetts dels med talrika noter, dels med flera med mycken omsorg utarbetade register. Särskildt beder jag få påpeka såsom efterföljansvärdt utgifvarens sätt att angifva hvilka källor han användt vid uppställandet af de olika registren samt det praktiska betecknandet af dessa källor med vissa bokstäfver.

I typografiskt hänseende kan sägas att dessa »anteckningar» stå »hors concours». Bokens utstyrsel är nämligen den mest raffinerade. Redan omslaget, som prydes af Bondeättens urgamla vapensköld, lofvar något alldeles särskildt. Förväntningarna blifva ej heller gäckade, ty texten är öfverallt interfolierad med porträtt (36 stycken) af de i dagboken eller brefven omtalade personerna, dock endast för så vidt deras konterfej finnas i den storartade Bondeska porträttsamlingen på Vibyholm. Somliga af porträtten äro särdeles vackra, alla äro af intresse. De öka i högst väsentlig mån bokens värde och komma sannolikt att göra de 150 exemplaren ännu mera begärliga för samlare.

Af titeln på bokens omslag synes framgå, att detta arbete endast är en del af en serie och att vi möjligen hafva att förvänta en fortsättning? eller kanske en historik från släktens början? Jag kan ej bättre afsluta dessa rader än med en önskan att omslagstiteln ej måtte bedraga.

F. U. W.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets- Hist.- och Antiqvitetsakademien genom H. Hildebrand. **XVI, 1.** C. Silfverstolpe, Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok 1539—1570. — **XVI, 2, 3.** B. Sernander, Några arkeologiska torfmossefynd. — A. Kock, Belysning af några svenska ord och uttryck.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. genom A. Kock. **Bd. 12. Ny Följd. 8, 2.** K. B. Wiklund, Om kvänerna och deras nationalitet. — M. Nygaard, Kan oldn. er være particula expletiva? — A. Kock, Till frågan om u-omljudet i fornnorskan. — O. Klockhoff, De nordiska framställningarna af Tellsagan. — A. Nordfelt, En fransk-svensk etymologi. — Anmälningar m. m.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. H. 22. (1895.) W. Berg, Dragsmarks kloster.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XIX.** Årsberättelse för år 1894. — B. Taube och S. Bergh, Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 3 (Holland, England, Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Turkiet, Marokko och Nordamerikas Förenta stater.)

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 5.** K. B. Wiklund, Nationaliteterna i Norrland. Litet historia och några framtidsvyer. — K. F. Johansson, Några drag ur de indiska helvetesföreställningarna. — **6.** O. Sylwan, Frihetstidens politiska press. En studie. — J. L. Ussing, Hvad kan og hvad skal oldtidens kunsthistorie?

Nytt Juridiskt Arkiv. 1895. Afd. 2: Tidskrift för lagstiftning: Bihang. H. Forssell, Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel d. 14 jan. 1814. En rättshistorisk kontrollanalys.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1895, 6.** I. Fehr, Johan Amos Comenius. — **7—8.** E. Svensén, Atlantis. — B. Schöldström, Bellmaniana. Strödda anteckningar. — **10.** O. Levertin, Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 9. C. Snoilsky, Minne af skalden Michael Choræus. — C. T. Odhner, Gustaf III och Katarina II efter freden i Väräla.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2: 9. 1895, November. C. G. von Brinkman om sig själf och åtskilliga samtida. Meddeladt af K. F. W-r. [K. F. Werner.] — K. Warburg, Adam Lewenhaupt. — F. U. Wrangel, Carl Gustaf Ridderstolpe. — H. Rosman, »Peder Månssons vapenbok». — Rechenskap Anno 1663—1678, på brudednar,

som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.

Svensk Tidskrift. Utgifven af Frans von Schéele. **1895, 4.** L. Wahlström, General Gordon. — **5.** L. Wahlström, General Gordon. — **6.** T. Holmberg, Huru skall undervisningen i historia göras fruktbringande för lifvet? — **7.** C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 2. Andra uppl., anm. af C. H. H.

Nyt Tidsskrift. 1894/95, 6. J. Sörensen, Selvstændighedens æresfölelse. — J. E. Sars, Vor politik. — **8—9.** J. E. Sars, Nogle reflexioner i anledning af den politiske krise. — **15—16.** J. E. Sars, Vor unionella forsvarspligt.

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Historiés og det danske Sprogs Oplysning. **Femte Række. Bd. 3: H. 3.** H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1661—1732 (Slutning.) — H. J. Huitfeldt-Kaas, Bidrag til den dansknorske Hærs Historie i Midten af det 17 Aarhundrede. — O. Nielsen, Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjöbenhavn i Midten af det 17 Aarhundrede.

Museum. 1895: 7—9. Magister, Provst Jörgen Mikkelsen Hulbechs Beretning om Krigsbegivenhederne i Danmark i Aarene 1709—15. Meddelt af J. C. W. Hirsch.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 2 Rekke. Bd 10: H. 3. (1895). C. Wibling, Lunds domkyrkas grund.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 7—8.** P. Molin, Finska spår i Ångermanland. — I bokhandeln: Björneborgs skola 1640—1895, anm. af g.; L. G. Tidander och J. P. Velander, Svenska stormän från fattiga hem, tjugofem lefnadsteckningar från olika områden af svensk odling, anm. af H. G—d. — **9.** T. Hartman, Professor A. E. Afzelii förvisning. — I bokhandeln: H. Hildebrand, Sveriges medeltid. 1: 6, anm. af Th. Waenerberg. — **10.** I bokhandeln: Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—56, anm. af R. Hausen. — C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 2. Andra uppl., anm. af M. G. S. — Y. Nielsen, Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814, anm. af M. G. S. — Y. Nielsen, Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union, anm. af M. G. S. — **11.** I bokhandeln: Svenska riksrådets protokoll. 7. 1639. H. 2, utg. genom S. Bergh, anm. af M. G. S.

Historiallinen Arkisto. 1895. S. Ingman, Kaarlo IX:nen Jäämeren politiikka vuosilta 1603—1613. — K. v. Bonsdorff, Lisiä vuosina 1656—58 pidettyjen maakuntakokousten historiaan. — Suomen historiallinen kirjallisuus vuosina 1890—1894.

Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis. 1894, N:o 2. B. Cordt, Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894. W. F. von den Brincken, Notata zur Liefflländischen und Kurländischen Historie auss glaubwürdigen Manuscriptis zusammen getragen, veröffentlicht von H. Diederichs. [1601—1735.]

Altpreussische Monatsschrift. 1895, Juli—September. K. Benrath, Geschichte des Hauptvereins der Gustav-Adolf-Stiftung für Ostpreussen.

1844—1894. Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum, anm. af Paul Kalweit. — Såsom bihang till detta häfte medföljer en samling urkunder som finnas i italienska arkiv; de beröra Polens historia mellan åren 1632—1780. Flera af dessa urkunder innehålla åtskilligt som angår Gustaf II Adolfs och Karl XI:s historia.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1895: 1. K. Wittich, Noch einmal die Zerstörung Magdeburgs. — M. Dittmar, Der erste Versuch zur Wiederrichtung des magdeburgischen Schöffenstuhls nach dem 10/20 Mai 1631. — M. Dittmar, Aktenstücke zur Geschichte der Gegenreformation in Magdeburg.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. V. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXIX, 3.** R. Oldenburg, Heinrich von Sybel †. — Fr. Meinecke, Heinrich von Sybel †. — G. v. Below, Die städtische Verwaltung des Mittelalters als Vorbild der späteren Territorial-Verwaltung. — D. Schäfer, Zur Geschichte der Begründung der schwedisch-norwegischen Union. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. O. Meinardus. Bd 2 und 3, anm. af C. Spannagel.) — Notizen und Nachrichten.

D. Schäfers uppsats vänder sig emot N. Edéns bok, »Die schwedisch norwegische Union und der Kieler Friede».

Deutsche Litteraturzeitung. 1895, 7. M. Toeppen, Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas, anm. af M. Perlbach. — **8.** G. Hübsch, Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. — **10.** E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd 1, anm. af A. Bergengrün. — B. v. Quistorp, Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813. Bd 1—3. — **16.** Hanse-Recesse. Abth. 3: 1477—1530. Herausg. v. D. Schäfer. Bd 5, anm. af P. Hasse. — **20.** Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (Jastrow). Bd 13—16, anm. af W. Bernhardi.

Literarisches Centralblatt, 1895, 21. N. Edén, Die schwedisch-norwegische Union u. der Kieler Friede. — **22.** G. Hübsch, Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. — **25.** Aus baltischer Vergangenheit. Herausg. v. G. v. Hansen. — **30.** A. D. Jörgensen, Peter Schumacher Griffenfeld. D. 1—2. — **31.** A. F. Pribram, Franz Paul, Freiherr von Lisola 1613—1674, und die Politik seiner Zeit. — **32.** Jahresberichte der Geschichtswissenschaft von J. Jastrow. Jahrg. 16. 1893. — G. Björlin. Der Krieg in Norwegen 1814. — **34.** Lindner, Geschichte des deutschen Volkes. Bd 2. — **35.** K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch preussischer Herrschaft von 1648—1719. — **39.** E. Hildebrand, H. Wieselgren och A. Börtzell, Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s. H. 1, anm. af —tt—.

Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs. Jahrg. 17. H. 4. (1894.) L. Wintera, Ein Act politischer Tragödie innerhalb der Mauern von Braunau. [Handlar om Gustaf Erikson, Erik XIV:s son.]

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. Bd 10. H. 3. F. Bresch, Stadt und Thal Münster im Elsass im dreissigjährigen Krieg. [Handlar om svenskarnas occupation af denna trakt.]

The English Historical Review. 1895, October. H. B. Simpson, The office of Constable. — E. H. R. Tatham, Erasmus in Italy. — J. G. Alger, An Irish absentee and his tenants, 1768—1792. — W. B. Duffield, The war of the Sunderbund. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. J. Juel, En Rejse til Rusland under Tsar Peter, 1709—1711, anm. af W. R. Morfill; N. Bain, Gustavus III and

his contemporaries, anm. af R. Garnett.) — Periodical notices. — List of recent historical publications.

New Review. 1895, April. The case for Sweden. By A Swedish M. P.

Nouvelle Revue. 1895, 1:er Novembre. C. Schefer, Charles XII, roi de Suède.

vue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. 1895, 4. J. Korzeniowski, Souvenirs du prince Stanislas Poniatowski. — G. Salles, Les origines des premiers consulats de la nation française à l'étranger. — M. Boutry, Le cardinal de Tencin et le duc de Saint-Aignan à l'ambassade de France à Rome. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

vue Historique. 1895, Septembre—Octobre. J. du Hamel de Breuil, Un ministre philosophe: Carvalho, marquis de Pombal. Premier article. — M. Boudet, Thomas de la Marche, bâtard de France. — J. Loutchitsky, De la petite propriété en France avant la Révolution et de la vente des biens nationaux. — Bulletin historique: France, par A. Molinier et G. Monod. — Pay-Bas par P. J. Blok. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — Novembre—Décembre. F. de Rocca, Les assemblées politiques dans la Russie ancienne. — G. Depping, Nouvelles lettres de la princesse palatine: Madame mère du Régent, et sa tante Sophie, électrice de Hanovre; suite et fin. — R. de Kerallain, Les Français au Canada. La capitulation du fort Guillaume-Henri (1757). — Bulletin historique: France; époque moderne, par Ch. Bémont et Louis Farges. — Allemagne et Autriche-Hongrie: publications relatives à l'histoire romaine (1892—1893), par W. Liebenam. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

evue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. 1895. B. Lundstedt, Notice sur les bibliothèques publiques de Suède.

Rättelser.

Sid.	109 not 1	läs	26/7
»	113 r. 16 uppifr.	»	skånska dragonregementet
»	425 » 12 »	»	ofullkomligt
»	428 » 8 nedifr.	»	dessa folk
»	57 Gr. r. 8	»	1765
»	74 Gr. r. 10 »	»	1772

15.

Bibliografi 1894.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1892.

Douglas, Breugel, C. v., Het geschlacht Rumpf. (C. C. Rumpf var holländsk resident i Sverige 1674—1706.)

De Nederlandsche Heraut. Jaarg. 6, s. 81—103; 7, s. 250—259.

Handlingar till frågan om Helgeandsholmens ifrågasatta reglering med anledning af tillämnadt uppförande å holmen af riksdags- och riksbankhus. [Urkunderna samlade och utgifna af *V. Gyllensvärd.*] 63 s. + 1 karta. 4:o.

Bihang N:o 27 till Beredningsutskottets utlåtande och memorial för år 1892.

Mikkelsen, Michael, A., The Bishop Hill Colony. 80 + (1) s. Baltimore.

John Hopkins University Studies. Ser. 10: 1.

Boken innehåller en skildring af en svensk sekt »Jansenisterna», deras uppkomst i Sverige och huru de sedermera hafva utvecklat sig i Amerika.

Tillägg till 1893.

Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 16. 1366—1370. (2) + 666 + (2) s. 4:o. Schwerin.

Innehåller en hel del bref af konung Albrecht af Mecklenburg.

Se nedan »Recensioner» 2912.

Zwei Actenstücke zur Geschichte der russisch-schwedischen Beziehungen i. d. Jahren 1592 und 1593. Mitgetheilt von *B. Cordt.* 15 s. Jurjeff (Dorpat).

Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis).

Акты и письма къ исторіи балтійскаго вопроса въ 16 и 17 столѣтіяхъ. Г. В. Форстенъ. [Handlingar och bref hörande till baltiska frågans historia under 16. och 17. årh., utg. af G. V. Forstén.] Вып. 2. (1) + III + 183 + (1) s. С.-Петерб.

Записки Историко-филологическаго факультета Имп. С.-Петербург. университета. Ч. 31.

2553. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichsel bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschicl freien Stadt Danzig. Th. 1: bis zum Jahre 1734. X + 506 + 14 skizz. u. plän. Th. 2: von 1734—1814. V + 532 + (2) skizz. u. plän. Breslau, W. Koebner.
Se nedan »Recensioner» 2925.

2554. Nachrichten und Urkunden zur Chronik von Hersfeld. Ges und verzeichnet von *Louis Demme*. Bd 2: Betrifft die Z Beginn des 30jährigen bis zu Beginn des 7jährigen Krieges. Hersfeld, H. Schmidt.

2555. **Röckl, Seb.,** Quellenbeiträge zur Geschichte der kriege Thätigkeit Pappenheims von 1627 bis zur Schlacht bei Brei Th. 3. 72 s. Schulprogramm. München (Wilhelms-Gymnas.)

2556. **Donaubauer, Stephan,** Nürnberg um die Mitte des dreissigj Krieges. Von Oktober 1631 bis Mitte Juni 1632. [Inaug Erlangen.] 176 s. Nürnberg, Bieling-Dietz Hofbuchdr.

2557. **Brunner, G. A.,** Geschichte des Erzstifts Magdeburg von 1638. Herausgegeben von *E. Neubauer*.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 36

2558. **Neubauer, E.,** Die Christian Wilhelms Aufnahme in Mag betreffenden Instruktionen.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 18

2559. **Diemar, Hermann,** Der Antheil der Hessen an der Schla Lützen 1632.
Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Land Neue Folge. Bd 18, s. 327—353.

2560. **Philippi, Fr.,** Die Belagerung Osnabrücks durch die Schwede
Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde vo brück. (1893.) Bd 18, s. 257—290.

2561. **Schütze, Th.,** Einige geschichtliche Nachrichten über die Sandau.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1893, s. 24
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget, Karl XI: krig 1675 samt svenskarnas fälttåg 1758 under Hamilton.

2562. **Buchwald, Gustav, v.,** Bilder aus der volkswirthschaf und politischen Vergangenheit Mecklenburgs. (1631—1708 wiegend nach ungedruckten Quellen. Festschrift zur Feier d denen Hochzeit Ihrer Königlichen Hoheiten des Grossherz der Grossherzogin von Mecklenburg-Strelitz. V + 138 s. Neus Jacoby.
Berör Sveriges förhållande till Mecklenburg.
Se nedan »Recensioner» 2926.

2563. **Janetschek, C.,** Ein Brief aus dem Schwedischen Feldla Brünn 1645.
Notizen bl. Mähr. Schles. Ges. 1893: 16.

2564. **Bang, P. C.,** Beretning om Nakskovs Overgivelse 1658.
Danske Magazin. Femte Række. Bd. 3, s. 71—88.

2565. **Haumant, Emile,** La guerre du Nord et la paix d'Oliva (1660). XIV + 319 s. Paris, Colin et C:e.

2566. **Krämer, F. J. L.,** Benjamin Raule en de Groote Keurvorst i
De Navorscher (Nijmegen) 1893, s. 55—61.
Berör Sveriges förhållande till Holland.

2567. Посольство графа П. А. Толстаго въ Парижѣ въ 1807 и 1808 гг. Отъ Тильзита до Ерфурта. Издано подъ редакціею Н. К. Шильдера. [Grefve P. A. Tolstojs beskickning till Paris 1807 och 1808. Från Tilsit till Erfurt. Utgifven under redaktion af N. K. Schilder.] LXXVIII + 822 + (1) s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 89.

2568. Erinnerungen des Generals-Majors L. N. H. v. Buchwald an seine Commandantschaft zu Altona im Dezember 1813. Mitgetheilt v. *A. Wetzel.*
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 23 (1893), s. 121—208.

2569. **Varenius, Otto,** Unionsförfattningen ur svensk och ur norsk synpunkt. Kritisk framställning. (1) + 68 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 25 öre.
Motsvarar frånsedt några smärre förändringar afd. 3 af »Nyare unionell litteratur» af O. Varenius. (Se N:o 2415.)

2570. **Vogt, Benjamin,** Unionen. Foredrag holdt i Drammens konservative Forening den 4de November 1893. 31 s. Kristiania. Pr. 25 öre.

2571. **Kinberg, August,** Gotländska slägter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 1. Sluthäft., s. 155—196. 4:o. Visby, Nybergska bokh. Pr. 1.

2572. Slägten von Krusenstjerna. 76 s. Sthlm. Ej i bokhandeln.

2573. **Toeppen, M.,** Die Elbinger Geschichtsschreiber und Geschichtsforscher in kritischer Uebersicht vorgeführt. VIII + 200 + (1) s.
Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. H. 32 (1893).

2574. **Ahlén, Abraham,** Åhus och dess slott samt utgräfningarne derstädes 1892—1893. 31 s. Lund.
Ur Skånska Samlingar för 1893. De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

2575. **Klingspor, Carl Arvid,** Löfsund. 19 s. Nyköping.

2576. **Peterson, Richard,** Från gamla Söderköping, dess kyrkor, kloster och kapell. 22 s. Söderköping.

2577. **Rabe, Pehr Reinhold,** Om eganderätten till Helgeandsholmen och vattnet deromkring. Utlåtande. 63 s. Sthlm.

2578. **Tidander, L. G. T.,** Mariefred förr och nu. Anteckningar. 32 s. Mariefred.

2579. **Jacobs, Henry Eyster,** A history of the evangelical lutheran church in the United States. XVI + 539 s. New-York, The Christian Literature Co.
American church history. Vol. 4.
Innehåller en framställning af de religiösa rörelserna i »Nya Sverige».

2580. **Bienemann jun., Fr.,** Die schwedische Regierung und die Wasserverbindungen Livlands gegen Ende des siebzehnten Jahrhunderts.
Düna Zeitung 1893: N:o 63 u. 64.

2581. **Ehrström, Erik,** Öfversikt af det finska skråväsendets historia. 110 s. Helsingfors.
Öfvertryck ur Juridiska Föreningens Tidskrift 1892—93.

2582. Das Hauss Riga Dunamünde undt die Spilwe wie auch die Newe Schantz. 1624.
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 115—119, 123—129.

2583. **Heine, Wilhelm,** Beiträge zur Geschichte der Stadt Wol
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 343—347, 351—355, 359—
372, 375—381, 383—388, 391—399, 401—405, 409—415.

2584. **Poelchau, A.,** Kirchen-Visitation in Kattlekaln 29 Aug.
Kirchenvisitation vom Jahre 1662.
Rigasche Stadtblätter 1893, s. 213—217, 221—224.

2585. **Seraphim, August,** Liv, Est und Kurländer auf der U
zu Königsberg in Pr. Th. 1. 1544—1710. Ein Beitrag zur
Bildungsgeschichte.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s.

1894.

2586. Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historiska Förenin
E. Hildebrand. Årg. 14, 1894. 366 + 120 + (2) s. + Bilag
Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Kjellén, R., Samuel Åkerhielm d. y. och de ryska stämp
Sverige åren 1746—49.
Hammarskjöld, A., Generalen grefve Gustaf Wachtmei
släkt och hans fälttåg. 4—7 (med 1 karta).
Schück, H., Våra äldsta reformationsskrifter och deras
Öfverste Nils Djurklows (1641—1714) egenhändiga lefnad
Meddelad af *G. Djurklou.*
Djurklou, G., Jöns Gerekesson ärkebiskop i Uppsala 1408
Hildebrand, E., Brytningen i Sveriges historia 1594.

2587. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske
Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bri*
eningens Sekretær. Bd 4: H. 3, s. 483—813 + (2). Bd 5:
+ (1) s.

2588. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 16. 14 s. + s. 77—160.
Inneh. Årsberättelse för år 1893. C. Snoilsky, Svenska
planscher 2. 1635—1666.

2589. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T.*
XVIII, s. 157—257. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2911.

2590. **Läffler, L. Fr.,** De östskandinaviska folknamnen hos
Förberedande meddelande. 14 s.
Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och sven
13: 9.

2591. **Berg, Wilhelm,** Den skandinaviska halföns befolkande.
sigt af den jemförande fornforskningens resultat beträffa
ämne.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesföreni
s. 106—133.

2592. **Styffe, C. G.,** Om konung Olof Haraldssons vikingatåg in i
fjärden, och den väg han tog för att komma därifrån.
Uplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 3—16.

2593. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. F
over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af
utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Ch*
og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder t
Historie. Bd 1: H. 1 (1085—1327). XXI + (1) + 240 s.
havn, Gad.

94. Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Bircherods Dagböger. [1260—1708.] Ved *Carl S. Christiansen*.
Danske Magazin. Femte Række. Bd 3, s. 156—182.

95. **Kjellén, Rudolf,** Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås.
Historisk Tidskrift 1894, s. 247—260.

96. **Daenell, Ernst Robert,** Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. Hansisch-dänische Geschichte 1367—1385. XIII + (1) + 174 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Leipziger Studien aus dem Gebiet der Geschichte. Bd 1: 1.

97. **Djurklou, G.,** Jöns Gerekesson ärkebiskop i Uppsala 1408—1421. Kulturbild från konung Eriks af Pommern dagar.
Historisk Tidskrift 1894, s. 189—226.

98. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer*. Bd 5: 1504—10. XIII + 785 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

99. **Hult, Karl,** Olaus Petri, hans reformatoriska verksamhet och karakter. 36 s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 11.

00. **Rundgren, C. H.,** Minne af kyrkoreformatorn Laurentius Andreæ.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 8, s. 45—230.

01. Svenska hjältar under de sista fyrahundra åren, skildrade af framstående historiska författare, och ur deras arbeten samlade och utvalda. Ny upplaga utgifven af *J. R. Spilhammar*. 1. Från Gustaf Vasa till Karl X Gustaf. 152 s. + 15 pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2.

02. Das Schreiben des Erbprinzen Johann von Schweden an den Ordensvogt Heinrich Lüdinghausen gen. Wolff auf Sonneburg 1561, 16 juli.
Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1893, s. 95—96.

03. [**Hildebrand, Emil,**] Om ursprunget till k. Erik XIV:s nämnd. Af *Hd.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 350—356.

04. Veranlassung der Absetzung Erichs XIV. 1568.
Aus baltischer Vergangenheit, s. 133—140.

05. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3: H. 1. (1593—94.) Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand*. 510 + (1) s. + 1 facs. Sthlm, Norstedt. Pr. 10.

06. **Hildebrand, Emil,** Brytningen i Sveriges historia 1594.
Historisk Tidskrift 1894, s. 227—246.

07. **Ingman, Santeri,** Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka (Karl IX:s ishafspolitik). 1. Akad. afh. (1) + 110 + (1) s. Helsingissä.

08. Berichte und Akten der Hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. Von *Otto Blümcke*. XIII + (1) + XXIV + 255 + (1) s. Halle a. S., Verlag d. Buchhandlung d. Waisenhauses.
Hansische Geschichtsquellen. Bd 7.

Gustaf Adolfs-litteratur.[1]

2609. **Alin, Oscar,** Tal till minne af Gustaf II Adolfs födelse hållet i Upsala universitets aula den 9 december 1894. 16 s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 35 öre.

2610. **Estlander, C. G.,** Gustaf Adolfs minne i Finland.
Finsk tidskrift 1894. Bd 2, s. 403—409.

2611. **Forssell, Hans,** Gustaf II Adolf. En minnesteckning. 108 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2918.

2612. **Fryxell, Anders,** Gustaf II Adolf. Till ungdomens tjänst utgifven. Illustrerad upplaga. IV + 440 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.

2613. **Gustaf II Adolf.** Minnesblad på 300-årsdagen af hjeltekonungens födelse. 24 s. Fol. Sthlm, Chelius. Pr. 1.
Innehåller bl. a. uppsatser af *Otto Sjögren, Emil Svensén* och *L. G. Tidander*.

2614. **Gustaf II Adolf** och Wallenstein.
Ute och Hemma 1894, s. 481—493.

2615. **Gustaf Adolfsfesten** 1894.
Historisk Tidskrift 1894, s. 360—362.

2616. **Kajerdt, R.,** Tal vid Gustaf II Adolfs minnesfest å Westerviks allmänna läroverk den 8 December 1894. 10 s. Westervik, C. O. Ekblad & Comp. Pr. 15 öre.

2617. **Kuylenstierna, Oswald,** Gustaf II Adolf och hans svenska folk. (1) + 97 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2919.

2618. **Lengquist, J. A.,** Till Gustaf II Adolfs minne. Predikan vid vespergudstjensten i Vexiö domkyrka d. 9 dec. 1894. 10 s. Vexiö, A. Quiding. Pr. 25 öre.

2619. **Lundskog, August,** 1594 * 9 December * 1894. Gustaf II Adolfs personlighet och lifsgärning. Minnestal. 25 s. Sthlm, Hultberg. Pr. 35 öre.

2620. **Lövgren, Nils,** Gustaf II Adolf, hans person och betydelse. Några minnesord till jubelfesten för menige man. (2) + 100 s. Sthlm, Fosterlands-Stiftelsens förlag. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2920.

2621. **Minne** från Gustaf II Adolfs-festen December 9 1894. 32 s. 4:o. Sthlm, Plansch och Litteratur aktieb. Pr. 1.

2622. **Minne,** Gustaf Adolfs, i Finland. 15 + (1) s. + 1 portr. Fol. Helsingfors.
Innehåller bl. a. uppsatser af *M. G. Schybergson, R. F. v. Willebrand, Carl von Bonsdorff, J. W. Ruuth* och *L. Mechelin*.

2623. **Ohlsson, Alfred,** Tal vid Gustaf-Adolfsfesten i Halmstads högre Allmänna läroverk den 8 dec. 1894. 16 s. Halmstad, Victor Ahlberg. Pr. 50 öre.

2624. **Oldberg, Svante,** En liten krönika om Gustaf II Adolfs födelse. Samt program för högtidligheterna på 300-årsdagen af hjältekonungens födelse. 14 s. Stockholm, Fosterländska förbundet. Pr. 10 öre.

[1] I denna bibliografi finnes icke upptagen någon Gustaf Adolfs-litteratur, som kan räknas till vitterhet eller dramatik.

25. **Ossbahr, C. A.,** Ett minne från Gustaf II Adolfs likbegängelse.
Ord och Bild 1894, s. 569—579.

26. **Petrelli, T. J.,** och **Liljedahl, E. S.,** Standar och dragonfanor, från valplatser i Tyskland och kejserliga arfländerna under sextonhundratalet hemförda af svenska trupper. Efter Olof Hoffmans målningar och Eskil Rosks Inventarium beskrifna. (1) + 144 s. + 8 pl.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 14: 3.

27. **Rogge, Bernh.,** Gustaf II Adolf. Ett kristligt hjeltelif. Bearbetad öfversättning af *H. O. P.* 120 + (1) s. + 1 portr. + 1 pl. Sthlm, Frölén. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2921.

28. **Scherini, P. H.,** Vid vesper-gudstjenst i Östra Husby kyrka å Gustaf Adolfs-dagen d. 9 dec. 1894. 15 s. Norrköping, Wallberg & K:s boktr. Pr. 25 öre.

29. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse. 53 s. Sthlm, Beijer. Pr. 30 öre. Två upplagor.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 16, 17.
Se nedan »Recensioner» 2922.

30. **Stavenow, Ludvig,** Minnestal vid Göteborgs högskolas Gustaf-Adolfs-fest den 8 dec. 1894. 15 s. Göteborg, Wettergren & Kerber.

31. **[Tingsten, Lars Herman],** Gustaf II Adolf vid Nürnberg. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 625—637.

32. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf. Jemte en geografisk öfversigt af svenska väldet under dess storhetstid. 256 s. Sthlm, Hiertas bokförlag. Pr. 3,50.
Ordagrant aftryck ur Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. D. 4: Sveriges storhetstid.

33. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625. Program. 34 + XIII s. 4:o. Lund.
Se nedan »Recensioner» 2923.

34. **Wieselgren, Harald,** Gustaf II Adolf.
Ord och Bild 1894, s. 531—568.

35. **Ålund, O. W.,** Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne berättadt för ung och gammal. (4) + 348 s. + illust. + kartor. Sthlm, Bonnier. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 2924.

36. **Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Gustaf Adolf nummer. Den 8 December 1894.** 4 s. St. fol.
Innehåller bl. a. artiklar af *Harald Hjärne, Henrik Schück, Karl Warburg* och *Wilhelm Berg*.

37. **Ny Illustrerad Tidning 1894: N:o 49. Den 8 December.** Festnummer med anledning af Gustaf Adolfs jubileet. 12 s. Fol.
Innehåller bl. a. artiklar af *Harald Wieselgren* och *C. A. Ossbahr*.

38. **Nya Dagligt Allehanda.** Gustaf-Adolfs-festnummer. 9 dec. 1894. 4 s. Fol.
Innehåller bl. a. en längre uppsats af *Emil Hildebrand*.

---

39. **Barfod, Frederik,** Gustaf Adolf.
»Vort Forsvar» 1894, 2 December.

2640. **Bauer, Heinrich,** Gustav Adolf.
Gartenlaube 1894: N:o 48.

2641. **Bienemann jun., Fr.,** Gustav Adolf und Livland.
Düna Zeitung 1894: N:o 275—278.

2642. **Blümel, Ernst,** Gustav Adolf König von Schweden. Ein Gedenkbuch zur 300 jährigen Geburtstagsfeier des Retters der deutschen evangelischen Kirche. Herausgegeben vom christlichen Verein im nördlichen Deutschland. (2) + 226 s. + 1 portr. Eisleben, Christl. Ver.

2643. **Burg, Joseph,** Gustav Adolph im Lichte der neueren Geschichtsforschung. Dritte Auflage. 47 + (1) s. + 1 portr. Essen a. d. R., Fredebeul & Koenen. [Katolsk uppfattning.]

2644. **Dalhoff-Nielsen, V.,** Gustaf II Adolf.
Illustreret Tidende (Kjöbenhavn). Bd 36, s. 147—149.

2645. **Diefenbach, Johann,** Leuchtkugeln für die Verangenheit und Gegenwart. Eine Illustration zur 300 jährigen Geburtstagsfeier des Schweden-Königs Gustav Adolf. Dritte Auflage. 39 s. Frankfurt a. M., A. Foesser Nachfolger. [Katolsk uppfattning.]

2646. **Dietrich, R.,** Gustaf Adolf in Lied und Dichtung.
Wissenschaftl. Beilage der Leipziger Zeitung 1894: N:o 147.

2647. **Egelhaaf, G.,** Gustav Adolf.
Mährisches Tagblatt. (Olmütz.) 1894: N:o 281.

2648. **Fey, Carl,** Gustav Adolf im Lichte der Geschichte. Eine Antwort auf die ultramontanen Verlästerungen des Schwedenkönigs. 48 s. Leipzig, C. Braun.
Flugschriften des evangelischen Bundes. 100, 101.

2649. **Fey, R.,** Gustav Adolf als Glaubensheld.
Daheim. Jahrg. 31: N:o 10.

2650. **Fischer, Gottlieb,** Gustav Adolf oder »jeder Zoll ein König». Ein Lebensbild zum 300 jährigen Geburtstag des Heldenkönigs für unser evangelisches Volk. Vierte Auflage. (21 bis 30 Tausend.) 47 s. + 1 portr. + 1 pl. Herborn, Buchhandlung des Nassauischen Colportagevereins.]

2651. **Friederichs, C.,** Gustav Adolf König von Schweden. Zur Jubelfeier des dreihundertjährigen Geburtstages Gustav Adolfs am 9 Dezember 1894. Dem deutschen Volke erzählt. 2:te Auflage. 48 s. Hamburg, Verlag der Agentur des Rauhen Hauses.

2652. **Frohnhäuser, Ludwig,** Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein. Zur Erinnerung an die 300 jährige Wiederkehr des Geburtstags Gustav Adolfs. IV + 232 s. + 4 pl. + 1 karta. Darmstadt, Bergsträsser.

2653. **Gerok, K.,** Gustav-Adolf-Segen. Festpredigt. Aus Anlass des Gustav-Adolf-Jubiläums wieder aufgelegt. Dresden.

2654. **Gustav Adolf.**
Allgem. evang. luther. Kirchenzeitung 1894: N:o 49.

2655. **Gustav Adolf.**
Neue Zeit. Jahrg. 12. Bd 2: N:o 52. (1893—1894.)

2656. **Gustav Adolf.**
Die Grenzboten. Jahrg. 53: N:o 50.

2657. **Gustav Adolf,** König von Schweden. Ein trauriges Jubiläum. 1594—1894. 64 s. Berlin, Verlag der Germania. [Katolsk uppfattning.]
Katholishe Flugschriften. N:o 85.

58. **Gustav Adolf** og hans Bedrift. Af *A. C. D.*
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 105—107, 113—116.

59. **Gustav-Adolf-Festspiel,** Ein pommersches, von 1631.
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde. 1894, s. 177—182.

60. **Gustav-Adolf-Stunden.** Sammlung von Vorträgen über das Gustav-Adolf-Werk. Ein Handbuch für die Freunde desselben. Herausgegeben von *Frans Blanckmeister.* VIII + 357 s. Leipzig, Fr. Richter.

61. **Gutjahr, Emil,** König Gustaf II Adolfs von Schweden Beweggründe zur Teilnahme am deutschen Kriege auf Grund besonders der schwedischen Quellen aus den Jahren 1629 und 1630. Der evangelischen Schule ein Beitrag zur 300-jährigen Gedenkfeier an Gustaf Adolfs Geburt. 72 s. Leipzig, Dörffling & Franke.

62. **Ich** kann nicht zusehen des Knaben Sterben. Eine Sammlung Gustav-Adolf-Festpredigten namhafter Kanzelredner der Gegenwart. Herausgegeben von *O. Pfennigsdorf* und *Ew. Stier.* 68 s. Cöthen (Anhalt).

63. **In** Gustav Adolfs Gedächtniss.
Protestantische Kirchenzeitung für das evang. Deutschland. 1894: N:o 50.

64. **Jordan, Rich.,** und **Totzke, A. C.,** Gustav Adolf. Der Held des 30-jährigen Krieges und Befreier des protestantischen Glaubens. Festschrift zu seinem dreihundertjährigen Geburtstage. Für Schule und Haus. (2) + 96 s. Neuwied & Leipzig, Heuser's Verlag.

65. **Kaiser, Paul,** Gustav Adolf. Ein christliches Heldenleben. Zur Jubelfeier des dreihundertjährigen Geburtstages Gustav Adolfs am 9 Dezember 1894. Dem deutschen evangelischen Volke dargeboten. 88 s. Bielefeld u. Leipzig, Velhagen u. Klasing.

66. **Lenz, Max,** Gustaf Adolf dem Befreier zum Gedächtniss.
Preussische Jahrbücher 1894. Bd 78, s. 507—516.

67. **Mehring, Franz,** Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter. 52 s. Berlin, Verlag der Expedition des Vorwärts. [Socialdemokratisk uppfattning.]

68. **Möller, Caius,** Gustav Adolf.
Ueber Land u. Meer (1894). Jahrg. 37: N:o 9.

69. **Müller, Otto,** Gustav Adolf, der grosse Schwedenkönig und evangelische Held. Ein Volksbüchlein zur Jubelfeier seines dreihundertjährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. Zwölfte Auflage. 80 s. Berlin, Verlag der Deutschen evangel. Buch- und Tractat-Gesellschaft.

70. **Opel, J. O.,** Zur Erinnerung an Gustav Adolf. (2) + 54 s. Leipzig, Carl Braun.

71. **Prutz, Hans,** Rede auf Gustav Adolf. Gehalten am 9 December 1894 in der Festversammlung des Ostpreussischen Hauptvereins und des Stadtvereins der Gustav-Adolf-Stiftung zu Königsberg i Pr. 16 s. Königsberg, Hartungsche Verlagsdruckerei.

72. **Radlach, T. O.,** Die Gustav Adolf-Litteratur besonders bis zum Jahre 1832 und das von Gustav Adolf der Kirche zu Bellingen i. d. Altmark am 18 Juli 1631 geschenkte Kollektenbecken. Ein Beitrag zur Gustav Adolf-Jubelfeier.
Kirchliche Monatsschrift 1894, s. 135—152.

73. **Rasche, Emil,** Gustav Adolf. Geschichtliche Darstellung seines Heldenslebens. Zur 300 jährigen Jubelfeier des Geburtstages Königs

Gustav Adolf von Schweden am 9 Dezember 1894. Für Juge
Volk bearbeitet. 80 s. + 1 portr. Dresden, A. Köhler.

2674. **Reinöhl, Paul,** Gustav Adolf. Ein Christ und Held. Ju
für das deutsche evangelische Volk zum 9 Dezember 1894. 31
Esslingen, A. Lung.

2675. **Reuss, Rudolf,** Gustav Adolf, König von Schweden. Ein
lisches Lebensbild aus dem dreissigjährigen Kriege. (2) + VI
+ 1 portr. Strassburg, J. H. E. Heitz.

2676. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf, der Retter des deutschen
stantismus. (Eine Säkularerinnerung.)
Daheim-Kalender 1895 (1894), s. 109—134.

2677. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf Deutschlands Erretter –
Eroberer! Ein Wort über die wahren Zwecke und Ziele des Gl
helden. 26 s. + 1 portr. Dresden, Gustav Adolf-Verlag.

2678. **Rogge, Bernhard,** Gustav Adolf-Flugblatt. Leben und Tha
Glaubenshelden. Für Schülen und Vereine zur Feier sein
jährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. 15 s. Dresden,
Adolf-Verlag.

2679. **Runze, F. W.,** Gustav Adolf. Zur Jubelfeier seines dreih
jährigen Geburtstages am 9 Dezember 1894. 20 s. Erfurt, Ne

2680. **Saget, P., & Stein, Alf E.,** Gustav Adolf, Deutschlands E
— nicht Erretter, vorzugsweise im Lichte seiner eigenen u
genössischer Aeusserungen. 110 s. Osnabrück, B. Wehberg. [
uppfattning.]

2681. **Schulz, R.,** Zur Feier des 300 jährigen Geburtstages Gustav
Königs von Schweden. 9 Dezember 1894. Ein Lebensbild d
begeisterten Streiters für die reine Lehre des Evangeliums.
Leipzig, Theod. Thomas.

2682. **Schäfer, Dietrich,** Zum Gedächtniss Gustav Adolfs.
Beilage zur Allgemeinen Zeitung. (München.) 1894, 17 u.
cember. (Beilage-Nummer 290, 291.)

2683. **Spannenberg, L.,** Gustav Adolf. Gedenkblatt zur 300 j
Geburtstagsfeier des grossen Heldenkönigs. 17 s. Bielef
Helmich.
Pädagogische Abhandlungen. H. 23.

2684. **Sparfeld, Eduard,** Gustav Adolf König von Schweden, der
mütige Kämpfer für Deutschlands Religionsfreiheit. Ein Vo
für alle Stände. 2:te Auflage. XIV + 481 s. + 1 portr.
R. Friese.

2685. **Steinke, A.,** Gustav Adolf. Festschrift zu seinem 300 j
Geburtstage. 12 s. Graudenz, Jul. Gaebel's Buchhandlung.

2686. **Stenglin, F. v.,** Gustav Adolf, König von Schweden. Zu
jähr. Geburtstage des Königs. Berlin.

2687. **Thoma, Albrecht,** Das Leben Gustav Adolfs fürs deutsch
Mit vielen Bildern. 110 s. Karlsruhe, Reiff.

2688. **Treitschke, Heinrich von,** Gustav Adolf und Deutschlan
heit. Vortrag gehalten am 9 December 1894 in der Sing-A
zu Berlin. 29 s. Leipzig, Hirzel.

2689. **Ueberschaer, Max,** Das Gedächtniss des Gerechten bleibet im
Festschrift zur Feier des dreihundertjährigen Geburtstages d
sen Schwedenkönigs und Retters der Glaubensfreiheit Gusta

in Kirche und Schule am 9 Dezember 1894. (4) + 31 s. + 1 pl. Magdeburg, Gebrüder Geitel's Verlag.

2690. **Was** ist Gustav Adolf den Deutschen: Glaubensheld oder Eroberer? Befreier oder Verwüster? 38 s. Paderborn, Verlag der Bonifacius-Druckerei. [Katolsk uppfattning.]

2691. **Winter, Georg,** Die Wahrheit über Gustav Adolf.
Die Gegenwart 1894, s. 277—278.

2692. **Zum** 300 jährigen Geburtstage des Königs Gustav Adolf von Schweden.
Allgem. Militär-Zeitung. Jahrg. 69: N:o 98—100.

2693. **Illustrirte Zeitung.** Bd 103: N:o 2684. (1894, December 8.) Gustav-Adolf Nummer.
Innehåller bl. a. en artikel om Gustaf Adolf af *P. Kaiser;* en hel del porträtt och illustrationer m. m.

2694. **Bienemann jun., Fr.,** Zur Geschichte und Kritik der hist.-politischen Schrift »von Eroberung der Haupstadt Riga 1621».
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 262—320.

2695. Einige Documente aus der Zeit des Schwedenkrieges (1626—1635) mitgetheilt v. *F. Dittrich.*
Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands. Jahrgang 1893. Bd 10, s. 626—655, 742—747.

2696. **Toeppen, M.,** Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas. VIII + 129 s. + 1 karta. 4:o. Danzig, Bertling.
Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen. Herausgegeben von den Provinzial-Kommission zur Verwaltung der Westpreussischen Provinzial-Museen. H. 8.
Innehåller bl. a. flera skrifvelser från Gustaf II Adolf och Axel Oxenstierna.

2697. **Sehested, Thyra,** Cantsler Christen Thomesen Sehested. En Beretning. (2) + 233 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3.
Berör bl. a. mötet mellan Gustaf II Adolf och Christian IV i Ulfsbeks prestgård 1629.

2698. Tägliche Aufzeichnungen des Pfarrherrn Joachim Garcæus in Sorau und Brandenburg aus den Jahren 1617—1632. Auf Grund der von Erich Niederstadt nach dem Original angefertigten Abschrift mit einer historischen Einleitung und erläuternden Anmerkungen herausgegeben von *Otto Tschirch.* (1) s. + s. 18 — 111 + (1) s. + Bilaga + (2) s. Brandenburg a. H., P. Hæckert.

2699. Форстенъ, Г. В., Балтійскій вопросъ въ 16 и 17 столѣтіяхъ (1544—1648). [Den baltiska frågan i 16. och 17. århundradet (1544—1648).] Т. 2. Борьба Швеціи съ Польшей и Габсбургскимъ домомъ (30-лѣтняя война). [Sveriges strid med polska och habsburgska husen (30-åriga kriget).] IX + 630 + (2) s. С.-Петерб.

2700. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. VI + (1) + 216 s. Leipzig, Veit & Comp.

2701. **Zwiedineck-Südenhorst, Hans von,** Geschichte und Geschichten neuerer Zeit. XI + 223 s. Bamberg, Buchner.
Neue Ergebnisse der Wallenstein-Forschung 1630—1634, s. 65—101.

2702. Aus dem Tagebuche des Fürsten Christian des Jüngeren von Anhalt-Bernburg. Aufzeichnungen, die Zerstörung Magdeburgs, die Unterredung des Fürsten Christian mit dem Administrator Christian

Wilhelm von Brandenburg und den Entsatz Magdeburgs durch Pappenheim betreffend. Mitgetheilt und mit Erläuterungen versehen von *Max Dittmar*.
Geschichts-Blätter för Stadt und Land Magdeburg 1894. s. 90—136.

2703. **Wittich, Karl,** Pappenheim und Falkenberg. Ein Beitrag zur Kennzeichnung der lokalpatriotischen Geschichtsschreibung Magdeburgs. VI + (1) + 141 s. Berlin, Baensch.
Se nedan »Recensioner» 2930.

2704. **Düning, Adalbert,** Stift und Stadt Quedlinburg im dreissigjährigen Kriege. (2) + 65 s. + 1 portr. Quedlinburg.

2705. **Münscher, Friedrich,** Geschichte von Hessen. Für Jung und Alt erzählt. XI + 550 + (1) s. + 1 portr. Marburg, Elwert'sche Verlagsbuchhandlung.

2706. Piccolominis bref om slaget vid Lützen. (Se N:o 2320).
Historisk Tidskrift 1894, s. 87—90.

2707. **Gotthold, Christian,** Die Schweden in Frankfurt am Main. 4. (Progr.) 40 s. 4:o. Frankfurt.

2708. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. XII + 397 s. + 1 portr. Leipzig, Hirzel.
Se nedan »Recensioner» 2934.

2709. **Wittich, Karl,** Wallenstein's Katastrophe. Th. 1—2.
Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 385—440; Bd 73, s. 211—283.

2710. **Fagniez, Gustave,** Le Père Joseph et Richelieu (1577—1638). T. 1. (1) + 605 s. + 1 portr. + 1 pl. + 3 fac-simile. T. 2. 514 s. + 1 portr. Paris. Hachette.
Se nedan »Recensioner» 2927.

2711. **Mossmann, F.,** Les Suédois à Colmar.
Revue Alsace 7, s. 261—268.

2712. **Fischer, Ernst,** Georg Derfflinger. Bruchstück seines Lebensbildes.
Beiheft zu Mil. Wochenblatt 1894, s. 397—451.

2713. **Sörensen, S. A.,** Jörgen Rohweder, kaldet Steinberg. En dansk Partigjænger under Torstenson-Fejden.
Personalhistorisk Tidsskrift 1894, s. 287—301.

2713½. **Grolig, Moriz,** Die Cimburg zur Schwedenzeit.
Jahres-Bericht des k. k. zweiten deutschen Obergymnasiums in Brünn für das Schuljahr 1893—1894, s. 1—15.

2714. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1648—1700. 185 + (1) s. + 16 pl. och portr. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 3.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Ulrik Kristian Gyldenlöve, Henrik Bjelke, Hans Schack, Jens Kofoed Pederssön, Niels Pallesen Rosenkrans, Kurt Sivertsen Adelaer, Ulrik Frederik Gyldenlöve och Niels Jul.

2715. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IV:s Död til Enevældens Indförelse (1648—1660). (11) + 550 + LXVII s. Kjöbenhavn, Philipsen. Pr. 10.

2716. **Spannagel, Karl,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. VIII + 248 s. Hannover und Leipzig, Hahn'sche Buchhandlung.
Innehåller bl. a. om underhandlingarna mellan Sverige och Brandenburg 1648—50 angående Mindens afträdande till Brandenburg.

2717. **Crohns, Hjalmar,** Sverges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54. Akad. afh. (1) + 208 s. Helsingfors.

2718. **Malmström, Oscar,** Bidrag till svenska Pommerns historia 1653—1660. Läroverksprogram. 46 s. 4:o. Helsingborg, Svensson.
Se nedan »Recensioner» 2938.

2719. **Wibling, Carl,** Dipl. Correspondenz a. Schwed. Archiven 1654—58.
Törtenelmi Tar 16, s. 678—709.

2720. **Pribram, Alfred Francis,** Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—74 und die Politik seiner Zeit. VIII + 714 s. + portr. Leipzig, Veit & Co.
Berör bl. a. Karl X Gustafs krig och Trippelalliansen.

2721. **Pavie, Eusèbe,** Cerisantes (Marc Duncan II). 112 s. Angers, Lachèse et C:ie.
Cerisantes var en af drottning Kristinas gunstlingar och svensk minister-resident i Paris.

2722. **Arndt, Wilhelm,** Schweden, Brandenburg, Magdeburg 1657, 1658.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschiche 1894. Bd 7: H 1, s. 1—48.

2723. Svenskerne paa Kronborg.
»Vort Forsvar» 1894, 1 Juli.

2724. **Zahrtmann, M. K.,** Til Belysning af Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658. De danske Kilder.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1894, s. 223—242.

2725. Eine schwedische Denkschrift aus dem Jahre 1661 über die Wiederanknüpfung der diplomatischen Beziehungen zwischen Schweden und Brandenburg. Mitgeteilt v. *F. Arnheim.*
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 1, s. 193—207.

2726. **Landwehr, Hugo,** Die Kirchenpolitik Friedrich Wilhelms, des Grossen Kurfürsten. Auf Grund archivalischer Quellen. XII + 385 s. Berlin, Hofmann.
Innehåller bl. a. en framställning af ett förslag, som Bengt Skytte framlade för Friedrich Wilhelm om anläggandet af ett »Universal-universität» på brandenburgskt område.

2727. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. D. 11. 1672. Utg. af *Severin Bergh.* VI + 476 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.

2728. Slaget vid Rathenow 1675.
»Vapenbröderna», s. 37—39.

2729. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 2. (2) + 564 s. + 1 portr. + 1 karta. København, Gyldendal. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 2941.

2730. Öfverste Nils Djurklows (f. 1641 † 1714) egenhändiga lefnadsteckning, meddelad af *G. Djurklou.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 131—154.

2731. **Lowzow, H. D.,** Slaget ved Uddevalla 1677.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 107—108.

2732. [**Nystedt, Sven Oskar**], Undsättningsförsöket till Pommern åren 1678—1679. Af *S. N—dt.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 433—456 + 1 karta, 497—510.

2733. Briefe Pufendorf's an Falaiseau, Friese und Weigel. Mitgetheilt von *Konrad Varrentrapp.*
Historisshe Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 59—67.

2734. Karl XII.
Streffleurs Österreichische Militärische Zeitschrift 1894. Bd 4, s. 84—91.

2735. Die eigenhändigen Briefe König Karls XII. Gesammelt und herausgegeben von *Ernst Carlson*. Autorisierte deutsche Uebersetzung von F. Mewius. XLVIII + 455 s. Berlin, G. Reimer.
Se nedan »Recensioner» 2944.

2736. Brev fra en Student til hans Fader, da Svenskerne laa for Kjöbenhavn i Aaret 1700. Meddelt af *Carl S. Christiansen*.
Museum 1894, s. 275—276.

2737. Die Schlacht bei Narva 1700. [Bericht des schwedischen Grafen Karl Wrangell an seinen Vater.]
Aus baltischer Vergangenheit, s. 66—79.

2738. Das Tagebuch des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht von Narva 1700. Herausgegeben von Dr. *Fr. Bienemann*.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 4, s. 357—438.

2739. Weshalb die Moscowiter niemals in Livland festen Fuss fassen werden. Eine Betrachtung vom 6 Februar 1701.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 697—699.

2740. Propst Glücks Berichte aus Marienburg an den Generalgouverneuren Grafen Dahlberg vom Jahre 1701, Mitgetheilt von Dr. *Fr. Bienemann jun.*
Baltische Monatsschrift 1894, s. 607—619, 680—696.

2741. **Sjögren, Otto,** Otto Arnold Paykull. Uebersetzt von Dr. A. Bergengrün.
Baltische Monatsschrift 1894, s. 474—493, 521—536.

2742. **Lahmer, R.,** Georgswalde in der Schwedenzeit 1706—1707.
Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-clubs 16, s. 119—122.

2743. **[Hallendorff, C. H.],** Mühlenfels hos Karl XII i Smorgonie. Af *C. H. H.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 171—172.

2744. **Carlson, Ernst,** Karl XII och Mühlenfels.
Historisk Tidskrift 1894, s. 272—274.

2745. **Miklau, Julius,** Franz II Rákóczy (1676—1735). Ein Lebens- und Charakterbild. 48 s. Brünn, R. Knauthe.
Berör Karl XII:s förhållande till Franz II Rákóczy.

2746. **[Westrin, Theodor],** Peter I och Ryssland på hans tid skildrade af ett ögonvittne. Af *T. W.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 79—87.

2747. Et Brev om General Armfelts Tilbagetog over Tydalsfjeldene i Januar 1719. Ved *A. Leigh-Smith*.
Danske Magazin. Femte Række: Bd 3, s. 154—155.

2748. Донесенія французскаго посла при русскомъ дворѣ маркиза де-ла-Шетарди и распоряженія французскаго правительства за 1741 г., по юнь. [Franska sändebudets vid ryska hofvet, markis de la Chétardie's, berättelser och franska styrelsens instruktioner under år 1741, till Juni.] XXII + 569 + (1) s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 92.

2749. Донесенія и другія бумаги англійскихъ пословъ, посланниковъ и резидентовъ при русскомъ дворѣ съ 7 марта 1741 г. по 16 юля 1742 г. [Berättelser och andra skrifvelser från engelska sändebud och residenter vid ryska hofvet från d. 7 Mars 1741 till d. 16 Juli 1742.] XII + 531 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 91.

2750. **Kjellén, Rudolf,** Samuel Åkerhielm den yngre och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746—1749.
Historisk Tidskrift 1894, s. 1—36.

2751. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 21. [October 1761—Juni 1762.] (1) + 600 s. Berlin, Duncker.

2752. **Bain, Nisbet R.,** Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. An overlooked chapter of eighteenth century history. From original documents. Vol. 1. XV + 293 s. Vol. 2. IX + 315 s. London, Kegan Paul, Trench, Trübner & C:o.

2753. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af Elof Tegnér. (Se N:o 2083 o. 2382.) H. 11—16: Gustaf Mauritz Armfelt, studier ur Armfelts efterlemnade papper af Elof Tegnér. Ny upplaga. Bd 2. 408 s. Bd 3. 472 + IV s. Sthlm, Beijer. Pr. 6.

2754. **Norelius, Charles,** Kungl. Statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under Gustavianska tiden. Akad. afh. VII + (1) + 83 s. Upsala, Förf.

2755. Ur svenska flottans annaler. 2. En episod från slaget vid Hogland.
Försvarsvännen 1894, s. 85—86.

2756. En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.]
Försvarsvännen 1894, s. 90—92, 94—104.

2757. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 4—7.
Historisk Tidskrift 1894, s. 37—78, 279—340.

2758. Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper. Historisk publikation af *Carl Wibling*. 75 + (1) s. Lund, Gleerupska Universitetsbokh. Pr. 2.

2759. **Leijonhufvud, C. E.,** Bidrag till Södermanlands regementes historia efter år 1772, samlade af C:al. 2. Tyska kriget 1805—07; Danska och Finska krigen 1808—09.
Södermanlandsposten 1894.

2760. **[Petrelli, T. J.,]** En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike 1807—1809. Af *T. J. P.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 162—170.

2761. **[Frisenberg,]** Fra Krigen 1807—14. En dansk Officeers Optegnelser udgivne af hans Datter. (2) + 120 s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 1,50.

2762. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. H. 131—146. Bd 5, s. 2072—2784 + pl. Kristiania Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1808—1814.

2763. **Tuxen, A.,** Den paatænkte Overgang til Skaane 1809.
Militært Tidsskrift 1894, s. 321—367.

2764. Slaget vid Säfvar 1809.
»Vapenbröderna», s. 39—48.

2765. Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution.
Historisk Tidskrift 1894, s. 341—350.

2766. **Arnheim, Fritz,** Bernadotte und die Nordarmee bis zur Schlacht bei Dennewitz.
National-Zeitung 1893. N:o 418, 421.

2767. **Hirsch, R.,** Die Schweden vor Leipzig 1813.
Die Grenzboten 1894, s. 139—141.

2768. **Meinecke, Friedrich,** Zur Beurteilung Bernadottes im Herbstfeldzuge 1813.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 161—179.

2769. Kancellipræsident Kaas's Breve til Niels Rosenkrantz under hans Sendelse til det franske Hovedkvarter 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 341—374.

2770. Frederik den Sjettes Udsoning med Napoleon. Breve fra Kancellipræsident Kaas under hans Sendelse til det franske Hovedkvarter i Maj og Juni 1813. Udgivet af Generalstaben. 56 s. 4:o. Kjöbenhavn, Reitzel. Pr. 1,75.

2771. Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge, Juni—Avgust Maaned 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 423—456.

2772. Niels Rosenkrantzs egenhændige Breve til Frederik VI, Juni—Avgust Maaned 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 6, s. 375—416.

2773. **Bræstrup,** Geheimekonferensraad, Efterladte Papierer fra 1813—1814. Udgivne af Tycho Bræstrup. IX + 262 + (1) s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 3,50.

2774. **Björlin, Gustaf,** Der Krieg in Norwegen 1814. Nach amtlichen Quellen und Aufzeichnungen dargestellt. Autorisierte deutsche Ausgabe. (1) + 354 s. + 3 Kartenbeilagen. Stuttgart, Schickhardt & Ebner, Sthlm, Samson & Wallin.

2775. Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge 1814
Historisk Tidskrift 1894, s. 172—183.

2776. Den norske Hær i 1814.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 29.

2777. 2 Felttogsdögn. Erindringer fra Krigen 1814. (Af Optegnelser fundne i Oberst J. C. Blichs efterladte Papierer.)
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 15—16, 18—19.

2778. Kampene ved Lier, Matrand og Skotterud.
»Værg dit Land» 1894. Aarg. 1, s. 116—119.

2779. [**Edén, Nils,**] Den svensknorska unionsförfattningens tillkomst. En öfversikt. 30 + (1) s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 25 öre.

2780. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. 143 + (1) s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 1,25.
Se nedan »Recensioner» 2962.

2781. **Edén, Nils,** Die schwedisch-norwegische Union und der Kieler Friede. Autorisierte deutsche Ausgabe, mit einer Vorbemerkung von Fritz Arnheim. XII + 155 s. Tr. i Upsala. Förläggare: Duncker & Humblot i Leipzig.

2782. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814. X + (1) + 100 s. + 1 portr. Christiania, Dybwad. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2963.

2783. **Aubert, L. M. B.,** Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. 55 s. Kristiania.
Gjennemseet Aftryk af »Morgonbladet», udgivet af de konservative Foreningers Centralstyrelse.
Se nedan »Recensioner» 2964.

2784. **Motzfeldt, Axel,** Norge og Sverige i 1809 og 1814. 40 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 80 öre.

2785. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. En historisk Undersögelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning. 87 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2965.

2786. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift foranlediget ved en Anmeldelse i det svenske Blad »Vårt Land». 15 s. Christiania, Cammermeyer. Pr. 20 öre.

2787. **Sörensen, C. Th.,** Kielertraktaten.
Tilskueren 1894, s. 591—607.

2788. **Lecanuet, E.,** La jeunesse de Montalembert. Le voyage en Suède 1828—29.
Le Correspondant 1894, Bd 4, s. 1021—1041.

2789. **Vogt, Jörgen Herman,** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847—1858, udgivne af den norske historiske Forening. H. 1. 112 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 1,60.

2790. **Ask, J.,** Le conflit norvégien.
Revue du droit public 1894, s. 217—261.

2791. **Hjärne, Harald,** Norska frågans nuvarande läge.
Svensk Tidskrift 1894, s. 577—623.

2792. [**Hård, C. G.,**] Skall unionen brista? I unionsfrågan af *H.* 1. Ställningen och dess kraf. 2. Unionsprogram. 30 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 50 öre.

2793. I utrikesministerfrågan af *J.* 20 s. Sthlm, Centraltryckeriets förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 5.

2794. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 2. Unionens historia (1814—91). 88 s. 3. Den nuvarande unionen. 68 s. Sthlm, Beijer. 2: Pr. 40 öre, 3: Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 14, 15, 18, 19.
Se nedan »Recensioner» 2967.

2795. Medan sjön går hög. Några ord till brödrafolket uttalade af »*En svensk unionsvän N:o 2*». (1) + 35 s. Sthlm, Skoglund. Pr. 50 öre.

2796. Skola vi marschera öfver Kölen? Af *En Unionsvän.* 93 s. Sthlm, Fredengren. Pr. 1.

2797. [**Varenius, Otto,**] L'union entre la Suède et la Norvège. 21 s. Sthlm, Förf.

2798. **Garborg, Arne,** Norges Selvstændighetskamp fra 1814 til nu. En oversigt. 86 s. Fagerstrand pr. Hövik, Bibliothek for de tusen hjem. Pr. 1.

2799. **Koht, Halvdan,** Unionen og freden. En historisk udredning av svensk krigspolitik siden 1814. 144 s. Kristiania, Norli. Pr. 1,20.

2800. **Sars, J. E.,** Norsk og svensk synspunkt.
Nyt Tidsskrift 1893—94, s. 444—466.

2801. **Sars, J. E.,** Forhandlingspolitikens udsigter.
Nyt Tidsskrift 1894—95, s. 1—16.

2802. Selvstændighed og Union i en historisk Oversigt. Nogle Ord til norske Vælgere og Unionsvenner i Öst og Vest. Af *en ældre Unionsven.* 87 + (1) s. Kristiania, Norli. Pr. 60 öre.

2803. **Utheim, J.,** Grundloven om Norges Udenrigsstyre. 135 + (1) s. Fagerstrand pr. Hövik, Bibliothek for de tusen hjem. Pr. 1,20.

2804. **Vullum, Erik,** Unionen og dens Fremtid. (1) + 182 s. Bergen, Mons Litleré. Pr. 1,50.

Genealogi, Biografi, Heraldik och Numismatik.

2805. **Adelskiöld, Claës,** John Ericsson.
Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter. Bd 3, s. 355—642.

2806. **Bergström, Otto,** Strödda uppgifter om utöfvare af konst och konstslöjd i Stockholm under 1600-talet. Hufvudsakligen ur Tyska församlingens ministerialböcker.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 161—186.

2807. **Calendarium** Gyldenstolpianum.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 212—218.

2808. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 2, s. 55—110. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1894. Program.

2809. **Hammarskjöld, C. G.,** Carl Johan Schlyter.
Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter. Bd 3, s. 643—666.

2810. **Holmberg, D.,** Mynt af guld, silfver och koppar, präglade i Sverige och dess utländska besittningar 1478—1892 samt i Norge efter föreningen med Sverige. 59 s. Sthlm, Förf. Pr. 5.

2811. Hummel-Gjörwell. Af *K. F. W—r.*
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 199—207.

2812. **Lagerberg, Carl,** Ätterna Lagerberg. 105 s. Göteborg, Zachrisson.

2813. **Memorialbok,** Anders Pedersson Linds,.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 186—197.

2814. **Rechenskap** Anno 1648-50, 1651—1663, på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Slutet på första delen och början på andra.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1894. Bilagor.

2815. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2. Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Hermann Granier* und *Hermann v. Petersdorff* herausgegeben von *Ernst Friedlaender.* Bd 2: 1646—1700 nebst Personen-, Orts-, Sach- und Wortregister. VIII + 532 + (4) s. Leipzig, Hirzel.
Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 57.
Se nedan Recensioner 2971.

2816. **Upmark, Gustaf,** Johan Göransson Rosenhanes stambok.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 143—158.

2817. **Warburg, Karl,** Från Magdalena Rudenschiölds ungdomsdagar. Några meddelanden ur en brefväxling.
Ord och Bild 1894, s. 385—397.

2818. [**Westrin, Theodor**], Ett originalbref af Linné. [22 sept. 1752.] Af *T. W.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 262—266.

2819. **Ättartal,** Svenska, för år 1894 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg.*] XV + (1) + 576 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 2972.

Krigshistoria.

2820. **Björlin, Gustaf,** Svea lifgardes traditioner. Genmäle. 11 s.
Historisk Tidskrift 1894. Bilaga.

2821. [**Indebetou, Ivar Daniel Wilhelm,**] Östgöta och Södermanlands tremänningsregemente. Af *W. I.*
Historisk Tidskrift 1894, s. 155—162.

2822. [**Lagercrantz, Adolph Erik Ludvig,**] Svea lifgardes traditioner. Svar på öfverstlöjtnant Gustaf Björlins genmäle. Af *E. L.*
Historisk Tidskrift 1894. Bilaga.

2823. **Petrelli, T. J.,** Alte brandenburgische Fahnen und Standarten in Schweden.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 235—241.

Litteratur- och Konsthistoria.

2824. **Bref** från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård 1823—1845. Utgifna af *Elof Tegnér.* 86 s. Upsala. Pr. 2.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 14.

2825. **Bref** rörande teatern under Gustaf III. Utgifna af *Eugène Lewenhaupt.* 3. Tillägg, rättelser och register. (3) s. + s. 279—316. Upsala. Pr. 50 öre.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 12: 3.

2826. **Bref,** Johan Henrik Kellgrens, till Abraham Niclas Clewberg. Utgifna af *Henrik Schück.* XXXIX + 135 + (1) + XIX s. Pr. 4 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 27.

2827. **Bååth, A. U.,** Om fornnordiska trollsånger.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 138—152.

2828. **Erdmann, Nils,** Claes Livijn. En karaktersbild från århundradets början.
Nordisk Tidskrift 1894, s. 641—661.

2829. **Göthe, Georg,** Sergel-porträtt.
Ord och Bild 1894, s. 449—461.

2830. **Levertin, Oscar,** Gustaf III som dramatisk författare. Literaturhistorisk studie. (4) + 264 s. Sthlm, Bonnier. Pr. 5.

2831. **Linder, Ludvig,** Bidrag till kännedomen om Messenii tidigare lif 1579—1608. 66 s. 4:o. Lund.
Meddelanden från det literaturhistoriska seminariet i Lund utgifna af Henrik Schück.

2832. **Ossbahr, C. A.,** S:t Eriks skrin i Uppsala domkyrka. Föredrag hållet i Svenska Slöjdföreningen den 20 Februari 1894.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1894, s. 30—58.

2833. **Paludan, J.,** Ere Toveviserne danske eller svenske?
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1894, s. 45—62.

2834. **Schück, Henrik,** Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare.
Historisk Tidskrift 1894, s. 97—130.

2835. **Sylwan, Otto,** Vår första dagliga tidning [Dagligt Allehanda].
Ord och Bild 1894, s. 496—504.

2836. **Upmark, Gustaf,** Gustaf Vasas porträtt.
Ord och Bild 1894, s. 7—22.

2837. **Warburg, Karl,** Rasmus Nyerups svenska brefväxling. (Ett blad ur den litterära skandinavismens häfder.)
Samlaren, 1894, s. 97—141.

2838. **Wrangel, Evert,** »Versekrig» under frihetstiden.
Samlaren 1894, s. 32—59.

Statsrätt och Juridik m. m.

2839. **Bergfalk, P. E.,** Om utomordentliga penningehjälper till kronan under sekstonde århundradet och början af det sjuttonde. Efterlemnad afhandling. 180 s. Pr. 3.
Upsala universitets Årsskrift 1894.

2840. **Regnéll, A.,** Stadskommunens författning och förvaltning enligt olika länders lagstiftning. En studie. XXVIII + 463 s. Lund, Gleerup. Pr. 5.

Bibliografi och Paleografi.

2841. **Elton, Charles,** Christina of Sweden and her books.
Bibliographica 1, s. 5—30.

2842. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1893. 22 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1894. 50 Separatexemplar.

2843. **Skriftprof,** Svenska, från Erik den heliges tid till Gustaf III efter original i Riksarkivet och K. Biblioteket i ljustryck utförda vid Generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af *Emil Hildebrand, Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren*. H. 1. Medeltiden. 25 pl. Fol. Texten 8:o. V + 64 s. Sthlm, Generalstabens litogr. anstalt. Pr. 15.
Se nedan »Recensioner» 2975.

2844. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 2. 1635—1666.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 16, s. 77—160.

2845. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 2.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XVIII, s. 171—257.

Topografi.

2846. **Anteckningar** som beröra Lindesbergs stad med dess tillhörigheter af *A—N*. 96 s. Lindesberg. Förf. Pr. 1,25.

2847. **Burman, Falc. A.,** Koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793—1802. I utdrag utgifna af *Johan Nordlander*; s. 83—98. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska Samlingar. 3.

48. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. 3. (Se N:r 2102.) 90 s. Sthlm, Förf. Uppl. 60 ex. blott för utdelning.
Se nedan »Recensioner» 2976.

49. **Ehrenheim, Erik von,** Arnö kyrka.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 48—64.

50. **Friis, F. R.,** Et Par Optegnelser om Uraniborg. Med en Efterskrift. 18 s. Kjöbenhavn.

51. **Hildebrand, Hans,** Skara domkyrka. Minnesskrift till den restaurerade domkyrkans invigning den 26 oktober 1894. (2) + 115 s. Sthlm. Pr. 75 öre.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. 15: 2.

52. **Hildebrand, Hans,** Skara domkyrka.
Ord och bild 1894, s. 505—515.

53. **Historia,** Ölands och Borgholms slotts, i sammandrag af *J. M. L.* 3:e uppl. 40 s. + 3 pl. Kalmar, Appeltofts bokh. Pr. 75 öre.

54. **Kjellberg, Carl M.,** Den forna kungsgården i Uppsala.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 17—35 + 1 karta.

55. **Lindberg, Gust.,** Kristinehamns stad med omnejd, historia och beskrifningar. D. 1. 67 s. St. 8. Kristinehamn, Förf. Pr. 7,50.

56. **Nerman, Gustaf,** Stockholm för sextio år sedan och dess framtid. En skildring. (2) + 121 + (1) s. Sthlm. Bonnier. Pr. 2,50.

57. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785 o. 2461.) H. 5, s. 209—384. Sthlm, Förf. Pr. 3.
Ej i bokhandeln.

58. **Nordenström, Magn. N.,** Utkast till beskrifning öfver Stöde socken vid Medelpads södra ådal belägen. Författad 1769—. Till trycket befordrad af Johan Nordlander. (1) s. + s. 37—81. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska Samlingar. 2.

59. **Nyman, F. W.,** Alstroemeria. En samling urkunder och skrifter från och om Alingsås och Alströmer. 1. 19 s. Alingsås, Förf. Pr. 50 öre.

60. **Styffe, C. G.,** Skoklosters kyrka, med afseende på dess förhållande till forna klosterbyggnader och dess förändringar i nyare tider.
Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 16, s. 65—80 + 1 pl.

61. **Trolle-Bonde, Carl,** Hesselby. Arkivalier rörande egendomen och dess egare samt Bonde-grafven i Spånga kyrka. 404 s. st. 8. Lund, Förf.

62. **Wieselgren, Harald,** »Stenen i Grön dal». Föredrag i »Svenska Turistföreningen» på årsfesten den 24 Februari 1894. 7 s. Östersund. Tryckt i 50 exemplar.

63. **Wolff, Emil,** Studier rörande Göteborgs äldsta författning. (2) + 102 + (1) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2.

64. **Wrangel, F. U.,** Blasieholmen och dess innebyggare. (2) + 166 + (4) s. + 1 karta + 20 pl. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 7,50.

65. **Wrangel, F. U.,** Gamla gatunamn. Ströftåg i staden inom broarna.
Vintergatan. Samling af skrifter på vers och prosa utgifven af »Sveriges författarförening», s. 290—309.

Kulturhistoria.

2866. **Annerstedt, Claes,** Ett blad ur Sveriges kulturhistoria.
Ord och Bild 1894, s. 241—251.

2867. **Berg, Wilhelm,** Bidrag till sporrens historia.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 156—194 + 1 karta.

2868. **Berg, Wilhelm,** Några drag ur skråväsendets historia vid medlet af 1700-talet.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. Bd 1, s. 87—105.

2869. **Berg, Wilhelm,** Wilhelm Kruse. En tidsbild.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 5, s. 429—474 + 1 pl. + 2 kartor.

2870. **Fries, Th. M.,** Naturalhistorien i Sverige intill medlet af 1600-talet. 75 s. Pr. 1.
Upsala universitets Årsskrift 1894. Program.

2871. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 1: 6. (Slutet.) (Se N:o 571,) s. 705—1025 + VI s. Sthlm, Norstedt. Pr. 7.

2872. **Jacobsson, E.,** Om Bollhusen i Stockholm samt teater- och balettanordningar vid svenska hofvet under 1600-talet.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1894, s. 59—96 + 1 karta.

2873. **Kjellberg, Carl, M.,** Fattigdom och fattigvård i Sverige före reformationstiden. Särtryck ur Läsning för hemmet. 40 s. Upsala, Hyckerström. Pr. 60 öre.

2874. **Schück, Henrik,** En äktenskapshistoria från Karl IX:s tid.
Ur gamla papper. Ser. 2, s. 132—143.

2875. **Sylwan, Otto,** Lärgiriga brödragillet.
Samlaren 1894, s. 147—150.

2876. **Syndaregister,** Två svenska frälsemäns, från 1500-talet. [1542—44.]
Historisk Tidskrift 1894, s. 266—272.

Kyrkohistoria.

2877. **Ahnfelt, Otto,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. 89 + (1) s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1894.

2878. **Källström, Arvid,** Bidrag till den svenska pietismens historia. 1. Pietismen före konventikelplakatet (1726). (2) + 239 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 2,50.

2879. **Lundström, Herman,** Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv. 1.
Historisk Tidskrift 1894, s. 356—360.

2880. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Kyrkolagar och kyrkolagsarbeten i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 30 s. Sundsvall.
Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1893—94.

Finland och Östersjöprovinserna.

2881. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 2: H. 2, s. 577—722 + 1 pl. Nikolaistad, Aspelin. Pr. 4 m.

2882. **Aus** baltischer Vergangenheit. Miscellaneen aus dem Revaler Stadtarchiv. Herausgegeben von *Gotthard von Hansen*. VIII + 160 s. Reval, F. Kluge.

Innehåller bl. a. Inventar des Nachlasses der Gräfin Margarethe v. d. Hoya; Die Schlacht bei Narva 1700; Kriegsgefangene in Reval 1700; Reval nach dem Pestjahre 1710; Bündnis des Gubernators Horn mit der estl. Ritterschaft u. der Stadt Reval 1568; Veranlassung der Absetzung Erichs XIV 1568.

2883. **Bergman, E. W.,** Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—1659. 61 s. Helsingfors.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och Uppsatser. 8.

2884. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *Reinhold Hausen*. D. 2: H. 1. 274 s. Helsingfors. Pr. 3 mark.

Denna del innehåller: Ålands saköreslängder från 1500-talet. — Ransakningar och domar rörande trolldomsväsendet på Åland 1666—1678. (Början.)

2885. **Bidrag** till kännedomen af vårt land, samlade och utgifna af *K. G. Leinberg*. 6. (2) + 107 s. Jyväskylä, Länkeläs.

Handlingarna röra tiden 1576—1781.

2886. **Bonsdorff, Carl v.,** Åbo stads historia under 17 seklet. H. 3, s. 413—537. Pr. 6 m. H. 4, s. 538—693 + XVI s. Pr. 7 m.

Bidrag till Åbo stads historia, utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2: D. 3, 4.

2887. **Bündnis** des Gubernators Heinrich Horn mit der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval 1568.

Aus baltischer Vergangenheit, s. 130—133.

2888. **Charakter,** Der, der Balten in Vergangenheit und Gegenwart. Antwort auf die Angriffe des Herrn A. Hammarskjöld gegen die Deutschen der Ostseeprovinzen. Von einem baltischen Historiker.

Baltische Monatsschrift 1894, s. 147—172.

2889. **Danielson, Joh. Rich.,** Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. (1) + 166 s. Helsingfors, Weilin & Göös. Pr. 2 m. 75 p.

2890. **Dehio, J. W.,** Berichtigungen und Nachträge zu den Mittheilungen über die Medicinalverhältnisse Alt-Revals.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 4, s. 439—449.

2891. **Heikel, I. A.,** Filologins studium vid Åbo universitet. (2) + 334 s. Pr. 3 m. 50 p.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 26.

Se nedan »Recensioner» 2977.

2892. **In** welcher Bedrängniss sich unsere Kirche im Jahre 1710 befand.

Baltische Monatsschrift 1894, s. 122—128.

Innehåller 2 bref till Karl XII.

2893. **Klagomålsregister,** Jakob Teitts, emot adeln i Finland år 1555—1556. [Titeln äfven på finska.] Utgifven af *Grotenfelt*. XV + 388 s. Helsingissä, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainossa.

2894. **Lange, E.,** Greifswalder Professoren in der Sammlung der Vitæ Pomeranorum.

Baltische Studien 1894, s. 1—42.

2895. **Liljenstrand, Axel,** Finlands jordnaturer och äldre skatteväsende, jemte ett blad ur dess kulturhistoria. Andra tillökade uppl. VII + 463 s. Helsingfors, Lindstedt. Pr. 5,50.

2896. **Löwis of Menar, C.,** Ein Miniaturbild Johann Reinholds von Patkul.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 37—39.

2897. **Löwis of Menar, C.,** Gedenktafel der Königin Christina am rigaschen Pulverthurm.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 55—56.

2898. **Mettig, C.,** Aus dem Tagebuche des rigaschen Kaufmanns Matthies Finck. [1660—1690.]
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 96—100.

2899. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1892. 92 s. Riga, N. Kymmel.

2900. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1893. 111 s. Riga, N. Kymmel.

2901. **Scarin, Algot,** Bref. Supplement. Utg. af *M. G. Schybergson*.
Historiallinen Arkisto 13 (1894), s. 292—342.

2902. **Schybergson, M. G.,** Arbeten i finsk lokalhistoria.
Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 256—268.

2903. **Schybergson, M. G.,** Mikael Speranski, 2—4.
Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 3—26, 81—102, 181—203.

2904. **Schybergson, M. G.,** Riksdagsmannavalet i Åbo 1771. 32 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 8.

2905. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Eine populäre Darstellung. Bd 1: Die Zeit bis zum Untergang livländischer Selbständigkeit. VIII + 425 s. + 4 pl. Reval, F. Kluge.

2906. **Tabeller** rörande Finlands handel åren 1570—1622. Utarbetade af *T. S. Dillner*.
Historiallinen Arkisto 13 (1894), s. I—CL.

Allmän historia.

2907. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af Professor *Wilhelm Müller*. Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund*. D. 3: 1617—1648. 419 + (3) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 4,50.

2908. **Hermelin, Samuel Gustaf,** Berättelse om Nordamerikas Förenta Stater 1784. Bref till Kanslipresidenten. VII + 58 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

2909. **Hjärne, Harald,** Rysslands äldsta tsardöme.
Svensk Tidskrift 1894, s. 1—20.

2910. **Hjärne, Harald,** Englands parlamentarism.
Svensk Tidskrift 1894, s. 257—285.

Recensioner.

11. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. 18. (Se N:o 2589.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 305 af *F. Arnheim*.

12. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 16. 1366—1370. (Se N:o 2550.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1365—1366 af *K.—L.*; i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1424—1427 af *Karl Koppmann*.

13. **Hoffmann, Max,** Geschichte der Freien- und Hansestadt Lübeck. H. 2. (Se N:o 1965.)
Rec. i Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1893, s. 141—144 af *Karl Koppmann*.

14. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer*. (Se N:o 2280.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1918—1919.

15. **Berg, Gustaf,** Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste, hufvudsakligen i afseende på Småland. (Se N:o 2289.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 14—16 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*.]

16. **Vaupell, Otto,** Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570. (Se N:o 1658.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1840—1841.

17. **Lundström, Herman,** Laurentius Paulinus Gothus. (Se N:o 2309.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 29—33 af *Otto Ahnfelt*.

18. **Forssell, Hans,** Gustaf II Adolf. En minnesteckning. (Se N:o 2611.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 115—116 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*.]

19. **Kuylenstierna, Oswald,** Gustaf II Adolf och hans svenska folk. (Se N:o 2617.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*]; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 618—619 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan*.]

20. **Lövgren, Nils,** Gustaf II Adolf, hans person och betydelse. (Se N:o 2620.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*.]

21. **Rogge, Bernhard.** Gustaf II Adolf. Ett kristligt hjeltelif. (Se N:o 2627.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 620 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan*.]

22. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf II Adolf, hans personlighet och hans betydelse. (Se N:o 2629.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 115 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*.]; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 617—618 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan*.]

23. **Weibull, Martin,** Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625. (Se N:o 2633.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 114 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*.]

24. **Ålund, O. W.,** Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne. (Se N:o 2635.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 116—117 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*.]

2925. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814. (Se N:o 2553.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 912—915 af *M. Baltzer;* i Altpreussische Monatsschrift 1894, s. 371—376 af *B.;* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1894, s. 985—1001 af Köttschau.

2926. **Buchwald, G. v.,** Bilder aus der volkswirthschaftlichen und politischen Vergangenheit Mecklenburgs (1631—1708.) (Se N:o 2562.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 503—504 af *Schirren.*

2927. **Fagniez, Gustave,** Le Père Joseph et Richelieu (1577—1638.) (Se N:o 2710.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1040—1044 af *Theodor Kükelhaus;* i Revue d'histoire littéraire de la France 1894, s. 496; i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1727—1729 af *Th. S.*

2928. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe. Bd 1. (Se N:o 1981.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 78—80 af *G. Droysen.*

2929. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenberg, (Se N:o 1673.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 327—328 af *P.*

2930. **Wittich, Karl,** Pappenheim und Falkenberg. (Se N:o 2703.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 327—328 af *P.*

2931. **Volkholz, Robert,** Die Zerstörung Magdeburgs (1631) im Lichte der neuesten Forschung. (Se N:o 1982.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 557—558 af *K. Wittich.*

2932. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 6. (Se N:o 2312.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 59—63 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

2933. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. (Se N:o 1979.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 295—298 af *F. Arnheim.*

2934. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. (Se N:o 2708.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1559—1562 af *W—ch.* [*Karl Wittich.*]

2935. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:o 2321 o. 2513.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 176—177 af *H. Diemar;* i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1522—1523 af *Theodor Lorentzen.*

2936. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. von *Otto Meinardus.* Bd 2, 3. (Se N:o 2324.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 470—472 af *W. A.*

2937. **Zetterqvist, Edvard A.,** Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. (Se N:o 1685.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 72, s. 134—135 af *F. Arnheim.*

2938. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1653—1660. (Se N:o 2718.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H 2, s. 295—298 af *F. Arnheim.*

2939. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. (Se N:o 2337.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 16—18 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*]; i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 302—304 af *F. Arnheim.*

0. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12. (Se N:o 2008.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1265—1267 af *B. Erdmannsdörffer.*

11. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 1-2. (Se N:o 2338 o. 2729.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1894, s. 439—460 af *J. A. Fridericia.*

12. **Fester, Richard,** Die Augsburger Allianz von 1686. (Se N:o 2346.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1894, s. 565—568; i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1299—1302 af *Theodor Lorentzen;* i The English Historical Review 1894, s. 796—797 af *A. W. Ward;* i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1589—1590 af *K. Brsg.*

13. **Bergengrün, Alexander,** Die grosse moskowitische Ambassade von 1697 in Livland. (Se N:o 2013.)
Rec. i Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893, s. 101—103 af *Friedrich Bienemann jun.*

14. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Utg. af *Ernst Carlson.* (Se N:o 2348 o. 2735.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 20—24 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Nordisk Tidskrift 1894, s. 168—171 af *Per Sondén;* i Finsk Militär Tidskrift 1894, s. 290—293 af *G. A. G.;* i Ord och Bild 1894. s. 82—88 af *H. W.* [*Harald Wieselgren*]; i Revue d'histoire diplomatique 1894, s. 465—467 af *R. M.;* tyska upplagan i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 311—312 af *H. von Petersdorff;* i Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1894, s. 198—199 af *R. Prümers;* i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 1337—1338 af *Schirren;* i Mitteilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1894. H. 6, s. 122—127 af *M. Hoffmann.*

45. **Buchholtz, Anton,** Beiträge zur Lebensgeschichte Johan Reinhold Patkuls. (Se N:o 2350 o. 2519.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894. s. 881—882 af *A. Seraphim.*

46. **Juel, Just,** En reise til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser 1709—1711. (Se N:o 2354.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1406—1407; i Nordisk Tidskrift 1894, s. 272—276 af *Gerh. Hornemann.*

47. **Lundberg, Bengt,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. (Se N:o 2355.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894. s. 71—73 af *E. C.* [*Ernst Carlson.*]

48. **Malmström, C. G.,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra uppl. D. 1. (Se N:o 2365.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 242—243 af *M. G. Schybergson;* i Nordisk Tidskrift 1894, s. 83—85 af *Per Sondén.*

49. **Jansson, Hjalmar,** Sveriges accession till Hannoverska alliansen. (Se N:o 2367.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 18—19 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

50. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af F. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo [illegible] *Elof Tegnér.* (Se N:o 2033 o. 2382.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 249—251 af [illegible]
Bild 1894, s. 41—46 af *Georg Nordens*[illegible]

51. **Hüffer, Hermann,** Das Zerwürfnis [illegible]
seiner Mutter Luise Ulrike, der Schw[illegible]
und die Gesandtschaft Anastasius Lud[illegible]

(1777—1782). Unter Mitwirkung von Fritz Arnheim. (Se N:o 2383.)
Rec. i Revue critique d'histoire et de littérature 1894, s. 334—335 af *A. Chuquet*; i Literarisches Centralblatt 1894, s. 590—591 af *R. H.*

2952. **Fauchille, Paul,** La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (1776—1783). (Se N:o 2384.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1894, s. 124—126 af *H. Doniol.*

2953. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. (Se N:o 2391.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 302—306 af *C. G. E.* [*C. G. Estlander*]; i Historisk Tidskrift 1894, s. 1—4 af *Otto Sylwan*; i Ord och Bild 1894, s. 41—46 af *Georg Nordensvan.*

2954. Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793 1. Preussen [K. E. von Carisien]. — 2. Polen [S. N. Casström]. Utgifna af *C. E. B. Taube.* (Se N:o 2394.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 64—70 af *Fritz Arnheim*; i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 323—326 af *F. Arnheim.*

2955. **Larsson, Hugo,** Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. (Se N:o 1090.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 42—47 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2956. **Lundin, C. Fr.,** Wismars pantsättande till Mecklenburg-Schwerin. (Se N:o 2049.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 19—20 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

2957. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritanien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 Sept. 1807. (Se N:o 1449.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 47—51 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2958. **Key-Åberg, K. V.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 Sept. 1807—13 Mars 1809). (Se N:o 1730.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 51—52 af *M. S.* [*Magnus Sandegren.*]

2959. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte in Herbstfeldzuge 1813. (Se N:o 2406.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 498—501 af *Fr. Meinecke*; i Revue Historique 1894. T. 56, s. 148—151 af *M. Philippson.*

2960. **Quistorp, Barthold von,** Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813. Bd 1—3. (Se N:o 2405.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 328—329 af *M. Immich*; i Historische Zeitschrift 1894. Bd 73, s. 498—501 af *Fr. Meinecke*; i Morgenbladet 1894: N:o 268, 278 af *Yngvar Nielsen*; i Literarisches Centralblatt 1894, s. 750—751; i Militär Wochenblatt 1894, s. 799—800, 825—833, 866—869 af *v. Lettow Vorbeck*; i Deutsche Heeres Zeitung 1894, s. 261—263; i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 271—284 af *N—n.* [*C. O. Nordensvan.*]

2961. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. (Se N:o 2407.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1894, s. 145—173 af *v. d. L.*

2962. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. (Se N:o 2780.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 102—112 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

3. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814. (Se N:o 2782.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 497 af *M. G. S.* [*M, G. Schybergson.*]

4. **Aubert, L. M. B.,** Kielertraktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. (Se N:o 2783.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 33—42 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

5. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. (Se N:o 2785.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 88—42 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld*]; i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 429 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

6. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 1. (Se N:o 2418.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 247—250 af *Otto Varenius.*

7. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 2: Unionens historia (1814—1891). (Se N:o 2794.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 244—249 af *Otto Varenius.*

8 **Alin, Oscar,** Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—41. (Se N:o 2411 o. 2531.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 422—424 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

9. Die Matrikel der Universität Rostock. Herausg. v. *A. Hofmeister.* (Se N:o 2434.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 390 af *—n.*

10. Aeltere Universitätsmatrikeln. 2: Universität Greifswald. Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 1: 1456—1645. (Se N:o 2436.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1894, s. 740—741 af *W. Stieda.*

11. Aeltere Universitätsmatrikeln. 2. Universität Greifswald. Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 2. (Se N:o 2815.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1590 af *K.*; i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1894. Bd 7: H. 2, s. 298—299 af *H. von Petersdorff.*

12. Svenska Ättartal för år 1894. Årg. 10. [Utg. af *V. Örnberg.*] (Se N:o 2819.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1894, s. 444—445 af *Otto Varenius.*

13. **Zettersten, Axel,** Svenska Flottans historia 1522—1634. (Se N:o 1481.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1894, s. 1448 - 1449.

14. **Looström, Ludvig,** Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835. (Se N:o 996, 1118, 1775 o. 2204.)
Rec. i Ord och Bild 1894, s. 281—288 af *Edv. Alkman.*

15. **Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s efter original i riksarkivet och k. biblioteket utförda vid generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af *Emil Hildebrand*, *Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren*. H. 1. Medeltiden. (Se N:o 2843.)**
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 53—55. af *—rst—* [*C. Silfverst*

16. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. N:o 2848.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 112—113 af *F. U. W.* *Wrangel.*]

2977. **Heikel, I. A.,** Filologins studium vid Åbo universitet. (Se N:o 2891.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 2, s. 138—142 af *F. G.*

2978. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 2. 3. (Se N:o 2113 o. 2466.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 341—344 af *L. W. F.*

2979. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. D. 1. (Se N:o 2486.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 283—293 af *Jac. Ahrenberg.*

2980. **Neovius, Ad.,** Kyrkornas i Borgå stift inventariepersedlar, bibliotek och arkiv. (Se N:o 2490.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1894. Bd 1, s. 68—70 af *Reinh. Hausen.*

2981. **Seraphim, Ernst** und **August,** Aus der kurländischen Vergangenheit. (Se N:o 2136.)
Rec i Historisk Tidskrift 1894, s. 4—13 af *Per Sondén.*

2982. Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, herausgegeben von *Wilhelm Oncken.* Berlin 1879—1894.
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 81—102 af *Aron Rydfors.*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1895.

Sedan f. d. riksarkivarien Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1894.

Historiska Föreningen har under året i Sverige och grannrikena räknat närmare 1,000 medlemmar, som erlägga årsafgift. Antalet medlemmar, som en gång för alla erlagt afgift, har ökats med två, konsul John Rettig i Gefle och grosshandlar A. Abramsson i Stockholm. Antalet »ständiga medlemmar» uppgick vid årets slut i allt till 62 och Föreningens grundfond har därmed ökats till 4,650 kronor.

Någon förändring i Föreningens styrelse har ej ägt rum under året. Den har haft sina sedvanliga sammanträden för att utse funktionärer och ordna den litterära verksamheten.

Äfven förlidet år har Föreningen måst inskränka den senare till utgifvande af Hist. Tidskrift, hvars 14:de årgång utkommit med ett omfång af något öfver 30 ark, utom den sedvanliga bibliografien öfver svensk historisk litteratur under det senast gångna året, samt med bidrag af öfver 20 författare.

Om den ekonomiska ställningen upplyser revisionsberättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1894, få undertecknade efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1893 . . . . kr.
863 afgifter à 5 kronor . . . . »
8 afgifter genom postprenumeration à 4,54 . . . . »
H. K. H. Kronprinsens årsafgift . . . . »
2 ständiga ledamotsafgifter . . . . »
Afgifter från Danmark för 1893 . . . . »
» » Norge » » . . . . »
Redovisning från Samson & Wallin . . . . »
» » Fritze . . . . »
För försålda häften (af Föreningens publikationer) »
Räntor . . . . »

Summa inkomster kr. 1

Utgifterna:

Å Redaktionskonto . . . . kr.
Å Boktryckarekonto . . . . »
Å Distributionskonto . . . . »
Å Diversekonto . . . . »

Summa utgifter kr.
Behållningen till 1895 utgör således . . . . »

Summa kr. 1

Af behållningen äro insatta

I Sveriges Riksbank:

Å depositionsräkning . . . . kr.

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning . . . . kr.
Å folioräkning . . . . »
Kontant i kassan . . . . »

Summa kr.

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1894 säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, utsedde revis skade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt st styrkes.

Stockholm den 25 Febr. 1895.

Harald Wieselgren. *Otto Berg*
Bibliotekarie. Kapte

Med anledning af denna revisionsberättelse erhöll styrelsen ansvarsfrihet för år 1894.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes kapten O. Bergström och bibliotekarien Wieselgren samt till deras suppleanter amanuenserna d:r S. Bergh och d:r B. Lundstedt.

Amanuensen d:r S. Bergh höll ett föredrag om »Rangstriderna inom adeln på 1600-talet».

Åtföljer Hist. Tidskr. 1895.

Genmäle.[1]

I det senast utkomna häftet af Hist. Tidskr. (h. 4 för 1894) kommer en anmälan af min uppsats »Kielerfreden och Unionen», ertecknad C. G. H. Som denna anmälan gestaltat sig till en ligen utförlig och genomgående kritik af flera bland hufvudpunka i det nämnda arbetet, har jag ansett mig böra i största kortsöka bemöta densamma. Jag tar mig därvid friheten att upptaga älarens anmärkningar till besvarande i en ordning, som något ker från hans egen framställning, men som synes mig för sammanets och öfverskådlighetens skull vara att föredraga.

Gent emot min tolkning af Kielertraktatens art. IV erinrar anm. kort, att han i en föregående uppsats[2] uttalat en annan uppning i denna fråga, nämligen »att Kieltraktatens ordalag, så obeda de än äro, icke synas peka åt det håll, att Norge skulle a en del af Sverige, utan snarare antyda ett motsatt förhållande». ervera försiktigheten i detta uttalande!) Med anledning häraf måhända nämnas, att denna uppsats ingalunda varit mig obe-. Den utkom innan min ännu hunnit lämna trycket. Men då ej kunde finna, att herr C. G. H:s framställning i minsta mån ades rubba beviskraften i den af Alin och andra författare verkla utredning, hvarpå min åsikt var grundad, så hade jag ingen dning att ägna någon särskild uppmärksamhet däråt.

Med större utförlighet dröjer anm. vid den frågan, huruvida sfördragets bestämmelser folkrättsligen ägde för norrmännen förlande kraft. Hans ståndpunkt är äfven därvidlag, så vidt jag förstå, rakt motsatt min, i det han anser, att Karl XIII *icke* på id af traktaten allena rättsligen kan anses hafva blifvit Norges rän eller norrmännen hans undersåtar, utan att dessa själfva folkrättslig befogenhet att afgöra, om de ville foga sig efter erfredens stadgande eller icke, äfvensom att i senare fallet konera en suverän norsk stat (sid. 105—107. Jfr anm:s föreg. ats sid. 37).

De skäl, med hvilka denna uppfattning motiveras, förefalla lertid något egendomliga. De bestå egentligen i ett antal pa-

---

[1] Med detta meningsutbyte måste diskussionen i Hist. Tidskr. anses afslutad.

[2] Hist. Tidskr. för 1894, h. 2.

ralleler. Bland dessa torde jag genast kunna utmönstra åtskilliga såsom absolut icke träffande in på saken i fråga. Så den om spanske konungen och de nederländska staterna före 1648. För det första voro dessa *stater*, vid Spaniens sida delar i den habsburgska familjemonarkien, hvilken endast sammanhölls af den gemensamme härskaren, och deras resning hade karakteren af en revolution mot denne hittillsvarande härskare och hans ätt. Det är naturligtvis något helt annat än ett genom en traktat afträdt områdes vägran att underkasta sig den tillträdande maktens välde. För det andra erkändes förenta Nederländernas självständighet långt före 1648 väl ej af Spaniens konung, men af andra europeiska suveräner. Och för det tredje borde man ej kunna jämföra den betydelse för »praktiken eller vetenskapen», som den spanske konungens intill 1648 vidhållna anspråk på Nederländerna kunna äga, med den, som jag velat tillskrifva Kielerfredens stadgande om Norges afträdelse. Spaniens nuvarande ställning till Holland är väl ändå något annat än Sveriges till Norge. — Än omöjligare äro parallelerna med grefvens af Paris anspråk på Frankrike och Sigismunds på Sverige efter fördrifvandet. I båda fallen var det en erkändt suverän stat, som genom en revolution fördref sin konung och hans ätt, och hvars suveränitet äfven med den nya styrelsen kvarstod och erkändes, oberoende af de fördrifnes personliga anspråk. Norge 1814 däremot var en del af den danska staten, som af denna stats suverän afträdts till en annan suverän men vägrade underkasta sig detta förfogande.

Återstår då jämförelsen med Englands australiska kolonier, som för öfrigt ej heller den är utan sina brister, eftersom ju dessa koloniers ställning till moderlandet är en helt annan än den, som Norge intog i det danska riket. Anm. supponerar, att de blefve af England afträdda till Frankrike, men nekade att underkasta sig och förklarade sig självständiga,[1] och han säger sig vara öfvertygad därom, att vi i så fall »litet hvar skulle stå med våra sympatier på deras sida». Märk »våra sympatier»! Hvad ha de med den saken att göra? En rättsfråga, en juridisk fråga får ju aldrig afgöras efter sympatier, utan helt enkelt genom tillämpning af lagens bud på föreliggande fall. Och på samma sätt får ej heller denna folkrättsligt-vetenskapliga fråga, om enligt folkrätten norrmännen genom freden i Kiel med för dem bindande verkan gjordes till den svenska kronans undersåtar, afgöras efter nutida sympatier — eller antipatier —, utan efter de vid tiden för detta fördrag erkända och tillämpade mellanfolkliga rättsregler. Men i stället för att objektivt utreda

[1] Det sätt, hvarpå anm. karakteriserar detta australiernas supponerade (och norrmännens år 1814 verkligen igångsatta) motstånd mot fredsfördragets genomförande förtjänar också att påpekas. Det betyder ju, säger han, endast att de »vägrat att låta sig såsom liflösa ting borttransporteras», att de »icke ville låta sig bortgifvas såsom viljelösa saker». En dylik karakteristik kan visserligen vara lämpad att uppkalla den ömsinte läsarens medkänsla för folken i fråga, men knappast att underlätta en lugn utredning af frågan från vetenskaplig synpunkt. Ty statshögheten öfver ett områdes invånare lär väl vara af helt annan art än äganderätten till ting.

dessa regler och efter dem döma, söker anmälaren stöd för sina »sympatier» i ett citat ur Bluntschlis år 1868 utgifna arbete »Das moderne Völkerrecht». Stödet synes mig vara mera än svagt. Ty å ena sidan lemnar citatet alldeles icke någon upplysning om den år 1814 gällande och tillämpade folkrätten; det är »das *moderne* Völkerrecht», som Bluntschli här vill angifva, och hvari han på grund af några folkomröstningar, som på hans tid förekommit, tilltror sig att insätta plebiscitet såsom allmän regel vid landafträdelser. Och å andra sidan lär man väl få anse äfven detta försök att i *vår* tids folkrätt gifva plats åt den nämnda regeln numera vara afvisadt icke blott af praktiken utan också af vetenskapen. Själf yttrar anm. i sin föregående uppsats (sid. 36): »Ännu i dag äro meningarna bland folkrättslärare icke enhälliga om behofvet af ett uttryckligt eller tyst godkännande från invånarne i ett afträdt område för afträdelsetraktatens rättsliga verken.» Det är i själfva verket alldeles för litet sagdt. Det är så långt ifrån, att nutidens folkrättslärare skulle vara enhälliga i att erkänna plebiscitet såsom folkrättslig regel vid afträdelser, att de tvärtom mycket mera närma sig enhällighet i sitt bestämda *förkastande* af denna teori. Jag ber att såsom exempel få nämna Heffter-Geffcken (Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart, 8 uppl., sid. 397), Martens (Völkerrecht, tysk uppl. af Bergbohm, I, sid. 356—359), Bulmerincq (Völkerrecht, i Marquardsens Handbuch des öffentlichen Rechts, sid. 378—379), Stoerk (Option und Plebiscit, en utmärkt specialafhandling i denna fråga), Holzendorff (i Handbuch des Völkerrechts II, sid. 269—272), samt ändtligen Matzen, som uttalat sig just angående Kielerfreden och Norge (i Nordisk Tidskrift för 1878, h. 1, sid. 85). — Huru kan då anm. komma med detta citat?

Vill man verkligen objektivt och efter vetenskapens regler söka svaret på den förutnämnda frågan, då har man icke att hålla sig till en eller annan teoretikers funderingar 50 år senare, hvilka ännu i dag närmast te sig såsom »fromma önskningar»,[1] utan till hvad som betraktades såsom gällande mellanfolklig rätt och såsom sådan praktiserades på den tid, som det här gäller. Och röraude den saken har jag den förmånen att kunna citera några rader af anm. själf i hans förut anförda uppsats, i hvilka jag tillåter mig att göra ett par kursiveringar. Det heter där: »Det var ganska naturligt och i *full öfverensstämmelse med praxis vid afträdelsetraktater*, att den svenska regeringen ansåg, att *Carl XIII genom Kieltraktaten blifvit Norges konung* och att det var *norrmännens plikt att erkänna honom* såsom sådan och lyda honom. Om de bland statsmän vid denna tid rådande åsikterna i dylika ämnen lämna Wienkongressens förhandlingar ojäfaktiga vittnesbörd. Teorien om folkomröstning, mer

[1] Martens yttrar om Bluntschlis arbete: »Das Werk dieses . . . Gelehrten . . . leidet . . . an dem bedenklichen Fehler, dass seine Thesen anstatt formulirter Grundsätze des geltenden Völkerrechts oftmals *pia desideria* des Autors bieten.»

eller mindre frivillig, för att sanktionera afträdelser var antagligen icke känd och i alla händelser icke erkänd.»

Slutsatsen torde vara klar. Om det obestridligen var, och väl äfven i alla tider hade varit, gällande praxis i fråga om landafträdelser, att det afträdda områdets invånare i och genom traktatbestämmelsen allena och oberoende af deras eget samtycke ansågos blifva den tillträdande statens undersåtar, och om detta likaså obestridligt bland tidens statsmän och regenter, de, som förvaltade staternas höghetsrättigheter, var den härskande uppfattningen, då måtte väl detta vara ett uttryck för tidens folkrätt, för så vidt man öfver hufvud taget skall kunna tala om en sådan. Och då måste denna regel gälla Norges afträdelse såväl som hvarje annat områdes, d. v. s. Karl XIII genom traktaten i Kiel folkrättsligen hafva blifvit Norges konung, norrmännen hans undersåtar och deras vägran att underkasta sig varit oberättigad samt gent emot själfva rättsfaktum utan verkan. Med andra ord, Norges förening med Sverige var, efter folkrättens kriterier, ovillkorligt afgjord och konstituerad, och Sverige ägde att utan vidare sätta den i verket.

När den svenska regeringen i sitt förhållande till Kristian Fredrik och norrmännen genast ställde sig på denna ståndpunkt, så voro följaktligen dess anspråk folkrättsligt giltiga.

Min uppsats har till uppgift att visa, att den ståndpunkten ej heller sedermera öfvergafs, utan tvärt om ligger till grund för hela Sveriges handlingssätt under de med Mosskonventionen började förhandlingarna, och att det således är på grundvalen af dessa rättsanspråk, som unionen och dess författning blifvit uppbyggd. Hvad beträffar den svenska regeringens hållning under tiden före den 4 nov. synes anm. i hufvudsak vara med mig ense. Men däremot anser han, att själfva unionsaftalet betecknar en »Kielerfredens Opgivelse», dels i och för sig, på grund af sin beskaffenhet, dels också på grund af sättet för dess tillkomst. Sverige skulle genom detta aftal hafva »släppt anspråket på den för Norge för framtiden bindande krafter af det förra rättsfaktum» (Kielerfreden) »för att i stället hålla sig till det senare» (unionsaftalet).

Först härledes detta, som sagdt, omedelbart ur själfva unionsförfattningens beskaffenhet. Enligt min åsikt är fredsfördragets innebörd den, att Norge lägges under Sveriges krona, norrmännen blifva dess undersåtar. Men, anmärker anm., eftersom den nuvarande föreningen ej är sådan, att Norge kan sägas vara någon den svenska kronans tillhörighet eller norrmännen dess undersåtar, så komma på så sätt Kieltraktaten och unionen i ett »skarpt sakligt motsatsförhållande i ett väsentligt stycke», och den förra kan icke sägas vara »konstituerande rättsakt för denna senare förening».[1]

[1] Anm. finner detta motsatsförhållande så användbart för att drifva min åsikt in absurdum, att han t. o. m. därur härleder, att Kielerfreden, för så vidt den har den af mig häfdade betydelsen, måste anses uppgifven redan genom Mosskonventionen. Huru han kommit till denna slutsats, torde blifva svårt att förklara, då han ju synes vara ense med mig därom, att

Det för anm. framträdande »motsatsförhållandet» torde bero på att han icke fullständigt satt sig in i min tankegång. Jag har i min bok resonnerat ungefär sålunda: Allt ifrån fredstraktaten är Norge (rättsligen) förenadt med Sverige såsom en under dess krona liggande särskild landsdel. Någon närmare organisation af denna förening har traktaten, såsom naturligt är, icke stadgat; det är åt den svenska kronan öfverlåtet att efter eget skön uppgöra en sådan. När så Sverige griper sig an härmed, så beslutar det sig för att ordna saken så, att det så att säga genom afsöndring af ett stycke af den svenska statsmakten skapar en särskild norsk statsmakt, naturligtvis oupplösligt förbunden med den svenska och stående under Sveriges kronas suveränitet. Anm. talar om en »ny förening», som genom unionsaftalet skulle hafva uppstått (»denna senare förening»). Han förbiser, att från min synpunkt sedt någon sådan alldeles icke kommit till, af den enkla anledning, att den gamla aldrig blifvit upplöst. Anm. har under sin sträfvan att uppvisa motsägelsen i min tankegång halkat öfver in i sin egen, enligt hvilken Norge såsom en suverän stat beslutit unionen. Men det är just detta, som jag bestridt. Jag har på det uttryckligaste betonat (a. a. sid. 126—129), att om också unionsfördraget (Norges Grundlov) uppgjordes i form af en öfverenskommelse mellan den svenska statsmakten och representanter för Norges folk (stortinget), så beror dock dess giltighet, teoretiskt sedt, endast på den svenska kronans bekräftelse, efter som denna var den myndighet, som allena ägde att ordna Norges styrelse; och vidare att Norge genom samma unionsfördrag icke gjordes till en stat rätt och slätt, utan till *en stat förenad med Sverige*, d. v. s. att dess statliga värdighet är oupplösligen sammanknuten med och beroende af dess förening med Sverige. Suveränt blef Norge icke, lika litet som det varit det förut. Unionsaftalet är intet internationellt fördrag, utan en organisativ akt inom den med Norge utvidgade svenska statskroppen. För en rent statsrättsligt-vetenskaplig betraktelse är den norska statsmakten till sin grundkarakter och upprinnelse intet annat än ett ur den svenska utbrutet stycke, som ställts för sig och fått namnet norsk. Nu har visserligen denna norska statsmakt genom unionsfördraget försetts med så utsträckta rättigheter, att den i hvad som angår Norges inre styrelse ur praktisk politisk synpunkt kan sägas icke på något sätt vara den svenska underordnad. Men gent emot utlandet har den svenska kronan såsom sådan förbehållit sig hela sin makt. I förhållande till andra suveräna stater framträder Sverige-Norge såsom *en* makt, för hvilken *Sveriges krona* med bindande verkan beslutar och hvars erkända suverän hon och ingen annan är. Sålunda är Kielertraktatens bestämmelse, att Norges folk-

konventionen är en öfverenskommelse af rent preliminär, provisorisk natur, hvilken innehåller *löften* af den svenske konungen om den unionella ställning, som Norge längre fram under vissa förutsättningar skulle komma att erhålla, men alldeles icke själf inför någon sådan redan nu. Unionen hade i Mosskonventionen ännu icke kommit till: huru skulle då »motsatsförhållandet» kunna inträda redan här?

rättsliga ställning skulle vara sådan, att det skulle ligga under Sveriges krona, äfven genom den unionella anordningen förverkligad.

Den af anm. anmärkta motsatsen synes mig således icke existera.[1]

Också förefaller det, som om han själf icke vore så alldeles säker på, att den är olöslig. Ty ehuru ett dylikt motsatsförhållande, om det verkligen hölle streck, i och för sig borde vara tillräckligt för att motbevisa mitt påstående att Kielerfreden fasthållits såsom grundval för föreningen, så är anm. dock mycket angelägen att till yttermera visso ådagalägga, att Sverige också genom *det sätt*, hvarpå man vid unionsaftalets uppgörande förfor, släppt alla anspråk på traktatsbestämmelsens för Norge bindande kraft. Mot hans framställning i denna punkt kan jag i allmänhet nöja mig med att hänvisa till hvad jag redan i det recenserade arbetet (sid. 84—96) sökt lifligt betona. Om de norska folkrepresentanterna också försökte att genom de yttre formerna för stortingets uppträdande gifva sig sken af att företräda ett suveränt Norge, så kunde dock detta i och för sig icke rubba det folkrättsliga faktum, att ett sådant icke existerade. Endast ett uttryckligt erkännande först och främst från Sveriges och därjämte äfven från öfriga suveräna makters sida kunde gifva Norge suveränitet. Något sådant kom aldrig på minsta vis i fråga, utan Sverige tog sig, om det också lät stortingets orättmätiga förfarande passera utan att ingripa däremot, dock noga till vara för att uttala något godkännande af detsamma och af den förutsättning, hvarpå det hvilade. Och ändtligen och framför allt: stortinget uppgaf själf, om också utan att erkänna det, just i de allra viktigaste på samma gång sak- som formfrågor ohjälpligen sin suveränitetsprincip, när det bl. a. nödgades lägga den svenska regeringens förslag till grund för den nya grundlagens utarbetande, nödgades häri gifva de svenska kommissarierna den mest ingripande del, ja, efter arbetets fullbordan formligen inhämtade deras, »å Kongl. Maj:ts vägnar» afgifna, antagande af grundlagen, *innan* det skred till sitt konunga-»val.»[2]

I öfverensstämmelse härmed var också, såsom jag tror mig hafva ådagalagt, den svenska regeringens uppfattning af den 4 nov:s hän-

[1] Anm:s jämförelse med Pommerns ställning till Preussen är mer än besynnerlig. Huru kan anm. komma tillbaka till westphaliska freden? — Jag har sagt, att Norges förening med Sverige folkrättsligen beror på den *sista* internationella öfverenskommelse, som bestämt öfver Norge, nämligen Kielerfreden. För Pommern-Preussen finna vi motsvarigheten, icke i westphaliska freden, utan i Preussens fördrag med Danmark af 1815. — Jag har mig icke bekant, om Preussen efter detta fördrag utfärdade någon särskild regeringsordning för Pommern. Men antag, att så hade skett, och att det skett efter öfverenskommelse mellan preussiska regeringen och Pommerns landständer, — skulle icke ändock nyssnämnda fördrag förblifva den rättsakt, som folkrättsligen konstituerar Pommerns förening med Preussen?

[2] Jfr a. a. sid. 86—87, 94—95. Anm. har icke omnämndt dessa omständigheter. Det synes dock hafva bort vara allt skäl att göra detta, åtminstone i samband med den uppgiften, att det »i det hela synes vara förf:s mening» att »formerna blefvo mest öfverensstämmande med stortingets ståndpunkt». Så, som den nu står, är den uppgiften på sin höjd en half sanning.

delser alldeles otvetydigt den, att hon däri ingalunda såg någon ny förening, något statsförbund med ett suveränt Norge, utan endast ett Norge afvunnet erkännande och en i samband därmed genomförd organisation af den förening, som fredstraktaten i Kiel rättsligen knutit. Anm. halkar mycket lätt öfver de bevis, som jag härför anfört. Mig synes det, som skulle den saken hafva förtjänat en större uppmärksamhet. Det är och förblir dock ett något besynnerligt företag att i en rättshandling af denna vikt söka konstruera in en betydelse, som den handlande själf uppenbarligen icke velat gifva den. Det är detsamma som att påstå, att den svenska regeringen låtit förleda sig att samtycka till något, hvars verkliga innebörd den icke begripit. Men en stats suveränitet är icke någonting sådant, som en teoretiker kan på advokatmanér processa sig till genom att för en annan stats handling utfinna en tolkning, som varit för denna själf främmande. Suveränitetsattributet kan endast tillkomma den stat, åt hvilken öfriga suveräner på ett fullt direkt och otvetydigt sätt, i ord eller i gärning, tillerkänt detsamma.

De omständigheter, hvilka anm. å sin sida anför för att bestyrka, att den svenska regeringen i händelserna af 4 nov. skulle sett detsamma som han, synas mig vara ingenting mindre än bevisande. Hvad först beträffar det af prof. Aschehoug till anm. meddelade förhållandet, att Karl Johan efter den 4 nov. lät Kristian Fredriks regeringshandlingar i tysthet bestå och icke företog sig att göra om dem, så måtte det väl ändå vara väl starkt att tvärt emot de många bestämda vittnesbörden i motsatt riktning däri se ett erkännande af dennes konungavärdighet. Om Karl Johan, för att undvika onödigt bråk, i sin utöfning af regeringsmakten helt enkelt tog till utgångspunkt den faktiska situation, som förefanns, så är detta en opportunitetssak, hvari man icke har skäl att inlägga någon rättslig betydelse. Anm. förtäljer, efter ett norskt statsrådsprotokoll, att Karl Johan haft för afsikt att bekräfta de ämbetsutnämningar, som skett efter den 14 aug. (Mosskonventionen), men ej de tidigare, af Kristian Fredrik gjorda, som han således skulle betraktat såsom legitima. Om så är, så talar det minst lika mycket mot anm. som för honom. Ty hade Karl Johan härvidlag utgått från den principen, att Norges suveränitet före den 4 nov. skulle erkännas, då skulle han lika litet hafva ifrågasatt att bekräfta statsrådets ämbetsutnämningar som Kristian Fredriks, eftersom ju statsrådet efter Eidsvoldskonstitutionen varit dennes laglige företrädare. Ändtligen söker anm. göra den af Karl Johan den 11 nov. utfärdade, af norsk statssekreterare kontrasignerade kungörelsen om Essens utnämning till generalguvernör till ett stöd för sig, samt anser densamma vara ett afgörande bevis mot Alins framställning, enligt hvilken Essen omedelbart »installerats», såsom man i rapporterna till konungen uttryckte sig, på grund af Karl XIII:s utnämning af den 13 febr. Han förbiser, att själfva det norska statsrådsprotokollet därvidlag jäfvar honom. Det heter här, synbarligen i anslutning till Karl Johans egna vid tillfället använda ordalag: »Hans Kongelige Höihed *tilkjendegav* nu

Statsraadet, at Hans Excellence Rigets Herre, Feltmarschal Greve af Essen nu *indtraadte* i Statsraadet som Norges Statholder . . .»[1] Att man betraktade den tidigare utnämningen såsom i och för sig giltig, är däraf uppenbart, om det också var ganska naturligt, att de norska statsråden skulle förmå Karl Johan att bekräfta den genom en ny, som afgafs i de former, hvilka den nyss antagna grundlagen stadgade.

Till slut förklarar sig anmälaren icke vara »i stånd att fatta» den af mig framhållna praktiska betydelsen däraf, att Kielerfreden fasthålles såsom föreningens rättsliga grundval. Måhända beror detta i någon mån därpå, att han för ett ögonblick åtminstone synes förbise en rätt viktig punkt i min framställning. Det är visst icke, såsom han tyckes tro, min mening att påstå, att unionskontraktet ovillkorligen förlorar sin giltighet blott och bart därigenom, att Norge rättsstridigt bryter däremot.[2] Men jag har framhållit, att det alltid är så, »att om den ena parten i ett kontrakt förbryter sig däremot, så *är den andra berättigad* att betrakta detsamma som annulleradt. Skulle sålunda Norge bryta . . . unionskontraktet, så *kan* Sverige förklara detta för annulleradt». Eller, såsom anm. litet längre fram och här fullkomligt riktigt återger min mening, »om Norge bröte unionen, så kunde Sverige anse denna annullerad och därigenom återfå alla sina rättigheter efter freden i Kiel».

Icke borde väl detta vara så obegripligt. I det supponerade fallet — att Norge bröte unionen — *kan* Sverige naturligtvis förklara, att det ämnar med tillgängliga medel uppehålla det kränkta aftalet. Men det kan efter mitt förmenande *också* förklara sig anse unionskontraktet upphäfdt genom den andra partens kontraksbrott, t. ex. af den anledning, att det anser kontraktet för dåligt för att förtjäna upprätthållas. *Om* nu Sverige beslöte sig för det senare, då synes det mig, som om Sveriges och Norges inbördes ställning skulle blifva en helt annan, ifall det annullerade aftalet, såsom anm. anser, utgjort det enda band, som hållit de två hvar för sig suveräna staterna tillsammans, än den blir, ifall Sveriges rättsanspråk på att hafva Norge med sig förenadt hafva en af detta aftal oafhängig grund. I förra fallet är det ett internationellt fördrag, som trädt ur kraft; de båda parterna intaga helt enkelt sina platser såsom suveräna stater, och Sverige har inga folkrättsliga anspråk på att Norge skall ingå en ny förening. I senare fallet åter är det endast en viss organisationsform för Norges ställning till svenska kronan, som visat sig omöjlig att upprätthålla. Den svenska kronans i Kiel vunna och folkrättsligen giltiga anspråk på Norge bestå fortfarande och kunna

[1] Alin, Den Svensk-Norska unionen I, Bil n:o 101. Kursiveringarna af mig.

[2] Förmodligen har anm. kommit till detta resultat på grund af den af honom citerade satsen: »Norge kan . . ., om det bryter unionskontraktet, bringa detta ur giltighet.» Jag medgifver gärna, att denna — för korthetens skull — fått en formulering, som *kan* misstydas, om satsen läses alldeles isolerad. Men sättes den in i sitt sammanhang med det närmast föregående (det som här ofvan i texten med ett par kursiveringar återgifves) så borde något missförstånd icke behöfva ifrågakomma.

förverkligas äfven i andra former än de hittills använda; Sverige kan stödja sig på mellanfolklig rätt, om det vill fordra, att föreningen i en ny, mer eller mindre förändrad form skall upprätthållas. Skillnaden förefaller ögonskenlig.

Äfven här har anm. uppdragit en parallell. År 1866 påstod Preussen, att tyska förbundets förbundsfördrag blifvit brutet och förklarade det för upphäfdt, men, anmärker anm., efter krigets slut fordrade det alls icke, att den gamla förbundsförfattningen skulle återställas, utan genomdref en ny organisation af Tyskland. Jämförelsen passar alls icke in på föreliggande sak redan af den anledningen, att Preussen och de öfriga tyska staterna till hvarandra stodo i förhållandet af ett rent internationellt förbund mellan suveräna makter, således något helt annat än Sveriges och Norges unionella ordning. Det är därför alldeles naturligt, att de tyska staternas ställning till hvarandra efter förbundsfördragets upphäfvande måste blifva en helt annan än Sveriges och Norges efter ett norskt unionsbrott.

Anm. finner det »förvånande», att jag såsom stöd för mitt resonnemang kunnat anföra ett par yttranden[1] af Karl Johan från det kritiska året 1821, och att jag härvid karakteriserat denne såsom den mest kompetente i fråga om att angifva den svenska regeringens uppfattning af Kielerfredens betydelse för unionen. De citerade yttrandenas uppgifter vore oriktiga, argument, som tillskapats för att försvara konungens hot med en statskupp. — Det har icke varit min mening att underskrifva hvarje uttryck i dessa aktstycken. Äfven den frågan, huruvida stortingets befarade handlingssätt skulle utgjort hvad konungen förklarade sig däri skola se, nämligen ett brytande af unionsfördraget (Norges Grundlov), må här lämnas därhän. Men så mycket måtte väl dessa akter i alla fall duga till att bevisa, som jag ur dem deducerat, nämligen 1:o) att Karl Johan fortfarande fasthöll vid sin uppfattning af traktaten såsom föreningens rättsliga grundval, och 2:o) att han hade klart för sig, att *om* norrmännen toge sig för att bryta unionsfördraget (hvilket *han* nu ansåg, att stortinget skulle göra, om det handlade såsom han befarade), Sverige då å sin sida kunde förklara unionsförfattningen upphäfd utan att därigenom prisgifva den rätt till Norge, som det i alla fall genom traktaten ägde. Det syntes mig icke vara ur vägen att påpeka, att det »tankeexperiment», som gaf sig såsom slutsats af min undersökning, och om hvilket jag lika lifligt som anm. önskar, att det aldrig måtte blifva annat än ett tankeexperiment, — att detta icke varit främmande för unionens stiftare själf.

[1] Hvarför talar anm. om blott *ett* yttrande af Karl Johan från år 1821, som jag skulle åberopat? Jag har citerat *två*, nämligen dels instruktionen för Sandels af 10 maj, dels också noten af 1 juni till Sveriges beskickningar hos stormakterna. Det är ju ett rätt anmärkningsvärdt faktum, att samma tankegång genomgår *båda* dessa skrifvelser och således icke gärna kan bero på en ögonblicklig uppbrusning.

Härmed äro hufvudpunkterna i anm:s långa kritik bemöt. Ett par detaljer återstå visserligen, emot hvilka jag kunde ha skäl att opponera mig, men som de för själfva saken äro af fö eller ingen betydelse, så torde jag ej behöfva på dem inlåta mig.

Upsala den 1 febr. 1895.

Nils Edén.

Åtföljer Hist. Tidskr. 1895.

Erinringar mot hr N. Edéns genmäle.

Ofvanstående svaromål föranleder till några anmärkningar, hvarvid anm. dock beder få uttryckligen betona, att han icke får anses godkänna det, hvarom han ej yttrat sig.

1. Vid tiden för Wienkongressen var utan tvifvel den i makternas råd förhärskande teorien den legitimistiska, enligt hvilken furstarnes, resp. regeringarnes, förfogande öfver folken lika visst medförde rätt att råda öfver dessa, som en egares förfogande öfver sina kreatur medför rätt till dem — rättighetens beskaffenhet var väl olika, men förfogandets kraft var lika ovillkorlig — och enligt hvilken hvarje rubbning, som utgick från folken, medförde ett tillstånd som borde undanrödjas i och för återställande af det förra tillståndet. I strid härmed stodo nu åtskilliga tilldragelser och statsbildningar, äldre än 1814, t. ex. Nederländernas resning, Portugals affall 1640, Nordamerikanska fristaternas uppkomst, strängt taget äfven spaniorernas kamp emot konung Josef — denne var ju likväl erkänd af Europas nästan alla makter. Efter 1814 hafva likartade tilldragelser många gånger ägt rum och den teorien, om än ej oemotsagd, dock mer och mer trängt sig igenom, att faktiska statsbildningar, som visat sig äga kraft att lefva och bestå, också äga rätt att lefva och anspråk att erkännas. Härom brukar talas hos alla folkrättslärare, särskildt vidlyftigt hos engelska och amerikanska, säkerligen äfven i de af hr E. uppräknade upplagor. Då en statsbildning visar sig äga lifskraft och blir bestående, brukar dess själfständighet räknas, icke från tiden för moderstatens eller andra staters erkännande, utan från tiden då den uppträdt såsom själfständig. Jfr ett par af ofvan anförda exempel.

Från den legitimistiska ståndpunkten sedt, blef nu Carl XIII rättsligen Norges konung genom Kieltraktaten. Anm. har i sina båda uppsatser uttalat, att Sverige grundade sina anspråk på denna, och äfven i den första uppsatsen framhållit det såsom naturligt, att Sverige skulle så göra; att Norge bestred traktatens förbindande kraft för sig och ansåg sig kunna bilda en egen själfständig stat; samt att striden om Carl XIII:s konungarätt före 4 nov. 1814 icke blef afgjord och icke heller blir det. Att den norska statsbildningen visade sig äga lifskraft, att Sverige fann sig föranlåtet erkänna den såsom själfständig ehuru i förening med Sverige, och att den allt-

sedan består såsom sådan, torde väl icke många förneka. Hr E., som i sitt resonnemang är tydlig legitimist, gör norrmännen till upprorsmakare. Att vid bedömande af det påståendet äfven den moraliska synpunkten drages in i betraktelsen, det får hr E. ursäkta. Det sätt, hvarpå anm. därvid citerat Bluntschli's ord, torde för den som erinrar sig i hvad form det skett finnas fullt försvarligt. I afseende å den legitimistiska ståndpunkten, för hvilken allenast gäller furstarnes, resp. regeringarnes rätt, i juridikens former öfverflyttad från den ene till den andre, har anm. tagit sig friheten framkomma med de för hr E. så misshagliga parallelerna. Hr E., som påtagligen förbiser hvad i dem är det väsentliga och det likgiltiga, söker framhålla vissa olikheter mellan jämförelselederna. På dem behöfver anm. ej inlåta sig, då läsare i allmänhet nog förstå, hvad det är, som parallelerna skola belysa och hvad som därvidlag har betydelse. Blott det kan han ej underlåta att uttala sin förundran öfver att, om man får döma efter hr E:s senaste yttranden, ett folks åtgärd att göra uppror emot och fördrifva sin erkända öfverhet för honom tyckes medföra ett tillstånd af annan och respektablare art att bedömas på ett annat och mildare sätt än om befolkningen i ett afträdt land vägrar erkänna den öfverhet, till hvilken landet afträdes.

2. Hr E. synes låta unionen och förmodligen äfven norska grundlagen komma till genom Sveriges ensidiga åtgöranden. Det är Sverige, som, när det »griper sig an» med att organisera föreningen, beslutar sig för att bilda den nuvarande unionen. Norrmännens åtgöranden samt underhandlingarne och aftalet med Norge synes hr E. betrakta blott såsom bidragande motiv för Sverige att, när det grep sig an med saken organisera på sätt som skedde. Påståendet är ett utmärkt exempel, huru långt en formalistisk kammarteori kan komma i orimlighet, när den icke bryr sig om verkligheten.

3. Anm. har i sin uppsats anmärkt, att hr E:s resonnemang i hans bok innebar en stor motsägelse. Naturligtvis försvinner denna, om hr E. ändrar mening i en af de punkter, hvarur motsägelsen framgår. Hr E. står fortfarande fast vid att Norge genom Kieltraktaten blef en under Sveriges krona liggande särskild landsdel. Men under det han i sin bok (sid. 51) uttalade att Norge, ifrån att hafva varit ett under Sveriges krona lydande konungarike, genom unionsfördraget blef en självständig stat i förening med Sverige, så har han nu en annan mening. Unionsaftalet — han kallar det, underligt nog, för aftal — är endast en organisationsakt inom den svenska statskroppen. Norge ligger ännu i dag under Sveriges krona.

Anm. erkänner fullkomligt, att motsägelsen ej längre finnes. Den är häfd därigenom, att hr E. låtit drifva sig till en ståndpunkt, som anm. trott det vara omöjligt för någon att intaga gentemot riksakten och norska grundloven, den att Norge fortfarande ligger under Sveriges krona. Hr E. har dock gjort det. Ett bemötande af ståndpunkten torde vara öfverflödigt,

Parallelen med Preussen och Pommern var uttryckligen anförd blott för den händelse, att hr E. skulle söka förklara sin motsägelse på ett visst angifvet sätt, och hade betydelse blott för denna händelse.

4. I afseende å sättet och formerna för unionsaftalets tillkomst samt senare yttranden därom kan anm. hänvisa till sin förra uppsats. Af hvad hr E. sagt å de af honom åberopade sidor af hans bok framgår, att Norge måste gå in på att en förening bildades och hvad som därför var nödvändigt, hvilket anm. också uttalat i sin uppsats, — men intet af betydelse därutöfver.

5. Hr E. har sökt bevis i några Carl Johans yttranden, icke samtidiga med 1814 års tilldragelser, anm. i Carl Johans handlingssätt dagarne omkring den 4 nov. och därefter. Hvar den största bevisningskraften ligger, må läsarne döma. — Att Carl Johan ville gifva nya fullmakter åt de af norska statsrådet efter Mosskonventionen utnämnde ämbetsmän berodde antagligen därpå att det stötte hans monarkiska känsla, att ämbetsmännen icke skulle hafva kungliga fullmakter. — I afseende å Essens riksföreståndareutnämning finnas två uttalanden af Carl Johan, båda af samma dag, den 11 nov. 1814. Det ena, det af hr E. åberopade, gifver icke klart besked, om det än, därest det vore det enda, kunde synas gifva något stöd åt hr E:s uppfattning. Det andra är fullt klart, att utnämningen skedde den dagen, den 11 nov. I dylika fall brukar man tolka det oklara uttrycket efter det klara. Hr E. tyckes anse den motsatta tolkningsmetoden vara den rätta, eftersom han följer den. Med det klara uttalandet stod i full harmoni Carl Johans begäran om ny fullmakt för sig själf såsom norsk generalissimus, något som Alin (Den svensk-norska unionen I sid. 114) mycket riktigt påpekat.

6. Det är angenämt att finna, att hr E. icke hyser den åsikt att unionsfördraget förlorat sin giltighet därigenom att endera parten rättsstridigt bryter däremot, angenämt ock att hr E. synes modifierat sin uppfattning om sin teoris värde i praktiken. Talet om den garanti, den skulle gifva emot unionens brytande, är tystnadt. Hvad hr E. nu håller fast vid, därom behöfver ej mycket sägas. Blir det så olyckligt, att det kommer till våld, så beror det på hvem som segrar och i hvad mån segraren finner de politiska förhållandena och klokhetens bud göra det möjligt och rådligt att begagna segern. Hvad betydelse Kieltraktaten darvid kan hafva i diplomatiska förhandlingar, därom har anm. sagt sin mening. Parallelen med Preussen år 1866 torde för flertalet läsare kunna belysa, att den segrande kan genomföra en ny organisation utan att behöfva eller ens kunna åberopa någonting anologt med hr E:s teori om Kieltraktaten. Och däraf följer, att teorien icke har den af hr E. påstådda praktiska betydelse för händelsen af ett unionens brytande af endera parten.

7. Hr E. har utan tvifvel omnämnt noten af 1 juni 1821, sedan han citerat stycken ur instruktionen af 10 maj s. år. Anm., som ej förstod eller förstår, att ett påstående får större bevisnings-

kraft därföre att det upprepas tvänne gånger kort efter hvartannat sysselsatte sig med den handling, hvarur hr E. hämtat sina citat som han således syntes fästa mest vikt vid. Det är sant, att C Johan däruti talade om att återinträda i fullheten af de rättigheter Kieltraktaten förlänat honom, lika sant som att han där sade han aldrig uttryckligen afstått från den absoluta makt, hvilken Europas stater garanterat honom — en garanti, som nog ej lämnats af någon enda — o. s. v. Men hvilken bevisningskraft om ett ståendes sanning — och därom är ju frågan — ligger väl däri att det förekommer i en dylik handling?

C. G. H.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

SEXTONDE ÅRGÅNGEN

1896

STOCKHOLM 1896

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Finska kriget 1808—1809

AF

A. HAMMARSKJÖLD

Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstabens Krigshistoriska Afdelning. I. IX + 373 sid. med 25 bilagor och 2 kartor. II: 1—3. VIII + 390 sid. med 67 bilagor samt 25 kartor och 6 ljustrycksplanscher. Sthlm, P. A. Norstedt & Söner, 1890—95.

I.

Ehuru Sverige äger en så lysande krigshistoria, har den likväl ända till våra dagar föga blifvit behandlad af fackmän. I det hela taget torde man kunna säga, att det först var kapten Mankell, som genom sina krigshistoriska arbeten på detta område bröt bygd. Den friskare fläkt, som på senare tider gått igenom vår armé, har ock vållat, icke blott att flera militära författare ägnat sig åt krigshistoriska studier, utan äfven att dessa i Generalstabens krigshistoriska afdelning fått en medelpunkt.

Såsom det mest betydande krigshistoriska specialverk, som i Sverige sett dagen, måste man obetingadt erkänna *Sveriges krig åren 1808 och 1809*, som nämnda afdelning under numera öfverste G. Björlins ledning nyligen utgifvit. En mängd af arméens officerare både inom och utom staben samt äfven sjöofficerare hafva biträdt vid affattandet af detta högst förtjänstfulla arbete. Knappast har väl också något svenskt historiskt arbete haft ett så

starkt stöd i alla afseenden af högsta vederbörande som just ifrågavarande. Vi nämna ej detta för att i minsta mån förringa författarnes förtjänster, utan endast för att framhålla ett för hvarje vän af vår historia både ovanligt och glädjande faktum.

Arbetet är grundadt på omfattande och noggranna källforskningar. Hvad Riksarkivets samlingar beträffar, torde likväl protokollerna i krigsärenden, särskildt hvad konceptsamlingen angår, ha kunnat mera anlitas, än som skett. Men Krigsarkivets, Flottans arkivs, k. Bibliotekets samt departements och ämbetsverks urkundsamlingar hafva noga undersökts; särskildt må ock framhållas, att, tack vare de ryska myndigheternas tillmötesgående, man lyckats tillgodogöra sig hvad de ryska arkiven innehålla om detta krig. I följd häraf kastar föreliggande arbete ett hittills okändt ljus öfver en mängd personer och händelser, som förut voro insvepta i ett större eller mindre dunkel. Detta gäller framför allt om C. O. Cronstedt och dennes tillskyndare samt Sveaborgs kapitulation. — Hvad tryckta källor, som behandla denna tid, angår, så synes det, som om en så viktig källa som H. G. Trolle-Wachtmeisters »Anteckningar och Minnen» ej begagnats.

Så godt det låter göra sig och utrymmet medgifver, vilja vi nu lämna en öfversikt öfver det rika innehållet i de två band, som hittills utkommit.

Första delen börjar med en öfversikt öfver den politiska ställningen i Europa i allmänhet och behandlar därefter särskildt Frankrikes, Rysslands, Preussens, Danmarks och Englands förhållande till Sverige. Så vidt den, som skrifver detta, kan döma därom, bär denna inledning prägel af en samvetsgrann och omfattande forskning. I några afseenden torde några beriktiganden likväl vara på sin plats. På s. 4 säges, att »Napoleons kränkning af det Ansbachska området förmådde, *såsom bekant är*, den preussiske konungen att kort härefter öppet bryta med Frankrike». »Såsom bekant är», var detta i december 1805 visserligen nära att framkalla brytning mellan de bägge makterna, men den förekoms genom slaget vid Austerlitz. Den förbundstraktat, som Haugwitz i anledning af sakernas förändrade läge den 15 dec. afslöt med Frankrike, ledde år 1806 till nya under-

handlingar och fördrag, som genom de preussiska ministrarnes missgrepp och Napoleons macchiavellistiska statskonst vållade Preussen nya diplomatiska nederlag; icke ens Hannover, som det i första fördraget fått löfte om, skulle det erhålla. Detta jämte det tyska rikets upplösning, som skedde Preussen oåtspordt, och Napoleons sträfvan att förvandla Fredrik den stores monarki till en fransk vasallstat, men icke kränkningen af det Ansbachska området framkallade på hösten 1806 den öppna brytningen. Härigenom upphörde af sig själf, fortsätter förf., det spända förhållandet mellan Preussen och Sverige, och *Napoleon fick en ny koalition emot sig.* Det dröjde dock icke länge, innan *dennas kraft var bruten.* Genom fältslagen vid *Jena och Auerstädt* vardt Preussen besegradt. Den fjärde koalitionen ingicks emellertid, som bekant, ej 1806, utan först 1807. — Intressant är att läsa den på s. 5 intagna redogörelsen för Napoleons anbud till Sverige om Norge m. m. samt hans underhandlingar med Gustaf IV Adolf åren 1806 och 1807. Kejsaren hade nämligen fullt klart för sig olägenheterna af att då ha Sverige till fiende. — I en not, I, s. 5, som handlar om Napoleons samtal med Lagerbielke och Essen 1810, då kejsaren framhöll det onda, som svenska arméens ställning 1807 vållade honom, kallas Lagerbielke »*amiral*». Det är högst egendomligt att se huru den ena militära skriftställaren efter den andra förväxlar öfveramiralen grefve J. G. Lagerbielke med hans söner. Både Montgomery i sin bekanta historia öfver finska kriget och major Lindström i sitt arbete öfver Pukes expedition till Västerbotten låta nämnde amiral, som var chef för arméens flotta och för förvaltningen af sjöärendena, sommaren 1809 föra befälet öfver den svenska örlogseskadern i Bottenhafvet. På denna eskader, hvars chef var öfverstelöjtnant G. Améen, tjänstgjorde således ingen amiral, men väl majoren J. Lagerbielke såsom befälhafvare öfver en fregatt. Gustaf Lagerbielke åter, som jämte Essen år 1810 underhandlade med Napoleon, hade aldrig varit sjöofficer, än mindre amiral, utan hade börjat sin bana som diplomat, hade till och med varit hofkansler och var statsråd, när han afgick på beskickningen till Frankrike, där han 1810 blef Sveriges sändebud.

Om Curt von Stedingk uppges I. s. 16, att han allt sedan 1790 varit anställd såsom ambassadör i S:t Petersburg; det var likväl först d. 12 mars 1792 som han fick denna rang.[1]

Det sätt Gustaf IV Adolf utfann att på egen hand göra sig betäckt för de 375,000 Rdr. Bco., som Sverige enligt 1791 års traktat med Ryssland hade att fordra af denna makt, torde hafva behöft en närmare utredning. Författaren af inledningen synes anse, att Sverige verkligen ägt denna fordran hos Ryssland. Presidenten Forssell däremot framhåller i sin minnesteckning öfver Wetterstedt, s. 76—78, med ledning af kanslipresidenten Ehrenheims utsago, att Sverige enligt Drottningholmstraktatens ordalydelse icke längre hade någon fordran hos Ryssland.

Man har mycket klandrat icke mindre Gustaf IV Adolfs utrikes politik än hans krigsledning. Visserligen ligger det i öppen dag, att denna i hög grad inskränkte men och i ovanlig grad hederlige och rättänkande konung på långt när icke var vuxen den politiska situationen i Europa under denna ödesdigra period. Den frågan kan likväl uppkastas, om man icke vid domen öfver honom lagt sten på börda. Månne icke ett krig med Ryssland och Frankrike i alla händelser hade varit oundvikligt för Sverige efter freden i Tilsit, äfven om Gustaf Adolf hållit sig neutral och aldrig deltagit i den tredje och fjärde koalitionen mot Frankrike? För att kontinentalsystemet skulle kunna blifva effektivt, var det ju öfverenskommet mellan Frankrike och Ryssland, att Sverige och Danmark med godo eller ondo skulle förmås att antaga detsamma. Danmark hade ju icke utmanat Frankrike, näppeligen heller Portugal, och likväl vardt fordran på kontinentalsystemets förverkligande lika ödesdiger för dessa stater som för Sverige. För vårt fädernesland var det snart sagdt en lifsfråga att icke antaga nämnda system. Däraf torde man kunna draga den slutsatsen, att hufvudorsaken till 1808 års krig måste sökas i Napoleons vilja, att Sverige skulle antaga kontinentalsystemet, hvilket na-

[1] Att Canning, såsom det s. 18 säges, »kommit i spetsen för regeringen» kan missförstås. Han var ju endast statssekreterare för hvad vi skulle kalla utrikes ärendena, men ej premierminister; detta blef han ju först 1827. Att Adlerberg s. 22 kallas för »Sveriges *ambassadör* i London» i stället för *envoyé* kan ock påpekas.

turligtvis icke hindrar, att Ryssland kunde hafva sin särskilda anledning till ett fredsbrott, nämligen Finlands eröfring.

Efter den notväxling, som i augusti månad 1807 ägde rum mellan svenske ambassadören Stedingk och ryske utrikesministern, synes emellertid förhållandet mellan de bägge makterna hafva antagit en ganska vänskaplig karakter. Ett visst omslag blef dock efter hand märkbart. Engelsmännens anfall på Köpenhamn 1807 väckte i Petersburg ett oerhördt uppseende, och i det samtal, kejsar Alexander kort därefter hade med general Savary, yttrade sig kejsaren om sina planer mot Sverige i följande ordalag:

»Hvad Sverige beträffar, är jag ej ännu färdig, och jag begär tid att reorganisera mina genom sista kriget mycket illa medfarna regementen, hvilka dessutom, alldenstund de måste dragas från rikets södra till dess norra del, äro mycket aflägsna från Finland. För öfrigt är min armé ej tillräcklig på en dylik krigsskådeplats. På de nordiska vikarnas grunda vatten använder man mycket roddflottor. Svenskarne hafva en ganska talrik sådan; min är ännu ej utrustad, och jag vill ej utsätta mig för ett nederlag af ett så litet land. Säg därför till Eder herre, att jag skall angripa Sverige, så snart jag fogat mina anstalter, men att jag måste invänta december eller januari månad.»

I en depesch af den 18 sept. varnade emellertid Stedingk svenska regeringen för Rysslands afsikter. Sedan han underrättat Gustaf Adolf om att England vägrat emottaga Rysslands medlingsförslag samt omtalat den växande förtroligheten mellan Alexander och Napoleons sändebud, tillägger han, att det ej borde förvåna, om man i Ryssland började göra gemensam sak med Frankrike mot Sverige. Man talade också redan ganska allmänt därom i Petersburg. Stedingk inberättade vidare, att gardesofficerarne fått order att hålla sig färdiga och att en kår af 40,000 man var under marsch mot ryska Finland. Sverige borde därför hålla sig beredt att mota den hotande stormen.

Och redan den 26 aug. 1807 hade Napoleon skrifvit till ryske kejsaren:

»Jag är otålig att få veta, hvad Eders Majestät tänker göra för att bistå Danmark och tvinga konungen af Sverige att göra gemensam sak med detta land . . . Det synes mig, såsom om det första man skulle göra vore att tvinga Sverige att förklara sig mot

England ... Hvad Sverige vidkommer, kan jag ej fatta, att den nuvarande monarken kan vara likgiltig för hvad som tilldrager sig i Köpenhamn. Förklaringen kan endast ligga i denna furstes karakter. *I alla händelser är det obehagligt, att han förblir neutral.* Om han gör gemensam sak med engelsmännen, vill jag minnas, att Eders Majestät sagt mig, att Eders Majestät genom sina fördrag vore förbunden att hjälpa Danmark. För min del skall jag lämna det allt bistånd, och den armé, som denna makt har i Norge, skulle kunna åstadkomma en diversion vid det anfall Eders Majestät företager mot Sverige.»

Dessa Napoleons påminnelser blefvo ej utan verkan. I oktober lät grefve Romanzov Stedingk veta, att kejsaren önskade ett återupplifvande af traktaterna 1780 och 1800, hvilkas hemliga artiklar såsom grundsats framställde och förfäktade Östersjöns neutralisering. Den 27 i samma månad öfverlämnade ryske ministern i Stockholm Alopæus till Gustaf Adolf från kejsaren ett bref, hvari samma grundsatser uttalades. Af kejsarens bref liksom af ett samtal med Alopæus hade Gustaf Adolf emellertid fått det intrycket, att ryska hofvet var särdeles angeläget att lära känna den ståndpunkt Sverige skulle intaga i ofvannämnda fråga samt att det varit en dylik önskan snarare än afsikten att bryta med Sverige, som föranledt brefvet från kejsaren. Men kort därefter i sitt bref till Stedingk af den 30 okt. skrifver konungen:

»Om kejsaren i Tilsit lofvat Bonaparte att förmå alla Östersjöns strandmakter att sluta sina hamnar för engelsmännen, skulle framställningen härom, hvilken åberopar fördragen år 1780 och 1800, mycket väl kunna vara endast en fint, af hvilken man, förutseende min mening, begagnar sig i ändamål att skaffa sig en förevändning till krig, i händelse ett sådant vore hemligen öfverenskommet mellan kejsaren och Bonaparte.»

Den 4 nov. mottog konungen från Stedingk en depesch, dagtecknad den 17 okt. Här omtalade Stedingk, både att fyra ryska divisioner skulle sammandragas på finska gränsen, och att han, tack vare sina förbindelser inom diplomatiska kåren, fått visshet om, att verkligen »något dylikt var på tapeten». I en senare depesch sade sig Stedingk likväl kunna hoppas, att någon brytning mellan Ryssland och Sverige ej vore förestående. »Om den», tillägger han, »blott kan uppskjutas några år, och om Eders Majestät kan lyckas

återgifva sitt land fred och lugn, skall man snart hafva så mycket att sköta här, att detta land, långt ifrån att vara farligt för Sverige, kanhända skall upphöra att vara det för någon af sina grannar.»

Emellertid vardt efter hand spänningen mellan Sverige och Ryssland allt större och större. Gustaf Adolfs steg att till ryske kejsaren återsända S:t Andreasorden, [1] liksom han förut till Preussens konung återsändt Svarta Örnsorden, emedan Napoleon erhållit dessa dekorationer, var ej ägnadt att förbättra ställningen. Och sedan Danmark den 31 okt. 1807 genom ett formligt fördrag förbundit sig med Frankrike, hade ju Napoleon fått ytterligare ett medel att bringa Sverige till undergifvenhet. »Det är blott konungen af Sverige kvar», skref Napoleon den 7 nov. till Alexander, »och han skall förmodligen taga skäl, då Eders Majestät talar litet allvarsammare med honom». Napoleon erbjöd sig att låta en fransk-dansk armé från Norge infalla i Sverige för att underlätta ryssarnes angrepp på Finland.

Truppsammandragningen mot Finland pågick emellertid oafbrutet. »Sedan tre veckor», skref general Savary d. 14 okt. till Napoleon, »passera trupper oupphörligt genom Petersburg för att gå till Finland. Kejsaren har sagt mig att det därstädes skulle finnas ej mindre än femtio tusen man. Det är samma trupper, som nyss kämpade mot oss, och de hafva tillryggalagt en förskräcklig väg. Men jag vågar försäkra, att de äro i mycket godt stånd, ty jag ser dem alla dagar. Till Finland har också afgått en artilleriträng af hundra fältstycken, äfven den i allra bästa stånd. Ja, i detta ögonblick är här samma verksamhet, som om det gällde att anfalla en stormakt.»

Stedingks rapporter öfverensstämma i hufvudsak med Savarys, enär enligt dem i Ingermanland och ryska Finland i slutet af november stodo fyra divisioner eller tillsamman sextiotusen man, som utan dröjsmål kunde kastas in i svenska Finland. Samtidigt lät danska sändebudet Stedingk veta, att, om Napoleon skulle yrka på de franska truppernas marsch genom danskt område, skulle danska regeringen ej kunna lägga något hinder i vägen därför.

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och Minnen I, s. 81, 82—83.

Det var sålunda hotande moln, som sammandrogo sig mot Sverige, ehuru ryska allmänheten afskydde det franska inflytandet och änskönt vänskapen mellan Alexander och Napoleon något svalnat i följd af den senares obenägenhet att uppfylla sina löften angående Moldau och Walachiet. I slutet af november yttrade Stedingk om den politiska ställningen följande: »Sverige har icke sedan länge befunnit sig i ett så kritiskt läge som för närvarande, och man måste sannerligen vara beredd på alla möjligheter, om man ej vill blifva ett offer för dem.» Han afrådde likväl sammandragning af svenska trupper vid Finlands gränser, på det att Sverige därigenom icke skulle gifva Ryssland en förevändning till anfall. Däremot tillrådde han att i all tysthet förbereda alla upptänkliga medel till motstånd, bland annat till uppsättande af en milis för landets försvar samt vargeringens ordnande.

Stedingk hade icke afslutat denna skrifvelse, då en svensk kurir, medförande S:t Andreasordens insignier, den 27 nov. ankom till S:t Petersburg. Stedingks förtviflan häröfver var gränslös. Gustaf Adolfs återsändande af ordensdekorationen sårade kejsar Alexander djupt. Han svarade med att återskicka Serafimerorden. Kriget var nog före dessa händelser af kejsar Alexander beslutadt och skulle nog i alla fall hafva inträffat, men Gustaf Adolfs steg att återsända den ryska orden vid denna kritiska tidpunkt vittnar om en oförsvarlig oklokhet.

Gustaf Adolf insåg tydligen den fara, som hotade Sverige genom Rysslands krigsförklaring mot England och att Sverige skulle blifva angripet både från öster och väster. Han begärde därför af England hjälp både till lands och sjös och två millioner £sterling i subsidier. Han delgaf äfvenledes den engelska regeringen de planer, han uppgjort för en eröfring af Norge, hvarigenom han ville skaffa sig en ersättning för den befarade förlusten af Finland. Han hoppades nämligen vinna Englands medverkan till denna eröfring. Den 31 dec. mottog konungen svar från England angående subsidierna och de militäriska hjälpsändningarna. Canning, som då ledde Englands utrikespolitik, gillade helt och hållet Sveriges hållning mot Danmark och lofvade 1,200,000 £sterling i subsidier samt

understöd af engelska flottan, men några landtrupper kunde däremot ej med säkerhet utlofvas. Den 5 jan. 1808 skref Stedingk, att den politiska ställningen var mörkare än någonsin. Aldrig tillförene hade nämligen det franska inflytandet haft en sådan makt med kejsar Alexander som nu. De ryska rustningarna voro så godt som fullbordade, och Danmark var färdigt att göra gemensam sak med Ryssland. Men när Rysslands krigsförklaring mot Sverige, trots alla Frankrikes uppmaningar, dröjde, sökte Savary personligen inverka på Stedingk genom att uppskrämma honom med tal om Sveriges delning. Men Savarys försök att genom den danske ministern närma sig den svenska ambassadören misslyckades fullständigt. Stedingk afböjde nämligen alla samtal med Napoleons sändebud.

Grunden till kejsar Alexanders obenägenhet för att taga ett afgörande steg mot Sverige låg helt säkert i den meningsskiljaktighet, som rådde mellan honom och Napoleon angående löftena i Tilsit. Ingen visste åt hvilken Napoleon ärnade skänka Donaufurstendömena. »Då inträffade nya händelser, som grepo in uti världshistoriens stora kugghjul och i första hand tvungo Napoleon att behandla Ryssland med en viss försigtighet.»

Från Portugal ville nämligen Napoleon fördrifva huset Braganza, från Spanien åter huset Bourbon. Men som därigenom Frankrikes krafter under den närmaste framtiden skulle komma att fjättras i västra Europa, blef det af vikt för Napoleon att bibehålla Ryssland som bundsförvant. Ett dylikt förbund var värdt ett offer. Napoleon gaf därför ock i uppdrag åt Caulaincourt, som i slutet af 1807 såsom Frankrikes ambassadör afgick till Petersburg, att göra sig noga underrättad om det billigaste priset för förbund med Ryssland. Svaret lydde: Moldau och Walachiet. Frågan om Balkanhalfön hade numera förlorat största delen af sin betydelse för Napoleon, sedan den pyreneiska trädt i förgrunden. Detta Napoleons tillmötesgående hade till följd, att Ryssland icke längre kunde underlåta att villfara Napoleons ofta upprepade fordran, nämligen att *tvinga* Sverige att uträda ur förbundet med England och *ansluta sig till kontinentalsystemet*. Redan efter den 21 jan. 1808, eller sedan ryska regeringen mottagit svenska konungens förslag

om Östersjöns neutralisering, hvari han för England äskade mera, än denna makt själf vågade begära, trodde Stedingk, att krigsförklaringen var omedelbart förestående. Från denna tidpunkt blef i Petersburg tanken på ett krig med Sverige allt mera allmän, enär ju Ryssland icke för Napoleons skull kunde ingå på detta neutralitetsförslag, hvari begärdes, att alla Östersjöhamnarna skulle å nyo öppnas för engelska handeln, så framt England förband sig att till nämnda haf icke sända några krigsfartyg. Den engelska regeringen, som fått del af förslaget, hade genast godkänt detsamma, men det ryska kabinettet besvarade det hvarken genom en not eller något ultimatum. Stedingk måste därför själf i början af januari begära att få veta kejsarens tankar om detta förslag, i hvilket 1780 och 1800 års neutralitetsfördrag åberopats. Romanzov svarade, att, som kejsaren fordrat garantier, hade han ej kunnat fästa något afseende vid konungens förslag, som endast stödde sig på möjligheter.

Stedingk hade emellertid redan den 23 jan., på grund af den oro, neutralitetsförslaget väckt i Petersburg, skrifvit till konungen: »Faran är utomordentligt stor, och man får ej förlora ett ögonblick, innan ett afgörande steg tages.» Han rådde därför till utomordentliga åtgärders beslutande samt att alla möjliga krafter skulle sättas i verksamhet för att Sverige åtminstone ej skulle duka under utan ära. Ytterligare varnade han konungen i en depesch af den 29 jan., hvari han meddelade, att den ryska krigsförklaringen redan vore uppsatt och att Caulaincourt öppet hade yttrat, att det nu vore slut såväl med Gustaf Adolfs regering som med Sveriges rike. Ehuru grefve Romanzov kort förut försäkrat Stedingk, att »ett anfall aldrig kunde vara mera orättvist och mera motsatt de grundsatser, som kejsaren under hela sin regering häfdat», syntes kriget oundvikligt.

Den 28 jan. 1808 underrättade Stedingk general af Klercker, som under Klingspors frånvaro i Stockholm förde högsta befälet öfver trupperna i Finland, om faran för krig och den ryska fälttågsplanen. På detta varningsbref mottog Stedingk den 5 febr. ett svar från Klercker, som däri omtalar, att svenska regeringen lämnat honom i så stor okun-

nighet om förhållandet till Ryssland, att han före mottagandet af Stedingks bref ej haft den minsta aning om, att ett krig kunde vara förestående. I Finland hade därför allt befunnit sig liksom i djupaste fred. Som Stedingk långt förut varnat svenska regeringen för ett ryskt anfall på Finland, måste detta Klerckers meddelande hos honom väcka den största förvåning.

Klerckers bref gaf därför Stedingk ytterligare anledning att varna sin konung för den hotande faran. Som Gustaf Adolf redan gifvit honom fullmakt att lämna Ryssland, när förhållandena sådant fordrade, hade han trott, att man från svensk sida äfven var redo att upptaga striden. De underrättelser, han nyligen mottagit från Finland, hade därför i hög grad oroat honom. På ryska sidan var allt i verksamhet. Caulaincourt gjorde allt för att påskynda anfallet. Danske ministern, som nyligen arbetat däremot, emedan hans hof hade befarat, att ett krig skulle hafva till följd, att svenskar och engelsmän eröfrade Norge samt att Danmark under en oberäknelig framtid skulle få herbergera sina nya bundsförvanter, fransmännen, understödde nu däremot på det ifrigaste Caulaincourts eggelser till krig. Den styrka, som var bestämd till första anfallet, hade minskats till 20,000 man linietrupper. Om blott ryssarne i början ledo ett nederlag, skulle de snart tröttna både på kriget och förbundet med Frankrike. Åtta dagar därefter, eller den 13 febr., skref Stedingk: »Det finnes nu mera icke någon hjälp». Så oundviklig syntes honom brytningen. Han uppskattade då den ryska anfallshärens styrka till 25—30,000.

Nästan omedelbart efter affattandet af denna depesch, mottog Stedingk från Gustaf Adolf ett reskript, dagtecknadt den 6 febr. 1808. Sedan konungen i detta omnämnt sitt svar af den 11 jan. på den ryska noten af den 28 nov., hvari han tydliggjort sin svåra ställning mellan Ryssland och England samt framställt förslag till förlikning, förklarade han sig ha blifvit synnerligen öfverraskad af underrättelsen om nya fientliga demonstrationer från ryska sidan, allrahelst som Sverige ej gifvit det minsta skäl till missnöje eller misstroende från Rysslands sida. Sveriges rent defensiva förbindelser voro ej riktade mot Ryssland. Dess

tvister borde vara detta land främmande. Det var ej Gustaf Adolf, som öfvergifvit kejsaren af Ryssland, utan tvärtom denne, som öfvergifvit konungen af Sverige. »Efter de bevis på trohet och ärlighet», skrifver konungen, »som jag gifvit honom under den tid, vi voro förbundna, kan jag så mycket mindre tro, att han nu utan grund anfaller mig, som han vid andra tillfällen förklarat mig, att han har nog med land och ej önskar någon utvidgning.» Efter detta märkliga yttrande befaller konungen Stedingk att å nyo rikta ryska kabinettets uppmärksamhet på det förslag, han framlagt, att söka neutralisera Östersjön genom en allmän öfverenskommelse.

Efter genomläsningen af detta reskript anhöll Stedingk, med förbigående af Romanzov, hos kejsaren om audiens, som ock beviljades honom den 16 febr. I det samtal, som då ägde rum, förklarade Alexander för Stedingk, att han led vid tanken på, att han befann sig i tvist med svenske konungen, men att han nödgats därtill af omständigheternas bjudande makt. För det närvarande kunde ju »hvarken han eller någon annan monark i världen motstå Frankrikes vapen. Man måste vika för nödvändighetens lag, söka hålla sig uppe till gynnsammare tider och af två onda ting välja det minst onda». Då Stedingk därefter begärde upplysning om orsakerna till de stora truppsammandragningarna vid finska gränsen, svarade kejsaren, att dessa endast voro försigtighetsmått, som vidtagits mot ett befaradt anfall af engelsmännen. »Ni äro icke i stånd», yttrade Alexander, »att motstå dem och försvara Eder mot deras inbrott, men om de innästlade sig i Finland och kunde begagna sig af Eder flottilj, skulle jag vara ganska illa däran.»

Stedingk begärde därefter att få uppläsa konungens reskript, hvartill kejsaren efter någon tvekan gaf sitt samtycke. Sedan han åhört dess uppläsning, sade han: »Skulle jag nöja mig med en sådan uppgörelse, vunne den dock icke bifall på annat håll. Faran kommer ej från min sida! Gud är mitt vittne, att jag icke eftersträfvar en enda by, *det vill säga, icke af er*. Där är mot faran från Norge och Skåne, som ni bör skydda er. Det är den verkliga faran för er.»

Stedingk vidrörde slutligen Napoleons hot mot svenska konungahuset och bad enträget tsaren att rädda både sig själf och Sverige. »Räddningen», svarade Alexander, »kan endast komma från konungen. Må han förena sig med mig, må han åtminstone för ögonblicket underkasta sig nödvändighetens lag, och vi skola draga oss ur spelet. Jag har 200,000 fransmän på mina gränser; mot dem stå endast 100,000; hvad kan jag göra?»

I den depesch, i hvilken Stedingk redogjorde för detta samtal, fällde han följande slutomdöme om detsamma. »Det är helt och hållet negativt». Genom audiensen hade han »intet annat vunnit än den innerliga öfvertygelsen, att det ej finnes någon hjälp, och att kejsaren genom en oemotståndlig makt drages ned i ett svalg af olyckor, hvilka skola öfverhopa Sverige, likasom hela den öfriga världen». Kejsarens afsikter voro icke elaka, men han var till den grad behärskad af fruktan för fransmännen, att han icke vågade göra dem något emot. Hans ministrar och rikets store delade denna fruktan. Därtill kom, att Romanzov hatade engelsmännen och endast därigenom trodde sig kunna hålla sig uppe, att han kastade sig i Frankrikes armar.

Fredsbrottet var likväl icke, hvad kejsaren vidkommer, ännu afgjordt. Ett ultimatum till svenska regeringen var dock redan färdigt. Enligt Zlobin[1] skall ett ultimatum redan den $\frac{30 \text{ dec. } 1807}{11 \text{ jan. } 1808}$ varit uppsatt och dagtecknadt samt samma dag öfverlämnadt till Stedingk. Detta påstående vederlägges likväl därigenom, att de sista svenska svarsnoterna, som i det verkligen afgifna ultimatum åberopas, först den $\frac{9}{21}$ jan. öfverlämnades till ryska regeringen. Af Zlobins' meddelande framgår dock ovedersägligen, att *ett* ultimatum varit uppsatt redan den 11 jan. Detta öfverensstämmer likväl endast till en del med det, som sedermera dagtecknades den 22 febr. och slutligen afgafs (se vidare I, s. 83, n.). Detta sistnämnda afsändes likväl redan den 17 febr. med en kurir till ryska ministern i Stockholm för att tillställas svenska regeringen, men först den 21 öfverlämnades

[1] »De diplomatiska förvecklingarne mellan Ryssland och Sverige 1801—1809».

ett exemplar däraf till Stedingk. Det innehöll, att kejsaren af harm öfver det våld, som England tillåtit sig mot Danmark, och på grund af de bägge traktaterna 1780 och 1800 ansåg sig icke allenast berättigad utan äfven förbunden att yrka på Sveriges samverkan mot England. Konungen af Sverige hade visserligen icke förnekat de ofvan åberopade förbindelserna men likväl vägrat all samverkan, så länge de franska arméerna ej dragit sig tillbaka från Östersjöns kuster och *Tysklands hamnar ej voro öppna för Englands handel.* Han hade därigenom så tydligt som möjligt ådagalagt sin partiskhet för England. Kejsaren hade vissserligen i en not af den $\frac{16}{28}$ nov. å nyo yrkat på konungens samverkan med Ryssland mot England men på denna not under nära två månaders tid icke erhållit något svar förr än den $\frac{9}{21}$ febr. — svarsnoten hade dock, såsom redan nämndt är, öfverlämnats den $\frac{9}{21}$ jan. —, och detta svar hade burit samma prägel som det föregående. Som svenska regeringen hemligen i London underhandlat om ett förbund, och som Sverige under skenet af en låtsad neutralitet sökte dölja sin kända tillgifvenhet för England, så kräfde Rysslands intressen, att det ej kunde tillåta denna neutralitet. Kejsaren anmodade därför för sista gången konungen sin svåger, och det med hela den sanna vänskapens värme, att icke längre tveka att uppfylla sina förbindelser utan antaga det enda system, som öfverensstämde med de nordiska makternas fördelar. Det berodde därför på konungen af Sverige att taga ett beslut, detta dock ofördröjligen, som kunde bibehålla båda rikena i det närmaste förbund och en fullkomlig endräkt.

I Stockholm hade man emellertid under större delen af februari månad varit fullkomligt okunnig om, hvad som tilldrog sig på andra sidan Östersjön.

Ifrån den 5 till den 26 febr. hade inga kurirer anländt från Ryssland. Drifis och snötjocka hade hindrat all kommunikation mellan Åbo och Grisslehamn. Först sistnämnda dag aflämnades Stedingks depescher af den 2 och 5 febr. på Gripsholm till konungen. Dagen därpå hade äfven depescherna af den 13 och 14 febr. framkommit. Af dessa skrifvelser framgick det tydligt, att kriget var oundvikligt. Och på e. m. den 2 mars ankom en kurir från general af

Klercker med den märkliga underrättelsen, att ryssarne utan minsta varsel den 21 febr., således samma dag ryska regeringen till Stedingk öfverlämnat sitt ultimatum, gått öfver gränsen samt framträngde på vägen mot Helsingfors. Från ryske öfverbefälhafvaren hade en proklamation utfärdats, hvari finska folket uppmanades till landsförräderi. Samtidigt fick konungen veta, att en rysk kurir den 28 febr. visat sig vid Signildsskär, men på grund af omöjligheten att passera Ålands haf tagit vägen norrut. Konungen befallde, att denna kurir skulle gripas, hvilket ock skedde den 7 mars i Hernösand. Det var genom de papper, denne medförde, som konungen fick del af Rysslands ultimatum.

Under oro öfver Stedingks öde hade Gustaf Adolf emellertid redan förut, eller den 2 mars, låtit arrestera den ryske ministern Alopæus. Rysslands oväntade anfall, som icke var förutgånget af någon krigsförklaring, åberopades såsom rättfärdigande detta steg.

Orsaken hvarför Stedingk icke på länge låtit höra af sig, berodde på de försiktighetsåtgärder, ryska regeringen mot honom vidtagit. Sedan han nedskrifvit hufvudinnehållet af det samtal, han haft med kejsaren den 16 febr., hade han för en kurir begärt pass, hvilket dock vardt honom vägradt. Först den 21 på aftonen, på samma gång Rysslands ultimatum lämnades honom, erhöll han kurirpasset. Detta var dock ställdt på Memel, hvarifrån vid denna tid på året öfverfart var nästan ogörlig.

Kort därefter fick Stedingk kunskap om ryssarnes infall i Finland, hvarpå han begärde sina pass. Dessa lämnades honom först den 27 febr., men som ryska regeringen icke vågade låta honom resa genom Finland, emedan hon fruktade att den popularitet, han åtnjöt i detta land, skulle göra Ryssland skada, voro äfven *hans* pass ställda på Memel. Stedingk begärde då att få återvända öfver någon annan ort till Sverige. Man lofvade honom slutligen att öfverföra honom dit med ett ryskt krigsskepp. Han föredrog likväl att göra resan på ett svenskt fartyg, hvarigenom affärden fördröjdes ända till den 23 juni. Först den 6 juli inträffade han i Karlskrona, hvarefter äfven Alopæus fick återvända på samma fregatt, som afhämtat Stedingk.

Engelska regeringen visade mycken benägenhet att bistå Sverige i denna dess kritiska belägenhet. Den 8 febr. 1808 vardt förbundstraktaten med England undertecknad, hvarigenom de bägge makterna förbundo sig att hvarken sluta fred, stillestånd eller neutralitet med fienden annat än i förening och efter gemensam öfverenskommelse. England utlofvade ett månatligt understöd åt Sverige af 100,000 £sterling under ett år, hvaremot Sverige förband sig att underhålla hela sin landtarmé och sin sjömakt, framför allt skärgårdsflottan, för att det kraftigaste motstånd skulle kunna göras de gemensamma fienderna. England visade sig hjälpsammare än själfva traktaten fordrade. Så t. ex. utbetalade det redan i början af 1808 i förskott de subsidier, som enligt löfte först skulle utfalla under årets sista två månader. I slutet af februari lofvade det att med det snaraste till Östersjön afsända tretton linieskepp och ett motsvarande antal fregatter, under befäl af amiralerna Saumarez, Hood och Keith. Denna hjälpsändning var så mycket mer behöflig, som äfven Holland fått befallning af Napoleon att med sin sjömakt understödja den fransk-danska härens tillämnade landstigning i Skåne. Den styrka, som skulle användas för detta företag, skulle enligt Napoleons befallning på inga villkor få understiga 36,000 man. Till marskalk Bernadottes 22,000 man franska, spanska och holländska trupper skulle sålunda komma minst 14,000 danskar. Bernadotte fick befallning att, så snart han erhållit underrättelse om att ryssarne framträngt till Åbo, med nämnda styrka öfvergå till Skåne för att vid Sundet bemäktiga sig sådana punkter, hvarifrån han kunde hindra engelska flottans genomfart samt bereda sig en befäst operationsbas. Innan detta skett och innan han var viss om att i Stockholm hafva säkert stöd af ett parti, fick han ej framrycka mot denna stad. Den 14 mars aflämnade danska sändebudet i Stockholm sin regerings krigsförklaring mot Sverige. Såsom skäl för detta steg åberopade danska regeringen Sveriges vägran att förena sig med Ryssland och Danmark mot England samt Sveriges förbund med sistnämnda makt. Äfven en annan Östersjömakt, nämligen Preussen, blef på grund af Rysslands och Frankrikes hållning tvungen visserligen icke till krig med Sverige

men till att afbryta alla förbindelser med detta land. Den 10 mars meddelades den officiella preussiska tidningen detta. Till svenska ministern von Brinckman yttrade den preussiske ministern grefve von Goltz i anledning af denna sak följande: »Ni kan icke känna hela *vidden* af vår rysliga ställning; det är ej fråga om mer eller mindre viktiga underhandlingar med främmande makter; de senast från Paris med enspännare ankomna bref lämna oss blott valet mellan ovillkorlig lydnad eller statens upplösning. Bonaparte har ändtligen aflagt all förställning, befaller såsom segrare utan minsta afseende på Tilsitska freden.» Preussens ställning var ock ytterligt svår. 153,000 man franska truppar stodo nämligen ännu kvar inom preussiska rikets gränser.

II.

Af Stedingks depescher framgår det, att svenska regeringen redan på hösten 1807 varnades för hvad som komma skulle. Det oaktadt vidtogos inga kraftigare försvarsanstalter. Ännu i slutet af januari månad lefde man ju i Finland liksom i djupaste fred, såsom general af Klerckers bref till Stedingk utvisar. Att några större krigsrustningar icke företogos hade sin egentliga grund i bristande förutseende och i landets tryckta finansiella ställning. Först i början af år 1808 erhöll man genom de engelska subsidierna större penningetillgångar.

Svenska arméens styrka i indelta och värfvade trupper utgjorde vid början af 1808 på papperet 66,850 man. Den i fredstid befintliga nummerstyrkan utgjorde likväl endast 52,872 man ordinarie soldater och vargering, hvaraf 19,765 man tillhörde Finland. Denna här led dessutom af betänkliga brister. Flera verkliga reformer inom svenska härväsendet hade likväl påbörjats. Man sökte nämligen förbättra, stärka och framför allt förenkla hvad man kunde, men i allt detta arbete felades det väsentligaste: den sammanhållande ledningen af det hela. Det saknades en väl genomtänkt och följdriktig plan för arbetet. Man har ock kallat det skede

i vårt försvarsväsen, som närmast föregick 1808 års krig, för en de partiella reformernas tid. Men som många af dessa blott till hälften blefvo genomförda och sträfvandet efter enkelhet ofta ledde till förvecklingar, åstadkommo reformerna brister, större än de, man ämnat afhjälpa. Personer med ej vanlig begåfning stodo likväl i spetsen för flera af krigsstyrelsens grenar, och det arbetades på många håll med plikttrohet och en på länge ej sedd ifver. Bristen på stadga hindrade emellertid en följdriktig utveckling af försvarsväsendet. Sveriges härordning hade därigenom blifvit ett verk af den mest brokiga och olikartade beskaffenhet. — Och så kom kriget.

Generalfälttygmästaren von Hellwig hade gjort betydliga förbättringar inom artilleriet, särskildt hvad kanonerna angår. Men dessa förbättringar hade ty värr ej kunnat genomföras i sin helhet före krigets utbrott. Han hade äfven konstruerat ett refffladt gevär, men ehuru man år 1807 på detsamma fastställt modell, hvilken följande år undergick några förbättringar, kom likväl aldrig en större mängd af detta gevär att anskaffas. Sveriges gevärsförråd vid krigets utbrott var otillräckligt. Sedan vargeringen blifvit beväpnad, funnos nämligen endast sex- till sjutusen gevär i reserv. Beklagligt och vittnande om föga omtanka var det alltså, att man under närmast föregående år till Ryssland[1] och Preussen försålt ett ej obetydligt antal gevär, ensamt under år 1806 icke mindre än 21,665 stycken. Vid krigsutbrottet måste man därför anskaffa nya gevär från England. 35,000 gamla gevär uppköptes därstädes, hufvudsakligen för landtvärnets räkning.

Ehuru under tiden närmast före 1808 krigskonsten mer än någonsin tillförene i vårt land gjorts till föremål för teoretiska studier, stod ej den militära bildningen högt bland det högre befälet. I detsamma fanns nämligen allt för mycket kvar af den gamla surdegen. Dugliga officerares befordran hämmades på grund af den ännu snart sagdt allsmäktiga anciennitetsprincipen, hvilken allt sedan Fri-

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 78, berättar, att »jämte de öfriga gamla dåliga gevären från Stockholm skickades till Ryssland äfven gevär, hörande till finska arméen, så att nu (okt. 1807) äro där regementen, som ej hafva gevär. *Detta blef icke regeringen bekant förrän långt efteråt*»; ibid. s. 82.

hetstiden liksom en mara ridit vår armé, hämmat dess utveckling och hindrat dugligheten att komma på sin rätta plats. Det stränga fasthållandet vid anciennitetsprincipen har ock varit en af hufvudorsakerna till olyckorna under 1808—1809 års krig, ehuru visserligen icke den enda.

Härens och flottans öfverstyrelse, sammansättning, styrka, beväpning och beklädnad m. m. äro i första delen utförligt behandlade och belysas genom talrika bilagor.[1] Hvad uppgifterna om fregatternas bestyckning beträffar, så motsägas dessa rörande *Euridice, af Chapman* och *Jaramas* af Pukes besättningslista för blockskeppen och de på sjöexpedition utgående fartygen (Generaladjutantsexp. för flottan ankomna handl. 4/4 1809), där nämnda fregatter uppgifvas föra: den första 46, den andra 44 och den tredje 32 kanoner. Puke förtjänar nog i sina uppgifter mer tilltro än R. Cederström. Uppgiften, I, s. 362, att en kanonslupsbataljon »*i regeln*» bestod af *1 hemenma* 12 kanonslupar etc., torde kanske vara sann, om därmed menas, att reglementet påbjöd detta, men i verkligheten var ej detta fallet. Ett så stort antal hemenma, som detta skulle ha erfordrat, fanns ej; detta slags fartyg fanns ju egentligen blott vid Sveaborgseskadern, Stockholmseskadern hade endast en enda hemenma (Bil. 21). En skrifvelse af amiral Lagerbjelke om brigadens och kanonslupsbataljonens sammansättning, hvilken skrifvelse troligen är författad kort före år 1808, bestyrker ej heller ofvannämnda uppgift. Hvad som i I, s. 297—98, säges om flottornas öfverstyrelse torde ock tarfva en noggrannare utredning än den, som gjorts. Påståendet, att chefen för förvaltningen af sjöärendena på samma gång var chef för arméens flotta, torde väl endast så till vida vara riktigt, att amiralen frih. J. G. Lagerbjelke beklädde båda chefskapen, men föreningen af dessa ämbeten har från början ej varit afsedd att gälla för alltid. Den var endast tillfällig och berodde därpå, att Lagerbjelke, som redan förut var chef för arméens flotta, utarbetat förslaget till inrättande af det nya ämbetsverket. I staten för detta

---

[1] Hvad bil. 20 beträffar, må ock anmärkas, att segelbåten eller, såsom den i flottans handlingar för 1809 äfven kallas, barken *Kusen* på detta ställe, förmodligen genom förbiseende vid korrekturläsningen, fått namnet *Kasen*.

står, att chefen för detsamma skulle bibehålla »innehafvande ämbetslön och förmåner», men ock att han kunde lika väl tillhöra örlogs- som skärgårdsflottan. (Krigsregistraturet ²³/₃ 1803).

* * *

Finlands vattendrag kunna indelas i tre större vattensystem: Saimas med utlopp genom Vuoksen i Ladoga, Päijänes med utlopp genom Kymmene älf i Finska viken och Näsijärvis med utlopp genom Kumo älf i Bottniska viken. Saimas upptager icke blott hela Savolaks och Karelen utan äfven östra delen af dåvarande ryska Finland. Savolaks och Karelen bilda sålunda helt naturligt en krigsskådeplats för sig. Hvad det andra vattensystemet beträffar, voro vid nittonde seklets början de kring sjön Päijäne belägna delarna af landet så folkfattiga, att större operationer därstädes ej voro tänkbara. Väster om denna sjös utflöde, Kymmene älf, som i sitt nedre lopp utgjorde riksgräns, låg åter den bördigaste kuststräckan, hvilken i defensionsplanerna betraktades såsom en särskild krigsskådeplats, kallad »Sjökusten», och som sträckte sig mot norr utefter Bottenhafvet. Man kunde sålunda särskilja två krigsskådeplatser, hvilka med hänsyn till deras läge i förhållande till Päijäne benämndes den östra och den västra, och hvilka sammanföllo i norr vid Uleåborg.

Många planer voro uppgjorda till Finlands försvar, bland dem Augustin Ehrensvärds defensionsplan af år 1766. Ehrensvärd ansåg, att kuststräckan vore den enda tänkbara krigsskådeplatsen, emedan enligt hans förmenande ett vinterfälttåg i Finland vore lika omöjligt som öfverhufvud taget ett krig i de inre, fattiga och glest befolkade landsdelarna. Detta var planens svagaste punkt, men denna uppfattning stod i fullkomlig öfverensstämmelse med hvad hans samtida tänkte i denna sak. Som bekant gjorde ej heller Gustaf III något vinterfälttåg under sitt krig med Ryssland.

Enligt Ehrensvärds åsikt behöfdes för Finlands försvar en stark flotta, som tryggade förbindelserna med Sverige och skyddade arméens flank, men både arméen och flottan behöfde i *kustlandet* ett stöd och en tillflyktsort. Och detta

skulle de hafva i en dubbelfästning, Helsingfors-Sveaborg, som var hörnstenen i Ehrensvärds ursprungliga försvarsplan. Till följd af bristande tillgångar kom likväl denna dubbelfästning aldrig till stånd, utan i stället kom Sveaborg att ensamt göra tjänst både som hamn för flottan och som place d'armes för hären utan att äga genom befästningar tryggad förbindelse med fasta landet.

Till Ehrensvärds plan hörde utom denna dubbelfästning äfven en gränsfästning, som borde ligga vid stora landsvägen, hvilken han ansåg som den enda hufvudoperationslinien. Den lämpligaste punkten för denna fästning menade han Lovisa vara, så vida äfven ett mindre fäste uppfördes vid Svartholm, hvarigenom förbindelsen mellan gränsfästningen och den i strategiskt afseende så viktiga skärgården tryggades. Vidare borde vid Anianpelto, på näset mellan sjöarna Päijäne och Näsijärvi, ett mindre fäste uppföras, för att arméen skulle kunna försvara linien Lahtis — vid Näsijärvis södra ända — Borgå, eller den smalaste delen af den s. k. sjökusten.

I öfverensstämmelse med sin uppfattning om omöjligheten att kunna föra krig i de inre delarna af landet kunde Ehrensvärd ej tillerkänna Tavastehus, ehuru det är en af de viktigaste punkterna i södra Finland, någon större vikt och betydelse i militäriskt afseende. Af samma skäl underskattade han i hög grad Savolaks-Karelens vikt såsom krigsskådeplats, enär han ansåg 1,000 man vara en tillräcklig styrka för att försvara Savolaks och vägen därifrån till Uleåborg, äfven om de ej egde någon fast stödjepunkt.

Hvad Klingspors plan[1] åter beträffar, betonar den liksom Ehrensvärds vikten af en dubbelfästning, där både här och flotta kunde få en stödjepunkt. »Helsingfors», säger han, »är med Sveaborg att anse som den viktigaste hufvudfästning för Finland, där depot och förråder af alla slag kunna ligga i säkerhet och dess lokal lämna tillräckligt utrymme, så för en svensk armé att sig där formera och i

[1] I ett originalprotokoll för krigsärendena $^{21}/_{4}$ 1803 finnes en försvarsplan för Finland, uppgjord af ambassadören Stedingk, »krigspresidenten» Cederström och Klingspor. Den sistnämnde förfäktade i denna konselj till en början andra åsikter än år 1808. Stedingk ansåg, att Finlands försvar kräfde 50,000 man.

marschfärdigt stånd försätta, som i en olyckshändelse, att finska arméen blir forcerad att öfvergifva gränsen och sig där ej längre kunna försvara, en säker tillflyktsort, att där med säkerhet afvakta hjälpsändning från moderlandet.»

Någon tanke på att vid den förnämsta vägknuten i södra Finland eller Tavastehus, nyckeln till Kumodalen, ordna en etapphufvudstation för hela finska arméen och den västra krigsskådeplatsen hade Klingspor lika så litet som Ehrensvärd. Den lämpligaste punkten därtill trodde de Helsingfors vara, men om denna punkt valdes till hufvudstation för ett vinterfälttåg, »eller när eljes krigsläget kunde kräfva, att man drog nytta af västra krigsskådeplatsens stora utsträckning i norr och söder, vardt man i samma stund tvungen att äfven vid ett nödtvunget tillbakavikande från Kymmenegränsen förlägga hufvudoperationerna från Tavastland till kusten.»

I olikhet med Ehrensvärd framhöll Klingspor kraftigt betydelsen af Savolaks' försvar, hufvudsakligen därför att »en där inbrytande fiende kunde antingen öfver Kuopio hota svenska hufvudhärens förbindelse med kuststräckan Vasa—Uleåborg eller öfver St. Michel—Heinola operera mot nämnda hufvudhärs vänstra flank».

Enligt Klingspors plan skulle nämligen Helsingfors-Sveaborg, Artsjö och Varkhaus blifva de tre hufvudpunkter, hvarifrån arméens operationer förnämligast skulle dirigeras och hvarifrån landets eröfrande egentligen skulle förekommas. »Helsingfors och Sveaborg i anseende till kommunikation med Sverige och det biträde flottorna borde lämna arméen»; Artsjö för dess förmånliga läge i landet och den hjälp, som till detta ställe från alla orter af Finland kunde bringas och därifrån sändas till de vid Kymmene älf posterade kårerna; Varkhaus åter för dess belägenhet vid Saima uppå den ena af de vägar, som från Ryssland genom Savolaks går till norra Finland.

Hvad fästningarnas försvar angår, behöfdes det 6,000 man, hvartill endast kunde brukas värfvadt manskap.

Af fälttrupperna skulle Savolaksbrigaden, eller 3,500 man, operera i Savolaks-Karelen; de öfriga åter på den s. k. nedre krigsskådeplatsen, d. v. s. vid Kymmenegränsen. Denna fördelningsstyrka uppgick till 12,500 à 13,000 man.

Men som af densamma öfver 4,000 man voro afsedda för finska eskadern af arméens flotta, återstod endast omkring 8,500 man, hvilken styrka enligt Klingspors åsikt vore alldeles otillräcklig, ty han ansåg, att minst 25,000 man borde kunna samlas väster om Kymmene älf. Han insåg klart den fara, som kunde uppstå för hela försvaret, därest denna brist icke skulle hinna afhjälpas. Faran låg nämligen däri, om ryssarne i november eller tidigt på våren, då på flera månader någon hjälp ej kunde förväntas från Sverige, inbröte i Finland.

»Såväl Ehrensvärds som Klingspors planer gå ut på defensiv krigföring, icke blott strategiskt utan äfven taktiskt.» Detta är äfven den grundton, som genomgår alla den tidens försvarsplaner utom en enda, som förordar offensiven i försvaret. Denna plans »anonyme författare», såsom han kallas i generalstabens »Sveriges krig 1808—1809», torde icke hafva varit någon annan än sedermera generallöjtnanten frih. G. W. af Tibell, hvilken jämte Döbeln, Sandels och Vegesack af alla högre svenska militärer på denna tid bäst kände till den moderna krigskonsten. På denna plan, som helt och hållet hvilade på förutsättningen af en krigsduglig armé, tillåter utrymmet oss ej att ingå, ehuru den utan tvifvel hade vissa företräden framför Klingspors. Trupperna skulle nämligen samlas något längre från gränsen och i en mera koncentrerad ställning än enligt Klingspors plan. Den anonyme författarens plan hade vidare framför Klingspors det företrädet, att enligt densamma arméens förbindelser voro bakåt förlagda till det inre af landet i stället för till sjökusten. »Retirerar vår armé åt Helsingfors», säger den anonyme författaren, »så är den förlorad eller rättare sagdt gifver landet förloradt.»

På grund af de oroande depescher, som inlupit från Stedingk, lät Gustaf Adolf den 11 jan. 1808 tillsätta en hemlig krigsberedning, hvilken skulle föreslå de försvarsåtgärder, som ställningen kräfde. Ordförande vardt generalen grefve Klingspor, hvilken sedan 1790 nästan oafbrutet varit general en chef i Finland. Öfriga ledamöter voro presidenten i krigskollegium frih. Cederström, tjänstgörande generaladjutanten vid flottorna, vice amiralen frih. v. Rajalin, generalkvartermästaren, den ofvan nämnde G. W. af Tibell,

statssekreteraren Lagerbring, generallöjtnanten Mannerskantz och öfversten af Schenbom.

Redan den 31 jan. var beredningen färdig med sitt utlåtande, som den 1 febr. öfverlämnades till konungen, hvilken sedan den 29 dec.[1] vistades på Gripsholm. Beredningen visade, att försvarsanstalter måste vidtagas på rikets såväl östra som västra gräns och i Skåne. Sveriges enda bundsförvant var England, som dock vid denna tidpunkt näppeligen kunde blifva till stor hjälp, hvad flotta och truppsändningar angick. Mest fruktade beredningen för Finland, om ryssarne vintertiden inföllo i detta land. Under denna årstid kunde man nämligen icke draga nytta af de fördelar, dess kuperade natur erbjöd. Ty i regeln var ju under denna årstid samfärdseln med Sverige afbruten. Finska arméens underhåll måste därför uteslutande uppbringas inom Finland, men på grund af de tvenne föregående årens missväxt kunde detta underhåll icke blifva synnerligen rikligt. Klokast vore därför, att, sedan man sökt rädda hvad af arméen frälsas kan och låtit i fästningarna å Svartholmen och Sveaborg inkasta så mycket trupper, som möjligen där inrymmas kunde, »den öfriga delen af finska arméen droge sig tillbaka åt österbottniska sidan, intill dess med första vårdag och ankommande flottor kraftigare anstalter till landets återvinnande kunde tagas». Att från Sverige öfversända trupper och förråd till Finland vore icke möjligt, så länge vintern varade. Däremot borde man inom självfva Finland hopbringa så stora förråd som möjligt.

I anledning af detta utlåtande utfärdades omedelbart s. d. befallning åt generalintendenten vid finska kommissariatet, öfverste af Schenbom, att ofördröjligen begifva sig öfver till Finland för att anordna erforderliga proviant- och fouragemagasin. På samma gång gaf konungen befallning att uppsätta förslag till den instruktion, som skulle utfärdas för general en chef i Finland. Den 4 febr. var denna instruktion färdig och af konungen undertecknad. Ett märkligt tillägg — ovisst af hvilkens hand — hade dock blifvit gjordt till beredningens försvarsplan, ty sedan

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 84.

det framhållits, att finska arméen i möjligaste bästa ordning borde draga sig åt Österbotten, till dess med första öppet vatten andra anstalter kunde vidtagas till landets återvinnande, förekommer följande viktiga förtydligande: »Men ehuru Vi, såsom förr bemäldt är, anse frälsningen af arméen och fästningarnas försäkrande böra blifva förnämsta ändamålet af försvarsanstalterna under påstående vinter› vänte Vi likväl, att I, så långt möjligt kan blifva, söken att den inträngande fienden hindra och emotstå, samt icke, förrän nöden påtränger, reträtten företagen.»

Hvad enskildheterna vidkommer bestämdes, att Sveaborgs garnison, utom specialvapnen, skulle utgöra 6,000 man och Svartholms 500 man. Så snart fara hotade, borde öfriga trupper i södra Finland sammandragas kring Tavastehus och fördelas på två brigader. Trupperna i Savolaks och Karelen skulle bilda en självständig brigad. I händelse af återtåg borde dennas bägge afdelningar förenas vid Kuopio samt öfver Iisalmi draga sig tillbaka till Uleåborg.

S. d. uppsattes äfven *villkorliga* order om uppbrännande af arméens flottas fartyg i Åbo samt af förråden i Varkhaus och Kristina. Därjämte utanordnades »för finska försvarsverket 91,000 rdr banko utom de 20,000, som öfverste Schenbom personligen skulle medföra».

Men utom dessa order och utanordningar utfärdades och gjordes s. d. äfven andra, som voro långt viktigare än de flesta af de ofvan uppräknade. Härom upplyser likväl generalstabens stora arbete endast föga. Orsaken därtill är, att man ej tagit kännedom om ett par af Riksarkivets viktigaste urkundsamlingar rörande denna tid, nämligen originalprotokollen öfver krigsärenden samt krigsexpeditionens registratur och koncepter. Af dessa samlingar framgår det, att såväl presidenterna i statskontoret och krigskollegium som chefen för förvaltningen af sjöärendena m. fl. underrättades om, huru stora summor skulle utanordnas för arméens, flottans och fästningarnas behof.[1] Dessa summor äro långt mera viktiga och upplysande att lära känna än de ofvannämnda, respektive 91,000 och 20,000 rdr banko. Dessa skrifvelser förtjäna så mycket mera att uppmärksammas,

[1] Dessa den 4 febr. utfärdade skrifvelser må jämföras med dem, som rörande samma ärenden utfärdades den 9 febr.

som beslutet om deras utfärdande var en *följd* af hemliga krigsberedningens till konungen inlämnade förslag och som detta beslut fattades, *innan* man visste, att krigets utbrott var omedelbart förestående. Af de order och skrifvelser, som utfärdades *den 4 febr*, må följande omnämnas. Generalfälttygmästaren befalldes öka fältartilleriet med 8 batterier 12 ℔, 16 batterier 6 ℔ kanoner samt 12 batterier 8 ℔ haubitser, alla af järn och efter nyaste uppfinning samt med fullständig utredning. Dessutom skulle han, i den mån det sig göra lät, sända *1,000 centner krut* till Sveaborg.

De finska öfverstarne fingo befallning om att sätta sina regementen och dessas vargering i tjänstdugligt stånd. De bägge generaladjutanterna, öfverstarne frih. A. F. Palmfelt och K. J. Adlercreutz, utnämndes till chefer för de båda brigader, som utgjorde *södra finska arméen*, hvilken benämning väl är att fatta såsom en motsättning mot Savolaksbrigaden såsom varande *den norra*. I förbigående må ock här omnämnas, att generalkvartermästaren och direktören för fältmätningskåren öfverste G. W. af Tibell, om hvilken redan förut är taladt, just denna dag utnämndes till generalmajor. Under de närmast följande dagarna uppsatte han förslag till militära befälens inrättande på södra, västra och norra gränserna af det egentliga Sverige, hvilka förslag ock af konungen godkändes.

Vidare fingo Rajalin, Puke och J. G. Lagerbjelke befallning o[m] flottornas utrustande. Af örlogsflottan skulle 11 linieskepp, »4 stör[re] och 1 mindre fregatt», 3 briggar, 4 avisfartyg och 1 sjukskepp 1[0] dagar efter vidare orders erhållande vid första öppet vatten vara färdig[a] att gå till sjös med utredning för 3 och proviant för 4 månader. Af arméens flottas eskadrar skulle tillsammans 164 hemenma, kanon-slupar och kanonjollar utrustas, till hvilka skulle komma ett nytt slags fartyg, eller 8 haubitsslupar, byggda efter Chapmans ritningar.

Till örlogsflottans utredande skulle 538,521 och för arméens flottas åter 259,000 rdr banko utanordnas.

För arméens och fästningarnas i Finland behof anslogos 350,375 rdr banko, de ofvannämnda posterna af 20,000 och 91,000 rdr banko däri inberäknade. Jfr k. brefvet 4/2 till Lagerheim.

Dessutom anslogos 397,758 till kapotter m. m. för arméen samt 258,000 rdr banko till fästningarnas och fältartilleriets iståndsättande, 121,000 till fästningsbyggnader och 70,000 rdr banko till de 8 haubitssluparna m. m.

Häraf torde framgå, att konungen endast afvaktat hemliga krigsberedningens förslag för att vidtaga krigsrustningar.

Följande dag på aftonen, eller den 5 febr., ankom en kurir från Stedingk med en depesch af den 29 jan., hvari fredsbrottet sades vara omedelbart förestående.

Gustaf Adolf, som fortfarande vistades på Gripsholms slott, mottog denna underrättelse med den största bestörtning. I förstone ville konungen genast själf begifva sig öfver till Finland. Vid återkomsten till Stockholm följande dag afstod han likväl från denna plan, men uppdrog åt Klercker att såsom generallöjtnant föra befälet öfver trupperna i Finland, till dess grefve Klingspor hunne dit ankomma. Till generalmajor vid samma armé utnämndes Aminoff. Klercker skulle vidare taga befälet öfver den landsstorm, som i Finland skulle organiseras. Natten mellan den 6 och 7 febr. fick kuriren återvända, men i följd af väghinder hann han ej fram till Helsingfors förr än den 14 febr.

Den 73-årige generallöjtnanten af Klercker hade likväl dessförinnan sett sig tvungen att på egen hand vidtaga försvarsåtgärder. Han var på Sveaborg, då han den 1 febr. kl. 3 f. m. från Stedingk mottog en skrifvelse af samma innehåll som den depesch, hvilken den 5 febr. anlände till Stockholm. Klercker var fullkomligt oförberedd på att kriget var omedelbart förestående. »Jag hade», skrifver han, »ej en enda bokstaf därom från vårt hof — inga penningar, — inga magasiner.»[1] Två, högst tre veckors tid kunde beräknas för krigsrustningar. Från Helsingfors expedierade han sedermera under loppet af samma dag ett trettiotal order om truppernas uppbrott och marsch emot gränsen samt om fästningarnas sättande i försvarstillstånd. De i Finland varande trupperna utgjorde med arméens flottas kontingenter 22,200 man. Klercker befallde, att 5,600 man, däribland vargeringen, skulle inkastas i fästningarna. På västra krigsskådeplatsen, d. v. s. landet söder och väster om Päijäne, tänkte han, att 9,800 skulle operera samt på den östra, eller i Savolaks, 4,300 man. I följd af de be-

---

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 82 skrifver den 12 dec. 1807: »Från Finland jämras öfver att intet försvar finnes; inga magasiner, inga kläder åt truppen, intet krut, inga kulor; det vanliga förrådet, som skall alltid finnas i Finland, skickades i fjol landvägen till Pommern, och så vidare.» Jfr s. 78. Om dessa uppgifter äro öfverdrifna kan jag ej afgöra. Generalstabens arbete berör ej denna sak, men Trolle-Wachtmeisters uppgift kan väl ej gärna helt och hållet sakna grund.

fallningar, han den 14 februari från Stockholm mottagit, gjorde han dock i sina dispositioner några förändringar, »för så vidt omständigheterna och förut vidtaga arrangements det medgifvit».

I stället för att sammandraga arméen kring Tavastehus hade han nämligen bestämt sig för att så nära gränsen som möjligt möta fienden. Trupperna skulle fördenskull uppmarschera i Forsbylinien, som ej låg långt västerut från gränsen vid Kymmene älf. Bättre skulle det likväl hafva varit, om han vid Lahtis—Marttila—Koskis koncentrerat sina trupper. Om Klercker gjort detta och därjämte till spaningstjänst förstått använda sitt kavalleri, likasom ryssarne, skulle han fått bättre kännedom om fiendens rörelser och styrka, än han fick i Forsbyställningen. Ryssarne hade dessutom redan inryckt i landet, innan hans trupper hunnit uppmarschera i denna linie.

Finska hufvudarméen fördelades på tvenne brigader, af hvilka den första skulle utgöra högra flygeln och enligt konungens befallning kommenderas af öfversten frih. Palmfelt; den andra brigaden åter skulle utgöra vänstra flygeln och kommenderas af öfverste Adlercreutz. Bägge dessa voro såsom nämndt är generaladjutanter. Såsom Klerckers generaladjutant eller stabschef fungerade öfverste Gripenberg.

Hvad de till Savolaks' och Karelens försvar afsedda trupperna angår, skulle dessa bilda en särskild brigad under chefen för Savolaks' regemente, generaladjutanten grefve J. A. Cronstedt. Brigaden skulle samlas vid St. Michel, undantagandes Karelska jägarekåren, hvars samlingsplats var den viktiga gränsorten Joensuu.

Redan den 3 febr. kl. 12,15 f. m. ankom Klerckers mobiliseringsorder för Savolaksbrigadens trupper till Heinola, där brigadbefälet för tillfället fördes af öfverstelöjtnant Sunn. Både grefve Cronstedt och chefen för Savolaks' jägareregemente uppehöllo sig nämligen vid denna tidpunkt tillfälligtvis i Stockholm. Mobiliseringen skedde emellertid så raskt, att trupperna och vargeringen redan den 10 och 13 febr. synas hafva varit samlade omkring St. Michel och Varkhaus, naturligtvis utom Karelska jägarekåren. Den 16 febr. var dock äfven hela denna trupp samlad vid Joensuu. Chefen, öfverstelöjtnant Aminoff, inträffade likväl först den 3 mars.

Från första stund var det Klerckers hopp att kunna hejda fienden redan vid gränsen. Den 3 febr. skref han nämligen till Stedingk, att, om fienden lämnade honom 14 dagars anstånd, skulle arméen göra dess inbrott och lätt uträknade framsteg skäligen kraftigt motstånd, hvarför han hade för afsikt att samla hufvudarméen vid Nyby, Artsjö och Forsby. Orsakerna till att södra finska arméen ej hann intaga denna ställning hade sin grund i, att den gamle, hederlige Klercker icke tagit i beräkning åtskilliga dolda krafter, som rörde sig på djupet, hvilka i förening med oförmåga och oduglighet annanstädes skulle lägga tunga band på hans verksamhetsbegär och arbetskraft.

Innan Palmfelt och Adlercreutz af konungen blifvit utnämnda till brigadchefer, hade brigaderna eller fördelningarna, såsom de i förstone kallades, förts af generalmajorerna Ehrenroth och Aminoff, hvilka Klercker gifvit dessa befäl, emedan de vid denna tidpunkt, utom Klercker själf, voro de enda generaler, som vistades i Finland. Och när han med dem och öfverste Palmfelt öfverlade om detaljerna af den från Stockholm komna försvarsplanen, förklarade Ehrenroth, som redan anhållit om afsked, att »planen vore ganska god men halp ingenting, ty Finland skulle ändå en gång höra till Ryssland, hvilket vore så godt först som sist». Öfverste Palmfelt åter — »efter gamla vanan bakslug och gärna drager sig ur spelet när det gäller», antecknar Klercker — uppträdde bestämdt mot planen. Man kunde icke undgå tilltal, tyckte han, därest man samlade trupperna vid gränsen i stället för vid Tavastehus, hvilket konungen utsett till samlingsplats. »Jag lät honom prata», skrifver Klercker, »frågade, om han ville med flit, då nöden ej fordrade, lämna fienden platta landet och lämna alla effekter kvar i Helsingfors, som då ej alla voro transporterade från Sveaborg, och sade positivt, att jag tog ingen trupp ifrån gränsen, förrän den tagna positionen vore bruten.»

Hvad finska folkets sinnesstämning vid denna ödesdigra tidpunkt beträffar, tyckes den, *efter andra källor att döma*, ha varit ungefär följande. Adeln och krigsbefälet torde hafva haft ungefär samma tankar som Ehrenroth och Palmfelt, eller med andra ord ha önskat en förening med Ryssland. Samma känslor synas äfven ha uppfyllt en stor

del af medelklassen. Af borgerskapet ville de, som l affärer på Ryssland, att Finland skulle förenas med d land. Af bönderna däremot stod allra största delen Sveriges sida; detta kanske icke minst därför, att herr lutade åt Ryssland. Men *ett* stånd fasthöll afgjordt och tingadt vid det gamla moderlandet, nämligen prästestån

I en följande artikel skola vi behandla själfva kı rörelserna, så långt andra delen för oss.

Johan Classon Risingh

AF

ELLEN FRIES

I.

Oliver Cromwell anses gemenligen hafva gått i spetsen för det merkantila fälttåg, som Europas stater den ena efter den andra under sextonhundratalet började emot holländarnes handelsvälde.

Dock torde den äran ej vara hans, utan fastmera Axel Oxenstiernas. Denne upptog kampen mot det holländska handelstrycket genom de bekanta skeppsfrihetsförordningarna, hvilkas syfte var, liksom den berömda navigationsaktens, att undergräfva holländarnes frakthandel.

Ett svenskt Östersjövälde var en »kropp utan lif», så länge handeln i denna svenska insjö helt och hållet låg i holländarnes händer. Efter århundradens erfarenhet står ej detta tydligare för oss än det stod för Axel Oxenstierna. Det fordrades likväl kraftiga medel för att bringa den svenska handeln på fötterna. Och Axel Oxenstierna tvekade ej att använda dem. Hans förmenta frihandelsgrundsatser få ej uppfattas efter nittonde århundradets åskådning. Det har med rätta om hela det s. k. merkantilsystemet blifvit sagdt, att det snarare bör betraktas såsom en praktisk handelspolitik än som ett fulländadt teoretiskt system, och Axel Oxenstierna var i sin handelspolitik som i sin diplomati en praktisk herre, hvars styrka var att, såsom han själf uttryckte det, »taga occasionerna i akt.»

Ur teoretisk synpunkt må man fördöma huru mycket man vill sextonhundratalets handelslagstiftning och handels-

politik med dess reglementeringar och parteringar och monopol, man kan vara frestad göra sig löjlig öfver deras barnsligheter och öfverdrifter, och åtskilliga åtgärders oklokhet faller genast i ögonen, men detta stränga reglementeringssystem hade sina obevekliga historiska betingelser, och den som genomförde systemet konsekventast, Colbert, hade ej anledning att beklaga sig öfver följderna af detsamma. Det berodde ej heller på Axel Oxenstierna själf, att han ej blef en svensk Colbert,[1] utan det berodde på flera viktiga omständigheter, bland hvilka den ej minst viktiga var, att svenskarne voro, såsom redan Gustaf Vasa erfarit och betygat, »dröngöter» och »till handel fast oskickelige».

Axel Oxenstiernas son och efterträdare, Erik Oxenstierna, besjälades af samma intresse för den svenska handeln och industrien som fadern, och Karl XI:s förmyndarregering saknade ej ansatser att fullfölja den genom Karl X:s krig afbrutna Oxenstiernska handelspolitiken, om ock utan dess kraft och klokhet. De högadlige herrarne stå dock tämligen ensamma i sina merkantila sträfvanden. Nationen i sin helhet hade sina blickar fäst allenast på en stundande, allt förbättrande reduktion och såg i högadelns intresse för handelns och industriens utveckling främst ett famlande efter utvägar att undvika denna fruktade åtgärd, en misstanke, som, hvad Karl XI:s förmyndare angick, ej var utan sin grund.

Den genuint svenska medelklassen var ej heller vid denna tid synnerligen stark hvarken till antal eller inflytande. Sveriges handelsstånd bestod till en ej ringa del af utländska element, för hvilka Oxenstiernornas patriotiska synpunkter måste förblifva främmande. De mest betydande handlandena och industriidkarne voro af utländsk börd: de Geer, de Besche, Roquette-Hägerstierna, Palmstruch, de Moucheron, Pötter-Lillieflycht, Larsson v. d. Linde, Lefebure, Bedoire, för att nämna endast några af de mera betydande namnen. Många af dessa herrar exploiterade oförsynt Sveriges tillgångar och hade sina kapital i utlandet. Deras intressen sammanföllo mindre än hvad man i allmän-

[1] Om uppfattningen af merkantilsystemet se Roscher, Geschichte der National-Oekonomik, Laspeyres, Geschichte d. volkswirthschaftlichen Anschauungen d. Niederländer, Neymarck, Colbert et son temps. Van Rees, Verhandeling over de Maximen van Pieter de la Court.

het varit böjd antaga med de rent svenska, ehuru det bör erkännas att icke desto mindre det mesta som för svensk handel och industri blef uträttadt, var dessa utländingars verk.

Bland det fåtal svenskar nedom de högadligas krets, för hvilka den svenska handelns utveckling var ett lifsintresse och som till fullo uppfattade betydelsen däraf för Sveriges framtid, intager Johan Classon Risingh ett bemärkt rum. Hans namn har blifvit förknippadt med det sista, sorgliga skedet i ett af den Oxenstiernska handelspolitikens berömdaste företag: Nya Sveriges kolonisering. Johan Risingh var koloniens siste guvernör. Hans praktiska duglighet kan med goda skäl ifrågasättas, men ej hans ekonomiska insigter och skarpsinne, framlagda i flere för sin tid märkliga arbeten. Det kan därför om honom sägas, att han genom sin företrädesvis teoretiska begåfning var till kynnet, ej blott till börden svensk.

* *
*

De kortfattade biografier öfver Johan Risingh,[1] som finnas, innehålla många felaktigheter. Källorna rörande hans yttre lefnadsförhållanden äro ock sparsamma, dock torde de fullständigt begagnade ställa hans personlighet och skriftställarverksamhet i en klarare dager än hittills kommit dem till del.

Magister Clas Bothvidi, förut rektor i Norrköpings skola, blef 1612 kyrkoherde i Risinge församling af Linköpings stift. Han var äldre broder till den berömde biskop Johannes Bothvidi, och måhända var det af stolthet öfver denne broder, som han tilldelade *två* af sina fem söner, den äldste och den yngste, namnet Johannes eller Johan. Dessa två togo efter socknen, hvaruti fadern blifvit kyrkoherde, namnet Risingh. En deras halfbroder, också bärande namnet Johan, kallade sig likaledes Risingh.

Det är naturligt, att en förväxling lätt skulle uppstå mellan dessa tre *samtida* bärare af *samma* namn. Den har

[1] I Anreps Ättartaflor, adl. ätten Risingh; Nordisk Familjebok; Biogr. lexikon; Stiernman, Svensk Adelsmatrickel; samt »Det lärda Östergötland», handskrift i Linköpings bibliotek.

gått igen hos alla biografer, och detta enligt den lagen, som gäller inom de historiska minnenas område likaväl som inom religionens: »att den, som mycket hafver, honom skall än mera gifvet varda». Nya Sveriges siste guvernör, nationalekonomen Johan Risingh, har med sitt namn förenat åtskilligt, som rätteligen tillkommer brodern och halfbrodern. Om dessa tvenne har man visserligen ej många underrättelser, men de äro dock af sådan art, att de bestämdt skilja dem från hvarandra och från den tredje, liksom de äfven bestämma deras släktskap.

En Johan Classon Risingh, var född i Risinge socken i Östergötland den 22 mars 1611, hans fader var kyrkoherden Clas Bothvidi. Han studerade antagligen i Dorpat, blef redan 1637 kamrerare i Stettin och dog där den 28 jan. 1649 samt begrofs i Maria kyrka därstädes den 5 febr. s. å. Han efterlämnade tre döttrar: Elisabet, gift med borgmästaren i Skeninge Gabriel Hack, Anna, gift med Tomas Ranth, och Kristina, gift med presten i Skeppsholmsförsamlingen Erik Salenius.[1]

En annan Johan Risingh var 1667 sekreterare i Göteborg och utnämndes den 11 mars 1668 till notarius publicus därstädes. Hans föregående öden antydas ingenstädes, och

[1] Bland K. bibl. småskrifter finnes ett fragment med följ. titel: »Piis Manibus viri Nobilis et amplissimi Dn. Johannis Classohn Rijsing, Ostrogothi S:æ R:æ M:tis et Regnorum Sueciæ per Pomeraniam orientalem Apologistae Anno Aer. Chr. cIↃ IↃc XI. XI. Kal. Apr. Nati ↃIↃ IↃc IL. IV Kal. Febr. denaticum ipsis Nonis febr. ejusdem anni exuviae ejus in templo cathedrali ad D. Mariae Stetini solemniter deponendae sunt — — — ut Juventus debitam pietatem frequens exhibeat, invitatur a M. Joh. Micrælio rectore. Typis Retianis. — Jämför ock bouppteckning af d. 17 sept. 1674 efter nationalekonomen Johan Risingh i Stockholms förmyndarkammare, där de närvarande fruarna upptagas såsom dennes brorsdöttrar och enda arfvingar. En revers af följ. lydelse är bifogad bouppteckningen: »Bekenner iagh undertecknad, at iagh hos mig hafver inneståendes min S. Broders Johan Classons (fordom Camererarens i Stettin) barns del, som them för Grosstorps skattegård tillkommer, som ähr 175 Rdr — — — — — — Stockholm 22 aug. 1652 Joh. Cl. Risingh». — Af de i alla biografier nationalekonomen Risingh tilldelade två orationerna från Dorpat, bärande titlarne 1) Oratio de civitate Dorpatensi, Dorpat 1637 in △ och 2) Oratio de Milite Christiano metrice Dorpat 1637 d. 5 juli in △, har jag ej lyckats få se mer än den sistnämnda, men den förefaller vara författad af den här ofvannämnde kamreraren Risingh. Efter talet följa några verser af för hans afresa sörjande landsmän, däribland en från Arboga, som skrifver:

»Nunc Dominum rogito praesentia prisca futura
Tempora qui cernit quique creata regit
Hinc ut te reducem Patriae ad Pomæria terra
Ducat et inde bona conditione locet.»

Se ock Bref t. Johan Oxenstierna från denne Risingh i Tidö saml.

om de följande veta vi allenast, att han 1675 var rådsherre och ingick gifte med jungfru Metta Brauns, samt att han sedan lämnade den luterska kyrkan.[1]

Efter att sålunda hafva eliminerat de båda obetydliga bärarne af namnet Johan Risingh, återstår att skildra den namnkunnige Johan Risinghs lefnadslopp.

Hans födelseår är okändt. Den öfverallt anförda uppgiften 22 mars 1611 tillhör hans broder, såsom ofvan visats. Antagligen är han yngre än denne, ty han inskrefs först den 25 aug. 1635 vid Uppsala universitet efter att ha genomgått Linköpings gymnasium.[2] I nov. 1639 deltog han i den uppvaktning af verser, »Concentus Metricus», som studerande af Östgöta nation egnade Magnus Gabriel Dela Gardie vid hans tillträde till rektoratet,[3] och i juni 1640 disputerade han för E. G. Emporagrius.[4]

Han kallar sig i ett af sina arbeten för lärjunge till Loccenius, och detta är den enda antydan vi funnit om

[1] Berg, Saml. t. Göteb. Hist. sid. 20, 80, 124, 130, 493. Bref t. Wrangel 5/6 1674, Skokl. Saml. — I Saml. Biographica (RA.) finnes ett bref från en *fjärde* Johan Risingh dat. Norrköping 6/11 1693 t. landshöfding Eldstierna. Det visar, att redan vid den tiden började man förväxla herrarne Johan Risingh, så att en utredning var af nöden. Eldstierna hade frågat hvad som blifvit af J. R:s papper. Brefskrifvaren säger sig ej veta hvilken J. R landshöfdingen menar. »Då Sahl. Johan Risingh Clason d. ä.» (ej troligt han var d. ä., såsom nedan synes,) »dog i Stockholm, så lärer secr. Plans, som han då var hos i Stockholm, veta gifva underrättelser huru hans efflerlåtenskap tog vägen. Skulle ock vara den andra Johan Risingh, som var uthi Stettin, så tror jagh hans dotter, som egde en holmpredikant i Stockholm, boendes på Ladugårdslandet, H. Kerstin Johansdotter benämdh, lär gifva underrättelser. Ellies här i orterne mäst alle döda och kringströdda, som elljes en halfbroder Johan Risingh uthi Göteborg stadssekreterare, hvilken för några åhr sades aposticerat och dess hustru af sin piga mördades.» — — RR. 11/8 1668.

[2] Se Album Studiosorum. I Håhls Matrikel (Vest. Saml. 939) finnes någon undran, om det kunde ha varit 2 med samma namn, likaså i Palmskiölds anteckningar men frågan är ej utredd.

[3] Finnes bl. K. Bibl. Småskrifter. I »Det lärda Östergötland» m. fl. st. omtalas: »Carmen festivitati nuptiarum qua perquam Rever. et Clariss. M. Nicol. Magni R. Dioces. Linçop. Senior ut et P.P. in Vreta Kloster Viro doctiss. M. Bothvido Claudio Norc. pastori in Hellestadh donat filiam suam virtuosiss. virginem Anno 1638, 8 juli in Vreta a Joh. Cl. Risingh, Medio Lincop, in △.» Har ingenstädes påträffat denna skrift, men antager att den är af denne Risingh, liksom den förstnämnde till M. G. Dela Gardie. Den andre Risingh skulle redan då varit i Pommern och antagligen gift. Dela Gardie var ock nationalekonomen Risinghs ständige beskyddare.

[4] Disputationens titel är: »Disputatio philosophica de philosophia in genere, quam ex altis affulgente lumine, in Regia Sueonum quae est ad Salam Academia etc.» — — Följer en dedikation t. M. G. Dela Gardie, till fadern Clas Bothvidi, till »fratribus amantissimis», Bothvid, präst i Hellestad, Georg, amanuens i Riksarkivet, och Johannes Claudius Risingh, »Pomeraniæ citerioris redituum curatori designato solertissimo».

den undervisning han i Uppsala åtnjutit. För de närmast följande åren har det ej varit möjligt erhålla några upplysningar om Risingh. Först år 1646 i aug. dyker hans namn åter upp. Han är då den unge ädlingen Clas Åkesson Totts lärare. Antagligen har han ägnat äfven de mellanliggande åren åt studier, resor och lärarverksamhet. I hans sköldebref (RR. 20 dec. 1653) står att han »hafver användt sine unge åhr uthi studier och bokelige konster både på inrickes och fremmande academier och gjort där i märchelige progresser, och om dem så myckit mehra till att illustrera genomvandrat åtskillige konungariken, landh och provincier, förfahret deres seder, lagh och statuter, lärt åthskillige språk och tungemåhl» etc. — —

På sommaren 1646 var han den unge grefve Tott följaktig på en resa i bergslagen och vistades sedan med denne på Ekolsund. Under hösten voro de åter i Uppsala, då Risingh öfvervakade Totts läsning, ordnade med hans disputation och besörjde det än viktigare »valetet,» hvilket gick af stapeln den 26 maj 1647, hvarefter de lemnade universitetet för att tillsammans företaga den sedvanliga »perigrinationen» i främmande land.

Den blifvande nationalekonomen visade redan nu den ekonomiska oförmåga, när det gällde egna affärer, som sedan följde honom genom lifvet. Några bref till Totts förvaltare, hans egen »gode vän» Olof Andersson Strömskiöld äro fulla af klagomål öfver dåliga affärer, och framför allt öfver de dyrbara skräddarräkningarne.[1]

I det följande kom Risingh att göra stränga reflexioner öfver lyx, men lärde sig aldrig att rätta mun efter mat-

[1] »Gud vet hvar man skall vända sigh med den karlen, han förgåhr oss rätt alla ihop», skrifver han fr. Ups. 7 maj 1647, till Strömsköld, »jagh klår mitt hufvud sönder för thet odryga tyget han hafver på mina vegnar uttagit: han hade af migh inga order så ochristeligen tilltaga, icke heller hafver han kunnat tänkia hvad min lägenhet kunde tåhla — — nu åhr klädningen allt skurin. Jagh vet migh ingen råd. — — Jagh bad honom senast han skulle se till att skaffa migh en hatt, men then fick iagh inthet. Beder förthenskull h. Camreraren ville migh therutinnan förhielpa såsom och itt par strumpor, ändoch Gudh vet, huru iagh kan komma till rätta effter nu mehra för migh uttagit åhr, åhn iagh med 2 åhrs löhn kan betala. Jagh ville gierna till välb. Herrens åhro mig någorledess fällkelyck erh[illegible] — — alldrigh tänkte iagh uppå att öfverflöda, som Oloff tilltager[illegible] hielpe migh en gångh theruth, han eller någon sådan skola all[illegible] så skära mig öfver kamb.» (se Tottska Saml. RA., Bref fr[illegible] maj 1647).

säcken. Han var sålunda ej den rätte mannen att lägga band på den unge grefve Totts öfverflödiga vanor. Resan gick öfver Holland och England[1] till Paris, där de dröjde en längre tid. På våren 1648 voro de i Saumur. Den eleganta krets, i hvilken Tott nu rörde sig, och hans böjelse för spel, som mer och mer framträdde, väckte Risinghs allvarliga bekymmer. Han meddelade sig därom i bref till Totts frände, grefve Per Brahe. Risingh säger sig förmana, råda och resonera med sin unge herre, men allt fåfängt.[2]

På hösten 1648 var Tott åter i Sverige, och Risingh var honom följaktig. Han tyckes äfven nu besökt Uppsala akademi, men genom sin gynnare Magnus Gabriel Dela Gardie erhållit medel att företaga en ny resa till utlandet för att ägna sig åt ekonomiska studier. Af drottning Kristina erhöll han ett stipendium med uppdrag att författa en afhandling om köphandeln, hvarpå han ock vid denna tid började arbeta.[3]

I maj 1651 var han åter i Stockholm och utnämndes till sekreterare i det nystiftade kommerskollegium, därför att han vid sina studier och resor »förvärfvat sig en synnerlig god förfarenhet uti commercieväsendet och de saker, som därtill höra».

Att döma af detta ämbetsverks registratur blef han en af dess mest verksamme och nitiske ämbetsmän, särdeles gynnad af dess nye direktör Erik Oxenstierna.

Bland de ämnen, som i kollegiet med stor ifver afhandlades, var lämpligaste sättet att understödja kolonien Nya Sverige i Amerika och dess guvernör Johan Printz.

---

[1] I England besökte de Hampton Court, »ther vi Konungens och unge Princens måhltid beságo och vordo thereffter införde uti en sahl, ther vi H. Maj:ts hender kysste». Risingh t. Per Brahe 22/10 1647 (Skokl. Saml.)

[2] »Så enähr iagh thet blef varse, hafver iagh ingen flit sparat att afstyrke honom therifrån, med all then macht migh thertill gifvin ähr, nembl. med alfvarligh rådande, ther med iagh honom hafver föredragit the vichtigeste skäl iagh hafver kunnat veta honom skulle therifrån afdraga kunna». Fr. d. s. t. d. s. Saumur 13/5 1648 (Skokl. Saml.)

[3] I Album Studiosorum finnes antecknadt för 16 okt. 1648 en »Johan Classon Risingh», och det kan ej gärna vara någon annan än denne Risingh. — Se hans memorial och suppliker i Saml. Biogr. 1660--1668, där hans stipendium och vistelse i Holland 1650 omtalas. Den 3 sept. 1652 får landshöfding E. Sparre befallning att utbetala t. Risingh »det honom resterande stipendium och dessförutom att låta tryckia den bok han under händer hafver, giörandes hela summan 900 Rdr el. 1350 dlr. s. mt». — Några uttryck i Risinghs uppsats om köphandeln visa ock, att den började skrifvas vid denna tid, liksom några af hans smärre uppsatser äro skrifna i Holland. Härom mera längre fram. Bref t. M. G. De la G. 29/5 1651 (De la G. Saml.).

Risingh intresserade sig lifligt för detta företag o[illegible]h begärde att själf få medfölja fartyget Örn, som utrustad[illegible] genom Amerikanska kompaniets och kollegiets förenade a[illegible]-strängningar.

Flera skäl bevekte honom att deltaga i resan. För[illegible]t och främst ansåg han, »att icke allenast ther uthe nembl. i Nya Sverie vore så godt och beqvämt både till att näh[illegible]a sigh och värfva någon godh förkofringh, uthan thet skul[illegible]e ock vara itt värck till fäderneslandzens ähro och nytta a[illegible]t hafva sin colonie ther uthe så väl som andra nation[illegible]. Sedan skulle han erhålla goda villkor, om han ville me[illegible]-följa expeditionen. Han skulle få behålla sitt ämbete i kollegiet, få lön af kompaniet såsom assistensråd, erhål[illegible]a ett större landområde i kolonien samt dessutom sex p[illegible]r-soner »till kost och frakt» och »tolf till frakt allena», hvil[illegible]a skulle hjälpa honom vid koloniseringen. Det lofvades sl[illegible]t-ligen att emigranterna »skulle ther af mehra ynnest o[illegible]ch ähra vinna ähn förkleningh».[1]

Den 9 dec. 1653 insättes Johan Risingh genom dro[illegible]t-ningens bref till Commissarius, »till att förhielpa det[illegible]ta verket dher att fortsättia och till att animera Gouve[illegible]r-nören såväl som colonierne desto frimodigare till dhe[illegible]ne ände sigh dher att förholla, alldenstundh dhe härutaf v[illegible]år nådigste villie till coloniens befordringh desto vissare [illegible]f-taga och förmerkia kunna. Vi vele fördenskuldh be[illegible]te Johan Risingh fullmechtigh giöra och authorisere up[illegible]å våre vegnar, till att ställa och laga alt det han iemp[illegible]te Gouverneuren kan befinna oss och compagniet till tiän[illegible]st och nytto, colonien dher till förbättringh och styrck[illegible]o, landet till cultur och upkomst lända kunna, och skall i synnerhet hans beställningh medh rätt och ordningar, iemv[illegible]äl och alt hvadh commercierne angår medh alt det som dher[illegible]af dependerar, så att landet dher igenom, nest Guds välsi[illegible]g-nelse, måtte komma till dhet ståndh, att dhe dherup[illegible]på ahnvände expenser måtte igen ersättias och löhnas kunna[illegible]

[1] Dessa skäl har han själf anfört i slutet af sin relation om N[illegible] Sverige. (Saml. Nya Sv. RA.). Skulle ha i lön 1200 dlr smt. och 200 d[illegible] kpmt. enl. räkningen i Saml. Biographica.

[2] Saml. Biographica RA. Uttryckssätten antyda, att R. själf uppsa[illegible] instruktionen. — Till kammaren om respenningar åt Risingh 1,000 r[illegible] Se RR. d. 12 och 15 dec. Fick 1500 d. smt. Kam.-Koll. Reg. 8 dec.

Ett memorial uppsattes för *assistensrådet* Risingh, hvilket fullständigades genom kommerskollegii instruktion af den 15 dec., som innehåller grundtankarna för koloniens utveckling samt en utförligare framställning af Risinghs åligganden, i öfverensstämmelse med det ofvan anförda kongl. brefvet.[1] Kort efteråt, den 20 dec., upphöjdes Risingh i adligt stånd.[2]

Den 27 jan. 1654 höll Risingh i Göteborg mönstring med skeppet Örnens besättning och antagna emigranter och afseglade den 2 febr. Vidriga vindar och sjukdom tvungo honom till att göra en omväg söderut och besöka S:t Christoffer, hvadan han först d. 20 maj landade i Elfsborgs skans i Nya Sverige.[3]

Med en djärf handling började han sin verksamhet i kolonien. Dagen efter sedan han landat, trefaldighetssöndagen d. 21 maj, bemäktigade han sig genom öfverrumpling holländarnes skans Fort Casimir.

Mot all folkrätt hade denna skans genom guvernören Printz' försumlighet anlagts på svenskt område. Långt ifrån att göra något försök till dess intagande hade Printz, emedan han nu ansåg kolonien ur stånd att försvara sig mot mäktiga grannar, öfvergifvit utan tillstånd densamma, lämnande befälet åt sin måg Johan Papegoja.

Vid intagandet af Fort Casimir handlade Risingh efter svenska regeringens order, och det torde böra betecknas såsom en klok och berättigad handling. Endast genom en bestämd och kraftig hållning kunde svenskarne hoppas att bibehålla sin ställning vid Delaware. Följderna af den djärfva bedriften visade sig också genast i ökad respekt

---

[1] Utförligt refereradt hos Sprinchorn, Kol. Nya Sverige, Hist Bibl. V, till hvilket arbete hänvisas för närmare underrättelse rörande N. Sverige, då här egentl. meddelas blott hvad som är belysande för Risinghs personlighet. Se ock Acrelius, Sv. förs. i Nya Sverige s. 55—88.

[2] Se hans ofvan anf. bouppteckning och RR. d. 20 dec. Den 20 juli 1652 erhöll han expektans på hemmanet Sätra och d. 25 juli 1653 hade han erhållit ett donationsbref på öfv. Erik Henrikssons donation, hvilka dock tyckas varit bland dessa drottning Kristinas donationer, som aldrig erhöllos.

[3] R:s halfmultnade journal $^{6}/_{7}$ 1654 (Saml. N. Sv. RA.) och Lindströms journal. I anledning af hans resa utgafs: »Nobillissimo Viro Joh. Cl. Risingh inclyto Commerciorum Collegio a secretis cum in Sueciam novi orbis abiret sic Epistola valedicebat Johan Paulinus» 1653 d. 30 dec. Upsala (Palmskiöldska Saml. Topographica del 74.) Visar hvilka stora faror en amerikaresa då ansågs medföra.

för det svenska väldet, som vid Risinghs ankomst varit i upplösningstillstånd.

Men kolonien var, hvilket Risingh ej väntat, utan laglig guvernör. Johan Papegoja öfverlämnade emellertid högsta befälet åt Johan Risingh, som sålunda kom att faktiskt uppträda såsom guvernör i stället för såsom assistensråd, biträdd af den ofvannämnde Papegoja och ingeniören Lindström, som samtidigt med Risingh kommit till Delaware.

Risingh underrättade regeringen i Sverige om förändringarna i kolonien, sade sig vara nöjd med hvem regeringen sände ut till guvernör, bara han vore en duglig, ej egennyttig man. Regeringen utfärdade ock en guvernörsfullmakt för Risingh d. 30 juli 1655, men den hann aldrig komma honom till handa, innan han lämnat Nya Sverige.

En berömvärd verksamhetsifver utmärker den nye guvernörens styrelse. Redan den 3 juni begifver han sig i väg på resor i landet, gör sig noga bekant med dess natur och resurser samt låter kartlägga detsamma. För honom blef det klart, att svenskarne måste beherska hela Delawareviken, om kolonien skulle kunna uppblomstra. Genom ett plakat af den 8 juni och energiska underhandlingar sökte han återbekomma svenska emigranter, som af missnöje med Printz' på en gång svaga och hårda styrelse flyktat öfver till Virginien. De holländare, som bodde inom svenskt område, svuro trohet åt svenska regeringen. En annan för Risinghs styrelse karakteristisk åtgärd är hans närmande till indianerna för att genom en förnyad bekräftelse af förbundet med dem erhålla en *rättsgrund* för äganderätten till landet gent emot holländska och engelska anspråk. Hans underhandlingar med indianerna vid Printzhof den 17 juni, af flera författare skildrade, därför här förbigångna, visa att han ägde den aktning för landets urinvånare, som gjorde de svenska kolonisterna i Amerika mer omtyckta af rödskinnen än andra europeer. Slutligen lät Risingh utfärda en ordinantie för att ordna det samhälle, som han styrde, ett i afseende å humanitet och klokhet märkligt aktstycke.[1]

[1] Kom.-Koll. Prot. 10/2, 11/2, 23/2 1654 m. fl.; Lindströms Journal. Saml. Nya Sv. RA. — Printz hade begärt få komma hem, men hade fått afslag. Se RR. d. 12 dec. 1653.

För landets uppodling och kommersiella utveckling hade han många planer, för många skulle vi vilja säga, ty han synes böjd för projektmakeri och sangvinisk förslagenhet, men däremot hafva saknat den besinningsfullhet och ihärdighet, som tilltvinga sig framgång.

Hans rapport till regeringen af den 13 juli 1654[1] är full af goda förhoppningar, och han anser kolonien »vara en juvel i den kungliga kronan». Han hoppas för koloniens uppblomstring mycket af de nya förslag, som före hans afresa utarbetats i Sverige och som i hufvudsak torde ha varit hans egna.

Först och främst skulle emigranterna allodialt få köpa sin jord af indianerna eller kompaniet. De begagnade sig ock häraf. Vidare skulle de erhålla hjälp till sin uppsättning genom att af kompaniet på afbetalning bekomma utsäde och boskap. Detta förslag omhuldades särskildt af Risingh. En hård vinter 1654—55 och dålig skörd stäckte dock i ej obetydlig grad de ljusa förhoppningar, som grundade sig på dessa nya anordningar.[2]

Befordrandet af koloniens handel låg Risingh mest om hjärtat. Nya Sveriges läge ägnade sig förträffligt till ett utbyte af produkter mellan de norr och söder därom belägna kolonierna. Vidare borde en liflig handel kunna uppstå mellan moderlandet och kolonien, då kompaniets fartyg gingo tullfria och öfriga fartyg endast skulle betala 2 % tull, enligt regeringens memorial af den 12 dec. 1653. Risingh hade dock många »desiderata» att framställa till regeringen i sin ofvannämnda rapport. Han behöfde dugligt arbetsfolk, handtverkare och bönder. Främst af allt fordrades dock skeppsladdningar från Sverige för att få handeln i gång. I kolonien funnos inga produkter att sända med det hemvändande fartyget Örn, utan Risingh nödgades från Virginien uppköpa en last tobak, hvilken blef föremål för mycken tvist, såsom i det följande skall meddelas.

I ett med fartyget Örn hemsändt bref till koloniens gynnare, Erik Oxenstierna, yttrar Risingh om sina person-

1 ...reinchorn anf. st. s. 92.

...r. Frauenburg d. 18 sept. 1655, RR. d. 12 dec. Se ...

.... Sveriges kolonisering och i »En landtbok», där

liga förhållanden därute bland annat: »Hvadh mig belangar, så är iagh här, Gudhi skie loff, väl nogh benögd, vore här allenast the persohner som the saker, hvilke till ett sådant värck behöfvas, förrätta kunde, så skulle här väl kunna tillgå; ty iagh hafver stor lust att tiena till thetta vackra värcketz fortgångh, och ähr nu såsom friare än förr och uthi itt annat element, migh alltidh uppehollandes vidh then förtröstningh, att E. Gr. Ex:ce thet värket (näst Guds hielp) på sine fulle gångh hielpa skall. — — — Sedhan och är min ödmiukeste böön och begiäran, att effter H. K. M:t migh vidh min afresa aller nådigast gaf ett stycke landh här uthe till 20 à 30 bönder, och ther uppå Manlähns rätt, att nu E. Gr. Excell:ce ville migh gunstigt befordra till thetta landet, som än alldeles inthet är rögt eller bygt, belägit neder vidh Trefalldighets Skantz,[1] sträckiandes sigh ifrån stranden uth medh en liten bäck, en svänsk fierdedels mil upp i landet och sedhan alt uth medh Rivieret till Traneudden inclusive, och så en fierdedels mil till evärdelig egendomb, hvariblandh en godh del ähro stora rörflachter och kröpelbuskar medh en del godt landh, hvilket iagh (näst Guds hielp) så snart och väl skall besättia medh egen bekostnad, som någor annor häruthe, att iagh ther medh framdeles här uthe kundhe ther hafva en retirade place, och elliest något ther af vinna, hvar medh iagh här thesto lättare kunde giöra min tillförtrodde tienst. Jagh låter thetta i all ödmjukhet E. Gr. Excell:ce vara recommenderat, jemväl och till en godh hustru, hvar om iagh migh bättre till E. Excell:ce tillförtroor, än någon annan i verlden. Och än doch att the Engelske, som här varit hafva, hafva icke obscure migh till sådhant ombudit, så vill iagh doch inthet ther till giöra, medh mindre iagh först E. Gr. Excell:ces authoritet ther uthi hafver; skall förthenskull här medh bero låta.»[2] — —

[1] Det namn, som svenskarne gåfvo det af dem intagna Fort Casimir.

[2] R. t. E. Oxenstierna, Fort Christina 11/7 1654 (Saml. Nya Sv. RA.). — Enligt adelns ättartaflor m. fl. biografier hade R. redan 1638 ingått äktenskap med Elisabet Månsdotter Wallerstadia och 1646 blifvit änkling. Vidare skulle han, ovisst hvilket år, ingått nytt gifte med Kristina Eriksdotter från Jönköping. — Men då de i dessa äktenskap födda barnen bevisligen äro hans broders, då i bref, memorial, bouppteckning och andra källor, ingenstädes nämnes, att han varit gift, torde »hustrurna» hafva rätteligen varit hans svägerskor. Möjligen var en af dem hans moder. Se Håhls herdaminne. Palmsk. Saml. XIII 45.

Emellertid väntade Risingh förgäfves på den redan vid hans afresa från Sverige bestämda förstärkningen af folk, ammunition och handelsvaror. »Den Gyllene Hajens» utrustning gick långsamt, och först den 15 april 1654 lämnade fartyget Göteborg. Man hade till skeppare en holländare, som tydligen stod i maskopi med sina landsmän, han låtsades ej känna inloppet till Delawareviken, utan seglade in i den norra viken, så att fartyg och last kommo i den där belägna holländska koloniens händer. Det tredje fartyget, »Mercurius», blef ej färdigt att afgå från Göteborg förrän i oktober 1655, och när det väl kom af stapeln, var redan sista akten i svenskarnes kolonisationsförsök i Norra Amerika utspelad.

Den energiske guvernören i Nya Holland, Pieter Stuyvesant, fick genom Gyllene Hajens ankomst klart för sig, att svenskarne på allvar tänkte befästa sig i kolonien, och påverkad af liknande underrättelser från hemlandet, beslöt han ofördröjligen våga ett steg mot Nya Sverige. Några fartyg utrustades med stor hast i Manhattan. Stuyvesant anförde dem och inseglade djärft i Delawareviken. Genom öfverrumpling lyckades han bemäktiga sig den bäst befästade af de svenska skansarna, Nya Elfsborg, den 30 aug. 1655, hvarefter det svagt bemannade och bevärade Kristina tvangs att kapitulera den 15 sept. 1655. Den svenska kolonien föll utan ära.[1]

Att svenskarnes intagande af Trefaldighetsskansen skulle framkallat denna konflikt med holländarne, såsom en del författare påstå, synes efter en förnyad granskning af källorna, föga troligt. Snarare har denna kraftåtgärd, såsom redan förut framhållits, för en tid räddat den svenska kolonien. Någon skuld till koloniens fall i Risinghs administration torde ej heller finnas. Tvärt om hade han lyckats mildra det missnöje Printz' hårdhet framkallat

---

[1] »Een kort berettelse om thett anfall, thermedh the hollendske Inbyggiare af Nya Nederlandh then Svenske Colonien uthi Nya Sverige medh fyendtligheeth oförmodeligen och uthan skäligh ordsaak hafva öffuerfallit Anno 1655 sampt och Svar uppå theras förvände ordsaaker, hvarföre the fyendtligen ther ahnfallit hafva.» (Saml. Nya Sv. RA.). Med något olika titel tryckt i: »De Colonia Nova Suecia», af Arfwedson praes. Geijer Ups. 1825 efter Palmskiölds afskrift. Öfversatt hos Hazard, Annals of Pensylvania, Phil. 1850. — Uppsatsen är odaterad undertecknad J. Risingh.

bland så väl svenska som holländska kolonister. Främsta orsaken till koloniens fall synes ligga däruti, att de vidtomfattande handelsplaner, som den svenska regeringen liksom koloniens nye guvernör hyste, kommit till holländarnes kunskap. Dessa trodde dem närmare sitt förverkligande, än de voro, och med sin praktiska klokhet beslöto de att stäcka dem, så snart ett tillfälle erbjöd sig.[1]

Holländarne i Amerika voro icke starka, det holländskvestindiska kompaniet hade att kämpa med stora svårigheter, indianerna voro svenskarne bevågne, och alla hade i engelsmännen en gemensam fiende, hvadan ett upprätthållande af den svenska kolonien ej hade legat inom omöjligheternas område. Men då skulle den ock kraftigt understödts från hemlandet. Man skulle ej där stannat vid »discurser» och förslag, endast ägnade att påskynda holländarnes anfall. Men i hemlandet hade de dugande krafterna riktats åt annat håll. Samma dag Fort Kristina föll i holländarnes våld, intågade Karl Gustaf i Krakau.

De närmare omständigheterna vid koloniens fall hafva ofta skildrats. Då vi ej hafva några nya källor att anföra, hänvisa vi till dessa allbekanta skildringar, som till stor del grunda sig på Risinghs egna uppgifter. Af dem framgår, att han nödgades vika för öfvermakten, att hans närmaste man Schute, ej försvarade sig, som man kunde ha rätt vänta af en 1600-talets svensk och att samma anmärkning, om ock i mindre grad, kan riktas mot Risingh själf.

Risingh hade icke väl uppgifvit Fort Kristina, förrän Stuyvesant erbjöd honom att återfå fästet samt att med sina svenskar få lefva enligt svensk lag under holländskt skydd. Det svenska kompaniet skulle förblifva vid sin rätt, men erkänna holländsk ej svensk öfverhet. Risingh tvekade ej att afslå detta anbud, och har själf förklarat oss hvarför.[2]

Med detta förslag åsyftade holländarne att få behålla de svenska kolonisterna, som kanske annars skulle vilja åter-

[1] Andra skäl till det svenska väldets undergång i Amerika har Risingh framställt i flera uppsatser, behandlande den svenska koloniseringen, till hvilka vi längre fram få tillfälle återkomma.

[2] Se hans uppsatser om Nya Sveriges kolonisering, särskildt den i Skokl. Saml.

vända till hemlandet samt möjligen erhålla ytterligare andra från Sverige. Men att svenskarne på detta sätt skulle tjäna holländarne väckte Risinghs lifliga förtrytelse. Han rasade i vanmäktig vrede, så att Stuyvesant med tillfredsställelse såg hans och de andra mera betydande svenskarnes återresa till Europa.

Denna skulle enligt kapitulationsvillkoren ombesörjas af holländarne. Risingh for med den ofvannämnde Lindström på skeppet Bern, hade åtskilliga äfventyr och landsattes i Plymouth, därifrån han afreste till London, såsom det tyckes för att utgrunda engelsmännens uppfattning af Delawarefrågan. Den var dock ej uppmuntrande, då de ansågo sig ha oomtvistelig rätt till hela landet allt sedan Jakob I:s tid.[1]

Han for sedan till Vlie samt till Harlingen i Friesland. Där blefvo hans böcker, kläder och manuskript konfiskerade. Gamla kreditorer sedan hans vistelse i Holland kunna med skäl misstänkas ha någon del i ett förfarande, hvaröfver Risingh sedan förgäfves beklagade sig.

I juni 1656 var han i Elbing och sammanträffade med Erik Oxenstierna. Den 18 sept. inlämnade han en anhållan om en tjänst eller ett landtområde såsom ersättning för lidna förluster. Vid denna tid författade han sina uppsatser om kolonien och om dess eröfring. Han ifrade äfven för att regeringen skulle taga sig å nyo an den i hans ögon så ytterst viktiga koloniseringen. Rikskansleren var dock ej hågad att inblanda frågan om Nya Sveriges fall i de underhandlingar han vid denna tid förde med en holländsk ambassad och som ledde till traktaten i Elbing af den 11 sept. 1656.[2]

Ej långt efteråt dog Erik Oxenstierna, Nya Sveriges nitiske beskyddare. Konungen hade hufvudet fullt af andra planer, och kolonien i Amerika lämnades tills vidare åt sitt öde. Johan Risingh var dock en användbar man. Den 11 mars 1657 fick han fullmakt »att vara öfverinspektor öfver våra gränse- och strömtullar, och därhos verserande våra höge regalier, så ock an- och tolager i städerna och andra

[1] Se Leijonbergs diarium. Kom $^{22}/_{12}$ till London. Risinghs uppsats om Nya Sv. i RA. samt Hazard, Annals of Pensylvania.
[2] Se hans supplik af $^{18}/_{9}$ samt senare dylika.

importer uti alla tre våra guvernementer i Preussen och Pomerellen». Från guvernementen skulle honom tilldelas 1,200 rdr årlig lön, hvaraf han dock aldrig utfick för mer än ett halft år. Han tog de följande åren sitt hufvudkvarter i Elbing, där svenskarne voro bäst sedda.[1]

Den 25 jan. 1660 skrifver han därifrån till sin gamla gynnare De la Gardie en ödmjuk supplik om att åter blifva förhulpen till fäderneslandet, då Preussen är intaget af fienderna och han öfverhopad af kreditorer. I aug. s. å. är han verkligen åter i Stockholm.[2]

Hans bemödande blef nu dels att rentvå sig från beskyllningarna att hafva någon del i Nya Sveriges förlust, dels att af kronan och Söderkompaniet erhålla de penningesummor, som han ansåg sig hafva rätt att fordra, dels slutligen att få understöd till den före utresan till Nya Sverige påbegynta afhandlingen om »köpehandeln». Däremot var han, åtminstone i början, mindre ifrig att erhålla något nytt ämbete. Hans hälsotillstånd var ej det bästa, och han önskade fullborda sina nationalekonomiska uppsatser.

Den 25 aug. 1660 ingaf Risingh till regeringen ännu en beskrifning på Nya Sverige, resan dit och holländarnes anfall på kolonien, och den 8 mars 1661 öfverlämnade han ännu ett betänkande om kolonisationens återupptagande, »till Cronones och till Redarnas och hela Compagniets förnöjning och satisfaktion». Detta ledde dock ej till något kraftigare ingripande af regeringen i denna sak. Vid de underhandlingar med Generalstaterna, som fördes 1663 genom residenten Heinsius och 1665 genom gesanten Isbrandt samt 1667 på kongressen i Breda, ansågos så väl ersättningen för Guineakompaniet som de för Sveriges handel fördärfliga elucidationerna såsom långt viktigare öfverläggningsämnen än frågan om Nya Sverige. Den var omöjlig att återbringa i sitt gamla läge och den berörde ej heller

[1] Om ej lön, tyckes han dock åtnjutit andra förmåner, ty han yrkar aldrig på denna lön. Säger i odat. supplik, att han »öfver 4 åhr i Preutzen varit öfver ahnlagorne, hvilke iagh och medh egne Resekostningar öfver hela Preutzen och Pomerellen inrättat, dock allenas itt half åhrs gage åthnutit». (Biogr. RA.) Finnes ock särskild fullmakt af Generalissimus Adolf Johan om tulluppbörden $^{5}/_{15}$ juni 1657.

[2] Se hans bref t. M. G. Dela Gardie, De la Gardieska Saml. (RA.) samt hans talrika mem. i Saml. Biogr. och Saml. N. Sv. (RA.).

så många personers intressen, om ock denna kolonis förlust hade haft till följd Amerikanska eller det s. k. Söderkompaniets upplösning 1662.[1]

Någon del i nämnda underhandlingar kom aldrig Risingh att taga. Han fick tydligen i hemlandet uppbära skulden för koloniens förlust, hvilket gick honom djupt till sinnes. Och den misstro, som i anledning däraf af många visades honom, försvårade alla hans försök att få sina rättmätiga fordringar och önskningar tillgodosedda. Förgäfves inlämnade han i flera år supplik efter supplik till regeringen.

De i dessa framställda »postulata» äro 1) ersättning för i Holland lidna förluster; 2) tre års lön såsom sekreterare i kommerskollegium till 1200 dlr årligen; 3) att af Amerikanska kompaniets direktorer få ersättning för försträckningar efter räkningar, samt sin innestående lön; 4) ersättning för den tobak han från Amerika hemsändt, gående till 3000 rdr sp.; 5) »sidst beder jagh allernådigst», så slutar en af de många supplikerna, »att Kongl. Maj:t täcktes allernådigst förordna migh något visst deputat till den större handelstraktatens i sex delar fullbordan.»[2]

Sin fordran på lön i kommerskollegium kunde han bevisa genom drottningens bref af den 12 dec. 1653, men då han aldrig blifvit uppförd på kollegiets stat och ingenting om hans resterande lön fanns i dess protokoll antecknadt, resolverade kollegiet redan den 27 juni 1661, att denna hans fordran skulle underkännas. Genom förnyade suppliker till regeringen och genom De la Gardies bemedling fick han dock sin rätt erkänd uti regeringens skrifvelse till kammaren af d. 18 nov. 1668. Till Risingh skulle utbetalas hans lön såsom sekreterare i nämnda kollegium från den 1 jan. 1654 till

---

[1] Se R:s mem. om N. Sv. i Saml. Biogr. och N. Sv. samt Appelbooms bref 1660—65. År 1667 i febr. uppsatte Stiernhök en fordran på N. Sv. som öfverlämnades till Apbm. Fr. s. å. finnes af Risingh »En förteckningh uppå K. Maj:ts och Amerische Compag:ts egendohm i Nya Sverie och hele thes Rivier, nembl. Landeryer, så väl obrokade land, kylar, Ströhmar, Qvarnställen såsom och royde Plantager, upbrukade 'Sädeslandh, jemväl Skantzerne medh theres tillbehör, item hus och gårdar, jemväl Boskap och Afvel».

[2] Se [illegible] de flesta odat. i Biogr. och Saml. N. Sv. (RA.). I postulat[illegible]talas »egendomb på 3000 Rdrs kapital, dem Comp. migh afhä[illegible]ör härhemma i Stockholm Anno 1657 Directorerne sigh [illegible]

den 11 mars 1657, d. v. s. till den tid han erhöll anställning i Preussen, 3,833 dlr smt 10 öre 16 rst. Kammaren hade dock ej ännu 1670 verkställt denna utbetalning, och han torde aldrig bekommit mer än några hundra dlr.[1]

En ny tjänst fick Risingh, då han den 16 mars 1665 erhöll fullmakt såsom assessor i sjörätten, »i betraktande af de goda tjänster, som oss älskelig Johannes Risingh för detta så i vårt Commercie Collegio såsom och uthi Vestra Indien gjordt och bevist hafver».

Sjörätten var ett nyinrättadt ämbetsverk, som skulle döma i alla mål rörande sjöfarten på grund af den under arbete varande sjölagen, ett verk af den framstående och i vår historia föga uppmärksammade Henrik de Moucheron. Sjörätten synes emellertid ej kommit till stånd, och hela 1665 års stat blef aldrig genomförd.[2]

Största svårigheten för Risingh vid återkomsten var dock hans tvister med direktorerna i Amerikanska kompaniet, om lönen därifrån och om ersättningen för den hemsända tobaken. Äfven dessa frågor behandlades först i kommerskollegium. Direktorerna Olof Strömsköld, Daniel Jungh och sekreteraren Hans Kramér inkallades på sommaren 1661, skyllde på hvarandra för bristande bokföring, ville ej erkänna Risinghs reseräkningar och andra utgifter, som han sade sig gjort, men som ej stodo i kompaniets böcker, utan fordrade i stället af Risingh räkning på hvad han uttagit af skeppet Örnens laddning. Denne förklarade »sigh intet vara förtrodd att giöra Compagniet någon Rechning på Cargazonen, utan dhet var en annan factor dher till satter, nembl. Elssevyg, och kan alltså intet tillstå, att han i böckerna debiteras för dhet som Compagniet kan hafva till att fordra af sin factor». I en resolution af den 7 okt. hänsköt kollegiet målet till direktorernas afgörande. Dessa vägrade inlåta sig i svaromål, oaktadt Risingh inlämnade därom en ny supplik (4 nov.). Svaret, affattadt af Lagerfelt (6 dec.), var i skarpa ordalag.

Risingh fick nu umgälla direktorernas missnöje med koloniens förlust. Han låg vid denna tid sjuk nere i Öster-

[1] Räkningar och suppliker i Saml. Biogr. RA.

[2] Se RR. President skulle vara de Moucheron. De fyra assessorerna med 400 dlrs lön voro: Törnecrantz, Risingh, Jungh och Olofsson.

götland, men så snart han kom åter till Stockholm, inlämnade han (den 7 juli 1662) en ny klagoskrift, i hvilken han begärde en kommissorialrätt. Den beviljades honom (5 aug.), men kom ej till stånd förrän efter ny supplik i nov. 1663.[1]

Risinghs förtrytelse vände sig nu mot Lagerfelt, och han uppsatte en särskild skrift mot denne. Skarpa ord växlades på båda sidor. Risingh förklarade uttryckligen, att han ej vände sig till participanterna, utan till direktorerna i kompaniet. De hade af kassans förråd tagit fullt ut samt gifvit andra betjänte ej honom, som om han sin lön hade förbrutit, och om ej allt kunde honom tillstås, så fordrade han dock att med dem participera i vinsten samt att få ersättning för den hemsända tobaken, »och icke kunna dhe medh något skiähl vända deras oförsvarliga gerning inpå participanterna, hvilka till min egendombs borttagandhe aldrig beviljat».

Lagerfelt klagade öfver att han blifvit i sitt ämbete »högeligen angripen och beskyldh», omtalade att Erik Oxenstierna självfrådigt skötte kompaniets angelägenheter, men att han själf alltid handlat »kollegialiter», hvarom han ock lämnade intyg. Han förklarade slutligen, att allt hade stått till att hjälpa »om Risinghen så vähl landet som sigh sjelf hadhe vetat rätt gouvernera eller åthminstone om han hade blifvit qvar och order medh skieppet förväntat».[2]

Tobaksfrågan var likväl den mest brännande och hade följande upprinnelse. Kompaniet hade upphandlat och med skeppet Örn afsändt en laddning af diverse saker för 2,804 rdr. Vid ankomsten till Nya Sverige infann sig hos Risingh en engelsman, Allerton, från Virginien, som hade flera skuldräkningar på kompaniet. Han ville tvinga sig till betalning, Risingh gaf honom då af kargasonen, hvartill han hade dispositionsrätt, och köpte sedan af samme man för egen räkning, på egen kredit 14,000 skålp. tobak, som han betalade med 1,189 rdr och hemsände med skeppet Örnen. Den var adresserad till direktör Norfelt i Göteborg.[3] Denne skickade tobaken till kompaniet i Stock-

[1] Se hans mem. till Ehrensten 21/2 1663. Saml. Biogr. samt Prot. i Risinghs mål. N. Sv. (RA.). Kom.-Koll. prot. 27/6, 17/8, 5/9 1661 m. fl.

[2] Prot. 25/x 1663. (RA. Saml. N. Sv.)

[3] ... a till Risingh dat. d. 10 mars 1655, Risinghs bref till ... lt handla om denna tobak. Han tyckes ha önskat

holm, som därför betalade 2,649 rdr åt Norfelt på Risinghs konto. När sedan skeppet Merkurius utrustades, mottog det en kargason, som Norfelt uppköpt för de nämnda penningarne. Då detta fartyg kom till Nya Sverige, var emellertid Risingh borta, men kommissarien Huygens uppköpte ett parti tobak, som hemsändes och som kompaniet sedan sålde med egen vinst, utan att Risingh däraf fick ett öre.

Å andra sidan hade Risingh ifrån Amerika på kommerskollegium traserat en växel på 2,402 rdr, som kollegiet accepterat mot att den inkomna tobaken skulle säljas, hvilket ock hade skett. Risingh hade ej heller lämnat någon räkning för Örnens första kargason eller för de varor han uppköpt för de genom växeln erhållna penningarna, ehuru han därom redan i Preussen flera gånger påmindes. Han vidhöll dock, att han därtill ej hade någon skyldighet, att Elsewick hade fört bok häröfver, och att han hade lämnat stora försträckningar till kompaniet. Räkningar uppsattes af båda parterna, af hvilka kompaniets lydde på den högsta siffran. Risingh bestred dess riktighet. Målet remitterades från kommissorialrätten till hofrätten, dit Risingh 1667 inlämnade en ny berättelse om sitt guvernörskap för att fria sig från de beskyllningar och misstankar, hvarmed han enligt egen utsago »var till ruin obarmhertiligen förtryckt vorden». I utslaget af d. 18 nov. 1668 erkändes en del af hans fordran, men han erhöll icke några penningar. Målet återupptogs af hans arfvingar mot Strömskölds arfvingar. Slutligen hänsköts det till likvidationskommissionen; ändlösa skrifverier ledde till en uppgörelse af Risinghs debet och kredit 21 år efter hans död, d. 23 nov. år 1693.

De ständiga tvisterna tärde på Risinghs kropps- och själskrafter, och han klagar öfver, att de hindrade honom att ägna sig åt sin författarverksamhet.

Redan 1650 hade Risingh under sin vistelse i Holland fått i uppdrag att författa en afhandling om köphandeln och åtnjöt i detta syfte stipendium af drottningen. Vid

få den såld i Göteborg, så att den aldrig skulle komma i kompaniets händer.

denna tid skref han några smärre ekonomiska uppsatser liksom han uppgjorde planen till sitt stora arbete: »Tractat om kiöphandelen.» Emellertid blef fullbordandet af detsamma uppskjutet genom Risinghs resa till Amerika, och vid återvändandet därifrån bortkom en del af hans litterära tillhörigheter, såsom ofvan nämnts.

Efter återkomsten till Sverige var ingen ifrigare än han själf att å nyo upptaga arbetet. År 1661 den 14 mars inlämnade han till kommerskollegium en förteckning på de källor han användt till sin handelstraktat samt kort efteråt (27 mars) en »Manuductio eller Anledhningh till en grundigh kundskap om kiöphandelen». Denna uppsats söker påvisa handelns nytta för ett rike, nödvändigheten af att detta yrke liksom alla andra läres och att holländarne äro våra rätta läromästare. Det förefaller som om Risingh genom detta lilla arbete velat väcka intresse för sin vidlyftiga handelstraktat.

De följande åren arbetar han därpå, dock skrifver han i en supplik af 1665, att »ther på ännu, efter mycken bekostnad, tid och arbete användt, allenast något af tvenne delar ähn återstår till att fullgiöras».

Är denna Risinghs försäkran riktig, hade redan då af verket afdelningar varit utarbetade, som nu ej längre finnas i behåll.

Planen till handelstraktaten var anlagd efter en storartad måttstock. Den skulle utgöras af *tre* delar, den första om varorna, den andra om penningarna, den tredje om växeln, »efter the ähro handelens tre väsentelige delar, hvarutinnan hela hans väsende och varelse består. Ty vahrorne äro såsom handelens lekamen, hvarpå all handel sig beror och stöder. Penningarna äro såsom siälen, then ther honom lefvande giör, så att han sin gång bekommer, och växelen är som thess anda och förnufft, som honom styrelsen och rätta gången gifver». Den första delen, om varor, skulle bestå af tre böcker, och de båda andra hvardera af två böcker.

Af hela detta stora arbete finnas nu endast *första delens första* och *tredje* bok, samt kapitelindelning å de öfriga. Troligt är att delar förkommit, enär de varit skrifna endast i koncept.

Risingh började själf i sitt stora betryck tvifla på möjligheten af dess fullbordande efter denna plan, och förklarade redan i dec. 1664, att han var nöjd, om han kunde få tryckt ett utdrag af den stora afhandlingen.

Samma år erhöll han genom De la Gardies bemedling en assignation till kammaren på 813 dlr 28 öre smt till bokens tryckande. Han hade likväl i kammaren tid efter annan uttagit smärre summor, på den grund att han aldrig utfått hela det af Kristina utlofvade stipendiet.[1] och hvad han nu erhöll blef därför endast 102 dlr.

De la Gardie intresserade sig likväl för verkets fullbordan och gaf därför Risingh 1667 ytterligare 500 dlr smt till tryckning samt 300 dlr smt till en medhjälpare vid den slutliga redigeringen. Till »coadjutant» förordnades Nicolaus Hylthenius (Silfverschiöld), men efter en kort tid blef denne professor i Lund och afflyttade dit. Risingh var ej ohågad taga en ny medhjälpare blott han själf finge välja person och ha hand om medlen. Detta skulle påskynda verket, ehuru alla delarna, förklarar han, »redan af mig dels äro fullgjorde och dels utkastade och igenomgångne».

Emellertid blef förslaget om ett utdrag ur det stora manuskriptet en verklighet. Det trycktes 1669 hos Wankiff med samma utstyrsel, som några engelska nationalekonomiska uppsatser från denna tid. »Utthoghet» utgjorde ett sammandrag af det stora arbetet med ungefär samma plananläggning. Vid förkortningarna visade sig dock Risingh ej kunna bibehålla den klarhet och reda, som tillkomma den renskrifna färdiga delen af själfva hufvudarbetet.

»Utthoghet» har ett företal tillägnadt De la Gardie, i hvilket Risingh tackar denne för att han låtit trycka traktaten och gifvit honom några 100 exemplar af arbetet. Detta tyckes varit det enda honorar Risingh åtnjutit, om drottningens stipendium frånräknas, och att detta ej var så särdeles inkomstbringande, omtalar han i bref till De la Gardie: »Emedan thetta värcket väll många begära dock

[1] Dr. Kristina har i bref af 19/7 1652 lofvat R. 900 rdr för »det resterande stipendium som ock till en boks tryckiande.» Af de vidlyftiga räkenskaperna angående utanordningen af dessa medel synes, att han för resan till Amerika utfått 400 rdr. De 900 rdr uppskattades till 1350 dlr och de af De la G. lofvade 813 dlr, 28 öre smt ansågos såsom rest på stipendiet.

ganska få, som något therföre gifva villia, ty hafver iagh och till Ers Grefll. Ex:ence beröm och ähra låtit mästa exemplaren till Rikscollegierna och Ståndzpersoner uthdela.» Risingh erhöll dock samma år af De la Gardie en invisning på 600 dlr smt af ryska medlen, men han säger själf att han aldrig lyckades bekomma denna summa, »utan alltså bortåt måst svårligen lida».[1]

Risingh tyckes dock ej alldeles uppgifvit hoppet att fullborda sitt lifsverk. Han lät renskrifva första boken af första delen och öfverlämna densamma till Karl XI, tillika med en supplik, daterad i jan. 1671, med begäran om penningunderstöd, »thermed iag då the be:te verk såväl som ock andra kunde på arbeta och fullända, hälst om migh därtill något årligt visst salarium och bistånd uppå staten uppföras och förvissas kunde. Ellies måste iagh medh allt-ihop nederliggia».

Det kan dock ifrågasättas om Risingh vid denna tid ännu arbetade på sin »tractat», och om ej snarare dessa löften äro att betrakta som en art tiggeri.

Detta år lyckades han däremot få tryckt ett annat af sina arbeten: »Een Landbook eller några uppsatter til vårt käre fäderneslands nytta och förkofring, välmente om Landtbruuk och Landlefverne». Företalet är dateradt 1668, så äfven detta hade länge legat i manuskript och är antagligen ett sammandrag af ett större arbete, som nu förkommit, men som Risingh själf anför med titeln: »Coleri och aliorum husböcker till patrioters lust, upplysning och store gagn af Johan Risingh extraherat dock af många flere authoribus».

Augusts af Sachsen hofmästare, Abraham von Thumbshirn, hade med sin »Oeconomia», utgifven på 1590-talet, slagit in på denna art litteratur, som sedan i alla land fick talrika efterföljare. Landtmannen fann i dessa böcker goda råd för hushåll, trädgårds- och boskapsskötsel, hälsovård m. m. Risinghs bok är den första tryckta i sitt slag i Sverige. Grefve Per Brahes »Oecconomia» liksom bearbetningen af Coleri Hushållsbok utkommo först senare. Shering

[1] Se R:s bref till De la Gardie $^{31}/_{12}$ (De la G. Saml.). Suppliker och Biogr. (RA.). Dessa senare äro med hvarandra ej alltid

Rosenhane hade ock vid denna tid börjat författa sin Oeconomia, hvilken, om den fullföljts, blifvit den yppersta i sitt slag i vår litteratur, men äfven denna förelåg endast i manuskript. I jämförelse med dessa arbeten är Risinghs bok ytlig, den visar ingen personlig erfarenhet och inga djupare studier. De la Gardie hade gifvit några 100 dlr till bokens tryckande. Antagligen hade den flera afnämare än »Utthoghet», men icke kunde därmed upphjälpas Risinghs ekonomiska betryck. Detta fortfor, och han klagade, säkerligen ej utan skäl, att det hindrade honom i hans författarskap. Om vintern frös han, så att han ej kunde arbeta, och han hade ej råd skaffa sig de för arbetet nödiga böckerna och skrifmaterialierna. Endast genom särskilda kungliga fribref undgick han bysättning.

Något hushåll hade han aldrig. Än den ena, än den andra var hans kostvärd, hvilken han alltid blef skyldig penningar. Dock kunde en ungkarl den tiden, enligt Risinghs räkenskaper, få rum och mat för 10 kpdlr i veckan. Mot slutet af sin lefnad ackorderade han med sin värd, så att han betalade endast 4 kpdlr i veckan, men då hade han också endast »en liten kammare» hos skräddaren Jöns Krok, och hans »slätta tillstånd var nogsamt bekant». Hans räkenskaper liksom hans bouppteckning tyda på den största torftighet, om ock skräddaren i det sista synes ha varit honom en farlig frestare.

Utan all skuld till sitt armod var han troligen icke. Antagligen motsvarade ej hans karaktär hans intelligens, om det ock är vanskligt att efter knapphändiga källor fälla ett omdöme. Man bör ock taga i beräkning hans hälsotillstånd. Detta blef sämre år från år, och tvifvelsutan var det en bedröflig tillvaro, hvarpå döden gjorde ett slut i april 1672.[1]

Johan Risinghs stora nationalekonomiska verk blef sålunda ofullbordadt. De delar som däraf finnas jämte hans

[1] Se hans förut anf. bouppteckning samt suppliker. En viss Pontus Mårtenson uttog 300 dlr smt af kammaren till hans begrafning, men använde penningarna till annat ändamål, hvarföre R:s stoft ännu på hösten 1674 var obegrafvet. Då gjorde en viss Tomas Ranth, gift med en af de förut nämnda brorsdöttrarna, bouppteckning efter honom och inlämnade en supplik om begrafningshjälp, hvilken tyckes ledt till sitt ändamål. (De[illegible]ningar i RA.) Summan af »infordrad skuld» var enligt bouppte[illegible] dlr kpmt och af »betalande skuld» 1071, 12 dlr kpmt.

öfriga ekonomiska uppsatser äro dock af den betydenhet, att de gifva honom såsom nationalekonomisk författare en aktad plats, hvilken blir dess mera bemärkt, som han är i Sverige den första inom sitt område och den enda under sitt århundrade.

Det torde dock mindre vara genom sina teorier och genom sina litterära förtjänster som hans skrifter väcka vårt intresse, än genom den inblick de lämna i hans tids svenska handelsförhållanden. En dylik kunskap kan visserligen erhållas på andra håll, men det har sitt särskilda intresse att höra dessa omdömen från en person med Risinghs ekonomiska erfarenhet och insikter. Till en redogörelse för hans författarverksamhet skola vi öfvergå i nästa afdelning.

II.

Samtidigt, som under de absoluta furstarnes hägn den modärna staten skapades, framträdde en medveten fordran att dess finansväsen skulle ordnas efter rationella grunder. Den nationalekonomiska fråga, som först bragtes under debatt, lydde: huru skola furstarnes skattkammare lättast fyllas? Nationalekonomien vardt en del af den på 15- och början af 1600-talet blomstrande vetenskapen om staten, *politiken*. Ur denna synpunkt behandla, Botero, Bodinus, Bornitz m. fl. de ekonomiska spörsmålen om tullar, skråväsen, mynt o. d.

Emellertid uppväxte på folkfrihetens grund under slutet af 1500-talet en stat eller rättare ett förbund af stater, som på några årtionden utvecklade sig till Europas rikaste handelsmakt. Denna de fria *nederländska* staternas blomstring gaf anledning till reflexioner öfver grunderna till ett folks ekonomiska välstånd. Synpunkten blef då ej längre kameralistisk, utan *nationel*. Frågan, som dryftades, lydde
…all det ena folket med framgång kunna upptaga
…n med det andra?

Den framställes först i England. Inga berördes obehagligare af den nederländska uppblomstringen än engelsmännen, och de undersökte orsakerna till densamma med lika skarp som praktisk blick. Walter Raleigh, den olycklige upptäcktsresanden, är den förste, och han får i Bacon, Mun, Malynes m. fl. talangfulla efterföljare. Genom vädjan till erfarenheten, redan, enkelheten, bortkastande af allt pedanteri bilda dessa engelska ekonomiska skriftställare värdiga föregångare till Adam Smith, på samma gång som äfven genom dem *merkantilsystemet* utbildas. Genom den praktiska riktning, som alltid utmärker dessa författare, samarbeta de med den hänsynslösa, särskildt mot Holland riktade handelspolitik, som drefs af den engelska regeringen allt från Cromwells tid.

Så länge holländarne voro beati possidentes af handelns skatter, uppträdde deras lärde mera likgiltigt, då det gällde ekonomiska frågor. De behandlade dem i samband med rättsliga spörsmål, såsom händelsen var med Hugo Grotius, Vinnius m. fl. Annorlunda blef förhållandet, då det holländska handelsväldet vid medlet af 1600-talet syntes hotadt genom andra staters prohibitiva åtgärder. Då började holländarne uppträda såsom konsekventa förfäktare af handelns frihet, och holländaren Pierre de la Court blir tidehvarfvets störste och originellaste ekonomiske författare.

Äfven i Tyskland och Frankrike behandlades under 1600-talet de ekonomiska frågorna från nationel synpunkt, och Holland är vanligen utgångspunkten för de ekonomiska spekulationerna. Teorierna utvecklades i dessa land konsekvent, men ensidigt, ofta utan praktisk hänsyn. Den traditionella lärdomsapparaten kastades ej af, den blott antog nya former.

Det i dessa länder fullt utbildade merkantilsystemet beherskade på slutet af 1600-talet både vetenskapen och den ekonomiska lagstiftningen.[1]

Huru förhåller sig nu Johan Classon Risingh till dessa olika nationalekonomiska strömningar?

[1] Kautz, Die geschichtliche Entwickelung d. Nationalœkonomik; V. Rees, De Nederlandsche Nijverheidspolitiek; Laspeyres, Geschichte d. volkwirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer; Roscher, Geschichte der Nationalekonomie.

Det har om hans ekonomiska uppfattning sagts, att han »såg långt framom sin tid», och att »han är stamfader för läran om svenska näringsfriheten».[1]

Skulle med dessa sväfvande uttryckssätt menas, att Risinghs uppfattning skarpt skiljer sig från samtida författares eller att han är en af de banbrytande andarne inom nationalekonomien, så är därmed sagdt för mycket.

Men å andra sidan böra ej hans förtjänster underskattas. Han har tagit det bästa af sin tids idéer, han har framlagt dessa själfständigt, öfverflyttande dem på sitt fäderneslands förhållanden.

Hollands rikedom och handelsvälde i Sverige var utgångspunkten för äfven hans ekonomiska funderingar. Han har utvecklat sina åsikter i merkantilsystemets anda, men han är långt ifrån en konsekvent anhängare af detta system, hvilket har framkallat den tanken, att han stod framom sin tid. Det är dock riktigare att säga, att han studerat äfven författare från ett föregående århundrade då merkantilismen ej var fullt utbildad, särskildt må nämnas Bodinus och Botero, och att han liksom för öfrigt flere andre af århundradets författare endast i hufvudsak är merkantilist. Han har i hvarje fall intet af den berömde frihandlaren de la Courts dristighet, hvilkens arbeten han ej heller kunde känna, då de äro utgifna samtidigt med eller senare än hans egna.

Å andra sidan skiljer sig Risingh skarpt från femtonhundratalets ekonomiska författare. De kamerala grundsatserna ha för honom så godt som ingen betydelse. Han polemiserar visserligen emot de författare, som anse att staten ej hade rätt till att skaffa sig några inkomster genom pålagor på handeln, men han fordrar att dessa skola bestämmas uteslutande med hänsyn till hvad som är bäst för landets handel, framhållande, att de då också i längden bäst skola fylla skattkammaren. Risinghs synpunkt är sålunda *nationel*. Målet för hans ekonomiska spekulationer är den svenska handelns upphjälpande. Holland är äfven för honom handelns förlofvade land och att undersöka orsa-

[1] Fryxell, Berättelser ur Sv. Hist. XVIII, s. 124. Flerstädes anfördt. Någon svensk nationalekonomisk författare *före* Risingh finnes oss veterligen ej, såvida ej såsom sådan skall räknas Usselinx.

kerna till dess blomstring, blir för honom att finna de nationalekonomiska lagarna.

Äfven i uppställning och stil skiljer sig Risingh från äldre ekonomiska författare. Jämförligt med dem är han fri från tunga, pedantiska former, historiska och filosofiska citat. Han sträfvar efter en enkel, klar stil och praktiska exempel och står i detta fall framom sina tyska samtida. Tydligen har han gått i skola hos de engelska ekonomerna, hvilket han också själf erkänt. Han är dock mera systematisk i sin framställning än dessa. Men denna sträfvan efter system mäktar han på långt när ej genomföra, utan han gör sig ofta skyldig till omsägningar.

Risinghs författarskap kan sägas omfatta tre slag. Först och främst har Risingh skrifvit en handelslära eller en redogörelse för alla de saker och förhållanden, som en köpman bör känna. För det andra har han sysselsatt sig med förslag till den svenska handelns och kolonisationens upphjälpande. Dessa ingå dels i hans handelstraktat, dels utgöra de särskilda uppsatser. Slutligen och för det tredje framgå ur alla dessa arbeten Risinghs nationalekonomiska åsikter. Utförligast utvecklar han dem i samband med förslagen om den svenska handelns upphjälpande.

1.

I den stora handelsläran finnas kapitel, ägnade åt kontrakter, lån, pant, borgen o. s. v., hvilka innehålla en kortfattad framställning af handelsrätten dels enligt romersk, dels enligt svensk lag. Talrika citat ur lagarna förekomma. Bland författare, till hvilka han hänvisar, må nämnas Loccenius och Malynes.[1]

I de kapitel af samma arbete, som handla om mäklare, obligationssedlar, handelshus, packhus, vågar o. s. v. lämnas många praktiska underrättelser. Författaren utgår hufvudsakligen från förhållandena i Holland, men berör äfven franska, engelska och spanska handelsbruk. Hänvisningarna rörande svenska förhållanden äro sparsamma, endast då och då berör han dem, såsom t. ex. när han omtalar packhus och åkartaxor och påpekar att dessa antingen lämna mycket öfrigt att önska eller ock icke alls finnas i Sverige.[2]

[1] Kap. 7—18 i Traktaten. Se Bil. B och C.
[2] Kap. 25—32. Se Bil. B.

Det samma kan sägas om de kapitel, som behandla sjöfarten, hvilka dock ej synas vara med samma omsorg utarbetade som de föregående.

Kapitlen angående mynt och växlar voro planlagda efter en stor måttstock. Nu återfinnas de endast i »Uthtoghet,» och innehålla jämte åtskilliga lärda spekulationer nyttiga redogörelser för bestående förhållanden. Bland anförda källor är Stiernhielms »Archimedes Reformatus.»

Risingh åsyftar med alla dessa redogörelser att undervisa sina landsmän. Handelsvetenskapen var otvifvelaktigt ett öde fält i Sverige. Risingh klagar flerstädes, att de svenska köpmännen äro alldeles okunniga i allt hvad som till deras yrke hör, och han anser detta som ett ibland de viktigaste skälen till att de blifva bedragna i handeln med utländingarna.

Han ger äfven svenskarna goda råd huru de skola bete sig för att afhjälpa detta onda. Handelsskolor böra inrättas, där borgaresönerna få lära hvad till deras yrke hörer. De böra läsa böcker i handelsvetenskap. Framför allt böra de besöka Amsterdam, som är den bäst inrättade handelsstad i världen. I sin s. 51 anf. uppsats »*Manuductio eller anledhningh till en grundigh kundskap om kiöphandelen*», ger Risingh de svenska köpmännen 18 goda råd, hvilka torde vara lika många anvisningar på de brister, som vidlådde dem. För att bli dugliga i sitt yrke måste de i Amsterdam bland annat »helt agera en kiöpman», »afläggia all adeligh stat och prackt», »sökie herberge med hederlige kiöpmen», »af theras discourser mycket om handelen afmärkia, och thet flitigt annotera, therigenom sigh och beflita språket att lähra, therpå the fast sensible ähro. Af hvad härskap och af hvad land, måste man inthet mycket omröra, icke heller med landzmennerne mycket omgås eller till sigh låta, ty i thetta proposito hafva the mehra misstankar, ia ock jalousier om the svenske ähn om the danske och andra nationer; thet migh engångh af en förnehm, som tå var i General Staten vart i förtrogenhet uptäckt, effter nembl. the svenske grepo them allena effter ögonen eller ögnestenen, som vore

handelen; therföre måste sigh fast occulte häruti förholla.»[1]

Uti sin »Tractat» räsonnerar Risingh om en adelsman kan ägna sig åt handelsyrket och kommer till det resultat att detta möter intet hinder. Han åberopar Englands exempel, där adelsmännen säga att det är bättre »att vi sellia vårt gods än vårt blodh, och bättre, att vi lefva af vår egen svett än som af andras.» Risingh drager ock upp en teckning af den »fullkomlige köpmannen», sådan han i Holland lärt känna honom. Såsom ett godt prof på Risinghs lifliga stil, torde ett utdrag vara af intresse:[2]

— — — »Man kan ock af dessa förbemälte stycken väl se och aftaga, hvad möda, omak och hjärnebråk en köpman hafver och måste hafva, utaf alla de saker, som han hafver att omtänka och beställa, så att han liten ro kan hafva natt eller dag. Ty förutan den stadiga fruktan och tvifvel, som han tager om sitt eller sina skepp och de inlastade varor, att de icke löpa på klippor, på sand eller strand och förgås eller att icke röfvare måtte dem taga etc., så hafver han därutöfver andra saker att förrätta, som honom hålla i verket från tida på morgonen intill sena aftonen, så att han näppeligen tid får att äta sitt bröd, ty, här hafver han sådant gods till att köpa eller ackord sluta, här ligga sådana varor, som antingen skola packas eller försändas, utlösas och utpackas, förluftas, omkastas eller torkas etc. — Nu kommer en, som penningar begärar, en annan bringar dem till betalning, en annan presenterar en assignation eller ock ett växlebref, därpå han acceptation eller strax betalning fordrar. Därborta ligga hvete, råg eller annan säd, antingen i lichterskepp eller i loft, then skall antingen omkastas eller varda inatin, varda upplagd eller försänd. Här ligger på en flott skuta olja, vin, ättika etc, som måste antingen försäljas eller insättas eller ock försändas; ute på redden eller i hamnen ligger ett eller flere skepp, däraf det ena skall lossas, det andra befraktas eller laddas.» —

[1] I Palmskiöldska Saml. III d. 16 finnes en afskrift från 1661 af anonym författare, innehållande råd för en, som vistas uti Holland och särdeles i Amsterdam »hvad han hafver att inquirera», deladt i 87 punkter. Möjl. äfven af Risingh. Många likheter.

[2] Se 4 kap. af Tractaten, innehållande först 20 råd för en rätt köpman.

2.

Större intresse erbjuda de delar af Risinghs arbeten, som behandla medlen att upphjälpa Sveriges handel och näringar. Utförligast behandlas ämnet i »En kort tractat om Sveriges Cronos handel», samt i det 35 kap. af Traktatens första bok; det beröres dock indirekt i flere andra kapitel af nämnda arbete, liksom ur en mer speciel synpunkt i uppsatserna om kolonierna, ryska handeln och sillfisket.

Den svenska handelns tillstånd skildras alltid af Risingh i mörka färger.

Sveriges handel ligger i holländarnes händer. En del af dessa hafva visserligen blifvit svenska undersåtar för att få njuta svenska rättigheter, men hafva icke dess mindre sina kapital i Holland, draga dit sin vinst och öka aldrig vår nationalrikedom. De införa hvad vi behöfva af främmande produkter och bestämma dessas pris. Sedan utföra de våra råvaror: järn, koppar och trä. De deponera dem i Amsterdam, sälja dem stundom för inköpspris eller försända dem till annan ort, där de för tillfället efterfrågas och kunna betinga ett högre pris. Holländarne tjäna nämligen så mycket på införseln till Sverige, att de betrakta de utförda råvarorna såsom en oväsentlig sak.[1] »Varda alltså våra goda varor så hemma som borta under deras rätta pris försålda och de främmande för dyrt köpta. Hvad fördel detta af vårt land drager kan hvar begrunda, som det något eftertänker.» Olägenheten för Sverige blir än större, menar Risingh, därigenom att det utföres stapelvaror och införes »förgängeliga och fåfängeliga varor», till hvilka vi hafva en alltför stor benägenhet.

Det är svårt för svenskarne att taga upp konkurrensen med holländarne. Sveriges läge »ytterst bort under Polo» är särdeles ofördelaktigt jämfördt med Hollands. Men läget gör ej allt. Zeeland har ett utmärkt läge och ringa handel. Värre är det långa vinterafbrottet, 5 à 7 månader, ty »om någon störing eller interruption i handeln infaller, så är det liksom ett stannande blåsväder, allt är fördärfvadt.»

[1] Res. Appelboom i Haag ingaf till regeringen ett märkligt memorial 24/10 1864 angående Sveriges handel, och som i mycket öfverensstämmer med Risinghs åsikter. Han säger, att holländarne betrakta de svenska stapelvarorna rent af som barlast. Holländarnes öfvervikt i svenska handeln tilltog efter 1659, hvilket äfven synes af Risinghs uppsatser.

Däremot vill förf. ej medge, att våra krig utgjort något hinder. Holländarnes handel tilltog just under kriget med Spanien, och krigen erbjuda ofta nya tillfällen för en stat att komma sig fram äfven i handel, blott regeringen och de enskilda ägna sin uppmärksamhet däråt. Sverige har genom sina krig fått fördelar, som det ej nog beaktat, i sydligt belägna goda hamnar såsom Stade och Wismar.

Det kan ock ej förnekas att det är svårt för svenska köpmän komma in på en upptagen marknad. De motarbetas konsekvent af de holländska köpmännen, värst af dem, som äro till hälften bosatta i Sverige och som i grund känna de svenska förhållandena. Och på samma gång bero de svenska köpmännen af dessa herrar. De veta ej annat än att utskeppa sina varor till Amsterdam, men där äro dessa, som redan nämts, i vanpris. När de sedan skola inköpa varor att hemföra, få de betala dem mycket dyrt, och de ha sålunda svårare än holländarne att få sina varor sålda i Sverige. Skola de därtill taga dem på kredit, hvilket de ofta nödgas göra, få de betala dem dubbelt och mer än så. Men på detta sätt kunna de aldrig samla kapital. Därtill kommer, att de sällan ha samma drift och skicklighet som holländarne, ha relativt till sin förmögenhet högre lefnadsvanor än dessa, ej ha till sin första princip att betala igen punktligt sina skulder samt fordra större vinst på sitt kapital, hvarföre de sälja dyrare än de behöfva, men följaktligen rätt ofta ej få sälja något alls utan gå under. Holländarne taga en låg procent, men omsätta raskare kapitalet.

Sverige har dock på samma gång fördelar framför andra land. Det är herre i Östersjön, har tullfrihet i Öresund och äger allt hvad som till skeppsutrustning hörer. Genom skeppsfriheten hade förmyndarregeringen under Kristina sökt uppmuntra det svenska skeppsbyggeriet och den svenska handeln. Det var en riktig väg, som dock ej fullföljts. Friheten borde ökas till ½ tullen. Vidare borde de skadliga friskeppsprivilegierna afskaffas. Omkring 166[illegible] fanns enligt Risingh flere hundra skepp, som ägdes af holländska köpmän, hvilka på ett eller annat sätt, oftast genom att försträcka kronan penningar, fått rätt till den svenska tullfriheten, som sålunda blifvit en död bokstaf

De svenska skeppen borde dessutom byggas mera praktiskt än hvad som skedde. Holländarne byggde små furuskepp, svenskarne stora ekeskepp, förträffliga i krig, men dyrbara, fordrande stor besättning och tagande liten last. Äfven när små skepp byggdes af svenskarne, inredde de dem opraktiskt och fordrade en större besättning. Detta kunde ock bero på att svenska och finska sjömän voro på sjön de holländska vida underlägsna, men de borde icke förty till yrket på allt sätt »animeras.»

Den svenska skeppsfrakten ställde sig dyr äfven till följd af att det ej hos oss fanns samma tillgång på viktualier. Detta kunde ändras genom att Sverige lade an på att få i sina händer en del af den stora spannmålshandeln från Preussen och Ryssland. Men då härtill fordrades kapital, föreslår Risingh »att uti hvar bekvämlig hamnstad låta upprätta en gemen cassa (Stock), däruti hvar och en, så af städer som af landet, måtte sin skatt tillgifva. Uti städerna ock lotterier därtill upprätta; de penningar, däraf komma, i gemena kassan sättia. Här till med insättias kunde där H. K. Maj:t nådigast behagade accis, skatt eller tull städerna därtill förära» — — »Så hafva de engelske upprättat A:o 1628 en gemen cassa till att handla med ull, ullekläde och tyg, och andra engelska varor och det under god direktion fortsatt i Flandern, Brabant, Holland och Hansestäderna, alt intill denna dag öfver 40 år.»[1]

Med det sålunda erhållna kapitalet skulle sädesleveranserna från de ryska och preussiska städerna föras till Sverige, där tullarna borde sänkas och »andra favorabla conditioner» lämnas. Vidare borde särskildt förhandlas med Ryssland att där få upprätta i de norra trakterna sädesmagasin, hvilket något äfventyrliga förslag Risingh anser »skulle storfursten väl behaga». Inga ansträngningar för att komma åt spannmålshandeln voro för stora. »Den», säger han, »som nu (1669) spannmålshandeln kan sig bemäktiga, ty hon är fundamentet till all annan handel och sätter köp på alla varor, han skall snart handeln på de

---

[1] Liknande förslag hade gjorts före honom utan resultat. Se Cronholm. Det behandlas i ett eng. arbete med titel »A treatise of Commerce» by John Wheeler London 1601, hvilket R. antagligen kände till, fastän han ej anför det.

andra varor, som vid Östersjön falla, till sig draga och redan allt efter handen den vesterska handeln bekomma, efter dessa två armar kunna intet vara hvarandra förutan, utan den ena fordrar den andras undsättning.»

Såsom en viktig förutsättning för den svenska handelns uppblomstring var dock en priviligierad *frihamn* eller nederlagsplats, hvilket på många ställen af Risingh förordas såsom ett »fundament» för den svenska handelns uppkomst. Risingh var ju i detta fall ej ensam om sin idé. Både Göteborg och Landskrona voro ifrågasatta som frihamnar, ehuru man stannade på halfva vägen, som det synes genom holländska köpmäns afund och andra städers intriger. Risingh uttalar dock flere gånger som sin åsikt, att lämpligare såsom frihamn än dessa städer vore en ort i svenska Tyskland eller än bättre Slite hamn på Gotland. Äfven förordar han att privilegiera Middelburg i Zeeland, hvarvid man skulle begagna sig af zeeländarnes afund mot holländarne.

Andra åtgärder för den svenska handelns främjande vore att ha måttliga och fasta tullar. Man varierade i Sverige härutinnan, och detta vore icke lyckligt. Tullarna voro på 1660-talet 15 % högre än i Holland. Äfven detta vore till rikets skada. Dessutom »besvära de sig mest i alla hamnstäder utom Stockholm öfver the hårda procedurer, som besökarne godset göra, målandes hvart stycke, och om the 1 eller 2 alnar öfver finna, taga de det bort. Sist och att de oftast ingen tullordning få se, veta alltså intet, om sådan tull till H. Kongl. Maj:t och cronones bästa eller dessom besökarom i händer blifver. Detta decouragerar köpman och skeppare och förjagar handelen fjärran, så de egna som i de conquesterade landskaperna.[1]

Till stor skada voro ock de godtyckligt inrättade monopolierna, hvilka borde regleras efter andra grundsatser. Ej heller vore det till handelns båtnad, att de enskilde ofta läto införskrifva sina varor direkt från Frankrike eller Holland.

Viktigast vore att vi lärde bearbeta våra råvaror. En handel utan »handtverkerier» blefve aldrig af betydenhet. Man kunde anskaffa kapital på samma sätt som för spannmålshandeln. Genom höga tullar kunde man hindra ut-

[1] Se En kort tractat om handeln af 1669.

ländska varors täflan. I detta fall vore ock skäl att inkalla utländingar. Utländska handtverkare medförde ej samma faror som utländska köpmän. De skulle också öka folkstocken. Men »där folket ökas, där måste ock gods och penningar ökas, ty där måste en hvar hafva sitt uppehälle och tarfver, dem hvar för sig på bästa sätt söka att tillskaffa, där till de förhulpna och icke förhindrade vara skola, så att ju mera folk ju mäktigare är staten». De skulle behandlas väl, dock borde man främst se på »det gemena bästa». Borgerlig frihet vore ock af nöden, ty liksom plantan behöfver jord och regn, behöfver människan frihet och trifves bäst i ett fritt samhälle.

Ett bland medlen att locka främlingar in till Sverige vore »religionsfrihet».

Risingh uppställer frågan, huruvida »åtskilliga religioner uti ett regemente kunna tolereras», och besvarar denna fråga jakande. Hans räsonnemang därom är, säger han, »fast märkeligt». Han söker att utreda frågan och ser den från olika sidor. I sina premisser utgår han dock från en större frihet, än han vågar i konklusionerna fasthålla. Hans slutpåstående är, att öfverheten bör gifva mer eller mindre frihet »till borgerlig rätt och ämbeten, efter som de i religionen med oss mer eller mindre förskilja. Ex. gr. de evangeliska hafva större frihet än påfviska; kristna större friheter än judar, turkar, persianer och tartarer och okristna, hvilka alla i en republik hållas för främmande, fastän de statsrätten med penningar köpte». Judarne kunde man dock tolerera för »den artighet, som de hafva uti penningemenage».

Emellertid ansågos dessa Risinghs åsikter »eftertänkliga». Antagligen har han varit påverkad af det nederländska åskådningssättet.[1] I hans tryckta böcker framträda likväl ej dessa åsikter, ej häller i hans senare uppsatser. Karl XI:s tidehvarf har i Sverige ej att uppvisa ett liknande fördomsfritt åskådningssätt, och det 6 kap. i Risinghs handelstraktat intar säkerligen en långt framskjuten plats i den svenska religionsfrihetens historia.

---

[1] En liknande åsikt återfinnes äfven i »Briefe Considerations» af Henry Robinson. London 1649.

Ett annat sätt att främja den svenska handeln vore kolonisation i främmande världsdelar.

I sina uppsatser om Nya Sverige har Risingh framlagt en mängd skäl till kolonisationens fortsättande. Dessa äro, skrifver han 1658 att: 1) »Det länder vår konung och Sveriges crona till beröm och anseende» samt var Gustaf Adolfs tanke. 2) Indianerna kunde bli kristna och civiliserade. 3) Landet, som kan jämföras i fruktbarhet med de bästa i Europa, kunde inkorporeras med Sveriges krona, »därigenom då också den store bekostnadh, svåre möde, arbete och vedervärdighet, som vår nation ther under lagdt och uthstådt, kunde recompenserat och undersatt vara». 4) Skulle kunna blifva för Sverige en hjälp med folk, skepp och medel, »i många infallande lägenheter uti västersjön.» 5) Sverige skulle genom den draga handeln till sig; dock vore nödigt för detta ändamåls vinnande ha en nederlagsplats antingen på S:t Christoffer eller någon annan af de bebodda orter i Vestindien eller än bättre på någon ännu obebodd trakt eller ö, såsom vid Florida eller S:t Domingo. Sedan kunde svenska skepp segla först dit med varor från Nova Suecia, såsom skinnvaror, tobak, fisk, stör, ostron, trävirke, säd, bröd, brännvin, och utbyta dessa varor med sådana som behöfdes i Nova Suecia, såsom socker, bomull och succat. Därefter togs efter lägenhet last från båda orterna hem till Sverige. Man kunde på så sätt göra ett par resor om året, »och då kunde vi våra egna varor ut och införa, dem i pris hålla och icke af främmande oss låta undervalveras till vår skada och själfva profiten däraf indraga». 6) De båda kolonierna i Amerika och Afrika kunde genom en sådan sydligare belägen nederlagsort bättre sammanfogas. 7) Skeppsbyggeriet kunde på detta sätt i Sverige ökas, liksom allt material därför finnes äfven i Nya Sverige.

8) »Sidst och uti en summa af allt, så ähr at emedan Dominium Mari Balthico, som nu sagdt är, medh the förnämbste thes hambnar och lägenheter under Hans Kongl. Maj:ts vår allernådigste konungs välde och lydno falla, helst ther Gudh nådigst medh Danmark itt avantageust sluth gifva täcktes, och Commercierna som i bem:te Östersiö, Mari Balthico, drifves ähro såsom thes lif, så att föruthan Commercierna är förbem:te Dominium såsom dödt och ödhe, och kunde dhe Commercier igenom sådanne Colonier

som nu sagdt åhr, bäst och beqvämast i Kongl. Maj:ts undersåtares händer ställas,[1] i så måtto at the vesterske vahrur, som här till af främande medh theras skiep till theras profit och våhr afsaknadt införde åhro vordne, och the österske sammaledes af främmande uthförde, kunde nu begge slags vahrur af Kongl. Maj:ts undersåtare in och uthföras och then ther af flytande vinst Kongl. Maj:ts dresel och undersåtare tillfalla; ther medh kunde vi tå göra oss sielfve våhre varur mäcktige och sjelfve niuta thet goda Gudh oss i händer gifvit hafver, vinne håfvor, medel, igenom hvilke nu andra trafiquerande nationer så rike och modige vordne ähro, att the sigh oss i månge måtto pro arbitris hålla vilia». — — —

Handeln ur Tyskland, Danmark, Ryssland och Polen kunde tillfalla svenskarne. 9) En mängd personer kunde på så sätt få förtjänst, utländingar sätta sig ned i Sverige, »in summa Kongl. Maj:ts inkomster sampt mackt på folk, skiepp och gods merkeligen förmehras». — — — Klimatet därute är ej så dåligt, som man i Sverige påstår, och den svenska nationen är ej häller så oduglig »vare sigh medh landhröjningh, plantager och åkerbruk, medh stor och små boskap, med fiske och skytteri, ja och medh handel medh the indianer skall vår nation ingen annor ther efftergifva, men i handel medh the kristne ther uthe, nembl. engelske och hollendske äro the ännu icke så förfahrne som väl bequäme och välartade, så the medh tidhen och öfningen ju så vähl lähra skulle commercier att drifva och så vähl som andre theras nähringh, ja väl rikedommar therigenom att vinna, och ther thet fast lättare ähn uthi Europa giöra kunna.»

Risingh hade dock själf fått pröfva företagets vanskligheter, och ehuru dess fullföljande varit för honom af personligt intresse, svalnade dock hans ifver med åren, han föreslår andra kolonier, och i sitt sista förslag till handelns utvidgande anser han svenskarne böra koncentrera sina krafter på att bemäktiga sig östersjöhandeln.

Risingh önskade att hans landsmän ej blott skulle kolonisera utan äfven företaga »långa skeppsresor till okunniga landh», öfvertygad att detta skulle främja deras handel och öka deras rykte. Hvarje folk hade haft sin mission, svenskarne hade ännu intet uträttat. Det funnes dock arbete äfven för dem, och såsom deras uppgift föreslår han — nordostpassagen.

Såsom vi veta, voro verkligen förslag härom å bane omkring 1669,[1] men Risingh framställer sina idéer redan i utkastet till sin traktat, skrifvet något år mellan 1648—54. Han skrifver därom bland annat:

»Thet är lättare till att önska än att i värket ställa, måtte någon säja; dock vill jag ther till svara, att sådan undflyckt sökia intet trefna utan lata männ, och effter oss lägenhet gifves, så är oss intet mera förment ett sådant prisligit värk att företaga än som andra folk, ja vi äre hån och last värde, om vi tiden försumma. Gud hafver gifvit oss frid med alla våra fiender och en drottning, som handen till sådant mildeligen bjuder. Materie och konst till skepsbygning felas intet. Sjön står oss så väl som andra nationer öpen, ther på vi rikedomar och ähra så väl som the vinna kunna. Andra hafa sökt farten åt Ost-Indien och omkring verlden söder om, ho vet hvad lycka vi kunde hafva till at finna farten norr omkring, hvilken ännu är okunnog, som then förre fordom var. Hvad nytta oss ther af hända kunde, gifver jag them till att betänka, som förstå hvad fördel utur Ost-Indien, Japan, China Seas och andra flera land dels kunnoge dels okunnoge, är till att hämta.

Ty thenne farten norr omkring skulle vara effter Globens utvisande tu tusen mihl kortare än söder om, hvilken therföre snarare och med ringare bekostnad skulle fulländas, och mindre folk skulle på then resan dö. Ty norr är altid sunnare än söder uth, särdeles ther man Linien två gånger passera måste, och ehuruväl att thesse svårigheter ther emot falla nämbl.:

1:) Att man vet af Historierne, at för trihundrade åhr sedan är thenne farten af Spanjorer, Frantzoser, Engeländare ofta sökt dock förgäfves och en god del af med thes folk ther ihjälslagne. 2:) Att fast än ther funnes någon genomfart, så skall man dock miste afkomma vid pass emellan 70 och 82 grader latitud, ther man utan tvifvel skall emot isberg och kölld, emot villdiur och biörnar hafva att kämpa och strida, och uti sådane obekante orter måste förgås.

Dock likväl svaras här emot, att många hafva fordom sökt farter till Ost-Indien och intet funnit, hvilket i sinom tid af Portugiserne funnit är, the sig intet hafva låtit afskräckia af the andras förgäffe resor; alt så kan ock nu vara tiden för handen här norr om att finna farten, dhy Gud gifver och uplåter alt med tiden och i sinom tid. — — —

Ty är så väl troligt, att man skall finna thenne farten norr om igen, så väl som then söder om igenfunnen är af samma Plinii vittnesbörd bekräfftad. Hvi skulle vi och honom icke tro i then nordre farten, som Portugiserne thet giordt hafva i söderfarten sig till fördel och ähra?

[1] Se A. Hammarskjöld, Planen på en svensk-holländsk Vega-expedition år 1669. Hist. Tidskrift 1887.

Risingh har äfven intresserat sig för fiskeriets upphjälpande, och i sin uppsats om »Häringsfiskeriet» lämnar han en mängd upplysningar rörande denna för Holland viktiga näring, som han förordar till införande i vårt land, där han anser allt slags fiske illa skött.

Skulle Sveriges kapital ökas, borde alla dess hjälpkällor anlitas, äfvenledes jordbruket.

Detta kallar Risingh i sin 1671 utgifna »landtbook» för »grundvahlen till velståndet af hvart itt landskap, ja öfver alle andra medel.» »Ther nu i riket,» fortsätter han, »igenom åckerbruket och boskapsafvel sampt förbättrade fiskerier bättre kiöp på lifsmedel förskaffas kunde, hvad skulle tå våre rike bergvärck, handel och egen skeppsfahrt icke uthi hvar stadh till en fast högre grad, ja till flor bringas kunna.»

3.

Af ofvan anförda utdrag ur Risinghs skrifter framgå till en del hans nationalekonomiska åsikter. Ett och annat torde dock böra ytterligare framhållas.

Risingh är, såsom vi ofvan sagt, ingen klafbunden merkantilist. Det synes af hans anförda yttrande om landtbruket. På flere andra ställen yttrar han dock, att handeln är det för ett lands rikedom ojämförligt väsentligaste.

Risingh betonar först och främst handelns frihet, såsom det nödiga vilkoret, själfva »ögnastenen» för handelns uppkomst, och fordrar »att hvarken högre, jämlike eller lägre af missgunst, afund eller girighet kasta handelsmannen foten eller förhinder i vägen i dess handelslopp, på hvad sätt det då hälst ske kan.»

På varorna skall likväl sättas ett visst pris. »Thetta är ett märkeligit ting och hafver en stor värkan i hela landet och menigheten, dock icke förståendes thet vissa priset till paritatem arithmeticam, ther medh ett ting altidh lika många penningar gälla skulle, hvilket intet skie kan någonstädes, utan quo ad paritatem geometricam, ther med en proportion och genlikhet hålles på vahrorne emot hvarandra, så väl hemma på våhra egna varor, som borta emot the främmande. Jämväl bör och en genlikhet hållas emellan vahrorne och penningarne.»

För öfrigt förordar han i sin handelstraktat utförselförbud för råämnen, införselförbud för öfverflödsartiklar, samt förordningar för »att uppehålla en genvicht och balance i vår handel med andra land» samt för att hindra det »landets penningar icke varda af landet utdragna.»

Han sysselsätter sig särskildt med frågan om handelsbalansen och har härutinnan den vanliga merkantilistiska uppfattningen. Han har reda på att när guldmassan stiger, prisen sjunka, och att dessa äro beroende af efterfrågan.[1]

Däremot är han, såsom redan förut antydts, motståndare till höga finanstullar särskildt sådana som i Sverige förefunnos och som ingalunda voro afpassade efter handelns kraf. Angående dem har han en uppfattning, hvars konsekvenser motsägas af hans andra åsikter, hvilken motsägelse han delar med sina samtida.[2] Han säger näml. i sin handelstraktats 3 bok, 6 kap.: »Hvar öfverhet hafver väl macht att sättja tullen så högdt och så lågt som han vill, dock hafver billigheten, æquitas, ther uti så väl som uti alt annat then förnämste platsen; ju lindrigare tullen är i landet, ju starkare ökas ther handelen, men ju högre tullen ther sätties, ju mera aftager handelen, och kan then höga tullens svårhet intet så mycket upbringa, effter han förtager och dämpar handelen, såsom den ringa tullens ringhet upbringar genom myckenheten, effter han handelen förmerar, ther till med skadar then stora tullen landet, ty undersåtarne ther ju måste med theras skada betala så mycket högre som tullen på varorne högre är, och ther alla nödiga varor varda dyra, ther förgås alla näringar, handtvärk ödeläggias, kiöpmän bancrotera eller begifva sig annorstädes så väl som andra nyttige män ther af landet i armod och nedrighet blifver sittandes och andra nationer i föracht hållit.» Likaledes är Risingh en mot-

---

[1] Graswinkel och Salmasius ha liknande resonnemang och äro möjligen hans källor.

[2] Briefe Considerations concerning the advancement of trade and navigation by Henry Robinson London 1649 — och »Certain Proposals in order to the peoples freedom and accomodation by Henry Robinson London 1652», äro arbeten, som R. ej anför, men som hafva i uppfattning stor likhet med hans egen, och åtminstone det förstnämnda har han troligen känt till. Det är i utstyrsel likt hans eget. Att handeln ej tål några band säges ock af holl. nat. ekonomer. Se Laspeyres anf. arb. s. 168; Boxhornius, Disquisitiones, ett af R. begagnadt arbete, med hvars uppfattning han öfverensstämmer i mycket.

ståndare till den i vårt land mycket omhuldade »stapelstadsfriheten». Dessa olika privilegier städer emellan ogillar han. Å andra sidan förordar han frihamnar.

Angående denna under sextonhundratalet mycket diskuterade fråga om monopolier, har han onekligen en ovanligare uppfattning. Risingh ogillar dem flerstädes i skarpa ordalag. Han säger att »de dämpa mer handelen än förkofra honom», och förordar, att »hvar som vill, hvar stad som bequämb ligger, anten uti eller utom compagnier, skulle få handla med skeppsfart, med ut- och inländska varor, det vare i öster- eller vestersjön» och blifva uppmuntrade, om de något »eventura ville».

Det funnes dock ett slag af monopol, som kunde vara af nytta nämligen på utförselvaror, så att en svensk vara ej förekomme i för stor myckenhet i utländsk marknad och därigenom fölle i pris. Ett dylikt monopol skulle ha till följd ett fastställdt varupris, för hvilket såsom vi sett, Risingh ej ryggade tillbaka.

I den då brännande frågan om kompanier, är Risingh af den åsikt, att ingen sluten kompanihandel skall tillåtas på något lifsmedel, vare sig inländskt eller utländskt, ej häller på någon vara, »däraf många sig nära kunna». Det är ingen lycka för en stat att ha några mycket rika och andra mycket fattiga. En rätt ordnad kompanihandel, som drifves med inhemskt kapital, kan dock ha sin nytta, t. ex. vid handeln med en del stapelvaror samt vid kolonialhandeln. Författaren hyser en stor beundran för de stora holländska kompanierna och framställer dem som mönster. Han svärmade äfven, efter en engelsk författare, Malynes, för ett universalkompani, privilegieradt i alla land.

För öfrigt inlåter han sig icke i många lärda digressioner. Det är en praktisk man, som i sitt skriftställeri ej syftar att teoretisera utan att befordra Sveriges merkantila storhet. Hans verk genomandas den varmaste kärlek till fäderneslandet, ehuru han erkänner, att man skall vörda alla folk, »ty de äro alla af Gudi». I frisinthet och humanitet står han bland sitt tidehvarfs främste.

Hans skrifter vunno dock ingen spridning. Hans fosterländska entusiasm för den svenska handelns utveckling vann genklang. Vårt stormaktsvälde blef hvad Risingh

fruktade, att det skulle blifva, »en kropp utan lif»; många af de missförhållanden, öfver hvilka Risingh klagade, finnas ännu, och vår ekonomiska svaghet blef det egentliga Pultava, som bragte vår yttre storhet på fall.

Bilagor.

A. Förteckning öfver Johan Classon Risinghs skrifter.

I. Tryckta.

1. Itt Uthtogh om kiöphandelen eller Commercierne, Sthm Wankiff 1669.
2. Een landbook eller några upsatter — — om landtbruuk och landtwerne, Westerås 1671.
3. Relation om Nya Sverige 13 juli 1654, tryckt hos *Sprinchorn*, Kol. Sverige, Hist. Bibl. 1878.
4. Relation om holländarnes öfverfall, odat. tryckt: 1) De Colonia nova Suecia præs. Geijer Ups. 1825; 2) *Hazard*, Annals of Pensylvania, Phil. 1850 (eng. öfversättning).

II. Otryckta.

1. Een tractat om kiöphandelen. Tre olika afskrifter af 1. del. 1. bok:
   a) I Upps. Bibl. egna Saml. L. 121, med företal till Karl XI samt dessutom ett fullständigt register med alla delarnes och böckernas kapitelrubriker. Originalexemplar.
   b) I R. Ark., med företal till Karl XI, dat. 3 juli 1669, antagl. ett till honom lämnadt prydligt exemplar.
   c) I Rålambska Saml. Kongl. Bibl., utan företal.
   d) I Upps. Bibl. egna Saml. L. 122. Innehåller äfven en afskrift af I. delens 3. bok. Utan Register.
   En äldre variant af de tre första kapitlen i sistnämnda Saml. L. 125.
2. Manuductio eller Anledhingh till een grundigh kundskap om kiöphandelen, utkast egenhändigt dat. Sthm 27 mars 1661. Jämte denna finnes en på latin uppsatt litteraturförteckning öfver af R. begagnade arbeten, dock både felaktig och ofullständig (Jämför Bil. C). Upps. Bibl. egna Saml. L. 125.
3. »En kort tractat om Sveriges Cronos Handel» odat. Skrifven under Karl XI:s tid. Upps. Bibl. egna Saml. L. 125, Palmsk. Saml. III 16.

4. »Om muschoviske handelen öfver Archangell på Holland» och
5. »Om Hollands Häring (Sille) fiskeri.

Dessa två uppsatser äro odat., dock skrifna före resan till Amerika. Möjl. betänkanden inlämnade i kommerskollegium. N:r 4 finnas i s. samlingar som n:r 3.; n:r 5 finnes i den sistnämnda saml.

6. »Oförgripeligit betänkiande, huruledes hela Östersjöns Commercier medh den deraf flytande stora fördel ifrån dem främmande in uppå H. Kongl. Maj:ts och Cronan Sveriges undersåtar näst Guds välsignelse bequämligast dragas kunde;» odat., men antagl. skrifven före 1660. Namnet ej utsatt, men språket, åsikter och anföranden tyda på att den är af Risingh. Palmsk. Saml. III 16.
7. En berättelse om Nova Suecia vid Sydrivieret dat. Elbing 3 juni 1656 (Palmsk. Saml. XIV 74). — En odat. dito på s. st.
8. En beskrifningh om Nova Suecia uthi America dat. Elbing jan. 1658.
9. En odat. dito. Desse båda i RA. Saml. Nya Sverige.
10. Dito i Skokloster Saml. Denna jämte n:r 9 skrifven senare än n:r 7 och 8, antagl. omkr. 1664.

Innehållet i alla dessa varierar något.

11. »Coleri och aliorum huusböcker till Patrioters lust, upplysning och stora gagn af Johan Risingh extraherat dock af många flere authoribus», citeras af Risingh själf, men har nu förkommit.
12. En halfmultnad journal öfver resan till Nya Sverige i RA. Saml. Nya Sverige.
13. Ordinans för nya Sverige. Afskrift i Lindströms journal. RA.
14. Diverse bref och suppliker i Saml. Nya Sverige, De la Gardieska Saml. och Saml. Biogr. i RA.

B. Förteckning öfver handelstraktatens innehåll.

Första delen.

I Boken: Om vahrorna.

1 cap. Hvadh handelen ähr, thess ursprung och rättighet, thess stora och åthskillige nyttor, thess åtskillige slagh.

**2 cap.* Om the tre handelens delar, som äro vahrorna, penningarna och växeln och hvad genmätighet eller proportion them är emellan uthi handelens lopp och fortdrifvande.

**3 cap.* Framställer the maximer huruledes handelen kan främias och fortstellas.*

4 cap. Hvad en rätt handelsman är. Hvem en kiöpman rätt kallas. Hans egenskaper och hans vetskaper. Tre handa slags köpmän.[1]

* De sålunda märkta kap. återfinnas i förkortad och förändrad form samt i annan ordning i »Uthtoghet».

[1] Detta kap. är i flere handskrifter tudeladt, hvarigenom de andra kapitlen få en olika numrering, liksom de äfven ha formelt olika titlar i olika handskrifter. Här följas kapitelrubrikerna i exemplaren a) och d). Se Bil. A.

5 cap. Om och huru man åtskillige nationer skall kunna i sitt land eller och stadh indraga och them ther i ro och stillhet hålla.

6 cap. Hvad en religion är och hvilke dess delar, hvad macht öfverheten hafver öfver religionen och huru vidha åthskillige religioner uthi ett regemente kunna tollereras.

**7 cap.* Hvad handelsvahror ähro, om theras åthskillnadh, afftrock och föryttrande.

8 cap. 1) Hvad slags Contracter ähro, som mäst uthi handelen brukas; 2) om byte eller skipte.

9 cap. 1) Om kiöp och såld, 2) om thes vilkor och slagh, med hvad meer ther vidh henger.

10 cap. Om skulders betalningh och om återköp.

11 cap. Om citationer, arrester och om fängelser.

12 cap. Om uthpantningh och exequation och om vadsättning eller sequestration.

13 cap. Om kiöp och såld på vissa vilkor och på ovissa fall och händelser.

14 cap. Om kiöp och såld med auction och med uthrop.

15 cap. 1) Om låhn till att förbruka, (lat. Mutuum); 2) om låhn till att bruka och igengifva; (lat. Commodatum), 3) om hyro eller lego.

16 cap. 1) Om inlagspenningar eller nidsatt gods (lat. Depositum), 2) om vad eller vädjande och 3) om spel.

17 cap. 1) Om pant, 2) om borgen, 3) om loffven och stipulationer och 4) gåfvor.

18 cap. 1) Om handelsdirektion hemma och borta och 2) om kiöpmans hof och Courter, medh theras priorer och consuler.

**19 cap.* Hvad genvicht eller ballance tu eller flere land emellan bör hållas i handelen.

**20 cap.* Om compagniehandel, sälskaps eller samlagshandel.

21 cap. Om folkplanteringar, De Coloniis.

22 cap. 1) Om egen fördels handel, De Monopolio, och 2) om förkiöp.

23 cap. Hvad orsaker ähro att priset på något slags gods stiger upp och neder mer och mindre uthi en handelsplats.

24 cap. 1) Om marknader, messor och 2) om torg.

25 cap. Om factorer.

26 cap. 1) Om kiöpmans procurationer, 2) creditifbref och 3) om blanchetter.

27 cap. Om mäklare.

28 cap. 1) Om obligationssedlar och huruledes the gifvas och tagas för en god betalningh i handelen. 2) Om notariis publicis.

29 cap. Om handelshus, packhus, deuks, våg, craner, vexlebanco.

30 cap. Om kiöpmans merkien uppå theras gods och merkien.

31 cap. Om lott, nembl. huruledes gods ther med fördelas och säljes, item om lyckepottor.

32 cap. Om bancobråkare eller banquerotter och om cessioner.

33 cap. Om några handelsförslagh och om kiöpmens åtskillige konster till att vinna penningar med.

34 cap. En discurs till ett beslut om regementers och städers förändringar, hvarest Guds mechtiga hand sig se låter, som med alla ting giör

en omgångh, och gifver medel till theras upkomst, flor och afgång och välsignar menniskiors flit till theras förkofring uthi åkerbruk, bergsbruk, fiskerier, handtverk och handel, som med skippsfahrten thet förnembsta medlet är till macht och rikedom.

Andra Boken: Om hvart och ett lands och thes förnemste handelsplatser, serdeles handel och vahror. Thenna bok fördelas i fyra stycken effter värdennes kunnoga delar, som äre Europa, Asia, Africa, America.

Tredje Boken: Om skipsfarten, som elliest kallas navigation eller seglation sampt med dess brukelige rätter och rättigheter, innehållandes desse effterfölliande capitel nämbl.:

**1 Cap.:* Om skeppsfarten i gemen, thes ordsaker, fortgång och stora nyttigheter.

2 och 3 Cap.: De mari libero och de mari clauso.

4 Cap.: Om sjörätten och om sjöregementet.

5 Cap.: Om sjöfolk, skippare och båtsmän, om theras ämbeter och friheter.

6 Cap.: Om skipsbyggning i gemen och om åtskillige slag skipp, och hvad thervid achtas bör.[1]

7 Cap.: Om skips uthredningh.

8 Cap.: Om skipsfracktningh.

9 Cap.: Om tull, pålagor och licenter, om in och utgående varor.

10 Cap.: Om tullens försnillande.

11 Cap.: Om försäkringh emot allehanda skador till siös.

12 Cap.: Om bodemerie.

13 Cap.: Om skipsbrott, om sjöhitt och strandvrak.

14 Cap.: Om avarie.

15 Cap.: Om sjöröfveri.

16 Cap.: Om vachtskepp och creuseskepp emot sjöröfvare och andra fienders osäkerhet, om byte och om jure postliminii.

17 Cap.: Om repressalier.

18 Cap.: Om skeppspressning eller skeppstjänst.

19 Cap.: Om långa skeppsresor till okunniga landh.

20 Cap.: Om fiskerier och rättighet till att fiskia.

21 Cap.: Om floders och stränders rättiga ägo, gemenskap och frihet.

22 Cap.: Om hamnar, hamnepenningar och hamnemästare.

**23 Cap.:* Om stapelrätt och stapelstäder.

Andra delen.

Första Bok: *Första Cap.* Hvad penningar äro, theras åthskillige nampn och åthskilligheter.

Andra Cap. Om öfverhets rätta mackt att mynta penningar, när och till hvad enda penningar äro upfundne och än gå och brukas i alle land.

[1] Innehåller en ur språklig synpunkt intressant förteckning och definition af olika slags fartyg. Öfverhufvudtaget äro detta arbete ur språklig synpunkt anmärkningsvärdt genom R:s försök att få svenska uttryck.

Tridie Cap. Om gulld- och silf-natur i theras värde sig emillan, om koppar, iern, tenn, och bly och andra materier ther af penningar giöras kunna.

Fierde Cap. Om assen och i hvad proportion guldh och silfver penningar myntas och förmengias böre sig emellan eller med koppar.

Femte Cap. Om penningarnes värdering så effter theras invärtes godhet, frijhet och vicht som effter theras utvärtes värde till Öfverhetens valvation och till theras gångh i handelen ther the gälla anten effter theras högre eller lägre.

Sexte Cap. Om penningars skapnat och figur, storhet och klenhet med andra tilfällen.

Siunde Cap. Om mynte, officerare, myntemestare, mynteslagare, proberare.

Ottonde Cap. Huru man vårt mynt emoth the fremmande penningar och emot vår gamla iemföra och conferera skall.

Nionde Cap. På hvad sätt penningar uthi landet pläga förfalskas till materien och undervalveras till värdet.

Tionde Cap. På hvad sätt man skall förekomma falskt mynt i straff på falske myntemestare.

Elfte Cap. Sätt och maner huru man skall myntet i landet conservera i godhet och i specierne att the icke varda dragne uthur landet.

Tolfte Cap. Om penningars afsackningh ther med vårt mynt drages utur landet.

Trettonde Cap. På hvad sätt man kan föröka penningar i landet.

Fjortonde Cap,: Om myntetz ombytning i landet, hvad thet med sig hafver.

Femtonde Cap.: Om ocker.

Sextonde Cap.: Om interet och om usura politica.

Sjuttonde Cap.: Om penningar på lohn och lifrenta.

Adertonde Cap.: Om länebanko (Lombarder).

Andra Bok: Om reduktion på alla slags mått, måhl och vicht efter Stockholms.

Tredje delen:

Första Bok: Om växlarnes väsende, värckande och lopp.

Första Cap.: Hvad växelen är i thess bruk; när thet uppfunnit är thess nytta och krafft.

Andra Cap.: Växlarnes åhtskillige slagh och om huru växelen fördelas i sina styckien, som är: trasera och remittera.

Tredie Cap.: Hvad pari ähr och huru åthskilliga lands mynt the på recknas skole, huru växelen upp och ner stiger.

Fjerde Cap.: Huru växelen fördelas i sine styckien.

Femte Cap.: Växlars rätta form och ställningh.

Sexte Cap.: Huru växlar undfånges, accepteras och betalas.

Siunde Cap,: Om växle sedlars naturur, om obillige och orätte växlar och theras rätta reformation.

Åttonde Cap.: Huru växlar refuseras, om protester, som man låter ställa hos Notarius Publicus.

Nionde Cap.: Huru växlar uthi banco betalas bör och om betalingens terminer.

Tionde Cap.: Om banco och thess beskaffenhet.

Elfte Cap.: Växleloppet på allehanda handelsplatser.

Anm.: »Uthtoghets» 5, 6, 7, 20 kapitel handla om penningar; dess , 9, 10 och 19 kapitel om växlar. De utgöra naturligen utdrag af hvad t. här utförligen tänkt behandla eller måhända har behandlat i nu föromna delar.

C. Källor.

Risingh har själf uppgjort en särskild källförteckning dat. [14]/[8] 1661: Libri ad tractatum de commerciis spectantes,» (Upps. Bibl.). Bland de många lär uppräknade arbeten är det dock flera, som han bevisligen aldrig har begagnat, åtminstone i de utarbetade delarna af handelstraktaten, liksom let å andra sidan finnas flera i desamma begagnade arbeten, hvilka ej äro sagda förteckning införda.

Då det torde vara af intresse att se, hvilken litteratur stått till Risinghs örfogande, anföras här alla de arbeten, hvilka det varit möjligt att efter Risinghs ofta svårtydda beteckning i bibliografier igenfinna:

Baldi, Prima & secunda pars conciliorum domini Leyden 1559.

De beginselen end progressen van't Oost-Indische Compagnie 2 vol. 4:o Amsterdam 1649.

Bezoldus, Consilia 1625.

W. J. Blaeu, Groote Zeespiegel.

Bodinus, De Republica.

Bornitius, De nummo et aerario Francf. in 4:o.

e rerum sufficientia Francf. 1625.

Boxhornius, Disquisitiones politicae 1650.

Botero, Politia regia 1620.

The Brittish Monarchie London 1576.

Champlain, Voyage de Sieur Champlain in 4:o Paris 1613.

J. A. Colom, De vijerighe Colom, Amst. folio.

ngelandhs Royal Fishing revived in 4:o London A:o 1630.

Corpus Juris (»Ex jure romano ea quae jura maris concernunt ruenda» etc.).

J. Damhouder, Praxis rerum civilium.

M. Faust, Aerarium, Francf. 1649 (jemte flera andra arbeten ang. mynt).

D. Fraelichius, Itinera 2 vol.

H. Grotius, De mari libero.

Guicciardino, Descriptio belgica.

A. de Herrera, Historia Generale de las Indias, Madrid 1601.

Hitcocks, New years gifft. London 1600.

Hyp. a Collibus, Axiomata de Nobilitate 1593.

J. Jansson, De oost end vest-Indische Voyagen 4:o Amsterdam.

Lastman, Schatcamer der Stuurlieden. 4:o Amsterdam.

Loccenius, De Jure Maritimo.
Loccenius, Synopsis juris sueo gothici.
G. E. von Löhneis, Aulico Politico »qui multa de mercimoniis urbium utilia describit», Lüneburg.
P. Merula, De mari et oceano.
G. Malynes, Leges mercatoriae.
Mun, Englands treasure by forraign trade.
Olearius, Reise in Persien.
Panierolli, Tractatus de rebus deperditis et inventis 4:o Köln.
A. Panormita, De dictis et factis Alphonsi Regis aragonum (flera gånger tryckt, möjl. upplagan »Speculum boni principis») Amsterdam 1646. (Risingh säger därom: »multa habet ad mercaturam & commerciam spectantia».)
J. Pontanus, Rerum et urbis Amstolaedamensis Historia. Amst. 1611.
De Placaten v. d. Heeren Staten General in het vereenigde Nederland 2 vol. folio.
S. Purchas, His Pilgrimage or Relations of the world, and the Religions, observed in all ages. 4th edition folio London 1626.
A. Rutcovii, Cteticae, id est de modo acquirendi.
S. Scaccia, De commerciis et cambiis. Genf.
B. Stracchas, De Mercatura et Mercatore Köln 1575 (ofta anförd).
Selden, De Mari clauso.
Sjörätter och ordinantier fr. Antwerpen, Brügge, Orléans m. fl. städer.
The Statutes of England fol. London.
G. Stiernhielm, Archimedes redivivus 4:o 1644.
Svenska landslagen och landskapslagar.
Traité des commerces de France 1648.
P. Gregorio Tholozano, De republica 1596.
Withburne, A discourse of the new found land 4:o London 1622.
Zeiller, Itinerarium Italiae, Germaniae etc.
Dessutom åtskilliga klassiska förf., dock endast sparsamt.
Se ock sid. 70 not.

Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?

AF

RUDOLF KJELLÉN

Då denna fråga veterligen icke varit i tryck upptagen till direkt besvarande inom vetenskapen,[1] och då saken icke synes rätt klar uti litteraturen,[2] så bör det icke vara för tidigt att försöka en positiv utredning däraf.

I den bekanta proklamationen från Karlstad den 7 mars 1809 — revolutionens första klämtslag — yttrar Adlersparre om sig och västra armen: »Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att *Rikets Fäder och Lagstiftare* skola äga frihet, under våra vapens beskydd, att sammanträda, för att öfverlägga och besluta öfver det lidande och eljest snart förstörda Fäderneslandets angelägenheter . . . Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att Landets Fäder och Vise skola äga frihet, att återföra sällhet, välmåga och laglighet i Fosterbygden.»[3]

---

[1] Äfven Sandegren, som med så mycken flit hopsamlat materialet till frågan om RF:s genesis (Till hist. om statshvälfningen i Sverige 1809, Gbg. 1890), inlåter sig icke på ett distinkt besvarande af denna särskilda fråga.

[2] Nils Höjer vill (i Hist. Tidskr. 1889, Granskn., s. 82) vederlägga insagan mot att Karl XIII sanktionerat Norges Grundlov dermed, att »han ju förut sanktionerat Sveriges regeringsform, hvars antagande gjorde honom till Sveriges konung».

[3] Se t. ex. *Hist. Tafla* af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår, III, bil. n:r 31, s. 121, 122. Proklamationen var författad långt förut och på förhand gillad i Stockholm, enl. Adlersparres egen uppgift ibm., bil. n:r 30, s. 110; jfr Anckarsvärd, Polit. trosbekännelse, s. 27, och Sjögren, G. Adlersparre, s. 53.

Sex dagar därefter, sedan konungen blifvit fängslad, gick Adlercreutz med ett par ledsagare till hertig Karl och anmodade honom att förestå riket, »tills Riksens Ständer hunno sammankallas m. m.»[1] Ännu samma dag bildades en regeringskonselj efter prejudikaterna under hertigens föregående regentskap, och förklarade hertigen i sin proklamation till folket sin »oryggeliga föresats ... att med Riksens Ständer öfverlägga om de öfrige mått och steg, som skola bereda Svenska Folkets framtida välfärd».[2] Riksdagskallelsen utgick dagen därpå, den 14 mars, och upprepar hertigens önskan att öfverlägga med ständerna om »nödiga mått och steg».[3]

Riksdagens medverkan vid regementsförändringen har således från första början varit en kärnpunkt i revolutionsmännens planer. Huru långt denna medverkan skulle tagas i anspråk, det var däremot ännu obestämdt;[4] det var icke ens alldeles klart af proklamationernas ord, huruvida öfverhufvud en ändring i *författningen* åsyftades eller ej. Den saken berodde nu närmast på den man, som i dessa dagar betydde mera i Sverige än riksföreståndaren själf och hans konselj — på Georg Adlersparre.

Får man tro ett vittnesbörd, som i sig självt bör väga mycket och äfven väl öfverenstämmer med händelsernas utveckling, så har Adlersparre själf i förstone icke gjort sig så noga reda för hvilken roll ständerna skulle spela, liksom han öfverhufvud ej synes hafva tänkt sig så långt fram.[5] Den 15 mars erhöll han underrättelser om revolutionen och om proklamationen, däri riksdagskallelse utlofvas; på samma gång mottog han den bekanta ordern att dela sin här och komma till Stockholm med den ena hälften allena.[6] Nu var således det närmaste ändamålet med

[1] Adlercreutz' egen berättelse, i Hist. Tafla, bil n:r 34, s. 140 f.
[2] Hist. Tafla, bil. n:r 35, s. 143.
[3] Riksdagstidningar år 1809, s. 3.
[4] Blott en bestämd uppgift tillmättes ständerna, nämligen att uttala sig om den senaste krigsgärden (af den 7 jan.); se Adlersparres proklamation, sista punkten, och särskild kungörelse af den 14 mars, Hist. Tafla, bil. n:r 43, s. 158.
[5] Anckarsvärd, Pol. trosbekännelse, s. 26, 34. A. var en af Adlersparres närmaste män i befälet vid västra armén. Visserligen är »trosbekännelsen» aflagd under omständigheter, som i någon mån kunnat grumla dess objektivitet, i hvad den rörer Adlersparres person.
[6] C. A. Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, II, 72 f.

insurrektionen vunnet, och frågan om ständernas närmare befogenhet trängde sig på. Först måste man dock hafva visshet om att ständernas möte ej skulle blifva en ren formalitet. I bref af den 18 mars förklarar Adlersparre åter sin »enda, enkla föresats» vara, »att förskaffa Rikets Representanter frihet att sammankomma och frihet att inbördes öfverlägga och besluta».[1] Hertigen svarar dagen därpå, att han redan »sammankallat Riksens Ständer, som hafva *en oinskränkt rätt att besluta om rikets välfärd*».[2] Lugnad i detta hänseende,[3] vänder Adlersparre då sin blick på det närvarande ögonblicket, på regeringens ordnande under mellantiden före ständernas sammankomst. Hans planer härvid framstå fullt mognade och bestämda i den beryktade Promemorian från Tibble den 21 mars: på andra dagen efter västra arméns inmarsch i Stockholm skulle trupperna och borgerskapet samlas kring slottet; »*Hans Kongliga Höghet reclamerar sin arfsrätt till Svenska kronan i sittande Conseil*, *förklarar sig i följd deraf för Sveriges Konung*, erbjuder sig att inför Ständerna med Handlingar bevisa sin arfsrätt, *uppdrar dem att välja en adopterad thronföljare* efter deras eget välbehag, kungör detta för Borgarne och Militären och utropas för Sveriges Konung».[4]

Dagen efter det att detta förslag blifvit genom Anckarsvärd tillstäldt hertigen, intågade Adlersparre i hufvudstaden och kom genast i direkt beröring med de ledande idéerna inom regeringskretsarne. Som bekant koncentrerade sig regeringens politiska system i detta ögonblick kring Napoleons behag som medelpunkt. Detta synes hafva föranledt Adlersparre till den första modifikationen af sina planer. Under den 25 mars berättar Wachtmeister i sin dagbok, att

[1] Ibm s. 111, jfr brefvet till Adlercreutz $^{19}/_{3}$, s. 112.

[2] Ibm s. 118. Hertigens bref till Adlersparre vid detta tillfälle finnas samlade i *Handl. rör. Sveriges Hist.*, utg. af ett sällskap, V, 12 ff.

[3] Framställningen i texten söker förklara A:s handlingssätt såsom konsekvent och förestafvadt af verklig omsorg om folkets beslutanderätt, i motsats mot Sandegrens stränga dom, anf. afh., s. 7 ff. Det måste dock medgifvas att saken icke är rätt klar. Hans bref $^{18}/_{3}$ *kan* vara förestafvadt af själfviska bevekelsegrunder, och hertigens svar *kan* hafva inverkat på honom mindre genom orden om ständernas rätt än genom det därpå följande hotet att nedlägga regeringen. Att hertigen ansåg sig handla i proklamationens af $^{7}/_{3}$ anda, visas däraf, att han lät prokl. åtfölja sitt manifest till folket $^{17}/_{3}$; se H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckn. och minnen, utg. E. Tegnér, I, 183 (dagbok för 1809).

[4] Anckarsvärd, anf. st., s. 23.

Adlersparres parti nu tänkte öfverlåta åt Napoleon att bestämma tronföljaren, sedan hertigen förmåtts att omedelbart taga kronan.[1] Man finner att skillnaden ligger endast i sättet för tronföljdens ordnande; äfven detta skulle nu undanhållas ständerna; medan hufvudsaken för det närvarande, hertigens omedelbara tronbestigning, fasthölls.

Två dagar senare, den 27 mars, inkom den fångne konungens abdikation *till förmån för sin son.*[2] Ett välkommet tillfälle syntes härmed inne för Adlersparre att realisera sin plan. Visserligen uttalade sig en extra konselj, hvartill han själf och hans anhängare ej blifvit kallade, samma dag *emot* antagandet af abdikationen, såsom ogiltig utan ständernas medverkan;[3] men detta hindrade icke Adlersparre att tillråda hertigen dess antagande, på sådant sätt att hertigen genast intog den lediga tronen och villkoret af den unge prins Gustafs succession underställdes Napoleon. Denna listiga vändning berättas af Wachtmeister under datum den 28 mars;[4] och dagen derpå, *den 29 mars* på förmiddagen, har Adlersparre, enligt egen uppgift, lyckats utverka hertigens samtycke till planen.[5]

Ur Tibbleförslaget af den 21 mars hade således, genom modifikationer af den 25 och 28 i månaden, utvecklat sig hvad vi vilja karakterisera som de ledande statsmännens första ståndpunkt, med afseende på regeringens förhållande till den stundande riksdagen. Denna ståndpunkt innebär att hertigen genast, före riksdagens sammankomst och utan dess åtgörande, skulle med arfvets rätt bestiga den genom afsägelsen lediga tronen; huru sedan skulle ställas med författningen, det angifves ej. Mycket snart har dock denna ståndpunkt blifvit öfvergifven. Det visade sig nämligen att den icke obetingadt gillades ens af Adlersparres egna officerare; enligt sin egendomliga vana höll han krigsråd

[1] Wachtmeisters dagbok, s. 188 f.
[2] Wachtmeisters dagbok, s. 190.
[3] Ibm s. 191 f.
[4] Ibm s. 192. Då W. talar om »de som ingått uti planen, att hertigen skulle utropas till konung», så kan han icke afse några andra än det Adlersparreska partiet, som notoriskt dref denna plan. Men härmed motsäger W. tillika sin föregående uppgift (s. 191), att riksdrotsen, som var planens förnämste motståndare, skulle hafva rådgjort med Adlersparre angående abdikationens obrukbarhet *och fått dennes fullkomliga instämmande.*
[5] Anckarsvärd, anf. st., s. 15.

om saken med sina bataljonschefer, och då därvid majorerna Flach och Klingspor yttrade betänkligheter »att genom en sådan handling träda den lagstiftande makten för nära», förklarade han helt plötsligt, att »hela frågan finge förfalla».[1] Redan under den 30 mars kan Wachtmeister uppgifva, att »all tanke på verkställighet ... blifvit uppskjuten», hvarvid skälet sökes i inväntande af ett budskap om Napoleons mening;[2] och vid datum 4—6 april meddelar samma källa, att projektet helt och hållet förfallit, sedan i en ny extra konselj, där Adlersparre själf deltagit, riksdrotsen bestämdt uttalat sig däremot.[3]

Här är icke stället att närmare ingå på Adlersparres personliga motiver eller öfverensstämmelsen mellan denna plan och hans i den första proklamationen uttalade åsikter.[4] Men då man tillvitat honom »det tvetydiga steget att hindra rikets ständer att uttala sig om revolutionen, att göra sig till konungamakare och så fastslå det gamla statsskicket»,[5] så har man ur Tibbleprojektet dragit konklusioner, som gå långt utöfver hvad händelsernas sammanhang och dess egna ord gifva vid handen. Det var först, sedan Adlersparre erhållit hertigens uttryckliga erkännande af ständernas »oinskränkta rätt att besluta», som han framlade sin plan, och denna plan motiveras uttryckligen med stundens behof af en stark regering — den vänder sålunda sin udd icke emot ständerna, utan emot *den provisoriska regeringen*,

---

[1] Ibm s. 15 f.; M. Björnstjernas anteckningar, II, 69. Den senare — äfven han en af Adlersparres officerare — säger, att förslaget upptogs så motsträfvigt i krigsrådet, att saken »en gång för alla afsomnade».

[2] Wachtmeister, s. 192. Denna uppgift synes gifva vid handen, att det nyssnämnda krigsrådet hållits på aftonen den 29 mars; det sammankallades nämligen, enl. Anckarsvärds uppgift, *efter* det hertigens bifall till planen var vunnet, och detta skedde, enl. samma källa, på förmiddagen denna dag. Jfr Hist. Tidskr. 1890, Granskningar, s. 80 f.

[3] Wachtmeister, s. 195.

[4] Redan i det omnämnda krigsrådet anmärktes, att den föreslagna åtgärden innebure »ett afsteg ifrån Västra arméens, uti dess proklamation gifna, löfte att låta Landets Fäder och Vise bestämma och afgöra dessa samhällets högre angelägenheter»; se major Flachs votum hos Anckarsvärd, s. 15. Samma uppfattning uttalas med skärpa i Björnstjernas anteckn., s. 68 f., och senast i Sandegrens anf. afh., s. 14 f. Däremot försvaras A:s handlingssätt af C. A. Adlersparre (anf. st., s. 163), som dock synes förbise förslagets inverkan äfven på sättet för grundlagsreformerna, samt af Sjögren, anf. st., s. 70.

[5] Sandegren, anf. st., s. 16. Det mindre tillfredsställande i S:s uppfattning af vissa punkter i detta sammanhang är med skicklighet uppvisadt af kritikern (Varenius) i Hist. Tidskr. 1890, s. 78 ff.

där Adlersparre icke utan farhågor såg den gamla regimens män sitta kvar.[1] Nu är det klart, att planen skulle hafva starkt reducerat ständernas inflytande på en kommande *författnings*ändring. Men att deras beslutanderätt skulle omfatta själfva författningens omdaning, var aldrig direkt ställdt i utsikt. Och då man intolkar i den Adlersparreska planen ett fastslående af det gamla statsskicket, så jäfvas detta af regeringens omedelbart följande åtgärder i syfte att verkligen åstadkomma en författningsreform.

Redan den 30 mars — således samma dag, som planen sköts åt sidan, men dock ännu ej definitivt uppgafs — nedsatte hertigen en kommitté för att utarbeta »projekt till de konstitutionsändringar, som kunna anses böra äga rum *vid riksdagen*».[2] Adlersparre var en bland de kommitterade, och enligt en uppgift var det till stor del på hans bedrifvande som verket sattes i gång;[3] säkert är, att han tog del af redaktionsarbetet och uttryckligen gillade det, innan det utarbetade förslaget den 15 april framlämnades af Håkanson, som fått sig redaktionen betrodd.[4] Vid riksdagen gick det ock under namnet »den Adlersparriska constitutionen»;[5] vi kalla det det Håkansonska förslaget. Den 20 april granskades det af en ny kommitté och vann bifall.[6] Den 23 sammankom kommittén ytterligare för att uttala sig om några af hertigen personligen framställda anmärkningar; men kunde ej tillstyrka dem.[7]

Hurudana voro nu regeringens planer med detta författningsförslag, sedan det blifvit afgjordt att abdikationen skulle få anstå till riksdagen? Redan under den 20 april

[1] Enl. Wachtmeister, s. 188, afsåg projektet att förekomma »de gränslöst vidsträckta kabaler och intriger, hvartill en provisorisk regering gifver tillfälle»; jfr Anckarsvärd, s. 14, och hela p. m. från Tibble.

[2] Wachtmeister, s. 193. — Man skulle visserligen också kunna framställa händelsernas sammanhang så, att beslutet om författningskommittéen fattats *efter* den förra planens uppgifvande, och sålunda inleder en ny ståndpunkt. Det synes dock tämligen tydligt, att en sådan sak som nedsättning af en kommitté för grundlagstiftning icke kan hafva varit en ögonblicklig ingifvelses verk, utan att det måste varit på förhand påtänkt.

[3] Sjögren, anf. st., s. 75; dock utan angifvande af källa. Enligt Wachtmeister, s. 193, »beviljades» kommittéen på hans faders, riksdrotsens förslag.

[4] Wachtmeister, s. 200.

[5] Skjöldebrands memoirer i *De la Gardieska arkivet*, XV, 141; Anckarsvärd, anf. st., s. 26.

[6] Wachtmeister, s. 199.

[7] Ibm s. 202.

antyder Wachtmeister, att man tänkte låta den antagas *medelst acklamation*,[1] och för den 24 uppgifves denna tanke såsom afgjord: vid riksdagen skulle tro och huldhet uppsägas konungen, därpå hertigen »utropas till kung», ett par dagar därefter slutligen regeringsformen antagas, »äfven genom acklamation».[2] Emellertid väckte denna politik nya betänkligheter hos riksdrotsen, snart äfven hos Adlersparre. Därför hänsköts frågan till ett särskildt sammanträde af konstitutionskommittéen *den 29 april*, och blef nu enhälligt afgjord i den riktning riksdrotsen angaf: »att hertigen borde, sedan ständerna utropat honom till kung, förklara, det han insåg bristerna af 1772 års regeringsform och säkerhetsakten, och ville till bristernas afhjälpande föreslå en regeringsform, som han ansåg vara den lämpligaste, men hvilken han ej annorlunda öfverlämnade till öfverläggning än till enkelt *antagande* eller *afslående*; och komme han i den senare händelsen att regera efter ofvannämnda ännu gällande grundlagar, hvilka ej utan kungens medgifvande af ständerna kunna häfvas».[3]

Som man ser, afviker denna ståndpunkt från den af 24 april endast därutinnan, att ständerna nu skulle äga *valfrihet mellan* den gustavianska författningen och den Håkansonska, medan de enligt den förra planen *endast* skulle haft att mottaga den senare. Formellt är det samma skillnad som mellan ren *oktroj* (24 april) och ett *paktum* af enklaste slag (29 april); men reelt är ståndpunkten en och densamma.[4]

---

[1] Ibm s. 201.

[2] Ibm s. 203.

[3] Ibm s. 204. — Wachtmeisters anteckningar fylla alla kriterier på att vara en god källa, om man ock måhända får göra någon afprutning på räkningen af antecknarens naturliga böjelse att framhålla riksdrotsens person; något hvarpå vi ofvan (s. 82, n. 4) meddelat ett bevis.

[4] Man synes icke heller vid riksdagen hafva gjort mycken skillnad emellan den valda metoden och ren acklamation. Så omtalar Platen regeringens plan som »et litet project . . . at man liksom per surprise och genom acclamation skulle i första plenum anta denna Regeringsformen»; se bref till K. H. Posse 4/5 1809, Schinkels minnen, Bihang II, 98, jfr C. A. Adlersparre, 1809 och 1810, I, 72. I ett senare bref synes Platen afse olika ståndpunkter, då han omnämner rykten att hertigen skulle såsom konung på rikssalen proponera författningsförslaget, »som *efter somliga* där per acclamation skulle antas, *efter andra* skulle efter en kort öfverläggning, som ej borde få giöra stora modifikationer, antagas»; bref 8/5, anf. st. s. 100. Detta är dock icke samma skillnad som mellan regeringens ståndpunkter 24/4 och 29/4.

En punkt i beslutet af den 29 april synes icke rätt klar. Det säges i den citerade källan, att *ständerna skulle utropa hertigen till konung.* Var det verkligen meningen att söka rättsgrunden till hans krona i ett ständernas val i stället för i grundlagarnas ord om arfsrätten? Att detta icke kan hafva varit fallet, visar dock redan slutsatsen i den anförda formuleringen af beslutet; och saken blir klargjord af den närmare utredning Wachtmeister under den 5 maj gifver af »den utväg som riksdrotsen föranledt»: »konstitutionsprojektet blir ett öfverläggningsämne, som hertigen öfverlämnar till ständerna, *sedan han likväl först blifvit konung i följd af grundlagarna* och med bibehållande af den i dem förvarade rättigheten att förkasta eller sanktionera hvad som ständerna föreslå, hvarefter resultatet af deras med honom gjorda öfverläggningar blifver en konstitution, den han föreslår med förbehåll af icke annat svar än *nej* eller *ja.*»[1] »Nej» betyder därvid det gustavianska statsskickets fortvaro.

Man hade alltså stannat i följande plan. Hertigen fortfar att som riksföreståndare styra riket till rikets ständers sammanträde. Inför dem lägges konungens ovillkorliga abdikation för sig och sin ätt; sedan den erhållit riksdagens godkännande och den regerande linien af furstehuset således blifvit utstruken ur successionen, inträder i kraft af grundlagen omedelbart hertigens arfsrätt, hvadan han, utan vidare kommunikation med ständerna i denna sak, sätter kronan på sitt hufvud. Såsom konung gör han därpå proposition på det Håkansonska författningsförslaget, möjligen med en och annan modikation;[2] antages det oförändradt i grundlagsenlig ordning,[3] så erhåller det sedan

[1] Wachtmeister, s. 207. Jfr längre ned på sidan och nästa s.: »sedan kronprinsen blifvit undanröjd, är hertigen efter de ännu beståndande grundlagarna Sveriges konung och låter utropa sig, utan att därtill begära ständernas samtycke.»

[2] Se förestående citat. Enligt Platens och Armfelts bref till Posse (Schinkel, anf. st., s. 100, 103) har Adlersparre icke absolut motsatt sig enstaka ändringar. Jfr Järta, Valda skrifter, II, 63; Sandegren, anf. afh., s. 23, 33 n. 2.

[3] D. v. s. genom minst tre stånds sammanstämmande beslut, se Alin, Om beräkn. af riksståndens röster enl. 1786 års riksdagsbeslut i Hist. Tidskr. 1884, s. 283 ff. Huru införandet af en författning som den Håkansonska skulle kunna förenas med Säk. A:s § 8, blir visserligen en annan fråga.

kunglig sanktion och blifver Sveriges nya grundlag; hvarom icke, så fortlefver den gamla statsrätten.

Vi beteckna detta såsom regeringens andra ståndpunkt. Från den förra ståndpunkten, af den 29 mars, skiljer den sig — fränsedt den då rådande oklarheten angående författningsfrågan öfverhufvud — egentligen därigenom, att den gör *abdikationsfrågan* beroende af ständernas uttalande. Men båda planerna äro därutinnan lika, att de bygga på *den gamla statsrättens fortfarande giltighet.* Ständernas roll är sålunda utspelt, sedan de godtagit abdikationen; något inflytande på hertigens egen tronföljd äga de icke, den saken reglerar grundlagen själf; och deras delaktighet i författningsarbetet begränsas på hvarje punkt af konungs veto, medan deras eget veto endast kan skydda den gustavianska statsformen. Det egentliga steget i liberal riktning låg således däruti, att regeringen bestämt sig för att *gripa initiativet* i författningsfrågan.

Den 1 maj utblåstes riksdagen. Dagen därpå inkom Gustaf IV Adolfs ovillkorliga abdikation, antedaterad på faderns dödsdag den 29 mars.[1] Den 4 maj höll konstitutionskommittéen sitt sista sammanträde, i närvaro af talmannen och tvenne ledamöter från hvarje stånd, och meddelades dem vid detta tillfälle regeringens författningsförslag.[2] Samma dag utsågs Håkanson själf till bondeståndets sekreterare,[3] i hvilken egenskap han äfven hade att ge ståndet upplysningar och öfvervaka ordningen.

Planens framgång berodde nu på, om opinionen var tillräckligt undfallande eller om regeringen var nog stark och enig att i vidrigt fall trotsa den. Intetdera var händelsen. Sedan regeringen den 25 april frigifvit pressen — närmast för att själf kunna anonymt bearbeta sinnena — sprang hastigt i dagen en störtflod af ströskrifter rörande den stora frågan.[4] Allra största delen af denna litteratur var visserligen utan allt värde och blef också utan allt inflytande; men så mycket stod dock kvar, att den allmänna opinionen kräfde betydande förändringar i författningen.

[1] Wachtmeister, s. 214.
[2] Ibm, s. 205 f.
[3] Riksdagstidningar 1809, s. 8.
[4] Sandegren, ss. 23—31.

Och att denna opinion fann stark genklang inom riksdagen, skulle snart visa sig.

Redan under den 4 maj kan Wachtmeister anteckna, att »sättet, på hvilket propositionen om regeringsformen skall verkställas, börjar nu blifva allmänt bekant och har väckt mycken oro hos adeln».[1] Dagen därpå har hos ett »redan starkt» och ständigt växande parti den tanken mognat, att konstitutionen skall skrifvas före konungavalet;[2] och man är redan nu besluten att genom en deputation söka förmå hertigen att gå öfver på denna väg.[3] *Den 7 maj* inlämnade några adelsmän en skrift i detta syfte till hertigen.[4] Detta föranledde honom till ett nytt återtåg; och äfven denna gång skall det hafva varit riksdrotsen som angifvit utvägen. Hans råd var, att hertigen skulle draga sig alldeles tillbaka, därest det icke erkändes att »han vore kung *efter arfföreningen* och med rätt att pröfva de ändringar, *ständerna föreslå i grundlagarna*».[5] I enlighet härmed lät hertigen samma dag kalla till sig på slottet ett utskott ur alla fyra stånden, af ungefär enahanda sammansättning som den 4 maj. Inför de församlade förklarade först hofkanslern å hertigens vägnar, att denne »med bekymmer erfarit, det irriga rykten kringlupit, hurusom et nytt förslag till Regeringsform skulle på et öfverraskande sätt blifva för Riksens Ständer framställdt, i hopp at deras bifall, utan öfverläggning, deruppå skulle följa». Därefter inträdde hertigen själf i rummet och angaf sina afsikter »*med förutsättning af ett sådant Riksens ständers beslut, (hvaruti Dess eget deltagande ej kunde komma i fråga), hvarigenom Hans Kongl. Höghet sattes i tillfälle att från Svenska thronen göra Riksens Ständer Propositioner.*» Sedan han »till följe af Riksens Ständers beslut, samt *med tillämpning till detta beslut af Dess då inträdde arfsrätt*», antagit styrelsen, ämnade han offentligen förklara den gällande statsrätten otillfredställande.

[1] Wachtmeister, s. 205. S. d. skrifver Platen om regeringens öfverraskningstanke: »jag tror väl denna lusta förgådt, sedan allmänna tonen i ämnet starkt prononcerade sig från alla håll, utan kommer den (R. F.) väl under et utskotts granskning»; bref till Posse, Schinkel, s. 98.

[2] Wachtmeister, s. 207.

[3] Under den 7 maj uppgifver W. detta beslut som fattadt »i förrgår», se s. 209.

[4] Ibm s. 209.

[5] Ibm s. 210.

Med dessa tänkesätt om nuvarande Regeringsform, vore det för Hans Kongl. Höghet en tillfredsställande pligt at förena *propositionen om en annan*: det vore i sådant afseende som Hans Kongl. Höghet *till Riksens Ständers egen öfverläggning och noggranna pröfning* öfverlämnade, att om den nya Regeringsformen öfverenskomma, hvars *af Konungen och Ständer antagna grunder*› sedan angåfvos. »Då detta vigtiga ämne öfverlemnas till Riksens Ständers granskning och bepröfvande, vore deraf en naturlig följd, at den del af nuvarande grundlagar, som strider emot en sådan deras åtgärd,[1] til närvarande fall ingalunda kan lämpas, utan vore det Riksens Ständers rätt *att deröfver fritt och obehindradt rådslå och öfverenskomma, samt deras gemensamma resultat till Kongl. Maj:ts pröfning och sanction öfverlemna*. Hans Kongl. Höghet vore ingalunda sinnad at yttra sig, *hvarken öfver sättet eller tiden* af Riksens Ständers öfverläggningar i denna granlaga fråga›; men ville erinra om den politiska situationen, som kräfde skyndsamhet. Hertigen uppdrog slutligen åt talmännen att bringa hans ord till ståndens kännedom och inhämta deras meningar.[2]

Har hertigen nu uppgifvit sin arfsrätt till kronan? Man kunde frestas att så uppfatta hans ord om ett riksdagsbeslut, som skulle sätta honom i stånd att från tronen göra propositioner. Men vid närmare aktgifvande finner man, att detta ingalunda är meningen. Längre ned visar det sig klart af ordasättet att detta riksdagsbeslut skulle bana väg för hans arfsrätt; det är sålunda frågan endast om beslutet i *abdikationsfrågan*, icke om något fritt konungaval. Både Platen och Wachtmeister angifva också, att hertigen fasthållit vid sin arfsrätt, och den förre skrifver rent ut att den antydda förutsättningen var »at Gust: Ad: med sin Son blef afsatt».[3]

[1] D. v. s. säkerhetsaktens åttonde artikel, som belägger hela säkerhetsakten med orubblighet.

[2] Se det vid sammanträdet särskildt förda protokollet i *Ridd. och Adelns protokoller* vid riksdagen 1809, I, 45—50. Jfr berättelserna hos Wachtmeister (hvars fader riksdrotsen var närvarande, Ad. prot., s. 45) s. 210 f. och hos Platen (som själf var med bland adelns ombud) i brefvet till Posse 8/5, anf. st., s. 100 f.

[3] »Under förutsättande af att Gust: Ad: med sin Son blef afsatt, trodde han sig träda till kronan enligt arfsrätt», Platen, anf. st. s. 101. Hans oryggliga beslut var att »ej emottaga kronan annorlunda än på grund af sin ostridiga arfsrätt», Wachtmeister, s. 211.

I denna del har hertigen sålunda icke afvikit från sin ståndpunkt; och därmed sammanhänger, att han fortfarande gjorde anspråk på att pröfva och sanktionera den nya grundlagen. Men i frågan om sättet för grundlagsarbetet finna vi honom nu hafva gjort så stora eftergifter åt ständerna, att han i själfva verket här intager en tredje ståndpunkt gent emot riksdagen. Det nya ligger däruti, att han *tillerkänner ständerna ett fritt och oinskränkt initiativ*, hvartill förut intet tecken visat sig.

Man har varit något tveksam, huruvida hertigens ord böra fattas så, att ständerna själfva få uppgöra hela förslaget, eller ej.[1] Att detta varit meningen, kan man dock otvetydigt se i det föreliggande materialet. Redan drotsens rådslag innebar att ständerna skulle få föreslå ändringar »i grundlagarna», med hvilket ordasätt den Håkansonska lagstiftningen är skjuten åt sidan. Det officiella protokollet gifver ständerna rätt till fri och obehindrad öfverläggning, det begränsar hvarken tid eller sätt för deras arbete, och det omtalar »deras gemensamma resultat» som skulle till konungen öfverlämnas. Wachtmeister har fattat det så, att »nationens representanter utan hinder af dessa (gustavianska) grundlagar fritt må öfverlägga om *en konstitution, sådan som den synes dem kunna blifva förmånligast*, men hvilken han (hertigen) förbehölle sig att få pröfva». Platen skrifver ännu tydligare, att hertigen »öfverlämnade åt ständer att *öfverlägga och afgiöra om en ny Regeringsform*, som för sin dehl han ansåg böra vara grundad på» vissa uppräknade principer. Landtmarskalken finner i hertigens hållning den största »aktning för Riksens Ständers ostridiga fria öfverläggnings-rätt»;[2] bönderna tacka hertigen »för det fria öfverläggningssätt uti det omnämda vigtiga ärende Riksens Ständer blifvit tillsagdt»;[3] och ärkebiskopen säger rent ut till sitt stånd, att hertigen »uppdragit oss frihet att *sjelfve föreslå de lagar*, som skola trygga vårt framtida väl».[4]

---

[1] Sandegren, s. 35 f.
[2] Ad. prot. 8/5 (I, 50).
[3] Bondest. prot. 8/5.
[4] Prestest. prot. 8/5. — Åt samma håll syfta uttrycken i ett bref af Lefrén, som Sandegren meddelar i n. till s. 36: »*Hertigen gaf något med sig*, men ville förbehålla sig sanktionsrätten öfver grundlagarne». Jfr rec. i Hist. Tidskr. 1890, n. till s. 83.

Af allt detta framgår, hvad äfven ett närmare aktgifvande på formuleringen i det officiella protokollet ger vid handen: att den kungliga propositionen om regeringsformen icke tänkes innefatta ett utarbetadt grundlagsprojekt, utan endast skulle innehålla de anförda allmänna principerna; inom denna ram hade ständerna att med fullkomlig frihet röra sig vid förslagets utarbetning i alla detaljer. Denna ståndpunkt innebär alltså ett uppgifvande af öfverrumplingstanken och af Håkansonska förslaget, d. v. s. ett accepterande af det rena *paktum* som princip för den nya grundlagstiftningen. Och hvad skulle då blifva följden om ständernas förslag strandade på det kungliga vetot? I betraktande däraf att kronan och vetot självt icke hade annan rättsgrund än den bestående författningen, lärer man icke kunna förneka att detta skulle, rättsligt sedt, inneburit denna författnings fortvaro; men i hertigens bestämda löfte hade ju ständerna en praktisk garanti emot denna risk.

Väl synes det därför, som borde oppositionen nu hafva blifvit tillfredsställd; och tydligt är, att hertigen personligen nu stod på en oangriplig position, för så vidt som han ju alltid hade valet att draga sig tillbaka och därmed skapa en rent ohållbar situation.[1] Men oppositionen lät sig nu icke af några betänkligheter afhållas; den var medveten om sitt mål, och den fortsatte utan tvekan på vägen dit.

Det var dagen efter sammanträdet hos hertigen, alltså den 8 maj, som talmännen framförde hans mening till stånden. Präster och bönder läto sig nöja; icke så adeln, och inte heller borgarne.

På riddarhuset uppstod »ett oanständigt ovärdigt gräl»,[2] men ståndets tankar voro icke svåra att finna. De formulerades af J. Cederström i hans bekanta, klara och distinkta anförande: »Jag gör det högtidliga förbehåll, att den Konung, som Riksens Ständer nu eller framdeles antaga, *icke må med kraften af sin Konungamakt, den en ny grundlag endast kan bestämma, utan allenast för sin person, antaga eller förkasta en sådan grundlag, af Riksens Ständer utan*

[1] Platen slår hufvudet på spiken, då han i sitt citerade bref (anf. st. s. 101) kallar hertigens kraf på sanktion »en rätt som på en annan väg dock ej kan betagas honom, efter han ej kan fråndömmas den rätt at efter alt är färdigt anta regeringen eller inte».

[2] Bref från Armfelt till Posse 8/5, Schinkel, Bih. II, 105.

alla slags hinder utarbetad och fastständ. — Jag förklarar att jag vid Hans Kongl. Höghets Hertigens af Södermanland vilkor at få sanctionera vår tillkommande Grundlag (i fall detta vilkor af Riksens Ständer gillas) icke fäster någon annan mening än den, at Hans Kongl. Höghet, om Han till Konung antages, ifrån thronen samma Grundlag kungör, och åtager sig att såsom Konung derefter styra.»[1] Skarpare har man icke kunnat uttala afsikten att *alldeles utesluta hertigen ur grundlagsarbetet.* I samma anda yttrade sig Kn. Kurck, under starkt bifall; och landtmarskalken fann sålunda, att den »af Hans Kongl. Höghet gjorda framställning *ej blifvit af Ridderskapet och Adeln bifallen*».[2]

Längre fram på eftermiddagen skred borgarståndet till ett positivt uttalande i frågan. Ett protokoll uppsattes; ståndet förklarade sig där betänkt på att skyndsamt uppgöra ett författningsförslag, och anhöll att hertigen ville fortfarande förestå riket tills detta arbete var färdigt, hvarefter man önskade se kronan på hans hufvud. Ordalagen voro hofsammare; meningen var alldeles den samma som adelns.

Tvenne stånd hade alltså bestämdt motsatt sig regeringens plan. Mer än någonsin hvilade utgången på hertigens personliga beslut. Skulle han tillvaratagа sina chanser — eller skulle han uppgifva äfven sin sista position?

På eftermiddagen den 8 maj kämpade tvenne vindar om det böjliga rö, som i detta ögonblick representerade den monarkiska auktoriteten i Sveriges land. Redan vid middagstiden var adelns hållning hertigen bekant.[3] Adlersparre uppfordrade honom häftigt till det afgörande steget att nedlägga riksföreståndarskapet; Skjöldebrand åter manade till eftergift.[4] Den senare fick sista ordet. Då han sent på kvällen lämnade slottet, hade hertigen förmåtts att förklara, »det han åtog sig att i egenskap af riksföreståndare

[1] Ad. prot. 8/5, s. 51.
[2] Ibm s. 54.
[3] Lefréns uppgift, se Sandegren, s. 41, n. 2.
[4] »Låt oss upprätta vår Constitution, antag eller *förkasta den, då vi få bjuda den till en annans underskrift*»; Skjöldebrands memoirer i *De la Gard. Ark.* XV, 141. Jfr vidare Wachtmeister, s. 212, Schinkel-Bergman, Minnen, V, s. 62—68, och Sandegrens kritiska framställning, s. 40 f.

fortfara med regeringen, intill dess ständerna hunnit utarbeta konstitutionen, då han efter granskning deraf ville utlåta sig, huruvida han kunde mottaga kronan eller ville draga sig tillbaka i sitt lugn».[1] Ännu samma afton blef det på adelsklubben bekant, att hertigen *medgifvit »alt hvad Ridderskapet och Adeln begärt* och kunnat önska»; sitt beslut skulle han offentligen meddela andra dagen därefter, då abdikationsceremonien skulle försiggå.[2]

Morgondagens plenum plenorum upptogs, på vanligt sätt vid riksdagens öppnande, af »ceremonier» och tal, hvarvid enligt öfverenskommelse intet yttrades i den stora frågan.[3] *Den 10 maj* kom. Vid sammanträdet på riddarhuset höll Adlersparre ett stort tal, som på vissa håll uppfattades som ett sista försök att hålla på regeringens plan.[4] Men om detta var meningen, så kom det för sent; det begärdes på bordet,[5] och omedelbart därefter tågade adeln med de andra stånden upp på rikssalen. Sedan här Gustaf IV Adolfs linie blifvit förklarad förlustig kronan, steg hertigen upp och tillkännagaf inför den samlade riksdagen sina tänkesätt. Han förklarade den »nuvarande» författningen otillfredställande; han uppmanade därför »Riksens Ständer at om en ny Regeringsform *sig emellan rådslå och öfverenskomma:* at *sjelfve fastställa* den grund på hvilken deras samtida medborgares och deras efterkommandes välfärd, säkerhet och lugn skola hvila; at *sjelfve utstaka det öfverläggningssätt*, som snarast och lämpligast kan dem til ändamålet vägleda». Han manade därvid till skyndsamhet; yttrade sig sedan om de principer som han i den kommande författningen väntade att finna;[6] förklarade sig villig att under tiden fortfara med regentskapet, och slutade med följande ord angående sitt eget förhållande till ständernas

---

[1] Wachtm., anf. s., och Silfverschölds anförande på riddh. $^{9}/_{5}$, Ad. prot., s. 57.

[2] Silfverschölds citerade yttrande.

[3] Se talen i Riksdagstidn., s. 41—50.

[4] J. Adlerbeths dagbok (Sandegren, s. 42).

[5] »Man vågade ej ännu gå så långt som att kasta det under bordet, huru gerna mången önskade sig kunna det»; C. A. Adlersparre, 1809 och 1810. I, 79.

[6] Vi igenkänna i det hela »grunderna» från den 7 maj; den väsentligaste, och för den nya ståndpunkten mest karakteristiska skillnaden ligger däri, att nu särskildt yrkas garanti för »Konungamaktens helgd och verkningsförmåga». Jfr Sandegren, s. 46.

arbete: »Det är ej förr än Riksens Ständer til mig öfverlemnat deras vigtiga arbete, som jag, efter at hafva öfvervägat hvad hopp jag deraf kan draga til Fäderneslandets välfärd och bestånd, vill bestämt yttra huruvida Jag anser för mig möjligt, at til samma stora ändamål, enligt Mitt hjertas böjelse, än vidare kunna medverka, eller finner mig föranlåten at med fredadt samvete återgå til det lugn, som mina framfarna mödor och min annalkande ålder gemensamt påkalla».[1]

Skola vi nu fatta hertigens uttalade önskemål i afseende på författningens innehåll som ett *initiativ?* Det är uppenbart redan af uttrycken,[2] att så icke är fallet. De innehålla blott en antydan om de förutsättningar, under hvilka hertigen framdeles kunde personligen besluta sig för att mottaga kronan.[3] Och lika litet kan han hafva afsett en *sanktion* med det »öfvervägande» af ständernas arbete, som skulle föregå hans definitiva beslut; detta öfvervägande skulle ju enligt hans egna ord ledas blott af »hjertats böjelse», och dess resultat skulle i vidrigt fall blifva att han för sin person afstod från kronan — icke att grundlagsarbetet skulle förkastas.

Vi finna således, att hertigen nu fullständigt kapitulerat. Hans förklaring innebär ett rent bifall till det Cederströmska partiets villkor — en fullmakt in blanco åt ständerna vid författningens fastställande. Detta är den fjärde ståndpunkten. Från positionen den 29 mars, då hertigen tänkte sätta på sig kronan som om ingenting händt, har återtåget skett genom tvenne mellanstadier: först den 29 april, då han erkänner ständernas behörighet att besluta abdikationen, sedan den 7 maj, då han medgifver dem initiativet äfven i författningsrevisionen — tills han nu, den 10 maj, helt och hållet afstår från egna anspråk, lämnande grundlagsarbetet från början till slut i ständernas våld.

---

[1] Se det offic. prot. öfver sammankomsten den 10 maj, intaget i Ad. prot. 12/5, s. 86 ff.

[2] »Af Svenske Medborgares upplysning och varma fosterlandskänsla väntar jag med tillförsigt . . .»

[3] Något mera ligger tydligen ej heller i Stenhammars yttrande i prästeståndet den 4 juni, att det ej synes »otroligt att Hans Kongl. Höghet Riksföreståndaren för den verkställande Magten också torde hafva önskningar att framställa»; präst. prot., s. 267.

Den »oinskränkta rätt att besluta», som han den 19 mars tillerkände ständerna, har blifvit en sanning, äfven hvad författningen angår.

Denna ståndpunkt blef ock den definitiva. Det återstår att i handlingarna söka bekräftelse härpå.

Sedan adeln den minnesvärda 10 maj återkommit från rikssalen till riddarhuset, begärde Skjöldebrand — hertigens förtrogne, och just den samme som i det afgörande ögonblicket bestämt hans beslut — ordet och hemställde om en tacksamhetsbetygelse för riksföreståndarens »*erkännande af Riksens Ständers rättighet, at sjelfve utarbeta och fastställa en grundlag*»;[1] hvilken hemställan med ett »starkt ja» bifölls. Här är med all önskvärd tydlighet intygadt, att hertigens förklaring på riddarhuset uppfattats i den mening vi angifvit. Redan förut hade Kn. Kurck användt liknande ordalag, då han föreslog nedsättningen af ett konstitutionsutskott.[2] Efter ett par dagar var utskottet satt; Adlersparre hade icke där fått någon plats.[3] Den 15 maj fann sig äfven Håkanson föranlåten att afsäga sig sin befattning i bondeståndet.[4] De gamla ståndpunkternas män voro alldeles utestängda från inflytande på grundlagstiftningen.

Snart nog fann hertigen anledning att ångra sin svaghet.[5] Men därvid var nu intet att göra; han nöjde sig med att till ständerna rikta en allvarlig maning om skyndsamhet med arbetet, hvilken maning landtmarskalken

---

[1] Ad. prot., s. 69. Jfr Schmitterlöws ord 5/6 om den furste, som »ansett för sin högsta ära at möta Rikets nu församlade Ständer med en ädelmodig välvilja, öfverlemna til dem lagstiftningens hela makt . . .», prot. I, 538. Andra grundade ständernas rätt på folksuveräniteten (Stael v. Holstein 15/5, Ad. prot., s. 112); hvilket väl ock var allas mening bakom de vackra orden till hertigen. — Då debatten om R.F. skulle börja 1/6, påpekade Lilljeström i ett anförande det enastående tillfälle som nu var kommet, »då Riksens Ständer äga förmåga att *fritt förändra Constitutionen*», Ad. prot., s. 315.

[2] Han omtalar, att hertigen »i nåder medgifvit, at Riksens Ständer sjelfve måge föreslå och fastställa en Grundlag», Ad. prot., s. 66. Detta anförande hålles *före* sammanträdet på rikssalen, enl. prot., och intygar således yttermera att hertigens beslut var adeln på förhand bekant.

[3] Wachtmeister, s. 214; Platens bref till Posse 11/5, Schinkels Bihang, II, 106. Äfven här hade Skjöldebrand, den nya principens man, besegrat Adlersparre; efter personlig agitation, *Biogr. Lex.*, XIV, 337.

[4] Riksdagstidn. s. 62 f., 71; Wachtmeister, s. 217; Armfelt till Posse 15/5, Schinkels Bih. II, 111.

[5] Wachtmeister, s. 217 f.

kommunicerade med konstitutionsutskottet.[1] Den 22 maj kan Armfelt meddela att »constitution är under renskrifning».[2] Redan förut, den 19, skall hertigen hafva haft ett samtal med Adlerbeth om det nya förslaget.[3] Man önskade nu, att hertigen skulle utnämna två personer för att med konstitutionsutskottets delegerade genomgå projektet innan det presenterades honom själf. Detta slags tillträdessyn ägde rum *den 24 maj*, och som hertigens gode män fungerade därvid Engeström och Lagerbjelke; äfven Adlersparre har vid detta tillfälle tagits till råds. Förtroendemännen, som sedan meddelade hertigen personligen sina tankar, hade intet att invända;[4] den 29 Maj tillkännagaf Lagerbjelke på adelsklubben, att hertigen låtit förslaget sig föreläsas och icke gjort anmärkning i någon enda punkt.[5] Samma dag manade hertigen å nyo ständerna till skyndsamhet i beslut.[6]

Men förslaget var ännu icke definitivt; under de skiftande meningarnes tryck undergick det fortfande revisioner. Den 28 meddelar Armfelt, att man tillsatt »några brouilleurer, som jag tror Hertigen skyggar före,» nämligen Justitieombudsmannens ämbete och Tryckfrihetskommittéen.[7] Det befanns därför nödvändigt att å nyo underställa förslaget under hertigens bepröfvande; och detta har äfven skett *den 1 juni*.[8] Denna samma dag vidtog man emellertid vid slut-

---

[1] Se hertigens skrifvelse 16/5, Ad. prot., s. 132 ff., och landtmarskalkens ord på riddarhuset 17/5, ibm s. 135. I Riksdagstidningarnes referat (s. 67) äro orden om skrifvelsens delgifvande till utskottet utelämnade.

[2] Bref till Posse, anf. st., s. 118.

[3] Sandegren, s. 51.

[4] Se härom hertigens bref till L. von Engeström, meddel. af Sandegren som bil., s. 86 (jfr texten, s. 49) och Engeström, Minnen och anteckn., II, 132. Hertigen tillsände E. det Håkansonska förslaget, och uttryckte sin önskan »att den, som nu är under görning, blifver bättre, men bibehåller samma principer, *på det att jag kan emottaga densamma;*» se brefvet n:2.

[5] Sandegren, s. 51, jfr nedan.

[6] Skrifvelse till talmännen 29/5, Riksdagstidn. s. 76.

[7] Bref till Posse anf. st., s. 121. Att en justering i antydd riktning ägt rum denna dag, intygas äfven af andra uppgifter och grunder, se Sandegren, s. 50.

[8] Enl. påskrift på ett original af R.F. bland *Riksdagsärender för 1809 och 1810* i Riksarkivet, som det synes af Wetterstedts hand, och med påteckning af Engeström och Lagerbjelke. — För så vidt den sistnämndes förut anförda tillkännagifvande den 29 maj beträffat förslaget i den form, det synes hafva fått vid justeringen den 28, så har hertigen under hand fått kännedom om nyheterna och gillat dem, innan de denna 1 juni mera officiellt tillställdes honom.

justeringen ännu en del rättelser,[1] och måste följaktligen för tredje gången kommunicera med hertigen, hvilket skedde *den 4 juni*.[2] Dagen därpå uppgifver en riddarhustalare, att han hört det hertigen »vore *för sin del nöjd* at antaga denna nya constitution.»[3]

Man har således med stor sorgfällighet låtit hertigen få del af hvarje bokstaf i förslaget. Men det faller i ögonen, att man härtill varit föranledd, icke af någon rättslig skyldighet, utan af praktiska hänsyn till den situation, som skulle uppkomma, om hertigen slutligen funne regeringsformen oantaglig för sin person. Detta är uppenbart redan af det förhållande, att man tillställde hertigen förslagen i alla dess former, *innan* de af ständerna företogos till afgörande; hade hertigens bifall varit något annat och mera än en faktisk förutsättning, hade man tillagt detsamma någon rättslig betydelse, då kan det icke uppgifvas något antagligt skäl, hvarför man inhämtade det *på förhand*.

[1] Att en justering ägt rum denna dag, visa landtmarskalkens ord på riddarh. den 1 och 2 juni (Ad. prot., s. 314, 383) och talmannens i borgarst. den 1 juni (borg. prot., I, 132). Rättelserna finnas i form af öfverstrykningar och tillägg på tvenne Riksarkivets exemplar, det ena bland *Handl. rör. revolutionen 1809*, det andra bland *Riksdagsärender för 1809—10*, hvilket senare är själfva originalet med talmännens egenhändiga underskrifter. Då dessa i sista stund införda rättelser af Sandegren anföras på spridda ställen och därtill ofullständigt, må de här angifvas: 1) i § 11 har tillagts alternativet annan statsrådsledamot i hofkanslerns ställe; 2) i § 28 är tillagd klausulen om fästningskommendanter; 3) i § 34 inkom ordet »civila»; 4) i § 43 utsträckes t. f. regerings användning till fallet inrikes resa; 5) i § 52 insattes ärkebiskopens själfskrifna talmansbefattning; 6) i §§ 53, 87 och 88 har kyrkolag ställts vid sidan af civil- och criminal-lag; och 7) i § 102 inskränktes konungens benådningsrätt genom tillägg af sista klausulen.

[2] Enl. påteckning med Engeströms hand på ex. bland Riksdagsärender: det inlämnades till hertigen denna dag af Rosenstein. — Man kan tveka, om ändringarna den 1 juni verkligen voro de sista. Det förefaller nämligen egendomligt, att utskottet denna dag skulle tillställt hertigen ett *oförändradt* ex., i samma ögonblick det gick att ytterligare revidera projektet; det är likaledes egendomligt, att man dröjt i tre hela dagar, tills redan debatten var öppnad, att inlämna det definitiva förslaget; och själfva det förhållandet, att man ej hunnit skrifva om något exemplar utan låtit ändringarna inflyta i det officiella ex. genom öfverstrykningar, synes antyda att man gjort dem senare än 1 juni. Ej heller hänför sig någon punkt i K. U:s mem af 2/6 till de sista inläggen. Detta kan dock bero på deras obetydlighet. Afgörande synes vara, att dessa inlägg finnas redan i det ex., som upplästes på riddarhuset den 2 juni, enl. prot. s. 383 ff.

[3] Bergenstråle, se Ad. prot. 5/6, s. 543. Han hade hört det »af de Herrar som förleden Lördags på eftermiddagen hade den nåden upvakta» hertigen. Detta var den 3 juni, och visar således att hertigen under hand fick kännedom om det fortskridande arbetet, innan det officiellt förelades honom. — Den 3 juni hade Wijkman i prästest. (prot. s. 228) försvarat stadgan om kontrasignationsvägran därmed, att ständerna väl ej borde hysa betänkligheter, då hertigen ej gjort det.

Då därför adeln den 5 juni gick att fatta beslut i den stora frågan, så fick beslutet sådan lydelse, att ståndet — i den fasta öfvertygelsen, att hertigen »icke funne i denna.... Regeringsform någon ting hinderligt för dess böjelse at för Fäderneslandet än vidare sina välvilliga mödor fullfölja» — skulle »*denna sålunda af Riksens Ständer sjelfva och allena upprättade och fastställda Regeringsform* Hans Kongl. Höghet i underdånighet förelägga, under erbjudande at Hans Kongl. Höghet måtte täckas af deras händer *på en gång mottaga Svenska Kronan* til lön för sina välgerningar *och denna Grundlag.*»[1] Denna formulering lämnar i tydlighet intet öfrigt att önska.

Till fullständig belysning af ett längesedan klart resultat anteckna vi ur tal och handlingar vid ceremonierna den 6 juni och i sammanhang därmed, hvad som för vår synpunkt har betydelse.

Redan på aftonen den 5 juni hade landtmarskalken vid uppvaktningen hos hertigen förklarat ständernas önskan vara, »att jämte öfverlämnande af den Grundlag Eder Kongl. Höghet nådigst *låtit oss sjelfve föreslå, och vi nu samfäldt antagit, uti det säkra hopp, att E. K. Höghet äfven dertill täckes lämna dess nådigste bifall:* tillika få . . . anhålla» att han ville mottaga kronan.[2] I samma riktning går hans officiella tal den 6 juni: »Ridderskapet och Adeln smickrar sig med det glada hopp, att *denna till Eder Kongl. Höghets Nådigste pröfning framställde Grundlag måtte vinna dess höga bifall*, och anhåller» tillika det hertigen »täcktes emottaga Spiran, för att som Sveriges Konung efter *den nu antagna Grundlag* styra . . .» Erkebiskopen begagnar samma ordasätt: att hertigen »tillåtit oss sjelfve föreslå de Lagar» etc., men tillägger, utan att nämna någon pröfning å hertigens sida: »*Emottag dem*, Dyre prins, *och med dem, rättigheten* att vara deras Högsta Beskyddare.» Borgarståndets talman säger att »Svenska Nationen» nu »*skapat sig nya samt förbättrade Lagar*,» frambär sedan ståndets önskan att hertigen »täcktes fullkomna Nationens hopp och *jemte den*

[1] Ad. prot., s. 602. De andra ståndens beslut affattades i samma anda, ehuru med mindre precision ur vår synpunkt. Borgarståndet omtalar därvid denna »Constitution, som Riksens Ständer enhälligt lära *till efterlefnad besluta*,» se t. ex. Riksdagstidn. s. 105.

[2] Riksdagstidn., s. 107.

nya Grundlagens antagande befästa vårt lugn» genom att mottaga kronan, samt slutar med uttalande af förhoppningen att man snart måtte vinna den trygghet, som skänkes af »en fullmyndig Konung och en *stadgad Regeringsform*». Böndernas talman omnämner det »vigtiga värf som varit Riksens Ständer ålagdt, det att öfverenskomma om den Grundlag» etc., samt anmäler att ståndet, »jemte Grundlagens antagande, . . . enhälligt förenat sig» om att kalla hertigen till konung. I sitt stora svar fäller hertigen följande ord: »I hafven utarbetat denna Lag . . .; *I hafven den samma fastställt och till Mitt antagande öfverlemnat.* I hafven derjemte . . . . uttryckt Eder önskan, att jag såsom konung må efter nämnde Grundlag styra detta åldriga Rike. Jag skyndar att *uppfylla hvad Jag, på Riks-Salen den 10 Maji, såsom vilkor för Mig sjelf utstakade, innan något beslut rörande Min Person kunde fattas.* Frivilligt . . . . antager Jag nu den *af Eder, Sveriges Rikes Ständer, fastställda Regerings-Form:* Till dess obrottsliga efterlefnad förbinder Jag Mig inför Gud och Svenska Folket.» Sedan han derpå intagit tronen, omnämner han i talets förtsättning »den Regerings-form, som nu antagen och fastställd blifvit.»[1] Därpå upplästes kungörelsen till svenska folket;[2] det heter der att det varit »Vår första omsorg att *åt Riksens Ständer ovillkorligen öfverlemna fastställandet af en ny Regeringsform* . . . . Hos Oss hafwa nu Riksens Ständer . . . anmält, att de fullbordat det vigtiga uppdrag Vårt och Svenska Folkets förtroende dem ålagt, samt *sig emellan öfverenskommit* om den Grundlag, hvarefter Sverige hädanefter samt i evärdeliga tider bör och skall regeras. Jemte *anmälan härom*, och *anhållan* att Vi samma Grund lag *till efterlefnad ville antaga*, hafva Riksens Ständer i Nationens namn utkorat Oss till . . . Konung».

Bondeståndets bekanta motsträfvighet gaf konungen anledning att ännu två gånger beröra formen för grundlagens tillkomst. Ett bref till de högre ståndens talmän af den 15 juni börjar med orden: »Sedan *den af Riksens Ständer öfverenskomna och fastställda Regeringsform af Mig högtidligen blifvit antagen* . . .», och innehåller längre ned en

[1] Se »Protocoll, hållet inför Konungen i närvaro af Sveriges Rikes Ständer, på Riks-Salen d. 6 juni 1809,» i Riksdagstidn., s. 108—115.
[2] Riksdagstidn., s. 89 f.

förklaring att »en *af Riksens Ständer omedelbart öfverenskommen, frivilligt fastställd, högtidligen till Konungen öfverlemnad och af Honom lika högtidligt antagen Grundlag* endast med alla parters samtycke kan ändras.[1] I talet till bönderna på slottet den 27 juni omnämnes sammankomsten den 6 juni, då bönderna och konungen mötts, »I, . . . för att till mig öfverlemna den Regerings-form, som *af Eder sjelfva blifvit öfverenskommen och fastställd:* Jag, för att samma Grundlag *till Min och allas efterlefnad antaga*»; hvarpå grundlagen sedan antydes vara tillkommen »*genom Min och Riksens Ständers gemensamma* åtgärd».[2]

Två dagar senare, vid kröningen den 29 juni, afgaf Karl XIII sin konungaförsäkran, efter formulär, som en vecka förut blifvit granskadt och godkändt i stånden. Det heter där, att ständerna »utkorat och antagit» honom till konung för att regera »efter den Regerings-Form *Riksens Ständer sjelfve den 6 i denna månad såsom Rikets främsta Grundlag godkänt och fastställt*».[3] Den 1 juli svarade ständerna med sin hyllningsed, att försvara »konungamagtens och Riksens Ständers rättigheter, i öfverensstämmelse med *den af Riksens Ständer den 6 Junii 1809 fastställda* samt *af Kongl. Maj:t och Riksens Ständer till efterlefnad antagna Regerings-Form*».[4] Strax förut hade konungen i sitt tal helt kort och godt sagt, att »I utarbetaden och *fastställden en Regerings-Form*» — utan att med ett ord antyda sitt eget deltagande.[5]

Gå vi nu slutligen till Regeringsformen själf, så läsa vi i ständernas intimation, hurusom de »genom den nyligen timade Regementsförändringen . . . . *inträdt i rättigheten, att sjelfve, genom upprättande af en förändrad Statsförfattning*, för framtiden förbättra Fäderneslandets belägenhet.» Den kungliga ingressen åter innehåller: »att *sedan Vi med oinskränkt förtroende till Rikets Ständer ovilkorligen öfverlemnat fastställande af en ny Regerings-Form*, ... uppfylle Vi en . . ., efterlängtad pligt, då Vi härmedelst *allmänt kungöre* den

[1] Riksdagstidn., s. 110.
[2] Ibm s. 134 135.
[3] Ibm s. 182, jfr s. 204.
[4] Ibm s. 182 f., jfr s. 207. Samma distinktion mellan *af riksdagen fastställd* och *af konung och riksdag till efterlefnad antagen* influt i vår nuvarande Konungaförsäkran.
[5] Riksdagstidn., s. 141.

Grundlag, som *af Rikets nu församlade Ständer .... enhälligt fastställd och antagen blifvit*, samt till Oss i dag, *i förening med* Deras frivilliga ... anbud af Sveriges Krona och Regering, uppå Rikssalen öfverlemnad .... Vi vele således denna *af Riksens Ständer samtyckta* Regerings-Form härmed *antaga, gilla och bekräfta*».

Det är uppenbart dessa sistnämnda ord, som kunnat undanskymma den verkliga karakteren i denna handling, genom hvilken hertigen erkände RF:s giltighet. De tillhöra en formel, som både förut[1] och efteråt användts vid kungliga sanktioner af grundlagsförslag, hvarvid dock är att märka, att sanktionerna på de tre grundlagarna från 1810 uttryckligen referera sig till konungens i RF:s § 85 skrifna rätt.[2] Vi hafva äfvenså i några af de ofvan citerade ordalagen, särskildt landtmarskalkens den 5 och 6 juni samt konungens den 15 och 27, funnit sväfvande uttryck, som i och för sig väl skulle kunna grunda ett tvifvel om meningen. Men det får a priori icke antagas att denna tidens män vid detta tillfälle vägde sina ord på guldvigt; det är den i händelsernas sammanhang uppenbarade *tanken* det kommer an på, icke mer eller mindre valda uttryckssätt.[3] Det är då tydligt, att tillfället den 5—6 juni icke var lämpligt att pointera ständernas seger öfver hertigen i frågan om formen för grundlagsarbetet;[4] och det är likaså förklarligt,

[1] »gilla, bekräfta och bestyrka», RF 1772 (jfr RF 1719): »gilla och samtycka», För. och Säk. A. 1789 (»vedertaga och bekräfta»,RF 1720)

[2] Dessa grundlagar hafva, i kraft af denna § 85 RF, tillkommit genom beslut af konung och *en* riksdag. — Då ständen beslöto att deras anmärkningar mot RF. skulle behandlas som hvilande grundlagsförslag, så innebär detta beslut ett underskjutande ej blott under ny riksdags mening utan äfven under konungens veto.

[3] Jag har t. o. m. funnit det betänkliga ordet »sanktion» användt en gång vid förhandlingarna om RF, och detta från ett så vederhäftigt håll som Adlerbeth i konstit-utskottet; han slutar nämligen sitt bekanta mem. om representationssättet med en hänvisning till den tid då »*Regeringsformen vunnit behörig sanction*»; se K.U:s mem. vid riksdagen 1809—10, prot.-utdr. 27/5 s. 86. — Lägges härtill det motsatta vittnesbördet af Hallström, som i prästest. 9/6 uttrycker sin glädje öfver »den Regements-författning, som *vi sjelfve fått skapa och gilla*» (prest. prot., s. 309), så torde jag hafva meddelat åtminstone alla väsentliga inlägg i protokollerna rörande mitt ämne.

[4] Huru liten betydelse man bör tillägga ordalagen vid detta tillfälle, därpå finnes ett slående exempel i samma landtmarskalkens tal den 6/6, hans ord rörande den med formen för grundlagens antagande korresponderande frågan om hertigens rättsgrund till kronan. Han anhåller nämligen å adelns vägnar »att få *öka Eders Kongl. Höghets rätt till Sveriges Krona*» med ståndets enhälliga röst. Jfr härmed kung. af s. d., där hertigen förklarar

att denne sedermera som konung gent emot bönderna ville framställa grundlagens antagande den 6 juni i så bindande uttryck som möjligt. Så mycket klarare kommer verkligheten fram i de handlingar, där inga biafsikter spela in, i Karls tal och kungörelse den 6 juni, i konungaförsäkran och i den första passus af ingressen till själfva grundlagen. När regenten uttryckligen förklarar sig nu gå att uppfylla sitt beslut den 10 maj, och när man finner en genomgående teknisk distinktion gjord emellan RF:s »fastställande» af ständerna och »antagande till efterlefnad» af hertigen,[1] då afspeglar sig innebörden af hertigens antagande fullkomligt så som den historiska utredningen förut gifvit oss vid handen.

Och bakom alla lojala fraser visar sig denna verklighet uppenbar redan i *sättet*, hvarpå stånden bjödo och hertigen mottog krona och grundlag. Med ena handen räckte de honom den förra, med andra handen den senare. Men till innebörden är detta tvenne olika handlingar; frågan är, hvem som rättsligt föregått den andra; och här visar det sig, att *alla* de officiella talen, från *bägge* parternas sida, *först beröra grundlagsfrågan* och därefter tronföljdsfrågan. Detta framställer riktigt den senare såsom betingad af den förra, ej tvärt om. Må därför icke den konventionella formen vid grundlagens erkännande förvilla! Hertigen *var ej* konung, då han gaf sitt antagande, han *blef* konung i och genom detta antagande, som var ständernas *villkor för kungavalet;* men antagandet gjorde honom också omedelbart till konung, så att RF:s *kungörande* är en handling af konungamakt.

Vår förnämsta grundlag äger sålunda ingen sanktion. Den handling, hvarigenom Karl XIII antog, gillade och bekräftade den, är af rent privat innebörd; den præsumerade konungen förklarade sig för sin enskilda del nöjd att mottaga en krona,[1] sådan som den var lagfäst i den föreliggande grundlagen; lagen hämtade häraf icke större rättslig giltighet än den redan hade, men den sattes i praktisk tillämp-

sig hafva ansett mer tillfredställande att af ständerna »frivilligt kallas till deras konung», än att »genom blotta Arfsrättens verkan intaga tronen». Anf. st.

[1] Se hertigens tal $^6/_6$, kungörelsen af s. d., talet till bönderna ?? ningsformuläret.

ning och verksamhet. Karls ställning till den nya författningen har således varit densamma som Marias och Wilhelms till Englands declaration of rights 1689 eller Leopolds af Koburg till Belgiens grundlag 1831. Liksom dessa författningsakter är vår RF. *ett verk af representationen ensam*, som genom revolutionen var vorden en *konstituerande nationalförsamling*.

Vi känna dessa konstituerande församlingar på revolutionär grund, vi känna dem alltsedan den stora franska revolutionen från kontinentens olika hörn, från Paris och Berlin, från Bruxelles och Wien, från Eidsvold, Frankfurt och Cadiz; vi veta, huru de allestädes hemfallit åt en doktrinär ensidighet, som sökt garantierna för folkets frihet i tronens förnedring. Om 1809 års lagstiftare till sin evärdliga ära undgingo denna ensidighet, så ligga orsakerna därtill på flere håll: i riksens ständers sammansättning och arbetsvana,[1] i den politiska situationen, som tvang till enighet och skyndsamhet, i erfarenheterna från vår historia, särskildt under frihetstiden; men icke minst i det här afhandlade förhållandet, att vid tronens fot stod en man, hvars intressen af konungamaktens bestånd man af praktiska skäl måste tillgodose, alldenstund han var självskrifven till den nya kronan.

Ur dessa synpunkter springer än mera i ögonen likheten emellan den regementsförändring, som gifvit oss vår ännu gällande regeringsform, och den, som engelsmännen med stolthet kalla »the glorious».

[1] Det hade icke saknats röster, som yrkat äfven hos oss vid detta tillfälle en på allmän rösträtt byggd nationalförsamling: så Grevesmöhlen i en broschyr, Sandegren, s. 31.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur envoyén Fritz Cronmans diarium vid beskickningen till Ryssland 1668, 69.

Öfverstelöjtnant Fritz Cronman, en livländare, som hade deltagit i en gränsekommission med ryssarne i Keksholm, hvilken dock blifvit afbruten på grund af de ryska kommissariernas plötsliga afresa under ännu pågående förhandlingar, fick af svenska regeringen samma år, den 26 september 1668, uppdrag att såsom extra ordinarie envoyé afgå till Ryssland. Den 8 oktober afreste han sjöledes till Finland och därefter landvägen till Narva. Den 10 november ankom han till ryska gränsen vid Orlina, där en rysk prestaf med 20 strelitzer väntade honom för att konvojera honom till Novgorod, hvarest till hans mottagande några tusen man strelitzer stodo uppställda på båda sidorna om vägen ända till hans kvarter. I en sin skrifvelse från Novgorod till den svenska regeringen, däri han omtalar detta mottagande, säger han, att ryssarne ofelbart måste vara drifna till sådana ovanliga höflighetsbetygelser antingen under tryck ifrån fiendernas sida eller af fruktan för sina vänner. Till Moskva anlände han den 28 december. Hans följe utgjordes af 35 personer, och erfordrades till fortskaffande af denna personal jämte bagage ej mindre än 59 skjutshästar förutom gesandtens 4 egna. Oaktadt det förekommande sätt, hvarpå han under resan behandlades, lyste dock emellanåt barbarens klumpighet fram i beteendet emot honom, såsom då den till gesandtens beledsagande utsedde dvorennin (sekreterare) i Novgorod, vid inbjudningen till honom att begagna den till hans disposition af tsaren Alexei Michailowitsch erbjudna släden och hästar, icke ville afstå från sin fordran att själf i släden intaga den förnämligare platsen till höger. På samma sätt tillgick det vid gesandtens sammanträffande med prestaven (en kapten) i Moskva, då denne inbjöd honom att taga plats i tsarens släde, men själf satte sig till höger, då gesandten tog honom i armen för att föra honom öfver på den vänstra sidan, men denne dock icke ville låta sig bevekas, utan »måste jag alltså», skrifver Cronman, »deras grofva manér mig låta behaga».

I Moskva mottogs Cronman för öfrigt icke på samma högtidliga sätt som i Novgorod, hvilket gaf honom anledning att fråg

»hvar deras folk vore, som för detta för kongl. afskickade pläga stå i gevär?» hvartill svarades, att »det intet vore manér, utan allenast då stora legater komma»; hvarvid Cronman genmälde, att han väl visste, att de, som före honom uti samma kvalité varit skickade, därmed varit behedrade, »dock,» sade han, »att jag det väl kan låta mig behaga; den äran, som mig af H. T. M. intet bevisas, hafver jag intet nödigt att tacka före.»

Vid framkomsten till Moskva måste gesandten hålla sig innestängd i det honom anvisade kvarteret, »hvilket hvarken var rent eller varmt gjordt», till dess audiensen hos tsaren hade försiggått, »hvilket tycktes honom skymfligt vara, att så länge vara instängd». Hos kanslern Doctoroff anhöll han, att en eller tvänne af hans folk måtte få tillstånd att gå ut för att i staden inköpa förnödenheter. Detta beviljades, men endast så, att de fingo besöka bodarna och torget men icke gå till »det svenska hofvet» och alltid skulle beledsagas af tvänne soldater, »på det de icke skulle blifva skymfade af pöbeln». Först efter audiensen, hvilken oaktadt gesandtens enträgna yrkande därpå först den 8 januari 1669 ägde rum, fick gesandtens folk full frihet att ut- och ingå efter behag, likasom den svenske residenten i Moskva, Adolf Ebersköld, först då fick tillstånd att besöka gesandten. Efter audiensen tilldelades ock Cronman samma dag tsarens taffel på 20 stora silfverfat med den påminnelsen, att ingen af gesandtens kvalité före detta det åtnjutit; hvarförutom härefter utlofvades dubbel proviant om dagen. Såsom uttryck af sin erkänsla gaf Cronman öfverbringarne 4 dukater. Själfva audiensen beskrifves på följande sätt:

Först aftågade 20 kanslibetjänte, sedan hofmästaren, därefter 12 adelsmän af gesandtens svit, så sekreteraren Eosander, hållande gesandtens kreditiv i handen högt uppsträckt, sedan i en tsarens släde gesandten själf med prestaven, men denne äfven nu på högra sidan, på båda sidor om släden 6 gesandtens lakejer i livré och därefter den öfriga betjäningen. När gesandten med sin svit inkom på slottsgården, var en stor mängd människor där församlad, och emellan kanslihuset (pricaset) och palatset stodo två regementen strelitzer uppställda i gevär med röda fanor på båda sidor om gatan. Så snart man stigit ur slädarna, fordrade tolken, att vapnen skulle aflämnas; de andra aflämnade strax sina, men gesandten fortsatte sin väg, till dess prestaven förklarade, att han icke skulle få gå vidare, innan han aflämnat sin värja, hvartill gesandten svarade: »hellre än att vara orsak till någon fruktan, vill jag aflägga den», och lämnade han den därpå åt en af sina tjänare. Då han inträdde i tsarens palats, yrkade de kringstående, att han skulle blotta sitt hufvud, hvilket han dock icke gjorde, förrän han kom in i audienssalen framför tsaren.[1] Denne satt i en upphöjd stol af silfver och var

[1] Frågan om betäckt eller obetäckt hufvud vid audienser blef, som bekant, vid den stora legationen, som år 1673 från Sverige afgick till Moskva, af så brännande natur, att en särskild budskickning med förfrågan i saken

klädd i en mörkbrun, tarflig dräkt, med en lång stridshammare i handen. Till höger om honom stodo 4 herrar jämte kanslern Doctoroff, till vänster sutto några och tjugu rådsherrar, iklädda lika dräkter med tsaren, alla på en bänk i rad. Efter att hafva uppläst K. M:ts skriftliga hälsning till tsaren fick Cronman personligen till tsaren aflämna sitt kreditiv, hvarpå tsaren reste sig från sin plats, blottade sitt hufvud och frågade gesandten om sin broder konung Karls välbefinnande. Till sist fick gesandten och hans svit tillåtelse att kyssa tsarens hand, hvarmed audiensen var afslutad.

Vid 2:e konferenser med tsarens rådsherrar framställde gesandten sina klagomål, hvilka hufvudsakligen omfattade 4 punkter.

Den första besvärspunkten gällde bristande uppfyllande af bestämmelserna i fredsfördragen i Kardis och vid Pliusa-strömmen angående fångars lösgifvande. I sammanhang därmed hade gesandten ock att förebrå ryssarne deras sätt att behandla dessa, då de medelst de svåraste hotelser hade tvingat dem att öfvergå till den grekiska religionen, hvilket han trots deras förnekande förklarade sig kunna med fakta bevisa.

I skrifvelse till den svenska regeringen omtalar han ock många exempel därpå. Så hade till hans kvarter kommit en livländsk kapten Schultz, som klagade öfver huru han, efter att jämte andra sina landsmän hafva suttit fängslad i Astrakan, medan hans hustru hölls annorstädes i förvar, blifvit tvungen att låta döpa om sig, i det en skrifvelse ankommit från tsaren med befallning att, om de icke gjorde det, skulle de afsändas till Sibirien och där dagligen trakteras med knut. Han klagade med tårar, skrifver gesandten, öfver att han af fruktan för dessa kval förnekat sin Gud, men förklarade, att han dock i sitt hjärta ärade Gud och gärna ville dö, om han blott kunde komma ur detta elände och kunde fatta ånger öfver sina synder. Andra fångar från Livland, som höllos fängslade i Astrakan och som af denne kapten namngåfvos, voro korpralen Johan Brandt, Johan Halgo och Henrik From, hvilka till följd af sitt hårda fängelse voro nästan från sina sinnen. Schultz uppgaf ock, att i Moskva voro många, som blifvit tvungna att döpa om sig, men som icke vågade angifva sig, innan de visste, om de skulle blifva frigifna. Senare kommo ock själfmant flere, hvilka beklagade sig för gesandten öfver huru de blifvit med våld omdöpta, såsom en underkonstapel, Janne Knutson, hvilken, när Nyen afbrändes, hade blifvit tillfångatagen. Han hade utförts på isen och satts i valet antingen att låta omdöpa sig eller att blifva nedstucken under isen. Andra berättade, huru de likaledes blifvit utförda på isen, där en vak upphuggits, då de med draget svärd hotats att antingen på stället nedgöras eller stickas ned under isen, om de ej läto sig omdöpas. Gesandten tröstade dem, så godt han kunde, och lofvade att lägga sig ut för dem till det bästa, hvilket han ock vid samtalen med de ryska herrarne

---

måste af den svenska legationen afsändas till Sverige, innan audiensen då kunde äga rum, hvilket fördröjde den under sex veckors tid.

gjorde, men, såsom det ser ut, utan resultat, då de icke ville vidgå dessa anklagelser.

Den andra besvärspunkten handlade om de betungande handelsförordningarna och de dryga tullar, de svenska handlande i Ryssland vore underkastade i strid med fördragen. I den tredje besvärspunkten klagades öfver att svenskarne icke blifvit godtgjorda för sina fordringar i Ryssland, och i den fjärde yrkades på fortsättning af den afbrutna gränseregleringen. Något fullt nöjaktigt svar på sina klagomål fick gesandten icke utom i afseende på den fjärde punkten, i det öfverenskommelse träffades om en viss tid för denna gränsereglerings afslutande.

Cronmans diarium, affattadt på tyska, innehåller en noggrann redogörelse för hvad som timade under hans gesandtskap likasom för de politiska nyheter rörande ryska förhållanden, hvilka under hans vistelse i Ryssland kommo till hans kännedom. Enligt det allmänna intryck, Cronman fick om tillståndet i landet, var detta dåligt, särskildt till följd af de förhöjda tullarna, hvilket föranledde många främmande köpmän att draga ur detsamma.[1] Öfver dessa tullar klagade tsarens egna undersåtar själfve mest, men utan att blifva hörda, så att därför en allmän lamentation var rådande bland gemene man. Vi ingå dock här icke närmare på hvad Cronman i ett och annat afseende rörande Ryssland meddelar, utan redogöra i stället, såsom af ett särskildt egendomligt intresse, för Cronmans sammanträffande med en kalmuck-gesandt, som samtidigt uppehöll sig i Moskva i en beskickning från sin herre. Man får här höra ett och annat från en hednisk folkstam, som hade sina bopålar inemot den kinesiska gränsen söder om Sibirien i det nuvarande Dsungariet.

Kalmuck-gesandten, hvars närvaro i Moskva för Cronman dittills varit obekant, erhöll audiens hos tsaren samma dag som den svenske gesandten, men anlände till fots, fick icke uppträda i sina egna kläder, utan måste begagna af tsaren honom tillställda och infördes till audiensen på en annan, mindre förnämlig bakväg. Cronmans beröring med honom inleddes därmed, att han skickade en af sin betjäning till honom för att köpa några varor, då han på samma gång inbjöd honom att göra sig ett besök, hvilken inbjudan denne beredvilligt antog, och begaf han sig till Cronman redan samma dag i hemlighet efter mörkrets inbrott tillika med sin närmaste man och tre tjänare. Sällskapet beskrifves af Cronman på följande sätt:

Gesandten själf, af judisk börd, liten till växten med svart skägg, af judiskt utseende, hade i sin ungdom blifvit tillfångatagen och, sedan han vuxit upp, antagit kalmuckernas religion och blifvit deras öfverstepräst, talade tyska. Den andre mannen var en förnämlig knes af medelmåttig längd med platt ansikte och näsa och föreföll att vara mycket välvillig, de tre tjänarne voro alla välväxta med

[1] Så måste t. ex. svenska köpmän, i stället för att förut blott ha erlagt tillsammans 8 proc. för till Moskva in- och utgående varor, nu betala intill 30 proc. af varornas värde.

platta ansikten, långa öron och en lång hårpiska hängande ned från hufvudet. Dräkten var närmast lik den ryska. Gesandten blef vänligt mottagen af Cronman, och inleddes dem emellan ett samtal, för hvilket diariet lämnar en närmare redogörelse, som här återgifves.

Cronman frågade först om deras Schortochams välbefinnande och huru det hade gått dem på resan. Kalmucken svarade, att han vore hitsänd af sin kejsare och att deras resa hade gått väl, på samma gång efterfrågande den svenske kejsarens välbefinnande. Kalmucken yttrade vidare, att det hade varit honom hjärtligt kärt att höra om den svenske gesandtens hitkomst. Stode det dem fritt och de kunde få fri passage, så kunde det väl hända, att deras egen kejsare också en gång skulle sända honom till Sverige. Cronman svarade, att det icke skulle vara oangenämt för den svenske konungen att få se hans kejsares gesandt hos sig, och vore han förvissad, att all heder och välvilja skulle bevisas honom. I fråga om rätt att passera, så funnes inga betänkligheter, då sådana öfverenskommelser vore ingångna med ryssarne, att alla andra potentaters gesandter skulle hafva fri passage, för så vidt de icke stode i fientligt förhållande till tsaren. Kalmucken hörde sig vidare för, huru man lättast skulle komma öfver till Sverige. Som han icke plägade vara öfver fyra veckor hemma utan att åter brukas i gesandtskap antingen till Kina, till Chittay eller till andra tsarer, kunde det väl hända, att han också blefve skickad till Sverige, synnerligast som det af hjärtat skulle glädja honom att få se »tyskarne». Cronman upprepade sin försäkran, att man skulle bevisa honom all ära. Då erbjöd kalmucken Cronman i en hvit skål litet tobak samt en pipa och ett stycke salt, förklarande att, om han hade vetat, att svenske kejsarens gesandt varit här, skulle han hafva velat medföra sköna, rara saker, hvartill Cronman svarade, att han mycket mer än alla skänker värderade att hafva gjort hans bekantskap, tog därpå en bägare för att föreslå en välgångsskål för hans Schortocham, men kalmucken ville ej tillåta det, utan yrkade på att han först skulle dricka en välgångsskål för sin egen kejsare; men Cronman sade, att han ville göra det för att hedra sina gäster; därefter ville Cronman dricka till en lycklig utgång af deras värf, men då stodo kalmuckerna upp och sade, att de först ville dricka en välgångsskål för Cronmans kejsare. Cronman gick in härpå och räckte dem en stor bägare spanskt vin, då de båda stodo upp med blottade hufvuden och drucko ut bägaren, sägande, att de ännu aldrig druckit så mycket vin för någon, särskildt den förnämligare af dem, enär han var präst, och visste enhvar i Moskva, sade han, att han aldrig ville dricka vin, men för att ära den svenske kejsaren hade han gjort det och uttryckte därvid sin lifliga önskan att få se honom. Cronman uttalade sin tacksamhet och frågade honom, om han någonsin sett den svenska konungens contrefait, hvartill denne nekade. Då gaf Cronman honom H. K. M:ts bild, gjuten i silfver, och presenterade honom den såsom en minnesgåfva. Han mottog den med stor tacksamhet och vördnad, beság den och höll den öfver sitt hufvud, sägande,

att man hos dem icke hade några andra bilder i silfver än af gudar och att man på så sätt ärade dem. Cronman sade, att stora konungar, såsom H. K. M. i Sverige, voro gudar på jorden, frågade därpå, huru hans kejsare hette, huru gammal han var och huru många arfvingar han hade. Kalmucken svarade, att han hette Schortocham, vore omkring 50 år, hade haft en fullvuxen son och tvänne yngre, den ene 11, den andre 7 år, men som man hos dem trodde att, när människan dör, hennes själ födes å nyo, hade man genom en giftdryck förgifvit den äldste, och skulle således kejsarens sonson blifva hans arftagare, då faderns själ nu lefde i honom.

Cronman frågade vidare, om hans kejsare äfven haft krig med den nuvarande ryske tsaren, enär de nu gåfve sig under hans beskydd, men kalmucken förklarade, att de icke hade gifvit sig under hans beskydd, utan vore han blott hitsänd för att anknyta vänskapsförbindelse med tsaren. I Tobolsk hade man först velat uppehålla honom och icke lämna honom fri passage, hvarför han å sin kejsares vägnar hade förklarat för vojvoden Gadenof att, så framt man ej läte honom passera, då de kommo i vänskapliga afsikter, skulle hans kejsare bekriga Sibirien, hvarpå de hade låtit honom passera. Cronman frågade, huru långt han hade till sin kejsare, hvartill kalmucken svarade, att på andra sidan Tobolsk hade han ännu 4 dagars resa till gränsen och sedan ytterligare 7 veckors tid att komma till kejsaren.

Cronman frågade åter, om han här fått godt besked och huru H. T. M. behagade honom. Tsaren vore en bra karl, svarades, men hans bojarer och kneser vore skälmar; man hade icke velat tillåta honom att få företräde hos tsaren i hans egna kläder och yrkat, att de skulle under knäfall förebringa sitt ärende, men de hade efter deras plägsed suttit med benen i kors, hvilket kejsaren själf hade tillåtit dem, och hade han mycket vänligt talat med dem. Sitt uppdrag skulle de förebringa i det posolska pricaset, hvilket ännu ej skett; de andra kalmuckerna, som voro sända från hans kejsares broder och som först hade framfört sitt värf, hade ännu icke fått besked, och ville han förut invänta det. Själf hade han åtskilligt att föredraga, såsom först att föreslå upprättande af ett vänskapsförbund med kejsaren, vidare att utbedja sig älghudar för sin kejsares räkning till krigardräkter m. m.

Den ryske tolken Philat gjorde emellertid stort väsen af att kalmuck-gesandten hade kommit in till Cronman och insände skyndsamt strelitzer för att kalla ut honom. Men kalmucken gaf honom till svar: »hvad hafven I att beställa med att utfordra mig, mån' jag kommit till Ryssland för att sitta i tornet? Jag måste hafva frihet att gå hvart jag vill, och samma frihet skolen I ock hafva, när någon af eder kommer till oss. Tsaren får ej veta af att jag är här, utan är det blott ett föregifvande af edra tjufvar: bojarerna, kneserna och tolkarne.» På sådant sätt affärdade han dem kärft.

Det afbrutna samtalet fortsattes å nyo, då kalmucken yttrade till Cronman, att ryssarnes kejsare fruktade för den svenske kejsaren

och därför icke ville, att han skulle tala med honom, men han önskade högeligen att få se Cronmans kejsare, hvarvid Cronman betygade för honom, att komme han till Sverige, så skulle all ära vederfaras honom. Cronman frågade nu, huru han och hans kamrat hette och hvad ställning de innehade i sitt hemland. Kalmucken svarade, att han hette Jakob, hade såsom liten gosse blifvit tillfångatagen af kalmuckerna och hade antagit deras religion och blifvit deras öfverstepräst, hvilket hos dem var en hög ställning. Hans kamrat hette Sanshin och var en af deras förnämsta furstar. Cronman frågade, om de bekände sig till den turkiska eller den persiska religionen. Han svarade, att de hade sin egen religion, tillbådo en stor bild af silfver och trodde, att människans själ efter döden komme tillbaka i en annan moders lif och föddes å nyo. Sedan Cronman också uppgifvit sitt namn, besett deras kläder och samtalat om deras lefnadssätt, förevisade de för honom sitt medfölje, med sina röda ögon och långa öron, hvarpå de blefvo på det vänligaste undfägnade. Ryssarne yrkade nu emellertid enträget på att de skulle aflägsna sig, då de togo afsked, betygande sin vänskap.

Några närmare upplysningar om kalmuckerna erhöll Cronman äfven från annat håll genom besök af en öfverste Zeitz af tysk börd, hvilken senast i 14 år varit i Ryssland. Förut hade han tjänat i Tyskland, dels såsom svensk kapten-major och öfverstelöjtnant, dels såsom öfverste hos de kejserliga, men, sedan han kommit i missämja med hertigen af Kurland på grund af en resa till Chittay, hade han gått i rysk tjänst. Denne var nu en tämligen gammal man, som brukats i kriget mot Sibirien, kalmuckerna och tatarerna och därvid blifvit lam och ofärdig. Han började själf berätta, huru illa han här behandlats. Sedan han blifvit lamskjuten och man såg, att man ej längre kunde betjäna sig af honom, hade han blifvit afskedad, men man ville ej lemna honom fri, hvarför han gärna såge, att han skulle få komma till kalmuckerna, enär deras sändebud hade hos tsaren anhållit om att erhålla en tysk officer. Så mycket Cronman kunde förstå, hade han en god insikt i dessas statsförhållanden, och erbjöd han sig att; om han komme dit, stå till K. M:ts tjänst i hvad som kunde önskas på den orten. Cronman frågade, hvad andragande kalmucken hade hos tsaren. Han svarade, att han hade läst allt, kände gesandten förut, och vore hans värf att framföra hälsning till tsaren. Kalmuck-fursten hade mottagit skänker från tsarens skattkammare, nämligen ett persiskt rör och sabel jämte allahanda sidentyger, och berömde han röret och sabeln, klingan vore väl ciselerad och fästet väl infattadt i kristall; såsom genskänker sände fursten till tsaren en damaskerad harnesk, en diamant och en rubin, sidentyger m. m. Tillika lät han tsaren veta, att hans gud Dalaimina hade gjort honom till tsar öfver alla kalmucker; han hade förut flere gånger velat sända sina gesandter; ryske tsaren hade visserligen mottagit skänkerna i Tobolsk, men icke låtit gesandterna passera, hvarför han begärde veta, om han ville vara hans vän eller fiende; ville han vara hans vän, så skulle hans folk äga att fritt resa och handla

i hans rike, och ville han hålla god vänskap med honom, hvaremot ock hans eget folk måste åtnjuta samma fördelar i tsarens rike; den sibiriske tsarevits ville han ej heller bistå, hade ej heller gjort det, ehuru han uppehållit sig i hans rike; begärde, att tsaren skulle sända till honom någon afskedad officer, som kunde anlägga ett lusthus och en trädgård åt honom, tillika anhöll han om att få garfvade älghudar sig tillsända. Nashokin hade också redan lofvat honom att få hvad han önskade. Häruppå berättade öfversten för Cronman, hvilken mäktig herre Schortocham vore, och kunde han uppsätta i fält, sedan han hade öfvervunnit sin yngre broder, 1,000,000 man, ty många andra chams hade han under sig, såsom Solotto orda (gyllene nationen), Kirijtzerna (på tyska himmelsfolken), hvilka inom sitt område äga berg, de kiriska bergen, af rent silfver, så att man kan taga det färdigt, Zerebro orda (silfver horden), Blela kalmucker (hvita kalmucker), Zora kalmucker (svarta kalmucker), Scholati kalmucker (gula kalmucker), Tubina orda, Zopatzka, Brati, hvilka skola vara mycket mäktiga och folkrika, likaså en del af Bucharderna och andra; till kalmuckerna gränsade sultan Monshaks område, en mäktig, oberoende monark, som ofta betjänar tsaren i Astrakan. Schortochams gud, som residerar i Baruthel, skall 7 gånger dött och åter blifvit lefvande, skall aldrig föråldras, utan alltid hafva samma gestalt, till utseendet en man om 40 år, skall ock hafva en konung Baranthela under sig, som regerar sitt land, och skall guden veta allt, som passerar i hans land, äfven på förhand veta hvad främmande gesandter hafva att föredraga. Hos Schortocham skall den sibiriske tsarevits Kutscham uppehålla sig i en stäpp, en tapper, resolverad herre. Han menade ock, att floden Daure har sitt utflöde i västersjön, och funne man reda därpå, så kunde en outsäglig mängd guld, silfver och ädelstenar föras ur landet; när han komme dit, skulle han skicka någon till Sverige och söka tillfälle att vedergälla ryssarne hvad de gjort honom. Kalmuckerna skola vara mycket välvilligt stämda mot svenskarne, men däremot icke mycket hålla på ryssarne. Han sade att, om han komme dit, ville han först sända sin son till Riga till fursten i Kurland, och samtidigt kunde han förhandla med svenska kronan om dess fördelar; han lofvade ock att meddela Cronman den kalmuckiska och sibiriska karta, som han delvis själf upprättat. Denna karta fick också Cronman sig tillsänd genom den svenske residenten, och behöll han den hos sig öfver en natt för att afkopiera den. Kartan var på tsarens befallning utarbetad, måste således hafva varit den bästa, som vid denna tid ännu fanns öfver Asien. Såsom belysande dåtida geografiska föreställningar, har den sitt stora intresse. Finnes bilagd Cronmans skrifvelser till K. M.[1]

Öfverste Zeitz återkom efter några dagar och utlofvade att uträtta något stort genom kalmuckerna, men Cronman litade ej till honom och hörde blott på, utan att gifva något bifall.

[1] Ett aftryck af samma karta förekommer i tidskriften Ymer, sjunde årgången, 2:a—4:e häftena, efter en annan kopia, som förvaras i kungl. biblioteket.

Den 9 februari skickade kalmuck-gesandten en sadel till Cronman och lät anmäla sig till besök samma afton. Kalmucken kom, men strelitzerna ville icke släppa in honom; hans 3 tjänare angrepo dem då och stötte bort dem, då han med våld kom in. Cronman mottog honom vänligt och trakterade honom med sött vin. Kalmucken upptäckte då för Cronman, att H. T. M. begärde af hans cham, att han skulle hjälpa honom emot tatarerna på Krim, och önskade af gesandten få veta, huru snart hjälpen kunde erhållas, men han hade svarat, att han härutinnan icke kände sin chams hjärta, och sade han till Cronman, att han icke trodde, att det skulle ske, därtill vore vägen alltför lång, då det fordrades öfver tre månader för att komma dit; han varnade ock Cronman, emedan han förnummit, att man ämnade sända en abgesandt till Sverige och då laga, att denne skulle afresa före Cronman själf och framkomma före honom; från Sibirien ville också ryssarne själfve sända en abgesandt till hans cham för att anhålla om hjälpen; samma dag hade honom lofvats, att han skulle komma till konferens i pricaset, men nu vore det åter uppskjutet. In summa: de talade intet sant ord; tsaren vore en god karl, men hans furstar idel dåligt folk, betygade därvid på det varmaste, huru kärt det skulle vara för hans cham, om han kunde sluta ett vänskapsförbund med Cronmans kejsare, och gaf att förstå, att när han komme tillbaka till sin cham, skulle ofelbart en gesandt affärdas till Sverige, om de blott finge tillstånd att passera. Cronman svarade, att enligt fredstraktaten vore H. T. M. förbunden att lämna alla gesandter fri passage. Kalmucken frågade, om vår resident skulle kunna hjälpa dem igenom, när de kommo. Cronman mente, att det visserligen skulle gå. Slutligen frågade han, huru långt det vore till Narva, hvilket afstånd Cronman angaf vara 140 mil och gaf honom för öfrigt besked på allt, hvarpå han tog ett vänligt afsked af honom. Så snart han hade gått, underrättade tolkarne, att 25 strelitzer hade blifvit kommenderade från slottet att afhämta honom, men då var han redan gången.

Härmed var nu afslutad Cronmans förbindelse med kalmuckerna, hvilken ryssarne åsågo med så misstänksamma blickar, och därmed ock afbruten planen till en diplomatisk anknytning mellan Sverige och kalmuck-folket. Cronman afreste från Moskva den 13 februari och anlände till Stockholm den 23 mars.

E. W. B.

Underrättelser.

— Den bekante kulturhistoriske skildraren Johannes Sundblad har aflidit d. 17 febr. Bland hans arbeten märkas »Gammaldags bruk» (1881), »Bland kräklor och mitror» (1886) m. fl.

— Juris professorn i Kristiania L. M. B. Aubert afled d. 5 sistl. febr. Vid sidan af speciellt juridiskt författarskap sysselsatte han sig äfven med rättshistoria och utgaf på detta område bland annat »De norske retskilder og deres anvendelse» (1877). På sista tiden behandlade han äfven unionshistorien, och hans lilla skrift »Kielertraktatens opgivelse som unionens retslige grundvold» recenserades utförligt i denna tidskrift år 1894.

— Den tyske arkeologen J. Overbeck afled d. 8 nov. 1895. Mest kändt bland hans arbeten var den i flera upplagor utkomna boken »Pompeji».

— Teol. kand. H. Levin har för vinnande af kompetens till lektorat d. 8 febr. försvarat en kyrkohistorisk afhandling med titel *Religionstvånget och religionsfriheten i Sverige 1686—1782.*

— Vi hafva ej förut haft tillfälle att omnämna andra delens tredje häfte af H. Hildebrands kulturhistoriska skildring *Sveriges medeltid*, som afhandlar dräkten och smycken och genom sin rikedom på illustrationer, mer än 300 på 160 sidor, torde vara oöfverträffadt i vår litteratur. Vi påpeka särskildt de många bilderna af krigaredräkten, t. ex. de omkring ett halft hundrade hjälmformerna s. 332—336, likaså sköldformerna s. 341 f. Af bilderna s. 364 finner man påtagligen, att den på sin tid blomstrande s. k. Ferlaättens vapen utgjorts af två korslagda klubbor. Riddar Sankt Göran har bl. a. lämnat stoff till flera vackra illustrationer.

— *Våra fornminnesföreningar. Upplands fornminnesförening* har nyligen utgifvit ett innehållsrikt häfte (n:r XVII). Man finner där en längre illustrerad uppsats af riksantikvarien Hildebrand om »Sko kloster och dess kyrka», som bekant ett på sista tiden omtvistadt ämne. Hr C. Kjellberg har meddelat »Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria», hr E. v. Ehrenheim en skildring af Utö (jfr h. 4, 1894, s. 112), ett af de få medeltida adelshusen i Sverige, som ännu i tämligen orördt yttre finnas kvar; uppsatsen åtföljes af en stamtafla öfver ätten Skack, som hört till Utös ägare; bibliotekarien Annerstedt har meddelat »Uppsala landshöfdingeämbetes riksdagsberättelse för åren 1765—1768» o. s. v. Årsafgiften i föreningen är endast två kronor. — *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening* för 1895, so äfven kommit oss till handa, upptages af en längre uppsats *Bidr. till Gefle stads äldre historia.*

— Uti tidningen *Fyris* n:r 11 för i år har hr C. K—g med anledning af den i senaste häfte af Hist. Tidskrift införda uppsatsen om Gustaf Vasas födelseår ytterligare behandlat detta ämne. Det enda nya af väsentlig vikt, som han framhåller, skulle vara, att hustru Brita Kristiernsdotters morfar Knut Eskilsson möjligen varit gift två gånger och att hon sålunda vid kusinens födelse kunnat vara rätt gammal. Detta stöder han på tvänne anteckningar af Rasmus Ludvigsson. Enligt den ena var Knut Eskilsson gift med en Kristina, dotter till den danske riddaren Erik Nilsson [Gyllenstierna], enligt den andra var han gift med en Kristina, dotter till svensken Erik Månsson [Örnefot]. Något större värde synes dock ej kunna tillmätas dessa uppgifter, för så vidt Rasmus ej uttryckligen omtalar, att Knut Eskilsson varit gift med de båda Kristinorna, den ena först och den andra sedan. Att eljest samma Kristina kunnat i en släktledning göras till dotter af en Erik Nilsson, i en annan till dotter af en Erik Månsson är ej något märkvärdigt, när det är fråga om en så opålitlig genealog som den gamle Rasmus. Hvad hr C. K—g åter vill bevisa med den kursiverade uppgiften, att Brita Kristiernsdotter var »samtida och släkt i tredje led» med Kristina Gyllenstierna, förstå vi ej rätt, då det allmänna antagandet är, att den senare var född i början på 1490-talet (1494 enligt Schlegel och Klingspor) och således högst ett par år gammal, när Gustaf Vasa föddes.

I fråga om en möjlig släkttradition må anföras, att i en handskrift af Gustaf Vasas krönika i Skoklosters arkiv, som tillhört en måg till hustru Britas dotter Kristina, Johan Sasse, Gustaf Vasas födelseår uppgifves till *1496* den 12 maj. Uti en för öfrigt ofullbordad anteckning på latin i Riksarkivet, som synes vara af Rasmus Ludvigssons hand, i hvarje fall är från 1500-talet, uppgifves likaledes födelseåret till 1496.

— Den lifländske historikern B. Cordt har 1894 i »Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis)» n. 2 offentliggjort *Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie*. Publikationen omfattar följande rubriker: I. Bref från Gustaf Adolf A) till Jakob De la Gardie 1613—1629; B) till åtskilliga personer 1616—1629. II. Bref till Gustaf Adolf 1621—1628. III. Bref från Jakob De la Gardie 1610—1614. IV. Bref till Jakob De la Gardie 1610—1651. V. Åtskilliga brefskrifvare 1613—1637. VI. Åtskilliga aktstycken 1609—1645. Bihang. Ur grefve Johan Oxenstiernas brefväxling: bref från Johan Oxenstierna 1638—1641; bref till Johan Oxenstierna 1646—1648; bref till Ingemar Persson Frisk, Johan Oxenstiernas kamrer, 1641—1649. Åtskilliga brefskrifvare. För flertalet bref lämnas emellertid endast datum. Blott af några meddelas utdrag, utförligast bland dem några bref från svenske kommissarien i Moskva Johan de Rodes till Jakob De la Gardie. Publikationen åtföljes af ett namnregister. Utgifvarens inledning är gjord på ryska. Själfva redigeringen af brefven

är på tyska och utdragen äro aftryckta på det språk, på hvilket de äro affattade.

— Den i Lemberg utgifna polska tidskriften *Kwartalnik Historyczny* har i första häftet för 1896 meddelat en öfversikt af handlingar till Polens historia uti svenska arkiv och bland annat infört de uti Meddelanden från svenska Riksarkivet tryckta katalogerna öfver Polonica, Cosacica, Turcica, Transsylvanica, Moldavo-Valachica och Tartarica (med polsk öfversättning). Vidare lämnas öfversikter öfver handlingar ang. Polen förvarade i Skoklosterarkivet och på Uppsala universitetsbibliotek. Öfversikten är författad af d:r A. Hirschberg, som förliden sommar besökte Sverige.

— En *historisk förening* har 1894 bildats i *Bergen* och har redan börjat en litterär verksamhet under titeln »Skrifter udgivne af Bergens Historiske Forening», af hvilka två nummer föreligga. Första häftet innehåller »Das Gartenrecht in dem Jacobsfjorden vnndt Bellgarden», ett slags gårdsrätt för nämnda område, det andra några af B. E. Bendixen meddelade skildringar och aktstycken angående *Kampen paa Bergens vaag 1665*, eller en på sin tid ryktbar händelse, då den engelska flottan angrep den holländska ostindieflottan, som med en mycket dyrbar laddning i den norska hamnen sökt skydd. Företaget misslyckades, men om engelsmännen väntat några dagar, hade danska regeringen gjort gemensam sak med dem och utgången blifvit en annan.

— *Danska riksarkivet* har 1895 utgifvit sin sedvanliga redogörelse för en treårsperiod, 1892—94. Den danska arkivorganisationen har under denna tidrymd fullbordats och omfattar numera ett riksarkiv samt tre därunder sorterande provinsarkiv med en årlig budget af omkring 70,000 kr., som eventuellt efter 15 år kan stiga med ännu ett 10,000-tal (81,550). Anslaget för litterär verksamhet utgår sedan 1872 med 3,500 kr. I öfrigt redogöres för utkomna författningar om arkivväsendet samt för de egentliga arkivarbetena. Bland dem må nämnas, att de forna afdelningarna »Sverig» och »Svenske lokale dokumenter» blifvit omordnade och fördelade. — I anslutning till förut tryckta vägledande öfversikter har vidare 1895 utgifvits *Stiftsamtmænd og amtmænd i kongeriget Danmark og Island 1660—1848* eller en öfversikt af de danska länen under ifrågavarande period med i dem gjorda förändringar samt med biografiska notiser om amtmännen. Det är en publikation, hvars motsvarighet i Sverige skulle vara mycket välkommen för arkivbesökare och historici i allmänhet.

— *Finsk biografisk litteratur*. Universitetsrektorn, statsrådet Th. Rein, hvilken sedan några år tillbaka varit (jämte prof. E. Aspelin) sysselsatt med utgifvandet af Johan Wilhelm Snellmans skrifter, har nyligen publicerat förra delen af sin länge förberedda biografi öfver den finske statsmannen och tänkaren (f. 1806, † 1881). Det nu föreliggande digra arbetet (575 s. + V) behandlar Snellmans

lefnad intill år 1855. Med ospard möda har förf. i Finland, Sverige och Tyskland insamlat de mest detaljerade upplysningar om S:s lif och enskilda förhållanden; på ett synnerligen underhållande sätt skildrar han dennes akademiska studier och missöden, hans resor, hans litterära, vetenskapliga, pedagogiska och publicistiska verksamhet samt hans ställning till tidens intellektuella strömningar. Tämligen vidlyftigt redogöres för Snellmans vistelse i Stockholm åren 1839—42, för de litterära fejder han dels såsom enskild skriftställare, dels såsom medarbetare i »Freja» bestod med Almqvist, tidningen »Biet» o. a., för hans senare planer på professurer i Uppsala och Lund m. m. De filosofiska arbetena — af hvilka det förnämsta, »Läran om staten», utkom i Stockholm 1842 — äro föremål för en lika så klar som skarpsinnig utläggning. Att närmare redogöra för innehållet — hvilket icke bör sakna intresse för litterära kretsar i Sverige — är för denna gång onödigt, då vi framdeles, när verket föreligger färdigt, hoppas kunna återkomma till detsamma. Det må blott tilläggas, att den grundliga forskning, det mogna och kritiska omdöme samt den goda stil, hvilka känneteckna den nu utkomna delen, gifva de bästa förhoppningar om att arbetet i fullfärdigt skick skall intaga en framstående plats i den nordiska biografiska litteraturen, på samma gång som det skall utgöra ett värdefullt bidrag till kännedomen om Finlands historia i nyaste tid.

(*C. v. B.*)

— Senast utkomna häften af supplementet till *Nordisk Familjebok* gifva oss anledning att påminna om, hvad som för öfrigt är allmänt erkändt, nämligen den omsorg, som är nedlagd på den historiska och biografiska afdelningen, hvarigenom detta arbete kan sägas ersätta ett historiskt lexikon. Så vidt vi kunnat finna, står denna svenska publikation i afseende härpå icke blott i jämnhöjd med, utan öfver utländska encyklopedier, och man skall i den förra finna äfven om utländska historiska personligheter både fullständigare och riktigare uppgifter. Det vore lätt att i supplementets hittills utkomna häften påpeka sådana artiklar. Vi kunna endast ur det sista nämna biografien öfver den holländske statsmannen Beuninghen liksom ett par tillägg under Birgitta-rubriken.

Rangstriderna inom adeln under 1600-talet

AF

SEVERIN BERGH

Den lilla undersökning, hvars resultat här skall framläggas, handlar om en fråga, hvilken i midten af 1600-talet började blifva mycket ömtålig, en fråga, som regeringen och rådet knappast vågade vidröra och som på riddarhuset föranledde uppträden, hvilka voro sådana, att man flera gånger var nära att gripa till värjan, ja, det berättas till och med, att somliga vid ett tillfälle hotat att kasta ut sina motståndare genom fönstret. Hvad var det då, som kunde komma så mycket buller åstad? Jo, det var en efter våra begrepp underordnad sak, men som på sin tid hade en viss praktisk betydelse, särskildt för de högre kretsarna i samhället, nämligen frågan om adelsmäns rang utom riddarhuset. Striden härom pågick egentligen under Karl XI:s förmyndareregering men får sin förklaring i förhållanden, som redan tidigare inträdt, och kan knappast anses fullständigt afslutad förrän 1680.

Härmed förhöll sig på följande sätt: Enligt 1626 års riddarhusordning var adeln som bekant delad i tre klasser. I den första sutto de, som voro »till herrestånd förhöjde», nämligen grefvar och friherrar, »grefvarne främst och därnäst friherrarne», till den andra klassen hörde de ätter, hvilka kunde visa, att någon af deras förfäder beklädt riksrådsämbetet, och den tredje bestod af den öfriga adeln. Vid votering på riddarhuset röstades efter klasser,

så att hvarje klass hade en röst. Att nu de, som tillhörde en högre klass, *inom* riddarhuset hade företräde eller »förställe», som det hette, framför dem, som sutto i en lägre, det var en solklar sak, och därom tvistades icke heller. Men striden gällde den frågan, huruvida klassindelningen skulle hafva någon betydelse äfven *utom* riddarhuset vid offentliga tillställningar och processioner eller i privata samkväm.

Därvid bör först och främst observeras, att andra klassen aldrig — så vidt man vet — gjorde anspråk på företräde framför den tredje utom riddarhuset, och vidare att sammanhållningen inom första klassen var mycket klen. Man kunde ju möjligen tro, att grefvar och friherrar på grund af gemensamma högadliga intressen skulle hålla ihop, men det var ingalunda händelsen. Friherrarne voro mycket afundsjuka på grefvarne, och det var till och med en friherre, som ställde sig i spetsen för oppositionen mot de grefliga anspråken, nämligen Johan Gyllenstierna. Betecknande för situationen är också, att grefve Per Brahe 1664 sade, »att friherrar hafva så väl haft deras stånd som grefvar, men att det ståndet är på en kort tid afsigkommet, kanske genom någons eget förseende».[1] Gustaf Banér åter, som var friherre, yttrade vid samma tillfälle, att det är »förtreteligt, att grefvarne skola säga, att deras rättighet är att hafva förstället». Här blef således en rangstrid mellan grefvarne å ena sidan och hela den öfriga adeln å den andra. De förra ansågo sig ha rätt till företräde ensamt på grund af sitt herrestånd, alldeles oberoende af ämbetsställning, ålder och meriter, under det att deras motståndare fordrade att få en bestämd rangordning, uppgjord efter den principen, att ämbete bör gå före stånd. I denna strid måste grefvarne naturligtvis alltid komma till korta, så länge den utkämpades *på riddarhuset*. Adelns beslut i rangfrågan fattades vanligtvis enhälligt, d. v. s. med alla tre klassernas röster, hvilket gick till på det sättet, att andra klassen instämde med den tredje, hvilken alltid började voteringen, och i första klassen röstade friherrarne, som utgjorde majoritet, emot grefvarne

[1] Rådsprotokoll $^{30}/_{6}$ 1664.

och bestämde sålunda klassens votum. Men ibland inträffade, att grefvar och friherrar råkade i så häftig dispyt, att intet ordentligt votum för klassen kunde afgifvas.

Om således saken berott ensamt på adeln, hade åtminstone själfva principfrågan lätt nog blifvit klarerad, men nu kunde man ju på riddarhuset ingenting annat göra än att med besvär och suppliker vända sig till Kungl. Maj:t. Återstår sålunda att se, hurudan ställningen var inom rådkammaren. I Karl XI:s förmyndareregering satt först och främst riksdrotsen grefve Per Brahe, en styf högaristokrat och ifrig förfäktare af läran om grefvarnes absoluta företräde framför andra människor, som han sammanfattade under benämningen »svinefötter». Lars Kagg och Karl Gustaf Wrangel, hvilka efter hvarandra beklädde riksmarsksämbetet, samt riksamiralen Gustaf Otto Stenbock voro alla tre grefvar; om deras åsikter i rangfrågan vet man emellertid icke mycket, ty de deltogo föga i diskussionerna därom, men någon lust att väsentligen afvika från Per Brahes uppfattning, lade de i alla fall icke i dagen. Rikskansleren grefve Magnus Gabriel De la Gardie intog i denna liksom i de flesta andra frågor en vacklande hållning; hans sympatier voro uppenbarligen på grefvarnes sida, men han insåg nog också, att missbruk förefunnos, som borde afskaffas, och längre fram blef han förskräckt öfver de häftiga uppträdena på riddarhuset, öfver att adeln alltjämt behandlade rangfrågorna med »tämmelig alteration» och »särdeles chaleur», såsom han själf uttryckte sig. Han var därför, åtminstone tidtals, böjd för att göra vissa eftergifter. Riksskattmästarne — Gustaf Bonde på 1660-talet och Sten Bielke på 70-talet — voro i själfva verket de enda, som inom regeringen förde riddarhusets talan och obetingadt gingo in på adelns fordringar.

I rådet utom regeringen funnos år 1660 tio grefvar,[1] under det att friherrarne voro några och trettio. Om nu dessa senare hade varit lika ogynnsamt stämda mot grefvarne som friherrarne på riddarhuset, kunde adeln uti dem

[1] Gustaf Otto Stenbock däruti inberäknad, som då ännu icke kommit in i regeringen. En af de tio, nämligen Schlippenbach, afled redan samma år (i nov.) och tre af de öfriga under de närmast följande åren. Endast två nya grefvar inkommo sedan i rådet under förmyndaretiden, nämligen P. Fr. De la Gardie (1666) och Joh. Gabr. Stenbock (1668).

haft ett godt stöd. Men så var icke förhållandet, och det af ganska naturliga skäl. Friherrarne i rådet behöfde nämligen icke för egen del befara att blifva utsatta för några chikaner från de unga grefvarnes sida, ty så långt hade det dock icke gått, att dessa gjorde anspråk på att hafva företräde framför riksråd.[1] Icke heller hade grefvarne numera inom rådet någon förnämligare ställning än friherrarne.[2] Och äfven om de friherrliga riksråden velat

---

[1] För grefvinnor och fröknar måste dock äfven riksråd stundom vika. Gustaf Bonde yttrade nämligen 1660, att riksens råds respekt förminskas, »därigenom att fruntimret taga in ställen på bägge sidorna, såsom nu nyligen skedde, och riksens råd måste sitta nederst och vid dörren» (rådsprotokoll 25/10 1660).

[2] Angående grefvarnes ställning inom rådet under olika tider må några upplysningar meddelas. Man har därvid egentligen att hålla sig till den ordning, i hvilken rådsherrarnes namn äro uppräknade i eller tecknade under offentliga handlingar, särskildt de s. k. rådslagen (se Meddelanden från sv. riksarkivet, häft. II o. f.). I alla dylika handlingar från det närmaste årtiondet efter grefvevärdighetens införande (juni 1561) stå grefvarne först, och det är i synnerhet betecknande, att den gamle Gustaf Olofsson Stenbock måste vika för dem (se t. ex. rådslag sept. 1565 och 28 okt. 1567 samt Svenska riksdagsakter, II, s. 77, 100, 297, 404). Förut hade Gustaf Olofsson helt naturligt haft företräde framför Per Brahe, Svante Sture och Gustaf Johansson Tre Rosor (ibid. I, s. 577, 614, 714; II, s. 26 m. fl.). Om man sedan går vidare till 1500-talets sista årtionden, så finner man, att ordningen var mera omväxlande. Exempelvis kan nämnas, att grefve Axel Leijonhufvud, som blef riksråd 1586, i ett rådslag af den 5 sept. 1589 står efter Erik Gustafsson Stenbock (riksråd på 1560-talet) men före Klas Åkesson Tott och Gustaf Banér (båda riksråd på 1570-talet). Grefve Morits Sture, som blef riksråd samma år som Axel Leijonhufvud, har i ett rådslag af den 15 sept. 1589 sin plats efter både Erik Gustafsson och Klas Åkesson men före Gustaf Banér. Bland namnteckningarna under Upsala mötes beslut återfinner man Axel Leijonhufvud *före* Erik Gustafsson och Hogenskild Bielke (Sv. riksdagsakter, III, s. 90) men i ett rådslag af den 30 maj 1594 *efter* dessa båda herrar. Under Karl IX:s tid däremot intaga grefvarne åter igen regelbundet främsta rummet. Morits Leijonhufvud och Magnus Brahe voro visserligen till tjänsteåldern de äldsta bland Karl IX:s rådsherrar, men äfven Abraham Brahe, som utnämndes till riksråd 1605, står alltid före dem som kommo in i rådet 1602. De båda förstnämnda innehade också drots- och marsksämbetena, men eljest åtnjöto riksämbetsmännen under Karl IX:s regering icke något gifvet företräde framför rådets öfriga ledamöter, hvilket man kan se af riksamiralen Axel Rynings och riksskattmästaren Seved Ribbings platser bland namnteckningarna under rådslagen. Men från början af Gustaf II Adolfs regering blir det regel, att riksämbetsmännen stå först och sedan de andra riksråden efter tjänsteålder (se jämte rådslagen äfven Gustaf Adolfs instruktioner för rådet under 1620-talet samt rådsprotokollens öfverskrifter, där de närvarande uppräknas). Ett par undantag finnas dock från denna regel. Grefve Abraham Brahe behöll nämligen ända till sin död 1630 rangplatsen närmast efter riksdrotsen och före de öfriga riksämbetsmännen. Jakob De la Gardie, riksråd 1613 och grefve 1615, har undertecknat endast *ett* rådslag från förra hälften af Gustaf Adolfs regering (juli 1617), och där står han mellan riksdrotsen grefve Magnus Brahe och rikskansleren Axel Oxenstierna (Abraham Brahe har icke tecknat under denna handling); De la Gardie hade då ännu icke blifvit

godkänna grundsatsen, att ämbete bör gå före stånd, så ryggade de dock tillbaka för de svårigheter, som voro förenade med utarbetandet af en detaljerad rangordning. Det vore omöjligt, menade de, att ställa alla till freds, man kunde blifva utsatt för deras ovilja, som ansågo sig ställda för lågt på rangskalan, och därför vore det klokast att låta saken hvila, till dess konungen själf öfvertoge regeringen. Ett ceremoniel, gifvet af en myndig konung, skulle antagligen bättre respekteras och åtlydas än en rangordning, utfärdad af förmyndareregeringen, ja, somliga satte till och med i fråga, om den senare ens hade rätt att blanda sig i sådana saker, ty därigenom kunde man ingripa i Kungl. Maj:ts »regale och höghet». Häremot invändes visserligen från motsidan, att när regeringen utfärdade en mängd andra kungliga förordningar, slöt traktater med främmande makter etc., så kunde den väl afgöra en jämförelsevis så oviktig fråga som denna, och om här vore något »odiosum», så borde man icke påbörda H. Maj:t den »invidiam». Men talet om uppskof till konungens myndiga år var i alla fall ett bekvämt och användbart argument för dem, som helst ville skjuta undan alltsammans, och i brist på andra bevis användes det också så ofta, att det till sist blef skäligen utslitet.[1]

---

riksmarsk, men det var kanske hans fältherretitel (jfr Cronholm, Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering, IV, s. 654) i förening med grefvetiteln, som berättigade honom till en så förnäm plats. Men Per Brahe d. y., som blef riksråd 1630, och alla grefvar, som sedermera inkommo i rådet, måste nöja sig med att intaga sina platser i ordning efter tjänsteåldern (se rådslag och rådsprotokoll). Att en förändring genomfördes under Gustaf Adolfs regering, kanske efter Abraham Brahes död, framgår äfven däraf, att det i en handling från 1668, som längre fram kommer att utförligare omnämnas (se s. 139), heter, att konung Gustaf Adolf synes hafva »reflekterat på ämbeten framför alla andra respekter, hvilket är besynnerligen till att se af den förordning, som är gjord och introducerad af högstbemälte konung uti riksens råds säten, oansedt att tillförende annorlunda var därutinnan praktiseradt».

[1] Såsom exempel på, huru man gjorde saken mera invecklad, än den egentligen behöfde vara, kan anföras, att en person, antagligen ledamot af regeringen eller rådet, fordrade att få icke mindre än sjutton särskilda frågor besvarade, innan han ens kunde yttra sig i ämnet.

Frågorna voro följande: 1. Om i rangen allena skall observeras sine ullo alio respectu dignitas officiorum? 2. Huruvida officia skola considereras än[da] ifrån riksråden allt intill den minsta som (ɔ: så) civil som militär tjänst? 3. Om ibland adel och oadel skall göras någon distinktion, och med hvad fundament? 4. Om ingen ålder bör observeras? 5. Om ingen börd? 6. Om intet stånd? 7. Hvar man skall taga fundamentet till rangen och emellan tjänst och tjänst distinguera kunna? 8. Om i någon

Under dessa omständigheter bör man emellertid icke förvåna sig öfver, att det dröjde länge, innan den efterlängtade rangordningen blef färdig. I början var det, som sagdt, icke många, som voro benägna att lyssna till adelns önskningar. Men ställningen förändrades med tiden. Åtskilliga af rådets ledamöter voro gamla och slutade sina dagar redan under första hälften af 1660-talet. I deras ställe inkommo sedan nya och friska krafter, t. ex. Klas Rålamb, Gustaf Kurck samt bröderna Göran och Johan Gyllenstierna; och dessa lyckades, med tillhjälp af adelns ständigt återkommande påminnelser, till sist bringa det därhän, att i förmyndareregeringens elfte timme en rangordning utfärdades, som visserligen var knapphändig men hvarigenom dock de mest öfverklagade missförhållandena afhjälptes.

Men funnos då inga lagliga bestämmelser, som man kunde rätta sig efter? Jo, sådana saknades verkligen icke. I de adliga privilegierna af 1617 § 2 lofvar konungen att »vilja älska, ära och uti vyrdning hålla riksens ridderskap och adel, grefvar, friherrar, riddare och svenner, hvar och en efter sitt ämbete, stånd, härkomst och värde» etc. *Ämbete* nämnes här sålunda före *stånd* och *härkomst*. Men det var i synnerhet ett annat ställe, som adeln aldrig tröttnade att åberopa såsom stöd för sin fordran, att ämbete skulle gå före stånd, nämligen riddarhusordningens 26:e

konungs tid hafver varit praktikabelt i Sverige allt härtill? Eller om exempel finnes i något konungarike i Europa nu eller i förra tider? 10. Hvarför förra konungar det ej hafva gjort, som lell för riket nu skattas så salutairt vara? 11. Om stånd böra vara i riket och på hvad fundament de böra vara grundade? 12. Om en privilegierad person af en svensk konung är af lika värde som en af kejsaren privilegierad? 13. Om en sådan förändring kan ske i ständen och privilegierna utan K. Maj:ts höga intresses læsion, särdeles dess gifna försäkring? 14. Om icke en sådan privilegiernas förändring kan vara för alla ständen i riket per consequentiam farlig? 15. Om icke majorum merita et gloria lider tort, så konungars som alla väl meriterades? 16. Där svårt faller göra universaliter rangen, om då alldeles det skall lämnas vid en konfusion, eller om icke viss ämbetens dignitas kunde stabilieras? 17. När det bäst och tjänligast ske kunde?

»Förr än jag», säger författaren till ofvanstående frågepunkter, »i dessa qvæstioner blifver informerad grundligen, kan jag intet betänkande gifva i saken.» Efteråt äro sedan ytterligare tre punkter tillagda.

Dessa s. k. »præliminär qvæstioner angående rangen» finnas bland Handlingar angående rangordningar i riksarkivet och hänföra sig antagligen till 1664, ty en kopia af dem är skrifven i följd efter en afskrift af 1664 års resolution om rangen.

punkt, så lydande: »Och ändock vi för god ordnings skull och all confusion till att undvika, således hafva velat förordna om ridderskapets ordning och säten uppå riksdagar och möten, så skall dock sådana ordningar, säten eller stämmor ingens tjänst, ämbete, kall eller dygd komma till men, utan varde eljest respekterad, som han är man till och hans dygd, qvaliteter och andra orsaker hvarjom och enom tillegna.» Besinnar man, att denna punkt står i ett slags motsatsförhållande till den i det föregående stadgade klassindelningen, förefaller det tämligen uppenbart, att denna senare enligt riddarhusordningen icke skulle gälla utom riddarhuset. Något tvetydigt är dock uttrycket, att hvar och en skall respekteras, »som han är man till», men detta förklarades af Klas Rålamb på följande sätt: »Med detta ordet *man* förstås både ämbete, dygd och börd, men i synnerhet refereras det till ämbetet, efter embetet är fundamentet till all ära och respekt, så att den, som icke har varit värd och kapabel till att förestå ett konsiderabelt ämbete, har ock icke varit uti någon konsideration.»[1] Detta låter kanske öfverdrifvet byråkratiskt men är i alla fall en bättre lagtolkning än Sten Bielkes bibeltolkning. Denne sade nämligen, att »de orden uti evangelio: *den som är ärligare än du* böra förstås om den, som har förnämare tjänst».[2] Detta var väl en något långsökt förklaring och dessutom tämligen onödig, ty anhängarne af principen *ämbete framför stånd* ägde ju ett så pass godt stöd i själfva privilegierna och riddarhusordningen, att de knappast hade behöft anlita bibeln.

Grefvarne sökte emellertid försvara sig, så godt sig göra lät. De gingo tillbaka ända till grefve- och friherrevärdigheternas instiftande af konung Erik 1561 och anförde utdrag ur en berättelse om huru därvid tillgick. Enligt denna berättelse föredrogs för ständerna på mötet i Arboga, »att Hans Kongl. Maj:t ville åter bringa grefveståndet i riket, som fordom kallades *jarl*, och blef af alla ständerna för godt funnet och beviljadt». Sedan lät konungen »med trumpeter och härpukor uppblåsa om grefveståndets inrättande vid sin kröning», och en härold förkunnade,

[1] Rådsprotokoll 27/11 1672.
[2] Ibid. 15/11 1672.

att »eftersom Svea rikes tron och konungasäte under ärftlig rätt och rättighet stadgadt är, så vore lofligt, att ärftliga härligheter också måge vid kungliga hofvet införas; ty är Hans Kongl. Maj:t sinnad grefveståndet inrätta och det *med särskild förmån för de andra stånd i riket beprydaa* etc. Detta vore nu, menade grefvarne, lika god lag som den, hvilken adeln åberopade, ty den var gifven af konungen och af alla ständer enhälligt godkänd.[1]

Dessutom kunde nog invändningar göras mot adelns sätt att tolka privilegierna och riddarhusordningen. Beträffande 2:a punkten i 1617 års privilegier anmärkte grefvarne, att ehuru ämbete nämnes vid sidan af stånd, så lofvar dock konungen uttryckligen att låta ridderskapet och adeln »samt och synnerligen hvar och en för sig», således också grefvarne, hvilka för öfrigt särskildt uppräknas, njuta alla deras välfångna »friheter, privilegier, immuniteter, härligheter, rättigheter och lofliga sedvanor», hvarjämte liknande löften äfven förekomma i regenternas konungaförsäkringar. Nu ansågo grefvarne, att det ovillkorligen hörde till deras »rättigheter och lofliga sedvanor» att hedras framför andra, såsom också konungarne själfva gjort i »kröningsprocesser, kungliga bröllopsakter allt ifrån konung Johans tid», vid intagande i rådet, i legationer och kommissioner etc.[2]

---

[1] Se en afskrift af ett »betänkande och votum» i anledning af adelns supplik om rangen vid riksdagen 1664 (Handlingar ang. rangordningar i riksarkivet). Betänkandet är ej undertecknadt, men af innehållet framgår, att det är skrifvet af en medlem af förmyndareregeringen, troligtvis riksdrotsen. Utdraget ur berättelsen af 1561 är här ofvan återgifvet efter Svenska riksdagsakter, II, s. 8.

[2] Se nyss anförda betänkande af år 1664.

Att grefvarne *vid intagande i rådet* faktiskt åtnjutit företräde framför andra, är obestridligt. De hade varit så godt som själfskrifna. Med högst få undantag hade nämligen alla till mogen ålder komna grefvar blifvit riksråd, och de fingo i allmänhet detta ämbete vid unga år. Under tiden från och med Johan III till och med Gustaf II Adolf var medelåldern 34 år. Under Kristinas förmyndareregering kom ingen grefve in i rådet. Går man sedan till Kristinas egen regering, så var grefvarnes medelålder 31 år men de öfrigas 41 år. Endast en af de 11 grefvar, som Kristina utnämnde till riksråd, var öfver 40 år, nämligen Hans Kristofer von Königsmark (51 år), under det att 4 grefvar voro under 30 år; den yngste bland dem var Klas Tott (23 år). Bland de 33 friherrar och adelsmän, som under samma tid blefvo riksråd, var endast en under 30 år, nämligen Gustaf Bielke (28 år), under det att 16 voro öfver 40 år, bland dem ett par 60-åringar.

En annan fråga blir, om grefvarne *inom rådet* haft företrädesrättigheter oberoende af tjänsteåldern. Se härom ofvan s. 120, not 2.

Vidare angrepo grefvarne, ehuru med föga framgång, sina motståndares starkaste position, riddarhusordningens § 26. Grefve Nils Brahe påstod nämligen 1672, att somliga på riddarhuset voro af den åsikten, att de omtvistade orden: *som han är man till* borde förstås »om hvar klass à part», så att ifall t. ex. af tvenne friherrar den ene har »försätet» på riddarhuset, bör han utom riddarhuset icke gå framför den andre, om denne har högre ämbete. Denna egendomliga tolkning föranledde Jöran Gyllenstierna att utropa: »Inte vill jag gå på riddarhuset och proponera dem den distinktionen; jag vet, att jag skulle icke blifva välkommen», och Johan Gyllenstierna sade, att det vore dem alla till största prejudice.[1]

Slutligen framhöllo grefvarne, att man, oberoende af mer eller mindre tydliga lagbestämmelser, borde taga hänsyn till förfädernas meriter, deras »i börden kontinuerande, till många grader och leder fullföljde tapperhet och välförhållande». Och då det just var de mest framstående, som blifvit upphöjda i grefligt stånd, så skulle deras efterkommande icke »förtryckas» och »invideras» utan hellre »äras och congratuleras» af deras medbröder, hvilka af höflighet borde gifva dem företräde.[2] »Det vore en orimmelig ting, att de barn, som vore af förnämlige föräldrars lika och ansenliga meriter, icke skulle komma i konsideration i förmån emot dens barn, som i dag eller i går blef adlad.»[3]

Emellertid måste rättvisligen erkännas, att de förståndigare bland grefvarne uppmanade sina mera hetlefrade ståndsbröder att med moderation bruka de företrädesrättigheter, de ansågo sig hafva, och beklagade öfverdrifterna, som de senare gjorde sig skyldiga till. Dessa välmenta förmaningar hade dock icke åsyftad verkan, ty säkert är, att klagomålen öfver grefvarnes uppträdande blefvo alltmer allmänna under loppet af 1650- och 1660-talen. Förut hade saken just ingen praktisk betydelse, ty ännu när 1617 års privilegier och riddarhusordningen af 1626 skrefvos, funnos endast tre grefliga ätter: Brahe, Leijonhufvud och

[1] Rådsprotokoll $^{26}/_{11}$ 1672.
[2] Se ofvannämnda betänkande af 1664.
[3] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, IX, s. 408.

De la Gardie,[1] alla tre tämligen fåtaligt representerade, men helt annat blef förhållandet, sedan under Kristinas tid ytterligare aderton grefliga ätter tillkommit. Och att klagomålen icke voro alldeles obefogade, framgår af en mängd vittnesbörd från olika håll, icke minst från grefvarne själfva.

Exempelvis må här anföras följande: Vid riksrådet Ture Sparres »likprocess» 1664 måste landshöfdingarne för grefvarnes skull aflägsna sig,[2] och vid en annan begrafning samma år inträffade ett uppträde, som längre fram kommer att omnämnas i sammanhang med riksdagen 1664. Det lär också ha händt, att grefvarne stigit framför fältmarskalkar, ja, ofta en kapten framför en öfverste. »Huru kan kungens tjänst på det sättet förrättas», frågade Jöran Gyllenstierna med anledning däraf.[3] Det berättas äfven, att den unge grefve Wittenberg, några grefvar Douglas och andra, som nyss hemkommit från sina resor, ville gå framför gamla generaler, Sparrar, Ascheberg m. fl.[4]

Ganska upplysande är äfven följande lilla dialog mellan Johan Gyllenstierna och rikskansleren:

Johan Gyllenstierna: »Man kan tänka, hvad förtret det är för en väl meriterad person både uti civila och militära ståndet att cedera en annan, som inga meriter hafver.»

Rikskansleren: »Det gör mig så ondt, när jag sådant ser, att hjärtat må blöda.»

Johan Gyllenstierna: »Det praktiseras likväl, som jag säger.»

Rikskansleren: »När jag får gäster till mig, låter jag dem själfva rangera sig för att icke choquera dem.»

Johan Gyllenstierna: »Därigenom händer ofta, att de taga hvarannan vid hufvudet, när de gå bort.»

Rikskansleren: »Det rår jag inte för. Jag dricker ofta ingen till af mina gäster för att icke choquera dem.»[5]

Gustaf Kurck beklagade sig öfver, »att många för en dels arrogans måste sig utur alla solenne assembléer absen-

[1] Grefliga ätterna Sture och Tre Rosor hade utdött på manssidan.
[2] Rådsprotokoll 30/6 1664.
[3] Rådsprotokoll 26/11 1672.
[4] Enligt grefve Gustaf Bondes »Anecdoter i svenska historien» (Loenboms »Historiska märkvärdigheter», IV, s. 84).
[5] Rådsprotokoll 15/11 1672.

tera», Gustaf Posse framhåller, »huru sensibelt det är att lida förakt och margehanda förtret så uti dagligt umgänge som andra kongresser och oundvikliga sammankomster».[1] och grefve Klas Tott erkände, att det icke var väl gjordt, att grefvarne så »häfva upp sig».[2]

Det mest stötande var dock, att omyndiga barn stego framför äldre meriterade personer, och att fröknarna — d. v. s. grefvedöttrarna — gjorde anspråk på företräde framför fruar. Redan 1638 skref Per Brahe om sin nioåriga dotter: »När min syster Kristinas bröllop står, vill jag ingalunda, att min dotter Elsa Beata skall vara därvid tillstädes, efter jag vet, att henne sker förakt, i det några vilja gå framför henne, som intet böra, och hon är liten och kan intet taga emot.[3] Gustaf Bonde yttrade 1660, att det »inritade» missbruket med barnen och fröknarna »från den ena tiden till den andra hafver tilltagit».[4] Och det är betecknande, att grefvarne själfva samma år funno sig föranlåtna att offentligt förklara, att deras pretensioner angående rang »icke böra förstås om barn utan om dem, som till deras myndiga år komna äro».[5] Däremot synas de hafva hållit på fröknarnas företrädesrättigheter. Åtminstone talade grefve Karl Leijonhufvud om »den orimligheten, att en fröken skulle gå under en nyadels fru.»[6] Och då riksskattmästaren Bondes fru 1666 på grefve Axel Lillies bröllop var af brudgummen bjuden att representera hans mor, måste hon dock vika för grefvinnor och grefvedöttrar.[7]

Ännu 1672 klagar Ernst Creutz: »Vi lefva nu uti en så olycklig tid, att ingen dygd kommer i konsideration; man måste nu tåla, att barn och ynglingar sätta sig öfver en, hvaraf med tiden mycket ondt lärer följa, dueller och slagsmål; en ärlig karl tjänar, därför att han skall blifva

[1] Se Kurcks och Posses skriftliga vota, bilagda rådsprotokollet 9/12 1672.

[2] Rådsprotokoll 30/10 1660.

[3] Per Brahe till sin mor med anledning af fältmarskalken Åke Totts giftermål med Kristina Brahe. Yttrandet citeradt af Ellen Fries, Teckningar ur svenska adelns familjelif, s. 114.

[4] Rådsprotokoll 30/10 1660.

[5] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, VIII, s. 107.

[6] Rådsprotokoll 25/10 1660.

[7] Se Bondes nyss anförda anekdoter.

hedrad, därför hafver ock konung Gustaf satt hedern till embetet, men i denna tiden gäller det icke, så att man måste snart tvifla, om det icke vore så godt att vara odygdig som dygdig, efter dygden, som alltid följer embetena, icke blifver hedrad.»[1]

Detta yttrande är kanske ett uttryck för en öfverdrifvet pessimistisk uppfattning men är i alla fall karakteristiskt och ingalunda enastående.

Efter dessa allmänna anmärkningar vill jag gifva en öfversikt af rangstridens gång från 1660, då den egentligen började, till 1672, då den första rangordningen utfärdades. Afslutningsvis komma också några ord att nämnas om 1680 års rangordning, som kan betraktas såsom en utvidgning af den nyssnämnda rangordningen af 1672.

Hufvudkällorna äro naturligtvis rådets och adelns protokoll, i synnerhet rådsprotokollen, hvilka innehålla mycket utförliga referat af de långvariga öfverläggningarna om rangfrågan.[2]

* * *

Det viktigaste ärendet, som behandlades vid riksdagen i Stockholm på hösten 1660, var utan tvifvel det, som rörde omarbetning af eller tillägg till 1634 års regeringsform. Regeringen framlade ett förslag, hvaröfver ständerna yttrade sig. I adelns »påminnelser» vid detta förslag omnämnes rangfrågan i 10:e punkten, där det begäres, dels att hvar och en »uti gående och sittande uti alla samqvämer» må hedras efter sitt ämbete och icke efter sitt säte på riddarhuset, dels att en rangordning måtte göras mellan civila och militära ämbeten samt mellan civila ämbeten inbördes. »Och är detta», heter det till sist, »så mycket högnödigare, som det angår alla stånd och [är] ett yppigt medel att stifta ett godt förstånd gemyterna emellan, som det eljest är dygd och ära likmätigt.»

---

[1] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, XI, s. 93.

[2] Adelns protokoll äro tryckta (Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, del. VIII—XIII). Hvad rådsprotokollen beträffar, hafva originalen i riksarkivet anlitats, men utdrag ur dessa (hufvudsakligen för riksdagen 1664) finnas i Adlersparres »Historiska samlingar», IV, s. 166 o. f.

Den 25 okt. förekom saken första gången i rådet. Det var dock icke rangfrågan i hela dess vidd, som då var föremål för öfverläggning, utan egentligen endast de unga grefvarnes oförsynta uppträdande. Grefve Karl Leijonhufvud tyckte emellertid, att adeln »icke hade någon orsak att begära någon innovation». Men sedan Gustaf Bielke och andra framhållit motsatsen,[1] beslöts, att adelns begäran skulle bifallas. Sedan erinrade Gustaf Bonde om en sak, som adeln i sina påminnelser icke vidrört, nämligen frågan om fruntimrens rang. Han påstod, att det var detta, som mest »choquerade» adeln, och föreslog därför, att först skulle grefvinnorna gå och sedan fruar, fröknar och jungfrur, sägandes, att om sådant icke skedde, »skulle största delen absentera sig från begrafningen».[2] Det var då, som grefve Karl Leijonhufvud hade det förut omnämnda yttrandet, att det var en »orimlighet», att en fröken skulle gå under en nyadels fru. Flera förslag framställdes, t. ex. att fruarna skulle gå, »som männerna hafva respekten», eller att man borde rätta sig efter klasserna, men till sist resolverades att uppskjuta hela frågan.

Följande dagar, den 26 och 27 okt., höllos konferenser mellan deputerade af rådet och ständernas utskott. Då beslöts angående rangen, att bestämmelser därom icke skulle ingå uti regeringsformen, men rådet lofvade att så snart som möjligt utfärda ett särskildt ceremoniel.

Det såg således ut, som om knuten skulle kunna lösas ganska lätt. Men i själfva verket var det tämligen klent beställdt med rådets beredvillighet att rätta sig efter adelns önskningar. Vid en ny konferens den 29 okt. förklarade nämligen rikskansleren rent ut, att saken vore »impractiserlig» och borde uppskjutas, till dess konungen kommer till sina myndiga år. Dock medgaf han, hvilket väl borde hafva varit självklart, »att de, som äro barn och icke kunna representera en karl, de måste likväl cedera dem, som äro komna till deras år och kunna göra tjenst åt kronan».

Men härvid tänkte adeln icke låta bero, ty följande dag, den 30 okt., företogs en votering på riddarhuset, hvari-

[1] Bielke talade om, huru de unga grefvarne »klefvo fram för brafve och förnämlige karlar».
[2] Konung Karl X Gustafs begrafning.

genom beslöts, att man skulle hos rådet begära att »maintenerasb vid adliga privilegier och riddarhusordningens 26:e punkt, i hvilken »utom riddarhuset ämbetena och ej ständman komma i konsideration», samt att detta ärende om möjligt skulle afgöras före riksdagens slut, och borde rådet skriftligen underrättas härom. Grefvarne, som inom 1:a klassen blifvit öfverröstade af friherrarne, protesterade med användande af mycket högtidliga uttryck; de talade om »den eminence, som för det ståndet i hela verlden är brukelig», om »den digniteten, som af framfarne konungar är dem konfererad», samt sade sig strida »för jure regali och Hans K. M:ts respekt».

Samtidigt redogjorde rikskansleren i rådet för den sista konferensen, hvilket föranledde en längre öfverläggning. Somliga ansågo, att man icke borde mycket röra dessa saker eller att man till och med borde påbjuda klasskillnaden äfven utom riddarhuset och att rangordningen skulle bestämmas »mellan dem, som voro af *en* klass». Andra åter ställde sig på adelns sida, menandes att man måste »förekomma vidare inconvenientier», emedan adelns begäran vore billig och grundad i privilegierna. Men de flesta ville, att man skulle gå en medelväg och lofva adeln »consentement» längre fram och att de värsta »abuser» skulle korrigeras. Denna mening segrade också, ty resolutionen innehöll, att landtmarskalken skulle uppkallas och »disponeras» att söka öfvertala adeln att icke vidare »urgera» på någon viss rang, men att regeringen ville allvarligen rätta de missbruk, som en tid bortåt »med fröknarnas gång och de unga grefvars framsteg äro inritade», och skulle till nästa riksdag göra deras begäran till fyllest.

Samma dag på eftermiddagen framlämnades adelns skrifvelse af ett utskott, hvarpå rikskansleren svarade ungefär så, som rådet på förmiddagen kommit öfverens om. Men utskottet blef tydligen icke tillfredsställdt af detta svar, ty Johan Gyllenstierna yttrade helt oförskräckt, att grefvarne de facto et non jure hafva tillegnat sig de rättigheter, hvarom nu vore fråga, och efter en påminnelse af rikskansleren, »att sådant icke måtte sägas, som vore konungslig höghet för när», tillade han ytterligare, att han talade »efter allas enhälliga mun och mening på riddar-

huset». Att grefvarne således alldeles ignorerades, föranledde emellertid grefve Gustaf Johansson Banér att upprepa samma högtidliga protest, som på förmiddagen afgifvits mot adelns beslut.

Härmed voro förhandlingarna om rangen vid denna riksdag afslutade. Men frågan vidröres äfven i adelns besvär, 33:e punkten, där ungefär samma begäran som i skrifvelsen af den 30 okt. upprepas, ehuru med den skillnaden, att man nu nöjer sig med att anhålla om ärendets afgörande till nästa riksdag i stället för till riksdagens slut. I den kungl. resolutionen på adelns besvär svaras med några allmänna fraser om huru vederbörande borde »comportera sig» emot hvarandra med höflighet etc.

Rådet hade i alla fall lofvat att söka ställa adeln till freds innan nästa riksdag, men detta löfte infriades icke, ty när ständerna åter sammanträdde i början af maj 1664, var ännu ingenting gjordt. Somliga rådsherrar voro emellertid oroliga för, att man skulle stå alldeles svarslös, ifall — såsom antagligt var — adeln toge sig den friheten att uppfriska vederbörandes minne och erinra om de gifna löftena. Den 10 maj föreslog därför Gustaf Banér, att man skulle uppdraga åt några deputerade af rådet att förbereda rangfrågan och uppsätta ett projekt. Knut Kurck instämde, särskildt framhållande, att något borde göras, innan saken åter blef framdragen på riddarhuset, och att det vore bäst, om »senaten sinsemellan först vore ense häröfver, på det man kunde veta, hvad man skulle svara dem, när de fråga därefter». Sedan följde en diskussion, om hvilken det heter, att den var »något vidlyftig och konfus», hvarefter votering anställdes med det resultat, att Banérs förslag antogs. Detta beslut hade emellertid ingen verkan; så vidt man kan se, blefvo icke ens några deputerade tillsatta. Säkert är i alla fall, att om herrarne i rådet trodde, att adeln skulle nöja sig med blotta ryktet om att något var i görningen, så misstogo de sig grundligt.

Den 20 juni var adeln sysselsatt med genomläsning af de vid förra riksdagen ingifna besvären och resolutionen därå. Det var nämligen vanligt att man vid de nya besvärens uppsättande först undersökte, huruvida de gamla

klagomålen voro afhjälpta. När man vid denna läsning hunnit till 33:e punkten, som delvis handlade om rangen, uppstod fråga om hvad som borde göras med anledning däraf, att adelns begäran lämnats utan afseende. Man kunde upprepa samma anhållan i de nya besvären eller också inlämna en särskild supplik. Den senare utvägen rekommenderades af Johan Gyllenstierna, som på samma gång framhöll, att om man ser sig i sin honneur prejudicerad, så är det »så sensibelt, att en kan vräka värjan i den andra». Adeln beslöt också att ingå till K. Maj:t med en supplik; tvenne koncepter uppsattes, af hvilka det ena följande dag godkändes, och den 23 juni framlämnades suppliken till rådet,[1] som lofvade, att adeln skulle bekomma svar med det snaraste.

Uti suppliken begärdes, dels att vid befordringar hänsyn måtte tagas endast till ära, dygd och meriter, »så att ingen för ringare extraktion och härkomst lämnas oemployerad och oavancerad eller för förnämare uti employer och avancementer må föredragas», dels att före riksdagens slut ett ceremoniel måtte utfärdas, öfverensstämmande med Sveriges fundamental-lag och adliga privilegier. »Och såsom själfva billigheten likmätigt är», heter det vidare, »att den sig igenom ära och dygd och meriter qvalificerar, att han ock utan åtskillnad af klasser blifver avancerad, så är ock adliga privilegier conformt, att ock densamme, hvilken ett ämbete bekläder, måste njuta den äran och vördighet, som det erfordrar, och icke blifva af andra mindre meriterade uti företrädande despekterad, hvilka utan något skäl och tvärt emot adliga privilegiers rätta förstånd pretendera utom riddarhuset att hafva framför andra preferencen jämlik den, som dem allenast efter adliga privilegier uti riddarhuset tillkommer».

Denna supplik upplästes i rådet den 30 juni och föranledde en lång öfverläggning. De flesta ville helst uppskjuta hela saken, och några skyllde som vanligt på att man icke borde fatta beslut härom under konungens minder-

[1] I rubriken till den kungl. resolutionen af den 23 juli heter det, att adelns supplik presenterats den 27 juni, men detta måste bero på ett skriffel eller missförstånd, ty på det i riksarkivet förvarade originalet till suppliken är antecknadt: »Præsent. den 23 junij 1664». Och härmed öfverensstämma både rådets och adelns protokoll. Suppliken tr. Ad. prot. IX.

årighet, en uppfattning, som särskildt rikskansleren, nu liksom 1660, försvarade, ehuru han för öfrigt sade sig önska en god förlikning i saken. Riksskattmästaren Gustaf Bonde ställde sig däremot afgjordt på adelns sida, visade, att det låg i Kungl. Maj:ts eget intresse, »att bland undersåtarne alltid är ett godt förstånd, så att den ene icke må eller kan trycka den andre», och framhöll äfven, att man, ifall berättigade klagomål icke afhjälptes, kunde befara, att »det händer här, som adeln i Danmark öfvergånget är».[1]

Riksdrotsen åter uppträdde ifrigt som målsman för de grefliga anspråken och yttrade bland annat följande:

Sedan Sverige blifvit arfrike, så hafva alltid konungarne sökt att göra det något så när likt andra riken, och till den ändan konung Erik gjort åtskilliga stånd, såsom grefvar och friherrar, väl vetandes — han så väl som hans successorer — hvad det importerar att hafva stånd i riket, hvilka göra det, att alla icke äro såsom svinefötter, utan att den ene därigenom eminerar öfver den andre. Sådant gifver en konung icke allenast auktoritet utan är ock brukligt i andra välbeställda riken, såsom Spanien, Frankrike, ja ock i Italien och Polen, hvarest man ser furstar, grefvar, vojvoder etc. framför andra hedras och respekteras. Skulle nu Sverige afsöndra sig från världen i detta, så blefve man icke heller respekterad mera än in casa sua. Följer alltså däraf, att merita icke kunna alltid så noga konsidereras. Eljest skulle gamla familjer ligga under eller ock nederstötas, hvilket vore alltför svårt, väl vetandes, att de personer, som konungar hafva upphöjt till ära och dignitet, deras största regard hafva haft på deras efterkommande och icke så mycket på län och beneficia, som bredvid gifna äro. Skulle det annorlunda här i vårt fädernesland ske, så vore vi värre konsidererade än turkar och hedningar. Därhos är det klart nog, att konungen hafver gifvit enom stånd och rang, och kan icke betagas af någon annan än en konung och således icke af någon regering. Icke heller är det till att praktisera att upprätta något ceremoniale öfver ett helt rike, som det eljest i ett kungligt hof, något collegio eller små städer kan ske; utan det är inauditum

[1] Syftar på adelsväldets störtande 1660.

och lärer icke heller någonsin stå till att praktisera utan stort tvång och största disordre samt skymf och mycken vedervärdighet. Slutligen föreslog talaren en radikalkur emot rangsjukan, bestående däruti att man borde alldeles afskaffa »de många måltider och solenne samkvämer», som i Sverige mera brukas än någonstädes i världen.

Under diskussionens fortgång framställdes sedan flera olika förslag. Somliga förordade lottning, och slutligen uttalade rikskansleren en from önskan, »att hvar och en ville bruka civilitet i samkvämer och processioner eller ock hålla sig därifrån, och att den, som icke är med sitt ställe benöjd, att han droge ut och gjorde sig bättre meriterad, så behöfdes om detta icke så stor deliberation». Sten Bielke instämde men tillade, att han fann det »något förtreteligt att absentera sig för sådana dispyter».

Man kunde emellertid icke komma till något resultat, utan frågan fick åter hvila ända till den 19 juli, då rådet ändtligen valde deputerade, hvilka dock — karakteristiskt nog — fingo i uppdrag icke — såsom man möjligen skulle kunna vänta — att utarbeta en rangordning utan tvärtom att »finna några expedienter till att komma därifrån». Under sådana omständigheter är det ej underligt, att den kungl. resolutionen, som slutligen öfverlämnades till adeln den 23 juli, icke innehöll någon lösning af tvistefrågan; denna blef i stället ytterligare tilltrasslad.

Hufvudinnehållet i den ganska omfångsrika resolutionen var följande:[1] Först erkänner regeringen tämligen oförbehållsamt, att man vid ämbetsmäns tillsättning måste fästa mera afseende vid kapacitet och meriter än vid stånd och börd. Så till vida var allting godt och väl. Men det var ju icke egentligen därom man tvistade, ehuru adeln i sin supplik hade ställt detta i samband med rangfrågan. Om denna sistnämnda heter det, att den var »mäkta benig och svår», hvilket för säkerhets skull upprepas på flera olika ställen fastän i något varierande ordalag. Fyra särskilda synpunkter angifvas emellertid, hvilka böra iakttagas vid

[1] Originalet finnes bland bilagorna till adelns protokoll (i riddarhusarkivet). Tryckt hos Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, II, s. 1440 o. f. Ett koncept med många ändringar finnes bland riksdagsakta i riksarkivet. Ändringarna gälla dock endast formen, ej själfva hufvudinnehållet.

bestämmande af en persons rang, nämligen: 1. herreståndet, d. v. s. grefvarnes och friherrarnes stånd; 2. förnämliga förfäders meriter och gammal släkt; 3. förnäma tjänster; 4. en hög och hedersam ålder. Men huru skulle detta i hvarje särskildt fall tillämpas? Jo, genom ömsesidig »diskretion och civilitet samt på alla sidor öfvad deference» borde enighet och förtroende inom adeln »stabilieras och grundfästas».

Det är möjligt, att detta var ett mästerstycke i konsten att *kringgå* svårigheterna, men inte kunde väl herrarne i rådet gärna föreställa sig, att dessa svårigheter voro i minsta mån *undanröjda* genom en så opraktisk förordning. Och trodde de verkligen detta, så blefvo de snart tagna ur sin villfarelse. Det dröjde icke många dagar, innan Sten Bielke inberättade den föga glädjande men knappast öfverraskande nyheten, att de på riddarhuset voro »mycket alarmerade» öfver den sista resolutionen angående rangen. Gustaf Banér sökte då trösta sig själf och sina medbröder därmed, att kanske ändå icke *hela* adeln var alarmerad, hvilket för öfrigt var sant, så till vida att grefvarne nog hade skäl att vara glada, eftersom »ståndet» nämndes först bland de fyra synpunkterna. Grefve G. Oxenstierna var också den ende, som på riddarhuset formligen förklarade sig vara nöjd med resolutionen.

Denna hade emellertid blifvit uppläst för det s. k. »stora» utskottet redan samma dag, då den öfverlämnades, och den 26 juli föredrogs den i adelns plenum. Missnöjet var allmänt inom alla tre klasserna, och det beslöts, att man skulle hos regeringen begära upplysningar angående några »mörka» punkter i den kungl. resolutionen. Öfverläggningen härom fortsattes äfven den 27 juli på förmiddagen, och på eftermiddagen ägde en konferens rum mellan adelns utskott och deputerade af rådet.[1] Utskottet anmärkte härvid, dels att det stred mot riddarhusordningens § 26, att *ståndet* skulle vara en omständighet, den där borde tagas i betraktande vid bestämmande af rangen utom riddarhuset, dels att »ära och dygd», d. v. s. ämbete, borde ha företräde icke på grund af höflighet utan de jure, hvaraf också följde, att rangen icke skulle göras beroende af enskilda personers

[1] Konferensprotokollet är tryckt i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll, IX, bil. 24.

godtycke utan föreskrifvas af Kungl. Maj:t. Härpå kunde de deputerade egentligen ingenting annat svara, än att regeringen och rådet så »noga, väl och enhälligt» öfverlagt detta ärende, att därutinnan nu intet stode att ändra.

Med sådant besked måste nu adeln tillsvidare låta sig åtnöjas. Men huru det gick, när man skulle lita på hvars och ens diskretion, civilitet, modestie m. fl. dygder, som uppräknades och rekommenderades i den kungl. resolutionen af den 23 juli, det fick man snart ett utmärkt exempel på. Den 21 aug., således knappt en månad efter resolutionens utfärdande, ägde en högtidlig begrafning rum i Stockholm. Det var en af änkedrottningens hofjungfrur, som var död, och adeln hade särskildt blifvit inbjuden att bivista begrafningen. Då inträffade, att grefve Königsmark — den sedermera ryktbare Otto Vilhelm[1] — händelsevis kom att gå till vänster om friherre Karl Sparre.[2] Denne, som hade högre ämbete än Königsmark[3] och som dessutom var 12 år äldre och med afseende på förfädernas meriter säkerligen öfverlägsen, borde väl hafva haft företräde äfven enligt resolutionen af den 23 juli, om denna på ett förnuftigt sätt tolkades; det var åtminstone adelns åsikt. Men Königs-

---

[1] Enligt Adlersparre, a. st., s. 207, skulle det ha varit dennes äldre broder Konrad (Cordt) Kristofer. Att tvekan om person kan uppstå, beror därpå, att förnamnen icke stå utsatta hvarken i rådets eller adelns protokoll. Men att här var fråga om Otto Vilhelm Königsmark, är på grund af åtskilliga omständigheter alldeles uppenbart. Först och främst har Otto Vilhelm, men icke Konrad Kristofer, undertecknat så väl ständernas förklaring mot hertig Adolf Johan, dat. den 25 maj 1664, som riksdagsbeslutet af den 27 aug. och adelns den 31 i samma månad framlämnade supplik om administrationen. Vidare kan anföras, att i adelns riksdagsmatrikel står gref Königsmark utan förnamn (Sv. ridd. o. adels riksdagsprot., IX, bil. 40). Då nu Otto Vilhelm bevisligen var vid riksdagen närvarande, kan med gref Königsmark icke gärna afses någon annan. Om Konrad Kristofer också hade bevistat riksdagen, skulle man säkerligen i matrikeln ha användt pluralisformen Königsmarkar i analogi med Oxenstiernor, Stenbockar, Wranglar etc., och i de uti adelsprotokollet intagna förteckningarna öfver utskottsledamöter hade nog förnamnen varit utsatta, om namnförväxling kunnat äga rum, men där står öfverallt endast gref Königsmark. För öfrigt är det icke troligt, att händelsen i fråga väckt så stor uppmärksamhet, om båda hufvudpersonerna haft samma ämbete. Konrad Kristofer Königsmark var nämligen generalmajor liksom Karl Sparre.

[2] Enligt rikskanslerens och Königsmarks uppgifter skulle den senare först ha gått till höger men sedan blifvit undanträngd af Sparre; detta omnämnes dock hvarken i landtmarskalkens redogörelse inför rådet eller i adelns protokoll och förnekades bestämdt af Sparre.

[3] Han var generalmajor och chef för lifgardet, under det att Königsmark var öfverste. Denne blef generalmajor i kursachsisk tjänst 1667 men i svensk tjänst icke förrän 1672.

mark, som måtte känt sig generad af att gå till vänster om en friherre, trängde sig vid ett lämpligt tillfälle fram till grefve Dohna och grefve Gustaf Oxenstierna, hvilka gingo i ledet närmast framför, hvilket högeligen förargade Karl Sparre, som utropade: »Så aktas kungliga resolutioner!»

Denna händelse, som antagligen hade många motstycken, eftersom klagomålen mot grefvarne voro så allmänna, skulle troligtvis icke väckt synnerligt uppseende, om den icke fått ett efterspel på riddarhuset. Följande dag afgafs nämligen därstädes en berättelse om hvad som hade passerat, och under den öfverläggning, som i anledning däraf uppstod, yttrade öfverste Sjöblad, att äfven 3:e klassen ansåg sig prejudicerad. Då uppträder grefve Anton Steinberg, känd såsom en stor bråkmakare, hvilken nästan vid hvarje riksdag ställde till skandaler på riddarhuset. Han säger nu till Sjöblad: »Viljen I ock gå öfver grefvarne?» Men innan Sjöblad hann svara, blandade sig Johan Gyllenstierna såsom en tertius interveniens in i dispyten och utropade: »Ja, hvarför icke, om han har bättre tjänst!» Steinberg vänder sig då till Gyllenstierna: »Broder, vill du detta determinera, som Kongl. Maj:t icke hafver gjort utan ställt till inbördes civilitet?» Hvarpå Johan Gyllenstierna svarade: »Har jag bättre tjänst, vill jag icke gå nedan om en grefve.» Nu uppstod ett förskräckligt oväsen, så att sekreteraren antecknade i protokollet, att han icke kunde höra något mera »för sorl skull». Steinberg rusade fram till Gyllenstierna, ropande, att han borde skämmas att så tala, och enligt hvad den senare efteråt berättade, lär Steinberg också ha sagt: »Hvarför sen I så sur ut?» Slutligen lyckades landtmarskalken göra sig hörd och yttrade, att »om de icke bättre vilja hålla hand öfver sitt riddarehus, än härtill skedt är, utan fara fram med så heta expressioner och sitta som på en krog, så är bättre att vara ifrån riddarhuset». Därefter beslöts, att som både adeln och landtmarskalken funno sig »læderade» af att somliga »med sådan chaleur» springa från sina platser så skulle saken inberättas till Kungl. Maj:t.

Ett utskott med landtmarskalken i spetsen afgick genast, och rikskansleren lofvade att anställa en opartisk under-

sökning, hvarefter Königsmark, Sparre, Steinberg och Gyllenstierna inkallades i rådet, en i sänder, samt förhördes; den, som därvid redde sig sämst, var Steinberg, som — löjligt nog — påstod, att han talat »utan någon animositet». Regeringen och rådet fann emellertid, att grefve Steinberg »mycket illa hade sig comporterat och att han därför meriterade stort åtal». Hela historien slutade därmed, att riksdrotsen och rikskansleren höllo en konferens med samtliga grefvarne i lilla rådkammaren, hvarvid de senare uppmanades att efterlefva Kungl. Maj:ts resolution, hvilket de lofvade, »så mycket görligit vore».

Vid riksdagen 1668, den lugnaste under Karl XI:s förmyndareregering, var rangfrågan nästan alldeles undanskjuten. Man sysselsatte sig i stället med mera praktiska och mindre ömtåliga ämnen, såsom bankväsendets ordnande, speciella lagstiftningsarbeten, anslag till Södertälje kanal m. m. Till underlättande af ett fredligt samarbete bidrog för öfrigt den omständigheten, att regeringen afväpnade Johan Gyllenstierna genom att utse honom till landtmarskalk, och detta maktpåliggande uppdrag fullgjorde denne också med en takt och skicklighet, som vann allmänt erkännande.

I förbigående vidrördes dock rangväsendet äfven under denna riksdag. När nämligen den 18 juli fråga uppstod om adelns deltagande i en procession vid riksskattmästaren Gustaf Bondes begrafning, förklarade 3:e klassen, att den gärna ville följa med, om man blott kunde få besked om rangen; »det vore eljest ondt att gå och låta skämma ut sig». Första klassen påminde då om den kungl. resolutionen af 1664, hvilken upplästes. Men 3:e klassen stötte sig på att ordet *stånd* var satt framför *ämbete* och åberopade sig på en förklaring, som Kungl. Maj:t sedan gifvit öfver denna resolution.[1] Slutligen beslöts, att adeln genom ett utskott skulle begära hos Kungl. Maj:t att få blifva vid 26:e punkten i riddarhusordningen och 2:a punkten i de adliga privilegierna,

[1] Härmed åsyftas antagligen det svar, som adelns utskott fick af rådets deputerade den 27 juli 1664 och som i form af protokollsutdrag delgafs adeln (se ofvan s. 135).

»hvarest på begge ställena tjänst och ämbete stå före stånd».

Detta beslut synes icke hafva blifvit verkställdt, ty en månad efteråt, den 18 aug., gjorde Anders Lilliehök åter påminnelse om att 3:e klassen ofta önskat få ett bestämdt ceremoniale, hvarför han begärde, att hvad däruti är voteradt måtte Kungl. Maj:t förebringas. Ett projekt till supplik hade under tiden blifvit uppsatt och remitterades nu till ett särskildt utskott, som sammanträdde redan samma dag på eftermiddagen. Projektet blef då uppläst, och utskottet ansåg, att det borde föredragas inför samtliga ridderskapet och adeln.[1] Saken omnämnes emellertid icke vidare i protokollet, och säkert är i alla händelser, att suppliken aldrig framlämnades till Kungl. Maj:t.[2]

---

[1] Det är utan tvifvel detta projekt, som finnes i riddarhusarkivet i ett häfte, kalladt *Några miscellanea* och innehållande strödda handlingar från 1600-talet. Förslaget, som är odateradt och ej undertecknadt, tyckes vara renskrifvet efter ett koncept. Här har adeln åt regeringen och rådet tillagat åtskilliga beska piller, ehuru på sedvanligt sätt insockrade i vackra fraser. Bland annat förekommer en utförlig kritik af 1664 års kungl. resolution. Angående de i denna resolution fastslagna fyra synpunkterna, som hvar och en, så godt han kunde, borde iakttaga vid bestämmande af en persons rang, säger sig adeln hafva önskat, att samma momenter i den ordning hade blifvit införda. som privilegierna den diktera, där deras 2:a punkt så väl som riddarhusordningens 26:e punkt ämbeten och tjänster framför stånd och andra omständigheter föredrager. Vidare talas det om den oförmögenhet och ofullkomlighet, som tyvärr hos nästan hvar och en människa finnes till att kunna alla de af E. K. M:t andragna momenter, helst där flera än ett hos samma person äro att konsiderera, »efter deras vikt således öfverväga, jämka och proportionera, så att man skall kunna privatim däröfver fatta någon dijudikation», i synnerhet som rådet själft, ehuru i besittning af konungslig makt och myndighet. icke ens i *ett* af förbemälta momenter, nämligen *ämbetet*, har förmått »något visst att sluta och determinera». Adeln framhåller också, att om hvar och en skall få själf bestämma sin rang i förhållande till en annan, så är det fara värdt, »att sådan dijudikation efter mänsklig svaghet och den kärlek, som en och annan mera drager till sig själf än till andra, esomoftast lärer falla honom själf alltför favorabel och andra alltför vedervärdig och ogin». Vid sidan af dessa tämligen närgångna anmärkningar förekomma emellertid uttryck af det mest öfverdrifna beröm. Där talas om K. Maj:ts »prudence», försiktighet och stora rättrådighet; resolutionen af 1664 säges vara grundad på »kraftiga och konsiderabla» skäl och argumenter, som böra anses med »admiration» och hållas i den allra största »respekt och estime» etc. Om man icke visste, att ett dylikt uttryckssätt var vanligt och så att säga hörde till pjesen, skulle man nästan kunna tro, att rådet här gjordes till föremål för drift. — Kärnpunkten i den långa suppliken — den upptager 15 tätt skrifna foliosidor — var ett upprepande af adelns vid de båda föregående riksdagarna framställda begäran om en bestämd rangordning, som alla skulle vara skyldiga att rätta sig efter.

[2] Vid ett utskottssammanträde den 4 okt. 1672 upplästes »det gamla supplikationskonceptet, som anno 1668 var uppsatt men icke till Hans Kungl. Maj:t öfvergifvet.» (Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprot., XI, s. 98).

Men äfven i ett annat sammanhang blef rangfrågan vid denna riksdag uppmärksammad. Regeringen framlade nämligen ett förslag till begrafningsordning, och i ett utskottsbetänkande angående denna sak framhölls såsom skäl, hvarför man borde afskaffa alla processioner vid begrafningar, äfven det, att »vidlyftigheter» och »förargelser» med afseende på rang därigenom nästan alldeles skulle kunna undvikas.

Om således en viss politisk stiltje var utmärkande för riksdagen 1668, så kan detta däremot ingalunda sägas om förmyndaretidens sista riksdag 1672. Då bröt stormen lös igen; de motsatta meningarnas förkämpar voro lika slagfärdiga som förut, men hos majoriteten på riddarhuset var hoppet om framgång större, ty nu satt Johan Gyllenstierna själf i rådet, och man hade all anledning att förmoda, att han energiskt skulle söka genomdrifva sina åsikter om rangväsendets ordnande, ifall den saken kom på tal, och häruti bedrog man sig icke heller. Å andra sidan fingo grefvarne på riddarhuset vid denna riksdag ett godt stöd hos självfve landtmarskalken, grefve Gustaf Oxenstierna, hvilken ingalunda uppträdde med den opartiskhet, som man kunde ha skäl att vänta hos adelns talman; han hade mycket svårt att dölja sina sympatier för de grefliga anspråken och sin motvilja mot flertalets uppfattning, ja, han försökte till och med ibland att hindra voteringar och gjorde svårigheter vid framförandet af adelns suppliker till regeringen och rådet.

Det som närmast förorsakade rangstridens återupptagande, var frågan om konungaförsäkran. Med anledning af regeringens hemställan i den kungliga propositionens första punkt, hvilken handlade om konungens myndighetsförklaring och öfvertagande af regeringen, tillsatte adeln ett utskott, som utarbetade ett projekt till konungaförsäkran. När detta projekt den 28 sept. upplästes på riddarhuset, föreslog 3:e klassen ett tillägg till sjette punkten, innehållande, att »hvar och en skall efter sin tjänst hedras och efter riksens förråd till dess nödtorftiga uppehälle blifva försedd», hvilket bifölls af båda de andra klasserna.

Vid de konferenser, som sedan höllos den 1 och 2 okt. mellan regeringen och rådet samt adelns utskott, måtte landtmarskalken icke hafva tillräckligt tydligt framhållit adelns önskningar, ty när han den 3 okt. på riddarhuset redogjorde för resultatet af den sista konferensen, blef han afbruten af flera personer, som med en viss häftighet begärde att få veta, hurudan resolution gifvits angående ämbetenas hedrande framför ståndet. Och när landtmarskalken endast gaf undvikande svar, uppstod en oro i lägret, hvilken småningom urartade till »ett farligit allarm», som det heter i protokollet; många sprungo »med ifver» från sina platser, och de flesta bullrade »med en sådan confusion och sorl, att ingen kunde föra det till pennan». Sedan den upprörda sinnesstämningen omsider blifvit något lugnare, begärdes votering om saken. Landtmarskalken, som hela tiden icke utan talang uppträdt som en sannskyldig advokat för grefvarne, synes helst ha velat förekomma en omröstning, men då han insåg, att detta icke var möjligt, utropade han otåligt: »Voteren i Jesu namn!» 2:a och 3:e klasserna röstade för, att adeln åter skulle ingå till Kungl. Maj:t med en supplik, men då 1:a klassen skulle säga sitt votum, blef omröstningen afbruten genom en häftig dispyt mellan grefvarne och friherrarne. Saken var i alla fall afgjord, eftersom två klasser fattat samma beslut. Men nu inträffade ett besynnerligt uppträde. Landtmarskalken lade nämligen stafven ifrån sig på bordet och vägrade att frambära suppliken, förrän han fått Kungl. Maj:ts tillstånd. »Jag understår mig icke», sade han, »att frambära något, som jag vet icke vara behagligt . . . Jag kan icke tala emot mig och mitt stånd utan vill först förfråga mig.» Sedan tänkte han aflägsna sig och hade redan under allmän rörelse i salen hunnit till dörren, då man i sista stund lyckades öfvertala honom att återvända. Slutet blef, att ett utskott tillsattes för att uppsätta suppliken.

Emellertid hade ryktet om hvad som passerade på riddarhuset spridt sig hastigt nog. »Fåfängt är att stryka öfver detta, ty hela staden är full däraf», yttrade rikskansleren i rådet på eftermiddagen. Han tyckes för öfrigt ha blifvit riktigt uppskrämd, ty han sade sig befara, »det sådant kan hafva någon farlig suite och förorsaka större

villervalla, om det icke i tid blifver stilladt och remedieradt ... Jag har af andra förnummit», tillade han, »att i dag var en sådan motus, att föga fattades, att man icke hade gripit till värjan.»

Riksdrotsen sade sig »hisna, när han betänker, att gemene man vet tala om detta väsendet ... Gud gifve de många ceremonierna vore afskaffade».

Under den diskussion, som sedan utspann sig, yttrade Johan Gyllenstierna, att man borde »röja ur vägen det, som kan förorsaka missförstånd», men Benkt Horn och andra kommo åter fram med det vanliga argumentet om uppskof, tills konungen blefve myndig. Man beslöt emellertid att tillsvidare afvakta adelns supplik.

Denna lät icke länge vänta på sig. Den 10 okt. blef den uppläst och antagen på riddarhuset samt öfverlämnades samma dag till Kungl. Maj:t.[1] Adeln framhåller i början, hurusom man redan 1660 fått löfte om ett ceremoniel men hittills icke kommit i åtnjutande däraf, »vidare än att Eders Kongl. Maj:t oss med dess nådiga resolution de anno 1664 till civilitet och andra circumstancer och reflexioner månde remittera». Sedan följer en visserligen i ganska hofsamma ordalag affattad men dock dräpande kritik af nämnda resolution, hvilken nu — enligt adelns mening — borde upphäfvas och ersättas med en speciell rangordning. För öfrigt är suppliken full af variationer öfver samma tema, som förut mångfaldiga gånger upprepats i olika tonarter. Mot slutet får den nästan en poetisk anstrykning: »De frukter, som därutur (nämligen ur en efter adelns recept tillagad rangordning) böra emanera och utgå, kunna icke annat blifva än så mycket mera glorieuse för Eders Kongl. Maj:t, så och för dess rike och stat tilldrägliga, gagneliga och ljufliga, som att Kongl. Maj:t lärer härigenom befordra Guds ära, förtaga åtskilliga vederviljor och oenigheter och ibland sina undersåtar stadfästa freden och vänskapen ... Och när gemöterna äro sammanknippade uti ett godt förstånd och endräkt, så kan ingen rest eller kvarlefvor blifva öfriga utaf någon annan æmulation än allena den, som loflig och berömlig är, och utaf

[1] Suppliken är tryckt i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll, XI, bil. 5.

hvilken hvar och en lärer animeras att vilja den ene den andre med dygd, qvaliteter och meriter öfverträffa eller åtminstone inbördes hvarannan hjelpa och understödja uti trohet, nit och zèle.»

Adelns otålighet var nu större än någonsin, ty tre särskilda gånger skickades utskott upp till slottet för att påminna om svar. Såsom skäl för ett påskyndande af sakens behandling framhöll utskottet vid den andra audiensen, att adeln, ifall ingen rangordning före konungens myndighetsförklaring utfärdades, icke skulle kunna deltaga i de därmed förenade festligheterna; karuseller, ringränningar o. d. skulle nämligen då äga rum. När sedan öfverste Sperling på riddarhuset föreslog, att man för tredje gången skulle gå upp till Kungl. Maj:t, försökte landtmarskalken afstyra detta, men förgäfves.

Rådet hade emellertid redan efter den andra påstötningen funnit för godt att taga saken i allvarligt öfvervägande. Först behandlades själfva principfrågan, om ämbete skulle gå före stånd, hvarvid Johan Gyllenstierna och grefve Nils Brahe voro de mest framstående representanterna för de motsatta åsikterna. Några nya argumenter kunde dock knappast framdragas å någondera sidan, men grefve Brahe vände sig emot adelns onekligen något skrufvade resonemang om festligheterna vid tronbestigningen; »om intet annat vore», menade han, »som skulle drifva dem till att anhålla om ett ceremoniel och att få svar inom 8 dagars tid», så kunde man väl vänta ännu några veckor och låta konungen själf lösa knuten. Rikskansleren intog en förmedlande ståndpunkt; han medgaf visserligen, att *de högsta* tjänsterna böra gå före stånd och börd, men ville icke, att denna regel skulle utsträckas till *alla* tjänster, bland annat därför, att i så fall många ofrälse personer, såsom öfverstar, sekreterare m. fl., skulle få högre rang än adelsmän, hvilket han tydligen ansåg vara betänkligt. Häremot invände Knut Kurck, att »sådane meritera att blifva adelsmän, och den som längst har tjänt, går framför de andra». Saken afgjordes till sist genom en votering, i hvilken det frisinnade partiet segrade. Det beslöts nämligen, »att det fundamentet skall blifva, att kall och ämbete skall gå före stånd».

Detta skedde den 15 nov. Grundsatsen var således ändtligen fastslagen i enlighet med adelns upprepade gånger uttalade önskningar. Men sedan återstod att bestämma ordningen mellan ämbetena, och för det ändamålet utarbetades under Johan Gyllenstiernas auspicier ett projekt till rangordning,[1] hvilket föredrogs i rådet den 26 och 27 nov. samt den 9 dec. Förslagets motståndare ansträngde sig nu att göra alltsammans om intet dels genom att framhålla, huru svårt, ja omöjligt det vore att ställa alla till freds, dels genom att åter påyrka uppskof, hvilket var detsamma som att upprifva beslutet af den 15 nov.; och när detta icke lyckades, sökte de att inskränka antalet tjänster, som i rangordningen upptogos, till det minsta möjliga. De första punkterna i projektet antogos emellertid utan svårighet. Det bestämdes, att näst efter riksråd skulle följa generalguvernörer och fältmarskalkar, hvilka skulle hafva samma rang och gå efter tjänsteålder; sedan de tre rikstjänsterna: rikstygmästare, riksstallmästare och riksjägmästare; vidare generaler och generallöjtnanter utan några motsvarande civila ämbeten samt efter dem hofkansleren. Så långt gick det bra, men när man kom till landshöfdingar, amiraler och generalmajorer, var det slut med enigheten. I projektet voro landshöfdingarne placerade framför amiraler och generalmajorer. Men nu uppträdde grefvarne med rikskansleren i spetsen samt äfven andra mycket ifrigt såsom generalmajorernas försvarare. Dessa senare måste, menade rikskansleren, tjäna i några och tjugu år, innan de nå den chargen, men mången, som tjänar 6 eller 8 år, kan blifva landshöfding. Grefve Stenbock påpekade, att generalmajorer kunna blifva landshöfdingar men att intet exempel finnes, det någon landshöfding blifvit generalmajor. Och Nils Brahe fruktade, att mången genom den nu föreslagna rangordningen kunde »disgusteras». Men Klas Rålamb frågade då med skäl, hvarför det vore »mindre betänkligt att disgustera så många ärliga män, som äro landshöfdingar, än några få, som äro generalmajorer». Knut Kurck framhöll, hurusom landshöfdingen representerar konungen själf i sitt landshöfdingedöme och sitter där i Hans Maj:ts ställe;

[1] Ett odateradt och något oredigt koncept, skrifvet af sekreteraren Lillieflycht, finnes bland Handlingar angående rangordningar i riksarkivet.

mången hade också vid unga år blifvit riksråd, men icke kunde han därför gå nedan om den, som tjänat längre. — Den egentliga anledningen till att åtskilliga högadliga herrar togo parti för generalmajorerna mot landshöfdingarne, synes hafva varit den, att en och annan uppkomling tidigt nog blifvit landshöfding. Särskildt nämndes ett par gånger under debatten landshöfding Graan. Men Johan Gyllenstierna anmärkte, att om konungen »känt honom värdig till tjänsten, så måtte han ock af andra kännas god till att ha äran». Och Knut Kurck insinuerade, att det kanske funnes generalmajorer, som icke voro af bättre släkt. — Efter en mycket långvarig diskussion, som delvis rörde sig omkring den redan afgjorda hufvudfrågan om börd och ämbetsmeriter,[1] framställdes slutligen ett medlingsförslag, enligt hvilket landshöfdingar, generalmajorer och amiraler skulle sammanslås till en rangklass och gå »pari passu» efter tjänsteålder. Detta blef också rådets beslut.

Sedan talades om öfverkammarherrar och hofmarskalkar, och i enlighet med projektet beslöts, att de förra skulle hafva företräde. Såsom motiv anfördes bland annat, att »om de, som äro kring om H. Maj:t, icke hafva den lustre, som sig bör, så tyckes, att H. Maj:t därmed sker för när», samt att »det ämbetet bör vara i estime, på det att andra få den ambition att uppvakta H. Maj:t».

Efter hofmarskalkarne följde i projektet ytterligare tre rangklasser, nämligen vice presidenter och råd i kollegierna, vidare statssekreterare och landsdomare i Skåne samt slutligen hofstallmästare, hofråd, öfverstar och amirallöjtnanter. Inom hvar och en af dessa klasser skulle man rätta sig efter tjänsteåldern. Här stötte man på nya svårigheter. Somliga ville t. ex., att kollegierna icke skulle, såsom i projektet, vara likställda utan rangeras i bestämd ordning. Vidare frågades, om endast krigs-, kansli- och kammarråd — de enda, som på den tiden hade rådstitel — skulle hafva rang och icke t. ex. assessorerna i Svea hofrätt, hvilka, såsom riksskattmästaren anmärkte, visserligen icke hafva namn af råd men likväl göra detsamma som

[1] Denna del af protokollet återgifves som bilaga nedan sid. 150. De olika synpunkterna framhäfvas här så skarpt och tydligt, att man får en särdeles klar föreställning om rangfrågans egentliga innebörd.

råd.[1] En särskild tvistefråga var, om vice presidenten i Svea hofrätt skulle hafva företräde framför de öfriga vice presidenterna. Öfverstarnes ställning var också omtvistad, ty åtskilliga ansågo, att dessa i projektet fått alltför låg rang.

Då uppträdde till sist (den 9 dec.) Benkt Horn med ett förslag, som tvärt afklippte diskussionen. »Vi se», sade han, »huru vi äro en peine att göra rangen emellan dessa få tjänsterna, som vi nu hafva talt om . . . Är icke då bäst att göra ceremonielet kort och stanna vid landshöfdingar och generalmajorer?» Men som rådet ju redan hade fattat beslut om öfverkammarherrar och hofmarskalkar, föreslog rikskansleren, att äfven dessa skulle medtagas, hvilket också godkändes.

Följande dag, den 10 dec. 1672, utfärdades rangordningen.[2] Och adeln hade nog skäl att vara nöjd med densamma, åtminstone om man jämför den med resolutionen af 1664. Men i ett hänseende var den dock otillfredsställande för dem, som drefvo den satsen, att en persons rang uteslutande och under alla omständigheter skulle bero på hans ämbetsställning. I den nya rangordningen var nämligen regeln om ämbetes företräde framför stånd tillämpad endast på de högsta tjänsterna, men om de andra, som icke voro i ceremonielet upptagna, hette det, att man borde konsiderera »stånd, börd, venerabel ålder, förnäma embeten och andra skäliga förmåner».

Adelns program i rangfrågan var således icke fullständigt realiseradt genom 1672 års rangordning, men hvad som återstod att göra det blef gjordt 1680. Uppslaget till en ny diskussion på riddarhuset om rangväsendet gafs af en öfverste, som hette Örneklo.

Midt under sammanträdet den 20 nov. 1680 framträdde han nämligen och föreslog, att rangverket nu borde »komma till fullkommenhet», och det så väl för män som för deras hustrur. I alla andra stater och republiker vore det lag,

[1] Georg Gyllenstierna yttrade, att »sal. konungen» ville gifva assessorerna i hofrätten titel af *råd*, men eftersom de alltid ha hetat *assessorer*, ville de bli därvid. Och grefve Johan Stenbock tillade, att de kunde kallas *justitieråd* men icke *hofrättsråd*.

[2] Tryckt hos Stiernman, a. st., II, s. 1687.

att hustrun har samma rang som mannen, men här är det icke så, utan kommer en adelsmans hustru i samkväm med de stora släkterna, blir hon, äfven om hennes man har ett högt ämbete, så föraktad af grefve- och friherrefruarna och deras barn, att hon måste hålla sig dädan.

Detta väckte stor munterhet, och somliga sade, att han icke törs hem till sin hustru, om han icke skaffar henne rang. Flera unga herrar samlade sig omkring Örneklo och gåfvo honom åtskilliga »pikante ord». Men Hans Mörner yttrade, att det ändå icke är så galet, det Örneklo säger, om han bara får tala ut. Sedan uppträdde Hans Wachtmeister med ett långt anförande. Han sade sig visserligen icke vilja gå vidare än till »manfolken» men ansåg, att rangordningen borde utsträckas till de lägre tjänsterna. Efter äran är dygdernas lön, hvilket K. M:t redan erkänt genom att förordna om högre ämbetsmäns rang, hvarför skall man icke med skäl af H. K. M:t kunna begära, att H. M:t bevisar »de nedrigare betjänte» samma nåd och dem assignerar vissa ställen och grader, från hvilka ingen må hafva makt att tränga dem? Till sist accentuerade han, att han endast talade om manfolksrangen, »ty om fruntimret», sade han, »understår jag mig så mycket mindre att röra, som sal. konung Karl Gustaf hafver måst bekänna, att göra rang emellan fruntimret vore en så svår ting att determinera, att han förskräcktes därför; därför är det ock ännu blifvet ogjordt, som det ock bäst är.»

Diskussionen fortsattes emellertid både länge och väl »med löje och inblandadt pikanteri på Örneklo». Den ende, som talade till förmån för damerna, var vice presidenten Grass, som förklarade, att 3:e klassen önskade en rangordning äfven för kvinnfolk.

Något beslut fattades dock icke; men följande dag uppläste Hans Wachtmeister ett projekt till supplik angående rangen, hvilket »fanns mycket väl och moderat».

Per Sparre gjorde dock ett inkast, nämligen att många »vackra» män funnos utom adeln, såsom kaptener, majorer, öfverstelöjtnanter. Huru skulle då de anses uti rangen?

Härpå svarade Hans Wachtmeister, att de gå efter tjänsten.

Detta föranledde Stålarm att utropa: »Så hafver adelsman ingen förmån för det han är adelsman, om en annan utom riddarhuset hafver samma förmån!»

Hans Wachtmeister: »I lika charger hafver adelsman preferensen».

Detta lilla intermezzo är jämte rikskanslerens och Knut Kurcks ofvan anförda yttranden (se s. 143) belysande för uppfattningen af de ofrälse ämbetsmännens ställning i förhållande till de adliga.

Den 29 nov. anhöll öfverste Örneklo, att Wachtmeisters förslag åter skulle uppläsas och tillägg göras om kvinnfolken. Då detta bestreds, emedan saken redan vore afgjord, framlades en af några adelsmän undertecknad särskild supplik, i hvilken begärdes, att hustrun må följa sin mans kondition, och att inga andra konsiderationer än chargerna böra gälla.

Båda supplikerna[1] öfverlämnades sedermera till K. M:t och besvarades med en skyndsamhet, som bjärt sticker af mot långsamheten under förmyndartiden. Redan den 4 dec. utfärdades nämligen en kungl. resolution på åtskilliga af adeln insinuerade ärenden.[2] Om rangväsendet heter det där: »Kongl. Maj:t vill också med det första låta vidare fortsätta den för detta allaredo påbegynta förordningen om rangen och det till följe i lika måtto om rangen för de öfriga betjänte en viss disposition och reglemente med det forderligaste författa; bepröfvandes Kongl. Maj:t emellertid på raison och skäl grundadt hvad som några af ridderskapet och adeln uti deras ingifne underdåniga skrift begära och anhålla om angående rangen emellan kvinnfolken, nämligen att hustrun följer mannens tjänst, eftersom ock Kongl. Maj:t detsamma härmed vill hafva stabilierat och förordnat, så att härvid inga andra konsiderationer än chargerna gälla skola; men de, som ogifta äro, hafva rangen sig emellan efter åldern och som de äro gamla».

---

[1] De äro tryckta i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll, XIII, bil. 22 o. 23. Suppliken om fruntimmers rang är undertecknad af friherrarne R. von Ascheberg, Otto Vellingk (för sig själf och för Taube af Kuddinge), B. de Mortaigne, Hans G. Mörner och Reinh. Rehbinder samt tjugu ledamöter af 3:e klassen. Det är att märka, att friherrarne tillhörde de allra yngsta friherrliga ätterna.

[2] Tryckt hos Stiernman, a. st., II, s. 1870 o. f.

Trots gycklet på riddarhuset och »pikanterierna» mot Örneklo hade konungen således fullständigt gillat den senares förslag och icke tvekat att villfara 3:e klassens önskan. Tillägget om ogifta fruntimmer åsyftade kanske att bota deras rangsjuka.

Det i resolutionen utlofvade reglementet utfärdades sedan den 10 dec.[1] och upplästes samma dag på riddarhuset.

Angående denna rangordning må först en anmärkningsvärd omständighet framhållas. Medan under förmyndaretiden rangfrågan gifvit anledning till ändlösa diskussioner och onödigt prat, finnes — så vidt jag kunnat se — icke ett enda ord om den saken i 1680 års rådsprotokoll. Rangordningen utfärdades antagligen utan rådets hörande. Hvad innehållet beträffar, ökades nu antalet rangklasser från 9 till 28, den sista omfattande ryttmästare, kaptener och assessorer i kollegierna. Öfverstarne fingo högre rang än enligt 1672 års projekt; de ställdes nämligen näst efter hofmarskalkar samt före statssekreterare, vice presidenter och råd i kollegierna.[2] I inledningen fastslås nu utan någon inskränkning den grundsatsen, att vid bestämmande af rang »inga andra konsiderationer än chargerna måge gälla».

Det var således konung Karl XI som till sist löste detta liksom så många andra svåra problem. Men den politiska ställningen var också nu en helt annan än förut. Gustaf Bondes profetia hade gått i fullbordan: det som öfvergått den danska adeln, hade inträffat äfven här. Högadelns makt var bruten, och »herreståndet» kunde under sådana omständigheter icke längre hafva någon betydelse vid rangväsendets ordnande, ja, det blef blott en tidsfråga, när klassindelningen skulle försvinna äfven på riddarhuset.

---

[1] Finnes särskildt tryckt och dessutom i Stiernmans »Samling af kungl. bref, stadgar» etc., IV, s. 294 o. f.

[2] Redan 1675 hade K. Maj:t, på förfrågan af fältmarskalken Gustaf Banér, resolverat, att vid krigsrätters hållande i krigskollegium öfverstarne skulle hafva säte framför de krigsråd, som icke därjämte innehade eller förut innehaft någon öfverstecharge (Riksreg. 11 april 1675). — Att öfverstarne fingo rang framför statssekreterarne, torde icke hafva behagat de senare. I riksarkivet (Handlingar ang. rangordningar) finnes ett odateradt memorial, där det med anförande af åtskilliga exempel, särskildt från Karl X Gustafs tid, bevisas, att statssekreterare borde hafva högre rang än öfverstar. Det var också den principen, som följdes vid upprättandet af förslaget till 1672 års rangordning (se ofvan s. 145).

Bilaga.

Utdrag ur riksrådets protokoll den 26 november 1672.[1]

— — — — — — — — — — — — — — —

Hr Rolamb: När Konungen befaller en ting, så måtte undersåtarne lyda; älliest går aldrig rätt till. När Hans Maij:tt har slutit en ting och sagt, at dhet så skall hållas dermedh, så vore en mycket fahrlig ting dhet, om någon ville säga, han är inthet tillfredz dermedh, och understode sig att disputera Hans Maij:ttz stadga.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhen, som sätter sig dheremot, bör exemplariter straffas. Och den, som har varit värdig till at få itt embete af Hans Maij:tt, han bör också åtniuta dhen ähran och respecten, som det samma embete tillkommer, och den, som har ringare tienst, inthet understå sig at gå öfver den, som förnähmare tienst har.

Grefve Stenbock: Hvar står dhet, at den, som äldre är i tiensten, skall gå före? Dherpå är hvarken lag eller privilegier.

Hr Rolamb: Förnufftet geer dhet med.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson] idem.

Hr Knut Kurck: Qui prior tempore, prior jure.

Grefve Nils Brahe: Skola då förfädernas meriter inthet considereras?

Hr Knut Kurck: Jo männ, dhet är myckit vell, om Hans Maij:tt såsom en nådig herre reflecterar på förfädernas meriter, men om dhe effterkommande inthet ha dhen capacitet, som sig bör, eller och villia inthet evertuera sig, så kan den samma inthet för sina förfäders skuld prætendera at stijga fram öfver andra, som hafva störrе embete, dygdh och meriter.

Grefve Nils Brahe: Jagh vill inthet till at disputera emot uthan discoursive säga min ringa mening härom. Jagh tycker, at äfven som dhet står hos Konungen at dela tienster uth och at determinera uthi hvad värde den eller den tiensten bör vara, äfven så står dhe och till Hans Maij:tt att göra ståndh och at determinera, hvad å skillnad dhet bör vara emillan stånden. Dhet ena kommer af Han Maij:ttz höghet så vell som dhet andra, och den förmonn, som forn Konungar haa gifvit en eller annan, dhet tyckes mig, at vij inthe kunna nu betaga någon eller sluta något dherom, uthan dhet bö Hans Maij:tt sielf göra. Dhet är en stor distinction emillan oss oc dhet vij göra nomine Regis, och emillan personam regiam och dhe Hans Maij:tt sielf gör. Vij kunna fuller nu säga våre tankar dherom och effter den edh, som vij äro Konungen och fäderneslandet för bundne med, gifva vårt rådh, men at sluta något nu, håller jag be

[1] Efter sekreteraren Lindskölds originalprotokoll i riksarkivet. Jäm ofvan s. 145.

tänkeligit, effter som Hans Maij:tt tör ändå kanske alt ändrat. Men när Hans Maij:tt säger sielf en gång, at han vill haat så och att så skall hållas, då blir dhet en lag, och då lährer jag gerna stijga opp och säga, at jag vill rätta mig dhereffter. Skulle dherföre oförgrijpeligen tycka bäst vara at dröja dher medh.

Hr Jöran Gyllenstierna: Om dhet nu skulle skutas opp, så blir dhet illusorium för hela Ridderskapet.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Vij sittia här såsom rådzpersoner och få inthet considerera hvarken Grefvar eller Frijherrar, uthan måste råda till det, som rätt och equitable är effter vår edzplicht. Dhet är vist, som Grefve Nils sade, att dhet dependerar af Hans Maij:ttz höghet at göra Grefvar och Frijherrar, och jag är ovärdig en af dhe äldste Frijherrar, som i Sverige g[i]orde äro. Men inthet dhet at något oss betages af det, som oss är gifvit, dherigenom at embete, dygd och meriter considereras framför ståndh. När vij sittia på Riddarhuset, så niuta vij den förmonnen till goda, som privilegierna förmå. Vij niuta grefveskaper och frijherreskaper, och dherföre böra vij i underdånighet tacka Hans Maij:tt, som jag och nu tackar Hans Maij:tt underdånigst för alt dhet goda, som min familie i så måtto åthniuter. Men om vij gå dherpå och säga, at vij haa någon ärftlig höghet, och at vij äro födde till den samma och böra eo ipso gå framför alla andra och näst Riksens Råd, så är dhet en ting, som strider emot Konungens höghet och fäderneslandets vellferdh, ja och emot sielfva privilegierna. Ty dher står expresse, at dhe skola innom Riddarehuset så sittia, men dheruthom gånge hvar som han är man till uthan någons embetes præjudice. Om jag eller någon annan ville prætendera någon ärfftlig höghet och förmedelst den samma at gå framför andra Hans Maij:ttz betiente, som haa förnämare embete och som ha lenge och vell tient, hvem skulle då haa lust till att tiena på sådant sätt, när han såge sig ingen heder haa dherföre? Alliest också är dhet at considerera, at dhet är snart dhet endaste medlet, hvarmed Hans Maij:tt nu kan gratificera dhem, som tiena troget och vell, at dhe få avancera från dhet ena embetet till dhet andra, ty grefskaper, frijherreskaper och några hundrade bondegårdar har Hans Maij:tt inthet mehr at gee bort. Jagh contesterar Gudh, at jag talar detta effter bästa mitt vett och samvete och anser inthet mitt stånd eller den förmonn, som jag hoppas, at jag kan hafva så vell som en annan uthi mine förfäders meriter och g[i]orde tienster, om jag ville beropa mig dherpå. Men jag tycker, at jag giorde illa emot Konungen och mitt fäderneslandh, om jag satte dhet framför embete, dygd och meriter.

Grefve Nils Brahe: Jagh är af samma mening som Hr Johan är, men inthet finner jag dhet, at när en Konung confererar en stånd, dignitet och värde, at om den samma han säger, at han är född till dhen förmonnen, som Konungen har gifvit hans förfäder, at han dhermed begär något, som pugnerar mot jura Majestatis.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: En kan inthet vara född till dhet, som han inthet är berättigad till.

Grefve Nils Brahe: En som är född adelsman, han är ju född till at gå för en bonde.

Hr Knut Kurck: Bonden är inthet på itt Riddarehus med oss.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Icke heller har han våra privilegier.

Hr Rolamb: Qui bene distinguit, bene docet.

Grefve Nils Brahe: Emillan Ridderskap och Adel ha alla forna Konungar g[i]ordt distinction, och dhet görs ännu. Men at säga, at en Grefve är född till at gå nämst Riksens Rådh, dhet improbera alla Grefvarne sielfva.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är lijkvell skedt.

Grefve Nils Brahe: Om dhet är skedt härtill, så kan dhet nu corrigeras, men lijkvell kan dhet inthet nekas, at offta en är född till dhe förmonner, som en annan inthet är född till. Dhen som är född af itt sådant hus, som har g[i]ordt konungen och fäderneslandet stora tienster, han har hafft altijdh den förmonnen, om han inthet sielf har vahnslächt[t]s, at man har hafft mehr regard på honom änn elliest. Jagh har och hört af mine föräldrar, at Konungen altijdh har hafft reflexion på den, som har hafft la naissance, framför den, som inthet har hafft la naissance.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dherutinnan äro vij ense med Grefve Nils, at dhet bör reflecteras på naissancen, men lijkvell embete, dygd och meriter först och främst considereras.

Grefve Nils Brahe: Jagh tycker, att jus Maj:tis består dheruthi, at hvar considereras innom sine gräntzer, och om vij nu in genere ville säga, at alla charger skulle gå framför stånd, så vore dhet alt för vidt gångit. Men dhet tyckes mig fuller, at somblige tienster böra gå framför ståndh, somblige inthet.

Hr Stiernschöld: Dhet hafve vij och tänkt och så inrättat vårt project.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är funnit härtill, at Grefvarne ha stigit framför Feldtmarskalkar.

Hr Jöran Gyllenstierna: Ja offta en Capten framför Öfverstar. Huru kan Kungens tienst på dhet sättet förrättas?

Grefve Nils Brahe: Dhet vore illa, om en Grefve eller Frijherre ville gå framför alla; dhet är ingen, som gillar dhet.

Hr Rolamb: Är då icke bäst at gå effter chargen, som har sitt præ, dherföre at man præsupponerar, at meritum är dherhoos.

Grefve Nils Brahe: Saken i sig sielf kan vara billig, allenast jag tycker, at vij böra attendera den distinctionen, om vij göra något slut häruthi nu, så är dhet helt annorledes änn om Hans Maij:tt gör dhet sielf.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet står änndå sedan hos Hans Maij:tt att gilla eller at ändra dhet, som vij nu göra.

Hr Rolamb: Antingen Hans Maij:tt gör dhet nu eller något häreffter, så lärer änndå Hans Maij:tt med Riksens Rådz råde görat.

Grefve Nils Brahe: Dhet är lijkvell svårt at nu göra en sak, som forna Konungar inthet haa velat taga på sig.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är myckit svårare at vägra Ridderskapet och Adeln svar på dhet dhe så inständigt begära. Mycket svårare är dhet at låta alt gå i confusion och låta Hans Maij:ttz tienst lijda. Är icke dhet billigt, at Hans Maij:tt reflecterar på ett helt stånds suplique och igenom en god ordning hindrar och förekommer alt dhet, som kan förorsaka träta, oreda och mordh? Dhet är solenniter dherom voterat i Hans Maij:ttz och i Hennes Maij:ttz Drottningens nährvaro, at dhet skall skee, och dherföre får ingen nu mehra tala dheremot.

Grefve Nils Brahe: Jagh mente, at vij skulle få discourrera dherom.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Inthet om dhet, som reda slutit är. Vij haa privilegierne för oss, och vid dhem hoppas vij at blij conserverade, och at dhereffter itt slut görs.

Grefve Stenbock: Dhet har jag fuller altijdh hördt, at när en ting slutes, så har dhet olijka krafft, som en myndig och som en omyndig Konung gör.

Hr Jöran Gyllenstierna: Skulle dhet principium gälla, så voro alla alliancer, alla tractater, som nu slutne äro, fåfänge och krafftlöse.

Hr Rolamb: Dhet vore en fahrlig consequence.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Jagh vill läggia skriftligen in mitt votum. Jagh vet i mitt samvete, at jag har rådt som en ährlig rådzperson, som har ment Konungen och fäderneslandet vell.

Hr R. Admiralen: Jagh tror vij haa fuller alla den intentionen at mena Konungen och fäderneslandet vell.

— — — — — — — — — — — — — — —

Hr R. Admiralen: När privilegierne gofvos, då var R. Cantzleren, som g[i]orde dhem, myckit mot Grefvarne, men lijkvell taltes då inthet om dhet, som nu moveras.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Då voro man 2 eller 3 Grefvar, men nu äro så mänge; dherför har det mehra på sig nu.

Grefve Stenbock: Skola dhe mista något dherföre at dhe äro många.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Nej, men dhe haa aldrig hafft rätt dhertill.

Hr R. Feltherren läste opp uthaf privilegierne den 25 och den 26 §, hvad som dheruti om embete och dygd förmäles, och at hvar och en uthom Riddarehuset skall respecteras, som han är man till.

Grefve Nils Brahe: Jagh har hördt, at somblige på Riddarehuset så distinguera dhetta, at dhe mena, dhet skall förstås om hvar classe à part. Nembligen at om tvenne Frijherrar äro, af hvilka den ene på Riddarehuset har försätet, så bör den samme uthom Riddarehuset inthet gå fram om den andra, så framt han har förnämare embete.

Hr Jöran Gyllenstierna: Inthet vill jag gå på Riddarehuset och proponera dhem den distinctionen. Jagh vet jag skulle inthet blij vellkommen.

Hr Johan Gyllenstierna: Dhet vore dhem alla till största prejudice.

Hr Gustaf Carlson Bonde: Inthet tror jag, at någon antingen finner dhet i privilegierne eller tänker, att dhet så kan förstås.

Grefve Nils Brahe: Somblige i tertia classe lähre sielfve sägat.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Aldrig har jag hördt dhet.

Grefve Nils Brahe: Lätt man denne ceremonialen komma ned på Riddarehuset, så få vij se, om dhe blij dherom ense.

Hr Jöran Gyllenstierna: Han bör inthet komma på Riddarehuset; dhet vore mot Konungens höghet, som äger sielf at statuera häruthi.

Hr Knut Kurck: Skulle dhe corrigera dhet, som Hans Maij:tt godt finner? Dhe haa icke heller begärt, at dhe skulle få ceremonialen på Riddarehuset, men dhet ha de begärt, at Hans Maij:tt täckes göra en.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet kommer dhem inthet till at säga deruthi, ty Konungen rår sielf om sine tienster. Man måste inthet med sådane questioner hindra itt så hälsosamt värk.

— — — — — — — — — — — — — —

Finska kriget 1808—1809

AF

A. HAMMARSKJÖLD

III.

Den ryska fälttågsplanen var uppgjord af ingeniörgeneralen Johan Peter van Suchtelen (f. i Holland 1759, sedan 1783 i rysk tjänst). Med utmärkelse hade han 1789—90 deltagit i kriget i Finland. Därefter hade han varit ledamot af en kommitté för samling af statistiskt material rörande Finland och Sverige samt för granskning af äldre fälttågsplaner för ryska krig i Finland. År 1800 hade han varit befälhafvare öfver de trupper, som skulle skydda Hvita hafvets kuster mot engelsmännen. Han hade sedan af kejsar Alexander fått i uppdrag att organisera och utbilda den af denne kejsare 1801 återupprättade ryska generalstaben; »den skicklige och viljestarke mannen» lyckades väl lösa denna uppgift, trots allt det motstånd, som mötte honom såsom utländing.

I det drama, som kallas det finska kriget 1808—1809, var van Suchtelen kanske den mest framstående af de ledande personerna. Icke ens den lysande Kamenski torde hafva gjort Ryssland så stora tjänster som han.

Enligt den uppgjorda fälttågsplanen skulle ryssarnes högra flygel, omkring 7,000 man stark, under befäl af generallöjtnanten Tutschkoff I operera på östra krigsskådeplatsen, d. v. s. i Savolaks, krossa den i detta landskap under befäl af öfversten grefve J. A. Cronstedt stående Savolaks-brigaden eller åtminstone drifva den från det vik-

tiga Kuopio upp mot Uleåborg. Därefter skulle en del af denna flygel operera väster ut för att öfver Heinola förena sig med ryska arméens center. Denna skulle bestå af nära 9,000 man under generallöjtnanten furst Bagration. På Keltis- och Anjala-vägen skulle centern i två kolonner inbryta i svenska Finland; den högra mot Nyby och Lahtis på Tavastehus-vägen, den vänstra mot Elimä, Orimattila och Marttila. Den vänstra flygeln, omkring 8,000 man, skulle under generallöjtnanten furst Gortschakoff framrycka på kustvägen från Fredrikshamn öfver Mämmälä och Högfors, intaga befästningarna vid Aborrfors, därefter framrycka till Sibbo i två kolonner, som i förening skulle operera mot Helsingfors.

»Grundtanken i denna plan var, att *vänstra flygeln* skulle framgå mot Helsingfors, där de svenska hufvudkrafterna antogos befinna sig, medan *midten*, genom en rörelse i riktning mot Tavastehus, skyddade dess högra flank men därvid hölls något tillbaka för att vid behof kunna tjäna såsom reserv för vänstra flygeln. Vidare skulle *högra flygeln*, sedan den fyllt sin uppgift på östra krigsskådeplatsen, delvis öfverföras till den västra. Skulle det visa sig, att motståndarnes hufvudstyrka stode annanstädes, t. ex. vid Tavastehus, skulle åt detta håll samlas hela midten och nästan hela vänstra flygeln. Kröntes dessa operationer med framgång, skulle Sveaborgs eröfring blifva nästa mål.

I händelse åter af motgång skulle högra flygelns hufvudstyrka under Tutschkoff vika tillbaka till Jokkas, under det att mindre afdelningar kvarlämnades vid Rantasalmi och Puumala till flankernas skyddande. Midten och vänstra flygeln skulle gå tillbaka till Borgå-linien för att där i befästa ställningar invänta reservtrupper.»

Hela styrkan af de tre divisionerna, som utgjorde flyglarna och midten af den ryska operationsarméen, skulle sålunda utgöra omkring 24,000 men torde i verkligheten ej hafva varit mer än 18 à 20,000 man. I ryska Finland skulle likväl stå 12 à 17,000 man reservtrupper. Hufvudmålet för fälttågsplanen var ockuperandet af hela Finland till Bottniska viken. Arméen skulle med en bred front öfvergå gränsen. Öfverbefälet skulle föras af generalen af infanteriet grefve von Buxhöwden, som tillhörde en gam-

mal baltisk adelssläkt (f. 1750). Hans krigserfarenhet var mycket stor, framför allt om den jämföres med de svenska generalerna Klingspors och Klerckers. Han hade bland annat fört vänstra flygeln i slaget vid Austerlitz, äfven år 1806 hade han innehaft ett högt befäl mot fransmännen.

Den mest framstående af hans undergeneraler var chefen för 21:a divisionen eller centern, Peter Ivanowitsch Bagration, af en gammal georgisk furstesläkt. Han hade med utmärkelse deltagit i alla ryssarnes senare krig och liksom Kamenski varit en stor gunstling hos Suvorov.

Natten till den 21 februari, som blef den första operationsdagen, innehade de svenska trupperna följande ställning. Långs gränsen stodo i Aborrfors, Anjala, Värälä och Keltis de vanliga gränsposteringarna. Af hufvudstyrkan hade första brigaden under öfversten friherre Palmfelt vid denna tid endast delvis gjort sin uppmarsch. Den andra brigaden, under Adlercreutz, hade sin ställning kring Artsjö och Nyby o. s. v. samt mot den öster och sydöst från dessa ställen belägna vägknuten vid Elimä, o. s. v. Delar af denna brigads artilleri och kavalleri hade dock ej ännu hunnit framkomma.

Tidigt på morgonen söndagen den 21 februari öfverskredo den 21:a och 17:e ryska divisionen, eller Bagrations och Gortschakoffs kårer, gränsen vid Keltis, Anjala, Hirvikoski, Strömfors och Aborrfors. Klockan 6 på morgonen lossades vid sistnämnda ställe det första skottet af den svenska gränsposteringen, som trängdes undan af en rysk skvadron. Äfven de svenska trupperna kring Tessjö och Elimä drogo sig tillbaka. På kvällen hade ryssarne uppnått linien Kausala—Elimä—Lovisa. På svenska sidan stod visserligen hufvudstyrkan kvar bakom Forsbyån, men som Klercker insåg, att hans trupper ej skulle hinna verkställa sin uppmarsch i denna linie, beslöt han den 22 februari att förbereda den anbefallda koncentreringen kring Tavastehus.

Under den 22 skulle ryssarne fortsätta sin framryckning mot Forsby-linien. Endast en af Bagrations kolonner skulle observera Keltis—Tavastehus-vägen fram till Nyby, men hans båda öfriga och vänstra flygelns bägge kolonner skulle framrycka mot Helsingfors, emedan Buxhöwden trodde, att den svenska hufvudstyrkan där stod samlad.

Den mellersta af Bagrations kolonner stötte den 23 på e. m. vid Mörskom på en svensk kommendering under kapten Brehmer, som två gånger tillbakaslog ryssarnes anfall och ej drog sig tillbaka, förrän ryska skidlöpare visat sig på hans flanker. Bagrations högra kolonn (omkr. 2,000 man), under generalmajor Müller, råkade vid Artsjö i strid med öfverste Fleming, som kommenderade Åbo läns regemente och några andra trupper, tillsammans omkr. 1,600 man. Striden blef skarp men ärofull för svenskarne. Särskildt utmärkte sig en division artilleri under befäl af underlöjtnanten Hagelstam, som så kraftigt i flanken besköt de ryska anfallskolonnerna, att dessa måste draga sig tillbaka. Fleming inväntade ej ett nytt anfall utan verkställde Adlercreutz' redan förut gifna order att retirera.

Bagrations första kolonn under generalmajor Tutschkoff III hade den 24 vid Kuuskoski (vid Forsby-ställningen ganska nära kustlandsvägen) trängt undan en bataljon Björneborgare, medan Bagrations andra afdelning i två kolonner anföll Forsby-ställningens front under öfverste Gripenberg. Denne afslog det första ryska anfallet, men vid underrättelsen om att hans vänstra flank var hotad drog han sig tillbaka till Borgå. Där förenade han sig med en bataljon nyländingar under öfverste von Döbeln, som hejdade fienden, hvarefter svenskarne enligt order anträdde återtåget mot Mäntsälä n. v. från Borgå.

Svenskarnes återtåg till Tavastehus, som nu omedelbart företogs, kom att äga rum på två kolonner, den ena under Palmfelt, den andra under Adlercreutz. Från den 24 februari till och med den 26, eller på tre dagar, marscherade Palmfelt under ihållande sträng köld på snöfyllda vägar nio nymil. Genom detta onödigt hastiga återtåg gick känningen med fienden förlorad. Den 28 stod han vid Turenki eller 15 km. från Tavastehus.

Adlercreutz handlade med större besinning. Sedan han natten till den 25 februari mottagit Klerckers order om reträtt, drog han under nämnda dag sin vänstra flygel till Lahtis, på stora landsvägen mellan Tavastehus och Keltis, och sin högra till det några mil söder om denna landsväg belägna Orimattila, till vänster om hvilken by åboländingarne och Nylands jägare under Fleming lågo i byn Käkelä.

Som Adlercreutz ej anbefallt bevakning åt vägen till Artsjö, lyckades Bagrations högra kolonn under Müller den 26 på kvällen öfverrumpla Fleming i Käkelä. Vid 10-tiden anföllo de ryska förtrupperna under »förfärligt skrik» åboländingarne, af hvilka den ena hälften oklädd måste strida i 36 graders köld, medan den andra hälften klädde på sig. Först vid half 3-tiden på morgonen drogo sig ryssarne tillbaka, hvarefter Adlercreutz, som fått order att påskynda sin reträtt, äfven drog sig tillbaka för att på den stora Keltis—Tavastehus-landsvägen förena sig med Lahtis-kolonnen. Den 28 februari på aftonen voro hans trupper samlade på stora landsvägen Lahtis—Tavastehus omkring Kankaantaka. De stodo likväl 55 km. från den kring Turenki stående hufvudstyrkan af Palmfelts brigad.

Men redan den 28 februari gaf Klercker order till Palmfelt och Adlercreutz, att de med sina trupper skulle besätta linien Tavastehus—Hattula, i hvilken ställning Klercker tänkte bjuda den ryska arméen spetsen.

Redan den 28 februari var ryska hären lika mycket splittrad som den svenska. Ryssarnes splittring varade emellertid ungefär 8 dagar eller betydligt längre än hos motståndaren. Müllers kår, som framkommit till Lahtis, stod nämligen sex mil aflägsen från den i linien Borgå—Mäntsälä—Sibbo stående hufvudstyrkan af ryska arméen, hvilken utgjordes af två kolonner af *midtens* eller Bagrations trupper samt af vänstra flygelns båda kolonner.

Men den 28 fick Buxhöwden omsider klart för sig, att svenska hufvudstyrkan icke, såsom han förut trott, var koncentrerad kring Helsingfors utan höll på att blifva det kring Tavastehus. Som den ryske generalen var öfvertygad om att Klercker ämnade försvara denna viktiga punkt till det yttersta, beslöt han att med samlad styrka kasta sig öfver honom. Han ämnade nämligen den 8 mars med sina samtliga kolonner, eller 11,000 man, därstädes anfalla den förres 7,700 man. Ett falskt rykte om att en större svensk styrka stod vid Helsingfors förmådde honom emellertid att till den 9 mars uppskjuta anfallet på Klercker.

General K a r l N a t a n a e l a f K l e r c k e r var en ärans man. Att hans militära erfarenhet var ringa, rådde han ju ej för. Han hade nämligen ej deltagit i några andra

krig än det pommerska och Gustaf III:s ryska krig. Under det senare hade han efter Anckarsvärds arrestering blifvit tillförordnad chef för Sveaborgs-eskadern af arméens flotta men hade ej aktivt deltagit i själfva kriget. Han hade sedermera vid olika tillfällen varit kommendant på Sveaborg. Det var en stor olycka, att han ej vid krigets utbrott i stället för Cronstedt hade detta befäl. *Där* skulle han hafva varit på sin plats och nog till sista man och sista patronen försvarat Sveaborg. Hans organisatoriska och administrativa talanger tyckas hafva varit af särdeles framstående art, och i motsats till Klingspor var han äfven oegennyttig. För att leda ett fälttåg däremot var han både för gammal och för gammalmodig. Likasom han inger långt mer sympati än Klingspor, hade han äfven i det afseendet ett företräde framför denne, att han var en verkligt behjärtad man. Däremot har man öfver höfvan berömt honom, för att han vid Tavastehus ville leverera ryssarne en hufvudbatalj. Han var visserligen där starkare än hvad Runeberg säger —, ehuru likväl ej, såsom denne påstår, »lika stark som fienden» utan tvärt om ryssarne betydligt underlägsen. Om han fått utföra sin plan, skulle finska hären näppeligen undgått en katastrof. Var Klingspor en mindre behjärtad man än Klercker, så var han dock näppeligen underlägsen Klercker såsom fältherre.

Vilhelm Maurits Klingspor (f. 1744) hade 1779 blifvit regementschef. Under 1789—90 tjänstgjorde han såsom generalintendent vid arméen i Finland och inlade i denna egenskap stora förtjänster, ehuru han redan då gjorde sig känd för egennytta. Efter krigets slut 1790 utnämndes han till generallöjtnant och högste befälhafvare i Finland. Denna post innehade han, med ett kortare afbrott 1791—92, till kriget 1808. Om den plan han utarbetat till Finlands försvar och om dennas öfverensstämmelse med Augustin Ehrensvärds samt om hans ledamotskap i den hemliga krigsberedningen i januari 1808 är redan taladt. Då han i början af febr. fick order att skyndsamt afresa till Finland för att återtaga befälet öfver de därstädes stående trupperna, erbjöds honom likväl att få lämna detsamma, »om han funne sig oförmögen att uppfylla det under nuvarande omständigheter». Men han begagnade sig ej af tillbudet utan påtog

sig märkvärdigt nog det stora ansvaret, kanske hufvudsakligen på grund af detta befäls anseende och inkomster.[1]

Klingspor skulle den 9 februari ha afrest men kom ej att lämna Stockholm förr än några dagar senare.[2] Före sin afresa fällde Klingspor sitt bekanta yttrande, att han icke ville åtaga sig att försvara Finland mot ryssarnes stora öfvermakt. Detta yttrande behöfver likväl icke tydas såsom en feg modlöshet utan kan snarare förklaras genom hans grundliga kännedom om det finska försvarsväsendets brister. Egendomligt måste det likväl det oaktadt förefalla, att regeringen lät honom få behålla befälet. Aktivt hade han ju icke deltagit i något fälttåg sedan sjuåriga kriget. Hans förtjänster om intendenturen voro visserligen obestridliga men kunde väl icke berättiga honom till erhållandet af det ansvarsfullaste uppdrag, som vid denna tid kunde anförtros en svensk man, liksom de väl näppeligen heller rättfärdiga, att han öfverhopats med alla möjliga slags utmärkelser. Men Klingspor är icke den ende under detta tidsskede, hvars lysande befordringar måste väcka undran och förvåning. Sådana funnos nämligen flera både inom arméen, flottan och den civila administrationen. Detta kastar en hemsk och betydelsefull dager öfver detta skede i vår historia. Dock må man akta sig att ensamt på Gustaf IV Adolf kasta skulden för dessa missförhållanden. Grunden till dem ligger djupare. De härledde sig från den byråkratiska anda, som under Frihetstiden blifvit hart när allsmäktig och som icke upphörde med Gustaf Adolfs fall.

Till tjänstgörande generaladjutant vid finska arméen, d. v. s. till chef för dess generalstab, hade Klingspor fått den 37-årige öfversten grefve Gustaf Karl Fredrik Lövenhielm, hvilken såsom inspektör för kavalleriet inlagt stora förtjänster. Lövenhielm var utmärkt för mod och

---

[1] Huru stor lön och huru stort dagtraktamente han hade såsom general-en-chef känner jag icke. Men af en Lagerbrings promemoria ses, att Klingspor för resans verkställande till krigsskådeplatsen för sig och sin adjutant i statskontoret begärt 1,000 rdr (specie) i förskott. S. d. befaller konungen presidenten Lagerheim till Klingspor förskottsvis utbetala 2,000 rdr banko. S. d. befalles äfven Lagerheim till Klingspor utbetala 4,000 rdr banko, hvaraf 500 i guld, 200 rdr i silfver och resten i banksedlar. Dessa 4,000 rdr banko skulle väl dock användas »till hemliga utgifter». Originalprotokollen 8/2 1808.

[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 89.

ridderlighet, men om han ägde någon stärre militärisk begåfning, är ovisst. I afseende på fosterlandskärlek, karakter och duglighet hörde han emellertid nog till de bästa bland sina samtida.

Under det Klercker samlade sina trupper kring Tavastehus och ryska arméen börjat utföra Buxhöwdens plan att koncentriskt framrycka mot denna stad, anlände emellertid hans excellens generalen af infanteriet grefve Klingspor och Lövenhielm till arméen. Som de måst taga den långa omvägen rundt om Bottniska viken, saknade Klingspor före sin ankomst till Tavastehus tillförlitliga underrättelser om gången af operationerna. Först dagen före sin ankomst till sistnämnda stad eller den 29 febr. hade han från Klercker fått en rapport, däri denne i korthet meddelade honom hvad som händt, sedan fienden gått öfver gränsen, men tillika den felaktiga uppgiften, att ryssarnes styrka i striden vid Artsjö den 24 februari uppgått till 8,000 man, ehuru, såsom redan nämndt är, den blott utgjort 2,000 man. Under sin resa genom Finland till Tavastehus hade Klingspor utfärdat befallningar om etappväsendets och den finska landstormens organiserande. Vid framkomsten till Tavastehus befallde han slutligen, att den öfver Tammerfors till Ny-Karleby ledande Näsijärvi-vägen skulle inrättas till operationslinie för arméen samt att för detta ändamål proviant- och furagemagasin på tre ställen skulle upprättas. Denna väg för återtåget ogillade dock Klercker, emedan han ansåg en reträtt genom det inre af landet för ett så orimligt företag, att det skulle i grund ha förstört trupperna. Dock gaf han på Klingspors befallning, ehuru för sent, kommissariatet därom order. Många lidanden skulle likväl hafva besparats finska arméen, om denna Klingspors plan kommit att utföras, och Klercker har onekligen gjort sig skyldig till ett fel, då han icke genast gick i författning därom.

Den 2 mars öfvertog Klingspor befälet öfver arméen, som nu var samlad kring Tavastehus. I det krigsråd, som sammankallades, tillkännagaf Klingspor sin afsikt att draga sig tillbaka längre norr ut. Klercker var af olika åsikt; han ville slåss vid Tavastehus, men han lyckades ej genomdrifva sin vilja. Genom den uppfattning af krigsläget,

Klingspor i hastigheten förskaffat sig, hade han nämligen fått den mest öfverdrifna föreställning om ryssarnes styrka. Och att Klingspor kommit till denna uppfattning, därtill var Klercker till god del skulden, emedan han aldrig vetat skaffa sig tillförlitliga underrättelser om ryssarnes styrka och förehafvanden. Klingspor å sin sida begick vid detta tillfälle det felet att icke framlägga någon detaljerad operationsplan. Han ville endast afvakta fiendens mått och steg för att därefter taga sina dispositioner. Om *en* sak var han likväl från början öfvertygad, nämligen att arméen måste retirera, men för proviantens och den stora artilleriparkens skull måste han likväl stanna kvar ännu några dagar vid Tavastehus. Men den 5 mars fick han från Savolaksbrigadens chef, J. A. Cronstedt, underrättelse om, att ryssarne i fyra kolonner gått öfver Savolaks-gränsen samt att de med en femte ämnade anfalla St. Michel. Cronstedt hade därför ansett sig tvungen att draga sig tillbaka öfver Leppävirta. Härigenom kom ryska Savolaks-kåren att stå Uleåborg 20 mil närmare än finska hufvudhären och ungefär lika nära Gamla Karleby som denna. Krigsläget blef därför i Klingspors ögon högst betänkligt. Han beslöt fördenskull också att genast med hela arméen draga sig tillbaka till Österbotten, och denna plan var onekligen bättre än Klerckers; ty om Klingspor några dagar till overksam stått kvar vid Tavastehus, skulle återtåget för arméen äfventyrats.

Däremot hade en annan utväg under de första dagarna af mars stått Klingspor öppen, och om han tillgripit den och handlat med kraft och beslutsamhet, skulle han hafva hört till de stora fältherrarnes antal. Han borde nämligen genast efter sitt öfvertagande af befälet gripit till offensiven och riktat stöten mot söder eller sydväst. Om han detta gjort, synes det icke oantagligt, att de mot Tavastehus framryckande ryska kolonnerna kunnat blifva slagna hvar för sig.

»En offensiv i början af vinterfälttåget skulle sålunda kunnat medföra storartad framgång, ja, kanhända ledt därtill, att belägringen af Sveaborg måst uppskjutas, hvarigenom dess undsättning från sjösidan vid inträffande öppet vatten blifvit lättare. Bibehållandet af denna starka fästning skulle då tryckt sin prägel på hela fälttåget. Så länge den var Sveriges krona tillhörig, hade fienden ej fått fast fot i landet.»

Likväl kan det icke läggas Klingspor till last »*såsom något bestämdt fel*», att han ej grep till offensiven. De oriktiga rapporter, han mottagit af Klercker och Adlercreutz om de ryska afdelningarnas numerär, hade ju ej kunnat annat än förtaga honom tron på att en offensiv kunde krönas med framgång.

För truppernas reträtt hade Klingspor, som sagdt, först ämnat välja de inre och kortare vägarna till Österbotten. Han tänkte anordna återtåget på tre kolonner, af hvilka den högra skulle följa Tammerfors—Kauhajoki—Lappovägen, den mellersta Näsijärvi-vägen och den vänstra Peijänevägen. Som krigskommissariatet genom Klerckers förvållande ej fått tillfälle att anordna magasin på Näsijärvi- och Peijäne-vägarna, måste Klingspor låta sin plan falla och i sista stund lägga Klerckers plan till grund för återtåget. Klercker hade, såsom redan är berättadt, från början ogillat reträtten öfver Tavastland. Enligt hans plan skulle en kolonn följa kustvägen öfver Björneborg och en annan antingen sommarvägen Tammerfors—Kauhajoki—Lappo, eller vintervägen genom Ikalis och Jalasjärvis socknar, eller mera väster ut, än Klingspor velat. Därigenom blef dock vägen längre. Palmfelts brigad skulle gå genom Akkas och Verilaks socknar till Lautakylä, där magasin fanns, och Björneborg. Adlercreutz' brigad skulle gå samlad till Tammerfors. Därifrån skulle en mindre del gå ofvannämnda vinterväg till Ny-Karleby, den större delen till Lautakylä och Björneborg. Alla transportkolonner skulle gå öfver Björneborg. Den 6 mars kl. 8 e. m., således omkring 36 timmar före den dag, Buxhöwden med samlad styrka tänkt slå det afgörande slaget mot svenskarne vid Tavastehus, anträdde dessa återtåget. Den 10 mars delades Tammerfors-kolonnen; den svagare förde Adlercreutz själf, den större öfverste v. Numers. Den 11 uppbröto båda kolonnerna från Tammerfors, Numers' för att i ilmarscher i Kumodalen verkställa sin förening med Palmfelt. Den 11 vardt en af Numers' eftersta bataljoner vid Hatanpää anfallen af ryssarnes förtrupp under generalmajor Jankowitsch. På Pyhäjärvis is öfverrumplades denna bataljon, som tillhörde Åbo läns regemente och kommenderades af major Reuterskiöld, som likväl icke tappade hufvudet utan tvang

genom en väl riktad eld de fientliga ryttarne att draga sig tillbaka.

Sedan Jankowitsch misslyckats i detta försök, vände han sig norr ut för att intränga i Tammerfors. Där var han, i följd af att svenskarne åter försummat bevakningstjänsten, nära att tillfångataga Adlercreutz, som var sysselsatt med förberedelserna för sitt vid middagstiden tillämnade återtåg. För att möta kosackerna funnos blott 12 ordonnanser. Brigadadjutanten Stackelberg dref dock med denna lilla styrka kosackerna ut ur staden. Adlercreutz, som allarmerat sina trupper, angrep sedan Jankowitsch vid Hatanpää och bibehöll sin ställning vid Pyhäjärvis norra strand i 3 timmar, hvarigenom de långa trosskolonnerna hunno komma undan. Adlercreutz drog sig därefter tillbaka på vägen till Tavastkyro för att göra sin långa och besvärliga marsch genom en snöfylld ödemark.

Att förfölja Klingspor och afskära honom återtåget till Vasa beordrade emellertid Buxhöwden den 10 mars generallöjtnant Rajefski med 21:a divisionens 1:a afdelning. Andra trupper fingo order att besätta Åbo, Åland, Ekenäs och Hangö. 17:e divisionens 2 afdelning och reservtrupperna åter skulle belägra Sveaborg och Svartholm.

Men sedan Jankowitsch från Tammerfors inrapporterat, att svenska hufvudstyrkan drog sig tillbaka åt Björneborg, trodde Buxhöwden, att Klingspor där ärnade hålla stånd. Den ryske öfvergeneralen befallde därför Bagration och nästan hela 21:a divisionen att fördrifva Klingspor från nämnda ort. Ryssarne framryckte nu mot Kumodalen, öfver hvars öfre del de redan den 14 blefvo herrar. Öfverstelöjtnant Kulneff, som aflöst Jankowitsch, hade redan dagen förut besatt Tammerfors.

Vid denna tidpunkt hade emellertid Klingspor lyckats förena Palmfelts och Numers kolonner vid Kumo kyrka. Af Numers trupper bildades nu 3:e brigaden, öfver hvilken Gripenberg fick befälet. Orsaken till Klingspors brådstörtade reträtt var, att han fruktade, det vägen till Lautakylä, där hans närmaste magasin var beläget, skulle blifva honom afskuren. Men knappt hade han undgått denna fara, förrän en ny fruktan af samma slag grep honom, eller att en rysk kår, som öfver Verilaks följt efter honom, skulle

sända en del af sina trupper vintervägarna öfver Mouhijärvi—Lavia—Norrmark, hvarigenom reträtten skulle afskurits svenskarne. Denna fara tyckes dock icke ha förefunnits. Klingspor fortsatte emellertid sitt återtåg längs kustvägen. Den 18 utrymde svenskarne Björneborg, som samma dag besattes af Jankowitsch. Buxhöwden befallde samma dag Rajefski att förfölja Klingspor till Kristinestad. Dit skulle äfven Kulneff, som från Tammerfors var på marsch mot Kauhajoki, skynda för att om möjligt afskära Klingspor från Vasa.

Vid denna tidpunkt föll Svartholm i ryssarnes händer. Den 22 besatte de Åbo. I södra Finland hade svenskarne således endast kvar Sveaborg, som belägrades af generallöjtnant Kamenski.

Klingspor förföljdes emellertid på stora kustvägen af Rajefski och på vägen Tammerfors—Kauhajoki af Kulneff. De ryska befälhafvarne skulle afskära honom återtåget vid Kristinestad eller, om detta ej lyckades, åtminstone vid Vasa. Detta misslyckades likväl, och därigenom räddades Klingspor.

Den svenske öfvergeneralen befann sig dock i ständig fruktan, att fienden skulle före honom hinna fram till Vasa, Gamla eller Ny-Karleby. Den ena farliga punkten var icke passerad, förrän en annan lika farlig dök upp längre bort i norr. Att detta skulle blifva följden af den gamla Ehrensvärdska åskådningen, som förbjöd hvarje anordning af inre förbindelsevägar, var naturligt, ty därigenom tvangs man att lämna de inre vägarna till fiendens fria förfogande. Klingspor hade sålunda ej annat att göra än att påskynda marschen. Men att detta skedde med sådan brådska, att »bloden», såsom Löwenhjelm skrifver till Adlercreutz, »står om fötterna på de arma soldaterna», kan ej gillas. Det förefaller nämligen i högsta grad egendomligt, att Rajefski med 12 kompanier anställer jakt efter Klingspors 36. Hade förskräckelsen för turnering på svenska sidan varit mindre, torde detta krigföringssätt icke länge kunnat äga rum.

Klingspor tänkte emellertid ej hålla stånd, om han ock lyckats passera Vasa. Icke ens om han skulle slå ryssarne vid Gamla Karleby, ville han stanna, förrän han förenat sig med den från Savolaks—Kuopio—Uleåborg-vägen retirerande

fjärde brigaden under Cronstedt, hvilken dock ännu mera än Klingspor onödigtvis brådstörtat sin reträtt. Redan den 29 mars intågade nämligen Cronstedt med större delen af sina trupper i Uleåborg.

Adlercreutz' kolonn, som slagit in på vintervägen öfver Tavast-skogen åt Storkyro för att skydda hufvudhärens återtåg öfver Vasa mot ett ryskt anfall på vägen från Kuopi, utförde väl sin uppgift. I Ny-Karleby förenade han sig den 27 med hufvudarméen. Klingspor, som den 28 ankommit till trakten af Jakobstad, lät sina trupper där rasta men befallde samma dag Adlercreutz att fortsätta återtåget till Gamla Karleby, dit denne ock följande dagen ankom.

Ryssarnes försök att vid Vasa afskära svenskarnes återtåg hade sålunda äfven misslyckats. Först den 28 nådde Kulneff vid Lappo tvärvägen Kuopio—Vasa och vann därigenom samband med den från Savolaks framryckande Tutschkoffs främsta afdelning, som den 31 mars besatte Vasa. Dagen förut hade Kulneff intågat i Ny-Karleby.

Den ryska styrka, som omedelbart förföljde Klingspor, var dock icke mer än 5,000 man, medan svenska hufvudhären utgjorde 7,000 man och efter föreningen med Savolaks-Karelska brigaden 10,000 man. Hade verkliga krigsläget varit kändt inom svenska högkvarteret, skulle det varit Klingspors ovillkorliga skyldighet att afbryta återtåget och göra front mot fienden. Genom en kraftig offensiv skulle Klingspor kunnat förstöra ryssarnes högra flygel, som följt efter Cronstedts brigad, då den drog sig tillbaka åt Uleåborg. Högra flygelns trupper voro nämligen i slutet af mars echelonnerade längs vägen Kuopio—Vasa och stodo afskilda från den ryska hufvudarméen. Rajefski åter hade gjort halt i Vasa. Lika litet som Klercker förstod dock Klingspor att skaffa sig riktiga underrättelser om fienden. Arméens lyckliga koncentrering i Uleåborg var förnämsta målet för Klingspors fältherrekonst, och denna hans åsikt delades äfven af andra. I slutet af mars skrifver Aminoff till Adlercreutz: »Om vår reträtt kan verkställas till bestämd ort, så intacte som hitintills, torde den förtjäna ett utmärkt rum i historien, och general Klerckers försvars- och reträttplan, som blifvit följd, förtjäna det äfven.» I

samma anda skrifver hertig Karl till Klingspor om finska arméens vinterfälttåg, eller att »dess historia är en epok uti krigshistorien och eder reträtt en sçavante lära för alla efterkommande militärer.»

Buxhöwden vidtog emellertid anstalter för att bemäktiga sig Uleåborg. Han befallde nämligen Tutschkoff att låta general Bulatoff från Kuopio öfver Kajana framrycka till Uleåborg, medan Tutschkoff öfver Gamla Karleby lät en stark afdelning närma sig förstnämnda stad. Den 1 april uppbröt Klingspor från Karleby-trakten norr ut. I en af de småstrider, som under detta återtåg ägde rum, blef grefve Lövenhielm tillfångatagen. Dagen efter denna händelse, eller den 17 april, utnämndes Adlercreutz till hans efterträdare, och öfverste von Döbeln blef i hans ställe chef för andra brigaden.

Redan följande dag fick Döbelns omkring 2,200 man starka brigad, som utgjorde svenska arméens arriergarde, vid Sikajoki upptaga striden med ryska arméens lika starka avantgarde under Kulneff, ehuru denne endast var öfverstelöjtnant. Det höll likväl icke på att blifva någon större strid af, ty ehuru Adlercreutz återkallat Palmfelts och Gripenbergs brigader, gaf han likväl ungefär samtidigt med deras återkomst eller kl. mellan 5 och 6 e. m. order åt alla trupperna att fortsätta återtåget. Men Kulneffs öfverdåd kom Adlercreutz att ändra åsikt. Medan öfverste Turtschaninoff på Kulneffs order med vänstra flygeln gick öfver älfven hack i häl efter den retirerande Döbeln, kastade Kulneff, som alltid föredrog offensiven, i elden sina sista reserver på högra flygeln för att på denna sida öfverflygla svenskarne. Det lyckades honom också till en början. Hans främsta afdelningar rusade öfver älfven men kunde icke vinna vidare terräng, emedan en del af Gripenbergs brigad hejdade dem. Men då Adlercreutz nu märkte, att ryssarnes artilleri- och infanterield i centern mattades, under det att de alltmera utbredde sig åt flyglarna, beslöt han att med en kraftig stöt spränga deras midt. Han gaf därför order åt major von Hertzen att med Nylands jägare och åt löjtnant Kihlström att med en afdelning jägare af Tavastehus' regemente storma kyrkbyn. Ehuru Kihlström stupade på isen, lyckades anfallet. Kulneffs flygel måste nu hals

öfver hufvud draga sig tillbaka och snart äfven, ehuru mera långsamt, Turtschaninoffs. Sedan Kulneff åter samlat sina trupper, upplågade striden med stor häftighet. Först mörkret gjorde slut på densamma.

Svenskarne hade sålunda vunnit sin första seger under detta fälttåg. Att ryssarne därvid icke ledo ett förkrossande nederlag, berodde på svenskarnes vanliga taktik att i början af striden endast insätta arriergardesbrigaden och låta den förblöda, innan hufvudstyrkan ingrep. När Döbeln omkring kl. half 6 e. m. drog sig tillbaka öfver älfven och i striden aflöstes af första och tredje brigaderna, hade Döbelns brigad denna dag marscherat omkring 3 mil och slagits i öfver 2 timmar. Runeberg låter i sin sköna sång »*Adlercreutz*», hvari han skildrar slaget vid Sikajoki, Döbeln sist ingripa i striden och afgöra densamma. I stället var det han, som först var i elden, och Palmfelts och Gripenbergs brigader, som afgjorde densamma.

Ur strategisk synpunkt var striden vid Sikajoki utan betydelse för svenskarne, emedan de af brist på lifsmedel ej kunde förfölja ryssarne. I moraliskt afseende däremot hade den större betydelse. Den öfverdrifna föreställningen om ryssarnes stora öfvermakt blef nämligen efter denna strid skingrad i det svenska högkvarteret.

»Genom Cronstedts besinningslösa återtåg, med hvilket hufvudhären på den längre kustlandsvägen omöjligen kunnat hålla jämna steg, hade en förskjutning uppkommit mellan trupperna på båda krigsskådeplatserna. Denna svaghet skulle en företagsam fiende icke förbisett. Än brydsammare skulle svenska hufvudhärens läge sannolikt blifvit, om Buxhöwden gillat Tutschkoffs förslag att med divisionens hufvudkrafter följa efter Cronstedt till Uleåborg i stället för att marschera på Vasa. Men i stället fick Tutschkoff, såsom nämndt är, med större delen af sin styrka lämna Cronstedts reträttväg, och Bulatoff, som nu allena skulle utföra förföljarens roll, stannade overksam i Kuopio. På detta sätt undgick Cronstedt äfven under detta skede genom en lycklig slump följderna af sina grofva felgrepp.»

Genom detascheringar till Brahestad hade Cronstedt emellertid själf tagit ett steg för att fylla luckan mellan sin kår och hufvudhären. Detta var naturligtvis icke till fyllest. Klingspor befallde honom emellertid att låta Sandels med större delen af Savolaks-brigadens trupper besätta det strategiskt viktiga Frantsila. I början af april stodo

ock Sandels trupper echelonnerade utmed vägen Frantsila—Uleåborg. Med hänsyn till utrymme i kvarteren och förplägnad var denna förläggning särdeles ändamålsenlig, och härtill kom, att spaningstjänsten, som förut skötts illa af de flesta högre svenska befälhafvarne, af Sandels ordnades så klokt, att hans trupper snart kunde koncentreras vid Frantsila.

Af Sandels' trupper bildades ungefär vid denna tid femte brigaden. Enligt order af Klingspor den 12 och 13 april koncentrerades både Sandels' och Cronstedts brigader omkring Limingå—Kempele—Frantsila. Cronstedt, som förde befälet öfver hela denna styrka, hade uttrycklig befallning att på det kraftigaste försvara Frantsila, som ansågs hotas från två håll.

Buxhöwden hade nämligen, sedan »couperingen» vid Vasa misslyckats, utfärdat order om en operation mot Uleåborg. I följd däraf hade Bulatoff den 6 april brutit upp från Kuopio. Men efter några dagars marsch fick han af Tutschkoff order att lämna Kuopio-vägen för att vid Revolaks ställa sig i förbindelse med hufvudhären.

Den 20 april uppbröt Bulatoff från Pulkkila mot Vihanti. Han måste därvid utföra en flankmarsch på ett afstånd af endast 20 km. från den vid Frantsila stående fjärde brigaden.

Det strategiska läget under dessa dagar är ganska märkligt. De bägge kring Frantsila stående svenska brigaderna voro öfverlägsna Bulatoffs trupper. Som Cronstedt visste detta, borde han ha gjort en offensiv stöt mot Pulkkila eller ock ett anfall mot fienden under dennes flankmarsch mot Vihanti. Efter en seger någonstädes mellan dessa bägge orter skulle Cronstedt kunnat framgå i flanken mot de ryska trupper, som opererade längs kustlandsvägen, och i förening med den svenska hufvudhären, om denna ryckte fram öfver Sikajoki, lätt kunnat bringa de ryska trupperna just i det läge, som ryske öfverbefälhafvaren tillärnat svenskarne eller mellan tvenne eldar. Men intet af detta gjordes. Cronstedt följde bokstafligen högkvartersordern att försvara Frantsila, hvarigenom fienden utan att oroas fick tillfälle att förena sig med de ryska hufvudkrafterna. Som Frantsila, sedan Bulatoff gått förbi

detsamma, förlorat sin betydelse för en ren defensiv, fick Cronstedt den 21 april order att utrymma orten och marschera norr ut.

Trots segern vid Sikajoki hade Klingspor med första, andra och tredje brigaderna gått tillbaka till Lumijoki för att vinna samband med Cronstedts och Sandels' trupper. Klingspor hade samtidigt befallt Sandels att med femte brigaden besätta Oulunsalo och Cronstedt att samla fjärde brigadens styrka vid Temmes.

I denna ställning stod arméen den 25 april, då underrättelser ingingo, att ryssarne samlat 2,500 man och 6 kanoner vid Vihanti och Revolaks i tydlig afsikt att i förening med de trupper, som stannat bakom Sikajoki, framgå till anfall mot svenska hufvudhären vid Lumijoki. För att förekomma detta beslöt sig Klingspor omsider för att gripa till offensiven. Utfölle operationerna lyckligt, skulle Cronstedt förfölja i riktning mot Brahestad för att söka afskära den ryska Sikajoki-afdelningens återtåg, medan svenska hufvudhären framryckte mot dess front.

På grund af de order, Cronstedt den 26 april i Paavola mottagit, borde han taga sina mesyrer så, att han följande dag kl. 3 om morgonen med sin 2,250 man starka brigad kunde anfalla fienden vid Revolaks. Samtidigt lofvade Adlercreutz vara till hands, sedan Cronstedt redan börjat affären.

Adlercreutz inträffade verkligen på utsatt tid med 150 man infanteri och 30 dragoner. Ehuru ej Cronstedt hördes af, började Adlercreutz affären i förhoppning, att Cronstedt snart skulle hinna fram.

Den ryska styrka, som den 24 april besatt Revolaks, utgjordes af generalmajor Bulatoffs omkring 1,500 man och 6 kanoner starka kår. I prästgården hade Bulatoff själf och hans stab tagit kvarter, i kringliggande byar och gårdar voro hans trupper förlagda. Starka posteringar voro framskjutna på Paavola-, Limingå- och Lumijoki-vägarna, och bevakningstjänsten sköttes af ryssarne såsom alltid utmärkt. Detta gjorde, att Adlercreutz' kår snart upptäcktes. Efter stora förluster måste Adlercreutz redan kl. 7 på morgonen draga sig tillbaka, sedan han gifvit hela företaget till spillo. Cronstedt fick dock frihet att handla efter eget skön.

Bulatoff skulle just uppsätta rapport om sin seger, då underrättelser inlupo, att en stark svensk kolonn var i anryckande på Paavola-vägen. Det var Cronstedt, som, ehuru han genom skidlöpare fått bud från Adlercreutz om dennes återtåg, likväl beslöt att angripa fienden, hvars hufvudställning han antog vara vid kyrkan. I två kolonner framryckte han för att anfalla fienden i fronten och högra flanken. Det ena ryska detaschementet efter det andra måste vika. Härunder utmärkte sig den af Runeberg besjungne Lode. I prästgården, som utgjordes af en kringbyggd fyrkant, beslöt emellertid Bulatoff, ehuru svårt sårad, att till det yttersta försvara sig. Härifrån tänkte han, sedan han på kort håll aflossat de två vid hufvudingången stående kanonerna med ett grenadierkompani göra ett kraftigt utfall. I denna afsikt hade han stigit af hästen samt just utropat: »Framåt, tag dem på bajonetterna», då han träffades af en kula i bröstet och medvetslös störtade till marken mellan kanonerna och grenadiererna. Därmed var ryssarnes motståndskraft bruten, vid 10-tiden på f. m. gåfvo sig de på gården inneslutna åt de inrusande svenskarne. Genom denna seger återvann Cronstedt i högkvarteret det anseende, som han förspillt genom sin brådstörtade reträtt från Savolaks.

Ehuru tre brigader eller omkring 5,000 man af svenska hären under dessa dagar lågo overksamma kring Lumijoki, medförde likväl slaget vid Revolaks viktiga strategiska följder. Tutschkoff, som hade order att taga Uleåborg, måste nämligen genom ett hastigt återtåg rädda sig från att blifva afskuren från sina förbindelser. Redan den 28 eller dagen efter slaget drog han sig tillbaka till Pyhäjoki och därefter ända till Gamla Karleby. Klingspor var nöjd med hvad han vunnit. Endast 5:e brigaden framsändes ett stycke på Savolaks-vägen. Sandels skulle visa, att årstiden icke lade hinder i vägen för en tilltagsen befälhafvare.

Vid underrättelsen om detta nederlag beordrade Buxhöwden två regementen från ryska Finland att marschera till Tavastehus för att där utgöra en allmän reserv. Och redan efter Sikajoki-affären hade han befallt Rajefski att från Vasa framrycka till förstärkning åt Tutschkoff, men det skedde för sent. Från anfall måste Buxhöwden därför nu öfvergå till strängt försvar, om icke allt, som han under

sex veckors ständig framgång vunnit, lika hastigt skulle gå förloradt. Med stor kraft vidtog han sina mått och steg för att skydda så stor del af det eröfrade Finland som möjligt, dels mot Klingspor i norr, dels mot befarade landstigningsförsök i söder. Enligt hans åsikt var den, som behärskade landet mellan Helsingfors och Tavastehus, herre i Finland. Därför hade han redan den 22 april befallt, att Helsingfors skulle vara samlingsplatsen för 17:e divisionen och Tavastehus för den 21:a, medan åter 5:e divisionen, om så behöfdes, skulle draga sig tillbaka till Kuopio för att skydda hufvudhärens förbindelser.

Hvad fältarméens operationer angår, kan vinterfälttåget anses afslutadt med slaget vid Revolaks. Under detsamma hade svenskarne i döda, sårade och fångar förlorat 662 man; ryssarne åter enligt egna källor 1,311 man. Svenskarnes förlust vid Sikajoki var 211 man, ryssarnes 387 man. Vid Revolaks åter de förres 94, ryssarnes 600 man.

IV.

Af Generalstabens stora verk om kriget 1808 och 1809 torde den afdelning, som handlar om *Sveaborgs kapitulation*, för den stora allmänheten vara den mest intresseväckande, så pinsam den än är för hvarje fosterlandsvän att genomläsa.

Denna afdelning börjar med en historia öfver Sveaborgs fästning, som utrymmet dock ej tillåter oss att beröra. Genom flera ljustrycksplanscher får läsaren en tydlig föreställning om den väldiga fästningens utseende från olika sidor. Sveaborgs fästen har den mestadels stormfria fronten åt alla håll, således äfven mot den inre redden, men det inre försvaret inom hvarje fäste var tillgodosedt endast å Gustafssvärd, Vargö och stora Öster-Svartö. Skulle fienden hafva lyckats intränga i något af de andra fästena, borde hans fördrifvande därifrån dock varit ganska lätt, åtminstone hvad beträffar Väster- och Lilla Öster-Svartö. Dessa behärskades nämligen fullständigt från Vargö. Långörn, som låg mera frånskild, var det för stormning mest utsatta af alla. I egenskap af sjöfästning hade Sveaborg

naturligtvis sin största styrka mot stormning vid öppet vatten. Att stormfriheten var mindre vintertiden, då isen bar, är tydligt. Det var emellertid lättare att under sådant förhållande återeröfra ett förloradt fäste. Att Sveaborg utgjordes af flere skilda fästen var med afseende på stormning naturligtvis en stor fördel, ty härigenom tvingades fienden, som omöjligen kunde storma alla fästena på en gång, till flera olika anfall.

Sveaborg hade sin största fortifikatoriska svaghet i det otillräckliga antalet bombfria rum, och de som funnos voro långt ifrån mönstergilla. Enligt detaljuträkning fanns bombfritt utrymme för 2,440 och icke bombfritt för 5,420 man, således i allt bostäder för omkring 7,860 man. Under belägringen 1808 utgjordes besättningen af 7,120 man, stridande och icke stridande. En ytterligare svaghet var, att många af Sveaborgs icke bombfria byggnader hade ett ganska högt läge, och åtskilliga af dem voro uppförda i flere våningar, hvilket gjorde, att de voro mycket utsatta för den anfallandes eld. Vid öppet vatten kunde en stark flotta rikta ett kraftigt bombardement mot Sveaborg. Å yttre redden var framför hela fästningen på lagom afstånd 10—12 famnars (18—21,6 m.) djup; bottnen delvis lera, delvis sand. Ankringsförhållandena voro sålunda vid lugnt väder mycket gynnsamma. Under vinterförhållanden måste det däremot för fienden möta stora svårigheter att tillräckligt nära fästningen på eller bakom de kala bergen och öarna bygga så många batterier, att dessa kunde blifva fästningens talrika artilleri öfverlägsna. Ett bombardement under en vinterbelägring var — åtminstone under förhållandena år 1808 — sålunda mindre att frukta än om sommaren.

Ehrensvärd hade i sin rapport 1747 om Sveaborg uttalat den förhoppningen, att fästningen »kan svårligen belägras, och ännu svårare intagas, då den är försedd med all nödtorft och äger en god kommendant, som vet att nyttja alla förmåner.» Men det var företrädesvis det senare, som Sveaborg saknade 1808 — fästningens kommendant visade sig till slut vara hennes största svaghet.

Liksom de tre andra hjältarne i slaget vid Svensksund har icke Karl Olof Cronstedt fått någon uttömmande

biografi. Den bästa tillgängliga står att läsa i Nordisk Familjebok; dess författare brukar det kända märket H. W. Denna biografi åberopas ock i Generalstabens stora arbete, genom hvilket den likväl i flera punkter kompletteras ur ej förut tillgängliga ryska källor.

Karl Olof Cronstedt (född i Finland 1756) var i bägge sjöslagen vid Svensksund flaggkapten. I följd däraf har man tilldelat honom den hufvudsakliga äran för segern år 1790. Åt denna uppfattning har bland andra Runeberg gifvit uttryck i den bekanta versen:

»Den svenska flottans största glans,
dess seger vid Svensksund, var hans.»

Denna uppfattning låter näppeligen försvara sig. Ur handlingarna kan klart och tydligt bevisas, att bataljplanen var uppgjord af alla fyra eskadercheferna jämte öfverste de Frese, som ända till morgonen af bataljdagen fungerade såsom flaggkapten. Något bevis på att Cronstedt på ett afgörande sätt ingripit i själfva bataljen har ännu ej blifvit uppvisadt och lär väl heller aldrig *kunna* uppvisas. Den lysande manöver, som den af sitt otacksamma fädernesland en lång tid så godt som förgätne öfverste Jakob Törning utförde och som afgjorde det stora slaget, synes efter alla urkunder att döma hört till själfva krigsplanen eller följt såsom ett korollarium af densamma. Att i fråga om denna sak ingå i närmare detaljer är här ej rätta stället. Jag har endast velat konstatera detta faktum. Dock bör det äfven betonas, att det troligen endast var undfallenhet för den kungliga viljan, som hindrade Cronstedt att afstyrka bataljen vid Svensksund, och som vållade, att Gustaf III gjorde honom till flaggkapten under slaget.

Som sjöminister torde Cronstedt både under Gustaf III och Gustaf IV Adolf visat duglighet, men han råkade 1801 hos den sistnämnde i onåd; han befanns »för konstig och benägen att skada andra». Konungen afskedade honom därför från generaladjutantskapet för flottorna, men lät honom trots sin ofördelaktiga uppfattning af hans karakter sedan aflösa den hederlige Klercker såsom kommendant öfver Sveriges starkaste fästning Sveaborg. Det var med missnöje Cronstedt mottog denna post, och i detta missnöje

har man velat söka en af orsakerna till hans häpnadsväckande brottsliga beteende år 1808. Klercker, som personligen kände honom, ville icke frånkänna honom militärisk skicklighet, men säger, att »han var af Jägerhornska släkten — Cronstedts mor hette nämligen Jägerhorn — och af samma esprit». Till Klercker har han ock fällt utlåtanden, som gingo i samma riktning som de, hvilka, efter hvad redan anförts, uttalats af Ehrenroth och Palmfelt, eller att Sverige aldrig kunde försvara Sveaborg och Finland, om Ryssland förstode att begagna sig af sin öfverlägsna makt.[1]

Konungens order om krigsförberedelserna erhöll Cronstedt först den 14 febr. Men redan dagen innan konungen utfärdat denna order eller den 4 febr. har han befallt generalfälttygmästaren att så fort det sig göra lät landvägen till Sveaborg afsända 1,000 centner krut. Det är rent af obegripligt, att denna order icke långt för detta utfärdats. I följd däraf har den ej heller hunnit verkställas.

De order Cronstedt mottogo den 14 febr. innehöllo bland annat befallningar att sätta fästningen i försvarstillstånd och att utrusta en del af Sveaborgseskadern samt hellre än att låta denna falla i fiendens händer uppbränna densamma.

Genom Cronstedts egen och finska krigskommisariatets försorg försågs fästningen med proviant, som enligt Cronstedts egen utsago var tillräcklig till slutet af maj månad. Med nit och drift satte han ock snart fästningen i försvarstillstånd. Enligt ryska uppgifter togos vid Sveaborg öfver 2,000 kanoner, däraf 870 till valls. I förstnämnda siffra torde dock många obrukbara pjeser vara inberäknade. Enligt senast kända bestyckningsplan har fästningen endast varit armerad med 1,430 skjut- och 230 kastmaskiner. På projektiler fanns ingen brist, och krutförrådet utgjorde 2,424 centner, ehuru nyssnämnda 1,000 centner ej hunnit framkomma. Sistnämnda omständighet gaf likväl Cronstedt

[1] Huru öfvermåttan höga tankar man vid krigets utbrott hade om Cronstedt, framgår af hvad Trolle-Wachtmeister d. $^{12}/_{2}$ skrifver (I, s. 90—91): Amiral Cronstedt hade satt Sveaborg i försvarstillstånd. Det är hans rådighet, man egentligen har att tacka för alla de mått och steg, som Klercker tagit (!), hvilken själf är för gammal att omfatta alla detaljer. — T.-W. tillägger, att finnarnes esprit var utmärkt, och om icke bristen af gevär samt annan ammunition låge i vägen, skulle innan fjorton dagar ryssarne finna emot sig en tillvuxen armé af 50,000 man.

tillfälle att påstå, att krutförrådets otillräcklighet nödgat honom till fästningens uppgifvande. Hade han med måtta och klokhet användt sina ammunitionsförråder, hade dessa varit mer än tillräckliga, till dess nya förråd i medlet eller slutet af maj kunnat från Sverige ankomma.

Den 2 mars besatte 17:e ryska divisionen Helsingfors. Vid middagstiden samma dag anlände grefve Buxhöwden själf till staden. När den ryske öfvergeneralen med hufvudstyrkan tågade norr ut, kvarlämnade han utanför Sveaborg endast omkring 2,000 man. Men ehuru Sveaborgs garnison utgjorde omkring 7,000 man, gjordes intet försök att anfalla denna svaga ryska styrka, som först inemot den 15 mars förstärktes till 3 à 4,000 samt den 1 april till omkring 6,500 man.

Buxhöwden, som dessförinnan återkommit till Helsingfors, skref d. 15 mars till kejsaren, att en *stormning* mot Sveaborg var omöjlig, likaså en formlig belägring. Följaktligen måste han nöja sig med att hålla fästningen i strängaste *blokad* och att åstadkomma en kraftig *bombardering*. Men till sistnämnda åtgärd behöfdes andra kanoner än de, som Buxhöwden fört med sig. Han anhöll därför förslagsvis om 24 st. (minst) 24-℔:ga kanoner och 15 st. (minst) 5-℔:ga mörsare. Emellertid öppnade ryssarne redan den 19 mars elden från ett batteri, som likväl endast bestod af fyra fältkanoner. Således hade icke Cronstedt mot detta behöft på det »planlösaste» slösa med sin ammunition. Att under denna strid kulor från fästningen nedföllo i Helsingfors är ej att undra öfver. Borgerskapet har likväl ej klagat däröfver. Men ryssarne skyndade att på sitt sätt draga nytta af hvad som skett genom att begagna sig af stadsbornas förmenta klagan för att åt sig rädda det helt enkelt oumbärliga inkvarteringsutrymmet i staden. Denna under humanitetens mask gjorda vädjan till Cronstedts känsla för sina lidande medmänniskor utgjorde uppslaget till den parlamentering, som började den 21 mars och som snart skulle bära så olyckliga frukter för Sverige.

Den 21 mars kom ryska hofrådet Hagelström ut till fästningen såsom parlamentär. Han åtföljdes af löjtnant van Suchtelen, en son till chefen för ryska arméens generalstab. De mottogos på isen af öfverste Jägerhorn och

några andra officerare. Ett bref aflämnades till Cronstedt. I detta begärdes, att Helsingfors skulle betraktas såsom neutralt område, eller att det ej skulle beskjutas. Ville Cronstedt ej samtycka därtill, skulle staden uppbrännas eller hämnd på annat sätt utkräfvas. Efter någon tvekan förklarade Cronstedt, att han ginge in härpå. Följande dag återkom Suchtelen, åtföljd af öfverste Anshelm de Gibory. Jägerhorn mottog äfven denna gång de ryska parlamentärerna. Den sistnämnde af dessa yrkade enständigt på att »mundteligen få framföra sina depescher till kommendanten». Detta villfors. Ett samtal mellan ryssarne och Cronstedt ägde ock rum på isen. Hvad som därunder förekom är obekant, men på eftermiddagen återkommo ryssarne och insläpptes mot allt krigsbruk i fästningen. Efter någon svårighet mottogos de af Cronstedt, som underhöll sig med dem bortåt en timme.

Parlamentärerna skola äfven ha medfört ett bref från Buxhöwden, som däri afslog Cronstedts begäran att få utsläppa tärande munnar, dock erbjöds det grefvinnan Cronstedt att få med sina barn bosätta sig i Helsingfors. Den 23 mars afböjde Cronstedt detta anbud, så vidt det ej skulle utsträckas till alla officersfamiljer. På eftermiddagen hade Cronstedt, åtföljd af Jägerhorn och ett par andra, vid det lilla skäret Lånnan ett samtal med general van Suchtelen, som därunder yttrade, att självfva klokheten fordrade, att fästningen öfverlämnades åt ryssarne. Cronstedt svarade, att han nu vore »i den författning, att han kunde försvara sig, hvilket skulle ske till sista man, och att hvar och en sådan propos alltid skulle besvaras med fästningens kanoner.» Suchtelen förklarade därför ock efteråt, att Cronstedt under hela detta samtal uppfört sig »som en ärans man».

När Cronstedt återkom till fästningen, sammankallade han genast en krigskonselj. Inför denna omtalade Cronstedt med »marquant förakt», att fästningen uppfordrats. Alla de 13 tillkallade ledamöterna förklarade, att fästningen hade intet att frukta. Samma kväll vidtogos särskilda åtgärder till dess tryggande mot öfverrumpling. Vidare fick garnisonen icke blott på natten utan äfven följande nätter stå i gevär, ehuru intet anfall förspordes. Detta ständiga nattvak, i förening med isågning och annat

hårdt arbete om dagen, uttröttade trupperna i hög grad. Bataljonscheferna gjorde också föreställningar mot detta slöseri med manskapets krafter; de önskade i stället att få göra ett utfall, men deras ord hade ingen verkan. Den 25 mars uppfordrades Sveaborg för andra gången, men förslaget tillbakavisades, och Cronstedt yttrade inför de 13, att han hoppades, att alla skulle uppfylla sina skyldigheter att försvara fästningen.

Då ryssarne märkte, att ännu ingenting stod att vinna med underhandlingar, förnyade de den 28 mars bombarderingen, som fortgick till den 1 april. Ehuru ryssarne därunder inkastat öfver 1,500 projektiler i fästningen, hade dennas motståndskraft på intet sätt rubbats.

Den 2 april e. m. återkommo Gibory och löjtnant van Suchtelen såsom parlamentärer och infördes af Jägerhorn i fästningen. Denna gång sökte de genom hot och skrämsel samt en mängd falska rykten inverka på Cronstedt. Denne visade dock till en början fasthet. Han framhöll, att fästningens försvarsförmåga var oförminskad, hvarför han ej behöfde låta föreskrifva sig några lagar. Till slut förklarade han sig emellertid icke ovillig att sluta ett stillestånd till den 13 maj, dock på det villkoret att allt skulle förblifva orubbadt. Erhölle han icke ansenlig förstärkning före denna tidpunkt, lofvade han genom kapitulation öfverlämna fästningen. Detta högst betänkliga steg på eftergifternas slippriga väg tyder likväl »*mindre på ett småningom mognande beslut än på någon särskild förekommen anledning, som dock ingenstädes med bestämdhet meddelas*». Gibory var likväl långt ifrån att nöja sig härmed. Såsom ett oeftergifligt villkor för en dylik vapenhvila fordrade han nämligen öfverlämnandet af fästena Långörn, Väster- och Öster Svartö samt ett mindre fäste. Af den ryska rapporten om denna underhandling framgår tydligt, att Cronstedt för sin personliga del ej synes hafva visat någon egentlig ovilja mot att ingå på dessa oförsynta villkor. Något bestämdt svar gaf han dock ej denna dag, utan underhandlingarna uppskötos till den följande eller den 3 april. Hvilken vikt och hvilka fördelar ryssarne väntade sig af denna vapenhvila och af nämnda fästens öfverlåtande till dem, visar ett bref, som Buxhöwden s. d. skref till kejsaren, och i

hvilket han förklarar, att ingen fara är för handen, att isen skulle gå upp före den 1 maj, men äfven om så hände, skulle hans artilleri då vara färdigt att på alla punkter med den kraftigaste eld mota svenska flottan.

Cronstedt tillkännagaf emellertid den 2 april för krigsrådet ryssarnes fordringar, men förklarade ock, att han ville söka förmå dem till billigare villkor. Han ville endast inrymma dem Långörn. Å andra sidan skulle fienden förbinda sig att utrymma tvenne af sina positioner på fasta landet samt att utsträcka stilleståndet till den 13 maj.

Hvad provianten vidkom trodde Cronstedt, att den skulle räcka till maj månads slut. Af ammunitionen åter vore en tredjedel redan förbrukad, återstoden kunde ej räcka mer än 14 dagar. Krigsrådet hade ej något att invända mot Cronstedts stilleståndsförslag.

Dagen därpå ägde den beramade sammankomsten på Lånnan rum. Cronstedt åtföljdes dit af 4 officerare, bland dem Jägerhorn. Denna gång fördes ryssarnes talan af general van Suchtelen.

Sedan Cronstedt förklarat, att krigsrådet motsatt sig utrymmandet af de begärda fästena, och att han själf *öfvertalats* att hylla samma åsikt, förklarade han sig oförhindrad att föreslå afslutandet af ett stillestånd till den 13 maj på de villkor han inför krigsrådet framställt. Suchtelen åter vidhöll de villkor Gibory föreslagit.

Sedan Cronstedt återkommit till fästningen, förklarade han för krigsrådet, att han ansåg ställningen ohållbar, och att fienden ej ville pruta af på sina fordringar. Han skildrade truppernas krigsduglighet samt proviant- och ammunitionsförrådens otillräcklighet i de mörkaste färger. Den logiska slutföljden af hans tal måste därför blifva och blef äfven den, att en konvention, vore det än på de hårdaste villkor, var det enda försök till räddning, som återstod.

Likväl afgjordes fästningens öde först under öfverläggningarna följande dag eller den 4 april. Hade det i krigsrådet förut funnits något motstånd, var detta nu brutet. Af Buxhöwdens bref framgår det också, att det först var efter den 4 april, som »verket fortsattes med stor framgång».

I sammankomsten på Lånnan följande dag nedsatte ryssarne sina anspråk så till vida, att de samtyckte till

att ofvannämnda fästen skulle »lämnas dem i pant» för konventionsvillkorens stränga iakttagande. Mot denna i själfva verket endast formella afprutning gjordes å svenska sidan den vida mera betydande eftergiften, att tidpunkten för stilleståndets utgång vardt tillbakaflyttad från den 13 till den 3 maj. Hvilken betydelse detta medgifvande innebar, framgår af hvad Buxhöwden rapporterade till kejsaren, eller att man allra tidigast i slutet af april kunde vänta öppet vatten i hamnen. Ganska ofta kunde det dröja ända till midten af maj, innan segelleden gick öppen. »Jag beslöt därför», slutar den ryske öfvergeneralen, »att göra kommendanten benägen för ett stillestånd, men endast och allenast i afsikt att vinna tid.»

Det icke minst intressanta i denna rapport är Buxhöwdens uttalande om nödvändigheten af fästningens isolering, äfven sedan farvattnet blefve fritt från is, hvilket med andra ord vill säga, att han redan nu tänkte på att bryta konventionen, därest isen skulle gå bort före stilleståndstidens utgång.

I krigsrådet förkunnades att krutmängden räckte till 60 skott per kanon, men krutförrådet tyckes ha varit 2 à 300 centner mer än som uppgafs. Hvad konventionen angår, var flertalet hågadt att ingå därpå. Major Hjärne och ett par andra talade dock emot en sådan och menade, att, om man nu afslog det ryska förslaget, kunde man vinna bättre villkor. Men då uppträdde Jägerhorn »med imponerande ton och snäste alla».

Under öfverläggningens fortgång sökte Cronstedt visa konventionens nödvändighet. Det var troligen därunder han fällde följande bekanta yttranden: »Mina herrar! Jag är hvarken feg eller lejd, men jag ser intet annat medel att hålla fästningen Kungl. Maj:t och riket till handa vid öppet vatten än att ingå på konventionen.» Han erbjöd sig äfven att sjukrapportera sig, om någon af de andra ville öfvertaga kommendantskapet och fortsätta underhandlingarna med den ryske generalen. Cronstedt sökte ock visa sannolikheten af att det skulle vara öppet vatten före den första maj. Han yttrade således motsatsen af hvad Buxhöwden skrifvit till sin kejsare. Hvad fästena, som skulle öfverlämnas till ryssarne, beträffar, ansåg Cronstedt, att

dessa voro lätta att återtaga, om fienden, såsom major Hjärne befarade, bröte konventionen. Om denna kom det slutligen till votering, genom hvilken konventionen till alla delar antogs. Vid slutet af sammanträdet bragte Cronstedt på tal konungens befallning om skärgårdsflottans förstöring, ifall fästningen icke kunde försvaras. Han sökte visa, att en sådan åtgärd var icke blott onödig utan t. o. m. skadlig. Någon diskussion om denna viktiga punkt kom dock icke till stånd. Krigsrådet hänvisade kommendanten till konungens instruktion. Om man sammanställer Cronstedts skäl mot uppfyllandet af konungens order och hans uraktlåtenhet att före fästningens öfverlämnande förstöra flottan med hvad som Buxhöwden den 7 april skref till kejsaren, måste man få det intrycket, att det i hemlighet ingått i öfverenskommelsen med ryssarne, att flottan *icke* skulle förstöras utan tillika med fästningen öfverlämnas åt ryssarne. Buxhöwdens ord voro följande: »Min ifrigaste önskan var emellertid att erhålla flottan oskadad. Dess förstöring, som lätt kunnat blifva en följd af fästningens beständiga bombarderande, skulle nämligen hafva beröfvat vår sjömakt en ej obetydlig förstärkning. — Den förstärkning, ryska flottan fick genom erhållandet af Sveaborgs-eskadern, var betydlig; den vållade ock längre fram svenskarne stora svårigheter.

Cronstedts handlingssätt vid detta tillfälle vittnar om förräderi äfven därigenom, att han i sin försvarsskrift säger, att fästningen icke kunde försvaras mot en öfver isen anfallande fiende. Har denna åsikt verkligen varit hans öfvertygelse, och har han för denna orsak afslutat konventionen, så borde han väl under konventionen ha vidtagit några åtgärder för att uppfylla konungens order; men detta har han icke gjort. Detta hans handlingssätt har därför ock, till och med innan man kände innehållet af Buxhöwdens sistnämnda bref, varit en så ytterst graverande omständighet för honom och gifvit den, som mera grundligt sökt sätta sig in i Cronstedts handlingssätt, en ledtråd till den upptäckten att hans uppgifvande af Sveaborg var en handling af förräderi och icke såsom åtskilliga ha äflats att göra gällande, af svaghet och lättrogenhet. Genom Generalstabens arbete vederläggas de tre hufvudskäl Cronstedt anför för konventionens afslutande, nämligen omöjlig-

heten att försvara fästningen mot en öfver isen anfallande fiende, fästningsverkens dåliga skick, besättningens svaga styrka och ringa krigsduglighet samt vidare förrådens otillräcklighet, särskildt hvad ammunitionen angår.

Hvad första punkten angår, vederlägges den af Buxhöwdens förklaring till kejsaren, att fästningen var ointaglig; den andra åter af att Sveaborgs garnison var större än den ryska belägringshären; hvad det tredje skälet angår, var på lifsmedel ingen brist, och af ammunition hade man 60 skott per kanon ehuru man vid kapitulationen uppgaf, att det fanns blott 40 skott per kanon.

Således kan man väl ej längre påstå, att Cronstedt ej gjort sig skyldig till förräderi.[1] Runebergs ord i hans straffsång öfver Cronstedt äro rättvisa:

Den, som förrådt sitt land, han har
ej ätt, ej stam, ej son, ej far.

Näst Cronstedt har Jägerhorn största skulden i detta svarta brott. Missnöje med Sverige och de maktägande därstädes samt guldets lockelser förledde dessa bägge män och andra samt äfven fruntimmer. De sistnämnda ha väl dock uteslutande låtit vinningslystnaden bestämma deras handlingssätt. Den mest brottsliga af dem var kaptenskan Helena Charlotta Reutersköld, född de Frese. I samråd med åtskilliga officersfruar, bland andra öfverstinnan Brunow, friherrinnan Gustafva Sofia Hjärne samt *sin* ogifta syster Karolina Gustafva, synes hon hafva från första stund arbetat på fredens återställande. — Gustaf III:s i juni 1788 utfärdade stränga förbud rörande officersfruarna på Sveaborg vittnade således om förutseende, M. Anckarsvärd må i sina »Minnen» (s. 9) tadla det, huru mycket han vill.

Den 6 april afslöts konventionen. Sista akten af Anjalaförbundets sorgliga drama var fullbordad.

Ryssarne erhöllo i det slutliga affattandet flera fördelar än som förut enligt Cronstedts anförande inför krigsrådet lofvats dem. Detta fick man veta, då det ryska förslaget till konventionen upplästes inför krigsrådet. Vid de

[1] Trolle-Wachtmeister (I, s. 195) har, stödjande sig på de uppgifter general Lagerbring på våren 1809 under sin vistelse i Finland inhämtat, anfört åtskilliga för Cronstedt förmildrande omständigheter, som dock icke uthärda någon verklig kritik. Icke ens grefvinnan Cronstedts »gråt» har haft det inflytande T.-W. tillägger densamma.

anmärkningar, som då framställdes, fäste amiralen ingen vikt, emedan han ansåg ändringarna endast vara bagateller. Den 7 april afreste två svenska officerare som kurirer till konungen med rapport om konventionens afslutande. Den ene skulle resa södra vägen, den andra den norra. Ryssarne tvungo likväl båda att taga norra vägen. I följd häraf framkommo de icke till Stockholm förr än i maj, den ene den 3 och den andra natten till den 8 maj. Svenska regeringen fick således först, då det var för sent, kännedom om, att Sveaborg måste undsättas före den 3 maj, så vida det skulle kunna bibehållas åt Sveriges krona. Äfven i andra afseenden bröto ryssarne konventionen, men ehuru man gjorde Cronstedt uppmärksam härpå, brydde han sig icke om att äfven å sin sida bryta densamma för att till det yttersta försvara fästningen. I stället utrymde svenskarne redan den 3 maj Gustafssvärd, den 6 maj var utrymmandet af hela Sveaborg fullbordadt. Hvad besättningen angår, gjordes skarp åtskillnad mellan svenskar och finnar. De senare fingo pass och fördes under betäckning till sina hemorter. Svenskarne däremot sändes såsom krigsfångar till Ryssland.

S. d. lämnade Cronstedt Sveaborg. Vid ankomsten till fasta landet mottogs han af de där stående ryska trupperna med alla militära hedersbetygelser. Den 8 maj skedde fästningens högtidliga besittningstagande af ryssarne.

Svartholms fästning hade dess kommendant, major Karl Magnus Gripenberg, efter några dagars bombardement redan den 18 mars öfverlämnat åt ryssarne, ehuru den efter Suchtelens och Buxhöwdens utsago befann sig i ett förträffligt försvarstillstånd. Besynnerliga underhandlingar föregingo äfven denna fästnings öfverlämnande. Af Buxhöwdens korrespondens har man trott sig kunna sluta, att samma medel användts vid Svartholms eröfring som vid Sveaborgs. Därom kan man likväl ej med säkerhet döma, enär genom freden i Fredrikshamn bestämdes att den påbörjade rättegången ej fick omfatta de officerare, af hvilka de viktigaste upplysningarna stodo att vinna. Angående motiven till fästningens förtidiga öfverlämnande måste därför eftervärlden stå spörjande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om kanslern Laurentius Andreæ.

Efter biskop Rundgrens vackra och utförliga minnesteckning af den store kanslern kan det med det sparsamma ljus, källorna ge oss med afseende på hans lif, blott bli fråga om ett försök att klargöra en och annan detalj, som är ägnad att närmare belysa det hela. Ett intressant bidrag till hans karakteristik utgör det i Historisk tidskrift för år 1894 ss. 356—360 af H. Lundström meddelade dokumentet, hvilket innehåller ett bref af den 31 januari 1527 till electus i Strängnäs, Magnus Sommar, jämte formulär för den ed, som vid den stundande biskopsvigningen borde afläggas. Församlingarna skulle ej vara utan biskopar — sådan var då äfven konungens tanke[1] —, men det skulle ej vara papistiska biskopar, hvarför äfven förbindelsen till lydnad för påfven skulle ur eden uteslutas, utan evangeliska, hvilka skulle predika och befordra Guds ord, vara nöjda med de inkomster, som befunnos skäliga, bevisa konungen trohet och i öfrigt iakttaga hvad som hör till en kristen biskops kall.

I den nämnda skrifvelsen samt i brefvet till Vadstenabröderna af år 1524 innehålles hela mäster Laurentii reformprogram. Kyrkan består ej blott af prästerskap utan är liktydig med det kristna folket, hvilket då ock har rätt att till fosterlandets räddning och rikets välfärd, om så behöfves, anlita kyrkans egendom. Den lutherska läran bör ej a priori förkastas utan pröfvas efter skriften, i hvilket fall den synes honom skola hålla profvet. Men församlingarna skola ej sakna biskopar, hvilka i evangelisk och fosterländsk anda utföra sitt kall.

Det är en betydelsefull åskådning, som ligger till grund för dessa tankar. Under det att hela den klass af kyrkans prästerskap, som benämnes sockenpräster, hvilkas lefnadskall är fästadt vid en bestämd sockenkyrka, var helt och hållet en medeltidens stiftelse, så

[1] I grunden betraktar dock konungen redan då saken ur helt annan synpunkt än kanslern. Öfverensstämmelsen är endast skenbar. Biskopsvigningen är för honom, såsom visar sig af hans bref den 7 november 1527 till electus i Strängnäs, i och för sig likgiltig och har för honom betydelse endast för kröningens skull och därför, att allmogen ej skulle vara till freds utan vigda biskopar.

fortlefde däremot fornkyrkans klerikala ordningar i biskoparne och det till deras kyrkor hörande och i medeltiden till domkapitel organiserade prästerskapet.[1] En af reformationens konsekvenser måste bli ett höjande af sockenprästernas ställning, i den mån de blefvo mogna därför. Men en af de stora frågorna var, huruvida den fornkyrkliga ordningen borde, med utrensande af medeltidens osunda utväxter, bibehållas och förbindas med det nya eller helt och hållet bortkastas. Mäster Laurentius bestämde sig afgjordt för det förra alternativet: biskopsämbetets återförande till dess fornkyrkliga betydelse.

Med samma historiska sinne, hvarmed han betraktar författningsfrågan, följer han ock kyrkoegendomen tillbaka till dess ursprungliga mening. Om den användes till statsändamål, så sker det ej, som om den vore kronans egendom. Den är gifven till kyrkliga ändamål. Men kyrkan är församlingen, det kristna folket. Liksom man ursprungligen använde de genom församlingens gåfvor samlade medlen, kollekterna, till behöfvande medmänniskors understöd, så borde ock en kristen nation ha rätt att till fosterlandets och statens hjälp, om så behöfdes, använda af kyrkans egendom, i all synnerhet om den var så riklig, att kyrkans tjänare hade öfverflöd och därigenom drogos ifrån sin egentliga uppgift, under det att fosterlandet led nöd.

Det nu nämnda reformprogrammet behärskar hela hans verksamhet såsom kansler:[2] Västerås' recess och ordinantia, Örebro mötes beslut, konungens försvarsskrifvelse till ständerna vid riksdagen i Strängnäs 1529 och brefvet till biskop Brask samma år.[3] Af hans

---

[1] Enligt den gamla kyrkans ordning utgjorde ett stifts prästerskap en enhetlig, vid katedralkyrkan immatrikulerad korporation, hvilken hade att efter biskopens anvisning fungera vid hufvudkyrkan samt filial- och landtkyrkorna. Självständiga sockenkyrkor, med af patronus anordnad dotation och af honom kallad präst, uppstodo först bland de kristnade germanfolken, framför allt bland frankerna i Gallien, hvilka togo landsbygden i besittning, under det att den gamla ordningen fortfor i städerna, som ännu någon tid voro stödjepunkter för romersk kultur och romerskt samhällsskick. Genom den kyrkoorganisation, som Bonifatius grundlade och som fullbordades under Karl den store, bibehöll sockenprästerskapet sin ställning såsom sådant men ställdes i ett genom lag närmare bestämdt underordningsförhållande till biskoparne. Samma ordning infördes ock bland de folk, som sedermera kristnades. I Sverige, med dess gamla odalmannastånd, fingo i regeln sockenbönderna samma rättigheter och skyldigheter som eljest patronus.

[2] Den efter en handskrift från 1750-talet af Thyselius i Handl. rör. svenska kyrkans och läroverkens hist. II s. 1 ff. aftryckta uppsatsen: »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om presterskapet», hvars hufvudsakliga innehåll äfven förekommer hos Celsius, Kon. Gustaf den förstes hist. s. 210 f., utgör ett i sak korrekt återgifvande af ofvan anförda åskådning. När den ifrågavarande uppsatsen uppstått, torde ej kunna anses afgjordt; men i hvarje fall tillhör den i sitt närvarande skick 1700-talet, såsom framgår af de ur Karl XII:s bibel hämtade citaten.

[3] Laurentii Andreæ uppfattning af kyrkan såsom det kristna folket kräfver, att kyrkan ej talar ett blott för prästerskapet begripligt språk utan folkets språk. Därför väckes vid Örebro möte förslag om döpelseformulärets »utsättande» på svenska, hvilket ger anledning till Svenska handbokens utgifvande. I sin skrifvelse till ständerna vid riksdagen i

enskilda skrifvelse till electus i Skara Sven Jacobi af den 19 oktober 1530 visar sig emellertid, att en viss spänning då uppstått mellan konung och kansler angående biskopsfrågan. Äfven om uppskofvet med tillsättning af ärkebiskop kunde sammanhänga med afvaktan af den utgång, riksdagen i Augsburg skulle få, finner han det dock bekymmersamt, att ärkestiftet så länge skall vara beröfvadt en herdes tröst samt att man ej mycket lägger den saken på hjärtat. Han undrar ock, om det är det förutnämnda skälet eller något annat, som föranleder electus i Skara att ej påskynda sin biskopsvigning.[1] Följande år lyckas han dock att, i sammanhang med förberedelserna till konungens förmälning, få sin önskan angående ärkebiskopsval och de valdas vigning uppfylld, hvarefter han träder tillbaka från kansleriatet.

I ett bref till samme biskop Sven af den 2 november 1532[2] uttalar han med den för honom egna klokheten och omsiktsfullheten sin uppfattning angående bannlysning och huru långt man i detta hänseende inom de af Västerås' ordinantia angifna gränserna skulle kunna gå. Biskop Sven har i exkommunikationens intresse åberopat Melanchton såsom auktoritet, hvarvid han dock ej fullt riktigt återgifvit Melanchtons mening. Användningen af bannet var visserligen ej genom Västerås' ordinantia förbjuden, blott missbruket däraf. Men mäster Laurentius är tveksam, huruvida exkommunikation bör användas mot den, som föraktar den. All kyrkotukt bör nämligen afse en felande broders återvinnande och är att betrakta som ett läkemedel, hvilket blott bör användas, då det kan lända till gagn. »Dem, som utantill äro», d. v. s. som själfva genom sitt hela förhållande ställa sig utom kyrkan, »skall Gud döma». Då emellertid någon ordning för kyrkotukten ej fanns, ville han ej ge något råd, så vida det ej skulle vara det, att man borde från Herrens bord utestänga sådana brottsliga och oförbätterliga personer, hvilket ock kan anses såsom ett slags exkommunikation. Detta strider ej mot Västerås' ordinantia, där det blott förbjudes att för gäld till prästen vägra sockenbo nattvarden. För öfrigt hänvisar han till konungens sekreterare, mäster Kristoffer. Själf är han nästan alldeles skild från konungens tjänst, och mäster Olaus hoppas ock snart att bli »fri från sigillet».

Hans här uttalade tankar röja en finhet i uppfattningen af kyrkotukten såsom dels ett värnande om sakramentets helgd, dels en

---

Strängnäs förklarar konungen sig ej ha rätt att förhindra svensk mässa samt munkars och prästers giftermål, emedan han ej har någon makt öfver Guds ord. För öfrigt uttalas i denna skrifvelse, liksom i brefvet till biskop Brask, alldeles samma uppfattning angående kyrka, kyrkoegendom och biskopar som i kanslerns bref till vadstenabröderna och till biskop Magnus.

[1] I det af kanslerns hand skrifna brefvet, hvilket förvaras i riksarkivet, heter det: »Si illo vel aliis motivis ducimini, quod non multum acceleratis ad consecrationem, nescio» etc. Hos Troil (I s. 358) står *ducimur* i st. f. *ducimini*, hvilket gör meningen obegriplig.

[2] Brefvet är efter excerpt från riksarkivet upptaget i biskop Rundgrens minnesteckning, s. 105 f.

församlingens kärleksverksamhet mot en felande broder, i motsats till medeltidens satisfaktionssystem, men också till hvarje sträfvan att göra kyrkotukten blott till ett politiskt straffmedel. Kyrkan är för honom ej ett med politisk straffmakt utrustadt rättsinstitut utan en religiöst sedlig samfundsorganism. Liksom i fråga om kyrkoförfattning och kyrkoegendom återgår han äfven i kyrkotuktsfrågan, så vidt förhållandena det medgifva, till de fornkyrkliga grundsatserna.

Det kan ej vara tvifvelaktigt, att Laurentii Andreæ kyrkliga åskådning, så tacknämlig den än varit för konungen, så länge den tjänade såsom stöd och försvar för reduktionen, kräfde vida större frihet och självständighet för kyrkan, än konungen var hågad att bevilja. De trångt åtdragna band, med hvilka konungen genom instruktionen för ärkebiskopen den 11 november 1533 inskränker de kyrkliga myndigheternas handlingsfrihet särskildt i fråga om reformationsverket, lägga i dagen den klyfta, som uppstått. Konungens kyrkopolitik kräfde, att kyrkan skulle underordna sig hans vilja och i allt foga sig efter hans och statens intressen. Föga kunde detta tilltala de män, för hvilka det stod fast, liksom för Luther, att »det andliga och världsliga regementet», ehuru de borde samverka för folkets välfärd, dock voro i grunden åtskilda.[1] Det kom ett fall, då denna åtskillnad torde ha gjort sig gällande för Olaus Petri och Laurentius Andreæ på ett för dem själfva ödesdigert sätt. En åt prästen anförtrodd bikthemlighet känner denne endast i egenskap af Guds ords tjänare, icke såsom privat person eller såsom medborgare. Denna skarpa åtskillnad var hos dem af Luther inpräglad på ett sätt, som ej syntes tåla någon modifikation. Men om bikthemligheten var sådan, att den gällde konugens lif och rikets välfärd, så var, från konungens synpunkt sedt, dess förtigande liktydigt med högförräderi.

Den klyfta, som uppstått, vidgar sig alltmer. Konungen har, af farhåga för upproriska rörelser, blifvit alltmer betänksam angående det hittills följda reformationssystemet. Af hans bref till ärkebiskopen den 24 april 1539 framgår, att han ogillar åtgärderna för införande af svensk mässa, hvilken tydligen legat denne samt hans broder och Laurentius Andreæ mer om hjärtat, än konungen anser nyttigt. Skolväsendet borde upparbetas och goda predikanter med konungska tänkesätt utsändas, i stället för att man nu yrkade luthersk mässa och i sina predikningar ej skonade konungens person. Vidare misstänker konungen, att man, då man begärde medel till kordjäknar för ett värdigare firande af mässan, blott afsåg att öka de biskopliga inkomsterna, liksom han öfver hufvud misstänker kyrkans målsmän för sträfvan efter ökad makt. Missnöjd med hela det svenska reformationsverket, vänder han sig med sitt förtroende till sin nye kansler, von Pyhy, och den af Luther och Melanchton så varmt förordade Georg Norman.

Under sådana förhållanden hölls på hösten 1539 i Upsala det kyrkomöte, hvilket vi känna genom ett bref från biskop Johannes

[1] Denna åskådning är med all önskvärd tydlighet uttalad i Laurentii Petri »förklaring på Västerås recess» af år 1533 eller 1534.

Magni i Linköping till biskop Sven Jacobi i Skara, antagligen samma möte, som först varit bestämdt att hållas på sommaren och af hvilket man då, enligt ett föregående bref från samme biskop Johannes till skarabiskopen, väntade »omnis consummationis finem». Den förre, som på grund af sjukdom måst lämna mötet, har genom bref från den senare underrättats om hvad som timat efter hans afresa. Han förundras öfver kanslern von Pyhys harm med anledning af de villkor och förbehåll, som han själf och andra vidfogat sina underskrifter. Han antyder, att han har kännedom om upphofsmännen till missnöjet mot »vördige herr kansleren», d. v. s., så vidt jag kan se, Laurentius Andreæ.[1] Han hade nämligen märkt, att det misshagat flera af mötesförsamlingen, att han själf och hans meningsfränder ännu vinnlade sig om »enheten och den heliga lydnaden för den allmänneliga kyrkan», d. v. s. ej ville gå in på beslut, genom hvilka svenska kyrkans sammanhang med den allmänneliga kyrkan och lydnaden för dess traditioner skulle upphäfvas. Nu godkände han emellertid, att biskop Sven ej blott å egna utan ock å hans vägnar utan villkor (simpliciter) underskrifvit, och fritog honom från allt ansvar i detta afseende. Han har ock i ärendet tillskrifvit ärkebiskopen och biskopen i Västerås. Att hans afresa från mötet väckt missnöje, synes framgå däraf, att äfven biskop Henrik i Västerås lagt sig ut för honom och tagit hans försvar. Han betygar ock, att allvarsam sjukdom gjort hans resa nödvändig. Han anade ej då, att sådana förtretligheter skulle uppstå med afseende på underskrifterna. Slutligen förklarar han, att han angående kyrkoceremonierna ej gör någon ändring i sitt stift, förrän recessen blifvit ytterligare pröfvad och af K. M:t stadfästad.

Efter de viktiga händelser, som sålunda antydas, utfärdas af konungen superintendentsfullmakt för Georg Norman den 8 december,

---

[1] Att här ej kan menas den dåvarande kanslern, juristen Konrad von Pyhy, är alldeles säkert på grund af titeln: »*reverendum* dominum cancellarium», hvilken omöjligen kunnat användas om denne. På det föregående stället i brefvet, där von Pyhy afses, heter det: »*spectabilis* viri domini cancellarii». Man har bland kanslererna blott att välja mellan Laurentius Andreæ och Olaus Petri. Att biskop Johannes ej närmare angifver, hvilken han menar, beror tydligen däraf, att hans bref är ett svar på biskop Svens skrifvelse, i hvilken säkerligen den person namngifvits, som blifvit föremål för det nämnda misshaget. Det är i hög grad sannolikt, att det varit mäster Lars, dels på grund af hans mycket långvarigare och betydelsefullare kansleriat, dels på grund däraf, att anklagelserna mot honom under den sedermera följande rättegången till största delen gälla hans åtgärder såsom kansler, under det att Olaus Petri blott betecknas såsom en dålig kansler och dessutom äfven de olägenheter, konungen skulle ha haft af honom såsom sådan, skyllas på Laurentius Andreæ, som rekommenderat honom till efterträdare. Lägger man härtill det förtroliga förhållande, som rådt mellan biskop Sven och Laurentius Andreæ, såsom framgår af den senares bref, samt den omständigheten, att hvad som nämnes såsom orsaken till missnöjet närmast träffar in på den förste kanslerns tydligt uttalade reformprogram, så blir det ännu antagligare, att det är han, som i de bägge biskoparnes brefväxling varit på tal. Härigenom försvinner först det dunkel, som eljest skulle hvila öfver meningen i detta bref.

och nyårsaftonen 1539 börjar rättegången mot Laurentius Andreæ och Olaus Petri. Hvad är den närmaste anledningen härtill? Ha dessa bägge vägrat att återtaga de förutnämnda »villkoren och förbehållen»? Att biskopen i Skara å egna och linköpingsbiskopens vägnar utan villkor underskrifvit, ha vi sett af brefvet. Säkerligen har biskop Henrik i Västerås gjort detsamma, eftersom han följande år blir Normans medhjälpare vid visitationerna. Och antagligen ha jämväl ärkebiskopen och biskop Botvid i Strängnäs fogat sig, eftersom de kort därefter jämte biskop Henrik bevista den herredag i Örebro, där de dels voro ledamöter i den rätt, som hade att döma i de anklagades sak, dels torde ha deltagit i det beslut angående reformation, som genom Normans visitationer skulle genomföras och som säkerligen stått i nära sammanhang med det vid upsalamötet fattade och undertecknade beslutet. Att just nu vreden urladdar sig mot de bägge f. d. kanslererna för förbrytelser, som de till största delen för länge sedan skulle ha begått, tyder på, att de vidhållit den opposition, som omtalas i det förutnämnda brefvet och som där säges vara hufvudanledningen till den ogunst, för hvilken »vördige herr kansleren» blifvit föremål.

Granska vi närmare de öfverdrifna anklagelser, som framställas särskildt mot Laurentius Andreæ, så visar sig, att bottensatsen i dem varit just hans förut nämnda reformprogram. Själfva förfogandet öfver kyrkoegendom, hvilket nu säges ha skett i egennyttiga syften, predikofriheten, till följd af hvilken konungens person, t. ex. af Olaus Petri, ej skonats, och ifrandet för svenska mässan m. m., som framkallat allmogens uppror, samt mäster Laurentii häfdande af biskoparnes dignitet framstå såsom viktiga anklagelsepunkter. Ett skenbart berättigande få de uttalade misstankarna genom bikthistorien, hvilken också ensam anföres i domen den 2 januari. Men huru mörk är ej den skugga, som faller öfver anklagelsens upphofsmän, dessa »autores istius displicentiæ erga reverendum dominum cancellarium», då man jämför de motiv, som här tilläggas honom, med de verkliga, hvilka så klart framstå i hans bref till vadstenabröderna och till biskop Magnus! Syftet har emellertid så till vida vunnits, att kyrkoreformationen från och med 1540 kommit in på en ny bana i strängt statskyrklig anda med antibiskopliga tendenser och ett politiskt, kanske mer än kyrkligt, disciplineradt prästerskap.[1] I stället för

[1] En af de utförligaste artiklarna i Normans kyrkoordning innehåller en instruktion angående predikan och innehåller uteslutande föreskrifter för huru predikanterna böra inskärpa undersåtars plikter mot sin öfverhet. De kyrkliga organisationsplanerna med införande af en superattendent eller ordinarius och hans adjunkt samt seniorer och konservatorer äro ett försök att efter danska och tyska mönster genomföra den landsherrliga myndigheten öfver svenska kyrkan. Hvad som i sammanhang härmed hittills ej beaktats är, att år 1538, året innan Georg Norman anlände till Sverige, wittenbergerteologerna till kurfursten ingåfvo ett mycket utförligt, af Justus Jonas affattadt betänkande, hvari förordas inrättandet af konsistorier, hvilka skulle handlägga äktenskapsmål, exkommunicera, öfvervaka prästernas ämbetsförvaltning och lefverne samt likformighet i fråga om kyrko-

mäster Laurentii, ideellt sedt, vackra tanke om det kristna folkets rätt att i fosterländskt syfte, om så behöfdes, använda kyrkoegendom träder nu konungens maktfullkomlighet att förfoga däröfver såsom statsegendom och att i sin skattkammare samla hvad han ansåg såsom kyrkornas öfverflödiga klenodier. Dit fördes t. ex., betecknande nog, skarabiskopens staf, under det att han själf fick säte i det kungliga regementsrådet för Västergötland. Dackefejden blef dock ett slående bevis på, att det nya reformationssystemet ej var mer i allmogens smak än det föregående. Huruvida den gamle ärkedjäknen under sin tillbakadragenhet i Strängnäs fått röna något bevis på en

ceremonier, ha tillsyn med kyrkoegendom, kyrkobyggnader m. m. Med anledning af detta utlåtande beslöt kurfursten samma år, såsom framgår af ett ofullbordadt utkast till fullmakt, att, tills konsistorialordningen kunde definitivt genomföras, inrätta ett provisoriskt konsistorium; han vill nämligen ge i uppdrag åt två teologer och två jurister att såsom hans kommissarier eller befallningsmän (»archidiakoner» benämnas de på ett ställe i wittenbergerbetänkandet) handhafva de i utlåtandet anförda »kyrkosakerna» samt förklarar, att han, därest han ej för tillfället varit förhindrad, skulle utfärdat en »ordentlig instruktion» för dem; i tvistiga fall skulle de vända sig till doktor Martin, magister Philipp och de öfriga teologerna samt till juristerna. I februari 1539 utfärdas ock en fullmakt af nu angifna innehåll, hvilken gäller, tills konsistorialordningen 1542 definitivt och med utförlig instruktion genomföres. (Jfr Richter, Geschichte der ev. Kirchenverfassung, ss. 82—96 samt 115 ff.). I Danmark hade på Luthers uttryckliga råd genom 1537 års kyrkoordinans domkapitlen bibehållits; de skulle jämte vården om domkyrkorna och till dem hörande skolor och hospital handhafva äktenskapsmål. Att wittenbergerteologerna önskade, där så ske kunde, domkapitlens bibehållande, visar sig sedermera ock af deras år 1541 afgifna utlåtande angående de två sachsiska evangeliska biskopsdömena, i hvilket de tillråda så väl biskopsämbetets och domkapitlens bibehållande som ock att domkapitlen under biskopsvakans skulle examinera och ordinera prästkandidater, »hålla konsistorier och synoder» samt visitera. Att seniorsinstruktionen, hvilken i sakligt hänseende har åtskilliga beröringspunkter med wittenbergerbetänkandet af år 1538, äfvensom bestämmelserna angående seniorer i Normans kyrkoordning och i hans bref till Skara domkapitel af år 1545 tillkommit under inflytande af nu anförda åtgärder och sträfvanden, synes mig mycket antagligt. Otvifvelaktigt har man tänkt sig, att seniorerna eller de andliga befallningsmännen, hvilka borde vara två liksom de andliga medlemmarne af wittenbergerkonsistoriet, skulle stå i samband med domkyrkan, hvilket framgår dels däraf, att de skulle på högtidsdagar i högmässan där officiera, dels däraf, att de uppräknas tillsamman med »läsemästaren», teologie lektorn m. fl., dels af den på ett ställe förekommande benämningen: »seniores de capitulo». Den af Luther så väl vitsordade husitiska »brödraunitetens» af *seniorer* (biskopar) och *conseniorer* (medbiskopar) bestående »senatus ecclesiasticus» har måhända hvad namnet och dess bibliska motivering beträffar gifvit upphofvet till Normans seniorsinrättning. Efter 1545, samma år som den s. k. wittenbergerreformationsformeln med sina biskopsvänliga tendenser kommer till stånd, försvinna alla spår till de nämnda organisationsplanerna. Ett nytt slags »ordinarier», som konungen i samband med stiftens delning tillsatte, voro helt enkelt sockenpräster, försedda med superintendentsfullmakt. Sådana voro kyrkoherdarne i Stockholm, Gäfle, Kalmar o. s. v. Det har antagligen varit konungens mening att till deras nivå sänka innehafvarne af de gamla biskopsstolarna, ehuru det påståendet ej torde fullt hålla stånd, att han aldrig skulle ha användt biskopstiteln om de efter år 1543 utnämnda.

blidare stämning från konungens sida, vet man väl ej.[1] Men visst är, att hans tankar och sträfvanden, särskildt hvad kyrkans författning angår, åter kommo till heder, då efter de stora omhvälfningsplanernas uppgifvande Laurentius Petri småningom kunde häfda sin ställning såsom svenska kyrkans primas.

Otto Ahnfelt.

Västgötalagens stadgande om konungaval i Sverige.

Vår äldsta svenska lag stadgar som bekant i Retlosæ bolkær, huru det skall tillgå, då konung skall tagas i Sverige. Då detta stadgande i statsrättsligt afseende har har stor betydelse, har det blifvit mycket och ifrigt kommenteradt. Emellertid är enligt min uppfattning hvarken den vanligaste eller den (så vidt mig är bekant) nyaste tolkningen tillfredsställande.

Kjellén har i en intressant och lifligt skrifven afhandling »Om Eriksgatan» (Upsala 1889) egnat denna fråga stor uppmärksamhet, och tolkningen af ifrågavarande ställe i Västgötalagen är af väsentlig betydelse för den af honom uppställda teorien beträffande Eriksgatan.

I äldre Västg.-lagen R. B. 1 pr. heter det: »Sveær egho konong at taka ok sva vrækæ». Stadgandet lyder på samma sätt i yngre Västg.-lagen: »Swear agho konongh at taka ok swa at wrækæ».

Spörsmålet är: hvad betyder *vrækæ* i detta sammanhang?

Kjellén framhåller anf. afh. s. 11, att Ihre, Lagerbring och Schönberg ansågo *vrækæ* afse ett moment i själfva valet, en förklaring eller presentering af Svearnas tronkandidat inför förbundsfolken, en åsikt som äfven Geijer först (Iduna h. IX, 227) hyllade. Emellertid opponerade sig Collin och Schlyter i sitt glossar till Västg.-lagen mot denna tolkning och öfversatte ordet »förkasta, afsätta: reiicere, removere». Denna tolkning (»afsätta») har sedan varit den vanligaste.

Med full rätt framställer Kjellén invändningar emot den. Den viktigaste betänkligheten synes mig vara, att en lags bestämmelse om tagandet af konung svårligen kan tänkas tillika innehålla ett stadgande om, huru konung skall afsättas, i alla händelser icke ett dylikt stadgande utan all motivering. Att afsätta konung måste i de allra flesta fall anses vara en handling, som *strider mot lagen*. Om lagen därför skall inlåta sig därpå, måste det ske med någon

---

[1] Se dock Hist. Tidskr. 1894, s. 354 f.

motivering som förutsätter, att konung gjort sig tronen ovärdig. Man kan ej tänka sig, att en lag utan all dylik motivering så att säga i samma andedrag talar om konungs både till- och afsättande.

Men den af Kjellén föreslagna tolkningen synes mig icke heller tillfredsställande. Han menar, att de äldre forskarna — Ihre, Lagerbring, Schönberg — hade väsentligen rätt, och han anser (s. 15), att Lagerbring kommit »sanningen närmast med sin tydning, att Uppsvearna hafva att *föredraga ärendet, d. v. s. framställa sitt val för de andra landskaperna till stadfästelse*». Själf synes han vara mest böjd (s. 14) att öfversätta *vrækæ* med »genomdrifva», och som stöd för denna mening anföres särskildt *ærændi sit vrakæ* (Västg.-lagen I Gipt. B. 1), der *vraka* betyder »framställa, fullgöra».

Det är alldeles riktigt, att *ærænde vraka* (isl. *reka erendi*), som är ett ganska vanligt uttryck, har denna betydelse, och i isländskan förekommer *reka* i denna mening äfven med åtskilliga andra *sakliga* objekt. Så lyder det af Kjellén åsyftade stället »Konongær vil sær kono biþia. Ær þæt vtæn konongrikiz . þa skal mæn sinæ latæ faræ . ok ærændi sit vrakæ . . .», och vi ha att öfversätta det »uträtta sitt ärende». Men det ligger i sakens natur, att *vræka* i dylik betydelse kan hafva blott ett sakligt, ej ett *personligt* objekt; man kan naturligtvis icke säga »uträtta en man», »uträtta en konung» eller något dylikt, och så vidt mig är bekant, finnes därför intet exempel på en dylik konstruktion, hvilken skulle kunna anföras såsom stöd för Kjelléns öfversättning.

Ordet *vrækæ* betyder däremot i Västg.-lagen R. B. »förskasta den såsom kandidat uppträdande».

Alldeles samma betydelse har *wraka* i Cod. B. af Smålandslagen 4, där det (jmf. Schlyters upplaga noten 57) heter: »Nu kan ey sokn vm præst sæmia . tha aghæ bönder till biscops fara . præst at bethæs. tha agha bönder þrea j wal . læggiæ . oc biscoper enn aaff taka . slikæn som hanum thækkis. Nw kan biscoper *nocon aff þem wraka* meþ sannum skælum . þa læggin böndir annan i then staþ». — Här är det fråga om att bönderna skola utse tre kandidater till embetet och framställa dem för biskopen. Då det vidare förutsättes, att biskopen kan *nocon aff þem wraka*, så vill detta tydligen säga, att biskopen kan »förkasta någon af de uppställda kandidaterna», ty det tillägges, att bönderna i så fall skola uppställa en annan kandidat i hans ställe. *Vrage* har i nydanskan alltjämt denna betydelse; så kan man t. ex. säga: »den pige har vraget mange friere». Som bekant äro *vræka* och *vraka* väsentligen identiska ord, och för öfrigt uttrycker äfven isl. *rek*... ...mma:
»förkasta något erbjudet såsom icke fullgodt»...
i Olaf helges större saga 157, 26 ff. »Sa...
ergiz hverr sem elldiz . sva er þer oc þra...
reca fe fyrir þer i dag allan». Utt...
»förkasta (erbjudet) silfver såsom icke...

Vi hafva alltså att öfversätt...
sva vrækæ sålunda »svearna äga...

ock förkasta den uppträdande konunga-kandidaten (tronpretendenten)». Detta gifver, så vidt jag ser, en enkel och fullgod mening.

Det bör emellertid framhållas, att det är möjligt, kanske troligt, att Schlyter själf på äldre dagar öfvergifvit sin i glossariet till Västgötalagen framställda mening och hyllat den ofvan påvisade eller en därmed väsentligen öfverensstämmande åsikt. Han har dock antydt denna förändrade uppfattning på ett så föga framträdande sätt, att, så vidt jag vet, de som i våra dagar yttrat sig om frågan, trott honom alljämt hafva fasthållit sin ursprungliga mening. I sin ordbok upptar han nämligen under *vræka*, *vraka* såsom betydelsen 3 »förkasta. *v. konung*)(*taka* VG, där Ihre tror detta ord betyda *renuntiare*. *kan biskuper nokon af þem v.*, ɔ: finna honom ej vara antaglig, Sm. 4 pr». Han har således vid öfversättningen uteslutit det i glossariet till Västg.-lagen efter »förkasta» tillagda »afsätta» och anfört *vrækæ konong* under samma moment i ordboken som det ofvan diskuterade stället i Smålandslagen. Tydligt har han dock ej uttalat sig i frågan.

* * *

[Sedan ofvanstående nedskrifvits, har man fäst min uppmärksamhet på, att märket *Ehd* i en anmälan af Kjelléns afhandling i Hist. Tidskrift 1890, s. 10 äfven framställt den förslagsmeningen, att det diskuterade *vræke* kan öfversättas »förkasta (ett 'kungsämne')».]

A. Kock.

Gustaf Vasa-minnet.

Gustaf Vasa-minnet, som firades den 12 sislidna maj, har ej framkallat en lika rik litteratur som Gustaf Adolfs-minnet för två år sedan. Märkligast i vetenskapligt hänseende är den påbörjade publikationen (1532—41) af *Per Brahes krönika* om Gustaf Vasa, som åtföljer Lunds universitets inbjudning till firande af minnesfesten. Det har länge varit bekant, att Per Brahe sysslat med sin store frändes historia. Hans ryktbara teckning af morbroderns personlighet har sedan gammalt varit känd och trycktes redan 1782. Den har blifvit nationens egendom och har sin märkvärdighet redan däri, att den säkerligen är den första utförliga nära samtida karakteristik vår litteratur äger. I öfrigt har man icke i den historiska litteraturen ägnat Per Brahes anteckningar den uppmärksamhet som de förtjäna. Det var först bibliotekarien H. Wieselgren, som vid den boskillnad mellan Gustaf Vasa-krönikorna, hvilken han företog uti en i Hist. Tidskrift 1890 införd undersökning, »Krönikorna

om Gustaf Vasa», påpekade de många viktiga egendomligheter, som utmärkte Per Brahes verk. Vi ha därför alla skäl att vara professor O. Ahnfelt tacksamma, som företagit sig utgifningen af detsamma. De för närvarande kända handskrifterna, som innehålla Per Brahes bearbetning, ha af honom kunnat begagnas, och han har varit lycklig nog att till grund för sin publikation kunna lägga en handskrift, som, enligt hvad han anser sig hafva funnit, härstammar redan från slutet af 1500-talet och som hittills tyckes hafva undgått uppmärksamheten, Cod. E. 226 i Uppsala universitetsbibliotek. Peder Svarts krönika, som Per Brahe införlifvat med sitt verk, slutar med 1533. Då den berömda karaktersskildringen är införd redan under 1532, börjar emellertid prof. Ahnfelt sin utgifning med detta år. Äfven till de föregående åren har dock Per Brahe gjort åtskilliga tillägg, stundom af verkligt intresse, och vi hoppas, att utgifvaren låter desamma medfölja sin publikation, när den, såsom är att förmoda, snart blir fullbordad. Forskaren skulle då på ett ställe finna sammanfördt hvad som tillhör denna redaktion af 1500-talets anteckningar om Gustaf Vasa.

Det för dagen märkvärdigaste i den handskrift, som prof. Ahnfelt användt som hufvudcodex, är anteckningen om Gustaf Vasas födelsedag. Den lyder så: »När man schref *1497 then tridie dag maji*, blef han boren och föd til verlden på Lindholm i Upland hos sin mormoder fru Sigridt». Det är ingen fråga om att icke detta oväntade inlägg i den omtvistade frågan om Gusaf Vasas rätta födelseår förtjänar den största uppmärksamhet. Det får ett egendomling bestyrkande genom ett meddelande, som frih. Klinckowström för kort tid sedan gjorde i Svenska autografsällskapet och af hvilket vi fått tillåtelse att här begagna oss. Han medförde nämligen och förevisade en anteckning af Gustaf Vasas tredje gemål Katarina Stenbock, hvilken utan tvifvel, på grund af jämförelser, som vid tillfället gjordes med hennes namnteckningar från olika år — det enda af hennes hand, som man eljest veterligen har kvar — måste anses vara egenhändig. Den lyder: »1560. Konungh Köste blef dödh på Stockholm och var hans aller 60 3 (sic!) år». Nu vet man visserligen icke, när denna anteckning är gjord, och man måste alltid göra afseende på möjligheten af ett minnesfel eller en onöjaktighet, särskildt när man tänker på den tidens förhållanden, vid en dylik allmän uppgift, men sammanträffandet har i alla fall sin märkvärdighet. Drottningens anteckning lär för öfrigt i facsimile komma att åtfölja ett senare häfte af Autografsällskapets tidskrift. En annan omständighet, som härvid bör påpekas, är, att d. 3 maj 1497 var dagen före Kristi himmelsfärdsdag. Vi föras därmed tillbaka till hvad som är det enda fullt säkra med afseende på Gustaf Vasas födelsetid, nämligen att den inföll omkring Kristi himmelsfärdsdag. Det var mycket vanligt, att man den tiden vid dylika uppgifter icke fäste så noga afseende vid om det var själfva dagen eller någon dag förut eller efteråt. Men då Kristi himmelsfärdsdag rättar sig efter påskterminen, kommer man ingen vart med denna säkra stödje-

punkt. Skall man nu antaga Per Brahes uppgift för god? Därom är det kanske ännu ej rådligt att med bestämdhet yttra sig. Märkvärdigt blir det alltid, huru man tidigt och allmänt kunnat komma till *d. 12 maj* såsom födelsedag och lokalisera detta datum på så skilda år som 1490, 1495 och 1496.

Den öfriga nyframsprungna litteraturen om Gustaf Vasa afser en populariserande framställning. Dr O. Sjögren har påbörjat en illustrerad lefnadsteckning af den store konungen. Amanuensen Hammarskjöld har meddelat några drag till en historisk bild af *Gamle kung Gösta*. Professor Stavenow i Göteborg har utgifvit ett väl genomtänkt *Tal till Gustaf Vasas minne* hållet å Göteborgs högskola d. 12 maj 1896, och i serien af föreningen Heimdals folkskrifter hafva vi själfva slutligen sökt lämna en sammanträngd framställning af den moderna uppfattningen utaf det nationella konungadömets grundläggare i Sveriges nyare historia och af hans verk, sådana de framstått i belysningen af Forssells och andras arbeten men äfven med stöd af egna studier, hvilka vi hoppas kunna snart nog, åtminstone delvis, framlägga med åtföljande vetenskaplig apparat.

Tilläggas må, att en ny del af K. Gustaf I:s Registratur (1545) af arkivarien V. Granlund vid tiden för minnesfesten utgafs.

E. Hildebrand.

Underrättelser.

— Bruksägaren Gustaf Holdo Stråle afled d. 11 sistlidna mars efter en lång tids sjuklighet nära 70 år gammal. Vid sidan af sin praktiska verksamhet som affärs- och kommunalman fann Stråle äfven tid till författareskap. Bland hans skrifter må nämnas de historisk-keramiska arbetena »Rörstrand och Marieberg» (1870). »Grafkärl funna i svensk jord» (1873); »Rörstrands historia och tillverkningar 1726—1850» (1879); »Mariebergs historia och tillverkningar 1758—1788» (1880); dessutom »Alingsås manufakturverk» (1884) och i Hist. tidskrift »Om les Anecdotes de Suède» (1887). S. ägde äfven lifliga bibliografiska och historiska intressen. Han var känd som en af våra största och mest raffinerade boksamlare. Under senare år förvärfvade han talrika afskrifter i synnerhet till frihetstidens historia så väl ur riksarkivet som ur utländska arkiv, och det var honom ett nöje att själf skrifva om afskrifterna i ett för hans samlingar enkom afpassadt format. Bland annat lade han särskildt an på en fullständig samling af partiskrifter och pamfletter från frihetstiden. Ur dessa omhuldade samlingar lämnade han till Hist. tidskrift »Henrik Hölterlings observationer i Sverige 1716» (1888) samt »Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd

från 1719 till 1742» (1889). Hela den stora, väl inbundna samlingen har tillsvidare deponerats i K. biblioteket, och det är att förmoda, att den kommer att kvarstanna därstädes.

— Domprosten förste teologie professorn vid Uppsala universitet m. m. dr U. R. F. Sundelin afled d. 5 sistl. maj endast 49 år gammal. Han representerade kyrkohistorien vid nämnda universitets teologiska fakultet, och bland hans skrifter må nämnas följande två af historiskt innehåll: »De svenska lappmarksprivilegierna från statsrättslig och nationalekonomisk synpunkt» (1873) samt »Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet» (1886).

— Norske riksarkivarien Michael Birkeland afled d. 24 maj i Kristiania vid 65 års ålder. Han var 1863—74 chef för riksarkivet och återtog 1875 denna befattning, då under titeln riksarkivarie. 1889 tog han initiativet till bildandet af den norska historiska föreningen. Såsom hans förnämsta arbeten anses »Selskabet for Norges vel 1809—29» (1861) samt »Norges politiske historie 1815—16» (tr. i Morgenbladet). Därjämte ledde han, såsom ordförande för den s. k. »Kildeskriftfond», de stora historiska publikationer, som af densamma utgifvits.

— Det *Beskowska stipendiet*, som för närvarande hvart annat år utdelas, har Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien i år tilldelat fil. licentiaten Karl Hildebrand.

— *Akademiska afhandlingar*. Fil. lic. M. Hamnström har d. 16 maj försvarat en afhandling med titeln *Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800* samt lic. E. R. Sundin d. 27 maj en afhandling med titel *Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag*. Båda i Upsala.

— Kammarjunkaren Carl Lagerberg har utgifvit en liten rikt illustrerad heraldisk undersökning under titeln *Göteborgs stads vapen*, hvari han med ledning af privilegier samt mynt, medaljer, sigill och andra afbildningar dels fastställer vapnets korrekta utseende, dels visar de växlande, delvis oriktiga, former detsamma haft under tidernas lopp. Den lilla omsorgsfullt utförda undersökningen slutar med en afbildning af Göteborgs vapen, sådant det af K. Maj:t nyligen blifvit fastställdt jämte en utförlig beskrifning till ledning vid dess aftecknande eller återgifvande.

— Docenten vid juridiska fakulteten i Lund Carl Björling har under titeln *Vår äldsta lagkommentar* utgifvit några i handskrifter af stadslagen ofta förekommande kommentarier, bestående af ett »förspråk» samt »en undervisning uppå några capitle och ord i lagen». I afseende på författaren ansluter sig hr Björling till prof. Schücks åsikt, att det varit ingen mindre än Stockholms stads sekreterare, mäster Olof själf. I föreliggande häfte meddelas kommentarierna till konunga-, giftermåls-, ärfda- och jordabalkarna. Texten åtföljes af resonnerande noter utaf utgifvaren.

— Utaf *Jahresberichtes der Geschichtswissenschaft* har årgången för 1894 utkommit. Öfversikten för Sverige är författad af af d:r Severin Bergh.

— I »Hvad nytt från Stockholm» n:r 1—5 för i år har varit infördt bibliotekarien Wieselgrens föredrag om *princessan Cecilia* under rubriken: Den skönaste Vasadottern efter anteckningar af H. W.»

— Uti *Kirkehistoriske samlinger*, 4:e række IV, har professor O. Ahnfelt i Lund infört en undersökning *Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen*, hvari han redogör för tillkomsten och utvecklingen af denna kyrkliga lag, som först så sent som 1489 fick sin fullständiga formulering. Statuterna af 1489 äro af Weibull aftryckta i Föreningens för Skånes fornminnen och historia samlingar II (1874). De erhöllo till en början 1587 ett supplement, och tre år senare utfärdades nya statuter. Supplementstadgarna äro här för första gången aftryckta. 1590 års statuter äro förut tryckta, men författaren meddelar här de i den tryckta publikationen uteslutna underskrifterna.

— Uti tidskriften Samlaren har vice bibliotekarien L. Bygdén infört en intressant undersökning af den berömda *Disa-myten*, som bland annat gifvit stoff åt Messenius till ett drama och åt Johan Gabriel Oxenstierna till en spirituell och förtjusande saga i franskt maner. Förf. konstaterar, att sagan varit utbildad redan under medeltiden, ty den omtalas af Olaus Magnus; att den har sitt ursprung i ett försök, i den tidens anda, att på den lärda vägen förklara namnet på det ryktbara Uppsala-tinget, distingen eller disernas ting, hvarvid man gjorde genitivformen *disa* till en nominativ form, men att i den så utbildade sägnen upptagits samnordiska sagomotiv dels ur aslögssagan, dels ur sägnerna om beslut att vid inträffande hungersnöd låta åldringar och vanföra omkomma äfvensom att den stora tillströmningen af norrländingar till distingsmarknaden kunnat gifva näring åt föreställningen om en stor utvandring från Uppland. Huru sagan blifvit lokaliserad till Venngarn, där Ehrenstrahl på 1600-talet utförde sin berömda serie af taflor öfver disasagan, ser han sig åter icke i stånd att förklara.

— Af professor M. G. Schybergsons Finlands historia (jfr rec. i Hist. tidskr. 1890, Gr. s. 51) har utkommit en tysk öfversättning (Geschichte Finnlands, Gotha, Perthes, 1896), som ingår i fortsättningen på det stora Heeren-Ukertska samlingsverket. Öfversättningen är verkställd af den för sin kännedom om svensk historia väl kände d:r Fritz Arnheim i Berlin. Originalet är i vissa delar förkortadt. De kapitel, som behandla den inre utvecklingen i Finland, äro tämligen oförändradt återgifna, under det att öfversikterna af den politiska ställningen i Sverige äro sammandragna. Men därjämte har förf. väsentligen omarbetat och utvidgat framställningen af Finlands historia efter 1809. Den upptager fullt en sjettedel af hela boken (119 sid.) och kan sålunda meddela en ganska utförlig

redogörelse för Finlands andliga och materiella utveckling under de snart gångna nittio åren.

— På Hirzels förlag i Leipzig har i år utkommit »*Leitfaden für Archivbenutzer*» af kgl. archivar d:r Max Bär i Hannover. Förf. vänder sig särskildt till nybörjarne bland arkivforskarne och framför allt till alla, som göra samlingar till familjehistorier. Arbetet är af ringa storlek, blott 71 sidor, och uppdelas i smärre kapitel, grupperade i sex afdelningar; den första behandlar arkivens användning och innehåller upplysningar om uppställning, formen för utverkande af tillstånd till besök samt olika sätt för arkivstudium, såsom skriftliga förfrågningar, personligt besök, lån af urkunder o. d. Sedan följer en förteckning på dylika stats- och större stads- och familjearkiv samt äfven på viktigare utomtyska arkiv; under Sverige-Norge anföras riksarkivet, kammararkivet och krigsarkivet i Stockholm samt riksarkivet i Kristiania. — Vidare lämnas några orienterande upplysningar om paleografi, heraldik, kronologi o. d., men den litteratur, som åberopas, är delvis föråldrad; så omnämnes blott första upplagan af Lorenz, Genealogischer Hand- und Schulatlas af år 1892, ehuru en förbättrad upplaga utkommit 1895, och af Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der deutschen Geschichte upptages femte upplagan (1883), ehuru en sjette utgafs 1894. — Till sist komma några kronologiska tabeller (öfver rörliga fester, öfver helgondagar; en påsktabell o. d.).

— *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* har utsändt sitt sista häfte under redaktion af L. Quidde. Utgifvarens inblandning i politiken och politiska författarskap med sin skarpa antikejserliga riktning synes hafva gjort samverkan mellan honom och hans kolleger omöjlig, hvarföre ock tidskriften under de sista åren utkom mycket oregelbundet. Den kommer nu att utgifvas i Leipzig under redaktion af hrr Lamprecht, Marcks, Seeliger och Buchholz.

— Efter H. v. Sybels död har den *preussiska arkivförvaltningen* omorganiserats på det sättet, att från och med den 1 april i år den högsta ledningen är anförtrodd åt *tvenne* direktorer. Till förste direktor är utnämnd den berömde historikern professor *Reinhold Koser* och till andre direktor arkivrådet *Sattler*. Den senare skall handlägga arkiv-tekniska ärenden.

— Ordningsregler för *Vatikanska arkivet*, fastställda 1894, äro publicerade i »Revue Internationale des archives, des bibliothèques et des musées» 1896. Arkivet hålles tillgängligt från d. 1 okt. till 27 juni; arbetstiden är från kl. ½ 9—12 dagligen, utom söndagar och torsdagar; dessutom är det en veckas ferier jul-, faste- och påsktiden. Inga anteckningar eller afskrifter få göras utan att efteråt un- ställas en tjänsteman. Utgifvare af otryckta urkunder förplikta sig att till arkivet öfverlämna ett exemplar af tion. Afskrifter betalas med 4 à 1 fr. bladet allteftei

ålder; kollationering med 1 fr. första bladet och 50 cent. för hvarje följande; vidimering af ett dokument med 5 fr. Bland ordningsreglerna märkes för öfrigt följande: »man förhålle sig tyst i salen, iakttagande alla de artighetens och höflighetens fordringar, som ett dylikt rums värdighet äskar. All öfverläggning, hvarje samtal, hvarje störande ljud, af hvad slag som helst, äro uttryckligen förbjudna.»

— *Nyssnämnda publikation* (I, 4) innehåller äfven en öfversikt af innehållet i häftena I—XIX af Meddelanden från svenska riksarkivet. De svenska rubrikerna äro återgifna med en osedvanlig nöjaktighet, den franska öfversättningen icke alltid fullt exakt (t. ex. rådslag = délibérations de la chancellerie, statsrättsliga handlingar = documents originaux émanés du conseil d'État).

— Red. af Hist. tidskrift anser sig böra påpeka, i anslutning till ett tillkännagifvande på första sidan, att författare, som önska få sina uppsatser eller föredrag omnämnda i tidskriften eller i Hist. Bibliografi böra insända dem, äfven i separat, till Redaktionen. Det är för densamma af naturliga skäl fullkomligt omöjligt att eljest fullständigt följa med den litteratur som utkommer, i synnerhet när det sker i formen af särtryck ur tidningar o. dyl.

Sverige och förbundet i Augsburg år 1686

AF

R. FÅHRÆUS

Die Augsburger Allianz von 1686 von RIKARD FESTER VIII + 187 sid. München, Rieger, 1893.

År 1893 utgafs af Rikard Fester i München en afhandling, benämnd »Die Augsburger Allianz von 1686». Ehuru denna afhandling hvilar på ett rikt källmaterial, hufvudsakligen på förut föga bearbetade kretsakter, måste den dock betraktas såsom ett ganska ensidigt bidrag till kännedomen om ofvan nämnda förbund. Så har förf. ej varit i tillfälle att besöka det kejserliga arkivet i Wien, där säkerligen mycket varit att inhämta, och han har naturligt nog ej kunnat stödja sin framställning på några ursprungliga svenska källor. Så mycket mer egendomligt måste det förefalla, att förf. aktat skäligt att i sina omdömen om Sveriges politik anslå en ton, som ej kan anses öfverensstämmande med vetenskaplig objektivitet. I själfva verket ger en granskning af de svenska källorna vid handen, att hans omdömen i hufvudsak äro falska. Fester sväfvar i okunnighet om den dåtida svenska politikens allmänna riktning och tendenser, liksom öfver hufvud taget den svenska regeringens uppträdande under de förhandlingar, som ledde till Augsburg-alliansen. Vi hafva därför tagit till uppgift att med stöd af de svenska källorna gifva en teckning af Sveriges ställning till förbundet i Augsbur[illegible]
med Sveriges dåtida tyska politik. Vi b[illegible]
tillfälle att under framställningens gån[illegible]
taga Festers påståenden till bemöta[illegible]

I.

Freden i Nimwegen betecknar Frankrikes öfvermakt i Europa: det hade efter ett segerrikt krig lyckats konung Ludvigs skicklige diplomater att splittra motståndarne och diktera lagar för både vän och fiende. Att denna öfvermakt innebar ett hot mot Europas frihet och fred blef allom kunnigt, när konungen kort därefter började sina beryktade reunioner. Men har Ludvig XIV menat, att allt motstånd numera var brutet, har han storligen bedragit sig. Hans hänsynslöshet har tvärt om omedelbart drifvit Frankrikes fiender till handling. Mellan dem, som kände sig hotade, Holland, Spanien, de tyska furstarne, började nämligen från denna tid på föranstaltande af Vilhelm af Oranien underhandlingar föras i syfte att grundlägga ett stort motförbund, som kunde upprätthålla de nyss ingångna frederna. Europa syntes blifva splittradt i tvenne läger. I denna intressekamp har äfven Sverige beslutat ingripa och sällat sig till Frankrikes motståndare.

Orsakerna till denna förändring af den svenska politiken äro af djupgående art. De äro icke i främsta rummet att söka i någon känsla af kränkt ära, sådan som Frankrikes beteende under det sista kriget och de därpå följande frederna lätteligen kunnat uppväcka, ej heller i väsentlig mån i några dynastiska hänsyn med anledning af Zweibrückens ockuperande. Sådant må i sin mån hafva medverkat; den innersta grunden är dock icke att söka här. Den svenska politiken stod i själfva verket vid en afgörande kris: den sökte sig nya mål. »Att sluta offensiva allianser kan fuller intet intentionen vara, efter man har nog göra att försvara de conquester Sverige allaredan hafver», yttrade Bengt Oxenstierna i rådet den 2 oktober 1680; och några veckor senare förklarade han, att »såsom K. M:ts intention är att bibehålla freden, så måste man ju amplectera alla medel, som därtill tjäna.»[1] I dessa yttranden ligger Bengt Oxenstiernas hela politiska program. Sverige skulle med uppgifvande af den gamla eröfringspolitiken söka bevara sin

[1] Rådsprotokoll d. 2 oktober och 4 november 1680.

maktställning i Europa och sin dyrt köpta fred. En sådan politik betingades just af ögonblickets närmaste kraf. Sveriges oerhörda maktutveckling under loppet af det 17:de århundradet hade inom den svenska statens eget sköte alstrat ekonomiska och sociala missförhållanden, som ytterligare skärpts genom det sista kriget och som kräfde snar rättelse, om ej den stolta byggnaden skulle falla sönder. Fred blef stundens mest tvingande behof. Att sörja för fredens bibehållande var den enda föreskrift Karl XI gaf Bengt Oxenstierna, när han åt honom år 1680 anförtrodde de diplomatiska ärendenas handhafvande;[1] fred var det första yrkande, som 1680 års sekreta utskott framställde såsom svar på den sekreta propositionen.[2] Men freden skulle med all säkerhet icke bevaras, om Sverige åter emot sitt eget intresse inläte sig i förbund med Frankrike, som var tidens eröfrande makt. »Frankrike vill krig och krafsa under sken af fred allt under sig, och vi vela fred, alltså måste vi ju hålla med dem, som hafva samma intention med oss. Detta är rätta fundamentet och intet annat till de allianser, som i min tid äro slutna», skrifver Bengt Oxenstierna några år senare.[3] Af sin fredskärlek var Sverige hänvisadt till ett förbund med fredspartiet — sjömakterna och några af Tysklands furstar.[4]

Om möjligheten att indragas i de europeiska förvecklingarna innebar en fara för Sveriges fred, så funnos i det svenska väldets sammansättning och grannarnes hämndlystnad andra faror för så väl freden som Sveriges maktställning i Europa. Denna var i själfva verket ganska vansklig. Sveriges makt hvilade sedan gammalt på herra-

---

[1] Carlson, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, III, 74.

[2] Sekreta utskottet 1680 i R.A.

[3] I ett bref — hvaraf ett fragment finnes bland Bengt Oxenstiernas concepter i R.A. — dateradt Rosersberg d. 5 februari 1684 och, efter hvad det synes, skrifvet till kanslipresidentens svåger Hans Wachtmeister. I samma bref heter det: »Alltifrån den tiden — — — att K. M:t i nåder behagade mig att bruka vid publique affairernas direction — — hafver mitt endaste ögnamärke varit att lämpa rådslagen därhän, att den så dyrt förvärfvade freden måtte kunna blifva conserverad».

[4] Den 6 oktober yttrade Oxenstierna i rådet: »Såsom uti Europa äro tvenne hufvudpartier, Hus Österrike och Frankrike, och det ena önsk[illegible] intet mera än få sitta stilla, det andra intet, så tror han, att de[illegible] Sverige lättare att hålla med dem, som vilja sitta stilla än med de[illegible]

väldet öfver Östersjön, som splittrade den svenska staten i tvenne hälfter; det var för att bevara detta, som Gustaf Adolf dragit ut i det trettioåriga kriget, det var förlusten däraf, som beredt det sista krigets olyckor. »Den kroppsens ledamot, som är svagast och noblast, behöfver först medicin och styrka; nu är Sveriges sjöflotta den svagaste och är dock den delen, hvarpå rikets försvar och säkerhet förnämst hänger, ty måste man härutinnan söka styrka», yttrade Bengt Oxenstierna vid denna tid.[1] I denna lifssak hade Sverige af Frankrike ingen hjälp att förvänta. Under kriget hade den franska flottan af hänsyn till England icke vågat sig in i Östersjön, under det Danmark och Holland hade behärskat hafvet och därmed lösslitit de tyska provinserna från allt samband med det egentliga Sverige. Vårt lands läge och maktförhållandena i Europa hänvisade Sverige att sluta sig till sjömakterna.[2]

Men svagheten i Sveriges maktställning berodde ej blott på svårigheten att försvara länder, som genom hafvet skildes från moderlandet, utan äfven på hämndlystna grannars farliga anfallsposition. Bland dessa stodo Danmark, Brandenburg och de lüneburgska hertigarne i främsta rummet. De hade »i sista kriget fått smak för conquester» och troddes nu hysa fientliga planer. Danmark sökte redan 1680 med våld göra sina aldrig glömda anspråk gällande gent emot hertigen af Holstein-Gottorp, och därmed började å nyo denna holsteinska strid, som var af sådan vikt för Sveriges maktställning i Tyskland. Att »Sverige måste stå i godt förstånd med kejsaren och imperio för tyska provinsernas conservation skull» blef under sådana förhållanden en svensk statsmaxim.[3] Äfven från denna synpunkt var ett förbund med de tyska furstar, som hörde till fredspartiet, af stor betydelse för Sverige.

Vi hafva granskat orsakerna till den svenska systemförändringen måhända väl utförligt, då dessa redan med

[1] Ett kort raisonnement öfver Sveriges alliansverk, uppläst i rådet d. 2 oktober 1680, bland Handlingar rörande Sveriges yttre politiska förhållanden 1680—83 å K. Bibl.

[2] »Så skulle alliansen med bägge sjömakterna vara det första ibland allt, som Sverige måste låta sig vara angeläget». Ofvannämnda raisonnement. Om tyska provinsernas betydelse säges i K. M:ts sekreta proposition för riksdagen 1686: »Sveriges säkerhet består förnämst i dessa förmurar».

[3] Jfr ofvan nämnda raisonnement.

all önskvärd klarhet skärskådats af flera svenska forskare[1] och till och med i samband med hela systemskiftet gjorts till föremål för specialundersökningar,[2] men vi hafva ansett det vara af vikt att emot Festers i denna fråga afvikande mening kunna stödja oss på de tillförlitligaste svenska källornas vittnesbörd, så mycket mer som denne förf:s uppfattning af Sveriges politik under de följande åren till väsentlig del synes bero på hans missuppfattning i detta stycke.[3] Enligt honom har Sveriges dåtida politik helt och hållet varit ledd af hänsyn till Danmark och de holsteinska tvistigheterna. Med Tysklands furstar däremot hade det ingen intressegemenskap: de voro blott brukbara verktyg i dessa strider. »Icke Strassburgs eröfrare, utan Danmarks mäktige allierade» har Sverige i Ludvig XIV bekämpat. Ett sådant omdöme — för så vidt det skall gälla själfva systemskiftet — faller på det enkla faktum, att Sverige *började* bekämpa Frankrike, *innan* Danmark och Frankrike voro allierade och medan ännu Danmark och Sverige voro bundsförvanter, och att af denna systemförändring *följde* Danmarks aflägsnande från Sverige och närmande till Frankrike. Icke heller har under de närmaste åren utvecklingen af denna politik uteslutande eller ens hufvudsakligen berott på någon ensidig hänsyn till Danmark eller den holsteinska frågan, hur viktig än denna var för Sveriges maktställning. Sveriges politik har, som vi sett, bestämts af så allmänna intressen som fredens bevarande och östersjöprovinsernas skyddande »contra quoscunque», och just därför kunde Sverige utan några egoistiska biafsikter förbinda sig med alla fredsälskande tyska furstar, som hade samma intresse.

Fester påpekar,[4] att man öfverskattat betydelsen af Zweibrückens ockuperande af Frankrike, då man i detta

[1] Carlson a. a. och senast Stavenow i hans afhandling: Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689.

[2] Fåhræus, Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna.

[3] Sina åsikter om den svenska politikens allmänna riktning framlägger Fester utförligast och i sammanhang i 4:de kapitlet: »Nordische Wirren», särskildt sid. 77 ff. Men äfven på andra ställen i sin afhandling uttalar han sig i denna fråga, så sid. 18 vid redogörelsen för kretsdagen i Nürnberg och sid. 61 ff. på tal om kongressen i Augsburg.

[4] A. a. sid. 98.

ser en orsak till Sveriges förändrade politik. Vi gifva honom rätt så till vida, att denna reunion icke i nämnvärd mån framkallat systemförändringen, men den saknar dock icke sin betydelse. Den visade för det första, hur ringa hänsyn Frankrike tog till Sverige och dess konung, och ådagalade därigenom omöjligheten af ett franskt förbund. För öfrigt var Zweibrücken ej för Karl XI så likgiltigt, som Fester förmenar: i och för sig var landet ej så viktigt, men dess betydelse låg däri, att Sveriges maktställning i Tyskland stärktes genom denna besittning.[1] För den, som känner Karl XI:s ovilja att någonsin afstå från en rättmätig fordran, förefaller det också mer än sannolikt, att den zweibrückska frågan för honom haft en stor personlig betydelse. Och af detta har säkerligen Bengt Oxenstierna vetat att begagna sig.

Resultatet af våra undersökningar har blifvit, att Karl XI för att bevara freden och tillika Sveriges maktställning inom Tyska riket omfattat Vilhelms af Oranien plan att bilda ett stort motförbund mot Ludvig XIV. Han är i själfva verket den förste suverän, som häri ställt sig vid Oraniens sida. Mellan dessa båda furstar slöts sålunda i Haag år 1681 den s. k. garantitraktaten, som skulle bilda grundvalen för detta förbund. 1682 inträdde kejsaren och Spanien i alliansen; s. å. slöt kejsaren ett specialförbund med Sverige. Redan härigenom var motståndet mot Ludvig XIV organiseradt och Sveriges tyska provinser hade blifvit skyddade. Men från båda dessa synpunkter ansågs det nödvändigt att äfven vinna andra tyska furstar. I fredens intresse var det en sak af yttersta vikt, att dessa stärktes genom förbund sinsemellan och med de makter, som ställde sig fientligt gent emot Frankrike; för Pommerns och Bremens bevarande åt Sverige gjorde ej kejsarens vänskap tillfyllest. Så började en rad af underhandlingar med de tyska ständerna, i hvilka till sist Karl XI visade sig mer nitisk än Vilhelm af Oranien. Utsikterna till ett godt resultat syntes i början stora, ty Tyska riket var vid denna tid närmast hotadt af Ludvig XIV. Det hade genom freden i Nimwegen

[1] I K. M:ts sekreta proposition till riksdagen 1686 säges Zweibrücken kunna blifva Sverige »till ett märkeligt biträde uti sammanstämmande vid tyska rikssakerna och kronan Sveriges däruti verserande intresse».

åter lidit ansenliga förluster; reunionerna gällde nästan uteslutande dess furstar.

I sin sträfvan att vinna de tyska ständerna hafva Wilhelm III och Karl XI haft en ovärderlig hjälp i Vilhelms vän Georg Fredrik af Waldeck. Redan 1679 hade denne stiftat en defensivallians mellan åtskilliga furstar i den öfver-rhenska kretsen, den s. k. öfver-rhenska unionen.[1] Efter garantitraktatens afslutande satte han som sin närmaste uppgift att utverka de tyska ständernas biträde till denna. På hans initiativ ingicks också i Laxenburg den 10 juni 1682 mellan kejsaren å ena sidan, den frankiska kretsen och den öfver-rhenska kretsen å den andra en treårig allians, hvari parterna förbundo sig till uppställande af en armé på 70,000 man och till inträde i förbundet mellan Sverige och Holland, om detta ej redan skett. För att kunna sammanbringa en så stor här måste man dock först förmå andra stater att sluta sig till förbundet; i själfva verket uttalades som de allierades afsikt att söka vinna så många riksständer som möjligt för inträde i detta.[2] På grund häraf har alliansfördraget med stor rätt blifvit kalladt ett »alliansprojekt.»[3]

I full öfvensstämmelse med fördragets bestämmelser hafva kontrahenterna under den närmaste tiden biträdt garantitraktaten på 5 år. Den kejserlige ministern i Haag, Crampricht, blef härför befullmäktigad, hvarefter fördragen på öfligt sätt ratificerats och utväxlats. Detta gäller äfven den frankiska kretsen, en sak, som Fester förnekar. Att han häri misstager sig, bevisas helt enkelt däraf, att ratifikations-instrumentet finnes i det svenska riksarkivet.[4] I detta stycke nådde Holland och Sverige således sitt mål. Äfven på annat sätt har Sverige vid denna tid stärkt sin

[1] Se Müller, Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck, sid. 58 ff.; Fester, Die armirten Stände, sid. 42 ff.

[2] Müller, a. a. sid. 84 ff. och Fester a. a. sid. 45 ff. Betecknande nog omtalar den senare ej den paragraf i Laxenburg-traktaten, som föreskref inträde i det svensk-holländska förbundet.

[3] Fester a. a. sid. 47.

[4] Den frankiska kretsens accession är daterad Haag d. 28 december 1682, den öfver-rhenska kretsens är af samma dag. Det öfver-rhenska kretsdirektoriets ratifikation undertecknades i febr. 1683, de frankiska kretsdeputerades ratifikation är af d. $\frac{8 \text{ april}}{29 \text{ mars}}$ 1683. Alla hithörande urkunder finnas i RA.

ställning i Tyskland: Baiern, Pfalz och hertigarne af Sachsen-Weimar och Sachsen-Gotha biträdde år 1683 garantitraktaten. Med de lüneburgska hertigarne plägades samma år lifliga underhandlingar om ett förbund.[1]

Svårare var att förmå flera tyska ständer att ingå i Laxenburg-alliansen: väl förband sig kejsaren år 1683 med Baiern och Hannover, men alla försök att förmå den schwabiska kretsen till inträde i förbundet strandade på Frankrikes intriger, och förbundstrupperna nådde aldrig upp till beramadt antal.[2] Detta, att Tysklands furstar ej kunde sluta sig enigt tillsammans i ett förbund, var — tillika med fredspartiets stämplingar i Holland och det turkiska kriget, som sysselsatte kejsarens politik — orsaken till att Frankrike i stilleståndet 1684 fick behålla lejonparten af sina reunioner.

För dem, som något kände de tyska ständernas politik, syntes det troligt, att så väl rustningarna som allianserna i det tyska riket skulle efter stilleståndets ingående dö bort såsom obehöfliga. Detta innebar en stor fara. Ty det gällde nu att förhindra Ludvig XIV att göra stilleståndet till en fred, det tillfälliga besittningstagandet af gamla tyska länder till ett beständigt.[3] Redan i oktober 1684 vände sig därför kejsaren till den frankiska kretsen, varnade för nedläggande af vapen och yrkade på fortsättande af den snart tilländalupna alliansen i Laxenburg. Hotelsen, att kretsen i motsatt fall skulle gå miste om sin frihet från inkvartering, ledde därhän, att den redan väckta frågan om afväpning uppsköts och att allt förblef vid det gamla. Liknande beslut tyckes den öfver-rhenska kretsen hafva fattat.[4]

I detta sakernas läge har den svenska regeringen åter framträdt med yrkande på ett allmänt förbund. Ty äfven Sveriges ställning syntes efter fördraget i Regensburg hotad. Under de förhandlingar, som ledde till detta stillestånd, hade Karl XI fordrat en universell uppgörelse af alla

[1] Det å svenska sidan uppsatta förbundsfördraget — som alltså aldrig utväxlats — finnes i RA. Om Waldecks försök att förmå de lüneburgska hertigarne att biträda garantitraktaten, se Müller a. a. I, sid. 78 ff.

[2] Fester, Die armirten Stände, sid. 49 ff.

[3] Müller, Wilhelm III und Georg Friedrich von Waldeck, II, sid. 8.

[4] Fester, Die Augsburger Allianz, sid. 4 ff.

tvister och en allmän garanti, men hade icke förmått göra sin mening gällande. Sverige blef icke i fördraget upptaget som »principal paciscent» af vestfaliska freden; den holsteinska tvisten, som nu nått den punkt, att hertigen blifvit fördrifven från sitt land, blef icke bilagd. Häri sågo de svenska statsmännen en fara för de nordiska fredernas bestånd, en väg banad för Danmark och Brandenburg, om de ville anfalla Sverige. Men stilleståndet hade äfven en annan betydelse för Sverige. Garanti-traktaten i Haag hade haft till syfte att förhindra Ludvig XIV:s reunioner; genom fördraget i Regensburg fick han sin besittningsrätt till större delen af dessa erkänd — låt vara endast på en viss tid. Härmed kunde traktaten anses hafva spelat ut sin roll. De allianser, med hvilka Bengt Oxenstierna beredt Sverige skydd från den tyska och danska sidan, hade därigenom fått en förkrossande stöt. Och hvad värre var: då Sverige ej förmått i någon mån skydda de tyska ständerna för Frankrikes öfvergrepp, började man i Tyskland tvifla på Sveriges förmåga eller goda vilja att där bevaka sitt intresse och vara de andra ständerna till någon hjälp.[1] Sådana tvifvel visste naturligen Danmark och Brandenburg att på allt sätt underhålla; och den svenska regeringen fruktade till sist, att dessa makter skulle utiränga Sverige hos dess nya vänner och därefter tillika med de alltid opålitliga lüneburgska hertigarne[2] anfalla dess tyska provinser.

I denna farliga belägenhet beslöt Karl XI att på allt sätt söka kvarhålla sina bundsförvanter vid allianserna, uppmana flera tyska ständer att däri inträda och ännu mer befästa sin ställning genom att söka förmå dem, som redan ingått i det stora förbundet mellan Sverige och Holland, att äfven biträda de speciella konventioner om ömsesidig hjälpsändning, som dessa båda makter tillika med kejsaren och Spanien redan år 1683 afslutit. I detta syfte afgingo

---

[1] Redogörelsen för Sveriges underhandlingar i Regensburg och dess ställning efter stilleståndets afslutande är hämtad ur Bengt Oxenstiernas Relation om utländska sakernas beskaffenhet, uppsatt i kansliet d. 29 augusti 1684. Se Memorial och Relationer i utrikes-ärenden 1684—86, RA.

[2] Dessa hade i början af år 1684 beslutat ej ingå i associationen. Kon. till Bengt Oxenstierna d. 23 februari 1684.

genast order till de svenska sändebuden i Tyskland, särskildt till Snoilsky i Regensburg och Oxenstierna i Wien.[1]

Men Sveriges ställning blef icke förbättrad. Den holsteinska tvisten tillspetsades allt mer.[2] Man ansåg sig fortfarande ha skäl att tvifla på vännerna — Danmark sökte ifrigt förbund med generalstaterna — och nya bundsförvanter kunde icke förvärfvas; underhandlingar hade i detta syfte förts med Kur-Sachsen, hertigarne af Lüneburg och Hessen-Kassel, men utan resultat. Några närmare konventioner med dem, som biträdt garantitraktaten, ingingos ej heller. Orsakerna till denna Sveriges isolering äro att söka däri, att man alltmer började tvifla på nyttan af ett förbund med Sverige, enär dess tyska provinser saknade nödigt försvar. Därför tillstyrkte Bengt Oxenstierna Karl XI att framför allt afsända en truppstyrka till Pommern och att beordra alla Sveriges i Tyskland varande sändebud att med hänvisning till detta faktum påpeka vid de resp. hofven, att, sedan konungen »allt väl förordnat om sin milis hemma i riket», ville han »ock med allvar sätta sig därute i det tillstånd», att han kunde vara sina bundsförvanter till hjälp. Stödd på denna förklaring borde man uppehålla sina allianser, och då de vore nära att utgå, i tid förnya dem. Hvad särskildt beträffade förbunden med Kur-Baiern, frankiska och öfver-rhenska kretsarne samt de ernestinska furstarne, som blott på fem år ingått garanti-traktaten, borde man till dem affärda ett sändebud för att förnya allianserna och förmå dem till specialförbund, om de därför funnes disponerade — allt i syfte att afhålla dem från Danmarks och Brandenburgs förbund.[3]

Karl XI ogillade i en viktig punkt, hvad hans minister tillstyrkte. Han förklarade nämligen det vara omöjligt att sända en truppstyrka till Pommern, ty då måste man

---

[1] »K. M:ts slutliga godtfinnande utöfver några punkter, som utländska sakerna angå och d. 29 och 30 augusti och 1 september 1684 uti K. M:ts råd äro föredragne och öfverlagde vordne.» Se ofvan nämnda memorialsamling.

[2] Stavenow, Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—89, Hist. Tidskr. 1895, sid. 177 ff.

[3] Jfr Relation, uppläst för K. M:t i rådet 1 september 1685. Ofvan nämnda samling.

också bygga fästningar, där folket kunde försvara sig, och skaffa lifsmedel till dess underhåll, penningar till lön och magasiner af krigsammunition etc., och till allt detta funnos icke medel. Därmed var emellertid »fundamentet» för Bengt Oxenstiernas diplomatiska underhandlingar undanryckt, och han fick se till, hur han utan detta kunde lotsa sig fram ur ögonblickets farliga situation.[1]

De resultat, till hvilka han under sådana förhållanden kom, synas af de båda ungefär samtidiga bref han efter dessa rådslag lät utgå till de båda främsta sändebuden i tyska riket, Oxenstierna i Wien och Snoilsky i Regensburg. Det förra beordrade ministern vid det kejserliga hofvet att försäkra kejsaren om Sveriges fortfarande vänskap och beständighet i sina allianser samt förhindra Danmark och Brandenburg att till Sveriges skada innästla sig hos kejsaren. För att stärka dennes förtroende till Sveriges förmåga borde Oxenstierna »med den lämpa, som försiktigheten medgifver» förmäla, att Karl XI satt sig i så godt tillstånd hemma, att han kunde gifva sina vänner kraftigt understöd. Att han dock ej höll så stort manskap i de tyska provinserna berodde därpå, att han ville skona dessa för sådana bördor, enär de ännu ledo af det sista kriget. Kejsaren borde uppmanas att genom »råd och admonitioner» förmå Baiern, de frankiska och öfver-rhenska kretsarna samt de ernestinska furstarne, hvilka alla biträdt garanti-traktaten på endast fem år, att stå fast vid alliansen, och att arbeta därpå, att Kur-Sachsen, hertigarne af Lüneburg och huset Hessen m. fl. kunde förmås till »virkelige engagementer, allt till den ända, att enighet i Riket åstadkommes».[2]

Ett par dagar därefter utskrefvos order till Snoilsky. Han uppmanades att »sondera och erfara», hvad de tyska stater, som biträdt garanti-traktaten — bland dessa nämndes särskildt den frankiska kretsen —, nu hade för tankar om bemälta traktat, huruvida de ansåge den nyttig och nödig och huru de ämnade »underhålla och fullfölja den». Visade

[1] Oförgripligt betänkande öfver de punkter, hvilka den 1 september 1685 i K. M:ts råd voro framställda att öfverläggas angående utländska sakerna. Uppsatt i kansliet och uppläst i rådet den 7 september 1685. Ofvan nämnda samling.

[2] Karl XI:s bref till Carl Oxenstierna d. 9 september 1685. Reg.

de benägenhet för Sverige, kunde Snoilsky med dem öfverlägga om »närmare conventioner angående modum auxiliorum»; i alla händelser skulle han på alla sätt söka afvända, att de icke inläte sig i några »partier och concerter», som lände Sverige till men och skada.[1]

Då Oxenstierna i enlighet med ordernas innehåll afgaf hvarjehanda försäkringar vid det kejserliga hofvet, mottogos dessa synnerligen väl. Man synes här åter begynna fatta tilltro till Sveriges pålitlighet och dess makt.[2] Därmed var redan mycket vunnet, men ännu viktigare blefvo de åtgärder, som Snoilsky i följd af konungens bref vidtog.

Honom syntes tillfället lämpligt till ett aktivt uppträdande, enär de tyska ständerna åter underhandlade om en allians. Vi hafva sett, att kejsaren redan i oktober 1684 bragt en sådan i förslag, men att saken tills vidare uppsköts. Sedan årets ungerska fälttåg afslutats, skulle man återupptaga alliansfrågan inom den frankiska kretsen. Detta var nu så mycket viktigare, som Ludvig XIV just vid denna tid framkom med sina anspråk på vissa delar af Pfalz. För att under sådana förhållanden bringa ett förbund till stånd skickade kejsaren grefve Hohenlohe som befullmäktigadt sändebud till den i december 1685 sammanträdande frankiska kretsdagen i Nürnberg.[3] När situationen var sådan, beslöt Snoilsky att äfven resa dit. Visserligen hade han icke af sin regering fått några order att inlåta sig i alliansunderhandlingar, ja, ej ens att resa från Regensburg — tvärt om säger konungen i sitt bref: »Endast om hos dem (kretsarne) någon vidare inclination funnes, torde vi komma på de tankar att anbefalla er att göra resa till en och annan af dem», således hänvisande till kommande order. Men å andra sidan är det klart, att Snoilsky funnit tillfället inne att »sondera» vederbörandes ställning till

[1] Karl XI till Snoilsky 12 september 1685. Reg.

[2] C. G. Oxenstierna till K. M:t $\frac{15}{25}$ oktober, $\frac{13}{23}$ december. Oxenstierna inlämnade $\frac{\text{29 dec.}}{\text{9 jan.}}$ ett memorial till kejsaren, där han yrkade, att kejsaren ej måtte ingå någon allians utan föregående »communication» med Sverige, och förklarade, att Karl XI:s trupper vore i godt tillstånd. Detta memorial är bilagdt Oxenstiernas bref d. 7 februari.

[3] Fester, Die Augsburger Allianz., sid. 10 ff.

garantitraktaten och å andra sidan i de gängse alliansryktena spårat några för Sverige skadliga »partier».[1]

När Snoilsky anlände till Nürnberg, hade förhandlingarna redan någon tid fortgått. Redan samma dag kretsdagen öppnades hade den kejserlige ministern inlämnat ett memorial till kretsen. Här påminde han om den allians denna ingått med kejsaren och öfriga riksstånd till fredens bibehållande, erkände svårigheten, för att icke säga omöjligheten, för ständerna att lämna det kvantum krigsfolk, som där bestämts, och lofvade en lättnad häri, men på samma gång uttalade han den förhoppning, att ständerna »in quali» ej ville förändra något i sin allians med kejsaren och öfriga bundsförvanter, utan på grund af tidens osäkerhet stå fast vid sina förra beslut.[2] Festers yttrande,[3] att Laxenburgtraktaten ej omnämndes med ett ord i detta memorial, är — såsom af ofvanstående synes — alltså riktigt endast i den meningen, att traktaten icke nämndes »expressis verbis». Men tydligt är, att Hohenlohe just hänsyftade på denna traktat med ord, som förstodos af en och hvar, och att han ville taga Laxenburg-alliansen till utgångspunkt för nya förbund.

De rådslag, som följde på detta memorials inlämnande, visade de tyska småstaternas ömkliga politik i sin rätta dager. Man såg ej eller ville ej se någon fara hota från Frankrike, men väl från de mäktigare riksstånden, som önskade underhålla sina krigshärar på de svagares bekostnad. Man enade sig alltså om, att alliansen i Laxenburg ej skulle förnyas, men man beslöt ersätta den med en vanlig kretsallians under kejsarens presidium för att slippa ifrån de fruktade inkvarteringarna och genommarscherna. I sammanhang härmed skulle truppernas antal betydligt reduceras. Från förbund med utländska makter skulle man alldeles afhålla sig.[4]

Man hade emellertid ej ännu härom fattat något afgörande beslut, när det svenska sändebudet anlände till

[1] Karl XI:s bref till Snoilsky 12 sept. 1685, Snoilsky till konungen $\frac{4}{14}$ december.

[2] En kopia af memorialet är bilagd Snoilskys bref till konungen $\frac{4}{14}$ december.

[3] Die Augsburger Allianz, sid. 15.

[4] Snoilsky till kon. $\frac{4}{14}$ december. Jfr Fester a. a. sid. 14 ff.

Nürnberg. Snoilsky kom som en objuden, oväntad gäst, säger Fester.[1] Objuden var han för visso, men oväntad torde han icke hafva varit för dem, som under de näst-förflutna åren fått någon inblick i Karl XI:s fullt konsekventa tyska politik. Som han ej var befullmäktigad att bevista denna kretsdag, kunde han ej officiellt deltaga i några underhandlingar, men genom kejsarens och Baierns mot honom välvilligt stämda sändebud kunde han dock arbeta för sin konungs intresse. Hans uppträdande förändrade i själfva verket med ens situationen. Denna syntes honom vara sådan, att han måste ingripa: man underhandlade om alliansernas förnyande, och den frankiska kretsens ständer hade visat benägenhet att lämna alla utländska förbund, alltså upphäfva garanti-traktaten. Detta var nu i bestämd strid mot Karl XI:s önskan. Snoilsky hänvände sig därför till Hohenlohe, påminde honom om kejsarens löfte att söka vidmakthålla och stärka förbundet mellan Sverige och de tyska ständerna och begärde i detta stycke hans hjälp, tydligen allt i syfte att bereda Sverige en plats i ett kommande förbund, om ett sådant inginges. Hohenlohe tyckes ej i början hafva varit benägen för Sveriges biträde, utan förklarat, att Sverige genom sitt förbund med kejsaren vore indirekt förbundet med den frankiska kretsen och att dess tillträde till den beramade alliansen alltså vore onödigt; dessa åsikter delades af det baierska sändebudet. Men genom Snoilskys bearbetningar förmåddes bägge snart till löftet att inför ständerna på det allvarligaste rekommendera vidmakthållandet af garantitraktaten.

Samtidigt underhandlade Snoilsky — fortfarande helt och hållet enskildt — med åtskilliga af de andra ständernas ombud och synes härmed hafva vunnit åtminstone det resultatet, att man i allmänhet fått en högre tanke om Sveriges makt och goda vilja gent emot de tyska furstarne. Att han detta oaktadt icke af dem lyckades erhålla något löfte om garantitraktatens bibehållande, tillskref han intrigerna från det brandenburgska partiets sida. Inom kretsen funnos nämligen två furstar af det brandenburgska huset: furstarne af Baireuth och Ansbach.[2]

[1] A. a. sid. 18.

[2] Denna redogörelse stöder sig på Snoilskys bref till kon. $\frac{4}{14}$ december

En gång vunnen af Snoilsky, började Hohenlohe snart uppgöra vidtgående planer. Han yrkade å kretsdagen på det bestämdaste Sveriges inträde i förbundet, i det han visade Karl XI:s intressegemenskap med de tyska ständerna — såsom garant af vestfaliska freden, hertig af Zweibrücken och närmaste agnat till den pfalziska kurlinien — och hans militära styrka, som skulle blifva de tyska furstarne till stor hjälp.[1] Ständerna voro ej heller alldeles obenägna härför: protokollet öfver deras öfverläggningar visar tvärt om, att mer än ett riksstånd yrkat på förbund med de utländska makter, som tillika vore att betrakta som tyska riksständer — Nürnberg nämnde speciellt Sverige; men många varnade också för »vidlyftiga allianser», som skulle splittra kretsens krafter och göra alliansbördan ännu tyngre.[2] Enligt Snoilsky har motståndet till en början ledts af de brandenburgska furstarnes ministrar, som, trogna huset Hohenzollerns politik, nu uppträdde fientligt mot Sverige och hotade att upplösa kretsdagen och draga hem hellre än att ingå förbund med främmande makter. Egendomligt nog hafva äfven dessa ministrar under kretsdagens lopp närmat sig Sverige, tydligen på grund af den vid denna tid skedda omkastningen i Kur-Brandenburgs politik gent emot Karl XI.[3]

Ständernas beslut, som fattades d. 7 december, blef emellertid till en början ett afböjande af Hohenlohes förslag: man beslöt ett förnyande af allianserna med kejsaren, Kur-Baiern, de schwabiska, baierska och öfver-rhenska kretsarne, de westerwaldiska ständerna och det ernestinska huset utan att omnämna garanti-traktaten eller tala om det svenska förbundets bibehållande, ehuru man visserligen tillade, att hvar och en, som ville, skulle i framtiden äga rätt att biträda alliansen. Snoilsky tydde också denna formulering som ett afslag.[4]

Hans ställning var nu ganska svår:[5] han hade inga bestämda order att underhandla på denna kretsdag och ansåg,

[1] Fester a. a. sid. 18 ff. Hans framställning häraf hvilar på Hohenlohes »Monita pro inclusion regis Sueciæ ad foedus Franconum.»

[2] Protokollet är i kopia bilagdt Snoilskys bref till kon. $\frac{17}{27}$ dec-

[3] Snoilskys bref till kon. $\frac{17}{27}$ december.

[4] Frankisches Creiss-Conclusum über d. 6 propositionspunc- Allianzien är i kopia bilagdt ofvan nämnda bref.

[5] Nedanstående skildring är byggd på hans bref

att ett vidare yrkande på förbundets bibehållande såsom något för Sverige angeläget eller nödvändigt skulle minska ständernas respekt för Karl XI; det vore äfven onödigt, då garanti-traktaten — hvad den frankiska kretsen vidkom — ännu skulle gälla i två år. Å andra sidan syntes det honom, att Sveriges rätt verkligen vore för nära trädd, då ständerna beslutat ett försvar af frederna utan att taga hänsyn till Karl XI såsom »compaciscent och garant», och då krets-beslutet i viss mån tycktes upphäfva deras accession till garantitraktaten. I den kejserliga propositionen hade nämligen framställts frågan *om* och *med hvilka* kretsen ville bevara sina förbund; i svaret hade åtskilliga tyska ständer uppräknats, men ej Sverige. Detta kunde nu tolkas som ett förnekande af garanti-traktatens giltighet för den frankiska kretsen. Under sådana förhållanden beslöt Snoilsky att gå en medelväg: han skulle fortfarande yrka Sveriges bibehållande vid alliansen, men därvid bruka »behörig precaution och moderation, så att icke det ringaste sken af något empressement, som skulle vara likaså disreputerligt som till sina följder skadligt, måtte synas i hans underhandling».

Han tyckes dock ej så lätt hafva fått kejsarens och Baierns sändebud på sin sida. Slutligen föranstaltade de dock ny öfverläggning d. 8 december. Men då framlades ett alternativt förslag till ny formulering: Sverige skulle inneslutas i alliansen antingen »expresse» eller »generaliter» under namnet riksständer. Sedan man å de världsliga furstarnes sida uttryckt sin förvåning och ovilja öfver att Snoilsky ej såsom befullmäktigadt sändebud skriftligen inlämnat detta förslag, såsom sedvänja var, skred man till votering, hvarvid det sista alternativet antogs, såsom det vill synas — af kretsdagens alla fyra »bänkar.»[1]

Men härmed var Snoilsky ändock icke nöjd. Han påpekade, att Sverige ej rätteligen kunde benämnas blott och bart riksstånd, då Karl XI såsom konung och ej såsom hertig slutit garantitraktaten. Efter nya bearbetningar från den svenske ministerns sida har Hohenlohe då inför

---

[1] Kopia af protokollet öfver denna nya öfverläggning är bilagd Snoilskys bref $\frac{15}{27}$ dec.

kretsdirektoriet yrkat, att, då man innerligen önskade Sveriges bibehållande i förbundet, man skulle uttrycka detta i krets-beslutet med tydligare ord. Efter förnyade protester från de världsliga furstarne, hvad beträffar formalia, antogs det af Hohenlohe uppsatta ändringsförslaget af de världsliga furstarnes majoritet, af grefvarne och de fria städerna, af de sistnämnda enhälligt. De andliga furstarne däremot höllo fast vid det förra beslutet. I kretsafskedets sjette paragraf — som just handlade om alliansfrågan — inrycktes alltså en punkt, enligt hvilken tillträde till förbundet lämnades åt »i riks- och kretsskatter deltagande, förut allierade *makter* och ständer.»[1]

Genom en sådan formulering afsåg man att utestänga Spanien och Holland från alliansen, men möjliggjorde Sveriges tillträde, på samma gång man genom att ej direkt nämna Sverige sökte undvika att alltför mycket reta Frankrike. Att man så länge sträfvat emot, berodde till en del därpå, att Snoilsky ej var befullmäktigad till någon underhandling, hvilket väckte misstro till Sveriges goda vilja, men främsta orsaken låg i den fruktan man hyste, att denna utvidgning af alliansen skulle blifva de tyska ständerna till en börda, men till föga gagn, enär Sverige — efter hvad som förspordes — skulle hindras af Danmark och Frankrike att öfversända trupper till Tyskland.[2]

Den frankiska kretsen hade således för sin del beslutat förnya alliansen med kejsaren, åtskilliga tyska ständer och — ehuru i förtäckta ordalag — Sverige. Samtidigt beslöt man att härom med det snaraste underrätta vederbörande, så att man skulle kunna sammankomma och närmare rådgöra om de särskilda förbundsvillkoren. Först sedan denna underrättelse skriftligen utgått, åtskilldes kretsdagen.[3]

Vår undersökning af denna har ledt oss till resultat, som i ett och annat afvika från Festers framställning.[4]

[1] Se protokollet öfver sammankomsten $\frac{10}{20}$ december, i kopia bilagdt Snoilskys bref till konungen $\frac{17}{27}$ december.

[2] Enligt Hohenlohes meddelande till Oxenstierna i Wien. Se dennes bref till kon. 10 januari 1686: »Hafvandes kreisen vid den förflutna conventen haft betänkande att Sverige angående något antaga, emedan Snoilsky en sådan speciell fullmakt icke har kunnat uppvisa.»

[3] Fester a. a. sid. 43.

[4] a. a. sid. 16—20.

Att Snoilsky här uppträdde är icke att betrakta som ett oväntadt och obehörigt ingripande i rent tyska frågor utan var en naturlig följd af Sveriges och de tyska ständernas föregående diplomatiska förbindelser. Det är ej heller sant, att Snoilskys sträfvanden å kretsdagen gingo ut på att bruka de tyska småfurstarne och städerna för ensidigt svenska intressen; Sveriges politik leddes vid denna tid af vida allmännare synpunkter, som framkallade en naturlig intressegemenskap vid Tysklands stater. Lika litet framgår af källorna, att — såsom Fester söker göra troligt — endast den kejserlige ministern understödt Snoilsky, under det den frankiska kretsens ständer alltigenom varit obenägna för en svensk allians: den förre har endast med svårighet förmåtts att upptaga Snoilskys förslag, de senare hafva i sak ej haft så mycket att invända. Hvad man kan förebrå Snoilsky för — och en sådan förebråelse har berättigande, endast om man ser hans uppträdande i samband med de följande händelserna — är, att han väl ifrigt yrkat på en allians och måhända — en sak, hvarom dock hans egna bref intet förmäla — gifvit väl runda löften, men det är att märka, att den *svenska regeringen* härför ej kan dragas till ansvar. Ty Snoilsky var, såsom ofvan är visadt, ej beordrad att så energiskt uppträda, som han gjorde. För öfrigt var äfven till honom ställd befallningen att »med den lämpa, som försiktigheten medgifver», utbreda sig om den svenska krigsmaktens utmärkta tillstånd och Karl XI:s löften om understöd.[1] Också tillskyndade honom hans tillvägagående på kretsdagen senare ett skarpt bref från konungen. Denne påpekade, att hans order ej »autoriserade honom till slika offentliga negotiationer på Creyssdagar och solenne möten»; det vore betänkligt att drifva ett sådant verk »med stor bruit», ty Sveriges »illviljande» kunde lätt taga orsak och tillfälle till mera vidrighet», om de såge Sverige »hafva fullt uppsåt att styfva de andra mot dem». Snoilsky förständigades att hädanefter »gå häruti med mera varsamhet».[2]

---

[1] Karl XI:s order till Oxenstierna af d. 9 sept. sändes i afskrift till Snoilsky att användas vid lägliga tillfällen. Kon. till Snoilsky 12 sept.
[2] Kon. till Snoilsky 23 december.

II.

Från kretsdagen i Nürnberg utgick redan den 20 december 1685 en skriftlig inbjudan till förbund till Kur-Baiern, Schwaben, den öfver-rhenska unionen samt hertigarne af Weimar och Gotha. Med hänvisning till denna skrifvelse uppfordrade kejsaren den 7 och 12 januari 1686 ofvannämnda furstar och kretsar att skicka sändebud till Nürnberg i slutet af februari. Men detta syntes de inbjudna väl tidigt, och äfven i Wien blef man först vid denna tid färdig med Hohenlohes instruktion, som uppsatts på grundvalen af ett af honom själf utarbetadt förbundsprojekt.[1]

Detta projekt är att betrakta som det kejserliga hofvets program för den beramade sammankomsten. Här förklarades, att kejsaren på föranstaltande af den frankiska kretsen beslutat förbinda sig med några kurfurstar, furstar och ständer samt »i riket intresserade potenzer» till skydd och försvar för sina egna länder, rikets tio kretsar och ofvannämnda makters område. En gemensam här skulle upprättas, om hvars befäl, öfningar och underhåll detaljerade bestämmelser gåfvos; den skulle utgöra 60,000 man. Häraf skulle kejsaren uppsätta 10,000 man, Baiern 8,000, den baierska kretsen 2,000, den frankiska 4,000, den schwabiska 6,000, den öfver-rhenska unionen 4,000, de sachsiska furstarne 2,000, Spanien 6000 man. Kronan Sveriges förbundshjälp sattes till 10,000 man, med tillägg, att det självt erbjudit en sådan hjälp. Andra furstar, som ville i proportion till sina länders styrka ingå i detta förbund, skulle upptagas, om de blott därom gjorde anmälan hos kejsaren. Schweiz' biträde borde särskildt sökas. Alliansen skulle äga bestånd, tills gränstvisterna med Frankrike vore afgjorda, och borde man vid en kommande förlikning sörja för att de i detta förbund införlifvade »potenzer» blefve däri inneslutna.[2]

Sedan Hohenlohe afrest med ofvan nämnda aktstycken för att bereda sinnena i riket, utfärdade kejsaren en ny

[1] Fester, a. a. sid. 43 ff.

[2] En afskrift af projektet är bilagd Snoilskys bref till kon. $\frac{8}{18}$ juli. Innehållet är äfven i hufvudsak meddeladt af Zwiedineck-Südenhorst (Die Augsburger Allianz von 1686, sid. 5 f., Archiv für Österreichische Geschichte, 76), som äfven redogör för instruktionen.

inbjudan till en korrespondensdag i Augsburg i juni 1686. Med anledning häraf rustade sig ständerna till att förse sina sändebud å detta med nödiga instruktioner.[1] I detta syfte sammanträdde åter en frankisk kretsdag i Nürnberg den 19 maj 1686: äfven nu var Snoilsky närvarande. Efter åtskilliga underhandlingar beslöt kretsen att i den instruktion för de frankiska sändebuden, som här uppsattes, förklara, att alla »ordinario vel limitato modo» riket tillhöriga ständer skulle få biträda alliansen, men att kejsaren skulle äga allena afgöra angående utländska makters tillträde. Dock gjordes härutinnan genom en bi-instruktion åtskilliga inskränkningar: Holstein-Gottorp, som skickat ett sändebud till denna kretsdag, hänvisades till Augsburg och kurfurstens af Pfalz understödjande gjordes beroende af de andra förbundsmedlemmarnes deltagande.[2] Äfven den öfver-rhenska unionen utarbetade på Waldecks tillskyndan en fullmakt för en af sina medlemmar, landgrefven af Hessen-Kassel, att underhandla i förbundsvänlig riktning å Augsburg-mötet, men i den baierska kretsen blef förslaget tydligen ej ens bragt på tal, och den schwabiska afsände visserligen ett sändebud, men för att motsätta sig de kejserliga planerna.[3]

Äfven konung Karl XI i Sverige blef af kejsaren uppmanad att afsända sin minister till det beramade mötet.[4] Uppmaningen var icke ovälkommen. Redan vid underrättelsen om hvad som beslutats på kretsdagen i Nürnberg hade den svenska regeringen fattat sitt beslut: Sverige borde ingå i det nya förbundet. Orsakerna voro desamma, som dikterat Sveriges alla politiska underhandlingar i Tyskland dessa år. Sverige skulle härigenom — menade man — få större skydd icke allenast för sina genom vestfaliska freden förvärfvade provinser, utan ock för Zweibrücken, och Karl XI skulle genom att ingå i en slik förbindelse vinna allt mer »credit och förtroende» hos alla tyska patrioter, som då insåge, att Sverige ej ville söndra sig

---

[1] Fester, a. a. sid. 46 f.
[2] Jfr Fester, a. a. sid. 51 ff. Snoilsky nämner i sina bref till kon. ingenting om denna sammankomst.
[3] Fester, a. a. sid. 52—58.
[4] Kon. till Snoilsky d. 6 februari.

från dem. Faran att blifva förbigången af andra vore härigenom afvärjd och Sveriges fiender skulle afhålla sig från alla anslag, när de såge rikets fasta allianssystem.[1]

På grund häraf lät konungen den 6 februari 1686 till Snoilsky utgå instruktion, fullmakt och kreditiv.[2] I instruktionen förklarar konungen, att han frångår sin en gång intagna ståndpunkt, att garanti-traktaten skulle läggas till grund för förbundet, enär detta stött på svårigheter, och medgifver, att den nya alliansen betraktas som ett särskildt verk och såsom en utvidgning af förbundet i Laxenburg. Detta medgifvande finge dock ej anses hafva kullkastat associationen i Haag, som ännu några år ägde giltighet, tvärt om beordras Snoilsky att vid alla tillfällen visa de tyska ständerna, hvilken nytta de hade af bemälta association. Denna nya allians ville konungen biträda för alla sina länder i Tyskland, så att han icke begärde några prestationer utom tyska riket i kraft af detta fördrag; alliansen borde blifva defensiv och hafva till syfte kontrahenternas säkerhet och försvar »mot all invasion och turbation contra quoscunque». Hvad hjälpsändningens storlek beträffade, yrkade konungen, att hvar och en presterade en kontingent i proportion till provinsernas storlek.

Snoilsky beordrades dessutom att med ifver arbeta därpå, att kurfursten af Pfalz inneslötes i förbundet och genom detta erhölle nödigt skydd, och han skulle »på det möjligaste» söka befordra hertigens af Holstein-Gottorp åstundan att ingå i alliansen så väl för Slesvig som för Holstein. För att underlätta den senares upptagande i förbundet, lofvade konungen att åtaga sig hans anpart i manskap, tills han själf blefve i stånd att uppfylla sina förbundsplikter.

Detta är den första instruktion Snoilsky bekommit att knyta nya förbindelser med de tyska ständerna. Man ser, att konungen för tillfället uppgifvit tanken att bilda ett stort europeiskt förbund emot Ludvig XIV, en tanke, som

[1] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti. Skrifvelser til[illegible] riksråd.

[2] Att, såsom Fester säger, a. a. sid. 60, Snoilskys hänförde sig till nästa frankiska kretsdag, äger sin r[illegible] fullmakt gaf honom rätt att underhandla med sä[illegible] andra tyska furstar och ständer. Kreditivet är [illegible] frankiska kretsdirektoriet.

så länge hägrat för honom liksom för Vilhelm af Oranien. Orsaken härtill är att söka i de tyska ständernas å kretsdagen i Nürnberg visade ovilja mot ett allmänt förbund, en ovilja, hvars berättigande från deras synpunkt sedt konungen fullt inser.[1] Han besluter då att i stället knyta ett specialförbund med några tyska furstar. Men under sådana förhållanden var det ganska naturligt, att han inskränkte förbundet till Sveriges tyska provinser och utlofvade en hjälpsändning endast i förhållande till dessas storlek. De deputerade i Nürnberg hade önskat ett uteslutande tyskt förbund: Karl XI tog dem på orden. Att han härvid trodde sig tillmötesgå deras önskningar, synes framgå af instruktionens ord. Han kan alltså i denna punkt ej rättvisligen beskyllas för egoism.

Att Karl XI icke nu fullföljde någon ensidig, endast på de nordiska förvecklingarna riktad politik, visar sig äfven af hans olika order angående kurfurstens af Pfalz och hertigens af Holstein-Gottorp inneslutande i förbundet. Det förra yrkar konungen med bestämdhet och sätter denna fordran som ett af villkoren för sitt inträde i alliansen; angående Holstein uttrycker han sig mera allmänt: han anbefaller Snoilsky hertigens intresse och förständigar honom att söka befordra dennes åstundan att inträda i förbundet, men han tillägger, att Sveriges inclusion ej får studsa på en vägran härutinnan.

Sedan alla dessa olikartade instruktioner och fullmakter blifvit utfärdade, anlände de respektive sändebuden under loppet af juni månad till Augsburg,[2] där förhandlingarna genast togo sin början. Angående formen för dessa beslöt man på Hohenlohes förslag, att de kejserliga ministrarne skulle underhandla om projektet icke i en plenarförsamling, utan i särskilda konferenser med de olika sändebuden. Man tänkte på detta sätt kunna hålla saken hemlig och där-

---

[1] »Vi se fuller, hvad skäl och considerationer frankiske ständerna haft till att sätta afsides bemälta association, i synnerhet för den faras skull, som de bära att blifva inblandade i främmande saker, och för de omkostningar, som de måste göra att hålla det manskap i beredskap, som till förbundets fullgörande fordras», skrifver kon. d. 6 februari.

[2] Utom Hohenlohe afgick nu såsom kejserligt sändebud äfven v. Seilern. För dem utfärdades ny instruktion d. 21 maj i samma anda, som den föregående. Zwiedineck-Südenhorst, a. a. sid. 11.

igenom minska möjligheten för Frankrike att genom intriger hindra underhandlingarnas gång och på samma gång undvika den tidsutdräkt, som ett strängt iakttagande af det sedvanliga ceremonielet förde med sig. Fester ser häri en annan afsikt: de kejserlige ville ej visa, på hur lös sand den tilltänkta alliansen hvilade. Må hända har äfven en sådan synpunkt gjort sig gällande. Under tre veckors tid höllos emellertid sådana konferenser; de flesta anmärkningar mot projektet gjordes muntligt, intet protokoll fördes.[1]

Sedan ofvan nämnda beslut var fattadt, ankom Snoilsky till Augsburg.[2] Han vände sig genast till de kejserlige ministrarne med förfrågan, hvarför man i Wien-projektet upptagit den styrka, som Sverige borde sända till förbundshären, till 10,000 man och framställt saken så, som hade ett dylikt erbjudande kommit från Sverige. De kejserlige genmälte, att de de därtill haft många skäl: Sverige hade ständigt yrkat på bekräftelse af associations-alliansen i Haag, enligt hvilken det vore skyldigt att uppsätta 6,000 man, i nödfall t. o. m. dubbla antalet; vidare kunde kejsaren ej annat tro, än att Sverige »pro salute Germanica» ville hålla en så stor styrka på tysk jord. Men främsta skälet, hvarför man fastställt detta antal, vore att man därmed ville förmå de mera betydande ständerna att deltaga i verket och hos dem ingjuta nödig tillförsikt. Man ursäktade sig med, att det blott vore ett projekt och att man vore beredd att höra Karl XI:s mening häröfver. Men de kejserlige ministrarne läto sig ej nöja med dessa förklaringar och ursäkter; de fogade till dessa en anhållan, som skulle få viktiga följder. De begärde, att, om Karl XI också icke ville utlofva en så stor undsättning, som de hoppats, Snoilsky dock tills vidare ej i denna punkt skulle uppträda emot projektet, utan låta därvid bero, »tills verket bättre avancerat och man finge se, hvartill de öfriga ständerna skulle förstå sig och hur högt de grepe sig an.»

Genom denna diplomatiska list af de kejserlige råkade Snoilsky nu i en mycket svår ställning. Konungen hade beordrat honom att på bästa sätt understödja kejsarens

---

[1] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli. [illegible]
[2] Nedanstående skildring hvilar på [illegible]

planer, och denna order synes han här hafva ansett sig böra tillämpa. Men å andra sidan bestormades han med frågor angående Sveriges ställning till alliansen af de öfriga ständerna. Enligt egen uppgift höll sig Snoilsky därför »under en eller annan prætext helt och hållet retiré», och svarade blott i allmänna ordalag, till dess efter samarbete mellan de kejserliga, baierska och frankiska gesandterna ett andra projekt blef utarbetadt, som innehöll åtskilliga modifikationer af och tillägg till det första.[1]

Såsom upphofvet till alliansen nämndes här, att kejsaren för de med honom hittills förbundna kretsar, kurfurstar, furstar och städer meddelat, hur nödigt det vore att befästa freden i det romerska riket; dessa hade därefter ingått ett förbund på tre år, hvars syfte vore bibehållande af Tysklands frihet och fred, beskydd och säkerhet för det romerska rikets ständer samt garanti af de vestfaliska och nimvegiska frederna liksom af stilleståndet i Regensburg. Kontrahenterna skulle vara förpliktade att hjälpa hvarandra ej blott mot fientligt anfall och annat förfång utan ock mot irreguliära marscher och olagliga inkvarteringar, och skulle af den anfallande eller förfördelande utkräfvas full ersättning för den anfallnes lidna förluster. Förbundstruppernas antal och fördelning på de olika allierade bestämdes i enlighet med det första projektet; för Sveriges vidkommande gjordes dock den ändringen, att det skulle *för sina länder i Tyskland* gifva 10,000 man. För befälets aflöning m. m. skulle man hafva en gemensam kassa, till hvilken kontrahenterna skulle bidraga med en i fördraget bestämd summa, hvars storlek stod i förhållande till hvart stånds kontingent i manskap. Det kejserliga projektets rent militära bestämmelser upptogos här, likaså hvad som rörde andra staters tillträde. Hvad dessa utomstående stater beträffar, tillkom i detta projekt ett förslag att ge hjälptrupper åt kurfursten af Pfalz, och åt hertigen af Holstein-Gottorp gafs, om ock i sväfvande ordalag, löfte om understöd.

Emot detta projekt uppsatte Snoilsky skriftligen sina erinringar.[2] Han rådde åter till bibehållande af garanti-

[1] Bilaga till Snoilskys bref $\frac{8}{18}$ juli.
[2] Bilaga till hans bref $\frac{8}{18}$ juli.

traktaten under påpekande af att tyska ständerna ej kunde hafva annat än vinst däraf, att främmande makter antoge sig försvaret och garantien af de vestfaliska och nimvegiska frederna, och betonade med skärpa, att, om också icke någon förnyelse af denna traktat skedde eller någon närmare konvention på dess grundval inginges, traktaten likväl icke genom denna nya sammansättning kunde anses upphäfd. För öfrigt var han icke nöjd med den nya formuleringen, hvad beträffade uppräknandet af dem, som af kejsaren inbjudits till underhandling, utan yrkade, att i detta sammanhang äfven skulle nämnas »andra medelst omedelbara riksland och konfederation med kejsaren och riket förbundna puissancer.» Han förklarade i full öfverensstämmelse med konungens order, i hvad mån denne ville ingå i alliansen och hvad prestationer han härför fordrade af sina allierade. Förbundets syfte borde ej blott vara garanti af de båda ofvan nämnda frederna, utan äfven af *andra därtill hörande eller däri grundade.* Stilleståndet i Regensburg borde garanteras »efter sitt sanna och genuina förstånd tam in ecclesiasticis quam in politicis». Hvad den ömsesidiga hjälpen angick, borde hvars och ens kontingent till kassan lämnas obestämd, till dess flera ständer biträdt alliansen, undsättningen i manskap borde gifvas i förhållande till provinsernas storlek. Hvad särskildt den svenska hjälpsändningen beträffade, förklarade Snoilsky, att Sveriges qvantum ej kunde bestämmas, förrän konungen, som velat afbida och se, hur högt bundsförvanterna velat sätta sina bidrag, därom hunne ge närmare order. För att förtaga det sorgligaste intrycket af detta meddelande, tillade ministern, att han, om de allierade så önskade, vore villig i en särskild akt försäkra, att utelämnandet af denna bestämmelse i själfva recessen ej skulle bringa bundsförvanterna i någon fara, och att hans konung vid utväxlingen af ratifikationerna skulle bestämma ett proportionerligt och tillräckligt qvantum för sina provinser i Tyskland. Till sist yrkade Snoilsky Pfalz' och Holsteins upptagande i förbundet med tillägg, att Sverige åtoge sig det senare landets skyldigheter.

Man ser, att Snoilsky i dessa erinringar noga iakttog sin konungs intresse: för Sveriges trygghet borde garantitraktatens giltighet erkännas och dess speciella freder garan-

teras tillika med de allmänna; genom en kraftigare garanti af fördraget i Regensburg skulle konung Ludvig förhindras att för framtiden företaga något i Zweibrücken Karl XI och hans rättigheter till förfång. Dessa tillägg tyckas också ej hafva stött på motstånd hos de församlade sändebuden. Ej hvad erinringarne innehöllo utan hvad de lämnade å sido väckte ovilja.

Snoilskys erinringar blefvo i själfva verket föremål för en omild kritik, emedan han så sväfvande uttalat sig om hur stort antal trupper konungen ville sända. Ansatt med förfrågningar härom, svarade han, att han icke tviflade, det Karl XI liksom kejsaren och de öfriga riksständen skulle lämna en kontingent i proportion till en rikshär på 60,000 man, men detta svar behagade vederbörande ännu mindre. Man sade honom, att, ehuru detta företag vore ett »riksverk», vore ingen tvungen att inskränka sin patriotiska ifver till det nödvändiga, kejsaren och den frankiska kretsen gjorde visserligen blott sin skyldighet, men denna vore för dem mycket högt beräknad, så att de redan genom att fylla den gjorde ett »extraordinarium.» I det hela erkänner Snoilsky, att han haft stor möda att lugna så väl de kejserliga sändebuden som de öfriga.

Vid sidan af underhandlingarna om den svenska hjälpsändningen var det två andra tvistefrågor, som efter det andra projektets författande vållade Snoilsky bekymmer.[1] De gällde Pfalz' och Holsteins tillträde till förbundet. Ett sändebud från hertigen af Holstein-Gottorp, Samuel Rachelius, hade nämligen anländt till Augsburg och yrkat på sin herres upptagande i alliansen. Men trots Snoilskys ofvan nämnda anbud och fortsatta bearbetningar motsatte man sig detta yrkande, ty man fruktade att inblandas i de holsteinska tvisterna. För att emellertid ej stöta hertigen eller Karl XI gaf man till svar, att man före förbundets ratificerande endast ville sluta med de särskildt inbjudna, och hänvisade hertigen — i enlighet med traktatens lydelse — till kejsaren.[2] Hvad kurfursten af Pfalz åter beträffade,

---

[1] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli.

[2] De kejserlige ministrarnes resolution är i kopia bilagd Snoilskys bref $\frac{8}{18}$ juli. Jfr äfven Fester, a. a. sid. 61–63 o. Zwiedineck-Südenhorst, a. a. sid. 14.

förklarade han sitt tillträde bero af den honom i det andra projektet utlofvade hjälpen. De kejserlige ministrarne talade alltså härför, Snoilsky erbjöd hjälp å sin konungs vägnar, men majoriteten af sändebuden beslöt dock att i allians-recessen utesluta den paragraf, som handlade om hjälpsändningen till Pfalz. Kurfurstens tillträde ställdes alltså äfven på framtiden.[1]

Sedan dessa frågor sålunda fått en — om också tillfällig — lösning, skred man efter åtskilliga rangtvister, hvari Snoilsky tyckes hafva uppträdt som medlare, till alliansens undertecknande.[2] Förbundstraktatens slutliga redaktion företer stora likheter med det andra projektet; de väsentliga olikheterna bero nästan utan undantag på Snoilskys anmärkningar. Så nämndes i inledningen bland dem, med hvilka kejsaren trädt i underhandling, äfven »andra med kejsaren och riket genom omedelbara riksländer och konfederation förbundna potenzer». Garanti-traktaten blef visserligen hvarken förnyad eller ens omnämnd, men i den paragraf, som bestämde, att alliansen skulle räcka i tre år, insköts en parentes: »utan afbrott i andra de allierade sinsemellan redan slutna förbund, såsom de där härigenom i ingen måtto derogeras», hvarigenom ju Karl XI:s mål till en del var vunnet. Garantin utsträcktes på sätt Snoilsky åstundade, utom hvad beträffade stilleståndet i Regensburg; man tillade nämligen ej orden: efter dess sanna och genuina förstånd. Närmare bestämmelser om bidrag till kassan lämnades tills vidare å sido. Angående Sveriges kontingent i manskap antogs en artikel, i hvilken förklarades, att för Sveriges tyska provinser af vissa orsaker ett bestämdt qvantum ej nu kunde utlofvas men att svenska sändebudet afgifvit en försäkran, att hans konung skulle bidraga med ett »så proportioneradt och tillräckligt qvantum», att bundsförvanterna därmed skulle blifva nöjda. Konungens beslut skulle af sändebudet senast vid ratifikationernas utväxlande meddelas de förbundna och anses såsom en del af alliansrecessen.[3]

---

[1] Fester, a. a. sid. 63—65.
[2] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli; Fester, a. a. sid. 66.
[3] Traktaten finnes tryckt i Dumont, Corps Diplomatique, VII.

Af Snoilskys ofvan skildrade uppträdande i Augsburg gör Fester ett stort nummer. Han förvånar sig öfver, att ingen af de tyska småstaternas ministrar nu genomskådade Sveriges egenyttiga afsikter, och påpekar — såsom det synes med tillfredsställelse — att en samtida kritik dock icke uteblef. Denna kritik kom från det franska sändebudet vid den tyska riksdagen, Verjus de Crecy. Denne har nämligen vid denna tid tillskrifvit Snoilsky ett hånande bref, där han frågar, om Sverige nu vore beredt att skicka 1,200 man till hjälp mot turken, och tillika uttalar den förmodan, att genast efter alliansens undertecknande de 10,000 svenskarne skulle erhålla kvarter i riket, under det den schwabiska kretsen öfvertoge försvaret af Livland och Lappland så väl som de spanska besittningarna i Vest- och Ost-Indien.[1]

Oss synes denna kritik icke vara någon kritik, emedan den hvilar på falska förutsättningar. Verjus' mening är tydligen den, att Sverige tillförsäkrade sig skydd för sina mest aflägsna provinser och därmed lade oskäliga bördor på de tyska ständerna, men å andra sidan noga aktade sig att gifva bundsförvanterna någon kraftig hjälp. Sådant var emellertid icke det nuvarande läget. Karl XI fordrade — för att göra alliansen mera smaklig för de tyska småstaterna — icke skydd för annat än sina tyska provinser, men ämnade icke heller gifva någon hjälp annat än *för* dessa provinser och i proportion till deras styrka. Hade han utbedt sig hjälp till försvar för hela sitt rikes vidsträckta gränser, hade han naturligen varit mer frikostig i sina erbjudanden. Festers supposition, att Snoilsky på grund af öfverraskning — eller emedan han ansåg det hela för en grof mystifikation —, visade detta bref för de andra ministrarne, håller därför också icke streck. När Snoilsky sedermera meddelar saken för sin regering och insänder en kopia af skrifvelsen, sker det med ord, som visa, att han ej ansåg kritiken träffande.[2] Han kunde med lugn visa brefvet, då han ej fann det innehålla några obehagliga sanningar, men väl opassande till sitt skrifsätt.

---

[1] a. a. sid. 60 f.
[2] Snoilsky till kon. $\frac{16}{26}$ juli.

Lika litet träffande finna vi Festers egen kritik, som han tyckes vilja utsträcka till Sveriges hela dåtida yttre politik. Sverige har enligt honom vid hvarje oppositionsförsök mot Frankrike trängt sig i förgrunden och eggat andra till motstånd, men hvarje gång vid det afgörande ögonblicket undvikit att åtaga sig förpliktelser, som svarat mot dess visade ifver; »det har», såsom orden falla sig, »oupphörligen rasslat med en sabel, om hvilken ingen rätt visste, huruvida den var af stål eller messing.»[1] Vi lämna tills vidare å sido, om denna dom i allmänhet är rättvis, vi vilja nu blott se till, om den äger sin giltighet, hvad beträffar underhandlingarna i Augsburg. Vi förstå väl, hur Fester kunnat missuppfatta dessa. För honom måste det synas, som hade Sverige först lofvat 10,000 man och sedan plötsligt dragit sig tillbaka. Men äfven med dessa förutsättningar har han ej rätt att så döma Sveriges politik. Af de källor, som stått honom till buds, inhämtar man, att Sverige för denna — med orätt såsom utlofvad ansedda — hjälp skulle erhålla skydd för alla sina provinser.[2] När denna bestämmelse i det andra projektet ströks, skulle Sverige hafva varit i sin goda rätt att återtaga ett löfte, om det gifvits. Men såsom vi ofvan visat, är emellertid detta ej förhållandet: den svenska regeringen kan ej ens dragas till ansvar för några allmänna försäkringar, som Snoilsky möjligen — en sak, hvarom hans egna bref lämna oss i ovisshet — afgifvit i Nürnberg eller Augsburg. Däremot vilja vi erkänna, att *Snoilskys* beteende i viss mån är klandervärdt: han har lånat sig till verktyg för den kejserliga politiken och därmed fört de andra ständerna bakom ljuset. Men största skulden hvilar i detta fall på den tyska kejsarens sändebud, ej på den svenske konungens. Här framställer sig en fråga: har för öfrigt Snoilskys handlingssätt skadat eller kunnat skada de tyska ständerna? Af hans egna bref med dess rika bilagor framgår, att han kraftigt befordrat alliansens afslutande och till en del bestämt traktatens lydelse; den kejserlige ministern i Stockholm har intygat, att den kejserliga politiken i honom haft

[1] a. a. sid. 61, 77 ff.

[2] Se det första projektet, i afskrift bilagdt Snoilskys bref till kon. $\frac{8}{18}$ juli. Jfr sid. 219.

sitt bästa stöd.[1] Och häri se vi för vår del en afgjord förtjänst. Ty detta förbund hade blifvit de tyska ständerna — och därmed äfven Europa — till stor välsignelse, om man från tysk sida gripit sig an därmed med lika stor ifver som från svensk. Denna svenska ifver motsvarades äfven af förpliktelser. De voro icke kända i Augsburg, men man misstänkte redan här, att Sverige skulle gifva sitt i riksmatrikeln bestämda bidrag, hvilket äfven blef fallet. Detta motsvarade visserligen icke de tyska ständernas stora förhoppningar, men kan, jämfördt med de öfrigas bidrag, icke anses litet, allrahelst om man betänker, att de öfriga allierade voro mer utsatta för faran af ett krig än Sveriges tyska provinser. Och i alla händelser var Sverige den enda större nord-tyska makt, som ingick i förbundet.

För att afsluta förhandlingarne angående de i Augsburg oafgjorda frågorna och tillika utväxla ratifikationerna beslöt man, innan man åtskildes, att mötas i Nürnberg i augusti 1686. Den 16 augusti öppnades den nya kretsdagen.[2] För Snoilsky förelågo här två icke så lättlösta uppgifter: han skulle förtaga alla vidriga intryck af den omständigheten, att Karl XI ej ännu gifvit något specificeradt löfte om hjälp, och han skulle understödja den till Nürnberg hänvisade holsteinske hertigens anhållan, att äfven för Slesvig inneslutas i alliansen; det senare var så mycket mer maktpåliggande, som han därom fått nya order af sin konung.[3] I den förra frågan yrkade ständerna på ett snabbt afgörande, i det de betonade, att de öfriga oafgjorda frågorna — om bidrag till kassan och utnämning af generalerna — ej kunde slutbehandlas, förr än frågan om manskapets antal, på hvilken dessa berodde, vore klar. För att göra Sverige mer villigt att utlofva en stor undsättning föreslog det baierska sändebudet — och många af de öfriga tyckas häri hafva instämt — att den stat, som lämnade mer trupper än i proportion till sina länder, dock skulle slippa ifrån ett större bidrag till kassan. Snoilsky hade på allt detta intet annat svar att gifva, än att han härom saknade nödig

[1] Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti. Skrifvelser till K. M:t från riksråd.

[2] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli o. Fester, a. a. sid. 96.

[3] Kon. till Snoilsky 2 augusti; kon. till Bengt Oxenstierna 2 augusti.

instruktion. Man började därför nu misstro honom. Hvad den holsteinska frågan beträffade, lät den kejserliga beskickningen öfverlämna till den holsteinske ministern en generellt hållen revers öfver hertigens upptagande, och detta ehuru många af ständerna motsatte sig det af fruktan för krig. För att ej stöta bort från förbundet möjligen tillträdande makter hade man i denna revers undvikit att nämna Slesvig, hertigens mest hotade land.[1] I lika generella termer — man nämnde på de kejserliga, svenska och spanska ministrarnes råd ej de särskilda landsdelarne — upptogs Pfalz i förbundet, men den i Augsburg utlofvade hjälpen kom ej kurfursten till handa.[2]

Angående de allierades olika hjälpsändning råkade vederbörande snart i tvist: den öfver-rhenska unionen och de sachsiska hertigarne ville ej höja sitt kvantum, om ej den frankiska kretsen gjorde det. Om det ömsesidiga bidraget till kassan kunde man ej heller ena sig. Då sålunda många frågor återstodo att lösa och de spanska, svenska och baierska ratifikations-instrumenten ej i rättan tid ankommit, beslöt man — allrahelst »gemöterna» befunnits för »opräparerade» — att uppskjuta vidare förhandlingar om alliansen till november, då man åter skulle sammankomma i Nürnberg.[3]

I dessa snöpliga kretsdagsförhandlingar ser Fester — och i visst afseende med rätta — alliansens bankruttförklaring, dess undergång.[4] Detta är dock ej så att förstå, att härefter alla alliansunderhandlingar upphörde; dessa hafva ännu en tid fortsatts i syfte att dels ordna ännu sväfvande frågor, dels — och detta är ej det minst egendomliga — utveckla förbundet till ett allmänt europeiskt förbund. Vi hafva närmast att tänka på Sveriges ställning till dessa frågor.

I Sverige erhöll man först i början af augusti underrättelse om alliansens afslutande. Bengt Oxenstierna såg

[1] Snoilsky till kon. $\frac{2}{12}$ september; svenske och spanske ministrarnes förklaring, bilagd brefvet; jfr äfven Fester, sid. 97—101.

[2] Fester, sid. 101 f.

[3] Snoilsky till kon. $\frac{2}{12}$ september; Fränk. Creiss-conclusum, bilaga till ofvannämnda bref; Sämbtl. Alliirter Verlass zu Nürnberg $\frac{\text{23 aug.}}{\text{2 sept.}}$, bilaga till d:o.

[4] Sid. 102.

häri ett nödigt skydd emot Frankrikes och Danmarks rättskränkningar, som båda berörde det romerska riket, och på samma gång ett medel att stärka Sveriges maktställning i Tyskland.[1] På hans råd afsände konungen därför ofördröjligen — den 8 augusti — ett bref till Snoilsky, där Sveriges biträde fastställdes och ratifikationernas snara afsändande utlofvades.[2] Först den 28 augusti afsändes emellertid dessa. Samtidigt afgaf konungen sin förklaring angående storleken af den truppstyrka, som han vore villig lämna.

Härom hade hvarjehanda underhandlingar förts: Bengt Oxenstierna hade — med erkännande af hur mycket det skulle öka Sveriges prestige i Tyskland, om det kunde lämna mer manskap än sin i matrikeln bestämda kontingent — tillrådt konungen att för sina provinser dock ej utlofva mer än denna. Men han yrkade tillika, att Sverige borde åtaga sig att uppsätta 600 man för Zweibrücken och utgöra Holsteins tillbörliga kontingent samt dessutom — för att inge de tyska ständerna förtroende — utlofva att, »när en slik casus af en utvärtes invasion eller ruptur romerska riket skulle påkomma, det med mera manskap efter tidernas och sakernas beskaffenhet samt proportion af faran och nöden att undsätta».[3] Innan emellertid order i denna riktning hunno afgå till Regensburg, gjorde den kejserlige ministern i Stockholm, v. Nostitz, ett försök att inverka på den svenska regeringen. På samma gång han försäkrade, att kejsaren för sin del vore nöjd med att Sverige lämnade en kontingent enligt matrikeln, betonade han, att det vore väl både för Sveriges egen säkerhet och det »gemena bästa», om man gåfve något mera undsättning: Sveriges tyska provinser skulle mer befästas mot dess fienders anslag och dess kredit växa, under det i motsatt händelse de tyska ständernas mod skulle sjunka.[4] Men trots dessa ifriga uppmaningar affärdade Karl XI order till Snoilsky i enlighet med Oxenstiernas råd.

Såsom skäl föregaf man, att de tyska ständerna förklarat sig ej vilja upptaga utländska makter i alliansen

[1] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti. Skrifvelser från riksråd.
[2] Jfr äfven Karl XI:s bref till Bengt Oxenstierna d. 10 augusti.
[3] Bengt Oxenstiernas ofvan nämnda bref.
[4] Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti.

annat än för deras tyska provinser och att ingen af dem utom Baiern gifvit mer än sin vanliga kontingent; skulle en större truppstyrka afsändas, skulle Danmark, som vid minsta rustningar i Sverige slog allarm, åter börja sitt intrigspel och söka hjälp hos främmande makter, hvilket skulle bringa Tyskland i fara; Sveriges tyska provinser vore dessutom ej i tillstånd att underhålla en större här. För öfrigt vore en sådan onödig, då Sverige genom andra traktater vore skyldigt att äfven på annat sätt hjälpa kejsaren, Baiern och flera kretsar. Sådana voro de skäl, hvarmed man i Stockholm bemötte Nostitz och hvarmed Snoilsky skulle försvara möjliga angrepp mot Sveriges politik.[1] Här fanns ett ännu mera vägande skäl, som man visligen officiellt förteg: Sverige hade icke medel att underhålla en större truppstyrka, allra helst som en sådan kräfde större magasiner och enligt traktatens lydelse skulle hafva medfört ett större bidrag till den gemensamma kassan.[2]

Snoilsky mottog dessa order först i september 1686. Han var icke nöjd med dem, ty han fruktade med rätta, att de skulle återverka på de tyska ständernas, särskildt Baierns, beslut. Äfven ansåg han dem sväfvande, då det ändock vore ovisst, hur mycket folk Sverige vore beredt att sända, särskildt för Holstein och Zweibrücken. Han yrkar härom få närmare order och meddelar, att de kejserliga och spanska ministrarne såsom det mest lämpliga föreslagit 1,200 man för Pommern och Bremen, 800 man för Zweibrücken, 1,000 man för Holstein.[3] Detta förslag blef slutligen af konungen antaget i november, då order i denna riktning afgingo till Snoilsky.[4]

När dessa vid årets slut kommo honom till handa, var emellertid redan ställningen mycket förändrad, till den grad, att Sveriges slutliga afgörande saknade all betydelse. Den till november beramade sammankomsten i Nürnberg, som skulle bestämma öfver de oafgjorda punkterna i alliansträktaten, hade aldrig blifvit af.[5] Och härefter vidtog den

[1] Kon. till Snoilsky 28 augusti; Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti; kon. till Bengt Oxenstierna 14 augusti.
[2] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti.
[3] Snoilsky till kon. $\frac{30 \text{ sept.}}{10 \text{ okt.}}$
[4] Kon. till Snoilsky 13 nov.
[5] Snoilsky till kon. $\frac{11}{21}$ nov.; Fester, a. a. sid. 117.

frankiska kretsen inga åtgärder för att bringa förbundet till stånd.[1] Lika litet intresse hade den schwabiska kretsen visat för saken: den hade från början beslutat uppskjuta all öfverläggning om Augsburg-alliansen till ett allmänt kretskonvent och undvek sedan samvetsgrant att sammankalla ett sådant. Endast från den öfver-rhenska unionen, kejsaren, Spanien och Sverige ankommo under år 1686 ratifikationsinstrument, men dessa blefvo nu naturligen ej utväxlade.[2]

Lika stor likgiltighet, som vederbörande visade i att bringa förbundsunderhandlingarna till ett lyckligt slut, lika planlösa hade deras sträfvanden varit att vinna andra makters biträde. Äfven här har Sverige spelat en viss roll.

Som ofvan är visadt, var det från början kejsarens tanke så väl som Sveriges att med förbundet i Augsburg förena äfven andra stater i och utom Tyskland, som voro benägna att uppträda emot Frankrikes våldshandlingar. Sådant var äfven i allianstraktaten förutsedt. Men verkställandet svarade icke mot uppsåtet. Brandenburg, som man från början velat vinna, underlät kejsaren att särskildt inbjuda till förbundet, troligen af fruktan för dess makt.[3] Ingen nordtysk stat kom heller att biträda alliansen. Däremot vände man tidigt sina blickar mot Holland, som man hoppades lätt kunna draga på sin sida. Generalstaternas ombud i Regensburg, Valkenier, hade — såsom privatman — varit närvarande i Augsburg men utan att inlåta sig i någon underhandling.[4] I augusti 1686 sammanträffade Vilhelm af Oranien och Fredrik Vilhelm af Brandenburg i Cleve, och här har troligen den förre sökt förmå »store kurfursten» att ingå i förbundet. Med ett ord: Oranien syntes beredd att biträda alliansen och t. o. m. utvidga denna till ett allmänt europeiskt förbund.[5] Under sådana förhållanden sände kejsaren en minister till Haag för att förmå generalstaterna till biträde, och Gyldenstolpe beordrades af Karl XI att kraftigt understödja denne. Men Oranien började

[1] Fester, sid. 118.
[2] Fester, sid. 118.
[3] a. a. sid. 75.
[4] a. a. sid. 67.
[5] a. a. sid. 84—87.

nu frukta alliansens upplösning och förklarade sig ej vilja biträda, förrän Brandenburg och hertigarne af Lüneburg ingått i den.[1] Alliansens utvidgning till ett allmänt europeiskt förbund var därmed omöjliggjord. Det var också onödigt, ty samtidigt föll — såsom vi sett — alliansen sönder af sig själf.

Förbundet i Augsburg har alltså från alla synpunkter sedt endast varit ett misslyckadt försök.[2] Hvem som bär skulden för att planen icke kom till utförande, är naturligtvis svårt att säga. En viktig orsak till alliansens upplösning tro vi oss se i kejsarens okloka politik gent emot kurfursten af Baiern, som till ersättning för sitt frikostigt erbjudna bidrag till förbundsarméen fordrade att få behålla sina subsidier och erkännas såsom general för denna armé men genom kejsarens vägran härutinnan förmåddes öfvergifva sina fattade planer och närma sig Frankrike.[3] Ett ännu större ansvar synes oss falla på dessa tyska småstater, som — enligt Snoilskys utsago — ville med andras penningar och folk föra krig och skydda sina gränser men självfva hålla ringa manskap och i följd däraf gifva ringa bidrag till den gemensamma kassan.[4] Det var dem alliansen i första hand skulle skydda; det oaktadt ville de vräka största bördan på andra. Från denna synpunkt bör man ock se den misstämning angående Sveriges hjälp, som väsentligen framkallat deras likgiltighet för förbundet. Sveriges skuld härutinnan är däremot af Fester mycket öfverdrifven. Det ligger i det hela mycket litet konsekvens i hans anfall mot den dåtida svenska politiken. Först klandras den för sin afsikt att vilja narra de tyska småstaterna in i vidlyftiga allianser till försvar för vidt aflägsna länder. Och när den svenska regeringen sedan — af hänsyn just till denna ständernas fruktan — endast biträder alliansen för Sveriges tyska provinser, klandras den, för att den icke

---

[1] Fester, sid. 115 f.; kon. till Gyldenstolpe 4 aug.

[2] Müller (Wilhelm III und Georg Friedrich von Waldeck) ser dock en ideell betydelse af förbundet: det var ett bevis på Frankrikes isolering, på en förändring af den allmänna meningen i Europa. Jfr a. a. II, sid. 14.

[3] Jfr Fester a. a. sid. 97, 112 f. o. Zwiedineck-Südenhorst a. a. sid. 13, 15 ff.

[4] Snoilsky till kon. $\frac{30 \text{ sept.}}{10 \text{ okt.}}$

understödjer förbundet med hela rikets makt. Bäst hade onekligen varit för de tyska ständerna, om Sverige åtagit sig skyldigheter i förhållande till rikets hela styrka men endast fordrat skydd för sina tyska provinser. Att de egennyttiga tyska ständerna kunde hysa denna fromma önskan, är mycket förklarligt, men att en nutida tysk historieskrifvare ser saken från samma synpunkt, är obegripligt.

Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning

AF

E. H. LIND

Vikingatiden är historiens morgongryning här i Norden. Den halfdager, som hvilar öfver denna tids händelser och förhållanden, medför, att teorier, kombinationer och hugskott här hafva en vidsträckt tummelplats, men att finna fast grund, som gör det möjligt att uppnå resultat af högre rang och värde än hypoteser, har sig så mycket svårare. Allt, som möjligen kan vara ägnadt att bilda fasta hållpunkter för forskningen i denna villsamma periods historia, bör därför vara af intresse och förtjäna att framdragas till skärskådande.

Till de många tvistepunkterna i vikingatidens häfder hör numera äfven frågan om de norska s. k. ynglingakonungarnes härstamning eller ursprungliga nationalitet. Att ynglingaätten var svensk, och att de norska konungarne tillhörde en gren af denna ätt, har på grund af Tjodolfs Ynglingatal och Snorres därpå byggda Ynglingasaga allt intill senaste tid gällt som ett oanfäktbart historiskt faktum. Men tilltron till de nämnda källskrifternas pålitlighet är numera så starkt rubbad, att den säkerligen aldrig kan återupprättas, och därmed har bland annat äfven den gamla norska konungaättens ursprung blifvit föremål för en meningsstrid, hvars utfall ännu måste betraktas såsom oafgjordt. Professor Noreen har, såsom mig synes på goda sannolikhetsskäl, häfdat den åsikten, att ynglingarne voro en östdansk konungaätt, men hans mening synes icke ha

vunnit allmännare erkännande eller tillslutning. För så vidt de norska konungarne tillhörde ynglingaätten, skulle alltså äfven de vara af danskt ursprung.

Oberoende af Noreen och på en helt annan väg har jag kommit till enahanda uppfattning i denna härstamningsfråga. Under sysslande med de isländska och fornnorska personnamnen har jag med undran lagt märke till, att inom den norska konungaätten i ej ringa omfång användas namn, som annars dels icke alls eller ytterst sällan förekomma i Norge och på Island, dels uppträda först i en så sen tid och med så ringa frekvens, att man med hög grad af sannolikhet kan antaga, att de inkommit i Norge just genom konungafamiljen. Då det nu visar sig, att dessa från norsk synpunkt gåtfulla namn samt- och synnerligen återfinnas i de danska konungalängderna från 800- och 900-talen och öfver hufvud äro särdeles väl hemmastadda i Danmark vid denna tid, så synes förklaringen till det egendomliga förhållandet vara funnen, och slutsatsen i fråga om den norska konungaättens nationalitet ligger, med kännedom om forntidens sätt att välja namn, mycket nära till hands eller kan väl rent af betecknas såsom oundviklig.

Innan jag skrider till detaljbehandlingen af mitt ämne, vill jag göra ett par allmänna anmärkningar.

Det är hufvudsakligen de äldre leden i den norska konungasläkten, som här komma i betraktande. Längre ned i tiden naturaliseras den mer och mer i Norge äfven med hänsyn till namnen, så att de onorska bortläggas och inhemska träda i stället. Märk t. ex. berättelsen i Heimskringla, Harald Hårfagers saga kap. 37, huru namnet Håkon först kom in i ätten.

Jag har icke förbisett, att de s. k. fornaldarsagornas konungar och hjältar rätt ofta gå under något af de här nedan upptagna namnen. Detta förklaras enligt min mening däraf, att då såsom i Norge konungafamiljen i äldre tid hade så att säga sitt särskilda namnförråd, måste det ligga nära till hands för dylika äfventyrssagors författare att utstyra sina uppdiktade personligheter med just dessa »konunganamn», som voro mycket ägnade att gifva sagan ett sken af verklighet, trovärdighet och ålderdomlighet — åstadkomma illusion med andra ord. I alla händelser torde

denna omständighet ingenting bevisa. Detsamma gäller väl om de apokryfiska släktledningar och konungalängder, i hvilkas sammansättande isländingarne funno ett sådant nöje. Äfven här var man naturligtvis angelägen att få in så många granna namn som möjligt.

I vikingatågens häfder möter man vidare flertalet af de här ifrågavarande namnen mycket ofta. Beträffande vikingahöfdingarne i Frankrike och England faller sig detta naturligt och lättförklarligt, då danskarne där äro afgjordt förhärskande, men att förhållandet är ungefär detsamma på Irland och delvis äfven på de skotska öarna, är mera oväntadt. På grund af den brokiga folkblandningen i vikingahärarna är det emellertid som bekant i allmänhet svårt att med säkerhet bestämma dessa höfdingars nationalitet och släktskapsförhållanden. Det är alls ingen omöjlighet, att anförarne kunna vara af annan härstamning än massan af deras krigarskaror. Dessutom är väl att märka, att den dublinska konungastammen: Olof den Hvite och hans bröder och deras efterkommande, som spela en så stor roll på Irland och de brittiska öarna öfver hufvud under denna period, efter allt att döma tillhöra samma ätt som de norska konungarne, d. v. s. ynglingaätten. Från min synpunkt äro alltså de danska namnen i denna släktlinie väl på sin plats. Olof den Hvite och hans ättemän äro till ursprunget danskar, vare sig att de utgått från Danmark eller från Norge. Att dessa namn icke kunnat vara mycket gängse bland vikingarne på Irland och de skotska öarna, framgår väl äfven däraf, att de alldeles saknas på Island, som fick sina flesta bebyggare just från dessa vikinganästen på öarna och Irland.

Då konungasagorna och öfriga urkunder för den ifrågavarande tiden, i synnerhet om man såsom här måste bortse från konungafamiljens medlemmar, röra sig med en jämförelsevis fåtalig personal, är det för vårt ändamål en särdeles lycklig omständighet, att en mycket rikhaltig samling af norska namn från samma eller en föga senare tid finnes att tillgå på annat håll, nämligen i den isländska Landnamaboken. Namn, som saknas i denna, har man redan af detta skäl anledning att betrakta såsom åtminstone mindre brukliga i Norge under vikingatiden.

De norska konunganamn, hvilka, så vidt jag kunnat finna, icke äro norska utan danska och därigenom ägnade att ådagalägga deras bärares danska ursprung, äro följande.

Halfdan, »Halfdansken», en man af blandad dansk och annan börd, passar icke riktigt in i det normala fornnordiska namnbildningssystemet. Hvarken Half- eller -dan ingå i något annat sammansatt namn. Antagligen har det från början varit ett binamn. Att af dess blotta förekomst i den norska konungaätten på grund af betydelsen direkt sluta till danskt ursprung hos denna låter sig väl icke göra, ty egennamn bibehålla aldrig länge den appellativa betydelse, som stundom kan hafva förefunnits hos dem. Halfdan synes vara både äldst och vanligast i Danmark och är troligen där först uppkommet. Att nu vid den tid, då det visar sig i Norge, medvetandet om dess ursprungliga betydelse skulle varit så lefvande, att det icke kunnat användas oberoende af denna, endast därför att det var ett traditionellt släktnamn t. ex., förefaller mindre sannolikt. Halfdan är likväl enligt min mening ett af de norska konunganamn, som vittna om konungaättens danska härstamning. Detta synes mig nämligen framgå däraf, att det så väl i Norge som på Island är ytterst sällsynt, ja, nära nog obefintligt i äldre tider utanför konungaätten, där det åter som bekant är ett af de vanligaste. På Harald Hårfagers tid nämnes en Halfdan jarl, som äktade en af konungens döttrar, men om hvilken för öfrigt inga närmare upplysningar meddelas. Hans norska härkomst torde åtminstone icke vara höjd öfver allt tvifvel. Voro konungarne själfva komna från Danmark, så hade de naturligtvis icke kommit utan danskt följe, och just bland de högst uppsatta i deras omgifning har man då först och främst anledning att vänta sig danska namn. För öfrigt omtalas icke i konungasagorna och, så vidt jag kunnat finna, icke heller annorstädes en enda norrman med namnet Halfdan förrän på 1300- och 1400-talen, och äfven då är det långt ifrån någon vanlig företeelse. Enahanda är förhållandet på Island. Bland landnamsmännen och deras närmaste efterkommande finnes ingen Halfdan. Först på 1200-talet uppträder bland oddavärjarne en Halfdan Sæmundar son. Oddavärjarne räknade sig i släkt med den norska konungaätten

och hade dessutom i en senare tid genom gifte trädt i förbindelse med densamma. Sannolikt ligger häri förklaringen till de norska »konunganamnen» Halfdans och Haralds förekomst just i denna isländska släkt. Efter 1200-talet träffas Halfdan någon enstaka gång på Island liksom i Norge, men sällsynt har det alltid varit och är så än i dag enligt den i Skýrsla um landshagi á Íslandi I intagna namnstatistiken. I de gamla norska och isländska ortnamnen har Halfdan lämnat mycket svaga spår efter sig. En Halfdansgård i Bergen, ett Haldinsþorp i Smålenene och ett Haldingsstadir i Lier samt en gård Halfdanartunga på Island, som omtalas i Liósvetninga och Sturlunga saga men icke i Landnámabók, är det enda jag kunnat upptäcka. Af dessa är det sistnämnda af intresse, såsom varande det äldsta vittnesbördet om namnets befintlighet på Island. Hvem den Halfdan var, efter hvilken denna gård blifvit uppkallad, känner man icke, men det är ju åtminstone icke otänkbart, att han varit dansk. Att Halfdan var ett i äldre tider litet eller intet användt namn i Norge, är således uppenbart. I Danmark däremot träffas det under vikingatiden och äfven senare ganska ofta icke blott såsom konunganamn utan äfven såsom allmogenamn. Det har tydligen där sitt egentliga hemland.

Flitigt användt inom den norska konungaätten men nära nog omöjligt att upptäcka utom densamma är vidare Guðrøðr. På några ställen har detta namn inkommit i texterna genom felskrifning. Så finner man i den legendariska Olafs-sagan bland Olof den Heliges följeslagare på flykten från Norge år 1028 en Guðrøðr, som tydligen skall vara Olofs halfbroder, men dennes rätta namn var Guðþormr.[1] Den Guðbrandr Skafhǫggs son, som var måg till konung Eystein Sigurds son, kallas i Huldas redaktion af Hákon Herðabreiðs saga (Fornm. sögur VII) Guðrøðr Skafhǫggs son, en felskrifning som egendomligt nog undgått Munchs uppmärksamhet. I Fagrskinna sid. 171[28] nämnes en Guðrøðr, som äfvenledes uteslutande har ett afskrifvaremisstag att tacka för sin tillvaro. Jämförelsen med öfriga redaktioner af detta ställe visar, att där skall stå Gyrðar

[1] Jfr Munch, Historie I, 2 s. 762 n.

i stället för Guðrøðar. I ett pärmebref af år 1401 (Dipl. norv. III s. 409) förekommer slutligen en »Sweinungar Gudrodason». Det är möjligt, att vi här omsider hafva en verklig norsk Guðrøðr, men så alldeles säkert är det icke. Det finnes nämligen i Norge ett tämligen snarlikt namn, Gunnrøðr, som visar sig emellanåt i diplomerna och annorstädes. Detta skrifves ofta med inskjutet *d* Gundrodr. »Gudroda-» kan lätt vara felskrifning för Gūdroda-, i. e. Gundroda-, ehuru jag icke bestämdt vågar påstå, att så är, då ifrågavarande Sveinungr olyckligtvis icke påträffas annorstädes än i det nämnda brefvet. Det Guðifriðr och Gudrider, som visar sig på några ställen i Dipl. norveg., får väl på grund af vokalen i senare leden betraktas såsom ett lånenamn af tysk upprinnelse. I de gammalnorska ortnamnen finner jag intet spår af Guðrøðr. På Island är det så obrukligt, att man har svårt att tro sina ögon, då man i Arne biskops saga (Bisk. sögur I s. 725) stöter på en Guðrøðr bonde. Denne nämnes ingenstädes annars och står på Island så fullständigt isolerad, att man ovillkorligen kommer på misstankar, att äfven här föreligger ett afskrifvarfel. Sagan är också tryckt efter afskrifter från 1600-talet. Lika okändt som i forntiden är detta namn på Island i våra dagar enligt den förut åberopade namnstatistiken. Ännu bestämdare än i fråga om Halfdan vågar jag således påstå, att Guðrøðr är ett onorskt namn. Det har, trots den upprepade användningen i konungafamiljen, icke ens lyckats vinna så mycket insteg i Norge, att man kan förete ett enda säkert bevis på dess förekomst därstädes utanför konungasläkten. I urkunderna till Danmarks äldsta historia behöfver man däremot icke leta länge efter namnet Guðrøðr. Godefridus-Godfred-Gudred är där mycket användt särskildt såsom konunga- och höfdinganamn men äfven inom lägre samhällslager, och det fortlefver äfven efter vikingatidens utgång. I Libri memor. capituli Lundens. förekomma t. ex. tvenne Godefridi från 1100-talet.

Om Ragnarr gäller ungefär detsamma som om Halfdan och Guðrøðr. Det är liksom dessa väl hemmastadt i Danmark under vikingatiden och senare. I nyss anförda Libri memor. cap. Lund. träffas fyra personer med detta namn,

alla från 1100-talet. Af den norska konungafamiljen heter en son till Harald Hårfager Ragnarr Rykkill. Dennes sonson skall ock hafva hetat Ragnarr. Hertig Guðþormr, Harald Hårfagers morbroder och förmyndare, som synes hafva tillhört samma släkt som de norska konungarne, skall ock enligt Egils saga ha haft en son med namnet Ragnarr. Vi hafva således här åter ett för den danska och den norska konungahistorien gemensamt namn. Utanför konungasläkten kan det däremot i Norge näppeligen med säkerhet uppvisas förrän långt efter vikingatidens slut. En biskop Ragnarr i Nidaros på 1000-talet och en biskop med samma namn i Hamar på 1100-talet, om hvilka ingenting närmare är bekant, äro till börden alltför osäkra att kunna gälla som bevis. Det andliga ståndet i Norge var på den tiden och äfven senare mycket uppblandadt med främmande element, såsom man kan märka just på de utländska namn, som ofta bäras af präster. I början af 1200-talet nämnes en Ragnarr Gamals son, hemmahörande i Viken. I ett pärmebref af 1367 (Dipl. norv. II s. 311) förekommer en Ræidar Raghnarsson, i ett annat dylikt af 1457 (Dipl. norv. IX s. 307) en Ragnar Matisson, bägge från det sunnanfjällska Norge, och ändtligen en Þorstein Ragnarsson, köpman i Bergen i början af 1400-talet. Dessutom har Eysteins jordebok ett Ragnarsriodr beläget i Resteröds socken, Bohuslän. Detta danska namn har således endast lyckats vinna ett svagt rotfäste i den sydliga delen af Norge. På Island åter finner jag icke det ringaste spår till dess förekomst vare sig i äldre eller nyare tid.

Sigfrøðr—Sigrøðr och Ragnfrøðr representeras i Norge hvartdera af en enda person. Sigfrøðr är en af Harald Hårfagers och Ragnfrøðr en af Erik Blodøx' söner. Det senare är det danska konunganamnet Reginfridus, som tyckes vara tämligen allenastående äfven i Danmark. Sigefridus - Sigfred är däremot ett i urkunder för vikingatiden ofta framträdande danskt konunga- och vikinganamn. Det Sigfrider, som på 1300-talet och senare någon gång visar sig i Norge, är säkerligen lånadt från Tyskland. På Island äro så väl Sigfrøðr som Ragnfrøðr fullkomligt okända. Huru främmande sådana namn som Sigrøðr, Gudrøðr, Ragnarr voro för de gamla isländska afskrifvarne, kan man

märka på dessas tydliga benägenhet att utbyta dem mot mera bekanta. I stället för Sigrøðr insättes sålunda Sigurðr, i stället för Gudrøðr Gunnrøðr och för Ragnarr Rǫgnvaldr. Härigenom har, såsom Munch, Hist. I, 1 s. 583, anmärker, tillskapats åtskilliga kuriösa historiska dubbelgångare, i det personerna liksom klufvits i tu, och hvardera halfvan sedan agerar en själfständig person.

Ett välkändt danskt konunganamn från forntiden är Fróði. Äfven detta återfinnes i den norska konungaätten. En af Harald Hårfagers söner heter Fróði. Dessutom omtalas i Egils saga en Fróði, som säges vara frände till Erik Blodøx. En af Harald Hårfagers samtida och motståndare var enligt konungasagorna Fróði Eysteins son konung på Hedemarken. Huruvida den släkt, som han tillhörde, var af inhemsk upprinnelse, är mycket osäkert. I Halfdan Svartes saga talas om frändskap mellan denne och en medlem af samma släkt. Småkonungarne i det sydliga Norge under 800-talet synas för öfrigt till stor del ha varit af dansk härstamning lika väl som den s. k. ynglingaätten, så vidt de icke rent af tillhöra utgreningar af denna. Namnen antyda något sådant. Om en af dem, Erik Agnars son, konung på Vestfold, heter det uttryckligen, att han var sonson till Sigtrygg, konung »á Vindli», d. ä. Vendsyssel i Jutland. I direkt samband med Danmark ställas äfven konungarne på Ringerike. Där härskar en Frode, som är bror till den danske konungen Helge den Hvasse och efterträdes af dennes son Sigurd Hjort. Det är ju möjligt, att detta icke i allo är ogrumlad historia, men anknytningen till Danmark är i alla fall anmärkningsvärd och betecknande i afseende på förhållandena mellan detta land och det sydliga Norge vid denna tid. I Kormaks saga förekommer en Fróði jarl, hvars nationalitet är oviss. Dennes dotterson, som var norrman, skall ock hafva hetat Fróði, tydligen uppkallad efter morfadern. Landnamsmannen Lopt Orms sons farfar hette enligt Landnamabok Fróði. Dennes far åter bär binamnet Skáneyiarskilmir, som antyder förbindelse med Danmark. Möjligen kan det äfven här vara gifte, som bragt namnet in i släkten. Detta är allt hvad jag kunnat uppspåra angående namnet Fróði i Norge under vikingatiden. Sedan är det i lång tid som försvunnet.

Från och med 1300-talet träffas det åter någon enstaka gång i diplomer från det Sunnanfjällska och i Eysteins jordebok för Oslo stift. Några ortnamn af obestämbar ålder vittna också, att det icke var alldeles okändt i denna del af Norge. Det tidigast omnämnda torde vara Fróðaás vid Tunsberg, som förekommer i Sverres saga. På Island söker man detta namn förgäfves.[1] Den enda antydan om att det möjligen funnits äfven där skulle vara några ortnamn: Fróðá på Snæfellsnes, Fróðastadir i Mýra sýsla samt ett Fróðaholt och ett Fróðaengi i Diplomat. island. I fråga om ortnamnen bör dock påpekas, att det i dem ingående Fróði äfven kan vara det bekanta likalydande binamnet. Särskildt beträffande de isländska torde denna förklaring icke sakna sannolikhet, då förnamnet Fróði där icke är att finna, och ortnamnen mycket ofta visa sig vara uppkomna af binamn.

Ett ytterligare för den danska och den norska konungasagan gemensamt namn är Hrørekr. I den norska konungaätten bäres det af en son till Harald Hårfager samt af den på Olof den Heliges tid lefvande fylkeskonungen Hrørekr hinn Blindi. I den äldsta danska konungasagan är det såsom bekant ett ofta återkommande namn. En Rohrictus i Libri memor. cap. Lund. visar, att det fanns kvar i Danmark ännu på 1200-talet. I Norge vet Egils saga att förtälja om en Hrørekr Hildiriðar son på Harald Hårfagers tid, men sedan finner man ingen förrän på 1300-talet, då i ett par pärmebref nämnes en Røreker Ølfuersson från Bohuslän. Af ortnamn har Eysteins Jordebok ett Røregsþorp och Björgynjar Kalfskinn ett Røreksstaðir. På Island är namnets befintlighet tvifvel underkastad. En Hrærekr eller Roðrekr i Landnamabok bevisar ingenting, då han såsom träl sannolikt är af främmande börd, något som också namnets skrifning antyder. Såsom bevis skulle då återstå ett i en måldage (Dipl. island. III s. 588) förekommande ortnamn Hrærekstadir, om nu detta är riktigt. Stället synes icke finnas nämndt annorstädes, och måldagen är tryckt efter en afskrift från 1600-talet.

[1] En Fróði i Heiðarviga saga (Isl. sög. II s. 374) kan icke komma i betraktande. Läsningen är här ytterst osäker och beträffande detta namn uppenbart oriktig.

Alldeles speciellt danskt är namnet **Gormr**. Icke heller detta saknas i den norska konungaätten. En son af Erik Blodøx hette enligt Ágrip och Historia Norvegiæ Gormr. I Heimskringlas och Fagerskinnas uppräkning af Eriks-sönerna saknas denne Gormr, men upptages i stället en Goðormr, som Historia Norvegiæ icke känner till. Ágrip har både Goðormr och Gormr. Då dessa egentligen äro samma namn, kan Ágrips uppgift näppeligen vara riktig. Hans rätta namn torde vara Gormr, ty annars förstår man icke, huru detta, som är så genuint danskt, kunnat komma in i en del källskrifter. I Norge har man då i stället för eller vid sidan af det främmande Gormr användt det inhemska Goðþormr—Goðormr, och därigenom har slutligen författaren af Ágrip föranledts eller förledts att tudela personen i en Goðormr och en Gormr, på sätt som förut anmärkts beträffande några af Harald Hårfagers söner. Hvarken i Norge eller på Island har denne Gormr Eiriks son en enda namne under hela medeltiden. En Arne Gormsson förekommer visserligen i Dipl. norveg. V s. 311[7], men läsningen är, såsom utgifvarne anmärka, osäker i fråga om Gorms-. Ortnamnen hafva icke heller någon bestämd upplysning att lämna rörande detta namns tillvaro. Ett Gromsrud i Høland skulle dock möjligen kunna vara bildadt af Gormr, ifall detta finge antagas ha haft en biform Gromr, som verkligen finnes på ett ställe i Saga Egils ok Ásmundar (Fornaldarsögur III s. 377). Sakses uppräkning af bråvallakämparne har också en Gromer och en Grombar. Detta kan vara samma biform. Gromer kallas den vermländske, och i Vermland finnes ett Grums härad och socken. Grombar skall däremot vara isländing. Här är det därför troligen riktigt att, såsom A. Olrik (Arkiv f. nord. filol. X s. 251) föreslår, i stället läsa Glúmr. Sakse har ersatt detta isländska namn med ett honom bekant snarlikt danskt.

Med säkerhet danskt om ock mindre vanligt men af mycket tvifvelaktig norskhet är vidare **Sigtryggr**. Bland de många vikingahöfdingarne med detta namn äro flera uppenbarligen af dansk börd, men, så vidt jag kan finna, ingen med visshet norrman. Om Sigtryggr »konungr á Vindli», hvars efterkommande märkligt nog återfinnas på Vestfold i Norge, är förut taladt. När Króka-Refr under

sin vistelse i Danmark uppträder såsom inföding med fingeradt danskt namn, kallar han sig Sigtryggr. Ännu på 1400-talet förekommer en Sæthrich i ett danskt pärmebref. I den norska konungafamiljen heter en son till Harald Hårfager Sigtryggr — »er sumir kalla Tryggva» tillägga några handskrifter, under det andra uppföra Sigtryggr och Tryggvi såsom olika personer. Jag ser i det citerade tillägget en antydan, att Tryggvi är att fatta såsom en förkortning af Sigtryggr, något som ju i och för sig är mycket rimligt. I formen Tryggvi återkommer namnet sedan ett par gånger men är därmed ute ur släkten. En Sigtryggr Eysteins son Halfdan Svartes motståndare tillhör samma opländska konungasläkt, som var på tal här ofvan vid behandlingen af namnet Fróði. Sigtryggr Snarfari var en af Harald Hårfagers betrodde män. Han omtalas utförligast i Egils saga och säges där vara hemmahörande i Viken, på Hisingen, och därjämte i släkt med konung Harald. I detta fall är namnet Sigtryggr således icke ägnadt att väcka öfverraskning. En Sigtryggr i Niáls saga är frigifven träl och således sannolikt icke af inhemsk börd. För öfrigt finner jag ingen Sigtrygg vare sig i Norge eller på Island och icke heller några med detta namn sammansatta ortnamn. Förkortningen Tryggvi har bibehållit sig något bättre. I norska diplom från 1300- och 1400-talet visar sig Trygge och Trygger någon enstaka gång. Om en i Droplaugarsona saga s. 4[15] omtalad Tryggvi jarl på Suðröarna känner man ingenting närmare. På Island torde detta namn icke kunna uppvisas i äldre tid. Först i Sturlunga saga påträffas en Álóf Tryggva dóttir och en Sigurðr Tryggva son. I intetdera fallet meddelas någon närmare underrättelse om personen, som burit det ovanliga namnet, och ingen sådan synes heller stå att erhålla på annat håll. Bland nyisländska namn finner man både Sigtryggur och Tryggvi, dock bägge föga brukliga och efter all sannolikhet upptagna i nyare tid.

Agnarr är ett namn, som hör hemma i diktens värld mera än i verklighetens. Det bäres dock af en del mer eller mindre historiska personer, och flertalet af dessa synas hafva Danmark till hemland. En son till Ragnar Lodbrok heter Agnarr. Likaså en son till den förut omtalade

konung Sigtryggr á Vindli. I Rolf Krakes saga förekommer ock en Agnarr. I den norska konungaätten skola tvenne sonsöner till Harald Hårfager ha haft detta namn: Agnarr Hrings son och Agnarr Ragnarr Rykkils son. För öfrigt finner jag intet tecken till, att det varit användt i Norge eller på Island. Att det med tvenne fall ingår i den nyisländska namnförteckningen, betyder väl ingenting annat, än att det i senare tid upptagits ur den gamla litteraturen.

Ett mycket användt gemensamt danskt och norskt konunganamn är slutligen äfven Haraldr. I den isländska litteraturen och särskildt i konungasagorna möter man detta så ofta, att man lätt får det intrycket, att det hör till de allmänt gängse i Norge och kanske äfven på Island. Detta är emellertid endast en synvilla, beroende på konunganamnens talrikhet och täta förekomst i sagorna. Undersöker man saken något närmare, så visar det sig, att allt intill Sverres och Hakon den Gamles tid faller det sig ganska svårt att uppleta någon menig med namnet Harald i Norge, och på Island söker man dem alldeles förgäfves. Af norrmän lefvande före 1100-talet har jag icke kunnat upptäcka mer än ett par, nämligen landnamsmannen Haraldr Hringr, som att döma af binamnet var från Ringerike, samt vikingen Haraldr Jarnhauss på Hakon jarls tid. Om några småkonungar på 800-talet gäller detsamma, som redan framhållits i det föregående, nämligen att deras norskhet är mycket tvifvel underkastad. Bland bråvallakämparne nämner Sǫgubrot en och Sakse tre Haraldi, som skola vara norrmän. Det kväde, ur hvilket denna namnlista hämtats, är ju emellertid en ren fantasiprodukt och kan icke gälla såsom något historiskt dokument. För öfrigt är här fråga om »duces», höfdingar, som författaren kan hafva tänkt sig vara af kunglig börd, i hvilket fall ett sådant namn som Harald är väl på sin plats äfven bland norrmännen. Ett motstycke till denna förteckning, men af verklig historisk rang, är den öfver kämparne på Ormen långe i Svolderslaget. Där saknas också både Harald och alla de öfriga här behandlade »konunganamnen». Från och med 1100-talet börjar Haraldr uppträda något oftare i Norge, och under 1300- och 1400-talen är det om än icke just ett af de all-

männare dock tämligen vanligt. Det är tydligt nog, att det vunnit mycket säkrare rotfäste än något af de föregående. De tvifvelsmål angående namnet Haralds ursprungliga norskhet, hvartill sålunda redan ställningen i Norge kan gifva anledning, bekräftas fullständigt genom en undersökning af förhållandena på Island under samma tid. Utom den nyss omtalade landnamsmannen Haraldr Hringr har jag där icke kunnat upptäcka en enda Harald före den på 1200-talet lefvande Haraldr Sæmundar son, broder till den förut omnämnde Halfdan Sæmundar son. Den sannolika anledningen till dessa bröders för isländingar så ovanliga namn är påpekad i det föregående. Haraldr har också på Island förblifvit mycket sällsynt och är äfven i våra dagar föga brukligt. Ortnamnen lämna ingen upplysning om dess tillvaro därstädes men väl i enstaka fall för Norges vidkommande, såsom naturligt är, då det visar sig, att namnet där vunnit långt mera insteg än på Island. Äfven Haraldr synes sålunda vara ett af de namn, som i Norge under vikingatiden fungera såsom konunganamn men icke såsom allmogenamn.

Den här framhållna gemenskapen är ingalunda inskränkt inom de redan angifna gränserna. Man skulle ytterligare kunna anföra t. ex. Hárekr, Óláfr, Eiríkr, Eysteinn, Rǫgnvaldr, Sigurdr, men då dessa både i Norge och på Island äro brukliga äfven utom konungaätten, kunna de icke tillerkännas samma bevisande kraft som de förut behandlade. Jag fäster därför ingen särskild vikt vid denna klass. Att några upptagits från det nya hemlandet Norge, t. ex. Hákon, Erlingr, Gamle, Biǫrn, Dagr, Hringr, kan icke väcka förvåning eller gälla som motbevis. Det ligger i sakens natur, och anledningen är, såsom i flera fall tydligt märkes, de inhemska äktenskapsförbindelserna.

Såsom resultat af den verkställda undersökningen tror jag mig således kunna uppställa följande satser:

1. De flesta och mest använda namnen inom den norska konungaätten i dess äldsta skede äro icke norska utan danska,

2. Dessa danska namn äro väsentligen desamma, som man känner från den danska konungahistorien under vikingatiden.

De ifrågavarande namnens främlingskap röjer sig icke endast i deras obefintlighet eller stora sällsynthet i Norge och på Island i äldre tider utan äfven i den ögonskenliga svårighet de haft att vinna terräng till och med i det förra landet. Flera af dem förekomma gång på gång i Norges högst uppsatta och mest inflytelserika släkt. Kvinnliga medlemmar af denna ingiftas tidt och ofta i de inhemska stormansätterna, och många sidolinier öfvergå i dessas led, men de danska namnen fortplantas trots allt detta endast i mycket ringa grad. Till och med inom konungafamiljen själf visa de en tydlig benägenhet att dö ut, under det de gammalnordiska namnen för öfrigt alls icke röja någon sådan tendens på västnordiskt område. Tvärt om har där, särskildt hos allmogen, i alla tider iakttagits en sträng konservatism i fråga om dopnamn. Icke ens det konungsliga föredömet har varit starkt nog att öfvervinna densamma, såsom just dessa »konunganamn» visa.

Att dessa namn icke kunnat vara allmännorska under vikingatiden, torde i alla händelser vara uppenbart. Men möjligen skulle man kunna tänka sig sammanhanget så, att de varit brukliga i den del af Norge, där konungaätten först uppträder, d. v. s. den sydöstra, ehuru detta till följd af källornas torftighet numera icke med säkerhet kan konstateras. Någon grund för ett sådant antagande kunde man finna däri, att de i en senare tid onekligen visa sig i viss mån lokaliserade just i denna landsdel. Deras obefintlighet på Island finge då anses bero därpå, att denna ö mottagit så få invandrare från dessa trakter. En sådan förklaring har dock det väsentliga emot sig, att den icke förklarar det faktum, som uttryckts i den senare af de två här ofvan framställda satserna, eller den märkliga öfverensstämmelsen mellan danska och norska konunganamn. Den kan fördenskull näppeligen anses tillfyllestgörande.

Att här föreligger något mera än en blott och bar namnöfverensstämmelse utan vidare reell betydelse, får väl betraktas såsom otvifvelaktigt. Namngifningen skedde i forntiden icke på slump eller efter ögonblickets ingifvelse utan enligt bestämda principer och fasta traditioner. Den påfallande skiljaktighet, som i här ifrågavarande punkt

förefinnes mellan den kungliga och andra norska släkter, kan icke bero på en tillfällighet. Man kan ju följa ganska många sådana nästan så långt tillbaka i tiden, som norsk historia öfver hufvud sträcker sig[1], men någon motsvarighet till namnförhållandena inom konungaätten finner man hos dem aldrig. Deras norskhet tager sig genomgående uttryck äfven i norska namn. Att så icke är fallet inom den kungliga familjen, därtill måste finnas någon särskild anledning, en bestämd faktisk grund.

Enligt min mening är ingen rimlig och tillfredsställande förklaring af den egendomliga företeelsen möjlig under annan förutsättning än den, att den norska konungaätten i verkligheten är dansk till ursprunget eller, närmare preciseradt, en i Norge omplanterad gren af ett danskt konungahus från vikingatiden. Den slutsats, till hvilken dessa namnförhållanden leda fram, stämmer således fullständigt med den, till hvilken Noreen förut kommit med stöd af andra premisser. Denna öfverensstämmelse torde ock få anses innebära en icke oviktig bekräftelse på slutsatsens riktighet.

De med någorlunda säkerhet kända historiska förhållandena i Danmark och Norge under 800-talets tidigare del synas icke lägga hinder i vägen för en sådan slutsats. Man vet, att det danska riket då omfattade äfven en del af Norge, provinsen Vestfold, hvars dåvarande omfång är omöjligt att bestämma. Man vet vidare, att det var en mycket krigisk och orolig tid, och att Danmark var sönderslitet af oupphörliga tronstridigheter. Under sådana omständigheter tyckes det icke ligga någon orimlighet i antagandet, att en afkomling (eller flera?) af ett danskt furstehus begagnat ett gynnsamt tillfälle till att i det aflägsna och med det danska väldet antagligen ganska löst förbundna Vestfold skapa sig ett själfständigt herradöme.

Det är en länge sedan gjord upptäckt, att den i tyska annaler såsom Karl den Stores motståndare omtalade danske konungen Godofridus måste vara samme man som Ynglingasagans Guðrødr hinn Mikilláti eller Veiðikonungr. Denna identitet synes verkligen svår att komma ifrån, men huru en norsk konung kan sammanfalla med en dansk, har fallit

[1] Jfr stamtaflorna hos P. A. Munch, Det norske folks historie.

sig icke mindre svårt att utreda. Från norsk sida har man hållit på hans norskhet och förklarat hans uppträdande i Danmark såsom innebärande en norsk eröfring af detta land, hvilket sålunda under bortåt ett århundrade skulle hafva behärskats af norska konungar. Från dansk sida har denna teori med rätta betecknats såsom föga rimlig. Man har där hållit sig till de tyska annalernas uppgifter och ansett de norska källornas bero på förväxling eller misstag, en utväg, som tydligen icke heller är utan sina betänkligheter. Månne icke källskrifternas skenbara stridighet försvinner, om man utgår ifrån, att den norska ynglingaätten egentligen är en dansk konungasläkt? Att Gudröd rätteligen och väsentligen är dansk konung, är uppenbart, men han kan också i viss mån sägas vara norsk, nämligen för så vidt han faktiskt härskade äfven öfver det norska Vestfold, d. v. s. den del af Norge, som var den senare norska konungaättens stamhåll, innan Harald Hårfager samlat Norge till ett enhetligt rike, samt tillika för så vidt de efterföljande norska konungarne äro Gudröds afkomlingar och därför icke utan en viss rätt räknat honom bland sina företrädare. Man undgår, synes mig, på detta sätt de stötestenar, som legat i vägen för båda de tidigare häfdade uppfattningarna. Den osannolika norska eröfringen af Danmark bortfaller å ena sidan, och man behöfver å andra sidan icke heller alldeles underkänna de norska källornas vittnesbörd utan endast gifva det en något modifierad innebörd.

En annan lifligt debatterad, med den förra nära sammanhängande tvistefråga är den, huruvida det var två skilda ätter eller endast olika pretendenter af samma konungaätt, som gåfvo upphof till tronstridigheterna i Danmark under 800-talet. Äfven här stå en norsk och en dansk uppfattning emot hvarandra. Gust. Storm, förfäktaren af den nyss omnämnda norska eröfringsteorien, anser i konsekvens med denna den s. k. Godfreds- eller ynglingaätten vara en främmande eröfrardynasti, alldeles skild från den inhemska Haralds- eller sköldungaätten. Å dansk sida bestrides så väl ättedelningen som eröfringen. De täflande pretendenterna höra alla till samma dynasti, och denna är dansk, icke norsk. Att afgöra, hvilkendera som har rätt,

är utan tvifvel en kinkig uppgift, men kanske skulle man kunna tänka sig, att ingendera parten har den fulla rätten på sin sida, utan att sanningen åter igen ligger ungefär midt emellan. Storm kan näppeligen hafva rätt uti att göra den ena dynastien till norsk, men i och med detsamma som hans eröfringsteori förfaller, synes mig å andra sidan Johannes Steenstrups argumentation mot ättedelningen förlora betydligt af sin bevisande kraft och giltighet. Jag tror med andra ord, att man kommer sannolikheten närmast genom att antaga, att det var två skilda dynastier, som kämpade om den danska tronen, men båda danska till börden. Af dessa har den ena, den s. k. Godfredsätten, delat sig i en dansk och en norsk linie. Den förra fortsatte striden med motdynastien i Danmark, i början med framgång, men dukade slutligen under och gick ut redan i början af 870-talet. Den norska ättegrenen fortlefde däremot och vann genom Harald Hårfager herraväldet öfver hela Norge. Det blir sålunda, tvärt emot Storms teori, Norge som eröfras af en dansk fursteätt, hvilket också i sig självt förefaller långt rimligare än motsatsen, isynnerhet då man med säkerhet vet, att danskarne redan af gammalt hade fast fot i sydöstra delen af detta land. Jag kan icke underlåta att i sammanhang härmed påpeka, huru naturligt det är, att tanken på en sådan eröfring eller samling af de norska fylkena till en politisk enhet skulle uppstå just hos en från Danmark härstammande dynasti. Det danska riket bildade redan sedan långt tillbaka en sådan enhet, och hos en furstesläkt, hvars förfäder härskat öfver Danmark, måste den nämnda samlingstanken så att säga ligga i blodet.

De stora uppgifter, hvilkas lösning tog den norska ättegrenens uppmärksamhet och dådkraft i anspråk i det nya hemlandet, först riksenhetens upprättande och befästande, därpå kristendomens införande, förklara tillräckligt uppgifvandet tillsvidare af ättens kraf på den danska kronan, hvilka denna gren annars haft god anledning att göra gällande, då den danska linien utslocknade. Att den gamla antagonismen mellan de två täflande danska dynastierna ingalunda är utslocknad, därför att den ena förflyttats till ett annat verksamhetsfält, därom vittnar de

följande århundradenas historia tydligt nog. Striden mellan de två dynastierna blir nu en strid mellan två folk eller riken. De danska konungarne göra anspråk på öfverhöghet öfver Norge och lyckas äfven tidtals förverkliga detta anspråk. De norska återupptaga å sin sida, så snart förhållandena i Norge tilläto det, striden om den danska kronan. Med Magnus den Gode intager en medlem af den gamla Godfredsätten åter Danmarks tron.

Om benämningen ynglingar af den norsk-isländska traditionen med rätta tillägges de norska konungarne, är det således antagligt, att detta ättenamn medförts från Danmark och där tillhört den dynasti, af hvilken den norska är en fortsättning. Den s. k. Godfredsätten blir då identisk med ynglingaätten och är sannolikt, såsom Noreen förmodat, östdansk eller skånsk till skillnad från den ödanska Haralds- eller sköldungaätten. Huru det kan komma sig, att samma ättenamn tillägges Upsalakonungarne, och att den norska konungaätten ställes i samband med dessa, synes mig icke ännu vara fullt tillfredsställande förklaradt, och för egen del har jag intet förslag att framställa. Säkert är emellertid, att de här påpekade namnförhållandena tala lika bestämdt emot den svenska släktledningen som för den danska.

Dessa flyktiga antydningar, huru man enligt min mening kan tänka sig det historiska sammanhanget under den här gifna förutsättningen, framställas naturligen utan alla anspråk. Mitt hufvudsyfte har varit att fästa uppmärksamheten på den hittills förbisedda intima öfverensstämmelse, som förefinnes mellan de danska och de norska konunganamnen och de slutsatser, som däraf måste dragas beträffande den norska konungaättens egentliga nationalitet. Till hvad resultat en sakkunnig och fördomsfri pröfning af det intressanta spörsmålet ur mera rent historisk synpunkt kan komma, återstår att se. Det är att hoppas, att en sådan icke alltför länge måtte låta vänta på sig.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfverste Eosanders berättelser till preussiska hofvet från lägret vid Bender 1712.

I fråga om Karl XII:s vistelse i Turkiet och det åskådningssätt, som därunder gjorde sig gällande hos konungen och hans omgifning, flyta tillförlitliga källor ur första hand endast sparsamt. Såsom trovärdiga vittnesbörd i detta hänseende ha ifrågavarande berättelser, till hvilka originalen förvaras i Geheimestatsarkivet i Berlin, ansetts förtjänta af att blifva allmännare kända, hvadan de här nedan i oförändrad form publiceras.

Till orientering förutskicka vi några notiser om berättelsernas upphofsman och den politiska situation, hvarunder de tillkommit.

Öfverste Johan Fredrik Eosander, sedermera adlad och baroniserad Göthe, ehuru aldrig introducerad å svenska riddarhuset, hade under sitt besök i Karl XII:s läger vid Bender sept.—dec. 1712 ej blott godt tillfälle att göra iakttagelser utan äfven många förutsättningar att rätt uppfatta, hvad han där såg och hörde. Född i Livland såsom svensk undersåte, hade han redan före nordiska krigets utbrott tagit afsked ur svensk militärtjänst och öfvergått i brandenburgisk. Af konung Fredrik I af Preussen omfattades Eosander med synnerlig ynnest och befordrades efter hvartannat till hofarkitekt, öfverste och direktör öfver fortifikationen. Vid preussiska hofvet blefvo hans konstnärliga förmåga och tekniska färdighet ofta tagna i anspråk vid anordnandet af festligheter och vid utförandet af de många byggnadsföretag, som den praktälskande Fredrik I satte i gång. Bland annat har Eosander medverkat vid uppförandet af kungliga slottet i Berlin.

Äfven i diplomatiska värf och särskildt i förhandlingar med Sverige hade Eosander långt före sin beskickning till Bender varit brukad. År 1703 hade han först blifvit sänd till Stockholm för att söka inleda förhandlingar om ett ifrågasatt giftermål mellan preussiske kronprinsen och prinsessan Ulrika Eleonora samt senare till Karl XII i Polen för att i hemlighet gifva del af Fredrik I:s planer

rörande de polska förhållandena.[1] Påföljande år förhandlade han äfven å Preussens vägnar med svenske konungen i Warzawa och med svenska rådet i Stockholm.

År 1712 tycktes en vändpunkt förestå i de nordiska affärerna, hvarvid Preussens intressen måste nära beröras. Å ena sidan växte tsar Peters makt på ett oroväckande sätt; han hade ej blott de svenska östersjöprovinserna i sitt våld utan gjorde äfven dag för dag sitt inflytande alltmer gällande i Polen; ryska trupper höllo Stralsund inneslutet, medan danskarne hårdt ansatte Stade. Å andra sidan väntades Stenbock med en stark undsättningshär skola öfvergå från Sverige till Pommern; man talade om Karl XII:s återkomst från Turkiet såsom nära förestående, och rykten gingo om ett förnyadt fredsbrott från turkiska sidan gent emot Ryssland. Kriget i västra Europa var nära sitt slut, och fråga måste då uppstå, huru Preussen skulle använda de trupper, som dittills kämpat i de allierades led. Den tid nalkades, då Preussen, som förut hållit sig neutralt i det nordiska kriget, måste fatta parti för någondera af de stridande parterna.

Under sådana konjunkturer framkom från preussiska sidan, där man instinktivt ryggade tillbaka för tsarens hotande öfvermakt och helst önskade ett kraftigt förbund med Sverige, planen till en väpnad sammansättning mellan Sverige, Preussen och Polen. Dessa makter skulle, på grundvalen af Stanislai frivilliga tillbakaträdande från Polens tron, ordna förhållandena i norden genom att gemensamt uppställa en här på 60,000 man och sålunda tvinga tsaren till fred på villkor, att Sverige återfinge sina förlorade östersjöländer, att Preussen erhölle Elbing och andra åstundade fördelar i Polen samt att konung August för lifstiden lämnades i okvald besittning af polska kronan, som vid hans död skulle tillförsäkras Stanislaus. Ett sådant förslag, uppsatt af Ilgens hand, hade redan under namn »Pensées libres sur les affaires du Nord» öfverlämnats till Mauritz Vellingk vid de underhandlingar, denne i juli 1712 dref i Berlin.[2]

Ehuru förslaget syntes innebära beaktansvärda fördelar för Sverige, icke minst i dess dåvarande isolerade och bekymmersamma läge, följde dock under den närmaste tiden från svenska sidan intet svar härå. Emellertid sökte man vid hofvet i Berlin genom en särskild utskickad till konung Stanislaus, som då vistades i Sverige, göra sig förvissad om dennes bifall till planen, hvarvid svaret som vanligt blef, att saken först måste hemställas till Karl XII:s pröfning.[3] Då nu den militära ställningen alltmera tillspetsade sig och Preussen vacklade mellan fruktan, att tsar Peter skulle bemäktiga sig Stettin eller att Karl XII skulle återkomma och med tillhjälp af Stenbocks här samt turkarnes diversion i söder slå tsaren till mar-

[1] E. Carlson, Sverige och Preussen 1700—1709, Hist. bibl. 1880, s. 155.
[2] J. G. Droysen, Geschichte der preussischen Politik, Leipzig 1872, IV, s. 265.
[3] B. Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och *Preussen från Poltava-slaget 1709 till fredsbrottet 1715*, s. 60.

ken, beslöt Fredrik I att genom en utskickad till Bender i hemlighet söka utforska Karl XII:s mening om den framkastade förbundsplanen och, om möjligt, förmå honom att påskynda sin hemresa, hvilken ansågs skola utöfva ett viktigt inflytande på krigsoperationerna.

Beskickningen uppdrogs åt Eosander, som, utrustad med konung Fredriks egenhändiga bref och en särskild instruktion[1] af ofvan angifna syfte, i sällskap med svenske sekreteraren Brunell i augusti 1712 afreste till Bender, där han blef nådigt mottagen och under tre månader kvarstannade. Härunder lyckades väl Eosander vinna konung Karls gunst, hvilket bland annat visade sig däraf, att han adlades, baroniserades och, efter att ha återgått i svensk tjänst, inom kort tid befordrades till generalkvartermästare och generalmajor. Ändamålet med hans beskickning vanns emellertid icke, emedan Karl XII, såsom vanligt okänslig för de fördelar, som på diplomatisk väg bjödos honom, ej lät rubba sig i sin en gång inslagna tankeriktning.

De berättelser, som Eosander under sin vistelse i Bender afgaf till preussiska hofvet, äro icke dess mindre af stort intresse, då de troget återgifva hans samtal med konungen och dennes uppfattning af situationen. De visa kanske bjärtare än något annat, huru hvarje underhandling, äfven den, som innebar de mest lofvande utsikter, hos Karl XII allt fortfarande strandade på samma blindskär som förr — motviljan att erkänna August II såsom Polens konung. Ja, han skall till och med gifvit luft åt sin harm öfver Stanislai medgörlighet att vilja afstå från den polska konungavärdigheten med de orden: »Om inte han vill ha den, så skall någon annan, men aldrig konung August.»

Härmed låta vi Eosanders på en ofta något egendomlig franska affattade berättelser tala för sig själfva.

E. C.

Devant Bender, $^{16}/_{27}$ septembre.

Sire,

C'était le $\frac{8 \text{ s. v.}}{19}$ septembre que j'arrivais ici, mais une petite incommodité m'empêcha deux jours de sortir.

Sa Majesté avait témoigné beaucoup de contentement sur mon arrivée, ordonnant Elle-même d'avoir soin pour tout ce qui me fallait d'être à mon aise, et que l'on devrait aller me voir pour me faire passer le temps. Le troisième jour *le Kanzler*[2] *venait me dire*[3] qu'il avait été incommodé. Nous parlâmes donc, entre autres, de

---

[1] Eosanders instruktion, daterad i Alten-Landsberg 16 aug. 1712, finnes i koncept i Geheimearkivet i Berlin och i en utskrift i svenska riksarkivet bland »Förhandl. mellan Sverige och Preussen 1701—1713». Hufvudinnehållet återgifves af B. Lundberg, anf. a., s. 66 o. f.

[2] v. Müllern, G. H., baron, hofkansler och statssekreterare för utrikes ärenden.

[3] De kursiverade orden äro i originalet skrifna med chiffer.

l'affaire en question, sur quoi il avait plusieurs difficultés, principalement *sur l'affaire de Pologne* dont on avait conçu une tout autre idée que celle du *projet*. Mais, à la fin, il se rangea de mon côté, étant entièrement convaincu par mes raisons.

Le quatrième jour *j'étais à l'audience auprès du Roi*, à dix heures au matin, ce qui dura jusqu'à deux heures après midi, *le Chancelier y présent. Après que j'avais mis la lettre de Votre Majesté entre les mains du Roi avec des assurances de la parfaite estime et amitié de Votre Majesté, et que, pour une preuve incontestable, Votre Majesté avait songé à un moyen que le Roi pouvait* non seulement *abattre l'orgueil et la force des Moscovites, mais aussi délivrer tant de braves officiers et soldats, avant qu'ils périront dans leurs prisons, et de regagner* tant de *provinces et places fortes et de tirer tant de fidèles sujets de leur malheur extrême.*

Sa Majesté ne répondit rien, faisant seulement *une révérence et une mine de* contentement *et me* demanda *l'état de Votre Majesté* et cent mille autres circonstances. *Le traité de la neutralité* fournissait aussi un long entretien. Mais il fut désabusé et convaincu par des raisons valables lesquelles il goûta aussi.

On changea de discours, et quoique je tentais quelquefois à toucher le point en question, il me traversait avec d'autres matières. Après deux heures d'entretien, il commença de soi-même. *Mais l'affaire de Pologne lui frappa.*

D'abord *je répliquai que Sa Majesté* ne désisterait aucunement de Ses desseins *dans les affaires de Pologne, ni que Sa parole ou Sa gloire sera* blessée; car il ne faisait que de laisser *l'affaire in statu quo* quasi *reposer* jusqu'à ce que *le bon Dieu fasse* un changement *dans les personnes; que le roi Stanislas* garderait *le titre, droit* et la *succession de la couronne*, avec un *revenu royal* et une *résidence* de même; qu'en attendant *Sa Majesté* se rendrait *maître de Ses ennemis, regagnera* tant de *provinces* lesquelles avaient coûté *à Ses ancêtres tant* de *sang* et de *millions* pendant *une guerre* de plus que d'un *siècle*, quoique les *forteresses* étaient alors *hors de défense*, mais présentement *redoutablement fortifiées.*

Il me répondit toujours qu'il fallait recommencer par *l'affaire de Pologne*, et que l'on ne saurait être *sûr des promesses du roi de Pologne*, et (si) des autres puissances voudraient lui faire la guerre, ce serait pour quelques autres raisons.

Je répliquai qu'ils auront assez de raisons, même s'il ne fut que pour rétablir la paix en Pologne et pour empêcher que ce royaume ne sera entièrement ruiné, brûlé et désolé et mis dans un si déplorable état que l'on n'en pourrait espérer quelques secours pendant un siècle, en cas de besoin; et que toute l'Europe, mais principalement l'Empereur en était intéressé.

Le Roi réitérait que l'on ne saurait trouver une *garantie sûre pour affermir l'affaire de Pologne*, tant que *le roi Auguste y avait les mains.* On disputa cette affaire pour et contre jusqu'à deux heures.

Toute la *cour* avait remarqué *que le Roi était* fort *rêveur ce jour*-là.

J'avais l'honneur de *lui parler* le soir *en public*, comme aussi les deux jours suivants. On raisonnait superficiellement de la guerre et de la paix, ayant aperçu *que le Roi croyait que le transport* fera d'abord *sortir* les *ennemis de Poméranie*, étant très assuré *de leur arrivée* au commencement du septembre.

Je trouvai l'occasion dimanche après le sermon fini *de lui parler seul*, faisant *voir la carte de Poméranie et de la manière que les Moscovites se défendront;* que les Suédois auront trois *retranchements à forcer:* celui depuis *Tribsee* jusqu'à *Greifswalde;* celui derrière *la Peene*, depuis *Demmin* jusqu'à *Anclam*, et le troisième *derrière le Ucker;* que les *Danois* en attendant *se joindront*. Mais comme ce Prince ne connaît aucun danger ni difficulté, il rendait tout cela très faisable et facile.

Lendemain au soir je parlai le Roi seul, bien trois heures de suite, parlant de toutes sortes de sciences, dont il raisonne avec beaucoup de jugement et avec avidité de savoir toutes les circonstances et l'essentiel de chaque chose. Je pris l'occasion *d'assurer que* la seule *amitié et affection que Votre Majesté* avait conçues *pour sa personne*, avait fait naître *ce projet* pour revoir bientôt *Sa Majesté Suédoise* au *comble de la gloire et du bonheur*, et que Votre Majesté *le souhaite pour le bien de la Suède* aussi bien que pour celui de *l'Europe*, et qu'il serait plus nécessaire que jamais *que le roi de Prusse avec la Suède* soient *bien unis ensemble* pour donner *la contre-balance* aux *Hollandais* aussi bien qu'aux *Français*, et que, par cette raison-là, *Votre Majesté* souhaitait ardemment que *le roi de Suède fût* dans un *état redoutable*.

Le roi de Suède en témoigna beaucoup de contentement et paraissait même en être ravi. Je ne voulais pas lui parler ce soir sur cette affaire-là, afin qu'il ne soupçonne pas que l'on voulait lui forcer pour y entrer.

Le Chancelier me disait le lendemain *que Sa Majesté avait plus* de *confiance* au *roi de Prusse* qu'à tout le reste *des alliés*, et qu'il ferait tout au monde pour *être bien uni et lié avec lui;* qu'il souhaitait que l'on y pourrait venir *sans l'expédient de l'affaire de Pologne;* qu'avec *le roi Stanislas* il pourrait faire avoir au *roi de Prusse* bien *plus* des *avantages* pour *les augmentations* de *ses états*, comme aussi pour la *sûreté* de ses *pays*, dont il voudrait contribuer tout au monde. Mais pourtant, dit-il, *le Chancelier, comme l'arbre* ne tombe pas *par un coup*, je devrais seulement continuer, comme je l'avais commencé, et donner mes sentiments par écrit, pour les faire concevoir plus clairement. Je répondis: quoique je n'avais point d'ordre d'en communiquer quelques écrits, je donnerais pourtant une feuille volante *sous titre*, »*Réflexion sur* les *affaires du Nord*». On espère que *le Roi* pourrait se faire une meilleure idée; car, en parlant avec lui, il coupe les discours par des autres matières. Je le ferai dont tenir en peu de jours bien amplement, et je (ne) manquerai pas de

presser, pour avoir une résolution fixe et d'obtenir la permission de retourner. Il est très certain que tous ceux qui ont les affaires d'État en communication, en soient pleinement convaincus et contents et en souhaitent une heureuse réussite; même ils en travaillent de toutes leur forces.

Il est constant *que, si j'avais eu une lettre du Stanislas* dans laquelle il le demandait lui-même, on aurait eu bien plus de facilité dans cette entreprise. Je souhaite fort que j'en aurais des avertissements avant mon départ. Comme *le Roi est* extrêmement *lent à résoudre* dans les *affaires d'État* et qu'il ne veut pas être trop pressé, il faut attendre quelque jours, à ce qu'il aura bien lu et compris ce que (je) m'en vais donner en écrit, qui sera presque sans réplique, qu'aussi en peu de jours j'en apprendrai l'effet, dont je ferai une très humble relation à Votre Majesté, sans perdre un moment. Je presserai en même temps mon retour.

Le roi de Suède se persuade très sûrement *que le Grand-Vizir sera* bientôt *dépossédé*, et que, par ce moyen-là il obtiendra *une escorte considérable* et une *somme d'argent*. Sans ces *deux il ne veut pas partir d'ici*. Le Bassa, gouverneur de Bender et de quelques provinces, fut hier auprès du Roi. Il est fort porté pour la cause du roi de Suède. *Il a prêté une somme d'argent*, en sorte qu'il est obligé, pour son propre intérêt, de soutenir la cause du Roi. J'ai fait voir que, si *le Grand-Vizir sera dépossédé*, on n'en gagnera pas beaucoup, puisqu'on n'avait *tant d'argent* prêt, comme il faut *pour corrompre le Grand-Vizir*.

Le Chancelier m'assure avec bien *de sincérité* qu'il n'y a rien de tout *conclu* ni même *sur* le *tapis avec la France*, en sorte que ce bruit que l'on en a eu, paraît être sans fondement. Le *roi de Suède même m'en a parlé* avec indifférence et *mépris;* c'est qui me fait croire les *assurances du Chancelier*.

Le sieur Fabricius qui est ici pour l'affaire de Holstein, (*a*) *aussi*, il me semble, *de commission* pour *la cour d'Hanovre*. *Je n'aperçois pas* pourtant que l'on ait *quelque intelligence* avec *Hanovre*. *Le Roi me disait* ce jour-ci *que Hanovre est bien fin* et qu'il avait de vastes desseins, mais que leurs desseins n'étaient pas toujours d'une bonne réussite.

Il arriva ce jour-ci le prince Wisnowitzky. Ces messieurs-là assurent beaucoup de l'assistance pour le Roi, quand un jour il entrera en Pologne.

Il est *impossible que le Roi* puisse *partir d'ici* avant le *printemps*, faute *d'argent*; car ils ont pour plus que de *400 000 écus de dettes*, et quoique la *Porte* les a *promis*, *elle n'en fera* rien, si le *transport* ne fasse une *victoire d'éclat* sur *les Moscovites*. Alors ils les feront *par peur*; car on *craint le Roi* en ce pays-ci. Avant que cela n'arrive, il n'y (a) point d'apparence *que le Roi se puisse mettre en chemin*.

10,000 spahis sont campés tout proche d'ici; mais il ne sont que 4,000, selon leur camp que j'ai vu. Les baraques et cabanes dont

ils sont occupés à bâtir, font assez connaître qu'ils hiverneront dans leur camp. Le Tartare-Kan est campé deux lieues d'ici avec 10,000 hommes. Il entretient *le Roi dans l'espérance* d'une *rupture.*

On attend le retour du *Bassa* que le *Grand-Seigneur a envoyé en Pologne* avec des ordres exprès de s'informer, s'il *s'y trouvent* quelques *Moscovites. Il a* dans *sa suite* deux *Suédois déguisés en Turcs; l'un* possède *la langue turque* et *l'autre* le *Polonais.* Selon leurs nouvelles le *Bassa* doit être très mal satisfait *des Polonais* qui lui ont voulu faire croire qu'il n'y étaient plus des Moscovites, ayant été assuré du contraire; et s'il *revient* avec un tel rapport, il est constant que l'on verra un nouveau changement, d'autant plus, si en attendant on aura de nouvelles sûres de quelque victoire ou par mer ou par terre, dont on doute nullement ici.

Je n'ai pas osé écrire plus tôt à Votre Majesté, n'ayant pas eu de matière digne d'Elle. Je Lui supplie etc.

Devant Bender, 7 octobre st. v.

Sire,

La feuille volante dont j'ai fait mention dans ma précédente, *est présentée* par *le Chancelier au Roi. Il l'a lue avec* attention. C'était si ample que l'on ne pouvait pas trouver à redire, et comme le Roi me fait la grâce de me parler tous les jours et quelquefois cinq heures de suite, j'ai eu l'occasion de lui en parler bien clair et net, lui représentant, quoiqu'il regagnerait dix batailles sur les ennemis, il ne regagnerait pas par là tant de villes, que la seule Riga coûterait au moins 12,000 hommes et une campagne entière, sans compter la dépense. Que tout l'univers savait très bien que la Suède manquait déjà et des hommes et de l'argent; qu'on jugerait fort facilement en quel état la Suède sera, si la guerre durerait encore deux ans. Que les Moscovites le pourront encore soutenir vingt ans, ayant assez de monde qui ne coûtait rien à nourrir dans les campagnes, et qu'il était une vraie impossibilité de regagner tant de places fortes avec les armes seules; et que, d'ailleurs, il serait très nécessaire que Sa Majesté revienne bientôt en Suède, pour y remédier à bien des désordres qui y étaient glissés, lesquels s'augmenteront de jour en jour; et *que Dieu et Sa conscience* L'obligeait de *préférer Sa propre cause* et le bonheur *de Ses sujets* à une affaire de peu de conséquence *pour la Suède,* puisque la *couronne de la Pologne* n'était pas *héréditaire,* et si *le Stanislas venait à décéder* peu de temps après le commencement *de son règne,* quelle satisfaction aurait *la Suède pour tant de pertes d'hommes* et *d'argent?* Et si *le Roi serait obligé de laisser* seulement *Pétersbourg, sa famille royale* aussi bien que toute *la Suède courraient risque* d'être un jour *soumises à cette puissance barbare.*

Le Roi m'écoutait tranquillement, disant qu'il comprenait tout ce que j'avais lui dit, que j'avais raison en bien des endroits; *mais*

que l'on n'avait aucune sûreté *avec le roi Auguste*, et qu'il *ne cessera jamais* de persécuter *la Suède, et que Votre Majesté même* ne pourrait *Se fier bien sur ses promesses.*

Je répliquai que, si *le roi Auguste* (ne) tiendrait *pas sa parole, ses affaires* seront en plus mauvais état que jamais, puisque *Sa Majesté aurait* en attendant *regagné Ses provinces* et sera plus en état que présentement *de* mettre *le Stanislas sur le trône*, et *que le roi Auguste* aurait à faire *aussi bien avec le roi de Prusse qu'avec la Suède*, et que par ce coup *le roi Auguste* s'était acquis *une haine éternelle des Moscovites*, en sorte qu'il n'y aurait aucun appui à espérer; mais quoi qu'il fasse, les *affaires de la Suède* seront *mises dans un meilleur état.*

Le Roi disait qu'il souhaitait fort *de prendre mesures avec Votre Majesté*, si cela puisse être *à l'exclusion du roi Auguste*; qu'il espérait que les *Moscovites* seront bientôt *chassés de la Poméranie Suédoise, et que l'été* qui vient il ménera *les ennemis que Votre Majesté* n'aura rien *à craindre* pour *le royaume de Prusse.* Si alors *Votre Majesté voudrait dans une liaison, que le roi de Suède* pourrait assurer *Votre Majesté qu'Elle* trouvera mieux Son intérêt *avec le Stanislas, à quoi il lui portera, afin* qu'il y consentisse.

Je répliquais que, si on laissait échapper *cette occasion*, il serait une vraie impossibilité de *regagner* tant de *places fortes* avec les armes; qu'à la fin Sa Majesté serait obligée *de céder quelques places à la Moscovie*, ce qui serait un coupe gorge *pour la Suède* dont il aura à se reprocher dans le tombeau, et qu'assurément *l'Empereur et les Hollandais s'en* mêleront aussi.

Mais je ne pouvais tirer *d'autre réponse* que celui *que je viens de dire. Je lui ai dit* plusieurs fois des *sentiments* par lesquels je crois *attendrir une pierre sans effet.* Il me fait la grâce de me parler seul, presque tous les jours, même il a dit hautement qu'il prenait plaisir de raisonner avec moi, puisque je savais raisonner de toutes sortes de choses. Je me suis donc attaché d'autant plus, et *je suis sûr* que *son confesseur* n'a jamais *tellement touché sa conscience, comme je l'ai fait.* Il raisonne, il comprend, il entre même très bien dans la matière; *mais son cœur est trop endurci*, et *il n'a pas la force* de se *vaincre soi-même.* Tout le monde dit qu'il n'a jamais été *si rêveur* que pendant que j'y suis.

Il est à souhaiter que je recevasse des nouvelles de la commission du bourgmestre[1] sur l'affaire en question avant mon départ; peut-être que cela romprait la glace. Et, selon les nouvelles que l'on a, il est déjà un domestique *du Stanislas en chemin.* Après son arrivée, je ferai mon possible pour retourner.

Avant-hier, un exprès apporta la nouvelle de l'arrivée du comte Steinbock sur Land Rügen; que la flotte danoise fut chassée, en sorte que le transport passerait sans obstacle. Ces nouvelles firent oublier

[1] Arnold, Benjamin, borgmästare i Lissa. Han hade från Berlin skickats till konung Stanislaus för att erfara dennes tankar om den ifrågasatta abdikationen.

la prise de Stade. *Le Tartare-Kan en fut averti*, qui le fit savoir au *Grand-Seigneur*. Il renvoya un officier pour en féliciter Sa Majesté.

Il est constant, si on aura une victoire en Poméranie, la Porte fera pour le Roi plus que l'on ne croit; et ils disent tous qu'il fallait avoir ce Prince pour ami, et jamais pour ennemi.

Je suis etc.

Devant Bender, 29 octobre.

Sire,

Les ordres de Votre Majesté du 13 de septembre me sont rendus le 18 d'octobre *par le sieur Adlerfeld.*[1] Ses commissions *n'ont pas eu l'effet* dont *l'espérance* avait *flatté le Chancelier et moi, car* la déclaration du *roi Stanislas n'a été que* fort *superficiellement et en de termes* qui laissèrent à en juger *ce que l'on voulait. Le Chancelier et moi* nous avons fait des représentations assez solides là-dessus *à Sa Majesté, car je peux assurer* avec *vérité* que ceux qui ont connaissance *de ce projet* en sont entièrement adonnés.

Je trouvai un soir l'occasion *d'en parler seul au Roi* plus *que trois heures*, ayant fait *sortir* les autres *de la chambre par le général Spar.*[2] *Je disais que Sa Majesté* jugera *Elle-même que par* ce moyen on pourra faire *monter le roi Stanislas sur le trône plus facilement que* jamais; mais, ce qui fut plus, *que Sa Majesté* pourrait abattre *la puissance des Moscovites et regagner Ses pays* d'une manière du monde la plus glorieuse et contre l'attente de tout l'univers; *mais que si Sa Majesté ne le goûterait pas, et que la paix* avec *la France* soit faite, comme elle sera, sans faute, en peu du temps, il ne sera pas à douter *que l'Empereur ne se mêlât dans les affaires de Pologne*, y ayant plus d'intérêt *que la Suède*, puisque *cette République* était la plus forte *Carrière de la chrétienté* et principalement *de l'Empire contre la Turquie*, et sitôt *que l'Empereur* envoiera seulement ses ministres *en Pologne* pour *leur* faire proposer *la paix, les factions de la Suède* tomberont aussitôt, et qu'avant *Sa Majesté* fût en état *de sortir de Bender, l'affaire de Pologne* serait déjà décidée, et peut-être tout contraire aux vues de Sa Majesté.

Je faisais voir tout clair jusqu'où *l'assistance de la Turquie* pourrait aller, dont *on se flatte* par les apparences assez avantageuses, de quoi Sa Majesté convenait aussi; »*Mais,*» *disait le Roi*, »*l'Empereur ne* s'en mêlera point; car on *mènera la guerre* dans ses *terres héréditaires.*» — »Cela se pourra, Sire, si votre armée», disais-je, »était *invulnéraire* et *immortelle;* car d'où prendre une autre, après que celle-ci sera fondue, la moitié du *Royaume soumise* par les *ennemis?* Qui est de plus, c'est que la pierre philosophale manque [à] faire remuer une telle machine.» — »*Ho!*» *disait le Roi*,

[1] Adlerfeld, Karl, kungl. hofjunkare och kammarherre h[os] Stanislaus. Han var skickad till Bender med förslag från Sta[nislaus] rörande dennes nedläggande af polska kronan.

[2] Sparre, Axel, baron och generallöjtnant.

verai tout cela, et les affaires gagneront une tout autre face, comme on le pense, à la fin.»

Le Roi contesta qu'il entrerait volontièrement *en traité* et *mesures* avec *Votre Majesté*, si cela se pourrait faire *à l'exclusion du roi Auguste.* Il serait très constant qu'il *tromperait* aussi bien *Votre Majesté comme lui.* J'avais *beau lui représenter qu'après ce coup* il ne sera plus en état de le faire, et même s'il le voudrait; *le roi de Suède* sera plus formidable jointement avec *Votre Majesté de mettre le Stanislas sur le trône.* Mais il fut impossible de surmonter ses préjugés. Jamais *personne a osé lui dire ce que* j'ai *dit.* A la fin, *le Roi m'a promis* qu'il parlerait le lendemain avec le *Chancelier pour faire un projet* comme il le croyait être faisable.

Ce discours étant fini, *le Roi tomba* dans une *profonde rêverie*, ce qui a duré jusqu'à une heure après minuit, à ce que l'on m'a dit le lendemain. Comme *le Roi* avait été le lendemain chez *le Chancelier, il lui avait prêché* de même ton que moi. *Le Roi le quitta, sans rien résoudre.* L'après-midi, il revient lui dire qu'il lui fut impossible *d'avoir* quelque *confiance en le roi Auguste* et *que le Chancelier* devrait songer à un moyen de faire réussir l'affaire en question *à l'exclusion du roi Auguste.*

Mr. le Chancelier m'a assuré qu'il trouverait un moyen dont il espérait que Votre Majesté aura bien de la satisfaction. Je lui fis connaître, si son prétendu projet n'aura pas *la conservation du roi Auguste* pour fondement, il n'aboutira à rien, et il sera autant que de vouloir prendre la lune avec les dents.

Les nouvelles de la perte que les Moscovites ont soufferte dans l'attaque sur Land Rügen, comme aussi l'arrivée du transport m'ôtaient l'espérance entièrement, joint à cela les bonnes nouvelles venues de Constantinople.

Le Tartare-Kan arriva le 20 d'octobre à Bender. De son camp, 1 1/2 lieues d'ici, le 21, il envoya un beau cheval circasse avec un équipage comme une housse, sabre d'or, un couteau, arc, flèches, le porte-flèche, aigrette, tout plein de diamants et autres pierreries et perles orientales, à peu près de 12 000 écus de valeur. Le 22, il rendit visite lui-même au Roi. Il fut une grosse heure auprès du Roi, avec le Chancelier et l'interprète. Il a assuré que les nouvelles et l'avis que l'on a eus de Pologne de la demeure des Moscovites, changeront bientôt l'affaire. Hier, le fils du Tartare-Kan faisait aussi sa cour auprès du Roi, et il fit présent d'un très beau cheval circassien sans équipage.

Cette après-midi, le premier ministre du Kan fut chez le Chancelier pour lui faire savoir que le Grand-Sultan lui avait envoyé un kapudschi-baschi, c'est un de ceux pui portent les ordres les plus importantes, avec un présent et une lettre dans laquelle le Grand-Sultan lui fait connaître qu'il n'avait pas de confiance en toutes ces relations que le Grand-Vizir lui faisait touchant les Moscovites, et que le Kan lui en devrait faire savoir la vérité sur sa conscience. Comme il est extrêmement porté pour Sa Majesté, il ne manquera

pas d'en faire un rapport qui changera en peu les affaires en ce pays-là.

Il y a trois jours que l'ambassade polonaise, venue de Lemberg, est passée par Jass(y) pour aller à Constantinople; mais la prétendue République qui se trouve ici, a envoyé un de leur façon avec une protestation formelle contre la réception de celle-là.

J'espère de partir d'ici en quatre ou cinq jours. Je suis etc.

Devant Bender, 20 novembre.

Sire,

Dans ma précédente du 29 d'octobre j'ai fait mention de partir d'ici en quatre ou cinq jours, et les *instructions pour comte Welling*[1] et *Fresendorf*[2] ont été prêtes.

Depuis ce temps-là, il n'a tenu qu'à la *recréditif que Sa Majesté* veut *écrire Elle* même; mais comme *le Roi* est plus accoutumé à donner les batailles qu'à écrire, il lui coûte bien de la peine, avant que d'y mettre la main, quoiqu'il promette tous les jours, quand Mr. le Chancelier en fait souvenir. Il y a quelques jours que je le fis aussi, en manière de plainte de ce que la chancellerie était si tardive. Le Roi s'en riait, disait qu'il en donnera un reproche à la chancellerie; mais cette bricole n'a pas produit l'effet que j'en désire.

Il est bien aussi une raison de ce retardement que l'on est à la veille de bonnes nouvelles, aussi bien de Constantinople que de la Poméranie. Avant-hier, un exprès du premier lieu apporta que les ministres moscovites fussent arrêtés le 27 octobre dans leurs maisons, avec défense d'avoir aucun commerce ni entre eux ni avec quelques autres. Mr. Goltz[3] qui a voulu les voir, a été repoussé avec violence par la garde des janissaires, dont il a fait ses plaintes au Grand-Vizir; mais il n'a eu pour toute réponse que »Boekie Sin», c'est-à-dire en bon allemand salvo honore: »Er möchte was anders thun!» — Le Grand-Sultan attendait alors encore le retour du deuxième bacha qui avait été envoyé, à l'insu du Grand-Vizir, au Kan et au bacha de Bender pour savoir leur sentiment sur la conduite des Moscovites et sur les traités que l'Empereur n'a pas encore voulu ratifier. Et comme le Kan n'est du tout content, puisque l'on n'a pas songé à ses intérêts, ayant de grandes prétentions sur les Moscovites, il a fait un rapport, aussi bien que le Bacha, très désavantageux pour le Czar, dont ils ont communiqué la contenue.

Il y a trois semaines que le Bacha avait une conférence sur le chemin entre Warnewitz (quartier du Roi) et Bender. Le Roi y fut seul, avec le translateur, et l'autre était déguisé; personne en a su pénétrer

---

[1] Vellingk, Maurits, grefve och ge[...] Verden.

[2] Friesendorff, K. G. von, baro[...] ska hofvet.

[3] von Goltz, sachsiskt sändebud

le mystère. *Le Chancelier m'en a fait la confidence* qu'après une longue contestation de la sincérité et véritable bonne intention du Grand-Sultan il avait dit que son Empereur était persuadé qu'un si grand héros que Sa Majesté *fut le seul dans le monde digne de posséder la Pologne*, et que toute *son armée et trésor* serait pour son service, pour exécuter son dessein. Le Roi a répondu qu'il était fort sensible à cette offre, *mais qu'il était trop* généreux et honnête *de violer sa parole et* les traités faits avec le roi Stanislas et la République; qu'il ne *désirait* rien autre que la *conservation du roi Stanislas*, faisant en même temps comprendre au Bacha combien il importait à la Porte même de le soutenir et de rompre les vastes desseins du Czar; que Sa Majesté avait *un royaume* assez *puissant*; qu'il ne prétendait point d'usurper les provinces d'autrui et de les posséder avec injustice, et que le Roi espérait que le Grand-Sultan donnerait des preuves effectives de tout ce qu'il lui fait assurer, et ce qu'il avait promis en écrit même, sans que le Roi l'avait jamais demandé, et que, faute de cela, Sa Majesté avait perdu tant de temps et de provinces, mais la Porte avait gagné plus qu'elle n'aurait pu espérer. Que pourtant Sa Majesté savait fort bien que le Grand-Sultan était trop généreux de manquer à sa parole, et que le Grand-Vizir le trahissait. Le Bacha avait promis de le rapporter fidèlement à l'Empereur.

Hier au matin, le Bacha fit savoir à Sa Majesté que son rapport à la Cour avait son effet et que le Grand-Vizir fut déposé, le Soliman Bacha en sa place, les ambassadeurs moscovites avec leurs officiers jetés dans les Sept Tours, mais tous leurs domestiques envoyés aux galères; en même temps des ordres donnés à tous les bachas de se préparer pour la guerre. A midi le Bacha arriva en personne, avec une grande suite et magnificence, ayant tous le sabre aux côtés, jusqu'aux musiciens, marque de la guerre; mais pendant la paix ils ne portent qu'un couteau. La musique janissaire se rangea en demi-lune devant le palais du Roi, faisant entendre leur tintamarre jusqu'à la fin de la conférence.

Le Bacha avait entre autres dit que le Grand-Sultan a été obligé de prendre bien des mesures avec ce Grand-Vizir, ayant gagné les janissaires par le prompt payement; c'est pourquoi il lui avait fait appeler dans le Vieux Sérail, et là on lui a fait ôter le sigille qu'il porte à son col, quand il vient voir le Grand-Sultan. Sa personne fut mise entre les mains de Bostangi-Bacha, qui est le directeur de ses jardins et plaisirs; il n'y a presque point d'exemple qu'un prisonnier soit échappé de la main de ce directeur avec la tête. Puis après, le Grand-Sultan a fait appeler le Mufti, lequel étant arrivé tout tremblant, l'Empereur lui avait demandé s'il n'avait assuré, par écrit même, que les Moscovites sortiraient de la Pologne en termes prescrits. — »Oui», a-t-il répondu, »mais ils m'ont trompé, et il me faut avouer qu'ils y sont encore contre leur parole donnée; mais je te donnerai aussi en même temps mon fetfa par écrit» (qui signifie un consentement que le Grand-Sultan a droit de faire cette guerre selon leur Alcoran et avec justice; car sans un tel fetfa, l'Empereur n'ose-

rait déclarer une guerre). — »Tu me le donneras donc d'abord», a répondu le Grand-Sultan, en lui faisant donner l'encre et papier. Après avoir reçu le fetfa, l'Empereur a dit hautement qu'il voudrait faire sentir son courroux aux Moscovites de ce qu'ils s'étaient moqués de lui avec leurs tromperies et faux serments; qu'il défia celui qui parlerait de la paix ou de la médiation.

On a d'abord envoyé des janissaires envers Mr. Commentoffski et Spiegel, pour les ramener sur leurs pas à Adrianopel prisonniers. Quatre Moscovites qui furent à Bender sous le titre de résidents, furent jetés dans la prison, et l'après-midi arrivèrent malheureusement encore quatre avec des lettres pour les ambassadeurs, que l'on arrêta d'abord, et le Bacha en fit un présent à un autre Bacha pour en faire des esclaves, mais les lettres furent envoyés, tout sigillées encore, au Roi.

On croit que le Tartare-Kan commencera à faire l'invasion au bout de quatre semaines. Il ira en personne vers Kiew, et un autre corps de Crim tâchera de percer en Moscovie.

Hier au matin à huit heures, Mr. le Chancelier venait du Roi pour me dire ces bonnes nouvelles avec toutes les circonstances. Je m'en allai d'abord au Roi pour en faire la félicitation, en assurant que Votre Majesté en prendra tout le part imaginable, comme un de ses plus sincères alliés. Le Roi me répondit: »Wir zweifeln im geringsten nicht an dem Könige von Preussen.»

Mr. le Chancelier qui a beaucoup de confiance en moi, me fait voir toutes les relations de Mr. Friesendorf. J'avais donc lu entre autres le mémorial qu'il avait présenté à Votre Majesté, dans lequel il demanda le secours promis dans le dernier traité, comme aussi la réponse donnée par ordre de Votre Majesté.

Après que j'avais fait voir à Mr. le Chancelier l'impossibilité de l'exécution et l'injustice de la demande, je prenais mon temps pour en parler au Roi en représentant que Mr. de Friesendorf avait eu tort de le demander si mal à propos; qu'il ne fut aucunement de tempore d'y songer seulement, car le moindre mouvement en faveur de la Suède causera une entière ruine du royaume de Prusse qui est ouvert à la discrétion des ennemis, et si même Votre Majesté donnerait les 6000 hommes en question, ce serait trop peu pour tirer le roi de Suède de son embarras, et il ne serait que trop pour ôter les moyens à Votre Majesté de secourir un jour la Suède solidement, puisque l'état et la situation de ses affaires demandait un secours bien plus fort, et qu'il n'était pas du temps de faire une chose à moitié; qu'il fallait aussi avoir plus de circonspection, avant que l'on entrât en ligue avec la Suède, puisqu'elle jouait présentement de son reste et la moitié du Royaume perdue ou ruinée, en sorte qu'il fut absolument nécessaire d'apporter un secours plus puissant que de 6000 hommes. Que, secondement, l'affaire du roi Auguste ne pouvait pas être comprise dans le post hoc, étant une suite de la guerre présente.

»Ho! pour cela», répondit le Roi, »on ne le prouvera pas jamais.»

»Je me rapporte au juste jugement de Votre Majesté», disais-je, »car depuis que cet accident de Pultawa fut existé, le roi Stanislaus

avec l'armée de Crassau abandonnait la Pologne en toute bride, en sorte que ce Royaume fut sans roi, à la discrétion des Moscovites; que là-dessus le roi Auguste, poussé par les instances et prières des Grands de Pologne et par un zèle et amour pour la conservation d'un peuple dont il avait été roi, se trouva obligé de le secourir, pour empêcher que ce vaste Royaume ne fût subjugué par les Moscovites, et que par là il avait même rendu un bon service à la Suède.»

»Oui», répliqua le Roi, »c'est un bon service, s'il remettra le Royaume entre les mains du roi Stanislaus; et aussi a-t-il commencé d'entrer en Pologne, avant que l'affaire de Pultawa fut passée. Passe pour la première excuse! Mais la seconde n'est pas à accepter pour de l'argent comptant.»

J'alléguais ensuite que la possession de ville d'Elbingen par les ennemis obligeait Votre Majesté d'aller bride en main, étant la clef de la Prusse, et coupait la communication avec la Marche. *Si cette place fut entre les mains de Votre Majesté, selon les promesses du Roi, on* aurait *eu les mains plus libres.*

Le Roi répondit que je devrais *assurer Votre Majesté que le Roi tiendra ce qu'il avait promis* touchant *cette ville*, et il trouvera bien de moyen de *s'en rendre maître.*

Lendemain Mr. le Chancelier me disait, puisque le projet en question n'est pas goûté du Roi et ne sera jamais non plus, Sa Majesté souhaitait pourtant de convenir avec Votre Majesté touchant la Guerre du Nord, *et qu'il était* juste *que Votre Majesté y trouvât Son intérêt* et *convenience.* On s'appliquerait aussi pour en trouver les moyens. Que *cela se puisse de deux* façons. *L'un* d'obliger *la Saxe à donner satisfaction à la Suède et de le transporter sur* Votre Majesté; *ou aussi* quelque *morceau en Pologne*, si *Votre Majesté* voudrait *contribuer* à *regagner la Livonie Polonaise* pour *la Pologne.* Mais que l'on ne pourrait pas le déterminer, avant que l'on *en était convenu* avec *le Stanislas.* En attendant Sa Majesté ne demandait que *de bons services sous la main et indirecte*, comprenant bien (que) la situation des conjonctures présentes ne permettait point *de se déclarer ouvertement.*

L'envoyé d'Angleterre a reçu ordre de sa Reine de représenter à Sa Majesté qu'elle n'avait pas eu jusqu'ici les bras libres pour faire quelque chose pour la Suède; mais ayant plus de loisir présentement de songer aux affaires du Nord, elle souhaitait fort de convenir avec le roi de Suède sur les moyens de lui concourir.

Touchant la France Mr. le Chancelier m'a encore assuré avec bien de sincérité, dont j'ai lieu d'ajouter de foi, que l'on n'a pris aucunes mesures avec la France sur cette guerre, bien sachant qu'elle n'avait pas elle-même ni assez de monde ni d'argent pour se tirer d'affaire, en sorte qu'il sera du temps perdu d'y songer seulement.

Il est venu un bruit par la Pologne que les Moscovites fussent battus en Poméranie. Si la nouvelle sera confirmée, la Porte sera d'autant plus animée, et la guerre sera infailliblement. Le Grand-Vizir présent est intime ami avec le Kan et le Bacha de Bender, et

tous les deux sont fortement attachés aux intérêts et desseins du Roi, en sorte que l'on doute nullement de la fermeté du Grand-Vizir.

Mais quoi qu'il en soit, le Roi ne sortira pas d'ici avant le mois de juin. C'est presque une impossibilité, car il lui faut au moins 600 000 m$. pour payer les dettes et pour remonter le peu de troupes qui se trouvent ici. Et quand l'argent y est, il faut au moins deux mois pour trouver des chevaux, des armes et des habits pour lesdites troupes. Et si le Roi ne pourra pas aller aux mois de janvier et février, pendant que les rivières sont gelées, avec une escorte de Tartares, il lui faut rester jusque les spahis pourront lui escorter, lesquels ne se mettront pas en campagne, avant que les herbes sont venues. En attendant Sa Majesté donnera ordre à Mr. le comte Stenbock d'agir, selon qu'il trouvera à propos et selon les avantages qu'il pourrait obtenir en Poméranie sur les ennemis.

J'aurais fort souhaité d'écrire plus souvent, mais il n'est pas moyen, puisque le Roi a défendu de ne pas envoyer aucune poste, avant que le Roi ordonnerait lui-même: qu'il est impossible de faire partir quelqu'un sans sa permission. Je tâcherai de partir d'ici en quelques jours, car j'espère que le Roi se résoudra à mettre la main à la plume.

Je suis etc.

Devant Bender, 27 novembre.

Sire,

Depuis ma dernière du 20 de novembre on n'a rien eu du nouveau, sinon que les nouvelles de Constantinople se confirment tous les jours et l'Empereur se déclare entièrement pour le Roi. Jusqu'à présent l'envoyé du Roi à Constantinople mande que l'on travaille à satisfaire à la promesse d'une somme d'argent. Si cela arrive avant Noël, le Roi partira peut-être dans le mois de janvier, avec l'escorte du Tartare-Kan, lequel prétend être tout prêt vers le 15 du décembre.

Mais les nouvelles de la Poméranie en décideront, principalement si comte de Steinbock emportera une victoire sur les ennemis. Le Roi en attend la nouvelle avec bien d'impatience. C'est bien la raison que l'on m'arrête ici.

J'espère ainsi que dans six à sept jours je saurai le terme de ma rédemption et peut-être aussi des résolutions plus précises.

Je suis etc.

Devant Bender, 5 décembre.

Sire,

Comme le courrier, chambellan du Roi, à qui j'avais donné la lettre du 27 de novembre, est resté par ordre du Roi, j'ai dû ajouter les nouvelles qui sont venues depuis de Constantinople, qui

confirment non seulement la guerre, mais aussi que le Grand-Sultan a fait arborer les queues le 15 de novembre et envoyer les ordres ci-joints à tous les Bacha. L'Empereur se rendra à Adrianople avec la nouvelle lune du décembre, où on a envoyé Mr. Goltz pour le mettre ensemble avec Commentoffski, lequel y est gardé dans une maison par les janissaires. Le dit Commentoffski a communiqué au comte de Taërlaux[1] qui se trouvait ici dans la suite de Kioffsky, qu'il avait de commission du roi Auguste pour faire une paix particulière avec le roi de Suède. Mais on n'en a fait aucune attention.

Hier arriva le kapudschi-baschi à Bender avec de 12000 bourses et d'autres présents pour le Roi et 15 bourses pour le Feldherr Kioffsky. Il viendra sans doute demain avec pompe pour le livrer.

Les otages du Czar sont mis dans une cave, 25 piques ou aunes dessous l'horizon, avec des chaînes aux cous et pieds, étant couchés sur une grille de fer sous laquelle la rivière passe; mais l'ambassadeur, qui est beau-frère du Czar, est un peu plus honnête traité, dans une chambre au même tour.

Les Tartares commenceront leurs courses en Moscovie au mois du décembre, et si les affaires en Poméranie iront bien pour le comte Steinbock, le Roi se mettra en chemin au mois de janvier avec une escorte de 30000 mille Tartares; et comme la suite du Roi est toute à cheval, je pourrai sûrement passer avec eux.

Mr. le *Chancelier* m'a fait voir une relation *de l'envoyé Cronstrom*[2] et une de Mr. *Palmquist*[3] *de La Haye*, dans lesquelles on mande que *le roi de la France a ordonné* à ses *ministres que* quand il viendra à déterminer *les affaires de l'Empire*, on y devrait comprendre *la Poméranie suédoise et la Brême*, lesquelles devraient *être évacuées*, avant que *la paix fût signée;* mais touchant *l'affaire du Nord* on n'en fit aucune mention.

J'espère de partir d'ici encore cette semaine, ne doutant que le Roi n'écrive la lettre pour Votre Majesté, comme il a promis.

Je suis etc.

1713.

Hochstrassen, 21 janvier.

Sire,

Sa Majesté Suédoise m'a enfin dépêché le 25 du décembre; mais les chemins et les rivières qui de la nature sont mauvais et par une raison d'état impraticables et par la saison terribles, m'ont empêché que je ne suis arrivé ici que le 22 du janvier, et cela avec mille peines et dangers. Il me faut attendre ici la réponse de Mr. Bartoldi[4] si je puis obtenir une dispensation de la quarantaine que

[1] Tarlo, grefve och öfverste vid Stanislai garde.
[2] Cronström, Daniel, svenskt sändebud i Paris.
[3] Palmqvist, Johan, svenskt sändebud i Haag.
[4] Bartholdi, preussiskt sändebud i Wien.

l'on doit tenir à cause de la peste qui règne par-ci et par-là en Hongrie et Transylvanie.

A dix lieues de Bender je rencontrai un courrier que le comte Steinbock avait dépêché pour le Roi, lequel revenait quelques jours après avec un autre. C'est qui m'étonna fort, soupçonnant d'abord qu'il fallait y être quelques extraordinaires conjonctures. Comme il courait à cheval, il lui fut fort facile de me devancer; mais quelques jours après j'aperçus une carrosse, et croyant que le général Taube[1] y fut, je fis demander ce qui passait, et mes gens avaient pour réponse que le général n'y était point; mais mon homme avait aperçu que ledit courrier avait été dans la carrosse et qu'un entre eux s'était caché, fumant du tabac, ce qui me paraissait suspect.

Mais ayant fait deux postes, j'apprends que ledit général fut retourné sur ses pas, par l'ordre que les deux courriers lui avaient apporté. Alors je ne doutais plus que le fumeur ne fût le roi Stanislaus. Je montai d'abord à cheval pour le reprendre; mais plus que je lui approchais, moins des chevaux me restèrent, en sorte qu'il me fallait abandonner cette entreprise; et on m'assurait en même temps que cette carrosse avait pris le chemin vers la Valachie, ce qui me faisait douter de la personne en question.

Je me retournai, et je fis tant de diligence que je repris le général Taube à Bude; et comme il est de mes anciens amis, il me découvrit le mystère, m'avouant que le roi Stanislaus et Schmiegelsky y avaient été, dans le dessein pour aller à Bender; mais que par les deux courriers il avait reçu contre-ordre, dont l'un était resté auprès ledit Roi, et l'autre doit aller au comte Steinbock.

Le même courrier avait dit que le roi de Suède avait été *dans une extrême colère* de ce que le *comte Steinbock avait fabriqué* cette entreprise *du roi Stanislas; car il a voulu* absolument *abdiquer la couronne;* mais il a fallu *retourner*, en sorte qu'il enfilera *le chemin par la Valachie* et *la Styrie. Le roi de Suède a été* dans une *si grande colère qu'il a dit en se tirant* par *les cheveux:* »S'il *ne veut pas lui, un autre le sera*, mais jamais *le roi Auguste!*»

Ce sont les fruits de ces *fréquentes conférences dans lesquelles le comte Flemming a averti le comte Steinbock* de ne se pas fier *à la cour de Prusse, en ayant* allégué plusieurs raisons.

Le Roi de Suède se mettra, sans faute, en chemin au premier jour, et les nouvelles de la victoire sur les Danois le rendront plus pressant.

En trois semaines j'espère d'avoir la grâce de me jeter aux pieds de Votre Majesté, étant etc.

---

[1] Taube, G. A., baron och generallöjtnant, som af Stenbock skickats till Bender för att aflägga berättelse, men under vägen dit fått befallning från konungen att vända om och genast begifva sig till Stettin för att bistå Meyerfelt.

Stephan Löfving.

Den 1 mars 1742 är en märkelsedag i det på nesa och motgångar rika krig, som Hattarna tillställt för att åstadkomma en statshvälfning i Ryssland och i det därigenom grumlade vattnet fiska tillbaka de provinser, som Karl XII låtit tsar Peter sig fråntaga. Fyra dagar förut hade generalen grefve Lewenhaupt mottagit ett bref från befälhafvaren öfver den ryska hären, hvari tillkännagafs, att det stillestånd, som Lewenhaupt efter revolutionen i Petersburg på enträgen begäran af franske ambassadören därstädes hade beviljat, nu skulle upphöra och fientligheterna inom tre dagar åter taga sin början. Därpå kom det ena budskapet efter det andra om ryssarnes antåg med öfvermäktiga truppmassor, som inom få dagar skulle vara den lilla svenska hären vid Fredrikshamn inpå lifvet.

Lewenhaupt sammankallade nu den 1 mars sina högre officerare, meddelade dem de underrättelser, han fått, och begärde deras råd. Rådslagen blefvo ytterst klenmodiga och likaså besluten: att sända en öfverste den antågande fienden till mötes för att söka utverka en förlängning af vapenhvilan, och därjämte att uppbåda de i vinterkvarter förlagda regementena till frammarsch mot Fredrikshamn. Det förra var ett moraliskt nederlag af oberäkneliga följder; det senare nedsatte betydligt härens stridsduglighet för det kommande sommarfälttåget.

Allt detta var nu närmast en följd af de falska underrättelser, som Lewenhaupt fått om fiendens anryckande; och det bör därför vara af vikt att söka utreda, huru dessa underrättelser blifvit honom bibragta. De hade kommit dels genom bref från de svenska fångarne i Petersburg, dels genom resande från den ryska hufvudstaden, som berättade, hvad de sade sig där hafva hört om krigstillredelserna. Mer än på dessas ord, hvilka ju egentligen blott återgåfvo de rykten, som ryssarne själfva ville utbreda, tyckes Lewenhaupt hafva lagt vikt på den rapport, som han fick af en van och djärf partigängare, kapten Löfving, hvilken han, efter de nämnda resandenas ankomst, hade skickat ut för att skaffa ljus öfver dessas berättelser. Löfvings rapport har därför en ganska stor betydelse för detta krigs historia och för Lewenhaupts egen; och det skulle vara af intresse, om man kunde med säkerhet återgifva dess innehåll. Men så är icke händelsen.

Uti den relation öfver kampanjen i Finland, som Lewenhaupt sedermera afgaf till R. St:s kommission, säger han, att Löfving berättat, att »han själf *med sina egna ögon sett* ryska arméen, och att regementena uti en file, allt som de öfver isen ifrån Petersburg och ingermanländska sidan till Viborg ankommo, marscherade genom staden, och att han sett början af infanterikolonnen redan vid Yxepää, och att avantgarden af arméen den 1 mars skulle stå vid Wilajoki». Man har tyckt, att en högste befälhafvares uppgift öfver

innehållet af en till honom afgifven rapport borde äga vitsord; och Lewenhaupts ord hafva blifvit trodda äfven af nyare författare.[1] Vore de sanna, skulle Löfving hafva gjort sig skyldig till uppsåtlig lögn i afsikt att vilseleda sin general; och man har med förundran frågat sig, huru han till slut kunnat undgå det straff, som en så svart gärning med rätta kräfde.

Lewenhaupts uppgift tyckes vinna stöd från ett annat högofficiellt håll. När generalauditören Wefverstedt hemkom från det finska fälttåget, tillspordes han af regeringen om förhållandet med Löfvings arrestering. Han svarade, att han ej hade examinerat Löfving, ej heller varit närvarande, då det skedde, emedan han då legat sjuk i Borgå; men det »skall så hänga tillsamman», att Löfving först hos öfverste Wrangel i öfverstelöjtnant Mörners närvaro sagt sig hafva sett 9,000 man af ryssarnes förtrupper, med hvilken rapport han strax skyndade till general-en-chef. — Ehuru generalauditören vid tillfället icke talade såsom åhöra vittne, så kan man dock af hans höga ämbetsställning vänta, att han ej till Kungl. Maj:t framburit något, som han icke ansett vara väl grundadt. (Rådspr. den 17 aug. 1742.)

Men skäl finnes dock att tro, det Lewenhaupts ofvan återgifna framställning, äfven med det stöd den tyckes få af generalauditörens ord, likväl icke är rätt sanningsenlig.

Bland den till rannsakning öfver anklagelserna mot Lagercrantz 1742 nedsatta kommissionens handlingar finnes det första brefvet, hvari Lewenhaupt lämnar Kungl. Maj:t underrättelse om händelserna den 1 mars. Vid detta bref är bilagd en med samma hand (adjutanten frih. Ulrik Scheffers) skrifven redogörelse för de underrättelser, som inlupit genom baron v. Mengden, grefve Henning Gyllenborg, chevalier Crespy och kapten Löfving. Där talas icke allenast icke om att Löfving skulle hafva sagt sig »med egna ögon» hafva sett fienderna; utan där heter ock, att Löfving »sagt sig hafva varit ända till Wilajoki» — alltså icke längre bort; hvilket utesluter möjligheten, att han kunnat berätta sig med egna ögon hafva sett ryska trupper, hvilkas främsta spetsar först samma dags afton skulle dit framkomma.

Denna nu nämnda till Kungl. Maj:t insända berättelse synes vara den trovärdigaste, som vi äga om innehållet af Löfvings rapport, och den öfverensstämmer med hvad som finnes antecknadt i den vid högkvarteret förda journalen. Enligt nämnda skrifvelse har Löfving, utsänd af general-en-chef att rekognoscera, vid återkomsten den 1 mars »inbragt den berättelsen, att fiendens regementen, allt som de ankommo till Viborg, defilerade genom staden, att deras förtrupp redan den 28 febr. stått i Yksepää och följande afton väntades till Wilajoki». Hur Löfving fått dessa underrättelser, därom nämner den knapphändiga skrifvelsen intet. Då, såsom ofvan är

[1] T. ex. Tengberg, Bidr. till hist. om Sveriges krig med Ryssland 1741—43, II, 52. Malmström, Sveriges polit. historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772 (första uppl.), II, 349.

anmärkt, han icke kunnat åberopa sina egna ögons intyg, har han väl grundat dem på utsagor af allmogen i nejden eller af utsända spejare. Dessa underrättelser voro till största delen sanningslösa; men det anseende, Löfving åtnjöt såsom en skicklig och tillförlitlig kunskapare, gaf dem i Lewenhaupts och hans officerares ögon en vikt, som de ej förtjänade, och bidrog väsentligen till de modstulna beslut, som i krigskonseljen fattades.

Att Löfving på den dagen gjorde sitt fädernesland stor skada, kan icke bestridas. Var han då en förrädare? Hvad veta vi om hans föregående och följande lif?

Stephan Löfving var född i Narva 1689 och hade ifrån 1710 tumlat om i de gränsfejder, som ödelade Karelen och Finland, hade efter hand fått fänriks-, löjtnants- och kaptensfullmakter men, såsom han själf klagar, aldrig någon lön och synes endast en kort tid hafva varit anställd vid någon fast kår. Ty han har egentligen, om icke uteslutande, blifvit använd eller på egen hand verkat såsom partigängare på ströftåg, rekognosceringar, plötsliga öfverfall o. dyl., och han förvärfvade genom sådana det lilla krigets bragder rykte och beröm såsom en djärf, förslagen och pålitlig man. Efter det stora nordiska krigets slut kom för honom en tid af stort betryck. Han skulle försöka sig såsom landtbrukare i det ödelagda Finland; han tog ett arrende, men det misslyckades: redan om ett år måste han gå från gård och grund. Nu tyckes han några år hafva flackat omkring i Finland, lefvande på sina vänner, emellanåt bestormande regeringen med fruktlösa ansökningar om någon fast beställning med lön eller åtminstone om likvidation för sina innestående fälttraktamenten. Missnöjd begaf han sig 1731 till Holstein, där hertig Karl Fredrik beviljade honom en pension på 900 d. k.m. årligen, och general Stenflycht tillvägabragte ett sammanskott åt honom, som inbragte 70 dukater. Pensionen utgick i fem år. Vi veta icke, när han återvände till Finland eller när han fick ett kronohemman i Nyland sig anslaget; men hans ställning var i slutet af 1730-talet därigenom förbättrad, åtminstone så att han ägde fast hemvist. Ej heller känna vi, i hvilka förbindelser han vid denna tid stod eller i hvilkens ärenden han 1739 och 1740 »blef brukad i en angelägen resa till Ryssland».[1]

Det nya kriget med Ryssland gaf åter utrymme och erkännande åt en man med Löfvings egenskaper och erfarenhet. Sekreta utskottet skyndade på Lagercrantz' förslag långt före krigsförklaringen att försäkra hären om Löfvings tjänster. Rörande hans verksamhet under förra delen af kriget veta vi just ingenting. Kom så den olyckliga 1 mars. Att de underrättelser, som Löfving då inbragt, voro falska, det blef snart klart för Lewenhaupt; och han fann skäligt att låta fängsla Löfving och skicka honom i strängt förvar till Tavastehus

[1] Handlingar i R.A. Biographica. — Löfvings journal, tryckt af Yrjö Koskinen i Ison Vihan Historiaan. — Artikeln Löfving i Nord. Familjebok, undertecknad M. G. S. — Tidn. utg. af ett sällskap i Åbo 1778, n:r 17. — Meddelanden af herr prof. Schybergson.

fästning. Där blef han enligt egen berättelse i tjugu veckors tid kvarhållen i det hårdaste fängelse utan att ställas under rannsakan och dom för hvad han brutit. Det tycktes, som om Lewenhaupt glömt bort honom eller ock ansett skyndsam rättskipning icke vara af någon vikt. Regeringen i Stockholm glömde honom icke. När krigets gång syntes båda, att fienden möjligen kunde blifva herre i landet, sändes befallning, att Löfving skulle föras öfver till Sverige. Befallningen kom för sent; men Löfving sörjde själf för sin säkerhet: natten innan Tavastehus uppgafs åt ryssarne, fann Löfving tillfälle att rymma därifrån; genom många faror och äfventyr räddade han sig med hustru och barn öfver till Sverige, lämnande gård och lösören till rof åt fienden.

Klart synes häraf, att Löfving åtminstone icke stått i någon brottslig förbindelse med ryssarne. Vill man därför icke tro, att den gamle och sluge partigängaren låtit alldeles narra sig af allmogens prat, då han den 1 mars afgaf sin oriktiga rapport till Lewenhaupt, så återstår den misstanken, att han handlat i något slags samförstånd med de ränksmidare vid hären, som önskade någon anledning för krigsbefälet att fatta politiska beslut och komma i underhandling med fienden, och att möjligen hans gamla förbindelser med Holstein och det holsteinska partiet härvid varit verksamma. En sådan misstanke är icke oförenlig med det sätt, hvarpå Löfvings sak framdeles behandlades.

När Löfving ankom till Stockholm, var den förre general-enchef, som låtit fängsla honom, själf en fånge, ställd inför generalkrigsrätt. Ingen tänkte på åtalet mot Löfving; i stället blef han förekallad i Nedre justitie-revisionen och tillsagd att till Kungl. Maj:t inkomma med de besvär, han kunde hafva att anföra mot Lewenhaupt. Löfving hade redan förut till ständerna inlämnat en klagoskrift öfver Lewenhaupt med begäran om upprättelse; af denna skrift lämnades nu en afskrift till Kungl. Maj:t jämte begäran om rannsakan öfver de brott, för hvilka han af Lewenhaupt angifvits. Saken tycktes således vara bragt å bane på tillräckligt många håll; och likväl blef ingenting däraf. Vid riksdagen funnos väl många inflytelserika män, som icke just kunde önska, att man skulle röra för mycket i händelserna af den 1 mars. Löfving själf kunde knappast vara synnerligen angelägen därom. Dessutom fann han sig förmodligen icke särdeles väl till mods vid riksdagen, där han, själf icke riksdagsman, blott hade en supplikants tråkiga ställning och sannolikt ingenting att lefva utaf, under det att det lilla kriget brann i gränsorterna och lockade honom med äfventyr och byte. Så hände, att han i slutet af februari 1743 lämnade Stockholm och den 8 mars inställde sig i Torneå hos den tappre generalmajor Freudenfeldt, medförande ett bref från Kungl. Maj:t, att han skulle användas, när tillfälle därtill gåfves. Ja, det lät ej länge vänta på sig. Freudenfeldt fick snart berätta, att Löfving »varit ihop med kosackerna», nedhuggit några, tagit andra till fånga, hemfört 150 tunnor mjöl m. m. Det sista uppdrag, som han fick af Freuden-

feldt, var att med 100 man gå öfver till Karlön utanför Uleåborg för att borttaga de förråd, som ryssarne där samlat. Medan Löfving därmed var sysselsatt, kommo ryssarne öfver honom med 300 man från Uleåborg, men det lyckades honom att slå dem med stor förlust tillbaka till sina båtar. Följande dag återkom Löfving lyckligen till hufvudstyrkan. Han emottogs ej mer af Freudenfeldt. Denne hade några dagar förut omkommit i drifisen utanför Karlön, dit han ämnat sig för att taga Löfving och hans manskap ombord.

Löfving stannade vid kommenderingen i Österbotten, så länge det ryska kriget varade. Knappt var det slut, förrän hans tjänst ansågs nödig på annat håll. Från Danmark hotade nämligen krig; och Sekreta utskottet beslöt (4 aug.), att Löfving skulle med det allra första nedsändas till den förmodade skådeplatsen för det nya kriget för att i tid göra sig underkunnig om orternas belägenhet, vägar och stigar. Af detta krig blef emellertid ingenting, och ingenting är heller kändt om Löfvings verksamhet vid förberedelserna.

Innan Löfving i febr. begaf sig till krigsskådeplatsen i Österbotten, hade han ur konungens kansli återtagit sin dit inlämnade klagoskrift mot Lewenhaupt; huruvida han likaledes återtagit klagoskrifterna till ständerna, kunna vi icke säga. Men saken vidrördes ej vidare. I justitiekanslerns anklagelseskrifter mot Lewenhaupt framhållas ett par andra fall, då personer blifvit godtyckligt arresterade, men om Löfving nämnes intet. Kanske fann man, att Lewenhaupts åtgärd mot honom icke saknade skäl; kanske ock att man ej behöfde med denna sak förlänga rannsakningen, då fällande domskäl därförutan funnos i mängd. Men mot slutet af riksdagen fästes uppmärksamheten åter på Löfving. Hans hustru, Helena Uggla, inkom med en böneskrift om understöd i det betryck, hvari hon och hennes barn blifvit bragta genom flykten från det finska hemmet till Sverige. Denna böneskrift kom ej att gå de vanliga vägarna; en finsk riksdagsman, rådman Wechter, tog den om hand, föredrog den i sitt stånd och vann dess bifall, hvarefter borgareståndet anbefallde den hos de andra stånden. Bönderna, åberopande Löfvings tappra bedrifter i Österbotten och hans »lidande» i Finland, tillade en rekommendation för honom själf till någon »majors- eller kommendantsbeställning»; och så kom en R. St:rs skrifvelse till stånd af den 12 sept. 1743, hvarigenom Löfvings hustru fick en nådegåfva af 100 d. s.m. och han själf hos Kungl. Maj:t. förordades att vid tillfälle njuta befordran »efter dess ägande förtjänster» — allt af det skäl, att R. St. hade sig bekant, att Löfving aflagt prof af tapperhet och trohet . . . och gjort sig väl förtjänt af befordran.

Då denna skrifvelse icke grundade sig på någon undersökning om de beskyllningar, som Lewenhaupt mot Löfving framställt, kan den icke skattas såsom någon dom öfver dem, endast såsom ett bevis, att det allmänna tänkesättet var för Löfving gynnsamt.

Han sökte nu att komma i åtnjutande af den befordran, som ständerna unnat honom; men det gick trögt. Ändtligen den 4 aug. 1747 beviljades honom fullmakt på majors heder och karakter, men icke lön, icke det kommendantskap, som han så ifrigt eftersträfvat.

När denna majorsfullmakt gafs, befann sig Löfving midt uppe uti en politisk intrig af tämligen tvetydig art. Han hade under riksdagen 1747 kommit öfver från Finland till Stockholm och sökte där komma i beröring med den ryska beskickningen. Först hade han gjort bekantskap med en af dess tolkar. Genom denne fick han någon kännedom om riksrådet Åkerhielms nattliga möten med ambassadören frih. v. Korff. Enligt sin egen berättelse har han däraf tagit sig anledning att göra nämnde rådsherre föreställningar dels muntligen dels ock genom en skrift, hvarom han sedermera, ovisst af hvilken anledning eller i hvilken afsikt, afgifvit förklaring till justitiekanslern Löwenhielm. Men längtande efter större verk har han satt sig i förbindelse med den ryske sekreteraren Simolin och genom honom fått företräde hos ambassadören själf. Enligt dennes berättelse till sitt hof har Löfving för honom bittert beklagat sig öfver den svenska regeringens likgiltighet för hans betryck och otacksamhet för hans tjänster; man hade väl gifvit honom majorstitel men ingen lön; han erbjöd nu sin tjänst åt Ryss.and och framhöll, huru stor nytta han skulle kunna göra detta rike i ett blifvande krig, då han kände alla vägar och stigar i Finland; han kunde då t. ex. uppbränna hela den svenska skärgårdsflottan. Frih. v. Korff vågade ej fullt tro honom, och det kom ej till någon uppgörelse. Löfving lämnade såsom förstling af sitt nit en promemoria öfver Sveriges stridskrafter, som förmodligen icke innehöll något nytt för de ryska myndigheterna; han önskade resa till Petersburg och begärde pass därtill af v. Korff, hvilket denne dock undandrog sig att gifva.

Två dagar tidigare än v. Korffs depesch härom är den för svenska ögon ämnade berättelse dagtecknad, som Löfving om samma sak afgifvit till någon, som han kallar »Eders Excellence». Här säger han, att hans enda syftemål med besöket hos v. Korff varit att »erfara, hvad tankar Ryssland nu hyste, sedan vår öfverhet ingått den preussiska alliansen»; v. Korff hade frågat honom, om han ville aflägga ed att verkställa det som kunde honom betros och sedan fara till Petersburg med rekommendationsbref till premierministern; men, säger Löfving, »hvad den af Korff begärda ed vidkommer, så åstundar jag det ej att göra, änskönt jag därigenom kunskap frambringa kunde; höga öfverheten lär ej heller gifva bifall därtill, fast mindre mig det pålägga; men allt hvad jag utan själsfara kan verkställa, skall jag med undersåtlig trohet eftersträfva»; han åstundade nu icke mer att komma till tals med v. Korff eller hans sekreterare utan ville om några dagar resa hem till sitt »ruinerade kronohemman» och bönföll. att »Ed. Exc.» täcktes hos »riksens höga herrar sekreta ledamöter» utverka åt honom någon hjälp till att betala de skulder, han

ådragit sig genom utgifter till den ryske tolken m. m., samt någon liten respenning.[1]

Huru denna Löfvings berättelse upptogs af dem, för hvilka den var ämnad, är oss icke bekant. Det rätta sammanhanget af hans förhandlingar med v. Korff är också oklart. Det ser ut, som om han inlåtit sig i dessa för att försöka, hvad han på detta håll kunde förtjäna; men att han funnit v. Korff mindre lättrogen och frikostig, än han hoppats, och dessutom afskräckts af den ed, som ryssen fordrade, och att han då tyckt det vara bäst att uppenbara alltsammans för sin egen regering i hopp att därigenom få åtminstone sina utgifter ersatta. Hade han drifvits endast af lust att upptäcka Rysslands planer, så skulle han väl, tyckes det, hafva meddelat något därom förrän i den stund, då han fann sin afsikt förfelad och stod färdig att resa ifrån alltsammans — 2 månader efter hans första besök hos v. Korff. — Men det är ju dock en möjlighet, att han handlat med någon svensk vederbörandes vetskap och samråd, ehuru några spår däraf ej uppdagats. I denna väfnad af lögn och svek är det ej lätt att urskilja trådarna.

Om Löfvings senare öden veta vi blott, att han 1752 af regeringen fick en lifstidspension af 120 d. s.m. samt att han 1777 dött i Borgå. Han uppnådde således efter alla sina lifsfarliga äfventyr en ålder af 88 år.

Vi hafva icke lyckats att åstadkomma någon fullt klar och säker bild af Stephan Löfving. Än mindre kunna vi säga, att denna bild är tilltalande. Han var en man, som man kan tilltro hvarjehanda — blott icke feghet. Under allt sitt blodiga äfventyrarlif, sin våldsamma framfart mot både landsmän och fiender bevarade han dock en viss känsla af religiositet; därom vittnar ej blott hans ofvan nämnda motvilja för en falsk ed, utan ock åtskilliga uttalanden i hans journal öfver sina äfventyr under den stora ofreden.

[1] v. Korffs depesch d. 23 okt. 1747, i afskrift benäget meddelad af herr prof. Harald Hjärne. Jfr Danielson, Die nordische Frage p. 423. Löfvings »Aller underdån- ödmjukaste Memorial» d. 21 okt. 1747 i R.A. bland »Särskilda och hemliga protocoller hållna i R. St. Commission» 1747 utan påskrift att vara någorstädes uppläst. Om Löfvings angifvelse mot Åkerhielm se Sv. Hist. Tidskr. 1894, s. 15.

C. G. M.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

12.

Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag.

Wingqvist anför i sin bok »Om svenska representationen» s. 108, att denna riksdag är märkvärdig genom en föreskrift i riksdagspropositionen, »som åsyftar att återföra i bruk det i lagboken föreskrifna omröstningssättet efter lagsagor». Efter ständerna ej hvar och en kunde frambära sin mening, vore konungen tillfreds därmed och befallde, att de skulle rådgöra med lagmannen och de förnämste i hvar lagsaga jämte häradshöfdingarne, »genom hvilkas ord och trolofven alla edra förfäder, I och edra efterkommande hafva varit, äro och blifva konungen och kronan förbundne och edsvurne som lagboken utvisar». När de rådgjort om sakerna med dem och beslutat efter sitt sinne, skulle de, själfva närvarande, gifva konungen skäliga svar genom lagmännen, »den först, som första rösten äger, och sedan hvar lagman efter annan, efter som sättes och nämnes i lagboken.»

Föreskriften är onekligen märkvärdig såsom ett försök att organisera och lagliggöra den svenska riksdagens vid sidan af lagen framvuxna verksamhet genom att i den införa de af landslagen vid konungaval föreskrifna formerna. Häradshöfdingarne nämnas visserligen icke i lagen; det är sålunda något nytt, ehuru tidigare föredömen icke saknas — och vid deras närvaro fäster propositionen synbarligen vikt. Lagmän och flertalet häradshöfdingar voro vid den tiden frälsemän; åt organisationen gafs, kunde det tyckas, en aristokratisk färgskiftning,[2] — om afsiktligt eller oafsiktligt är ej godt att säga, och detsamma kan det på visst sätt vara, ty den har aldrig varit tillämpad. Det hela inskränker sig till ett förslag, ehuru det äfven som sådant har intresse.

Det är kändt, att förhållandet mellan konung Johan och hans broder hertig Karl efter 1582 års riksdag småningom tillspetsades så, att en öppen brytning tycktes vara förestående. Redan 1585 hade rådet, som bekant, föreslagit en skiljedomstol bildad af alla lagmän, biskopar, kaniker och domprostar, fyra adelspersoner »af hvar landsända», ryttmästare, fänrik och fyra ryttare under hvar fana, höfvitsmännen och lika många under hvar knektefänika, 4 häradshöfdingar af hvar landsända, underlagmännen från Norrland, fyra män från hvar stad, fyra präster från hvar landsända, fyra af nämnden från större och två från mindre härad. Slutligen beslöt

[1] Jfr. Hist. Tidskrift 1895, s. 208.

[2] Propositionen tyckes förutsätta enhällighet mellan lagmännen och landsmännen.

konungen att draga frågan inför ständerna, och häri låg förnämsta orsaken till deras sammankallande 1587. Emellertid pågingo ända sedan hösten föregående år underhandlingar mellan bröderna, och dessa fortsattes i Vadstena i januari, så att, när ständerna omsider allmänt samlades, den 2 febr. — den enda allmänna sammankomst som omtalas — synes enighet i de väsentligaste punkterna ha uppnåtts. Det behöfdes sålunda icke att draga tvistefrågan inför rikets ständer. Man har om sammanträdet tvenne i det hela öfverensstämmande berättelser. Konungen uppträdde, såsom han plägade, med ett stort tal — äfven Johan III ägde släktens vältalighet. Han berörde utförligt den utrikes politiken, förhållandet till Danmark, men isynnerhet det ryska kriget, som för ögonblicket var genom stillestånd afbrutet, bedjande ständerna om fortsatt hjälp, ifall sådan mot moskoviten åter skulle behöfvas. Han började därefter tala om sitt förhållande till brodern, tillkännagifvande, att de nu voro förlikte, hvilket hertigen också för sin del förklarade. Konungen tog därefter åter till ordet samt affordrade ständerna en förnyad muntlig trohetsförsäkran till hans son, hertig Sigismund, hvarefter han hemförlofvade dem.

Huru förhåller sig nu till detta så skildrade förlopp den af Wingqvist anförda propositionen? Den föreligger i en samtida handskrift med rättelser och tillägg hufvudsakligen af Erik Sparres hand. Den börjar med en hälsning till ständerna, motiverar bruket att sammankalla allmänna riksdagar, hvarpå följer den här ofvan anförda uppmaningen i afseende på öfverläggningar och svarens frambärande, hvarjämte utförligt motiveras, hvarföre hertigdömets ständer, hvilkas närvaro tyckes förutsättas, borde deltaga i allmänna möten och liksom de öfriga gifva sin mening tillkänna.

Propositionen öfvergår sedan till själfva riksdagsärendena, och först upptages frågan om ryska kriget, om hvars uppkomst och förlopp en detaljerad och ganska intressant framställning lämnas, hvilken dock i flera punkter icke öfverensstämmer med den redogörelse, som konungen enligt anförda berättelse afgifvit. Propositionen förutsätter vidare, att ständerna fått en dags betänketid för att svara, huruvida man borde köpa freden med Ryssland genom återställande af gjorda eröfringar eller ej, att ständerna dagen därpå svara ja, att konungen utvecklar sina skäl, hvarföre detta icke borde ske, och ännu en gång ger dem en dags betänketid, hvarpå följer ett nekande svar. En sådan förlängning af öfverläggningarna omtalas emellertid ingenstädes eljest och har uppenbarligen icke ägt rum. Därefter antydas som ämnen för framställningen förhållandet till Polen och till hertigen af Braunschveig,[1] däremot nämnes ingenting om Danmark, och berättelsen om förhandlingen den 2 febr. ger ej vid handen, att de båda förstnämnda punkterna berörts.

Den utförligaste delen af propositionen ägnas därefter åt her-
rls förhållande. Den är uppställd efter retorikens regler en-

[1] ostea de Polonis. De duce Brunsvicensi».

ligt följande rubriker: »propositio exordii; attentos reddit; benevolos reddit; conclusio exordii; narratio; propositio» samt »loci confirmationis». Här framställes nu en rad beskyllningar mot hertigen och skildras alla hans försyndelser, hvarvid talet särskildt dröjer vid hans ogillande af Johan III:s andra giftermål, som utförligt motiveras, samt hans uteblifvande från bröllopet, hvilket väckte så stor förargelse. Vidare bemötas hertigens anspråk på höghetsrättigheter inom furstendömet under åberopande af arfföreningen, Gustaf Vasas testamente m. fl. urkunder, utaf hvilka ett utdrag skulle till ständerna öfverlämnas, försvaras 1582 års stadga om kunglig och furstlig rättighet, men därjämte äfven den nya mässordningen eller liturgien och riktas skarpa beskyllningar mot furstendömets prästerskap för dess uppträdande mot konungen. Det framhålles vådan af »tu herrskap» inom riket, under åberopande af Gustaf Vasas uttryck med afseende på kyrka och stat, påpekas faran af ett inbördes krig, hvarpå saken slutligen öfverlämnades till ständernas öfvervägande med en vältalig uppmaning att besinna den ed, som de svurit konungen att styrka all kunglig rätt o. s. v., samt med en antydan, att konungen i värsta fall kunde hafva att meddela dem ännu mera om denna sak, hvilket han dock helst ville hafva förtegadt.

Intet af allt detta kan hafva förekommit på sammankomsten d. 2 febr., som tydligen förutsätter, att någon tidigare sådan icke hållits. Då det där tillkännagafs, att förlikning mellan bröderna kommit till stånd, hade det varit ändamålsvidrigt att upprepa beskyllningarna mot hertigen och lika omotiveradt att öfverlämna saken åt ständerna. Intet ord i den s. k. propositionen antyder, att tvisten blifvit bilagd, allt däremot, att den ännu brann med full låga.

Det torde af det anförda vara klart, att detta tal aldrig blifvit användt. Det förutsätter i inledningen en sammansättning af mötet i enlighet med 1585 års rådslag, och detta stämmer icke med de upplysningar man har om riksdagskallelserna. I dem talas hvarken om häradshöfdingar eller nämndemän; prästerna kallas icke fyra från hvar landsända utan t. ex. 50 från Upland, 24 från Västmanland o. s. v. Lika litet synas hertigdömets ständer med undantag af adeln varit representerade, hvilket i rådslaget förutsättes.

Men om propositionen sålunda aldrig blifvit begagnad, äger den i alla fall, efter hvad redan antydts, stort intresse som politiskt aktstycke. Får man antaga, att den blifvit icke blott korrigerad utan äfven författad af Erik Sparre, skulle den vara en ytterligare länk i raden af skrifter, som åt denne beredt så stort rykte för lärdom och statsklokhet. Hvad som styrker hans författarskap,[1] är bland annat äfven den kännedom af Sveriges äldre historia, ända från medeltiden, och af de gamla lagarna, som talet röjer. Erik Sparre

---

[1] I ett utlåtande $^{9}/_{5}$ 1585 säger grefve Per, att Erik Sparre »begynt på den handel, som e. k. M. honom sjelf i Vesterås befalte, hvilken e. k. M. varder hörendes, när han nu sielf kan komme tilstädes, derutaf e. k. M. kan blifva om hela handelen och dess rätte grund påmint.» Erik Sparre har sålunda bevisligen sysselsatt sig med frågan.

hade i det afseendet en medtäflare i Hogenskild Bielke, men denne synes icke hafva ägt samma stilistiska talang, och talet är delvis väl hopkommet. Någon annan af rådsherrarne har man ej anledning att gissa på.

* * *

Samma häfte, som inrymmer den s. k. propositionen, innehåller äfven utkastet till ett tal, som rikets råd skulle hållit till ständerna vid samma riksdag men som lika litet kommit till användning. Det röjer kanske ännu mer den tankegång, som man plägar återfinna i Erik Sparres skrifter, t. ex. i den bekanta orationen från 1594; det är delvis påtagligen skrifvet af honom, delvis af honom rättadt.

Talet, sådant det föreligger — det är tydligen ofullbordadt — utgör till större delen en statsrättlig uppsats, början med en utredning af de tre olika slags »regementer», det demokratiska, då makten var »hos den menige man», det aristokratiska och det monarkiska, som förekommit bland människorna, som lefvat på jorden, påvisar de brister, som vidlåda de två förra, och utvecklar skälen, hvarföre man, isynnerhet i stora riken, bestämt sig för det monarkiska; tillämpar detta på Sverige samt öfvergår sedan till en jämförelse mellan valrikes och arfrikes företräden, som utfaller till förmån för det senare, samt utvecklar skälen, hvarföre svenskarne infört arfriket. Nu följer en rekapitulation af det föregående med en närmare redogörelse för svenska statsskickets utveckling med afseende på banden mellan konung och folk — ej utan ett och annat historiskt misstag — ända till arfrikets införande. Men hade man trott sig härigenom förekomma inre oro, menar författaren, funno de, som nu lefde, motsatsen — och därmed sker öfvergången till frågan om de kungliga och furstliga rättigheterna, hvarvid utvecklas — mycket riktigt för öfrigt — nödvändigheten af ett fast ordnande af desamma. Talet, sådant det föreligger, slutar med ådagaläggande af att ett sådant ordnande borde intressera icke blott den kungliga familjen utan äfven alla rikets undersåtar och låter likaledes framskymta vådan af ett inbördes krig, vädjande till hertigdömets invånare, om de skulle vilja se »Sveriges baner flyga och sänkas» mot dem. Det är de sista orden.

De båda talen äga sålunda värde som dokument, belysande den politiska uppfattningen inom rådskretsen på den tiden. Man finner samma önskan att återknyta det politiska lifvet vid den gamla lagen, som möter 1594, samma intresse för medeltiden, samma stundom vilsegångna antikvariska lärdom. Man återfinner samma lust att spekulera öfver olika statsskick, särskildt öfver valrike och arfrike. Man finner ingen sympati för en aristokratisk republik, monarkien framställes som det bästa statsskicket i ett land som Sverige, ehuru tempererad af råd och ständer. Alla skäl, som tala för valriket, framhållas, men man kan ej säga, att någon förkärlek för denna statsform uttalas — visserligen hade det icke gärna i akt-

stycken som dessa gått för sig — och företräde gifves oförbehållsamt nog åt arfriket. Som sista utväg mot en dålig konung hade man äfven under detta afsättning, och exemplet med Erik XIV framdrages. I förslaget till ordnande af riksdagsformerna, i återgången till provinsialismen under aristokratisk ledning kan man måhända skönja ännu ett bevis på den benägenhet att blicka tillbaka, det slags konservatism med andra ord, som utmärkte dessa 1500-talets högadliga statsmän.

Talen, isynnerhet det första, andas ingen välvilja mot hertig Karl, utan snarare motsatsen. Beskyllningar mot honom i mängd, sannolika och mindre sannolika, följa hvarandra. Det är ju möjligt att aktstyckena kommit i hertigens händer. Har så skett, innan den stora brytningen inträffade, ha de utan tvifvel bidragit att öka hans ovilja och förbittring mot rådsherrarne.

Ehd.

Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige.

Den 3 maj 1813 innehöll den af Grevesmöhlen redigerade veckoskriften »Nya Skandinaven», som var född tvilling med 1812 års politik, under rubriken *Reflexioner om krig i allmänhet och om våra närvarande rustningar* en af kronprinsen Karl Johan inspirerad [1] artikel, som framkallade formlig sensation i hufvudstaden. Författaren framhöll däri, att sådana krig äro rättvisa, hvilka åsyfta att vinna land, »som af geografiska läget liksom synas utgöra ett och samma rike och genom hvilkas införlifvande med hvarandra säkerheten för anfall ökas och freden således göres varaktigare». Efter att hafva förutskickat detta påstående meddelar han, att »den stora och ovanliga Man, som en mild försyn skänkt Svea land», insett nödvändigheten af Norges införlifvande med Sverige och då var stadd på färd till Pommern för att därifrån i spetsen för svenska trupper tillvinna sig besittningen af Norge, sedan danske konungen vägrat att afträda detta rike, hvars besittning »våra bundsförvanter garanterat Sverige». Och han nämner dessa bundsförvanter: Ryssland, England, Preussen. Artikeln, ehuru den lågade af hänförelse för den »älskade furste, på hvilken Sveriges hela framtida hopp hvilar», gaf kanslirådet t. f. hofkansleren A. Kullberg anledning att samma dag förfråga sig hos tryckfrihetskommittéen,

[1] Grevesmöhlen hade visat artikeln i manuskript för hofkansleren friherre af Wetterstedt. »Han förebar en högre befallning», säger Wetterstedt i ett bref till utrikesstatsministern von Engeström d. 21 juni 1813. »Jag såg på skriftens innehåll, att han hade fått föreskrifter, och beklagade blott, att de blifvit slösade på ett så ovärdigt föremål.» Se L. von Engeström, »Minnen och anteckningar», II, 351—357, innehållande kronprinsens, Engeströms och Wetterstedts brefväxling rörande nedannämnda artikel i »Journalen».

huruvida den efter lagens bokstaf kunde åtalas eller ej. Ej utan skäl utbrast han: »Hvad rättighet har författaren ägt att, innan någon krigsförklaring med Dannemark är af allmenheten känd, framlägga för dess ögon regeringens ännu outvicklade diplomatiska förhållanden i detta afseende ej mindre till denna än andra makter?» Kommittéen svarade i skrifvelse af d. 5 maj, att ett yttrande från hennes sida ännu vore för tidigt, bl. a. emedan ingen anmälan emot skriften af någon främmande makts sändebud blifvit gjord, hvarefter t. f. hofkansleren samma dag hemställde till justitiekanslerens ompröfvande, hvad åtgärd lagligen borde äga rum vid samma artikel.[1]

Dagen därpå, den 6 maj, blef artikeln i Wallmarks dagblad »Journal för Litteraturen och Theatern» föremål för en uppsats, insänd af »Hatare af lättsinnighet i vigtigare ämnen» och röjande en viss likhet med tankegången i t. f. hofkanslerens ofvannämnda memorialer. Insändaren fördömer helt och hållet den af »Nya Skandinaven» framställda teorien om det geografiska läget såsom en inför folkrätten gällande orsak till krig, en teori, som »tjent till förevändning för alla Napoleons usurpationer», men hvilken »vår ädelmodiga och upphöjda politik visserligen förkastar såsom *krigsorsak*». Han förnekar möjligheten af själfva de fakta, hvilka »Nya Skandinaven» bragt till den stora allmänhetens kännedom. Äfven om regeringen hade några planer i den riktningen, måste hon vara för klok att i förtid yppa dem. »Hon är för vis att icke inse, hvad hvar och en annan med minsta förstånd inser, att om hufvudfrågan ännu beror af någonting så ovisst som krigslyckan . . . ingenting kunde snarare leda att kompromettera oss än en sådan öppenhjertighet.» Och omöjligen kan regeringen, menar han, hafva talat genom »Nya Skandinaven», äfven om publicerandet af så grannlaga ämnen utan straffpåföljd skulle komma en att tro motsatsen. Man behöfde blott betrakta den i artikeln framträdande »oskickligheten i både stil och framställning, de nästan intill löjlighet gränsande uttrycken om *vänliga föreställningar*, då frågan är att afstå ett konungarike (som det icke måtte vara något fel hos den rätta egaren att behålla så länge han kan . . .), om *fredliga negociationer* och *tvingande till godvillig afträdelse*» o. s. v. »Någon kitsligt obetänksam yngling», fortsätter han, »har rafsat ihop artikeln för att gifva ett ögonblicks uppseende åt sitt blad; ty ett sådant etourderie låter ej tänka sig hos en man med den minsta eftertanke eller ens hos någon annan än den, som är mindre angelägen om någon tillökning i länder för sitt fädernesland än i vinst för sig sjelf.»

Ingen i hufvudstaden utom »Nya Skandinavens» utgifvare[2] torde hafva funnit insändarens insaga förgriplig. Man torde hafva delat

[1] Kanslirådet Kullbergs skrifvelser till tryckfrihetskommittéen och justitiekansleren bland »Hofkanslersembetets expeditioner 1812—1814» i Riksarkivet.

[2] I sitt nummer för d. 20 maj karakteriserar Grevesmöhlen, som då ännu ej tyckes hafva känt det öde, som drabbat Wallmark, »Journalens» artikel såsom »en parodie öfver den politik, som allmänt anses nu vara an-

både t. f. hofkanslerens och insändarens åsikt, att »Nya Skandinaven» gjort sig skyldig till brott mot Tryckfrihetsförordningen. Men helt oväntadt, efter en och en half veckas förlopp, d. 16 maj, anhöll t. f. hofkansleren om öfverståthållarens ämbetsåtgärd till vinnande af en skyndsam indragning af Wallmarks »Journal». Hvad hade under tiden händt? Utrikesstatsministern von Engeström hade sändt ett exemplar af »Journalens» kritiserande artikel till kronprinsen, som då befann sig i Karlskrona, med den effekt, att han, enligt Wetterstedts vittnesbörd, »råkade i en så häftig sinnesförfattning, att jag aldrig sett honom sådan». I den första uppbrusningen fattade Karl Johan pennan och gaf d. 12 maj del af sin harm åt konungen och v. Engeström.[1] I en konselj d. 18 maj, som inleddes med tillkännagifvande om att indragningen af »Journalen» var verkställd och att Wallmark inkommit med en böneskrift med anledning däraf, föredrogs kronprinsens bref till konungen, hvilket vi härmed återgifva efter den i statsrådsprotokollet[2] inryckta svenska öfversättningen.

* *
*

»Jag har äran sända Eders Maj:t öfversättningen af en i Journalen för Litteraturen och Theatern införd Artikel. Eders Maj:t torde finna, att densamma icke är annat än ett manifest emot de visa och förutseende steg, Eders Maj:t tagit, en censur af de underhandlingar, som ägt rum, och en uppmaning till olydnad och äfven till revolt. Hade en dylik artikel varit införd i en anarchisk Tidning skulle jag dervid ej fästat den ringaste uppmärksamhet. Jag skulle deri blott funnit ett utbrott af bedragna förhoppningar, och af en döende yrsla; men Journalen för Litteraturen och Theatern har hittils varit ett Regeringens Blad, och som sådant kändt i hela Riket. Artikelns författare måste således vara väl understödd, efter Hr Wallmark kunnat våga den djerfheten att införa den.

Eders Maj:t! Då jag uppoffrat mig för Sverige, och öfvergifvit det vackraste land på jorden; då jag i Frankrike haft att hoppas allt, i anseende till de tjenster jag gjort detta Rike, trodde jag mig i mitt nya Fäderneslànd hafva någon tröst och någon sällhet att vänta. Eders Maj:t bör dömma, huru detta hopp tycks aflägsna sig, då jag ej förr vändt ryggen åt Stockholm, förrän jag ser partier vakna och spridas under den rysligaste synpunkt. Jag tror mig ha skäl att visa Eders Maj:t den fara, som en längre flathet skulle medföra. Man måste ej vara eftergifven, då frågan skall bestämmas emellan obetänksamma yttranden utan ändamål, och ett system, att, så ofta tillfälle gifves, motsätta sig verkställigheten af Regeringens afsikter. I senare fallet skall utförandet af de visaste förslager misslyckas, när

tagen, en vederläggning af Regeringens anstalter och en fullkomlig advokatur för konungen i Danmark och hans förmenta rätt», samt yttrar, att »man hade med fullkomligt skäl bort förmoda, att Journalen ... genast blifvit indragen».

[1] Kronprinsens bref till v. Engeström är tryckt i ofvannämnda »Minnen och anteckningar».

[2] Bland rådsprotokoll i Riksarkivet.

personer, som fått sig uppdragit att dertill medverka, äro de första att deremot lägga hinder. Jag anhåller, att Eders Maj:t ville göra ett slut på dessa uppträden. Om Hr Kullberg fullgör sina skyldigheter, bör han indraga Journalen för Litteraturen och Theatern, och jag besvär Eders Maj:t att stadfästa denna indragning. Regeringens heder, det förtroende Den bör ingifva, den aktning man är skyldig dess handlingar, allt fordrar det. Om Svenskarne icke vilja hafva Norrige, är det ingen nödvändighet, att jag äfventyrar tjugu års ära för att förskaffa dem detta Land. Om Svenskarne ej vilja begagna närvarande conjuncturer för att utgå från det ringhetstillstånd, i hvilket Nationen nu några år varit försatt, om äntligen de ej vilja återtaga deras rang bland Europas nationer, så må de tala fritt, och mig återstår då att anhålla hos Eders Maj:t om sammankallande af Rikssens Ständer, för att meddela dem de beslut, som jag skall hafva äran förut nedlägga i Eders Maj:ts sköte. Jag ber, att Eders Maj:t i Nåder täcktes gifva Stats Rådet kännedom om detta mitt bref. Hvad mig angår, fortfar jag att tro, att Sverige ej kan existera 3:ne år, utan att blifva styckadt, eller inkräktadt af någon främmande makt, om det ej förenas med Norrige, och jag anser derjemte grunden för allmän och enskilt välmåga, det vill säga, vårt penningeväsende, väsentligen förbundet (!) med det system vi följa.»

* * *

Brefvets omedelbara verkan var den att, enligt protokollets ord, »uppå samtlige Stats Rådets Ledamöters underdåniga tillstyrkan täcktes Kongl. Maj:t i nåder gilla den af Hof Cantzlers Embetet vidtagna åtgärd med indragningen af Journalen för Litteraturen och Theatern samt befalla, att samma Dagblad ej vidare må utgifvas ... äfvensom Kongl. Maj:t i Nåder anbefallte tillförordnade Justitiæ Cantzleren att icke låta i anledning af Hof Cantzlers Embetets remiss, något åtal anställa i afseende på de i N:o 77 af Nya Skandinaven införda så kallade Reflexioner».

—*n*.

Underrättelser.

— Professorn i Heidelberg Eduard Winkelmann afled d. 10 febr. 1896, ännu ej 58 år gammal. Han var född i Danzig, blef 1860 lektor (»Oberlehrer») vid riddar- och domskolan i Reval, flyttade senare till Dorpat som docent och stannade i östersjöprovinserna i nära tio år. Ett resultat af hans verksamhet blef hans bibliografiska arbete Bibliotheca Livoniæ historica (2 uppl.). 1869 kallades han som professor till Bern och därifrån 1873 till Heidelberg, där han stannade till sin död. Hans studier gällde särskildt de senare Hohenstauferna. I det Onckenska samlingsverket skref han »Geschichte der Angelsachsen bis zum Tode des Königs Aelfred».

— Den berömde tyske historikern Heinrich von Treitschke afled d. 28 april 1896, 61½ år gammal. Ehuru född sachsare slöt sig T. från ungdomen till den krets af unga författare och politici, hvilkas verksamhet utgjorde den intellektuella förberedelsen till det tyska enhetsverket under Preussens ledning, och denna riktning förblef han lifvet igenom trogen. Efter att hafva verkat vid flera universitet kallades han 1874 till Berlin. Sin politiska tro och sin patriotiska hänförelse förde han med till historieskrifningen. Han hörde till dem, som behandla historien »cum ira et studio», och däri låg både hans styrka och svaghet. Det var genom öfvertygelsens entusiasm, som han, ehuru sedan ungdomen döf, verkade på sina åhörare och ryckte dem med sig. Men det var detta, som också gjorde, att de historiska fakta under hans hand ordnades till bevismaterial för en något ensidig tysk-preussisk världsåskådning, och motståndarne hade af hans omdöme ej att vänta skonsamhet, knappast rättvisa. Hans hufvudverk blef Tysklands historia under 19:de århundradet, som i fem delar fördes fram ända till 1848. Ett hänfördt eftermäle har den aflidne fått af E. Marcks i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, ett mera reserveradt af M. Philippson i Revue Historique.

— Finske senatorn frih. J. Ph. Palmén afled d. 30 juni 1896 öfver 84 år gammal. Han hade länge varit professor i olika juridiska ämnesgrupper, då han 1867 blef senator. Han sysselsatte sig bl. a. med rättshistoriska studier och utgaf 1849—52 »Rättshistoriska bidrag till tolkningen af 1734 års lag», dessutom »Lärobok uti Finlands lagar», »Storfurstendömet Finlands grundlagar» m. m.

— Den bekante tyske arkeologen och historikern professor Ernst Curtius afled d. 11 juli i Berlin nära 82 år gammal. Hans på sin tid mycket lästa »Griechische Geschichte» (tre delar) har utkommit i flera upplagor men torde nu vara något föråldrad. På senare åren ägnade sig Curtius mer och mer åt arkeologien samt satte bland annat i gång de storartade utgräfningar, som på tyska regeringens föranstaltande 1875 började i Olympia.

— Arkivarien i riksarkivet V. Granlund har i sommar vid uppnådda 65 års ålder erhållit afsked, och till arkivarie har d. 1 sept. utnämnts amanuensen i riksarkivet hofmarskalken C. Silfverstolpe.

— Till riksarkivarie i Norge efter aflidne M. Birkeland har utnämnts arkivfullmäktigen H. J. Huitfeld-Kaas, i den vetenskapliga världen känd i synnerhet genom sina urkundspublikationer.

— Professor Dietrich Schäfer i Tübingen har kallats till ordinarie professor i historia vid universitetet i Heidelberg.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XX utkommit. Af riksarkivariens årsberättelse inhämtas bland annat, att under 1895 från *kammararkivet* till riksarkivet öfverlämnats icke mindre än 2,211 volymer, dels rörande Sveriges östersjöprovin-

ser jämte Bremen-Verden, dels bestående af kontributionsränteriets och upphandlingsdeputationens handlingar, samt från *statskontoret* bränneridirektionens, allmänna magasinsdirektionens samt utredningskommissionernas (1741—43, 1757—62) arkiv, äfvensom riksstater ända till 1796 samt protokoll och handlingar ang. statsregleringen, tillsammans 816 volymer. Från *Uppsala universitetsbibliotek* har till riksarkivet återställts ett afskriftsband af riksdagsakter för Gustaf Adolfs tid, hvarigenom denna hittills mycket fragmentariska afdelning af samlingen Riksdagsakta blifvit åtminstone delvis kompletterad. Som deposition att öppnas 1906 har till riksarkivet öfverlämnats 75 bref från sedermera presidenten Hartmansdorff till P. Lagerhjelm. — Häftet innehåller i öfrigt riksarkivariens andra utlåtande ang. arkivväsendets ordnande af d. 29 okt. 1895 samt förteckningen XII öfver ministeriella handlingar, *Hollandica*, upprättad af amanuensen d:r Th. Westrin.

— *Läroverksprogrammen 1895—96* åtföljas af följande historiska uppsatser: *Luleå: Olavus Laurelius* I af A. Hacklin; *Strängnäs: Om den hebreiska tempelmusiken* af K. U. Nylander; *Sundsvall: Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland under det svenska väldets tid* af G. O. F. Westling; *Västervik: Försök till kortfattad framställning af kyrkohistorien.* II. *Medeltiden* af N. Assarsson; *Västerås: Bidrag till Västerås' läroverks historia* II af C. A. Brolén. För Luleå och Sundsvall ha de vetenskapliga bihangen utgifvits i ett bekvämare format än programmens föreskrifna, men i vissa fall otympliga kvart. Exemplet förtjänade måhända efterföljd.

— Andra delen af biblioteksamanuensen d:r B. Lundstedts bibliografiska arbete *Sveriges periodiska litteratur* har nyligen utkommit. Enligt den uppgjorda planen vidtager denna del med året efter den nu gällande tryckfrihetsförordningens utfärdande, d. v. s. 1813, och omfattar de i Stockholm utgifna periodiska skrifterna till och med 1894 med tillägg för de ännu fortgående för 1895. Skrifterna äro ordnade kronologiskt och uppgå till ett antal af 1,045. För hvarje tidning eller tidskrift angifvas tidpunkterna för dess utgifvande, datum för tillståndsbeviset, uppgifter om redaktörer, medarbetare, pseudonymer, innehållet, när så lämpar sig, om indragningar, så länge sådana förekommo, m. m. En alfabetisk förteckning åtföljer delen.

— Den periodiska publikationen *Norrländska samlingar*, som utgifves af adj. J. Norlander, innehåller i tredje häftet den näst äldsta *skatteboken för Medelpad*, af år 1543. Utgifvarens afsikt är att härnäst trycka en liknande skattelängd för Jämtland. Publikationen är särskildt af betydelse för kännedomen om namnformernas utveckling och gårdarnas läge och antal i äldre tider och har både språkligt samt historiskt intresse. Skulle vi göra några erinringar vid publikationen, skulle det vara dels den, att det skulle väsent-

ligen underlätta öfverskådligheten, om nomina propria trycktes med stor, andra ord med liten bokstaf, dels den, att då öfriga förkortningar äro upplösta, äfven förkortningen z borde upplösts. Öfvergången till *Böle* torde lättare förstås, när man trycker med upplöst förkortning *bolet* än, som utg. gör, *bolz*.

— Herr Verner Söderberg har i sista häftet af *Samlaren* lämnat ett intressant bidrag till frågan om trovärdigheten af Johannes Magnus' stora historiska verk. Det gäller det *tal*, som dåvarande biskopen Nicolaus Ragvaldi skulle hållit på *kyrkomötet i Basel* om göternas forna bedrifter i syfte att under de på konciliet förekommande rangstriderna åtminstone teoretiskt häfda Sveriges prioritet. Johannes Magnus har haft den olyckan att blifva mycket misstrodd, och särskildt har tviflet fästat sig vid två stora patriotiska tal, som han upptager, Hemming Gads och det nyss anförda af Nicolaus Ragvaldi. På grund af en utaf professor Hjärne gifven ledtråd i hans föreläsningar öfver historiografiens historia har förf. påträffat ett referat af talet, som en åhörare, den österrikiske historieskrifvaren Ebendorfer gjort och införlifvat i en krönika. Han påvisar, att Joh. Magnus begagnat Ebendorfers text med vissa karakteristiska förändringar, ej alldeles vittnande om ömtålig sanningskärlek. Äfven hos en spansk medeltidsförfattare omtalas den svenske biskopens tal. Det kan ju ej nekas, att ett skimmer af trovärdighet, tack vare detta förhållande, kan anses falla äfven öfver Hemming Gads af kritiken så skarpt ansatta oration.

— Under titeln *Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder* har lektor F. Ödberg utgifvit ett häfte innehållande skildringar af ett par mer och mindre kända personligheter från denna tid, nämligen 1) *Den norske adelsmannen Ennoch Brandrök och hans nidingsdåd;* 2) *Om den engelske köpmannen John Dymock och hans förhållande till det svenska konungahuset;* 3) *Om den ryske öfverlöparen bojaren Afanasius Vasilievitsch Sjemjakin.* Den förste har ej alldeles varit obeaktad af den tidigare historieskrifningen; de två senare torde vara skäligen obekanta i allt utom namnen. Hr Ödberg är en af de förnämsta kännarne af Sveriges historia under de sista årtiondena af 1500-talet, och det är en del af sina under många år i offentliga och enskilda arkiv gjorda samlingar, som han här bearbetat. För älskarne af de kulturhistoriska dragen och de biografiska enskildheterna erbjuda dessa teckningar ett rikt stoff. Sveriges konungahus och högadel spela vid flera tillfällen in, och på detta sätt kunna skildringarna väl göra skäl för namnet Tidsbilder. Det må erkännas, att bilderna ej äro synnerligt tilltalande. Det vore dock orätt att ensamt efter dessa teckningar fälla sin dom öfver 1500-talet. Hr Ödberg har af en tillfällighet förts in på skuggsidorna. Utan att bestrida deras riktighet behöfver man påminna sig, att äfven ljusare finnas. Det skulle glädja oss, om han någon gång ur sina rika förråd äfven ville skänka vår litteratur prof på de senare.

— D:r O. Malmström, som 1885 utgaf en mindre afhandling om »Nils Bielke och kriget mot Turkarne 1684—87», har fortsatt sina studier angående denne berömde krigare och statsman samt i år utgifvit en afhandling med titeln *Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697*. Vi hoppas få tillfälle att en annan gång utförligare återkomma till dessa studier.

— En förteckning öfver den aflidne franske historikern A. Geffroys skandinaviska boksamling, som skänkts till Bibliothèque Nationale i Paris, finnes intagen i *Bulletin mensuel des publications étrangères 1896*.

— *Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum* har, som bekant, sedan 1884 föranledt och bekostat utgifningen af en hel rad viktiga bidrag till *Åbo stads historia*, hvilket gör, att denna stad i jämförelse med andra icke blott i Finland utan äfven i Sverige blifvit i sådant hänseende synnerligen väl lottad. Forskaren har sålunda å ena sidan fått Carl v. Bonsdorffs fyra häften »Åbo stads historia under sjuttonde seklet», å den andra åtskilliga häften protokolls- och dombokspublikationer. Till dessa sluter sig ett i år utgifvet häfte, det åttonde, af serien I, *Utdrag ur Åbo stads dombok 1636*, utgifna af Torsten Hartman.

— I den numera af professor Lamprecht i Leipzig redigerade serien: *Geschichte der europäischen Staaten* förberedas följande afdelningar: De belgiska Nederlandens historia (2 band) af Pirenne; Böhmens historia af Bachmann; Italiens historia under medeltiden och renässanstiden (3 band) af Sutter; Rysslands historia till slutet af 1700-talet (2 band) af Brückner (första bandet har just nu utkommit) med fortsättningen i bredare framställning; hvarjämte, som bekant, olika afdelningar af Sveriges historia skola behandlas af professorerna E. Carlson och L. Stavenow.

— Af den danska förteckningen öfver medeltidsbref, som under titeln *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis* eller *Fortegnelse over Danmarks breve fra Middelalderen*, som utgifves af professor Kr. Erslev med biträde af W. Christensen och A. Hude, har andra bandets första häfte utkommit, omfattande åren 1351—1382.

— Vi ha fått oss tillsända de första häftena af den illustrerade *Danmarks Riges Historie*, hvilken redan sedan flera år tillbaka förberedts. Den har samma uppgift, som den här i Sverige välbekanta »Illustrerad svensk historia», hvilken H. Linnström på sin tid utgaf, eller att lämna en sammanträngd, lättläst, allmänfattlig och dock med vetenskapens nuvarande ståndpunkt öfverensstämmande skildring af landets historia från äldsta tid till våra dagar. Liksom fallet var med den svenska föregångaren har utarbetandet fördelats på flera händer. Anspråken på självständiga »förstahandsstudier» ha i vår tid blifvit så stora. Det är nog också sant, att ingen historiker, vare sig i Sverige eller Danmark, skulle vilja åtaga sig att

skrifva sitt lands historia i så stor omfattning, som här är meningen, låt vara att en norrman vågat försöket. En olägenhet är emellertid med den följda metoden oundviklig. Det kan ej förekommas, att i framställnings- och uppfattningssätt olikheter måste inträda. Enhetligheten i tanke och plan måste lida. Med erkännande häraf, måste på samma gång medgifvas, att valet af medarbetare i den nu påbörjade danska historien är det bästa möjliga. Forntiden och den äldre medeltiden skola behandlas af professor Johannes Steenstrup, den senare medeltiden (1241—1481) af professor Kr. Erslev, båda nogsamt kända som auktoriteter hvar på sitt område; tidsskedet 1481—1588 af rektor A. Heise och fil. doktor V. Mollerup, hvilka båda arbetat på detta område, den förre särskildt förtrogen med dansk reformationshistoria och dansk adelshistoria från 1500-talet; tidsskedet 1588—1699 af bibliotekarien d:r J. A. Fridericia och tidsskedet 1699—1814 af professor Edvard Holm, båda specialister på hvardera området och kända genom omfångsrika arbeten; den sista afdelningen slutligen, 1814—1864, af riksarkivarien A. D. Jörgensen, icke blott en af Danmarks lärdaste utan äfven en af dess mest fantasirika och varmhjärtade historieskrifvare, som själf lefvat och lidit med i 1860-talets händelser.

Verket är naturligtvis illustreradt — det kräfver ju vår tid, och illustrationerna äro mönstergilla i fråga om tekniskt utförande; utan tvifvel kommer i det fallet den illustrerade danska att stå framför den illustrerade svenska historien. Särskildt åtföljes verket af flera färgtrycksplanscher. Utgifningen sker naturligtvis i häften, och af fjärde, femte och sjette delarna ha på en gång hvar sitt häfte utkommit. Det hela är, som sagdt, beräknadt på 6 band, som tillsammans skulle omfatta omkr. 240 ark; hvart häfte om $1^1/_2$ ark kostar 60 öre; det hela alltså omkr. 96 kr.

— Vid afslutandet af denna afdelning utaf Hist. Tidskrift hinner oss underrättelsen om frih. Louis De Geers död d. 24 sistl. sept. Han var den siste af de rikt begåfvade statsmän, som i början på 1860-talet ledde Sveriges politiska utveckling in på en ny väg. Upplösandet af den gamla ståndsförfattningen var en åtgärd af så genomgripande betydelse, att dess verkningar ännu i dag icke kunna öfverskådas. Bedömandet växlar också efter trettio år alltjämt efter olika partiståndpunkt. Eniga äro dock alla i att erkänna begåfningen, rättrådigheten, fosterlandskärleken och karakterens ädelhet hos den, hvars namn är fästadt vid förändringen. För en uppskattning af frih. De Geers politiska lifsgärning kan under sådana förhållanden här icke vara platsen. I sina förträffligt skrifna *Minnen* har han själf med stor fördomsfrihet lämnat ett viktigt bidrag både till sin egen karakteristik och till Sveriges historia under de sista fyrtio åren. Här må endast erinras om att frih. De Geer bevarade lifvet igenom vid sidan af statsmannavärfven kärleken till litteraturen, och historien hade i densamma också en stor anpart.

Minnesteckningarna öfver *Hans Järta*, *Baltzar von Platen* och *Anders Johan von Höpken* vittnade om, huru frih. De Geer behärskade den historiska biografiens konst. Till denna tidskrift har han ock lämnat bidrag, och han tillhörde ända från Historiska föreningens stiftande och till sin afflyttning från Stockholm dess styrelse, hvars sammanträden han sällan försummade. Hans personlighet lämnade äfven i denna för honom obetydliga verksamhet endast ett oblandadt godt intryck, och hvad vi till sist kunna göra är att nu efter hans död uttala vår tacksamhet för det intresse han visade den historiska forskningen och för den älskvärdhet, hvarmed han bemötte dem, som på detta område hade med honom att göra.

W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.

AF

OTTO SJÖGREN.

Genom den ryska generalstabens under utarbetning varande stora verk öfver Peter I:s historia äfvensom genom grundliga arbeten af senare ryske historieskrifvare, sådana som Ustrjaloff, Solovjev m. fl., har historien om det svenska väldets undergång i de baltiska provinserna, så att säga, förts upp på dagordningen. Hos oss har den länge varit förbisedd. Uppmärksamheten fäster sig i ej ringa mån vid den lilla här, som under W. A. v. Schlippenbach kämpade och gick under i striden för Liflands försvar. För kännedomen af denna här finnes hos oss i Sverige det förnämsta materialet, nämligen W. A. v. Schlippenbachs fältarkiv, hvilket tillhör vårt riksarkivs krigshistoriska samlingar. Det sträcker sig från sommaren 1701 in öfver förra hälften af året 1707 samt upptager minst 5,000 aktstycken (mest bref, från något öfver 200 personer eller myndigheter). Förf. önskar med denna uppsats fästa blifvande forskares uppmärksamhet på detta arkivs tillvaro och värde.

Wolmar Anton v. Schlippenbach hade vid tiden för det nordiska krigets utbrott gått sin väg fram både »genom ondt rykte och godt rykte». Inblandad i de Patkulska agitationerna på Karl XI:s tid, hade han friat sig med värjemålsed och sedan lyckats vinna förtroende så väl hos änkedrottningen Hedvig Eleonora (till hvilken han under kriget ofta vände sig med skrifvelser, ibland med god påföljd[1])

[1] Schlippenbachs bref till Hedvig Eleonora finnas i särskild samling på riksarkivet.

som hos tronföljaren, den blifvande konung Karl XII. Det var i synnerhet den i vår historia välkände generalmajor C. J. Stuart, som hos den sistnämnde rekommenderade honom. Nit och drift ådagalade Schlippenbach vid krigsutbrottet, då han i april 1700, till en stor del på egen bekostnad, uppsatte och underhöll det efter honom benämnda dragonregementet, hvilket redan från början utmärkte sig och städse hölls i god ordning.[1] Genom bedriften vid Ismen i okt. 1700, sedan genom tåget till Petsjory i febr. 1701, därefter genom ströftågen öfver ryska gränsen i mars och april fäste Schlippenbach en förhoppningsfull uppmärksamhet vid sig och sitt regemente.

Man finner då, att Karl XII med skäl kunde anse sig hafva gjort ett godt val, då han utsåg Schlippenbach till befälhafvare öfver den truppstyrka, som efter hufvudhärens afmarsch från Riga skulle kvarlämnas till Liflands försvar. I bref af den 17 juni gratulerar C. J. Stuart sin »herr Broder till den glorieuse och vackra expedition, som han i vintras och förlidet år med sitt regemente förrättat». Han gläder sig däröfver »så mycket mer», utlåter han sig, »som H. Maj:t därigenom kunnat se, att det, som jag om min herr Broders zèle hafver berättat, intet varit uppdiktadt verk.» I samma bref gaf Stuart det för lifländska härens konstituering bestämmande budskapet: »Hans Kungl. Maj:t går åt Düna med 24,000 man och lämnar kvar på gränsen 6,000 man, så att allt med Guds hjälp lärer så kunna bestridas, att innan hösten något considerabelt uträttas måste.»

De fälttrupper, som under Schlippenbachs omedelbara öfverbefäl nu skulle utgöra den närmast för Liflands försvar afsedda hären, hade följande uppsättning:

Rytteri. Något mer än halfva Åbo läns regemente; öfverstlöjtnant G. Enschöld. Större delen af Karelska regementet; öfverste M. Wrangel, snart efterträdd af öfverstlöjtnant H. v. Burghausen.

[1] Om detta regementes förhistoria se O. Sjögren, Försvarskriget i Lifland 1701 och 1702, sid. 4—9. Uppgifterna äro hämtade mest från Krigsregistraturet för 1700 och 1701. Regementet afslöt under ryska fångenskapen sin historia med det djärfva försöket att bryta sig ut från Kasan.

Dragoner. Schlippenbachs dragonregemente; öfverstlöjtnant A. J. v. Kaulbars. Lifländsk dragonskvadron; öfverstlöjtnant A. J. v. Schlippenbach.

Fotfolk. De la Gardies bataljon; öfverstlöjtnant A. C. De la Gardie. Liwens bataljon; öfverstlöjtnant H. H. v. Liwen.[1] Stackelbergs bataljon; öfverstlöjtnant C. A. Stackelberg.

Dessa trupper, med hvilka Schlippenbach ägde att agera defensivt på öppna fältet, voro uppenbarligen föga talrika. Exakta rullor öfver deras numerär vid den tid, då han mottog befälet, har förf. ej sett, men efter spridda uppgifter och omdömen i brefven från denna och senare tid kunna vi i ungefärligt öfverslag göra en hopräkning, som utfaller på följande sätt:

De finska rytteriregementena gingo under den följande tiden reguliärt upp till högst 750 man hvartdera och torde haft denna numerär i begynnelsen, således	1,500 man
Schlippenbachs dragonregemente (oftast fulltaligt)	600 »
Lifländska dragonskvadronen (högst). . . .	200 »
Tre fotfolksbataljoner, ämnade att utgöra 400 man hvardera, men uppnådde i själfva verket hvardera föga öfver 250, således på sin höjd	800 »
Summa	3,100 man.[2]

Därtill kom nu äfven den i Dorpat samt i och vid Marienburg förlagda garnisonsstyrkan, hvilken likaledes ställdes under Schlippenbachs kommando. De i Dorpat stationerade trupperna skulle regelrätt uppgå till omkring 2,000 man. De utgjordes hufvudsakligen af K. G. Skyttes infanteriregemente (omkring 1,000 man), M. G. v. Tiesenhausens kavalleriregemente (omkring 700 man), A. Zöges dragon-

[1] Så stafvar han städse själf sitt namn, då annars släktens me mar skrifva sig Liewen.

[2] Gadebusch, Liefl. Jahrb. III, Anh. sid. 150, uppger Scl fälthär till »blott 3,000 man» och torde sålunda kommit sannin

bataljon (200 man) samt Mecks artilleriregemente (omkring 300 man). Tidtals inhystes äfven i Dorpat andra större eller mindre truppafdelningar. I varfvet vid Embachmynningen var dessutom förlagd en liten sjöförsvarseskader, som bestod af ett större fartyg (Elefanten) med 10 kanoner, samt en jakt med 4 kanoner och därtill 4 mindre slupar. Den sammanräknade besättningen utgjorde omkring 300 man, mest finskt folk. Befälet fördes af kapten M. Hökflycht,[1] hvilken närmast stod under vice amiralen G. v. Numers, men äfven var ålagd att »kommunicera med landhärens högkvarter» samt i åtskilliga fall hade att vända sig till Schlippenbach och hörsamma honom. I Marienburg var förlagd en liten garnison, till en början endast omkring 150 man under befäl af major F. Thilaw. Till förstärkning låg här äfven en skvadron af de öselska dragonerna under befäl af den i föregående och äfven i detta krig mycket pröfvade öfverstlöjtnant J. H. Brandt.[2] Äfven denna truppstyrka stod under Schlippenbachs kommando.

Som reserv och rekryteringsmaterial kunde vidare till Östersjöprovinsernas försvar påräknas den uppbådade landmilisen, ett slags bondebeväring, hvilken egentligen uppsattes af amtmän, godsägare och kronoarrendatorer samt erhöll tillskott af borgargarde från städerna. Kort efter krigets början hade generalguvernörerna på kungl. befallning utfärdat plakat om ett uppbåd; ytterligare kungl. kungörelse därom afgafs i maj 1701 från högkvarteret i Lais. Landmilisen utgick med en bataljon från hvarje af de förvaltningskretsar i hvilka Lifland och Estland voro indelade; den tjänstgjorde så väl till häst som till fots och kunde sålunda brukas till dragontjänst. Bataljonerna voro indelade i kompanier, 50 man starka; de kunde sammanslås eller genom värfning utvidgas till regementen, oftast 5 à 600 man starka. Ett estländskt landmilisregemente under

[1] Så skrifver han själf sitt namn (annars Hökeflycht). Under året 1701 aflät han till Schlippenbach 15 bref. I brefvet ²⁸/₆ redogör han för sin styrka samt begär 2 officerare och 1 underofficer från garnisonen i Dorpat. I brefvet ¹⁸/₆ redogör han för sin instruktion (af 5 juli) samt beder Schlippenbach »för Guds skull skaffa hit på flottan 50 goda svenska män», emedan, tillägger han, »jag kan intet uträtta med dessa finnar».

[2] F. Thilaw skref till Sverige under senare hälften af 1701 inalles 32, J. H. Brandt 36 bref.

öfverste W. H. Hastfer hörde till den truppstyrka, som ställts under befäl af kommendanten i Narva H. R. Horn; det kvarstannade vid gränsen till Estlands försvar men samverkade till någon del med Schlippenbach medelst utsända smärre hjälpkårer.

Schlippenbach hade i sin defensivställning maktpåliggande uppgifter på flera håll. Främst ålåg honom att skydda gränsen samt de magasin och proviantområden, som utefter densamma funnos. Detta kräfde jämn vaksamhet, då de ryska kosacksvärmarne i större eller mindre hopar ideligen drefvo sina ströftåg, därvid de foro ödeläggande fram och ofta gjorde stor skada. I samverkan med de estländska trupperna måste han sålunda längst i norr hålla gränsbevakning vid Vasknarva (där Narvaströmmen utrinner ur Peipus) samt särskildt gifva akt på de längre ned vid Peipus belägna orterna Aja och Allaskivi, där magasin funnos. Söder ut måste han hafva sig angeläget att skydda det för fiender lätt öfverfarbara sundet vid Ismen, hvilket förbinder Peipus med Pleskovsjön; här samverkade hans landtrupper med Hökflychts eskader. Den ej långt därifrån belägna byn Rappin (7 mil från Dorpat) vid ån Vibosco, som utfaller i Pleskovsjön, utgjorde en viktig försvarsställning och hyste ett af härens magasin. Här måste man hålla sig beredd att möta de inbrott, som ryssarne kunde till lands göra från Petsjory (Pitschur), där en flik af deras område gick upp längs Pleskovsjöns västra strand. Längre söder ut nära gränsen låg Kasaritz, där flera vägar sammanstötte, på ena hållet till Rappin och Dorpat, på andra hållet till Rauge, Kirrumpä och Marienburg. Sålunda måste Schlippenbach till någon del sprida sina trupper genom vaktposteringar utefter gränsen vid orter, sådana som de nu omtalade. Vanligen voro dessa posteringar omkring 200 man starka. Det ålåg dem att efter bästa förmåga underhålla förbindelse med hvarandra och med högkvarteret. Ibland förföljde de den tillbakaslagne fienden inom hans eget land. Dylika inbrott öfver ryska gränsen måste också tid efter annan företagas i rekognosceringssyfte.

Vidare måste Schlippenbach hålla stark betäckning åt Dorpat och Marienburg. Därom påmintes han också, synnerligen hvad Dorpat beträffar, af generalguvernören Erik

Dahlberg,[1] hvilken i början sökte tillegna sig ett slags öfverinseende öfver den lifländska hären. Vester ut några mil bakom Dorpat hade Schlippenbachs dragonregemente sedan gammalt sina ståndkvarter kring Erestfer och Sagnitz. Dorpats slott var en upplagsplats, ehuru tämligen skralt försedd, för ammunition och annat krigsförråd. Kommendant därstädes var från 1697 öfverste K. G. Skytte. Som hans ställföreträdare fungerade tidtals vice kommendanten And. Zöge samt öfverste M. G. v. Tiesenhausen. I Marienburg, där Schlippenbach hade sitt högkvarter vid den tid, då han mottog härbefälet, fanns ett magasin, som dock icke heller var synnerligen väl försedt. Huru väl denna ort behöfde skyddas, fick man genast erfara. Redan i mediet af juli inbröt en kosackskara af 500 man, som snart fick ytterligare förstärkning. Tre kompanier af Schlippenbachs dragonregemente måste därför ditbeordras. Ett af dem lyckades ryssarne öfverfalla och upprifva; men sedan ytterligare undsättning anländt från det finska rytteriet, blef fienden med förlust tillbakaslagen.[2]

Det ålåg vidare Schlippenbach att till högkvarter utse en säker och välbelägen plats samt i dess omnejd hålla åtminstone hufvudstyrkan sammandragen. Sedan Karl XII med svenska hären aflägsnat sig från lifländska gränsen, var uppenbart Marienburg alltför blottställdt och långt aflägset från Dorpat. Högkvarteret förlades därför till Kirrumpä. Denna ort ligger längre in i landet närmare Viboscos källflöden; den kringflytes i norr och öster af vattendrag samt var sålunda af naturen tämligen skyddad. Här voro redan förut Åbo läns regemente och De la Gardies fotfolksbataljon förlagda. Hit afgingo nu äfven det karelska regementet (förlagdt kring Rauge) samt Stackelbergs fotfolksbataljon. Närmare gränsen posterades H. H. v. Liwen med sitt fotfolk, förstärkt med något rytteri.

Samtidigt hade Schlippenbach nya bekymmer med anledning af den ständigt tilltagande ryska lodjeflottan på

[1] Dahlberg aflät 1701 till S. 50 bref, det första dateradt $^{28}/_{6}$. Skrifvelserna börja gärna med orden Kungl. Maj:t samt äro hållna i en tämligen afmätt ton.

[2] Därom Thilaw, 5 bref (23—29 juli och 9 aug.). A. J. Kaulbars 3 och 4 aug.

Peipus. Till Hökflychts förstärkning sändes major C. W. Stackelberg med två estländska dragonkompanier. Vid ön Porka tillbakadrefvos 40 lodjor, hvarefter landstigning gjordes på ryska stranden, där några byar stuckos i brand och en fientlig truppstyrka tillbakaslogs.[1] Hökflycht återvände nu till Embachmynningen, och Stackelberg posterade sig vid Ismen för att därifrån »incommodera och allarmera fienden».

Ryska krigsmakten hade sina två stora hufvudläger vid Pleskov och Novgorod. Hvartdera hade sitt skeppsvarf; det förra vid Pleskovsjön, det senare vid Wolchows mynning. Hvartdera hade äfven sin befästa utpost; det förra hade Petsjory, det senare Augdov. Sistnämnda ort, som var väl befäst och hade en besättning af 2,000 man, stod i själfva verket i förbindelse både med Pleskov och med Novgorod. Därifrån kunde ryssarne ej blott oroa Ingermanland, utan sökte äfven öfver Vasknarva tränga in i Estland och Lifland, dels till lands öfver Vasknarva, dels från sjösidan med sina lodjor. Här stod som gränsvakt en postering af 200 från Hastfers regemente afsöndrade estländska dragoner under befäl af major N. de Molin.[2] Redan i slutet af juli fann han sin uppgift där alltför svårlöst och begärde förstärkning, hvilken äfven erhölls, ehuru liten.

En vida svårare uppgift fick emellertid Schlippenbach, sedan Karl XII med svenska hufvudhären (11 aug.) brutit upp från högkvarteret i Bauzke för att tåga utefter nästan hela Kurlands sydgräns, tills han ändtligen stannade vid Grubin (nära Libau) och dit förlade sitt högkvarter. Det var nu tydligt, att det tillämnade angreppet mot Pleskov[3] öfvergifvits, och ryssarne kunde då med odelad makt angripa de trupper, som kvarlämnats till Östersjöländernas försvar.[4] Småningom förvissades man om, att hufvud-

[1] Hökflychts bref ($^{22}/_{6}$—$^{8}/_{9}$); C. W. Stackelberg (1701) 10 bref, af hvilka 3 handla om hans samverkan med Hökflycht.

[2] N. de Molin brefväxlade flitigt med Schlippenbach från 13 sept. till årets slut. Han deltog i slaget vid Erestfer och stupade i slaget vid Sagnitz.

[3] Om Karl XII:s tillämnade tåg mot Pleskov skref J. H. Bunge i sitt bref till Sverige 23 juli.

[4] H. R. Horn (22 juli) befarade, att fienden skulle »i en hast tentera någon furieux capital entreprise». Cronhiort trodde, att fienden skulle »på Narva något tentera». Dahlberg (13 aug.) meddelade som säkert, att »moskoviterna skulle med all hast i Est-, Lif- och Ingermanland infalla och allt med eld och svärd förhärja».

angreppet skulle riktas mot Lifland. Schlippenbach sökte förstärka sig, så godt han kunde, men mötte svårigheter på många håll. Från Dorpat utkommenderade han en bataljon af Skyttes regemente under major Meijercrantz till det svaga fotfolkets förstärkning. Men då kom ett bistert bref från Dahlberg, som ej ville tillåta, att Dorpats garnison försvagades. Man synes hafva måst gå ända »till kungs» för att öfvertyga den gamle generalguvernören om, att Schlippenbach verkligen förde befälet öfver denna garnison.[1] Det utkommenderades sedan äfven en skvadron af Tiesenhausens kavalleriregemente.

På sitt håll arbetade emellertid Dahlberg, så godt han kunde, för härens förstärkning genom nytt uppbåd af den lifländska landmilisen. På annat håll vände sig Schlippenbach till Horn.[2] Med dennes begifvande fick han sig tillsänd den estländska prästdragonskvadronen (uppsatt af prästerskapet och kronogodsarrendatorerna) under befäl af major A. L. v. Rosen. Äfven direkt till det kungl. högkvarteret skref han och anropade om förstärkning.

Med fördubblad vaksamhet höll Schlippenbach sina gränsposteringar utställda. Vid Allaskivi stod major de Molin med 300 man, vid Ismen C. W. Stackelberg med sina två kompanier. Vid Rappin posterades major A. L. v. Rosen med sina 200 dragoner, förstärkta med 50 musketerare (af Liwens bataljon). På gränsen mot Petsjory kvarstod H. H. v. Liwen med 200 musketerare och 50 ryttare. Vid Kasaritz var ryttmästare B. Rehbinder posterad med 160 man samt vid Rauge ryttmästare O. R. Brusiin (karelska reg.) med 150 ryttare och kapten v. Nolcken med 100 musketerare.[3] Kring högkvarteret hade Schlippenbach hufvudstyrkan af det finska rytteriet, en god del af sina dragoner, det mesta af fotfolksbataljonerna samt måhända äfven någon del landmilistrupper.

---

[1] Dahlberg till A. Zöge, 10 aug. A. Zöge till S., 13 aug. Dahlberg till S. 24 aug.

[2] H. R. Horns första bref till S. är af den 22 juli. Brefväxlingen blef sedan dem emellan synnerligt liflig.

[3] Flere förf. (Lundblad, Sarauw m. fl.) hafva klandrat S. för, att han genom utställandet af gränsposteringar försvagade sin hufvudstyrka. Af den ofvan lämnade redogörelsen visar sig emellertid, att han till gränsposteringar så mycket som möjligt använde de hjälptrupper, som han lyckats skaffa sig från Estland.

I slutet af augusti gjorde sig ryska hären färdig att inbryta. Kärnan af densamma stod omkring Petsjory, 10,000 man stark under den gamle Boris Sjeremetjev. Bakom dem, närmare Pleskov, ordnade sig härens andra linie, 16,000 man stark; en utvald afdelning af densamma, utgörande 3 dragonregementen, hvartill anslöt sig en brokig skara af kalmucker och tatarer, skulle under befäl af Michailo Sjeremetjev, generalens son, draga längs Peipussjöns vestra strand, framtränga öfver Rappin och där förstärkas med bemannade lodjor, som äfven skulle öfverföra det behöfliga fotfolket; denna afdelning torde hafva utgjort 5,000 man.

H. H. v. Liwens äfventyrliga rekognosceringsfärd — ty som en sådan måste detta tåg anses — har i vår historieskrifning hittills blifvit så sagolikt öfverdrifven, att något litet utrymme torde böra upplåtas åt en kort påpekning af verkliga förloppet. Med 300 man gick Liwen morgonen den 27 aug. öfver gränsen. Först påträffade han en fientlig utpost, helt vist betydligt öfverlägsen, hvilken han lyckades tillbakaslå. Men under sitt vidare framryckande stötte han på den samlade fientliga hufvudstyrkan, hvilken han — tvifvelsutan i det närmaste riktigt — beräknade till 8,000 man. Han ville då — efter välförrättadt rekognosceringsvärf — draga sig tillbaka i riktning mot Rappin, där v. Rosen stod, men upphanns af en från den ryska hufvudstyrkan utsänd afdelning och gensköts vid byn Muischa, 2 mil från Rappin. Han fick emellertid rådrum att till v. Rosen affärda ett ilbud, inlät sig sedan i strid och värjde sig manligen, tills v. Rosen vid middagstiden hann anlända med 100 dragoner. Då dessa hurtigt ilade till angrepp, bragtes ryssarne i förvirring och drogo sig tillbaka, hvarefter Liwen och v. Rosen återtogo sina förra ställningar. Schlippenbach blef nu förvissad om hvad som förestod och fick ytterligare underrättelser från Marienburg.[1]

Följande dagen erhöll v. Rosen från högkvarteret 100 man af den finska tripleringen till förstärkning, men fick tillika order att återsända de 50 musketerarne. Han anhöll att få behålla äfven dem, »emedan», skref han, »finnarne hafva dels lunt-, dels flintmusköter, såge jag helst, om äfven de 50 musketerarne finge förblifva här.» Denna hans

[1] Thilaw, 24 aug och 2 sept. H. J. Rehbinder 2 sept.

anhållan blef beviljad; på förnyad, enträgen begäran fick han, ehuru med stor svårighet, ytterligare 200 man af landmilisen. Denna skara föll till största delen den 5 sept. i striden mot Michailo Sjeremetjevs armékår. A. L. v. Rosen tillfångatogs; han har sedermera (1702) från Moskva skrifvit ett bref till Schlippenbach. I Rappin, där byn brändes och magasinet sköflades, synas ryssarne rätt länge hafva huserat. Deras egna döda brändes i de antända husen; men den lifländska härens fallna kämpar fingo ligga obegrafna ofvan jord, tills ändtligen fram i november anstalt kunde göras till deras begrafning.[1]

Medan de 500 sålunda gingo under vid Rappin och en mindre rytteristrid med lätt framgång utkämpades vid Kasaritz, vann Schlippenbach i drabbningen vid Rauge en fullständig seger öfver den af Boris Sjeremetjev anförda kärnan af ryska hären, hvilken här torde uppgått till 7,000 man. Själf torde Schlippenbach vid Rauge till slut fått 2,000 man samlade. Till framgången bidrogo i väsentlig mån de kring Rauges kyrkogård af plank och torf gjorda fältbefästningarne, uppförda under ledning af ryttmästaren O. R. Brusiin[2], hvilken äfven med utmärkelse deltog i själfva striden. På slagfälten vid Rauge och Kasaritz räknade man, enligt Kelch, ända till 2,000 fallna ryssar; föga mindre torde det afbräck hafva varit, som sedermera af förföljande bondeuppbåd och landmilis tillfogades de upplösta, flyende fiendeskarorna. Schlippenbachs folk var alltför utmattadt för att kunna förfölja och hade under den långa striden helt säkert lidit en förlust, vida större än den af Kelch uppgifna.

Öfverstlöjtnant Stackelberg afsändes till Karl XII:s högkvarter med rapport om segern och anhållan om behöflig förstärkning. Om den glädje, hvarmed budskapet mottogs, vittna de båda bref, som kanslisekreteraren Bunge samma dag (16 sept.) aflät till Schlippenbach. I det förra brefvet gratulerade han »herr öfversten mycket till den erhållna segern mot den mäktige, folkrike fienden, varandes densamma intet mindre berömvärd än de vi hafva haft.»

[1] Ryttm. T. v. Bornmann till S. 10 nov. 1701.

[2] O. R. Brusiin, 3 bref, särsk. 29 aug. om befästningarne, »welche zum Schiessen vor der Infanterie ganz commode seyn.»

Det erkändes ock, att »herr öfversten hafver en farlig post, och högnödigt är, att dess armé med flere regementen blifver förstärkt, så framt Lifland skall blifva conserveradt.» I det andra brefvet tillkännagafs Schlippenbachs utnämning till generalmajor, och därvid uttalades den förhoppning, att han skulle »blifva ihågkommen med en generallöjtnants place så mycket snarare, som vi dagligen så vinter som sommar förspörja dess segersamma vapen mot den stora ryska hopen».

Löftet om förstärkning hölls utan långt uppskof. Följande trupper fingo order att ansluta sig till den lifländska hären: större delen af estländska adelsfanans rytteri under öfverste Fritz Wachtmeister, Österbottens infanteriregemente under öfverste J. v. Campenhausen samt en skvadron af öfverste E. Stenbocks dragonregemente under major Horn. Samtliga trupperna anlände före månadens slut[1] och fingo kvarter sig anvisade. Normalstyrkan af Wachtmeisters rytteri beräknades under ett följande år till 800 man och torde väl då haft denna numerär åtminstone vid framkomsten. För Campenhausens österbottniska regemente finnas specifikationer, likaledes utvisande en numerär af 800 man eller något därutöfver. Stenbocks skvadron uppgick till 200 man. Vid årets slut sändes dessutom till Schlippenbachs förstärkning en jämnstark skvadron (under öfverstlöjtnant C. G. v. Schreiterfeldt) af d'Albedyhlls dragonremente,[2] hvilket dittills användts vid belägringen af Dünamünde. De från det kungliga högkvarteret anvisade nya trupperna kommo således att utgöra fullt 2,000 man.

Hären förstärktes äfven med landmilistrupper. H. R. Horn, till hvilken Schlippenbach vändt sig, gaf tillmötesgående svar, erkännande, att »herr öfversten i anseende till den större makt, som från den sidan mot honom rycker, behöfver någon förstärkning, för den händelse fienden skulle vilja recolligera sig igen». Från Estland afsändes därför B. v. Pahlens landmilisregemente, beräknadt att utgöra omkring 500 man, för att ansluta sig till den lifländska hären. Öfverstlöjtnant J. Fr. Lipharts lifländska land-

[1] Dahlberg 20 sept. M. v. Strokirch 23 sept.

[2] I förväg kom ett kompani af 86 man under kapten M. S. Taube (G. C. Schreiterfeldt 28 sept.). De inkvarterades vid kusten (M. v. Brömsen, 14 sept.). Senare kom hufvudstyrkan (A. J. Kaulbars, 7 dec.).

milisregemente hade ännu stora kadrer ofyllda; det skulle bestå af 5 bataljoner med en befälsstyrka af 56 man och väntade sig en manskapsnumerär af omkring 1,500 man.[1] Hans bror Fr. v. Liphart förde självständigt befäl öfver Tirsenska kretsens landmilisbataljon, hvilken, enligt uppgifter från senare tid, till slut räknade omkring 350 man och bestod af 6 kompanier[2]. Mer eller mindre fulltaliga och användbara blefvo några andra landmilisbataljoner, såsom den oberpahlenska kretsens under öfverstlöjtnant B. W. Taube, den wolmarska kretsens under öfverstlöjtnant R. v. Lünow, den Fellinska kretsens under öfverstlöjtnant H. J. v. Buddenbrock. Af W. J. v. Tiesenhausens värfvade infanteribataljon öfverläts dessutom åt Schlippenbach ett kompani under befäl af kapten E. v. Dahlen. Dessa trupper användes mest till bevakningstjänst vid Dorpat och Marienburg eller på annat håll.

Till vakthållning vid Dorpat bestämdes B. v. Pahlens regemente. Bröderna Liphart förlades med sitt manskap i omnejden kring Marienburg. Posteringen vid Rauge indrogs; i stället förlades kapten E. v. Dahlen med sitt kompani mellan Marienburg och Neuhof. Öfverstlöjtnant G. W. v. Yxkull förmåddes af Schlippenbach att på sitt gods Menzen längst ned vid södra gränsen till bevakning uppsätta och underhålla en frikår af 250 musketerare[3]. Redan i slutet af september började ryssarne inbryta i Marienburgs omnejd, och sedan fördes mot dem en allt hårdare kamp.

I bref af den 14 sept. uttryckte Dahlberg sin oro för Dorpats »providering mot alla befarade fientliga öfverfall» samt lade Schlippenbach på hjärtat att »allt så dirigera att i alla händelser Dorpat icke skall sättas i fara eller blifva exponeradt». Kort efter mottagandet af detta bref begaf sig Schlippenbach själf till Dorpat, där han kvarblef under återstoden af september och de första dagarna af oktober. Högkvarteret flyttades under tiden från Kirrumpä till Erestfer, ungefär 5 mil bakom Dorpat. Inom nejden inkvarterades

[1] Bref från J. Fr. Liphart från 22 sept. till 23 okt. (dessutom 5 bref från 1702 och 4 från 1703).

[2] Fr. W. Lipharts brefväxling med S. börjar i sept. 1701, men brefven för detta och de följande åren äro helt få. Han blef efter krigets slut öfverste och kommendant i Malmö. Tog afsked 1731 och afled i Småland 1735.

[3] Om G. W. v. Yxkull, se noten af Lossius vid Kelch sid. 288. Därvid åberopas det Yxkullska familjearkivet på slottet Fickel samt Ustrjaloff, Peter d. Gr. IV. p. 120 och 121.

hufvudstyrkan, särskildt fotfolksbataljonerna och på något längre afstånd (vid Kergel) Campenhausens regemente. Schlippenbachs dragonregemente uppehöll sig emellertid ej längre i sina gamla kvarter; en del torde hafva förblifvit vid Marienburg och återstoden användts som biträde vid befästningsarbetena i Pernau. Till högkvarterets omnejd drogos däremot de tre till hären hörande rytteriregementena samt de Stenbockska dragonerna.

På ett nytt ryskt angrepp vid årets slut var man tidigt förberedd, men hölls länge i ovisshet om, hvarifrån hufvudattacken skulle komma. Från Menzen försäkrade Yxkull redan i slutet af oktober, att ryssarne ämnade med 40,000 man angripa Marienburg. Från Marienburg meddelade (1 dec.) J. H. Brandt, väl underrättad som vanligt, att deras för inbrottet afsedda hufvudstyrka utgjorde 10,000 man, hvilkas förtrupper de redan inbrytande ströfkårerna voro. Dessa tilltogo alltmer och upprättade slutligen vid Luban ett befäst läger. Fr. v. Liphart hade här svårt att hålla sig, men undsattes af Brandt, och då hölls mot ryssarne en lycklig sammandrabbning; »vi tacka Gud», skref Brandt (17 dec.), »att vi med vårt ringa manskap förmått repoussera en så stor mängd». Men på annat håll visade sig fienden redan vid höstens början föga mindre hotande, vid Vasknarva, där han på den ryska stranden uppfört förskansningar; äfven därifrån bröto kosackerna talrikt in. Här stod för tillfället endast major H. Hastfer med 120 man, hvarför Schlippenbach ditsände öfverstlöjnant B. W. Taube med 270 man och 4 kanoner. Dessutom fick Hökflycht order att med sin eskader begifva sig dit och lämna understöd från sjösidan, så länge vattnet var öppet. Icke desto mindre utsträckte ryssarne sina ströftåg ända till Dorpats omnejd. Schlippenbach begärde då förstärkning af öfverste Hastfer och afsände major M. v. Brömsen med 100 man af de lifländska landdragonerna för att underhålla sambandet med denne. Redan vid Kaster fann Brömsen (14 nov.) allt sköfladt; han företog då med någon förstärkning på egen hand ett dristigt ströftåg öfver den ryska gränsen.[1] Att hufvud-

[1] M. v. Brömsens bref lägga i dagen oriktigheten af Kelchs uppg. (s. 257), att tåget skett på Schlippenbachs order. Tvärtom visade sig S. däröfver ganska misslynt, och B. måste sedan rättfärdiga sig mot sina »culumnianter».

angreppet kom att riktas direkt mot högkvarteret och med vida större makt än den J. H. Brandt förebådat, fick man först senare erfara.

Redan vid denna tid, då lyckan ännu var med den lifländska hären, led det hårdt utsugna landet en nöd, hvars följder naturligtvis i hög grad äfven drabbade trupperna. Generalguvernören De la Gardie klagar i sina bref,[1] hurusom allmogen led af de täta durchmarscherna och blef »genom det myckna skjutsandet utmärglad», ja att »stora ödesmål funnos». Inkvarteringarne voro, synnerligen på de kungliga arrendegodsen, så tryckande, att ända till 50 à 60 ryttare kunde vara inhysta på samma ställe. Artillerimajoren J. Kynnairdh[2] i Dorpat, hvilken förestod »arkliet», ömmade i synnerhet för manskapets nöd. Om ett antal artillerikuskar, som rymt, skref han till Dahlberg: »Orsaken till deras rymning har varit, att de så alldeles nakna och utblottade hitsända blifvit, att de icke så nog som skjorta på kroppen eller skor på fötterna haft och alltså mot den tilltagande kölden uthärda kunnat.» Krigskommissarien Brådh skref till Schlippenbach: »Det är mig omöjligt arméen så providera, som jag gärna ville och borde.» Arméens ekonomi var sålunda från början ganska bekymmersam.

Själfva stamtrupperna, som väl ändå i främsta rummet tillgodosågos, ledo ofta svår nöd. Om tillståndet i sitt regemente skref öfverste Tiesenhausen: »Helt dismunderade äro de gemene, så att, när vintern och kölden kommer, de omöjligen kunna göra kungl. maj:ts tjänst, och dessutom äro ganska få officerare vid regementet.» Enschöld, chefen för Åbo läns regemente, skref, att folket »ej annat haft till sofvel än salt fisk, men intet dricka, utan måste sig med den salta spisen benöja och därtill dricka vatten», samt att »manskapet nu en del alla redan insjuknat och dessutom måste, såväl de som hästarne, stå under bara himmeln i en så svår köld, som denna tiden varit». H. Hastfer beskref det till hans förstärkning sända artillerifolket såsom varande i så uselt skick, att »de gemene hafva nästan inga öfver- och underkläder och därtill bära nästan alldeles ut-

[1] 13 bref från 1701. Se äfven brefven från början af 1702.
[2] J. Kynnairdhs 28 bref från 1701.

slitna skodon, ja några hafva alls inga att taga på sig». Från Dorpat klagade Kynnairdh öfver »de arma soldaternas slätta tillstånd, i det de både sko- och strumpelösa äro». I ett par bref lämnar han specifikation på gamla flintlåsgevär, som kunde »med ringa kostnad repareras för att sedan delas ut åt landmilisen».[1]

Otrefnaden ökades genom det inbördes kif, som redan rådde och sedermera ytterligare tilltog bland befälet, ej minst i Dorpat. Kynnairdh stod i spändt förhållande på flere håll, i synnerhet till vice kommendanten Zöge. Skytte lefde i ovänskap med öfverste Tiesenhausen och synes af Schlippenbach själf redan från början hafva blifvit behandlad med påfallande afvoghet. Man kan ej värja sig för intrycket, att det innerst rådde en på nationalitetsskillnaden grundad partisöndring. Gång på gång finner man nämligen dem, som skrifva på tyska, vara i ovänskap med dem, som skrifva på svenska. Schlippenbach sökte väl som skiljedomare hålla endräkten vid makt men det kunde nog förmärkas, att han ställde sig på sina tyskbaltiska ståndsbröders sida och grep in till förmån för dem.

Slaget vid Erestfer den 30 dec. 1701 utgör den olycksbådande vändpunkten i den lifländska härens korta historia. Att Schlippenbach icke, såsom det påståtts, genom sin sorglöshet under festlig julhelg låtit sig öfverraska, framgår tydligt af hans egen relation och fältarkivets ingångna skrifvelser. Han fick godt rådrum att före och under slaget sammandraga sina kring högkvarteret befintliga trupper; att Campenhausen med sitt regemente kom för sent, berodde därpå, att ordonansen, som afgick till regementskvarteret i Kergel, tog miste om rätta vägen och därigenom fördröjde sig.

Om den i striden deltagande lifländska härens styrka hafva olika uppgifter lämnats; från hvardera sidan har man sökt öfverdrifva motståndarens stridsnumerär och nedsätta sin egen. Schlippenbach har själf i sin till allmänheten meddelade berättelse lämnat en uppgift, som man med ledning af fältarkivets aktstycken väl ej kan kontrollera, men dock något kommentera. Då R. v. Liewens

[1] H. v. Tiesenhausen, 5 okt. G. Enschöld, 1 okt. Kynnairdh till Dahlberg, 11 sept. och 7 okt.

ryttare (af estniska adelsfanan) blifvit tillbakadrifna, tog, berättas det, Schlippenbach »de Skytt-, Liw- och Stackelbergska bataljoner, desslikes det åboländska och estniska kavalleriet, hvilka med karelska ryttarne och Stenbocks dragoner ungefär 1,500 man tillsammans göra kunde (eftersom många trupper på andra poster kommenderade voro) till sig». För rytteriregementena hafva vi specifikationer för tiden kort före slaget; af dem framgår att det åboländska regementet då måtte utgjort omkr. 670 ryttare, det karelska 700, estländska rytteriet 600;[1] därifrån har man för estniska rytteriet att frånräkna R. v. Liewens 300 man, då återstoden blef blott 300. Rytteriets styrka skulle då (om Liewens ryttare och bortkommenderingarne ej tagas i beräkning), ensamt uppgå till nära 1,600 man. Anslår man efter måttlig beräkning den Stenbockska skvadronen till 150 och de tre fotfolksbataljonerna till 750 man, så får man ytterligare 900 man, alltså tillsammans 2,500 man. Således skulle 1,000 man vara bortkommenderade, hvilket väl är föga troligt. Troligare är då att Schlippenbachs uppgift om 1,500 man utgör en minimisiffra, hvilken han med sitt »ungefär» gifver oss rätt att något höja och, i likhet med Kelch, antaga åtminstone 1,600 man. Större höjning kan nog svårligen medgifvas; ty man måste, oafsedt bortkommenderingarne, äfven taga i beräkning det stora antalet sjuka och »dismunderade» (hvilket Schlippenbach väl fann skäligast att ej inför allmänheten vidröra). Därtill har man emellertid att lägga R. v. Liewens redan i början till stor del fallna ryttare och De la Gardies bataljon, hvilken i slaget fanns till hands, om än ställd afsides på en post, som sedan befanns ofarlig. Anslår man sistnämda bataljon till 300 man, får man ytterligare en siffra af 600 man. Således skulle man med tämlig säkerhet kunna anslå hela den före drabbningen till hands varande truppstyrkan till åtminstone 2,200 man — ungefär samma styrka, som Schlippenbach hade att förfoga öfver i slaget vid Rauge.

Schlippenbach uppgifver den i slaget lidna förlusten till »ungefär 5 à 600 man», Kelch tänjer den till »6 à 700

[1] Specifikationer af den 15 dec., uppgifvande för Åbo läns regemente 672, för det karelska 708, för estländska adelsfanan 626 »manskapshästar». För estländska adelsfanan finnes en rulla af den 21 dec., hvari manskapet med befäl upptages till 435 man närv. och 178 bortkommenderade.

man». Siffran torde väl i alla fall vara något för låg och godt kunna höjas till 1,000 man — hälften af den kämpande härens hela antal. Stackelbergs fotfolksbataljon blef nästan alldeles tillintetgjord, Liwens och Skyttes högst illa medfarna;[1] fotfolkets förlust kan då ej gerna hafva varit mindre än 500 man. Minst lika stor måste äfven rytteriets och dragonernas hafva varit. Svårast medfaret blef det karelska rytteriregementet; i början af 1702 nämnes till och med som återstod däraf endast 50 man under befäl af major Löschern. Åbo läns rytteriregemente förlorade sin öfverste, G. Enschöld,[2] hvilken tillfångatogs, sin öfverstlöjtnant H. J. Schauman, major H. J. v. Liewen samt ett par ryttmästare; det måste då hafva lidit en högst ansenlig manskapsförlust. Ej mindre måtte den estländska adelsfanan hafva lidit; R. v. Liewen stupade eller tillfångatogs före slaget, och af hans 300 ryttare var väl ej mycket kvar, då de funno sin räddning i regementskvarteret, men ändå tog regementet en betydlig och säkert förlustbringande andel i hela slaget. Stenbocks dragoner, som helt och hållet kringrändes, slogo sig med knapp nöd och naturligtvis med stor förlust igenom. Under sådana förhållanden kan rytteriets och dragonernas förlust icke till siffran hafva understigit fotfolkets, om den än var proportionsvis mindre.

Då Campenhausens välbehållna regemente, hvilket då räknade 800 man, sent på kvällen, då striden redan upphört, framkom till Erestfer, ersattes till fullo fotfolkets lidna förlust med friska trupper. Schlippenbach hade då dragit sig till Sagnitz, där han ordnade det förströdda rytteriet och uppsamlade kvarlefvorna af fotfolket; han befann sig där närmare Dorpat och på sidan om fienden. Dit afmarscherade äfven Campenhausen följande dagen. Schlippenbach stod nu åter slagfärdig; han kunde dessutom utkommendera trupper från Dorpat och draga till sig förstärkning från andra håll. Sjeremetjev fann därför rådligast att draga

[1] Liwen (26 mars 1702) betecknar sin bataljon som »ruinerad» vid Erestfer; kvarlefvan förlades till Fellin. Af Skyttes bataljon återstod en liten rest, hvilken förlades till Oberpahlen (Skytte, 13 jan.). En specifikation af 8 jan. 1702 upptager återstoden af Skyttes bataljon till 84 man.

[2] Från sin fångenskap i Moskva skref sedan E. till S. ett bref 24/6 1703. Han utväxlades sedan mot den vid Narva fångne öfverste Alex. Gordon, hvilken skrifvit Peter I:s historia.

sig tillbaka, sedan han förhärjat omnejden kring Erestfer och norrut längs Peipusstranden sändt ströfkårer. Slaget vid Erestfer blef sålunda icke egentligen något nederlag för den lifländska hären, men det medförde en högst betydlig förlust och ledde genom den påföljande omorganisationen till så stora förändringar, att hären sedan fick en helt annan gestalt.

Högkvarteret flyttades nu till Sagnitz och förblef där. I januari 1702 tillställde ännu Sjeremetjevs ströfkårer sitt ofog, och ryssarne gingo äfven från Augdov på isen öfver Peipus; de öfverföllo Allaskivi och foro där illa fram. Men inom kort inträffade ett långvarigt töväder, hvarigenom isen på Peipus blef osäker, och ströfkårerna drogo sig efterhand tillbaka. Man fick sålunda tid på sig att i lugn sörja för härens välbehöfliga reorganisering och förstärkning. Schlippenbach brefvexlade flitigt därom såväl med det kungliga högkvarteret och vederbörande myndigheter i Stockholm samt i synnerhet med generalguvernörerna i Riga och Reval.[1] På kungl. befallning afläts från båda generalguvernementen plakat, hvari påbjöds, att »samtliga adeln, arrendatorerna, amtmännen och andra betjänte utan dröjsmål skulle sitta upp och begifva sig till arméen». Med verkställigheton däraf gick det emellertid som det kunde. Sannolikt anordnade Dahlberg äfven en ny utskrifning af landmilis i Lifland. Med hans begifvande ställde sig öfverstlöjtnant H. G. Buddenbrock, som med sin skvadron af de lifländska landdragonerna varit förlagd i Kokenhusen, under Schlippenbachs befäl och blef inkvarterad i Walck, ej långt från högkvarteret. Likaledes slöt sig en skvadron af lifländska adelsfanan under öfverstlöjtnant O. F. Brakel till den lifländska hären.[2]

Med allt eftertryck pådrefs rekryteringen af de båda finska rytteriregementena, som vid Erestfer så illa medfarits. Med uppdrag i sådant syfte afsändes till Viborg ryttmästaren Chr. Freudenfelt och O. R. Brusiin, till Åbo ryttmästarne B. Rehbinder och J. H. de la Motte. Med de

[1] Dahlberg aflät under årets 4 första månader 42 bref. Den 26 apr. tillkännagaf han sitt den 7 apr. beviljade afsked och utanordnade samma dag en stor sändning af kanoner till Peipuseskadern. Från hans närmaste man och efterträdare C. G. Frölich aflätos under året 87, från A. J. De la Gardie 79 bref.

[2] Af O. F. Brakel 5 bref, alla från förra hälften af maj 1702. Dessutom 2 bref från hans närmaste man, major G. Horn.

båda landshöfdingeämbetena i Viborg och Åbo ställde sig äfven högkvarteret i omedelbar beröring.[1] Hvilka svårigheter rekryteringen mötte, kan man bland annat se af ett B. Rehbinders bref redan från slutet af 1701 (Åbo 23 nov.). »Skolandes jag», skrifver han, »efter min skyldighetsplikt tillse, att så väl godt manskap såsom ock goda hästar till Kungl. Maj:ts högst angelägna tjänst kunna bekommas, ehuruväl på denna orten är mycket ringa af bäggedera slagen, särdeles manskap, så att på en del rusthåll icke finnes mera än husbonden själf, hvaribland gamla gubbar, som till Kongl. Maj:ts tjänst föga äro dugliga. Men såsom här både i Åbo och andra små städer kan finnas en del löst folk och sådana borgare, som äro så fattiga, att de sin taxa eller utlagor icke kunna betala, så har hos herr landshöfdingen jag anhållit att få taga sådana till ryttare för de rusthåll, som ej på något sätt själfva kunna anskaffa karlar, men blifvit svarad, att där sådana skulle finnas, så måste de tagas till soldater för rotar, som äro alldeles öde och där ingen mansperson finnes; och om något sedan öfverblifver, så skall kavalleriet däraf blifva försedt.» Naturligtvis ökades betydligt dessa svårigheter, då en ny rekrytering redan i början af 1702 måste företagas.

Äfven på värfningens väg sökte man bereda hären förstärkning. Öfverstlöjtnant H. G. v. Buddenbrock lofvade redan vid årets början att uppbringa den lifländska dragonskvadronen till 400 man och därmed göra början till ett regemente. Hans närmaste man, major M. v. Brömsen, sedermera det fallande Dorpats hjälte, liksom Marqvard blef det fallande Narvas, åtog sig att sätta upp 3 nya dragonkompanier, för hvilka folk skulle tillhandahållas ur landmilisen; som öfverstlöjtnant tog han inom kort befälet öfver denna trupp, hvilken likaledes var ämnad att blifva ett regemente.[2] Hans folk förlades till förstärkning af garnisonen i Dorpat.

---

[1] Freudenfelt hade stående rekryteringsuppdrag från slutet af 1701 och fortsatte i början af 1702 (5 bref), återkom den 25 juni till Reval. Brusiin erhöll förordnande $^{28}/_{1}$ 1702 (2 bref). B. Rehbinder har i 3, De la Motte i 5 bref redogjort för sitt uppdrag. Brefven från landshöfdingen Lindhjelm i Viborg och Bure i Åbo handla förnämligast om rekryteringen.

[2] M. v. Brömsen, 9 mars 1702. För detta år finnas från honom 11 bref.

De tre »ruinerade» fotfolksbataljonerna torde till största delen hafva rekryterats ur landmilisen. Enligt särskild kungl. resolution förfors så med H. H. v. Liwens bataljon, hvilken det redan nu var fråga om att utvidga till regemente. För vinnande af bättre utrustning anhölls, att den måtte förläggas till Pernau.[1] De la Gardies bataljon, som sluppit tämligen helskinnad undan, inkvarterades vid Fellin, ej långt från högkvarteret.

Anskaffandet af beväpning för hären gick för sig utan synnerliga hinder. Schlippenbach hade vid Erestfer fått kännbart erfara bristen på artilleri. Det var de af ryssarne då medförda 30 stora och välskötta kanonerna som till sist afgjorde slaget; Schlippenbachs lilla batteri af »2 par regementsstycken och 2 stycken trepundiga af järn» blef af fienden till största delen taget. Nu vände han sig först till generalguvernören De la Gardie med förfrågan om beloppet af de kanoner, musköter och pistoler, som kunde i Reval umbäras. Svaret blef, hvad kanoner beträffade, att inga sådana kunde umbäras, men att skrifvelse afgått till krigskollegium med begäran om behofvets fyllande från Sverige. Krigskollegiets svar blef, att enligt kungl. befallning skulle »till Riga transporteras 60 trepundiga och 30 sexpundiga järnstycken, hvaraf Schlippenbach kunde begära så mycket han fann nödigt. Öfriga vapenbehof tillgodosågos efter hand i smärre sändningar och från flera olika håll.[2]

Större svårigheter mötte vid anskaffandet af nödig beklädnad åt manskapet; Schlippenbach skref, att »arméen börjar numera blifva tämligen tunn bespunnen». På lifsmedel och andra förnödenheter rådde som vanligt stor brist, hvilken väl nu ytterligare ökats. Den 8 febr. höll Schlippenbach en konferens med ståthållarne Strokirch och Strömfelt. De förenade sig om följande oafvisliga fordringar: Arrendatorerna skulle leverera ett parti brödvagnar med dithörande anspann, hvarje amtman lämna en häst samt hela landet leverera ett parti skjortor och skor. Mot det första af dessa kraf gjorde generalguvernören De la Gardie före-

[1] H. H. v. Liwen, 26 maj.

[2] Dahlberg, 8 febr., 1,000 flintmusköter, 500 luntmusköter, 1,000 ryttarpistoler, 1,000 karbiner; 26 febr., 15 centner pistolkrut. Pistolmakare och sadelmakare sändas till Dorpat för gevärens istånd- Horn, 27 mars, afsände till Dorpat »5 metallstycken och 9 jär-

ställningar. Däremot ålades amtmännen att lämna hästar, hvarjämte från hvarje gods rekvirerades 8 goda skjortor eller 48 alnar lärft samt tre par läderskor, försedda hvar med 3 starka sulor, eller ock 3 karoliner i penningar. Till Strokirch (ståthållare i Riga) och än mer till Strömfelt vände sig sedan Schlippenbach företrädesvis i fråga om arméens proviantbehof.[1] Landshöfdingen på Ösel, E. Mannerburg,[2] fick (10 april) kungl. befallning om afsändandet af nödig proviant till Pernau för härens räkning. Beklädnadsbehofvet tillgodosågs efter hand i smärre poster;[3] först i slutet af april blef bristen i någon större mån afhjälpt genom sändningen af 16,000 alnar vadmal från Reval.

Synnerligen maktpåliggande var Peipuseskaderns förstärkning, så att den till våren skulle kunna någorlunda reda sig mot fiendens oerhördt ökade Peipusflotta, hvilken nu mest bestod af halfgalerer, byggda af furuvirke. Vid Embachvarfvet byggdes därför två jakter, Vivat och Carolus XII, hvardera förande 10 till 12 kanoner, vidare två galliotprämar, hvardera förande 6 kanoner, samt ett bombardérskepp, som förde 2 mörsare. Dessutom upprepårerades en del gamla slupar och några från ryssarne tagna lodjor. Befälet öfver denna sålunda ökade sjökrigsstyrka öfvertogs af kommendörkapten C. G. Löschern,[4] under hvilken nu Jonas Hökflycht ställde sig som närmaste man. Dahlberg tog som generalguvernör (26 april) sitt afsked från krigsbestyren medelst utanordningen af 66 kanoner till Peipus, »att där employeras till fartygens bestyckande».

Liksom i förkänslan af en stundande olycka ägnade Schlippenbach verksamt intresse åt befästandet af Pernau, som underhöll förbindelsen med Sverige och i värsta fall skulle kunna bereda arméen en tillflykt. Med kommendanten därstädes, öfverstlöjtnant G. v. Schwengeln, meddelade

---

[1] Från Strokirch mottog Schlippenbach under detta år 36, från Strömfelt 93 bref, de flesta rörande arméens proviantering och andra ekonomiska ärenden. Under mars och april månader afsändes från Riga till armékvarteret i Helmet 618 L℔ bröd, 777 L℔ malt och 2,572 tnr hafre.

[2] Från E. Mannerburg finnas för detta år 14 bref.

[3] Dahlberg, 26 febr., sänder 200 alnar groft lärft, »ehuruväl man förmodar, att i Dorpatska orten är bättre efter det slaget än här». Strömfelt sände flera gånger beklädnadsartiklar. H. R. Horn, 7 febr., afsänder skodon till Åbo läns regemente.

[4] C. G. Löschern, 16 bref. Hökflycht värfvade båtsmän i Reval, 100 man afsändes dessutom från Karlskrona.

han sig; än mera stod han i förbindelse med fortifikationskaptenen W. G. Läw.[1] Som arbetsbiträde åt denne var en stor del af Schlippenbachs dragonregemente ditkommenderad.

Med H. J. Brandt stod Schlippenbach under hela denna tid i synnerligt liflig förbindelse; han fick från detta håll sina bästa underrättelser om fiendens planer och rustningar samt om hela tillståndet vid denna mycket hotade gräns. Liknande gagn hade han äfven af brefväxlingen med Thilaw samt med bröderna Liphart. Till förstärkning af garnisonen i Marienburg afsändes någon del af Skyttes regemente.[2]

Ryssarnes plan att till den instundande sommaren rikta ett hufvudangreppp både mot Lifland och Ingermanland anades eller förmärktes tidigt. Horn skref därom från Narva redan den 24 mars. Med anledning däraf framlade Schlippenbach i ett bref till änkedrottning Hedvig Eleonora sitt behof af ytterligare förstärkning. Detta hans steg blef ej alldeles utan sin goda verkan. Regeringen i Stockholm beslöt, att ytterligare 4 finska regementen, nämligen Nylands, Björneborgs, Nylands och Tavastehus samt Savolaks, tillsammans 4,500 man fotfolk och 1,500 ryttare skulle till lifländska härens förstärkning anslås. Äfven ankom en kungl. befallning, att en ny uppsättning af svenska rekryter skulle med det snaraste afgå till Hapsal och af dessa voro 8,000 man utlofvade för Schlippenbachs armé. Nu fick man med ens stora förhoppningar. I synnerhet visade sig generalguvernören De la Gardie uppfylld af sådana och gaf i sitt bref af den 2 maj ett sangviniskt uttryck däråt. Landmilisen antogs komma att uppbringas till bortåt 16,000 man. Därtill skulle nu komma rekryteringen af de gamla regementena, de från Finland väntade nya samt den svenska rekrytkontingenten. Han antog på grund däraf, att Schlippenbach till sommaren skulle komma att »agera med en armé af 40,000 man». Den mera betänksamme och skeptiskt anlagde Schlippenbach torde väl ändå gjort sin räkning på

[1] W. G. Läw, 10 bref under loppet af 1702. Läw fick sedermera (1704) af Schlippenbach det vitsord, att han »påtagit sig att i defension bringa det alldeles förfallna verket vid fästningen Pernau, hvilket han med största tro och flitighet mestadels bragt i perfektion».

[2] Af H. J. Brandt finnas ej mindre än 70 bref, skrifna jan.—aug. 1702. Thilaw aflät 10, J. Fr. v. Liphart 5 bref. C. G. Skytte, 3 mars, beklagar sig öfver den stora nöd hans i Marienburg varande »bussar» ledo. De rymde därifrån till Dorpat, men återsändes (Skytte, 18 april).

åtminstone hälften af den förespeglade styrkan. Men äfven med denna makt ansåg han sig nog stark att våga ett angrepp på Pleskov och därigenom taga upprättelse för missödet vid Erestfer.

Luftslotten ramlade emellertid snart, och äfven Schlippenbachs måttligare förhoppningar blefvo bittert gäckade. Den landmilis, som kunde hopbringas, var fåtalig, illa utrustad och än sämre väpnad. Schlippenbach beklagade sig däröfver (8 juni) för De la Gardie. Denne svarade, att »vederbörande oundgängligen måste blifva utblottade och oförmögne, så att själfva och pura omöjligheten ligger i vägen» samt förmenade, att »herr generalmajoren som en raisonabel man uti så beskaffadt fall, och då ingen kan obligeras öfver möjligheten, väl lär finna sig». Den finska rekryteringen gaf ett måhända aktningsbjudande resultat, men helt säkert ej på långt när det väntade.[1] De utlofvade nya regementena behöfde utrustas, och därtill kräfdes längre tid. Endast en knappt nämnvärd bråkdel anlände, medan en lifländsk här ännu fanns till; sålunda blefvo 70 man af Nylands och Tavastehus regemente förlagda till Marienburg. Hvad andel Lifland fått af den utlofvade svenska rekrytsändningen, hafva vi ej fått reda på; den blef helt säkert obetydlig. Schlippenbach begärde nu af De la Gardie (29 maj), att åtminstone öfverste M. W. Nieroth med sitt i Reval förlagda infanteriregemente måtte afsändas till förstärkning åt den lifländska hären, »alldenstund fienden med stor makt nalkas gränsen» och Schlippenbach vore »med litet infanteri försedd». Uppfyllandet af denna önskan fördröjdes, emedan regementet ännu ej fått sin mundering från Stockholm; men då denna efter en vecka anländt, bröt regementet upp.[2] Det österbottniska regementet torde hafva blifvit till någon del bortkommenderadt från Schlippenbach; Campenhausen själf låg sjuk i Riga,[3]

[1] Freudenfelt kom i juni till Reval med 279 ryttare och 148 hästar; hästarne voro »mycket utmattade af den svåra öfverfarten på skutorna». De la Motte medförde 147 ryttare och 183 hästar. Han fick order att med ena hälften af detta manskap postera sig vid »Peipska passet», med den andra vid Narva.

[2] M. W. Nieroth skref under året 13 bref till Schlippenbach.

[3] Campenhausen begaf sig dit i april 1702, »um sich zu curiren» samt anlita en »oculist». Han afled i Riga 1705.

och befälet öfver den kvarvarande styrkan fördes af öfverstlöjtnant J. v. Wadenfelt.

Förspelet till Sjeremetjevs tredje och största inbrott i Lifland ägde rum på Peipus samt slöts med Hökflychts hjältedöd, Löscherns nederlag och förlusten af Embachvarfvet. Nu företogs inbrottet öfver Peipus och från Ismen med en härstyrka, som tillsammans lär hafva uppgått till 40,000 man; 17,000 man kvarstannade dock i Petsjory. Schlippenbach var en god tid förut beredd på fiendens invasion och hade mer än förut gjort sig färdig att med samlad styrka möta densamma. Den 19 juli stod slaget vid Sagnitz och Hummelhof, som förstörde Schlippenbachs lifländska här och för ryssarne lade grunden till själfva Liflands eröfring.

Om valet af ställningen vid Hummelhof utlåter sig Kelch klandrande: »Det var början till vår snart följande olycka, att man lämnat Sagnitz, hvars näjd, såsom de krigserfarne tro, skall vara synnerligen bekväm för batalj, och gifvit sig in bland de Hummelhofska träskmarkerna.» Hvad vi på annat ställe[1] anfört till Schlippenbachs försvar, får från ett par skrifvelser i hans fältarkiv en egendomlig bekräftelse. Själf långt ifrån opröfvad, hade han tid på sig att rådfråga »krigserfarne» af vida högre ordning än dem prosten Kelch haft att tillgå. Han vände sig till sin gamle gynnare, dåvarande svenske guvernören i Mitau, C. J. Stuart. Dennes svar är dateradt den 19 juli, just samma dag det olyckliga slaget stod, och har således ej förr än en god tid efteråt kunnat komma Schlippenbach till handa. Han tog här först i öfvervägande, huruvida Schlippenbach borde draga sig till Dorpat, mot hvilken ort angreppet väl innerst vore riktadt, eller hålla stånd vid Sagnitz och där »låta det komma an på batalj». Båda alternativen förkastade han: »det förra», skref han, »förfaller af sig själf, sedan man vet, att förrådet är där så ringa»; det senare »synes vara betänkligt, om det icke kan ske med sådan ögonblicklig avantage, att man intet hade till att frukta fiendens stora myckenhet». Han gifver i stället anvisning till en tredje utväg — just den, som verkligen togs. »Ty är», skrifver han, »uppå min herr broders förfrågan detta mitt oförgripliga och välmenta svar, att han posterar sig vid något för-

[1] Försvarskriget i Lifland 1701 och 1702, sid. 48.

delaktigt pass, där han kan hindra fienden att gå längre in i landet, med mindre han icke kan komma med all sin force, och skulle något tätt bösk (skogssnår) eller moras därtill tjänligast vara, hvartill man alla bönder i landet uppbåda skulle att upptaga alla kafvelbroar och bryggor och igenfylla alla vägar, då jag skulle hoppas, att fiendens stora myckenhet honom mera torde skada än gagna.» Tydligen hade Schlippenbach självmant en liknande tankegång, då han valde ställningen vid Hummelhof; olyckan var emellertid, dels att fienden »kom med all sin force», dels att den ovanligt starka sommarhettan betydligt uttorkat träsken och sänkt Embachflodens vattenstånd. I ett följande bref (6 aug.) skref Stuart: »Att jag approberar min herr Broders conduite, det kan synas af mitt förra bref, hvarutinnan jag just detsamma råder, som min herr Broder utvalt hafver, och lärer det af hela världen, som därom informerade äro, för godt finnas».

Schlippenbach hade i denna drabbning 17 kanoner, de flesta dock af mindre kaliber. Men äfven detta betydligt ökade batteri blef honom till intet gagn mot fiendens oerhördt öfvermäktiga artilleristyrka, hvilken äfven denna gång utan appell afgjorde slaget. Hela batteriet blef af ryssarne taget.

Om den lifländska härens styrka i slaget vid Sagnitz och Hummelhof äro uppgifterna mycket skiftande,[1] men med en till visshet sig närmande sannolikhet kan den beräknas till omkr. 6,000 man. Någon uppgift om de många olika kårernas styrka vid tiden närmast före slaget finnes visserligen icke i fältarkivet; endast till ringa del hafva vi kunnat ur de många särskilda korrespondenserna leta fram materialet för en sannolikhetsberäkning. Till grund torde i någon mån (dock med afprutning) kunna läggas en af M. W. Nieroth i april 1703 uppsatt förslagsräkning öfver de lifländska stridskrafternas sammanlagda styrka, synbarligen grundar den sig ej på exakt kunskap om ställningen

[1] Gordon (I, 176) uppgifver efter rysk källa 9,000 man, Gadebusch 7,000. Då Bergmann (II, 77) uppger svenskarnes förlust till »mellan 1,998 och 5,490 man», torde slutsiffran i denna vidsträckta latitud grunda sig på hvad man från rysk sida kunde fått veta om härens verkliga numerär. Gordon säger, att »svenskarne ej velat tillstå, att de varit mycket öfver 5,000 man starka».

vid den tiden, utan på äldre traditionela förhållanden, så att den något när kan passa ihop med ställningen vid den tid, då slaget vid Sagnitz stod. Förslagsvis skulle då de i slaget deltagande kårernas styrka kunna uppgifvas sålunda:

Rytteri.	Åboländska rytterireg. . .	700 man	
	Karelska » . . .	700 »	
	Estländska adelsfanan . . .	700 »	
	Lifländska » . . .	400 »	
	Skvadron af Svenska adelsfanan	200 »	2,700 man
Dragoner.	Schlippenbachs regemente .	600 man	
	J. A. v. Schlippenbachs drag.	200 »	
	Stenbocks	100 »	
	Buddenbrocks	200 »	
	N. de Molins	200 »	
	Albedyhlls	200 »	
	G. A. Lewenhaupts	200 »	1,700 man
Fotfolk.	Nieroths regemente	300 man	
	De la Gardies bataljon . .	300 »	
	Liwens » . . .	300 »	
	Stackelbergs (nyuppsatt) .	200 »	
	Af Tiesenhausens regemente	200 »	1,300 man
			5,700

Lägger man därtill landmilistrupper, som sannolikt äfven, om ock till ringa del varit med i slaget,[1] torde man få upp förslagsberäkningen till 6,000 man, måhända något därutöfver.

Ungefär halfva den lifländska hären gick i och närmast efter detta olyckliga slag förlorad. I Schlippenbachs berättelse uppgifves förlustsiffran till 840 döda och minst lika många fångar, således bortåt 2,000 man; det tredje tusendet torde väl gått förloradt i den på nederlaget följande förskingringen och upplösningen. Gordon kan då i det hela hafva rätt då han påstår, att »2,000 svenskar miste lifvet och öfver 1,000 sårades eller tillfångatogos». Till de fallna hörde öfverstlöjtnant O. F. Brakel och major N. de Molin. Kvarlefvan af det flyende rytteriet samlade sig i

[1] Sålunda uppgifver B. W. Taube (23 juli), att hans oberpahlenska bataljon i slaget förlorade 227 gevär. Att B. v. Techlens i närheten stationerade regemente till någon del varit med i slaget, är åtminstone sannolikt.

Pernau. Schlippenbach stannade i Fellin, där han en vecka kvardröjde, sysselsatt med att uppsamla de ringa kvarlefvorna af det ännu hårdare medfarna fotfolket.[1] Med detta drog äfven han sedan till Pernau. Mannerburg utlofvade skyndsam sändning af proviant åt de nödställda trupperna. Den truppstyrka, som Schlippenbach nu lyckades åter sammanordna, befann sig på estländskt område och bildade grundlaget för en estländsk här. Den lifländska härens historia hade fått sitt tragiska slut.

Det vemodiga slutintrycket förhöjdes af den dödskamp, som de afsöndrade kårerna hade att utstå under den pågående barbariska förhärjningen af Lifland. Dit hörde Marienburgs fall, olycksödet vid Menzens hjältemodiga försvar samt H. J. Brandts nederlag och undergång på sin väg till förening med hufvudstyrkan. Till hvad förut därom är berättadt må ett par tillägg här göras. Yxkulls sista bref till Schlippenbach är dateradt den 6 aug. Han beklagar däri, att denne »blifvit lämnad så alldeles utan assistence, hvarigenom det lidna nederlaget ty värr följt», och uttalade sin önskan, att »hofvet måtte så tillbörligt gifva full satisfaction, att vi framgent under Er protection måtte glorieusement uppfylla vår dévor.» Brandt fick Schlippenbachs order att kvarstanna vid Volmar och taga befälet öfver bondeuppbådet. Han framträngde emellertid till slagfälten vid Sagnitz och Hummelhof, där han lät begrafva den lifländska härens fallna kämpar. Hans sista bref till Schlippenbach är dateradt den 13 augusti. Han uttryckte däri sina farhågor för den ryska härens framträngande söder ut, hvarigenom möjligen »staden Riga genom mordbrännande skulle lämnas åt Vulcanus.» Kort därefter blef han öfvermannad och tillfångatagen vid Volmarshof. Befälet öfver den ringa kvarlefvan af Öselska dragonerna öfvertogs af major M. Giging, hvilken från Riga skref (26 aug.), att han »pauvre kommit från den vid Volmarshof hållna aktionen.»

Den lifländska hären var nu såsom ett nedhugget träd, af hvilket ändå en stubbe står kvar, och i denna visade

[1] De la Gardies bataljon, hvilken slapp så väl undan vid Erestfer, blef nu så illa åtgången, att »den sorgliga resten» af densamma utgjorde endast 37 man (A. J. De la Gardie, 28 juli).

sig ännu bo en mäktig växtkraft. Genom ryska härens skyndsamma afmarsch till Ingermanland fick Schlippenbach tid på sig till reorganisering. Den slagna härens kvarlefva, hvilken torde hafva uppgått till högst 3000 man, samlade sig vid Pernau, hvarifrån sedan högkvarteret flyttades till Wesenberg. Hufvudstyrkan bestod af ryttare och dragoner; fotfolket var nästan totalt förstördt. I början af augusti tillkännagaf Mannerburg ankomsten af en provianttransport för de nödställda truppernas räkning. Detta var nu en ögonblickshjälp; varaktigare bistånd måste sökas hos ståthållarne i Riga, Reval och Dorpat. Det besked, som man därifrån fick, var emellertid föga uppmuntrande. Från Riga skref krigskommissarien Brådh (8 sept): »Här skall vara så utblottadt, att inte 1000 rdr i ränteriet äro att kommendera.»

Till fyllande af luckorna i den glesnade hären fanns naturligtvis föga tillgång, men något hade man dock att påräkna. Till Lifland hade anländt 500 åboländska och 300 nyländska rekryter; dessa hade kommit för sent till drabbningen, men fingo nu ingå som välbehöflig förstärkning. Öfverste M. W. Nieroths infanteriregemente, egentligen ämnadt för Revals försvar, afstods åt Schlippenbach; likaså afstod Narvas kommendant tills vidare den Jerviska kretsens landmilisregemente under öfverste Otto Rehbinders befäl. Fortfarande var emellertid Schlippenbach i saknad af ett infanteri, som kunde ersätta de vid Sagnitz ruinerade bataljonerna. Det afhjälptes sedan i någon mån genom offervilligheten hos H. H. v. Liwen, hvilken icke blott återställde sin bataljon, utan utvidgade den till ett regemente. Länge dröjde det också, innan Schlippenbach fick återställdt det artilleri, som vid Sagnitz gått förloradt; ännu i november befann han sig utan kanoner, och först vid årets slut underrättades han från Reval, att en sändning af sådana anländt från Stockholm.

I den nya häruppsättningen blefvo visserligen de båda finska ryttarregementena samt Schlippenbachs å nyo uppsatta dragonregemente en från den lifländska hären bevarad kärna, men däromkring utväxte en alldeles ny, estländsk här, hvars upplösningshistoria har sitt eget märkliga kapitel.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett nytt program för den historiska vetenskapen.

Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft. Von KARL LAMPRECHT. IV + 79 s. Berlin 1896.

»Nya riktningar inom den historiska vetenskapen» måste det vara af intresse för denna vetenskaps svenska vänner att lära känna, äfven när den författare, som för dem gör sig till tolk, tillhör ett annat folk än vårt och i sin framställning närmast utgår från sitt eget lands förhållanden. K. Lamprechts namn torde för öfrigt icke vara främmande för Hist. tidskr:s läsare. Hans arbeten, särskildt hans »Deutsche Geschichte», hafva funnit väg äfven utom Tysklands gränser,[1] och inom sitt hemlands historiska vetenskap är han känd och erkänd såsom en bland de främsta företrädarne för den riktning, som sträfvar att med den politiska historien jämnställa och förknippa den s. k. kulturhistoriens olika grenar, och som i synnerhet med all makt söker ådagalägga, att de ekonomiska och sociala företeelserna — »das Wirtschaftsleben» — hafva spelat en synnerligen betydelsefull roll inom hela den historiska utvecklingen.

Den nu föreliggande lilla skriften är närmast framkallad af de angrepp, för hvilka denna »wirtschaftliche Geschichtsschreibung» varit föremål.[2] Men försvaret för författarens ståndpunkt i detta stycke har svällt ut till en liten allmänt-metodologisk studie, som gör anspråk på att i flera viktiga principfrågor utdöma de »gamla riktningarna» inom historieskrifningen såsom föråldrade och gifva uttryck åt nya, verkligt moderna grundsatser. Också hafva hans uttalanden väckt betydande uppmärksamhet inom Tysklands vetenskapliga värld

---

[1] L:s »Deutsche Geschichte» finnes omnämnd i Hist. Tidskr. för 1895, öfvers. och granskn. s. 51.

[2] Senast en mot L. riktad uppsats af F. Rachfahl, »Deutsche Geschichte vom wirtschaftlichen Standpunkt» (Preuss. Jahrb. 1896, h. 1).

och redan gifvit anledning till åtskillig diskussion, så väl muntlig som skriftlig, i hvilken diskussion äfven L. själf tagit del.[1]

Under sådana förhållanden bör en redogörelse för L:s undersökning väl förtjäna sin plats äfven inom Hist. tidskrifts spalter.

* * *

Utgående från några ord af Meinecke i dennes dödsruna öfver H. v. Sybel, hvari talas om en inom den nutida historieskrifningen rådande motsats mellan en idealistisk och en »positivistiskt tänkande» riktning, kastar sig Lamprecht direkt in på den viktiga frågan om världsåskådningens betydelse för en historieskrifvares produktion. Det sker med en sats, som genast väcker uppmärksamhet. Det beror, säger L., på en missuppfattning af hela historieskrifningens väsen, när man karakteriserar dess alster efter författarnes individuella världsåskådning. »Es kann keinen wahrhaft wissenschaftlichen Betrieb der Geschichte geben, der sich abhängig dächte von den Voraussetzungen irgendwelcher Weltanschauung, möge diese idealistisch, positivistisch oder sonst welcher Art sein. Die Geschichtswissenschaft ist im Rahmen der für die Induktion geltenden erkenntnistheoretischen Kautelen und Ergänzungen eine induktive Wissenschaft; also kann nur der jeweilige Charakter des induktiven Beweisverfahrens und dessen verschiedenartige Auffassung wahrhaft wissenschaftliche Gegensätze und Strömungen in ihr begründen.» Här och endast här, i vederbörande författares olika sätt att uppfatta och tillämpa induktionens regler, har man att söka förklaringsgrunden till olika historiska riktningar. Den bekanta vetenskapliga striden om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria och om historiens »egentliga» arbetsfält är tämligen intresselös, ty en vetenskap karakteriseras först i andra rummet genom begränsningen af sitt arbetsområde; det är på metodens utbildning, ej på

[1] I »Hist. Zeitschrift» (B. 76, s. 530 f.) förekom först ett kort omnämnande af utgifvaren, prof. Meinecke, till hvilket sedan anknutit sig ett meningsutbyte mellan L. och M. (B. 77, s. 257 ff.) En liflig diskussion om L:s skrift, inledd af prof. Schmoller, hölls inom »Historische Gesellschaft» i Berlin på dess sammanträde d. 8 juni 1896. (Referat i Bilaga till »Mittheilungen aus der historischen Literatur», XXIV: 3). Vidare har Rachfahl å nyo tagit till orda (i Preuss. Jahrbücher f. 1896, h. 6), replikerad af L. (i »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», Neue Folge I, Vierteljahrsheft 2), och denne sistnämnde har publicerat en ny uppsats, »Was ist Kulturgeschichte», hvilken i vissa punkter kompletterar den här behandlade (i nyss citerade tidskr. samma häfte).

Dessutom föreligger (i Monatsblatt 6 f. 1896 af anförda tidskrift) första afdelningen af en studie »Ueber Entwicklungsgeschichte» af prof. K. Breysig, hvilken tyckes komma att behandla ungefär samma spörsmål som L. uppställt, och ändtligen har Max Lenz ägnat det senast utkomna bandet af Lamprechts »Deutsche Geschichte» (B. 5) en utförlig kritik (Hist. Zeitschr. B. 77, s. 385 ff.), hvilken äfven innehåller åtskilliga anmärkningar mot L:s metodologiska grundsatser.

förvärfvandet af nya arbetsfält, som dess verkliga utveckling beror. Med ett ord: det är »en skillnad i metod, ej en skillnad i världsåskådning», som ligger till grund för den nutida historieskrifningens splittring i olika läger.

Hvari består då denna så betydelsefulla metodiska olikhet?

Jo, den äldre metoden är *teleologisk*, den moderna metoden är *kausal*.

Den förra finner klaven till det historiska sammanhanget i syftemålsbegreppet, »der Zweckbegriff». Historien ter sig enligt denna metod såsom en oändlig serie af isolerade enskilda handlingar, mellan hvilka sammanhanget beror på det till grund för hvarje handling liggande syftet, motivet. Från hvarje föreliggande faktum sluter den teleologiska metoden tillbaka till det föregående singulära motivet och får på så sätt till förklaring af händelsernas gång en hel kedja af singulära motiv — visserligen löst sammanfogad, eftersom ju hvarje motiv, såsom framgående ur individens fria beslut, i sig har ett moment af oberäknelighet. Därför är denna äldre historieskrifning *pragmatisk*.

Den moderna metoden åter, den kausala, anser, att det finnes en hel oändlighet af »generiskt handlande», handlingar, som framgå ur en viss vana, lefnadsställning eller allmän sinnesriktning, och för hvilka man därför knappast kan tala om personliga syften, utan blott om reella orsaker. Statistiken konstaterar dylika handlingskomplexer, historien utreder deras allmänna orsaker. Allt vidare områden af det mänskliga lifvets företeelser läggas nu för hvar dag som går under den kausala förklaringsprincipens synglas, och led för led uppvisar historien genom att använda denna metod ur hvarje orsak dess nödvändiga följd i en organiskt framväxande utveckling. Den moderna historieskrifningen är alltså *evolutionistisk*.

Endast inom ett område måste den teleologiska metoden alltid behålla sitt berättigande: den rena personhistorien. Här är nämligen fråga om i eminent mening individuella handlingar. Därför är det också, som äfven inom den s. k. rent politiska historien den äldre riktningen numera företrädesvis intresserar sig för biografien, medan samhällshistorien öfverlåtes åt den moderna forskningen.

Frågan blir då, huru den historiska metoden förhåller sig till världsåskådningen. Måste ovillkorligen en viss metod vara förenad med en viss världsåskådning — den teleologiska med en, den kausala med en annan? Naturligtvis icke. Ännu äro äfven våra *allmänna* kunskapsprinciper (Erkenntnissprincipien) oändligt långt borta från det mål, där de skulle med nödvändighet leda till en bestämd metafysisk lösning af lifvets gåta. Huru skulle då den historiska kunskapen, som af den allmänna endast är en liten del, kunna medföra ett sådant resultat? Det är därför alldeles oberättigadt att påstå, att den evolutionistiska metoden måste motsvaras af en materialistisk världsåskådning.

Lika grundlöst är det att beskylla en författare för materialism blott därför, att han betonar de ekonomiska och sociala företeelsernas

betydelse. »Jedes wirtschaftliche Thun ist psychologisch genau so bedingt wie irgend ein anderes 'geistiges' Thun; jede Summe wirtschaftlicher Errungenschaften ist genau so Niederschlag seelischer Vorgänge wie irgend ein Gedicht, ein Rechtsbuch, eine staatliche Institution.» Materialismen består i en viss psykologisk-metafysisk uppfattning, ej i sysslandet med »materiella» frågor.

Att åter den nya, kausala metoden hitintills hufvudsakligen tillämpats på dessa »materiella» områden, på de sociala och ekonomiska företeelserna, det beror helt enkelt därpå, att denna metod ännu är ung och helt naturligt först försöker sig på sådana uppgifter, som äro för den med dess hjälpmedel (statistiska o. d.) lättast att bearbeta. Låt blott dess företrädare få tid på sig, så att de hinna blifva fullt säkra på sig själfva, och de skola ej frukta att gripa sig an med »det, om man så vill, högre andliga lifvets gåtor»! —

Så långt L:s framställning af själfva grundprinciperna för den moderna metodiken. Ursprungligen utarbetad såsom ett föredrag, hvilket hölls i Leipzig i november 1896, är den här i oförändrad form tryckt. Till dessa allmänna reflexioner knyta sig sedan några anmärkningar rörande enskilda frågor, som L:s granskare, Rachfahl, särskildt behandlat.

I sin »Deutsche Geschichte» har L. vid behandlingen af den schweiziska folksagan om edsförbundets uppkomst gjort en liten digression, hvari han utvecklar, huru sagan i trots af alla sina oriktiga uppgifter dock icke till själfva sin väsensart skiljer sig från en produkt af modern historieskrifning. Folktraditionen skapade sagan ur den dunkla erinringen om det som händt; vår forskning söker »med förfinadt öga» ur den gångna tidens minnesmärken rekonstruera bilden af hvad som varit; men metoden är i grunden densamma: i båda fallen är det fantasien som arbetar, nu endast med mera »raffinerade verktyg». Häremot gör Rachfahl gällande, att det mellan sagobildningen och historieforskningen är en principiell olikhet, ty inom den förra arbetar fantasien fritt och godtyckligt, i den senare är den bunden genom ett helt system af regler och grundsatser, genom hvilka det blir oss möjligt att komma till en *säker* kunskap om det framfarna.

Lamprecht anmärker nu till en början, att Rachfahl alldeles misskänner de historiska sagornas natur och uppkomstsätt. De äro ingalunda diktens skapelser i samma mening som en nutida författares »sagor»; de hafva uppstått såsom den med hänsyn till tidens andliga lif bästa möjliga formen af historisk tradition, och just det är det ju också, som ett modernt historiskt arbete på sitt sätt vill åstadkomma.

Hvad åter angår frågan om möjligheten att med vår tids metodiska hjälpmedel komma till en fullt säker historisk kunskap, så gör L. en skillnad mellan den politiska historien — hvilken han, väl att märka, identifierar med »personhistoria» — och kulturhistorien (»die Zustandsgeschichte»).

Verklig exactitude i den historiska metoden blir nämligen endast under den förutsättningen tänkbar, att det kommer till stånd en fullkomnad psykologi, som kan läggas till grund för den historiska forskningen på samma sätt som mekaniken för naturvetenskaperna. Men äfven om en dylik psykologi en gång utvecklas, kan den dock aldrig komma att få användning på den politiska (person-)historien, ty denna rör sig med enstaka, i hvarje individuellt fall oändligt skiftande händelser och handlingar, medan ingen psykologisk regel kan uppstå annat än såsom typ för ett flertal af likartade fall. Den politiska historieskrifningen blir därför dock alltid beroende af författarens skapande fantasi; den skall aldrig »eines romanenhaften Zuges entbehren». För kulturhistorien åter kan man otvifvelaktigt tänka sig en framtid, då forskningen lyckas leda sig fram till »fullkomligare sanningar», ty det område, den bearbetar, är det generiska, kollektiva handlandets, på hvars likformiga material en psykologi verkligen kan appliceras och där följaktligen, såsom redan nämnts, den rent kausala metoden finner användning.

Rachfahl anmärker vidare, dels att L:s definition af politisk historia såsom personhistoria är alldeles för trång, i ty att under detta begrepp måste falla äfven statens, statsidéernas och statsorganismens utvecklingshistoria, dels att äfven på kulturhistoriens fält just enskilda handlingar af stora män äro de drifvande krafterna till hvarje steg framåt, — att följaktligen L:s skarpa begränsning mellan kulturhistoria och politisk historia är oriktigt uppdragen och i sig själf ohållbar. Denna anmärkning har L. icke besvarat. Däremot erinrar han om några af honom förut framställda satser angående författnings- och rättshistoriens natur, hvilka likaledes anfäktats. Den äldre författnings- och rättshistorien är, säger L., deskriptiv; den har »systematische Bilder der Zustände (eines bestimmt umgrenzten Zeitalters) nach gewissen, deskriptiv angelegten Kategorien entworfen» och sedan efter juridisk metod, alltså på *formell* väg, härledt ett senare tillstånd ur ett föregående. Den nya, evolutionistiska forskningen däremot nöjer sig icke med att fixera dylika »staatsrechtliche Zustandsbilder»; den söker uppvisa de inre utvecklingstendenser, som tagit gestalt i de yttre institutionerna. Och detta innebär ingalunda, såsom man påstått, blott en utvidgning af forskningsobjektet, utan en ny metod, en öfverflyttning af »die wirtschaftsgeschichtlich-morphologische Methode» på rättshistorien.

Denna öfverflyttning kan och bör utsträckas äfven till andra historieskrifningens grenar. Det är det karakteristiska för den evolutionistiska metoden, att den är mera intensiv, att den upplöser de hittills rådande »föreställningskomplexerna» i deras komponenter och därigenom gör framställningen i vida högre grad konkret och lefvande. Och en dylik uppgift föreligger icke blott inom författningshistorien; man finner analogier äfven inom den politiska. Just den politiska historieskrifningens störste mästare, Ranke, erbjuder här ett förträffligt exempel. Det är de »idéer», med hvilka ständigt opererar i sin framställning. Att »upplösa» dess

deras beståndsdelar, att utreda, hvilka begrepp som i dem ingå, äfven det åligger den evolutionistiska forskningen, och L. griper sig själf an därmed i den andra afdelningen af sin broschyr, »Rankes Ideenlehre und die Jungrankianer».

Genom en kortfattad analys af Rankes ställning till det inom hvarje filosofi centrala problemet om viljans frihet klargör L. först de bärande grundprinciperna för Rankes historiska tänkande. Han finner dem vara dels en idealistisk världsåskådning i identitetsfilosofiens anda, dels en universalistisk uppfattning af historien, besläktad med den tyska klassicitetens kosmopolitism.

Ranke är en evangelisk kristen. De moment, som betinga världshistoriens gång, blifva för honom en »gudomlig hemlighet». Det är en historisk mysticism, som framför allt framgått ur en stark påverkan af Luther och hvartill de filosofiska ingredienserna lämnats af Fichte. Ranke ser i de stora historiska komplikationerna »gudomens manifestationer».

Hans kosmopolitism är ej mindre framträdande. Historien är, säger han, »till sin natur universell». Begreppen stat och nation hafva i hans framställning alltid något obestämdt, okroppsligt öfver sig och komma aldrig fullt till sin rätt. Staten framstår blott såsom »en del af världsalltet, omfattad och behärskad af dess öden».

För en historisk uppfattning, som hvilar på sådana grundvalar, måste naturligtvis de statliga och nationella krafterna blifva blott samarbetande faktorer i den *världshistoriska* utvecklingsprocessen och på samma gång direkta utflöden ur den gudomliga princip, som är denna utvecklings urkälla. Det är detta som Ranke menar med sina »idéer». »Es sind», säger han, »immer Kräfte des lebendigen Geistes, welche die Welt so von Grund aus bewegen»; »es sind Kräfte und zwar geistige, Leben hervorbringende Kräfte, selber Leben, es sind moralische Energien, die wir in der Entwicklung erblicken.» De äro »de objektiva idéerna», »de allmänna idéerna, som i sig bära människosläktets lif».

Därför blir också enligt Ranke den historiska världen icke något, som kan och bör förklaras ur sig själf, genom antagande af immanenta krafter, den vetenskapliga forskningens mål ej att skarpare och skarpare karakterisera de i brokig mångfald framträdande yttringarna af dessa krafter för att söka reducera dem till enklare immanenta enheter och leda allt tillbaka till några få urkrafter. Ranke uppgår i stället i ett stort antal från hvarandra skilda historiska rörelser med hvar sin idé såsom specifik lifsprincip, och »eben das Irrationelle ist ihm das geschichtliche Agens».

Men om grundtankarna i Rankes historieskrifning voro af detta slag — kunde han väl då bilda en skola i egentlig mening? Var det tänkbart, att de betydelsefulla förutsättningarna för hans författarskap, universalismen och den Luther-Fichteska spiritualismen, för att nu ej tala om själfva personlighetens genialitet, »å nyo skulle sammanträffa i ett hufvud med någon originalitet»?

L. ger ej ett direkt svar på sin fråga. Men han anmärker, att Rankes omedelbara lärjungar gingo andra vägar, och att man först i våra dagar kan tala om en skola af »Jungrankianer». De fördela sig på två riktningar. Den ena ställer sig utan vidare afvisande emot de uppväxande »moderna historiska disciplinerna». Den andra åter söker inrangera dessa närings- och socialhistoriska studier i Rankes idésystem.

Till den senare gruppen räknar L. sin granskare, Rachfahl, och han fattar dennes uttalanden, särskildt hans i recensionen inryckta utkast till en tysk författningshistoria, såsom ett skizzeradt program för dessa nyrankianers uppfattning.

Mot detta program riktar nu L. en utförlig antikritik. När Rachfahl söker härleda den tyska författningshistoriens utvecklingsgång ur vissa idéer, så blir detta endast en lek med ord, som på sin höjd karakteriserar, men icke förklarar densamma. Tvärt om måste själfva förklaringen, *hvarför* det skedde så och ej annorlunda, sökas just i dessa sociala och ekonomiska förhållanden, hvilkas betydelse R. velat underkänna, och det befinnes till slut, att bakom »idéerna» ofta ligga »mycket enkla utvecklingsföreteelser, hvilka ytterst hafva sina rötter i förnämligast ekonomiska förhållanden». Ofta, men dock icke alltid. Det kan icke förnekas, att vid sidan af de ekonomiska och sociala faktorerna äfven andliga äro verksamma, exempelvis de religiösa idéerna. Men dessa äro icke *ensamma* de konstituerande och särskildt icke på författningshistoriskt område; här har man att upplösa de åberopade »idéerna» i de faktiska tendenser, ideella eller materiella, som för dem ligga till grund.

Med sina anmärkningar mot Rankes efterapare finner sig L. slutligen hafva trädt i motsats äfven mot Ranke själf.

Förutsättningarna för dennes historiska grundsatser återfinnas icke i nutiden. Den nutida vetenskapen har blifvit intensivare. Den håller sig ej längre — liksom Ranke — i främsta rummet till världshistoriska komplikationer. Liksom naturvetenskapen utgår från betraktandet af cellen såsom konstituerande enhet inom organismen, så vänder sig också historieforskningen till *nationernas* lif för att uppsöka de konstituerande enkla krafter, af hvilka utvecklingen är sammansatt.

Ej heller Rankes mystiska idealism, hvilken gör det öfvernaturliga till »das geschichtliche Agens», har länge plats inom vetenskapens värld. En stor grupp af företeelser erbjuder sig nu för förnuftsenlig undersökning efter kausal metod, den utvidgar sig alltmer, och om det också finnes en annan äfvenledes stor grupp, på hvilka den metoden icke kan användas, emedan däri ingå rent personliga förhållanden, så måste det dock vara ett postulat för det mänskliga tänkandet, en framtidsuppgift, dess lösning må nu ligga aldrig så aflägsen, att lägga äfven detta sistnämnda område under förnuftsenlig behandling och förklaring.

Ranke har uppkastat frågan, om man i stort sedt kan tala om en utveckling, ett framåtskridande inom historien. Han har mån faldiga gånger berört den, men aldrig tilltrott sig ett bestämdt omdöı

Den moderna forskningen skall också upptaga denna fråga, men från andra synpunkter och förutsättningar och därför också med andra utsikter till dess besvarande. Den börjar nedifrån, från nationernas historia. Efter bepröfvad empirisk metod har den att med oändligt tålamod bearbeta materialet för hvarje nation hvar för sig; sedan blir dess uppgift närmast »Rezeptionen und Renaissancen als Formen lokaler und zeitlicher universalgeschichtlicher Vermittlung genauer zu untersuchen, um dann festzulegen, inwiefern in jedem einzelnen Falle eine Rezeption oder eine Renaissance eine Entwickelung über die der Rezeption oder Renaissance zu Grunde liegende Kultur hinaus herbeigeführt hat oder nicht». Redan denna uppgift är jättelik, och dock, säger L. i sina slutord, är dess lösning endast *ett* bland de många förarbeten, som kräfvas för en djupare världshistorisk insikt.

* *
*

Om Lamprechts satser och teorier kunde vara mycket att säga. Historisk tidskrifts utrymme tillåter dock icke någon ingående diskussion därom; endast några allmänna anmärkningar skola därför här bifogas.

Redan den inledande tesen, att motsatsen mellan nutidens historiografiska riktningar ej har något att skaffa med författarnes motsatta världsåskådningar utan uteslutande beror på en skillnad i deras metod, klingar nästan som en paradox.

Huru skulle det i själfva verket vara möjligt annat än att historieskrifvarens världsåskådning sätter sin prägel på hans produktion? Historikern studerar gångna tiders lif i dess olika yttringar. Kan då en person, som har sin utpräglade uppfattning af lifvets frågor, sådana de te sig i hans samtid, alldeles frigöra sig från denna sitt eget väsens egendomlighet, när han riktar blicken på den tid, som varit? Det är, anmärker Meinecke träffande, ungefär som för att försöka »hoppa öfver sin egen skugga». Må vara, att historiens metod är empirisk och att dess resultat böra gifva sig själfva ur det material, som föreligger. Redan i själfva sofrandet af detta material, som lägges till grund för framställningen, i bedömandet af hvad som är viktigt eller oviktigt, än mera då i sättet att sammanställa de olika fakta, att *förklara* händelser och företeelser, värdera motiven till en handling eller faktorerna i en utveckling — i allt detta *måste* författarens individualitet framträda, om ej det hela skall blifva ett blodlöst konglomerat af utan förmedling sammanförda, med metodikens rent tekniska hjälpmedel konstaterade data och fakta.

Det synes också vara tydligt, att Lamprecht själf ej riktigt tänkt sig in i konsekvenserna af sin sats. På flera andra punkter uttalar han sig i rakt motsatt riktning. Så när han vid sin jämförelse mellan den nutida historieskrifningen och den medeltida sago-

bildningen så skarpt betonar, att det äfven i den förra är författarens egen fantasi, som skapar bilden af det framfarna,[1] och när han med så stor ifver och vidlyftighet utreder och bevisar, hurusom Rankes världsåskådning bestämt grundkarakteren af hans författarskap. Så heter det vidare på ett annat ställe: »än i dag har det icke lyckats någon, som skrifver historia, att fullständigt utplåna sitt eget jag och låta intet annat än tingen själfva tala»;[2] ja, han har t. o. m. helt kort före det här anförda arbetets författande rent ut förklarat, att den historiska metoden »i den viktigaste punkten, nämligen i själfva sättet för sin användning, beror af forskarens världsåskådning».[3]

Hvad åter beträffar den så starkt framhållna motsatsen i metod, skillnaden mellan en teleologisk och en kausal historieforskning, så kan anm. ej undgå att finna den skäligen konstruerad. Såsom L. själf mycket riktigt anmärker,[4] består det i grunden dock icke någon sträng väsensskillnad mellan begreppen syfte och orsak. »Betraktar man det tänkta resultatet af en händelse såsom dess orsak, så blir denna orsak identisk med ett syfte.» Men om begreppen äro så nära befryndade, bör det väl redan däraf vara tydligt, att motsatta system ej på dem kunna grundas. — Att det inom samhällenas lif finnes ett stort område af »generiskt handlande», hvilket framgår ur »generiska motiv», motiv, som återfinnas hos en hel klass eller en hel generation af människor i en serie af analoga fall med föga eller intet af individuell differentiering, det lärer ingen bestrida. Men väl må man fråga, hvarför termen »kausalitet» här skall så strängt urgeras. Menar L. med sin kausalitet i det generiska handlandet en kausalitet af samma art som naturlagarnas, nödvändiga följder ur opersonliga orsaker, då får den kausaliteten intet rum inom historien, ty »all historia är personhistoria», förklarar L. själf,[5] och personligheternas lif, äfven det samhälleligt gemensamma, måste naturligtvis utveckla sig i personliga, fritt och medvetet uppfattade viljehandlingar. Är åter L:s kausalitet endast ett annat namn för de visserligen personligt verkande men för en större eller mindre grupp af människor gemensamma motiv, hvilka genom sitt framträdande i massa också kunna i massa, såsom en allmän tendens, en allmän regel, karakteriseras och undersökas, då är den icke något nytt. Ty hans påstående, att den äldre riktningen inom historieskrifningen härleder »hela historiens förlopp ur isolerade enskilda handlingar», ur »ett personligt syfteshandlande i eminent mening», ur »singulära motiv», är ju en ren absurditet. Han har

[1] Om »den vetenskapliga fantasien» kan också jämföras L:s ofvan förda uppsats, »Was ist Kulturgeschichte» sid. 93.

[2] L:s »Deutsche Gesch.» IV. 2:dra uppl. sid. 183.

[3] I en uppsats i festskriften till Gustav v. Mevissen. Citatet är anfördt af Meinecke (Hist. Zeitschr. 76 s. 531). L:s f[illegible] förklara motsägelsen (Hist. Zeitschr. 77 s. 259, noten) är f[illegible] lyckadt.

[4] Alte und neue Richtungen, sid. 5.

[5] Hist. Zeitschr. 77 s. 258.

själf i sin framställning af Rankes »idéer» gifvit ett slående bevis på, huru just den äldre historieskrifning, som i Ranke gärna erkänner sin mästare, förstår att uppfatta och klarlägga allmänna krafter i folkens lif.

Oklar är likaledes definitionen af politisk historia såsom personhistoria. Ty *all* historia är personhistoria, såsom nyss med L:s eget uttryck anmärktes, om ordet tages i allmän bemärkelse. Fattar han det åter i mera inskränkt mening, såsom historien om de särskildt framträdande personligheterna, då blir definitionen, såsom också granskarne anmärkt, alldeles för trång.

I frågan om möjligheten af en säker historisk kunskap förefaller det, som skulle hvarken L. eller hans vederdelomän hafva med önskvärd klarhet skilt mellan det rent faktiska konstaterandet af händelser, handlingar och företeelser hvar för sig och uppvisandet af det inre sambandet dem emellan — det historiska sammanhanget.[1] Det förra torde väl med en utbildad metodiks hjälp få anses vara i allmänhet uppnåeligt, lika visst som i det senare afseendet historieskrifningen, just på grund af författarnes olika individualitet, aldrig skall »eines romanenhaften Zuges entbehren». Att detta, såsom L. förmenar, skulle gälla endast den politiska historien, ej kulturhistorien, är ett påstående, som ej har annan grund än förf:s uppkonstruerade olikhet i metod för de båda forskningsområdena och därför faller med denna.

Däremot synes L. väl hafva träffat det karakteristiska i de moderna historiska riktningarna, när han angifver dem såsom mera intensiva, såsom sträfvande att upplösa vedertagna »föreställningskomplexer» i deras komponenter och tränga de inom samhällena verkande krafterna närmare inpå lifvet. Men månne den förtjänsten tillkommer endast *den* riktning inom den moderna historieskrifningen, som L. själf representerar? Man kan i mycket gilla kritiken af Rachfahls jongleri med »idéer», hvilkas egentliga innebörd och ursprung han icke kan eller vill förklara — men att i samma andedrag göra denne till typen för »nyrankianerna» är att missbruka Rankes namn och utgår från en fullständig missuppfattning af hvad *denne* förstått med idéer.

Hela kapitlet om Rankes »idélära» är nämligen väsentligen förfeladt. Ranke ser, det är sant, i idéerna andliga krafter, som till sitt innersta väsen äro utflöden af det gudomliga, men ingalunda i den mening, L. framställer saken, såsom något slags mystiska väsensenheter, som utifrån helt tvärt fixa och färdiga sättas in i mänskligheten för att verka sitt verk. Idéen är för Ranke helt enkelt en andlig rörelse i människornas sinnen, visserligen ytterst framsprungen ur den gudomliga källa, som är *alltings* upphof, men i världen framträdande på helt naturligt sätt, såsom en genial tanke hos en stor man eller en småningom framväxande tankeriktning hos den

[1] Ej heller Bernheim iakttager denna skillnad; jfr hans »Lehrbuch der historischen Methode» s. 106—119.

stora mängden; ofta — i synnerhet i det senare fallet — uppstående ur hvad vi kunna kalla rent naturliga orsaker, andliga *eller* materiella, och sedan i sin utveckling sammanhängande med och påverkad af dessa mänskliga förhållanden. Att detta är Rankes uppfattning, framgår uppenbarligen af L:s egna citat.

Men sålunda rätt fattad, torde denna Rankes »mystiska» idé ej heller för L. vara något främmande begrepp. Äfven han erkänner naturligtvis, att det inom mänskligheten finnes dylika andliga rörelser, fastän han kanske oftare kallar dem »tendenser» än »idéer».[1] Och så befinnes då till slut Rankes »idélära» egentligen endast däruti skilja sig från L:s, att den förre med sin utpräglade ideella lifsåskådning känt sig böra äfven såsom empirisk forskare hänvisa till det gudomliga såsom världsalltets och världsutvecklingens yttersta grund, medan den senare icke vill höra talas om något sådant, utan söker skjuta hela den frågan ifrån sig.

* * *

Totalintrycket af Lamprechts skrift måste blifva tämligen blandadt.

Hans sträfvan att framträda såsom bäraren af en principiellt ny historisk metod skjuter uppenbarligen öfver målet. Hela hans afvikelse från den äldre metoden reducerar sig vid närmare betraktande väsentligen till ett par punkter, hvilka han själf frånkänt hvarje principiell betydelse: en utvidgning af forskningsområdet öfver det sociala och ekonomiska lifvets företeelser — hvilken utvidgning för öfrigt väl numera, så länge den hålles inom lämpliga proportioner, *allmänt* erkännes såsom berättigad — och en viss afvoghet mot hvarje yttring inom historieskrifningen af en ideell världsåskådning, hvilken afvoghet, sammanställd med L:s nyssnämnda speciella forskningsintressen, torde göra det ganska förklarligt, om han oaktadt alla sina protester af sina antagonister karakteriseras såsom en materialistisk historieskrifvare.

Men trots detta och trots både motsägelser, oklarheter och ojämnheter är det lilla häftet dock obestridligen intressant. Det ställer en hel mängd historiska principfrågor under debatt, och detta i många stycken med en originalitet i synpunkter och en flykt i tankegången, som verka både intresserande och väckande, om ock ej alltid öfvertygande. Vissa partier, t. ex. utredningen af fantasiens betydelse för historieskrifningen, af de sociala och ekonomiska studiernas berättigande, af den moderna historieforskningens »intensitet» o. s. v., äro af slående sanning, och det hela mås kännas utgöra ett käckt och uppfriskande inlägg i den met[illegible] diskussionen.

---

[1] Jfr. t. ex. L:s Alte und neue Richtungen, sid. [illegible] Deutsche Geschichte II s. 355 (2:a uppl.).

Ett uppträde i Kongl. Maj:ts fyrkant 1655.

Nedan relaterade tilldragelse, en liten sedebild från 1600-talet, blef föremål för ett särskildt protokoll i rådet. Den ene af parterna, dåvarande landshöfdingen och nyligen utnämnde friherren Ernst Johan Creutz, den tiden en 35 års man, uppnådde 19 år senare (1674) den åtrådda rådsvärdigheten.

Den 14 Julii 1655 var i rådhkammaren församblade H. R. drotz., H. R. cantzlern, H. Åke Axelsson, G. Johan Oxenstierna, H. Knut Posse, H. Erich Gyllenstierna, H. Sewedh Bååt, H. Bengt Skytt, H. Carel Mörner, G. Jacob De la Gardie, H. Paull Kewenhüller, H. Wilhelm Taube, H. Arvedh Forbus, G. Clas Tått, H. Gustaff Horn, H. Erich Sparre.

H. R. cantzlern proponerade att, emeden några injurier vore förluppne och af landzhöfdingen Ernst Creutz mot h:r Carel Mörner i K. M:tz 4:cant föröfvade, hade H. M:t befallat, att R. rådh schulle samma sak företaga och scherschåda, efftersom H. K. M:t hafver och dragit stort misshagh till en sådan act, så vel derföre att det var schiedt mot en, som höga öfverheten hafver benådat mädh riksråds embete, såsom ock att det i H. May:tz mak är tilldragit, der doch en privat mann vill hafva sin rättighet och fridh i sitt egit hus, huru mychet mer H. M:t vår nådige herre och konung.

H. Carel Mörner: Beklagar sig, att han är råkat uthi denne olycken. Han [Creutz] hade uthi 4-canten uthen annars nervaru uthbrustit med desse injurierne, dock var han så druckin, att han inthet mindes hvadh han hafver sagdt; hafver ock andra dagen låtit genom sine uthschickade sökia hånom om förlåtelse, då och han hafver, så vida hånom anstode, gifvit hånom alt till, men efter saken liebvel tillförende var angifven för her riksmarschalken och derpå förebracht H. K. M:t, vet han inthet hvadh vidare herpå kan föllia. Hade eliest gierna på annat sätt revancherat sigh, der han dertill hade fått dispensation.

H. Riksdrotzeten: Men hvadh för ordh äre fälte af hånom?

H. C. Mörner: Han hade sagdt: *I äre mechte högfärdige nu, I kännen inthet annat folk, sedan I äre blefne riksrådh. Men scham tage den, som achtar någon riksrådh, fast jagh intet äret. Mine barn kunne vara så ner till kåmma i rådet som edre.* Derpå hafver han [Mörner] svarat: *Bevare Gudh, jagh hafver inthet emot eder. I villen migh ann i halsen, men her är icke rum nu dertill.* Gick dermed ifron hånom till h. Gustaff Horn. Han kom effter och sade åt en ock annan: *du est en erlig karl, du est en erlig karl,*

picquerandes dermedh honom. Han nödgades fördenschull gå uth och fan så h. Siffenback (sic!), för hvilken han beklagade hvadh schiedt var. Sedan hafver han ock gifvit saken tillkenna för h. riksmarschalken.

H. Riksdrotz: Han hade ju ock sagdt: *min veria schall schiära så vel för migh som en af riksrådh*, exaggererandes att sådant inthet stode att lida och toucherade hela senaten.

H. Carl Mörner: Ja det hafver han ock sagdt, dock ingen hörde mer derpå.

H. Rikscantzlern: Det är inthet den förste fauten; viste vel att leggian det före, som schulle kunna schillian från sitt landzhöfdingdömme. Han är alt för högdragen. Men heremot måste ingen af rikets rådh mene det, att han för sitt kall schull får giöra hvadh han vill, uthan effter öfverheten hafver beneficerat en medh den digniteten, schall en så mycket mer beflita sig att comportera sig som sigh bör. Improberade och det, att någon, som i rådet sutte, schulle sökia medh slagsmål revanchera sig. Heruppå infordrades Ernst Kreutz.

H. Rikscantzlern: förhölt hånom, att K. M:t hafver förnummit, det han i K. M:tz 4-cant hafver lagdt sigh i träta mädh H. Carel Mörner, och hånom injurierat, medh detsamma inthet förschonandes K. M:tz mak, hvilket H. M:t illa upptager, och är der öfver hel otåligh, ty man vet det, att en gemen man niuter sin rättighet och fridh i sitt hus, så mycket mer H. M:t, som alla böra respectera. Dertill kommer att han lichvel är en född adelsmann i landet, och hafver tillförende beklädt embete [1] i håfrätten och är nu benådat mädh landh och län och schulle inthet bättre vetta en således sigh comportera; meriterade derföre blifva straffat, så att han viste en annan gång att taga sigh vara för slikt.

Landzhöfd. Ernst Creutz: Han hafver medh stor ånger förnummit, att K. M:t vår nådige konungh hafver medh onåder förnummit den olycksamme och otidige acten, som af honom begången är. Contesterar för Gudh och deras Ex:cier, det han hafver altidh beflitat så att stella sig, att han altidh och stadigt måste niuta och hafva en nådigh öfverhet. Beklagar öfver den olycka han är råkat uthi aldeles mot sin villie, contesterandes emot deras Ex:cier att det giör honom hierteligen ondt, tillschrifver alt det ruset han den daghen hafver mot sin vilia fått. Han hafver och låtit afbediat hos velb:e h. Carel Mörner genom tvenne cavalieri och fått derpå hans gode tillseijelse, att han ville tillgifva hvad honom vore schiedt. Konungens mak belangandes, så vet han, huru man i sådant rum bör omgås, men tillschrifver hvadh schiedt är sin olycka och drykenschap. Hvarföre hafver genom h. riksmarschalken han ock låtit afbedia detta felet hos K. M:t, beder änn nu att deres Ex. och dhe v. h:r ville medh milde anse hvadh nu schiedt är, inthet ex proposito, uthan genom en olycksam hendelse, och änn ytterligare hos K. M:t denne saken till

[1] Creutz blef 1644 assessor i Svea hofrätt.

hans bästa förmedla. Han vill beflita sig förmedelst ett bättre comportement och all underdånig tienst försona hvad nu kan vara schiedt.

Carel Mörner contesterade att han hafver uppå hans begäran gierna gifvit hånom till, så vida hånom anstår, beder och för hånom att deres Ex:cier tecktes fella ett gått ordh för hånom hos K. M:t.

H. Rikscantzl. förholt hånom, att ruset kan inthet excuseran; effter han hafver detta felet, så schulle han bätter achta sigh. Hvadh schall han giöra, der han allena regerer i sitt lehn, som hånom företrodt är? Han borde vetta annorledes ställa sigh. Han får nu se, huru han svarar till detta.

Han svarade, att han så hafver stelt sig och hereffter, näst Gudz hielp, så varder sigh förhållandes, att K. M:t och deras Ex:cier varda dertill hafvandes ett gått nöie. Togh derpå afträde.

Consulterades dereffter, hvadh vore i saken att giöra. Mentes: effter han bådes före, och det inthet vore schiedt ex proposito, item hade förlikt sig medh H. Carl Mörner, kunde man saken inthet stort exaggerera vidare, uthan tagana ad referendum till Kongl. May:t.

Infordrades åter landshöfd. Ernst Creutz. H. Rikscantzl. varnade hånom, att han achtar sigh för sådana fel och för dryck, på det han icke må råka i någon större olycka; sammaledes att han i sitt landzhöfdingdömme så steller sigh mot högh och lågh, att inthet klagmål må kåmma på hånom. Hvadh nu vore schiedt, ser han fuller vara af ruset kommet. Villia referera H. M:t hvadh i sakens examine är passerat och vilia än fella ett gått ord för hånom hos H. M:t, att det han denna gången hafver begått må blifva tillgifvit.

Landz. Creutz: Badh än ytterligare att deras Exc:cier tecktes öfverse medh detta felet; han ville så comportera sigh, att K. May:t schulle hafva deraf ett nådigt behagh. Tackade och, att deras Ex:cier och dhe v. h:r ville hos K. M:t intercedera för hånom, att H. M:t ville så her effter som tillförende vara hans nådige herre och konung. Recommenderade sigh i deras Exc:s gode gunst. Togh dermedh afträde.

Svenska och finska studerande vid universitetet i Halle 1693—1744.

Under de pietistiska stridigheterna försökte svenska regeringen på allt sätt motarbeta de nya ideernas inträngande i landet. Censuren af utländsk litteratur var sträng, och särskild uppmärksamhet ägnades åt universiteten i Tyskland, på det att enheten i religionen

icke skulle råka i fara genom den vid nämnda läroanstalter studerande ungdomen. Åtskilliga kungliga förordningar emanerade i detta syfte, ibland andra det kända ediktet från Lusuc, där det heter »att ingen för Studiernes skuld skal uppehålla sig vid the misstänkte och berychtade Academier i Tyskland, i synnerhet thärest thet så kallade Pietisteriet mäst läres och yrkies». I främsta rummet åsyftades härmed universitetet i Halle, hvaremot universitetet i Greifswald rekommenderades såsom ägande ortodoxa lärare. Oaktadt förbudet besöktes dock universitetet i Halle under pietismens glansperiod af jämförelsevis många svenskar och finnar, såsom synes af nedanstående förteckning, hvilken är ett utdrag ur matrikeln vid nämnda universitet. I matrikeln äro namnen i alfabetisk ordning, men jag har ordnat dem kronologiskt, anseende detta vara mera ändamålsenligt. Emedan man har ytterst knappa underrättelser om de i Halle studerande nordborna, och den nyligen utkomna »Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle von W. Schrader» icke tager hänsyn till detta universitets betydelse för den skandinaviska Norden, hoppas jag att denna nakna förteckning skall lända forskningen till någon nytta.

* *
*

1693.	6	Oct.	Granatenhielm, Gustav. Suecus.
1694.	5	Juli.	v. Schmiedtberg, Frid. Eqv. Suec.
—	7	Juli.	Ribbing, Conr. Baro. Suecus.
—	7	Nov.	Burgman, Gabr. Joh. Suec. th.?
1695.		Nov.	v. Schmiedtberg, Lud. Eqv. Suec.
1696.	16	Mai.	v. Schaar, Joh. Baro. Suecus.
—	25	Mai.	Kraka, Jonas. Lond. Scan. Suec.
—	25	Mai.	Noordenhielm, Nic. Suec.
—	25	Mai.	Noordenhielm, Dan. Suec.
1697.		Jun.	Petersen, Abrah. Holmens. Th.
1699.	11	Apr.	Kock, Andr. Holm. Suec. th.
—	16	Jun.	Petersen, Jac. Holmens. Th.
—	3	Sept.	König, Christian. Holm. I.
—	3	Nov.	Litmann, Joh. Holm. Suec. J.
1700.		Maj.	Emzen, Jon. Wermeland. Suec.
—		Maj.	Lanner, Jonas. Sueco. Smoland.
—	15	Nov.	Grunhagen, Joh. Dietr. Nobil. Holm. suec.
1701.	1	Apr.	Aurivillius, Olaus. Gevalia. Suec.
—	10	Aug.	Kalling, Carl. Holm. suec.
1702.	15	Jan.	Klerk, Palaemon. Suec.
1703.	20	Nov.	Telijn, Elias. Ostrobotnia. Suecus. Th.
1704.	22	Nov.	Beckman, Johannes Jon. Ostrobothnia. Sue[illegible] Th[illegible]
1705.	31	Mart.	Franck, Johann. Suecus. Holme[illegible]
—	16	Maj.	Aimelaeus, Andreas. Suecus.
—	21	Oct.	Hierpe, Petrus. Suecus. Iur.
1706.	10	Juli.	Herlin, Gabriel. Suecus. Th[illegible]

1707.		Mart.	de Brunner, C. R. Nobilis. Suecus. Iur.
1711.	25	Aug.	Wijkbladt, Carolus. Suecus. Stockholm. Th.
—	17	Sept.	Lur, Andreas. Neovia. Suecus. I.
1712.	28	Aug.	Wadsteen, Matthias. von Svedn? und Viborg. I.
1713.	21	Jan.	Güllenstube, Tege. Gustavus. Eqves suecus.
1717.	9	Oct.	Gottlieb, Michael. Finnus. Th.
1720.	17	Sept.	Kalkbrenner, Jo. Adam. Holmio. Suec. Th.
—	3	Oct.	De Loescher, Jo. Andreas. Suecus. I.
1721.	26	Maij.	v. Philander, Petrus. Suec.
1722.	7	Febr.	Strobel, Georg Friedrich. Stockholm. M.
—	19	Oct.	Psilanderhielm, Jacob. Holm. Suec. I.
—	19	Oct.	Psilanderhielm, Johannes. Holmi. Suec. I.
1723.	14	Sept.	Martin, Roland. Gevalia. Suec. I.
1724.	20	Oct.	Bonde, Leonhard. Nobilis. Suecus I.
—	29	Oct.	Wanrave, Jacob. Suecus. Iur.
1725.	28	Apr.	von Stade, Dietr.? Eqves Suec. I.
1726.	19	Febr.	Eckman, David. Stockholmensis. Suecus.
—	9	Nov.	Lindenbaum, Gustav. Suecus. M.
—			De Palbitski, Alexander. Eqv. Suec.
—			Silberströhle, Carol Ludovic. Stockholm.
1727.	6	Oct.	Hasselborn, Nicolaus. Suecus.
—	6	Oct.	Ekeblad, Claudius. Comes. Suecus.
—	9	Dec.	Baner, Joh. Mauritius L. B. Suecus. Iur.
—	9	Dec.	Harmens, Gustavus. Suecus. M. D.
1728.	8	Jan.	Posse, Carl H. L. B. Suecus Iur.
—	16	Sept.	Bonde, Carolus. Comit. Suecus.
—	16	Sept.	Horn, Gustaph Jacob. Lib. Bar. Suec. Iur.
—	15	Oct.	Kruse, Jonas Gunnarsson. Suecus. M.
—	18	Oct.	Posse, Mauritius. Suecus.
—	18	Oct.	Rosen, Nicolaus. Suecus M.
1729.	27	Maij.	Lillie, Claudius. L. B. Suecus.
—	13	Sept.	de Hildebrand, David Henricus. Eqv. Suecus. Iur.
—	15	Sept.	Alstrien, Fridericus. Dalecarlia. Suecus. Iur.
1730.	8	Febr.	v. Brunerhielm, Samuel. Nobilis. Suecus Iur.
—	8	Febr.	De Linnerhielm, Pierre. Nobilis. Suecus Iur.
—	28	Apr.	Bonde, Gustav G. Nobilis Suecus. I.
1731.	9	Oct.	Tonner, Peter. Nylando. Finn. Th.
1732.	31	Mart.	Schützer. Holmiensis. Iur.
—	2	Apr.	Brassig, Elias. Suecus. Th.
—	2	Maj.	Schützer, Joan Christoph. Holmia. Suec. Med.
1733.	10	Oct.	Bürgesohn, Petrus. Gev. Suec. Iur.
1734.	21	Aug.	Adlerbielcke, Laurent Andreas. Stockholm. Iur.
—	10	Oct.	de Posse, Georgius Mauritius. Lib. Bar. Suec. Iur.
—	12	Nov.	De Mellin, Dn. Georgius Detlaus. Comes. Suec. Iur.
1736.	2	Oct.	Fagermann, Petrus. Sconia. Suecus. Th.
1737.	27	Maij.	de Wolfradt, Carl Gustav. Eqv. Suec. Westra. Iur.
—	5	Junij.	Ulander, Joannes. Westerbottniensis. Th.
1738.		Juni.	de Schwerrin, Jacob Philipp. Suecus. Iur.

1739.	10 Oct.	Janisch, Nicolaus.	Wiburgensis. Iur.
—	16 Oct.	Alopaeus, Magnus.	Wiburgensis. Th.
1740.	29 Aug.	Schröder, Georgius Claudius.	Calmaria Suecus. Th.
—	29 Aug.	Schröder, Carolus Gustavus.	Calmaria Suecus. Th.
—	31 Oct.	Böckmann, M. Jonas.	Suecus. Med.
1741.	27 Jul.	Wallmann, Christian Ulrich.	Suecus. Gottenburg. Iur.
—	19 Oct.	von Roepstorff, Friedrich Matthias.	Eqv. Suecus. Iur.
—	27 Oct.	Drijsen, Andreas.	Upsal. Suecus. Iur.
—	28 Nov.	Ribbing, Lennart.	Suec. Iur.
1742.	25 Apr.	Aurivillius, Carolus.	Stockholmensis. Th.
—	28 Sept.	Alm, Johannes.	Suecus. Th.
—	16 Oct.	Uggla, Carl F.	Ost Gothia. Iur.
1743.	13 Sept.	Gyllenstjerna, Göran.	Comes suecus. Iur.

J. S. Pajula.

Ett bidrag till historien om folkväpningen i Sverige 1788.

I Riksarkivet förvaras följande bref från kronofogden Halldin, som ger en liten upplysning om tillvägagåendet vid den ryktbara organiseringen af folkväpningen 1788.

Stormägtigste allernådigste konung.

Hos Eders Kongl. Maij:t anhåller jag i djupaste underdånighet att få andraga efterföljande.

Då E. K. M. år 1788 ankom till Dalarna, hade jag den nåden att ifrån Åls socken till Mora vara E. K. M. följaktig samt der afhöra E. K. M:s nådiga proposition till allmogen. Ledsen öfver deras villrådighet samt anmodad af herr öfversten Tersmeden att härom vidtala allmogen uti mitt fögderie, for jag samma dag till Rättviks sokn och underrättade allmogen om E. K. M:s nådiga villja samt försäkrade mig om deras bifall, och hvilket jag genom en ifrån allmogen därstädes författad skrift hade den nåden att vid Lerdals gästgifvare gård till E. K. M. aflämna. Derifrån var jag E. K. M. till Leksand följacktig, och under det E. K. M. spisade middag, underrättade jag äfven här allmogen om E. K. M:s nådiga villja samt tog af dem löfte att de med hurtighet skulle svara ja på E. K. M:s nådiga proposition och icke stå och tvika såsom Mora karlarne gjorde.

Så snart upsättningen af fricorpsen uti mitt fögderi rättad, reste jag med bref till E. K. M. neder till Göthe jag hade den nåden att 2:ne gångor blifva till E. och under denna resa underlått jag icke att, hvares tillkänna dalkarlarnas beredvillighet att geme

Då E. K. M:s befallning kom att de svartklädde dalekarlarne, hvaraf jag har de mästa i mitt fögderie, skulle till Drottningholm, följde jag med herr öfversten Tersmeden och bilade de svårigheter, som dervid mötte, samt besörgde om deras hastiga utredande och afsändande.

Till vargerningens upsättande kunde icke herr generalmajoren baron Beckfrijs förmå allmogen, utan måste han med oförrättad ärende efter flere häftiga utlåtelser af allmogen begifva sig utur Leksands socknestuga. Sedermera ankom ytterligare befallning att som allmogen icke ville lämna en vargernings karl af hvarje hemman, så skulle de i det stället utrusta 2:ne fricorpser af hemmanet; till verkställande hvaraf jag feck herr generalmajorn baron Beckfriis ordre att först expediera detta i mitt fögderie, sedan den öfriga delen af dal-allmogen förut yttrat sig att de ville rätta sig efter hvad detta fögderiets invånare inginge. Vid detta tillfälle trodde jag mig blifva af herr generalmajorn baron Beckfriis eller någon annan understödd, i synnerhet som allmogen då förr var upretad till motvillja, men sedan pålysning derom skedt och tiden inföll, svarade herr generalmajorn baron Beckfriis mig, att han icke tänkte vidare tala vid dem derom, utan kunde jag nu fara och försöka hvad jag med dem uträtta kunde; i anledning hvaraf jag for till Leksand och efter slutad gudstjenst, dock innan socknestämman började, sammankallade och rådgjorde med dem, som jag förut viste vara mig tillgifne, ty att med stränghet förmå detta fålk viste jag förut huru litet man uträttar, utan snarare bör man deltaga uti deras besvärligheter; och hvarigenom de försäkrade mig att villja ingå uti hvad jag för dem fan bäst och nyttigast. Sedermera hemtades allmogen i socknestugan, hvarest jag projecterade för dem att blifva vid den första befallningen att anskaffa vargernings karl af hvarje hemman, hvilka de påföljande dagarna blefvo hos mig upviste och aproberade, samt åtta dagar derefter svuro fanan i Falun och då genast afmarscherade till Gefle.

Framhärdar med djupaste underdånighet stormägtigste allernådigste konung

Eders Kongl. Maj:ts
troplicktigste undersåte
Fredr. Halldin.
Kronofogde i Nedan Silljans fögderi.

Utlåtande af lagman G. Poppius i författningsfrågan 1809.

Det är bekant att 1809 års grundlagsstiftare på ett synnerligen lyckligt sätt sökte hålla medelvägen mellan de ytterligheter som representerades å ena sidan af frihetstidens statsskick, å den andra

af den gustavianska tidens, sådant det utvecklade sig efter 1789, likaså att man fäste ej ringa afseende vid 1772 års regeringsform såsom betecknande ett icke alldeles oäfvet försök att finna den konstitutionella jämvikten mellan statsmakterna. Det Håkanssonska förslaget till regeringsform är längesedan kändt såsom ett första uppslag till grundande af något nytt. Om de idéer, som hos de politiskt tänkande och upplyste gjorde sig gällande, vittnar äfven här nedan aftryckta utlåtande af dåvarande lagmannen Gabriel Poppius. Poppius var påtänkt som medlem af den kommitté, som regeringen redan innan riksdagen tillsatte för att förbereda frågan. Han lärer emellertid ha dragit sig undan från aktivt deltagande och något yttrande af honom synes ej vara kändt (jfr Sandegren, Till historien om statshvälfn. i Sverige 1809, s. 17). Att han ej alldeles hållit sig tillbaka är emellertid tydligt. Hans utlåtande är försedt med följande påskrift: *P. M. i anledning af fråga om ny constitution 1809 af G. P. inlämnad till Riksdrotzet.* Den närmare tidpunkten för inlämnandet känna vi ej. Det är dock af innehållet uppenbart att det skett före riksdagen. Handlingen, som nyligen jämte några andra papper af statsrådet Poppius' dotter lämnats till riksarkivet, har af dr Westrin meddelats redaktionen.

* *
*

Då fråga är om en så vigtig stadga som ett rikes constitution och en sådan fördelning af de till styrelsen hörande majestätsrättigheter emellan konung och nation, som tryggar allmän säkerhet och bibehåller å ena sidan medborgares frihet, men å den andra executiva magtens styrka och drift, utan att de må lända hvarandra till intrång, så vore väl nationens representation ett af de första föremålen för uppmärksamhet. Att den i vårt land från ålder varit och är felagtig, medgifves af alle upplyste. De fyra stånden medför en i sakens natur grundad jalousie. Hvartdera har i sin sammansättning fel, som gå emot ändamålet. Att detaljera dessa fel lär ej behöfvas. Ett af de betydligaste är, att en ganska ansenlig och i statens tunga deltagande folk-klass, jag menar ofrälse possesionater och proprietärer, äro uteslutne från all riksdagsrätt och national representation. Skulle rättelserne svara emot behofven, blefve en total omstöpning af nöden. Ett slikt projekt fordrade ej allenast mycken öfverläggning utan ock jemförelse med andre constitutioner, för att däraf utleta hvad till vårt lands enskildta läge och omständigheter vore lämpeligt. Sådant är ej ett hastverk, och att komma till ändamålet begriper jag ej annat än att ett särskildt constitutions utskott därtill borde nedsättas med viss tillräckelig förelagd tid, åtminstone af några månader, att med ett slikt projekt inkomma. Sakernas närvarande ställning, vacklande genom in- och utvärtes skakningar, torde ej till en början vara den mäst gynnande för ett sådant arbete. Då hvarken tid gifves eller till äfventyrs fria händer att göra en beqväm och fast nybyggnad, måste man förmodeligen

reparera den gamla och förfallna byggnaden, så godt ske kan, och lämna till lugnare tider eller sådane omständigheter, som nu ej kunna determineras, att vara betänkt på en vidsträcktare, fullständigare och i alla sina detaljer bättre öfverlagd inrättning.

Sådana äro mina oförgripliga tankar, och att hvad till en början vid instundande riksdag bör påtänkas snarare torde böra anses för provisoriskt. Då kunde tills vidare de gamle formerne bibehållas, och jemkningar allenast komma i fråga. I sådant fall föreställer jag mig, att Sveriges erfarenhet på snart 100 år nogsamt bestyrkt, huruledes 1720 års regeringsform ledt till en fullkomlig oklokrati eller en till sjelfsvåld och anarki urartad folk-regering, äfvensom 1789 års säkerhets-akt till en despotism utan motvigt. 1772 års regeringsform har däremot en riktning till den jemvigt emellan pouvoirer, som i allmänhet synes leda till det stora ändamålet, änskönt den både i mångfaldiga afseenden är ofullständig och som värre är obestämd. Den torde dock kunna läggas till grund. Det är i sådant afseende, som någre anmärkningar vid densamma här blifvit utkastade, mera såsom en promemoria öfver de ämnen, som kunde förtjena öfvervägande, än såsom något projekt. Brist på de vidsträckta kunskaper, som härvid fordras, hafva ej hindrat välmeningen att med misstroende till sig sjelf göra de erindringar, som närlagde blad innehåller. De äro upptecknade med all den skyndsamhet, som första tankan liksom aftvingat, och precision i mening och uttryck sökas där förgäfves.

* *

Ingressen omarbetas, och synes mig böra vara både kortare och enklare.

§ 1.

§ 2. *Konunga balken landslagen* bör gå ut, och sättas i stället: *Sveriges rikes lag.*

§ 3. Denna § tyckes böra gå ut. Annat är *arfförening*, annat är en grundlag, hvarefter riket bör *styras*. Den förra akten bör vara särskildt och kan på sitt ställe åberopas, men synes i en regeringsform icke hafva lämpeligt rum.

§ 4 går ut.

§ 5. Synes ej innehålla något så bestämdt stadgande, att den behöfves, och skulle det finnas nödigt, kunde det införas i § 2 i sammanhang med hvad den innehåller.

Månne ej efter denna § i ordningen borde följa hvad regeringsformen skall stadga om högste domstolen och den conseil konungen i andra riksvårdande värf än justitiæmål bör rådfråga. Formationen af högste domstolen är någorlunda gifven. Men hvad conseillen beträffar, är af vigt att utstaka huru den må komponeras, och om icke vissa de högste embetsmän, så af civil som militär, jämte statssekreterarne, i kraft af sine embeten, därtill må vara sjelfskrifne. Antalet tyckes ej böra vara under 7 personer. Här uppstår äfven den fråga, om beredningen af rikets allmänna ärender bör få ett rum i regeringsformen, eller blott lämnas till konungens ompröfvande

att förordna eller upplösa. Såsom sammansatt af frälse och ofrälse ledamöter, skulle jag vara af den tanken, att denna corps sanctionerades genom regeringsformen, att ett visst antal ledamöter bestämdes, så att den icke kunde urarta till en slags pensions-inrättning eller bevisande af faveur samt att äfvenledes något stadgades om de personers förtjenster och i civile eller militäre embeten ådagalagde skicklighet, som därtill kallades.

§ 6. Med uteslutande af ordet *riksens råd* och substitution af conseil synes denna § kunna bibehållas. Dock som conseille-ledamöterne blifva färre till antalet, torde deras enhälliga mening, då den strider emot konungens, icke böra lägga hinder i vägen emot hans beslut. Det vore lätt att bevisa, huru vid inträffande casus konungen efter 1772 års regeringsform kunnat illudera hvad här såsom en inskränkning i hans magt stadgadt är. Det efter min tanke nödiga bandet, att de i vigtiga mål skola till protokolls göra sina föreställningar och derföre blifva ansvarige, på sätt som under särskildt öfvervägande komma bör, torde göra tillfyllest.

§ 7. Denna § synes böra rättas på det sätt, att om konungen reser ur riket, regeringen under hans frånvaro förvaltas af conseillen, i annan händelse än då krig vore anledningen till bortovarelsen. Något borde och stadgas om tiden.

§ 8. Hvad här stadgas hör under hvad näst efter § 5 är anmärkt, och lärer med den tillämpning, som rådets indragning fordrar, där böra upptagas.

§ 10. Torde böra bibehållas med förändring af riksens råd till conseil. Om skillnad bör bibehållas emellan conseil och cabinett, så torde den här i §:en kunna iagttagas och § 12 därigenom försvinna.

§ 11.

§ 12. Se § 10.

§ 13.

§ 14. Här uppstår en fråga, som omfattar så väl denna, som alla de följande §§, till och med § 28, om hofrätterne och rikets collegier böra hvarje för sig i regeringsformen omförmälas i den vidd, att de liksom här finna sina instructioner Att det i allmänhet nämnes, huruledes hofrätter såsom konungens högsta nämnd och öfverdomstolar i justitiæ mål, och collegierne till handhafvande af de hvartdera uppdragne särskildte värf och ärender efter deras inrättning och instructioner böra konungen och riket tillhanda gå, sådant synes både vara nödigt och i sin ordning. Men månne en så ganska detaljerad författning om dem och deras sammansättning behöfves? Ledamöternes antal regleras af rikets stat, och att antaga extra ordinarie ledamöter, att lämna vissa sysslor obesatte m. m. har varit practiseradt utan egentelig skada eller åtminstone osäkerhet för det allmänna. Tvenne collegier äro indragne af dem som 1772 års regeringsform, i likhet med den af 1720, fastställer. Deras upplifvande lärer väl icke finnas angeläget. Ett annat collegium är alldeles omskapadt. 16, 18, 19, 20 [ɔ: 22] och 25 §§ lära dock

vara angelägne, om icke tilläfventyrs 22 och 25 §§ kunna sammansmältas med den 10.

§§ 29 och 30 torde kunna sammandragas till en.

§ 31. Synes mig böra jemkas efter säkerhetsacten, i kraft hvaraf alla embeten af tromans-grad, domare sysslor undantagne, äro förtroendesysslor, hvilka konungen till och afsätter.

§ 32. I fall den omständligare författningen i flere §§ om collegiernes göromål och sammansättning finnes öfverflödig, så kunde hvad här stadgas fogas till den 14 §, men hela passagen: *Så länge presidenterne äro uti sina collegier — — — embetes verkeliga bruk* synes aldeles öfverflödig. Nog och kanske ändå öfverflödigt, såsom af sakens natur följande och med all praxis instämmande, att här nämndes: det i presidentens frånvaro äldste bisittaren, med lika rätt, kraft och verkan, förrättar de presidentsbeställningen tillhörande sysslor.

§ 33.

§ 34.

§ 35.

§ 36.

§ 37. Bör rättas efter conseilleinrättningen.

§ 38. Fordrar moget öfvervägande, så i afseende på den omständighet, huruvida icke riksdagar böra inom viss utsatt tid, till äfventyrs hvart 5:te år, äga rum — underställes dock om detta ej är nog sällan — som på riksdagsorten, om icke den altid bör vara rikets hufvudstad, i fall ej besynnerligt hinder annat fordrade.

§ 39.

§§ 40 och 41 synas böra sammandragas: Icke må konungen någon ny lag utan ständernas vettskap och samtycke göra eller någon gammal afskaffa. Och icke heller må riksens ständer någon gammal lag afskaffa eller ny lag göra utan konungens ja och samtycke.

§ 42.

§ 43. NB. Skall förklaring ang. lagens rätta förstånd äga rum.

§ 44.

§ 45. Denna § beror däraf, om konungen har magt att göra offensift krig. Sådant är väl konungen förbudet genom 48 §, men då han enligt 6 § har rätt att sluta offensiva förbund; då ett offensift krig äfven mången gång är blott offensift till formen och i sjelfva verket provoquerat genom fiendens rustningar eller gifne rättmätiga krigsorsaker, synes denna rättighet ej kunna betagas konungen utan att paralysera executiva magten, blottställa rikets säkerhet och sätta utrikes makter i stånd att däraf göra missbruk till rikets våda och fördärf. I fall detta raisonnement finnes väl grundadt, bör allenast § så jemkas, att enär krigsgärd eller utskrifning finnes nödig, konungen väl är berättigad att därom gå i författning, enär saken ej tål tidsutdrägt, men att han är pligtig sammankalla ständerna till riksdag inom tre månader därefter, för att öfverlägga om de utlagor, som till krigets fortsättande äro af nöden.

§ 46.

§ 47. Fordrar en noga bestämning. Förfarenheten har däraf bevist nödvändigheten.

§ 48. Förmodar jag böra utgå, och i § 6 anföras, att konungen äger rätt så väl göra krig, som sluta fred och offensiva samt defensiva förbund.

§ 49. Torde fordra jämkning i afseende på den controll på ledamöter af högste domstolen och af conseillen, som är i fråga.

§ 50. Denna § är af yttersta vigt och torde förvaltningen af statsmedlen böra sättas under fullmägtiga af ständerna i likhet med banken och riksgäldskontoret. Hvad konungen särskildt utfäst, att ej utan ständers vettskap och samtycke upptaga utrikes lån, lärer här eller i särskildt § böra ihågkommas. En del af hvad 24 § innefattar kunde här ock finna sitt rum.

§ 51.

§ 52.

§ 53. Torde alldeles utgå, och synes i alla fall bort förstås af sig sjelf, om ock Tyske provincerne hvarken blifvit underkastade svenske författningar eller, som ännu är olyckligare, gått förlorade.

§ 54.

§ 55.

§ 56. Denna § synes ej i en riksconstitution behöfva inflyta. Huruvida krigsbefälet, som här nämnes, bör kallas till riksdagen, som vid de sist hållne icke skedt, (åtminstone icke 1786 och 1789) torde förtjena öfvervägande.

En stor brist i denna regeringsform röjer sig därutinnan, att beskattningsrätten ingenstädes är uttryckeligen konungen från- eller rikes ständer tillerkänd. Sådant måste fyllas genom en ny §. Säkerhetsakten innehåller en sådan, men hvad den stadgar bör dock hafva närmare bestämning och jemnkning. Jag finner ej heller någonstädes förbjudit, att konungen utan ständers samtycke kan afsöndra rikets provincer eller tillhörigheter, som ock synes vara nödigt.

I afseende på den controll, som önskas på högste domstolen och conseillen, synes oundvikligt, att vissa deputationer vid riksdagarne uttryckligen stadgas. Månne icke ett hemligt utskott, ett lag- eller justitiæ-utskott, ett bankoutskott, (som tillika, sedan riksgälds- och bankoverken stå under samma revision, borde med bägge dessa hafva befattning), ett statsutskott (för revisionen af statsmedlens förvaltning) och ett bevillnings-utskott, enär fråga blifver om ny bevillning, borde vid alla riksdagar äga rum och höra till constitutionen? En revision af conseillens protokoller, till utrönande huruvida ledamöterne fullgiort sin pligt, borde då åligga hemlige utskottet, jämte hvad annat samma utskott särskildt, enligt konungens proposition, kunde uppdragas. I lika måtto lag-utskottet revisionen öfver högste domstolens protocoller, dock i bägge utskotten endast i afseende på ledamöternes ansvarighet, och utan all rättighet till ändring eller ändrings föreslående i hvad afgjordt blifvit. Till lagutskottet borde ock höra, att efter redan vedertagen praxis utlåta sig öfver sådane frågor om förändring och tilläggning i lagarne, som konungen funne nödigt att föreslå.

Men alla desse omständigheter torde rättare upptagas i en riksdagsordning, hvartill 1617 års är aldeles ofullständig, utan är därtill 1723 års riksdagsordning, till framställningssättet, ordningen och de där förekommande ämnen, vida lämpligare, med iagttagande af de förändringar, som det nu i fråga varande regeringssättet fordrar, hvars princip synes böra vara: en stark och med full executif myndighet försedd konungamakt, hvari ständerne ej äga att sig blanda, lagstiftande magtens öfverlämnande åt konung och ständer gemensamt, beskattningsrättigheten åt ständerne ensamme, lagskipande magtens öfverlåtande åt därtill förordnade domstolar, utan alt ständers deltagande däruti, ej eller konungens, undantagande hans 2 röster i justitiæ mål. En slik till upprättande riksdagsordning borde efter min tanke, under samma helgd med regeringsformen, innefatta korta instructioner för de utskott, som ärendernes gång fordra, på det att vid riksdagarne ej tid måtte förloras, och anledning till split gifvas genom sådanas författande.

Huruvida efter säkerhets-akten ständer ej må äga att något proponera, utan blott med sina öfverläggningar inskränka sig vid de af konungen gjorde propositioner, är en fråga som behöfver mycken öfverläggning. Reciprociteten synes fordra, att ständerne ej må därifrån stängas, men missbruken kunna blifva många, och någon gräns måste nödvändigt sättas.

Beriktigande.

I en i första häftet af denna årgång (Gr. s. 17) införd recension af professor Hjärnes arbete Medeltidens statskick omkr. 800—1350 (Hist. texter för akad. öfningar) förekommer följande uttryck: »Här saknas vidare urkunder belysande den svenska kyrkans provinsialmöten; den under n. XLI införda texten »Modus celebrandi synodum diocesanam» berör, såsom rubrik och innehåll visa, endast stiftssynoder, och det är väl litet oegentligt att såsom prof. Hjärne i inledningen gör, hänföra densamma till kyrkomötet» . . . Vår uppmärksamhet har fästats därpå, att prof. Hjärnes åsyftade ord i inledningen gälla det allmänna katolska kyrkomötet och icke det svenska provinsialkonciliet. Vi beklaga missuppfattningen och beriktiga den härmed.[1]

Ehd.

[1] Ofvanstående beriktigande skulle redan ha influtit i tredje häftet, men det uteblef af redaktionella skäl, för hvilka det skulle vara intresselöst att här redogöra.

Underrättelser.

— Notarien Ernst Bernhard Schlegel afled d. 8 sistl. dec. nära 59 år gammal. Han hade vunnit anseende som släktforskare och samarbetade på detta område länge med riksheraldikern Klingspor. Tillsammans med honom utgaf han sålunda »Upplands herregårdar»; af serien Svenska slott »Wijk» och »Engsö» samt »Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor» (1875).

— Direktören för historiska museet i Köpenhamn Henry Petersen afled d. 21 sistl. sept. Till hans efterträdare har utnämnts den kände historikern d:r V. Mollerup.

— Professor Alexander Brückner afled d. 16 nov. i Jena 62 år gammal. Efter att under några år ha tjänstgjort som historisk lärare dels i Petersburg, dels i Odessa, fick han som professor i historia sin längsta verksamhet vid Dorpats universitet. Vid denna högskolas påbörjade russifiering utnämndes B. 1891 till professor i Kasan med rättighet att uppbära lön, slippa tjänstgöra samt att vistas i utlandet. Han slog sig då ned i Jena, där han hade anhöriga. Ehuru sålunda på sistone mindre väl sedd i Ryssland, hade han visserligen icke skrifvit i någon antirysk anda och hade stått i förbindelse med högadliga ryska kretsar. En frukt häraf blef en stor urkundsamling: »Material till grefve Nikita Ivanovitj Panins lefvernesbeskrifning» (1770—1837) i sju band, för hvilken publikation B. äfven en sommar besökte riksarkivet i Stockholm och gjorde bekantskap med svenska historici, som i honom funno en vänlig och intressant gammal man. En annan urkundsamling, som han utgaf, var »Furst Kurakins arkiv». Han utöfvade därjämte en omfattande författareverksamhet och offentliggjorde bland annat »Svensk-ryska kriget 1788—90» (1869; på ryska); »Der zarewitch Alexei» (1880); »Peter der Grosse» (1880) och »Katarina II» (1883), båda i det Onckenska samlingsverket, »Gustaf IV och Katarina II 1796» uti den ryska tidskriften Vjestnik Jevropij samt »Rysslands historia till slutet af 1700-talet», hvaraf första bandet nyligen utkommit i den Heeren-Ukertska samlingen.

— Till ledamöter af *Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens* historiska nämnd, som har att använda de till historiska ändamål från Bergerska fonden anslagna medlen, ha återvalts för 1897 herrar Forssell, Malmström och Styffe.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rör. Skandinaviens historia* har under år 1896 fått nya stadgar, af K. M:t godkända d. 8 sistl. maj. Enligt desamma består samfundet af högst 100 svenska medlemmar samt har två ordinarie sammanträden, et mars, ett i december, men kan äfven kallas till extra samm

Dess angelägenheter vårdas af en årligen vald ordförande, en på tre år vald sekreterare, en på lika lång tid vald skattmästare samt ett redaktionsutskott bestående af ordföranden, sekreteraren, skattmästaren samt två årligen valda medlemmar. Detta utskott leder samfundets litterära verksamhet. Vid sammanträde den 17 sistl. december valdes till ordförande för 1897 justitierådet C. G. Hammarskjöld. Sedan hittillsvarande sekreteraren riksantikvarien Hildebrand, som i 30 år innehaft denna syssla, undanbedt sig återval, valdes till sekreterare för nästa treårsperiod lektor E. Hildebrand. Till skattmästare valdes sekreteraren L. R. Lindbohm samt till ledamöter i redaktionsutskottet (utom de självskrifna) riksantikvarien Hildebrand och riksarkivarien Odhner. Till svenska ledamöter i samfundet invaldes hrr E. v. Ehrenheim, grefve A. Lewenhaupt och A. Klingspor samt till utländska hrr F. Arnheim i Berlin, C. v. Bonsdorff i Helsingfors och arkivarien Vostermann v. Oijen. Under tryckning för intagande i Historiska Handlingar befinner sig »Vadstena klosters jordebok», redigerad af hofmarskalken C. Silfverstolpe.

— Det *Geijerska priset*, hvilket hvart tredje år plägar utdelas i Uppsala för den under senaste treårsperiod utkomna mest förtjänstfulla historiska afhandlingen, har denna gång tilldelats docenten S. Clason för hans disputation »Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna samt de förbudna orterna».

— Svenska akademien har år 1896 tilldelat det *kungl. priset* åt lektor E. Hildebrand på grund af hans verksamhet som historisk författare och urkundsutgifvare.

— Af urkundspublikationen *Sverges Traktater med främmande magter utgifna af O. S. Rydberg* har tionde delen utkommit, äfven under titeln *Sverges och Norges Traktater med främmande magter*, af hvilken serie den utgör första delen samt omfattar åren 1815—1846. Denna senare serie skall i tre band föras fram till och med år 1900 samt upptager så väl de för Sverige och Norge gemensamma som de Sverige och Norge hvart för sig vidkommande traktaterna.

— Fil. lic. P. A. Östergren (Lund) har under titeln *Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af Lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer* (85 s.) utgifvit en detaljerad skildring af de skarpa ståndsstrider, som vid nämnda riksdagar under öfverläggningarna om den allmänna lagen framkallades af det föreslagna 23 kap. i byggningabalken »Huru bötas skall, då högdjur, hare eller fågel olagliga skjutas eller fångas», och som höllo på att omintetgöra det stora lagverkets antagande. Tvisten rörde icke endast jakträtten, utan under densamma kom äfven på tal den gamla frågan om bondens äganderätt till sin jord. Det var nämligen under dessa diskussioner, som man hörde adelns hufvudtalare landshöfding

Ehrencrona förklara icke blott, att ridderskapet och adeln »aldrig i evighet» kunde begifva sig ifrån rättigheten »att allena skjuta hare och fågel», utan äfven, att »hela vår lag vet ej af annan jordägande än kronan och frälsemannen». Striden slutade som bekant genom en kompromiss, i det hela det omtvistade kapitlet uteslöts, och äfven om denna tycktes utfallit till fördel för adeln, som ej direkte offrade något af sina anspråk, gjorde hela tidsandan dessas realiserande omöjligt. Man mötte dock ännu en tid, anmärker förf., uttalanden i den juridiska litteraturen, som bestredo skattemannen äganderätten. För sin undersökning har förf. bl. a. användt de af präste- och bondeståndens sekreterare vid de allmänna sammankomsterna förda protokollen.

— Med anledning af invigningen af Lunds högre allmänna läroverks nybyggnad d. 12 nov. 1896 har läroverkets rektor d:r C. Sprinchorn utgifvit en afhandling under titeln *Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige*, afsedd att åtfölja läroverksprogrammet 1896—97. Lunds »katedralskola och gymnasium» ha redan förut varit föremål för skildringar, men dessa ha haft mycket litet att meddela om tiden från 1658 till 1820. Det är denna lucka förf. söker fylla, så långt handskriftmaterialet räckt till, hvilket för denna period föreligger mycket knapphändigt. Man finner också, att skolan under 1670-talets danska krig gick under; när den efter freden skulle återupprättas, blef den på kungl. befallning gjord till en »barnaskola», närmast motsvarande hvad som i senare tider kallades en pedagogi. Ur denna förnedrade skepelse växte emellertid skolan så småningom på egen hand ut till ett allt fullständigare läroverk för att slutligen på 1820-talet undergå en genomgripande omdaning. Såsom bilagor meddelas kursförteckningar, redogörelser för läsningen under olika tidpunkter, förteckningar på lärjungar under åren 1660—1836 samt bilder af skolans utseende under olika tider.

— Utgifvaren af *Svenska Ättartal*, hofintendenten V. Örnberg, som 1894 antydde sin afsikt att, hvad på honom ankom, afbryta nämnda med mycket intresse omfattade publikation, har i år funnit sig föranlåten att utgifva en ny del, den elfte eller den första på andra tiotalet, i hvilken formulering ju ett löfte kan anses ligga om arbetets fortsättande. Vi ha flera gånger förut påpekat denna i sitt slag synnerligt förtjänstfulla publikation. Den nu utkomna delen är sina föregångare lik till uppställning och innehåll. Vännerna af anträd skola finna sig tillfredsställda genom flera sådana. Vi påpeka särskildt det imponerande trädet för generalen grefve *Sven Lagerberg* med sina 64 stamfäder och stammödrar. Bland ättartalen har det öfver släkten *Boström* ju hela aktualitetens in[illegible] med sin utgångspunkt i skeppstimmermannen och borgaren [illegible] åskådliggör det ju väl en utgifvarens älsklingsidé, nämligen [illegible] stånds- och klassomsättningen i det svenska samhälle[illegible] sina former eller det mäktiga trädets uppväxt u[illegible]

för att använda Linnés bekanta uttryck. För ättartalen har utgifvaren denna gång särskildt gjort Stockholmssläkter till föremål. Vid sidan af åtskilliga snart utblommade och i öfrigt mycket obetydliga finner släkthistorikern många intressanta ätter, särskildt flera berömda konstnärsätter, såsom Breda, Pasch m. fl. Ättartalen gifva i öfrigt denna gång, såsom utgifvaren själf påpekar, en föreställning om den starka utländska invandringen af borgare till hufvudstaden under 1600-talet. — Företalet har äfven i denna del fått tjäna som språkrör för mycket, som legat utgifvaren om hjärtat. Vi påpeka särskildt hans »præterea censeo» med afseende på vården af småarkiven uti riket, i stad och på land.

— Docenten Evert Wrangel har utgifvit *Öfversikt af frihetstidens odlingshistoria med hänsyn till dess litteratur och konst*, handledning vid sommarkurserna i Lund 1896. I sammanträngd form tecknas här hufvuddragen af tidehvarfvets odling på olika områden. Med finare stil meddelas en mängd biografiska, kultur-, litteratur- och konsthistoriska notiser.

— *Nerikes fornminnesförening*, en ättelägg af »föreningen för Nerikes fornminnen och fornspråk», har, sedan den ordnat »Örebro läns museum», börjat utgifvandet af en årsskrift under titeln *Meddelanden från Nerikes fornminnesförening*, hvars första häfte, redigeradt af föreningens sekreterare lektor Grandinson, nyligen utkommit. Det väl utstyrda häftet, som synes vittna om relativt goda tillgångar, innehåller en af sekreteraren författad historik öfver föreningens litterära verksamhet, en utförlig, rikt illustrerad skildring af *Nikolaikyrkan i Örebro*, författad af lektor A. Kjellström och prosten J. Wahlfisk, ett af frih. G. Djurklou hållet föredrag *Några ord om våra folksagor*, samt en af riksgäldsfullmäktigen Joh. Johansson från Noraskog utarbetad ekonomisk-statistisk undersökning, *Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen*. Vi lyckönska föreningen till ett så vackert uppslag, hvars fullföljande, med de goda krafter den förfogar öfver, säkert kommer att för provinshistorien blifva af stor betydelse.

— Docenten Herman Lundström har i häftena 8, 9 af »Kyrklig Tidskrift» för 1896 lämnat en intressant och upplysande undersökning *Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering*. Han refererar först den gängse traditionen, att år 1524 de båda vederdöparne Melchior Rink och Knipperdolling skulle uppträdt i Stockholm, predikat om barndopets förkastlighet och framkallat en bildstormning, att Stockholmspredikanterna mäster Olof och Michel Langerbeen stått handfallna inför rörelsen och därför uppburit skarpa förebråelser af Gustaf Vasa o. s. v. Den traditionella framställningen leder han tillbaka till Peder Svarts krönika. I denna talas om Melchior buntmakare, men Melchior Rink var präst. Så väl Rink som Knipperdolling ha behandlats af den nyare tyska historieskrifningen, och för den är deras vistelse i Sverige

fullkomligt okänd. *Samtida* svenska källor veta ingenting om deras närvaro här. Det kan anses så godt som säkert, att de aldrig besökt Sverige. I stället påvisar förf., att år 1526 en Melchior buntmakare (Hofmann), en i kyrkohistorien icke okänd person, verkligen besökt Stockholm och där predikat, men att han då gällde för en rättrogen luteran och först några år efteråt blef vederdöpare. Hans predikningar beröras ock i ett Gustaf Vasas bref 13/1 1527, där det heter, att han »fanteserar stor hop och är något ovarlig i sin ord», hvarför konungen icke vill, att han skulle offentligen få predika. Han lämnade också Sverige snart därefter och har själf i en skrift talat därom. Vidare har förf. dragit fram ur Olavus Petris tänkebok en utförlig berättelse från 1529 om det ofog, som det tyska borgerskapet under ledning af en predikant vid namn Tileman anställde i Stockholm med anledning af kyrkomötesbeslutet i Örebro samma år, hvilket i afseende på de katolska ceremonierna ansågs alltför konservativt. I dessa båda tilldragelser finner förf., med allt skäl vill det synas, källorna till Peder Svarts berättelse och påvisar, huru äfven i detaljer de ligga till grund för den senare. Han har på detta sätt lagt ett nytt bevis till de många, man haft förut på otillförlitligheten af denne Gustaf Vasas bekante krönikör, hvars rykte blir mer och mer stadgadt såsom en af de mest underhållande på samma gång som en af de mest opålitliga bland våra äldre historieskrifvare. Den gängse traditionen har för öfrigt, såsom förf. själf meddelar, redan 1869 underkastats en skarp kritik af en tysk historiker J. Weidling i hans »Schwedische Geschichte der Reformation».

— F. d. akademisekreteraren d:r J. Kreüger har i Nordisk Revy häftena 5 och 6 för 1896 meddelat en skildring af prinsessan *Cecilia Vasa*, hvilken i det hela går ut på att rentvå henne från de svåraste af de beskyllningar, för hvilka den sköna och olyckliga vasa-prinsessan varit utsatt. Som bekant har äfven bibliotekarien H. Wieselgren på senare tid sysselsatt sig med hennes historia. Det är sålunda att förmoda, att forskningen angående henne skall åtminstone leda till några säkra resultat i stället för de mer eller mindre osäkra uppgifter, historieskrifningen hittills fått hålla till godo med. Det är dock fara värdt, att de svenska arkiven i det fallet icke ensamt gömma på den verkliga sanningen.

— Rektor F. Westling i Sundsvall har ytterligare fortsatt sina studier angående de kyrkliga förhållandena i Estland under tiden för det svenska väldet. Hans senaste skrift har titeln *Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid* (88 sid.), afsedda att åtfölja Sundsvalls läroverksprogram 1896—97. Han redogör för den kyrkliga styrelsens ordnande ända sedan de första åtgärderna på Erik XIV:s tid, domkapitlets organisation, kyrkoväsendet på landet, tillsättandet af präster, prästmöten eller synoder m. m. d. Författaren har, som bekant, gjort särskilda arkivstudier för sitt ämne uti Reval, och hans lilla afhandling ut-

märker sig för samma förtjänster som de tidigare här förut omnämnda.

— Major G. Nerman har under åren 1895 och 1896 utgifvit två delar af *Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar*. Med anlitande och återgifvande af en mängd otryckta aktstycken redogör förf. för denna ryktbara byggnadsfrågas utveckling. Första delen behandlar tiden från 1525, då tankarna på en kanalisering af östgötalinien först träda fram, och till 1809, samt redogör särskildt för frihetstidens föga bekanta planer i denna riktning. Andra afdelningen (1810—1833) behandlar själfva byggnadstiden samt skildrar, likaledes detaljeradt och med inryckande af flera aktstycken, striderna om det stora nationalföretaget, de många ekonomiska och tekniska missgreppen och missräkningarna, Platens och Santessons handlingssätt och skaplynne o. s. v. Såsom bilagor meddelas från och med rikets ständers skrifvelse d. 22 febr. 1810 ett antal viktiga aktstycken eller tabeller till kanalens historia. I en tredje afdelning är det författarens afsikt att skildra kanalens historia från 1834 ända till 1894. Arbetets utgifvande har möjliggjorts genom enskild subskription.

— I första bandet af Uppsala Läkareförenings förhandlingar har professor A. O. Lindfors tryckt ett af honom den 17 sept. 1895 hållet föredrag öfver den på sin tid berömde läkaren i Stockholm *Johan v. Hoorn* (1662—1724), hvars verksamhet i fråga om barnförlossningskonsten, teoretiskt och praktiskt, bildade epok.

— Baijerske riksarkivassessorn Pius Wittmann har nyligen utgifvit en *Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte*. Författaren är hemmastadd i svenska språket och har sedan flera år intresserat sig för svensk litteratur. Arbetet är, såsom titeln antyder, endast ett kort sammandrag utan kapitelindelning och får med sin rikedom på fakta snarast karakteren af ett repetitorium; någon njutbar läsning för allmänheten kan det svårligen blifva. Därtill bidrager ock, att Sveriges historia behandlas för mycket isolerad, att sambandet med utlandet ej tillräckligt betonas. Man hade gärna sett påpekadt, hvilken betydelse svenska folket haft för det gemensamma kulturarbetet, hvilka andliga strömningar, som bestämt utvecklingen hos oss. Men man bör måhända ej ställa för stora anspråk på en »kurzer Abriss», författad af en främling. Detaljuppgifterna äro i allmänhet riktiga. Däremot har förf. i åtskilliga punkter påtagligen missförstått vår utvecklingshistoria. Han synes till Sverige förlägga det kontinentala länsväsendet under medeltiden. Magnus Erikssons lagar omnämnas endast i en parentes; betydelsen af Engelbrekts resning antydes ej; Gustaf Vasa fick sin vilja fram på riksdagen i Västerås genom »seine schauspielerischen Künste»; kufvandet af allmogeupproren ådagalade egentligen otacksamhet mot dem, som hjälpt honom upp på tronen, och lika otacksam visade sig Gustaf, »der evangelische Fürst», mot sina trosförvanter, lybec-

karne; frihetstidens betydelse för statsskickets utdaning antydes ej. Något intresse för eller förstående af vår historia kan Wittmanns lilla skrift knappast komma att främja; som uppslagsbok kan den däremot blifva af stort gagn.

— Fjärde bandet af *Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden 1783—1806*, som utgifves af den badiska historiska kommissionen, inrymmer åren 1801—1803 samt meddelar ett och annat rörande Gustaf IV Adolf och hans vistande i södra Tyskland. Här och hvar antydas planerna på ett närmande mellan honom och förste konsuln. Den senare skulle till och med erbjudit ett förbund på villkor bland annat, att Sverige skulle erhålla Norge: ett rykte, som dock endast med reservation meddelas af utgifvarne. Äfven omdömen om den svenske konungen möta — af något växlande art. Det franska sändebudet Massias skrifver en gång till Talleyrand: »konungen af Sverige har ett mycket rörligt ansikte, hans drag förråda, att han med stor lätthet fattar de minsta skiftningar i ett ämne; hans stämma är mild och, när han så vill, vänlig; han talar mycket bestämdt ('très posément'); i hans ögon är samma slags djärfhet, som Karl XII hade; tillgängligheten och saktmodet i hans sätt kontrastera märkvärdigt med den styrka och sträfhet i karakteren, hvarpå han gifvit så slående prof» . . . På ett annat ställe heter det: »Han (Gustaf Adolf) har nära på afslagit allting . . . i allt hvad han gör, är det en smula galenskap. Massias säger, att han endast talat med honom om Karl XII, om nödvändigheten, hvari han befinner sig, att återupplifva honom ('de le recommencer'). Han tillägger, att konungen af Sverige vill blifva den allmänna fredsmäklaren i Europa» o. s. v. »Han har en hjärna i sjudande tillstånd ('en ébullition')» var ett yttrande, som tillskrefs Talleyrand, hvilken genom spioner lät bevaka hvarje hans steg.

— I 1896 års läroverksprogram från Altstädtisch Gymnasium i Königsberg har hr Armstedt sammanfört de i den tryckta litteraturen spridda notiserna om *Den store kurfurstens svenska giftermålsplan* till en liten monografi.

— Under titeln *Die Öffentlichkeit im Militärstrafprozesse zusamt den ihr verwandten Materien* har baijerske öfverstabsauditören Friedrich Zenk utgifvit en undersökning, som hufvudsakligen afser det nutida anordnandet af militärstraffprocessen men som har ett kapitel (IV) ägnadt »Zur Entwickelungsgeschichte des Militärstrafverfahrens nach Richtung insbesondere der Öffentlichkeit in demselben», hvari äfven på grund af från svenska riksarkivet meddelade handlingar beröres det svenska förfaringssättet, sådant det framträder i Gustaf Adolfs krigsartiklar 1621 och 1632 samt utvecklades under trettioåriga krigets gång.

— *Finsk historisk litteratur.* Vid universitetet i Helsingfors ventilerades under våren tvenne afhandlingar af historiskt innehåll: af teol. kand. K. A. Appelberg för teologie licentiatgrad »*Bidrag*

till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:e seklet» (194 s.) samt af fröken Tekla Hultin för filosofisk grad »*Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. I. Järnbruken*» (s. VII + 247). Efter en kort öfversikt af praxis under medeltiden redogör d:r Appelberg först för prästtjänsternas besättande under de första Vasakonungarne, framställer sedan kyrkans sträfvan att i afseende å valen frigöra sig från statens ingrepp intill 1611 samt afslutar arbetet med ett kapitel om teori och praxis i befordringsfrågor 1611—1650, de olika ståndsintressenas täflan, adelns anspråk på jus patronatus m. m. Undersökningen är hufvudsakligast byggd på tryckta källor. I den mån dessa medgifvit det, har förf. främst uppehållit sig vid kyrkoherde- och kapellansvalen i Finland, men han har därjämte ständigt haft den allmänna kyrkopolitiska utvecklingen för ögonen samt redogjort för de till ämnet hörande frågornas behandling inom regeringen och på riksdagen. Ty värr har förf. icke varit i tillfälle att föra sin undersökning längre än till de prästerliga privilegierna af 1647 och 1650. Han försäkrar dock, att de förhållanden, som rådt intill denna tidpunkt, i hufvudsak fortforo några årtionden framåt.

I motsats till d:r A. har fröken Hultin hämtat det mesta af sitt material ur arkivaliska samlingar: finska bergsarkivet, svenska kommerskollegii arkiv och riksarkivet. De ekonomiska och andra synpunkter, hvilka under olika tider bestämde regerings och ständers förhållande till bergshandteringen, lämnar förf. i allmänhet å sido samt ställer som sin uppgift att i monografisk form gifva en framställning af de finska järnbrukens uppkomst och växlande skiften intill år 1809. Denna sin uppgift har hon utfört med stor flit och omsorg. Anmärkas må blott, att den monografiska formen jämte bristen på allmänna öfversikter inverkat menligt på sammanhanget och öfverskådligheten. Förutom den förtjänst, arbetet äger genom rikedomen på detaljuppgifter, erbjuder det intresse såsom den första akademiska afhandling, hvilken ventilerats af en kvinna inom filosofiska fakulteten i Helsingfors.

Af Gabr. Lagus' arbete *Ur Viborgs historia* har utkommit andra delens första häfte, upptagande »Befolknings- och språkförhållanden under svenska tiden» (s. VI + 149 + XXVI). Förf. visar häri, hurusom den egendomliga språkliga prägel, hvilken utmärkt Viborg, förskrifver sig från äldsta tider, huru tyska gäster — kanske mest från Reval — redan under medeltiden togo vård om stadens styrelse och köpmanskap, huru under 1600-talet en stark immigration ifrån Tyskland ägde rum, huru det svenska språkelementet stärktes vid samma tid, samt huru flertalet, det finskspråkiga elementet, i allmänhet icke höjde sig öfver underklassnivån. Det intressanta förhållandet mellan de tre språkgrupperna belyses af rikhaltiga genealogiska och biografiska notiser från 1500- och 1600-talen. Slutligen meddelas några kalkyler öfver folkmängdens storlek. — Med detta häfte har förf. afslutat sitt arbete. Han bortrycktes

af döden i juni månad, innan det ännu förunnats honom att se mera än de första frukterna af sina mångåriga forskningar framträda i dagen. Vi må dock hoppas, att det skall lyckas Viborgs stad, på hvars bekostnad verket utgifvits, att vinna en forskare, som öfvertager Lagus' samlingar och för det omfattande arbetet till ett lyckligt slut.

Prof. J. R. Danielson har under året utgifvit ett på nyare forskningar samt på egna omfattande undersökningar grundadt, med talrika porträtt illustreradt finskspråkigt arbete om »*Finska kriget och de finska krigarne* 1808—1809» (789 sidor). Liksom i sina tidigare publikationer »Finlands förening med ryska riket», »Viborgs läns återförening» m. fl. har förf. äfven i detta arbete, genom att förena vetenskaplig noggrannhet med ett ledigt och populärt framställningssätt, vändt sig till den stora allmänheten, hos hvilken hans skildring om »våra sorgers, våra segrars och vår äras gyllne tid» har att påräkna det största intresse. Någon krigshistoria i vanlig mening har han icke åsyftat att gifva, hvarför planen för arbetet i viss mån afviker från den i svenska generalstabens »Sveriges krig åren 1808 och 1809». Förf. följer visserligen noga med krigshändelsernas allmänna gång; redogör ock mycket vidlyftigt för de växlande fälttågsplanerna så väl i det svensk-finska som i det ryska högkvarteret. Någon gång, såsom t. ex. vid skildringen af slagen vid Siikajoki och Oravais, ingår han äfven på stridens detaljer. Men i främsta rummet har han haft sitt ögonmärke fästadt vid de så att säga psykologiska sidorna af krigets historia. Han söker att så vidt möjligt utreda den sinnesstämning, som under krigets växlande skiften rådde inom manskapet och befälet. Tydligare än i föregående arbeten öfver kriget framträda därför i detta de i fälttåget deltagande krigarnes personligheter. Genom vidlyftiga utdrag så väl ur de officiella rapporterna som — och i främsta rummet — ur officerarnes bref till vänner och anhöriga erhåller läsaren en god inblick i fältlifvets mödor, äfvensom i de känslor och tankar, som fyllde krigarne, samt de motiv, som bestämde befälets handlingssätt. I de sista kapitlen finner man en vidlyftig redogörelse för det sätt, hvarpå de finska krigarnes ekonomiska ställning ordnades efter fälttåget, hvarefter notiser meddelas om hjältarnes senare lefnadsöden. — Med stor fördel har förf. begagnat sig af gustavianen J. F. Aminoffs efterlämnade brefsamling på Rilax, som varit främmande för hans föregångare och som i många stycken sprider ett klart ljus öfver kriget, särskildt öfver Aminoffs eget deltagande däri. Rörande sjukvården vid arméen meddelas första gången en sammanhängande framställning, som utvisar, huru ringa det äfven i denna viktiga detalj hade sörjts för härens behof. Förf:s uppfattning om händelserna intill våren 1808 öfverensstämmer i det stora hela med svenska generalstabens. Dock må bl. a. framhållas, att han i fråga om Sveaborgs kapitulation med större bestämdhet än generalstaben tillbakavisar misstankarna om pekuniära inflytelser på det sorgliga dramats hufvudpersoner. — Till sist må näm-

nas, att en svensk upplaga af arbetet inom kort skall utkomma på trycket.

Af *Finsk Biografisk handbok*, utgifven af Tor Carpelan, ha andra och tredje häftena utkommit (upptagande namnen Bergbom—Ehrenström) samt af *Bergholms släktbok* (»Sukukirja») 8:e häftet (t. o. m. Hällström). (*C. v. B.*)

— Den i år såsom ett tilläggshäfte utlofvade samlingen af bref och aktstycken angående *expeditionen till Sävar och Ratan* har dess utgifvare på grund af det oväntadt rika materialet ännu ej hunnit fullborda.

— Vi fästa våra läsares uppmärksamhet på det å omslagets andra sida införda uppropet af utgifvarne af »*Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling*».

Öfversikter och Granskningar.

Historisk läsning för skolan och hemmet af S. J. Boëthius. Illustrerad (eller oillustrerad) upplaga. Allmänna historien. I. Forntiden. 434 sidd. stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. 1895.

Redan från början må det vara sagdt, att professor Boëthius' nu utgifna läsebok i forntidens historia är ett mycket godt arbete, som i de flesta hänseenden öfverträffar sina svenska föregångare, af hvilka den äldsta, dr Otto Sjögrens, synes anmälaren vara den bästa, medan åter den yngsta, B. Estlanders, torde få anses som den svagaste och mest ovetenskapliga.

Härmed skall intet vara dömdt angående det pedagogiska värdet af herr Boëthius' läsebok, och i en historisk tidskrift är ju detta icke heller hufvudsynpunkten. Därom kan för öfrigt ett omdöme med fog fällas först, när den i praktiken några år blifvit pröfvad med afdelningar af olika medelbegåfning. Men nog synes den, med sitt omsorgsfullt sofrade och afvägda innehåll, sitt klara framställningssätt och sin i allmänhet fullt opartiska hållning kunna blifva af framstående nytta både för den något mognare skolungdomen och för »den bildade allmänheten». Stilen är mycket god, till och med öfver hvad författarens föregående arbeten syntes lofva; den har en rask men dock icke nervös rytm och höjer sig på flera ställen till verklig skönhet. Öfversiktligheten förloras aldrig, oaktadt förf. ej försmått att genom anekdotiska smådrag lifva berättelsen och i läsarens sinne inskärpa det kännetecknande för tider, folk och personer.

För öfrigt skall denna historiska läsning komma till pass ej blott för det uppväxande släktet vid skolor och universitet och för de många bildningssökande, som därutom sträfva att rikta sitt vetande. Äfven specialisten skall studera den med fördel. Anmälaren, som dock ägnat en god del af sitt lif åt fackstudier på samma områden, som herr Boëthius' arbete omfattar, har däraf ej allenast haft nöje utan också nytta. Författaren har nämligen i allmänhet vetat att mellan de många kämpande åsikterna i den gamla, i synnerhet grekiska och romerska historien, hålla den gyllene medelvägen, och mer än en gång har han utan att särskildt angifva det, dragit sitt

nya strå till stacken. Se t. ex. framställningen af Temistokles och Aristides, af romerska principatets uppkomst m. fl. ställen. Att en och annan anmärkning mot studiernas djup och vidd kunde göras, är ej underligt, när det gäller ett arbete, som omfattar en sådan massa specialområden. Sådana brister, som att förf. ej synes nogare hafva studerat Aristoteles' atenska statsförfattning eller Mommsens arbeten i romersk statsrätt, hafva jämförelsevis föga att betyda vid ett verk af dylik beskaffenhet.

För lärare bör arbetet blifva en oskattbar hjälpreda och ännu mera för lärarinnor, som ju under sin studiegång sällan kunnat inhämta mera historiekunskap än högst hvad som kan bjudas i Högre lärarinneseminarium. Oaktadt de utmärkt skickliga lärare, som där verka och verkat, är läsordningen i denna läroanstalt så fylld, att för historien utrymmet blifvit alltför knappt. Endast i ett fåtal fall kunna därför lärarinnors undervisning i allmänna historien blifva tillfyllestgörande; för dem bör en hjälpreda som denna både fullt vetenskapliga och fullt populära bok blifva mera än välkommen.

Men nihil ab omni parte beatum, nog finnes det, äfven i fråga om denna goda bok, anmärkningar att göra — och hur skulle det kunna vara annat? — både mot plan och detaljer.

I förra hänseendet vill anmälaren påpeka den onödiga och i viss mån vilseledande splittringen af rubrikerna i framställningen — för öfrigt så bra gjord — af Egyptens historia och odling. Hvarför står ej afdelningen 2, om den egyptiska odlingens uppkomst, i omedelbart sammanhang med afdelningen 7, om kulturlifvet? Därefter hade framställningen af religionen bort följa. Att förf. intagit något om hinduerna och iranerna är ett stort framsteg öfver hans föregångare, men hvarför icke också något om Kina? Dess uteslutande kan knappast försvaras genom resonnemanget å sid. 1. De moderna forskningarna visa ju alltmera på att förbindelsen mellan Midtens rike utefter den s. k. silkesvägen äfven i forntiden varit mycket lifligare, än man hittills antagit, och det blir alltmera säkert, att »Han's söner» lärt af assyrer och babylonier. Äfven kristendomen kom ju senare genom den syriske missionären Olupönn på samma väg in i Kina, såsom man ännu 1867 kunde läsa på den ryktbara inskriften vid Sin-gan-fu. Det stora riket i öster ligger sålunda ej alldeles utom den västerländska kultursfären och både Wang-,[1] Thsin- och Han-dynastiernas historia, som sträcker sig öfver 2,000 år från omkr. 1750 f. Kr., saknar visst ej sitt intresse. Och filosofen Kung-fu-tse, som lefde ett århundrade och mera före Platon, borde väl ej alldeles vara främmande för våra bildade. Hans läror äro dock ännu i dag de, som behärska Kinas examinerade män, bland hvilka mandarinerna tagas, och genom dem hela det ofantliga kinesiska folket. Men måhända ämnar föfattaren omnämna detta och dithörande i nyare historien, där de gulas land träder mera i

[1] Under detta namn sammanfattar anmälaren de tre första dynastierna i Kinas historia.

förgrunden. — Det romerska kejsardömet, som dock skapade de politiska, administrativa och kyrkliga former, under hvilka vi ännu lefva, har, såsom vanligt i läro- och läseböcker, fått nöja sig med väl knappt utrymme, och en så betydande man som Teodosius den store har endast i förbigående blifvit nämnd.

Innan anmälaren öfvergår till de särskilda afdelningarna, må det tillåtas honom att uttala något tvifvel om riktigheten af den transskription, som förf. använder för de klassiska namnen, i synnerhet hellenska, en transskription, som hvarken är grekisk, latinsk eller alldeles svensk. T. ex. Trezéne, Korcyra (Kerkyra, på svenska vanligen Korfù). Och då han (sid. 361) skrifver *Karre* (skall vara Carrhæ), så gör det på anmälaren ungefär samma intryck, som när i ett bref en grekisk vän med Ντεκγενχαρτ betecknade en gemensam tysk bekant, herr Degenhardt.

Både i fråga om de egyptiska, indiska och iraniska afdelningarna hade några fullständigare citat af urkunder varit önskvärda för bestyrkande af förf:s omdömen[1] och för att lämna någon inblick i dessa lands diktning. Lämpliga stycken hade lätt kunnat fås för Egypten och Assyrien-Babylonien, t. ex. i Records of the Past, där samtliga öfversättningar äro verkställda af erkända mästare. För det förstnämnda landet lämna ju dessutom allmänt kända arbeten af Brugsch, Lieblein och Piehl förträffligt material; för de senare kan äfven en så populär liten bok som Sayce's Fresh light from the monuments med fördel anlitas. En förträfflig illustration till förf:s uppgift sid. 26 om uppkomsten af en hemlig, panteistisk vishetslära i de lärda egyptiska skolorna är t. ex. en hymn i en Berliner-papyrus (Lieblein, Gammelægyptisk religion II sid. 29 ff.). Som bevis för sitt påstående vill anmälaren här anföra delar af densamma:

Lofsång till Ra-Hormachis vid daggryningen.

Skön är din uppgång, helge Amon-Ra,
ditt klara, ljusa majestät
uppvaknar i rättfärdighet,
två horisonters herre, Amon-Ra!
Din båt på himmeln utan hvila ror;
den skrider fram alltmera skön och stor;
ditt sjöfolk seglar utan segel fram,
och dina fiender för dina fjät
nedfalla, prisande ditt majestät.

Med starka lemmar, kraftig själ
du sörjer mäktigt för de dinas väl.
Du blickar fram på mörkrets stig:
Vi falla ned, åkalla dig.
Ditt båtfolk[2] lyckligt prisar sig.

---

[1] Sid. 62 meddelas en kort *assyrisk* hymn.
[2] De saliga andarna.

I himmelns höjd är klang och fröjd.
Hvar gud och människa är nöjd.
— — — — — — —
Gudinnorna i Hades stå
med jubel upp och mot dig gå.
— — — — — — — —
Hell Ra, på himmelns höga tron,
så klingar åter sångens ton.
Stark är Ra, men svag den ogudaktige,
hög är Ra, men låg den ogudaktige,
stor är Ra, liten den ogudaktige,
mätt är Ra, hungrig den ogudaktige,
god är Ra, men ond den ogudaktige,
mäktig är Ra, vanför den ogudaktige.
Ra finns, i glans och ära finns,
men ormen, krossad, mer ej finns.
O Ra, åt farao skänk bröd och lif,
hans strupe vatten, håret olja gif!
— — — — — — — — —
Du sänder sorg, du mildrar kval,
du gifver lif åt dem i dödens dal.
— — — — — — — — —
Du himmelns ärofulla hvalf har byggt,
i det din själ gaf sina vingar flykt.
Du underjordens gömda gränser drog,
i det du dödens skepnad tog.
Så långt går himmeln, som din arm kan slå,
så långt går jorden, som din famn kan nå,
och himmeln glädes åt din andes flykt,
din helga skepnad famnar jorden tryggt.
Du helga hök i dina färgers prakt,
du ädla lejon i din styrkas makt,
din röst förfärar fiendernas släkt,
men himmelns båt drifs af din andedräkt,
du snabbe, som man ej kan nå,
du höge, som vi ej förstå.[1]
— — — — — — —

Sid. 17 må anmärkas, att det knappast är fullt riktigt att säga, det egypterna (hvarför egyptierna?) ansågo, att människoanden efter döden stundom behöfde få återvända till kroppen, och därför sökte bevara liken mot förstörelse. Här hade bort talas om Nil-folkets märkvärdiga tro på människans dubbelgångare eller innankropp, *ka*. Det var denna dubbelgångare, som lefde kvar i grafkammaren, och det var den, som för sin existens förutsatte bevarandet af kroppshyddan. Sid. 19 säges ej fullt exakt, att fjädern var sanningens tecken. Rätta förhållandet är, att *rättvisan* representerades af *struts*-fjädern, emedan strutsens stjärtfjädrar äro (eller anses vara) lika långa.

Sid. 60 skulle det varit lämpligt att lämna en antydan om det förnuftiga resonnemang, hvaraf astrologien är en falsk slutsats.

---

[1] Anmälaren har försökt att omdikta innehållet i denna vackra hymn i en form, liknande den, som han antager att en modern skald skulle gifvit det.

När allt i världen hör tillsamman, måste hvarje rörelse eller förändring på ett håll föranleda motsvarande verkningar på ett annat. När alltså de största himlakropparna (enligt forntidens uppfattning, planeterna) flytta sig, måste detta inverka på jorden och människorna samt sålunda hafva inflytande på dessas öde.

Sid. 78 står *Veda* i singularis för pluralis *Vedas*. Som bekant, betvifla många sanningen af berättelserna om de frivilliga själfoffringarna under Jaggernauts (Jagan-nâths) vagnshjul. Dock bör medgifvas, att några af de största kännarne af Indien, såsom sir Monier Monier-Williams, tro därpå. Kasternas och deras många underafdelningars[1] ursprung är sid. 81 icke tillräckligt angifvet. Skillnaden mellan rent ariskt och blandadt blod samt graden af blandningen har varit en mäktig faktor vid kastbildningen, likaledes skråsamhörighet. I fråga om Buddha — förf. låter efter Lalita-Vistara och prof. Lefmann hans borgerliga namn vara Siddarta (bättre Sarvårta-Siddah) — och hans lära synes framställningen vara i viss mån vilseledande. Läran om *Karma*, den ändlösa kedjan af orsak och verkan, som är en absolut ofrånhändlig del af den ursprungliga buddhaismen, är ej ens antydd; ej heller om den om *Mâyâ*, sinnenas bedrägliga vittnesbörd, äfven den nödvändig för att förstå buddhaismen, talas ett enda ord. Om *Nirvâna* får man ett mycket ofullständigt begrepp, om man ej vet mera därom, än att detta tillstånd är ett (det individuella lifvets) utslocknande. För en ny upplaga — och en sådan kommer nog att blifva nödvändig — skulle anmälaren vilja fästa prof. Boëthius' uppmärksamhet på ett par förträffliga framställningar af Buddha-läran. För att ej tala om sir Edwin Arnolds dikt »Light of Asia», är den bästa dylika framställning anmälaren har sig bekant prof. Rhys-Davids' i »Religious systems of the world». Den är ock tämligen kortfattad (9 oktavsidor).

I allmänhet synes den indiska afdelningen i herr Boëthius' bok anmälaren vara den svagaste i hela arbetet. För kort och ofullständig, lämnar den ett otillräckligt begrepp om det äldre Indien. Nu är det visserligen sant, att detta land ända till bortåt den tid, som vi kalla medeltiden, ej äger någon historia i vanlig bemärkelse. Men att öfversikter, ja, till och med konturteckningar till historia äro möjliga, det visar t. ex. sir William Wilson Hunters lilla mästerstycke: A brief history of the indian peoples, som nu har uppnått en upplaga af inemot nittio tusen exemplar. Äfven Talboys Wheeler, Short history of India är brukbar. Lefmanns Geschichte des alten Indien saknar öfverskådlighet.

Äfven den indiska afdelningen hade kunnat illustreras med ett eller ett par utdrag ur de indiska religionsböckerna. Anmälaren skulle vilja föreslå t. ex. Atharva-Veda IV 16, där den hinduiska konceptionen af gudsbegreppet, fattadt henoteistiskt, för att använda Max Müllers kända term, får ett adekvat uttryck.

---

[1] 1886 funnos 469 afdelningar bland bramankasten.

Allsmäktige Varuna, som härskar ofvan, skådar ned
på dessa världar, riket hans, som läge de bredvid.
Ej en kan stå, kan gå, kan sakta smyga sig,
ej dölja sig i dunkel vrå, ej skyla sig i hemlig cell,
att Gud ej honom ser, hans själ och håg.
Två män må smida ränker, sittande tillsammans
för sig allena; dock han, den kunglige, är där
som tredje och ser allt. Vår vida jord är hans,
hans himmelns hvalf, hvars höjd ej någon mänska famnat.
Fast oceanen finner plats uti hans väsen, dock
han mäktar dölja sig i minsta strå. Förgäfves
flydde du hans makt långt bakom himmelns gräns.
Hans sändebud gå ned, gå genom världen.
Från kant till kant de granska dem, som bo där.
Allt som har varelse på jorden, allt i himmeln,
ja allt, som bortom är, allsmäktig han omfattar.

Å den grekiska afdelningen finnes nog äfven rum för en och annan anmärkning. Sid. 131 intager förf. i redogörelsen för Heraklesmyten Prodikos' sena allegori om halfguden och skiljevägen. Sid. 138 läses flerstädes Peritous. Hvarför ej, efter förf:s omskrifningsgrundsatser, Piritous (grek. Πειρίθοος, endast på sena inskrifter Περίθους)? Sid. 147 har äfven läsarten i en inskrift föredragits framför den vanliga. Τρινακρία läses öfverallt i den grekiska litteraturen. Mot denna har C. I. G. III, 5820 Τρινακίη intet vitsord. Sid. 163 har Drakons lagstiftning skildrats, såsom man brukade göra det före upptäckten af Aristoteles' Ἀθηναίων πολιτεία. Genom den vanliga handboken af Busolt, Griech. Alterthümer 2:a uppl. kunde förf. hafva fått riktigare uppfattning däraf. Konservativa politiska åsikter spela in sid. 165 och för öfrigt på ett fåtal andra ställen (jfr sidd. 170, 280, 370 m. fl.). Att förf. är konservativ, däri är ju intet ondt, men alla enskilda åsikter torde böra hållas utom en bok som denna, och i allmänhet har förf. också gjort så. Sid. 201 och 204 talas om Partenons och propyleernas *glänsande* marmor. Dock ej så alldeles glänsande, då den var målad. Sid. 208 anser förf. att Perikles' graftal *bevarats* af Tukydides. Ja, men troligen i en bra fri omskrifning.

I romarnes historia skulle anmälaren ännu lättare kunna finna anledningar till tvifvelsmål och invändningar, då han många år mycket sysselsatt sig med dithörande frågor. Här må det vara nog att inlägga en gensaga mot prisandet af nobilitetet (sid. 280) och af den romerska kejsarmakten (sid. 370); det senare berömmet återtager förf. själf till en god del sid. 420. Sid. 380 ff. må anmärkas, att rätta öfversättningen af *Imperator Augustus*, kejsartitelns hufvudelement, torde vara »Hans Helighet (l. Höghet) Riksfältherren.

Men dylika anmärkningar äro i alla händelser bra litet betydande mot de redan nämnda stora förtjänsterna hos arbetet. Det skulle för öfrigt vara lättare att finna anledningar till beröm än till klander. Det finns afdelningar, som äro utmärkta. Så, för att taga ett par exempel tämligen på måfå: den korta (sid. 94—101)

men ändå så uttömmande skildringen af den mykenska kulturperioden och doriska vandringen, sid. 106 ff. af hjältedikten och religionen (eller snarare mytologien), sid. 182 ff. af slaget vid Salamis, sid. 425 ff. af kristendomens seger och kejsar Konstantin I, vid hvars bedömande författarens rättskänsla kommit honom att afvisa både de fromma lögnerna af Eusebius o. a. och de tyska politiska spetsfundigheterna, som velat framställa den hycklande tyrannen som ett verkligt mönster. Rättskänsla, detta grundvillkor för all historisk-politisk kritik, är såsom nyss antyddes, ett särdeles utmärkande drag hos prof. Boëthius som historiker, och på mera än ett ställe synes han under dess kraf hafva underordnat egna sympatier och antipatier.

Äfven förläggarne hafva all heder af detta arbetes vackra utstyrsel och billiga pris. Att formatet blifvit något större än hvad som är rätt bekvämligt, torde hafva sin grund däri, att man önskat begagna de ovanligt goda träsnitten i Perrot et Chipiez, Histoire de l'art m. fl. väl illustrerade arbeten.

Anmälaren har många gånger ärnat skrifva ett arbete af samma slag som det nu föreliggande och har därför gjort omfattande förarbeten. Han känner sig emellertid numera glad, att omständigheterna hindrat afsiktens utförande, ty han skulle säkerligen icke gått i land därmed på långt när så bra, som prof. Boëthius gjort det.

Julius Centerwall.

Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ. Ett bidrag till Birgittin-ordens historia af Carl Silfverstolpe. 50 sid. Stockholm 1895. (Vitt. Hist. och Ant. Akad. Handl. XXXII).

Vadstena klosters uppbörds- och utgifts-bok 1539—1570 utgifven af Carl Silfverstolpe. XXII + 185 sid. jämte en fotografi. (Antiqvarisk tidskrift för Sverige, XVI:I). Stockholm 1895.

De angrepp, som riktades mot Birgittin-orden, dess privilegier och konstitutioner samt mot S. Birgittas uppenbarelser, spelade i flera hänseenden en betydelsefull roll. Först och främst kränktes däraf de fromma sinnen, för hvilka det svenska helgonet var, hvad också kanonisationsbullan erkände henne för, en sierska, som genom »profetisk ingifvelse och andans nåd» mottagit sina uppenbarelser. I de bref från drottning Filippa, som meddelas i Sv. Diplom. från år 1401, har den stämning, som konflikterna i detta hänseende framkallade, fått ett varmt religiöst uttryck. Vidare hotades därigenom ett för den svenska nationalkänslan dyrbart intresse, det sv

moderklostrets ställning såsom den självständiga och inflytelserika medelpunkten för ett vidt utbredt kyrkligt samfund, hvartill äfven kommo de ekonomiska förluster, som privilegiernas inskränkning måste medföra. Och slutligen befarade man, såsom framgår af konung Eriks och biskoparnes från synoden i Wordingborg år 1434 till mötet i Basel afsända skrifvelser, att angreppen kunde få ödesdigra följder för kyrkans lugn bland de skandinaviska folken. Undergräfvandet af förtroendet för Sancta Birgitta skulle, fruktade man, bland prästerskap och folk väcka stor anstöt och tillfoga den katolska tron ett betänkligt afbräck. Den osäkerhet och förvirring, som först den påfliga schismen och sedan striderna mellan kurialism och episkopalism samt den däraf beroende ovissheten om kyrkliga förordningars giltighet förorsakade, kom så att äfven i den aflägsna norden på ett kännbart sätt förnimmas. Under sådana förhållanden fingo förhandlingarna angående birgittinerna en ej ringa kyrklig och nationell betydelse. D:r Silfverstolpe, som förut i arkivpublikationen Sv. Diplom. från år 1401 meddelat en del hithörande handlingar, har genom sitt i tryck utgifna inträdestal i K. Vitt. Hist. och Ant. Akad. lämnat en intressant framställning af dessa strider, så mycket mer förtjänt att uppmärksammas, som den till stor del hvilar på otryckta källor.

»Ordo sancti Augustini sancti Salvatoris nuncupatus» var redan i och för sig en ganska obestämd titel. Oklarheten, huruvida den betecknade blott en reformerad Augustin-orden eller ett självständigt andligt samfund, ökades ytterligare därigenom, att noviserna förbundo sig till »augustin-regeln samt till Birgittas constitutiones», hvilka sistnämnda visserligen voro genom Urban VI:s bulla den 3 december 1378 högtidligt stadfästade, men utan att om dem benämningen: »regula sancti Salvatoris» där förekom. Den tolkning birgittinerna gjorde gällande, att denna benämning, som alltid brukades vid regelns föreläsande i klostren, vore lika befogad, som då Apokalypsen kallas »revelatio Salvatoris», uttryckte dock antagligen allas deras uppfattning, som erkände Birgitta-uppenbarelsernas gudomliga ursprung.

Det första angreppet mot ordensregeln synes ha varit en bok, som kardinalen af England Adam i ett bref till abbedissan i Vadstena omkring år 1389 säger sig ha påträffat i Perugia. Tvenne kommittéer, en under Gregorius XI och en under Urban VI, hade dock gifvit sitt erkännande åt de till påfvens pröfning inlämnade åtta böckerna, hvilka ock sedermera i Bonifacii IX:s kanonisationsbulla förklaras innehålla profetiska uppenbarelser. Men en ny fara tycktes hota dem vid mötet i Konstanz. Mötets inflytelserikaste man, Jean Charlier de Gerson, hade där vid sitt bekämpande af åtskilliga spiritualers mystik[1] anfallit äfven Birgittas skrifter och till och med ifrågasatt, om hon varit förtjänt af kanonisation. Det var

[1] I sin skrift: »De consolatione theologiæ» yttrar han med anledning af den mysticism, som framträdde särskildt hos begharderna och den fria andens bröder och systrar: »Deliramenta cordis sui pro Dei sententiis amplexantes, turpiter erraverunt». Anfördt hos Schwab, Johannes Gerson s. 357.

emellertid närmast frågan om ordensregelns och privilegiernas bekräftande, hvars behandling man motsett af konciliet och som föranledt ditsändandet af en birgittindeputation, äfvensom de i Sv. Diplom. upptagna skrifvelserna från konung Erik samt från ärkebiskopen i Uppsala och hans suffraganer. Af särskildt intresse var frågan om aflatsprivilegiet.

Redan år 1373 hade Birgittas kloster förklarats delaktigt af Augustin-ordens indulgenser. Men birgittinernas anspråk sträckte sig längre. Med stöd af kap. 137 i revelationernas fjärde bok fordrade de för Vadstena kloster »samma aflat, som utdelas i Rom i Petri ad vincula kyrka» och som innebar full indulgens för alla synder.[1] Den beviljades ock genom Urban VI:s bulla den 30 juli 1378. Betydelsen af detta privilegium visade sig under det af Bonifacius IX utlysta jubelåret 1394, då från när och fjärran stora skaror vallfärdade till Vadstena och ofantliga summor (förf. anslår dem till minst 300,000 kronor i vårt nuvarande mynt) inflöto till det svenska moderklostret. Men anledningar saknades ej till farhågor, att denna förmån ej skulle bli varaktig. Det med spänning motsedda tillfället att för mötet i Konstanz framlägga och försvara ordensregeln och privilegierna förunnades dem ej. Med en ny beskickning, försedd med skrifvelser till inflytelserika personer i Rom från konung Erik och drottning Filippa, vände man sig nu till Colonna, hvilken såsom Martin V bestigit påfvestolen. Han begärde, att de i Vadstena förvarade originalhandlingarna skulle till honom insändas. Konungen lyckades dock utverka tillstånd att i stället öfverlämna afskrifter, bestyrkta af ärkebiskopen i Uppsala samt biskoparne i Linköping och Skara. Sedan dessa afskrifter blifvit insända, lämnade påfven, på tillstyrkan af abboterna i Citeaux, Clairvaux och Parma samt kardinal Orsini den äskade stadfästelsen af konstitutionerna. Men frågan om ad-vincula-aflaten och andra privilegier stod ännu öppen, och i en skrifvelse från den apostoliska stolen förmanas birgittinerna att ej förkunna nämnda aflat, förrän det stundande kyrkomötet behandlat frågan.[2]

[1] Denna sistnämnda, »indulgentia specialis» eller jubelårsaflaten, hvilken i Bonifacii VIII:s bulla (Corp. jur. can., Extravag commun. Lib. V Tit. IX) beskrifves med orden: »non solum plenam et largiorem, imo plenissimam omnium suorum concedemus et concedimus veniam peccatorum» och hvilken tillförsäkrades dem, som i botfärdigt sinne under jubelåret förrättade sin andakt i Petri och Pauli basilikor i Rom, ansågs upphäfva själfva *syndaskulden*. Den allmänna aflaten (indulgentia generalis), hvilken kunde meddelas af hvarje biskop och kardinal och hvilken äfven afses med uttrycket: »Augustin-ordens indulgenser», innebar endast efterskänkande af *syndens straff* till en viss bestämd tid, d. v. s. efterskänkande af de str[...] till hvilkas afbetalande syndaren i detta eller det tillkommande lifv[...] behöfva den angifna tiden (»non extendit se ad *culpæ remission*[...] augustineremiten Joh. Paltz förklarar, jfr Kolde, Die d. August[...]tion, s. 192.

[2] Förf. anför s. 12 en skrifvelse från Vadstena till M[...] i hvilken berättas, att Lybecks domkapitel gjort ut[...]ringar, enligt hvilka påfven skulle vid bekräftelsen [...]

Under tiden hotas Birgittas verk af en annan fara. Med anledning af onda rykten, som en affälling från orden vid namn Johannes Serminii först lär ha utspridt, befallde påfven genom en bulla år 1422 åtskiljandet af birgittinernas munk- och nunnekonvent. Hvilken genomgripande förändring i ordens hela organisation denna befallnings genomförande skulle ha förorsakat, visar sig däraf, att de tre enkla birgittinkloster, som då upprättats i Italien, måste hos påfven anhålla, att en fullständig omarbetning af salvatorsregeln och af bestämmelserna i Revelationes måtte äga rum. Det energiska motstånd, som detta angrepp på en af grundvalarna för Birgittas byggnad framkallade från birgittinerna och deras vänner, konung Erik och drottning Filippa, på hvilkas sida kejsar Sigismund äfven ställde sig, fick så till vida ett lyckligt resultat, att det under mötet i Siena år 1424 lyckades dåvarande dekanen i Strängnäs, Nikolaus Ragvaldi, att utverka en bulla revocatoria. Men 1428 upptogs frågan på nytt och anbefalldes till utredning åt det generalkapitel, som följande år skulle hållas i Vadstena. Generalkapitlet vidhöll ordensregeln, sådan den stadfästats af Urban VI och af Martin V själf, och stadgade strängt straff för de ordensmedlemmar, hvilka i likhet med Johannes Serminii öfvergingo till enkla kloster. Omsider segrade birgittinerna, då Martin V:s efterträdare, Eugenius IV, genom en bulla, utfärdad i Florens den 18 mars 1434, för alltid stadfäste regeln om de bägge konventen.

Några veckor efter denna bullas utfärdande började Basel-mötet sin behandling af Birgitta-frågan ur dogmatisk synpunkt. De tvifvelsmål angående revelationernas värde, som senast uttalats i skriften: »Onus Mundi» af Leipziger-teologen Johannes Tortsch, delades af åtskilliga bland mötets medlemmar, och af birgittinernas deciderade motståndare hade 123 artiklar utdragits ur Revelationes, såsom ägnade att underkastas särskild pröfning. Men den officiella granskningen synes ha föranledts af klagomål, framställda, säkerligen nu liksom förut af domkapitlet i Lybeck, mot birgittinerna i det i Lybecks grannskap belägna Marienwolds kloster. Mot dem uppträdde nämligen den 6 april 1434 generalprokuratorn i trossaker inför trosdomaren, som då var kardinalen Johannes af S. Peter. De förutnämnda

---

legier ha undantagit den dittills gällande indulgensrätten, och enligt antydan i ett bref till ett annat kloster skall domkapitlet i Lybeck äfven ha varit upphofvet till den bulla, genom hvilken den nämnda rättigheten inskränktes. Att så verkligen varit förhållandet, blir dock ännu sannolikare genom den i Sv. Diplom. meddelade skrifvelsen af den *10 december 1418* till Syons kloster i England, hvilken ställer hela situationen i ett klarare ljus. Af nämnda bref framgår nämligen, att *redan då* (således ej först 1421) hemligheten om ad-vincula-aflaten blifvit genom Marienwolds munkar bekant. Hela prästerskapet i Lybeck samt i kringliggande städer hade rest sig däremot och förklarat, att de under den påfliga schismen medgifna indulgenserna blifvit återkallade. De hade ock föranstaltat en högtidlig beskickning till den romerska kurian för att åvägabringa »klostrets ödeläggelse och de nämnda indulgensernas annullerande». Antagligen ha de från Lybecks domkapitel anförda klagomålen förorsakat påfven Martins reserverade hållning i frågan.

artiklarna öfverlämnades nu åt trosdeputationen, hvarefter de fyra nationernas deputerade till Birgittas försvarare utsågo hvar sin förtroendeman: spanska nationen den vältalige försvararen af kurians intressen, sedermera kardinalen, Johannes de Torquemada (Turrecremata), tyska Heymericus de Campo, franska Johannes Roberti samt italienska Ludovicus de Pirano, samtliga teologie professorer. Defensorerna afgåfvo hvar för sig »post longas disputationes» skriftliga förklaringar, i hvilka de sökte visa dels att några af artiklarna blifvit oriktigt återgifna, dels att de alla efter sin ursprungliga lydelse och rätt fattade voro öfverensstämmande med kyrkans lära. Utom de officiella defensorierna förekom äfven en af den engelske cisterciensabboten Galfridus författad försvarsskrift, hvilken han år 1435 insändt till biskopen af London, som då var tillstädes vid mötet.[1]

Omsider föll mötets dom, utfärdad af dåvarande domaren i trossaker, den ryktbare representanten för den episkopalistiska oppositionen, kardinal Ludvig d'Allemand, »kardinal af sancta Cecilia», »Arelatensis vulgariter nuncupatus», såsom han benämnes i dekretet. Domens innehåll är följande: Birgittinerna skola åtnjuta Augustinordens indulgenser, men de förbjudas att, såsom särskildt Marienwolds munkar gjort, lära och förkunna den aflat, som tillkommer S. Petri ad vincula kyrka i Rom och Portiuncula-kyrkan i Assisi. Deras rättighet att mottaga bikt af hvem som helst göres beroende af vederbörande biskops pröfning och tillåtelse. Likaledes åligges dem att med afseende på hvad som i tvetydiga fall borde iakttagas rörande interdikt följa biskops eller domkapitels anvisning, åtminstone tills deras privilegier i detta hänseende blifvit af den apostoliska stolen tydligare förklarade. Hvad slutligen Revelationes S. Birgittæ beträffar, så godkännes hvarken deras titel eller innehåll; åtskilligt uti dem behöfver modifikationer och förklaringar af lärda män, hvarför ock birgittinerna förbjudas att »sine modificatione catholica» lära eller utsprida dem, och såsom oförsynt förklaras påståendet, att de skulle förtjäna samma tilltro som evangelierna. Genom denna dom skulle dock hvarken vördnaden för Birgittas person eller hennes kanonisation eller orden upphäfvas.

Utom de särskilda försvarsskrifvelserna hade defensorerna till domaren och trosdeputationen äfven öfverlämnat ett gemensamt, i 38 artiklar affattadt betänkande, »avisamentum». Sedan afgörandet skett, försågs detta med en inledning, i hvilken de förklara, att det hade bort införas dels i slutdomen, dels i själfva »libri Revelationum». Betänkandet innehöll nämligen just sådana modifikationer och förklaringar, som enligt »trosdomarens dekret» borde bifogas revelatio-

[1] Den är en af de defensoria, som upptagits i Cod. Harl. [illegible]
annan kopia, tillhörig Ups. universitetsbibl., förekommer [illegible]
från hvilken ofvannämnda tidsbestämning är hämtad [illegible]
om Galfrids »declaratio»: »eam misit domino episco[illegible]
Anno Domini 1435» (H. Schück, Två svenska [illegible]
Antiqv. tidskr., 16 s. 424).

nerna. Men äfven i detta hänseende hade deras bemödanden varit fruktlösa.

Det ser ej ut, som om Basel-mötets dom, såsom man skulle kunnat vänta, blifvit af påfvarne upphäfd. Den af Messenius i hans otryckta Birgitta-kronologi omnämnda återkallelsebullan af år 1448 har åtminstone ej påträffats och finns ej heller eljest omnämnd.[1] Genom en bulla af år 1446 hade dock birgittinerna fått vidgad rättighet att mottaga bikt. Då biskopen i Västerås Birger Magnusson vid sitt besök i Rom 1464 sökte förmå Pius IV att återställa deras aflatsprivilegium, så fick han endast, ehuru med stor svårighet, beviljad rättighet att meddela aflat för 7 år och 7 karener (fyrtiodagarsindulgenser). Att han ej kunde utverka mera, säges emellertid ha berott af att »påfven själf behöfde samla så mycket penningar som möjligt för de otrogna turkarnes skull». Synnerligen länge torde väl ej förbudet mot spridandet af Revelationes i all sin stränghet ha tillämpats, åtminstone icke efter boktryckarekonstens uppkomst, men sin gamla ställning kunde Revelationes ej i det stora hela återvinna. Med kurians värdighet bäst öfverensstämmande syntes måhända vara, att i Birgitta-frågan anknyta till en påfve, hvars auktoritet icke såsom Urban VI:s eller Bonifacii IX:s var omtvistad, nämligen Martin V. Så tyckes också Innocens VIII ha gjort vid bekräftelsen af Birgittas ordensregel. Den uppfattning, som slutligen på 1700-talet uttalas af Benedikt XIV (de Canonis. Sanctor. lib. II c. 32), att hennes Revelationes voro uppbyggliga men inga trosartiklar, uttrycker väl den ståndpunkt, som kurian i allmänhet äfven förut intagit.

I tvenne bilagor har förf. meddelat dels defensorernas »avisamentum», dels trosdomarens å mötets vägnar afkunnade dom. Bägge äro hämtade ur en Uppsala universitetsbibliotek tillhörig Vadstenahandskrift, Cod. C. 31. Hans förnämsta källor ha för öfrigt varit dels de till samma bibliotek hörande Cod. 6 och 46, dels bland riksarkivets handskrifter, jämte Cod. F. e. 11, framför allt Cod. A. 26, som lämnat rikligt material för behandlingen af striderna före Basel-mötet.

* *
*

Den Uppsala universitetsbibliotek tillhöriga handskrift (sign. C. 694), som innehåller Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok för åren 1539—1570, är den enda af klostrets räkenskapsvolymer, som räddats undan förstöring. Den är nu af d:r Silfverstolpe i Antiqv. Tidskr. 16, 1 utgifven. Publikationen är försedd med en inledande

---

[1] Denna bulla skulle ha utfärdats af Nikolaus V, hvilken enligt Vadstena-munkarnes berättelse skall ha utvalt Birgitta till sitt skyddshelgon. Föga sannolikt synes dock, att Nikolaus skulle ha dristat upphäfva mötets beslut angående birgittinerna, då reformidéernas makt ännu var så stor, att han år 1449 på kardinalernas tillskyndelse måste utfärda en bulla, i hvilken han förklarar alla Eugenius IV:s samt konciliets i Ferrara och Florens mot mötet i Basel riktade dekret döda och kraftlösa.

redogörelse för klostrets ekonomiska ställning och förvaltning före och efter reduktionen, åtskilliga upplysande noter, synnerligen omsorgsfullt utförda och fullständiga personella och sakliga register samt en fotografi af fol. 208—209 i handskriften. Härtill komma 7 bilagor, innehållande till största delen ur k. kammararkivet (fascikeln »Kloster») hämtade handlingar rörande klostrets ekonomi, bland dessa en från år 1594 och tre från år 1595, den sista innehållande en den 13 och 14 december uppgjord inventarieförteckning öfver klostret tillhörigt silfver och mässkläder.

Utgifvaren redogör först för förvaltningen af klostrets ursprungligen mycket vidlyftiga ekonomi. Enligt föreskrift i de af Petrus Olavi gifna stadgarna var denna öfverlämnad åt abbedissan, som hvarje månad skulle afgifva räkenskap inför de äldre nunnorna, konfessorn och några munkar. Till henne skulle lämnas redovisning af sysslomannen, som hade att föra jordebok öfver klostrets alla gods och gårdar samt dels själf, dels genom tvenne underordnade sysslomän inspektera de i landet vidt spridda godsen, och af gårdsmästaren i hjonegården, som hade uppsikt öfver gårdspersonalen samt mottog uppbörden af landtbor och kvarnar i Östergötland. Öfver den stora, till klostret hörande tjänstepersonalen lämnas därefter en fullständig förteckning.

Efter den genomgripande förändring, som reduktionen medförde för klostret med dess öfver 800 jordagods, återstod blott hvad som ansågs nödigt för dess oundgängliga behof. Af bil. 1, som innehåller »kornskrifvarens» spannmålsuppbörd från den 14 november till den 31 december 1545, kan man få en inblick i hvad afkastningen häraf kunde belöpa sig till. Men säkerligen voro birgittinernas klagomål, att fogdarne ej läto dem få, hvad som tillkom dem, ej ogrundade. Genom ett kungl. bref år 1555 fingo de med anledning häraf ytterligare försäkran om lifsmedel och andra nödiga artiklar samt 300 mark penningar från Dals och Lysings härader, och af konung Erik, under hvars regering nunnorna förut klagat öfver bristande underhåll, fingo de år 1568 ett ganska rikligt anslag. Om den sannolika anledningen härtill ger utgifvaren en upplysning, som har sitt särskilda intresse. Konungen hade nämligen i en skrifvelse till abbedissan den 21 januari samma år gifvit en utförlig instruktion, huru hon skulle sända en af sitt folk till danska lägret, som skulle skaffa konungen kunskap om »fiendens lägenhet och förehafvande, hvad de vilja slå sig på och företaga». Om så skedde, skulle de ej blott erhålla sitt förut tillförsäkrade underhåll, utan han skulle ock därutöfver »betänka» dem »med synnerlig gunst och ett ståtligt underhåll af kronan». Säkerligen har abbedissan, till hvars fosterländska sinnelag konungen också vädjat, följt hans befallning, hvarefter löftets infriande skett genom ofvannämnda anslag, hvartill äfven kom frihet från all utskrifning för alla tjänare vid klostret och dess ladugård.

Bil. 5, som innehåller »Copie af Wadstena closters godz sampt deris förlänthe godz med deris ränthe, wtdragitt af 95 års räken-

skap anno 1603», meddelar en redogörelse för klostrets återstående fasta egendom samt dess afkastning äfvensom den konventssystrarna tillförsäkrade årliga uppbörden i penningar och lifsmedel.

Klostrets inkomstkällor för öfrigt voro, utom frivilliga gåfvor, provent, d. v. s. de afgifter, som erlades för inträdande nunnor eller munkar, offer, löften och broderskapsbref, hyra för en del bodlägenheter i Vadstena och annorstädes samt de frivilliga afgifterna af vägfarande, som togo in i »Sancte Britas bås», och slutligen försäljning af kyrkodyrbarheter m. m.

Särskild uppmärksamhet förtjäna de i räkenskapsboken förekommande frivilliga gåfvorna. Landets förnämsta ätter voro med starka band fästade vid denna aristokratiska stiftelse, hvars konvent så många högadliga jungfrur tillhört och i hvars kyrka så många stormän med fruar och barn fått sin sista hviloplats. En af utgifvaren meddelad genealogisk tabell öfver ätten Bielke tjänar som exempel därpå. Kung Göstas förtrytelse öfver det papisteri, som drefs bland birgittinerna, kunde ej tillintetgöra det intresse för Birgittas stiftelse, som var ärftligt både i hans egen släkt och i släkten Leijonhufvud. Bland klostrets välgörare förekomma sålunda hans egen gemål, drottning Margareta, hvars namn såsom gifvarinna nämnes på 5 ställen i räkenskapsboken, hennes moder, broder, syster och svägerska, och i räkenskaperna för år 1550 heter det: »hærtog Magnus gaff mor abbedissa» 13 mark 2 öre 2 örtug, antagligen, såsom utgifvaren säger, den då 8-årige hertigens hela kassa. I räkenskaperna för år 1560 förekommer ej blott en gåfva på 60 mark af hertig Johan utan ock 20 mark af »greffvinnan oc henna syster» d. v. s. grefvinnan Katarina af Ostfriesland och Cecilia, och för år 1569 är införd en gåfva på 91 mark af »the högmæktige jomfru, fröken Elizabet», konung Gustafs yngsta dotter. Att äfven hertig Karl samma år visat klostret välvilja, framgår däraf, att bland utgifterna förekomma 2 mark till dem, som »driffwo hit oxsana, som hertig Karl os gaff». För öfrigt påträffa vi åtskilliga bland aristokratiens förnämsta namn, mestadels fruarnas. Flitiga gifvarinnor voro särskildt fru Anna Karlsdotter till Vinstorp och fru Anna Hogenskild till Akerö. Men äfven herrarnes namn förekomma här och hvar, såsom grefve Per Brahes m. fl. En och annan gång angifves en särskild anledning till gåfvan, såsom då fru Anna på Akerö år 1565 ger 10 mark »för sin son, som ær i Tysland i fænȣelse». Och år 1568 sände Karin Månsdotter, »konungens frilla», 200 mark »thæn tid konungen var syuk oc klen»; samma år gaf hon ock vid besök i Vadstena 100 mark.

Att svenska kyrkans prästerskap ej kunde vara synnerligen benäget att med gåfvor uppmuntra konventssystrarna, är af konfessionella skäl lätt begripligt. Ett undantag utgör blott, jämte ett par kaplaner, hvilkas namn förekomma i testamentsuppbörden för år 1549, samt mäster Per Braske i Linköping, biskop Henrik i Västerås. Hans hustru skänkte ett Horn-gyllen år 1540, samma år som biskop Henrik tillsamman med Georg Norman visiterade klostret och höll

luthersk mässa med latinsk sång, utförd af nunnorna. Följande år skänkte biskopen dem 10 mark[1] och 1546 13 mark 2 öre och 2 örtug. Däremot finnas i räkenskapsboken inga spår af de klerikala konvent, som höllos i Vadstena 1552 och 1553.

Så mycket större voro de sympatier birgittinerna åtnjöto bland allmogen. Från alla delar af Sverige inflöto rikligen gåfvor, särskildt så länge det fanns munkar, som fingo vandra omkring såsom allmosesamlare. Äfven från Skåne och Norge kom en och annan gåfva. Och äfven sedan kringvandrandet upphört, visade sig i uppbördsredogörelserna, att menige man ej förgätit S. Birgitta och hennes kloster.

Trogna vänner hade systrarna äfven och kanske framför allt bland Vadstena borgare, både när det gällde gåfvor och lån. I sistnämnda hänseende finna vi af uppbörds- och utgiftsboken, att stor beredvillighet rådde. Framför allt ådagalade »Nils krämare» och hans hustru Birgitta en välvilja, som många gånger sattes på prof. Och slutligen finna vi för år 1566 följande anteckning: »Thetta æpterskreffna» (570 mark) »haffwom wi opburidh i thenna 3 næst förlidhna aaren aff Nils kræmara, som han inga betalning haffwer faat före, Gudh hans siæl naadhe, oc thet haffwer hans kæra hustru, hustru Birgita os oplatidh oc wnth, ty ad tet var bægias tera; thy bedes för them ad Gudh them löne æwerdeliga.» De öfverkorsade fordringarna oaktadt, fortsatte »hustru Birita», »mor syster», som hon nu benämnes, att stå klostret till tjänst med lån.

I 1548 års räkenskaper läsa vi: »för en kista vi saldom, thæt var pæninga-kistan, 5 m. 2 öre 2 örtug.» Det var den åt tvenne nunnors vård anförtrodda, med tvenne lås försedda kistan, i hvilken abbedissan lät nedlägga penningar, guld och silfver. De enkla orden uttrycka tillräckligt, huru tunga öfver hufvud de tider voro, som räkenskapsboken omfattar. Men märklig är den seghet, med hvilken Birgittas stiftelse motstår verkningarna af den nya tidens inbrott. Den hade vuxit så fast i folkmedvetandet, att det behöfdes åtskilliga decennier för dess lösgörande därur. De för en ytligare betraktelse torra och triviala räkenskaperna få vid ett närmare studium allt större värde. De äro liksom genomväfda af en den fromma resignationens poesi, och ofta ge de med några få målande ord en ny inblick i tidsförhållandena. Utgifvaren har ock förstått att genom sin med så stor noggrannhet och sakkunskap utförda publikation af dem frambringa en kulturhistorisk bild af stort intresse.

Otto Ahnfelt.

[1] Sid. 18. I registret står: sid. 14.

Medeltidens statsskick omkr. 800—1350. Valda Texter utg. af Harald Hjärne. (Historiska texter för akademiska öfningar.) XXI + 426 sid. Upsala. Historiska Föreningen 1895.

Jämför man de historiska studierna i Uppsala för närvarande och för tjugufem år sedan, skall man finna en lika stor som glädjande förändring. Förhållandena voro då måhända särskildt ogynnsamma, i det den ordinarie professorn i ämnet af vetenskapliga arbeten flera år hindrades från att leda den historiska undervisningen. Säkert är, att lärjungarna lämnades alltför mycket att taga sig fram på egen hand och att det hufvudsakligen var ur bearbetningar af historien, som man fick inhämta både kunskaper och metod. Minnes anm. icke alltför orätt, var det under de fem år, han tillbragte i Uppsala, en enda gång, som den lilla gruppen af historiska studerande samfälldt infördes i universitetsbibliotekets handskriftssal för att se, huru historiens källor togo sig ut åtminstone kring väggarna, men något systematiskt införande i källforskningen kom icke i fråga, och följden blef naturligtvis, att när man började på egen hand, mycken tid gick förlorad till följd af ovana eller under propedevtiska studier, som borde varit undangjorda förut. Det är blott en enkel gärd åt sanningen att erkänna, att för den förändring, som inträdt i den historiska undervisningen, har man väsentligen professor Hjärne att tacka och det historiska seminarium, som han har grundlagt. Det finns, så vidt vi försport, bland hans lärjungar blott en mening om hans förtjänster som seminarieledare, och frukterna af hans verksamhet som sådan kunna bland annat sägas föreligga i ett antal goda akademiska afhandlingar, hvilka, hvad medelnivån angår, utan tvifvel höja sig öfver hvad som för ett fjärdedels sekel sedan i den vägen åstadkoms. Äfven vi, de äldre idkarne af historisk forskning och vännerna af historisk framställning, ha skäl att vara honom tacksamma. Har han icke producerat så mycket i bokväg, har han i stället främjat vetenskapen genom utbildande af goda ämnessvenner. Ett synligt bevis på professor Hjärnes intresse för seminarieundervisningen föreligger vidare i det arbete, som vi här ofvan anfört och åt hvilket vi böra ägna några ord.

Det är bekant, att historieskrifningen under vårt århundrade trädt in i ett skede af källforskning och källkritik, som stundom måhända har gått för långt men som säkerligen för alla tider blifvit grundläggande i afseende på metoden. Man har kommit till insikt om, att hvad människokroppen är för den blifvande läkaren, det är urkunderna för den blifvande historikern. Ingen bearbetning, huru omsorgsfullt den än må vara gjord, kan ersätta autopsien: det gäller historieskrifningen fullt ut lika mycket som läkarvetenskapen, om icke mera, ty felslut och subjektiv färgläggning ligga ännu närmare till hands i den förra; det gör ett helt olika intryck att se mate-

rialet framför sig i dess ursprungliga form än att se det inarbetadt i en systematisk byggnad. Häri ligger också en af möjligheterna till historieskrifningens föryngring, ty vi nalkas, hvarje generation, för att icke säga hvarje individ, källmaterialet med olika slipade synglas. Om vi icke se mera, se vi ofta annat än våra fäder gjorde.

Synpunkter motsvarande dessa har prof. Hjärne utvecklat i företalet till sin publikation och vi äro i allmänhet ense med honom. Skulle vi göra någon erinran, vore det den, att han synes oss något underskatta betydelsen af paleografiska öfningar; det förefaller också, som om de tämligen mycket försummades. Det är oss äfven ett nöje att kunna instämma med prof. Hjärne i hans omdöme, s. XI, om »den oproportionerligt bedrifna sysselsättningen med den äldre medeltiden» och den ojämförligt större betydelsen af de följande århundradenas utveckling.

Själfva publikationen innehåller under hufvudrubrikerna *påfvedömet*, *kejsardömet*, *Frankrike*, *England*, *Sverige* ett antal urkunder och texter belysande samhällsutvecklingen och de ledande idéerna under medeltiden till 1350. Själfva urvalet måste ju alltid blifva subjektivt, och vi ämna ej inlåta oss i någon diskussion därom, helst det synes vara gjordt med mycken urskillning. Man finner sålunda under »påfvedömet» flera urkunder belysande dess anspråk på världsvälde, man finner under de följande afdelningarna konungadömets uppgift, fridslagstiftningen, länsrätten, den tyska furstemakten och kejsarvalet, den började franska centralisationen och franska kyrkans förhållande till påfvestolen, den engelska parlamentsförfattningens första utveckling o. s. v. belysta genom karakteristiska urkunder (dekret om påfveval, Gregorius VII:s »dictatus papæ», konkordatet i Worms, uttalanden af Innocentius III, prof på karolingernas capitularia, gyllene bullan, magna charta o. s. v.).

Hvad Sverige angår, belysas förhållandet till påfvestolen, lagstiftningen om konungadömet, fridslagarna, det andliga frälset, biskopsvalen, förhållandet till Gotland, den världsliga förvaltningen m. m. Tidsgränsen är för publikationen satt till 1350. Då utvecklingen i Sverige var århundraden efter den i det öfriga Europa, uppstår den olägenheten, att inom den angifna tidsgränsen man icke finner alla sidor af det offentliga lifvet representerade af samtida urkunder; också har utg. själf i ett par fall måst gå utöfver densamma. Om lagmans- och häradshöfdingsval har man först efter 1350 några bref. Här saknas vidare urkunder belysande den svenska kyrkans provinsialmöten; den under n. XLI införda texten »Modus celebrandi synodum diocesanum» berör, såsom rubrik och innehåll visa, endast stiftssynoder, och det är väl litet oegentligt att, såsom prof. Hjärne i inledningen gör, hänföra densamma till »kyrkomötet», men kallelsebref och fullmakter för detta finnas först från 1400-talet.

Det har naturligtvis varit nödvändigt att, då utrymmet varit begränsadt, göra ett mycket strängt urval, och det tjänar icke myck[illegible] till, såsom vi redan antydt, att i detta afseende göra anmärkn[illegible] Vi skola endast göra ett par erinringar, som vid genomögnan[illegible]

registret fallit oss in. I fråga om biskopsval ha exempel lämnats på val »per compromissum» och »per scrutinium». Man saknar då prof på det tredje sättet eller val »per inspirationem» (exempel $^{18}/_{2}$ 1338). Det andliga frälsets utveckling är väl representerad; måhända hade exempel kunnat anföras på skattskyldig kyrkojord från Magnus Erikssons regering, liksom på den rent personliga skattefrihet, som gafs åt enskilda klerker, och på klosterfrälse. Att ingenting belysande den ifrågasatta reduktionen i midten af 1300-talet medtagits, beror måhända på planen. Däremot sakna vi den bekanta föreningsakten $^{8}/_{7}$ 1319, som äfven för beskattningen är betydelsefull.

Titelbladet ger anledning att vänta en fortsättning af denna serie »historiska texter». Vi önska utgifvaren lycka därtill och rekommendera denna del icke blott åt den studerande ungdomen utan äfven åt lärare och läroverksbibliotek.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Försvarsvännen. **1895, 2—4.** En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.] — **10.** Ur svenska flottans annaler. **3.** Löjtnant Escholins försvar af korvetten Camilla år 1809. Af —g. — **11.** Ur svenska flottans annaler. **4.** Undsättandet af Gottland år 1808. Af —g. — **18, 20—24.** Georg Carl von Döbeln. Af G. L. — **25—26.** Vid Oravais den 14 sept. 1808.

Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. **1895, H. 13—14.** L. Tingsten, Napoleon och Bernadotte 1813. — **17—18.** L. Tingsten, Från Nürnberg till Lützen. — **23.** Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809.

Kulturhistoriska Meddelanden, qvartalskrift utgifven af Kulturhistoriska Föreningen för Södra Sverige genom G. J:son Karlin. **1894, Juni.** G. J. Karlin, Bosebo kyrka i komparativ belysning. — J. Kruse, Ett elfenbensporträtt af Carl XII. — **November.** E. Wrangel, En bildserie af Pehr Hörberg. — **December.** O. Sylwan, Studentlif på 1700-talet.

Kyrklig Tidskrift. Utg. af Rob. Sundelin, F. A. Johansson och Oscar Quensel. **1895, 6.** A. H. Lundström, Några ord om Kalvins förhållande till Gustaf I och hans äldste son. — **8—9.** A. H. Lundström, Ett och annat om svenskarne i ryska fångenskapen 1709—21. — **1896, 1.** O. Ahnfelt, Ett sekularminne. [Hel. Birgitta.]

Läsning för Folket. **1895, 4.** E. Fries, Ett tvåhundrafemtioårsminne. [Freden i Brömsebro.]

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. **1895.** Bidrag till Gefle stads äldre historia 1413—1636. Af J. S.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. **1895.** O. Lindberg, Om inlagdt träarbete på Kalmar slott.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 7.** A. Lindgren, Till frågan om den nordiska folkvisans ursprung. — J. Lieblein, Den gammelægyptiske medicins sammenhæng med den europæiske. — J. Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter, anm. af G. Upmark. — **8.** H. Olrik, Valdemarstidens kirkemagt og kongedömme, anm. af L. Moltesen.

Ny Illustrerad Tidning. **1896, 2—3.** A. Hammarskjöld, Döbeln och Kulneff i mars 1809. — **5.** Kulneff än en gång.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1895, 12.** E. Hildebrand, En brytning i svenska adelns historia. —

1896, 1. V. v. Heidenstam, Om svenskarnes lynne. — C. Bildt, Drottning Kristinas sista dagar.

Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och **1894. Meddelanden** utgifna af Artur Hazelius. [Tr. 1895.] P. G. Vistrand, Anteckningar om handtverksämbeten i Stockholm. — M. Haraldsson, Anteckningar om seder och bruk, sägner och vidskepelse i Villstads socken, Västbo härad, i Småland under 1700-talet.

Tidskrift i Militär Helsovård. 1895: H. 1—2. E. Edholm, Några anteckningar om Gustaf II Adolf af en Militärläkare.

Uplands Fornminnesförenings Tidskrift. 17. (1895). H. Hildebrand, Sko kloster och dess kyrka. — C. M. Kjellberg, Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria. — E. v. Ehrenheim, Kyrkobeskrifningar. Eric Ihrfors: Uplandia sacra. Pars prima 1, 2 — E. v. Ehrenheim, Utö jämte bilaga. — C. Annerstedt, Landshöfdingeämbetets i Uppsala län riksdagsberättelse för åren 1765—1768 jämte bilagor. — P. Pehrsson, En nyfunnen runsten. — E. v. Ehrenheim, Hällristning vid Hummelsta.

Norsk Militært Tidsskrift. 1895, 11. C. O. Munthe, Fra krigen Söndenfjelds 1718. — **12.** Literaturanmeldelser. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 2., anm. af S. B.

Værg dit Land. 1895, 2, 3, 5—7. Krigsbegivenheder nordenfjelds 1808—09. **22, Tillæg.** Træfningen ved Bornhöft 1813.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd. 6: H. 1.** H. Matzen, »Leges Waldemari Regis». — P. Lauridsen, Om dansk og tysk Bygningsskik i Sönderjylland. — J. C. H. R. Steenstrup, Hvor længe have Danske boet i Danmark? Nogle Bemærkninger om arkæologisk og historisk Materiales Bevisevne. — M. Mackeprang, De danske Fyrstelen i Middelalderen. Deres Udvikling og statsretlige Stilling. — Kr. Erslev, Den saakaldte »Constitutio Valdemariana» af 1326. — Litteratur og Kritik, bl. a.: D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af A. Heise.. — M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1894 vedrörende Danmarks Historie.

Vort Forsvar. Aarg. 15. (1895.) Januari. A. Larsen, Slaget ved Landskrona den 14:de Juli 1677. — **Februari.** Fra Peenemünde til Breitenfeldt. Et Blad af Gustaf Adolfs Historie. (Frit efter A. Fryxell.) — **April.** Krigsbegivenhederne 1808. Ved H. Degenkolv. — Mindesmærke i Fredericia over danske Dragoner, faldne den 24:de Oktober 1657 — **April, Maj.** Krigsbegivenhederne 1808. — Kong Gustaf Adolfs död. — **Augusti, Oktober, November.** Krigsbegivenhederne 1808.

Finsk Militär Tidskrift. 1895, 12. Ett förslag af J. Z. Duncker till försvar af lägret å S:t Michels malm af E. S. T.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1895, 12.** I bokhandeln: C. Trolle-Bonde, Riksrådet och Riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga, anm. af M. G. Schybergson. — **1896, 1.** M. G. Schybergson, Ur ärkebiskop Jakob Tengströms franska brefkonsept. — I bokhandeln: H. Schück o. K. Warburg, Illustrerad svensk literaturhistoria. 1: och 2: 1, anm. af E. L:s.

Baltische Monatsschrift. 1895, 12. A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. — **1896, 1.** E. v. Nottbeck, Gustav Adolph und die Rudbeckscbe Kirchenvisitation.

Allgemeine Militär-Zeitung. 1895, N:o 13. Ein Brief Ottavio Piccolomini's über die Schlacht bei Lützen.

Byzantinische Zeitschrift. 1895, Sept. C. de Boor, Der Angriff der Rhos auf Byzanz.

Deutsche Heeres-Zeitung. 1895, N:o 79—81, 83, 84. Derfflinger als Reiterführer. Von E. M.

Deutsche Litteraturzeitung. 1895, 34. A. Seraphim, Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit, anm. af A. Bergengrün. — **35.** E. Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3, anm. af M. Perlbach. — **45.** Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd. 1, anm. af D. Schäfer. — Aus baltischer Vergangenheit. Herausg. von Gotthard v. Hansen, anm. af A. Bergengrün. — **47.** Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. Udgivne ved Yngvar Nielsen, anm. af D. Schäfer.

Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausgegeben von Hermann Grauert, Ludvig Pastor und Gustav Schnürer. Bd. 16: H. 2. (1895.) S. Ehses, Papst Urban VIII und Gustav Adolf.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXX, 1.** H. v. Treitschke, Vorbemerkung. — K. Wenck, Konrad von Gelnhausen und die Quellen der konziliaren Theorie. — M. Ritter, Der Ursprung des Restitutionsediktes. — Literaturbericht (bl. a. Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256 bis 1430. Bd. 7, anm. af Mkgf.; Hanserezesse. Dritte Abtheilung (1477—1530). Bearbeitet v. Dietrich Schäfer. Bd. 5, anm. af; Keussen E. R. Daenell, Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, anm. af Kunze; D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af v. d. Ropp; Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd. 1, anm. af D. S.; A. D. Jörgensen, Peter Schumacher Griffenfeld. Bd. 1—2, anm. af D. S.; Yngvar Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss; Yngvar Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift: Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de Augst 1814. Udg. ved Yngvar Nielsen, anm. af Dietrich Schäfer. — Notizen und Nachrichten. — Berichtigung.

Der Katholik. 1895, Januar. Glossen zum Gustav-Adolfs-Jubiläum. Von C. L. Th.

Literarisches Centralblatt, 1895, 45. Y. Nielsen. 1814. Fra Kiel til Moss. — Y. Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift. — Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. — Y. Nielsen, Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. — **51.** G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid. D. 1—2, anm. af K.—L. — **1896, 3.** Urkunden, Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645.

Militär-Wochenblatt. 1895, 12, 13. B. v. Quistorp, Zur Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813.

Mittheilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. 8. Jahrbuch für 1891—94. [Tr. 1895.] A. Lauckner, Zur Erinnerung an das Kriegsjahr 1644. [Die Belagerung der Stadt Chemnitz.]

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1895, Jan. Febr. W. Brehmer, Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren 1809—1810. 11. Geschenke an französische Officiere nach der Schlacht bei Lübeck.

Berör Karl XIV Johans historia.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd. 16. **(1895.)** G. Irmer, Hans Georg v. Arnim, anm. af J. Krebs.

Quartalblätter des Historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen. Neue Folge. **Bd. 1, N:o 15.** Uebergabe des Klosters Arnsburg an Philipp Reinhardt Grafen zu Solms durch Axell Oxenstierna. Frankfurt 1633 October 28. Mitgeteilt von Dr. August Roeschen.

Sammelblatt des Historischen Vereins Eichstätt. Jahrg. 9. (1895.) J. B. Götz, Die Schweden in Dietfurt anno 1633.

Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. Neue Folge. **Bd. 39. (1895.)** C. Will, Die Einnahme von Stadt-Kemnath am 12 März 1634. Beitrag zur Geschichte des 30-jährigen Krieges in der Oberpfalz.

Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde. 1895, 1. E. Jacobs, Graf Ernsts zu Stolberg Reise nach Schweden 1562, 63.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Herausgegeben von dem Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens. **(1894.) Bd. 52.** W. Ribbeck, Die auswärtige Politik Christoph Bernhards von Galen in den Jahren 1665—1678 vornehmlich nach den Briefen des Johann Rodger Torck an Ferdinand v. Fürstenberg. Berör äfven Sveriges politik vid denna tid.

Die Zukunft. 1894. Bd. 8: N:o 46, 47. B. Getz, Die schwedisch-norwegische Union.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and Reginald L. Poole. **1896, January.** D. G. Hogarth, Nectanebo, Pharaoh and Magician. — F. W. Maitland, The origin of the borough. — M. Oppenheim, The navy of the Commonwealth, 1649—1660. — J. H. Rose, Canning and Denmark in 1807. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af Nisbet Bain: Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd. 6, anm. af George Edmundson.) — Periodical notices. — List of recent historical publications.

The Imperial Asiatic Quarterly Review. 1895, October. C. W Skarstedt, Phoenician colonization in Scandinavia.

Revue Historique. 1896, Janvier—Février. J. du Hamel de Breuil, Un ministre philosophe. Carvalho, marquis de Pombal; deuxième article. — A. Babeau, Une ambassade en Allemagne sous Henri IV. — R. de Kerallain, Les Français au Canada; suite et fin: La perte du Canada. — G. Cavaignac, La saisie de la lettre de Stein en 1808. — Bulletin historique: France, par Auguste Molinier et G. Monod. — Allemagne (Époque moderne), par Martin Philippson. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien. Senare afdelningen, sjunde bandet. *1. Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar bref 1632—1639. 2. Landgrefve Wilhelms af Hessen-Kassel bref 1632—1637.* Med tillägg af brefven från landgrefvinnan Amalia Elisabeth 1634—1650. 725 sidor stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1895.

Bland de tyska protestantiska furstarne på trettioåriga krigets tid är det ej många, som förtjäna att på svenskt håll med aktning och sympati ihågkommas. De främsta, för att ej säga de enda äro hertig Bernhard af Weimar och landgrefven Vilhelm V af Hessen. Dessa båda furstar hade i samråd och gemenskap rest sig mot kejsaren och anslutit sig till Sverige; deras verksamhet faller inom samma tid, om ock på skilda områden, och det må därför betecknas som en lämplig anordning, att deras bref till den svenska rikskanslern här fått följas åt i samma publikation.

Bernhards bref äro nästan alla tryckta efter original i svenska riksarkivet. De uppgå till ett antal af 224, men man möter ofta antydningar om bref, som numera ej stå att finna.

En ej ringa del af dessa bref utgöres visserligen af rekommendationsskrifvelser o. d.; men det stora flertalet rör sig om krigshändelserna och härarnas tillstånd och angelägenheter, och dessa skrifvelsers innehåll är så rikhaltigt, att det bildar en af de allra viktigaste källorna för krigsåren 1633—1635 och alltjämt torde förvara mången opåaktad detaljupplysning, äfven om de allt från Chemnitz varit anlitade både af svenska och tyska forskare.

Då Gustaf Adolf i mars 1632 bröt upp från Rhen, kvarlämnade han Oxenstierna som guvernör öfver Rhenlandet och Bernhard som en af de under honom ställda befälhafvarne. Det är i detta sammanhang, som brefväxlingen mellan de båda männen tager sin början. Den unge generalens ton är här ännu nybörjarens, och han behöfver stundom anropa rikskanslerns order för att häfda sin nya myndighet.

På Oxenstiernas begäran sändes snart G. Horn att ersätta Bernhard, som i stället fick ett befäl i Schwaben. Den härmed afbrutna brefväxlingen återupptages sedan ej fullständigt förr än efter Gustaf Adolfs död; men från den tiden erhåller den allt större omfattning, ända tills den efter hertigens öfvergång i fransk tjänst åter börjar krympa i hop för att dock ej alldeles afstanna förr än med hans död.

Med mottagandet af befälet öfver den ena af de två kårer, hvari den kungliga arméen vid nyåret 1633 delades, begynte Bernhards stora tid. Årets hufvudbragd, Regensburgs eröfring, lekte honom tidigt i hågen, men myteriet i hären satte snart en gräns för alla verksamma planer. Som bekant uppträdde hertigen härvid som arméens förespråkare inför Heilbronnförbundet och dess direktor, men några bevis därpå, att han själf underblåst arméens missnöje, framte ej dessa bref. Däremot kan man väl förstå, att hans ideliga erinringar om ett bättre tillgodoseende af härens nödtorft mången gång kunnat irritera den med oändliga svårigheter kämpande förbundsdirektorn. Emellertid hade hertigen nog oftast goda grunder för sina besvär. Det fanns tider, då t. o. m. officerarne ej hade annan föda än kommissbröd, och om folkets hjälplösa läge får man en föreställning, då man en gång finner, att han anser sig behöfva motivera en begäran om nödig försorg åt en del sjuka knektar med den förklaring, att de voro gammalt, bepröfvadt folk, som efter tillfrisknandet åter kunde blifva till nytta.

Bernhards bref inskränka sig ej alltid till hans egna krigsföretag; det händer stundom, att han afger utlåtanden äfven rörande operationerna på andra håll eller rörande hela fälttågsplanen. Utförligare blir hans brefväxling vid tiden för Regensburgs eröfring, och man erhåller här en fullständig bild af hans planer och företag vid denna tid. I de därpå följande meddelandena rörande de af Wallenstein sökta förbindelserna visar han en långt gående försiktighet; utan att direkt afvisa närmandet vidtog han alla nödiga åtgärder för att trygga sig mot en möjlig krigslist.

I fråga om hertigens förhållande till Horn har gifvetvis hänsynen till dennes ställning till rikskanslern lagt band på alla uttrycken af personlig stämning. Endast vid Horns uppbrott från den weimarianska hären och tåg till Konstans i augusti 1633 framlyser oförställdt Bernhards missnöje. Om sitt eget plötsliga uppbrott från öfre Pfalz våren 1634 och infall i de åt Horn anvisade kvarteren säger han, att han därtill af nöden »gleichsamb mit den haren gezogen worden».

Brefven från tiden efter Regensburgs fall t. o. m. slaget vid Nördlingen höra till dem, som flitigast anlitats af forskare, nu senast i W. Strucks arbete »Die Schlacht bei Nördlingen». En af förklaringarna till nederlaget meddelar det kort före slaget skrifna brefvet af den 19 augusti, hvari hertigen på en gång ordar om fiendens »schlechte contenance» och sitt eget folks käckhet och stridslust; det var ej den enda gången, som den tappre fältherren af sin personliga dådkraft förleddes att på en gång underskatta fiendens stridbarhet och öfverskatta sin egen styrka.

För den närmast följande tidens bekymmerfulla arbete att rädda de evangeliskes ställning vid Main och Rhen föreligger en lång rad af bref, som belysa detta mindre beaktade parti af kriget, om än kontinuiteten ofta brytes genom muntliga budskap eller personliga sammanträffanden mellan Oxenstierna och hertigen.

Med Bernhards öfvergång i fransk tjänst glesnar plötsligt brefväxlingen. Droysens uppgift i »Bernhard von Weimar» II: 254 f., att han åter trädt i liflig brefväxling med Oxenstierna, sedan hans svenska sympatier vid ett besök i Paris genom Grotius återupplifvats, saknar således grund. De regelbundna meddelandena om krigshändelserna på detta håll ha från denna tid ombesörjts af en vid Rhenska krigsskådeplatsen särskildt anställd svensk resident, och från hertigen själf föreligga endast några få skrifvelser rörande hans företag under de sista åren. Afsikten med dessa skrifvelser har varit att befrämja en från bägge hållen önskad kommunikation med Baner, och denna önskan uttalas äfven i den intressanta skrifvelse af den 11 juli 1639, hvari den weimarianska härens befälhafvare notificerade rikskanslern om hertigens frånfälle.

Öfver hufvud framblickar i dessa bref en vaksam, dådlysten och klarsynt ande, som ej för detaljerna af sin egen verksamhet förbisåg det allmänna eller stridens slutliga syftemål och som vid sidan af sina personliga planer röjde en uppriktig evangelisk nitälskan och en verklig känsla för det tyska fäderneslandet. Det var tydligen hjärtats språk, då han en gång från Paris inför Oxenstierna uttalade sin längtan »einsten wieder in meinem geliebten vaterland zu arbeiten», och man får det intrycket, att den franska tjänsten i längden vida mer än den svenska förefallit honom som en tjänst i främmande hus. De misstämningar, som stundom grumlat de båda stora männens inbördes förhållande, synas ej ha fått något rotfäste, och i synnerhet de sista årens skrifvelser bära talrika vittnesbörd om uppriktig aktning och sympati. Då Oxenstierna efter Bernhards seger vid Rheinfelden anmodade honom att verka för Horns utväxling mot några af de därvid tillfångatagna generalspersonerna, vidtog han genast åtgärder i denna riktning och försäkrade tillika, att uppfyllandet af denna önskan skulle bereda honom själf den högsta glädje, »in betrachtung dieser hochrümbliche und hochverdinte cavalir mir an der seiten zu sagen gefangen worden».

* * *

Vid sitt uppbrott från Frankfurt 1632 hade Gustaf Adolf äfven anmodat landgrefven Vilhelm att flitigt korrespondera med Oxenstierna; därför begynner också dennes brefväxling samtidigt med Bernhards. Af denna brefväxling meddelas här landgrefvens till ett antal af 171 uppgående bref, de flesta efter originalen i svenska riksarkivet, men

en del, hvartill originalen saknas, efter de i Marburgs statsarkiv förvarade koncepten.

Innehållet i landgrefvens bref utgöres dels af politiska angelägenheter, dels af krigshändelser och besvär rörande inkvarteringar o. d. Oxenstierna framstår här nästan ännu mer än i Bernhards bref såsom den, som skall veta och skaffa råd för allt, och man får en aning om det kinkiga i hans ställning, när man här ser landgrefvens och hertigens täflan att hvar på sitt håll utverka förstärkning af samma truppafdelning.

De krigshändelser, som utgöra hufvudinnehållet i landgrefvens bref, tillhöra den nordvästra krigsskådeplatsen i Hessen och Västfalen. Det var här, som det tyska och det spansk-nederländska kriget tangerade hvarandra, och man finner, att en sammanflytning dem emellan redan 1633 varit på tal. Året därpå lofvade landgrefven mot löfte om återtjänst att för en kort tid sända sitt kavalleri öfver Rhen till det oraniska fotfolkets förstärkning mot spaniorerna, men han återkallades af en order från Oxenstierna att draga till Franken för att undsätta Horn och Bernhard mot den efter Regensburgs fall påträngande fientliga öfvermakten.

Underrättelserna om Gustaf Adolfs död hade en gång hos landgrefven »solche hertzbrechende bekummernuss und schmerzen erwecket, dass wir gleichsamb erstarret nicht wissen, wie wir uns darinnen finden oder schicken sollen;» nederlaget vid Nördlingen syntes honom däremot till en början som en lättbotlig olycka. Han såg i detsamma en bekräftelse på Gustaf Adolfs yttrande, att ingen vore lättare att besegra än en »victoriserande» makt, som af framgången invaggats i öfvermod och säkerhet. Enär olyckan vore att anse som ett Guds straff för protestanternas dittills ådagalagda »Particulier-respecten», måste de till dess godtgörande allvarligen sammansluta sig »in gehörige postur und einmühtiglich das publicum allen privatis considerationibus gebüehrender massen vorziehen». Själf erbjöd han en trofast medverkan, och det var ej hans skuld, om dessa yrkanden på andra håll ej behjärtades och att hans sträfvan att 1635 skaffa hertig Bernhard luft vid Rhen eller att förena samtliga de protestantiska stridskrafterna möttes af likgiltighet eller fredslockelser. Detta i förening med fiendens allt hotfullare påträngande förfelade ej att snart nedstämma äfven landgrefvens käcka språk, och ännu har ej ett år efter slaget vid Nördlingen förgått, innan man ser honom förstärka en anhållan om undsättning med hotelsen att i motsatt fall biträda Pragfreden. Underhandlingar om en dylik anslutning blefvo också verkligen inledda, och man ser landgrefven allvarligen tillråda Oxenstierna fred, där en dräglig sådan stod att erhålla. Äfven efter dennes hemresa till Sverige har han en gång behöft försvara sig mot beskyllning för att söka separatfred. Som bekant aflupo emellertid alla dessa ansatser utan resultat, och den ädle landgrefven räddade åt sitt minne den ära, hvars innebörd han själf en gång i dessa ord uttalade: »Einmahl seindt wihr, ohne ruhmb zue melden, aus allen fürsten undt ständten des Reichs der

erste, so zue der hochlöblichen cron Schweden getretten. Wihr continuiren auch noch in der einmahl wohl angefangenen devotion derogestalt unverenderlich, dass wihr unter allen, so bey diessen sorglichen weitaussehenden leufften albereits gewancket oder zue wancken sich bewegen lassen möchten, wohl auch der letzte sein werdten.»

Efter landgrefvens död 1637 fortsattes brefväxlingen af hans änka, landgrefvinnan Amalia Elisabet, som nu öfvertog styrelsen för sin omyndige son. Liksom landgrefven på sin tid haft en resident hos Oxenstierna i Tyskland, så anställdes nu en hessisk resident i Stockholm, som förmedlade förbindelserna med Sverige. Brefvens antal är också endast 29, och de äga en vida mera inskränkt betydelse än landgrefvens. Deras hufvudsakliga innehåll utgöres af ansökningar om understöd mot påträngande fiender eller bistånd att försvara landgrefvinnans och hennes barns rätt i de hessiska familjetvisterna och på den stora fredskongressen. Ehuru landgrefvinnan hjärtligen längtade efter fred, fasthöll hon dock troget sitt högsinta beslut att hålla ut vid det svenska förbundet, tills en allmän fred kom till stånd, »nachdeme gleichwohl in alle ewigkeitt unverneinlich sein undt bleiben wirdt, dass die hochlöblichste cron Schweden des gemeinen nothleidenden evangelischen wessens sich zue rechter zeitt sehr hoch undt theuer ahngenommen». — Hennes sista bref till Oxenstierna är från 1650 och innehåller en notifikation därom, att hon nedlagt styrelsen i sin sons händer.

* *
*

I likhet med förhållandet i de föregående banden underlättas äfven här läsarens arbete af ett sakregister och innehållsrubriker till hvarje särskildt bref. Som isynnerhet hertig Bernhards språk ofta är inveckladt och svårtydligt, utgöra dessa af kännarehand affattade rubriker en mycket värdefull fingervisning om innehållets rätta uppfattande. Till utfyllande af luckorna och förklaring af anspelningarna i texten tjäna dessutom en mängd i sammanhang med hvarje bref tryckta bilagor, hvilka mången gång kunna vara af större vikt än brefven själfva. Hertig Bernhards skrifvelser, af hvilka många äro egenhändiga, ha beredt utgifvaren, hr Sondén, en särskild svårighet. Som företalet upplyser, är hertigens stil bland de mest svårtydbara från denna tid, och man finner denne själf någon gång orda om sin »übelen schrift». Därtill kommer, att dessa bref mycket ofta sakna fullständiga uppgifter om tid och ort för deras affattande. Utgifvaren har med prisvärd omsorg sökt utfylla dessa luckor med ledning af anteckningar om framkomsten, af sammanhanget eller stundom t. o. m. af papperets format och beskaffenhet. För öfver-

skådlighetens skull hade det kanske varit lämpligt att utmärka dessa konjekturuppgifter genom klammer.

Utgifvarens uppgifter äro väl motiverade och synas anm. fullt tillförlitliga. Några obetydliga undantag må här anföras. Rubriken å sid. 16 uppger, att hertigen velat invänta öfverste Taubes ankomst; för anm. förefaller det, som hade meningen varit tvärt om. I rubriken å sid. 310 står Mockels i st. f. Müllers. Å brefvet n:r 11 kunde nog dateringsorten Altenburg tryggt utsatts. N:r 48, dateradt »Frankfurt am Main den 8», förlägges till juni 1633. Enligt Droysen I: 175 lämnade hertigen och Oxenstierna Frankfurt i slutet af maj och afreste sagda dag från Mainz till Heidelberg. N:r 66 är tydligen skrifvet, innan budet om Neuburgs fall anländt, och borde sålunda fått sin plats före n:r 65. Sid. 308 står $\frac{3\ \text{mars}}{23\ \text{april}}$ (bör vara 3 maj). — Flera af Droysens uppgifter om data visa sig felaktiga genom jämförelse med utgifvarens. Ifråga om brefvet n:r 123 har däremot Droysens datering synts anm. mest sannolik.

A. Rfs.

Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632 mit einem Anhang ungedruckter Briefe von Gustav Adolf, Maximilian von Bayern und Barbara Sophia von Württemberg von THEODOR SCHOTT. Stuttgart 1896 (Sonderabdruck aus den Württ. Vierteljahrsheften 1895. Heft 3 u. 4).

I föreliggande »studie», såsom förf. kallar sin afhandling, behandlas en episod af Gustaf Adolfs uppträdande i Syd-Tyskland, hvilket för oss har så mycket mera intresse, som den utreder konungens förhållande till den makt, hvilken, trots sin litenhet, dock måste anses såsom protestantismens hufvudmakt i dessa trakter. Efter källorna i Württembergs statsarkiv meddelar förf. på dessa få sidor med dess »Anhang» troligen i det närmaste *allt*, som härom kan vara att säga. Åtminstone från vårt riksarkiv synes ingenting vara att tillägga, enär så godt som alla papper rörande Württemberg för dessa år här saknas. Den enda handling, som här finnes, är ett renskrifvet förslag till alliance, hvilket förf. emellertid omnämner såsom befintligt äfven i Stuttgart.

* * *

Det var i sanning ingen lätt sak för administratorn Julius Fredrik, som förde regeringen för sin omyndige brorson hertig Eberhard, att lotsa den lilla protestantiska staten, omgifven som den var af katolska zeloter, genom tidens våldsamt upprörda politiska bränningar. Både religiösa och politiska skäl anvisade Württemberg plats bland huset Österrikes motståndare, men försöket att intaga den platsen hade redan innan svenskarne ankommo till dessa trakter stått hertigen och hans land dyrt.

Redan före Gustaf Adolfs landstigning i Tyskland hade nämligen Julius Fredrik varit betänkt på en förbindelse med denne och genom att till Leipzigerkonventet 1631 sända den för sina svenska sympatier bekante Jakob Löffler hade han visat, hvartåt hans sympatier lågo. Då han efter detta konvent företog starka rustningar, brast kejsarens tålamod och genom det efter årstiden så kallade »körsbärskriget» samt de därpå följande i högsta grad betungande kejserliga inkvarteringarna fick Württemberg drygt böta för sitt försök till opposition.

Då kom till de betryckta glädjebudskapet om Gustaf Adolfs seger vid Breitenfeld. Det dröjde ej heller länge, förr än den svenske konungens sändebud visade sig litet hvarstädes vid de sydtyska furstehofven och i riksstäderna. Äfven till administratorn af Württemberg kom ett bref från konungen dat. 17/27 okt. med uppmaning, att hertigen måtte förklara sig som vän eller fiende, på samma gång emellertid som ett hotande bref ifrån kejsaren visade, att denne ej heller släppte sin granne ur sikte.

I november sände Julius Fredrik den första beskickningen — öfverste Schafalitsky — till konungen i Frankfurt med uppdrag att tillkännagifva hans benägenhet för anslutning till Sverige, men äfven nu kom samtidigt en varning från generalen grefve Fürstenberg, som erinrade om möjligheten af en ny kejserlig inkvartering.

Under Juldagarna 1631 var den stackars administratorn utsatt för en korseld af skrifvelser å ena sidan från Gustaf Horn och å den andra från Ossa, medan ej långt från landets gränser dessutom befunno sig på ena sidan Gustaf Adolf själf och på den andra Tilly och Aldringer. Det gällde nu att kunna underhandla med alla, utan att genom något oförsiktigt steg utmana någon.

Hans håg stod dock till förbindelsen med Sverige och d. 5/15 januari 1632 fingo Bleickart von Helmstätt och J. Löffler såsom sändebud till Gustaf Adolf en instruktion, hvilket (ehuru beskickningen länge fördröjdes) för framtiden blef grundläggande för förhållandet mellan Sverige och Württemberg. Mot försäkran å konungens sida att upprätthålla riksförfattningen och skydda landets rättigheter förklarade sig hertigen benägen att tillförsäkra svenskarne understöd af proviant och trupper. En fördragshandling uppsattes äfven, hvilken, såsom ofvan nämndes, finnes i bägge staternas arkiv, men hvilken, oaktadt sändebuden haft fullmakt att afsluta fördraget och oaktadt förbundet faktiskt ägde bestånd, aldrig å någondera sidan blef underskrifven.

Orsaken härtill var helt visst i väsentlig mån hänsyn till grannstaterna, särskildt till Baiern, som för att vinna hertigen-administratorn, verkligen utverkat, att de kejserliga garnisonerna utrymt landet. Det låg tydligen ej heller i Gustaf Adolfs intresse att söka framtvinga en formlig alliance. Säkerligen behjärtade han tillfullo Württembergs svåra ställning. Detta framgår bland annat af de tvenne bref, som han den 19 februari 1632 lät afgå till administratorn. Det ena, skarpt och hotande, var afsedt att visas för Maximilian af Bayern för att tjäna som ursäkt för hertigens eftergifvenhet mot den svenska öfvermakten, det andra fullt af nåd och vänskapsbetygelser, afsåg att ådagalägga konungens vänskapliga känslor mot Württemberg.

De diplomatiska förhandlingarna med beskickningar fram och åter fortgingo sålunda hela våren 1632, men synas hafva afstannat, när Gustaf Adolf personligen på sommaren kom närmare. Förhållandet mellan furstarne tyckes dock städse hafva varit det bästa. Hertigen lofvade trupper och mottog af konungen nådebevis. Så fick han på hösten i förläning en hel del indragna kyrkliga gods, och han synes ej haft något att invända mot, att Gustaf Adolf fritt förfogade öfver andra sådana gods, belägna inom hans område.

Den sista skrifvelse hertigen mottog från konungen rörde det beramade mötet med de 4 öfre kretsarna i Ulm. Kort därefter ingick underrättelsen om Gustaf Adolfs död.

Den man, som mest befordrat den vänskapliga förbindelsen mellan Sverige och Württemberg, Jakob Löffler, gick efter konungens död öfver i Sveriges och evangeliska förbundets tjänst och är bekant såsom ledamot af Consilium Formatum i Frankfurt a. M., där han skulle vara Axel Oxenstiernas ställföreträdare i kansliet med titel af vice kansler.[1]

* * *

Författarens framställning är klar och objektiv. Tillfredsställande för vår svenska nationalkänsla är hans slutord: — — »das württembergische Volk blieb dem evangelischen Glauben und seinem Fürstenhaus treu. — — — *Auch Schweden hat seinen Dank dafür reichlich geleistet: im westfalischen Frieden erhielt der Herzog sein Land und seine Unabhängigkeit wieder, es fehlte dem Herzogtum kein Dorf, wie Oxenstiern einst versprochen hatte.* — —

Per Sondén.

[1] Då förf. kallar honom för »schwedischer *Reichskanzler* für Deutschland» torde detta vara en något för stàtlig titel. Chemnitz kallar Löffler för »königl. schwedischer Vice-Cantzler». Det vanliga torde varit, att han benämndes: der Cron Schweden und des evangel. Bundes Vice-Cantzler in Deutschland, likasom t. ex. Brandenstein kallades der Cron Schweden und des evangel. Bundes Gross-schatzmeister in Deutschland.

Un gentiluomo milanese guerriero-diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. Da G. Greppi. XII + 178 s. (ediz. non venale). Milano 1896.

Bland de sjöofficerare af främmande börd, som Katarina II använde under kriget med Sverige 1788—90, är det tvenne, hvilkas namn äro förenade med historien om den enda oomtvistade framgång, hennes vapen till sjös vunno öfver de svenska — det första slaget vid Svensksund. Det var prinsen af Nassau-Siegen, som fick segerns ära såsom öfverbefälhafvare för ryska flottan; men det var grefve Giulio Litta, anföraren för en af dess afdelningar, som afgjorde slaget till Rysslands fördel.

Så väl prinsen af Nassau-Siegen som grefve Litta hafva nyligen blifvit föremål för utförliga biografier: den tappre och äfventyrlige kosmopoliten Nassau-Siegen hedras af sin biograf, markis d'Aragon, med titeln: »un paladin du XVIII siècle».[1] Malteser-riddaren Litta nämnes mindre emfatiskt »un gentiluomo Milanese guerriero-diplomatico».

Författaren till de »Appunti biografici» rörande Litta, på hvilka vi med dessa rader vilja fästa uppmärksamheten, grefve G. Greppi, är medlem af den italienska senaten, gammal diplomat och känd såsom författare till åtskilliga arbeten rörande Europas diplomatiska historia. Af Littas personlighet bevarar förf. ett barndomsminne från 1830-talets början, då Litta gjorde ett besök i sin födelsestad Milano; och så väl Sverige som Ryssland har Greppi lärt känna under sin verksamhet såsom diplomat. Sin carrière såsom sådan började han i Österrikes tjänst och var 1846—48 österrikisk legationssekreterare och chargé d'affaires i Stockholm. Sedan hans hembygd Lombardiet blifvit förenadt med det nya konungariket Italien, var han italiensk ambassadör i Petersburg 1883—87.

Om Littas biograf icke nämner skildringens föremål en »paladin», så är det icke därför att han icke anser honom förtjäna hjältens namn och heder. Lifligt har han skildrat det intryck som Littas personlighet vid nära sjuttio år gjorde på hans unga sinne: den gamles imponerande yttre skick, ädla hållning och genomträngande blick. För det uppväxande släktet utpekades den gamle malteserriddaren såsom den oförskräckte krigaren, som i fjärran länder hedrat sitt fädernesland och som segerrikt mätt sina krafter med »gli invitti Svedesi al tempo di Gustavo III».

För svenska läsare är det naturligtvis i främsta rummet af intresse att erfara hvad de »oöfvervinnerliga svenskarnas» besegrare kan hafva att förtälja utöfver hvad som förut är kändt rörande

[1] d'Aragon, Le prince Ch. de Nassau-Siegen d'après sa correspondance originale inédite de 1784 à 1789. Paris 1893.

hans deltagande i sjötågen i Finska viken. Om det också icke kastar något nytt ljus öfver förloppet vid den blodiga dagen d. 24 augusti 1789, så saknar dock hans korta vittnesmål icke sitt intresse.[1] — Först dock något om mannens öden före och efter det svensk-ryska kriget, hvilket utgjorde hans enda militäriska bedrift, samt en kort antydan om innehållet i öfrigt i Greppi's biografiska arbete.

Dess källor utgöras företrädesvis af Littas egna självbiografiska anteckningar och af familjepapper; någon gång finnas äfven diplomatiska aktstycken anförda bland källorna. För det rent biografiska elementet hafva dessa flutit ojämnt; men boken är ej blott Littas biografi, utan äfven ett bidrag till malteserordens historia. Åtskilliga af dess kapitel äro egnade åt utredningen af Rysslands och malteserordens inbördes förhållanden från Peter I:s till Paul I:s tid. Förf. har härvid haft åtskilliga föregångare, särskildt i Bergs af honom citerade arbete om malteserorden och Ryssland.[2] Men den rediga och sakrika framställningen torde äga sitt värde, stödd på egen arkivforskning som den åtminstone delvis synes vara. Sitt berättigande här hafva dessa bidrag till historien om den en gång så lysande ordens sista tid och dess undergång ej blott genom grefve Littas egenskap att hafva tillhört Maltas ridderskap och innehaft en af dess högre grader, utan ock därför att han var ordens förste och siste representant vid ryska kejsarhofvet.

Grefve Giulio Litta var född 1763, af en förnäm milanesisk släkt, af hvilka flera varit malteserriddare. Vid 19 års ålder inskrefs han i orden såsom »cavaliere di giustizia» — d. v. s. med anornas rätt, icke »af nåd». Han företog sina för befordran inom orden föreskrifna »karavaner», sjöfärder med ordens krigsfartyg till Levanten och i Medelhafvet, samt gjorde örlogstjänst till 1787. Hos ordens stormästare, prinsen af Rohan, den siste mera framstående man, som beklädde detta ämbete, stod han högt anskrifven; och då Katarina II 1788 genom sitt sändebud hos malteserorden lät framställa sin önskan att bland dess riddare erhålla en duglig officer för ordnandet af sjöförsvaret i Östersjön under kriget mot Sverige, föll stormästarens val på Litta, »som med ifver begagnade detta tillfälle att utmärka sig».

I januari 1789 finna vi den 26-årige malteserriddaren i Petersburg, snart ifrigt sysselsatt med arbete för utrustning af den ryska galerflottan och föremål för kejsarinnan Katarinas särskilda välvilja. Han fick kort efter sin ankomst generalmajors grad — med en viss tillfredsställelse omtalar han i ett bref, att han var den yngste generalen i hela ryska arméen. Efter slutet af fälttåget 1789, då han, såsom

---

[1] För Historisk Tidskrifts läsare är det knappast behöfligt att erinra om det senaste meningsutbytet angående detta slag mellan K. Warburg (i biografien öfver C. A. Ehrensvärd, hvarest källorna till stridens historia anföras) och A. Hammarskjöld (i Nord. Tidskrift 1893.)

[2] Petersburg-bibliotekets tryckta katalog öfver »Rossica» (på utl. språk) upptager icke mindre än 10 olika skrifter i ämnet.

vi skola se, mycket utmärkte sig, blef Litta kontreamiral, riddare af S:t Georgsorden och fick en hederssabel. Äfven 1790 var han med i striderna vid Viborg och Svensksund och skötte sina uppdrag med mera heder än hans chef, prinsen af Nassau, ehuru Littas roll ej blef så framträdande som under striden vid Svensksund året förut. Från det allmänna nederlaget lyckades Litta rädda sin division utan synnerlig förlust.. — Efter krigets slut besökte han Malta, fick af stormästaren på grund af sin ådagalagda mandom värdigheten af »bali» (balivus, bailli), som man skulle kunna öfversätta med kommendör, och ordens stora kors. Åtskilliga »kommenderier», till ridderskapet anslagna jordegendomar, innehade han redan förut.

Med deltagandet i kriget 1790 var Littas militära bana slutad; diplomatens återstod. Såsom Malteserordens representant återvände han 1794 till Petersburg. Anledningen var att orden till följd af Polens delning hade fått viktiga ekonomiska intressen att bevaka vid ryska hofvet med afseende på sina i Polen belägna kommenderier. Resultatet af Littas underhandling blef en traktat (1797), hvarigenom orden upprättade ett priorat i Ryssland. I det något fantastiska intresse, som kejsar Paul I en tid ägnade maltaserriddarna och som föranledde hans utropande till ordens protektor efter Maltas eröfring genom Bonaparte (1798), hade Litta såsom ordens ambassadör icke ringa del.

I Petersburg var emellertid den nye Malteser-ambassadörens rol snart utspelt — redan innan Paul I slutat sin nyckfulla regering. Men Petersburg förblef dock för framtiden Littas hem Han utträdde ur orden, till hvars plikter hörde celibatet, för att kunna gifta sig med den rika änkegrefvinnan Skawronski, en fränka till Potemkin. Genom sitt giftermål blef han egare till kolossala besittningar i Ryssland och förblef under mer än en mansålder en af den ryska hufvudstadens förnämsta seigneurer. Alexander I gjorde Litta till öfverste-munskänk och öfverceremonimästare vid sitt hof; Nikolaus till öfverste-kammarherre. Den forne malteserriddaren blef riddare af alla ryska ordnar, president i finansdepartementet, ordförande i styrelsen för alla välgörenhetsinrättningar o. s. v. Han njöt en »viridis senectus»: sjuttioårig skildrar han sig själf såsom »rosso, grasso e colossale», och ännu kort före sin död berättar han, att han var mera »mondano» än någonsin och bevistade baler, fester, samkväm vid hofvet. — I febr. 1839 slutade grefve Giulio Litta sina dagar i Petersburg.

De historiska ögonblicken i grefve Littas lif, voro — alla äreställen och all yttre glans till trots — dock egentligen blott två: det första slaget vid Svensksund och proklamationen af Paul I såsom malteserordens protektor. Intetdera minst det sistnämnda var af genomgripande betydelse; men historien har tryggat Littas namn en plats, om minnet dröjer vid dessa tilldragelser.

Den 24 augusti 1789 befann sig generalmajor Litta med sin division af kanonslupar vid Svensksund på den ryska skärgårdseskaderns högra flygel närmast fastlandet; vänstra flygeln an-

fördes af prinsen af Nassau. Den ryska flotteskader, som på grund af svenskarnas starka ställning tillkallats såsom hjälp, hade länge låtit vänta på sig, och dess uteblifvande hade föranledt Nassaus lifliga vrede mot dess befälhafvare, amiral Kruse, och slutligen dennes ersättande med amiral Baloy.[1] Nu hade den omsider hunnit fram i den svenska flottans rygg och anföll väster ifrån. Såsom bekant är, vände sig svenskarnas försvar, betryggadt mot Nassaus eskader i öster genom försänkningar i farlederna, i slagets förra del segerrikt mot Baloys anfall. Segern hade också förblifvit på Sveriges sida, om icke omsider vägen öster ifrån genom sunden blifvit banad af Litta, som från sitt chefsfartyg Petersburg ledde högra flygelns rörelser. Under åtta timmar, berättas i hans biografi efter hans egna anteckningar, vunno de ryska fartygen ingen fördel med sin eld, medan de svenska batterierna från de omgifvande höjderna gjorde dem mycken skada. Ett af vänstra flygelns fartyg hade redan flugit i luften med hela besättningen. Kontreamiral Winter stupade för samma kula som grefve Apraxin. Bomber haglade från alla håll öfver galeren »Petersburg». Omsider, inemot kl. 6 på aftonen, lyckades det Litta att öppna sig väg väster om ön Majansari,[2] hvars försänkning svenskarna vårdslösat, då de ansågo passagen omöjlig. Denna djärfva manöver utfördes midt under svenskarnas och ryssarnas korseld genom kanonsluparna, på hvilka tre gardesregementen voro inskeppade. Då svenskarna sågo vägen öppnad för den ryska eskadern, retirerade de för att undvika att få fartygen äntrade, hvartill Litta redan gifvit order. Det svenska amiralskeppet[3] blef då häftigt anfallet af galeren Petersburg och efter en förbittrad strid tvunget att stryka flagg, likväl först sedan det förorsakat ryssarna stora förluster, bland hvilka var en galer, som anfallit från sidan. Svenskarnas uppförande väckte deras fienders beundran. Det säges, att officerarnas hustrur vid sina mäns sida togo del i striden såsom verkliga amazoner (!).

Det sistnämnda heroiska draget får stå för den långväga främlingens och berättarens egen räkning. Öfveramiralens aflägsnande från striden betecknar han, i likhet med Nassau, såsom en flykt. Annars bestyrka hans uppgifter de vanliga om stridens gång och slagets långvarighet: »striden räckte i 15 timmar, under hvilka elden icke upphörde ett ögonblick». I ett bref, skrifvet tre dagar efter slaget, berättar Litta att han var oskadd, oaktadt alla faror, men han var ännu döf efter kanondundret. »Säkerligen, säger han,

---

[1] Dessa tvister skildras lifligt så väl i Littas biografi som i Nassau-Siegens, genom dennes bref (s. 315 o. f.)

[2] *Mayapari* i italienska originalet, hvarest naturligtvis åtskilliga namn, enligt oundviklig sed i utländska arbeten rörande Sverige äro, orätt återgifna (Svenkund, Korquesari o. s. v. »La flotta di Sudermania» är en för svenska ögon underlig benämning på stora flottan under hertig Karls af Södermanland befäl.

[3] Turunma Björn Järnsida, som emellertid *icke* var amiralskepp, utan förde divisionsflagga. Se Warburg, anf. st. s. 275, 284.

kommer jag att dö i min säng, då jag med lifvet kommit ur dessa strider.»

Äfven till lands förde Litta befäl vid företaget mot Högfors kort därefter: i spetsen för kosackerna förföljde han den retirerande svenska arméen till Kymmene älf. Till honom anförtroddes på hösten 1789 att i Nassaus ställe föra ryska flottan till Viborg.

Ej blott åt den svenska tapperheten, äfven åt de svenska skärgårdsfartygens konstruktion och Chapmans snille skänkes lifligt erkännande i Littas anteckningar. Efter de i Svensksundslaget tagna svenska fartygens modeller var han under vintern 1789—90 lifligt sysselsatt med att leda skeppsbyggnadsföretagen på de ryska varfven. När våren kom, finna vi Litta åter vid prinsens af Nassau sida, denna gång såsom chef för ryska flottans avantgarde utanför Viborg. Det är redan nämndt, att han äfven under detta sjötåg fyllde sitt värf med heder både vid striderna utanför Viborg och vid Svensksund. Af dem båda föreligga lifliga skildringar, vid hvilka vi dock icke här kunna uppehålla oss.

Af intresse är att höra Littas omdöme om Katarina II:s »paladin», prinsen af Nassau och hans uppförande vid Svensksund. Litta ansåg honom som »il più nobile degli avventurieri». »Hans tapperhet bestod alla prof, men han saknade fullständigt bildning, och särskildt var han utan de mest elementära kunskaper i sjöväsendet.» Såsom ett bevis därpå anför han Nassaus bekanta beslut att leverera slaget vid Svensksund 1790 på minnesdagen af kejsarinnans tronbestigning: »han visste icke eller ville icke tänka på, att man till sjös kan begagna ett gynnsamt tillfälle för att handla, men icke på förhand bestämma ögonblicket, då växlingarna af väder och vind måste binda den personliga viljan». — Rätt ömklig förefaller den tappre paladinen i Littas skildring af hans förhållande under den allmänna oredan efter nederlaget, då han irrade omkring i en slup och syntes söka döden. »Han visste, icke hvad han skulle göra eller gifva order om. Han såg sitt eget amiralskepp, utan mast, förgås bland skären. I anfallen af förtviflan talte han endast om sitt beslut att döda sig eller spränga sig i luften. Men de af hans omgifning, som befarade, att han verkligen skulle låta det gå till denna ytterlighet, hade orätt; ty dit hinner man aldrig, då man talar om sin afsikt på förhand och tager andra till råds.»

Kejsarinnan tröstade sin slagne amiral och befordrade honom till en högre grad.[7] Äfven Litta hedrades: han fick en ny hederssabel med briljanter och inskriften »för tapperhet».

Det anförda torde vara tillräckligt för att visa, att grefve Greppis bok erbjuder åtskilligt af intresse äfven för svenska läsare. I sin helhet läser den sig med nöje: den lifliga och sakrika framställningen röjer en öfvad hand; materialet är med smak användt. Ett vackert porträtt, hvars drag synas bestyrka förf:s barndomsintryck

[7] Se härom d'Aragon, anf. st. s. 347 o .f.

af Giulio Litta's imponerande yttre personlighet, åtföljer biografens sympatiska teckning af den tappre malteserriddaren, ordens siste diplomat.

T.

Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. Af L. STAVENOW. 90 s. Göteborg 1895. (Göteborgs högskolas årsskrift 1895. I).

Förf., som i föregående undersökningar belyst särskilda sidor af frihetstidens statsskick, har i föreliggande kortfattade, men intressanta afhandling beträdt ett förut nästan obearbetadt forskningsområde. Tryckt material har han haft att tillgå i prästeståndets riksdagsskrifvelser till stiftsstyrelserna, stiftstyrelsernas cirkulär, cirkulärbref, ämbetsbref, memorial m. m. Äldre cirkulärbref föreligga delvis samlade t. ex. i »Samling af Åbo domkapitels cirkulärbref 1564—1700» utg. af J. Tengström och V. G. Lagus. I öfrigt har han genomgått riksarkivets samlingar samt Upsala domkapitels protokoll och registraturböcker, medan han däremot varit tvungen att till stor del lämna det material som förvaras i öfriga stifts arkiv obeaktadt.

Förf. ger en klar öfversikt af de olika synpunkter, som successivt gjorde sig gällande vid riksdagsmannavalen i prästeståndet. Under 17 seklet, då riksdagen ännu betraktades såsom ett stöd för konungamakten, tog man saken från administrativ ståndpunkt, hvarför valen öfverlämnades åt konsistorierna och det oftast häradsvis fördelade församlingsprästerskapet. Konsistoriernas inflytande var öfvervägande. Frihetstiden införde ett förändradt åskådningssätt. Valtillgången bestämdes icke numera af statens behof, utan af de privata ståndsintresserna. Ståndens sammansättning var hänskjuten till de väljande korporationernas eget skön, och betecknande är att kontraktet trädde i häradets ställe såsom valdistrikt. Då inga allmänna lagstadganden, icke heller en fast tradition förelågo, divergerade formerna och sättet för valen på mångfaldigt sätt.

Såsom ett belysande exempel må anföras den obestämdhet, som rådde i fråga om kapellanernas valrätt. Dessa kyrkans underordnade tjänstemän hade under 17 seklet i allmänhet varit befriade så väl från att välja riksdagsmän som från att deltaga i riksdagspenningarnas utgörande. Men från frihetstidens början ville man icke mera låta dem gå fria från sin andel i den ekonomiska bördan, hvarjämte en förordning af 1727 gaf dem rätt att »skicka upp någon fullmäktig af sina medbröder till riksdagen». Numera arbetade kapellanerna ihärdigt på att afsöndra sig till särskilda valkorporationer, ett yrkande, som genom en förordning af 1762 godkändes.

Men därutöfver ville i några stift en del kapellaner söndra sig från de öfriga samt välja och aflöna egen riksdagsman. Så valde kapellanerna i Österbotten 1765 den bekante ekonomiske skriftställaren Anders Chydenius till sin representant. Valet godkändes för den gången, men 1769 var ståndet af annan mening och beslöt att »komministern Chydenii riksdagsfullmakt icke kan såsom laglig anses och därför han icke häller i ståndet intagas». Förf. gör sig skyldig till en inadvertens, då han (sid. 68) säger, att Chydenius 1769 uteslöts för den pågående riksdagen och äfven för den följande. Det var nämligen fallet att Chydenius på grund af sin skrift »Rikets hjälp genom ett naturligt finanssystem» år 1766 uteslöts från ståndet samt förklarades oskicklig att äfven för den nästkommande riksdagen väljas till riksdagsman. År 1769 åberopades emellertid icke denna resolution, utan ansågs han på grund af 1767 års konvention om riksdagsmannaval i prästeståndet icke berättigad att representera Österbottens kapellaner, hvilka icke vidare hade valrätt. Om uteslutningens utsträckning till en följande riksdag var därvid icke fråga.

Äfven i öfrigt var partikularismen tidens lösen. Stiften delades i divisioner, som utgjorde särskilda valkretsar med egna representanter. Från enskilda kontrakt, t. ex. från Åland, sändes representanter till riksdagarna. Hvarhälst särskilda intressen funnos, ville man hafva egna förtroendemän i hopp om, att de skulle kunna genomdrifva riksdagsbesvären.

Förf. redogör för de allmänna bestämmelser om riksdagsmannavalen, som affattades af prästeståndet i dess helhet, och för den i de enskilda stiften fortgående traditionen samt följer ytterligare de konflikter, som isynnerhet mot frihetstidens slut uppkommo. De större kodifikationsförsök, som af valstriderna föranleddes »till vinnande af mera redighet och ordning vid riksdagsmäns väljande i bemälte stånd» vunno icke stadfästelse, innan 1772 års revolution gjorde slut på alla sträfvanden att utveckla valsättet.

Ur den utveckling af valrätten i prästeståndet, som följde efter frihetstiden, framgick en ny uppfattning af representantkallet såsom förpliktande till arbete icke för enskilda privilegier ochståndsintressen, utan för folkets allmänna väl och bästa. Därvid började man anse prästeståndet såsom det politiska uttrycket för samhällets upplysningsintressen: lärdomen, undervisningen och konsten, hvilket förändrade åskådningssätt gaf sig uttryck i vårt århundrades lagstiftning.

Förf. förmodar att forskningar om riksdagsmannavalen i borgarståndet skulle leda till likartade resultat, hvilket ref. kan bestyrka på grund af en undersökning om riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden (publ. i Svenska Literatursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser 5 och 8). Under 17 seklet ledde magistraten valen i Åbo. Från början af frihetstiden delade sig borgerskapet i tre skilda »societeter»: handelsmännen, handtverkarne och finska borgarne, hvilka ofta yrkade på att hafva hvar sin skilda riksdags-

man, men ur valstriderna framgick småningom en friare uppfattning af representantkallets fosterländska uppgift. I hvad mån detsamma gäller om adeln och bondeståndet, torde vara svårare att afgöra.

Förf. slutför icke i alla punkter sin undersökning, men hans arbete är ett förträffligt utkast, som bör mana andra forskare att följa honom i spåren. En fullständig belysning af riksdagsmannavalens historia förutsätter en serie lokala undersökningar, fördelade på flera händer. Ett fortsatt arbete i denna riktning skall icke blott leda till inblick i en viktig sida af samhällets allmänna utvecklingsgång, utan äfven lämna bidrag till karaktäristiken af en mängd betydande eller från en eller annan synpunkt intressanta personligheter, hvilka hvar på sin ort deltogo i de ofta vexlingsrika valstriderna.

M. G. Schybergson.

Klosterlasse. Et bidrag til den jesuitiske propagandas historie i norden. Af A. Brandrud. 326 sid. Kristiania 1895.

Historieforskningen har och bör till viss grad vara internationell, om också ej i samma mening som naturvetenskapen. Dess metod är komparativ, och ehuru den bör hafva nationell grund, får den ej stanna inom eget land. Liksom man bör hälsa med glädje samvetsgranna försök af svenskar att behandla utländsk historia, så måste detsamma gälla om utlänningars sysslande med svenska förhållanden. Klosterlasse var norrman till födsel och släkt, men hans viktigaste verksamhet berör vår historia. När hans biografi utförligt tecknats i Norge, bör den sålunda väcka särskildt intresse hos oss.

Brandruds bok består af tre partier, af hvilka det första behandlar jesuiterorden, det andra Klosterlasses lif och det sista hans skrifter. Det första är i det stora hela bra gjordt. Liksom i hela boken är stilen bred, men klar och lättflytande. Några själfständiga forskningar föreligga egentligen icke, ehuru jesuiterordens konstitution och flera fäders skrifter citeras. Skildringen är bygd på arbeten af Philippson, Baur och andra. Henne am Rhyn citeras ofta, man hans arbeten antyda i allmänhet mer en sträfvan att göra geschäft än att vetenskapligt utreda historiska frågor; hans lilla skrift »Die Jesuiter» är skäligen tarflig och kunde gärna s[illegible] bland åberopade skriften. Kapitlet om jesuiternas uppf[illegible] arbete stöder sig på v. Raumer, Geschichte der Pädagogil[illegible] året angifves såsom 1877, men den första upplagan utk[illegible]

1842; i förordet utvecklar v. R. en egendomlig uppfattning af en historikers objektivitet: han förbehåller sig att få hata det onda »efter bästa kunskap och samvete», och till det onda räknar han obetingadt jesuiterorden. Hans afsky framträder därför bjärt i framställningen af densamma och går igen hos Brandrud, ehuru lyckligtvis i modererad form. Det hade emellertid varit lämpligt, om förf. ej stannat vid ett så pass gammalt arbete som Raumers, utan rådfrågat något nyare, t. ex. Paulsens Geschichte des gelehrten Unterrichts, där motsvarande parti är både fullständigare och bättre. — I fråga om jesuiternas moral anföras lösryckta uttalanden, af hvilka åtskilliga förefalla mindre farliga, än förf. vill låta påskina, så länge de nämligen stå såsom teoretiska spekulationer. Först när de i måhända medvetet missuppfattad betydelse utföras i praktiken, blifva de fördärfliga, men denna skillnad hade bort påpekas.

Bokens andra afdelning är mera detaljerad. Den tryckta litteraturen har förf. tydligen väl tillgodogjort sig; fakta återfinnas till stor del hos Theiner eller Anjou, och uppfattningen af Johans person och afsikten med liturgien och underhandlingarna med Rom är densamma som Schücks. Men här gifves långt mer än en omskrifning af dessa tre arbeten. Först ägnas några sidor åt Klosterlasses födelseort och släktförhållanden. Messenius, och efter honom Anjou uppgifver, att den norske jesuitpatern vore född i Tönsberg. På grund af en bestämd uppgift i ett supplement till Olmützerkollegiets katalog framhåller förf. att Oslo är riktigare. Mindre klart är släktförhållandet. Förf. söker bevisa — i öfverensstämmelse med Erichsen i Historisk Tidskrift II Række VI — att Klosterlasse är bror till Jens Nilsson, som var biskop i Oslo 1580—1600. Stöd för en sådan åsikt finnes väl: båda voro från Oslo, och bådas far hette Nils eller Nicolaus; Klosterlasse uppgifves haft familjenamnet Frende och biskopen kallas Frendsonius, men den förra uppgiftens hufvudkälla synes vara Raimundius, Historia liturgica; namnet Frende har jag ej sett i samtida urkunder; detta gör en led i beviskedjan något bräcklig, och tillsvidare får väl saken anses möjlig, men obevisad. Förf. uppfattning delas visserligen »af autoriteter som prof. dr. Ludvig Daae og statsraad dr. A. Chr. Bang»; men någon bindande bevisning ligger väl i detta faktum.

Såsom födelseår uppgifver förf. 1538 eller 1539 och får födelseåret genom tillbakaräkning på grund af åldersuppgifter från senare år. I Landesarchiv i Brünn finnes ett manuskript med titel: »Abriss einer Geschichte der Universität itzt Liceum in Olmütz», — som för öfrigt tycks vara kändt för författaren —, där 1538 bestämdt uppgifves såsom födelseår (Ant. i Ahlqvistska saml. i RA.). Någon betänklighet att fastslå detta år synes därför ej finnas.

Klosterlasse uppgifves ha blifvit katolik 1563 och jesuit 1564. Bevisningen för det första året är otillräcklig, och antagligast är väl, att han genast vid sin öfvergång inträdde i orden. Om hans öden före resan till Sverige är föga kändt, men förf. har gjort sitt bästa att belysa äfven denna period af hans lif. Rikligare flyta

uppgifterna, när vi komma öfver på svensk mark. Förf. skildrar ställningen här hufvudsakligen riktigt; i fråga om högadeln är att märka, att dess religiösa indifferens äfven kan förklaras däraf, att renässansbildningen inkom senare än annorstädes och blomstrade under Eriks och Johans tid, samt att flera förnäma ädlingar studerat vid italienska eller andra katolska universitet. Förf. har ej själf kunnat göra forskningar i svenska arkiv, utan fått nöja sig med upplysningar af arkivtjänstemän. Ett och annat har därför helt naturligt undgått honom, men mycket synes ej stå att få, utöfver hvad Anjou och Theiner meddelat. Riksregistraturet innehåller väl några spridda uppgifter, liksom äfven lektor Ahlqvists samlingar i riksarkivet. Förf. säger sid. 90 not 3, att han på grund af uppgifter hos Anjou och Geijer hört sig för i Upsala Universitetsbibliotek, om Florentius Feyts relation funnes där bland »Fredenheimska» afskrifter eller i Nordinska samlingen, men att den ej kunnat anträffas. Den finnes emellertid i den senare (N. 789), i afskrift af Nordin själf, möjligen efter någon Fredenheimsk kopia; orsaken till att den undgått att upptäckas vid efterforskningarna är, att den ej upptages i registret och är inhäftad mot slutet af en bunden kvartvolym. I en genom dr Lundstedts försorg verkställd afskrift finnes den också numera i Vitterhetsakademiens arkiv. Men endast i detaljer behöfva förf:s uppgifter korrigeras eller förtydligas.

Sid. 93 talar förf. om Klosterlasses aflöning, men blott för 1579. År 1577 fick han emellertid en gång 10 daler, utom en större summa till klosterbyggnaden; hans titel är då »lektor i clåstret»; året därpå i febr. fick han också 10 daler, men i kvittot tecknar han sig »rector collegij regij». (Ahlqv. saml.). I bref af 7 nov. 1577 förordnar konung Johan om tiondespannmåls öfverlämnande från åtta socknar till »mäster Lars, professor i Stockholm» (R.R); och i dec. 1579 utbetalades till honom 4 daler penningar »för något, som han hafver trycka låtit» (Ahlqv. saml.) Angående antalet lärjungar i klostret angifver Feyt prästernas antal till »plus minus 30», hvartill kommo skolynglingar (jmf. sid. 95 hos förf.). Feys har några uppgifter om Klosterlasses ställning till Stockholms skola: då Abraham Angermannus måste lämna sin befattning där, tillförordnades en gammal man, som ej kunde åtaga sig de fyra »lectiones», som rektor borde hafva; han fick därför blott en enda och Klosterlasse öfvertog en och Feyt två. I början af 1577 gjorde rådet föreställningar till Johan om det olämpliga härutinnan, och Klosterlasse fick då öfvertaga rektoratet. Rörande disputationerna år 1577 korrigeras förf:s framställning i några detaljer dels af Feyts berättelse, dels af en relation, som aftryckes i ett snart utkommande häfte af Svenska Riksdagsakter.

Om Klosterlasses lif efter 1580 veta vi föga. Sid. 184 uppger förf. några tjänster han innehade i Olmütz år 1583: »præfectus studiorum», »catechista», »concionator studiorum», »præfectus congregationis majoris» och »vice consultor» — allt efter handskrift i Landesarchiv i Brünn. I Staatsarkiv i Wien finnes en uppgift i »Catalogi

Provinciæ» för samma år, att han utom allt öfrigt var »lector catechismi majoris» och »præfectus congregationis B. V. »(beatæ virginis?), hvilket tydligen motsvarar »catechista» och »præfectus congregationis majoris». — Samma år synes han också på något sätt ha vikarierat för rektor i Olmütz' kollegium under en farsot (Ahlqv. saml.) Förf. uppgifver (sid. 189), att Klosterlasse återkommit till Braunsberg från Prag redan 1602. Enligt en afskrift i Ahlqv. saml. har han emellertid år 1603 fått pengar till resa från Prag till Polen (»1603, 17 oct. — — — — — — Item etiam per Procuratorem Poloniæ Romam per Pragam proficiscentem 40 fl. dati ex pecunia Provinciæ P. Laurentio Norvego pro viatico in Poloniam»).

Ett intressant kapitel handlar om jesuiternas och Klosterlasses försök att vinna insteg i Danmark-Norge i början af 1600-talet. Förf. ägnar några sidor till en kort karakteristik och öfvergår sedan till en granskning af Klosterlasses utgifna skrifter.

Såsom det framgår af ofvanstående kortfattade anmärkningar, kommer förf. i sitt arbete ej till nya resultat; hans arbete är visserligen icke epokgörande, men det är bra och duktigt gjordt med samvetsgrannt användande af allt till buds stående material. Det är framför allt en mycket läsvärd skildring från en upprörd tid, som förtjänar att beaktas.

Karl Hildebrand.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 8: H. 3. H. Schück, Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria. 1—3. — A. Kock, Fornnordisk språkforskning. 1—4. — E. Björkman, Till växlingen fn : mn i fornsvenskan — B. Kahle, Noch einmal der beiname skald. — F. Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Bd 1, anm. af E. Mogk. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1894. — M. Kristensen, En bemærkning om dentaler og supradentaler i oldnorsk-islandsk.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 1.** K. Ahlenius, Sydpolarforskningen och dess hittills vunna resultat. — J. Lange, Attiska gravmæler. — S. Müller, Ordning af Danmarks Oldsager og Vor oldtid, anm. af O. Montelius. — **2.** P. Persson, Augusti sekularfest enligt senaste inskriftsfynd. — C. Tschudi, Marie Antoinettes ungdom, och Maria Antoinette og revolutionen, anm. af R. — Upplands Fornminnesförenings tidskrift, 17, utg. af Rolf Arpi, anm. af O. Montelius. — **3.** C. St. A. Bille, Monroe-doktrinen. — R. N. Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire; C. Schefer, Charles XII, roi de Suède. anm. af A. Hammarskjöld.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1896, 2.** C. Bildt, Drottning Kristinas sista dagar. (Forts. och slut.) — **3.** J. J. A. Ehrensvärd, Alexandrine Henriette Sparre En tidsbild från det adertonde århundradet. Strödda anteckningar ur ett familjearkiv.

Historiska Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder især i det 17 Aarhundrede, udgivne af Holger Rördam. **Bd 2: H. 3.** Fra den franske Gesandt de la Thuillerie's Ophold i Norden 1644—1645.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7: H. 4, 5. Private Brev fra Krigsskuepladsen ved Sydgrænsen, Juli—November 1813. — Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI, September—medio December 1813. — Breve fra Frederik VI til Niels Rosenkrantz, September —medio December 1813.

Museum. 1896, 1, 2. Dagbog fört under Kjöbenhavns Beleiring 1658—60. Meddelt af O. Nielsen.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række, Bd. 5: H. 1. J. C. W. Hirsch, Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer.

Vort Forsvar. Aarg. 16. (1896) Januar. Krigsbegivenhederne 1808. Ved H. Degenkolv.

Finsk Militär Tidskrift. **1896, H. 2—4.** Betraktelser med anledning af svenska generalstabens verk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2. Af * * *.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1896, 2.** G. Lagus, Michael Choræus. 1. — **3** G. Lagus, Michael Choræus. 2. — M. G. Schybergson, Johan Vilhelm Snellmans tidigare lefnadsskeden skildrade af Th. Rein.

Baltische Monatsschrift. **1896, 4.** E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich, anm. af A. Bergengrün.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1895. K. V. Löwis of Menar, Die Burg Fredeland oder Treyden. — Wehrmann, Zwei Gelegenheitsgedichte auf Andreas Virginius.

Berliner Münzblätter. Hrsg v. A. Weyl. **Jahrg. 16, 181 .** L. Schulze, Hildesheimer Thaler des Königs Gustav II Adolph von Schweden.

Centralblatt für Bibliothekswesen. 1896, Febr.—März. F. Leitschuh, Zur Geschichte des Bücherraubes der Schweden in Würzburg.

Deutsche Litteraturzeitung. **1896, 10.** R. N. Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire. 1682—1719. anm. af Schirren. — **11.** W. Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af V. Loewe.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft herausgeg. von L. Quidde. XII, 2 (1894/95). M. Döberl, Berthold von Vohburg-Hohenburg. — O. Seeck, Die Entstehung des Indictionencyclus. — W. Becker, Der Sachsenspiegel und die weltlichen Kurfürsten. — S. Weissner, Zu Principat und Gefolgschaft in der altgerm. Verfassung. — Kleine Mittheilungen. — Schlusswort. — Bibliographie.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. **1895, 2.** K. Wittich, Ueber Falkenbergs Tod.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXX, 2.** B. Niese, Der jüdische Historiker Josephus. — H. v. Treitschke, Das Gefecht von Eckernförde 1849. — Literaturbericht (bl. a. G. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. Bd 1—2, anm. v. Lettow-Vorbeck). — Notizen und Nachrichten. — Nachtrag zur Miszelle »Zur Vorgeschichte der Schlacht von Albe (Tagliacozzo)» Von Ernst Sackur. — Erklärung. — **3.** D. Schäfer, Die Verurtheilung Heinrich's des Löwen. — O. Hintze, Preussische Reformbestrebungen vor 1806. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling Senare Afd. Bd 2—6; Svenska riksrådets protokoll. Bd 6, 7: 1, anm. af G. Irmer). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt, 1896, 8. Rud. Schmidt, Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30-jähr. Kriege. — **17.** W. Struck. Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 4. H. 3, 4. Th. Schott, Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632.

Annales franc-comtoises. 1895, Juillet-août. Ch. Baille, Notes sur le baron de Staël, ambassadeur de Suède en France, mort à Poligny le 9 mai 1802.

Revue Historique. 1896, Mars—Avril. I. de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France, du IV:e au XI:e siècle: premier article. — J. du Hamel de Breuïl, Un ministre philosophe. Carvalho, marquis de Pombal; suite et fin. — Ch. V. Langlois, Notices et documents relatifs à l'histoire de France au temps de Philippe le Bel; premier article: Documents italiens. — R. de Maulde, Jean Jacques Trivulce. — A. Stern, L'origine du décret de proscription lancé par Napoléon contre Stein. — Bulletin historique: France: Histoire romaine, par C. Jullian. — Questions d'enseignement, par G. Monod. — Livres nouveaux, par Ch. Bémont et G. Monod. — Espagne, par R. Altamira. — Grèce, par P. Carolidès. — Comptes-rendus critiques, — Publications périodiques et sociétés. — Chronique et bibliographie.

The Athenæum 1896, 15 February. R. Nisbet Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719.

The American Historical Review. 1896, Januari. (Vol. 1: N:o 2) Reviews of books: T. A. Dodge, Gustavus Adolphus, anm. af J. Bigelow.

Öfversikter och Granskningar

Sverges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar utgifne af O. S. Rydberg. Tredje delen III, IV. 1483—1520 samt bihang. X + sid. 385—803. Stockholm Norstedt & Söner 1895.

Med föreliggande halfband har tredje delen af Sverges traktater fullbordats och den lucka fyllts, som några år förefunnits i nämnda urkundspublikation. Den omfattar numera fyra band samt två häften på det femte och sträcker sig från äldsta tider till 1630. Vi lyckönska hr Rydberg till att ha hunnit så långt med det betydelsefulla vetenskapliga företag, hvars första band han för nära tjugu år sedan utgaf. Sverges traktater har både genom innehållet och genom utförandet blifvit ett monumentalt verk, till heder för den svenska historiska forskningen. Utgifvarens oförtröttade arbetsförmåga gör, att man af honom, fastän han uppnått den ålder, då de flesta söka hvila, kan vänta ännu flera band, och vi hoppas, att det blir honom förunnadt att föra det verk till slut, d. v. s. fram till våra dagar, som sedan årtionden blifvit hans lefnadsuppgift. Den svåraste delen af vägen är tillryggalagd.

Tredje bandet har, såsom tidsgränserna (1409—1520) angifva, hufvuddelen af unionstiden till föremål, och massan af urkunder gäller förhållandet till Danmark, bestämdt, såsom det allt ifrån 1430-talet blef, af försöken från Sveriges sida att bryta föreningen. De två föregående häftena ha behandlat Engelbrekts, Karl Knutssons och början af Sten Stures tider. Det tredje vidtager under år 1483, och det är, från en senare tids synpunkt, unionens dödsryckningar, som man här i urkunderna kan följa.

Det säger sig själft, att på ett så genomarbetadt område som slutet af den nordiska medeltiden utgifvaren ej kan komma med många obekanta eller förut otryckta aktstycken. Bland sådana kan i detta häfte nämnas svenska riksföreståndarens och rådets protest d. 21 juli 1505 mot den i Kalmar samma år mot dem anställda rättegången, tryckt efter ett original, som märkvärdigt nog finnes i ryska utrikesarkivet i Moskva; dit har det nämligen förts från Polen, dit det åter kommit med en svensk beskickning, som kort

därefter till Polens konung afsändes. Urkunden har äfven i annat hänseende sin lilla märkvärdighet. Den är utfärdad i form af en notariatsvidimation, och notarien är den sedermera ryktbare Laurentius Andreæ, hvars karakteristiska skriftdrag äro tydligt igenkännliga (utgifvaren har nämligen förskaffat sig en fotografi af originalet). Han skrifver sig där endast »clericus Strengenensis diocesis», och det torde vara första gången hans namn med säkerhet möter i diplomen.

Men äfven om många urkunder förut äro tryckta, föreligga de här i flera fall för första gången troget återgifna efter originalen eller, när dessa saknas, med en på forskningens nuvarande ståndpunkt uttömmande textkritisk behandling. Det förra är t. ex. fallet med svenska rådets under bödelsyxans hot d. 31 okt. 1520 daterade ryktbara förklaring, att Sverige vore ett arfrike och Kristiern II dess rätte arfkonung, förut känd genom ett uselt aftryck hos Hvidfeld. Det senare är förhållandet med det i ett föregående häfte tryckta intressanta unionsprojektet från 1436 — det svenska unionsprogrammet — som vållat så mycken förvirring och i Sverige en gång till och med gällt som det ursprungliga fördraget; det är fallet med den i detta halfband afslutade Kalmar recess af 1483, ryktbar genom sitt innehåll, ehuru i Sverige knappt någonsin tillämpad; i bihanget äro aftryckta dels den förberedande recessen i Halmstad 1/2 1483, dels för första gången den danska redaktionen af Kalmarrecessen, hvars original är bevaradt.

Efter denna urkund följer, till medeltidens slut, hela raden af uppskofstraktater, vare sig det gällde förverkligandet af Kalmar recess eller af skattskyldighetsfördraget i Köpenhamn 1509, afbruten af akterna om konung Hans' intagande och afslutad med akterna om Kristiern II:s antagande till konung. Till de märkvärdigaste aktstyckena, som i denna långa serie meddelas, höra de, som angå den af tyske kejsaren år 1506 öfver svenskarne utfärdade aktförklaringen, ett i nödens stund tillgripet vapen, men ännu vanmäktigare än den påfliga bannlysningen, hvilken också anlitades. Då man i hr Rydbergs samling äfven kan följa de fördrag, som danska konungar slöto mot Sverige med Ryssland, med Polen och andra östersjömakter, måste man erkänna, att de förstnämnda ingenting underläto för att draga det stackars landet i sitt garn. Dem felades ingenting annat än lyckan.

Medeltidsförhållandenas natur gör, att många af de urkunder, som meddelas, ej kunna kallas traktater i egentlig mening. Det är aktstycken, som bestämma Sveriges internationella ställning och förbindelser i allmänhet. Urvalet måste därvid blifva mer eller mindre subjektivt. Utgifvaren har följt en ganska omfattande plan, som han motiverat dels i företalet till första bandet, dels i ett i denna tidskrift, årg. 1881, infördt svaromål på en recension.[1] Äfven i

[1] Hans mening har varit, att verket för all framtid skulle bevara »vittnesbörden om den samverkan, hvari svenska staten i politiskt hänseende stått med den öfriga världen».

detta fall äro de värsta svårigheterna öfvervunna. Urvalet blir för de följande tiderna betydligt enklare och lättare, hvarom också hvad som redan af fortsättningen utkommit vittnar.

Som bihang till traktaterna meddelas bland annat dels fullständigt, dels endast i rubrik handlingarna i den långa striden om drottning Doroteas morgongåfva, samt, hufvudsakligen som rubriker, de i andra samlingar tryckta handlingarna i bannlysningsmålet mot Hemming Gad. Belysande en egendomlig episod under denna vår konungalösa tid äro de från Wien hämtade handlingarna om Georg von Thurns beskickning 1491 till Sverige; han skulle söka förvärfva svenska kronan åt romerska konungen Maximilian af Österrike eller dennes son ärkehertig Filip.

Hr Rydbergs publikation visar i öfrigt, huru begränsade ännu vid medeltidens slut Sveriges internationella förbindelser voro, om man bortser från dem, hvilka de tre förenade rikena ingingo. Det var jämte Norge östersjövärlden allena, nästan utan undantag: Danmark, Hansestäderna, Tyska orden och Riga stift samt Ryssland. Undantagen äro Nederland (Amsterdam) och — påfven. Fördragen med Amsterdam och med Riga kunna anses — om man så vill — som ett slags blänkare för framtiden. Redan nu erkände Riga stift Sveriges krona som beskyddare, och det var gamla traditioner, som hundra år senare åter sköto friska skott. Förbindelserna med påfvemakten voro numera få, men saknade vid vissa moment icke intresse, för så vidt det gällde afvärjandet af Danmarks planer vid curian och kampen mot hotande eller redan utfärdade bannlysningsbullor. Huru onaturliga medeltids- och unionsförhållandena blifvit, visar det af utgifvaren anförda aktstycket från 1516, enligt hvilket det så när lyckats svenskarne att förmå *påfven* utnämna Sten Sture d. y. till Sveriges konung.

Materialet har för denna sista afdelning af medeltiden förelegat tämligen fullständigt, vare sig i original, afskrift eller äldre tryck. Det är endast i ett mindre antal fall, åtta i hela tredje bandet, fyra i detta halfband, som utgifvaren behöft rekonstituera förlorade urkunder. Samma förhållande har gjort, att här ej behöfts så många af de historisk-kritiska undersökningar, i hvilka hr Rydberg förut haft tillfälle att ådagalägga sin lärdom och sitt skarpsinne. I föreliggande afdelning är det knappt mer än tre sådana längre undersökningar, som behöft göras: en i fråga om ett stillestånd med Ryssland 1493, en angående Sten Stures anslutning till svenska riksrådets förbindelse 1494 att verkställa Kalmar recess, en slutligen rörande den v. Thurnska beskickningen till Sverige 1491.

Bandet slutar med de vanliga urkunds-, samt person- och ortsregistren.

Ehd.

Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». Af August Perger, prest af Jesu samfund. 108 sid. Kristiania 1896. (Pris 60 öre).

Sedan min recension öfver Brandruds arbete om Klosterlasse influtit i det förra häftet af Hist. tidskr., har ett nytt arbete öfver samma ämne kommit mig till handa; titeln återfinnes här ofvan, och af densamma framgår, att förf. är jesuit. I ett kort förord angifver han sin afsikt vara att vederlägga, hvad som är oriktigt hos Brandrud; hans stil är dock lugn och sällan polemisk: han skildrar Klosterlasses lif och verksamhet med betonande af förut mindre beaktade partier, och hans framställning blir af ganska stort intresse, dels emedan hans källmaterial till någon del är nytt, dels emedan man får en fullblodig jesuits omdömen utan en Theiners öfverdrifter och brist på historisk kritik. Förf. har ganska stor förmåga af objektivitet, men utgår från en specifikt jesuitisk moraluppfattning, hvilken gör hans resonemang i många fall oantagliga för protestanter.

Af förf:s källor äro sex aktstycken enligt hans uppgift i förordet förut otryckta eller blott delvis tryckta. N:r 1 och 2 utgöras af bref från Klosterlasse till ordensgeneralen af den 21 febr. och 26 mars 1577, meddelade i utdrag hos Theiner, del I sid. 454, noten och 450, noten. Strax förut (sid. 445) har Theiner omtalat två bref af den 27 febr. och 23 mars 1577, men utan citat, och Brandrud beklagar (sid. 115) utelämnandet däraf. Perger påpekar emellertid, att Theiners angifvande af data på sid. 445 är felaktigt, så att han i själfva verket afser samma bref, som han sedan delvis anför. Brefven ha varit i sin helhet tillgängliga för Perger. — Såsom n:r 3 kommer Flor. Feyts berättelse, som dock begagnats i afskrift redan af Geijer och Anjou. — N:r 4 och 5 äro bref från Klosterlasse till ordensgeneralen af den 13 juli 1577 och 20 maj 1580, delvis meddelade hos Theiner, del I sid. 496—497, noten, och sid. 546, det förra utdraget på latin, det senare i tysk öfversättning. — N:r 6 är synbarligen hittills okändt eller åtminstone obegagnadt; det utgöres af en berättelse af Klosterlasse om händelserna i Sverige och om framtidsutsikterna, odaterad, men skrifven af Klosterlasse själf tidigast i slutet af år 1580. Den är synnerligen intressant att döma af de utdrag, som Perger meddelar. De nya upplysningar, som lämnas af dessa aktstycken, skola längre fram påpekas.

Samma uppfattning om födelseår och släktförhållanden, som jag uttalat i min recension af Brandruds bok, hyses af Perger. Såsom stöd för den åsikten, att Klosterlasse och Oslobiskopen Jens Nilssøn

ej voro bröder, anför han, att den förre såsom släktingar i Norge blott omtalar syster och systerbarn på en tid, då biskopen ännu lefde. Förf. kommer snart in på de svenska förhållandena och dröjer hufvudsakligen vid dem. Han har i det stora hela en riktig uppfattning af Johans sträfvanden och betonar, att han aldrig var fullödig katolik ens i sina önskningar och tankar. Klosterlasses förhemligande af sin katolska tro tages varmt i försvar: »Varen kloka som ormar», heter det, hvilket innebär att man bör välja det lämpligaste medlet i hvarje fall, blott det ej är medvetet oriktigt; och att underlåta att säga allt, hvad man vet, är ej osanning. Förf. söker också göra troligt, att Stockholmsprästerna kände bättre till hans tro än de ville visa (sid. 19—20), men några fullgoda bevis härför förebringas icke. Klosterlasse skref också själf, att han aldrig sade något medvetet osannt, men att han ej heller framlade de katolska trossatserna *ordagrant: »ea, quorum necdum capaces eos animadverti, præterivi aut ita oblique proposui, ut quam minimum offenderent»* (sid. 23). Att omständigheterna måste medföra en missuppfattning af det sagda, och att Klosterlasses hela uppträdande därför blir osannfärdigt, hur väl valda hans ord än voro, det står hvarken klart för honom själf eller för Perger. Detta är en punkt, där jesuitisk och protestantisk uppfattning divergera. Detsamma gäller i ännu högre grad om Klosterlasses förhållande till liturgien. Den innehöll ju både katolska och protestantiska beståndsdelar, men var i förhållande till förut gällande ordning ett steg i katolicerande riktning. Hur borde Klosterlasse förhålla sig till den? Det föreföll, som om han försvarade den i sin helhet, och rykten om hans medarbetareskap ha hållit i sig mycket länge. I själfva verket förordade han offentligt de rent katolska delarna, men iakttog tystnad om det öfriga och afgaf aldrig något utlåtande om hela liturgien. Han säger själf i brefvet till ordensgeneralen af den 20 maj 1578: *»Quantum ad liturgiæ defensionem, rogatus a rege, quantum ad ea, quæ illi ut papistica carpebant, defendendam suscepi et omnium præsentium judicio convici. Eam tamen numquam ut legitimam probavi»* (!) (sid. 38, not 2). Hans uppträdande missuppfattades, men enligt jesuitmoralens fordringar handlade han fullt ärligt och äfven klokt. Perger har ingen förebråelse att rikta mot honom.

I samband med denna undersökning om Klosterlasses predikoverksamhet bemöter Perger ett anfall af Brandrud mot honom. Sid. 96 och 306 i den senares bok omtalas, hurusom Klosterlasse skulle anfört ett ord af Luther, enligt hvilket äktenskapsbrott i visst fall vore tillåtet och naturligtvis användt detta för att minska aktningen för Luther i allmänhet. Brandrud känner ej till något sådant ord i Luthers skrifter och säger skäligen skarpt (sid. 306), »att vi her nærmest har at gjøre med et af de skammelige og plumpe forsøg, som katholikerne til forskjellige tider har gjort paa at sværte Luthers Person». Nu anför emellertid Perger (sid. 27) motsvarande ord efter Erlangenupplagan af Luthers skrifter, och Brandruds utfall

förfaller sålunda. Men Pergers slutsatser äro icke desto mindre felaktiga. Han håller före (sid 25), att Luther här och på andra ställen »ikke blott modsiger Kristi lære eller bud, men ogsaa selve fornuftens». På annat ställe anfaller han Luther, emedan olika uttalanden af honom strida mot hvarandra; åtminstone i fråga om det ena af två motsägande uttalanden måste han icke varit drifven af Guds ande, och slutsatsen blir därför, att han ej alls varit skickad att förklara Guds ord och vilja. Han kunde ej vara sanningens tolk, ty sanningen är en och densamma.

Lyckligtvis kunna vi protestanter frigöra oss från denna dogmatiska uppfattning, och kunna därför i detta fall få en mera historiskt riktig bild af en stor personlighet. Sanningen är visserligen oföränderlig, men vår förmåga att uppfatta den är ej alltid densamma. Enligt vår uppfattning finnes ingen människa, som alltjämt haft samma betraktelsesätt; Luther liksom hvarje annan utvecklas och samma sak kan därför ej på olika tider stå lika för hans inre syn. Han är ingalunda någon ofelbar domare i trossaker, liksom ej heller någon annan människa. Vår vördnad för Luther såsom för en stor lärare bör ej minskas, därför att vi ogilla enstaka uttalanden. Den nyligen aflidne domprosten Sundelin känner till det af Perger citerade yttrandet i äktenskapsfrågan och uppträder emot detsamma, men söker uppvisa orsaken till Luthers ståndpunkt (Luthers sociala etik. I. Familjen. Upsala Univ. Årsskrift 1880. sid. 119—120 och 122 ff.). Men icke upphör han därför att stå på luthersk-protestantisk grundval. Klosterlasses liksom Pergers rättroget katolska uttalanden måste tillbakavisas såsom oförenliga med en sann och objektiv historisk uppfattning.

Genom de nya aktstycken, som Perger begagnar, får man en fylligare bild af förhållandet mellan Johan och Klosterlasse. På grund af jesuitens öfvertalningar kommunicerade Johan icke alls påsken 1577; han hyste ej längre någon motvilja mot blott brödets anammande, men »önskade dispens för sin svaghets skull». Det närmade sig ett afgörande, då Johan insände till Rom sina villkor för en återförening. Klosterlasse förordade dem till viss grad, och Perger påvisar, att han mycket väl kunde så göra (sid. 46 ff.). I sept. 1577 började han med Johans tillåtelse att hålla katolsk vesper, men med utelämnande af en del sånger, för att ej väcka anstöt genom helgonåkallelse. Något senare började han offentligen predika. Perger söker på nytt (sid. 58 ff.) försvara detta hemlighetsmakeri; säkert är, att Klosterlasse kommit långt på den väg han valt, då Possevino i dec. 1577 anlände. Klosterlasse måste genast underordna sig honom och låta hans vilja blifva gällande, där de voro af olika åsikter. Detta måste dock rubba konungens förtroende till den numera degraderade jesuitpatern. Enligt dennes egen berättelse blef kungen uppbragt öfver, att några förnäma män mottagit nattvarden enligt katolsk ritus af hans hand, och troddde t. o. m. att han motarbetade kungens sak i Rom (s. 67). Så kom Johan Henrikssons bedröfliga äktenskapshistoria till, och följden blef ärkebiskopens

öppna opposition och Klosterlasses frånträdande från rektoratet för kollegiet, som han synes innehaft under några veckor, antagligen utan formlig utnämning. Hela hans uppträdande försvaras af Perger, som bedömer saken uteslutande från katolsk ståndpunkt (sid. 69 ff.).

Klosterlasse synes aldrig ha återvunnit konungens förtroende. Då Possevino återkom 1579 med bestämdt afslag på alla fordringar, vände sig Johans misstänksamhet mot honom; han trodde, att det möjligen vore nog »*si (papam supremum) pastorem Ecclesiæ confiteatur et in fidei articulis cum eodem conveniat*» (sid. 75, not 2) och hörde sig för genom en sekreterare hos Klosterlasse, om ej han skulle vilja drifva underhandlingar därom. Men svaret blef nekande, ehuru kungen hotade med sin onåd. Klosterlasse ville och kunde ej uppträda mot sin öfverordnade, och kungen låtsade, som om ingenting skett. — Denna tilldragelse förlägges af Brandrud till sommaren 1580, af Perger synbarligen riktigare till hösten 1579 (sid. 75).

I Stockholm utbröt en svår pest, så att hofvet flyttade bort. Klosterlasse kvarstannade och uppträdde först nu öppet som katolik, såsom det framgår af ett citat ur hans egen berättelse, på Possevinos uttryckliga befallning (sid. 78, not 2). Enligt samma källa visade sig snart följderna af den nya taktiken. »*Apparebat jam evidens fructus. Multi se nobis junxerunt, et multo plures et in aquæ benedictæ usu et in aliis catholicorum signis animum ostenderunt, licet, adhuc differrent reconciliari propter aliorum contumelias et malas ominationes de duce Carolo, utque viderent, quid rex acturus esset*» (sid. 79, not 1). Johan blef föga belåten med sakernas nya skick. Han hade tagit ed af Klosterlasse att tills vidare dölja sin katolska tro (sid. 78 not 1) och hade framför allt velat leda hela saken efter sitt godtfinnande. Hans villkor för samarbete voro förkastade af påfvestolen, men nu djärfdes ett par jesuiter inom landet uppträda utan inhämtande af konungens bifall och t. o. m. mot hans uttalade vilja. Klosterlasse aflägsnades från kollegiet och förbjöds predika (maj 1580). Inom årets slut lämnade både han och Possevino landet för att aldrig återkomma. Perger återgifver sid. 82—84 Klosterlasses egen berättelse om de sista tilldragelserna, och sid. 86 ff. hans framställning af framtidsutsikterna. Där påvisar han, hurusom konungen är varmt intresserad för katolicismens återupprättande, och att en stark rörelse arbetar mot samma mål. Drottning Katarina vore ännu vid lif, och tronföljaren vore god katolik. Biskopsstolarna voro i allmänhet icke besatta, hvarför lutheranerna saknade bestämda ledare, och de svenskar, som studerade utomlands, borde snart vara färdiga att såsom missionärer återvända hem. I Östergötland funnes en katolsk hufvudort vid Vadstena Birgittinerkloster. Tre ting afråder han från: att skynda på konungen, att lofva honom politiska fördelar, och att fordra att han utsätter sig för någon fara. Däremot borde man sprida lämpliga trycksaker och låta kungen uppträda, som om den katolska rörelsen påginge utan hans vetskap eller mot hans vilja. Han borde sålunda ej söka tvingas till öppen öfvergång.

Dessa uttalanden visa, att Klosterlasse hade en god uppfattning af Johans karakter. Till sist föreslår han att blifva sänd till Wien för att där utarbeta en *Suetica confessio* och att sedan få resa till Vadstena för att därifrån leda missionsarbetet. — Dessa förslag blefvo ej satta i verket, men de kunna bidraga till belysning af den fara för katolicismens återinföring, som verkligen fanns.

Härmed tror jag mig ha påpekat det viktigaste i Pergers bok. Vi känna ej så mycket om Klosterlasses verksamhet i vårt land, och bevarade notiser äro ofta svåra att förena till en totalbild. En jesuit med historisk begåfning såsom Perger kan lättare än andra få sammanhang mellan händelserna och kan förklara mycket, som annars förefaller dunkelt. Men å andra sidan blir hans uppfattning ofta skef på grund af hans utpräglade katolska förutsättningar, som hindra honom att gifva rättvisa åt framstående lutheraner. Men användt med kritik är hans arbete af stort intresse för Johan III:s historia.

Karl Hildebrand.

Jungfru Marie Örtagård. Vadstenanunnornas veckoritual i svensk öfversättning från år 1510. Utg. af Robert Geete. XC + 308 sid. Stockholm (Sv. Fornskr. sällsk. saml. h. 107 och 109).

De senast utgifna häftena af Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar kunna anses såsom en afskedshälsning till den bildade publik, som med glädje och intresse följt sällskapets föregående, mångåriga verksamhet för kännedom om vår litteraturs äldsta kvarlåtenskap. Vid årsmötet 1896 antog sällskapet nämligen nya stadgar. Den paragraf, som gick i spetsen vid deras inkräktande af grannens område, erhöll följande lydelse: »Sällskapets ändamål är att verka för utgifning i tryck af *Sveriges bokskatt, äldre än 17:e århundradet*, samt att understödja utgifvandet af derpå grundade historiska, filologiska, literärhistoriska och bibliografiska arbeten.»

Det begrepp, som låg och väl fortfarande ligger i ordet fornskrift, blef glömdt eller missuppfattadt. Nu har sällskapet beträdt ett lika främmande, som ändlöst fält. Det är icke oantagligt, att beslutet fattades med alla afgifna röster, ty årsmötena väcka, såsom fallet är äfven på andra håll, endast få personers intresse. Allt nog: saken blef afgjord och mot beslutet kunna numera inga invändningar göras, endast en eller annan fråga. Skulle det då icke hafva funnits något mera att göra på det nu öfvergifna området? Det är

svårt att tro, att forskningarna därstädes blifvit ända till den grad fullbordade, att icke ännu skördar af svensk medeltidslitteratur kunnat insamlas; dessutom hade också Sveriges latinska litteratur från äldsta tider varit ett värdigt ämne för Fornskrift-sällskapet, hvars benämning *svenska* väl icke borde tillämpas uteslutande på skrifternas språk. På förslag till sällskapets publikationer hafva ock förut stått svenska fornskrifter, affattade på latinska språket.

Det är angenämare att blicka tillbaka på sällskapets verksamhet. Dess vidlyftiga samlingar härröra till en stor del ifrån klostret i Vadstena. Det är hufvudsakligen öfversättningar eller bearbetningar af utländska verk, men der finnas äfven original-arbeten; de vittna alla om det storartade litterära arbetandet i klostret. Det ligger en vacker afslutning af sällskapets fornskrifter — om det så får anses — i ofvan nämnda tvenne häften, hvilka innehålla Vadstena-nunnornas veckoritual i svensk öfversättning från år 1510. Ritualen författades på latin af magister Petrus från Skeninge, Birgittas lärare och biktfader, (hvilken bar samma fadersnamn Olavi, som Alvastra-priorn Petrus). Redan Vadstenadiariet nämner uttryckligen honom som författare (»dictavit cantum sororum»), men frågan har likafullt blifvit intrasslad, så att först nu efter 500 år sanningen blifvit insedd och erkänd. Om han ock delvis ur andra liturgiska källor sammansatt vissa stycken af officiet, framstår han såsom självständig författare till ett trettiotal hymner, som blifvit inlagda i veckoritualen.

Titeln Jungfru Marie örtagård häntyder på den Mariakult, som under flera århundraden arbetat sig fram inom kyrkan och som sträfvade att upphöja den heliga jungfrun till Treenighetens sida.[1] Det var i synnerhet i klostren, som hennes dyrkan tog i anspråk en så betydande del af gudstjänsttiderna. Särskildt var detta fallet inom Birgittinklostrens nunnekonvent. Också sökte man att i allmänhet förena hennes namn med klostrens.

Utgifvaren redogör utförligt för hela denna gudstjänstordning. Den förnämsta källan härför är en praktfull handskrift, tillhörig Biblioteca Nazionale i Florens. Recensenten är i tillfälle att konstatera utgifvarens tillförlitliga insikter i medeltidens paleografi. Hans arbete i sin helhet vittnar om på djupet gående beläsenhet i medeltidens rituella litteratur samt en afundsvärd förmåga att behärska och klart framställa ett i och för sig ganska kärft ämne.

Den svenska öfversättningen verkställdes af en bland de mest framstående Vadstena-munkarne, Nicolaus Ragvaldi, som tvenne gånger valdes till confessor generalis och som tillbragte några år i Mariendals kloster vid Reval, där han äfvenledes någon tid beklädde samma

---

[1] Märkliga äro i detta afseende begynnelse-orden i söndagens invitatorium: »Trinum Deum et unum pronis mentibus adoremus, virginique matri gratulantibus animis jugiter jubilemus».

confessorsembete. Det var en lika lärd som flitig man; i många öfversättningar har han upparbetat vårt modersmål på ett förträffligt sätt.

Bland annat, som förekom i Vadstena-nunnornas ritual var äfven hela psaltaren, som fullständigt sjöngs under hvarje vecka. Den 94 psalmen, Venite exultemus Domino etc., var Birgittinernas älsklingspsalm. Den sjöngs hvarje dag under matutinan. För den, som studerar deras ritual, är det som om ännu efter århundradens växlingar detta ständigt upprepade: Venite, adoremus, skulle klinga emot oss ur de minnesrika urkunderna.

Också har Nicolaus Ragvaldi egnat denna psalm en utförlig tolkning; i Cantus Sororum förekommer psalmen efter den gregorianska anordningen fördelad i 5 verser. I afseende på sin tolkning yttrar han: »den psalmen aktar jag med Guds hjälp uttyda efter helga fäders lärdom och är märkandes, att all den heliga skrift uttydes med glosor. *Glosa* är uttydning eller upplysning och därföre skall ingen undra på mig om jag tillägger mycket svenska, som texten ej innehåller, och i synnerhet i denna gudliga sången, som i antiphonis och responsoriis är satt på rim, hvilka alltid äro mödosamma eller besvärliga att uttyda och hafva få ord, innehållande och betydande mycket, och måste därföre glosan vara större än texten, så framt enfaldiga personer skola däraf något förstå.»

Hans utläggning af denna psalm fyller 20 sidor i tryck. Det är sålunda ett själfständigt, svenskt originalarbete vi här hafva framför oss; såsom prof må därför anföras hvad som säges om orden: »nos autem populus et oves pascuæ ejus»; — »det är: vi äro hans folk och föde-får, och märk här, att detta ordet pascuæ efter vårt mål är rätteligen bete, såsom vi säga fåren hafva godt bete, det är god föda, och herden säges föda fåren, då han kör dem till godt bete. Herren Jesus säger i evangelium: jag är en god herde; sannerligen ser denne herde vaksamt till sina får, som äro de kristna människorna, gömmandes dem för vargen, som är ovännen. Den, som gömmer fåren, plägar hafva ett långt spö eller käpp i handen, och därjämte tama hundar, som ideligen blifva när fåren och drifva dem till hjorden, då de synas åter skiljas från de andra. Så gör sannerligen Herren med sina andliga får; han har korsets tecken för käppen, som bortdrifver den gamla vargen djäfvulen från människorna. Må ock med denna käppen förstås den makt, som Gud gifvit hafver påfven och kejsaren, hvilka andeligen och lekamligen på Guds vägnar regera och styra Jesu Christi får, som synligt är allom dem, som förstånd hafva; påfven med sin käpp eller staf styr andeligen och lekamligen, när behof görs, kejsaren värnar och näpser lekamligen efter kejsarens lag och rätt; all sådan ordning är af Gudi. Desslikes gifver Han tjänlig väderlek af himmelen, och jorden gifver sin frukt i rätt stund, af hvilken Christi får hafva sin lekamliga föda. — De tama hundarna, som Christus har tillsändt sina får, äro kyrkornas prelater och helige predikare, som med sin kunskap skälla mot synden och utdrifva ovännen af kristna manna

samvete och själ, och därföre säger David till alla kristna: venite, adoremus!» —

I hvad här anförts återspeglar sig vår medeltids homiletiska litteratur.

Det var ganska ansträngande för nunnorna i Vadstena att uppehålla sin vidlyftiga gudstjänst efter här gifna föreskrifter, hvilka voro grundade på Birgittas egna bud och befallningar. Utgifvaren lämnar en sakrik redogörelse för utvecklingen af horæ canonicæ, gudstjänsttiderna inom katolska kyrkan. Påskhögtiden med sin vaka i förbidan på Frälsarens återkomst gaf den första anledningen till de s. k. vigiliæ, om hvilkas inrättande talrika Vadstenabref äfven veta att förtälja. Småningom utbildades hela det rituella systemet, som särskildt inom klostren kunde i hela sin vidd utföras, då deras medlemmar voro i vida högre grad än det sekulära presterskapet i tillfälle att egna sig åt andaktsöfningar. Dagen förslog icke, natten måste äfven delvis därtill användas och därigenom framkallades åtskilliga effekter, som måste hafva gjort mäktigt intryck på de frommas sinnen. Då t. ex. under påskaftonens mörker i kyrkan vigilien, med efterföljande katekumendop, firades och man hunnit till lofsången Agnus Dei, blef hastigt hela helgedomen upplyst och den första påskmessan höjde sitt Gloria in excelsis, eller då den del af matutinan, som kallades nokturnan, firades, och som började före solens uppgång, öfvergick man omedelbart till det jublande »laudes», så snart solen kastade sina första strålar in i templet. Nunnorna började sin tjänst i Herrans gårdar i god tid: matutinan före soluppgången, sålunda vissa delar af året vid 3-tiden på morgonen; klockan 6 primen, klockan 9 tersen, klockan 12 sexten, klockan 3 nonen, klockan 6 vespern och slutligen kl. 9 på kvällen completorium. Att detta varit i längden ganska tröttsamt, är naturligt. Också föreskrefs, att vissa af psalmernas verser skulle af nunnorna sjungas stående, på det att icke sömnen måtte göra sitt välde gällande. Att hela anordningen af lifvet i klostret dock varit beundransvärdt väl beräknad, framgår däraf, att många af nunnorna uppnådde ovanligt hög ålder. Munkarne hade större frihet i afseende på ritualen och hvad särskildt sången angick, var det dem tillåtet att följa den anordning, som var antagen i det stift, inom hvilket klostret var beläget.[1]

Birgitta hade antagit kartusianernes sångordning, sådan den bibehållit sig ifrån 11 århundradet; ännu i dag begagna de sina gamla korböcker utan att i dem förändra en enda not. Deras regel

[1] Detta vållade dock ofta en störande oordning i sången. I ett bref af 1420 från Vadstena till Mariebo heter det bl. a. »Insuper, karissimi, aliud malum non minus irregulare cognovimus primo tanto abhominabilius quo majus scandalum per hoc in publico ordini generatur, videlicet quod apostolicum postponentes consilium unanimes uno ore non honorificatis Deum . . . cum unusquisque vestrum, ut dicitur, modum cantus ecclesiæ cathedralis, de qua venit, observare contendit, unde sine dubio vocum discordia procreatur et confusionis sonitus merito deridendus». Sångsättet i Lunds domkyrka anbefalldes såsom rättesnöre för munkarne i Mariebo.

var härvidlag denna: »emedan en sann munks sysselsättning är snarare att gråta än att sjunga, skola vi på det sätt begagna vår röst, att den skänker hjärtat den inre glädje, som födes af tårar, och icke de rörelser, som härflyta från accorderna i en harmonisk musik. Därföre skola vi aflägsna från oss hvad man kallar fractio vocis, inundatio vocis, geminatio puncti» o. s. v., som gifva näring åt nyfikenheten, men icke hafva något gemensamt med en enkel och andaktsfull sång».[1] — Det finns en minnesvers, antecknad af en Vadstenamunk i en af klostrets codices, hvilken påminner om hvad som föreskrifvits kartusianerne. Den lyder:

»Vox est grata chori, si mens bene consonat ori,
non clamans, sed amans cantat in aure Dei».[2]

Det var icke lätt för klostret i Vadstena att särskildt i afseende på sången upprätthålla gudstjänstordningen i de andra Birgittinklostren. De munkar, som sändes ut på visitationsresor, fingo ofta erfara detta. En af dem, Johannes Nicolai Räf, som vistades någon tid i Mariebo kloster på Laaland, blef af konventen därstädes anmodad att hjälpa dem till rätta med sången. Han berättar därom följande: »jag kungjorde dem, hvad mig syntes vara emot regeln och våra seder, ty både bröderna och systrarna sjöngo credo i messan hvart annat och tredje ord på diskant.[3] När jag skulle sjunga med dem, afbröts det; jag begärde boken, der credo stod skrifvet med alla sancti Gregorii bästa kornoter; jag sjöng däri och de andra för sig; det lät ej väl. Jag sade: J veten väl, att oss bör sjunga utan diskant och bruten röst». Efter åtskilliga förnyade försök både med munkar och nunnor lyckades det honom att förbättra sången och då han lämnade Mariebo ljöd messan såsom Birgittaritualen föreskrifvit.[4]

På detta sätt öfvervakade man, att denna ritual noggrant följdes i de öfver en stor del af Europa spridda Birgittinklostren. Huruvida äfven i andra länder den latinska sångtexten blifvit på modersmålet

[1] La Grande Chartreuse par un Chartreux. Grenoble 1882, sid. 231. I nionde kapitlet af Rev. Extravag. föreskref Birgitta, att nunnornas sång ej skulle vara »bruten utan höfvisk och låg». Hon tillade: »sinnet är nämligen ej fritt från synd, när den, som sjunger, förnöjes mera af noterna än af sångens innehåll». Äfven Nådendals-munken Jöns Budde har i sina skrifter ställt förmanande ord till nunnorna med afseende på deras sång. I skriften om S. Bernhard yttrar han: »Intet är som helga änglar mera förnöjer och gläder än täck och ödmjuk sång. De äro alltid in medio juvenculanum timpanistriarum, midt emellan unga och goda jungfrur, som kallas tympanistriæ Dei, Guds fidlerskor: tympanum det är fidla, i henne äro alla strängar lika och samljudande: så skolen ock I, Guds brudar, samfoga eder röst i koren i Guds tider, ingen ropa eller skränande upphöja sin röst öfver andra» (Jöns Buddes Bok, sid. 170; Helsingfors 1895).

[2] Codex N. 6 i Ups. Univ:s bibliotek.

[3] Med »diskant» och »bruten röst» menas figurerad sång, som var, såsom ofvan antydts, förbjuden i Birgittinklostren.

[4] Ett bevis på, att icke alltid kyrkosångböckernas text och noter öfverensstämde med moderklostrets finns anfördt om Marienwalds kloster i »En blick i Vadstena klosters arkiv och bibliotek» af C. Silfverstolpe, sid. 7.

tolkad och försedd med förklaringar, är oss obekant. Att Nicolai Ragvaldi betydelsefulla arbete blifvit såsom nu skett tillgängligt för dem, som forska i vår medeltids kyrkohistoria, länder utgifvaren till berömmelse. Fornskrift-sällskapets val hade svårligen kunnat falla på en kompetentare person.

—rst—

Anteckningar om Rone Härad. 1. *Alla Helgona Kyrka.* Af KARL AF SCHMIDT. Nyköping 1896. IX + 291 sid. 10 planscher. (Pris 5,50).

Vissa utgreningar af den historiska litteraturen vittna kanske mera än den historiska vetenskapens egna alster, att ett betydligt antal arbetare kommit in på det stora fältet och där utfört hvar i sin stad ett aktningsvärdt arbete, som ej sällan bidrager till de historiska kunskapernas utvidgning. I första rummet gäller det för granskaren att se till, *huru* det verk, som fullbordats, i och för sig blifvit utfördt, och i andra rummet hvad nytt och hvad af vikt det aflämnat till vetenskapens från så många håll öppna fatebur. Det är i allmänhet svårt att granska men lätt att recensera sådana på en mängd detaljforskningar grundade arbeten. Därför hafva också essaierna stundom litet i smyg intagit granskningarnas, kritikernas ofta öde rum.

Den, som i någon mån följt med senare tidens ortbeskrifningslitteratur, lär icke hafva kunnat undgå att fästa sig vid, huruledes personalhistorien förstått att däri intränga på ett sätt, som alltmera gjort henne förhärskande. Materialet har ofta legat nära till hands, det har varit lätt att använda, — att *bearbeta* torde icke vara ett lämpligt uttryck — och ämnet har dessutom alltjämt stigit i den stora allmänhetens gunst. Att äfven föreliggande arbete innehåller mycket af detta slag är helt naturligt. Dess allmänna titel är visserligen »Anteckningar om Röne härad», men hvad som gifvits i denna pars prima är ägnadt endast åt Alla Helgona kyrka i Nyköping. Det är sålunda ett stycke konst- och kulturhistoria, och författaren har manat de längst hänsofne sockenborne att gå igen i det gamla templet och sökt låta de döda gifva lif åt skildringen.

För att nu icke tala om t. ex. de personer, från 1600- och 1700-talet, alltifrån landshöfdingen och stadens magistrat till och med gerningsmän af allehanda slag, skeppare, bondfolk och mästermän, som i långa rader intaga sina stol- och bänkplatser i kyrkan, stannar författaren med förkärlek framför vissa ädelborna män och kvinnor, som intagit sina platser i grafvarna och till hvilkas minne epitafier, vapen och hufvudbanér blifvit uppsatta. En hel biografi

ägnas den tappre krigaren från Gustaf II Adolfs dagar, generallöjtnanten sir Georg Fleetwood och hans hustru Brita Gyllenstjerna.[1] Utförligt skildras ock »ett dryckenskapssorgespel», då öfverste G. Tungel midt under belägringen af Kristianopel den 13 febr. 1676 och öfverläggningarna med danske kommendanten därstädes om utväxling af fångar, kom i delo med sin kamrat, öfverste Wulfwenklou och ihjälsköt honom. En historik öfver släkten Tungel, hvars familjegraf finns i denna kyrka, hafva vi ock erhållit.

Af intresse, huru sorgligt det än må vara, är att se, huru ryssarne foro fram, då de den 25 juli 1719 hemsökte Nyköping. I denna kyrka sönderbrötos sakristians fönster, galler och lås, skåpen öppnades och därifrån borttogos allt kyrksilfver, mässkjortor, bårkläden och altardukar, ljuskronor, dopfat, böcker och penningar. Klockstapeln uppbrändes och klockorna sönderslogos. Man beräknade, att skadan uppgick till öfver 20,000 dlr kmt.

Taga vi en öfverblick af författarens skildring, omfattar densamma först kyrkobyggnaden med dess historia samt dess konstverk, vidare kyrkoskrud, åminnelsetaflor, porträtt, grafstenar och minnesvårdar samt slutligen en mängd upplysningar om förhållandena och den ecklesiastika förvaltningen inom kommunen. Goda register underlätta för forskaren arbetets begagnande.

I det kapitel, som är ägnadt åt kyrkans fornhandlingar, ser man ett nytt bevis på, huru illa man far med »gamla papper» här i världen. Betecknande är hvad pastor loci en gång anmälte, nämligen »att han låtit reparera sakristian helt och hållet; under det de rengjorde skåpen, voro alla förruttnade, gamla och odugliga papper borttagna och uppbrända». Detta skedde märkligt nog 1719; det ser ut som om man tagit intryck af de ryska fiendernas exempel.

Författaren medelar några gamla skrifter, som han påträffat, nämligen det många gånger tryckta »kärleksbrefvet» från en Vadstenanunna, ett bref i afskrift från Jacob De la Gardie och Svante Banér till kommendanten på Bauske den 15 januari 1628 om soldaternas underhåll och ett ifrån Karl IX till fogden Peter Esbjörnsson (Lilliehöök) den 2 mars 1609 om anslag till Helgona kyrka, samt utdrag ur »Kyrkans General-bok» med förteckning på handlingar, som funnos kvar efter 1719.

Att Vadstena-nunnan ännu går och spökar äfven i Alla Helgona kyrka med sitt evinnerliga kärleksbref i handen, väcker måhända något löje. Författaren har velat bringa frågan om brefvets äkthet under diskussion; denna torde dock redan kunna anses vara i det närmaste afslutad. Här må blott tilläggas, att det lefverne, hvars

---

[1] Hennes dödsår omtalas på flera ställen i boken, sid. 89 på icke mindre än 3, beroende därpå, att en kort latinsk grafskrift blifvit äfven på svenska öfversatt. Härom är ju dock mindre att säga, men att boken i allmänhet kunnat något sammandragas, synes bäst däraf, att t. ex. J. Falkenbergs minnesskrift öfver samma fru först meddelas i sin ursprungliga latinska versform, därefter i svensk metrisk öfversättning samt slutligen på svensk prosa — tillsammans $2^1/_2$ sida.

skildring utgör brefvets pikantaste del, var af det slag, som Vadstena-munkarne gjorde till sin uppgift att inom utländska Birgittinkloster bekämpa, hvarom flera deras bref, uppfyllda af förtrytelse, bära vittne. Man läse t. ex. det bref konfessorn i Danzig sände till Vadstena med klagomål öfver de vilda orgierna i hans kloster. Det förefaller nästan som om hans ord vore det verkliga originalet, som förelegat författaren af Vadstena-nunnans bref (jmfr Scr. rer. Suec. I, 225).

Innan vi lägga boken och pennan ifrån oss, må vi tillönska författaren tillfälle att fortsätta och afsluta sitt i stort anlagda verk, som bär vittne om trägna och samvetsgranna forskningar.

—rst—

Föreningen Heimdals Folkskrifter. Uppsala 1893—96.

Att popularisera vetenskapen, att göra massorna delaktiga af den lärda forskningens frukter har blifvit ett utmärkande drag för vår tids andliga lif, och när man ser vetenskapsmännen själfva deltaga i detta arbete, kan man icke annat än glädja sig däråt. Ett af bevisen härpå äro de serier af billiga folkskrifter, som från mer än ett håll börjat utgifvas och af hvilka den ofvannämnda särskildt kan intressera Hist. Tidskrift. Naturforskarne ha i detta populariseringsverk gått i spetsen, och de ha ju också ofta haft de underbaraste saker att berätta, haft att meddela resultaten af arbeten, som för den mänskliga utvecklingen på skilda områden ägt den största betydelse. Historien har i Sverige hållit sig mera tillbaka, åtminstone för så vidt det angår de egentliga fackmännen, men tyckes numera äfven den ryckts med i rörelsen; den har spelat en roll vid de nyanordnade sommarkurserna. Medan föreningen Verdandi i sina för öfrigt förtjänstfulla publikationer, så vidt vi veta, alldeles gått förbi den svenska historien, har föreningen Heimdal tagit äfven den på sitt program, och därföre bör man, från vår ståndpunkt sedt, hålla den räkning.[1] Den har också till medarbetare på detta område bland andra lyckats förvärfva ett par af vårt lands bästa krafter.

Föreningens publikationer öppnades 1893 med ett häfte om *Unionen* af docenten R. Kjellén, hvilken sedermera fortsatt och afslutat sin framställning med tvenne dubbelhäften 14—15 samt 18—19. Hr Kjellén intager, såsom kändt är, i unionsfrågorna en ganska prononcerad s. k. svensk ståndpunkt, hvilken äfven hos mången verklig fosterlandsvän torde väcka gensägelse. Vissa kvistiga unionsrättsliga spörsmål har han gått på djupet med, kanske djupare

---

[1] Skriftserien »Svenska spörsmål» har äfven ägnats åt svensk historia (Hjärne, Om reformationsriksdagen 1527), men den synes ej fortsättas.

än som lämpar sig för en folkskrift. Men hans häften äro väl skrifna, och han ger i dem af unionens utveckling under åttio år, äfvensom af det nuvarande läget (1894), en synnerligt sakrik framställning, som väl icke har någon medtäflare i vår litteratur. Man finner där sammanförd en massa uppgifter och notiser, som eljes torde för de flesta vara svårtillgängliga, och hans framställning bör därför kunna äga intresse äfven för oliktänkande. Användningen underlättas af ett rikhaltigt sakregister. Hr Kjelléns skrift har ock blifvit anförd i professor Auberts nyligen utgifna broschyr bland de viktigare svenska unionspublikationerna.

Häftet 2 af folkskrifterna innehöll en skildring af *Engelbrekt* och hans verk af professor Boëthius, och i häftet 4 gaf lic. Karl Hildebrand en redogörelse för *Uppsala möte 1593*, som utgått i andra upplagan och som på sin tid i denna tidskrift omnämndes. Häftena 16—17 innehålla en teckning af *Gustaf Adolf* af professor Stavenow; den har likaledes utgått i två upplagor och väckte, när den utkom, en berättigad upmärksamhet genom en fin och tankerik framställning samt nya och intressanta synpunkter. Häftet 36 ägnades åt *Gustaf Vasa*, men vi kunna af naturliga skäl ej yttra oss om denna lilla publikation.

En svårighet med publikationer af detta slag är själfva språket, framställningssättet. De hetas skola vara folkskrifter, men man vet ändå ej rätt för hvilken samhällsklass man skrifver: för folkskolebildade, för folkhögskolebildade eller för allmänbildade? Det tör nog hända att, äfven när vi söka vara populära, vi omedvetet skrifva för den klass, till hvilken vi själfva höra, blott med så stora jämkningar, som behöfvas för dem, som icke äro fackmän. En mönstergill framställning äfven i språkligt hänseende möter, enligt vårt förmenande, i de nyligen utgifna häftena 33—34, i hvilka bibliotekarien Annerstedt skildrar *Samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet* — detta omdöme innebär naturligtvis icke något klander af de förut utgifna skrifterna. Framställningen är enkel, lättfattlig och oaffekterad utan att därföre vara torr; den höjer sig, när ämnet inbjuder, till värme och lif. Det hela genomandas vidare af den kärlek till Sverige och svenska folket, deras historia och minnen, på hvilken författaren vid så många tillfällen gifvit prof, utan att däraf förledas till falskt patos eller braskande ord. Innehållet bör också kunna intressera alla. Olikheterna mellan då och nu äro så stora, fast det är samma land och samma folk det gäller, att intresset skärpes genom den krydda, som det ovanliga, det främmande äger. Skildringen af samhällsklasserna i deras förhållande till hvarandra, af det framväxande adelsväldet och det stigande motståndet däremot, af lefnadssätt, klädedräkt och föda, samfärdsel och vägar, bildning och tänkesätt är också af den art, att en hvar läser den med uppmärksamhet och nöje. Få författare äga ock sådana förutsättningar för denna uppgift som bibliotekarien Annerstedt. Hans sysselsättning med Uppsala universitets historia

har gjort honom förtrogen med 1600-talets lif och kulturförhållanden; de otryckta handskrifterna och de tryckta akterna eller protokollen äro honom väl bekanta. Också är framställningen späckad med sifferuppgifter af olika slag, med lefvande drag, hämtade ur dåtidens skrifter och med klassiska uttryck. Det hela verkar stundom som en rad målningar af gamla mästare. Adelsman och bonde, slottssal och stuga, aristokrati och ofrälse, gästabud och hvardagslag skymta fram i brokig omväxling; Gustaf Adolf och Kristina, Axel Oxenstjerna och Per Brahe framträda som representanter för olika åskådningar, och skriften slutar med en fängslande skildring af bildningen och den andliga odlingen, jämte en underhållande redogörelse för språkets tillstånd, belyst med kraftuttryck af allehanda slag, hämtade ur samtida skrifter eller bref. Det är vidare, såsom förf. framhåller, en brytningstid i lefnadssätt och tänkesätt, som han beskrifver; det är det moderna Sverige, som arbetar sig fram, och kontrasterna äro därföre stora, men så mycket större bör också intresset blifva hos läsaren.

Den svenska biografien och kulturhistorien äro så rika, att de kunna bjuda på stoff till en lång rad skildringar af ofvannämnda slag. Svårigheten är egentligen att få villiga och lämpliga personer. Vi hoppas, att det skall lyckas föreningen att allt framgent öfvervinna densamma och att äfven på detta område fylla en af sina uppgifter, att låta den lärda forskningen befruktande sila sig ut bland den stora allmänheten. Det billiga priset på skrifterna göra dem åtkomliga för nästan hvilken köpkraft som helst.

Ehd.

La Norvège devant le droit international par L. AUBERT. (Extrait de la Revue de droit international et de Législation comparée.) 40 sid. Bruxelles 1896.

Den nyss aflidne framstående norske rättshistorikern L. Aubert fick ej själf upplefva publikationen af ofvan anförda uppsats, på hvilken han utan tvifvel nedlagt en kärleksfull omsorg. Syftemålet är att utreda den hinsidan fjällen brännande frågan om Norges verkliga internationella ställning, och förf. börjar då naturligt nog med en historisk öfversikt, för att sedan lämna en utredning af den bestående unionens karakter och behandla de aktuella tvistefrågorna.

Det kan måhända synas oegentligt att diskutera åsikter, uttalade af en författare, som ej längre är i stånd, om han så skulle velat, att försvara dem, men herr A. säger sig åtminstone i frågan om unionens upprättande och Norges dåvarande ställning representera så godt som hela den norska vetenskapen och torde i fråga om den

senare, vidlyftigare delen af sin uppsats, om Norge i den aktuella föreningen med Sverige, representera den unionsvänliga hälften af norska statsmän och rättslärde. Han yttrar sig sålunda icke blott i eget namn utan äfven som målsman för en hel meningsflock, och de anmärkningar, vi taga oss friheten att framställa, behöfva sålunda icke förklinga mot en graf.

Vi skynda, innan vi gå vidare, att erkänna icke blott författarens intressanta framställningssätt utan äfven hans lugna, opartiska och unionsvänliga uppfattning i det hela. Det är en fint bildad och human ande, som talar i denna skrift.

Herr A. vill till en början redogöra för Norges rättsliga ställning före freden i Kiel samt därefter visa, hvilken förändring densamma enligt hans uppfattning medförde.

Vi kunna sammanfatta hans åsikter i följande satser. Norge och Danmark slöto 1450 en separat union, som bestått ända till 1814, på grundvalen af full likställighet under samma konung med gemensamhet i krig och fred. Norge blef, juridiskt taget, ingen provins under Danmark vid hvälfningen 1537. Öfvergången till enväldet 1660 och 1661 skedde under former, som visade, att Norge fortfarande bevarade »den juridiska karakteren af ett själfständigt rike». Kongeloven (1665) behandlade Norge och Danmark på samma fot och förbjöd konungen uttryckligen att skilja eller stycka de båda rikena. Norges politiska själfständighet bestod hela perioden igenom, ehuru slumrande, »latent». Konungen i Danmark kunde rättsligen icke afträda Norge[1]; norska folket var i sin fulla rätt, då det 1814 konstituerade sig som en själfständig stat; Kielfreden, som stred mot de dansk-norska grundlagarna, innebar för Norge endast, att föreningen med Danmark löstes, att det förra riket sålunda fritt kunde bestämma sitt öde; kriget 1814 hade karakteren af ett rättfärdigt krig, icke af revolution. Norrmännen voro inga upprorsmakare.

Denna uppfattning af Kielfredens betydelse i fråga om Norge, som stöder sig på de föregående satserna, har, som bekant, äfven omfattats af svenska rättslärde; den är dock enligt vårt förmenande svårligen hållbar.

Konungen af Danmark skulle icke haft rätt att afträda Norge? Kielfreden skulle för Norge endast inneburit, att föreningen med Danmark löstes? Förf. erkänner själf, att jämlikheten mellan de båda rikena 1450 fanns till endast på papperet; att Norge 1537 faktiskt blef så godt som en provins under Danmark; att det så småningom jämte Holstein och Slesvig ingick som en lem i den danska storstaten, hvars hufvuddel var det egentliga Danmark, ja att den norska individualiteten så försvann, att till och med den

[1] Förf. anser däremot att afträdelsen var rättsligt bindande för den norske ståthållaren och presumtive tronföljaren i Danmark prins Kristian Fredrik.

norska sillen gick under namnet dansk. Oss synes detta innehära, att, trots all slumrande juridisk rätt, Norge i verkligheten blifvit ett biland till Danmark.[1] Häremot kan det ej anses mycket betyda, att Norge någon gång, när det befanns lämpligt, i traktaterna nämnes vid sidan af Danmark eller att Norges ständer i en särskild akt erkände Fredrik III som enväldig konung eller att 1450 års traktat aldrig juridice blef upphäfd. Historien är full af exempel på, huru det gått icke blott med föråldrade historiska rättigheter utan äfven med sådana, som af någon anledning ej kunnat göras gällande. Hur skulle det gå, om man i alla sådana fall ställde sig på den bokstafligt juridiska rättens ståndpunkt? Och hvad betyder löftet, att konungarikena Danmark och Norge med allt hvad som sedermera kunde »med svärdet vinnas eller med arf förvärfvas», skulle förblifva odelade och oskiftade under en och samme Danmarks och Norges envålds arfkonung (kongeloven § XIX)? Det hör till samma slags välment-dåraktiga stipulationer, som åt en grundlags paragrafer vilja betrygga oföränderlighetens karakter i alla tider (jfr Sveriges grundlagar under 1700-talet).

Det är bekant, att danske konungen före freden i Kiel erbjöd sig att afträda det nordanfjällske Norge (Trondhjems stift), och vi ha ej hört hans rätt därtill bestridas. Hade något Norge då funnits kvar och hvad hade hindrat konungen i Danmark att stycke för stycke afträda återstoden? I formellt juridiskt hänseende var det visserligen en skillnad mellan Finland och Norge. I sak synes oss Finlands afträdande 1809 och Norges 1814 kunna likställas. Med den ståndpunkt, förf. intager, synes oss som ett korollarium följa, att invånarnes samtycke bör inhämtas, äfven när ett landskap afträdes, och att en sådan afträdelse det förutan är rättsligt ogiltig. Det är ett humant och vackert yrkande. Dessvärre var tiden 1814 icke mogen för dess erkännande och den torde icke heller vara det den dag, som är.

Det är obehagligt nog att nödgas uppträda för något så brutalt som krigets rätt emot ädla och upphöjda teorier. Men här handlar det om hvad som faktiskt sker i en visserligen mycket ofullkomlig värld, om grunderna i viss mån för hela det nuvarande europeiska statssystemet, och vi fråga, hvilken statsman i Europa skulle vilja erkänna den folkrättsliga princip, som hr A. förfäktar, med alla dess konsekvenser?

Under sådana förhållanden synes det oss ovedersägligt, att norrmännen 1814 reste sig mot sin öfverhet, och vi inse ej, att i ett erkännande däraf behöfver i och för sig ligga något förödmjukande. Det har ofta inträffat i staternas lif, att de lagliga banden, tillkomna vare sig genom traktater eller på annat sätt, tyckas brista eller ej längre kunna dragas, och att regeringar liksom folk sätta

[1] Den omständigheten, att en norrman kunde blifva utrikesminister i Danmark, berodde naturligtvis väsentligen på enväldet men häntyder äfven därpå, att de båda rikena gått långt i amalgamation.

sig öfver dem. Världens omdöme om ett sådant tillvägagående bestämmes väsentligen af framgången. Historiens omdöme beror på kännedomen af en mängd faktorer, som stundom endast sent förvärfvas, och mången med hänförelse hälsad frihetsrörelse har omsider fått en sträng dom. Norrmännens tillvägagående 1814 var mycket förklarligt; de ville åter göra gällande en nationalitet, som under århundradenas lopp hållit på att gå förlorad. Oss synes dock den frågan väl kunna uppkastas, huruvida de verkligen 1814 valde den bästa vägen. Eidsvoldsmännen och grundlagen af den 17 maj äro för närvarande föremål för en stor beundran, som i åtskilligt förefaller oss likartad med den, för hvilken »riksfäderna» från frihetstidens början och deras verk en gång voro föremål i Sverige. Denna senare hade onekligen sin vackra och berättigade sida, men i densamma ingick också något mycket konstladt och uppskrufvadt, ty visserligen var deras verk långt ifrån fulländadt, och vi hafva längesedan lärt att reducera frihetstidens förtjänster till deras rätta dimensioner. Den norska grundlagens brister stå tämligen klara för hvarje objektiv granskare, och lika öfvertygade vi äro, att betraktelser af detta slag för närvarande ej äro ägnade att vinna gehör i Norge, lika sannolikt synes det oss att framtiden skall komma dem att stå i ett annat ljus. I hvarje fall, om norrmännen anse sig ha handlat rätt 1814, få de väl ursäkta, att äfven svenskarne anse sig ha varit i *sin rätt*.

Det är klart att, med den ståndpunkt herr A. intager, Kielfreden för honom endast har en mycket underordnad betydelse. Oss synes det, att hvad den svenske kronprinsen åsyftade med den af honom föranledda ryktbara ändringen i traktatens fjärde artikel, var dels att på Norge göra ett så fördelaktigt intryck som möjligt, dels att lämna svenske konungen så fria händer som möjligt i fråga om landets framtida ställning till Sverige. Om så är, kan Mosskonventionen icke anses innebära något uppgifvande å Sveriges sida af nämnda traktat, såsom herr A. synes förmena; man underlät endast att urgera densamma vid den fredliga uppgörelse man numera sökte. Däremot tveka vi icke att med förf. instämma däri, att den nuvarande föreningen med Norge, trots alla tvetydigheter, genom öfverenskommelsen den 4 november fick en ny rättsgrund.

I denna förening med Sverige, fortsätter förf., har Norge ingått som »ett fritt, själfständigt, odelbart och oafhändeligt rike», förenadt med Sverige under samma konung. Det är sant men med en af Norge själft medgifven modifikation, som särskildt framträder uti riksakten.

Förf. öfvergår till 1815 års händelser och anför som bevis på Norges fulla likställighet det bekanta stället i propositionen af den 12 april, att vid bestämmande af de båda folkens gemensamma rättigheter en fullkomlig jämlikhet dem emellan borde upprättas utan afseende på deras antal eller deras lands storlek. Förf. slutar citatet här, liksom före honom riksadvokaten Getz i sin intressanta uppsats uti »Die Zukunft» 1894. Detta ställe måste dock anses få sin förklaring genom följande punkt: »Vid tillfällen af så stor och

allmän vikt som utkorandet af nytt konungahus eller af tronföljare, tillsättande af förmyndare ... eller utöfningen af den verkställande makten under konungs sjuklighet- eller frånvaro äga båda folken lika ostridig rätt att med till verkan jämngoda röster gifva sin mening tillkänna.» Det var till dessa gemensamma rättigheter likställigheten i unionella frågor begränsades (med tillägg af bestämmelserna om sammansatt statsråd). I hela stycket berördes icke och kunde svårligen beröras utrikesstyrelsen, hvilken uppenbarligen hölls utom förhandlingarna, och blef likställigheten icke här erkänd, så skedde det med Norges eget begifvande. I öfrigt betonar förf. med skäl riksaktens torftighet i alla frågor med undantag af dem, som röra konunga- och förmyndarval, interimsregering [1] m. m. d. Därjämte uppträder han mot den i Sverige på senare tid, förfäktade meningen, att Europa ej känner mer än en stat på den skandinaviska halfön, nämligen Sverige, som gent emot utlandet fullständigt täcker Norge. och söker visa, att Norge ända från början uti unionen haft en »personnalité internationale». Tvifvelsutan har han häruti rätt, [2] blott med det nyssnämnda förbehållet, att ledningen af utrikesärendena öfverlämnats åt konungen med de svenska organ han för ändamålet hade, d. v. s. åt Sverige.

Förf. synes själf icke vara så långt från sistnämnda reservation. Han anför den norska vänsterns åsikt, att Norge, då riksakten icke talar om någon gemensam utrikesstyrelse, skulle hafva samma rätt som Sverige att inrätta ett utrikesdepartement o. s. v., och fortsätter: dessa anspråk »äro icke juridiskt berättigade. Det är enligt min mening visst att, när unionen ingicks, man var ense om att medgifva enheten i de två staternas utrikesstyrelse. Riksakten förutsätter också denna enhet, utan att urgera den ('sans y appuyer'). Och som riksakten ingenting säger om den dagliga förvaltningen af dessa affärer, medgifver den implicite den nuvarande anordningen, d. v. s. ledningen af de utrikes angelägenheterna genom den svenska ministern enligt de former, som den svenska regeringsformen föreskrifver.» Denna utan tvifvel riktiga uppfattning, för så vidt vi förstått den rätt, delas dock, som bekant, icke ens af alla norska högermän. För oss svenskar måste den juridiska rätten stå som självklar.

Vi kunna stanna här. De spörsmål, författaren sedan uppkastar, gälla den framtida anordningen och torde ej tillhöra en Hist. Tidskrift att behandla. Han upptager frågorna om tvenne utrikesministrar, om särskilda beskickningar samt om särskildt konsulatväsen för Norge. Vi anteckna endast, att författaren erkänner nödvändigheten för unionen, som enligt honom är en realunion, af en enhetlig ledning af de utrikes ärendena, att han, ehuru mera tveksamt, erkänner nödvändigheten af en gemensam representation i

[1] Ett besynnerligt skrif- eller öfversättningsfel har insmugit s. 19, där ur riksakten citeras att »le ministre des affaires étrangères de chaque état» bör föredraga inför interimsregering.

[2] Det är dock bekant, att likställigheten till en början i mer än en punkt länge var »beslöjad».

utlandet, åtminstone för så vidt det angår politiska frågor, men diskuterar den efter vårt förmenande opraktiska möjligheten att anställa särskilda »diplomater» för hvardera riket »sans mandat politique», för så vidt hvarken unionen eller det andra riket är representeradt hos resp. främmande makt, samt att han i fråga om konsulatväsendet yttrar sig något sväfvande, medgifvande likväl de stora svårigheter, som måste åtfölja upprättandet af ett separat sådant. Han anför den svenska uppfattningen i fråga om beskickningarna, att riksakten stipulerar deras gemensamhet, ehuru han förmenar att riksakten i sådant fall uttryckt sig mycket illa [1], men medgifver, att nämnda tolkning, hittills i praxis erkänd af de båda staterna som en »juris necessitas», förvärfvat »la valeur d'une coutume», ett rättsbegrepp, hvarvid han fäster stor betydelse. Han anför ock, i fråga om konsulatväsendet, såsom den allmänna svenska uppfattningen, att på grund af den nödvändiga förbindelsen mellan konsuler och diplomater, gemensamheten måste fortbestå såsom »ipso jure obligatorisk» både hvad högsta ledningen och personalen angår, samt erkänner, om vi rätt fatta honom, åtminstone nödvändigheten af en högsta gemensam ledning men förmenar, att »utvecklingen af de internationella förhållandena ej är afgörande emot hvarje särskillnad af konsulaten». Det är, som sagdt, ej här plats att diskutera dessa frågor. Den allmänna meningen i Sverige torde verkligen vara den, att konsulatsgemenskapen följer af beskickningsgemenskapen och att, om den senare, såsom vi anse, är rättsligt grundad, den förra är det också. — Vi undra ej på, att Norge i frågan om utrikesstyrelsen önskar en förändring. Man borde ej heller i Norge undra på, att, sådana förhållandena en gång äro, Sverige ej kan ingå på en sådan utan garantier, och i hvarje fall är man i Sverige ense om sättet, hvarpå frågan om en förändring i ena eller andra hänseendet måste behandlas.

Ehd.

[1] Rätten »att affärda och emottaga sändebud» tillhör enligt RA. § 4 unionskonungen. Enligt herr A. innebär detta endast »att denna rätt tillhör konungen oberoende af de särskilda grundlagarna (?) med förbehåll att pröfva, om den bör i hvarje fall utöfvas för Norge och Sverige samfälldt.»

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 8: H. 4. V. Boberg, Undersögelser om de danske vokalers kvantitet. — Kr Kålund, Nyfundet brudstykke af en gammelnorsk homilie. — Kr. Kålund, Fra skånske håndskrifter. — H. K. Fridriksson, Egilssaga 1886—88, bls 423. — B. Kahle, Der u-brechungsdiphthong des e. — A. Kock, En anmärkning. — F. Jónsson, Anmälan av »Ferd. Holthausen, Altisländisches Elementarbuch». — T. Hjelmqvist, Anmälan af »Konráð Gislason, Efterladte skrifter. 1. Forelæsninger over oldnordiske skjaldekvad». — J. Jónsson, Nokkrar vidaukagreinir um forn ættnöfn. — K. Kålund, Peder Låle på Island. — **Bd 9: H. 1.** E. Magnússon, Codex Lindesianus. — E. Wadstein, Bidrag till tolkning och belysning av skalde- ock edda-dikter. 4. — E. Lidén, Strödda anteckningar om svenska ord hos Olaus Magnus. — G. Storm, Hvitabjorn og Bjarndýr. — R. Larsson, Om det nyfunna fragmentet af Södermannalagen. — E. H. Lind, Några anmärkningar om nordiska personnamn. 3. — F. Dyrlund, Anmälan av »A danish and dano-norwegian grammar by P. Groth». — E. Brate, Anmälan af »L. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker, 1. De historiske runemindesmærker». »L. F. A. Wimmer, Om undersögelsen og tolkningen af vore runemindesmærker.» — F. Detter, Anmälan av »Eirikr Magnússon, Odins horse Yggdrasill». — Kr. Kålund, Tillægsbemærkning til gammel-norsk 'homilie'-brudstykke.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18. Årsberättelse för år 1895. — Svenska historiska planscher. 4. 1719—1891 och tillägg.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **20.** Årsberättelse för år 1895. — Riksarkivariens andra underdåniga yttrande angående arkivväsendets ordnande. — Th. Westrin, Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade ministeriella handlingar. 12. Hollandica.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 4.** K. Warburg, Till Thorilds biografi. 1. Thorilds resa till England. — Thorild och Gustaf III. — Thorild och Reuterholm. — W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466 anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **5.** L. Stavenow, Gustaf Eriksson Vasa. — **6.** K. A. Tavaststjerna, Helsingfors i sina monument. — **7.** S. Wide, Eleusis och de eleusinska mysterierna. — **8.** H. Wilhelmson, »I den dejlige Lundegårds Have». Ett stycke af Johan Monrads autobiografi. — G. Åsbrink, Frithiof Nansen.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **Årg. 17 (1896).** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — E. Tegnér, Ur Kil. Stobæi, E. G. Lidbecks och J. J. Björnståhls brefväxlingar. — L. Bygdén, Några studier rörande Disa-sagan. — J. A. Almqvist, Werner von Rosenfelt. — R. Steffen, Anteckningar till Bellmansdiktens historia. 3, 4. — O. Sylvan, J. H. Kellgrens lärospån som kritiker. — K. Warburg, Ett och annat om Lidner. — W. Söderberg, Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434. — Tillägg till J. H. Kellgrens lärospån som kritiker. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi 14. 1894. — Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets medlemmar år 1896. — **Bilaga:** O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie. 1.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. 1896, Mars. J. J. A. Ehrensvärd, Carl August Ehrensvärds förhållande till fränderna Gustaf Johan och Carl Ehrensvärd belyst af hittills outgifna bref. — Carl Jedvard Bonde af C. S. — Autografauktion. — Rechenskap Anno 1678—1686, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm).

Tilskueren. Udgivet af M. Galschiöt. **1896, Juli.** J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage (1648—60), anm. af P. Munch.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1896, 5.** M. G. Schybergson, Gustaf Vasas minne i Finland. — I bokhandeln: C. Lagerberg, Göteborgs stadsvapen, anm. J. A. — **6.** M. G. Schybergson, Svenska generalstabens skildring af krigshändelserna i Finland under våren 1808. — J. Bergman, Det antika Atens återuppständelse. — I bokhandeln: R. Nisbeth Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719, anm. af M. G. S. — **7, 8.** W. Söderhjelm, Ur Åbotidens literära lif. — K. Piehl, Om egyptiska mumier. — C. G. Estlander, Wilhelm Gabriel Lagus. — N. Erdmann, Ur C. F. Fredenheims papper. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Finlands historia i berättelser för skolan och hemmet, anm. af T—n. — Carl Carlson Bonde, Sverige och Norge 1814, skildringar af H. M. drottning Hedvig Elisabet Charlotta, anm. af M. G. S.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16: H. 2. G. Otto, Kur-, Liv- und Estländer auf der Universität Königsberg i. Pr. Th. 2. 1711—1800. Auf Grundlage der aus der Original-Matrikel von A. Seraphim. — Fr. Bienemann jun., Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656. — Fr. Bienemann jun., Die Kapitulation Dorpats 1704.

Kwartalnik Historyczny. 1896, 1. A. Hirschberg, Zwycieczki naukowej do Szweczi. [Innehåller bl. a. Handlingar angående svenska beskickningar till Polen (1632—1795).]

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 21. T. Lorentzen, Die Schwedische Armee im 30-jährigen Kriege und ihre Abdankung, anm. af V. Loewe. — **23.** A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—60, anm. af Schirren. — **33.** Ph. v. Fischer-Treuenfeld, Die Rückeroberung Freiburgs durch die kurbaierische Reichsarmee im Sommer 1644, anm. af Th. Ludwig. — C. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af W. Naudé. — **35.** T. Schott, Württemberg und Gustav Adolph 1631 und 1632, anm. af V. Loewe.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. (1896/97.) Monatsblätter 1.** K. Th. Heigel, Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen

Krieges. 1. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — 2. K. Th. Heigel, Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen Krieges. 2. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog: C. Sutter, Eduard Winkelmann. — 3. E. Marcks, Heinrich v. Treitschke. Ein Nachruf. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — 4. A. Doren, Neuere Arbeiten zur Bevölkerungs- und Sozialstatistik des 15. und 16. Jahrhunderts. — Kritiken (bl. a. W. Christensen, Unionskongerne og Hansestäderne 1439—1466, anm. af E. R. Daenell). — Nachrichten und Notizen. — 5. E. Bernheim, Behauptung oder Beweis? — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — **Vierteljahresheft** 1. E. Bernheim, Politische Begriffe des Mittelalters im Lichte der Anschauungen Augustins. — S. Rietschel, Zur Datierung der beiden ältesten Strassburger Rechtsaufzeichnungen. — G. Schmoller, Das politische Testament Friedrich Wilhelms I von 1722. — Kleine Mitteilungen: K. Maurer, Zur Geschichte der skandinavischen Städte. O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — 2. K. Lamprecht, Was ist Kulturgeschichte? Beitrag zu einer empirischen Historik. — Kleine Mitteilungen: K. Maurer, Zur Auslegung des Kieler Friedens. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9: H. 1. A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—1660, anm. af V. Loewe. — E. u. A. Seraphim, Aus der kurländischen Vergangenheit, anm. af Bergengrün. — Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter. Samlade och i urval utgifna af Carl Silfverstolpe. Bd 2, anm. af F. Arnheim.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Friedrich Meinecke. XXXXI, 1. R. Koser, Neue Veröffentlichungen z. Vorgeschichte des Siebenjährigen Krieges. — P. Bailleu, Zur Geschichte Napoleon's I. — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilh. v. Scharnhorst. Herausg. v. A. Pick. — Fr. Meinecke, Heinrich v. Treitschke. — Literaturbericht (bl. a. K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af Ilgen. — Notizen und Nachrichten (bl. a. W. Struck, Das Bündnis Wilhelm's von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af W.). — 2, W. Goetz, Der »Kompromisskatholizismus» und Kaiser Maximilian II. — F. Meinecke, Boyen und Roon. Zwei preussische Kriegsminister. — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilh. v. Scharnhorst (Fortsetzg). Herausg. v. A. Pick. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1896, 1. K. Wittich, Zur Berichtigung Onno Klopps.

Literarisches Centralblatt. 1896, 22. A. Köcher, Geschichte von Hannover und Braunschweig. Th. 2. — 23. M. Bär, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, anm. af K.-L. — 27. A. Huber, Geschichte Oesterreichs. Bd 5. — 30. M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands. Deutsche Bearbeitung von Fritz Arnheim, anm. af —n—. — 34. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd 1. — 36. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre forhold. 1561—65.

Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. 1895, 2, 3. S. Ehses, Das polnische Interregnum 1587.

Velhagen & Klasings Monatshefte. 1896, Juni. J. Girgensohn, Gustav Wasa.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1896, April.** F. Pollock, A brief survey of Domesday. — G. Edmundson, The Dutch power in Brazil (1624—1654). — W. A Steel, William Paterson. — H. E. D. Blackiston, Thomas Warton and Machyn's diary. — Notes and documents. — Reviews of books. — Periodical notices. — List of recent historical publications. — July. F. Haverfield, Early British christianity. — E. H. Parker, The origin of Turks. — Maitland, Canon law in England. Part 1. — S. R. Gardiner, Cromwell and Mazarin in 1652. — Notes and documents. — Reviews of books. — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue Archéologique. 1896, Juillet—Août. A. Geffroy, Essai sur la formation des collections d'antiques de la Suède.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1896, 1.** Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — W. H. de Beaufort, Extraits de la correspondance du baron Fagel. — G. Syveton, L'erreur de Goertz. — L'Angleterre et la Russie en Orient, une page d'histoire contemporaine par x x x. — Comptes rendus (bl. a. Rikskanslercn Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Senare afdelningen. Bd 7, anm. af Chr. Schefer). — Chronique. — Bibliographie. — **2.** L. Fleys, Une page de l'histoire politique du Danemark pendant la guerre de Sept-Ans. — L'Angleterre et la Russie en Orient, une page d'histoire contemporaine (1876, 1877) (Suite et fin) par x x x. — G. Syveton, L'erreur de Goertz (suite). — G. Salles, Les origines des premiers consulats de la nation française à l'étranger (fin). — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1896, Mai—Juin. M. A. Roger, Chronologie du règne de Postumus. — P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France, du IV:e au XI:e siècle; suite et fin. — J. Lemoine, Du Gueslin à Jersey. — E. Wertheimer, Un projet de divorce entre Louis Bonaparte et la reine Hortense. — Bulletin historique: France, par A. Molinier et G. Monod. — Danemark, par J. Steenstrup. — Bohême, par J. Goll. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** L. Batiffol, Le Châtelet de Paris vers 1400. Premier article. — H. Hauser, Étude critique sur la Rebeine de Lyon, 1529. — H. Hueffer, L'assassinat des plénipotentiaires français à Rastadt. — Bulletin historique: La société franco-écossaise, par G. Monod. — France, histoire moderne, par Ch. Bémont et G. Monod. — Allemagne. Henri de Treitschke, notice nécrologique, par M. Philippson. — Grande-Bretagne. Travaux relatifs à l'histoire du XVIIe siècle depuis 1885. Premier article, par C. H. Firth. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. Utgifna af F. U. WRANGEL och OTTO BERGSTRÖM. Häft. I—IX (s. 1—720). Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1895—96.

Fyrtio år hafva i det närmaste förflutit, sedan Svenska adelns ättartaflor af Gabriel Anrep började utgifvas, och under den tiden hafva många och stora förändringar timat inom de ätter, som då kunde räknas till de lefvandes antal. Med korta mellantider har visserligen samma outtröttlige forskare utgifvit nya upplagor af sin Svea rikes ridderskaps och adels kalender och därigenom beredt allmänheten tillfälle att följa personalförändringarna inom denna samhällsklass, men emellan ättartaflorna och den sist utkomna kalendern uppstå alltid luckor, hvilka icke utan ett besvärligt sökande i äldre upplagor kunna nöjaktigt utfyllas. Det är därför glädjande, att någon velat föra Anreps större verk fram till närvarande tid. Adelsmännens försumlighet att genom uppgifter och meddelanden till riddarhuskansliet bereda detta tillfälle att komplettera genealogierna försvårar i hög grad ett sådant arbete som detta, och man kan för visso antaga, att det varit förenadt med brefväxlingar och förfrågningar till en omfattning, hvarom man knappast kan göra sig en föreställning utan att blad för blad genomgå adelskalendern. De redan utkomna häftena visa dock, att utgifvarne icke häraf låtit sig afskräckas och äfven lyckats vinna så omfattande upplysningar, att deras arbete blifvit ett fullständigt biografiskt lexikon öfver nu lefvande eller inom de sista 40 åren aflidna svenska adelsmän och -kvinnor med ej blott till år utan äfven i de flesta fall till dag och månad bestämda data äfven för sådana personer, som för det offentliga lifvet varit eller äro mer eller mindre främmande. I enstaka fall torde dessa lefnadsteckningar äga en större fullständighet, än kanske mången torde anse nödigt, men detta har svårligen kunnat undvikas. Man måste nämligen besinna, att arbetet till största delen grundats på direkt infordrade uppgifter, hvarvid skyldig hänsyn måste fästas vid deras önskningar, som lämnat materialet. Ett verk sådant som detta är ej heller afsedt endast för samtiden. Det

en urkund för kommande släkter, och för dem måste hvarje upplysning om deras förfäder — äfven de, som utom släktkretsen kunna synas mindre betydelsefulla, alltid äga ett särskildt intresse. Den större fullständigheten i detta fall minskar således icke arbetets värde. Tvärt om: för mycket är här vida bättre än för litet, och skulle i detta fall någon anmärkning kunna göras, kan den icke drabba utgifvarne.

Hvad arbetets plan angår, sluter sig denna fullständigt till de äldre ättartaflornas och omfattar alla i Sverige ännu lefvande eller sedan 1857 utslocknade adelsätter. Men därjämte lämnas korta historiska upplysningar äfven om sådana, som, ehuru icke inom våra landamären fortlefvande, dock länge ägt och ännu äga afkomlingar i främmande länder. Liknande historiker inleda äfven hvarje särskildt ättartal, och där så fordrats, visar en sammanträngd genealogi sambandet med Anreps verk och olika släktgrenar. Uti dessa inledningar hafva utgifvarne meddelat en mängd på egna eller andras forskningar grundade värderika upplysningar samt nödiga rättelser af äldre, mer eller mindre godtyckliga ätteledningar och ättesagor, hvilkas trovärdighet af nyare undersökningar antingen fullständigt upphäfts eller blifvit föremål för berättigadt tvifvel. Sålunda hafva de med fullt skäl icke velat gifva nytt lif åt sådana gamla traditioner som om Aminoffska släktens härstamning från Faraonerna i Egypten, Bondarnes från Erikska konungaätten, och Brahe-släktens från den heliga Birgittas fader, herr Birger Persson. I sanningens namn hafva de ock lika litet kunnat erkänna frändskapen emellan den svenska släkten Banér och den danska Banner, som Buresläktens härstamning från den tvifvelaktige sagohjälten Fale Bure och de resliga Gyllenstiernornas från den hedniske jätten Erik Långeben o. s. v. I gengäld för dessa afprutade ättelängder lämnas däremot värdefulla meddelanden om de från främmande länder inkomna ätterna Barnekow, Beck-Friis, Bennet, Bennich, Berg von Linde, Dardel, De Geer, De la Gardie, Douglas, Hamilton, Kantzow, Klingspor m. fl., och beriktigas åtskilliga äldre felaktiga uppgifter om släkterna Bagge, Horn af Åminne, Kafle m. fl.

De fullständiga och tillförlitliga upplysningar, som redan lämnats, ingifva sålunda de bästa förhoppningar om fortsättningen. I likhet med anmälaren torde dock mången vän af genealogisk forskning beklaga, att den mera omfattande plan för dessa ättartaflor, som först delgafs allmänheten och som afsåg en helt och hållet ny, fullständigt reviderad och intill nuvarande tid fortsatt upplaga af Anreps ättartaflor, icke kunnat förverkligas. Riddarhusets genealogier äro för äldre tider mycket otillförlitliga och innehålla så många felaktiga uppgifter, att de väl behöfva en grundlig revision. Först genom deras utgifvande i tryck kommo dessa brister till syne och föranledde enskilda ätteforskare att underkasta deras uppgifter en närmare granskning. I följd häraf hafva på skilda orter uppstått mer eller mindre rika samlingar och anteckningar, hvilka utan tvifvel med största beredvillighet skulle ställts till de n. v. utgifvarnes förfogande

och dessa sålunda efter deras första plan kunnat åstadkomma ett äfven för äldre tider fullständigt och tillförlitligt verk om svenska adeln. Här saknades ej vilja, icke heller förmåga, men allmänheten vägrade sitt understöd.

Ätteforskningens vänner hafva således icke fått hvad utgifvarne velat skänka dem, men detta minskar icke deras och svenska adelns tacksamhet för hvad de, begränsade till det omfång, som ur förläggaresynpunkt varit det enda möjliga, nu lämnat och än vidare komma att lämna.

G. Djurklou.

Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider af Ellen Fries. 248 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1895.

Personalhistoriens vikt för den rent historiska forskningen vinner ständigt mer och mer erkännande, och man är ej längre till freds med att blott känna hjälten eller statsmannen i hans offentliga verksamhet, man vill äfven se honom såsom människa i hans rent privata förhållanden, väl vetande, att huru storslagen han än må synas, är han dock alltid ett barn af sin tid och har sin del i dess förtjänster så väl som dess lyten. För att erfara i hvad mån detta är fallet måste man så vidt möjligt är tränga in i de familjekretsar, hvarifrån han utgått och med hvilka han varit eller blifvit förbunden. Den gamla vishetsregeln: »Säg mig med hvem du umgås, och jag skall säga dig hvem du är» har äfven här sin tillämpning, och det är ofta nog ur familjelifvets doldare skrymslor, som icke blott enskilda handlingar utan hela karakteren få deras rätta förklaring. Detta gällde icke minst i äldre tider, då umgänget var trängre samt mera bundet inom konventionella gränser och då ätt och släkt ägde en vida större betydelse än i våra dagar.

Men så starkt familjebandet än må hafva varit, måste dock individen äfven i sitt enskilda lif städse komma i mer eller mindre intim beröring med andra kretsar än dem, han i närmaste mening kan anses tillhöra. Forskaren efter hans enskilda förhållanden föres sålunda in äfven i dessa och möter där grupper och personligheter, hvilka kanske ej så direkt inverkat på undersökningens föremål men dock erbjuda tillfällen till rika iakttagelser i afseende på tidsförhållandena, dem han ej kan och ej bör lämna obeaktade. Fältet för hans åskådning och slutsatser vidgas, och äfven om den ursprungliga anledningen fortfarande får blifva hufvudfiguren i taflan, utvecklar sig dock det lefvande staffaget så åt alla sidor, att han

mången gång nästan försvinner däruti, och biografien blifver tillika i mer eller mindre grad en kulturhistoria.

Hågen för denna art af historisk forskning, hvars egentliga kunskapskällor mindre ofta träffas i de offentliga arkiven och hufvudsakligast bestå af brefsamlingar, bevarade dagböcker och andra anteckningar i enskilda häfdegömmor, befinner sig i ständig tillväxt, och tid efter annan hugnas vår bokmarknad med nya bevis därpå. I föreliggande skrift, hvilken, ehuru icke här förut anmäld, redan länge varit i allmänhetens händer, har doktor Ellen Fries, som i sina föregående arbeten »Erik Oxenstierna» och »Märkvärdiga kvinnor» lämnat värdefulla lefnadsteckningar och kulturbilder, nu velat göra oss förtrogna med svenska adelns hemlif i gamla tider. De olika taflor, hon här upprullar än ur högadelns lif under vasaättens dagar, än från den under förmyndareregeringen och Karl XI uppstigande tjänsteadelns samt slutligen från de tider, då reduktionen af många utpressat deras sista fyrkar, äro alla tecknade med säker hand och i lefvande färger.

Främst i denna rad möta de båda grefvinnorna till Raseborg med namnet Ebba, den äldre, mest känd såsom gref Ebba, och hennes sondotter, den siste Sturens och Klas Horns efterlämnade änka, båda storslagna typer för dessa kraftiga högadliga damer, som med fina händer kunde taga i tu med hvilka husliga göromål som helst och, när så fordrades, med verklig mannakraft ingripa i männens verksamhetssfär. Sådana fruar voro den tiden icke sällsynta, och för adelns bestånd var detta ett nödvändigt villkor. Då krigen och ständiga uppdrag i rikets tjänst så ofta under långa tider, ja, åratal bortkallade männen, var det fruarna, som måste styra och ställa med allt i hemmet, värna de vidt spridda godsen mot rofgiriga grannars intrång, granska snikna gårdsfogdars redovisningar samt tillse, att afrad och ränta ordentligt lämnades af tredskande landtbönder. Den gamle herr Sten Sture kallade i sina bref sin gemål, fru Ingeborg Tott, nästan alltid sin kära stallbroder, och otaliga andra riddersmän den tiden kunde med fullaste skäl gifva sina fruar samma titel. Talrika handlingar från medeltiden visa ock, att när det gällde att bevaka och försvara verkliga eller förmenta rättigheter, kvinnorna — i synnerhet de högt bedröfvade änkorna, som mera voro hänvisade till sig själfva — alldeles icke gåfvo männen efter utan tvärt om med sådan okuflig ihärdighet drefvo sina anspråk, att de manlige motståndarne ofta måste vika och såsom den myndige marsken Lars Siggesson Sparre i den mångåriga tvisten med hustru Cecilia Dyre, Karl Bondes änka, som slog alla utslag och konungadomar i vädret, ödmjukast bedja riksens råd att »för Guds död och pina hjälpa sig till rätta». Sådana kunde äldre tiders kvinnor vara, och man må ej undra därpå. Den dryga del af ansvaret för hus och hem, som föll på deras lott, måste alstra kraftiga naturer, som väl förtjänade det husbondevälde, de måste utöfva och som de icke gärna lämnade, äfven sedan den stränge herren och husbonden åter intagit sin plats i hemmets högsäte. Anledningar saknas icke

heller, att sådant ofta skett med dennes goda minne. I allmänhet torde det kunna sägas, att inom hemmen var det egentligen borgfrun, som förde spiran, äfven om det ej alltid syntes så. Henne skulle alla lyda, som där njöto huld och skydd — i synnerhet barnen och närskylda —, samt visa den fullständigaste hörsamhet, icke minst när det gällde hjärtats angelägenheter, som de gamla, hvilka pröfvat lifvet och icke sällan 2 eller 3 gånger stått i brudstol, ansågo sig bättre förstå än den oerfarna ungdomen. Hvad de i deras vishet bestämt rörande blifvande äktenskap måste åtlydas och åtlyddes också i allmänhet, men att en eller annan egensinnig ungmö ville själf bestämma öfver sitt hjärta och hand, hände dock understundom.

Ett sådant exempel möta vi i grefvinnan Ebba den yngres lefnadssaga. Hennes siste mans brorsdotter, den 16-åriga, lifliga, mörkhyade och antagligen, ehuru det ej omnämnes, litet uppnästa Agneta Horn var en sådan djärf flicka. Åt henne hade den stolta grefvinnan, mot hvars bestämda vilja Agnetas egen fader, den tappre och inför härskaror af tusen sinom tusen män oförskräckte fältmarskalken Gustaf Horn, lika litet som den stolte och myndige rikskansleren Axel Oxenstierna vågade resa några hinder, utsett en man, som icke råkade falla i den unga frökens smak. Hon vägrade ihärdigt, satte hårdt emot hårdt, och så uppstod en häftig strid, som hon själf skildrar i sin dagbok. Att hon därvid icke gjort sin kära frånkas ostridiga välmening full rättvisa, må af stridens bitterhet ursäktas, men detta oaktadt är hennes beskrifning på de mångahanda krigslister och försåtliga bakhåll, som under fejden användes, och huru hon lyckades öfvervinna eller kringgå dem, utomordentligt tilltalande i sin naiva öppenhet och så målande, att man tycker sig se henne själf, som så väl i sin stora oförskräckthet som sannolikt äfven i hela sitt väsen måste ägt en viss tjusningskraft, äfvensom den hjärtegoda men härsklystna och knarriga grefvinnan i hennes oresonliga häftighet samt den gamle, för sin dotters väl ömmande, för hennes smekningar värnlöse men för den bistra svägerskan darrande krigsbussen lifslefvande framför sig. Agneta stred och led men sjöng och skämtade emellan nattvaken och tårestunderna och meddelar därvid en upplysning, som en gammal folklorist icke kan lämna oanmärkt, den nämligen, att hon kände till och antagligen äfven sjungit en folkvisa, som tämligen oförändrad återfunnits i Norge af Landstad och i något föryngrad form sjöngs i vårt land åtminstone för 50 år sedan. Visan skildrar en giftaslysten flicka, som på hvarje invändning, från moderns sida i den svenska, från faderns i norska, alltid har ett svar till reds, och som på hotelsen:

tro du kan få så led en man,
han slår dig grön och blå,

svarar med alldeles samma ord som Agneta:

Kommer min man onder hem,
och jag vet mig ingen sak:
tager jag honom i min famn
och räds ej för min bak.[1]

Öfverensstämmelsen här är så påtaglig, att den omöjligen kan vara tillfällig. Den visan är således äldre, än man förut vågat antaga, och för en så liflig och skälmaktig flicka som Agneta Horn måste denna vers på fasterns förklaring, att henne var spått att få »så ond en man, att han skulle slå henne hvar dag», ligga så frestande, att hon, litet bortskämd som hon nog varit, ej kunnat hindra den att bryta fram. Men *den* visan hade nog icke lilla Agneta hört af sin kära »farssyster», utan troligtvis vid husliga sysslor, såsom bak, slakt o. s. v., i hvilka äfven den finaste fröken då måste deltaga, lärt i folkstugan och kanske därför fått uppbära förebråelser, hvilket betydligt tillspetsar udden i hennes replik. Det felas blott, att hon äfven sjungit versen på samma öfverdådigt käcka melodi, som ännu finnes bevarad. Man skulle nästan kunna tro henne varit i stånd därtill.

Vid denna lilla episod har anmälaren dröjt längre än som rätt och skäligt torde vara i en historisk tidskrift, och det är ej hans afsikt att här vidare referera innehållet af en bok, som blad för blad förtjänar läsas. Han vill endast tillägga, att de fullständiga bidragen till Brahe-ättens historia lämna många nya och värdefulla upplysningar till hvad man förut känner om denna svenska riddarhusets första grefliga ätt samt att så väl Katarina Wallenstedts som Märta Lillies bref och anteckningar äro af stort intresse såsom kulturbilder. Synnerligast gäller detta om den förstnämndas, där man icke blott i utan äfven mellan raderna tydligt skönjer de högadliga damernas stolta nedblickande på de nya adelsfruarnas inbördes skuffande och knuffande under det afundsjuka sträfvandet att komma förbi hvarandra på rangskalan samt huru detta icke så litet bidragit att lyfta deras män från det ena steget till det andra uppför ärans trappa. Något öfverraskande ligger visserligen icke däri. Det är en gammal historia men som dock alltid så till vida är ny, att sätten och medlen ständigt växla.

---

[1] Hos Landstad, Norske folkeviser, sid. 668, lyder denna vers sålunda:

Aa keme han no drukkin heim,
og eg veit meg engjo sak,
så set eg honom i fangid mit
og frir sá vel min bak.

I den uppteckning anmälaren äger från Nerike är meningen densamma men uttrycket moderniseradt:

Och kommer han nu fuller hem
och blir mig led och stygg —
för min aj aj aj, för min ajaj —
Så tar jag honom i fånget mitt
och fredar så min rygg
för min aj aj aj aj, för min ajaj!

Då doktor Ellen Fries visat sig med skicklig hand kunna bearbeta dylika familjeurkunder, får man väl hoppas, att hon ock skall fortsätta sina forskningar på detta område, där ganska mycket ännu finnes att hämta, samt fortfarande glädja allmänheten med sina därvid gjorda iakttagelser.

G. Djurklou.

Danmarks Literatur i Middelalderen med Henblik til det Øvrige Nordens. Som Grundlag for Universitetsundervisning fremstillet af J. Paludan. IV + 272 sid. Kjøbenhavn 1896.

Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning fremstillet af J. Paludan. 356 sid. Kjøbenhavn 1896.

Litteraturhistoria kan och bör skrifvas på många sätt. En författare kan i sin framställning sätta in hela sin personlighet, medtaga blott de fakta, som synas honom belysa ett tidehvarfs eller en skaldeindividualitets egentliga väsen, och kasta bort allt det öfriga såsom en gagnlös och tyngande barlast, eller han kan minutiöst noggrant undersöka en detaljfråga, författarskapet till det eller det arbetet, förebilderna för detsamma o. s. v., eller han kan lämna en halft bibliografisk framställning af litteraturen, redogöra för alla de åsikter, som uttalats rörande en författare eller en fråga, förteckna den litteratur, som härom publicerats, m. m., eller han kan gå till väga på ännu andra sätt. Vetenskapligt sedt, äro alla dessa olika metoder kanske lika värdefulla och nödvändiga.

Af det största allmänintresset är naturligtvis den framställning, som framhåller ett tidehvarfs eller en personlighets karakteristiska egendomligheter och preciserar dessa. Men en litteraturhistoriker af denna art behöfver dock, så vidt han ej skall förfalla till ytlighet, de andras sorgfälliga detaljundersökningar, och äfven läsaren är i behof af dessa. En historia så subjektiv som t. ex. Taine's eller Brandes' är dock i grunden en dikt, och det innebär en fara att kritiklöst förtro sig åt ledare, hvilka, så snillrika de än kunna vara, likväl ofta konstruera och se företeelserna i de förutfattade meningarnas ljus. Den läsare, som *blott* känner litteraturen af dylika arbeten, har själf i regeln intet omdöme och accepterar därför gärna mästarens alla åsikter med dilettantens naivt beundrande tro.

Ur undervisningens och äfven ur forskningens synpunkt äro därför handböcker som professor Paludans af ett stort värde. Ty värr äro de långt ifrån så vanliga, som man kunnat önska. Ett

liknande arbete är Goedekes »Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung», men texten är här så obetydlig, att arbetet mera har karakteren af en systematiskt ordnad litteraturhistorisk bibliografi. Mera påminnande om professor Paludans arbete äro de litteraturhistoriska delarna i Pauls Germanische Philologie samt liknande filologiska publikationer, och något i samma stil, ehuru betydligt mera omfattande, lofvar den nya, under utgifning varande franska litteraturhistorien blifva, som publiceras under Petit de Jullevilles ledning. Öfver den engelska litteraturen saknas ännu, så vidt jag vet, ett dylikt arbete, ty Körtings ofullständiga och felaktiga försök förtjänar knappt att nämnas. I Sverige afsåg Hammarsköld något dylikt med sin Svenska vitterheten, men ännu saknar han efterföljare. Danmark har däremot varit lyckligare lottadt. Redan 1853 utkom N. M. Petersens ypperliga »Bidrag til den danske Literaturs Historie», 1867 följde väl en ny upplaga, men då denna knappt annat är än ett omtryck af den första, måste den tydligen snart blifva föråldrad i ett land, där den litteraturhistoriska verksamheten är så liflig som i Danmark. Det är detta arbete, som nu på ett lyckligt sätt blifvit ersatt af professor Paludans samvetsgranna »Danmarks Literatur».

Författaren lämnar här en objektiv och koncentrerad framställning af den danska litteraturen från medeltidens början till 1720; det öfriga skall behandlas i följande delar. Vid omtvistade frågor — exempelvis folkvisorna — redogöres opartiskt för de olika meningar, som framställts, och därefter fäller författaren sin egen dom. Vid slutet af hvarje afdelning meddelas en litteraturhistorisk bibliografi, som har den stora fördelen, att den blott upptager de senaste och viktigaste skrifterna och icke afser någon bibliografisk fullständighet. De biografiska notiserna äro valda med urskillning, och jag föreställer mig, att arbetet skall blifva en oundgänglig handbok för hvar och en, som studerar Danmarks litteratur.

Men äfven den svenska litteraturhistorikern har gagn af detta arbete. Parallellt med den danska litteraturhistorien går nämligen en kortfattad framställning af den svenska, äfven den försedd med bibliografiska noter. Redan detta intresse för vår litteratur förtjänar ett tacksamt erkännande, äfven om det icke är första gången vi möta sådant i Danmark. Vi hafva förut Rosenbergs bredt anlagda skildring af de tre nordiska landens kultur och litteratur (Nordboernes Aandsliv), vi hafva Brandes' biografi öfver Tegnér och Vedels »Svensk romantik», och då vi betrakta dessa arbeten, måste vi med blygsel fråga: hvad hafva vi gjort för kunskapen om Danmarks litteratur? Ty värr känna vi denna ganska litet, och då man märker, med hvilken uppmärksamhet professor Paludan följt de senaste litteraturhistoriska forskningarna i vårt land, måste vi erkänna, att vi med afseende på Danmarks litteratur stå långt efter den kännedom, han röjer om Sveriges.

Professor Paludan börjar först med den egentliga medeltiden och förbigår således hela forntiden. Det är sant, att vi, då vi vilja

beträda detta område, lämna litteraturhistoriens fasta mark och sätta foten på hypotesernas gungfly, men huru ofta nödgas ej forskningen göra detta? Författaren ställer sig skeptisk till alla försök att skrifva en litteraturhistoria för denna tid: »Hvilke og hvor store vort Fædrelands Bidrag til det fællesnordiske Aandsliv have været, lader sig ikke mere afgjøre, da vi egentlig først kjende dette Aandsliv i en yngre Skikkelse, fra en Tid, da de forskjellige nordiske Folk vare begyndte at skille sig nationalt ud fra hverandre. Skjaldedigtningen opstod i Norge og vandrede ud til Island, som ogsaa blev Sagafortællingens Hjem, og Valhallsmythologien i den os opbevarede Skikkelse er først uddannet i Vikingetiden, ligeledes i Norge og paa Island, til Dels vel under Syd- og Vesteuropæisk Indflydelse og med Indblandning af christelige, maaske endog klassiske Elementer. At Udviklingen kan have gaaet noget andre Veje i Øst- og Sydskandinavien, derpaa tyde nærmest de faa og dunkle Spor, vi have tilbage i Love og Folkeviser (Sigurdsagn), i Saxos Sagnhistorie, hvor Aserne optræde som et jordisk Folk, samt til Dels som udvandrede Motiver i beslægtede Nationers Digtning (Beowulfsdrapa). Heraf lader sig imidlertid for Danmarks Vedkommende ikke rekonstruere nogen hedensk middelalderlig Literatur.»

För min del är jag af en annan mening, och i Saxos sagohistoria äger den danska forskningen ett material, till hvilket vi i Sverige ej hafva något motstycke. Då nu detta material börjat bearbetas af forskare som Olrik och Steenstrup, torde det väl ej heller dröja länge, innan man äfven i Danmark börjar litteraturhistorien några århundraden tidigare än N. M. Petersen kunde. Men prof. Paludan kan hafva rätt däri, att forskningen på detta område ännu är så jämförelsevis ny, att det kan vara vågadt att i en lärobok inlåta sig på de hvarandra korsande teorierna, och prof. Paludan själf är kanske för mycket den exakta forskningens man att rätt passa för en dylik »konjekturernas» litteraturhistoria.

Den äldre medeltiden till framåt 1300-talet var tydligen en blomstringstid i Danmark, icke blott i politiskt utan sannolikt ock i litterärt afseende, ehuru vi endast hafva spridda rester af denna tids litteratur. Mera än i Sverige hafva i Danmark de medeltida manuskripten varit utsatta för förstörelse, icke blott för härjande eldsvådor utan ock för mera systematisk vanvård, och i vårt grannland äger man ingen samling, som motsvarar det stora, till större delen bevarade Vadstena-biblioteket. Men helt visst finnas dock i utländska bibliotek flera danska, om än på latin skrifna arbeten, än man förmodat, och i ett nyligen utgifvet arbete har jag påpekat åtskilliga danska författare från 1200- och 1300-talen, hvilkas arbeten jag återfunnit — såsom Simon de Dacia, Matthæus Ripensis, Martinus de Dacia, Jacobus Nicholai de Dacia och Nicholaus Drukken de Dacia. Utan tvifvel skulle det löna sig för danska forskare att anställa efterforskningar i denna riktning.

Unionstiden var hvarken i Sverige eller i Danmark en litterärt lifaktig period, men som det förefaller, stod Sverige under denna

tid framför Danmark, väl med anledning af Birgittinordens litterära verksamhet, och en stor del af den tidens danska skrifter utgöres af öfversättningar från svenskan. Endast i ett afseende synes Danmark hafva stått före Sverige, nämligen inom balladlitteraturen. Men till en del torde detta bero därpå, att Danmarks medeltidsvisor tidigt upptecknades, under det att våra däremot gått förlorade. Ofta är det för öfrigt svårt att afgöra, hvar en visa först diktats, ty den litterära samfärdseln var under denna tid ännu, som det synes, ganska liflig. Först med reformationen minskar denna förbindelse märkbart i liflighet för att kort därefter alldeles upphöra.

Vid den nya rörelsens första utbrott gör otvifvelaktigt den svenska litteraturen ett mera själfständigt och lifskraftigt intryck än den danska; en om ock obetydlig påverkan från den svenska litteraturen på den danska kan spåras, men knappt någon från den danska på den svenska. Under den senare delen af 1500-talet står däremot vårt land afgjordt tillbaka för Danmark. Den vanvård, för hvilken den högre undervisningen varit utsatt under Gustaf Vasa, bar då sin frukt, och under det att Danmark kan uppvisa en teolog af Niels Hemmingsens rang och en astronom af Tyko Brahes, hafva vi knappt annat än doktrinärer af Abraham Angermannus' art.

Under storhetstidehvarfvet rycka vi åter fram före Danmark, åtminstone så till vida som beroendet af Tyskland hos oss aldrig blef lika starkt som i vårt broderland. Egendomligt är i hvarje fall, att de litterära förbindelserna mellan de skandinaviska landen under denna tid voro så godt som inga. I Danmark tyckes man knappt hafva tagit någon notis om den svenska litteraturen, och äfven i Sverige var den danska så godt som okänd, om man undantager Arrebo och Kingo. Klarare än något annat visar detta kanske, huru söndrande det olyckliga sjuårskriget verkat på den nordiska samhörighetstanken.

Det är klart, att man mot ett på fakta så rikt arbete skall hafva åtskilliga anmärkningar att göra, men så vidt anmälaren vågar döma, är författaren ovanligt säker i sina många detaljuppgifter. Det enda man kunde hafva önskat vore, att han någon gång inskränkt antalet af dessa till fromma för öfverskådligheten. Såsom uppslagsbok är väl hans arbete synnerligen godt, men för en lärobok torde dess detaljrikedom kanske vara väl stor. Titeln angifver dock, att arbetet närmast är afsedt att tjäna såsom »Grundlag for Universitetsundervisning», hvarmed förmodligen afses, att det är ämnadt att vara ett repetitorium vid sidan af de offentliga föreläsningarna, och ur den synpunkten torde dess rikedom på fakta kunna försvaras.

H. S.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Andra delen 1779—1787. 550 sid. Stockholm 1896. P. A. Norstedt & Söner.

Vår historiskt intresserade allmänhet har redan länge väntat fortsättningen af den berättelse om Sveriges öden under Gustaf III:s styrelse, hvars första del för elfva år sedan utkom. Nya plikter hafva hindrat författaren att så hastigt, som han då hoppades, fullfölja sitt arbete. Nu föreligger emellertid den efterlängtade andra delen, och alla intresserade hafva helt säkert skyndat att taga kännedom om densamma.

Riksarkivarien Odhner är som historisk forskare och författare alltför känd, för att vi skulle behöfva vidlyftigare orda om arten af hans arbete eller förmå skildra de utmärkande dragen däraf med nya ord. Vi finna i den föreliggande delen samma omsorgsfulla forskningsarbete som i dess föregångare, samma allsidiga studium af det rika material till tidens historia, som är spridt i svenska och utländska arkiv. Vi finna samma säkra kritiska metod, röjande den vane och fulländade vetenskapsmannen, samma oväldiga och förutsättningslösa bedömande af händelserna och de handlande personerna. Genom detta nya arbete har den moderna historiska forskningen åter plöjt upp ett stycke obruten mark af Sveriges historia och ryckt ett nytt parti af Gustaf III:s intresseväckande och omdebatterade tid undan memoarförfattarnes och partifanatikernas lösa och motsägande omdömen. Det är en vinning för den historiska vetenskapen och för det svenska folkets kunskap om sitt förflutna lif, som är definitiv och beståndande genom det sätt, hvarpå författaren förmått lösa sin uppgift. Vi möta vidare samma utmärkta framställningskonst. Författaren tecknar händelseutvecklingen med klara och skarpa konturer och förstår att rycka med sig den läsande genom skildringens omedelbara verklighetsprägel och den måttfulla på samma gång som språkligt fulländade stilen. I alla dessa afseenden är den nu utgifna delen fullt jämngod med den föregående. I vissa afseenden står den kanske högre. Det har åtminstone förefallit anmälaren, som om riksarkivarien Odhner i detta sista arbete lyckats ännu bättre i den svåra konsten att gruppera det rika framställningsmaterialet, så att å ena sidan hvarje särskild företeelse eller art af företeelser icke alltför mycket sönderdelas utan belyses med helhetsverkan och å den andra det historiska sammanhanget mellan de olika händelserna klart framträder och meddelar sig åt läsaren.

Den period af Gustaf III:s historia, som denna andra del behandlar, är i många fall en öfvergångstid, sammanknytande de tvenne mer utpräglade perioderna af hans regering, den glänsande begynnelsen med dess befriande revolution och dess löftesrika, entusiastiska reformarbete samt den upprörda och dystra slutakten af

Gustafs styrelse och lefnad. Den utgör en långsam fördystring af den ljusa och glada bild, som Sverige erbjöd, när 1778 års ständer sammankommo att sätta sitt insegel på den nya ordningen och skåda det verk, som den pånyttfödda konungamakten uträttat. Författaren framhåller, att någon viss tidpunkt ej kan nämnas såsom den egentliga vändpunkten i Gustafs historia. Det allmänna lägets förändring sker så småningom och väsentligen genom en följd af missgrepp, hvilka i stigande grad drabba konungen själf. Det ödesdigra beslutet om kronobränneriernas inrättande 1776 väckte det första missnöjet, konungens sätt att behandla ständerna och författningsfrågan vid 1778 års riksdag gaf ytterligare näring, och slutligen kom hans olyckliga utrikesresa 1783, under det riket led nöd och hans närvaro behöfdes, och gaf först kraft och fart åt den växande oppositionen. Hvartdera af dessa år bildar en vändpunkt till det sämre, i synnerhet det sista, som i viss mån medför ett systemskifte i Gustafs hela politik. Det allmänna intryck, som skildringen lämnar, är en känsla af vemod och svikna förhoppningar vid jämförelse med den föregående lofvande epoken. »Det är, liksom då vårens uppspirande grönska och ljusa förhoppningar om en härlig skörd inom kort stäckas genom en brännande sol och ogynnsamma vindar.» Häfdatecknaren har känt det så själf, och hans skildring meddelar samma intryck åt läsaren.

Det är en mångfald af nya synpunkter och fakta, som riksarkivarien Odhners bok innehåller. Den korrigerar och supplerar vår föregående kunskap, den visar händelser och personer i ny belysning och säkrare konturer eller bevisar hvad som förut blott varit förmodan. Att redogöra för detta rika innehåll vore att följa arbetet i detalj ända igenom, hvilket är dess mindre lämpligt, som antagligen alla, hvilka läsa denna anmälan, redan läst eller ämna läsa själfva arbetet. Vi samla endast i hufvuddrag några allmänna intryck af den inre och yttre utvecklingen för att till sist dröja en stund vid den personliga kraft, som ledde det hela.

* * *

Sveriges korta politiska upplysningsperiod — tiden från statshvälfningen till 1778 års riksdag — följdes af en hastig afmattning i reformarbete och reformnit. Visserligen voro den nya religionsfrihetsstadgan af 1781 och fullbordandet af spannmålshandelns frigörelse 1780 en fortsättning af upplysningens arbete, och hela årtiondet igenom fortgick skiftes- och afvittringsverket i Finland med dess löften för framtiden. Men alla dessa reformer hafva sitt upphof i tiden före 1780, och något nytt initiativ förspörjes icke. Tvärt om tillintetgöres en del af de förra resultaten, då den unga tryckfriheten utsättes för flerfaldiga inskränkningar, som till slut förinta densamma, och gamla eller nya missbruk växa upp. Det godtyckliga befordringssystemet, särdeles i arméen, den bristande

tukten inom officerskåren, den skamliga pastoratshandeln m. m. bilda mörka punkter, och först 1786 års opposition framkallade ett nytt reformarbete, ehuru inskränkt till den ecklesiastika förvaltningsgrenen. Konung Gustafs sinne var vändt åt andra intressen.

Samtidigt med reformarbetets hejdande ofvanifrån inföll en svår tid för den materiella odlingen. Väl beredde den väpnade neutraliteten i början af 1780-talet den svenska sjöfarten och handeln ett hastigt uppsving, men detta upphörde vid det allmänna fredsslutet och alstrade reaktion. 1781 började en af de längsta och svåraste missväxtperioder, som vår historia känner i nyare tid; den nådde sin höjdpunkt 1783—84. Äfven industrien, utom fiskerierna och järntillverkningen, gick tillbaka. Först 1787 ljusnade det åter för näringslifvet, men då skymtade redan kriget. Näringarnas betryck återverkade på statsfinanserna, som dessförutan voro och förblefvo den svaga sidan i Gustafs styrelse. Väl stod fortfarande och ända till 1786 Liljencrantz i spetsen för denna förvaltningsgren, men äfven hans förmåga synes aftaga på 1780-talet med hans tro på en lycklig framtid öfver hufvud. Statsbristen, som 1778 dolts, framträdde å nyo för att ständigt tilltaga. Afkastningen af kronobrännerierna, som i början varit lofvande, sjunker årligen, på samma gång som de moraliska verkningarna däraf utvecklas i hela sin afskräckande art. I stället växa utgifterna för hofvet och framför allt för hären och flottan. Endast oupphörliga lån bota det onda för ögonblicket för att i själfva verket öka detsamma, till dess tillståndet visar hän mot statsbankrutten såsom enda utväg.

Mot denna bakgrund te sig visserligen nydaningarna på försvarets område mindre prisvärda, än de i och för sig voro. Den stora omskapningen af örlogsflottan under Trolle och Chapman från 1780 var djupt motiverad af en insiktsfull statskonst, men dock alltför forcerad i förhållande till landets finansiella resurser. På samma sätt var den uppmuntran, som konungen ägnade konsten, särskildt teatern, en ytterligare börda för de förstörda statsfinanserna. I båda dessa afseenden träffa vi dock verkliga ljuspunkter i 1780-talets inre utveckling, och så väl ökandet af Sveriges försvarskrafter som den andliga odlingens rikare utbildning var en insats af verkligt värde, som tillkommer denna epok af Gustafs regering och gifver densamma, trots alla skuggsidor, en viss glans. Den kulturella sidan är i riksarkivarien Odhners arbete endast lätt berörd, då den icke direkt influerat den politiska utvecklingen. Försvarets nyorganisation däremot framträder desto starkare både i dess förhållande till statsfinanserna och till den yttre politiken.

* *
*

Sveriges yttre ställning var under 1700-talets senare hälft väsentligen bestämd af förbindelsen mellan Danmark och Ryssland. Denna förbindelse hade redan spelat en roll, när det gällde att störta

den öfvermäktiga svenska stormakten, men efter det nordiska krigets slut blef den bruten och följdes af en bitter fiendskap, ända till dess att det gemensamma intresset att hålla Sverige i styr och förhindra dess återupprättelse återknöt förbindelsen i midten af 1740-talet. Det holsteinska husets förnyade utsikter i Sverige och Ryssland blef ett medel för ryska politiken att behärska Danmark genom lockelser eller hot, och 1773 åtdrogs bandet fastare än någonsin, när Ryssland spelade ut sin största trumf och medgaf bytet af Holstein mot Oldenburg, som lämnades åt den yngsta grenen af holsteinska familjen med förbigående af den svenska ättegrenens anspråk. För upprätthållandet häraf var Danmark tvunget att stå fast vid Ryssland. Fruktan för Sveriges planer på Norge, gjorde detta ytterligare till en nödvändighet. Men denna allians var icke blott defensiv, den var ämnad att vid tillfälle gå öfver till anfall. Sverige skulle störtas tillbaka och kvarhållas i den svaghet och det politiska elände, som frihetstidens författning alstrat. 1772 års revolution var hvarken glömd eller godkänd, och Ryssland bevarade såsom medel att agera, när tiden var kommen, sin påstådda rätt af garanti för 1720 års författning.

Emot denna fara fann Gustaf intet stöd i den tredje af Sveriges omedelbara grannar, Preussen. Fredrik II var alltför djupt intresserad af den polska frågan och af sitt bemödande att hålla Österrikes inflytande vid ryska hofvet stången för att räcka Sverige en hjälpande hand. Begäret efter svenska Pommern och en djupt rotad personlig misstro till konung Gustaf gjorde sitt till för att göra honom till Rysslands och Danmarks allierade i deras nordiska politik, åtminstone så långt det gällde att förhindra uppkomsten af hvarje oro i norden och hålla tillbaka Sveriges försök att arbeta sig upp. Af tidens stora makter för öfrigt voro England och Österrike, ehuru icke direkt intresserade i Sveriges försvagande, af politiska skäl bundna vid Rysslands intresse. Endast Frankrike bjöd en hjälpsam hand. Det var Gustaf III:s enda vän, den enda makt, som med sitt inflytande och sina subsidier kom honom till understöd. Han var helt enkelt tvungen att hålla sig därtill, ehuru förmynderskapet stundom kändes tryckande och äfven Frankrike blott önskade fred i norden med ogillande af alla Gustafs eröfringsplaner.

Denna Sveriges ställning i det europeiska statssystemet var ej blott svag utan rent af farlig, och trots den skenbara förbättring, som Gustaf lyckats vinna genom undfallenhet och smicker för kejsarinnan, försämras densamma i stort sedt hela tiden genom Frankrikes sjunkande betydelse i Europa, hvilket gjorde dess allians alltmer värdelös. Det är denna oerhörda fara, som legat bakom och ytterst bestämt Gustafs hela utrikespolitik. Det var under trycket däraf, som de inre reformerna genomfördes på 1770-talet och som Sveriges försvar nydanades i det följande decenniet med en hastighet, som skadade dess inre utveckling i öfrigt. Det var trycket däraf, som i början framtvang den yttersta försiktighet och undfallenhet för att sedan vid växande krafter drifva till ett djärft in-

grepp i tidens kabinettspolitik, till ett försök att med våld spränga kretsen och skapa åt Sverige ett nytt allianssystem eller tryggare gränser. Det kan icke nekas, att Gustaf III:s utrikespolitik vinner i konsekvens och sympati, då den sättes i belysning af den allmänna situationen. Otvifvelaktigt har Gustaf varit tillräckligt skarpsynt för att inse det ohållbara i den dåvarande ställningen. Men denna insikt har icke varit allena bestämmande till den svenska utrikespolitikens uppåtsträfvande riktning under 1780-talet; därtill bidrogo i väsentlig mån konungens ärelystnad och begär efter eröfringar i arronderingspolitikens anda. Konung Gustaf hade många förutsättningar att med framgång deltaga i tidens farliga diplomatiska spel genom sin snabba uppfattning, sin projektrikedom och obundenhet af alltför stor grannlagenhetshänsyn, vare sig det gällde att dupera inhemska eller utländska motståndare. Men hans sangviniska natur, otålighet och oförsiktighet gjorde honom icke lämplig till ensam ledare af utrikespolitiken. Ulrik Scheffers lugn, försiktighet och djupa kännedom om detaljen behöfdes så väl bredvid konungens mer rörliga och impulsgifvande natur. Så länge de båda arbetade tillsamman, leddes Sveriges yttre öden på ett glänsande sätt, som ej sedan Arvid Horns och Johan Gyllenstjernas dagar haft sin motsvarighet.

I föregående del skildrade riksarkivarien Odhner den fina och försiktiga diplomati, som i förening med gynnsamma konjunkturer bevarade Sverige efter 1772 års revolution från ett omedelbart anfall, möjliggjorde de inre reformerna och tryggade den nya ordningen. Efter Gustafs besök i Petersburg 1777 såg det till och med ut, som om hans undfallenhet och ridderliga hyllning af kejsarinnan fullständigt blidkat hennes harm öfver revolutionen och som om den nya personliga vänskapsförbindelsen gjorde all fara från detta håll förbi. Gustafs sangviniska natur förespeglade honom redan hoppet att utränga Danmark ur Rysslands vänskap. Den föreliggande delen utgår från denna gynnsamma ställning och begynner med den svenska diplomatiens första försök till självständig insats i tidens allmänna politik. Sveriges arbete för den väpnade neutraliteten var afsedt både att försvara dess egna intressen uti det samtida sjökriget mellan England och dess motståndare och att bryta väg för ett själfständigare uppträdande på den europeiska politikens skådeplats. Skildringen häraf tillhör de mest glänsande partierna af riksarkivarien Odhners arbete. Med den fullständigaste kännedom både om den svenska politiken och de utländska hofvens hållning i frågan ådagalägger författaren, att svenska regeringen genom sitt skickliga och konsekventa uppträdande förmådde spela en roll sådan, att den berättigar det omdömet, att hvad Gustaf III och Scheffer gjorde och ville i den väpnade neutralitetens sak rättvisligen borde tillförsäkra dem första rummet bland dem, som då verkade för den stora kulturuppgiften. Den svenska regeringen gjorde det första förslaget till allmänt neutralitetsförbund hösten 1778, under det att Bernstorffs berömda uppslag kort förut endast åsyftade

ett förbund mellan Ryssland och Danmark. Det var svenska regeringen, som 1779 gaf form åt den s. å. afslutna koncerten mellan Sverige och Ryssland till sjöfartens skydd i de nordiska farvattnen. Det var vidare svenska regeringen, som i sina instruktioner för eskader- och konvojbefälhafvarne klarast och längst utförde de nya sjörättsliga tankarna i detaljerade författningar och hvars förslag slutligen lades till omedelbar grund för 1780 års konventioner mellan Ryssland och de skandinaviska makterna. Hela tiden arbetade den svenska diplomatien principfast och energiskt för planen, under det Danmark stod kyligt och till slut rent af motarbetade densamma genom sitt hemliga fördrag med England, och under det Ryssland med föga verkligt intresse för saken väsentligen bestämdes af en kejserlig nyck och de rivaliserande statsmännens intriger. Sverige var äfven den enda makt, som efter 1780 års konvention verkligen arbetade för att skaffa de neutrala grundsatserna aktning och erkännande, och då den svenska regeringen afvisades af både Ryssland och Frankrike i sitt bemödande att vid den blifvande freden få den nya sjörätten erkänd, gaf den i stället ett uttalande åt dess grundsatser i Sveriges fördrag med de amerikanska staterna 1783. Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten höjde också dess anseende i Europa. Det blef närmaste anledningen till örlogsflottans pånyttfödande och gaf tillfälle till sjöexpeditioner, som utvecklade våra officerares insikter och vårt manskaps sjövana samt möjliggjorde profvandet af nya modeller. Det återverkade till sist fördelaktigt på Sveriges sjöfart, handel och myntväsende i mångfaldigt afseende. Det hela var en glänsande afslutning på Ulrik Scheffers statsmannabana. Han afgick för att i frid ägna sin återstående lefnad åt privatlifvet, medan hans bortgång ännu kändes af hans konung såsom en verklig förlust, och dock helt visst äfven med en känsla af inre motsats mot de nya tendenser, som efter sjökrigets slut fingo insteg i konungens sinne. Tiden var kommen, då konung Gustaf själf skulle öfvertaga den fulla ledningen af utrikesärendena och med lif och lust kasta sig in i tidens perfida och intrigfyllda stordiplomati. Krigspolitikens tid begynner.

Vi hafva ofvan berört de förutsättningar i den svenska statens yttre förhållanden, som motiverade denna krigspolitik, kanske i viss mån gjorde den till en nödvändighet. I riksarkivarien Odhners skildring framträder ständigt denna universella synpunkt. Läsaren har hela tiden känsla af det allmänna politiska läget, dess fordringar och tvång, ehuru framställningen är strängt begränsad till en redogörelse för den svenska politikens sträfvanden och utveckling. Detta är konst i framställningen, förenad med den yppersta vetenskap i forskning och synpunkter, och författaren har i detta afseende synnerligen lyckligt löst en af de svåraste uppgifterna för den nationella historieskrifningen öfver hufvud. Vi kunna icke följa, huru anfallsplanen mot Danmark mognade under åren 1783—84 samtidigt med de hotande förvecklingarna mellan Ryssland och Turkiet. Förgäfves ansträngde sig Gustaf äfven vid ett personligt möte att vinna

Katarinas samtycke till ett angrepp på Danmark. Han hade tydligen öfverskattat betydelsen af vänskapen med Ryssland och den ryska politikens trångmål. Fredens befästande mellan Ryssland och Turkiet gjorde i själfva verket slut på alla utsikter i den riktning Gustaf tänkt sig. Äfven försöket att vinna Frankrikes direkta understöd för de krigiska planerna misslyckades alldeles, ehuru Gustaf genom sin personliga påtryckning utverkade ökade subsidier. Följden blef en brytning med Ryssland, och den ryska politiken kastade sig å nyo hänsynslöst in i Sveriges inre strider för att underblåsa den växande oppositionen mot konungen. Instruktionen för Markov 11 dec. (30 nov.) 1784 betecknar Rysslands definitiva återgång till en fientlig hållning och ett återknytande af de gamla förbindelserna inom Sverige. Därmed blottades hela den oerhörda faran i Sveriges ställning, och alla illusioner, som Gustaf gjort sig om Rysslands verkliga hållning, voro fullkomligt borta. Samtidigt nalkades Frankrike, Sveriges enda stöd, med stora steg den inre kris, som födde revolutionen, och inom riket växte en bitter opposition, som snart skulle mogna till landsförräderiets frukt. Det är icke att undra på om konung Gustaf nervöst och jäktande söker förvärfva nya allianser än med Danmark, än med Holland eller Preussen.

Riksdagen 1786 blottade faran inom riket. Gustaf hade säkert föga reda på opinionens verkliga läge. Han var så van vid folkgunst och lofprisande smicker, att han icke kunde tänka sig hafva så grundligt förlorat sitt folks kärlek, och det i alla samhällets klasser. Upptäckten däraf var ett svårt slag för hans känsliga sinne. Skildringen af riksdagen är gjord med vanlig objektivitet. Att oppositionen var djupt berättigad, har hela den föregående skildringen visat, och författaren gör de män, som ledde densamma, full rättvisa i deras sträfvan att bevara och utveckla ett verkligt konstitutionellt statsskick. Författaren skiljer äfven på den opposition, som fanns inom de ofrälse stånden och som med bevarande af tillgifvenheten för konungen riktade sig mot missbruken i regeringssystemet och konungens rådgifvare, samt oppositionen hos adeln, som var mer principiell och med förbittring och hat vände sig mot konungen personligen. Redan före riksdagen spriddes denna hätska ton i handskrifna paskiller, vid riksdagen vann den spridning bland den stora adelshopen, och så skapades den afskyvärda anda, som bar frukt i Anjalaförbundet. Det är också väsentligen på grund däraf, som Gustaf och hans vänner med sådan bitterhet mindes 1786 års riksdag och som densamma kan sägas bära skulden för de kommande olyckorna. Men äfven inom adelns bittra opposition må skiljas mellan dem, som härvid leddes eller trodde sig uteslutande ledas af fosterlandets intressen, och dem, som drabbas af landsförräderiets skam, såsom Göran Sprengtporten. Riksarkivarien Odhner blottar fullständigt omfattningen och arten af de intriger, som den ryske ministern i Stockholm ledde. Skildringen försätter nästan läsaren tillbaka till frihetstiden, men visar äfven, att de verkligt landsförrädiska förbindelserna voro ytterligt begränsade och att den ryska

politikens hand både afskyddes och afvisades af den ojämförligt större delen. Fersen, med sin afvisande hållning mot Ryssland på samma gång som sin principiella, bittra och bornerade opposition, är väl typen för massans verkliga stämning.

Riksdagen har spridt och fördjupat oppositionen, men den har också drifvit konung Gustaf framåt på delvis nya vägar. Med fin instinkt sökte han efter riksdagen återvinna de ofrälse ståndens förtroende, och reformerna inom ecklesiastikförvaltningen, tobaksmonopolets upphäfvande och det nya uppslaget i brännvinsfrågan afsågo och lyckades delvis att mildra de ofrälses stämning. Utåt drefs Gustaf till ännu oroligare jäktande efter möjligheter. Med glädje hälsade han utbrottet af den länge mognade konflikten mellan Ryssland och Turkiet, och hans eggelser i Konstantinopel voro säkerligen icke utan betydelse för krigsutbrottet. Gustaf var besluten att pröfva sin lycka i en kamp med Ryssland för att spränga den hotande krets af fiender, som omgaf honom, göra slut på de ryska stämplingarna inom riket och genom seger vinna ära och sitt folks kärlek å nyo, kanske äfven för att dölja den hotande statsbankrutten. Så mognar den följande tidens skörd, och vi följa i arbetets sista kapitel, huru både inåt och utåt de nya förhållanden grundas, som gifva den kommande perioden dess prägel. Det drar sig tillsamman till storm, och med den spänning, som följer det verkliga dramats annalkande konflikt, väntar läsaren fortsättningen af Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering.

* * *

Konung Gustafs egen bild intager i denna del liksom i den föregående gifvet främsta platsen på den politiska skådebanan. I viss mån framträder den ännu mer dominerande än förr, särskildt efter Ulrik Scheffers tillbakaträdande. Gustafs rika personlighet vinner dock icke på den fortgående belysningen af hans utveckling. Den bild, som riksarkivarien Odhners nya bok gifver oss, är vida mindre sympatisk än den unge revolutionshjälten, som med fin karakteristik skildrades i den första delen. Men sådan var Gustaf III. Han framträder så olika under skilda perioder af sitt lif, i motsats till Gustaf Adolf eller de pfalziska konungarne, som förblifva sig tämligen lika, sedan de väl hunnit mognad. Konung Gustaf var en natur, full af de underligaste motsatser och utan den stadga, som en sund uppfostran kunnat gifva. Det fanns i hans själ de härligaste anlag men äfven en rikedom af förstörande krafter, och harmonien, som skulle dana ett helt af de skilda egenskaperna och gifva hvardera dess tillbörliga utveckling, saknades ty värr. Gustaf kunde i motgångens och pröfningens tid under trycket af en verkligt hög uppgift finna kraft inom sig själf till den renaste pliktuppfyllelse, och han höjde sig då till en stor man, men när trycket upphörde och idel medgång och pris följde alla hans företag, slappades självtukten

lätt, och de anlag växte, som funnos inom honom af njutningslystnad, äregirighet och fåfänga.

Den Gustaf III, som möter oss i 1780-talets historia, var redan van att vinna sitt mål utan större ansträngning, att icke röna motsägelse eller kraftigare motstånd, att icke lägga band på klandervärda böjelser och vanor. Ett tecken af denna förändring till det sämre, är den växande benägenheten att omgifva sig med oansvariga rådgifvare, beroende af hans godtycke och mest angelägna att råda konungen till behag. Ett annat hans ökade hängifvenhet åt nöjen, hans begynnande leda vid det allvarliga arbetet och sträfvan att reda sig ur sina svårigheter icke genom verkligt undanröjande af det onda utan genom skenbara åtgärder, som hjälpte för ögonblicket, genom öfverraskningar och lyckligt bruk af gynnsamma konjunkturer. Entusiasmen för tidens stora idéer, hvilken präglade Gustafs tidigare regering, dör bort, och endast religionsfrihetens grundsats hålles principiellt och oförändradt upprätt, otvifvelaktigt mest till följd af inre likgiltighet för all positiv religion. I politiken växer benägenheten att spela ett högt spel. Så tränga andra drag af Gustafs rika ande i förgrunden och mindre tilltalande. Författarens opartiska framställning bevarar dock konung Gustaf för månget obefogadt klander och gör honom äfven under denna period af hans lefnad vida bättre än de partifärgade omdömen, som fälldes af hans fiender, ja till och med af hans vänner och närmaste, såsom Hedvig Charlotta och Ulrik Scheffer. De stodo på för nära håll och frapperades för starkt af de nya ogynnsamma sidor, som framträdde, för att göra rättvisa åt det goda, som fanns kvar.

Det skulle enligt anmälarens mening kunna ifrågasättas, om icke bilden bort erhålla ännu mer skugga, än författaren gifvit densamma. Det sätt, hvarpå Gustaf mångfaldiga gånger ingriper i den högsta rättskipningen för att med maktspråk och tämligen tvetydiga knep skärpa domen öfver politiska motståndare, tyder icke på den aktning för rättens helgd, som är konungens främsta plikt. Redan under Gustafs första period förekommer dylikt, ehuru mindre ofta; de upprepade exemplen verka osympatiskt. Likaså äger man fog att klandra konungens svaghet för dessa unga gunstlingar, som förstodo att vinna honom genom att göra sig till medelpunkter i hofvets nöjen, genom angenämt umgängessätt och yttre företräden, men hvilka för öfrigt ofta både på intelligensens och karakterens vägnar voro ganska tvetydiga. Den allt osedligare tonen vid hofvet var icke heller ett godt exempel, hvarför visserligen tidsandan men närmast Gustaf själf bär skulden. I Sveriges historia står Gustaf III:s hof i detta afseende såsom ett ganska mörkt undantag från en i allmänhet god anda och sedlig hållning. Författaren har visst icke dolt detta, utan klandrat, närhelst dessa företeelser berörts, men vi skulle önskat ett starkare betonande af dessa skuggsidor vid de sammanfattande omdömena öfver konung Gustafs karakter.

Försämringen af konungens bild harmonierar fullkom[...] hela regeringssystemets utveckling till det sämre och det [...]

politiska tillståndets fördystring. Vid konung Gustafs proteusartade natur kvarstår dock alltid känslan af att han i svåra förhållanden skall kunna framtaga ur sig själf andra egenskaper och framträda i ännu en ny skepnad. Denna psykologiska utveckling, som med nödvändighet synes förenad med den hotande krisen, som läsaren förnimmer och väntar, ökar ytterligare det intresse, med hvilket vi vänta fortsättningen af riksarkivarien Odhners utmärkta arbete.

L. S.

Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar af Emil Hildebrand. XXX + 684 ss. Stockholm. Norstedt & Söner. 1896.

Den svenska statsförfattningens historiska utveckling har varit ett älsklingsämne för den historiska forskningen. Därom vittnar massan af specialundersökningar, hvilka kommit dess skilda epoker eller olika moment till del. Ämnet tillhör äfven de intressantaste sidorna af vårt folks historiska utveckling öfver hufvud. Sveriges författningshistoria är originell och rik på skiftande, konsekvent och egendomligt utvecklade företeelser — kanske i högre grad än andra länders. Utom de talrika uppsatserna och afhandlingarna hafva äfven aktstycken i riklig mängd blifvit tryckta för att belysa denna utveckling, lagar, förordningar, protokoll, betänkanden, projekt m. m. ända från den tidiga medeltiden intill våra dagar, i samtida tryck eller senare publikationer. Därtill hämta oupphörligt enskilda forskare nya kunskaper ur våra arkivs rika skatter af otryckta handlingar, och de synas kunna göra det i nästan obegränsad fortgång genom källornas rikedom.

Af allmänna öfversikter eller sammanfattningar har litteraturen däremot icke motsvarande rikedom att uppvisa. Egentligen äro af nyare datum blott Nordströms arbete: »Svenska samhällsförfattningens historia» och Naumanns kortfattade handbok: »Svenska statsförfattningens historiska utveckling» att nämna. Båda hafva obestridliga förtjänster men äro länge sedan föråldrade och gifva icke längre någon verklig sammanfattning af den ständigt fortgående detaljforskningens resultat. Naumanns arbete, som genom sitt omfång lämpade sig till lärobok, har redan länge vid den akademiska undervisningen varit ersatt af kollegier. Nordströms mer bredt anlagda verk, som dock icke sträckte sig så långt fram i tiden, är beträffande sitt viktigaste parti, medeltiden, till väsentliga delar ersatt genom Hans Hildebrands skildring af medeltidens kultur.

Otvifvelaktigt var det svårigheten att genomforska det oerhörda materialet och efter moderna synpunkter sammanfatta de vunna resultaten, som afskräckte från företaget att gifva en ny öfversikt af den svenska författningsutvecklingen. Denna svårighet växte med hvarje år, som gick, icke blott genom den ständigt ökade mängden af nya detaljundersökningar eller aktpublikationer utan äfven genom de städse växande fordringarna på vetenskaplig skärpa och uppfattning. Därigenom uppstod emellertid faran att förlora blicken för sammanhanget eller kännedomen af forskningens verkliga läge, en fara, som ingen kunnat undgå att känna, som haft vare sig att författa eller att undervisa i ämnet. Äfven det sammanfattande arbetet är nödvändigt jämsides med den moderna detaljforskningen, om icke äfven denna skall lida, förutom det att först därigenom vissa resultat kunna vinnas, hvilka för sitt ernående fordra den allsidiga belysningen af föremålet. Inom sakkunniga kretsar kände man visserligen genom studiet af akter och afhandlingar, genom föreläsningar och muntligt utbyte forskningens aktuella ståndpunkt öfver hufvud. Åtskilligt var också redan commune bonum för alla, som fått en skolad uppfostran i den historiska vetenskapen, ehuru det icke fanns nämndt i tryck, åtminstone ej i allmännare arbeten. Särskildt gäller detta synpunkter och tolkning. Men kretsen af dessa kunskaper saknade fixering, och det hela led af en viss osäkerhet genom den totala bristen af moderna handböcker, som på hvarje punkt kunde upplysa hvad som verkligen var undangjordt eller icke. Tiden var länge mogen för uppgiften att skrifva en ny svensk författningshistoria, då lektor Hildebrand ändtligen företog sig detta arbete och genomförde detsamma. Han har nu framlagt resultatet af många års möda i ett äfven till omfånget ansenligt verk. Redan blotta uppgiftens omfattande betydelse har gjort, att uppmärksamheten i rikt mått vändt sig till den nya företeelsen för att taga del däraf, pröfva och döma.

Den uppgift, som ursprungligen förelades författaren af förlagsfirman, var att omarbeta Naumanns arbete efter senare forskningsresultat. Att detta emellertid icke lät sig göra utan en genomgripande omdaning af det hela, blef snart klart, och lektor Hildebrand föredrog därför med goda skäl att utan hänsyn till Naumanns arbete författa ett annat och nytt, som icke har mer gemensamhet med föregångaren än titeln och karakteren af handbok. Redan omfånget antyder detta, då Hildebrands skildring af författningshistorien före 1809 med nära 200 sidor öfverstiger Naumanns. Äfven periodindelningen är en annan, då Hildebrand delat Sveriges historia före Gustaf Vasa i tiden före och efter midten af 1200-talet och till ett sammanfört betraktelsen af hela tidsskedet 1523 till 1680 under den gemensamma titeln: »Det nya konungadömet på landslagens grund» samt af tidsskedet 1719 till 1809 under rubriken: »Det konstitutionella statsskickets brytningstid».

Otvifvelaktigt har denna förändring af uppställningen medfört fördelar, särskildt för tiden 1523 till 1680. Äfven sammanförandet

af frihetstiden och gustavianska tiden är motiveradt af lämpligheten att göra riksdagens, ståndens, förvaltningens och rättskipningens utveckling till föremål för sammanhängande betraktelse. Mer skeptisk ställer sig anmälaren till indelningen af den äldre författningshistorien, ehuru viktiga grunder därför finnas. Midten af 1200-talet är otvifvelaktigt den tid, då katolicism och riddarväsende och den kontinentala medeltidskulturen öfverhufvud framträda fullt utbildade i Sverige. Äfven de främsta källorna för vår kunskap om Sveriges äldsta författning, landskapslagarna, föra oss till omkring denna tidpunkt. Men likväl synes det anmälaren såsom en nödvändig vetenskaplig fordran att söka vinna en så ren bild som möjligt af det ursprungliga svenska samhället, sådant det framträder före den kristna kulturens starkare inträngande, d. v. s. såsom gammalgermanskt, hedniskt samhälle. En sådan skildring blir visserligen mycket hypotetisk och ofullständig och måste delvis baseras på slutledning från förhållanden, som först ett eller annat århundrade in i den följande tiden kunna konstateras. Men vi kunna dock med säkerhet urskilja de två bestämda hufvudtyperna af samhällsform före den svenska statens nyare utveckling, ett ursprungligt germanskt-hedniskt rättssamhälle och en katolsk-ridderlig medeltidsstat. Att framställa deras gestaltning i Sverige så distinkt som möjligt synes därför såsom en hufvuduppgift, hvilken icke kan lösas, om den äldsta epoken framskjutes till omkring 1250. Då måste — såsom också är fallet i det föreliggande arbetet — sådana företeelser af otvifvelaktigt senare datum som konungens domsrätt och lagstiftningsrätt, råd, herredagar, kyrka, adel och städer redan möta i första kapitlet och alldeles förskjuta bilden af ett ursprungligt svenskt samhälle. Vi skulle således önskat, att författaren låtit den första perioden sluta omkring 1060 eller 1100 och fört den följande öfvergångstiden till den andra perioden, medeltiden, ehuru vi erkänna, att viktiga skäl tala för författarens tillvägagående. Beträffande unionstidens sammanförande med den egentliga medeltiden såsom en epok inom denna eller en underafdelning råder intet tvifvel, att det medfört en vinst för framställningen.

Författaren har naturligtvis i första rummmet stödt sig på tryckta urkunder och bearbetningar men därjämte i icke obetydlig grad anlitat otryckta källor för den äldre tiden till och med början af 1600-talet. Ur författarens långvariga forskningsarbete hafva redan flera frukter, särskildt i Hist. tidskrift, blifvit framlagda i syfte att klarare belysa enskilda punkter eller utveckla nya åsikter, för hvilka utrymmet och proportionen icke medgaf att i det slutliga arbetet framlägga en vidlyftig bevisning. Den grundliga forskningen är ett genomgående och omedelbart framträdande drag i lektor Hildebrands arbete. Denna förtjänst är otvifvelaktigt arbetets främsta liksom också den, som i första rummet fordras af en handbok och lärobok. Genom denna omsorgsfulla forskning har författaren verkligen löst uppgiften att skapa en sammanfattning af forskningens nuvarande resultat, på samma gång som han ytterligare riktat desamma. Vär-

det ökas vidare genom de samvetsgranna hänvisningarna för hvarje paragraf till den viktigaste litteraturen af både tryckta akter och bearbetningar. Med stor urskillning har författaren undvikit att eftersträfva en tämligen värdelös bibliografisk fullständighet och blott upptagit sådant, som har verklig betydelse, detta dock så omsorgsfullt, att läsaren vinner en detaljerad ledning för egen forskning i den statsrättsliga litteraturen och en öfverblick af densamma, som förvånar genom rikedomen af innehåll. En förtjänst är äfven den öfversikt af det svenska statsområdet, dess indelning och gränser, som vid hvarje epok gifves. De utländska provinsernas styrelsesätt har med rätta ägnats en större uppmärksamhet. Arbetets brukbarhet som handbok är ytterligare ökad genom den detaljerade innehållsförteckningen i begynnelsen och sakregistret i slutet.

Det egentliga ämnet för framställningen utgör naturligtvis författningsutvecklingen. Det är emellertid klart, att äfven förvaltningens och rättskipningens utveckling måst skildras i hufvuddrag. Särskildt i den äldre staten voro författning och förvaltning så djupt inflätade i hvarandra, att ett mycket rikt utrymme måst medgifvas förvaltningen för de tidigare epokerna, under det att författaren för den senare tiden kunnat inskränka sig till en skizzering af dess utveckling och ett slutförande af redan berörda ämnen. Äfven ståndens utveckling sammanhänger på det närmaste med både författningen och förvaltningen och har blifvit föremål för en grundlig behandling. I detta hänseende har författaren träffat ett lyckligt mått och gifvit sitt verk goda proportioner. De särskilda epokerna hafva äfven i jämförelse med hvarandra blifvit föremål för en lika uttömmande behandling efter den betydelse, som tillkommer hvar och en — en betydande förtjänst framför Naumanns arbete, som särskildt tillbakasatte 1700-talet och den äldsta tiden. Endast beträffande tiden efter 1809 skulle man kunna anmärka en disproportion. Denna tid upptager 92 sidor gent emot Naumanns 313. Men detta har sin förklaring däri, att Naumann afsåg att skrifva en historisk inledning till en större afhandling om den moderna svenska statsrätten, under det att lektor Hildebrand afsett att skrifva den svenska författningens historia. Meningen har icke varit att i detalj redogöra för den nuvarande statsförfattningen utan endast att skizzera densamma för att slutföra den historiska betraktelsen och anknyta den närvarande tiden till de förflutna epokerna. Den historiska synpunkten är allt igenom dominerande, och vi anse, att författaren haft fulla skäl att inskränka skildringen af det aktuella statsskicket till en konturteckning, öfverlämnande det detaljerade utförandet åt den statsrättsliga vetenskapen. Men möjligen har denna konturteckning i högre grad än som varit nödvändigt fått karakteren af en uppräkning af fakta, hvilket verkar tröttande på läsaren.

I allmänhet går författaren rakt på sak och låter gärna akterna själfva tala, afhållande sig från längre kommentarier, slutledningar och resonemang. Han upptager ogärna hypoteser eller omdömen,

som icke kunna fullt styrkas af källmaterialet. Detta är i visst hänseende en styrka, ty det ökar intrycket af tillförlitlighet och arbetets värde såsom handbok. Men författaren har i denna försiktiga afhållsamhet från resonerande kommentar gått väl långt, och arbetets vetenskapliga och pedagogiska värde har blifvit lidande därpå. Företeelserna få icke alltid den nödiga belysningen genom skarpare framhållande af de väsentliga sidorna, och uppfattningen lider af att icke alltid fixeras i skarpt formulerade begrepp eller omdömen. Äfven i den klarare uppfattningen af de faktiska företeelserna, i deras belysande såsom uttryck af samtidens politiska åskådning eller i deras allt renare begreppsmässiga formulering ligger en väsentlig sida af den historiska vetenskapens utveckling, och resultaten däraf, ehuru icke så omedelbart vissa, som fakta själfva, fordra större plats i en sammanfattande framställning af modern art. Vi vilja belysa vår anmärkning med några exempel och välja till en början den kortfattade framställningen af Västeråsbesluten 1527. Författaren gifver af dessa epokgörande akter nästan utan kommentarier det blotta faktiska innehållet. Tydligen kunde dock här beträffande recessen det reformatoriska begreppet af kyrkan, dess äganderätt och representation, som ligger bakom hela beslutet och framlyser i flera fraser, med fördel kunnat framhållas, liksom den tydligen framträdande afsikten att bevara själfva skattekällan åt kyrkan, hvarigenom recessens bestämmelse om kyrkoinkomsternas användning närmast får karakteren af en bevillning. Ordinantians betydelse kan icke heller inskränkas till en tillämpning af recessen, ty ehuru den otvifvelaktigt föreligger såsom instruktion till vederbörande angående recessens verkställande, hvilar den tydligen äfven på andra öfverenskommelser vid riksdagen, antagligen mellan konungen och den högre adeln och hierarkien, hvilka reglerat kyrkans rättsliga ställning till staten och till påfvestolen, principiella frågor, som recessen ej berör. Äfven härvid äro de nya reformatoriska begreppen om kyrkans och statens inbördes förhållande den egentliga förutsättningen, som bort skarpare betonas och formuleras.

Vid alla viktigare beslut, som grunda epok, ligger i regel en bestämd åskådning till grund, som först rätt förklarar beslutet och dess formulering. En ändring af denna ursprungliga åskådning genom nya idéers inträngande kan sedan ofta gifva beslutet en helt ny betydelse, omfattning och verkan. Vi skulle vilja nämna såsom exempel arfföreningen 1544, enväldets eller frihetstidens grundläggande stadganden m. m. I många fall har författaren dock visat sin förmåga att fint belysa viktigare akters betydelse, såsom t. ex. Gustaf Vasas testamente och de statsrättsliga akterna från begynnelsen af Sigismunds regering. Vid framställningen af frihetstiden har författaren till och med i ovanligt hög grad tagit hänsyn till de småningom, väsentligen under 1750-talet utbildade politiska teorierna, som för statsskickets praktiska gestaltning och vidare utbildning hafva afgörande betydelse. Anmälaren finner till och med

att de fått spela för stor roll i författarens framställning, icke blott därföre, att denna hänsyn till doktrinen saknar motstycke vid öfriga epokers behandling, utan också därför, att de kommit att skymma den ursprungliga rätten och dess rent juridiska utbildning, hvarigenom den historiska utvecklingen trädt i skuggan och intrycket af frihetstidens statsskick endast blir den fullt utvecklade frihetstidens. Härvid vill dock anmälaren betona, att lektor Hildebrand haft en ovanligt svår uppgift, då ingen föregångare gjort ett försök att förena en sammanfattande framställning af den politiska författningsutvecklingen med en genomgående hänsyn till de politiska idéerna och deras ständiga skiftning.

Ytterligare ett exempel, där anmälaren skulle önskat större skärpa i framställningen, lämnar skildringen af den gustavianska tidens statsrätt. Vid redogörelsen för riksdagens ställning till konungen enligt 1772 års R. F. — detta första försök till verklig maktfördelning — låter författaren riksdagen träda i skuggan på ett sätt, som knappt ger en riktig bild af statsskicket, utan att därför meddela något oriktigt eller glömma något af vikt. Påståendet, att »ett djupare fall än rikets ständers under dagarna den 19 till 21 aug. 1772 knappt låter tänka sig», är det motto, som inleder skildringen, hvilken tydligen är anlagd på att vinna kontrastverkan mot den föregående tiden. Vi behöfva knappt påminna om konungamaktens fall 1719 för att visa det öfverdrifna i påståendet. Att ständerna voro en viktig faktor i statslifvet genom sin lagstiftnings- och bevillningsrätt, fick Gustaf III själf erfara, och deras makt växte ständigt och skulle fortfarit att göra det, om 1772 års författning obruten fått utveckla sig. Det är tydligen Gustafs personliga roll vid revolutionen och det följande reformarbetet samt hans snille i öfrigt, som göra honom så mäktig, icke egentligen författningen. — Äfven redogörelsen för förenings- och säkerhetsakten synes icke fullt träffande. Dess väsentliga betydelse ligger på förvaltningens område. De små författningsändringarna, såsom konungens rätt att besluta anfallskrig eller ensam göra proposition äro icke nog att förklara omkastningen i maktförhållandet; icke ens rådets upphäfvande är af verklig betydelse, då det ju redan var mera ett namn än en institution af verklig betydelse för det aktuella lifvet. Den stora nyheten ligger i nedbrytandet af ämbetsmännens traditionella oafsättlighet och af förvaltningssystemets ända dittills i grundlag fastslagna orubblighet, som i detalj bundit konungens administrativa lagstiftning gent emot ämbetsverkens helgade organisationsformer. Därmed bröts ändtligen den öfvermäktiga byråkrati, som 1600-talets stora administrativa reformer skapat, och denna dittills politiskt dominerande klass med sitt starka uttryck i representationen gjordes absolut beroende af konungamakten, som på det administrativa området höjdes till envälde och därjämte ärfde byråkratiens faktiska inflytande på riksdagen. I detta fall liksom i flera andra finnes allt antydt och omtaladt i författarens bok men icke vederbörligen understruket och skarpt formuleradt, så att den,

som icke insett det förut, här vinner en ny och motiverad uppfattning af företeelserna.

Författaren har rikligen systematiserat sitt material efter genomtänkta indelningsgrunder. En sådan systematisering är nödvändig för en handbok, helst materialet är så öfverväldigande rikt. Dock synes han oss hafva något för mycket splittrat vissa företeelsers behandling, till och med redogörelsen för vissa aktstycken. Såsom exempel kan nämnas, att betraktelsen af lagstiftningens och beskattningens utveckling under 1500- och 1600-talen är fördelad på konungamakten före 1594, konungamakten efter 1594 och på riksdagen. En sådan splittring är nödvändig, och författaren har sökt att afhjälpa nackdelarna däraf genom upprepningar. Men icke dess mindre torde författaren mer än nödvändigt hafva skattat åt arbetets karakter af handbok och för mycket sönderdelat materialet. Sammanhanget i stort lider däraf, och framställningen ger icke känning af utvecklingen, en historiks oundgängliga uppgift. Egentligen skulle anmälaren vilja såsom hufvudanmärkningen mot arbetet framhålla, att det icke fullt lyckats författaren att förena den systematiserande betraktelsen och framställningen med den historiska. Detta är en oerhördt svår uppgift, kanske den svåraste öfverhufvud vid historiskt författarskap af mer omfattande art. En brist i detta hänseende är därjämte svår att bestämdt bevisa utan förnimmes mer såsom ett allmänt intryck. Otvifvelaktigt sammanhänger den beträffande arbetet i fråga i viss mån med den ofvan påpekade epokindelningen samt ännu mer med sparsamheten på resonerande omdömen och med den bristande skärpan i fixeringen af vissa begrepp.

Stilen i lektor Hildebrands arbete är i allmänhet klar och måttfull. Någon gång möter ett dunkelt eller mindre godt uttryck.[1] I enstaka fall finna vi äfven en del onödiga detaljer medtagna, såsom de ganska utförliga redogörelserna för åtskilliga akters yttre indelning, t. ex. adelsprivilegierna 1617 och 1723 eller regeringsformerna 1634, 1719 och 1772 m. fl. Äfven rubrikerna äro någon gång mindre egentliga. Så t. ex. förekommer den genomgående paragrafrubriken »riksdagens verksamhetsformer», som omfattar äfven riksdagens sammansättning och formerna för riksdagsmannavalen. Inom dessa så rubricerade paragrafer förekommer därtill en särskild underafdelning, betecknad »formerna för riksdagens verksamhet»; denna afdelning åter omfattar riksdagarnas tid, längd, ort, sammankallande, öppnande, voteringssätt etc. men icke utskotten, deras väljande och verksamhet, hvilken betraktelse åter tillhör en annan

[1] Vi anföra såsom exempel författarens redogörelse s. 425 för tredje punkten af de ofrälse ståndens reduktionsyrkande 1682. Det sammanfattas i följande uttryck: »Reducering af donationer till 600 dalers ränta *ad primum acquirentem* och icke *ad capita successorum*», hvilket i synnerhet för nybörjaren något svårfattliga yrkande därpå icke mindre dunkelt förklaras i noten samma sida: »d. v. s. att vid beräkningen af de 600 dalerna skulle man fästa sig icke vid barnen till en donatarie, mellan hvilka donationen kunde vara delad, utan vid donatarien själf.»

därmed koordinerad afdelning om »utskotten». Dylika oegentligheter äro emellertid svåra att undgå i ett så omfattande verk, särskildt när arbetet, såsom här varit fallet, måst fördelas på en följd af år.

Vi afsluta härmed vår korta granskning af lektor Hildebrands arbete — en granskning, som af naturliga skäl väsentligen varit principiell. Arbetet är så betydande och dess förtjänster så stora, att det fordrat att mätas med krafven på en svensk författningshistoria, som tillfredsställer alla den moderna vetenskapens fordringar och önskemål. Att arbetet icke inför en sådan måttstock kan i alla hänseenden fylla måttet, är ganska naturligt och väl knappast af någon begärdt. I jämförelse med sin egentliga föregångare är det ett storartadt framsteg och måste vid saknaden af alla föregående moderna försök att sammanfatta forskningsresultaten på den svenska författningshistoriens område till en hel bild karakteriseras såsom ett förträffligt arbete. Den tjänst, som lektor Hildebrand därmed gjort den historiska vetenskapen i Sverige, är så betydande, att hans verk för visso måste räknas såsom en af de senare årens märkligaste insatser i densamma.

L. S.

Svenska bilder från sextonhundratalet. Anteckningar ur gamla papper af Elof Tegnér. (4) + 314 + IV sid. Stockholm. Beijer 1896.

Så snart fråga blir om kulturlifvets intimare förhållanden, är det, som om en viss tyngd hvilade öfver hela vårt storhetstidehvarf. hvilken visar, huru långsamt det svenska folket i bildning växte fatt sina tidigare utvecklade syskon i södra Europa. Den andliga odlingens brister röjde sig i språket, som, otympligt och kärft, ej lämnade ord ens för ganska vanliga tankar, så snart de i någon mån höjde sig öfver hvardagslifvets krets, utan måste låna hos all världen och berättigade Stjernhielms bekanta jämförelse med en »pickelbärings» tröja. Samma otymplighet visade sig, när det gällde att återgifva själslifvets finare nyanseringar eller stämningar, att skildra vare sig ett festligt tillfälle, en historisk scen eller en familjeinteriör. En och annan af de rikast utrustade lyckades måhända genom snillets eld eller känslans glöd smälta språkets hårda malm och därur få fram metallen ej alltför uppblandad. Men de flesta funno, äfven när de kände djupast, endast tafatta uttryck, och det är ofta ett underligt afstånd mellan den tunga formen och den sinnesstämning den skall uttrycka. Däraf kommer sig, att de

privata brefven, i hvilka individualiteten brukar gifva sig otvungnast, den tiden så ofta äro intetsägande och fattiga på de intima detaljer, som fängsla sede- och kulturskildraren. Man kan ofta se redan på stilen, hvilket besvär det gjort att föra pennan, och det är ej underligt, om tidehvarfvet under sådana förhållanden saknar memoarer och ej äger många dagböcker att förete. Äfven i kvinnornas skriftliga utgjutelser finner man mycket litet af de egenskaper man där gärna söker: älskvärd kvickhet, fin iakttagelseförmåga, hjärtats ömhet; — så mycket mer af hushållsbekymmer, släktprocesser och jordatvister. Det är i själfva verket hos utländska författare man träffar de finaste iakttagelserna i fråga om seder och lefnadssätt, liksom i fråga om personligheter och karakterer.

Att af detta spröda material smida något så när helgjutna kulturbilder är ingen lätt uppgift. Att det kan lyckas visar bland annat äfven bibliotekarien Tegnérs ofvan anförda »Svenska bilder». Han har gått till sin uppgift icke blott med historikerns insikter utan äfven med den förfarne skildrarens konst och han har tvifvelsutan af sina ämnen gjort allt, som en historiker kan göra, när han icke vill romantisera.

I den första af sina studier, »Huset Lillie», skildrar förf. en svensk adelsätts öden under den tid, man i historiens ljus kan följa den, en af de flera ätter, som hade liljan till sköldemärke — med någon säkerhet kan man icke sammanknippa den ursprungligen anspråkslösa Löfstadätten i Östergötland med den förnäma Södermanlandsätt, som fått namn efter Greger Mattsson. Löfstadättens glans börjar och slocknar under storhetstiden — Kirkholm och Pultava bilda gränsstenarna; det var en af de många, som de stora krigen skänkte rikedom och en visserligen något efemär storhet. I dess historia spela dock in både tragiska och romantiska motiv, hvilka förf. också låtit komma till sin rätt, så långt de säkra källorna vägleda. Genom två kvinnliga afkomlingar ha ättens papper bevarats. Kristina Beata Lillie gifte sig först med C. F. Sack, som dog ung, sedan med den ryktbarare Erik Sparre till Sundby, fältmarskalken och riksrådet, hvilken till henne en gång skref så ömma bref. Tack vare dessa förbindelser har någon del af Lillie- och Sparrepapperen stannat på Bergshammar. Den andra kvinnliga ättlingen, den rika Hedvig Lillie, gifte sig med Magnus Julius De la Gardie, och på detta sätt kom hufvuddelen af Lilliearkivet att förenas med det De la Gardieska för att slutligen hamna på Lunds universitetsbibliotek.

En annan ätt, som hel och hållen tillhör storhetstiden, är föremål för tvenne uppsatser: »Arvid Forbus och Margareta Boije» samt »Ur en brefväxling från reduktionens och släktprocessernas tid». Materialet, som förelegat förf., har måhända varit rikare, personerna, om icke märkvärdigare, åtminstone mera mänskligt intresserande. I hvarje fall synas oss af de tre adelsskildringar, förf. ger, de två stå främst, som handla om den hederlige skotten Arvid Forbus och hans trogna maka Margareta Boije samt om deras tappra och ut-

hålliga dotter Sofia Juliana De la Gardie. Läsaren finner här icke så få af de personliga drag, som man längtar efter i dylika kulturhistoriska essays, och man följer med deltagande såväl Margareta Boije-Horn-Forbus' bekymmer för sina båda söner i ett tidigare gifte, Gustaf och Göran Horn, som Juliana Forbus-De la Gardies strid med sin son Karl om dennes kärlek till kusinen Juliana Horn. — Genom Julianas giftermål kommo de Forbuska papperen att förenas med De la Gardieska arkivet.

De mellersta uppsatserna (III och IV) behandla andra ämnen. I n:r III framställer förf. »con amore» några scener ur »la regina nomade» drottning Kristinas brokiga lif på olika orter i Italien, orter, som förf. själf har besökt och kan skildra med ögonvittnets trovärdighet och målande färger. I n:r IV meddelar han utdrag ur tvenne italienares reseskildringar från Sverige, 1674 och 1696, hvilka det lyckats honom att påträffa i italienska arkiv. Den ena var en på mer än ett område celeber man, diplomaten och den vittre författaren grefve Lorenzo Magalotti, den andre en malteserriddare, Alessandro Bichi. Båda ägde genom börd och samhällsställning tillträde till de högsta kretsarna och voro i tillfälle att se och förnimma mycket, som för vanliga resande ej brukar vara tillgängligt. Den förres berättelse är mycket vidlyftig — det är blott ett utdrag här meddelas — och vittnar om hvilka goda ögon och goda sagesmän han hade. Man läser hans teckningar af de personer, med hvilka han kom i beröring, liksom af svenska folket, samhällsklasserna och partierna med nyfikenhet och intresse och läsaren blir ej besviken på den förras vanliga lön, ty Magalottis omdömen äro ofta mycket spetsiga och ej så litet elaka. Båda skildringarna äro i hög grad läsvärda.

Ur de växlande bilder förf. målat framgå klart nog motsatserna uti 1600-talets Sverige: glansen och torftigheten, kraften och svagheten, storheten och bristerna. I den sista af sina uppsatser, som ger en liflig men dyster bild af intressekampen under reduktionstiden, då högadeln ur sitt väldes ruiner sökte rädda hvad räddas kunde, har hr Tegnér på ett par sidor sammanfattat sin mening om den tid, som varit föremål för hans skildringar, och om den samhällsklass, som egentligen i dem spelar hufvudrollen, en karakteristik, hvilken är lika fin som träffande.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 9: H. 2. J. Steenstrup, Saxo Grammaticus og den danske og svenske Oldtidshistorie. — A. Kock, Studier i väst- och östnordisk grammatik 1—6. — H. Falk, Anmälan af »T. E. Karsten, Studier öfver de nordiska språkens primära nominalbildning 1.» — E. Magnússon, Yggdrasill. — F. Detter, Erwiderung.

Jul. 1896. Årg. 9. Utg. af Konstnärsklubben. H. Wieselgren, I Torstensons spår.

Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. Utgifna genom sekreteraren [K. G. Grandinson] 1. Förord. — Medlemsförteckning. — A. Kjellström och J. Wahlfisk, Nikolaikyrkan i Örebro. — G. Djurklou, Några ord om våra folksagor. — J. Johansson fr. Noraskog, Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen.

Nordisk Revy utgifven af Erik Thyselius. **1896 n:r 5, 6.** J. Kreüger, Cecilia Vasa.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 5.** R. Åkerman, Om den svenska järnhandteringens utvecklingsstadier. Med tabeller. — S. Wide, Den mykeniska kulturen och Homeros. — H. Lindgren, Sveriges vittra storhetstid. D. 1, anm. af R. Steffen. — E. Wrangel, Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder, anm. af R. Steffen. — **6.** J. Lange, Menniskofiguren i den gothiske stils skulptur (indtill henimod år 1400). — R. Törnebladh, Läroverksfrågan i Sverige under riksdagsperioden 1894—1896.

Upsala läkareförenings förhandlingar 1. A. O. Lindfors, Några ord om Johan von Hoorn, hans lif och verk.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. **Tredie Række. Bd 4: H. 1. (1896.)** A. Bugge, Handelen mellem England og Norge indtil Begyndelsen af det 15:de Aarhundrede. — Y. Nielsen, Et Brev fra Statsraad N. Aall om Konventionen i Moss m. m. — L. Daae, Nogle Bidrag til Baahuslens Historie i Overgangstiden fra dansk-norsk til svensk Herredömme. — Smaastykker.

Norsk Militært Tidsskrift. 1896, 6. Militærliteratur: A. Larsen, Kejserkrigen, anm. af S. B. — **7—8.** Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv for årene 1767, 1789, 1790, 1806 og 1807. Ved C. J. Anker.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 7: H. 6.** Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge. September—Oktober—November 1813. — Personal-Register till syvende Bind.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1896, 10.** G. Granfelt, Åbo domkyrkas restaurering. — R. Hertsberg, Nero. — **11.** A. Donner, Hugo Gyldén. — I Bokhandeln: O. Sylwan, Den svenska pressens historia till statshvälfningen 1772, anm. af M. G. Schybergson.

Pernausche Zeitung. 1896, N:o 52, 53. Einiges über die in Livland besitzlich gewesene gräfliche Familie v. Thurn, Tassis und Valsassina im 17. Jahrhundert.

Rigasche Stadtblätter. 1894, N:o 13—18, Fr. Bienemann jun., Über Rigas erste Deputation nach Stockholm unter schwedisch Herrschaft.

Das Erzgebirge. 1896. P. Schneider, Thum während des dreissigjährigen Krieges.

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 38. R. Schmidt, Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30-jährigen Kriege, anm. af V. Loewe. — E. Seraphim, Geschichte Liv- Est- und Kurlands. Bd 2, anm. af A. Bergengrün. — **44.** C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814, anm. af D. Schäfer.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. (1896/97.) Monatsblätter 6.** K. Breysig, Ueber Entwicklungsgeschichte. 1. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen.

Glück auf! Organ des Erzgebirgsvereins. **1895.** Zschorlau im dreissigjährigen Kriege.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXI, 3.** M. Lenz, Lamprecht's Deutsche Geschichte, Bd 5. — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilhelm v. Scharnhorst. Herausg. v. Albert Pick. (Schluss.) — Literaturbericht (bl. a. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des Ducs de Brunswick, anm. af A. Pribram; E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 1, anm. af B.; K. Wittich, Dietrich von Falkenberg's Ende, anm. af C. Sp.). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt. 1896, 38. Hansisches Urkundenbuch. Bd 4: 1361—1392, anm. af W. S. — **39.** W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. — **41.** Inventare hansischer Archive des 16 Jahrh:s. Kölner Inventar. Bd 1: 1531—71, anm. af W. S.

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 17: H. 3. B. Bretholtz, Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645; Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den jahren 1643 und 1645, anm. af A. Huber.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd 17. W. Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af K. Wittich.

Schönburgische Geschichtsblätter. Jahrg. 2: H. 1—2. (1895/96.) Seyfert, Die Schönburgischen Herrschaften im dreissigjährige Kriege.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Herausgegeben von R. Prümers. **Jahrg. 11: H. 1—2 (1896).** H. Zechlin, Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie.

The Cornhill Magazine. 1896, August. S. Wilkinson, Gustavus Adolphus.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1896, October.** Pelham, Arrian as legate of Cappadocia. — Maitland, Canon law in England. P. 2. — J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 1. — Foxcroft, The works of George Savile first marquis of Halifax. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu, anm. af A. W. Ward). — Corrrespondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

The American Historical Review 1896, October. A. Coolidge, A plea for the study of the history of northern Europe.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1896, 3.** Discours du président de la société à la réunion du 5 juin 1896. — Rapport du secrétaire-général. — Comte-rendu du trésorier. — Reay, Démocratie et diplomatie. — Costa de Beauregard, La mort de l'empereur Paul 1er. — H. Doniol, Négociations et négociateurs de la libération du territoire en 1871. — Comptes rendus (bl. a. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française. T. 13, anm. af M. Boutry: Sveriges traktater. Utg. af O. S. Rydberg. D. 3: H. 3—4, anm. af B. M.). — Chronique. — Bibliographie. — **4.** E. Müntz, Les annexions de collections d'art ou de bibliothèques et leur role dans les relations internationales principalement pendant la révolution française. (Fin). — G. Syveton, L'erreur de Goertz. (Suite et fin). — L. Pélissier, Ludovic Sforza et le contingent napolitain (juillet-août 1499). Lettres de l'ambassadeur milanai Conradolo Stanga au duc de Milan. — Comptes rendus — Chronique.

Revue Historique. 1896, Septembre—Octobre. H. Marmonier, La question de la Maddalena. — G. Dupont-Ferrier, La captivité de Jean d'Orléans, comte d'Angoulême. — Bulletin historique: France (moyen âge), par Aug. Molinier. — Grande-Bretagne. Publications relatives à l'historie du XVIIe siècle (1885—1895) par C. H. Firth: suite et fin. — Comptes-rendus critiques (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu, anm. af E. Bourgeois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Decembre.** L. Batiffol, Le châtelet de Paris vers 1400 (suite). — G. Desdevises du Dezert, Le régime foral en Espagne au XVIIIe siècle. — P. Sabatier, Étude critique sur le concession de l'indulgence de la Portioncule, ou pardon d'Assise. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

La Civiltà Catholica. Ser. 16: Vol. 2. (1895.) La casa di santa Brigida a Roma.

Rättelser:

s. 114 r. 26 läs *dotterdotter* Kristina

s. 18 Gr. r. 3 » $^{18}{}_{11}$

s. 39 Gr. r. 13 nedifr. » ligger väl *ej*

16.

Bibliografi 1895.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1893.

2983. **Hirn, J.,** Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichisch-nordischen Politik in den Tagen Kaiser Rudolfs II. 49 s. Innsbruck.
Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 4.
Berör Sigismunds historia.

2984. **Schröder, A.,** Des Klosters Wettenhausen Schicksale im Schwedenkriege.
Diözesan-Archiv von Schwaben. Jahrg. 10, s. 37—40, 41—44, 45—48.

2985. **Vérany, Félix,** La famille Clary et Oscar II. Étude généalogique, historique et anecdotique. 82 s. Marseille, Librairie Provençale.

2986. Het geslacht De Geer. Van het begin der 12:de tot het einde der 19:de eeuw. Historisch, biographisch en genealogisch overzicht. (Afgesloten 1 Maart 1893.) (2) + 254 s. Oisterwijk.

2987. **Berg, Wilhelm,** Skansen Lejonet vid Göteborg.
Meddelanden från Göteborgs o. Bohusläns fornminnesförening. 1, s. 45—65.

2988. **Berg, Wilhelm,** Slottsruinen på Ragnhildsholmen.
Meddelanden från Göteborgs o. Bohusläns fornminnesförening. 1, s. 18—31 + 4 pl.

2989. Det forna Gefle. Af *J. S.*
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening. 1893, s. 1—10.

2990. **Fries, Ellen,** Sveriges sista häxprocess i Dalarna 1757—1763 efter handlingarna i målet tecknad.
Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 13, 6. 73 s.

Tillägg till 1894.

2991. **Storm, Gustav,** To Runestene fra Sönderjylland og deres historiske Betydning. (Med et Tillæg af Sophus Bugge.)
Historisk Tidsskrift. Kristiania. Tredie Række. Bd 3, s. 354—378.

2992. **Wintera, L.,** Ein Act politischer Tragödie innerhalb der Mauern von Braunau. [1595.]
Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs. Jahrg. 17, s. 359—361.
Handlar om Gustaf Eriksson, Erik XIV:s son.

2993. **Cordt, B.,** Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie. VI + 112 s.
Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis) 1894: 2.

2994. **Wohlwill, Ad.,** Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630–1632.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16, s. 173—186.

2995. **Hertel, G.,** Nachrichten über Bottmarsdorf während des dreissigjährigen Krieges.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 232—261.

2996. **Dittmar, Max,** Die Zerstörung Magdeburgs im Jahre 1631. Offene Antwort an Herrn Professor Dr. Wittich.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 303—400.

2997. Uebergabe des Klosters Arnsburg an Philipp Reinhardt Grafen zu Solms durch Axell Oxenstierna. Frankfurt 1633 October 28. Mitg. v. *A. Roeschen.*
Quartalblätter des Historischen Vereins für das Grossherzogthum Hessen. Neue Folge. Bd 1, s. 518—520.

2998. **Dittmar, Max,** Zur Bevölkerungsstatistik des magdeburgischen Landes im Jahre 1635.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 262—302.

2999. **Matthäi, W.,** Landgraf Georg II und Jakob Ramsay, der Kommandant von Hanau.
Archiv für Hessische Geschichte und Alterthumskunde. Neue Folge. Bd 1, s. 481—519.
Jakob Ramsay var anförare för den svenska garnisonen i Hanau 1636—1639.

3000. **Faber, C. W.,** Aus dem Schwedenkrieg. [1639.]
Vogesengrün. Ein elsässicher Familienkalender 1895, s. 109—111. [Tr. 1894.]

3001. **Haedrich,** Der Übergang der Schweden unter Torstenson über die Elbe bei Torgau am 16 und 17 Oktober 1642.
Veröffentlichungen des Altertums-Vereins zu Torgau. 7, s. 75—77.

3002. **Herbet, F.,** La vérité sur le meurtre de Monaldeschi. [1657.] 20 s. Fontainebleau.
Extrait des Annales de la Société historique et archéologique du Gâtinais.

3003. Lettres du Cardinal Mazarin pendant son ministère, recueillies et publiées par *G. d'Avenel.* T. 8. Juillet 1657—Août 1658. X + 835 s. 4:o. Paris.
Berör Karl X Gustafs historia.

3004. **Ribbeck, Walter,** Die auswärtige Politik Christoph Bernhards von Galen in den Jahren 1665 bis 1678 vornehmlich nach den Briefen des Johann Rodger Torck an Ferdinand v. Fürstenberg, Bischof von Paderborn.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. (Münster.) Bd 52, s. 36—201.

Berör äfven Sveriges politik vid denna tid.

3005. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des ducs de Brunswick, (1668—1674). Publiées d'après les manuscrits par *F. J. L. Krämer.* XXVII + (1) + 429 s. La Haye, M. Nijhoff.

P. de Groot var holländsk ambassadör i Stockholm.

3006. **Zwiedineck-Südenhorst, H. v.,** Deutsche Geschichte im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums. Bd 2: Vom Tode des grossen Kurfürsten bis zum Ausgange der Regierung Kaiser Karls des Sechsten. XII + 664 s. + 1 karta. Stuttgart, Cottaschen Buchhandlung.

Berör Karl XII:s historia.

3007. Handlingar rörande Carl Johans historia [1813, 1814].

Carl Johans förbundets handlingar för 1885—93. [Tr. 1894,] s. 13—64.

3008. Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814. Udgivne ved Dr. *Yngvar Nielsen.* 216 s. Christiania, J. Dybwad. Pr. 5,60.

Videnskabsselskabets Skrifter. 2. Historisk-filosofiske Klasse. 1894. N:r 4.

Se nedan »Recensioner» 3373.

3009. **Getz, B.,** Die schwedisch-norwegische Union.

Die Zukunft 1894. Bd 8: N:r 46, 47, (s. 294—301, 359—367).

3010. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: H. 1, s. 199—230. 4:o. Visby, »Gotlänningens» förlag. Pr. 1.

Innehåller släkterna: Fåhræus, Gahne, Gardell och Gazelius.

3011. Om Fredriksskans och äldre försvarsverk vid inloppet till Gefle. Af *J. S.*

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1894, s. 1—9.

3012. **Sylwan, Otto,** Studentlif på 1700-talet.

Kulturhistoriska Meddelanden. Årg. 1, s. 85—91.

1895.

3013. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 15, 1895. 446 + 79 + (1) + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.

Innehåll:

Hildebrand, E., Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611.

Schück, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan.

Hammarskjöld, A., Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 8—10 (med 1 karta).

Kock, A., Om ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt.

Stavenow, L., Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689.

Tegnér, E., Frih. Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution.

Bildt, C., S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet.
Stavenow, L., Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

..014. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Bd 5: H. 3, s. 483—812 + (2) s. Bd 6: H. 1, 318 s.

15. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening ...die Række. Bd 3: H. 2, s. 219—378. [Tr. 1894 men ej utk. ...rån 1895.]

...ongl. Biblioteke... 7. 12 s. + s. 161—224. Pr. 1,... Inneh. Årsberätt... C. Snoilsky, Svenska historiska planscher 3. [1667—].

17. Meddelanden från S... kivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XIX, s. 259—333 + (... ...lm, Norstedt. Pr. 1.

018. **Skarstedt, C. W.,** ... ...nization in Scandinavia.
The Imperial ... Review 1895. July—October, s. 400—417.

Schück, Henrik, De s... ...dersökningarna rörande ynglingasagan.
Historisk Tidskrift 1895, s ... ...8.

..20. **Kock, Axel,** Om Ynglinga... namn på en svensk konungaätt.
Historisk Tidsskrift 18... -170.

21. **Boor, C. de,** Der Ang... ...s auf Byzanz.
Byzantinische Zeitsch... 445—466.

3022. **Svensén, Emil,** En historisk runsten.
Historisk Tidskrift 1895, s. 433—435.

3023. **Hjärne, Harald,** Medeltidens statsskick omkring 800—1350. Valda texter. XXI + (1) + 426 s. Upsala, Historiska Föreningen. Pr. 9.
Historiska texter för akademiska öfningar.

3024. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 1: H. 2 (1327—1350). (3) s. + s. 241—430 + (1) s. Köbenhavn, Gad.
Se nedan »Recensioner» 3335.

3025. Die Chronica novella des Hermann Korner. Im Auftrage der Wedekindschen Preisstiftung für deutsche Geschichte. Herausgegeben von *Jakob Schwalm*. (2) + XXXVI + 650 s. 4:o. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

3026. **Christensen, William,** Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. (2) + 451 s. Köbenhavn, Gad. Pr. 5.

3027. Sverges traktater med främmande makter jämte andra dit hörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg*. D. 3: 3—4. 1483—1520 samt bihang. (Se N:r 670, 927, 1046, 1380, 1391, 1665 o. 1962.) X s. + s. 385—803. Sthlm, Norstedt. Pr. 13.

3028. [**Hildebrand, Emil**], När föddes Gustaf Vasa?
Historisk Tidskrift 1895, s. 343—345, 436—437.

3029. [**Kjellberg, Carl M.,**] När föddes Gustaf Vasa? En fråga för dagen. 10 s. Upsala. 25 separatexemplar.
Ur Fyris 1895, N:r 131.

3030. **Ahlenius, Karl,** Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. Studier i geografiens historia. Akad. afh. X + 433 + (1) s. + 2 kartor. Upsala, Förf. Pr. 5.

3031. **Joachim, Erich,** Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3: 1521—1525. (1) + 456 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 61.
Berör Gustaf Vasas historia.
Se nedan »Recensioner» 3340.

3032. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas.* 14: 2. s. 417—928. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1525—1566.

3033. Konung Gustaf den Förstes registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund.* (Se N:r 414, 789, 925, 1045, 1387, 1656 o. 2287.) D. 16. 1544. 789 + 73 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11.
»Handlingar rörande Sveriges historia.» Ser. 1.

3034. **Lundqvist Karl Gustaf,** Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige 1556—1622. Läroverksprogram. II + 79 s. 4:o. Norrköping.

3035. [**Lundström, Herman,**] Några ord om Kalvins förhållande till Gustaf I och hans äldste son.
Kyrklig Tidskrift 1895, s. 271—276.

3036. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold 1561—1565. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. Halvdel 2, (3) s. + s. 241—787. Köbenhavn, Reitzel. Pr. 4,50.
Berör Erik XIV:s första regeringsår.

3037. Ett klagomålsregister från Småland 1563.
Historisk Tidskrift 1895, s. 321—334.

3038. Lettres de Catherine de Médicis, publiées par *Hector de la Ferrière.* T. 5. 1574—1577. 5 + LXXVII + 377 + (1) s. 4:o. Paris.
Innehåller bl. a. bref från Catherine de Médicis till Danzay, de la Gardie och Katarina Jagellonika från åren 1574, 1576.

3039. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2: 3. Fra Aar 1574 til Aar 1607; s. 577—860 + (2) s. 4:o. Kjöbenhavn. Pr. 5.

3040. **Brandrud, Andreas,** Klosterlasse. Et Bidrag til den jesuitiske propagandas historie i Norden. VIII + 326 + (1) s. Kristiania, Steen. Pr. 3.

3041. **Pira, Karl,** Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. Akad. afh. VIII + 170 s. Sthlm, Förf.

3042. **Ingman, Santeri,** Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka vuosilta 1603—1613 (Karl IX:s ishafspolitik).
Historiallinen Arkisto 1895, s. 161—277.

3043. **Larsen, Axel,** Kristian den fjerdes Krige. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. 142 s. + 1 portr. + 2 stentrykte Kort. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 1,20.

3044. **Hildebrand, Emil,** Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611.
Historisk Tidskrift 1895, s. 1—38.

Gustaf Adolfs-litteratur.[1]

3045. **Axelson, G. E.,** Minnestal vid Carlskrona läroverks fest till åminnelse af 300-årsminnet af konung Gustaf II Adolfs födelse. Läroverksprogram. 7 s. 4:o. Carlskrona.

3046. **Edholm, Edw.,** Några anteckningar om Gustaf II Adolf af en Militärläkare.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1895, s. 14—22.

3047. **Eklund, Ludvig,** Föredrag vid Norrköpings högre allmänna läroverks Gustaf Adolfs-fest d. 8 december 1894. Läroverksprogram. 8 s. 4:o. Norrköping.

3048. **Faber, W.,** Predikan hållen i Lützen den 9 december 1894. Vid det 300-åriga Gustaf Adolfs-jubileet. Bemyndigad öfversättning. 14 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 50 öre.

3049. **Gustaf 2 Adolf** från folkligt kritisk synpunkt. 2 s. Fol.
Ur Öresundsposten 1894.

3050. **Hjärne, Harald,** Gustaf Adolfs eftermäle af en samtida italiensk krigare [Grefve Galeazzo Gualdo Priorato]. 4 s. Upsala.
Ur Fyris 1894, N:o 145.

3051. **Höjer, Nils,** Föredrag vid högre allmänna läroverkets i Visby Gustaf Adolfs-fest den 8 december 1894. 13 s. 4:o. Visby.

3052. **Lundin, C. Fr.,** Till 300-årsminnet af Gustaf II Adolfs födelse. Tal vid Fjellstedtska skolans minnesfest $18^{8}/_{12}94$. 17 s. Upsala.
Redogörelse för Fjellstedtska skolan läsåret 1894—95.

3053. **Minne** af Gustaf-Adolfs-festerna i Högre Lärarinne-Seminarium och Normalskolan för flickor den 8 december 1894. 43 s. Sthlm.
Innehåller tal af C. A. Zachrisson, G. J. Keijser, E. G. Lilljebjörn och Hortense Westman.

3054. **Nyström, J. F.,** Tal vid Gustaf Adolfsfesten i Upsala allmänna läroverk den 8 december 1894. Läroverksprogram. 10 s. 4:o. Upsala.

3055. **Rydfors, Aron,** Föredrag vid Nya Elementarskolans minneshögtid öfver Gustaf II Adolf den 8 december 1894. Läroverksprogram. 8 s. 4:o. Sthlm.

3056. **Schagerström, August,** Gustaf II Adolfs personlighet belyst genom citat ur hans efterlemnade skrifter. Föredrag vid Hudiksvalls högre allmänna läroverks minnesfest den 8 december 1894. Läroverksprogram. 14 s. 4:o. Hudiksvall.

3057. [**Tingsten, Lars Herman,**] Från Nürnberg till Lützen. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 369—386.

---

[1] I denna bibliografi finnes icke upptagen någon Gustaf Adolfs-litteratur, som kan räknas till vitterhet och dramatik.
Den Gustaf Adolfs-litteratur, som är tryckt 1894, men ej kom med i förra årets bibliografi, finnes nu upptagen här; dessa nummer skiljas från dem, som äro tryckta 1895, därigenom att efter de förra utsättes årtalet 1894.

3058. **Wägner, S.,** Minnesblad af vår största konung. Tal hållet i Nyköpings högre allmänna läroverk vid dess Gustaf-Adolfsfest den 8 december 1894. Läroverksprogram. 14 s. 4:o. Nyköping.

3059. **Bergroth, E.,** Kustaa II Adolf. 1594 joulukuun 9 päivä 1894. 47 s. 12:o. Porvoossaa 1894.

3060. **Brandin, Th.,** Gustav Adolf, der heldenmütige Kämpfer für das evangelische Deutschland. 16 s. Anklam, A. Schmidt.
Perlen. Erzählungen für jung und alt. N:o 31.

3061. **Dittmar, Max,** Gustav Adolf im Urtheil seiner Zeitgenossen und der Nachwelt.
Magdeburgische Zeitung 1894: N:o 625 (December 9).

3062. **Dodge, Theodore Ayrault,** Great captains. Gustavus Adolphus. A history of the art of war from its revival after the middle ages to the end of the Spanish succession war, with a detailed account of the campaigns of the great Swede, and of the most famous campaigns of Turenne, Condé, Eugene and Marlborough. With 237 charts, maps, plans of battles and tactical manoeuvres. XXIII + 864 + (2) s. Boston and New-York, Houghton, Mifflin and Company.

3063. Kong Gustaf Adolfs Död.
»Vort Forsvar» 1895, 5 Maj.

3064. **Ehses, Stephan,** Papst Urban VIII und Gustaf Adolf.
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausg. von H. Grauert. Bd 16, s. 336—341.

3065. **Faber, W.,** Zwei Gustav Adolf-Jubiläums-Predigten am 31 Mai 1894 zu Berlin und am 9 December 1894 zu Lützen. 23 s. Berlin, K. J. Müller.

3066. **Fricke, D.,** Bericht über die Gustav-Adolfs-Jubelfeier in Stockholm am 9 December 1894. 25 s. Leipzig, G. Wigand.

3067. **Frohnhäuser, Ludwig,** Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein.
Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 2 (1895), s. I—IV + s. 1—234 + pl. + 1 karta.

3068. **Frommel-Berlin, Emil,** Der Schwedenstein.
Deutsch-Evangelisch. Aus Liebe zum Volk ihm dargeboten. (Barmen.) H. 2, s. 1—10.

3069. **Glossen** zum Gustav-Adolphs-Jubiläum. Von *C. L. Th.* [Katolsk uppfattning.]
Der Katholik. Dritte Folge. Bd 11, s. 40—61.

3070. **Gustav Adolf,** König v. Schweden, der Retter des evangelischen Deutschlands. Von *J. K.* 16 s. + 1 portr. 12:o. Karlsruhe, Evangelischer Schriftenverein.
Kleine Schriften. H. 36.

3071. **Gustav Adolf,** König von Schweden, in Gottes Hand der Retter des evangelischen Deutschlands. 3e Auflage. 12 s. Kaiserswerth, Verlag der Diakonissen-Anstalt 1894.
Geschichten und Bilder fürs deutsche Volk. N:o 9.

3072. **Horning, W.,** Ueber die Trauerfeier bei d. Tode Gustav Adolfs im Münster zu Strassburg, 9 Dec. 1632.
Beitr. K. G. Elsass. 8, s. 25—32; 9, s. 61—63, 70—72.

3073. **Jacobi, Hans,** Wieviel hat Gustav Adolf für das evangelische Deutschland gethan? Was thut nun das evangelische Deutschland zum Gedächtnis Gustav Adolfs? Weimar 1894.

3074. **Klopp, Onno,** Tilly, Gustav Adolf und die Zerstörung von Magdeburg. 44 s. Berlin, Verlag der Germania. [Katolsk uppfattning.]
Katholische Flugschriften. N:o 94.

3075. **Lehmann, Max** und **Schultz, Hermann,** Festrede und Festpredigt an seinem dreihundertjährigen Geburtstage (9 Dezember 1894) gehalten. Zum Besten des Gustav-Adolf-Vereines. 32 s. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht.

3076. **Leuschner, D.,** Die Gustav Adolf-Feier in Stockholm und die Beteiligung deutscher Deputationen an derselben. 7 s. 4:o.
»Kirchlichen Korrespondenz» des Evang. Bundes. Jahrg. 9: N:o 1.

3077. **Löwis of Menar, Carl von,** Gustav Adolf's Belehnungen in Livland.
Düna Zeitung 1895. N:o 9.

3078. **Moser,** Gustav Adolf.
Deutsch-evangelische Blätter. Jahrg. 19: H. 8 (1894).

3079. **Nowack, W.,** »Verzage nicht, du Häuflein klein!» Predigt gehalten bei dem Gustav-Adolf-Jubiläum am 9 Dezember 1894 im akademischen Gottesdienste in St. Thomas in Strassburg i. E. 16 s. Heitz und Mündel.

3080. **Obser, Karl,** Gustav Adolf von Schweden an Oberrhein im Jahre 1620.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1895, s. 130—137.

3081. **Planer, O.,** Gustav Adolf-Sammlung mit besonderem Bezug auf die Schlacht bei Lützen am 6/16 November 1632. Lützen 1894.

3082. **Rosenthal, Gustav,** König Gustav Adolf von Schweden. 3e Auflage. 52 s. Barmen, H. Klein 1894.

3083. **Sakmann, Paul,** Rede gehalten bei der Gustav-Adolf-Feier des evangelisch theologischen Seminars in Tübingen am 9 Dezember 1894. 16 s. Tübingen, Heckenhauer.

3084. **Trümpelmann, A.,** Jubelfeier der dreihundertjährigen Wiederkehr des Geburtstages Gustav Adolfs am Sonntag, dem 9 December 1894 in Magdeburg. Kurzer Bericht und Festpredigt. 17 s. Magdeburg, Creutzsche Verlagsbuchhandlung.

3085. **Werner, A.,** In Gustav Adolfs Gedächtnis.
Protestantische Kirchenzeitung für das evangelische Deutschland 1894, s. 1169—1173.

3086. **Witz, C. A.,** Gustav Adolf und Jesus-Christus. Eine erweiterte Festrede. 39 s. Wien, Manzsche Universitäts-Buchhandlung.

3087. **Rheinisch-Westfälisches Gustav-Adolf-Blatt.** Jahrg. 38: N:o 12 + Beilage. (1894.) Festnummer aus Anlass der dreihundertjährigen Feier des Geburtstags Königs Gustav Adolf. 4:o.

3088. **Der Bote des evangelischen Vereins der Gustav-Adolf-Stiftung,** ausgesendet von *Wilhelm Zimmermann.* 1894: N:o 22—24. Gustaf Adolfs-nummer.

3089. **Bote des Gustav-Adolf-Vereins aus Thüringen.** Jahrg. 47: N:o 12. (1894.) Gustaf Adolfs-nummer.

3090. **Gustav-Adolf-Bote für Ostpreussen.** 1894: November, Dezember. Gustaf Adolfs-nummer. 4:o.

3091. **Der Märkische Bote des evangelischen Gustav-Adolf-Vereins.** 1894: 9—12. Gustaf Adolfs-nummer.

3092. **Schleswig-Holsteinischer Gustav-Adolf-Bote.** 1894: November + Beilage. Gustaf Adolfs-nummer. 4:o.

3093. **Sächsischer Gustav-Adolf-Bote.** 1894: November + Beilage, Dezember + Fest-Blatt zur dreihundertjährigen Geburtstags-Feier Gustav Adolfs (9 Dezember 1894). 4:o.

3094. **»Fliegende Blatt» des evangelischen Vereins der Gustaf-Adolf-Stiftung.** (1894.) N:o 78. Gustaf Adolfs-nummer.

3095. **Monatsblatt des Gustaf-Adolf-Vereins für die Provinz Sachsen.** 1894: November, Dezember. Gustaf Adolfs-nummer.

3096. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare afdelningen. Bd 7. 1. Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar bref 1632—1639. 2. Landgrefve Wilhelms af Hessen-Kassel bref 1632—1637. Med tillägg af brefven från den sistnämndes gemål, landgrefvinnan Amalia Elisabeth 1634—1650. Utg. af *Per Sondén*.. XV + 725 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9,50.

3097. Svenska riksrådets protokoll. 7. 1637—39. H. 2. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh*. (1) + IV s. + s. 373—664 + (1) + 2 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 3.
Se nedan »Recensioner» 3355.

3098. **Clason, Sam,** Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. Akad. afh. VIII + 279 + 72 + (2) s. Upsala. Akademiska bokh. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 3347.

3099. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 3: Th. 1: 1628—1630. XVIII + 628 s. + 2 portr. Paderborn, F. Schöningh.

3100. **Voigt, F.,** Kleine Mittheilungen über die Beziehungen Hamburgs zu Schweden in den Jahren 1630 bis 1650. 6 s. Hamburg.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 6: H. 2.

3101. Fra Peenemünde til Breitenfeldt. Et blad af Gustaf Adolfs Historie. (Frit efter *A. Fryxell*.)
»Vort Forsvar» 1895, 10 Februar, 24 Februar.

3102. **Wittich, Karl,** Noch einmal die Zerstörung Magdeburgs.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1895, s. 79—117.

3103. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenbergs Ende. Entgegnung auf die Schrift: »Jürgen Ackermann, Kapitän beim Regiment Alt Pappenheim. 1631». 32 s. Leipzig, Veit & Comp.

3104. **Hübsch, G.,** Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. Unter grundlegender Berücksichtigung der politischen Verhältnisse des fränkischen Kreises quellenmässig dargestellt. VIII + 154 s. Bamberg, Buchner.
Se nedan »Recensioner» 3351.

3105. **Struck, Walter,** Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 158 + LXXV + (4) s. Stralsund, Verlag der Königlichen Regierungs-Buchdruckerei.

3106. **Stälin, P.,** Schwedische Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Württemberg und an Angehörige zu demselben gehörigen Familien während des dreissigjährigen Krieges.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 3, s. 411—455.

3107. **Rösel, Ludwig,** Alt-Nürnberg. Geschichte einer deutschen Stadt im Zusammenhang der deutschen Reichs- und Volksgeschichte. X+686 +(1) s.+1 pl.+1 karta. Nürnberg, Korn'sche Buchhandlung.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget och framförallt striderna utanför Nürnberg.

3108. **Bresch, F.,** Stadt und Thal Münster im Elsass im dreissigjährigen Kriege.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1895, s. 383—423.
Berör svenskarnas ockupation af denna trakt.

3109. **Götz, Joh. Bapt.,** Die Schweden in Dietfurt anno 1633. Nach zeitgenössischen Aufzeichnungen zusammengestellt.
Sammelblatt des Historischen Vereins Eichstätt. Jahrg. 9, s. 41—51.

3110. **Will, Cornelius,** Die Einnahme von Stadt-Kemnath am 12 März 1634. Beitrag zur Geschichte des 30-jährigen Krieges in Oberpfalz.
Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg (1895.) Neue Folge. Bd 39, s. 1—32.

3111. **Huber, A.,** Studien über die Correspondenz der Generale Gallas, Aldringen und Piccolomini im Febr. 1634. 24 s. Leipzig, G. Freytag.
Archiv für Österreichische Geschichte.

3112. Ett bref från Adler Salvius (på tyska) dat. Hamburg d. 15 Mars 1639.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16, s. 140.

3113. **Seraphim, August,** Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte Kurfürst Georg Wilhelms von Brandenburg. 123+VIII+(1) s. Königsberg, Wilh. Koch.
Se nedan »Recensioner» 3356.

3114. **Malmström, Oscar,** Änkedrottning Maria Eleonora och hennes flykt till Danmark. [1640.] Läroverksprogram. 11 s. 4:o. Helsingborg.

3115. **Malmström, Oscar,** Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Friedrich Wilhelm af Brandenburg. [1641.] 13 s. 4:o. Helsingborg.

3116. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege. Nach den Akten der Wiener Archiv dargestellt. [Peter Melander.] (2)+172 s. Berlin, Fussingers Buchh.

3117. **Vessberg, Vilhelm,** Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645. 1: Gustaf Horns fälttåg. 68 s. Sthlm, Förf. Pr. 1.

3118. Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645 von *Berthold Bretholz.* Herausgegeben von der historisch-statistischen Section der K. K. mährischen Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft, der Natur- und Landeskunde anlässlich der 250-jährigen Erinnerungsfeier. XVII+143+(1) s. Brünn.

3119. **Lauckner, A.,** Zur Erinnerung an das Kriegsjahr 1644. [Die Belagerung der Stadt Chemnitz.]
Mitteilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. 8, s. 89—109.

3120. **Fischer-Treuenfeld, Ph. v.,** Die Rückeroberung Freiburgs durch die kurbayerische Reichsarmee im Sommer 1644. Erinnerungsblatt an eine schwere Leidenszeit der Stadt. Ihrer Bürgerschaft gewidmet. 244 s. Leipzig, E. Stock.

3121. Osnabrücker Geschichtsquellen. Herausgegeben vom Historischen Verein zu Osnabrück. Bd 3: Die Iburger Klosterannalen des Abts Mau-

rus Rost, bearbeitet von Oberlehrer *C. Stüve.* XX + 307 + (1) s. + 1 portr. + 1 pl. Osnabrück.
Behandlar bl. a. underhandlingarna i Osnabrück 1644, 45.

3122. Der Ueberfall zu Starzeddel am 6 Juni 1645. Der letzte Schwedenkampf in der Niederlausitz.
Gubener Zeitung 1895, N:o 17.

3123. **Bretholz, Berthold,** Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Herausgegeben vom Gemeinderathe der Landeshauptstadt Brünn. X + 86 s. + 7 pl. + 2 portr. + 1 facs. Brünn, Rudolf M. Rohrer.

3124. **Netopil, Franz,** Kriegsnoth und Bürgertreue. Eine Erzählung aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. Der vaterländischen Jugend gewidmet. 206 s. + portr. o. pl. Znaim, Fournier & Haberler.
Handlar om Torstensons fälttåg i Mähren och belägringen af Brünn 1645.

3125. Das Schweden-Fest in Brünn. 1895, Aug. Kortare och längre uppsatser i »Tagesbote aus Mähren und Schlesien» 1895, N:o 180—187, »Deutsches Blatt» 1895, N:o 63 och »Brünner Morgenpost» 1895, 11, 13, 15 och 16 Aug.

3126. **Fries, Ellen,** Ett tvåhundrafemtioårs-minne. [Freden i Brömsebro 1645.]
Läsning för folket 1895, s. 257—274.

3127. Från fredsmötet 1645. Meddeladt af *Ellen Fries.*
Historisk Tidskrift 1895, s. 431—433.

3128. **Voigt, F.,** Die Besetzung des Hamburgischen Landgebiets durch schwedische Truppen und die Bezahlung des Hamburgischen Antheils an der Kriegsentschädigung für Schweden im Jahre 1649. 6 s. Hamburg.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 6: H. 2.

3129. **Huitfeldt-Kaas, H. J.,** Bidrag til den dansk-norske Hærs Historie i Midten af det 17 Aarhundrede.
Danske Magazin. Femte Række. Bd 3, s. 248—271.

3130. Svenska hjältar under de sista fyrahundra åren, skildrade af framstående historiska författare och ur deras arbeten samlade och utvalda. Ny upplaga utgifven af *J. R. Spilhammar.* 2. Från Karl X Gustaf till våra dagar. 184 s. + 17 pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2.

3131. Derfflinger als Reiterführer. Von *E. M.*
Deutsche Heeres-Zeitung 1895, s. 619—620, 626—628, 635—637, 643—645, 657—661, 665—668.

3132. **Christensen, Chr. Villads,** De jydske Kirkebögers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 519—554.

3133. **Ahlefeldt, Ditlev,** Memoirer, Dagbogsoptegnelser og Brevböger, udgivne paa Foranledning af Lehnsgreve C. J. F. Ahlefeldt Laurvig efter Originalerne i Haseldorfs Arkiv ved *Louis Bobé.* XI + 219 s. + 2 portr. Tr. som manuskript. Kjöbenhavn, Höst & Sön.
Berör Karl X Gustafs danska krig 1657—58 och 1658—60.

3134. **Köcher, Adolf,** Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714. Th. 2: 1668—1674. VIII + 675 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 63.
Berör Trippelalliansen och den därefter följande omkastningen i Sveriges yttre politik, som ledde till förbundet med Frankrike.

3135. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 12. 1675–1678. Utg. af *Severin Bergh*. (4) + 379 s. **Sthlm, Norstedt.** Pr. 4,75.

3136. **Schnitler, Didrik,** Blade af Norges Krigshistorie. Skildringer. XVI + (1) + 478 s. + 1 portr. + 12 kartor. Aschehoug & Com. Pr. 7,50.
Innehåller skildringar af krigen 1675—1679, 1808—09 och 1814.

3137. **Larsen, Axel,** Slaget ved Landskrona den 14:de Juli 1677.
»Vort Forsvar» 1895, 27 Januar.

3138. **Meyer, Paul,** Pufendorf.
Wissenschaftlige Beilage der Leipziger Zeitung 1894, s. 521—524.

3139. **Malmström, Oscar,** Nils Bielke och kriget mot turkarna 1684–1687. (4) + 87 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 1,50.

3140. **Stavenow, Ludvig,** Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689.
Historisk Tidskrift 1895, s. 171—207, 261—320.

3141. **Hildebrand, Emil,** Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige.
Historisk Tidskrift 1895, s. 208—217.

3142. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1700—1814. 156 + (1) s. + 11 portr. och pl. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 2,50.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Iver Huitfeld, Kristen Tommesen Sehested, Peter Tordenskjold, Anna, Hans og Peder Colbjörnsen, Johan Olfert Fischer, Peter Willemoës och Peter Buhl.
Se nedan »Recensioner» 3363.

3143. **Bain, Nisbet R.,** Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682–1719. XVIII + 320 s. + 16 portr. + 7 pl. + 5 kartor. London, Putnam.
Heroes of the Nations.

3144. **Malo, Charles,** Charles XII, roi de Suède, à propos de publications récentes.
Journal des Débats 1895, 30 décembre.

3145. **Schefer, Christian,** Charles XII, roi de Suède.
La Nouvelle Revue 1895. T. 97, s. 93—118.

3146. **Bienemann jun., Fr.,** Zur Geschichte der Belagerung Dorpats 1704. Major v. Brömsen's Observationsjournal.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 55—67.

3147. Magister, Provst Jörgen Mikkelsen Hulbechs Beretning om Krigsbegivenhederne i Danmark i Aarene 1709—15. Meddelt af *J. C. W. Hirsch*.
Museum 1895. Bd 2, s. 35—64, 82—176.

3148. **Lundström, Herman,** Ett och annat om svenskarne i ryska fångenskapen 1709—1721.
Kyrklig Tidskrift 1895, s. 383—404.

3149. En gammel Beretning om Ivar Huitfeldt og Danebrogs Undergang. [1710.] Meddelt ved Arkivfuldmægtig *E. Hartmann*.
Juleaften 1895 (Norsk jultidning).

3150. **Botner, Andreas,** Oberst Kruses Kamp med Karl XII i Höland. Optegnelser. Udgivne af *O. A. Överland*. 16 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 20 öre.
Historiske Fortællinger, N:o 1.

3151. **Syveton, Gabriel,** L'erreur de Goertz.
Revue d'histoire diplomatique 1895, s. 417—444.

3152. **Munthe, C. O.,** Fra krigen Söndenfjelds 1718.
Norsk Militært Tidsskrift 1895, s. 592—608.

3153. **Holm, Edvard,** Den store Votering om den politiske Stilling udadtil i Efteraaret 1718.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 295—312.

3154. Karl XII:s sista planer.
Historisk Tidskrift 1895, s. 341—342.

3155. **Westrin, Th.,** Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref.
Historisk Tidskrift 1895, s. 334—341.

3156. **Stavenow, Ludvig,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. Presteståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. (3) + 91 s. Göteborg.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1895. 1.
Se nedan »Recensioner» 3365.

3157. **Nordin, Hjalmar,** De ecklesiastiska deputationerna under Fredrik I:s regering. Akad. afh. VIII + 137 s. Strengnäs, Förf. Pr. 1,50.

3158. **Malmström, Carl, Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan, delvis omarbetad. D. 2. VIII + 455 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 3366.

3159. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 14: H. 2. 1742—1743. Utg. af *C. Silfverstolpe.* (1) s. + 337—756 + 60 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.

3160. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga. D. 1—2. VIII + (1) + 597 s. + 34 portr. + 4 pl. Lund, Förf. Pr. 12.
Endast tryckt i 150 numrerade exemplar.
Se nedan »Recensioner» 3367.

3161. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 22. [Juli 1762—März 1763.] (1) + 637 + (1) s. Berlin, Duncker.

3162. **Annerstedt, Claes,** Landshöfdingeämbetets i Uppsala län riksdagsberättelse för åren 1765—1768, afgifven 6 April 1769 (efter konceptet i länsarkivet i utdrag meddelad).
Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 186—216.

3163. **Brown, John,** Original memoirs of the sovereigns of Sweden and Denmark from 1766 to 1818. Vol. 1—2. 1: XV + 314 s. + 1 portr. 2: XI + 332 s. + 1 portr. London, Nichols.

3164. Den danske Envoyé Baron C. F. Güldencrones Indberetning om Regjeringsforandringen i Stockholm den 19 August 1772. Ved *C. J. Anker.*
Morgonbladet (Kristiania) 15 December 1895, Extranumer.

3165. **Nordmann, P.,** Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten åren 1783 och 1784.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 189—200.

3166. En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.] (Se N:o 2756.)
Försvarsvännen 1895, s. 5—7, 11—12, 13—14.

3167. **Odhner, C. T.,** Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 9, s. 145—208.

3168. **Almquist, Joh. Ax.,** Riksdagen i Gefle 1792. Akad. afh. 208 s. Upsala, Förf.

3169. **Bittard des Portes, René,** Les derniers jours d'une mission diplomatique en Suède (Août 1790—Avril 1792).
Revue d'histoire diplomatique 1895, s. 244—264.

3170. **Anker, C. J.,** Mordet paa Gustaf den Tredie. Uddrag af den danske Envoyés Indberetninger fra Stockholm til Kjöbenhavn. Efter Originalerne i det danske Udenrigsministeriums Arkiv.
Museum 1895, s. 188—223.

3171. **Arfwidsson, Alvar,** Konungamördaren Ribbing och hans moder.
Ny Illustrerad Tidning 1895, s. 123, 126, 132, 133, 143, 146, 152.

3172. **Poniatowski, Stanislas,** Souvenirs. Publ. par *J. Korzeniowski.*
Revue d'histoire diplomatique 1895, s, 481—535.
S. 517—520 berättas om Gustaf IV Adolfs och hertig Karls besök i Petersburg 1796, därvid Poniatowski var närvarande.

3173. Ett ungdomsbref från Gustaf af Wetterstedt. (14 Maj 1798.)
Historisk Tidskrift 1895, s. 218—220.

3174. **Frobenius, H.,** Wismar. Eine brennende Frage. 31 s. Wismar, Hinstorffsche Hofbuchhandlung.

3175. **Brehmer, W.,** Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren 1800—1810. 11. Geschenke an französische Officiere nach der Schlacht bei Lübeck.
Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1895, s. 5—10.
Berör Karl XIV Johans historia.

3176. Krigsbegivenhederne 1808. Ved *H. Degenkolv.*
»Vort Forsvar» 1895, 7 April, 21 April, 5 Maj, 19 Maj, 16 Juni, 30 Juni, 14 Juli, 28 Juli, 25 August, 20 Oktober, 17 November.

3177. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgifvet af generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 2. (Se N:o 1451.) VIII + 390 s. + 67 Bilagor + 25 kartor + 6 pl. Sthlm, Looström. Pr. 9.
Se nedan »Recensioner» 3370.

3178. Georg Carl von Döbeln. Af *G. L.*
Försvarsvännen 1895, s. 70—72, 77—79, 81—83, 86—87, 90—92, 95—96.

3179. **Björlin, Gustaf,** Revolaks.
Fordomdags, s. 172—186.

3180. Ur svenska flottans annaler. 4. Undsättandet af Gottland år 1808. Af *—g.*
Försvarsvännen 1895, s. 41—43.

3181. Vid Oravais den 14 september 1808.
Försvarsvännen 1895, s. 98—100, 103.

3182. **Schnitler, Didrik,** Episoder af Krigen 1808—1809. — Kritik af den svenske Generallieutenant C. Meijers Bog om Krigen 1808—1809.
Blade af Norges Krigshistorie (Se N:o 3136), s. 199—315.

3183. Ett och annat från finska kriget 1808—1809.
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 529—538.

3184. Krigsbegivenheder nordenfjelds 1808—1809.
»Værg dit Land» 1895, s. 6—7, 10—12, 18—20, 23—24, 26—27.

3185. Ur svenska flottans annaler. 3. Löjtnant Escholins försvar af korvetten Camilla år 1809. Af *—g.*
Försvarsvännen 1895, s. 38—39.

3186. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen Grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 8—10. (Se N:o 2392 o. 2757.)
Historisk Tidskrift 1895, s. 97—156 + 1 karta.

3187. **Tegnér, Elof,** Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution.
Historisk Tidskrift 1895, s. 229—260.

3188. Tillæg til Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI. Januar 1812—April 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 28—46.

3189. Den bevægelige Armédivision. Juni—Juli 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 47—57.

3190. Aktstykker nærmest vedrörende den bevægelige Armédivision.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 57—84.

3191. **Quistorp, Barthold von,** Zur Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813.
Militär-Wochenblatt 1895, s. 331—335, 353—357.

3192. **Wiehr, Ernst,** Napoleon och Bernadotte under höstfälttåget 1813. Öfv. af E. Werner. VII + 322 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 71.

3193. **[Tingsten, Lars Herman],** Napoleon och Bernadotte 1813. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 289—297.

3194. Træfningen ved Bornhöft 1813.
»Værg dit Land» 1895, N:o 22, Tillæg.

3195. Aktstykker og Breve af blandet Indhold, nærmest vedrörende Perioden Juni—Avgust 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 1—27.

3196. **Rubin, Marcus,** Frederik VI:s Tid fra Kielerfreden til Kongens Död. Ökonomiske og historiske Studier. 640 + (1) s. Köbenhavn, Philipsen, Pr. 10.

3197. **Schnitler, Didrik,** Grændsekrigen i 1814. — Lier og Matrand.
Blade af Norges Krigshistorie (Se N:o 3136), s. 317—435.

3198. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. Bd 5, s. 2785—3066 + pl. Kristiania, Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1814.

3199. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. Med portræt af Hs. Eks. Grev J. H. Tawast. IX + (2) + 217 + (2) s. Kjöbenhavn, Kjær. Pr. 3.

3200. **Forssell, Hans,** Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel d. 14 jan. 1814. En rättshistorisk kontrollanalys. 30 s. Pr. 50 öre.
Nytt Juridiskt Arkiv 1895. Afd. 2: Tidskrift för lagstiftning: Bihang.

3201. **Reuterskiöld, C. A.,** »En rättshistorisk kontrollanalys». 18 s. Upsala, Förf. Pr. 25 öre.
Ur »Fyris» 1895, N:o 115.

3202. **Schäfer, Dietrich,** Zur Geschichte der Begründung der schwedisch-norwegischen Union.
Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 464—475.
D. Schäfer vänder sig emot N. Edéns bok, »Die schwedisch-norwegische Union und der Kieler Friede».

3203. **Skavlan, Aage,** Norges uafhængigheds-erklæring i 1814. (2) + 136 s. Kristiania, De tusen hjems forlag. Pr. 1,50.

3204. **Nielsen, Yngvar,** Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. Autorisierte deutsche Ausgabe. 116 s. + 1 Bilaga. Kiel u. Leipzig, Lipsius & Tischer.
Se nedan »Recensioner» 3376.

3205. Två bröder. En enkel berättelse om unionen mellan Sverige och Norge. Till svenska folkets tjenst af *Junius*. (Utgifven på P. Em. Lithanders bekostnad.) 59 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 75 öre.

3206. Fred med Norge. Unionen må bära eller brista. På ren svenska af en f. d. riksdagsman. 40 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

3207. [**Hedin, Adolf**], I unionsfrågan med anledning af frih. L. de Geers uppsats: »Huru bör Sverige förhålla sig under unionskonflikten.» 4 s. St. fol.
Dagens Nyheter 1895, d. 30 November.

3208. **Hjärne, Harald,** Unionskrisen.
Svensk Tidskrift 1895, s. 172—185.

3209. **Hjärne, Harald,** Unionsrevisionismen. Tal vid ett offentligt möte i Upsala den 27 Oktober 1895. 27 s. Upsala, Förf. Pr. 10 öre.

3210. **Koch, Richert von,** Skall det bli krig med Norge? 16 s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 25 öre.

3211. En promemoria angående några af de förenade rikenas inbördes förhållanden. Af *x. x.* 30 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 50 öre.

3212. I den unionella revisionsfrågan. Af *Erik*. 15 s. Sthlm, Centraltryckeriets förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 7.

3213. **Svenson, Axel,** Brödrafolkens väl. Historien och urkunderna om unionsförhållandet. Den norska krisens verkliga faror. En protest mot sträfvandena för svensk öfverhöghet inom unionen. Fred på Skandinaviska halfön. 48 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25.

3214. Sverige och unionen. 8 s. Sthlm.
Svenska Nationalföreningens småskrifter. 1.

3215. Unionen betraktad från praktiska synpunkter. 31 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 50 öre.

3216. **Meyer, Ludvig,** Unionssagen i Norge.
Nordisk Revy 1895, s. 313—325.

3217. **Sars, J. E.,** Vor unionelle forsvarspligt.
Nyt Tidsskrift 1894/95, s. 552—559.

3218. Unionen seet fra et praktisk standpunkt. 31 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 50 öre.

3219. **Meyer, Ludvig,** Die Unionsfrage in Norwegen.
Die Gegenwart 1895, 387—390.

3220. Zur Auswärtigen Ministerfrage in Schweden-Norwegen. Von einem Mitgliede des schwedischen Reichstages. 31 s. Leipzig, Harrassowitz. [Tr. i Stockholm.]

3221. Die schwedisch-norwegische Union und ihre staatsrechtliche Grundlage. 24 s. Leipzig, Harrasowitz.
Ur »Nya Dagligt Allehanda».

3222. Die Skandinavische Unionsfrage für das politisch denkende Publikum einfach dargestellt von *Junius*. 72 s. Berlin, Verlag des Bibliographischen Bureaus.

3223. The case for Sweden. By *A Swedish M. P.*
The New Review 1895, s. 402—414.

3224. Is king Oscar II a constitutional king? 16 s. London, W. Reeves.

3225. **Sars, Ernst,** The case for norwegian liberalism.
The Fortnightly Review 1895. Vol. 2, s. 269—281.

3226. **Siewers, Carl,** A king's scheme of scandinavian unification.
The Fortnightly Review 1895. Vol. 2, s. 282—288.

3227. **De Lagrèze,** Le conflit suédo-norvégien.
Le Correspondant 1895, s. 1043--1059.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

3228. **Brinkman, C. G. von,** Om sig sjelf och åtskilliga samtida. Meddeladt af *K. F. W—r.* [*K. F. Werner.*]
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 225—269.

3229. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 3, s. 109—167. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Program.

3230. **Rechenskap** Anno 1663—1678, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1895. Bilaga.

3231. **Rosman, Holger,** »Peder Månssons vapenbok».
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 273—278.

3232. **Schück, Henrik,** Två svenska biografier från medeltiden. 1: De vita domini Petri Olavi. 2: De vita Sancti Nicholai.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 5, s. 295—474.

3233. **Tideman, Henning,** Dagbok. I bearbetning af *S. J. Kardell.* 140 + (1) s. Östersund, Utgifvaren.

3234. **Vistrand, P. G.** o. **Seth, Martin,** Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 1: (1637—1716) af *P. G. Vistrand.* 192 s. Uppsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 2.

3235. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 1—5. 400 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25 häftet.
Se nedan »Recensioner» 3379.

Krigshistoria.

3236. **Bäckström, Otto** u. **Hennigs, A. v.,** Offizier-Stamm und Ranglisten des Pommerschen Füsilier-Regiments N:o 34. Th. 1. 1720—1820. Bearbeitet v. *Otto Bäckström.* Th. 2. 1820—1895. Auf Befehl des Regiments zusammengestellt von *A. v. Hennigs.* (4) + 348 s. Berlin, Mittler und Son.

3237. **Mankell, Julius,** Öfversikt af svenska krigen och krigsinrättningarnes historia. D. 2: Nyare tiden 1526—1611. Bd. 1: Krigshistoria 1526—1592. H. 2: Krigshistoria under Johan III:s regering. VI + 190 s. + 3 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 61, 3.

Litteratur- och Konsthistoria.

3238. **Almquist, Joh. Ax.,** Werner von Rosenfelt. 40 s. Upsala.
Ur Samlaren 17.

3239. **Bildt, C.,** Upplysningar om det italienska originalet till Histoire des intrigues galantes de la reine Christine.
Historisk Tidskrift 1895, s. 89—92.

3240. **Cygnæus, Gustaf,** Från Johan Henrik Kellgrens ungdomsår.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 355—368.

3241. **Erdmann, Nils,** Carl Mikael Bellman, hans omgifning och samtid. (2) + 219 + (3) s. + 8 portr. o. pl. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 2,50.

3242. **Granberg, Olof,** Konsthistoriska studier och anteckningar. (4) + 98 + (2) s. + 5 pl. Sthlm, Förf. Pr. 10.
Endast tryckt i 125 exemplar.

3243. **Gödel, Vilhelm,** Hjalmars och Hramers saga. Ett literärt falsarium från 1690.
Svenska Fonrminnesf. Tidskrift 1895, s. 137—154.

3244. **Kruse, John,** Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinne-porträtt från Sveriges rococo-tid. Akad. afh. VIII + 415 s. + 5 portr. Lund, Gleerupska universitetsbokh. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 3380.

3245. **Levertin, Oscar,** Konturer till en Bellmanskarakteristik.
Ord och Bild 1895, s. 59—82.

3246. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid. D. 1: Frihetstiden. IV + 215 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,75.

3247. **Ljunggren, Gustaf,** Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. D. 5. Striden emellan gamla och nya skolan 1815—1821. H. 4. (Sluth.) VI s. + s. 483—646 + 1 pl. Lund, Gleerup. Pr. 2.

3248. **Schück, Henrik,** Lars Wivallius, hans lif och dikter. 2. Dikter. 120 s. + 1 portr. Upsala. Pr. 2.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 13: 2.

3249. **Schück, Henrik** o. **Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 1: 1—2. 96 s. + pl. + faks. 2: 1—2. 96 s. + pl. + portr. + faks. Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. häftet.

3250. **Snoilsky, Carl,** Minne af skalden Michael Choræus.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. D. 9, s. 13—95.

3251. **Sylwan, Otto,** Frihetstidens politiska press. Några konturer.
Nordisk Tidskrift 1895, s. 443—460.

3252. **Wrangel, Evert,** Hvad folket sjunger.
Nordisk Tidskrift 1895, s. 239—266.

Statsrätt och Juridik m. m.

3253. **Alin, Oscar,** Kongl. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna på de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar. 108 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar 12: 3.

3254. **Arosenius, E.,** Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. Akad. afh. (2) + 127 s. Sthlm, Förf. Pr. 1,50.

3255. **Kjellén, Rudolf,** Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. VII + 191 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. 4: 1.
Se nedan »Recensioner» 3382

3256. **Maurer, K.,** Ueber Recht und Verfassung des alten Gothenburg (1603—1612).
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Bd 12, s. 155—160.

3257. **Reuterskiöld, C. A.,** Öfversigt af den svenska riksdagens sammansättning och verksamhetsformer efter 1809. 191 + (1) s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 4,50.

3258. **Svensson, David,** Breviarium juridicum hallandicum. Utgifvet af *Aksel Andersson*. VI + 71 s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 1.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Rätts- och statsvetenskap. 1.

Bibliografi.

3259. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow*. Jahrg. 16. 1893. XVIII + 141 + 455 + 508 + 301 s. Berlin, Gaertner.
Afdelningen för Sverige, som omfattar perioden 1890—93, är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 221—258 af tredje afdelningen.

3260. **Lundstedt, Bernhard,** Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag utarbetad. D. 1. 1645—1812. (4) + 178 s. Sthlm, Klemmings antiqvariat. Pr. 5.

3261. **Lundstedt, Bernhard,** Notice sur les bibliothèques publiques de Suède. 11 s. Paris, Welter. 25 separatexemplar.
Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. 1895.

3262. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1894. 30 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1895. 50 separatexemplar.

3263. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 3. 1667—1718.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 17, s. 161—224.

3264. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 3.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XIX, s. 271—333 + (1) + II s.

3265. **Tegnér, Elof,** De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd. 66 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar 12: 1.

Topografi.

3266. **Berg, Wilhelm,** Dragsmarks kloster.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 1—98 + 1 karta.
Äfven utgifven separat 85 s. + 1 karta. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2.

3267. **Bergström, G.,** Arboga krönika. (Se N:o 1954.) 2. Nyare tiden. Efter samtida källor. (1) + 246 s. + 1 plankarta. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 3,25.

3268. **Bidrag** till Gefle stads äldre historia 1413—1636. Af *J. S.* Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1895, s. 1—46.

3269. **Ehrenheim, Erik von,** Utö jämte bilaga. Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 173—185.

3270. **Eksjö-ortens kyrkor,** i bild och text, utgifna af Eksjö-Tidningens redaktion. 136 s. 4:o. Eksjö.

3271. **Fehr, Isak,** Strengnäs kyrkomuseum samt notiser om staden och dess domkyrka. — *Bejbom, Otto,* Grafvarna i domkyrkan. Kort handledning för besökande. 74 s. Strengnäs, Moselius. Pr. 40 öre.

3272. **Hildebrand, Hans,** Sko kloster och dess kyrka. Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 111—141.

3273. **Isberg, A. U.,** Bidrag till Malmö stads historia. 1. Stadens presterskap från äldsta tider till den 23 mars 1895. 324 s. Malmö, Förf. Pr. 3,75.

3274. **Kardell, S. J.,** Om Jämtlands och Härjedalens kyrkors räkenskaper åren 1628—1631. Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s.116—124.

3275. **Kjellberg, Carl M.,** Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria. Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 142—163.

3276. **Lindgren, Gustaf,** Svenska kyrkor. Femtiotre illustrationer under medverkan af *John Kindborg.* (1) + 78 + (1) s. Sthlm, Seligmann. Pr. 3.

3277. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. (Se N:o 1955.) 2. VIII + 531 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 10. Se nedan »Recensioner» 3385.

3278. **Läckö** slott. Af *G. W.* Svenska Turistföreningens Årsskrift 1895, s. 259—265.

3279. **Nerman, Gustaf,** Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar. En teknisk-ekonomisk skildring af nämnda företags uppkomst, utveckling och fullbordan under tre århundraden. Afd. 1: (1525—1809.) 128 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 4.

3280. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785, 2461 o. 2857.) H. 6. VIII s. + s. 385—784 + 2 portr. + 1 facsimile + 1 karta. H. 7. 224 s. + 1 karta + 4 pl. Sthlm, Förf. Pr. H. 6: 7. H. 7: 3. Ej i bokhandeln.

3281. **Wibling, Carl,** Lunds domkyrkas grund. Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Anden Række. Bd. 10, s. 205—217.

3282. **Wrangel, F. U.,** »Gata upp och gata ned» på Norrmalm (1660-talet). Vintergatan. Samling skrifter på vers och prosa utgifven af Sveriges författareförening. Årg. 2, s. 302—312.

Kulturhistoria.

3283. **Adde, Adolf,** Anteckningar rörande storskiftes- och afvittringsverket i Dalarne m. m. jemte åtskilliga kulturhistoriska anteckningar från denna tid. 147 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 2,50.

3284. **Annerstedt, Claes,** Upsala Universitetsbiblioteks historia intill år 1702. Med nio bilagor. 119 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar 12: 2.

3285. **Björlin, Gustaf,** Fordomdags. Kulturhistoriska utkast och berättelser. (1) + 196 s. Sthlm, Geber. Pr. 2,50.

3286. **Björlin, Gustaf,** En svensk officers öden och äfventyr (1625—1672).
Fordomdags, s. 1—48.

3287. **Björlin, Gustaf,** Trolldomsväsendet i Stockholm 1676.
Fordomdags, s. 67—130.

3288. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. Historik och beskrifvande förteckning. D. 1—2. 1: Tapetsamlingarna och tapetväfveriet under femtonhundratalet. (3) + 100 s. + 11 ljustryckspl. 2: Tapetsamlingarna och tapetväfveriet under 1600- och 1700-talen. 182 s. + 43 ljustryckspl. Tr. i 200 numrerade exemplar; st. 4:o. Sthlm.
Se nedan »Recensioner» 3389.

3289. **Fries, Ellen,** Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. (1) + 247 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.

3290. **Haraldsson, Mårten,** Anteckningar om seder och bruk, sägner och vidskepelse i Villstads socken, Västbo härad, i Småland under 1700-talet.
Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och 1894. [Tr. 1895.] Meddelanden, s. 43—56.

3291. **Hildebrand, Emil,** En brytning i svenska adelns historia.
Ord och Bild 1895, s. 529—540.

3292. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 3, s. 273—432. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

3293. **Jacobs, Ed.,** Graf Wolf Ernsts zu Stolberg Reise nach Schweden 1562, 63.
Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde 1895, s. 378—382.

3294. **Levertin, Oscar,** Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet.
Ord och Bild 1895, s. 433—456.

3295. **Lindberg, Oskar,** Om inlagdt träarbete på Kalmar slott.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1895, s. 5—20.

3296. **Råd,** Några, att iakttaga under pestilentie.
Historisk Tidskrift 1895, s. 92—93.

3297. **Stavenow, Ludvig,** Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.
Historisk Tidskrift 1895, s. 415—430.

3298. **Tegnér, Elof,** En svensk adelsdam från slutet af sextonhundratalet. [Sofia Juliana Forbus.]
Nordisk Tidskrift 1895, s. 1—26.

3299. **Wahlfisk, Joh.,** Karl Gustaf stads manufakturverk och dess s. l Tyska församling 1656—1749.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. H. 8, s. 5—34.

3300. **Wieselgren, Sigfrid,** Sveriges fängelser och fångvård från äldı tider till våra dagar. Ett bidrag till svensk kulturhistoria. XI · 481 s. + kartor o. pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,00.

3301. **Vistrand, Per Gustaf,** Anteckningar om handtverksämbeten i Stocl holm.
Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och 1894. [T 1895.] Meddelanden, s. 7—15.

3302. **Wrangel, Evert,** Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens hä der 1718—1733. (2) + 368 s. Lund, Gleerup. Pr. 5.

Kyrkohistoria.

3303. **Bildt, C.,** S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Ron under 1600-talet.
Historisk Tidskrift 1895, s. 353- 414.

3304. **Jungfru Marie örtagård.** Vadstenanunnornas veckoritual i svensl öfvers. från år 1510. Efter den enda kända handskr. med tillfogand af lat. originaltexten samt inledn. utg. af *R. Geete.* XC + 308 s Sthlm.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 107, 109.
Behandlar bl. a. Birgitta såsom stiftarinna af Salvatororden.

3305. **Nordin, Hjalmar,** Några bidrag till kännedom om kapellanernas ställning i Sverige under förra hälften af 1700-talet särskildt med afseende på förhållandena inom Upsala och Vexiö stift. 108 s Strengnäs, Moselius. Pr. 1.

3306. **Petersen, Richard,** Fra det svenske Kirkeliv i de sidste hundrede Aar. Nogle Person- og Tidsskildringer. (3) + 309 + (2) s. Köben havn, K. Schönberg. Pr. 1.
Innehåller bl. a. biografier af Samuel Ödman, Henrik Schartau, Johan Olof Wallin, Erik Gustaf Geijer, P. G. Ahnfelt, Johan Henrik Thomande och Karl Olof Rosenius.

3307. **Silfverstolpe, Carl,** Om kyrkans angrepp mot »Revelationes Sancta Birgittae» Ett bidrag till Birgittin-ordens historia. 50 s. Sthlm Uppläst som inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitet Akademien den 4 december 1894.
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar 12: 1.

3308. **Uppbörds- och utgifts-bok,** Vadstena Klosters, 1539—1570. Ut gifven af *Carl Silfverstolpe.* XXII · 185 s. + 1 facs. Sthlm Pr. 2.50.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 16: N:o 1.

Finland och Östersjöprovinserna.

3309. **Bienemann jun., Fr.,** Ein polnischer Index der schwedischen An hänger in Livland vom Beginn des 17 Jahrhunderts.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskund der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 86—103.

3310. **Bonsdorff, Carl v.,** Lisiä vuosina 1656—1658 pidettyjen maakuntakokousten historiaan.
Historiallinen Arkisto 1895, s. 278—288.

3311. **Brincken, Wilh. Fried von den,** Notata zur Lieffländischen und Kurländischen Historie auss glaubwürdigen Manuscriptis zusammen getragen, veröffentlicht von *H. Diederichs.* [1601—1735.]
Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894, s. 78—89.

3312. **Estlander, C. G.,** Den sista striden inom Finska nationen i Upsala.
Finsk tidskrift 1895. Bd 1, s. 163—174.

3313. **Färling, Fredr. Ign.,** Björneborgs skola 1640—1895. Minnesord i anledning af läroverkets indragning den 31 maj 1895. 56 s. Åbo.

3314. **Handlingar** rörande förvaltningen i Finland år 1808. Utg. af *Tor Carpelan.* [Äfven med finsk titel.] D. 2: 1. XXII + 472 + (1) s. 2: 2. XXII + 609 + (1) s. Helsingfors. Pr. 2: 1. 5 m. 50 p. 2: 2: 6 m.

3315. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad. D. 2: H. 1. Befolknings- och språkförhållanden under svenska tiden. Wiborgska ätter. (3) + VI + 149 + XXVI s. Wiborg. Pr. 4 m.

3316. **Lagus, Wilhelm,** Åbo akademis studentmatrikel. H. 6, (2) s. + s. 473—714 + 50 s.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 11: 6.

3317. **Löwis of Menar, Carl von,** Alt- und Neu-Dünamünde.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 170—174 + 1 pl.

3318. **Löwis of Menar, Carl von u. Bienemann, jun., Fr.,** Die Burgen der Livländischen Schweiz, Segewold, Treyden, Kremon und Wenden. Zugleich ein Führer durch das Aathal. IV + 64 s. + 1 pl. + 1 karta. Riga, A. Stieda.

3319. **Regesten** aus zwei Missivbüchern des 16 Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. 1: 1514—1529; 2: 1536—1568. Herausgegeben von *Gotthard von Hansen.* 162 s. Reval, F. Kluge.
Se nedan »Recensioner» 3395.

3320. **Reiman, W.,** Zweiter Nachtrag zum »Codex livo-esthonicus». [Berör tiden 1704—1708.]
Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1894, s. 159—167.

3321. **Rein, Th.,** Johan Wilhelm Snellman. D. 1. V + 575 + (1) s. + 1 portr. + illustr. i texten. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Otava. Pr. 10 m.

3322. **Seraphim, A.,** Verzeichniss der Liv-, Est- und Kurländer auf der Universität Greifswald. 1. 1457—1645. Excerpirt und mitgetheilt aus dem 1 Th. der gedruckten Matrikel.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 43—54.

3323. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Eine populäre Darstellung. Mit sieben Bildern, einer Karte und einem Personen- und Sachregister. Bd 2. 1: Die Provinzialgeschichte bis zur Unterwerfung unter Russland. — 2: *A. Seraphim,* Kurland unter den Herzögen. VI + 715 + 2 s. Reval, F. Kluge.

3324. **Schybergson, M. G.,** Johan Henrik Kellgrens minne i Finland.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 249—254.

3325. **Sinowjew, M. A.,** Untersuchung über die landschaftliche Organisation des livländischen Gouvernements. Eine Studie. Autorisirt Uebersetzung aus dem Russischen. 103 + (1) s.
Baltische Monatsschrift 1895: H. 1. (Beilage.)

3326. **Suutarla, Zef.,** Den historiska utvecklingen af Finlands grundlagar. Tre föredrag. Öfversättning. 85 s. Helsingfors.
Folkupplysnings-sällskapets skrifter. 92.

3327. **Ur Finlands historia.** Publikationer ur de Alopæiska papprer Redigerade af *Ad. Neovius.* H. 12. (Slut.) (Se N:r 2138.) LXI s. + s. 889—963 + (1) + (4) s. + s. 49—50. Helsingfors, Söderström Pr. 1 m. 75 p. häftet.

3328. **Wrede, K. A.,** Skisser från det gamla Wiborg. Med historisk tex af *Gabriel Lagus.* 34 s. + 26 pl. Helsingfors, Hagelstams bokhandel. Pr. 1,80.

Allmän historia.

3329. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra daga fortsatt af professor *Wilhelm Müller.* Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund.* H. 10—2 350 + (2) s. + pl. + kartor. [1648—1740.] 272 s. + pl. + kartor [Gamla tiden.] Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

3330. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien. 1: Forntiden. IV + 353 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,75 En illustrerad upplaga. IV + (2) + 434 s. Pr. 3,75.

3331. **Dumrath, O. H.,** Furst Otto von Bismarck. Tyska rikets grundläggare i hans anföranden, bref och samtal. 244 s. + 4 portr Sthlm, Bille.
Se nedan »Recensioner» 3397.

3332. **Höjer, Nils,** Reformationens politiska grundsatser och betydelse för den politiska friheten. 20 s. Visby, Förf.
Ur Visby prästmötes förhandlingar år 1895.

3333. **Nordensvan, C. O.,** Fransk-tyska kriget 1870 - 1871. I sina hufvuddrag skildradt. Med talrika porträtt, bilder i texten, dubbel planscher, färgtrycksplanscher, kartor och planer. XVI + 339 + XVI s. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 16,50.

3334. **[Petrelli, T. J.,]** Om kejsarinnan Katarina I:s förste man.
Historisk Tidskrift 1895, s. 438—439.

3335. **Stavenow, Ludvig,** Den stora engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt. (1) + 188 s. Göteborg, Wettergren & Kerber Pr. 1,75.
Populär vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. 2.

Recensioner.

Tillägg till 1894.

2962. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. (Se N:r 2780.)[1]
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 102—112 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

1895.

3335. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd 1. (Se N:r 2593 o. 3024).
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1427—1428 af *Dietrich Schäfer;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 148—149 af *D. S.*

3337. **Breyer, Robert,** Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien. (Se N:r 2263.)
Rec. i The English Historical Review 1895, s. 351—352 af *Kate Norgate.*

3338. **Daenell, Ernst Robert,** Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. Hansisch dänische Geschichte 1367—1385. (Se N:r 2596.)
Rec. i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 426—431 af *Kr. Erslev;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 140—141 af *Kunze;* i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 81—82 af *Wilhelm Stieda.*

3339. Hanserecesse. Abth. 3. Hanserecesse von 1477—1530. Bearb. von *Dietrich Schäfer.* Bd 5. (Se N:r 2598.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 48 af *K.—L.;* i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 497—498 af *P. Hasse;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 138—140 af *Keussen.*

3340. **Joachim, Erich,** Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3. (Se N:r 3031.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1105—1108 af *M. Perlbach.*

3341. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer.* (Se N:r 2280.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 364—368 af *H. J. Huitfeldt-Kaas;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 142—145 af *v. d. Ropp;* i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række. Bd 6, s. 249—272 af *A. Heise.*

3342. **Vaupell, Otto,** Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570. (Se N:r 1658.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 332—333 af *Fritz Arnheim.*

3343. Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3: H. 1 (1593—94). Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* (Se N:r 2605.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 1—6 af *Otto Ahnfelt.*

---

[1] Denna recension framkallade ett genmäle af N. Edén i Historisk Tidskrift 1895. H. 1; och ett svar härpå af C. G. Hammarskjöld i samma häfte af tidskriften.

3344. Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. (Se N:r 2608.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 48—49 af *Th. Schiemann*; i Literarisches Centralblatt 1895, s. 85 af —n—.

3345. **Stavenow, Ludvig,** Minnestal vid Göteborgs högskolas Gustaf-Adolfs-fest den 8 dec. 1894. (Se N:r 2630.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 158 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

3346. Skrifter om Gustaf II Adolf af Bienemann, Burg, Fey, Frohnhäuser, Gutjahr, Lenz, Mehring, Opel, Prutz, Saget & Stein, Schäfer och Treitschke. (Se N:r 2641, 2643, 2648, 2652, 2661, 2666, 2667, 2670, 2671, 2680, 2682 och 2688.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 14—20 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*].

3347. **Clason, Sam,** Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. (Se N:r 3098.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 43—50 af *O. V.* [*Otto Varenius.*]

3348. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630–1653. (Se N:r 1979.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 497—498 af *Fritz Arnheim.*

3349. **Toeppen, M.,** Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas. (Se N:r 2696.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 211—213 af *M. Perlbach.*

3350. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. (Se N:r 2700.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 116—118 af *Meinardus.*

3351. **Hübsch, G.,** Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. (Se N:r 3104.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 783—784; i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 238—239 af *Victor Loewe.*

3352. **Münscher, Friedrich,** Geschichte von Hessen. (Se N:r 2705.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 118–119 af *H. Br.*

3353. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. (Se N:r 2708.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 281—282 af *C. Spannagel*; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 110—116 af *Hermann Diemar*; i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd 16, s. 150—155 af *J. Krebs.*

3354. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:r 2321.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 16, s. 151—152 af *A. Huber*; i Historisk Tidskrift 1895, s. 35—36 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

3355. Svenska riksrådets protokoll. 7. 1637—1639. H. 1 o. 2. Utg. af *Severin Bergh.* (Se N:r 1991 o. 3097.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 383—384 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*]; i Historisk Tidskrift 1895, s. 65—72 af *S. C.* [*Sam Clason.*]

3356. **Seraphim, August,** Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit. (Se N:r 3113.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1072—1075 af *A. Bergengrün.*

3357. **Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm.** Herausg. v. *Otto Meinardus*. Bd 2 u. 3. (Se N:r 2324.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 510—514 af *C. Spannagel*.

3358. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. (Se N:r 2715.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 7—10 af *A. S.*; i Literarisches Centralblatt 1895, s. 286—287 af *K.—L.*

3359. **Spannagel, K.,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. (Se N:r 2716.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 283—284 af *Otto Krauske*; i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1237.

3360. **Pribram, Alfred Francis,** Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—74 und die Politik seiner Zeit. (Se N:r 2720.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 301—308 af *Haller*; i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1079—1080.

3361. **Landwehr, Hugo,** Die Kirchenpolitik Friedrich Wilhelm's, des Grossen Kurfürsten. (Se N:r 2726.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 118—121 af *B. Erdmannsdörffer*.

3362. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. (Se N:r 2338 o. 2729.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1039—1040; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 149—151 af *D. S.*

3363. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. D. 3. (Se N:r 3142.)
Rec. i »Vort Forsvar» 1895, 15 December af *P. V. Hammer*.

3364. **Juel, Just,** En rejse til Rusland under Tsar Peter; 1709—1711. (Se N:r 2354.)
Rec. i The English Historical Review 1895, s. 800—805 af *W. R. Morfill*.

3365. **Stavenow, L.,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. (Se N:r 3156.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 327—328 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

3366. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan. D. 2. (Se N:r 3158.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*]; i Historisk Tidskrift 1895, s. 36—38 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

3367. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga. D. 1—2. (Se N:r 3160.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 73—75 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel*:] i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 465—466 af *M. G. Schybergson*.

3368. Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 21. (Se N:r 2751.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 286—287 af Treusch von Buttlar.

3369. **Bain, Nisbet, R.,** Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. (Se N:r 2752.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 25—32 af *T.* [*Elof Tegnér*;] i The English Historical Review 1895, s. 808—809 af *R. Garnett*.

3370. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 2. (Se N:r 3177.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1895, s. 678—682 af *S. B.*

3371. **Björlin, Gustaf,** Der Krieg in Norwegen 1814. (Se N:r 2774.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1122.

3372. **Edén, Nils,** Die schwedisch-norwegische Union u. der Kieler Friede. (Se N:r 2781.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 758—759.

3373. Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814. Udg. af *Yngvar Nielsen.* (Se N:r 3008.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson;*] i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1492—1493 af *Dietrich Schäfer;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3374. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. (Se N:r 2785.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3375. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift. (Se N:r 2786.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3376. **Nielsen, Yngvar,** Der Vertrag von Moss vom 14. August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. (Se N:r 3204.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305—306 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson;*] i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622.

3377. **Varenius, Otto,** Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar. (Se N:r 1741.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 500 af *Fritz Arnheim.*

3378. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2. Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Georg Liebe, Emil Theuner, Herm. Granier* und *Herm. v. Petersdorff.* Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 1—2. (Se N:r 2436 o. 2815.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 295—298 af *Luschin v. Ebengreuth.*

3379. **Wrangel, F. U.** och **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 1. (Se N:r 3235.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 501—503 af *Magnus Stackelberg.*

3380. **Kruse, John,** Hedvig Charlotta Nordenflycht. (Se N:r 3244.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 61—65 af *E. Wrgl.* [*Evert Wrangel.*]

3381. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). (Se N:r 2087.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 498—500 af *Fritz Arnheim.*

3382. **Kjellén, Rudolf,** Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. (Se N:r 3255.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 52—57 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand.*]

3383. Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s. H. 1: Medeltiden. Utg. af *Emil Hildebrand, Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren.* (Se N:r 2843.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1400 af *—tt—.*

3384. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. (Se N:r 2848.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3385. **Lindström, G.**, Anteckningar om Gotlands medeltid. D. 1—2. (Se N:r 1955 o. 3277.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1820—1822 af *K.—L.*

3386. **Trolle-Bonde, Carl,** Hesselby. (Se N:r 2861.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 13—14 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3387. **Trolle-Bonde, Carl,** Kjesäter. (Se N:r 2464.)
Rec i Historisk Tidskrift 1895, s. 12—13 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3388. **Trolle-Bonde, Carl,** Trolleholm. (Se N:r 2107.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 10—12 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3389. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. D. 1—2. (Se N:r 3288.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 575—580 af *G. Upmark.*

3390. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. (Se N:r 571 o. 2871.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 32—34 af *G. Djurklou;* i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 215—219 af *Th. Waenerberg.*

3391. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 1—2. (Se N:r 2120, 2477 o. 2881.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 148—151 af *M. G. Schybergson.*

3392. Aus baltischer Vergangenheit. Herausg. v. *Gotthard v. Hansen.* (Se N:r 2882.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 880—881; i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1428—1429 af *A. Bergengrün.*

3393. **Bonsdorff, Carl v.,** Åbo stads historia under 17:e seklet. H. 2—4. (Se N:r 2123 o. 2886.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. s. 417—435 af *T. Carpelan.*

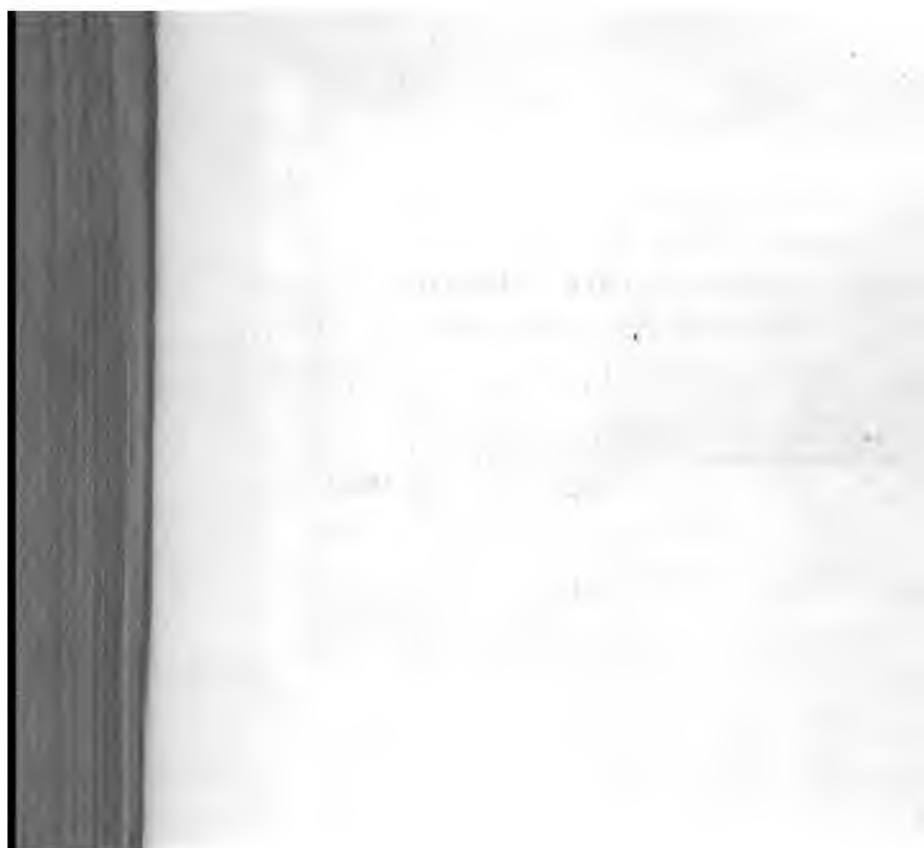
3394. Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—1556. Utg. af *Grotenfelt.* (Se N:r 2893.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 297—299 af *Reinh. Hausen.*

3395. Regesten aus zwei Missivbüchern des 16. Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. Herausgegeben v. *Gotthard v. Hansen.* (Se N:r 3319.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1895, s. 829—830 af *A. Bergengrün.*

3396. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd 1. (Se N:r 2905.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 304—306 af *A. Bergengrün;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 244—245; i Baltische Monatsschrift 1895, s. 73—88 af *A. Bergengrün.*

3397. **Dumrath, O. H.,** Furst Otto von Bismarck. (Se N:r 3331.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 72—73 af *A. H—ld.* [*Agathon Hammarskjöld.*]

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 februari 1896.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande:

Årsberättelse för 1895.

Historiska Föreningen har äfven detta år, liksom det närmast föregående, räknat omkring 1000 medlemmar i Sverige och andra länder, som erlägga årsafgift. Afgift en gång för alla har erlagts af en person, grefve Eugène von Rosen. Antalet personer, som erlagt sådan afgift, uppgick vid årets slut till 63 och föreningens af sådana afgifter bestående grundfond har därmed ökats till 4725 kronor.

Någon förändring i föreningens styrelse har ej ägt rum under året. Den har haft sina sedvanliga sammanträden för att ordna föreningens litterära verksamhet.

Af Historisk Tidskrift har under året utgifvits den 15:de årgången. Bidragen hafva, för att vara i vårt lilla land, influtit jämförelsevis rikligt och berört Sveriges historia från och med Ynglingaätten till och med 1809. Som ordinarie bilaga har medföljt Historisk Bibliografi för år 1894, upptagande 310 nummer. Det har lyckats, tack vare förvärfvet af en för saken särskildt intresserad redaktör, att göra densamma för hvarje år allt fullständigare, och den torde numera ej förete synnerligt många luckor, ehuru dess ändamål är att upptaga allt, som på europeiska tungomål publiceras angående Sveriges historia.

Under året har förberedts en publikation af bref och aktstycken rörande 1809 års krigsrörelser, som, tack vare en mecenats välvilja, under år 1896 är afsedd att gratis utdelas till föreningens medlemmar.

Åtskilliga personer hafva under årets lopp på olika sätt verkat för föreningens sak, genom litterära meddelanden, genom utdelning af föreningens publikationer, genom väckande af intresse för föreningens sak. Utan att nämna någon har föreningens styrelse till dem alla velat uttala sin tacksägelse.

Om föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen uts
Föreningens skattmästare förda räkenskaper
tecknade efter verkställdt uppdrag, härom af

Inkomsterna hafva varit föl

Saldo från 1894 . . . .
858 årsafgifter à 5 kronor . . . .
9 afgifter genom postprenumeration à 4,54 .
H. K. H. Kronprinsens årsafgift . . . . . .
1 ständig ledamotsafgift . . . .
Afgifter från Danmark . . . .
» » Norge . . . .
Redovisning från Samson & Wallin . . . .
» » Fritze . . . .
För försålda häften (af Föreningens publikat
Räntor . . . .

Summa in

Utgifterna:

Å Redaktionskonto . . . .
Å Boktryckarekonto . . . .
Å Distributionskonto . . . .
Å Diverse konto . . . .

Summa

Behållningen till 1896 utgör således . . . .

Af behållningen äro insatta

I Stockholms Handelsban

Å depositionsräkning . . . .
Å folioräkning . . . .
Kontant i kassan . . . .

Ofvanstående räkenskaper för räkenska
säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, u
skade och riktiga befunna, hvarför full dec
styrkes.

Stockholm den 26 februari 1896.

H. Wieselgren.
Bibliotekarie.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet för 1895.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer valdes hrr S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter hrr F. Wancke och C. A. Zachrisson.

Amanuensen Hammarskjöld höll ett föredrag om »Magnus Stenbock och Nils Gyllenstierna 1713».

»Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar». I Finland böra sådana arbeten utgifvas på finska. Men kan någon sägas känna ett lands historieforskning, utan att taga notis om dylika värk. Således komma vi äfven på denna väg till det resultat, att den, hvilken vill följa med den finska historieforskningens utveckling, måste känna finska språket.

Hvad hr Ehds påstående vidkommer att det i sjelfva värket ej gifves någon *Finlands* historia, då det blott är fråga om svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen, så vill jag ej närmare ingå på denna öfvermodiga sats. Jag vill blott påpeka att, om detta vore förhållandet i den exklusivitet, som hr Ehds ord och tanke fordra, så har det finska folket varit i sex århundradens träldom under Sverige och först blifvit 1809 af Ryssland därur befriadt, och allt ordande om det goda, det svenska väldet bragt vårt land, har varit tomt prat.

Låtom oss nu vända oss till Svensk Historisk Tidskrift. Denna har enligt hr Ehds förmenande visat den finskspråkiga litteraturen särskild välvilja och blifvit bemött med svart otack. Väl medger han, »att under senare år finskspråkig historisk litteratur förbigåtts i den årligen utgifna Hist. Bibliografien». Men han anför som skäl att exakta öfversättningar på de finska titlarna ej kunnat fås. Detta skäl håller ej streck. Om viljan funnes, så vore det visserligen ej omöjligt att erhålla dessa öfversättningar, om de behöfvas, af någon i Stockholm vistande finne eller skaffa sig dem från Finland, hvilket kan ske på 3 à 5 dagar. Men jag ställer ej ens denna fordran på Historisk Tidskrift: det står naturligtvis dess redaktion fritt att i afseende å den finska historiska litteraturen lämna den obeaktad eller ej, efter eget godtfinnande. Men det som enligt min åsikt varit olämpligt och stötande i tidskriften, har varit godtycket. T. ex. i den historiska bibliografien har något finskt arbete upptagits, läsaren har lämnats i den tro, att denna litteratur äfven observeras, och dock hafva ofta de viktigaste undersökningar lämnats obeaktade. Hvad mitt uttryckssätt vidkommer, att arbeten på finska språket vanligen tagits i betraktande, blott då det gällt att mot dem rikta ett utfall, så erkänner jag att »vanligen» ej här får fattas i den mening, att i flertalet fall, då Historisk Tidskrift omnämnt en finskspråkig, uppsats detta skulle inträffat. Blott i afseende å undertecknads egna forskningar har detta bokstafligen inträffat.

Hr Ehd konstaterar det faktum, att »intresset för Hist. Tidskrift från finsk sida varit mycket ringa». Af det ofvanför sagda måste jag draga den slutsats, att tidskriften delvis själf är skuld därtill. Själf har jag under en rad af år för tidskriftens skull varit medlem af Svenska Historiska Föreningen, men slutligen af antydda orsaker upphört därmed. Då hr Ehd talar om att endast *en* historiker af det språkliga läger jag tillhör är medlem af föreningen, torde denna siffra erhållas därigenom att han i sin korta uppsats låter en finsk medlem af föreningen på ett ställe tillhöra ett, på detta ett annat läger!

Slutligen tyckes hr Ehd vilja anföra det som ett särdeles bevis på liberalitet att äfven finnar tillåtas begagna sig af svenska riks-

arkivet. På samma gång jag begagnar tillfället att uttryckligen yttra min tacksamhet för hvarje tillmötesgående som riksarkivets ämbetsmän visat mig under mina besök i Stockholm, måste jag säga, att jag ej väntat ett dylikt uttalande af hr Ehd: detta häntyder på något helt annat. Helsingfors den 23 mars 1896.

Gustaf Grotenfelt.

Gensvar.[1]

Vi upptaga först hvad hr G. har att anföra i afseende på behandlingen i Hist. Tidskrift af finskspråkig historisk litteratur.

När hr G. i Finsk Tidskrift påstod, att denna litteratur *vanligen* omnämndes i Hist. Tidskrift, blott när det gällde att mot densamma rikta ett utfall, så menade han icke, förklarar han nu, att det skedde »i flertalet fall». Det är verkligen svårt, det måste erkännas, att veta hvad hr G. menar. »Blott», tillägger han, »i afseende å undertecknads egna forskningar har detta *bokstafligen* inträffat.» Inskränkningen från hela den finskspråkiga historiska litteraturen till hr G:s egna arbeten är stor, men vi nödgas påstå, att äfven med denna begränsning hr G:s påstående är fullkomligt ogrundadt. Då han själf flyttar frågan till området för det »bokstafliga», bedja vi att få upplysa honom, att *sju* arbeten eller publikationer af hr G. Grotenfelt »bokstafligen» varit omnämnda i tidskriftens notisafdelning under åren 1885—95. *Två* af dem, »bokstafligen» ej flere, hafva åtföljts af hvad han behagar kalla »utfall». Vi skulle kunna hänvisa till årgång och sida, men vilja ej beröfva hr G. nöjet att själf taga reda på den »bokstafliga» sanningen. Och härmed hafva de nämnda beskyllningarna, hvilka hr G. i sina genmälen dels i Finsk Tidskrift dels här ofvan behagat rikta mot Hist. Tidskrift blifvit upplösta i sina verkliga beståndsdelar, d. v. s. i idel munväder och ogrundade insinuationer. Hvarken den finskspråkiga historiska litteraturen i allmänhet eller hr G:s egen har »vanligen» gjorts till föremål för några obefogade utfall i Hist. Tidskrift. Tvärt om ha de behandlats med all möjlig hänsynsfullhet, när de kommit på tal.

I verkligheten lärer det också vara något helt annat, som hr G. menat, efter hvad han själf numer insett, — återigen ett förhållande, som man icke kunnat gissa sig till af hvad han först skref. Hvad han egentligen funnit »olämpligt och stötande» i Hist. Tidskrift har varit »godtycket». Hr G. upplyser ej, om detta omdöme gäller de referat af finsk litteratur, som Tidskriften årligen meddelat. Själfva äro vi öfvertygade, att vår referent icke godtyckligt förbigått några

---

[1] Diskussionen är härmed i vår tidskrift afslutad.

mera betydande arbeten på finska. Om icke alla blifvit upptagna, beror det utan tvifvel därpå, att ifrågavarande litteratur icke fullständigt kommit honom till handa. Ingen kan begära, att han skall, för de notiser han meddelar, inköpa historiskt tryck. Vi hafva för öfrigt aldrig fått några reklamationer i det hänseendet. Till äfventyrs har hr G. ej heller några sådana att göra, ty han vänder sig genast från denna afdelning, i hvilken omdömen bruka förekomma, till Tidskriftens bihang, den historiska bibliografien, där inga »utfall» bruka göras; det är den, som numera blifvit den egentliga brottslingen, i det den lämnat »obeaktade» »de viktigaste undersökningar». Vi taga oss friheten att påpeka, att hr G. helt och hållet missuppfattar sakläget. Allt tal om något »olämpligt och stötande» i detta hänseende är i hans mun fullkomligt obefogadt. Det är tvärt om vi, som här äga att ställa villkor. Saken är nämligen följande. Finskspråkig historisk litteratur kommer så godt som aldrig Red. af Hist. Tidskrift tillhanda. Den lärer i allmänhet, efter hvad vi försport, mycket oregelbundet komma till Stockholm. K. biblioteket vidtager i regeln inga särskilda anstalter för att anskaffa den, ty här finns ju ingen vetenskapsman, som läser den. Det är sålunda i de flesta fall omöjligt att få fullständiga bibliografiska notiser, när historisk bibliografi uppgöres, och utan sådana tagas i allmänhet inga uppgifter in. Hvartill skulle det sedan tjäna att föra in dessa titlar i tilläggen, om man längre fram möjligen finge dem fullständiga? Skulle emellertid så vara, att den finskspråkiga historiska litteraturen regelbundet komme oss till handa, n. b. med de finska titlarna öfversatta, ty vi äro ej i tillfälle att anlita någon finsk tolk, kommer den nog att blifva uppmärksammad i bibliografien. Eljest lärer det förblifva vid det gamla »godtycket», men därtill äro i sådant fall ej vi utan de finskspråkiga författarne själfva skulden. Är det någonting, som är »olämpligt och stötande», — icke är det vårt tillvägagående, utan det är djärfheten att under ofvan angifna förhållanden framställa anspråk och klagomål.

* * *

Vi hade vidare i vår artikel ogillat, att den vetenskapliga *facklitteraturen* i Finland, särskildt den historiska, om hvilken här var fråga, begagnade sig af finska språket, medan vi på samma gång gåfvo vårt fulla erkännande åt sträfvandena att på detsamma sprida den allmänna andliga odlingen. Hr G. förklarar, att det på den historiska vetenskapens område är omöjligt att uppdraga någon gränslinie mellan den vetenskapliga facklitteraturen och »arbeten, som höra till allmänbildningen». Vi kunna ej annat än undra öfver detta omdöme af en docent i historia men glädjas på samma gång, ty det gör hvarje längre diskussion oss emellan öfverflödig. I Finland, menar hr. G., böra arbeten af samma slag som Illustrerad svensk historia, d. v. s. populära, utgifvas på finska. Det är en sak, som det aldrig varit fråga om, som vi aldrig yttrat oss om. Vi talade om

Per, hr G. svarar om Pål; på den vägen kommer man ingen vart. Äfven med fara att icke förstås af hr G., nödgas vi fasthålla våra ursprungliga omdömen: att det är ett felgrepp att välja finskan till språk för den historiska facklitteraturen; att denna själf torde få erfara de svåraste följderna däraf; att *en* sannolik följd blir, att vi i Sverige göra om de finska forskningarna på svenska; samt, tillägga vi, att om det skulle lyckas för hr G. och hans meningsfränder att göra finskan till enda språk för den historiska vetenskapen i Finland, dennas dödsdom som vetenskap säkerligen i och därmed vore skrifven: ett resultat, som ingen lifligare än vi skulle beklaga. Man afskär ej ostraffadt sin odlings rötter och lika litet förbindelsen med en större vetenskaplig värld.

* * *

Vi hade yttrat, att Finlands historia för oss ter sig såsom historien om införandet af svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen, med andra ord att, så länge det är fråga om tiden före 1809, Finlands historia är svensk historia, hvilket naturligtvis icke hindrar att Finland, liksom t. ex. Skåne, har sin egen provinshistoria. Hr G. finner häri en »öfvermodig sats» och tillägger bokstafligen: »Jag vill blott påpeka, att om detta vore förhållandet i den exklusivitet, som hr Ehds ord och tanke fordra, så har det finska folket varit i sex århundradens träldom under Sverige och först blifvit 1809 af Ryssland befriadt». Yttrandet i sin naiva och häpnadsväckande oblyghet förtjänade ej ett allvarligt bemötande, om det icke vore ett sorgligt bevis — och för öfrigt icke det första — på den blindhet för sanningen, hvartill en uppjagad nationell chauvinism leder. Det är obestridligt, att den andliga odling, de politiska institutioner, de rättsförhållanden, det mått af frihet, som finnarne efter 1809 med en så beundransvärd kraft och seghet hittills lyckats bevara, dem ha de förbindelsen med Sverige att tacka för — och detta är hr G. nog dåraktig att kalla en »sexhundraårig träldom». Vi svara: lyckligt det folk, hvars historia kan tala om en sådan träldom genom århundraden! Men yttrandet i sin helhet kastar därjämte ett egendomligt ljus öfver den innersta tanken hos hr G. och hans meningsflock. Hellre än att uppriktigt erkänna hvad deras land har Sverige att tacka för vända de sig mot »befriaren» i öster. Det är en väg, på hvilken förut vandrat Göran Sprengtporten, Karl Henrik Klick, Johan Anders och Fredrik Adolf Jägerhorn, Helena Charlotta Reuterskiöld och hvad de allt heta, dessa skuggor, vid hvilka förräderiets märke låder. Äfven de visste att föra Finlands frihet och oberoende på tungan och drogo med sig många lättrogna. Men hvad som åt finska folket bevarat den undantagsställning det intager bland sina stamförvanter, det är icke nämnda personers sträfvanden eller verksamhet utan just den svenska odling, som verkliga finska patrioter efter skilsmässan förstodo att göra respekterad och att utveckla. Det är lätt att förutse följderna, om

de idéer skulle segra, åt hvilka hr G. gifvit ett måhända obevak[illegible] uttryck. Vi skulle beklaga utgången, men upphofsmännen fu[illegible] endast skörda hvad de själfva sått. Oss kunna sådana yttrande[illegible] som hr G:s endast lära att ömtåligare än vi någonsin gjort no[illegible] farorna, från hvad håll de än komma, värja vår svenska odling, hva[illegible] betydelse för Finland han anser endast vara »tomt prat».

Hr G. tillåter sig slutligen några reflexioner med anledning a[illegible] hvad vi yttrat om de finska forskningarna i Sverige. Det är ej[illegible] med oss, som det tyckes vara med honom, att vi skrifva ett och men[illegible] ett annat, och vi frånkänna en hvar rätten att i våra rader läs[illegible] något mera än hvad de bokstafligen innehålla.

Till sist en hemställan i all vänlighet. Skulle det icke vara lämpligt, att hr G., innan han nästa gång drager ut på krigsstråt, för att begagna det populära uttrycket, anställde ett slags vapensyn med sina argument, så att de ej ögonblickligen vridas honom ur händerna? Det är icke så, att Red. af Hist. Tidskrift systematiskt riktar »utfall» mot någon eller några men den förbehåller sig rätten att vid tillfälle uttala sin mening i principiella frågor, t. ex. hvart åttonde år, såsom det skett i afseende på finska språket. Lika litet låter hon den finska litteraturen godtyckligt förbigås i Hist. Bibliografi. Det är för henne helt enkelt omöjligt att själf anskaffa denna litteratur; det inser hvar och en, som känner publicistiska förhållanden. Det finns värkligen en skilnad mellan vetenskaplig facklitteratur och populär historieskrifning — det vet hela världen. Det är slutligen ingen skam för Finnarne att erkänna, att de hafva förbindelsen med Sverige att tacka för åtskilligt af det bästa, som de för närvarande äga i sitt nationella lif. Vi tro värkligen, att bådas vår tid bättre kunnat användas än på en skriftväxling af detta slag, men *vi* kunna åtminstone till vår ursäkt anföra: härtill voro vi nödde och tvungne.

Ehd.

Till Redaktionen af Historisk Tidskrift.

Med anledning af den aktade signaturen —*rst*—'s egendomliga, jag vågar säga oförklarliga, uppfattning af Svenska Fornskriftsällskapets vid årsmötet detta år antagna omredigering af sina stadgar anhåller jag om plats för detta genmäle.

Fornskriftsällskapets stadgar, § 1, lydde enligt redaktionen af 1858 sålunda: »Sällskapets hufvudsakliga ändamål är, att utgifva sådana äldre handskrifter, till hvilkas tryckning bidrag af staten eller af redan stiftade samfund icke kan påräknas. Skulle tillgångarna sådant framdeles tillåta, offentliggör sällskapet äfven nyare svenska originalafhandlingar af historiskt och arkeologiskt innehåll.» Denna redaktion är ordagrant densamma som förekommer i Svenska Fornskriftsällskapets första stadgar, antagna den 1 dec. 1843, ehuru sällskapet alltifrån 1846 icke blott »kunnat påräkna», utan verkligen åtnjutit »bidrag af staten». Detta bidrag fortgår än, och »af redan stiftade samfund» har Svenska Akademien under en följd af år understödt sällskapet.

Enligt denna, således längesedan olämpliga ordalydelse har i Sv. Fornskriftsällskapets samlingar kunnat intagas icke blott D. Hunds år 1605 författade rimkrönika öfver Erik XIV och åtskilliga andra 1600-tals skrifter (t. ex. de flesta utgifna skrå-ordningar) utan t. o. m. »Sveriges Dramatiska Literatur, bibliografi t. o. m. 1875». Om med anledning af dessa häften af *Fornskrift*-sällskapets samlingar, —rst— funnit att »det begrepp, som låg och väl fortfarande ligger i ordet fornskrift, blef glömdt eller missuppfattadt», skulle det visserligen icke väckt min förvåning. Men då sade —rst— intet om stadgarnas ordalydelse. Hans anmärkning framkommer först när stadgarna omskifvits så, att sällskapet *inskränkt* sitt ändamål till »*att verka för utgifning i tryck af Sveriges bokskatt*, **äldre** *än 17:e århundradet*, samt att understödja utgifvandet af *därpå* grundade historiska, filologiska, literärhistoriska och bibliografiska arbeten» — en formulering, som verkligen beslöts »med alla afgifna röster», och helt visst äfven skulle erhållit den ärade ledamoten —rst—'s röst, om han gittat besöka årsmötet.

Ty han skulle då icke kunnat undgå att inse, att hans i Historisk Tidskrift införda anmärkningar äro fullkomligt obefogade. Sättandet af en gräns framåt i tiden utesluter ju icke de där bortom liggande seklerna, enligt vanligt språkbruk och räknesätt. Års-

berättelsen meddelar till yttermera visso att, utom fortsättning af Södervalls Medeltidsordbok, tvenne 1400-tals handskrifter redan förberedas till utgifning i Fornskriftsällskapets samlingar. Och att 1500-tals skrifter tillhöra området för våra fornskrifter, gillar *rst*— själf i samma uppsats, hvilken han inleder med klagomål öfver att sällskapet öfvergifvit medeltidsliteraturen, ty, ehuru Nicolai Ragvaldi af R. Geete i Sv. F. S. S:r utgifna arbete är dateradt 1510, gillar recensenten uttryckligen både sällskapets val och utgifvarens. Och att flera ark i detta arbete upptagas af Sveriges latinska literatur, hindrar icke – rst –'s misstolkning af stadgarnas uttryck *Sveriges* bokskatt alltså, *icke* inskränkt till svenskspråkig hvilken misstolkning föranleder hans klagan att Sällskapet öfvergifvit icke endast hvad ännu finnes outgifvet kvar på svenskt språk från medeltiden, utan äfven Sveriges latinska literatur.

Att 1500-talets *svenska* bokskatt (- literatur) ingår i Svenska Fornskriftsällskapets utgifningsplan från början af dess förlagsverksamhet och till dess senaste häften, visar förteckningen öfver dess Samlingar, ifrån Bibelböckerna af 1526 och Peder Månssons stridskonst och stridslag till Historia Troyana och Jungfru Marie Örtagård. Att Olai Petri och Peter Svarts krönikor af G. E. Klemming utgifvits på enskildt förlag, visar endast att då sådant förlag *kunde* erhållas, han hellre *samtidigt* utgaf andra fornskrifter på sällskapets förlag; men de båda krönikorna utdelades jämte förlagshäftena för året till sällskapets ledamöter (liksom tidigare katalogerna öfver Kungl. Bibl:s isländska och franska handskrifter m. m.)

Svenska Fornskriftsällskapet vidkännes alltså icke någon ändrad uppfattning af sin verksamhet och vågar hoppas, att – *rst* – framdeles flitigare besöker Sällskapets årsmöten, ordentligare håller reda på *hvad* sällskapet utgifvit och ärnar utgifva, bistår det med några råd i stället för att anfalla det med ogrundade förebråelser och att han sålunda må kunna finna det lika angenämt att blicka framåt, som tillbaka på sällskapets verksamhet, hvars *förtydligande* och *inskränkning* i den nya redaktionen af stadgarnas § 1 enligt vanlig logik ingalunda är hvad *rst* tyckt sig finna: beträdandet af ett lika främmande som ändlöst fält!

Stockholm 15 okt. 1896.

H. Wieselgren
Svenska Fornskriftsällskapets Sekreterare

Några ord till svar.

Genmälaren säger, att det är i öfverensstämmelse med de ursprungliga stadgarna, som Sällskapet beslutat rikta sin framtida verksamhet ända intill begynnelsen af det 17:de århundradet; att han har deras ordalydelse på sin sida, har det naturligtvis aldrig fallit mig in att bestrida. Tager man däremot reda på innehållet i de 110 häften Sällskapet utgifvit, finner man, att rätteligen endast N:r 10, K. Erik XIV:s Krönika, tillhör det yngre litteraturområdet. »Sveriges Dramatiska Litteratur» (5 häften) är ju en utväxt, som antingen får anses icke höra till någon viss period eller också till alla, — hvarvid dock för egendomlighetens skull kan anmärkas, att den enda *skrift*, som däri är införd, just är en medeltidsdikt; att »Skrå-ordningarna» från medeltiden blifvit kompletterade med några från senare tider, förringar väl icke det häftets medeltidskarakter; »Bibel-arbetena» bära väl icke förgäfves titeln: »Medeltidens», om ock en af de vid redaktionen använda handskrifterna är en afskrift från 1526; Peder Månssons litterära verksamhet har ju med fullaste fog en gång för alla infört hans namn i vår medeltids litteraturhistoria. Sålunda blir det 104 af Sällskapets utgifna häften, som med mig vittna om att stadgarnas hittillsvarande tillämpning hänvisar på en praxis, som står i öfverensstämmelse med min åsigt och hvars öfvergifvande jag måste ogilla och beklaga, äfven om någon tröst skulle ligga i den ärade genmälarens antydan, att Sällskapet icke har för afsigt att alldeles öfvergifva sin första kärlek.

Hvad som för öfrigt åtminstone icke bidrager till att förklara Sällskapets beslut, är att i våra dagar ett annat lifskraftigt Sällskap uppstått, hvars stadgar begynna med dessa ord: »Sällskapets ändamål är att utgifva svensk litteratur från och med reformationen.»

—*rst*—

Stanford University Libraries
3 6105 121 190 792